

Anuario del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo» XLVII-1 (2013)
Monumenta linguae Vasconum: Studia et Instrumenta VI

Euskararen Lekukoak Bilduma, 27

Alphonsa Rodriguez
Jesusen Compagnhaco aitaren
guiristhinho perfeccioniaren praticaren pparte bat
(1782)

Edizioa eta azterketa

Iñaki Camino

EUSKALTZAINDIA
REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
ACADÉMIE DE LA LANGUE BASQUE

eman ta zabal zazu

Universidad
del País Vasco

Euskal Herriko
Unibertsitatea

Ikerlan hau honako egitasmoen barrenean kokatzen da:

- a) *Lingüística teórica y diacrónica: gramática universal, lenguas indoeuropeas y lengua vasca*, UPV/EHU, UFI 11/14.
- b) *Núcleos innovadores de los dialectos vascos*, MEC, FFI2012-33190.
- c) *Monumenta linguae vasconum (IV): textos arcaicos vascos y euskera antiguo*, MEC, FFI2012-37696.
- d) *Historia de la lengua vasca y lingüística histórico-comparada* (HLMV-LHC), UPV/EHU, GIC. IT698-13.

- © Iñaki Camino
- © «Julio Urkixo» Euskal Filologia Instituto-Mintegia
Instituto-Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo»
«Julio Urkixo» Basque Philology Seminar Institute
- © Euskaltzaindia
Real Academia de la Lengua Vasca
Académie de la Langue Basque
- © Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco
Euskal Herriko Unibertsitateko Argitalpen Zerbitzua

ISSN: 0582-6152

Depósito legal / Lege gordailua: BI - 794-07

AURKIBIDEA

Aitzin-solas	xv
--------------------	----

I. AZTERKETA

1. Liburua, idazlea eta itzulpenak	3
1.1. Alonso Rodríguez (1538-1616)	3
1.2. Lanaren itzulpen eta laburpenak	4
1.3. Orain artekoaz bestelako ikuspegi bat	14
1.4. Nafarroa Behereko idazki zaharretako mintzoaz eta idazleez	18
1.5. <i>Pratica</i> -ko mintzoaz	23
1.6. Irudiak	34
2. Hizkuntzaren azterketa	41
2.1. Alderdi grafikoa eta fonemak	41
2.1.1. Ikur zenbait	42
2.1.1.1. Dieresia	42
2.1.1.2. Azentu zirkunflexua	42
2.1.2. Bokalak	43
2.1.2.1. <i>a, e, i</i> eta <i>o</i>	43
2.1.2.2. /u/ eta /ü/ Ipar Euskal Herriko ekialdean	43
2.1.2.3. <i>Pratica</i> liburuko jokaera	44
2.1.2.4. Garai hartako beste lekuko bat	45
2.1.3. Diptongoak	47
2.1.4. Kontsonanteak	47
2.1.4.1. <i>j</i> fonema	47
2.1.4.2. <i>f</i> fonema	48
2.1.4.3. Hasperena	48
2.1.4.4. Fonema ozenak	49
2.1.4.5. Biezpainkari sudurkaria	52
2.1.4.6. Dardarkaria	53
2.1.4.7. Txistukariak (2.1.4.7.1. Txistukari igurzkarien azterketa. 2.1.4.7.2. <s> eta <z> arteko nahasketa. 2.1.4.7.3. <z> bo- kal artean. 2.1.4.7.4. Txistukari igurzkarri ahostunak. 2.1.4.7.5. Bokalarateko igurzkarri apikari ahostuna Euskal He- rriko ekialdean. 2.1.4.7.6. Bokalarateko igurzkarri lepokari ahostuna Euskal Herriko ekialdean. 2.1.4.7.7. Txistukari afri- katuen azterketa)	54

2.1.4.8.	Herskariak (2.1.4.8.1. Biezpainkari ahoskabea. 2.1.4.8.2. Horzkari ahoskabea. 2.1.4.8.3. Belar ahoskabea. 2.1.4.8.4. Herskari ahostunak)	62
2.2.	Bilakabide fonikoak	68
2.2.1.	<i>u</i> -ren palatalizazioa	68
2.2.2.	<i>o</i> > <i>u</i> aldaketa sudurkariaren aitzinean.	68
2.2.3.	Sinkoparik eta aferesirik eza	69
2.2.4.	<i>ai</i> > <i>ei</i> asimilazioa diptongoan	69
2.2.5.	Erdiko bokalen disimilazioa	70
2.2.6.	<i>aia</i> & <i>eia</i> sekuentzia → <i>ea</i> soiltzea	70
2.2.7.	Adizkietan <i>i</i> epentetikorik ez.	71
2.2.8.	Ozena + herskari ahoskabea	71
2.2.9.	Ozenen palatalizazioa	72
2.2.10.	<i>rz</i> & <i>rtz</i> / <i>st</i> kontsonante taldeak	72
2.2.11.	Bokal arteko kontsonante igurzkarien galera	73
2.2.12.	Hitz hasierako <i>tz</i>	74
2.2.13.	<i>rk</i> kontsonante taldea	74
2.2.14.	<i>haur</i> , <i>birur</i> , <i>laur</i> hitzen koda	75
2.3.	Izenaren morfologia	75
2.3.1.	Alderdi morfonologikoa: izenen forma	75
2.3.1.1.	Berranalisiak: <i>ataku</i> , <i>kolpu</i>	75
2.3.1.2.	<i>akusu</i> aldaera	75
2.3.1.3.	<i>-l</i> eta <i>-le</i>	76
2.3.2.	Izenaren erabilera biluzi edo mugagabeak	76
2.3.2.1.	Izena eta <i>nolako</i> biluzirik	76
2.3.2.2.	Zenbatzailea mugaturik: <i>guthia</i>	76
2.3.3.	Kasu atzizkiak.	76
2.3.3.1.	Absolutiboa	77
2.3.3.2.	Partitiboa	77
2.3.3.3.	Ergatiboa	77
2.3.3.4.	Datiboa	78
2.3.3.5.	Edute genitiboa (2.3.3.5.1. Balio destinatiboa. 2.3.3.5.2. Osagarri zuzena. 2.3.3.5.3. Genitiboa extraposi- zioan)	78
2.3.3.6.	Soziatiboa.	79
2.3.3.7.	Destinatiboa	79
2.3.3.8.	Instrumentala (2.3.3.8.1. Agente eginkizuna. 2.3.3.8.2. <i>-zaz</i> atzizkia. 2.3.3.8.3. Pluraleko aldaera)	80
2.3.3.9.	Prolatiboa.	81
2.3.3.10.	Inesiboa (2.3.3.10.1. Inesibo zaharra. 2.3.3.10.2. Lotura bo- kalik ez. 2.3.3.10.3. Bizidunetako <i>-tan</i> . 2.3.3.10.4. Atzizki lokatiiboan inesiborik ez. 2.3.3.10.5. Egitura kontzesiboetan inesiborik ez)	81
2.3.3.11.	Ablatiboa (2.3.3.11.1. <i>-ti</i> eta <i>-tik</i> . 2.3.3.11.2. <i>barnarik</i> / <i>bar- natik</i> . 2.3.3.11.3. <i>-gan</i> bizigabeen. 2.3.3.11.4. <i>**-tika</i>)	83
2.3.3.12.	Adlatiboa	84

2.3.3.13.	Muga adlatiboa	84
2.3.3.14.	Genitibo lokatiboa	85
2.3.4.	Birdeklinazioa	85
2.3.4.1.	<i>-ko</i> atzizkiaren funtzio sintaktikoa	85
2.3.4.2.	Jabego genitiboaren gainean eraiki diren kasu-atzizkien lotura	86
2.3.5.	Gobernuak	86
2.3.6.	Erorpen atzizkien zerrenda	87
2.3.7.	Erorpen atzizkien aldaerak	89
2.3.7.1.	<i>-xe</i> atzizkia	89
2.3.7.2.	<i>-xet</i> atzizkia	89
2.3.7.3.	<i>-os</i> atzizkia	90
2.3.8.	Pertsona izenordainak	90
2.3.8.1.	Pertsona izenordain arruntak	90
2.3.8.2.	Pertsona izenordain hanpatuak	90
2.3.8.3.	Pertsona izenordain hanpatuen sistema	90
2.3.8.4.	<i>neure</i> eta (<i>h</i>) <i>eure</i> aldaerak	91
2.3.8.5.	<i>ber</i> izenordain berrekailua	92
2.3.8.6.	<i>bera</i> izenordainaren bakartasun adiera	92
2.3.8.7.	<i>bere</i> singular eta plurala	93
2.3.8.8.	<i>bera</i> -ren aldaera inesiboa	93
2.3.9.	Izenordain zehaztugabeak	93
2.3.9.1.	Izenordain zehaztugabeen zerrenda	93
2.3.9.2.	<i>ehor</i> / <i>nehor</i>	93
2.3.9.3.	<i>nehor</i> polaritate negatiborik gabeko perpausetan	94
2.3.9.4.	<i>bat</i> -en mugagabeko aldaerak	94
2.3.9.5.	<i>batzu</i> / <i>batzuk</i>	95
2.3.9.6.	Aditzondo konposatua + <i>nahi</i>	96
2.3.9.7.	<i>oro</i> -ren jokaera	96
2.3.9.8.	<i>**haina</i>	96
2.3.10.	Erakusleak	97
2.3.10.1.	Erakusleen zerrendak	97
2.3.10.2.	Beste erakusle hanpatuak	97
2.3.10.3.	Galdetzailak	97
2.3.10.4.	Leku adizlagunak	97
2.3.10.5.	Erakuslea mugatzaile	97
2.3.10.6.	Pluraleko lehen mailako erakuslea	97
2.3.10.7.	<i>**boiak</i>	98
2.3.10.8.	<i>hek</i>	98
2.3.10.9.	<i>hurak</i>	99
2.3.10.10.	<i>hulako</i> / <i>holako</i>	99
2.3.10.11.	<i>horrein</i>	99
2.3.11.	Postposizioak	99
2.3.11.1.	<i>alde</i>	99
2.3.11.2.	<i>gañ</i>	99
2.3.11.3.	<i>ordu</i>	99

2.3.12.	Xedezko <i>-kotz</i> adizlagunetan	100
2.3.13.	Zenbakien sistema	100
2.4.	Aditzaren morfologia	100
2.4.1.	Alderdi kronologikoa: <i>Pratica</i> -n ageri ez diren ezaugarri zaharrak	100
2.4.2.	Ezaugarri zahar <i>Pratica</i> -n dirautenak.	104
2.4.2.1.	<i>*eradun</i> eta <i>*i</i> ‘eman’ adieran	104
2.4.2.2.	Jokabide trinkoa duten aditz batzuk	104
2.4.2.3.	<i>edun</i> -en trinkoak agintezko perpausetan	104
2.4.2.4.	Baldintza erreal zaharra	105
2.4.2.5.	<i>liz</i> eta <i>lira</i>	105
2.4.2.6.	<i>l</i> morfemaren tempusa	106
2.4.2.7.	Aditz izen zaharrak	106
2.4.3.	Luzaz irauin duten ezaugarri zaharrak	107
2.4.3.1.	<i>d-</i> morfemarik eza agintezko Nor Nori Nork aditz sailean	107
2.4.3.2.	<i>-era-</i> erroaren higadurarik eza	107
2.4.3.3.	Aditz nagusi eta laguntzaile arteko metatesirik eza.	108
2.4.3.4.	Bi atzizki etorkizuna adierazteko.	108
2.4.3.5.	<i>-te</i> aditz izena	109
2.4.3.6.	<i>-iten</i> atzizkia	109
2.4.3.7.	Etorkizuneko aditz formatako bokalarteko sudurkaria	109
2.4.3.8.	<i>atxikitzen</i> , <i>atxikiko</i>	109
2.4.4.	Aditzen kokagune geografikoa	110
2.4.4.1.	<i>laite</i> / <i>leite</i>	110
2.4.4.2.	<i>zeitan</i>	110
2.4.4.3.	<i>date</i> , <i>dirate</i> / <i>daite</i> / <i>lizate</i> , <i>lizateke</i> sailak	110
2.4.5.	Aditz nagusiaren adiera eta forma	110
2.4.5.1.	<i>-t(z)eko</i> = <i>-tu</i> + <i>gabe</i>	110
2.4.5.2.	<i>e-</i> > <i>i-</i> aditz nagusian.	111
2.4.5.3.	<i>iratzartu</i> & <i>iratzarri</i>	111
2.4.5.4.	Aditz arazleak	111
2.4.5.5.	Partizipio berriak	111
2.4.5.6.	<i>-ki</i> > <i>-k</i> berranalisia	111
2.4.5.7.	Aditzoinetako <i>-t</i> berria	111
2.4.6.	Aditz nagusi eta laguntzailearen hurrenkera	112
2.4.7.	Aditzen gobernuak	112
2.4.7.1.	Aldaketa historikoak aditzen balentzian	112
2.4.7.2.	<i>behar</i> aditz lokuzioa perpaus inpersoneletan.	113
2.4.7.3.	<i>endelgatu</i> -ren aditz saila.	113
2.4.7.4.	<i>faltatu</i> -ren aditz saila.	113
2.4.7.5.	<i>gustatu</i> -ren aditz saila	114
2.4.7.6.	<i>segurtatu</i> -ren aditz saila	114
2.4.7.7.	<i>pentsatu</i> -ren osagarria adlatiboan.	114
2.4.8.	Komunztadura	114
2.4.8.1.	Argumentu datiboarekiko komunztadura	114

2.4.8.2.	Numero komunztadura	114
2.4.8.3.	Aditz iragankor eta iragangaitzak komunztaduran.	114
2.4.8.4.	Koordinazio bereziak	115
2.4.9.	Tempusa eta aspektua.	115
2.4.9.1.	<i>zit-</i> gabeko iraganeko aldaerak Nor Nori aditz sailean.	115
2.4.9.2.	Aditzoina denbora adierazpen batzuetan.	115
2.4.9.3.	<i>ukhan</i> & <i>ukhen</i> eta <i>izan</i>	115
2.4.9.4.	Ezintasuna adierazteko erak	117
2.4.10.	Modalitatea.	118
2.4.10.1.	<i>-ke</i> morfema	118
2.4.10.2.	Baldintzaren protasiaren egitura.	118
2.4.10.3.	<i>bait-</i> aurrizkia duten baldintza hipotetikoaren protasiak . . .	118
2.4.10.4.	<i>-ke</i> protasian	119
2.4.10.5.	Baldintza hipotetikoaren apodosia	119
2.4.10.6.	Baldintza hipotetikoaren apodosi perifrastikoa.	119
2.4.10.7.	<i>izan</i> eta <i>edun</i> baldintza hipotetikoaren apodosian	119
2.4.10.8.	<i>-ke</i> gabeko <i>lizate</i> baldintzaren apodosian	120
2.4.10.9.	<i>daite</i> / <i>daiteke</i>	120
2.4.10.10.	<i>date</i> / <i>daite</i>	120
2.4.10.11.	<i>ahal</i> eta <i>ezin</i>	121
2.4.10.12.	<i>ai-</i> aurrizki botiboa	121
2.4.11.	Aditz laguntzaile eta trinkoen zerrendak	122
2.4.11.1.	Sarbidea	122
2.4.11.2.	Nor aditz saila.	124
2.4.11.3.	Nor Nori aditz saila	126
2.4.11.4.	Nor Nork aditz saila	128
2.4.11.5.	Nor Nori Nork aditz saila	133
2.4.12.	Zuketa alokutiboa.	136
2.4.13.	Aditz morfema pertsonalak	140
2.4.13.1.	<i>-ko</i> / <i>-o</i> morfema	140
2.4.13.2.	<i>-da</i> / <i>-de</i> txandaketa.	140
2.4.13.3.	<i>-te</i> / <i>-e</i> morfema.	140
2.4.14.	Aditz morfema pluralgileak	140
2.4.14.1.	<i>z</i> / \emptyset	140
2.4.14.2.	<i>z</i> / <i>zki</i>	141
2.4.14.3.	<i>it</i> / <i>zki</i> eta <i>ditz-</i> / <i>detz-</i>	141
2.4.14.4.	<i>zki</i> / <i>tz</i>	142
2.4.14.5.	<i>joan</i> aditz trinkoaren pluralgilea	142
2.4.14.6.	<i>zirete</i> / <i>zirare</i>	142
2.4.14.7.	<i>zirete</i> / <i>zirezte</i> & <i>zizte</i>	143
2.4.15.	Beste morfema batzuk.	143
2.4.15.1.	<i>lizate</i> , <i>bailiz</i> , <i>bani(n)tz</i>	143
2.4.15.2.	<i>zai-</i> / <i>zau-</i> Nor Nori aditz sailean	143
2.4.15.3.	Hirugarren pertsonaren <i>d-</i> / <i>z-</i> morfema alokutiboan	144

2.4.16.	Gertakari fonikoak eta beste	144
2.4.16.1.	<i>nintzan / nintzen</i>	144
2.4.16.2.	<i>dabila / dabilen</i>	144
2.4.16.3.	<i>duba / zuaza</i>	144
2.4.16.4.	<i>joan</i> aditzeko <i>o(h)a > ua</i>	145
2.4.16.5.	<i>Egon</i> -en trinkoetako bokal asimilazioa	145
2.4.16.6.	Zuketako aditz laguntzaileen osotasuna	145
2.4.16.7.	* <i>edin</i> aditzetako <i>-d</i> -ren sendotasuna	145
2.4.16.8.	<i>-da</i> morfemaren iraupena	145
2.4.16.9.	Batasun fonikoa duten agintezko aditz egiturak	146
2.4.16.10.	<i>niz / nitz</i>	146
2.4.16.11.	<i>gindirekoozu</i>	146
2.4.16.12.	<i>gindiroe-</i>	146
2.4.17.	Adizki batzuen erabilera berezia	147
2.4.17.1.	* <i>iron</i> aditzaren jokaera defektiboa	147
2.4.17.2.	<i>diaukozu</i>	147
2.4.17.3.	<i>zaukedanian</i>	147
2.5.	Sintaxia	147
2.5.1.	Osagaien hurrenkera	147
2.5.1.1.	<i>zerbait</i> determinatzailea izenaren ezkerrean	147
2.5.1.2.	<i>beste</i>	147
2.5.1.3.	Osagarria galdetzailearen eta aditzaren artean	148
2.5.1.4.	<i>ezin</i> aditz nagusiaren aitzinean	148
2.5.1.5.	Ukapenaren hurrenkera zaharra	148
2.5.1.6.	<i>ere</i> perpausaren hasieran	148
2.5.2.	Komuntadura & koordinazioak	148
2.5.3.	Perpau erlatiboak	148
2.5.3.1.	Erlatiboaren burua hasierako kokagunean	148
2.5.3.2.	<i>zoin</i> izenordaina erlatibo azaltzaileetan	149
2.5.3.3.	Korrelaziozko perpau erlatiboak	149
2.5.3.4.	<i>-lako</i> perpau erlatiboan	150
2.5.4.	Perpau konparatiboak	150
2.5.4.1.	<i>bet(h)i eta hanbat</i>	150
2.5.4.2.	<i>iduri</i>	150
2.5.4.3.	<i>antzo</i>	150
2.5.4.4.	<i>zunbatenaz... hanbatenaz</i>	150
2.5.4.5.	<i>hain untsa nola</i>	150
2.5.5.	Denborazko perpausak	150
2.5.5.1.	<i>-nean</i> atzizkia	150
2.5.5.2.	<i>noiz eta ere</i> egitura	151
2.5.6.	Perpau kontzesiboak	151
2.5.6.1.	<i>nahibada</i> partikula	151
2.5.6.2.	<i>zunbat ere</i> partikula	151
2.5.6.3.	<i>-keen ordian</i> egitura	151

2.5.7.	Xedezko perpausak	151
2.5.7.1.	<i>amore(a)gatik</i> partikula	151
2.5.7.2.	“aditza + <i>-en</i> + <i>-tzat</i> ”	152
2.5.7.3.	<i>-gatik</i> atzizkia adizki laguntzaileari erantsirik	152
2.5.7.4.	<i>-t(z)eko</i> & <i>-t(z)ekotz</i> atzizkia	152
2.5.8.	Galdera perpausak	152
2.5.8.1.	<i>**othe</i>	152
2.5.8.2.	<i>-a</i> morfema	153
2.5.9.	Baldintza edo denborazko perpausak	153
2.5.10.	Baldintza perpausak	153
2.5.10.1.	<i>-n ber</i> egitura	153
2.5.10.2.	<i>-t(z)ekotz</i> atzizkia	153
2.5.11.	Zehargalderak	154
2.5.12.	Moduzko perpausak	154
2.5.12.1.	Instrumentala aditz izenari erantsirik	154
2.5.12.2.	<i>-larik</i> atzizkiaren bidez	155
2.5.13.	Ustearen adierazpena	155
2.5.13.1.	“ <i>uste</i> + <i>edun</i> ” + <i>-en</i> atzizkia	155
2.5.13.2.	<i>dereeletan</i>	155
2.5.13.3.	<i>-ko</i> morfema menpeko perpaus konpletiboan	155
2.5.14.	Ondoriozko perpausak	155
2.5.15.	Kausazko perpausak	155
2.6.	Lexikoa	156
2.6.1.	Hitzen zerrenda eraikitzeke irizpideak	156
2.6.2.	Hitzen zerrenda	161
2.6.2.1.	Liburuko hitzen zerrenda	161
2.6.2.2.	Suarés d'Aulan-en onespeneko hitzak	193
2.6.2.3.	d'Abense-ren onespeneko hitzak	193
2.6.2.4.	Izen bereziak (2.6.2.4.1. Leku izenak. 2.6.2.4.2. Gentilizioak. 2.6.2.4.3. Liburuaren inguruko pertsona izen bereziak. 2.6.2.4.4. Liburuaren barreneko pertsona izen bereziak. 2.6.2.4.5. Saindu izenak. 2.6.2.4.6. Seinta izenak)	193
	Bibliografia	197
	Corpusa	200

II. EDIZIOA

3.	Gure argitalpena	207
3.1.	Puntuazioa	208
3.2.	Estilo zuzena	208
3.3.	Jatorrizkoan bezala gorde diren idazkerak	209
3.3.1.	< <i>ou</i> >, < <i>u</i> > eta < <i>v</i> >	209

3.3.2.	Tildeak	209
3.3.3.	Aditz nagusia eta laguntzailea baturik	209
3.3.4.	Letra larriak	209
3.3.5.	Komak	210
3.3.6.	Ergatibo atzizkirik eza	210
3.3.7.	Marratxoa	210
3.3.7.1.	Idazleak hitz elkartuzat jo dituenetan	210
3.3.7.2.	<i>arazi</i> eta <i>erain</i> egituretan	210
3.3.7.3.	Errepikatzea adierazten duen aurrizkian	210
3.3.7.4.	Erakusleen aldaera hanpatuetan	211
3.3.7.5.	Egitura ez guztiz garden batean	211
3.4.	Idazkeran egin diren aldaketa sistematikoak	211
3.4.1.	Grafia, hitz elkartuen eraketa, letra larriak, komak, zenbakitzea	211
3.4.1.1.	<i>v</i> goiko bokal belarra	211
3.4.1.2.	Hitz bukaerako <i>-rr</i>	211
3.4.1.3.	Hitz elkartuen idazkera bitasuna	211
3.4.1.4.	Izenordain zehaztugabeetako <i>-nabi</i>	211
3.4.1.5.	Aditzondo eta izenondo errepikatuak	211
3.4.1.6.	Hitz elkartuen koherentzia	211
3.4.1.7.	Letra larrien aldaketa	212
3.4.1.8.	, <i>eta</i> / , <i>edo</i> / , + perpausaren subjektua	212
3.4.1.9.	Orrialde bukaerako hitzen mozketak	212
3.4.2.	Hitz bereizteak	212
3.4.2.1.	Aditz nagusia eta aditz laguntzailea elkarrekin	212
3.4.2.2.	<i>ere</i> atala duten izenordain zehaztugabeak	212
3.4.2.3.	<i>eciez</i> & <i>ecinez</i>	213
3.4.2.4.	<i>balin</i>	213
3.4.2.5.	<i>beithan</i>	213
3.4.2.6.	Aditzondo edo izenondo errepikatu hanpatuak	213
3.4.2.7.	<i>ber gisa</i>	213
3.4.3.	Loturak eta marratxoa kentzea	213
3.4.3.1.	Hitz elkartu bereiz idatzi marratxorik gabeak	213
3.4.3.2.	Bi hitz desberdin marratxodunak	213
3.4.3.3.	Egileak bi osagaien elkarketatzat jo dituen zenbait hitz	214
3.4.3.4.	Zenbakietako marratxoa(k)	214
3.4.3.5.	<i>bat</i> daramaten egiturak	214
3.4.3.6.	Egitura hautsi marratxodunak	214
3.4.3.7.	<i>r</i> eta txistukariak egoera inplosiboan marratxoa kentzean	214
3.4.3.8.	Kasu atzizkia bereiz	215
3.4.3.9.	Atzizki destinatiboa bereiz	215
3.4.3.10.	Atzizki motibatiboa bereiz	216
3.4.3.11.	Atzizki ordinala bereiz	216
3.4.3.12.	Atzizki konparatzailea bereiz	216
3.4.3.13.	<i>-garri</i> , <i>-kal</i> eta <i>-kara</i> eratorpen atzizkiak bereiz	217
3.4.3.14.	Izenordain edo galdetzailea + <i>ere</i>	217
3.4.3.15.	<i>bai-eta</i> , <i>bai-eta-ere</i> , <i>ez-eta-ere</i> , <i>ez eta-ere</i>	217
3.4.3.16.	<i>be(h)in-ere</i>	217

3.4.3.17. <i>becic-ere</i>	217
3.4.3.18. <i>-elga</i>	217
3.4.3.19. <i>eta</i> denbora adierazlea	217
3.4.3.20. <i>amorekatik-eta</i>	217
3.4.3.21. <i>ber hala</i>	217
4. Testua eta oharrak	219
<i>Liburu hunen huzcarala içulçaliac iracurçaliari</i>	221
I. Gauça ispiritual edo Gincoazkuez	225
II. Gincoaren presenciaz	255
III. Otoitçaz	269
IV. Communione Seindiaz	313
V. Meça Seindiaz	329
VI. Umilitathiaz	345
VII. Gincoaren borondatera egoithiaz	365
VIII. Garbitarçunaz	391
IX. Jujamendu arhinez	421
<i>Akiceco Jaun Apezpicu ohiaren aprobacionia Heuzcarala itçulia</i>	437
<i>Juxiaco Jaun Ertorraren Akiceco Bicari General eta Officialiaren aprobacionia Heuzcarala itçulia</i>	438
<i>Liburu hunen capitulien eta hetan minço diren substancien tabla</i>	439
5. Hiztegia	445

AITZIN-SOLAS

Hogeita hamar urte badu frantsesetik itzuli liburu honen bigarren mendeurrena Euskaltzaindiak Donaixti-Ibarren ospatu zuenetik; harako hartan Piarres Lafittek Ibarre herriko aspaldiko apez Lopezen itzulpenak *tesina bat* on lukeela adierazi zuen (1982: 442). Egia esan, lehenago ere liburu honetako euskarak azterketak ukan ditu, bereziki zuketaren tratamendu gramatikalaren agerpen zabalagatik: Karl Boudak (1948) eta Xarles Videgainek (1983) *Pratica*-ko zuketak alokutiboaz ikerketak egin dituzte; Lino Akesolok Lopezen aditz izenari heldu zion llabur (1982) eta lehenago, Andres de Lizarzak hainbat ohar egin zuen liburuko alderdi lexikoa zerbaixka argitzeko (1967).

Halaz ere, ez zegoen itzulpen interesgarri eta luze honen argitalpenik eta hori da gure eginahalaren lehen helburua, xvii. mende hasierako aszetika liburu honen xviii. mende bukaerako euskal itzulpenaren edizio zaindu bat irakurleen esku uztea, ahalaz aurkezpen zabala eta ohar argigarriak eginez.

Ulertzeko denez, bi mende eta laurden dituen erlijiozko liburu batez egin daitekeen edizioa ezin izan daiteke arrunta. Irakurle ororentzat egina bada ere, ardua filologikoa duen horrentzat ontzen da gehienbat eta horregatik, liburuak dakartzan hizkuntza-ezaugarriez, forma linguistiko horien alderdi historikoaz, garai hartako Baxenabarreko eta Zuberoako euskal liburu edo idazleen hizkuntza-aldaeren inguruko ez zeresana eduki beharko luke argitaratzaileak. Berebat, *Pratica* liburuan ageri ez diren baina ondoko ibarretan edo garai hartako idazleengan ohiko diren hizkuntza-ezaugarriez ere, prestatzaileak zerbait esan beharko luke; horretan jardun dugu argitalpena osatu bitartean, auzi eta hari mutur horiek gogoan.

Aldiz, gure argitalpen honetan ez dira liburuko gai erlijiosoak ukitu, gu ez gara nor horretarako; nolahi ere den, liburu hau idatzi zuenak eta ondotik euskarara itzuli zuenak josulagunen heziketa zuten gogoan, oro har irakurle kristauak.

Jatorriz gaztelaniaz ondu zen lanaren frantseseko itzulpen bat baliatu zuen euskal itzultzailetzat jotzen den Oztibarreko Lopez iutsiarrak, orduan Ibarren apez zegoenak. Guk frantses itzulpen horretatik euskarazko emaitzara dagoen aldeaz nabardura eta argitasun batzuk dakartzagu: euskal itzulpenean datozen atalak jatorrizko gaztelaniazko liburuko eta frantseseko itzulpeneko zein atali dagozkien, adieraren alderdiko hainbat eta hainbat zertzelada...

Liburuko hizkuntza-alderdiaz landa, euskal testuaren egileaz eta haren balizko laguntzaileaz ere arduratu gara argitalpena prestatzean. Funtsean ohar batzuk dakartzagu itzultzailearen jokabideaz; egin zuena zerik egin zuen aurkezteko gai garela uste dugu, baina egin zuen bezala zerendako edo zerengatik egin zuen argitzea, inolaz ere zailago da, eta alderdi horretaz hipotesiak baizik ezin guk hona ekarri.

Ez gara sobera arduratu jatorrizko liburuaren egileaz, Alonso Rodríguez espainiarraz: *Alfonso Rodríguez* izena ere ematen zaio gaztelaniaz eta euskal liburuak ere *Alphonsa Rodriguez* izena dakar azalean. Kristau fedearen alderdiei dagokienez, Espainiako Valladolideko Alonso Rodríguez jesuitaren XVI. mendeko lana aski ezaguna da eta bestela ere, badu nora jo erlijiozko gai aszetiko hauetaz ardura duen irakurleak.

Gu gehienik euskal alderdiaz kezkatu gara eta bereziki itzulpenaren emaitzaz: bertan ageri diren hizkuntza-ezaugarriei eskaini diegu arreta gehien, ez horrenbeste itzulpenaren bilakabideari edo itzulpenaren beraren azterketari; kalitaterik duen, itzulpen leiala den eta abar ez dugu guk izartu. Euskal testuan ulermen arazo zenbait dagoenean, gaztelaniazko jatorrizko testua, horren frantsesezko itzulpena eta frantses itzulpen horren laburpena aintzat hartu ditugu, baina funtsean Avignonen 1782an argitaratu itzulpenean ageri den euskal mintzoari ezarri diogu arreta.

Bernat Etxeparez geroztik ez da anitz idatzi Baxenabarren euskaraz eta 1782ko liburu hau ezarri ohi da haren ondoko mugarriztat, baina gaude itzulpen honek Zuberoa alderdiko euskarara anitz jotzen duela: Nafarroa Behereko euskararen garapena aztertzeke itzulpen hau ez da hain tresna baliagarria eta ondorioz, hobe izanen da ikerketaren arreta Suarez d'Aulan-ek 1740 inguruan eginarazi katiximari edo 1786an Le Quien de Laneufville Akizeko apezpikuak argitararazi katiximari eskaintzea; Garaziko Bazkazaneko 1762ko predikuak ere aipa litezke, baina Lapurdiko euskararen itzala ageri da horietan.

Aitzin-solas hau bukatzeko aurkez ditzagun irakurleari liburuan bereizgarri gertatuko zaizkion lau ezaugarri:

- Ausarki ageri da zuketa liburu guztian gaindi, testuan nagusi da.
- Oinarri baxenabartarraren gainean pinportaka sumatzen da Zuberoako mintzoa.
- <h> grafiaren agerpen arras ezohikoa dakar, kokagune foniko ezinezko ugartan.
- Txistukari igurzkarrien grafian nahasmena dago eta afrikatuen idazkeran nahasgarri da <tzh>; bestalde, <tzç> edo <tzc> erako alferrikako bikoiztasunak dakartza liburuak.

I. AZTERKETA

LIBURUA, IDAZLEA ETA ITZULPENAK

1.1. Alonso Rodríguez (1538-1616)

Alonso Rodríguez jesuita Espainiako Valladoliden sortu zen, 1538an;¹ adineko zelarik, *Exercicio de perfeccion y virtudes christianas* liburua argitara eman zuen Sevillan 1609an, etorkizunean ospe handia eta argitalpen ugari izanzen zituen lana: 1612, 1616, 1618, 1624, 1625, 1631, 1657, 1671, 1675, 1695 urteetan bederen bai.² Saio aszetiko luze honek, *Liburu Sainduen eta Elizako Aiten erranak, konparazione errex, adibide bizi eta ixtorio sustagarriz apainduak eta arindurik* dakartza, arima kristauari buruzko gogoeta ugarirekin batean; hala zioen Piarres Lafittek orain duela hogeita hamar urte (1982: 440).

Rodríguez honek ikasketak Salamancan egin zituen eta 1557an lagundira jesuita sartu zen. Ez zen goi teologiako irakaspen sakonetan murgildu, baina arimaren eza-gutzan eta gidaritzan iaioa zenez, urte luzez prefet izpiritual izanik, jesuita izan gogo zuten apezgai gazteei hainbat urtez kristau morala irakasten jardun zuen: jesuiten arimaz arduratzen zen eta hitzaldiak idazten zituen. Galiziako Ourenseko Monterreyko eskolan hamabi urtez teologia morala irakatsi zuen eta bertan errektore izan zen (1570-1575).

Andaluziara ere jo zuen, Montilla herrira eta Kordoba hiriburura, eta garai hartan ere hitzaldi izpiritualak idatzi zituen; hogeita hamar urtean edo jardun zuen eginkizun horietan. Horrenbeste urtean idatzi irakaspen izpiritualak bildu eta antola zitzala eskatu zioten eta Sevillan zegoela, liburuaren lanari ekin zion eta 1609an argitaratu; inolaz ere, liburu luze eta mardula osatu zuen. Urte batzuen buruan Sevillan hil zen, 1616ko otsailaren 24an, ezindura handi batek harturik.

Dena den, aintzat har bedi gure hau ez den beste Alfonso Rodríguez izeneko lagun bat ere izan zela garai hartantsu Espainian Jesusen Lagundian, gure Alonso Ro-

¹ *Biblioteca Nacional de España* erakundeak 1538 urtea dakar, aldiz, Carlos Sommervogel-en *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* bilduma klasikoak Alonso Rodríguez 1537an sortu zela diosku (6. liburukia, 1946. or., 1960 [1895], Lovaina). 1526 urtean sortu zela ere erreferentzia batean baino gehiagotan ikusi dugu hor gaindi eta Piarres Lafittek ere 1526. urtea dakar (1982: 439).

² 1606. urtea ere aipatzen da lehen argitalpenerako, baina ez dakigu datu zuzena den; esate batera, Bartzelonan Pablo Campins-en lantegian 1740an egin zen inprimaldiak lehen argitalpenaren urtea 1606 dela dakar; Madrilen 1930ean argitaratu zen *Administración del Apostolado de la prensa*-renak ere *nueva edición conforme al original de 1606 impreso en 1740* dio. Argitaratu zen hirieren eta inprimategiaren erreferentzia gardentasunez erakusten duten berriek 1609 urtea dakarte: *Biblioteca Nacional de España*-k katalogoan duen ediziorik zaharrena Sevillan 1609an kokatzen du, Matias Clavijok inprimaturik.

driguezen garai beretsuan idatzi zuena eta 1888.ean sailindutu zutena; idazle honen kasuan ere izenaren arazo bera gertatzen zaigu, iturri batzuek *Alfonso* eta beste batzuek *Alonso* deitzen baitute. Francisco Colin-ek haren biziaz eta dohainez liburu bat idatzi zuen, 1652an Madrilen argitaratu eman zena: *Vida, hechos y doctrina del venerable hermano Alonso Rodríguez, religioso de la compañía de Iesus. Dispuesta por el padre Francisco Colin, rector del colegio de Manila. Dedicada al ilustrísimo señor D. Carlos Coloma, marqués del Espinar.*

Gurea ez den beste Alonso Rodríguez hau, sailindutu zutena, Espainiako Segovian sortu zen, uztailaren 25ean, *cerca de los años del Señor de mil y quinientos y treinta y uno*; datu hau ez omen dago hain garbi, beste batzuek 1533an sortu zela baitiote.³ Nolanahi ere den, 1888.ean sailindutu zuten Alonso Rodríguez hau ezkondu zen eta bi haur ukan zituen, baina emaztea eta bi haurrak hil ondotik fedezko bizimoldeari eman zitzaion osoki. Espainiako Alcalá-ko eta Valentziako unibertsitateetan ikasi zuen, baina ikasketei utzi eta 1571ko urtarrilean Jesusen Lagundian sartu zen; urte hartan berean Mallorcako Palma hirira jo zuen eta han ikastetxeko atezaintzan jardun zuen 1617ko urriaren 31n hil arte.⁴ Haren idazkiak luzaz ezezagunak izan ziren. Lehenik Jaime Nonell apezak Bartzelonan argitaratu zituen, 1885-1887 bitartean, eta ondotik gehiago kaleratu ziren.⁵

Hirugarren Alfonso Rodríguez bat ere badakar Sommervogel-ek bere bibliografian (6. liburukia, 1963. or., 1960 [1895], Lovania), Espainiako Sevillan 1602an sortu eta 1686an hil zena, baina iduri luke beste eratako idazkiak egin zituela eta latinez idatzi zituela.

1.2. Lanaren itzulpen eta laburpenak

Orrialde ugari duen *Exercicio de perfeccion y virtudes christianas*-ek ezin konta ahala argitalpen izan ditu: 1609ko lan hau idazlea bizirik zegoela berehala berrargitaratu zen, hala Sevillan nola Bartzelonan, eta hil ondotik Zaragozan, 1625ean eta 1631n; lehen edizioaren arabera egin zen azkena Madrilen kaleratu omen zen 1733an. Egileak, bestalde, bere lanaz egiten ari ziren itzulpen batzuen berri ere izan zuen. Liburua hizkuntza anitzetara itzuli zen: alemanierara, ingelesera, arabierara, armenierara, txinerara, frantsesera, greziera berrira, nederlanderara, hungarierara, italierara, latinera, polonierara, portuguesera, tamilerara, txekierara...; cf. Sommervogel.

Euskal itzulpena frantsesetik egin zela diosku 1782ko liburuaren aitzinsolasak eta egiazki honela izan ez zela pentsatzeko arrazoi sendorik guk segurik ez dugu. Euskarazko emaitza gaztelaniazko eta frantseseko jatorrizkoan nola den ikustera jo

³ Sommervogel-ek, esaterako, 1531. urtea dakar: 6. liburukia, 1943. or., 1960 [1895], Lovania.

⁴ Atezaintza jardun hori Valladolideko gure Rodríguezei esleitu zion Lafittek, "atezain arrunt bat" zela dioen pasartean (1982: 439).

⁵ *Tesoro ascético* Bartzelonan (1918); *Magisterio espiritual ascético y místico de San Alfonso Rodríguez* Bartzelonan (1935); *Memorial o cuentas de la conciencia* izeneko autobiografia Bartzelonan ere (1956). Adolphe Tanqueray-k idatzi teologia aszetiko eta mistikoko bilduma ezagunean —*Précis de Théologie Ascétique et Mystique* (1924) lanaren aldaki bat aurkitu dugu interneten—, San Alfonso Rodríguez honen gain ematen da *De la unión y de la transformación del alma en Dios; Explicación de las peticiones del Padre nuestro* izeneko idazlana.

dugunetan, frantses testuak usu argia eman digu, hurranen hiru adibideetan ageri denez:

ariman (21) / *cuando hay de veras este deseo en el corazon* (I, 11) / *quand ce désir est une fois véritablement dans l'ame* (RD 1, 23)

sofritu eta mezperetchathiac içan nahiz erratcen direla (26) / *desean padecer y ser despreciados* (I, 14) / *qu'ils brûlent de souffrir, et de se voir méprisés* (RD 1, 30)

eperik gabe 'eten gabe, atsendenik gabe' (408) / *siempre habeis de andar en centinela* (III, 205) / *il faut s'y tenir incessamment sur ces gardes* (RD 5, 422)

Lafitteren arabera, Rodriguezen saioak frantsesez zazpi itzulpen izan zituen (1982: 439): "lehen Port-Royal-eko jansenistek jalgi zuten, ongi baliatu eta azkartu baitzituzten obra hortan kausi ditazken garrazkeriak". François Séraphin Régnier-Desmarais apez eta Frantziako akademiaren idazkariak ere 1675-1676an itzuli zuela diosku Lafittek; Régnier-Desmarais honek, Luhusoko euskaltzain Lafitteren ustez bortitzak eta gogorak diren pasarte batzuk jatorrizkoan diren bezala utzirik egin zuen itzulpena. Ondoko agerraldi batzuetan apezek Régnier-Desmarais-en itzulpena "eztitu" eta "legundu" zuten (ibid.).

Jatorriz irakasgaiok jesuitentzat ziren, baina jesuitez landa, gainerateko kristauei ere irakaspen eta aholkuak emateko asmoz, saiook arintzera, laburtzera eta argitaratzera jo zuten ondotik hainbat elizgizonek, jatorrizko lana franko luzea baita; testuak hautatu ziren, atal batzuk arindu eta liburuaren laburpenak karrikaratu.

Idatzi, liburua gaztelaniaz idatzi zen eta luzea da biziki; saioak jatorrizkoan hiru atal ditu eta milatik goiti orrialde; esaterako, Lafittek eskuartean izan zuen frantseseko itzulpen osoak 1397 orrialde dauzka. Gaztelaniazko lanaren hiru ataletarik bakoitzak 8 sail edo *tratado* ditu eta sail bakoitza kapitulu sorta batek osatzen du.

Euskal itzulpenari buruz jatorrizko iturriaren argitasuna lortzeko eta gaztelaniazko lanarekin alderatzeko 1834ko edizio bat baliatu dugu: *Ejercicio de perfeccion y virtudes cristianas*, Bartzelona, 1834, Valero Sierra y Martí-ren inprimategia; internet-en aurkitu dugu, googlen; bertan tildeak ez datoz egungo erara, baina horrek ez dakar ulermen arazorik; I, II eta III liburukiak ditu. Edizio hau baliatu baino lehen Iruñeko apezgaitegian dagoen beste berriago batekin lan egiten hasi ginen; Madrilen argitaratu zen 1930ean hiru liburukitan: *Administración del Apostolado de la prensa. Nueva edición conforme al original de 1606 impreso en 1740*.

Frantses testuarekin alderatzeko, berriz, Régnier Desmarais-en itzulpen klasikoaren 1833ko edizio bat baliatu dugu: *Pratique de la perfection chrétienne*, Lillen argitaraturik, L. Lefort inprimatzaileak egin zuen eta sei liburukitan da, guk 1, 2, 3, 4, 5 eta 6 izendatu ditugunak: internet-en aurkitu dugu, googlen eta Torontoko University of St Michael's College eta Windsor-ko Holy Redeemer Library erreferentziak dakartza. Euskal testuaren iturria Régnier Desmarais-en frantseseko itzulpen klasikoa izan ote zen argitu baino lehen, argitasun batzuk emanen ditugu euskal liburuaz.

Baliatu dugun euskal alea Euskaltzaindiaren Bilboko Azkue Bibliotekak dauka, AK-33/26, 0127 eta 0128 CD-etan digitalizaturik; bertako argazkiak dira irakurleak liburu honek dakarren CD-an aurkituko dituenak. Liburuaren bigarren ale bat ere kontsultatu dugu, Azkueko alean egon litezkeen irakurketa arazo zenbait argitzeko; Jean-Louis Davant euskaltzainak utzi digu bere alea ikusten, baina 360 orrialdea

arte baizik ez dugu alderatu ahal izan, Davanten aleak 361-466 bitarteko orrialdeak falta baititu.⁶

Liburu aszetiko honek dituen jatorrizko hiru atalek kristauaren bertutea eta perfekzioa lortzeko hainbat baliabidez dihardute; lehen ataleko zortzi sailek, 18, 9, 14, 20, 28, 5, 11 eta 34 kapitulu dituzte; bigarren ataleko zortzi sailek, berriz, 23, 14, 40, 22, 7, 7, 9 eta 16, eta hirugarren ataleko zortzi sailek, berriz, 18, 9, 16, 11, 18, 9, 11 eta 7. Orotara 376 kapitulu ditu lan osoak, baina Lafitteren arabera 315 kapitulu dira. Luhusoko euskaltzain handiak zioenez (1982: 440), hiru ataleko liburu luze honen frantses itzulpen osoaren *hiruzpalau laburpen segurik* argitaratu ziren. Guri dagokigunez, euskal itzulpenak ez du 466 orrialde baizik eta 74 kapituluk osatzen dute.

Halaz guztiz ere, ez dugu ulertu behar 376 kapituluko liburu batetik euskarara 74 itzultzean, euskal moldatzaileak jatorrizko lanaren % 19'6 ondu duenik, euskaratu dituen kapituluak ez baititu osorik itzuli: gutiago egin du, kapitulu bakoitzetik funtsezkoena iruditu zaiona hartu du eta horren garrantzizkoena iruditu ez zaiona, berriz, itzuli gabe utzi du.

Izenburuan eta aitzin-solasean zerbait adierazten da euskal itzultzaileak egin zue-naz: izenburuak *Alphonsa Rodriguez Jesusen Compagnhaco Aitaren Guiristinho perfeccioniaren praticaren pparte bat Heuzcarala itçulia Heuzcara becic ezstakitenendaco* dio; *pparte bat* dakar, izan ere, aitzin-solasak honela dio: *Liburu Francessian seiheun pagetaco laur ppartetan den horren Heuzcarala itçulceco lanaren luce, eta handitarçunac icitcen, eta guibeltcen nindicien*. Lafittek dioenez, aitzin-solasean aitortzen da euskal itzulpena egiteko frantses laburpen bat baliatu zela, 600 orrialdekoa eta beraz, “laburpen baten laburpena da” euskal idazkia (1982: 440).

Itzultzaileak aitzin-solasean dienez guk ez dugu Lafitteren interpretazio hori bera egiten: guk aitzin-solasean ez dugu irakurtzen euskal itzulpena lanaren laburpen batetik egin zenik, eta hau garrantzizkoa da, baieztapen horrek ikertzailea makurreko bidetik eraman baitezake. Egiazki itzultzaileak dioena honakoa da: batetik, seiheun orrialdeko lau *pparte* daudela eta bestetik, euskarara *pparte* bat itzuli duela. Uler liteke lanak osotasunean lau *pparte* dituela, eta *pparte* bakoitzak 600 orrialde dituela, eta frantsesezko 2.400 orrialde euskarara itzuli beharrak dakarren eginahal horrek euskal itzultzailea izuturik daukala.

Ulerbide hau ez da erabat sinesgarri, ordea, jatorrizko liburuak ez baititu 2.400 orrialde, liburuak osotasunean guti goiti beheiti horren erditsua edo gehixeago egiten du; arestian aipatu dugu Lafittek eskuartean eduki zuen frantses itzulpen oso batek 1.400 orrialde inguru dauzkala. Dena den, litekeena da gakoa orrialdeen neurrian egotea ere, hau da, liburuko orrialdeak bere baitan har ditzakeen hitzen kopuruan, hitzak idazteko baliatu diren letren izarian.

⁶ Eskerrak ematen dizkiot Davant jaunari. Euskaltzaindiko Azkue Bibliotekako Josune Olabarria ere eskertu nahi dut, ohi bezala eman didan laguntza guztiagatik eta egiten duen lan bikainagatik. Azkenik, Azkue Bibliotekako zuzendari Pruden Gartziazi esker beste bi ale kotejatu ditut, baina edizio honetarako baliatu dugun alearen berdin-berdinak dira; bata Olaso Dorrea Sorrerakundearen jabetzapekoa da, une honetan Euskaltzaindiaren Azkue Bibliotekan kontsultagai dagoena (Lacomberen biblioteka, OD-737); beste alea Eusko Legebiltzarraren bibliotekan dago: <http://www.liburuklik.euskadi.net/handle/10771/8716>. Eskerrak ematen dizkiot hiru erakunde horiei beren funtsak kontsultatzeko emandako erraztasunagatik ere.

Honezaz bestalde, garrantzizkoa da jatorrizko liburuak hiru atal dituela jabetzea; gaztelaniaz hiru *parte* dira, bakoitzak zortzi *tratado* dituena; frantses itzulpenean ere hiru *partie* daude eta bakoitzean zortzi *traité*; gure ustean, euskal itzultzaileak adigaiok nola baliatu zituen izan daiteke giltza, hau da, *pparte bat* eta *laur ppartetan* dioenean, *pparte* hitz horrek bi erabileretan adiera bera ote duen jakin beharko genuke bide zuzenetik ez saihestekotan.

Nolanahi ere den, auzi honetaz frantses itzulpenen eta hauen laburpenen berri eman ondotik jardunen dugu, behehixeko. Aurkez dezagun orain euskarazko itzulpena; bederatzi sailetan antolaturik, hauek dira euskal itzulpenak darabiltzan gaiak:

- I Gauza izpiritual edo Jainkozkoen: 10 kapitulu, 59 or. (% 12,6)
- II Jainkoaren presentziak: 7 kapitulu, 27 or. (% 5,7)
- III Otoitzak: 17 kapitulu, 99 or. (% 21,2)
- IV Jaunartze sailak: 7 kapitulu, 33 or. (% 7)
- V Meza sailak: 2 kapitulu, 31 or. (% 6,6)
- VI Apaltasunak: 8 kapitulu, 43 or. (% 9,2)
- VII Jainkoaren borondatera egoteak: 6 kapitulu, 53 or. (% 11,3)
- VIII Garbitasunak, haragizko bekaturik ezak: 11 kapitulu, 66 or. (% 14,1)
- IX Jujamendu arinez: 6 kapitulu, 32 or. (% 6,8)

Ikusten da kapitulu guztiek ez dutela luzera bera; laugarren sailak zazpi kapitulu ditu, eta hauek euskal liburu itzuliaren % 7 egiten dute, baina aldiz, hurren sailak bi kapitulu baizik ez duelarik, euskal liburu itzuliaren % 6'6 egiten du.

Euskal itzulpen hau Akizeko Elizbarrutiko apezik errespetagarrieneratik bati egitea eskatu zitzaion, Louis-Marie de Suarés d'Aulan Akizeko apezpiku ohiak liburuari 1782/VII/10ean eman onespenean dioskunez (449). Berebat, Philippes D'Abense Akizeko bikarioak liburuaren *excusco iskiribu*-az 1872/III/12an egin onespenean dioenez, itzulpena ontzeko itzultzaileak *liburu baliossaren ppartes* egin duen hautua ona da (454).

Georges Lacombe-k idatzi zuenez (1931: 69), euskal itzulpenak beste bi moldaketa ere ukan omen zituen, lapurtarra bata eta zuberotarra bestea, baina ez ziren argitaratu eta ez dago ale horien arrastorik, edo guk bederen, galdetu badugu ere, ez dugu horien berri.

Lan luze honen frantses itzulpen eta laburpenek datu ugari aurkitu dugu katalogoetan eta ez da aise ororen berri ziurtasunez eta garantiaz ematea, baina sintesi ttipi bat dakargu, segurki guztizko osotasunik izanzen ez duena; eginahala egin dugu zehaztasunez jokatzeko, baina baliatu ditugun iturri bibliografiko guztiek ez dituzte zehaztasun berberak ematen eta guk ez dugu hauek guztiak juzkatzeko neurbide ziurrik. Funtsean Carlos Sommervogel-en *Bibliothèque* klasikoa baliatu dugu (1895), baina baita han eta hemen aurkitu dugun bibliografia zerrenda gehiago ere; lehenik lanaren frantses itzulpenak dakartzagu. Sommervogel-ek dioenez zazpi dira:

1. Paul Duez apezak (Lieja 1585-1644) Parisen 1623an itzulirik.⁷

⁷ Sommervogel-ek 1629-1630 urteak ere badakartza, baina beharbada beste argitalpen bati dagozkioke. Argitalpen gehiago dago: 1636koa Parisen, 1647koa Parisen —ez dakigu Rouenen 1663an ere ez ote zen argitaratu—, 1683-84koa Rouenen, 1684koa Rouenen. Guk Frantziako Biblioteka Nazionalan Duezen bi edizio ikuskatu genituen: 1) *Practique de la perfection et des vertus chrestiennes et religieuses*,

2. Bigarren itzulpenari dagozkion berriak ilun daude: datarik gabea da, d'Audiguier izeneko jaun batek egina, beharbada.⁸
3. Louis Moreri apez frantziarrak (1643-1680) itzulpen bat egin zuen, Lyonen 1667an argitaraturik.⁹
4. Nicolas Cabart-ek beste itzulpen bat egin zuen Parisen 1670ean.¹⁰
5. Nicolas-Joseph Binet Pariseko Legebiltzarreko legelariak ere itzuli zuen eta Parisen argitaratu 1673an;¹¹ joera jansenistako Port-Royaleko komentua inguruko lantzat jo izan da itzulpen hau.¹²
6. Arras ezaguna da F. S. Régner-Desmarais Frantziako akademiaren idazkariaren itzulpena, 1675-79 bitartean Parisen inprimatu zena.¹³ BNF-n dago hau ere. Sommervogel-en iritziz frantsesera egin den hoberena da. Itzulpen honek ezin konta ahala berrargitalpen eduki ditu, hainbat eta hainbat hiritan.¹⁴

composée en espagnol par le R. P. Alphonse Rodriguez de la Compagnie de Jesus. Pavl Dvez, M. DC. XXIII, chez Nicolas Bvon, a Paris (I, II, III). 2) *La pratique de la perfection et des vertus chrestiennes et religieuses. Composée en espagnol par le R. P. Alphonse Rodriguez de la Compagnie de Jesus. Extraict, selon la traduction française du R. P. Pavl Dvez de la mesme Compagnie.* Première partie. A Paris, chez Jean Iost, rue saint Jacques, à l'enseigne du S. Esprit. M DC XLVII (I eta II).

⁸ Itzulpenaren lehen liburukian Louis XIII-erentzat eskaintza bat dakar eta hirugarrenean Richelieu kardinalarentzat; bi eskaintzak *sieur d'Audiguier* izeneko batek izenpetu ditu, baina datarik gabe; liburua-aren onespeneren data 1623koa da eta Sommervogel-ek galdegiten du ea itzulpen hau eta Duez-ena bat eta bera ote diren (1960 [1895]: 1953). Itzulpen honetaz Charles Sorel, *premier historiographe de France* mintzo da 1667ko bere *Bibliothèque française* liburuan (2. argit., 261. or.), eta dienez, Daudiguier hau Miguel de Cervantes-en eleberrak eta Rodriguezen *de la Perfection de la vie Religieuse* lanak itzultzen aritu bide zen.

⁹ Guk Frantziako Biblioteka Nazionalean eskuztatu dugu: *Pratique de la perfection et des vertus chrestiennes du R. P. Alphonse Rodriguez de la Compagnie de Jesus. Traduction nouvelle divisée en trois parties.* Premier volume. A Lyon, chez Pierre Compagnon, rue Merciere au coeur Bon. M. DC. LXVII. Avec approb. et privilege dv roy (I eta II); aitzin-solasean *votre tres-humble, & tres-obeyssant seruiteur L. Moreri...* dakar.

¹⁰ Frantziako Biblioteka Nazionaleko katalogoan 1670 urtea dakar ageri den edizio bakarrak, eta G. Josse-ren argitaletxea. Guk BNF-n ikuskatu dugunak 1680ko data dakar: *Les exercices de la vertu et de la perfection chrestienne.* Par le R. P. Alphonse Rodriguez jesuite. Divisez en III. parties. Nouvelle traduction. Tome I. a Paris, chez Jean Baptiste Coignard, imprimeur ordinaire du Roy, rue S. Jacques, à la Bible d'or. M. DC. LXXX. Avec approbations & privilege de Sa Majesté. Hona bigarren liburukia: *Les exercices de la vertu et de la perfection chrestienne.* Par le R. P. Alphonse Rodriguez jesuite. Divisez en III. parties. Nouvelle traduction. Tome II. a Paris, chez Jean Baptiste Coignard, imprimeur ordinaire du Roy, rue S. Jacques, à la Bible d'or. M. DC. LXXX. Avec approbations & privilege de Sa Majesté.

¹¹ BNF-n eskuztatu dugun aleak bi liburuki ditu; lehena 1674koa eta bigarrena 1673koa: 1) *Les exercices de la vertu et de la perfection chrestienne* par le R. P. Alphonse Rodriguez jesuite. Nouvelle traduction a Paris chez Jean Baptiste Coignard, rue S. Jacques, à la Bible d'or. M. DC. LXXIV. Avec approbation & privilege du Roi, tome (I). 2) *Les exercices de la vertu et de la perfection chrestienne* par le R. P. Alphonse Rodriguez jesuite, divisez en III. parties. Traduction nouvelle tome II a Paris, chez Jean Baptiste Coignard, rue S. Jacques, à la Bible d'or. M. DC. LXXIII, avec approbation & privilege du Roi.

¹² François Séraphin Régner-Desmarais Frantziako akademiaren idazkari ezagunak itzulpen hau salatu zuen, baizik eta gaztelaniatik frantsesera ondu itzulpenean, liburuko lehen saileko 10. kapituluari dohainaz edo graziaz diharduen jatorrizko lanari adieraren aldetik aldaketak egin zitzaizkiola.

¹³ 1674 urtea ere irakurri dugu.

¹⁴ Interneten badira berrargitalpenak; liburua-aren 1790ko lehen atal bat, 1703ko bigarren bat eta 1679ko hirugarren bat aurkitu ditugu. Hainbat berrargitalpen aipa ditzakegu —dela liburuki bakar batena edo dela hiru liburukiak batera aterarik—: *Anberesen*: 1693; *Besançon*: 1830, 1835, 1839; *Lillem*: 1822, 1826, 1833, 1840, 1842, 1851, 1860; *Lyonen*: 1814, 1821, 1822, 1827, 1829, 1830, 1832,

7. J. L. Crouzet-ek egina, Parisen, 1857an. Sommervogel-ek J. P. izena dakar Crouzet-entzat eta Autun-eko elizbarrutiko apezka zela dio; 1863 eta 1868 urteak dakartza eta 1879ko berrargitalpen bat ere aipatzen du; bada BNF-n.
8. Zortzigarrena dela aitortu gabe, Sommervogel-ek beste argitalpen baten berri dakar: 1869an Bar-le-duc hirian argitaratu zen, elizgizonen batzorde batek arretaz berrikusirik; beharbada ez da zazpigarrenaren berrargitalpena baizik.

Alonso Rodriguezen lanaren frantses itzulpenaren laburpenak usu berrargitaratu dira.¹⁵ Piarres Lafitteren ustez, euskal itzultzaileak frantses itzulpenaren laburpen bat baliatu zuen iturritzat; ikus dezagun, bada, Rodriguezen lanaren frantses laburpen horiek zein diren:

- Claude Malingre sieur de Saint Lazare-k, Paul Duez-en itzulpenean oinarriturik, *Fleurs de la pratique de la perfection et des vertus chrétiennes et religieuses* argitaratu zuen bi liburukitan Parisen 1630ean. Bada 1647ko argitalpen bat ere, hiru liburuki duena.¹⁶
- Régnier Desmarais-en itzulpenaren laburpen bat dago, Lillen 1696an aterea, *Traité de la conformité à la volonté de Dieu*, 372 or.
- 1744an Nancyn beste laburpen bat gehiago argitaratu zen bi liburukitan: *Abrégé de la perfection chrétienne*.
- Jérôme Besoigne apezak laburpen bat argitaratu zuen Parisen 1748an, eta berrargitalpenak izan ziren ondotik 1749, 1753, 1766, 1767 urteetan.¹⁷
- Régnier Desmarais-en itzulpenaren beste laburpen bat ere bada, Parisen 1753an argitaratua: *Principes de la perfection chrétienne et de la perfection religieuse*.
- Pierre-Joseph Tricalet apezak *Abrégé de la Pratique de la perfection chrétienne, tiré des oeuvres de Rodriguez* argitarazi zuen Parisen bi liburukitan (1761); katalogoetan aipamen gehien bildu duen laburpena da eta baliatuena izan zen. Badirudi berrargitalpenak ausarki izan zituela eta honakoak ere hala direla uste dugu: Nancyn 1762an; Parisen 1763 eta 1769an. Euskal liburua argita-

1834, 1835, 1839, 1842, 1847, 1850, 1852, 1872, 1877, 1888; *Lyonen & Parisen*: 1827, 1830, 1832, 1844, 1848, 1855, 1862; *Parisen*: 1679, 1680, 1682, 1686, 1688, 1703, 1715, 1742, 1753, 1754, 1827, 1830, 1832, 1834, 1836, 1837, 1854, 1857, 1859, 1861, 1870; *Poitiersen*: 1854, 1860, 1865, 1868; *Saint Malon*: 1790; *Tolosan*: 1699, 1720; *Versaillesen*: 1813.

¹⁵ Hona sail ugari bat hiriak eta urtea aurkezturik: *Besançon*: 1847. *Fréjus*: 1887. *Lillen*: 1836, 1862, 1876. *Lyonen*: 1803, 1811, 1818, 1819, 1823, 1824, 1829, 1830, 1839, 1844, 1846, 1854, 1862. *Nancin*: 1744. *Parisen*: 1635, 1762, 1763, 1769, 1823, 1829, 1830, 1836, 1839, 1844, 1846, 1854, 1862, 1876. *Rouenen*: 1784. Avignonen ere egin zen, 1824an, euskal itzulpena bezala Aubanel-en inprimategian ondurik; Avignongoak dira 1830, 1840 eta 1842ko laburpenak ere.

¹⁶ Guri Frantziako Biblioteka Nazionalean 1647ko argitalpen hau atera ziguten eta bera eskuztatu genuen: *La pratique de la perfection et des vertus chrestiennes et religieuses*. Composée en espagnol par le R. P. Alphonse Rodriguez de la Compagnie de Iesvs, extrait selon la traduction française du R. P. Pavl Dvez de la mesme compagnie, a Paris, chez Iean Iost, M. DC. XLVII.

¹⁷ BNF-n bi edizio eskuztatu ditugu, 1749 eta 1766koak: 1) *Principes de la perfection chretienne et religieuse, divisés en deux parties*; seconde edition revue / Rondet & Labottiere; Jean Desaint & Charles Saillant, avec approbation & privilège du Roi, Paris, M DCC. XLIX. 2) *Principes de la perfection chretienne, et de la perfection religieuse; avec des suppléments pour les vierges chrétiennes qui servent Dieu dans le monde*, troisième édition revue; Paris, Saillant & Desaint, M. DCC. LXVI., avec approbation & privilège du Roi.

ratu ondokoak lirateke beste hauek: Rennes, 1785; Saint-Malo, 1785; Lyon, 1803, 1811, 1818, 1824, 1829, 1839, 1844; Avignon, 1824; Lille, 1826; Paris, 1829, 1839, 1844, 1862.

Badira gero beste laburpen batzuk, eskuarteko gure euskal itzulpena argitaratu ondokoak direnak eta gure helburuetarako ondoriorik ez dutenak.¹⁸

Ezagun du gaztelaniaz idatzi zen liburu honek frantsesez edizio ugari izan duela eta hauen artean egon beharko dutela elkarrengandik desberdinak direnak ere. Edizio hauen laburpenak frantsesez ugari egin direnez, ez da aise euskal itzultzaileak bere lanerako zein edizio baliatu zuen jakitea. Halaber, itzultzeko osoko edizio batean ala honen laburpen batean oinarritu zen jakitea ere ez da aise.

Euskal itzultzailearen lanabesak edo iturria ezagutu nahirik Oztibarrera jo dugu, Ibarre herriko eliz-ondasunak ezagutzera, baina ez daude bertan, elizan ez da liburu zaharrik: daudenak xx. mendekoak dira. Jakin dugunez, Larramendi izeneko apez donostiritar batek berriztatu bide zuen eliza 1930ean. Donaixti-Ibarre udaleko alkateari eta Pabeko jesuitei ere galdegin diegu Ibarre herriko eliz-liburuez, baina ez dugu fruiturik erdietsi. Ibarre jo dugunean herritarrei esker jakin dugu Ithurbidea izeneko etxean badirela eliz-liburu batzuk. Etxe horretako giltza duen herritar bati eta Jean-Baptiste Oltzomendi apez betharramixtari esker liburuok ikusteko aukera izan dugu, baina ez dugu bilatzen genuena aurkitu, etxe horretako eliz-liburuak ere berririk dira. Ibarre herriko Ertorainia etxera ere jo dugu, iraganean herriko apezak bertan bizi izan baitziren, baina han ere ez dugu bilatzen dugun liburuaren berririk aurkitu ahal izan.

Euskal itzulpenaren frantsesezko jatorrizko iturria zein izan zen jakin nahirik, lehen frogak Euskal Herrian egin ditugu, Iruñeko eta Gasteizko apezgaitegiatiko eta Loiolako basilikako liburutegietan, baina egoitza hauetan ez dago frantses edizio anitz. Régnier-Desmarais-en ohiko itzulpen oso eta estandarra eta Tricalet-en edizio laburtu estandar eta ezaguna baliatu eta aztertu ditugu, sakon aztertu ere. Bi hauetarik euskal itzulpena iristeko arazo franko dago, edizio hauetarik ez bata ez besteak ditu azaltzen euskal edizioak ageri dituen ezaugarri berexiak.

Ondotik, frantses edizio oso edo laburtu gehiago ezagutu nahirik eta froga gehiago egiteko, Pariseko Biblioteca Nazionalea jo dugu, baina arras denbora mu-

¹⁸ 1) *Traité de la fin pour laquelle Notre-Seigneur a institué l'état ecclésiastique, et de quelques moyens qui peuvent servir à cette fin...*, Lyon, 1827. 2) *Traité de l'humilité, de la modestie et du silence, et de la charité envers le prochain, extraits des oeuvres spirituelles du R. P. Alphonse Rodriguez de la Compagnie de J.*, Avignon, 1830, 248 or. 3) *Traité de la sainte Communion et du saint sacrifice de la Messe...*, Avignon, 1842, 112 or. 4) *Traité de l'oraison*, Régnier Desmarais-en itzulpenetik, Paris, 1848. 5) Régnier Desmarais-en itzulpenean oinarriturikako *Traité de la perfection chrétienne*, P. M. Cruice Pariseko kalonjeak prestatu eta berrikusia, Paris, 1848. Dirudienez, 1875ean argitaratu *Pratique de la perfection chrétienne* laburpenak ere lotura hertsia duke arestiko honekin. 6) *Etrennes pieuses de l'estime de la perfection et des principaux moyens de l'acquérir*, Paris, 1868, 64 or. 7) *Estime de la perfection chrétienne, extraite du P. Alphonse Rodriguez de la Compagnie de Jésus*, P. H. Pottier apezak prestatuturik, Nantes, 1872. 8) *Sanctification des actions ordinaires, extrait des Oeuvres du Père Alphonse Rodriguez, de la Compagnie*, Paris & Nantes, 1872, 157 or. 9) *Conformité à la volonté de Dieu, ou le Fiat du chrétien, extrait*, 1872, 301 or. 10) *Les secrets de la sainteté, ou petits traités sur la vie spirituelle, extraits*, 1873, 3 liburuki, 443, 455 eta 419 orrialdekoak. 11) *Traité de l'humilité, extrait...*, 1873, 291 or. 12) *Abrégé de la Pratique de la Perfection chrétienne de Rodriguez*, C.-T. Dalpuget-ena, Fréjus, 1887. 13) Charles Aubert-ena, xix. mendekoa.

gatua izan dugu bertako edizio guztiak behar bezala aztertzeke, egun eta erdi baizik ez; bertan dauden zenbait edizio eskuztatu ditugu, baina batzuk arras denbora gutiz. Dena den, hurrenkera kronologikoan hondarrekoa izan den Pariseko bilakuntza geroko utzirik, ikus dezagun lehenik Euskal Herriko bilakuntzek zein ezagutza ekarri diguten.

Euskal itzulpena frantses itzulpen baten laburpenetik datorrela zioen Lafittek (1982: 440) eta hori zinez horrela den jakin nahirik, bi laburpen baliatu ditugu guk: batetik, Nancyko 1744koa eta bestetik, gehien irakurri, zabaldu eta berrargitaratu den laburpena, P.-J. Tricaleten klasikoa (1761). Bi lanok argitaratu ziren urteak aintzat harturik, logika du euskal itzultzaileak 1782ko berea argitaratzeko Nancykoa ala Tricaletena baliatu ahal izan zituela pentsatzeak.

Tricaleten argitalpenaz bi ale ezagutu ditugu: bata Gipuzkoako Loiolako saindutegian aurkitu duguna, 1784an berrargitaratua, euskal itzulpena argitaratu eta bi urtera kaleratu zena, baina 1769an Parisen argitaratu zena leialtasunez jarraitzen du. Liburuak ez du adierazten Tricaletena denik, baina Tricaletena den beste edizio baten berdina da. Baliatu dugun Tricaleten bigarren alea Gasteizko apezgaitegian dago; 1836koa da, Parisen argitara eman zen eta Tricaletena dela dio: *par P. J. Tricalet*. Nancyko 1744koa aztertzeke Pariseko jesuiten Sevres ikastetxeke ale bat baliatu dugu, Nancyn argitara zen 1744ko lehen edizio haren beraren ale bat hain zuzen ere.

Euskal itzultzaileak bere lana egiteko ez zuen bi laburpen horietarik batere baliatu, edo horiekin bederen ez zuen aski izan, eta hau argiki baieztatzeko argudioak daude: eman dezagun, garbitasunaz edo haragizko bekatuarek ezaz diharduen saileko hamaika kapitulu dauzka euskal itzulpenak, baina Nancyko 1744ko laburpenak sei baizik ez, nekez izan zitekeen hori euskal itzultzailearen iturria; jatorrizko lanean hamaika kapituluk osatzen dute sail hau. Berebat, Tricaleten laburpen klasikoak ez dakar kapitulu bakar bat ere Jainkoaren borondatera egoteaz, baina euskal itzultzaileak sail horretako sei kapitulu dakartza; jatorrizkoan hogeita hamalau kapituluk osatzen dute sail hau. Datu hauek ikusirik, ez dirudi euskal itzultzaileak laburpen horietarik bat bera ere baliatu zuenik, aiseago pentsa daiteke lana beste era batera egin zuela: dela liburuaren itzulpen oso bat baliaturik, dela itzulpen laburtuen bestelako konbinazio bat baliaturik, betiere, itzulpen laburtu hauek beren artean desberdinak zirela ulerturik.

Gure euskal argitalpen hau tajuz prestatzeko usu begiratu diogu lanaren frantses edizio osoari, eta itzulpenen artean estandarrena Régnier-Desmarais-en 1675-79koa da: gerora berrargitalpen ugari izan du eta hizkuntzaren aldetik unean uneko Frantses Akademiaren idazketa arauetara egokitu da. Osoko itzulpen honek duen balioa da euskal itzulpena bere barrenean hartzen duela, euskal itzulpenaren berexitasun *ñi-miño* batzuk salbu, baina oro har, euskal itzulpenean dagoen eduki guztia frantses edizio oso horren barrenean dago. Nolanahi den ere, ez dago garantiarik euskal itzulpena Régnier Desmarais-en osoko liburua oinarri harturik egin zela ziurtasunez baieztatzeko, beste itzulpen osoko bat izan daiteke Lopez itzultzaileak baliatu zuena, edota ezagutzen ez dugun beste edizio laburtu zenbait, eta baita edizio laburtu desberdin bat baino gehiagoren arteko edozein konbinazio ere; izan ere, gaztelaniaz ondu liburu asetikiko honen edizio, laburpen eta egokitzapen franko egin zen frantsesez.

Auzia ez da aise trenkatzen diren horietarik. Euskal itzulpenak Régnier Desmarais-en osoko liburuarekiko edo Tricaleten laburpenarekiko ageri dituen arazo edo inkoherentzia batzuk konpondu ezinik, ase gabe, edizio gehiago ezagutzeko beharra

sentitu dugu eta argitasun zenbait atzeman nahirik Frantziako Biblioteka Nazionalera jo dugu, ea lor ote litekeen euskal itzulpenaren eta frantses edizio zenbaiten artean akats bateratzaileen sail bat, frantses edizio hori euskal itzulpenaren iturritzat edo euskal itzulpena frantses iturriaren jarraitzailetzat hartzeko eran. Hartara, Parisa ere jo dugu.

Ordea, *Bibliothèque nationale de France*-n dauden edizioei begira ere ez dugu balizko iturriari buruzko froga positiborik aurkitu. Pariseko frogak ez dira ugari izan: beste zazpi edizio gehiago alderatu ditugu euskal testuko ezaugarri batzuekin, baina saio honek ere ez du emaitza onik ekarri. BNF-n liburuaren lehen frantses itzulpena, Paul Duez-en 1623koa eta haren 1647ko beste edizio bat ikuskatu ditugu. Louis Moreriren 1667koa ere ikusi dugu eta baita Nicolas-Joseph Binetena (1673-74) eta Nicolas Cabart-ena (1680) ere. Bi laburpen ere eskuartean ibili ditugu: Claude Malingre sieur de Saint Lazarerena bata, baina 1647koa, ez dugu uste 1630ekoa liburutegian denik. Bigarrena Jérôme Besoigne-rena izan da, 1749koa eta baita 1766koa ere.

Hauexek dira Pariseko Biblioteka Nazionalean aurkitu ditugun sei autoreak, Euskal Herriaren alderatu genituen idazleekiko desberdinak direnak. Liburu honen autore gehiagoren itzulpenik BNF-n baden ez dakigu xuxen, joan baino lehen katalogoetan begiratzean guk segurik ez genuen aurkitu.

Arazo ugari gertatzen da euskal itzulpena frantsesezko jatorrizkoarekin alderatzean, gure edizioan agertuko den bezala. Dena den, alderatzeko BNF-ko gure jarrera zein izan den azaltzea gauza beharra da: nahiago izan dugu froga guti batzuk ahalik eta frantses ediziorik gehienetan egin, ezen ez eta edizio gutiagorekin ezaugarri gehiago alderatu edo froga gehiago bilatu. Lau froga geneuzkan prest Pariserako eta hauen emaitza ez da positiboa izan, ez dugu jakin ahal izan Lopez euskaldunak testua zehazki zein frantses ediziotarik itzuli zuen.

Berehala aurkeztuko ditugun liburuaren lau pasartetan —frantses testutik euskal itzulpenera aldaketa baitago—, aukera egon liteke jakin ahal izateko euskal itzulpena zein frantses ediziori begira egin zen edo zeinekin gordetzen dituen huts bateratzaileak. Esate batera, berehala ikusiko ditugun lau adibideetarik lehen bietan eransketa gertatu da: frantses ez dagoen zerbait ageri da euskaraz; lehen adibidean *eta bost* erantsi du euskal itzulpenak eta bigarren adibidean izpiritu sainduaren erreferentzia. Bi eransketo testu aszetiko hau euskaratzean gertatu zirela pentsatu behar dugu, ala lehenagotik frantses edizio zenbaitek dagoeneko bazekartzan berrikuntza edo eransketak dira, gero euskarazkora iragan zirenak? Hirugarren adibidean izen aldaketa dago, nahasmen bat saildu baten izena idaztean. Aldiz, laugarren adibidean perpaus mozketak desberdin egin da frantses testuan eta euskarazkoan, puntua lekuz aldatu dago euskarazkoan.

Lehen hiru adibideetan litekeena da aldaketa frantses edizio batean gertatu izana eta honela, aldaketa frantses edizioen artekoa izanik, hartara euskal itzulpenak frantses tradizioan gertatu aldaketa bat jarraituko luke eta aukera emanen liguke Lopez euskaldunak zein frantses ediziotarik itzuli zuen jakiteko; balizko aukeratzat dakargu hau, ez gara honela gertatu zenik baieztatzen ari.

Laugarren aldaketaren itxura desberdina da: inprimategian egin mozketak huts bat izan liteke, argitaletxeak behar izaten duen apografoa kopiatzaileak eraikitzean gertatu ahal izan zena. Dena den, ez litzateke ezina aldaketa frantses itzulpenen arteko edizio batean gertatu izana ere, puntua kokagunez aldatu eta mozketak beste era batera egin izana, aldaketa frantses edizio batean gertatu izana eta ondotik, euskal itzul-

penak frantses edizioaren mozketak desberdin hori jarraitu izana; ez jakin. BNF-ra jotzean gure xedea izan da ezezagunak genituen frantses edizioak euskal itzulpenarekin alderatzea, ea huts bateraturik atzeman genezakeen, euskal itzultzaileak zein frantses edizio edo iturri baliatu zuen jakin ahal izateko. Hona zein diren alderatu ditugun lau pasarteak:

1. *çoinhec hetaric bederatcitan hoguei eta bost mila soldado gau batez hil uken baitcien / qui en tua cent quatre-vingt mille en une nuit*
2. *Justua egunian çazpitan erorico dela, Ispiritu Seindiac dioena, erran nahi baita anitz aldiz / car le juste tombera sept fois le jour; c'est-à-dire, plusieurs fois*
3. *Irakurten diici Seint Gregorioren bicitcian / Nous lisons dans la vie de sainte Gertrude*
4. *plaçan jokatcen ari ninduçun, eta biskitharthian hiltcera condenatcen nindicien Erregeren Gorthian. Nic deuz jakin gabe, Erregeren Seme bacoitzçac, hori jakinic, berheala bere buruco corona kentcen dici / J'étois, dit-il, dans la place publique à jouer; cependant on prononçoit une sentence de mort contre moi dans le cabinet du roi, sans que j'en susse rien. Le fils unique du prince l'ayant appris, ôte aussitôt sa couronne de dessus sa tête.*

Hona orain Pariseko edizioek lau frogak hauei buruz dioskuten:

	Duez 1623	Duez 1647	Moreri 1667	Binet 1673-74	Cabart 1680	Malingre S L 1647	Besoigne 1749	Besoigne 1766
1	180.000	180.000	180.000				—	—
2	—		—	—		—	—	—
3	Gertrude	Gertrude	Gertrude	Gertrude	Gertrude	Gertrude	—	—
4	bestela dakar		bestela dakar		bestela dakar		—	—

Besoigne-ren laburpenaren kasuan, ez dugu jatorrizko edizioaren egiturarekin paraketasunik ikusi, kasik ez dirudi liburu berbera denik, egokitzapen bat baizik; liburu laburtzean edukiak eta atalak beste era batera antolatuta izanak zail utzi du alderatzeko aukera. Eta hutsik dauden beste laukiek zer adierazten dute? Gainerateko sei edizioetako lauki zuriek ez dute guztiek interpretazio bera; guti batzuen arrazoiak guk nahi genituen pasarteok aurkitu ezin izana da, liburuaren antolaketa desberdina delako; beste kasu batzuetan hutsuneak adierazten du liburuaren antolaketan itzultzaileak pasarte batzuk laburturik, zenbait zati ez direla ageri eta ondorioz, ezin alderaketa egin izan dela. 2. lerro edo mailako “—” edo ezezko ikur horiek adierazten digute euskarazko *Ispiritu Seindia* frantseseko edizioetan ez dagoela. Eta Gertrude → Gregorio sainduen izen aldaketa ere ez dirudi frantsesetik datorrenik, ezta laugarren berrikuntza ere, esaldien mozketarena.

Aitortu beste biderik ez dago, bada, BNF-ko alderaketak ere ez duela fruiturik eman, datu positiborik ez dela agertu, edo beharbada ez gabela aurkitzeko gai izan, huts bateratzailerik ez dugula atzeman. Ditugun datuak izanik, pentsa daiteke frantses ediziotikako lau desbideratze horiek euskal itzulpena gauzatzean gertatu zirela, izan ere, guk dakigula, ez dute frantses tradizioaren barreneko saiheste zaharrago bat jarraitzen, baina hau honela izan zela xuxen jakiteko, frantseseko edizio guzti-guztien berri zehatzagoa beharko genuke izan eta ez dugu.

Honengatik guztiagatik, euskal itzulpenaren bigarren edizio hau osatzeko eta noizbehinka argibide filologikoak emateko, estandarrena den frantses edizio osoko bat baliatzea erabaki beste biderik ez dugu ikusi: Régnier-Desmarais-ena jarraitzea.

1.3. Orain artekoaz bestelako ikuspegi bat

Arestian aipatu bilakuntzek ez digute aukerarik eman euskal itzultzailearen iturria edo jokabidea zein izan zen jakiteko, baina itzultzailearen jokabideaz egiantzekotasuna izan lezakeen hipotesi bat emateko argudioak egon litezkeela uste dugu guk, izan ere, Piarres Lafittek Lopez euskal itzultzaileak frantses itzulpen laburtu bat baliatu zuela idatzi baitzuen (1982: 440).

Batetik aitortu behar da, gure liburuak dakarren eta Baxenabarreko Jutsin idatzia izan zen Elizaren baimen ofizial batean adierazten zaigula, jatorrizko liburua euskal itzulpena baino lau aldiz hedatuagoa dela: *çoin lauretan hedatiago baita* (455). Bestetik, Lafittek ez zuen frogatu euskal itzultzaileak lanaren frantses laburpen bat baliatu zuenik, interpretazio hori egiteko ez zuen argudio edo arrazoirik eman. Euskal itzulpena laburpena da baina bestalde, liburu honetako sail eta kapitulu anitzetan, neke da euskal itzulpenaren eta jatorrizko frantses itzulpen osoaren artean egokitzapen zehatzak aurkitzea, honexegatik uste dugu guk suposatu zuela Lafittek euskal itzulpenaren iturria lan osoaren frantses laburpen bat izan zela: itzultzaileak 600 orrialdeko frantses laburpen bat baliatu zuela uste zuen Luhusoko euskaltzain handiak, baina euskarazko aitzin-solasak ez dio horrelakorik.

Bide zuzenetik saihesteko aukera ez du Lafitteren ikuspegiak soilik sortzen, aitzin-solasean itzultzaileak *pparte* hitza erabiltzeko duen erak ere bide zuzenetik saihesten ahal gaitu. Delako *pparte* elea bi era guztiz desberdinetara ulertuz gero, auzia franko argitzen da: liburuak azalean *praticaren pparte bat Heuzcarala itçuli* dela dioskunean egia dio, hau da, osorik ez duela itzuli adierazten digu. Aitzin-solasean euskal moldatzaileari liburu osorik itzultzea lan izugarria iruditzen zaiola ageri da: *liburu Francesian seiheun pagetaco laur ppartetan den horren Heuzcarala itçulceco lanaren luce, eta handitarçunac icitcen, eta guibeltcen nindicien*. Izan ere, hondarreko perpaus honetan dakusagu guk bide zuzenaren saihesbidea, zeren oraingoan *laur ppartetan* sintagmako *pparte* izena ez baita arestiko erabileran bezala ulertu behar, bestela baizik.

Halaz, laur *pparte* horiek ez dira liburuaren atalak edo zatiak, erdaraz *parte / partie* direnak; guztiz bestela, *laur* horiek liburukiak dira oraingoan, 600na orrialde dituzten lau liburuki, gaztelaniazko jatorrizko lanaren frantseseko itzulpen osoak lau liburuki bide zituen eta uste dugunez, horrelako edizio bat baliatu zukeen euskal itzultzaileak. Ez zukeen eskuarte hiru liburukiko edizio bat izan, laukoa baizik, hiru atal—baina lau liburukitan emanak— zituen frantses itzulpen oso bat. Esate batera, guk Gasteizko apezgaitegian honelako edizio bat ezagutu dugu, 1872koa, Paris & Lillen argitaratua, F. S. Régnier-Desmarais akademikoak 1675-79an plazaratu zuenaren berrargitalpen bat. Baina badira sei liburukiko edizioak ere, F. S. Régnier-Desmarais- en frantses itzulpena osorik, bere hiru atalak dituena, baina sei liburukitan zatiturik; honelakoa da Lillen 1833an argitaratu zena, L. Lefort inprimatzaileak egina. Gure oraingo argitalpen honetan 1833ko edizio honen arabera lan egin dugu eta frantses itzulpenak bertatik hartu ditugu; interneten bildu dugu berrargitalpen hau: Toron-

toko *University of St Michael's College* eta *Windsor*-ko *Holy Redeemer Library* erreferentziak dakartza.

Gure erreferentzia sisteman, RD akronimoak Régnier-Desmarais adierazten du, frantses itzulpen osoa, euskal liburuaren iturria, guk uste: 1 eta 2 liburukiek I atala egiten dute, gaztelaniaz eta frantsesez *parte / partie* direnak, 3 eta 4 liburukiek II atala egiten dute eta 5 eta 6 liburukiek III atala. Guk oraingo edizio honetan kapituluaren hasiera bakoitzean atalak zenbaki erromatarrean emanen ditugu, eta baliatu dugun gaztelaniazko jatorrizkoan gauzak honela datoz, I, II edo III atalen arabera, baina baliatu dugun frantses itzulpena sei liburukitan baitator, RD 1, 2, 3, 4, 5 edo 6 eran izendatuko dugu itzulpenaz argibide zenbait eman nahi dugun orotan, edizioak dakartzan oinoharretan bereziki.

Adieraz dezagun liburu horien barrenean sailak daudela, kapituluz osaturikako sailak, arestian aipatu bezala. Hiru ataletarik bakoitzari 8 sail dagozkie, orotara 24 sail dira jatorrizko liburuan; RD-ren sei liburukietarik bakoitzak atal bakoitzaren sailen erditsua edo dakar, lau bat edo, eta sail horiek beren kapituluak.

Gaztelaniazko itzulpenetarako Bartzelonako 1834ko edizio bat baliatu dugula adierazi dugu, baina honek ez ditu sei liburuki, hiru baizik: honela, atal bakoitza liburuki banatan dator eta atal bakoitzeko zortzi sailak ere liburuki banatan doaz.

Gure edizioaren oinoharretan erabiltzeko baliatu ditugun liburuak XIX. mendearen lehen hereneko bi argitalpen baitira, ez doaz guztiz bat frantsesaren edo gaztelaniaren egungo grafia ohiturekin.

Lana antolatu zuenean euskal itzultzaileak izan zuen jokabidea xuxen ulertzea eragozten duen arrazoi franko dago: oro har, euskarazko kapitulu sailen eta kapituluaren izenburua eta edukia jatorrizko lanaren arabera ematen zaizkigu, baina egiturari dagokionez, euskarazko kapitulu ugari ez datoz jatorrizko lanean bezala sailkatuturik edo kokaturik, jatorrizko liburuaren eta euskarazkoaren arteko asimetria dago. Uler bedi jatorrizko liburua diogunean bereziki frantses edizio edo itzulpenaz dihardugula, honela aitortzen baitu itzultzaileak aitzinsolasean. Bestalde, eta besterik frogatzen ez den artean, uste dugu Régnier-Desmarais-en edizio oso bat baliatu zuela, ez laburpen bat. Egin dezagun jatorrizko liburuaren egituratik euskal argitalpenera dagon aldearen tipologia xume bat:

- jatorrizkoan sail desberdinetan kokaturik dauden kapituluez osatzen du sail bat: *Otoitçaz* deitzen den saila, euskaraz hirugarrena dena, hamazazpi kapituluz osatu du. Jatorrizkoan otoitzaren gaia lehen atalean doa eta bosgarren saila osatzen du; kapituluak, berriz, hogeita zortzi ditu; baina euskaraz hirugarren sail otoitzarena osatzen duten hondarreko zazpi kapituluak, ez dira jatorrizko laneko otoitzaren sailetik ekarri edo itzuli, bigarren ataleko zazpigarren sailetik baizik; sail honetan jatorrizkoan bederatzi kapitulu daude eta Jainkoaz eta haren pasio sailak dihardute.
- jatorrizkoan sail bakarra dena euskal liburuan bi sail dira: II/8 sailaren bidez, euskaratzean bi sail eratu dira: laugarren sail *Communione seindiaz*, zazpi kapitulurekin eta bostgarren sail *Meça seindiaz*, bi kapitulurekin; hauek jatorrizkoan *De la sagrada comunión y santo sacrificio de la misa / De la sacrée communion et du saint sacrifice de la messe* saila dira, bigarren ataleko zortzigarrena, hamasei kapitulu dituena.

- euskal kapitulua bi kapitulu dira jatorrizkoan; *Jujamendu arhinez* diharduen hondarreko euskal sailean, hirugarren kapitulu euskarazkoa ez dagokio jatorrizko kapitulu bati, bi kapituluri baizik, jatorrizkoko lehen ataleko laugarren saileko hamasei eta hamazazpigarren kapituluei. Berebat, *Gincoaren borondatarea egoithiaz* zazpigarren saileko laugarren kapitulua itzultzeko I/8/16 eta I/8/18 kapituluak baliatu ziren. Eta zazpigarren sail horretako euskarazko seigarren kapituluak I/8/20 eta I/8/21 kapituluetan du jatorria.
- jatorrizko kapitulu bat euskal liburuan bizpahiru kapitulu dira: bigarren sail *Gincoaren presenciaz*-en, seigarren eta zazpigarren kapituluak jatorrizko kapitulu bakar bati dagozkio, I/7/5-etik harturik daude biak, lehen ataleko zazpigarren saileko bosgarren kapitulutik. Baina kapitulu honek beste sail bateko beste kapitulu baterako ere eman du: euskal liburuko hondarreko sail *Jujamendu arhinez*-eko seigarren kapitulurako.
- jatorrizko bi kapitulu nahasirik euskarazkoan beste bi kapitulu eratu ditu, euskarazko bietan ere jatorrizko bi kapituluetarik nahasiz: euskarazko bederatzigarren sailean bigarren eta hirugarren kapituluak, adibidez; biak jatorrizko hala I/4/16 nola I/4/17-ri dagozkie, baina bi kapituluetakoz zatiak nahasirik bi kapitulu egin ditu itzulpenean ere, ez du bakoitzarekin bana egin: euskal kapitulu bakoitzak jatorrizko bi kapitulu zatiak ditu.
- euskal kapituluak ez dira guztiak jatorrizkoaren hurrenkera berean eman: *Gincoaren borondatarea egoithiaz* zazpigarren sailean, jatorrizko liburuko hogeita hamalau kapituluetarik sei baizik ez dira eman euskaraz, eta gainera, jatorrizkoan kapituluek duten hurrenkera ez da euskal itzulpenean jarraitu: 1/1, 2/22, 3/23, 4/26, 5/19 eta 6/20 itzuli dira; gora-beherak daude, beraz: euskal 1, 2, 3, 4, 5, 6 kapituluak, jatorrizkoan 1, 22, 23, 26, 19, 20 dira, eta ez da adibide bakarra; euskal liburuko lehen sail *Gauça ispiritual edo Jincoazkuez* delakoan, hondarreko bi kapitulu 9 eta 10-en, itzultzailea liburuan gibelerat itzuli da: 9. kapitulua I/2/5 da jatorrizkoan eta 10.a, berriz, I/1/17: liburuko lehen ataleko bigarren sailetik lehen sailera gibelka itzuli da.
- euskal kapituluaren barrenean orrialde itzuliak hautatzean, lehenik aitzinera eta ondotik gibelera ibili da: esate batera, zazpigarren sail euskarazkoan laugarren kapitulan 325. orrialdean datorrena frantsesezko jatorrizko 456-n dago, baina euskarazko 326. orrialdeko gaia frantsesekoaren 454-n. Ondotik laugarren kapitulu horrexetan berriz ere gibelerat jo eta jatorrizko I/8/18tik I/8/16 kapitulura jotzen du euskal testuak, euskarazko 328. orrialdekoa frantsesekoan 440-n dago.
- kapituluaren artean jauziak daude: *Gincoaren presenciaz* diharduen bigarren sailean, bosgarren kapitulua jatorrizko liburuko I/6/5-i dagokio, baina seigarrena I/7/5-i, zazpigarren saileko bosgarren kapituluari; honelakoak guztiz arruntak dira euskal liburuan: euskal liburuko hirugarren sail *Otoitçaz*-en, lehen bost kapituluak jatorrizko I/5/1, 2, 3, 4 eta 5-i dagozkie, baina euskal liburuko *seiguerren capitulia* I/5/8 da jatorrizkoan, ez da I/5/6.
- itzulpena egitean euskal moldatzaileak laburpena egin du: ez ditu kapitulu guztiak osorik itzuli, hainbat eta hainbat hutsune utzi ditu, pasarte zenbait euskaratu gabe gelditu dira kapituluaren barrenean; jatorrizkoan diren baino laburrago eman ditu euskal kapitulu franko. Seigarren sail *Umilitathiaz*-eko

zortzigarren kapitulua II/3/28-ren laburpen gaitza da, non eta laburpenaren iturria ez duen beste nondipait hartu. Berebat, hondarreko saileko *Jujamendu arhinez*-eko laugarren kapituluak euskal liburuko 438-n erlijiosoen izen ona zikintzeaz teologoen diotenaz dihardu orrialde bat baino tarte gutiagoan, baina jatorrizkoak hiru orrialde ditu, luzeagoa da eta eduki gehiago dakar: ez du guttia itzuli, hautu bat egin du; cf. frantsesezko RD 3, 226, 227 eta 228 or.

- jatorrizko liburuko kapitulu guztiak ez ditu itzuli: euskal liburuko laugarren saila da adibidea; zazpi kapitulu dakartza euskarazko liburuak, baina jatorrizko lehen hiru kapituluak falta dira, II/8/1, II/8/2 eta II/8/3; II/8/4 eta II/8/10 bitartekoa itzuli da, elkarren jarraian, baina hiru lehenak gabe.
- anitz aldiz salbuespena da jatorrizkoak eta euskal liburuak egitura bera gordezea: zortzigarren sail *Garbitarçunaz* jatorrizkoaren egiturarekin ia osoki bat dator; jatorrizko liburuko hirugarren ataleko laugarren saileko lehen hamar kapituluak diren bezala eta beren hurrenkeran datoz euskal itzulpenaren zortzigarren sailean, baina hondarreko euskal kapitulua, hamaikagarrena, ez doa jatorrizkoarekin batera: jatorrizkoan lehen ataleko zazpigarren saileko bosgarren kapitulua da eta labur-labur itzuli du, lerro batzuk dakartza, orrialde bat baizik ez.

Euskal itzultzaileaz Piarres Lafittek hainbat berri dakar (1982: 437-8):

Pierre Haristoik XIX. mende bukaerako bere *Les paroisses basques pendant la période révolutionnaire* liburuan dakarrenez, Lopez itzultzaile hau Baxenabarreko Oztibarre haraneko Jutsin sortu zen; Haristoiri Jutsiko Jean Etcheberrik kontatu zion hori; Lopez Ibarre herriko erretor saildu bat izan bide zela: *aizina zuelarik herriko xaharrentzat galtzerdi egiten ari zela, eta Ibarreko elizan ehortzi zutela*.

Marc de Philippes d'Abense Akizeko bikario nagusi zuberotarrak —1782an Jutsin apez zegoen— euskal liburu honen onespina frantsesez eta euskaraz eman zuen 1782/III/12an: liburuko 452-455 orrialdeen bitartean ageri da. Guk uste dugu d'Abense Akizeko bikario nagusi zuberotar honek itzulpenean zerikusia izan zuela: liburuan ageri diren hizkuntza-ezaugarriengatik diogu hau.

Lafittek dakarrenez, Hubert Lamande-k *Armorial* ezagunean Zuberoako aitorensemetzat dakarkigu d'Abense hau eta Onizegaineko familia batekoa zela diosku; Abensetar hauek Sorhapürüko jaun izan ziren eta Lukuzeko aitorensemeen ahaide ere bai, XIII. mendeko Nafarroako erret-biltzarretan onetsiak. Frantses iraultzaren garaia bitarteko Akizeko apezpikute giko artxibategiko lekukotasunak galdu direnez, ez dakigu d'Abense hau noiz sortu zen, baina gure liburuak d'Abensek 1782an eliz agindu bat izenpetu zuela diosku, Lafittek 1780ko ekainaren 24an hil zela badio ere. Jutsiko kalostrepean ehortzi zutela diosku Lafittek (1982: 438).

Egiazki, d'Abense honek liburuaren euskal itzulpenaren eskuizkribua onesteko 454-5 orrialdeetan dakarren gutuneko euskara ez da liburuaren itzulpenean dagoenetik dialektalki arras bereizten, ohitura beretsuak dakartza, hala gramatikan nola grafian, baina honek ez du deusere frogatzen.

Lafittek honako berriak dakartza Clément Urrutibeheiti jaun mirikuak Oztibarre xaharrari buruz aurkitu dituen dokumentu balios batzuetarik eta Haristoiren liburuetarik aterarik (1982: 438):

- Jutsiko erretor izan aitzin, Auch-eko diozesian Nogaro-ko kalonje izan zela d'Abense

- 1766an Amikuzeko eta Oztibarreko ofizial zela
- 1767an Luis Maria de Suarez d'Aulan apezpikuak (1697-1785) Kurutxet izeneko baten orde Jutsin Ramonaldeko *prébendier* egin zuela
- 1774an Akizeko apezpikuak d'Abense bikario nagusi izendatu zuela
- Erreboluzioea hasi baino lehen hil zela —1782an eliz agindu bat izenpetu zuen— eta Donaixtiko Jean d'Eiherabide erretora haren ondoko izan zela, bai Jutsiko apezgoan, bai bikario nagusi eta ofizial eginkizunetan
- d'Abense honi zor zaiola Jutsiko apeztegia bere inguramen ederrarekin.

Lopez apez itzultzaile jutsiarraren eta d'Abense zuberotarraren gaineko argibide gehiago eskuratzen saiatu gara eta haien berri Akizeko apezpikutegiaren artxibazain Alfred Brettes-i galdegin diogu, baina dioskunez, 1789ko Frantziako Iraultza aitzi-neko lekukotasun idatzi guztiak falta dituzte; Mont de Marsan-eko *Conseil Général des Landes*-en ere galdegin dugu, artxibategiaren zuzendari Jacques Pons-i, baina ez dugu datu berririk erdietsi.¹⁹

1.4. Nafarroa Behereko idazki zaharretako mintzoaz eta idazleez

Literaturaren aldetik ezagutzen ditugun XVI-XVII-XVIII. mendeen artean, Nafarroa Behereko mintzamoldeari hizkuntza-aldaketa ugarik eman diote duen eitea. Gaude, halaz ere, Nafarroa Behereko mintzamoldea garatzeko eta bere eiteaz jabetzeko bidean, Lapurdiko XVII. mendeko literaturaren eraginak eta XVIII. mendeko testu zuberotar ugariek —Zuberoako euskara bereziaren nortasuna barne—, halako galga anzeko bat ezarri dutela, ez dutela idazle baxenabartarren eredia gauzatzera utzi.

Idazki baxenabartarretan euskara jatorra, eskualde batekiko leiala dena, XVI. gizaldiko Etxepareren olerkietan, Beltran Etxauzen 1584ko gutunean eta XIX. mendeko Bonaparteren inguruko itzulpenetan kausitu dugu. XVII eta XVIII. mendeetako Baxenabarreko lanetan hala Lapurdiko nola Zuberoako ezaugarrien itzala sumatzen da. Izatekotan, Luis-Maria de Suarez d'Aulan Akizeko apezpikuak 1740an eman onespenaren bidez Pauen argitararazi zuen *Catichima edo fediaren eta guiristino-eguien explicacione laburra* —Charles-Auguste le quien de Laneufville izeneko Akizeko apezpikuak 1786an berrargitaratu zuena— izenekoa da XVIII. mendean Nafarroa Behereko kutsu nabarmena eta halako jatortasun geolinguistikoa duena; Akizeko apezpikutegitik bultzatu zen itzulpena eta beraren menpe zegoen Baxenabarreko zati horretako mintzoa izan daiteke liburuak dakarrena: Amikuze, Oztibarre edo Landibarre ingurukoa.

Ororen buruan, ez da atzendu behar Nafarroa Behereko euskara ez dela monolitikoa, ardatz geografikoaren arabera aldatuz doala, herrialdeak ez diola mintzoari batasunik ematen herrialde horrek izen bakarra duelako. Aski da XIX. gizaldiko Baigorriko *San Mathioin* ebanjelioko mintzoari begiratzea:²⁰ usu bere bidetik doa mintzo hau, Baxenabarreko gainerateko kristau ikasbideetako eretarik bereiz, Nafarroa

¹⁹ Bilaketa lanean lankide izan ditugu Beñat Lagourgue kanonigoa eta Maitena Duhalde ikertzailea; zinez eskertzen diegu eman diguten laguntza.

²⁰ Irisarriko apez Iribarnegaraik XIX. mendean Baigorriko mintzora itzuli zuen *Yesu Chrichtoin Ebanyeliua San Mathioin arabera* (Pagola, Iribar & Iribar 1999b: 19-81).

Behere gehieneko beste idazkiekiko halako desberdintasuna ageri du. Ezaugarri zenbaitetan mendebalera Lapurdiko euskara du kide, ekialderago dauden ibarretako kaximetarik bestalde dabil.

Eman ditzagun orain nabardura batzuk Baxenabarreko idazkiez edo autoreez:

A) Etxepareren mintzoa herriarena da dialektuari dagokionez, olerkietan Garaziko erak dira nagusi, adierazi nahi duena irakurleari jakinerazteko aski du Etxeparek eskualdeko mintzamoldea; gure iritzi bera du Beñat Oihartzabalek ere (2008: 513).

B) Leizarraga beskoiztarra zen, lapurtarra, eta herri hau orain bederen hizkuntzaz Lapurdi eta Baxenabarrera begira dago. Izanen da bai bertako euskaratik zerbait haren lanean, baina aitzinsolasean garbi dio *ahalic guehiena guciey adi eraciteari iarrei qui ičan gaitzaitza, eta ez choil edo cein leku iaquineco lenhoage bereciri*. Bonaparteren arabera ekialdeko behe-nafarrera da alderdi horretako euskara, baina lapurtera literarioaren sortzailatzat ere jotzen da itzultzaile hau; jakina da Beskoitzen badirela Lapurdi aldera jotzen duten hizkuntza-ezaugarri ugari eta bestalde, kalbindarrak ez zuen kutsu dialektal handiko itzulpenik egin, jantzia eta ikuspegi zabalekoa baizik, fonetismo guti onesten zuena. Alderdi horretatik, ezin sar dezakegu testamentua Nafarroa Behereko idazki dialektalen artean, testu hauetarik hurbil daudenen edo nolabaiteko erlazioa izan dezaketenen artean baizik. Ohar bedi gainera, Leizarragak itzulpenean laguntzaile zuberotarrak izan zituela (Intxausti 1995: 153).

C) Beltran Etxauzek anaiari idatzi gutuna ere xvi. mendekoa dugu eta itxura du ahozko mintzotik ez dela urruntzen; ez dakigu, ordea, zehazki zein ibarretako euskara den, sobera laburra da gutuna ondorio handirik atera ahal izateko, baina Etxauzen testuak darabiltzan hizkuntza-ezaugarrien konbinazio horrek egungo Ipar Euskal Herriaren geografian gaindi duen hedaduran oinarrituz gero, ez dirudi Nafarroa Behereko mendebaleko euskara denik.

D) Oihenart idazlea ez da sortzez baxenabartarra, Maulekoa baizik; ezin pentsa daiteke bizi zen Amikuze ibarreko euskara zen bezala islatzeko desirarik zuenik: idazle sena zuen, goitik hegan egiten duten txori horietarik genuen, haren borondatea ez zen testu dialektalak idaztea; ezagutza ere halakoa zuen. Haren lumak ezagun du Lapurdiko literaturatik edanik zegoela.²¹ Oihenartek bildu zituen atsotitzetan alderdi bateko baino gehiagotako euskara dagoke; neurtitzetan, berriz, ez da ahozko eredurik ageri, estilo zaindu, landu, jantzi eta barrokoa baizik.

Ikertzailea beldurrez dago idazle zaharren jarduna ardatz geografikoaren arabera interpretatzean; idazleek aspaldi hartan baliatu zituzten hizkuntza-aldaerak eta beren geografia-kokagunea lotu nahirik lanean hasten denean, ikuspegi aktualistak kalte egiten dio filologoari: orduko idazleen mintzoa ardatz kronologikoaren arabera aztertzetik ardatz dialektalera ekartzean, dialektologiaz kezkatzen garenok irudipena dugu, ikuspegi historikoaren arabera egin beharrean, ez ote garen, Oihenarten, Tartasen edo Lopez itzultzailearen mintzoa euskalki modernoaren erakutsiaren arabera aztertzen ari, idazle haiek *orduan* zerabiltzaten hizkuntza-aldaerak, ez ote ditugun aztertu

²¹ Handikiak *zor utena* ‘zor hautena’ (2003: 477) darabil olerki batean, Nor Nori Nork beharrean, “zor”-ekin Nor Nork aditz saila baliaturik, Baxenabarren entzuten ez dena, baina Lapurdiko itsasaldean geoagoko lekukotasunetan agertu dena. Nolanahi ere den, idazle klasikoek ez zuten baliatzen, xix. mendean ageri dira honelakoak jende xehearen gutunetan eta.

eta sailkatu nahi aldaera horiexek *egun* dituzten hedadura eta muga geografikoen arabera; izan ere, lan du arestian aipatu ditugun hiru idazle horien mintzoa zehazki non goa den jakiteak eta segurki, desira antzu horri ihes egitea da irtenbiderik hoberena, baina non eta ez ditugun orduko datuak eta egungoak alderatzen eta erlazionatzen, egin ote daiteke hizkuntzaren historian eta dialektologian aitzinamendurik?

Adibide honek argitu dezala zer adierazi nahi dugun zehazki: idazle zaharrak beren sortzezko edo bizitokiko mintzoarekin identifikatu nahiak dakarren arazoaren eta arriskuaren lekuko da *eu* diptongoaren testuetako agerpena. *EAEL*-ren arabera, egun Nafarroa Beherean *eurri* aldaera nagusi da eta halaxe esaten dute, bestalde, Lapurdiko Arbonan, Hazparnen eta Itsasun, zehazki esateko. Gaineratekoan, Lapurdiko Ziburun, Saran, Beskoitzen eta Urketan *uri* ibiltzen da. Zuberoan *ebi* da nagusi egun eta Domintxainen *eurria* dakar *EAEL* bildumak. Idazle baxenabartar zaharren edo inguruko jarduna egoera honekin alderatuz gero, badira koherentzia ageri duten batzuk: esaterako, Leizarraga beskoiztarrak *vri* dakar eta Lopezek *eurri* (40, 43, 445); Ibarrolako Salaberrik *eurri* (27) dakar San Mathiuren ebanjelioan eta Bonapartek Garaziko euskarara egin *Canticum trium puerorum*-en itzulpenean ere *eurri* dator.

Aldiz, Oihenartek *uri* (2003: 295) dakar eta Tartasek *urité* (*Onsa*, 117). Oihenarten kasuan aldaera atsoitiz batekoa dugunez, 698.a hain zuzen ere, *guk uri badugu, izanen duzue ibitz*, Lapurdin bildua edo izan daitekeela pentsa dezakegu; *ibitz*, bere aldetik, Aturrialdean ezaguna da egun Lapurdin. Nafarroa Behereko nahiz Zuberoako erabilera guztiak *eu-* edo *e-* direnez eta *u-k eu-* edo *e-* eman izana ezina denez, ezaugarri honetan Oihenart eta Tartas Lapurdira begira zeudela pentsa lezake batek. Tartasek berak aitortzen du badela bere liburuan Lapurdiko euskaratik ere. Nora begira egon ote zitezkeen bi idazleok, gogoan izanik xvii. mendearen lehen erdian euskaraz idatzitako literatura ia oro Lapurdin sortu zela? Ordura artean bederen, liburuak lapurtarrek idatzi zituzten eta haiexek izan zitezkeen iturri eta ispilu bakarra.

Bestalde, eta arestian esana hein batez uzkailez, aditz aldaera batzuetan argi dago nor diren ekialdeko eragin gehien jasan duten idazleak, eta ez dihardugu orain xiberoatar *phürrez*; Oihenart eta Tartas Zuberoan sortu ziren, Baxenabarren edo haren ondoko mugan bizitzea gertatu bazitzairen ere; alta, haien idazlanetan, *guk* dakigula bederen orduko Nafarroa Beherean baliatzen ez ziren adibide nabarmenak ditugu, honelako item zuberotar garbiak beren lanean horrenbeste ez badira ere: *urhentu* ‘bukatu’ (341) dakar Oihenartek eta baita *ahatze* ‘ahantzi’ (388) ere, Tartasek legez: *eztü ützi ahatzera* (*Ontsa*, 52); *bataz orbit bazite, bertzia etzautzü ahatzeko* (*Ontsa*, 74); berebat, Tartasena da *hautse* ‘hautsi’ (*Ontsa*, 130) aldaera. Zuberoako eran dakar idazle honek *bakhitzak* ‘paga itzak = ordain itzak’ (*Ontsa*, 153). Zernahi ere den, Le Quien de Laneufvillek 1786an argitararazi katiximan ere, bokal arteko herskari ahoskabea dugu: *pacatzen* (104) & *paccatceco* (156), Belapeirek dakarren era berean; aldiz, Lopezek *pagatu* (177) dakar.

E) Tartasen mintzoa ahozkotik hurbilago dago Oihenartena baino, baina idazle honen lanean badira dialektologo batek arazotzat hartuko lituzkeen alderdi gehiago ere: sortzez sohütarra izanik, idazle hau Arüen egon zen apez. Haren euskarak eza-
gun du oinarrian Zuberoako mintzoa dagoela, baina aitortzen duen bezala, baliatzen du Nafarroa Beherekoa ere eta uste izatekoa denez, Amikuzekoa. Irakur zezakeen gehiena Lapurdin idatzia baitzen, *Onsa hilceco bidia* liburuan irakurleari berari aitortzen dio Lapurdiko euskara berarenarekin nahasiko dela.

F) Luis-Maria de Suarez d'Aulan Akizeko apezpikuak Larre segretariaren bidez kristau ikasbide baten onspena izenpetu zuen 1740/III/2an: *Catichima edo fediareen eta guiristino-eguien explicacione laburra*. Eskualde horretako eliz agintariek arrenkura zuten haurren hezkuntzari ez zitzaiola behar hainbat arreta eskaintzen eta honek eragin kaltegarriak zekartzala: ezjakintasun damnagarria, bizitze gaixto bat, hatsarrerik gabea eta erlijioaren irakaspenez bestelakoa; katixima bat hedarazi behar zela erabaki zuten, *çointan Erreligioneco lehen principiüac içan citen explicatiac manera laño eta arrunt batez haurric mendrenac endelga ahal ditçaqueten beçala*. Aita-amen, nagusi-etxekandereen zeregina zen *haurrerr eta sehierr* eliz-irakaspenen ematea, hainbatean non, horretan jardun ezean heriotzeko bekaturia egiten ari baitziren; berebat, parroketako erretore eta bikarioak ere beharturik zuden gaztetxoek heziketan jardutera, *haurren salvamendiaren daco*. Agiriaren bidez apezpikuak elizgizonak eta haurren hezkuntzan zihardutenak behartzen zituen *catichima haur choilqui, eta berce guciac utziric, eracax edo eracaxaazi deçaten parropietan eta herrietan*.

Onespen agiri hau G. Dugue eta J. Desbaratz *liburu saldaçaliaren imprimieratic* Pauen argitaratu zen euskal katixima datagabe batek dakar; apezpikuak onspen agiriari aipatzen duen *catichima haur* Pauen argitaratu zena bera izan behar du, baina ez dakigu Paueko katixima datagabea 1740ko onspena idatzi aitzinetik ala ondotik euskaratu ote zen, euskal katixima apezpikuak onspena 1740an ematean ala ondotik itzuli eta argitaratu ote zen. Vinsonek ere ilun dakusa dataren afera (1984: 180-1). Jacques Pons *Conseil Général des Landes*-eko Eskualdeko Artxibategiko Zuzendariak gutun batean dioskunez, izan zen frantseseko katixima bat ere, *Catéchisme ou abrégé de la foy, et des veritez chrétiennes* Suarez d'Aulan-ek berak onspena 1740/III/2an emanik, idazkari Cailhebar zela eta Roger Leclerq-ek Akizen inprimatua; euskarazkoaren onspen data bera da.

Vinsonek berak euskal katixima honen beste edizio baten berri ematen du, 1770 ingurukoa, Akizen egina, baina guk ez dugu ezagutzen; izen bereko beste edizio ezagun bat ere bada, Akizen 1786an emana, Charles-Auguste le Quien de Laneufville izeneko apezpikuak bultzatu zuena.

Paueko katixima datagabetik Akizeko 1786kora bada aldea hizkuntza-ezaugarri batzuetan eta baita grafian ere. Hona 1740 inguruko Paueko katiximatik 1786ko Akizekora gertatu diren aldaketa batzuen sail bat:

- a) Aldaera lexikoetan: *aberaxcuac* (124) / *aberaxgouac* (160); *arrestanchetariac* (120) / *arrestenchetariac* (154); *aunhitz* (32) / *anhitz* (43); *bozcalencia* (120) / *bozcalencia* (155); *chuchenqui* (81) / *chuchengui* (106); *debecatiac* (51) / *debetatiac* (66); *geuss dadila* (128) / *geix dadila* (164); *ibacoitz* (34) / *iracoitz* (45); *mendeiquioz* (76) / *meindeikioz* (97).
- b) Hautu lexikoetan: *iduriac consumitu artiraino* (101) / *iduriac ecesta artekan* (132); *copetan* (98) / *belarrian* (128); *chinchiricatu* (34) / *ourratu* (45); *gorda injustoqui* (74) / *deakialaric atchekiren* (95); *imediatoqui* (50) / *hurranenic* (64); *invisiblequi* (120) / *eçabeki* (155); *murmuracionen* (124) / *iroien* (160); *ondicatcen* (108) / *osticacen* (138); *sudur-mizpiretan* (97) / *sudur pincetan* (127); *haren graciac guehiago thebecatuz* (91) / *haren graciac agortur* (sic, 118).
- c) Aldaera fonikoetan: *baia?* (40) / *badia?* (52).

- d) Morfologian: *çaharraguëna* (3) / *çaharrena* (7); *çautezte* (38) / *çauzte* (50); *eguin dugun ussaie gachtüaren gagnian* (112) / *eguin dugun ussaie gaistuen gagnian* (143).
- e) Diersiaren erabileran: *bere alguën aravera* (88) / *bere alguen aravera* (114).
- f) Huts edo iratxoetan: *batheura* (97) / *bathura* (126); *Huiçonec* (87) / *guiçonec* (113).

Baionakoa da beste edizio bat, 1815ekoa, Loison eliz agintariak 1815/IX/16an eman aginduaren bidez argitaratua eta Vinsonek dakarrenez, 1770 inguruko edizioaren arabera egina, hark 164 eta honek 174 orrialde baditu ere. Guk 1815eko edizio hau Pariseko BNF-n eskuartean izan dugu, baina ez dugu aztertu, ikertzen dihardugun garaia XVIII. mendearen bukaerako mintzamoldea baita, ez XIX. gizaldikoa.

Vinsonek dioenez, aipatzen dihardugun euskal *catichima* honen interesa Amikuzeko euskarari idatzia izatean datza (1984: 182), eta Amikuzekotzat jotzen du Lopezek egin Alphonso Rodriguezen 1782ko itzulpena ere.

Katixima honen bi frantses edizio ezagutu zituen eskuartean Vinsonek: bata *Catéchisme ou abrégé de la foi, et des vérités chrétiennes*, 160 orrialdekoa, Akizen egina eta Suarez d'Aulanek eman aginduaren arabera, arestian aipatu duguna; eta bestea 152 orrialdekoa, Baionan 1815ean egina, bere garaian Charles-Auguste le Quien de Laneufville eliz-agintariak bultzatua.²²

1740 ingurukoa izan daitekeen Suarez d'Aulanen euskal edizioa, Pauen argitaratua zena eta 1786ko le Quien de Laneufvillerena, biak dotrina bera direla esan ohi da, 1786koa 1740 ingurukoaren berrargitalpena dela, baina arestian ikusi dugunez, ez dira guztiz berdinak. Esate baterako, grafian <u> bokala baizik ez dakar 1740 ingurukoak, ez dakar <ou>, baina 1786koak <u> eta <ou>, biak eman zituen; bi grafia desberdin dakartzan argitalpen honek eskualde hartako hitzen bokalen izaerarekin, hau da, /u/ eta /ü/-rekin zer koherentzia duen aurkezten jardun dugu orain duela guti (2009b: 69-73).

Luis-Maria de Suarez d'Aulan Akizeko apezpikuak iduriz 1740 urtearen inguruan Pauen inprimarazi *Catichima edo fediarren eta guiristino-eguien explicacione laburra* izeneko idazkian eta Charles Auguste Le Quien de Laneufville Akizeko jaun apezpiku osoki ilustre eta ohoregarriaren manuz 1786an arrainprimatu zen hartan, mintzoari dago-kionez ez dirudi ez batean ez bestean eragin kanpotarrik dagoenik, egun bederen Zuberoan baliatzen diren ezaugarrien islarik ez da sumatzen. Katixima honek dakarrena ahozko mintzoa da. Testuan datorren mintzoari Lopezenari baino baxenabartarrago deritzogu guk: ekialdeko Nafarroa Beherean XIX. mendean eta XX. ean baliatu diren hizkuntza-ezaugarrien konbinazioarekin koherenteago da Suarez d'Aulan-ek eginarazi 1740 inguruko lana eta 1786ko berrargitalpena Lopezen itzulpena baino. *OEH*-k, esate batera, Amikuzeko euskaratzat dakar le Quien de Laneufville apezpikuak argitararazi 1786ko katiximakoa, zeina hein batez 1740 ingurukoaren berrargitalpena baita.

G) Garaziko Bazkazane herrian agertu diren 1762ko datako predikuek (Orpustan 2005), halako kutsu xumea dute, landugabea, herri euskararena; baliteke predi-

²² Katalogoetan ere ikusi zuen beste edizio bat frantsesez: Saintes hiriko liburutegiko katalogoan bada frantses edizio bat, 393 orrialde duena, Akizen 1886an egin zena, Charles-Auguste le Quien de Laneufville agintariak bultzaturik.

kuetako mintzoaren oinarrian Nafarroa Behereko usadioa egotea, baina ez da zaila bertan nahaska Lapurdiko ezaugarri zenbait aurkitzea.

H) Garaziko Bazkazane herrian agertu den eta 1790eko data daraman lege idazkia ere herri euskararen adierazpena da, baina dakarren mintzoa landurik dago, itzuli zuenak senez eman zuen idazkia, ez nolana. Ez dakigu Garaziko euskara ote den bertakoa, baina izan liteke.

I) Bonaparteren garaiko kristau-ikasbide eta gainerateko itzulpenak dialektalak dira, XIX. mendearen bigarren erdiko Nafarroa Behereko eskualde batzuetako mintzoa islatzen dute: Arberoa, Amikuze eta Garazi eskualdeetakoak dira hiru, Cazeनावेक itzuliak. Itzultzaile honek berak *Gaaziko heskuaran* emana da *Jondoni Juane apostoliain apokalipsa* eta eskualde bereko mintzoa dakar *San Mathiuen ebanjelioak* ere (Pagola, Iribar & Iribar 1999a). Ezagutzen dugun San Mathiuren beste ebanjelioa, 1856koa, Ibarrolako Salaberrik itzuli zuena (Euskaltzaindia 1991), ezaugarri batzuetan Lapurdiko euskarak ederturik edo kutsaturik dagoela iruditu zaigu guri eta iritzi berekoa zen Lacombe ere: zioenez, Garaziko, Baigorriko eta Lapurdiko mintzotik zeukan itzulpen honek (1947: 290). Baigorriko San Mathiuren aldakia, Iribarnegaraik itzuli zuena, ezaugarri batzuetan Nafarroa Behereko gainerateko katiximetarik bereiz da eta hizkuntzaren aldetik mendebalera Lapurdirat inguratzen da, Baigorriko ahozko egungo mintzoak ere egiten duen bezala; arrazoi geografiko eta sozio-historikoen eragin bide dute lerratze hori; cf. Camino (2004: 455-460 eta 478-483).

J) Bonaparte ondoko idazle baxenabartarren lanean ere gertatzen da; esate batera, liburu luzean egile Jan Piarre Arbelbide kalonjea (1841-1905) garaztarra zen, Zaroko semea, baina haren euskararen ere ezagun du Lapurdiko euskararen itzala. Eta gauzak ez dira anitz aldatu XX. mendean ere; esate batera, Amikuze eskualdeko adineko euskaldun xumeek, haur denborako katiximan Lapurdiko euskararen moldeak irakurri dituztenek, hura ederresten dute gehienik, hura zaie euskararik egokiena, Hazparne alderdi horretakoa edo Lapurdi barrenekoagoa, ez dute tradizio baxenabartar sendo bat ezagutu, ikasi edo estimatu, liburuetako euskara Lapurdin sortzen eta idazten da, horrela ohitu dira eta horrela onesten dute. Ezin atzendu, bestalde, Hazparneko misionesten predikazio lana, herriz herri hedatu zena; cf. J.-B. Etcheberry (1986). Amikuze alderdian, esaterako, ospe handia du Hazparneko euskarak.

Esanak esan, badirudi ez dela izan Nafarroa Behereko euskal idazki dialektal sendoak garatzeko giro berezirik, XVII eta XVIII. mendeetan bereziki. Bonaparte printzeak arrazoi zuen baxenabar euskara liburutik gabeko mintzotzat hartzen zuen.

1.5. *Pratica*-ko mintzoaz

Ezaguna denez, geografia-hedaduraren aldetik eskualde hain zabala ez delako beharbada, eta ekonomiaren aldetik abeltzaintza mota jakin bati loturik bizi izan delako, Zuberoa herrialdeak halako gizarte-batasuna izan du, talde sena eragin duena; honela, giza-errealitate horrek hizkuntzan isla izan du nabarmen: ipar-mendebala salbu, ezagutzen dugunetik zuberotarren mintzoa historikoki aski homogeneoa izan da ibarrean. Orobat, eragin duen literaturan bada halako ohitura edo eredu zuberotar bat, XVIII. mendeko bertako testuetan ageri denez batasun handixkoa duena. Bestalde, Lapurdik XVII. mendean halako nagusitasuna erdietsi zuen Zuberoa ez den

gainerateko Ipar Euskal Herrian, ohitura batzuk eta tradizio edo eredu bat eskaini baitzituen euskaraz idatzi nahi zuenarentzat.

Bi fenomenook batera harturik, uler daiteke Nafarroa Behereko idatzizko tradizioak XVIII. mendean bere burua sendo erakutsi ez izana, tradizio edo ildo jakin bateratu bat eraiki ez izana. Etxeparez geroztik ia ez dago Baxenabarren idatzi testu sendorik bertako mintzoa leial erakusten duenik: 1651ko *Pregariac* ez dira Baxenabarreko euskara garbia. Badira Garazi Bazkazanen agertu prediku batzuk ere, 1762ko data dutenak (Orpustan 2005: 169-232); baliteke predikuotako mintzoaren oinarrian Nafarroa Behereko usadioa egotea, baina ez da zaila bertan nahaska Lapurdiko ezaugarri zenbait aurkitzea.

Duela gutiko lan batean agertu dugunez (Camino 2009a), Baxenabarre eta Zuberoa herrialdeek elkar ukitzen duten eskualdean, esate batera Amikuzeko ekialdean eta Zuberoako ipar-mendebalean, hizkuntza-aldakortasun handia dago hiztunen artean, eman dezagun Pagolan, Oihergin, Arüen, Sarrikotapean, Lapizketan, *yuntako* euskaldun hauek ondoko bizilagunen euskara ezagutzea aski gauza arrunta da eta beti ez da batzuen eta besteen mintzoen arteko eten garbirik ageri erabiltzen dituzten ezaugarri zenbaitetan. Honelako alderdietan hiztun zenbaiten gramatika pasiboan ondoko eskualdekoen tasunak kokatu direla dirudi. Honelako eskualdeetan polimorfismoa agertu ohi da: ezagutu ditugu Oztibarreko Jutsin *heben* aldaera erabiltzen duten hiztunak eta baita herrian *hemen* aldaera erabiltzen dela —*heben* Donaixtikoa dela— diotenak ere; berebat, *interdialect* izendatu ohi diren ezaugarriak sumatzen dira jauzi guneetan: Baxenabarren *jalgi* baldin badago eta Zuberoan *élkhi*, Oztibarreko Jutsin *jelgi*.

Gure galdera da ez ote daitekeen pentsa halako zerbait gertatu zela Alphonsa Rodriguezen frantses testua euskaraz eman zuen lagunaren gogoan, hau da, XVIII. mendeko Baxenabarreko mugako euskaldun batek ez ote zituen gramatika pasiboan Xiberuko hizkuntza-ezaugarri batzuk kokaturik, gerora itzulpenean aski era edo maiztasun desorekatuan islatu zirenak.

Ondoko orrialdeetan ulertuko da xuxenago zer den zehazki adierazi nahi duguna, baina ikus dezagun orain 1782ko *Pratica*-k dakarren euskaraz edo mintzoaz ikertzai-leek artean zer adierazi duten. Amikuzeko euskaratzat hartu izan dute autore gehienek, baina horien arteko batek Oztibarrekotzat:

- Bonaparte printzeak 1869ko *Le verbe basque en tableaux* lan ezagunean “le traducteur mixain du Rodriguez, lui aussi, a jugé convenable d’emprunter au dialecte souletin plusieurs terminatifs du futur simple, plus ou moins modifiés d’après le caractère du bas-navarrais oriental” dio; cf. *Opera omnia vasconice* I (1991: 442).
- Jean-Baptiste Darricarrère-k Tartasen 1666ko *Onsa hilceco bidia*, Pauen 1740 urte inguruan argitaratu zen *Catichima edo fediaeren eta guiristino eguien explicacione laburra* eta Alphonsa Rodriguezen 1782ko itzulpena Amikuzeko mintzoan kokatu zituen (1911: 17).
- Georges Lacombe ere, 1782ko Alphonsa Rodriguezen itzultzaile Lopez apezaren berri zenbait eman ondotik, itzulpenekoa *incontestablement* Amikuzeko euskaratzat jo zuen. Lanaren zubererazko eta lapurterazko bertsio argitaragabe bana ere badaudela adierazi zuen (1931: 69).

- Ondotik Karl Boudak Lopezen laneko adizkiak Amikuzekotzat ikertu zituen eta esan hori oinarritzeko hizkuntza-aldaera batzuk eskaini. Ikertzaile honek baliatu zituen formak egoki dira hein batez (1948: 596), baina gure ustean arazo nagusia ez datza ezaugarri horietan, liburuan ageri diren eta Boudak aipatu ez zituen beste batzuetan baizik: idazkia esku amikuztar batek egin zuelako hipotesia erlatibizatzen duten beste ezaugarri batzuetan datza auzia. Ez dugu adierazi nahi Boudak testua Amikuzekotzat jo izana hutsegitea izan zenik: darabiltzan argudioetarik batzuk zuzenak dira, baina zinez auzi konplexua da *Pratica*-ko euskara nongoa den jakitea.
- Luis Villasante euskaltzainak ere hitz iduriak dakartza eta “curiosa obra”-tzat jo zuen itzulpena; Tartasen mintzoa bezala Amikuzekotzat jo zuen *Pratica*-koa (1979: 114).
- Martin Haase-k duela urte multso bat zioenez, berriz, “Baxenafarroan badugu testu zahar bat (Lopez 1782), Oztibarrekoa” (1994: 182, 15. oh.).
- Ondotik Jean-Baptiste Orpustanek berriz ere Amikuzekotzat jo du zorioneko itzulpen hau (1998: 232).

Auzi honetan guk ez ditugu gauzak horren garbi ikusten; Boudak salbu, egile horiek ez dute beren iritzia argudior jantzi; azterketa sakontzen hasiz gero, Amikuzeko *egungo* euskara itzultzailearen *orduko* mintzoarekin alderatzen hasiz gero, kontuak ez dira guztiz ateratzen. Bestalde, itzulpeneko euskara ez dator bat 1740 inguruan Pauen eta 1786an Akizen berrargitaratu zen Baxenabarre ekialdeko *Catichima edo fediarene eta guiristino-eguien explicacione laburra*-ko mintzoarekin: ezaugarri ugaritan ez datoz bat eta, idazkiak aski garaikideak eta teoriar eskualde beretsukoak diren aldetik, garrantzi handia du honek.

Pratica itzulpeneko datu foniko, morfosintaktiko eta lexikoen konbinazio geolinguistikoa ezohikoa da, ez da ezaguna inolako eskualdetan eta halaz, interpretazio bat beharko luke. Garai hartako *Pratica*-ren eskuizkribuaren gaineko froga materialik ez badugu ere, Zuberoa eta Baxenabarreko testu zaharretako lekukotasunetan eta egungo Baxenabar orokorreko, Amikuzeko, Oztibarreko Jutsiko eta Zuberoako ahozko mintzoetan oinarrituko da gure interpretazio edo hipotesia.

Pratica itzulpeneko euskarari so egiten baldin badiogu, oro har eta ezaugarri gehienetan Baxenabarreko sistemari edo erei loturik dagoela jabetzen gara, hori ezin ukatua da, Baxenabarre ekialdeko euskara da funtsean, baina Zuberoako mintzoaren kutsu susmagarria dakar. 1782ko *Pratica* ez zen zubereraz idatzi, ez dakar euskara zuberotarrik, ez da garai hartako Zuberoako idazle edo itzultzaileen ohiko mintzoa, ez dira ohiko ezaugarri zuberotarrak, besterik da *Pratica*-ko mintzoa.

Honako adibideok erakusten digute *Pratica* funtsean Baxenabarreko euskaran ondu zela (pare bakoitzean lehen forma 1782ko Alphonsa Rodriguezen itzulpenekoa da eta bestea XVIII. mendeko Zuberoako testu zenbaitetako):

- aldaera lexikoen adibide zenbait: *anitz* / *hanitz* (Olor kat, 1706: 37, 62), *atchiki* / *etcheki* (Maister, 262), *bederatzi* / *bederatçu* (Olor kat, 30), *eskuinnheco* / *aldescugnian* (Olor kat, 9), *ezarri* / *eçary* (Olor kat, 35), *gal-datu* / *galthatu* (Maister, 11), *gau* / *gai* (Maister, 83), *girsti<nh>o* / *chyristi* (Olor kat, 69), *garizuma* / *goroçuma* (Olor kat, 6), *hurrandu* / *huillanttu* (Olor kat, 103), *inçun* / *eñçun* (Olor kat, 6), *kotsu* / *khoçu* (Maister, xvij) & *khoçatu*

- (Olor kat, 59), *kurutze / khurutche* (Olor kat, 2), *mutil / mithilgoua* (Maister, 170), *pagatu / pphaca* (Olor kat, 78), *barkatu / ppharcatu* (Olor kat, 96), *utzi / eytci* (Olor kat, 40) & *utci* (Olor kat, 11), *zalhu / zalhe* (*Charlemagne*, 261)
- adizkietan *izan*-en Nor sailekoa da hau: *cirete 'zarete' / (et)ciradeye* (Maister, 326)
 - Nor Nori sailekoa da beste hau: *çaukona & çakona 'zaiona' / çeyon 'zaion'* (Olor kat, 51) & *beytçayo 'baitzaio'* (Olor kat, 62)
 - Nor Nork dira *hut 'haut' / ayt* (Olor kat, 81) eta *dute / duye* (Olor kat, 66)
 - Nor Nori Nork sailari dagokio *deracogu / deriogu* (Olor kat, 51-2)

Nolanahi ere den, argibidexka hauek emateak, ezaugarri garden batzuetan Baxenabarreko eta Zuberoako euskara hein handian bereiz doazela eta bi sistema desberdin direla erakustek ez du esan nahi, *Pratica* itzulpenak Zuberoako idazleen ezaugarririk baliatzen ez duenik, eta ezin izan liteke horrela, gainera, Baxenabarreko ekialdea eta Zuberoa elkarren ondoko eskualdeak direnez eta lanbide eta kultura ber-tsuak ukan dituztenez.

1782koa da Akizeko apezpikutegiaren menpeko nafarrentzat itzuli zen Alphonsa Rodriguez-en *praticaren parte*-a: Landibarre, Oztibarre eta Amikuze eskualdeetako fededunak zituen helburu. Itzultzailea Ibarre herrixkako apez bat izan omen zen, Maurice Harriet-ek eduki zuen liburuaren ale batean idatzirik utzi zuenez. Lopez zuen deitura eta sortzez Jutsikoa omen zen, oztibartarra. Bere itzultze jardunaren hazta testuaren barrenean aurki daiteke, meza nola entzun behar den azaltzen ari delarik: *hemen utciric heuzcarala itçultcen dudan liburian idireiten diren misteriuen explicacionia...* (226). Liburua euskarara itzuli dela dakar eta jardun horren egiletza lehen pertsona singularraren bidez adierazten du, esplizituki gainera. Ageri denaren araber, irudi luke itzultzailea pertsona bat dela, bat bakarra.

Itzultzailea funtsean lagun bakarra izan zela ez dugu ukatuko, baina gure ustean, euskarara itzuli zen liburu honetako mintzoak, bertako euskara dialektalak, lan jardunearan esku bat egon beharrean bi izan zirela erakusten du, edota bederen, liburu-ruko hizkuntza-aldaerak mintzo bati baino gehiagori dagozkiola, ez dagoela guztizko koherentzia dialektalik.

Maurice Harrietek Uztaritzen gorde den liburu ale batean idatzirik utzi zuenez (Lafitte 1982: 437), Lopezek itzultze lanetan lankide izan zuen Marc de Philippes d'Abense zuberotarra, Akizeko bikario nagusia, aitoren semea, Onizegainen sortua. Lafittek dakarrenez, 1780ko ekainaren 24an Jutsin hil zen d'Abense hau, *eta kalostripian ehortzi zuten*, beraz itzulpena argitaratu aitzin. Nolanahi ere den, Marc de Philippes d'Abense honek berak liburuari onespina 1782/III/12an eman zion eta datak ez dira elkarrekin ongi ezkontzen: hil eta bi urteren buruan d'Abense zuberotarra ezin zitekeen agiriak izenpetzen ari edota *Juxiaco Jaun Ertorraren eta Akiceco Bicari General eta Officialiaren aprobacionia* ematen ari.

Alphonsa Rodriguezen itzulpenean herri euskara xumea ageri da, itzultzailea(k) ez d(ir)a ederzale, irakurleak aise ulertzeko moduko euskara funtzionala dakar(te).

Pratica-ren 1782ko itzulpenean ageri den mintzoa ez dago Lopezen sorterri Jutsiko egungo euskaratik hain urrun, baina 1782ko liburu-ko eta Jutsiko egungo euskararen artean aldea dago; hain segur, alderdi kronologikoak eragin duke 1782ko liburukotik Jutsiko egungo mintzora dakusagun alde hori: liburu-ko *dieitezu* eta egun

Jutsin entzun daitekeen *ditakezu* bikotean, esate batera, edo liburuko *beirauzu*, Jutsin *kasu egizu* da egun eta liburuko *Jaunak detsala ez*, *Jinkoak nahi dezala* esaten da egun Jutsin. Berdin, liburuan *enpaitxatu* & *epaintxatu* aldaerak ditugu, baina egun Jutsin *epantxatu* esaten da; berebat, liburuan *elgar* & *elga* daude, baina Jutsin egun *elgar* baizik ez da ibiltzen; *berthaite* 'begitartea, aurpegia' hogeita bost aldiz dakar liburuak eta *beitarte* behin baizik ez, baina egun Jutsin *beitarte* ibiltzen dute. Halaber, *aisa*, *ihi* eta *ihiki* ditugu liburuan, baina egun Jutsin *ai[z]e* baizik ez; *belar* dugu liburuan, baina egun *kopeta* esaten dute jutsiarrek; *belhauriko* dakar liburuak, baina egungo Jutsin *be-launiko* bildu dugu.

Halaber, liburuan konparazioaren bigarren atal *ezin ez zazpi* aldiz ageri da eta *ezi ez* hogeita hamazazpi aldiz, baina egun Jutsin *ezin ez (ta)* egiten dela esan digute. Berebat, egun *ibiltzen* & *ibiltzen*, *ekartzen* eta *jelgitzen* bildu ditugu Jutsin, eta *Pratica-k ibiltzen* (9 agerraldi), *ekarten* (50 ager.) eta *jalguiten* (9 ager.) dakartza nagusiki, baina baita *ekart(z)cen* (3 ager.), *ibiltce-* (1 ager.) eta *jalguitece-* (4 ager.) aldaera berrituak ere, beraz, txandaketa hasia zen orduko. Beste adibide bat: Ibarrolako Salaberrik *ilkhi* dakar 1856ko hiztegiaren, baina Jutsin egun *jelgi* entzun dugu.

Orduko eta egungo ezaugarrien arteko aldearen eragiletzat, 1782ko *Pratica*-ko eta eskualdeko egungo mintzoen arteko aldearen berri emateko edo argitzeko, denbora iragan izana har dezakegu, baina nolana ere den, gure ustean alderdi diakronikoaz landa bila daitezke beste ikuspegi batzuk ere.

Itzulpena egiteko Lopez Jutsiko euskararen oinarritu zela pentsa bageneza, testuan Zuberoako euskararen kutsu nabarmena dagoenez, ulertu beharko genuke egun dagoen baino, Oztibarreko euskara XVIII. mendean Zuberoako euskarari hurbilago zegoela eta ondorioz, geroztik bata bestetik urrunduz joan direla, baina ez dugu ikuspegi hori lagundu lezakeen datu sendorik, zantzu zenbait baizik: ikuspegi hori lagunduko luke Suarez d'Aulan apezpikuak 1740 inguruan Pauen argitarazi katiximako datuak Alphonsa Rodriguezen 1782ko itzulpeneko datuekin bat baletoz, guti goiti beheiti bi itzulpenak eskualde beretsukoak direlako eta berrogeita bi urte inguruko aldean idatzi zirelako, edo katiximaren 1786ko berrargitalpeneko datuak eta *Pratica*-koak bat baletoz, baina liburu bateko eta besteko mintzoak ez dira ezpal berekoak.

Ez dugu uste, bestalde, Alphonsa Rodriguezen idazkiaren itzulpen luzeak 1782 urte inguruko Amikuzeko euskara leial ordezkatzeko duenik ere; hau frogatzeko bidea orduko Amikuzeko euskara ezagutzea litzateke, baina ez dugu ordukoa ezagutzen, xx. mendekoa baizik. Zer da, bada, gaiari sendotasunez heldu ahal izateko hein batez bederen dakiguna?

Badakigu *Pratica*-ko mintzoa eta Amikuzeko egungo euskara ez direla berdinak, *Pratica*-koa eta 1740 inguruko nahiz 1786ko Baxenabar ekialdeko katiximako euskara ez direla berdinak, eta badakigu, bestalde, Amikuzeko eta Oztibarreko egungo euskara ere ez direla berdinak.

Amikuzeko egungo euskara eta 1740 inguruko nahiz 1786ko Baxenabar ekialdeko katiximako euskara ere ez dira arras berdinak, baina badute beren arteko halako koherentzia; nolana ere den, arestian egin ditugun konparazioetan dagoen baino lotura gehiago. Eta era berean, Oztibarreko egungo euskara eta 1740 inguruko nahiz 1786ko Baxenabar ekialdeko katiximako euskara ere ez dira arras berdinak, baina badute beren arteko halako koherentzia hauek ere.

Arestian erakutsi dugu Zuberoako euskara eta 1782ko *Pratica*-koa ez direla berdina; Oztibarreko euskara eta 1782ko *Pratica*-koa alderatzen baldin baditugu, Oztibarreko egungo datuekin izan beharko luke, ordukorik ez da ezagutzen. *Pratica*-ko datuak Oztibarreko Jutsin egun egiten den euskararekin alderatzeko saio xume bat egin genuen guk 2005ean eta aldea handixkoa da;²³ esate batera, honako hitzak liburuan ditugu, baina egungo Jutsin ezezagunak dira: *apaizeatu* 'baretu', *apariatu* 'norabide bat hartu', *arrerosi* 'erredimitu', *arresta* 'epaia', *gortu* 'adore eman', *ireizi* 'bartzertu', *iroi egin* 'errietan eman', *jankatu* 'hortzikatu, karraskatu', *kroketarik idoki* 'giltzadura edo artikulazioetarik aterarazi', *lehiataka* 'tarrapatan', *mañata* 'mirabea', *nabasitu* 'konfiantza hartu, ausartu', *peorreria* 'behar gorria, miseria', *plaga* 'zauria', *suergaraitiko* (ez du adiera garbirik, ikus hiztegioko oharra), *usustamendu* 'sustatzea'; liburuko aldaerok ere ez dira ibiltzen: *ahulgatu* 'aholkatu', *artekan* 'artean', *honitu* 'hornitu', *jardiretsi* 'erdietsi'; ez dira alferrik joan berrehun eta hogeita hiru urte.

Lopez jutsiarra XVIII. mende bukaerako garai hartan *Pratica* itzultzeko Oztibarreko euskararen oinarritu baldin bazen, ulertu behar da Oztibarreko Jutsiko euskarak geroztik Baxenabarreko mintzo orokorrera jo duela eta XVIII. gizaldian zuberotarren partekatzen zituen tasun batzuk galtzera lerratu dela.

Lopez 1782ko idazkitik xx. mendeko Amikuzeko euskarara aldea dago eta baita 1740 urte inguruko Suarez d'Aulanen katiximakora edo 1786an Akizen argitaratu zenekora ere; aldiz, 1740 inguruko nahiz 1786ko katiximek eta xx. mendeko Amikuzeko mintzoak koherentzia gehiago dute elkarren artean eta 1740 inguruko nahiz 1786ko katiximek eta xx. mendeko Oztibarreko mintzoak ere bai. Gure ustean, Alphonsa Rodriguezen euskal itzulpenak Amikuzeko mintzoa islatzen duela dioen ikuspegiari ez zaizkio kontuak ongi ateratzen; eta berdin esan genezake alderatzean Amikuzeko ezarri beharrean Oztibarre jartzen bada (Haase 1994).

Guk ez dugu uste 1782ko itzulpenean Euskal Herriko ekialdeko edo Baxenabarreko ekialdeko garai hartako leku jakin bateko euskara islatzen denik. Gure irudiko, Lopez zeritzon apez jutsiar hark Oztibarre eskualdeko euskarara egin euskal itzulpenari, bigarren esku batek, Marc de Philippes d'Abense Akizeko bikario eta Jutsiko apezak —liburuaren *excusco iskiribu*-ari 1872/III/12an onespina eman zion zuberotarrak—, edo hark agindurik beste zuberotar zenbaitek ukitu batzuk egin zizkiokeen, baina ez ditugu orduko paper haiek fisikoki ezagutzen eta diogun hau guztia hipotesia da, auziari argitasun amfibi bat eman nahi diona; Maurice Harrietek liburuaren ale batean idatzirik idatzi zuenez, Lopezek eta d'Abensek *en collaboration* jardun zuten (Lafitte 1982: 437).

Bigarren aukera bat izan daiteke pentsatzea, d'Abense Akizeko bikario zuberotarrak Lopez apez ongi ezagutzen zuela eta beragan Baxenabarre eta Zuberoa *yunta*-ko idazle euskaldun bidialektalaren gaitasuna zekusala, funtsean testua Oztibarreko euskararen idatz zezan, baina halako kutsu zuberotar bat emanik, euskara nahasixean idatzirik eta Zuberoako ezaugarri zenbait euskal idazkian ager zitezten, Oztibarre-Zuberoa giro bidialektalean usaturik eta zaildurik zegokeen Lopez jutsiarrarentzat hizkuntza-tasun xiberutar horiek ezagunak zirela d'Abensek bazekielako, d'Abense-

²³ Bi lekuko izan genituen, 1920an sortu emazteki bat, ama Donaixtikoa eta aita Jutsikoa zituena eta 1935ean sortu gizon bat, hau ere ama Donaixtikoa eta aita Jutsikoa zituena.

ren helburua izanik xiberutarrek ere liburu itzuliko euskara hura aski ongi uler zezaten. Hau honela izan baldin bazen, aitortu behar da eskualde bateko eta besteko ezaugarriek testuan duten agerpen maiztasunak eta distribuzioak ez dutela azalpen errazik, ezaugarri baxenabartarrak ausarki ageri baitira eta zuberotarrak, berriz, bakan.

Aitor dezagun, bestalde, Lopezek Oztibarre eskualdeko euskara oinarritzat hartu zuela diogunean, ez garela ukatzen ari oinarria orduko Amikuzekoa ere izan daitekeela, baina sobera guti dakigu bi eskualdeotako orduko mintzoaz edo mintzoez. Dena den, ez da zertan pentsatu ere Lopezek Oztibarreko berea baztertu eta Amikuzekoan idatzi zuela, lehen hipotesia beharko luke izan Oztibarrekoan ondu zuela; guretzat garrantzia duena beste auzi bat da: 1782 hartako Baxenabarreko ekialdeko *Practica* honetan badira eskualde hartakoak ez, baizik eta Zuberoakoak diruditen hainbat hizkuntza-ezaugarri.

Lopez en itzulpenen bada Zuberoako euskaratik anitz alderdi: beharbada d'Abense laguntzaile eta Akizeko bikario nagusiak testua zuberotarrek ere ulertzeko modukoa izan ledin nahi izan zuelako-edo. Euskaltzaindiak Bilboko Azkue bibliotekan duen *Practica*-ren aleko 456. orrialdean garden ageri da zuberotarrek ere balia zezaketela liburu edo itzulpen hau; Muskildiko Marie Elgarte baliatzen zuen 1833an: *ci ce livre ce perdoit²⁴ comme pouroit faire rendre à Marie Elgart de Musculdy le 5 avril 1833*. Ikus 39. orrialdeko argazkia.

Egiazki, Lopez en herri Jutsitik Zuberoako Pagolara bide zuzena dago mendiz, kilometro batzuk baizik ez eta Pagolatik Muskildira ere berehala gaude, Oxkaxe gainditu besterik ez da behar. Lopez jutsiarra Ibarre herrixkan zegoen apez, etxetik arras hurbil, Baxenabarren, Oztibarren; Ibarretik abiatu, Oxkaxe gaina iragan eta lehen herria Muskildi da, Zuberoakoa. Kilometro guti zegoen euskaldun batzuen eta besteen artean, herri batzuen eta besteen artean, eta abeltzainen gizartea zen hura, mendira aise jotzen zuena, Baxenabarre eta Zuberoako euskaldunak aise elkar zitezkeen mendian udako bazkaleketan.

Lopez jutsiarrak egin itzulpenari d'Abense zuberotarrak hizkuntza-ukituak egin zizkiolako froga fisikoak aurkitzea orain aise ez bada ere, hizkuntza-ezaugarri zenbaitek iradoki lezakete bigarren esku bat edo bigarren hizkuntza-irizpide bat ere izan zela, dela itzulpen garaian, dela euskal itzulpenaren eskuizkribua Avignongo inprimategira eramateko garaian.

Inoiz gertatzen da liburuan ohiz Baxenabarreko edo Ipar Euskal Herri zabalagoko hitz bat baliatu dela eta adibide batean ala bitan Zuberoako tradiziokoa ibili dela; esate batera, Zuberoako tradizioko *urhentze* (49) dugu behin eta *urrentze* (250) beste behin: Oihenart, Belapeire, Oloroeko katixima, Maister, Egiategi, *Charlemagne* pastoral, Etxahun, Arxu, Inxauspe, Gèze edo Larrasket dira erabiltzaile; Ibarrolako Salaberri oztibartarrak ere badakar *urhentu* bere hiztegian, baina funtsean Zuberoako tradizioari dagokio. Hitz horretaz landa, *finitu & finitze* bost aldiz ageri dira *Practica*-n (63, 65, 245, 257, 375), *akabatu & akabatze* hamahiru aldiz (47, 58, 62, 62, 63, 65, 161, 231, 247, 248, 259, 263, 350) eta *akabanza* izena bederatzi aldiz (8,

²⁴ Frantses zaharra ikertzen duen Begoña Agiriano UPV/EHUko irakasleak dioskunez, xvii-xviii. mendeetan *-oit* zen aditz inperfektu eta baldintzazkoen desinentzia; ondotik *-ait* eman zuen.

63, 116, 100, 239, 247, 334, 448, 466). Zuberoako tradizioari dagokion *akabi* ere badakar, sei aldiz: (63, 63, 238, 248, 328, 351).²⁵

Hitz batzuetan *Pratica*-k bi aldaera foniko dakartza, bata Zuberoatik ezker ibili ohi dena (pare hauetan ezkerrean kokatu dugu) eta bestea Zuberoakoa dena edo egungo egunak artean bertan iraun duena (pareetan eskuin kokatu dugu): *abisu* ‘aholkua’ (4 ager.) / *abis* (10 ager.), *anaya* (6 ager.) & *anhaya* (1 ager.) / *anaye* (1 ager.), *erregret* ‘arrenkura’ (2 ager.) / *arragret* (3 ager.), *heuzcara* (14 ager.) / *huzcara* (1 ager.),²⁶ *pizatu* ‘juzkatu’ adieran (5 ager.) / *phezatu* (2 ager.), *paubre* (1 ager.) / *praube* (13 ager.).

Adierazgarri da *nehor* / *ehor* parean gertatzen dena ere. Baxenabarren nagusi dabilen *nehor* liburuko alderdi guztietan erabiltzen da; esate batera, lehen ehun orrialdeetan *nehor*-en hirurogeita bederatziti adibide ditugu; aldiz, XVI. mendeko Garaziko Etxeparearen salbuespenarekin Zuberoako kutsua duen *ehor* aldaerak zortziti agerraldi ditu liburuan eta gehienbat 22-32 orrialdeen artean kokaturik dago: *ehor* (22, 25, 30) & *ehorc* (31, 31, 32, 156); aurkibidean ere badakar: *ehor* (457). Distribuzio berezixe da eta *ehor* ageri den 22 eta 32 orrialdeen artean *nehor*-en agerraldi bakarra dago: *nehorc* (25); *ehor* eta *nehorc*, bi aldaerak ditugu 25. orrialdean. Ibarrolako Salaberrik *nehorat*, *nihun* eta *nihoz* dakartza hiztegia eta XX. mendeko Amikuzen *nihor*, *nihur* eta *niur* bildu dira eta Arboti herrian baita *nehor* ere.

Ezagun du testua euskarara itzuli zenean edo itzulpen horren ondoko moldaketan, egilearen edo egileen gogoan Baxenabarreko eta Zuberoako tradizioak present egon zirela, bi herrialdeen arteko muga inguruko euskal giroa eta euskal mintzoak ongi ezagutzen zitu(zt)ela itzulpenaren edo moldaketaren ardura izan zu(t)en(a/e)k.

Alderdi fonikoari dagokionez, bokal asimilazioa aipa daiteke, “paradusu”, “utsu”, “utsutu” eta “utsumendu” dakartza *Pratica*-k, ez dakar ***“paradizu” edo ***“parabizu” ezta ***“itsu” ere, baina badakigu, bestalde, Amikuzen *i-u* > *ü-ü* bilakabidea ibiltzen dela eta Oztibarren *i-u* dela. Esate batera, Jutsin egun *itsu* egiten da; nolahi ere den, *Pratica*-n nagusi dena *i-u* era da: “apezpiku”, “iduri”, “iguriki”, “ikuzi”, “ilhun”, “inguru”, “ithurri”, “itxura”, “itzuli”, “izurri”. Berebat, Zuberoan bezala atzizki ordinalaren aldaera *-gerren* asimilatua da beti itzulpen honetan, eta gogoan izan behar da Amikuze guztian zabal dabilela *-gerren*.²⁷ Kontsonante taldeez dihardugula, Zuberoan bezala <*-tarçun*> atzizkia dakar *Pratica*-k, baina gauza jakina da egungo euskararen Amikuzeko ekialdean ere *-tarçün* entzun daitekeela; ordea, Oztibarreko Jutsin *-tasun* bildu dugu.

Aldaerez denaz bezainbatean, *gorpitz* laurogeita hemezortziti aldiz ageri da *Pratica*-n, *korpitz* behin eta *gorputz* bi aldiz; Ibarrolako Salaberrik ere *gorpitz* dakar hiz-

²⁵ Berrikuntza morfologiko honi dagokionez, adieraz dezagun Amikuzeko Mithiriñan *espa(a)kiik* ‘eskapaturik’ bildu dugula, baina sail honetako beste adibide gehiago ez. Oztibarreko Jutsin ere *espaki* entzun dugu.

²⁶ Etxeparek eta Leizarragak bezala hasperendurik; bestalde, <z> hori ohitura grafiko hutsa da eta txistukari igurzkarri apikaria irudikatzen du, ez da lepokaria.

²⁷ Guk Behauze, Gabadi, Gamue, Labetze, Martxüeta, Mithiriña eta Zohota herrietan bildu dugu; aldiz, XIX. mendean *-garren* dakar Ibarrolako Salaberri oztibartarrak. Bestalde, Zuberoan aspaldikoa da asimilazioa: 1706ko Oloroeko katiximak, 1734ko othoitze eta kantikek eta 1780ko Eskuilako idazkiak *-garren* dakarte oraino, baina Bonnecase <Mauleoko> erretorak *zortzigerrenian* darabil 1666an eta 23. *guerrenian* 1668an; Zuberoako 1676 inguruko *Pronus*-ek ere *-gerren* dakar, Maisterrek 1757ko liburuan bezala.

tegian eta guk Jutsin *gorpitz* entzun dugu, baina Arberatzen *korphutz* eta Labetzen *gorputz* bildu ditugu Amikuzen. Berebat, Zuberoako antzera *hulaco* dakar bi aldiz (305), baina testuan *holaco* nagusi da *Pratica*-n (79, 80, 85, 131, 167, 174, 206, 337, 348, 364, 367, 368, 385, 393); nabarmentzeko da *hulaco* bi aldiz baizik ez dela ageri, baina aipagarri da bi adibideak orrialde berean kokaturik daudela, arestian *ehor* dela eta aipatu dugun 22-32 orrialde bitarte horretatik aski urrun.

Alderdi morfologikoaz denaz bezainbatean, egungo euskaran Zuberoan baizik ez dira ageri gure 1782ko *Pratica* itzulpeneko hurranen ezaugarriok:

- a) *batciak* ‘batzuk’ izenordain zehaztugabea ondotik *besthiac* duela: Nafarroa Behereko 1740 inguruko katiximan *batciac ... berciac* (21) dugu eta 1786koan *batciac... berciac* (28)
- b) pertsona izenordain indartuen *gihaur & zihaur* aldaerak, Hego Euskal Herrian Erronkarin ere ibiltzen zirenak; 1740 inguruko katiximan *guhaur* dago eta 1786koan *gouhaurec* (38), baina bigarren honetan 111 orrialdean *guihaurrec* eta 113-n *guihaur baithan*
- c) hirugarren graduko *hurak* erakusle plural iragangaitza, Erronkarin eta Zaraitzun *kurak & urak* zena. Oihenartek, 1740 inguruko Paueko katiximak edo Le Quien de Laneufvillek argitararazi 1786ko Akizeko katiximak ez dakarte **“hurak” eta Amikuzeko egungo euskaran ez diogu guk inongo lekukori inoiz entzun; Oztibarreko Jutsin ere ezezaguna dute erakusle hau
- d) berebat, *gañan* postposizioak ezkerrean inesiboa har dezake *Pratica*-n, nahiz genitiboa jokatzen duten adibideak ez diren falta: *erakazten derauskun eguietan gagnan unxa goguaketac eguinic* (121) / *penxaketa cite beste religioniaren eguien gagnan* (122)

Aditzetan ere badira hainbat ezaugarri *Pratica*-n Zuberoara begira jartzen gaituztenak: esate batera, **edin*-en ahaleko *ditake* adizkiak hirugarren pertsona plurala adieraztea Zuberoako gertakaria da eta *Pratica*-n bi aldiz ageri da: (89, 343). Halaber, *laite* adizkiak plurala adierazten du *Pratica*-n adibide batean: *pundu gucietan hain arhinzki igaraiten tuçu, nun kassi ikatz gorrietan gagnan hain fite ibilteraz gueroz, ezpailaite erra* (137); frantsesez ere plurala da jatorrizkoa: *ils ne pourroient se brûler* (RD 2, 89). Zuberoan ere plurala da, baina *lite* aldaera dakar Inxauspek (1858: 153).

Ahaleko adizki hipotetikoak da *laite* ‘liteke’ —Zuberoan bezala adibide batean ‘daitezke’ adiera plurala du (137)— eta itzulpenean bederatzi aldiz ageri da. Ordea, liburuak adibide batean *beileite* dakar, kausal-azaltzailearen *bei-* aldaera foniko asimilatu hori ez da liburu guztian behin baizik ageri; hala *bei-* nola *leite*, XVIII. mendeko Zuberoako testuetan ageri dira eta egungo Zuberoan ere *bei-* egiten da, baina Baxenabarren *bai(t)-*, ahozkoan *bit-* bilakatu ohi dena. Orduko testuen arabera eta oraingo ahozko mintzoaren arabera, forma bakoitza sistema bati dagokio, ez besteari. Gauzak bestela izan balira eta *bei-* aurrizkia edo *leite* adizkia Baxenabarreko ekialdean baliatuagoak izan balira, testuan ez ziren agertuko ehundaka *bai(t)-* eta *bei* bakar bat eta bederatzi *laite* eta *leite* bakarra, ehunekoetan ez litzateke logikoa. Agerpen maiztasun hain desorekatu honek guri bederen zerbait gertatu zela pentsarazten digu: inprimategirakoan norbaitek zertxobait aldatu zukeen edo aldatzen hasi zatekeen?

Nor Nori aditz sailean *izan*-en iraganean *zitzakon*, *zitzauzien*, *zitzeen* erakoak dira nagusi itzulpenean, baina behin *-za-* gabeko *etceitan* ‘ez zitzaidan’ ageri da, Zuberoan legez, nahiz kasu honetan aitortu behar den egun Baxenabarreko ekialdean ere inoiz ageri direla honelako aldaerak; *zatan* da erabiliena Amikuzen eta ez da *zitzaitan* falta, baina Amorotze-Zokotzen *zeitán* bildu zen 1974an eta Behaskanen *zaitan* 1998an; cf. Irizar (2002a: 87 eta 160).

Pratica-ko lexikora jotzen badugu, anitz dira Zuberoako tradizioan erabat erro-turik dauden hitz edo aldaerak: alderdi fonikoan *h* gabe datoz *aize*, *azi*, *igitu*, *odei* eta *osto*, Zuberoan bezala, eta herrialde horretan bezala, *aurhide* eta *hume* ditugu; aldiz, Zuberoan ez bezala, *haragi* eta *hezur* dakartza *Pratica*-k, biak *h*-dunak.

Aurkez dezagun hitzen eta aldaeren zerrenda luzexko bana, Zuberoako oihartzun betean jartzen gaituena, hangoak baizik ez direlako, edo gainerateko eskualdeetan aspaldi galdu ondotik, Zuberoan bederen iraun dutelako. Orain arteko adibide sailak legez, zerrenda ez da osoa edo sistematikoa, erakusgarria baizik. Hitz eta aldaera sail honetako ale batzuk Baxenabarre ekialdeko Amikuze eskualdekoak ere izan daitezke: herririk herri ezker-eskuin jorik hizkuntzaren aldetik gero eta kutsu zuberotar handiagoa hartuz doa Amikuze ibarra, baina gai hori eta beraren hainbat xehetasun beste artikulu batean landu dugu (2009a: 196-201).

Zerrendan ezker aldean izarñoa daramaten hitz edo aldaerez ulertu behar da Zuberoaz landa egun Amikuze ibarreko herri zenbaitetan ere erabiltzen direla eta + ikurra daramatenez, Oztibarreko Jutsin egun ibiltzen direla; aldiz, azpimarraturik doazen hitz edo aldaerak Ibarrolako Salaberrri oztibartarraren 1856ko hiztegiak dakartza eta interpreta liteke orduan bederen Oztibarren ibiltzen zirela. Datuak ez dira osoak, guk entzun dugunaren arabekoak baizik, ez dira inkesta sistematiko baten emaitzak.

Hona hitzen saila: *aments* ‘bederen’, **aparanziarik ez* ‘logikarik ez izatea’, *arrabaskatu* ‘suntsitu’, *arrerosi* ‘erredimitu’, *arrier* ‘alaia, atsegina’, **askazi* ‘ahaidea’, *bakoitz* ‘bakarra’ adieran, *behatu* ‘entzun’ adieran, *burthini* ‘burugaina’, *eia* galderetan ‘beharbada’ adieran, **+ekhi* ‘eguzkia’,²⁸ *endeski* ‘narraski’, *eraiki* ‘haurrak hezi’ adieran,²⁹ *ezabatu*, *+ezabeki* ‘segretki, oharkabea’,³⁰ *faxeria* ‘eragozpena, traba’, **+gei* ‘nahi’, *gogatu* ‘norbaiten edo norberaren borondatea zerbaitetara erakartzea’, *goihera* adjektiboa ‘sakontasunik gabea’, *gorthu* ‘adore ematea’, *hersatu* ‘norbaitengana zuzendu edo enkomendatzea’, *ihí* ‘aise, errazki’, *jankatu* ‘karraskatu, hortzikatu’, *kaneta* ‘hodia’ adieran, *kausitu* ‘atsegin eman’ adieran, *kunde & kunte* ‘espezia’, ‘mota’, *leinhuru* 1) ‘argi printza’ eta 2) ‘zantzua, aztarna’, *mañata* ‘mirabea’,³¹ *nabasiu* ‘konfiantza hartzea, ausartzea’, *orhitu* —‘ohartu’ adieran (7, 360), Zuberoako euskararen bezala, baina itzulpeneko adibide gehienetan ‘oroitu’ adierazten du, Baxenabarre eta Zuberoan legez—, *pairatu* ‘konformatu’ adieran, *pekatu* ‘ausartu’ adieran, *+peretxatu* ‘ba-

²⁸ Jutsin *iruzki* eta *iguzki*-rekin batean ibiltzen da.

²⁹ 1786ko katiximak *haurren eraikiciaz* dakar (159), baina 1740 inguruko edizioak *haurren educacioniaz* (123).

³⁰ Oztibarreko Jutsin dioskutenez, lehenago erabiliagoa zen *ezabeki*.

³¹ Amikuzeko Aiziritzen Bourciez-ek xix. mendearen bukaeran bildu testu ezagun baten itzulpenean *mañata* ‘mirabea, sehia’ daukagu. Guri egungo Zohotan ezezaguntzat eman digute; egia esan, Bourciez-ek itzulpenetan Baxenabarren ez da beste inon ageri.

lioa eman, estimatu', *poroatu* 'ohartu' adieran, *propitaje* 'ezaugarria', *senthatuki* 'erosotasunean bizitzea', *thaik gabe* 'etengabe', **thini* 'gailurra', *thona* 'tache / mancha' adieran, *uhaitz* 'ibaia',³² *ziflet* 'masailekoa, ukabillkada'.

Hona, berriz, aldaerak: *ahalgazun* adjektiboa, *ahulgu* 'aholkua', *ainguru* 'aingearua', *amoratsu* 'maitagarria', *arhinmendu* 'aringarria', *ataku* 'erasoa', **auber* 'alferra', *barazkarite* 'bazkaltzea', *beire* 'beira', *berhala* (huts grafikoa ez baldin bada), *bihoztoi* 'ausarta', *bilhatu* 'bilakatu', *bortxu egin* 'borondatea bortxatu, indarra baliatu', *debetatu* 'debekatu',³³ *deseñ* 'asmoa, xedea', *desir & desiresko*, *eretze* 'norbaitekiko edo zerbaitekiko erlazioa adierazteko', *eskele* 'eskalea', *eskenu* 'eskaintza', *fabori* 'mesedea', *feit* 'gertakaria', *fermo* 'fermu', *gañeran* 'gainera', *gutiz bestetan* 'ia guztietan, aldi gehiengotan', *herabezti* 'nagia', *herakitu* 'irakitea',³⁴ *jakintsu* (vs. Ipar Euskal Herriko *jakintsun* aldaera, Hego Euskal Herriko erabileran),³⁵ *latxera* 'lakioa', **+nabar* 'sasia', *nahibada* 'nahiz eta', *ogeu* 1) 'kaltea' eta 2) 'errua',³⁶ *orano* 'oraino, oraindik', *orde(i)ñu* 'hondarreko borondatea, testamentua', *plaga* 'zauria', erdal 'plaie / llaga', *sarkura* 'sarrera, sarbidea', *tendrezia* 'samurtasuna', *tradizale* 'traidorea', *uken*,³⁷ *xerku* 'bilaketa', **xilintxau* 'zintzilik', **zelu* 'zerua',³⁸ *zurthaje* 'zureria'.

Ez dugu ukatzen XVIII. mendeko Baxenabarre ekialdeko euskararen egun Zuberoakotzat jotzen ditugun ezaugarrien agerpena oraingoa baino ugariagoa izateko aukera; esate batera, Bonapartek 1856an Baionan inprimarazi Ibarrolako Salaberri oztibartarraren hiztegiak ere ikuspegi horretara lerratzen du balizko errealitate hura: hiztegi horrek ohiz Zuberoan ibiltzen diren hitz eta aldaera zenbaiten adibideak biltzen ditu, ziurrenik bi euskalkien mugaren ingurumari hartan ezagunak edo ibiliak zirelako.

XVIII. mendeko Amikuze eta Oztibarreko euskara gehiago lerratzen ahal zatekeen Zuberoakora egun lerratzen den baino, baina gure usteen esan honetatik ez da jarraitzen *Pratica*-k dakarren hizkuntza-ezaugarrien konbinazio espezifiko hori, orduko Oztibarreko edo orduko Amikuzeko herri zenbaitetako zinezko mintzoa denik, guztiz besterik da hori pentsatzea. Kontrako norabidean doazen adibideak ere aurki daitezke, gainera; esate batera, egungo Amikuzen *hautse* 'hautsi' eta *jeste* 'dastatu' aditzak ibiltzen dira, nabarmen Zuberoako *hautse* eta *txeste & txestatü*-ra jotzen dutenak, eta aldiz, *hautsi* eta *jastatu* dira *Pratica*-k dakartzen aldaerak; hain zuzen ere, Salaberri Ibarrolakoak ere *hautsi* eta *yastatu* aldaerak dakartza hiztegian.

Guk ez dugu uste *Pratica*-ren itzulpeneko hizkuntza-ezaugarrien konbinazio espezifiko horrek orduko Oztibarre edo Amikuze eskualdeetako euskara leial ordezkatzen duenik. Egungo Oztibarreko eta Amikuzeko ahozko mintzoak eta Baxenabarre

³² Oztibarreko Jutsin ez da egun ibiltzen, *erreka* eta *uraundi* eman dizkigute; *uhaitz* "Xiberon" dela diote.

³³ Egund Jutsin ez da "debetatu" ezagutzen, *debekia* 'debekua' eman digute.

³⁴ Ibarrolako Salaberri *erakitu* dakar, *h* gabe.

³⁵ Ibarrolako Salaberri *yakinsun* 'savant' eta *yakinsu* 'instruit' pareta dakar.

³⁶ Ibarrolako Salaberri *ogeu* 'tort' dakar, eta frantses hiztegiak bi adierok dakartza *tort* hitzean.

³⁷ Zuberoan *ikhhen* bildu dugu eta Arberoa eta Amikuzeko zenbait herritan *ukan*; ordea, Amikuzen nagusi da *ukhan* eta Arberoan ere bada; Oztibarreko Jutsin, berriz, *ukan* bildu dugu.

³⁸ Egungo Amikuzen ez dugu entzun, esate batera, Zohotan *zerü* bildu dugu eta *zeria* dakar EAEL-k Amendüzen, baina Zuberoako Domintxainen eta Etxarrin *zelü* entzun dugu. Iraganean *zelü* eta *zerü*, biak ditugu Donapaleuko XIX. mendeko katiximan, *zelü*-k maiztasun handiagoa duelarik: *hain egiazki eta errealki nola zelian beito* (Pagola et alii 1999a: 245) / *ohit giten zerian egoiten denaz* (233).

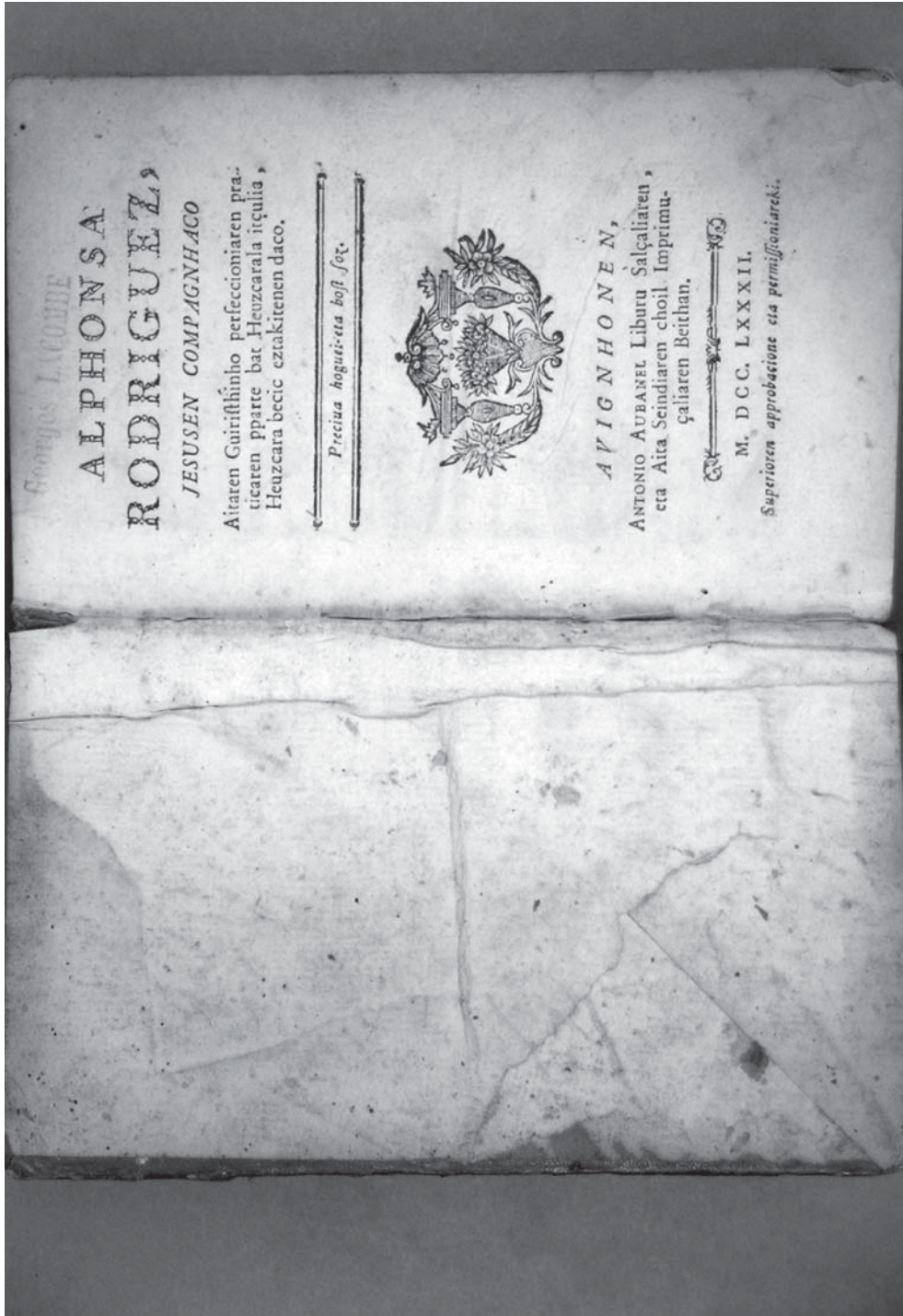
ekialdeko 1740 inguruko eta 1786ko bi euskal katiximek ez digute aukerarik ematen 1782ko *Pratica*-ko hizkuntza-ezaugarrien konbinazio jakin hori bi eskualdeotarik batean ala bestean kokatzeko.

Gure ustean, bigarren esku zuberotar batek, beharbada d'Abensek, bere lana egin zukeen, Lopez jutsiarrak ondu itzulpenaren eskuizkribuaren gainean edo inprimategiko apografoan, non eta aldaera “zuberotarren” erantzulea ez zen Lopez bera izan, baina honela gertatu balitz, hizkuntza-ezaugarri xiberutarren agerpen maiztasun desorekatuak azalpen zaila luke.

1.6. Irudiak

Hurranen bost irudietan 1782ko liburuaren itxura aurkezten dugu:

- liburuaren izenburua, salneurria, argitaletxea, hiria & urtea
- aitzinsolasaren bukaera + liburuaren lehen orrialdea
- liburuko 12 eta 13 orrialdeak
- *Akiceco Jaun Apezpicu obiaren aprobacionia heuzcarala itçulia*
- *liburu hunen capitulien eta hetan minço diren substancien tabla.*

Georges Lacomberen alearen lehen orrialdea. Alea Euskaltzaindiaren Lacombe Funtsekoa da, Olaso Dorrearen Sorrerakundea, IZK, 16366

8 ene uztez Liburu horren france-
 fian den substanciaren contré. Ca-
 pitulu hautatu horien seguidaz den
 beçambat , etcit uzte uken neces-
 fario ceta , oraico demboraco Li-
 burietan usfalten den beçala, anitz
 ppartetan berhefthia. Gende co-
 munac çoinhen - daco lan haur
 eguin baitut , etciroçu probetcha
 Liburu hunen ppartecatce hortçaz.
 Iracurçaletaric bat-bederac Liburu
 hunen Tablan , edo hunen aka-
 bançan eçarriço den capitulien
 minço diren substancien herrocan,
 idirenen tici iracurtu nahi duken
 gauçaz minço den capitulia , eta
 capitulu hura idireiten den pagia-
 ren , edo folharen seguhalia.

**ALPHONSA
 RODRIGUEZ,
 JESUSEN COMPAGNHACO**

Aitaren Guirrhinko Perfeccionaren praticaren
 pparte bat Henzcarala isçulla; Heuzcara beçic
 ezatkitenen daco.

LEHEN CAPITULIA.

Gauça ispiritualeç, edo Gincosçahueç eguin
 behar dugun esmiaz.

UHURRAC erraiten dici :
 Despratu dicit ençu chuchen ,
 edo hun baten uterthia , eta
 Gincoc eman diraaçu. Jauna
 ototu dicit , eta bere çuburç-
 teiaren ispiritubiaz. behe nici ç
 Erregien coronac beno aboro esmiaz dicit ç
 eta nuste uten dicit aberaçat. açunac , eta
 hauri precinubiaz estirela haur hurranteco ç
 eci. lurreco ourbe , eta cilharrac oro çuburç-
 çianen aldian deuzere eguçtu harinba , eta
 A 5

Aitzinsolasaren bukaera eta lehen atalaren hasiera (AK-33/26)

Guitifshinbo

12. behar dicit gure pausia, eta egari gure gloria.

Hartacoz nabí niketzi perfeccioniaren ezitimu hori, eta hari daucolaco gaúca íspirituac, mundu orenen bihozcian barna far lichen, eta arangurozki hararaco elgar lagunt gúindeçan, ez choilki gure arteco elbe hunez, bena hobeki orano gure obrez, eta bicitce seindiaz, guiza hortan bertubhiaren bidian sartzen ístali betic ezturence, eta bertubhiari cinathice, eta generalki oroc eçagutuco dicit gure religio seindiaren aravera, nehorc ezthiela sguiafco estimuric ukén behar Gíncozaco gauccz becic. Orduic eguia hori bat bederac bere beithan unxalaz Gíncozaco gauccetan aitema joaterra, eta eçaguturen beste-garaitukvac ezitrela enganio, eta banitate becic.

Sorius Authorrac Seint Fulgença Abadiarén bicidician huri daucolaco gaúca bat ekarzicen dicit. Guigon seindu horrec ikuzten cienian bere peccó Fraideratic gubait lanari anitz emanac, eguna oro thaic gabe Comentuco cerbitzchian emaiten çutela, bena bere devocioneco eguidetan lacho cirela, eçutela gat-bere bere otortzectan, iracurtetan, beste Gíncoaíco eubideretan, beste bere peccó Fraidedz beno casu guthiango eguiten cien aldiz icuzten eithienac devocionari, 540

Perfeccioniaren praktica.

13. gaúca íspiritaler emanac, eta arangurozki bertubhiari aincinacén cirenac, nahí-bada beztagnez eris, edo flacoç Comenhiari, eçuten cerbitzchuric batere eguiten, handiski mañtaccen eta estimatcen citicin. Dudaric gabe arraçoim handireki hala eguiten cinin. Cer pro-otzchudu nehorc beztagnez merechimendu, eta thalentu handiric ukethia obediencia gabe, eta Gueihenen borondatera eçoitzen expada? Antitceç segurki hobe lukeçu thalenuric, edo munduco eguitaterian parthe hunic gabe icaithia, eciez heen eztaçurian Gíncoaeren gauccetan lacharicia. Beste gaúca lukeçu Gíncoaç behar balagaçu galdeis azken Judicionian anitz trabailhatu guirenez, íspiritu guindienec, ederki minçatu guirenez; bena hanc ordian galdatuco diena duçu, eguiafco gúirishinbo baten einbidiaç oro ein tugunez.

Jesu-Christoc igorri citicin bere Dicipuliac-ppredicaterra; Isxirtura Seindiac orraiten dicit allegueranciaz beithac itçuli cirela, eta bere jaunari erran ceracotela, haren itenian Demoniac ere obediencia ekarren cerela. Salbaçale Jaunac ihardzetan direçu: *Ecthefela alleguera miraculiac eiren tucielacoz, eta Demoniac obediem áitucielacoz; bena alleguera citefse eiren itenac Celian ikçiyibithiac áitrelacoz.* Egari behar dicit betaz gure abantailha, eta alleguerancia Celuco Ereffimaren ira-

450

peut mieux convenir aux besoins spirituels du commun des Fideles. Fait à Avignon en notre Hôtel, le 10 Juillet 1782.

† L. M. Ancien Evêque d'Acqs.

Akiceco Jaun Apezpicu obiaren aprobacionia Heuzcarala itzulia.

GUe Louis-Maria de Suarés d'Aulan, Akiceco Apezpicu ohia, Morde VIGNEAU gure Aumonier eta Secretariac, endelga-araci onduan cer daucan heuzcaraco iskiribu batec, çoin deithathia baita: *Alphonsa Rodriguez Jesusen Compagnhaco Aitaren Guirishinbo Perfeccioniaren Practicaren parte bat Heuzcarala itzulia, Heuzcarala beciç estakienen datoç, uste dugu gure ahulguz eta avizez gure Dioceza ohico Jaun Errot errespetaçtietatic batec eguin dien iskiribu, eta moldeco letrala eçar-araci nahi dien horren iracourthia net pro-otzechoz ligatekeela Heuzcal-Her-*

451

rico fideles huntarçun ispiritual handiric jardirez-araciteco. Hori da guc eman behar dugula. uste dugun juamendia ez-kuz iskiribau hortan gaganan, çointan Aurorrac net unxa cetratu baitu cer-ere Rodriguezen iskiribu net hunetan idireiten baita Gende comunen behar ispiritualen daco pro-otzechofenic eta hobenenic.

Avignonen uztaillaren hamar guerrenian, mila çazpi ehun eta lauretan hogueti eta biguerrenian.

L. M. Akiceco Apezpicu ohia.

456

Imprimatur, si videbitur Reverendissimo Patri Inquisitori, Avenione hac die tertia Aprilis 1782.

BONNEAU, Prepositus Avenionensis, Vicarius & Officialis Generalis.

Imprimatur, F. J. B. MABIL, Inquisitor Generalis.

*ci ce lieu ce produit
Comme prouve fait
rendre à Honne
Elyard de Maseuly
5 avril 1833*

LIBURU

457

LIBURU

Hunen Capitulien eta betan minço diren substancien Tabla.

LEHEN CAPITULIA. Gauça ispiritualez, edo Gincoz-batzez eguin behar dugun esmiaz, pagina 9
BIGUERRENA. Perfeccionieren ulken behar den amoriaz, eta gariaz, 17
HIROUR GUERRENA. Disposicione eta bidet ner bun bat dela Gincozaren Gracien alkeribeco garxak desfratacia gure bertutibian aicinaciacia, 22
LAUR GUERRENA. Cambatenaz ere ehor aboro gauça ispiritualez, edo Gincosifuer emanen baita, hambatenaç garxuc biago desideratucioi, 30
BOST GUERRENA. Bertutibian nehorz prootz-chatceco, edo aicinaciteco dien desfratacia, Gincozaren gracian, edo amoriaz dela seghale handi bat dugu, 34
SEIGUERRENA. Coimben prootz-chorz edo baliotz den gauçaren ibipienien Lachokeriariç gabe, eta uuxa eguitia, 38
CAZPI GUERRENA. Perfeccionieren jarraitzeuco necessario dela egycgocorehilaco, edo berondatefca becatu orori ibez eguitia, V

Liburu honen capitulien eta betan minço diren substancien tabla (AK-33/26)

HIZKUNTZAREN AZTERKETA

Hizkuntzaren azterketaz diharduen atal honetan XVI-XX. mendeen bitarteko hainbat eta hainbat idazleren adibideak agertuko zaizkigu, gehienik Euskal Herriko ekialdeko euskalkietako etsenpluak. Idazlan hauen guztien zerrenda alfabetikoa bibliografiaren bigarren atalean dakargu, *corpusa* deitu dugun zatian. Azterketa honetan agertuko diren laburduren berri ere zerrenda horretan aurki daiteke.

2.1. Alderdi grafikoa eta fonemak

Garai hartako euskal liburuetan ohi zenez, grafia arrotza baliatu zen *Pratica*-n, euskal fonementzat bereziki pentsaturik ez zegoena eta interpretazio arazo bat baino gehiago eragiten duena. Itzulpen honetan funtsean frantses grafia nagusitzen da, baina ezaugarri guti batzuetan okzitanierarena ere ageri da. Ez da atzendu behar gaskoiak Nafarroa Beherean erabilera zabala izan zuela: 1620an Frantziak Biarnoa bereganatu zuen eta ondorioz Baxenabarre Frantziako monarkiari erantsi; frantsesa bi eskualdeotako hizkuntza ofiziala bilakatu zen, baina gaskoiez idatzi idazkiek luzaz iraun zuten Biarnoa nahiz Baxenabarren, *Etats de Béarn* izenekoek gaskoia erabiltzen jarraitu baitzuten; ordea, 1789ko Iraultzaren eraginez ofizialki idazteko ohitura hura galdu zen; ikus gaiaz Grosclaude (1987: 282).

Saio honetan grafia aztertzeko honako idazleok izan ditugu bidelagun: Pello Agirre (2001a), Nina Catach (1986, 2001) eta Jose Antonio Mujika (2002).

Gure ustez euskal liburu honetan ageri den grafia konplexuak honela eragiten dio euskal irakurleari:

- a) grafia frantsesak eta okzitanierarenak euskal fonema batzuk zinez identifikatzea eragozten dute: bereziki euskal fonema ozenetan gertatzen da hori, <nh> & <lh> pareak ozen palatalizatua nahiz “ozena + hasperena”, bi errealtateak isla ditzakeelako
- b) bokal arteko edo hitz bukaerako euskal igurzkari lepokaria frantses idazkerak inoiz <ss> edo <s> egiteko duen ohiturak <s> eta <z> txistukarien anbiguotasuna eragin du; uste dugu, bokal arteko txistukari igurzkariaren ahosuntasuna adierazteko, itzultzaileak frantses grafiaren ohiturak baliatu ahal ukan dituela, eta jarduera honek ere anbiguotasuna eragin duke sisteman
- c) txistukari afrikatu sabaiaurreko batzuk irudikatzeako <tzch> erabiltzeak anbiguotasuna areagotu du; ez horrenbeste lepokari afrikatuak adierazteko <tzç> & <tzc> trigrafoak baliatu izanak

- d) euskal bokalen palatalizazio batzuk eta kontsonante palatalizazio bat adierazteko <th> baliatu izanak ere anbiguotasuna ere du liburu honetan

Hurranen lerroetan anbiguotasun zenbaiten gibelean egon litezkeen hots edo fonemak zein diren argitzen saiatuko gara.

2.1.1. Ikur zenbait

2.1.1.1. Dieresia

Liburuan ez da <ä> bat baizik, eta ez dago <ö> edo <ë> bat bera ere, baina badira <i> eta <ü>, diptongoetan batez ere. Irakurketa makurrak saihesteko baliatzen da *tréma* ere izendatu ohi den dieresia. Bera gainean daraman bokala ahoskaraztea du eginkizuna, hiatusean ala diptongoan bokala ahoskatu beharra dela adieraztea. Dieresia lehen ala bigarren bokalaren gainean joan daiteke frantsesez hiatusean eta irakurketa makurra saihesten du salatzen baldin badu bi bokalek ez dutela digrama eratzen, bi bokalak ahoskatu beharrak direla erakusten badu.¹ Gure liburuan hiatusean *handiagiüac* (161) dugu batetik, nahiz eta <gua> eta <güa> ez ohi diren grafikoki bereizi, <gua> *gu-a* irakurtzen delako, eta aldiz, <gue> eta <gui> grafietan *u* ez da ahoskatu behar. Dieresiak bokala ahoskatu beharra dela salatzen baitu, beharbada joera horren oihartzunez edo, *handiagiüac*-en *u* hori ahoskatu beharra dela adierazi nahi izan du tipografoak. Bestalde, *augathiä* (346) adibidea ere badakar, baina errata dirudi, liburu guztiko bakarra da eta tramak ez du inolako eginkizunik.

XVIII. mendean *eu* digramak frantsesezko *eu* bokala adierazten baitu, Belapeirek ere egin ohi zuen bezala, gure liburuak adibide batzuetan bederen euskal *eu* diptongoa adierazteko dieresia darabil: *jeüsten* (99) & *geüzten* (254), *deüssere* (318), *deüssetan* (317); baina badu dieresirik gabeko diptongorik ere: *jeux* (76) & *jeuzten* (294), *deuz* (9, 14...), *heuzcara* (1). Ez dakigu *seibeun* (5) aldaera zuzena den, beharbada ez, izan ere, *seiehun* (62) ere bai baita liburuan. Belapeireren katiximan ere *deus* & *deüs* bitasuna idatzi zen. Bestalde, <i> dago liburuan diptongoetan *i* ahoskarazteko: *choiil* (136), *choilbian* (87), *choilki* (89, 90...); behin *choilkü* (337) ageri da, baina *choilki*-ren hutsa behar du; bada, bestalde, *Thäis* (71) izen arrotza ere.

2.1.1.2. Azentu zirkunflexua

Frantsesaren ohitura da harridurazko perpausetan *o* partikulan azentu zirkunflexua ezartzea (Agirre 2001a: 347) eta gure liburuan ere erabilera hori dago: *ô ene Gınca!* (18); *ô Jauna* (70); *ô çuc creatu nuçuna, nitçaz oukaçu pietate* (143); *ô Guiçona, eçagut eçaçu nolaco içan behar çuten çauriec* (163)...

Euskal hitzetan *su* hitzean baizik ez du baliatzen: *sû* (18, 117, 131, 161, 237, 238, 323, 336, 340, 359, 396, 406, 443), *süia* (171, 219, 220, 221, 222, 224),

¹ Dieresiaren erabileraz ikus Pello Agirrerren lan bikaina (2001a: 347-349); xehetasun eta ñabardura interesgarri ugari dakar bertan gaiaz: iraganean *u*-ren balio bokalikoa eta kontsonantikoa bereizteko ibilten zen dieresia.

súiac (302), *súian* (48, 287), *súiairen* (209, 224), *súrat* (224, 247), *súric* (206), *súscó* (385), *sútan* (223, 423), *súya* (385, 443), *súyac* (21, 362, 378, 401), *súyaz* (18). Ez dago garbi azentu honek adibideotan zein eginkizun duen eta hitz elkartuan ere analogiaz gertatzen da: *sútheia* (221). Ez dakigu *sú* hitzaren analogiaz *suge* hitzari ere erantsi ote zaion: *súguiac* (371), *súguiaren* (371), *súguiac* (372). Bada beste bat *bícitcia* (85) adibidean ere. Inprimategiko gora-beherek edo ohiturek eragin ote dituzte?

2.1.2. Bokalak

2.1.2.1. a, e, i eta o

Ez dago zeresan handirik *a*, *e* eta *o* bokalen gainean, ez baitute txandaketa grafikorik eragiten, ez hitz hasieran, ez hitzaren erdian ezta hitzaren bukaeran ere: *aita* (1), *eta* (1), *ohoria* (4) / *lanetan* (5), *erossiren* (6) / *guticia* (4), *itçulce* (4), *orano* (5). Goiko bokal palatalak ere ez du ia txandaketarik ageri; esaterako, hitz bukaeran *-i* dakar liburua beti: salbuespenak behar dute izan *hoguey* (403) eta *iroey* (390), beharbada mugatzaila hartzean tinkadura jasan duten adibideen eraginez sortuak; cf. *berrogueyac* (403) eta *iroyac* (435); liburuan *hoguei* (1) edo *iroi eguiten* (137) idazten da nagusiki. Balio kontsonantikoa duen <y> grafia dugu liburuan *i* bokala bi bokalen artean delarik: *anaya* (392) & *anaye* (398) & *anhayen* (269), *deya* (420), *doya* (38) & *dhoya* (395), *esteyen* ‘ezteien’ (374), *estuguya* (378), *exayen* (314), *eya* (392) & *heya* (57), *inxeyez* (402) & *intxeyen* (18), *iroyac* (435), *lenguayaz* (286), *mahayan* (402), *moyen* (54), *seyetara* (404), *suya* ‘sua’ (384) & *súya* (385). Beste batzuk kanpoko tradizioetik datoz: *Alleluyac* (230), *Isaya* (262), *Troyez* (322), non eta ez duten oinarri etimologikoa: *Apocalypsaren* (94), *Tyberiadeco* (355).

2.1.2.2. /u/ eta /ü/ Ipar Euskal Herriko ekialdean

Ezaguna denez, Euskal Herriko ekialdean sei fonema bokaliko ditugu, ohiko bos-tak eta /ü/; egun Zuberoan, Baxenabarreko ekialdean eta Lapurdiko Bardozen ahoskatzen da /ü/, baina Oztibarren ez. Mitxelenak zehaztasun handiz adierazi zuen Zuberoan /ü/ hau zein ingurune fonikotan ageri den (1977: 51-4). Ondoko Amikuzen ibarrean ez da guztiz ingurune beretan ageri; esate batera, ez da *ük*, *üg* edo *üts* segmenturik entzuten. Berebat, Lapurdiko Bardozen murrizketa gehiago ditu /ü/ honen agerpenak; Bardozeke baldintzen berri jakiteko Lafonen lana (1962) nahiz Encina-rrena (2008) ikus daitezke.

Guk 1985ean eta 2005-2009 urteetan Baxenabarreko Amikuzen bildu ditugun datuak hein batean Lafonenekin bat datoz, baina ñabardurak egin daitezke. Morfolo- giak erakusten digu *k* kontsonante belarra lexemakoa ez denean eta hitzaren mugatik eskuin dagoenean, *ük* sekuentzia fonikoa gertatzea ez dela ezina. Le Quien de Laneufville apezpikuak eginarazi 1786ko katiximan *lekuco* (8) eta *seinduco* (35) adibi- deak ditugu, beharbada bokal palatala adierazten ari direnak. Guk bildu honako adi- bideetan hala da: *gük*, *finitüko*, *ordüko* & *ordükotz*, *zaküka* & *zakükari* (Martxüeta); *ingürüko* (Gamue); *gük e*, *axerüka* (Arboti); *negüko* (Laphizketa). Gure datuetan, le- xema barreneko lehen *ük* geografikoa Zuberoako mugako lehen herri Lohitzünen

ageri da: *ükhan*, zeina ondoko Oihergin eta Pagolan *ükhen* egiten baita; artean, Amikuzeko herrietako *ukhan* aldaera palatalizatu gabea da.²

Herskari belar ahostunari dagokionez, *üg* ez dugu bildu adibide honetan baizik: *dügü* (Laphizketa); ohikoa *ug* da, Ilharreko *sugiak* ‘sugeak’ adibidean bezala.

Dena den, Bourciez-en edo Lafonen datuetan ez bezala, gure datuetan ez dago *ür* sekuentziaren ezintasunik, bai baita *ür* adibide bakan batzuetan: *bürían* (Martxüeta); *ingürü*, *bilkürán*, *azürían* ‘azerian’, *ostatürat* (Ilharre); *bürü*, *ingürü* (Gamue); *güre & güriak*, *bürü*, *üdüri* (Arboti); *bilküra*, *aidürü* (Zohota); *idürítzen* (Arberatze); *üdüri & üdüríko*, *üngürü & üngürían*, *güretako* (Laphizketa).

Aldiz, *üs* sekuentzia maileguetan baizik ez da ageri: *batüsaekílan*, *üsü* (Martxüeta); *üsü* (Labetze); *üsaién*, *arrüsatiak* (Laphizketa); *üsían*, *üsatiak*, *küsialehenak* (Lohitzüene).

2.1.2.3. Pratica liburuko jokaera

Ematen du liburu honetako grafia ez duela Ipar Euskal Herriko ekialdean bereizten diren /u/ eta /ü/ fonemak islatzeko borondaterik edo hori egiteko beharrik ez dagoela. Esan liteke /u/ baizik ez duen sistema irudikatzen duela *Pratica*-k, izan ere, Zuberoan /ü/ diren adibide batzuetan bikoiztasun grafikoa dakar liburuak: *houx* ‘huts’ (102) / *hux* (318), *ouhaitzceco* (222) & *ouhaitzetarát* (181) / *uhaitzcerat* (403), *ourhax* (236) / *urhatx* (68), *ourhe* (9) / *urhe* (405), *ourrun* (86) & *ourrundu* (44) / *urrun* (258), *ouken* (352) & *oukeiteco* (146) / *uken* (4, 8...). Lopez itzultzailea iutsiarrera bide zen eta ongi dakigu Oztibarren ez dela /u/ eta /ü/ bereizketarik egin, guztiak dira /u/ eskualde horretan eta egun ere halaxe izaten jarraitzen du, gure belarria lekuko. Garai hartako itzultzailearen gogoan /ü/-rik izan balitz, ez ziren hitzotan <ou> horiek agertuko.

Berebat, hitz frankok bikoiztasuna dakarte /u/ fonema dirudiena idazteko eran: *achouri* (221) / *achuria* (353), *barour* (215) / *barur eguin* (394), *boulharrac* (197) / *bulharretic* (79), *boulta* (42) / *bulta* (79), *bourdignhac* (253) / *burdignha* (46), *courage* (219) & *courajoz* (444) & *kourajoz* (309) / *curajoski* (384), *gouatcen* ‘goazen’ (219) / *guatcen* (219), *hirour* (143) / *hirur* (54), *hounen* ‘honen’ (89) / *hunen* (3), *hour* ‘ura’ (31) / *hurian* (215), *houra* ‘hura’ & *hourac* (356) / *hura* (8, 10, 14...) & *hurac* (384), *hourran* (232) & *hourrantcen* (124) / *hurrantcera* (78), *iracourthia*³ (450) / *irakur* (402) & *iracurten* (422), *itcheourapen* (225) / *itcheurapen* (203), *itxoustarçunaz* (42) & *itxoussi* (39) / *itxussi* (360), *jouan* (19) / *juan* (32), *pouçu* (66) / *puçu* (360), *ourkatcera* (243) / *urkaturic* (245), *ourraturic* (349) / *urraturic* (340), *ourhe* ‘urra’ (9) / *urhe* (405), *ourte* (56) & *ourthe* (390) / *urthe* (141), *ounci* (42) / *unci* (408), *oussustamendu* (29) / *ussustamendu* (151), *ourguluz* (127) / *urgulu* (67), *ouztelduric* ‘usteldu-

² Egia esan, Arberatzen bildu dugun pare bat adibidetan ez dakigu xuxen gure belarriak *ukhan* ala *ükhan* entzuten duen, ala bi errealitateen arteko *continuum*-aren barreneko *u* palatalizatuxe bat entzuten ote duen, Bonapartek Nafarroa Garaiko hainbat ibarretan entzuten zuen harako *u* eta *ü* arteko *ü* hotsaren gisa.

³ Dagoen <ou> adibide bakarra apezpikuak liburu onesteko idatzi orriaren euskal itzulpenean dator.

rik' (348) / *uzteldu* (325); bestalde, ulertu beharko da *ouxu* 'itsua' (10) / *uxu* (128) hitzeko *u* horiek ez zirela palatalak.

Liburuan /u/ fonema irudikatzen hitz zenbaitetan <ou> & <u> ageri da, baina *Pratica*-n zenbait hitzek ez dute adibiderik <u> grafiarekin: *bouzti* 'busti' (138), *mouthiec* 'mutuek' (201), *mouztarda* (125), *ouberriac* (43), *oumaçurtz* (142), *ounide* (27), *poulo* (64), *poussatuz* (19), *pouska* (425); baita mailegu gordinak ere: *Louis* (343), *Seint Loup* (322), *Toursekuac* (222); liburuan ez dago **<ounxa>, **<egoun>, **<ikousten> bat bera ere, horiek <u> idatzi dira, baina arestian ikusi bezala, badira <ounide> (27), <ounci> (42) edo <pouska> (425). Hiatus batzuetan ere <ou> dugu: *ahouan* (230), *erhouac* (427), *neskatoua* (403), baina jokabide nagusia <u> da hiatusetan: *actuetan* (88), *gagnekuari* (167), *goguan* (350), *handiagua* (350), *heriuaren* (350).

Beste hainbat hitzetan <u> grafia baizik ez dakar *Pratica*-k. Hona hitz hasieran: *uharre* (169), *unxa* 'ontsa' (350), *utcithia* (257), *buria* (24), *çunbait* (258) —cf. *çoinhec* (258)—, *çunbat nahi* (165), *çure* (24), *duhela* 'doala' (166), *fruthia* (27), *guçia* (49), *hun* 'ona' (167), *hunguiez* 'ondasunez' (236), *huntan* 'honetan' (164), *huntaçun* (350), *luce* (256), *lurreco* (159) & *lurrerat* (259), *muga* (200), *nun* 'non' (11). Hitzaren erdikoak dira honakoak: *ardura* (218), *arrangura* (237), *bulusten* (166), *curuce* (166), *eçagutcen* (168), *iduria* (258), *ikusten* (166), *ikuzteranokuan* (257), *lagunduco* (167) & *lagunça* (230), *liburu* (301), *ninduçun* (116).

Hurranen adibideetan hitz bukaeran dago: *akitu* (88), *apaldu* (258), *ataku* (80), *batzçu* (78), *becatu* (117), *colpuz* (159), *çaku* 'zakua' (166), *estatu* (166), *Gincotarçunac* (160), *gorputz* (160), *heldu* (166), *Infernuco* (165), *itçul* (166), *Jesu-Christo* (180), *laburrez* (80), *ordutic* (260), *ppenatu* (395), *prootzçhu* (460), *samur* (167), *Seindu* (167). Hitz bukaerako adizkiak dira beste hauek: *balitu* (165), *deçagun* (25), *diagoçu* (49), *dihaçu* 'doazu' (88), *direçu* (89), *neçaçu* (166). Hurranen maileguek ere <u> dute: *abitu* 'jantziak' (166), *crudelki* (166), *dolumena* (167), *humanuac* (160), *igual* (258), *injuria* (164), *justiciari* (164), *mentura* (257), *mundiaren* (258), *natura* (160), *punitceco* (165), *segur* (165), *umil* (258) & *umiliatcen* (80).

2.1.2.4. *Garai hartako beste lekuko bat*

Charles-Auguste Le Quien de Laneufville apezpikuak 1786an Akizeren menpeko fededun baxenabartarrentzat berrargitarazi zuen katiximan, euskal ekialdean *u* eta *ü* bereizten duten mintzoetan ohiz espero litekeena da <ou> eta <u>-ren jokabidea hein batez, baina ez dago guztizko koherentziarik. Hein bateko egokitzapen horretan oinarriturik edo, Alphonsa Rodriguez-en Lopezen itzulpenean ez bezala, *Orotariko Euskal Hiztegia*-k <u> / <ü> bereizketa baliatu du 1786ko kristau ikasbidea edo CatLan transkribatzeko, baina garbi adierazi behar da 1786ko katixima honetan ere <u>-ren balioa ez dela unibokoa eta ez duela sistematikoki /ü/ adierazten.

Ikuspegi eszeptikoaren lekuko egokia da baitezpada /u/ ez palatalizatua izan behar duten hurranen adibideen grafia anbigua: *urthax* (8), *urtharrilaren* (8), *huntaçunac* (38), *hunec* 'honek' (34), *onduan* (9) edo *quiristinuac* (18, 34). Hitzotako fonema /u/ izanik, katiximan grafia era unibokoan baliatu balitz, adibideok berez <ou> beharko zuketan izan. 1786ko testuko hainbat bereizketa grafikoren balioa hondatzen ez badute ere, katiximako sistema grafikoaren ahulguneak erakusten dizkiote hizkuntza-

lariari; funtsean, ez diote aukerarik ematen 1786ko liburuak /u/ eta /ü/ fonemen arteko bereizketa garbia irudikatzen duela sinesteko.

1782ko liburuan legez, 1786ko kristau ikasbide honetan ere hainbat hitz bi eratarata idatzirik ageri dira, argitalpenak aldakortasun grafikoa ageri du:

1. ur: *goure* (8) & *goureçat* (8, 34), *gouriac* (7) / *gure* (9), *guri* (8)
2. urt: *Ourtharilaren* (39) / *Urtharilaren* (8); *Ourthaxez* (38) / *Urthax* (8)
3. uk: *ouquen* (7) / *uqhen* (37)
4. un: *hounen* 'onen' (10) & *hountarçuna* (36) / *hountarçunac* (38)
5. hiatusean: *ondouan* (9, 33) / *onduan* (9)

Ikus ditzagun Amikuzeko katiximatzat jotzen den liburu honetako datuak xeheki:

<ou> dugu adibideotan, teorian /u/ adierazteko: *bessouetan* (39), *Demoniouaz* (41), *gainecoua* (6), *gouhaurec* (38), *hirour* (6), *houra* (7, 33), *humanoüa* (36) & *humanoua* (36), *icous* (9) & *icoussi* (39) & *icousten* (6), *igoüalki* (36), *jouanic* (40), *Marchouaren* (37), *Mysterioüan* (36), *noun* (7, 38, 40), *ondocouac* (33), *ouhaitzcian* (40), *ourthe* (40) & *ourthetaraino* (40), *Templouan* (8)...

Aldiz, <u>-k teorian /ü/ islatuko luke 1786ko katiximan, baldin idazkia bokal palatal hori orduan indarrean zegoen eskualde bateko hiztun oso batek idatzi balu: *aingurien* (38), *baïçuten* (33), *becatu* (33), *buluciac* (33), *burian* (39), *Ceru* (40), *Curutciaren* (8), *dacogu* (38), *ditu* (33), *du* (8), *duçu* (34), *eguna* (8), *gorphutz* (7), *gucien* (8) & *guciac* (33), *guitu* (8), *hartuz* (36), *Jesu-Christoren* (8), *jujatia* (9), *lekuco* (8), *Lurra* (33) & *Lurrerat* (9), *miraculu* (38), *mundiaren* (9), *Seinduco* (35), *unitu* (35)... Badakigu, ordea, egungo Amikuzen bederen /u/ dagoela eta ez /ü/ gure liburuan <u> daramaten bi hitzotan: *urço* (49), *Urbe* (38).⁴

Hona xeheki eta ikuspegi fonologikotik eskainirik, kristau-ikasbide horretako alderdi grafikoaren jokabidea zerik den:

<ou> dakartenak, itxuraz /u/ adierazten dutenak:

1. jatorria *o* duen *u*: *noun* 'non' (7, 38, 40), *hounen* 'onen' (10) & *hountarçuna* (36)
2. hiatusaren lehen kidea *u* da eta *o* du jatorria: *bessouetan* (39), *demoniouaz* (41), *gainecoua* (6), *Gincouaren* (35), *humanoüa* (36) & *humanoua* (36), *jouanic* 'joanik' (40), *marchouaren* (37), *mysterioüan* (36), *ondocouac* (33), *templouan* (8); baita beharbada *igoüalki* (36) ere
3. hitzaren hasieran *u* beharbada? *gouhaurec* (38), *ouhaitzcian* (40): hitz hau *ühaitz* bildu dugu Zuberoako Oihergin eta Pagolan eta halaxe dakar Larraske-tek hiztegian
4. *ur* sekuentzia: *hirour* (6), *houra* 'hura' (7, 33)
5. *urt* sekuentzia: *ourthe* (40) & *ourthetaraino* (40)
6. *us* sekuentzia: *icous* (9) & *icoussi* (39) & *icousten* (6)

<u> dakartenak, kasu gehienetan beharbada /ü/ irudika lezaketenak:

1. hitz hasieran: *burian* (39), *curutciaren* (8), *guciac* (33) & *gucien* (8), *guri* (8) —Arbotin *güriak* 'gureak' bildu dugu—, *lurra* (33) & *lurrerat* (9); bestalde,

⁴ Amikuzeko Martxüetan bildu dugu *urzo* eta Oragarren *urreria*.

- zalantzasak dira *Urhe* ‘urrea’ (38) eta *urço* (49): guk Amikuzeko Martxüetan *urzo* bildu dugu eta Lafonen Gamue-Zohaztiko berriemaileak *úrzo* zerabilen 1936an, palatalizatu gabe, baina Larrasketek *úrzo* dakar Zuberotan 1939an
2. hitzaren erdian: *aingurien* (38), *buluciac* (33)
 3. hitzaren bukaeran, koda izan nahiz ez izan: *becatu* (33), *ceru* (40) & *cerurat* (9), *dacogu* (38), *ditu* (33), *du* (8), *duçu* (34), *eguna* (8), *gorphutz* (7), *gu* (9), *guitu* (8), *hartuz* (36)
 4. maileguak: *Jesu-Christoren* (8), *jujatia* (9), *miraculu* (38), *mundiaren* (9), *unitu* (35)
 5. ondotik *k* duela eta lexemaren muga: *lekuco* (8), *seinduco* (35)

Ez dago batere garbi *ouquen* (7) / *uqhen* (37) bitasun grafikoa zer ari zitzaigun irudikatzen edo zein bokal mota islatzen duen.

Oro har ez dugu uste bermerik dagoenik 1786ko katixima honetan grafiak /u/ eta /ü/ arteko bereizketa gardena dakarrela esan ahal izateko; ekialdeko bokal sistemarekiko hein batean ezkontzen bada ere, ez da batere sistema unibokoa.

2.1.3. Diptongoak

Bigarren osagaia palatala dutenetan, *aita* (1), *baita* (3), *aitcinian* (5) edo *hoguey* (1), *beithan* (1), *deitcen* (3) adibideak aipa daitezke, eta baita *choil* (136) & *choilki* (89) ere, edota *huinhen* ‘oinen’ (257) eta *huinthutz* ‘ortutsik’ (166). Belarra dutenetan, berriz, honakoak: *aurthiqui* (166) & *aurtikiten* (259), *aussartcia* (257), *caussa* (166), *daucola* ‘dagokiola’ (166), *deraucie* (166), *gaucen* (88), *guihauren* (167), *haux* ‘hautsa’ (164) & *hautxez* (166), *Jauna* (166). Baita, bestalde *jeüsten* (99) & *geüzten* (254), *deuz* ‘deus’ (166) & *deüsetan* (317) & *deüssere* (318) ere. Ordea, ez dugu *ou* diptongorik aurkitu.

2.1.4. Kontsonanteak

Liburuan ez dago gutzizko batasunik eta hitz bera bi erataraz idatzirik ageri zaigu usu; era batera ageri dira atalen edo azpiatalen izenburuetan, baina beste batera aurkibidean: *afligimendu* (313) / *affligimendu* (464); *bezte* (202, 212) / *beste* (461-2); *comuniatcia* (220) / *communiatcia* (462); *comuniatu* (208, 212) / *communiatu* (461-2); *Comunione* (215) / *Communione* (462); *çumbaitez* (202) / *çunbaitez* (461); *eremedio* (220) / *erremedio* (462); *erremezthiamendiec* (208) & *erremezthiatceco* (212) / *erremesthiamendiec* (461) & *erremesthiatceco* (462).

2.1.4.1. j fonema

Bokal belarren eta behekoaren aitzinean <j> ibiltzen da beti liburu honetan: *jakin* (5), *joan* (7), *juje* (368). Palatalekin, ordea, bikoizketa dago erabileran: *e* edo *i* bokalen aitzinean <g> nahiz <j> letrek kontsonante sabaikaria adierazten dute. Ez dakigu *lenguayaz* (286) adibidearen bokal arteko <y> hori bokala ere izan ote litekeen; cf. *lenguage* (389) & *lenguagia* (389) adibideak, non kontsonantea dagoela dirudien.

Kontsonante sabaikaria dugu *courage* (219) eta *curajoski* (384) kasuetan nahiz *juje* (368) & *juge* (71) parean edo *page* ‘zerbitzaria’ (247) hitzean ere. Hitz hasieran ere gertatzen da: *jeiki* (219) & *geiki* (16), *jeloskeriatic* (431) & *gelozkeria* (246), *jin* (27) & *gin* (40) dakartza liburuak; hiru hitzen hasieran hots sabaikaria dago.

Gure liburuak tradiziozko grafia dakar mailegu nabarmen edo kultismoetan: *ar-cangelu* (255), *bidage* (407) & *bidaige* (376), *digeritceco* (427), *evangelioico* (198), *evangelista* (354), *estranger* (84), *langer* (43) etsenpluak eta *afligimendu* (155), *affligithia* (206), *imagina* (214), *religione* (373), *religios* (363) eta *theologia* (78) & *theologien* (158) adibideak ere, *je* eta *ji* fonema sabaikaria adierazten ari dira: nolnahi ere den, ezina da ahoskeraren inguruko zehaztasunak ematea.

2.1.4.2. f fonema

Bakuna da gehienetan, baina inoizka era bikoitzean idazten da, nahiz bikoiztasun hori hizkuntza nagusietan ohituraz honela idazteko tradizioari dagokion eta ez ahoskerari: *francez* (7) & *francesaren* (3), *glorificatu* (11), *liferent* (258), *perfeccioniaren* (1), *perfeitaren* (3) / *affezionia* (417), *liferencia* (30), *officiuac* (15), *offenxatu* (36)... Esate batera, liburuak bederatz *liferencia* dakartza eta sei *liferencia*.

Bestalde, fonema hau <ph> irudikatzeko ohitura ere bada liburuan, gehienbat izen arrotzetan, mailegu berrietan edo kultura hizkuntzetarik datozen hitzetan: *Alphonsa* (1), *Antiphona* (243), *Ephremec* (62), *Josaphat* (97), *Josephen* (396), *Ludolph* (189), *Miphibosetec* (199), *Nicephora* (222), *Paphnuça* (143), *phariseen* (274), *Philipe* (408), *philistheenc* (119), *philosopho* (258), *propheta* (29), *Raphael* (95).

2.1.4.3. Hasperena

Gauza ezaguna da Ipar Euskal Herrian ohiz *h* daramaten hitz zenbaitetan Zuberoan falta dela: *aize*, *aragi*, *azi*, *ezür*, *igitü*, *odei*, *osto* adibide ezagunak dira. Gure testuak errealitate honen alderdi bat islatzen du: *aice* (181, 260, 261, 264, 290, 414), *aci* (279), *iguituco* (264), *odei* (77), *osto* (280). Baxenabarren *haurride* egiten da, baina Zuberoan *aurhide*: *ene aurhyde gachouk* (*Charlemagne*, 358). *Pratica*-k ere *aurhide* (417) dakar. Berebat, Zuberoan *h*-duna da *hüme* hitza eta *h*-z dakar *Pratica*-k: *humetaric* (321). Bestalde, ez da Zuberoan baliatzen den hitza, baina *h* gabe dakar *Pratica*-k *asserre* (42): Ipar Euskal Herrian aldaera *h*-dunak eta gabeak ditugu hitz honetan. Aldiz, *h* gabea da *aragi* Zuberoan eta gure testuan *h*-z ageri da *haragui* (65, 216, 218, 221, 233...); berebat, *h* gabea da *ezür* Zuberoan —Davant (2010: 32)— eta *Pratica*-k *h*-z dakar: *heçur* (159). Ipar Euskal Herri guztian *h* darama *handi* adjektiboak eta hala dator liburu honetan, baina adibide bakar batean *andi* dago eta gure ustez hutsa da: *gauça andi bat unxa hazthia* (62).

Oro har, ohiko kokagune fonikoetan dator liburu honetan hasperena: hitzaren hasieran, hiatusen —bokal berdinen eta desberdinen artean—, goranzko diptongoaren aitzinean eta beheranzko diptongoaren ondotik; gainerateko hasperenak kontsonanteen ondokoak edo kontsonantearen beraren atalak dira; hona, orain, hasperena daramaten hitzen hustuketa handixko bat.

Hitzaren hasieran: *habe*, *habituda*, *hain*, *hala*, *hamar*, *hamatu*, *han*, *hanbat*, *handi*, *hantatu*, *har*, *hara*, *haragi*, *hariña*, *haritz*, *harma*, *harri*, *hartu*, *hasi*, *hasper*, *haspe-*

rapen, basthio, hatu, hats, hatsarre, hatse, hatz, haur 1, haur 2, hauteman, haut(h)u, hauts, hautsi, hazi, hazinda, hazkurru, heben & haben, hedadura, hedatu, begaldatau, hegatz, hek, helas, heldu, herabe, herakitu, herensuge, herexa, herio, herra, berrestatu, herri, herroka, hersi, hertu, hertsatu, hertze, heuskal, heuskara & huskara, beya & eya, bezi, bezur, hi, biguintza, higungarri, hil, hilabete, hira, hiri, hirur, hirritu, hitz, bitzeman, hobe, hoben, hobi & obi, hoge, hoibeldu, hok, hola, honitu, hor 'zakurra', hori, hortz, hotz, huin, hume, humil, hun, hundu, hungi, hunkitu, hur, hura, hurtatu, hurtu, hurran, butz. Ez dakigu hospitale hitzeko h-a orduko itzultzaile hark nola sentitzen zuen.

Hiatusean bokal berdinen artean: *ahal, aharra, ahatzi, beheiti, bibi, ebeñatu, ibi, ihizi, leben, lebertu, mahai(n), mihi, nahar, nahasi, ohore, xehe, zahar, zuhur.*

Hiatusean bokal desberdinen artean: *ahitu, ahizpa, aho, ahulgatu, aurtemehin, bahi, beha, behar, beharri, behin, bihar, bihotz, bihurtu, dihuru, ehor, ehun, gehiago, ihardetsi, ihesi, ihetzi, ihortzi, lehia, loheriñ(a), lohi, nahi, neholare, nehor, nehun, ohe, ohi, sabets, uharre & uherre, xahu.*

Goranzko diptongoaren aitzinean: *gihaur, lehoin, nihaur, ohoin, uhaitz, zihaur.*

Beheranzko diptongoaren ondotik: *aiher, auhari, auher, eihar, gauherdi, geihen, goihentze, goihera, leiho, oihal, oihan, oihu.*

Inoiz <h>-ak palatalizazioa adierazten duela dirudi; *aphurtho* adibidean bigarren hasperenak herskari horzkariaren palatalizazioa adierazten du, izan ere, liburuko *thipi, thipitu, thipitcen* eta *thipithuetan* adibideak, nabarmen *ttipi, ttipitu ttipitzen* eta *ttipittuetan* dira, egun Baxenabarren ohi den bezala. Baita bokaletan ere: *arraposthia* (20, 415) dugu, itxuraz *arrapostu* hitzaren hondar -u-ren palatalizazioa adierazten duena, baina bada bestalde *arraçoinhathuz* ere, non -u ez baita palatalizatu, eta halaz ere aitzinean *h* du; ez dirudi *h* hori -tu atzikiaren ahoskerari dago-kionik.

Kasu batzuetan gauzak ez dira automatikoak: esate batera, *kunde* oinarritik *cundhia* (335) ateratzen da, <h>-k *e* → *i* bokal hersketa adieraziko bailuen; aldiz, *kundu* oinarritik ateratzen den *cundia* bokal palatalizazioa <h> baliatu gabe *cundhia*-tik bereizi nahi duela dirudi, *kundu* → *kundia* guztiak *cundia* (343, 345) edo *cundiac* (57, 58, 58, 58, 345) idazten baititu, *h* gabe, beharbada *t* ez delako. Aldiz, ikusi dugu arestian, *arraposthia* palatalizazioa, *h* duena. Liburu honetako <h>-aren erabilerak azterketa berezia eskatzen du.

Herskarietz eta ozenez diharduten ataletan agertuko zaizkigu xehetasun gehiago hasperenaz, baina nabarmentzekoa da <th> idazkerak ezohiko agerraldi ugari daka-rra liburu honetan; herskariaren atalean dihardugu <th>-ren jokabide bereziaz.

2.1.4.4. Fonema ozenak

Fonema ozenetan albokariak eta sudurkariak irudikatzen dituzten grafiak aipatu behar ditugu. Hitzaren hasieran *n*- eta *l*- ditugu, bi fonemak arazorik gabe adierazten dituztenak: *nabi* (139) / *nehorc* (141) / *nigar* (141) / *nola* (142) / *nunbaico* (177) alderdi batetik eta *lagunt* (3) / *leku* (32) / *liburu* (3) / *lothiac* (133) / *lur* (138) bestetik. Hitzaren barrenean bokal artean ez dago aipagai nabarmenik: *guinen* (172), *içanen* (27), *duçunian* (39), *çaconaz* (163) sudurkarietan eta *nola* (10), *celia* (11), *beçala* (11), *balu* (51) albokarietan. Hitzaren bukaerako sekuentziak dira honako besteak:

bidian (3) / *deitzen* (3) / *ladin* (3) / *derazkon* (10) / *dugun* (11) batetik eta *abal* (16) / *epel* (114) / *chothil* (128) / *odol* (160) / *itçul* (166) bestetik.

Dakigunez, kontsonante sudurkari eta albokariok euskaraz beste bi eratan ere ager daitezke Ipar Euskal Herrian: alde batetik, ondoko silaban hasperena dutelarik; bestetik, Baxenabarreko ekialdean *-i* bokalean bukatzen den diptongoa ezker dutenean palatalizaturik, egungo euskal ortografiako <ñ> eta <ll> grafiek irudikatu ohi dutena. Palatalizazioa adierazteko bi tradizio nahasten dira liburuan: batetik kaskoin edo okzitanierarena, <nh> eta <lh> baliatzen dituen eta bestetik frantsesa, <gn> eta <ll> dabiltzana; liburuan <gn> hainbat adibidetan ageri da, baina <ll> bakan baizik ez.

Xehetasun hauek direla eta, bi alderdiri so egin behar zaie: grafiaren sistema ez da liburu honetan biunibokoa eta hainbat aldiz ezta unibokoa ere. Gure liburuko <nh> sekuentziak bi errealitate adieraz ditzake: hurraren silaban hasperena darraikion sudurkari arrunta, batetik, baina baita, bestalde, sudurkari palatalizatua ere; arazo bera dugu albokarietan, <lh>-k izaera hasperendua eta palatalizatua, biak irudika baititzake liburu honetan.

Eta honezaz landa, oroitaraz dezagun ekialdeko Euskal Herriko testu zenbaitean <ll> grafia albokari hasperendua ere adieraz dezakeela: Zuberoako pastoraletan honela da inoiz. Jean-Pierre Saffores pastoral kopiatzaile atharrastarrak palatalizazioa nahiz hasperena adierazteko <ll> baliatu zuen; <allaba> grafia <alhaba>-rekin batera zekarren eta bestalde, <salhatu>-rekin batera <sallatu>; kasu hauetan guztietan albokari hasperendua adierazten ari zen <ll> (Loidi 1996: 510 eta Oihartzabal 1991: 140).

Hitz batzuetan ez dago kontsonantearen izaeraz halako zalantzarik eta ziurtasunez dakigu grafia zer irudikatzen duen, hitzaren ahoskeran garai hartatik honat eskualdean aldaketa handirik gertatu ez bada bederen: <emekinho> (39) hori *emekiño* adierazten ari zaigula iruditzen zaigu; halaber, sail sudurkariko *anbartekan* (375), *anhayen* (269), *janhari* (216), *senharra* (413) edo *sinhescor* (371) & *sinbeste* (4) & *sinhexi* (10), gaude sudurkariaren ondoko hasperena adierazteko idatzi zirela horrela. Badira, gero, euskarazkoak ez diren izenak: *Akinhakuac* (266), *Canhonha* (233). Berebat, sail albokariko *alhargun* (204), *alhor* (131), *belhar* (134), *belhaurico* (143), *bulhar* (79), *çalhu* (46), *elhe* (12), *elhur* (280), *malhur* (372) edo *salhaçale* (246), hitz horien egungo ahoskera ezagutzen dugunez, uste dugu albokariaren ondoko silabako hasperena adierazteko idatzi zirela horrela.

Itxaron genezakeenez hitz guztietan ez dago segurtasun maila bera: itxuraz <h>-k ez luke betekizun fonikorik *barnha* (262), *ezpainhakike* (108), *governhatceco* (141), *ppenhoz* (148) adibideetan, hutsak lirateke eta errata dirudi *donhain* (356) aldaerak ere, baina nola ahoskatzen zen 1782an liburuan ageri zaigun *lheinhuru* (68) aldaera? Adibide honetan sudurkaria uste dugu dela ziurtasunez palatalizatua.

Eta fonikoki, zer adierazten du *aitcinhatu* (141) & *aitcinhatceco* (138), *arhinha* (263), *Erreguinha* (211), *Guiristinho*⁵ (1) & *Guiristinhuaren* (3), *urrinha* (111) adibideotako <nh> horrek? Eta muga adlatiboko *alditharanhokuan* (139) & *mementoranhokuan* (161) atzizkia nola ahoskatzen zuten garai hartan? Ez dago garbi zein izan ote daitekeen liburuak garai hartan grafia horrekin hitz horietan adierazi nahi zuen

⁵ xix. mendeko Donapaleuko katiximan *gristiño* dago eta Tartasek *christigno* dakar (*Onsa*, 77), baina *Pratica* anbigua da; nagusi da *guirist(h)inh-*, baina sei aldiz ageri da *guiristhinue-*.

ahoskera, ez dugu ongi ezagutzen orduko mintzoa, ez dakigu xuxen liburu honetako mintzoa nongoa ote den eta testuko grafia ez da unibokoa.

Badakigu liburua ekialdeko Baxenabarreko euskaldunak gogoan idatzi zela eta egun bederen, eskualde horretan oro har diptongoko *i* ondoko *n* eta *l* fonemak palatalizatzen direla, baina ezagutza sinkroniko honek ez digu balio garai hartako grafien gibelean dauden ilungune guztiak berme sendoz argitzeko.

Hona liburuan <nh> sekuentzia baliaturik kaskoinaren tradizioaren arabera idazten diren hitzak, guk uste palatalizazioa adieraz dezaketenak: *amanhua* (116), *amoinha* (142), *arraçoinha* (10), *arrainharen* (409), *artçainha* (299) & *artçainhez* (200), *beirinha* (200), *cathinha* (99), *çainha* (34), *çoinhen* (3) & *çoinhenbeste* (115), *desseinha* (51) & *desseinhic* (26), *dohainha* (65), *ehenhatceco* (14), *emekinho* (39), *er-mithainha* (122), *errainhac* (334), *ezkunheco* (235), *espainhez* (203), *ganheco* (255), *harinha* (9) & *harinhacia* (263), *huinhen* (86), *itchainhac* (311), *karroinhac* (302), *kenhuric* (197), *lanho* (260) & *lanhoki* (7) & *lanhotarçuna* (432), *loherinha* (110), *mahainhan* (199), *mainhatuco* (295), *manhata* (48), *ohoinhac* (377), *ordeinhu* (257) & *ordenhiaren* (230), *oreinha* (210), *planhu* (337) & *planhuric* (286), *plenh* (108), *poçoinha* (359), *sassonhian* (116), *seinhale* (116), *soinhu* (118), *terminho* (55) & *therminhuec* (7). Ez dakigu zer esan *galdeinhac* (274) adibidez.

Inoiz <nnh> egiten da: *dohainnharen* (146), *eheinhatcen* (398), *einnha* ‘egina’ (51), *ezkuinnhian* (69) & *eskuinnheco* (76).

Sudurkariaren kasuan, palatalizazioa ez du kaskoinaren tradizioeko <nh> sekuentziak bakarrik adierazten, frantses grafiaren tradizioeko <gn> sekuentziak ere eginkizun hori du liburu honetan: *bestagnez* (172) & *beztagnez* (13), *compagnan* (351), *ez-pagnez* (282) & *espagnen* (178), *gagnan* (17) & *gagnera* (29) & *gagnekua* (112) & *gagneraco* (14) & *gagnetic* (10), *segnalatcen* (217) & *segnale* (58); antzera gerta liteke *gogagn-garria* (325) adibidean ere. Liburuaren bukaeran Philippes d’Abense Akizeko bikario nagusiak idatzi gutunean, bestalde, *signathiac* (454) aldaera ageri da, baina garai hartan hori nola ahoskatzen ote zen jakitea ez da aise. Latinaren tradizioeko kultismoak dira *dignitathia* (193) & *digno* (143), *Magnificathian* (23); izen berezia da, bestalde, *Ignacio* (145).

Inoiz, bi tradizioen gurutzaketaren ondorioz, palatalizazioa adierazteko <gnh> sekuentzia ageri da liburu honetan: *Avignhonen* (1), *beztagnhez* (13), *burdignha* (46), *compagnha* (215) & *Compagnhia* (408), *Espagnhaco* (408) & *Ezpagnhatic* (340), *seignhale* (399) & *segnhale* (34) & *segnhalia* (8) & *segnhalatcen* (144); kultismoa izan liteke *resignhacionesco* (81).

Albokariei dagokienez, hona zein diren tradizio kaskoinetik datorren <lh> grafia daramaten hitzak, guk uste ahoskera palatala adierazten dutenak: *abanthailha* (13) & *abantailha* (426), *arrollhac* (170), *conseilhatzcen* (89) & *conseilhura* (309), *choilhian* (87), *erdoilhac* (324), *marteilhu* (86), *mirailh* (361) & *mirailha* (101), *oilharraren* (170), *pitrailha* (425), *poilhitarçunaren* (123), *trabailhatu* (13) & *trabailhiac* (46); atzizkietan, berriz, *edergailhu* (273) eta *piçugalthia* (414) aipa daitezke. Mailegua da *Castilhaco* (251), behin bi tradizioetako grafia gurutzatuarekin ageri dena: *Castillhatal* (408); berebat, mailegua da *folharen* (8) ere. Baliteke *lheinburu* (68) palatalizazioaren metatesia izatea ala <lh-> hori errata izatea. Akizeko apezpikuaren onespén agirian *uztaillaren* (451) idazkera ageri da, tradizio frantsesaren araberrako grafian emanik, eta hots palatala adierazten duela dirudi.

Aldiz, beste hauetan helburua hasperena adieraztea izan zela uste dugu, baina hau esateko dugun oinarri bakarra Baxenabar ekialdeko egungo ahoskera da: *alhar-gun* (204), *alhor* (131), *belhar* (134), *belhauricatcen* (190) & *belhaurico* (143), *bilhatu* (326), *bilhuac* (223), *boulharrac* (197) & *bulharretic* (79), *çalbu* (46) & *çalhienic* (365) & *çalbutcen* (397), *ciharrac* (9), *elhe* (12), *elhorri* (313), *elburra* (295), *ilhun* (60) & *ilhunpe* (37) & *ilhuntcian* (108), *malhur* (372) & *malhuroz* (117), *salhaçale* (246) & *salhatcia* (447). Baliteke *ilhobaz* (245) ere hasperendua izatea, hala dakar Larregik, baina *illoba* dakarte Voltoirek, Pouvreaux edo Constantinek; hitz honetan ez dugu berme handirik iritzi bataren ala bestearen alde jotzeko.

Tradizio etimologikoak eragin duke <ll> honako adibideetan: *alleguera* (13) & *alleguerancia* (95), *illusione* (89). Kultismoak edo maileguak dira honakoak: *Allelujac* (230), *excellencia* (94) & *exellent* (142), *Gillaz* (398), *Seint Cirillec* (220), *Tertullianec* (414), *Villenuvakuac* (101).

2.1.4.5. Biezpainkari sudurkaria

Hitz hasieran ohiko eran ageri da: *maithia* (3) / *merkiago* (6) / *mintçatzcoco* (4) / *moldatcoco* (46) / *mundu* (14). Hitzaren erdian bokal artean ere berdin: *eman* (3) / *dremendena* (67) / *semia* (68) / *amorecatic* (64) / *samurtcoco* (66). Silaba bukaeran egoera inposiboan ere ageri da: *campoco* (11), *compagnhaco* (1), *important* (121).

Dena den, herskari biezpainkarietan aitzinean *n* eta *m*-ren txandaketa nabarmena dago; hona ahostunaren aitzinean: *beçanbat* (19) / *beçambat* (6), *çunbait* (11) / *çumbait* (208), *çunbat* (24) / *çumbat* (288), *çunbatenaz* (10) / *çumbatenaz* (214), *denbora* (269, adibide bakarra) / *dembora* (16), *hanbat* (19) / *hambat* (331), *kanbiatucoc* (350, bakarra) / *cambiatu* (40). Badira, halaz ere, <mb> baizik ez duten adibideak: *gambarac* (14), *kambiaçarrena* (57), *kambio* (84), *membro* (103), *tombala* 'hilobira' (327); baita *Ambrosio* (23) izen berezia ere. Eta badira <nb> baizik ez dutenak ere: *çoinbenbeste* (115), *ecinbestez* (17), *eguinbide* (102), *hainbeste* (10), *hunenbestetan* (91), *lehenbico* (102), *minbera* (126), *nunbait* (428). Hurranen maileguek jatorrizko hizkuntzaren idazkera gorde dute: *conbeni* (121), *conbersa* (69), *conbersionia* (59), *conbertitu* (112).

<p>-ren aitzinean ia ez da <n> ageri, adibide gehienak <mp> dira eta indarrez sentitzen da <mp> duten maileguen eragina; <np> hiru hitzetan baizik ez dugu aurkitu: *ilhunpe* (37), *corrnpitu* (355) eta *conparancha* (72, adibide bakarra) dira, baina hondarreko hitz hau nagusiki *comparancha* (39, 60, 75, 76...) aldaeran dator liburuan; aldiz, ez dago **<ilhunpe> edo **<corrmpitu> aldaerarik. Gaineratekoak <mp> dira guztiak: *ampola* (400), *campo* (241), *compagnha* (215), *compara* (27) & *comparancha* (39), *complitu* (28), *comprentu* (251), *contemplacione* (146), *empaitezchatcen* (15), *emperadoriari* (224), *empleatu* (188) & *emplegu* (269), *exemplu* (62), *impaciençac* (127), *imperfeccione* (195), *important* (121), *impossible* (278), *imprima* (138), *lampada* (334), *simpleki* (77) & *chimpleki* (140), *tempesta* (166), *templo* (23), *trempatu* (138), *trompatu* (372), *trompeta* (286), *tromperia* (137).

Itxaron zitekeenez, ez dago hitz bukaerako <m>-rik, non eta ez diren maileguak: *Adam* (371), *Eustokium* (407), *Jerusalem* (351), *Lipomam* (402).

Bakan ageri da bikoizturik, tradizio etimologikoa duten hitzetan baizik ez dugu liburuan <mm>: *commun* (59) & *communski* (424), *communia* (55) & *communiatu* (193) & *communicatcera* (194) & *communione* (192); baita izen arrotzetan ere: *Ammonitac* (97).

Berebat, <mn> taldea ere bada, baina mailegu gordina den erro lexiko bakarrean: *damnacione* (318) & *damnatu* (165).

2.1.4.6. Dardarkaria

Gauza ezaguna da hitzaren barrenean dardarkaria daramaten hitz batzuetan grafia arazoak izan direla Ipar Euskal Herriko idazkietan, <rr> eta <r> txandaka agertu ohi dira. Gure liburuaren mende berekoak diren Zuberoako pastoraletan ere ezaguna da gertakari hau. Adibidetzat 1793ko *Edipa* har dezakegu (Bilbao 1996); hitz batzuetan bereizketa egoki egiten da: *arraleriaq* (258), *arren* (259), *erreguetaco* (254), *errekeitatcera* (276), *lasterratu* (255), testu berean ttap duten hitzak ere grafiaz bereizten baitira: *belharico* (273), *çamariz* (256), *ebiliren* (261), *ereman* (253). Inoiz bada adibiderik <r> gabe ere: *hartuen* ‘harturen, hartuko’ (256).

Bereizketa grafikorik gabeko adibideak dira honakoak: *erakhariren* (253), *erananen* ‘erranen’ (253), *eroçu* (263), *hurunty* ‘urrunetik’ (252), *niğarez* (278). Ane Loidik ere <r> / <rr> nahasketak aipatzen ditu *Sainta Catherina* pastoraletan (1996: 512).

Jose Antonio Mujikak Ipar Euskal Herri guztiko hainbat adibide dakartza: Voltoire, Harizmendi, Pouvreau, Argaiñaratz, Aranbillaga, Gazteluzar, Tartas, Belapeire idazleenak, 1706ko Oloroeko katiximakoak (2002: 195-6); alderantzizkoak ere bai, <r> beharrean <rr> dakartenak: *ianharriaq* Voltoirerena, *herrio-* Tartasena, *errori* Belapeirerena...

Hona gure liburuan ageri diren bikoiztasun adibideak:

- *arrezoz-* bi aldiz: (182, 299) / *areros*: (173, 173, 173, 178, 180, 190, 209, 233, 300), baina bada gero *ar-erosteco* (172) & *ar-erossiec* (353) aldakia ere
- *arropa* (81, 201, 222, 224, 253, 254, 300, 405, 429, 429, 430) / *aropa* (124) & *aropetan* (226)
- *elhorri* (313), *elhorriskuaren* & *elhorrisco* (312) / *elhorisco* (312); hondarreko kasu honetan [r] ezarri dugu, liburuak *elhorri* hamabi aldiz <rr> idazten baitu eta <r> behin baizik ez
- *erremedio* (50, 51, 72, 101, 102...) / *eremedio* (98, 112, 123, 142, 220, 222, 236, 287, 311...)
- *erreparatu* (orokorra) / *ereparatu* (148, 150, 165)
- *errespet* (4, 225, 243, 251...) / *erespetu* (196, 197, 204, 253) & *erespetatu* (310)
- *garraski* (394, 403, 415, 445, 446) / *garatz* (386, 390)
- *haurr* (222, 224, 412, 413) / *haur* (22, 28, 142, 174, 189, 195, 198, 203, 248, 284, 312..., 440)
- *hourr* ‘ura’ (135, 156) / *hour* (31, 32, 33, 39, 42, 76...)

Adibideotako <rh> grafia hasperena darraikion ttak fonematzat jotzen dugu: *arhin* (26) & *arhinski* (125) & *arhintcen* (157) & *arhinmendutaco* (319), *berhalde* (128), *berharc* (204) & *berharen* (68) & *berhartzçaz* (26), *berhorec* (116), *berheala* (41), *berheci* (36) & *berheciki* (38) & *berhesten* (157), *erhautxiric* (340), *erhi* ‘eskuko eria’ (195), *erho* (290) & *erhokeria* (50) & *erhotuki* (373), *garhaitceco* (377), *orbit* (14) & *orbitu* (73) & *orbitzchapen* (67), *sorhaiotarçunac* (317). Ez dakigu *çorhi* (65) & *çorhitcen* (65) adibidea talde honetara ekarri beharra den. Aldiz, grafia etimologikoari dagokio *Crhonikac* (386) adibidea.

Liburuan ez dago <rrh>-rik batere, baina baditugu <rh> grafia daramaten eta gainerateko euskalkietan *rr* diren adibideak: *aurhidia* (417), *erhaux* (258), *ourhe* (9) & *urhe* (405), *urhatx* (68) & *urhaxa* (15) & *urhazcal* (37), *urhentician* (250).

2.1.4.7. Txistukariak

2.1.4.7.1. Txistukari igurzkarien azterketa

Hitzaren hasieran lepokari igurzkaria <ç> irudikatzen da ondotik *a*, *o* edo *u* dituenetan eta <c> ondotik *i* edo *e* dituenetan: *çahar* (17), *çoin* (18), *çunbait* (251) / *cin cinez* (18), *cerbait* (246). Salbuespen guti batzuk badira, inprimategiko hutsak edo direnak; <ç> lau aldiz baizik ez dugu zenbatu —*hartzçen* (117), *otoitzçetan* (147), *Çelurat* (261), *hiltçeco* (336)—, baina <çi> ez da hain bakan ageri, hamazazpi aldiz zenbatu dugu; guk grafiok ez ditugu ukitu edo zuzendu eta honelaxe ageri dira edizio honetan ere.

Hitzaren hasieran ez dago <z>-rik; salbuespena da *zelo* (161) hitza eta baita izen berezi arrotz bakan batzuk ere: *Zacheac* (24) & *Zachearen* (211), *Zakaria* (173, 385) & *Zacharia* (221), *Zozima* (98). Hitzaren barrenean bokalen artean ia ez dago <z>-rik: *içan* (254), *guiçon* (250), *ahalgaiçun* (40) / *bacee* (67), *derakocielaric* (83) egitea da ohitura nagusia; bokal arteko <z> bakanez aitzinxeago mintzatuko gara. Ordea, hitzaren eta silabaren bukaeran dakar liburuak <z>: *-az*, *-ez*, *-iz*, *-oz* eta *-uz* sekuentziak dakartza: *çazpi* (277), *ezthiago* (88), *gaizto* (101), *bozkario* (412), *uzkaltceco* (414) silabaren hondarrean eta *bortzchaz* (19), *batez* (42), *noiz* (255) & *eroriz* (42), *oroz* (253), *aitcinatuz* (19), berriz, hitz bukaeran. Honelako bukaera bati atzizkia eranstea, <za> gerta daiteke: *thiraza* (46), baina salbuespenak dira honelakoak; bokal artean <z> agertzeko beste aukera bat liburuan marratxoaz egiten den erabilera nasaia da: atzizkia lotzean usu ageri dira *luçaz-ago* (89) erako adibideak, baina ondoko azpiataletan aztertuko ditugu hauek.

Igurzkari apikariaren kasuan hitz hasieran <s> ageri da: *sartzceco* (18), *sendothia* (17), *sinhex* (74), *soguin* (89), *sukar* (17). Ordea, bokal arteko igurzkari apikaria gehienik bikoitza da, frantsesaren ohituren arabera: *aussarki* (196), *baliossenaren* (350), *becatorossen* (335), *bessarcatceco* (216), *desseiten* (262), *dessenkussaric* (297), *des-sirrian* (277), *dessolathia* (223), *deussetan* (275), *gosse* (196), *hassi* (259), *ikussi* (292, 347), *jassailia* (261) & *jassaithia* (298), *naussi* (350, 291), *necessario* (262), *osso* (217), *passionen* (285), *pressencia* (351), *pressundeï* (348), *urossa* (348) & *urossitate* (350), *us-sustathiac* (289). Bakan dira kontsonante ondoko *herssa* (105) & *herssatu* (97) & *hers-satcen* (292) erako digrafoak, hamahiru adibide zenbatu ditugu eta hitz honen adibideetan ageri dira beti. Ez dago, bestalde, <nss> edo <lss> erako idazkerarik.

Bokal arteko igurzkari apikaria bakun idaztekotan, orduan <|> egiten da, *s* luzea deitu ohi dena: *Ca|ius* (423), *de|ir* (150), *ka|ic* (42, 214) & *ka|i* (414), *oca|ionetan* (80), *pre|enciaren* (87). Ezagun du hitz horiek euskaraz mailegu direla eta ahos-tun ahoskatzen direla bokal arteko txistukari horiek egun frantsesez. Dena den, honelako adibideak bakan dira liburuan, bokalen artean <|> luze hau gehienetan bikoizturik ageri da: *au|[articia* (257), *de|[einbian* (151), *ibe|[iz* (257), *pau|[ia* (256), *po|[edithien* (257), *Thoma|[ec* (277). Silabaren bukaeran ere bada | luze hau, baina bakuna da: *iku|[ten* (392), *i|[piritu* (392), *go|[ta* (173). Ezaguna denez,

hitzaren bukaeran ez dago <f>-rik, baina hitzaren hasieran baliatzen da: [*albatceco* (172), [*arthu* (393), [*axu* (392), [*egur* (99).

Mugatzaila edo kasu atzizkia harturik bokal artean <ss> baliatzen den hitz batzuen kasuan —*baliossez* (11), *becatorossaren* (71), *miraculossa* (99), *ppenossac* (175), *prootzchossena* (77), *urossac* (17)—, mugatzailerik gabe hitz bukaerako txistukaria <z> idazten da *Pratica*-n, ez <s>: *balioz* (281), *becatoroz* (275), *miraculoz* (294), *ppenoz* (350), *prootzchoz* (288), *uroz* (259); baita hitzaren barreneko baina lexema mugako *dezohoriac* (285) adibidea ere. Halarik ere, badira -s bakan batzuk: *balios* (361, 374), *misterios* (295), *prootzchos* (44, 380, 381, 425).

Igurzkari sabaiaurrekoa <ch> grafiak ordezkatzan du: *achouriaren* (221), *chahatu* (337), *charmagarri* (348), *chede* (347), *cherka* (347), *chila* (280), *choco* (274), *choilki* (337), *chorte tristhia* (280), *chuchen* (29), *churi* (280), *ichilic* (285), *lchatu* (288), *merechi* (198), *puchulu* (349)...

Ez da testuan joera etimologiazalerik falta: *examinatcen* (290), *exempluz* (257), *exortacale* (291), *explicatu* (196), *erreflexione* (196) & *reflexione* (281), *proximuac* (288).

2.1.4.7.2. <s> eta <z> arteko nahasketa

Liburuan nahasketa nabarmena dago txistukari igurzkarietan, baina Ipar Euskal Herriko ekialdeko idazkietan hau ez da harritzeko gauza. Esate batera, Ane Loidik dakarrenez, *Sainta Catherina* pastoralaren eskuizkribuetan ere bada nahasketa txistukari igurzkarietan (1996: 511).

Badakigu euskal fonema lepokaria frantses ortografian <s> grafemak ordezkatu ohi duela, *Elissalde* deituran, esaterako. Bestalde, inguruko erromantzeetan bezala, silabaren eta hitzaren bukaeran bakan ibiltzen da <z> grafema frantsesez eta aldiz, ausarki ezarri ohi da <s> (Mounole & Gómez 2012); esate batera, adibide honetan anbiguotasuna eta nahasmena sumatzen dira: *licatekeenas gueroz* (14); eta bestalde, *gaiski* (20, 23...) & *gaizki* (39, 40...) bitasunak ere anbiguotasuna dakar. Honen guztiak eta liburuiko beste arazo espezifikoko batzuek nahasmen handia eragin dute txistukarietan.

Pratica-ko kasurik aipagarriena <z> grafiak /s/ fonema ordezkatzea da. Esate batera, *guisa* hiru aldiz ageri da (107, 107, 191), baina *guiza* laurogeita sei aldiz; *aisa* bi aldiz dugu (289, 356), baina *aiza* zortzi aldiz: (89, 123, 185, 248, 249, 260, 268, 273). Baliteke liburuak <z> eta <s> artean dakarren nahasketaren oinarrian, txistukari igurzkari apikari eta lepokari ahostunak bereizteko itzultzaileak baliatu sistema egotea, ala bestela, bokal arteko txistukari igurzkari apikari ahostuna eta ahoskabea bereizi nahia; batzuk eta besteak bereizteko itzultzaileak baliatu sistemak inprimategian noraeza eragin izana ere izan daiteke arrazoia; ez jakin. Interpretazio bata nahiz bestea zail dira frogatzen, non eta ez dugun liburuaren eskuizkribua ikusten.

Maiztasun kontuak aipatuko ez baditugu ere, hona gertakari grafiko hau ageri den hitz sail bat: *aisa* (356) / *aiza* (89) & *aizatarçun* (185), *arrapostu* (363) / *arrapoztu* (334), *arras* (46) / *arraz* (223, 344), *aski* (45) / *azki* (332, 339), *becatorossaren* (71) / *becatoroz* (199), *bestalde* (85) / *beztalde* (220), *besten daco* (436) / *bezten daco* (235), *des-ohoratu* (257) / *dezohore* (138, 166, 173, 285, 311, 318) & *dezzohore* (183), *desolathia* (117) / *dezolatcen* (322), *destarrusco* (337) / *deztarru* (348), *deussere* (26) / *deuz*

ere (313) & *deuz-zen ere* (297), *erakasten* (83) / *erakazteco* (195), *eskasdura* (431) / *ezkaz* (346) & *eskaçac* (432), *eskent cite* (151) / *ezkenia* (217), *esker* (105, 176...) / *ezker* (181, 207...) / *esku* (86) / *ezku* (282) & *ezcutic* (328) & *ezkutic* (268), *esparaça* (59, 101, 127...) / *ezparaça* (48, 204, 207, 292) & *ezparaincha* (57), *estakuru* (390) / *eztacururic* (195), *estali* (415) / *eztaliric* (273), *estatu* (14) / *eztatu* (287), *esteka* (61) / *ezteka* (338) & *eztekuric* (334), *estimatu* (9) / *eztimatu* (39), *estonatu* (309) / *eztonaturic* (348), *guisa* (107, 191) / *guiza* (12, 33...) / *gustu* (134) / *guztu* (336), *hassi* (167) & *hasten* (132) / *haz* (279) & *hazten* (259, 336), *jeüsten* (99) / *geüzten* (254), *ihardesten* (386) / *ihardezten* (223), *ihessi* (315, 320) / *ihez* (41, 220, 409, 444), *ikassi* (114) / *ikaz* (259), *ikussi* (17) / *ikuz onduan* (446), *kassi* (137) / *kazi* (347, 413), *kasu* (396) & *kassu* (442) / *kazu* (388) & *cazu* (147, 185, 389), *laster* (16) / *lazter* (223), *mesfida* (376) / *mezfida* (294), *mesperetchatu* (390) / *mezperetzchagarri* (276), *nahasteten* (425) / *nahasteten* (260) & *nahazteria* (271), *oneski* (348) / *onezki* (272), *ostatatcera* (204) / *oztatura* (145), *osto* (280) / *ozto* (290), *prestatu* (384) / *prezta cite* (334), *tresoraren* (279) / *trezor* (11, 99, 156), *uste* (144) / *uzte* (275, 281, 428), *ez-usthian* (100) / *ez-uzthian* (45), *ustelduraren* (280) / *ouztelari* (280).

Aldiz, liburuak hainbat hitz dakartza aldaera <s>-dunik gabe; “arrabaskatu”, “bestorduz”, “endeski”, “eskaler”, “eskenu”, “hasper”, “hastapen” edo “sos”, hitzotan <z> grafia baizik ez dakar: *arrabazkatu* (322), *bestorduz* (223), *endezki* (272), *ezkalerretan* (298), *ezkenia* (217), *hazperrez* (347), *haztapen* (336), *soz* (1); cf. *ezkarlethazco* (224) ere.

Arestian aipatu dugu <s> beharko lukeena hitz bukaeran inoiz <z> ager daitekeela, baina honelakoetan, atzizkia hartzean <ss> gertatzen da bokalaren aitzinean: *Mathiaz* (304) → *Mathiassen* (304); *balioz* (3) → *baliossenac* (48).

<s> grafiak /z/ fonema ordezkatzeari, berriz, silaba eta hitz bukaeran gertatzen da, herskari aitzineko ingurunean, euskal fonologian ohi denez. Egun Baxenabarren hitzok igurzkarri lepokaria daramatenez, pentsa daiteke honen eragilea grafien arteko nahasketa dela, <s> eta <z> arteko txandaketa, eta ez neutralizazio fonikoa. Bali-teke ez izatea zinezko ahoskera islatzen duen lekukotasuna, baina ez dakigu ziurtasunez; dakiguna da frantses grafian <zp>, <zt> eta <zk> ezohiko direla: *ahispa* (272) / **“ahizpa”, *ahospe* (422) / *ahozpe* (238), *askar* (220) / *azkar* (49), *baska* (280) / *bazkaritera* (258), *bestituric* (272) / *arrabeztitcian* (226), *biskitarthian* (276) / *bizkitarthian* (245), *emaste* (123) / *emazte* (143), *esten* ‘ez den’ (281) / *ezten* (43), *gaiski* (310) / *gaizki* (313), *gueisteçu* ‘gaitetze’ (281) / **“geiztezu”, *ikusten* ‘ikuzten’ (195) / *ikuzten* (232). Arazotsuagoa da adizkiaren bukaeran txistukari afrikatua egon daitekeen beste hau: *ezpalis* (284) / *ezpaliz* (134).

Ane Loidik XIX. mendeko *Sainta Catherina* pastoralaren bi eskuizkribuetan joera bera sumatu du (1996: 511); hona adibide batzuk: *astala* (560), *astaparequila* (558), *bostariouaren* (535), *ciauristeie* (540), *çouaste* (589), *estignaigu* ‘ez dinagu’ (545), *gaste* (563), *gastelialadrano* (565), *moustuco* (575). Aldiz, aurkako kasurik ia ez dago pastoral honetan: *ezquele* ‘eskalea’ (530) bakarra da bere sailean.

Hitzaren bukaeran morfema instrumentalaren kasuan ere <s> dugu: *aldis* (273), *bicias* (86), *damus* (309), *demboras* (63), *medios* (96), *Jesu-Christos* (178), *ondos ondo* (304); baita, esate batera, *nois* (258) galdetzailean ere. Nolanahi ere den, ez gara esaten ari liburu honetan instrumentaleko morfema guztiak <s> grafiaren bidez irudikatzen direnik: *harthuz* (328), *herioz* (309), *hetçaz* (328), *lekuz* (327), *oihuz* (317)

ditugu liburuan. Oroit, bestalde, herskaria daraman genitibo lokatiboaren aitzinean joan ohi dela instrumentaleko morfema: *devocionesco* (139), *laudoriosco* (178), *seindutarçunesco* (4, 139); eta ikus *eguiaski* (281) edota *arhinski* (125) / *arhinzki* (137) txandaketa grafikoa moduzkoetan ere.

Piarres Lafittek aspaldi idatzi hitzak ditugu honakoak: “-tatu aitzinean bereziki, Xuberoan eta Baxenabarren, *saristatu*, *airestatu*, *harristatu*, *begistatu*, erraiten baita, sariztatu, aireztatu, harriztatu, begiztatu formen orde” (1981: 404). Jose Antonio Mujikak dioenez (1997: 615), zubereraz instrumentalaren *z* lepokaria *s* bilakatzea, *t* herskariaren aitzinean gertatzen da, baina *k* herskariaren aitzinean *ez*; *Sainta Catharina* pastoraleko adibideek erakusten dutenez, hain maila jasorik ez duten idazkietan gerta daiteke *k*-ren aitzinean ere: *barascaitara* (535), *biskarila* (534), *ciscuçu* (580), *çaquisquie* (599), *hascuria* ‘hazkurria’ (516); *eskerety* ‘ezkerretik’ (518) adibidean txistukari sabaiaurrekoa ezkutatu dela uste dugu.

2.1.4.7.3. <z> bokal artean

Bokal artean <z>-k txistukari igurzkarri apikaria eta lepokaria ordezkia ditzake *Pratica*-n, baina baita, bestalde, bokalarteko lepokari ahostuna ere. Ondotik nabardura batzuk eginen ditugu Baxenabarre ekialdeko egungo egoeraz, baina ez dago argi zein errealitate zegoen eskualde horretan liburua idatzi zen garaian; egungo mintzoan bederen, ez dago ia bokalarteko igurzkarri lepokari ahostunik. Liburu honetan <z> grafikak honako distribuzioa du, aintzat hartuz batzuetan <s>-rekiko txandaketan ageri dela:

Izen arruntetan, gehienik *des-* aurrizkian, zeinak frantsesez txistukari ahostuna baitarama: *dezarau* (122) / *desarau* (388, 398) & *desaraukietara* (101), *dezeguiten* (47) —grafia bikoizturik: *dezzeguiten* (47)—, *dezentenamendu* (117), *dezohore* (311, 318) & *dezohoriac* (285) & *dezohoren* (138), *dezolatcen* (322) / *desolacione* (117) & *desolathia* (117), *dioceza* (450); hurranen adibidean marratxoduna da: *dez-ohore* (173) & *dez-ohoriac* (166); marratxodunak dira *ez-* aurrizkia duten beste hauek ere: *ez-achol* (185), *ez-uzthian* (45) & *ez-usthian* (100). Txistukaria bokal artean daramate, baina marratxoa idatzi da atzizki konparatibo hauetan: *fithez-ago* (362), *langezoz-ago* (275), *luçaz-ago* (89), *tenorez-ago* (223), *uroz-ago* (342). Honakoan txistukaria morfemaren muga kokaturik dago: *thiraza* (46).

Beste adibide hauetan mailegu hitza bi erataria idatzi da liburuan, baina anitzez ere erabilera ugariagoa duen <x> grafiarekin txandaketan dago <z>: *ezaminaren* (133) / *examinaren* (49), *hazarrian* (91) / *haxarria* (19), *proximuari* (447) & *proximuaz* (446) / *proximua* (133), *reflezione* (85) / *reflexione* (110) & *erreflexione* (57). Hurranen adibide honetan ez dakigu hutsa dagoen ala *-zu* atzizkia den: *urguluzia* (278) / *urguluxu* (11); ez diogu *urguluzia*-ri ezta arestiko lau <z> horiei egiantzekotasun foniko handirik sumatzen. Liburuan hogeit aldiz ageri da <urguluxu> eta behin baizik ez <urguluzia>. Beharbada *ourguluz* (127) & *urguluz* (260) & *urguluzco* (15, 295) idazkerak eragin du *urguluzia* aldaera grafikoa, ala inprimategian du sorrera; beherbat, *Charlemagne* pastoralak ere <urguluxu> aldaera dakar (181).

Maileguzko izen bereziotan ere <z> dugu; izan ere, frantsesez ahoskera ahostuna dute: *Azariassec* (313), *Elizabethec* (198), *Elizea* (221), *Ezechiasen* (176) —baita *Esseliassec* (27) ere—, *Ezechiel* (289) & *Ezekiel* (71), *Izabelac* (251), *Jezabelen* (340), *Zozima* (98). Izen hauen idazkeran nabarmen dago frantsesaren ohitura grafikoa; ho-

nako toponimook ere <z> daramate: *Izeraeleco* (373), *Naziançakuac* (74), baina ez da kasu bera *Borgiazekuari* (147) adibidea; honetan txistukaria hitzaren mugan dago.

2.1.4.7.4. Txistukari igurzkari ahostunak

Gauza jakina da ekialdeko Euskal Herrian hainbat hitzetan bokalarateko kokaguan txistukari ahostunak baliatzen direla. Hauetarik batzuk atzo goizeko mailegu berriak dira, frantsesetik etorri berriak, baina badira beste hitz batzuk, euskal jatorrikoak edo mailegu zaharrak izanik, bokalarateko txistukari ahostuna dutenak. Zuberoako euskararen nabarmena da hori eta aspalditik dago honen lekukotasuna: Belapeirek, esate batera, <s> eta <z> idazten zituen bokalarateko txistukari igurzkari ahostun apikari eta lepokariak; ahoskabeetarako, berriz, <ss> eta <c, ç> zerabiltzan; cf. Agirre (2001a). Pastoralak idaztean edo kopiatzean izan diren ohitura grafikoen azterketak ere egin dira bakan batzuk (Oihartzabal 1991, Loidi 2004).

Ekialdeko Euskal Herrikoa den gure testuan, bokalarateko igurzkari apikari eta lepokari batzuk bederen ahostunak izatea itxaron genezake eta jakina, baita grafiaren bidez beren isla aurkitu ahal izatea ere. Nolazpait, itxaron genezake gure testuan ere, lehen eta orain Zuberoan eta ingurumarian bokalaratean ahostunak diren txistukari horien adibide batzuk grafikoki islaturik agertzea. Salbuespenak salbuespen liburu honetako ohiturak grafiari dagokionez frantsesarenak direnez, <ss> / <c & ç> letrek bokalarateko ahoskera ahoskabea adieraziko lukete igurzkari apikari eta lepokarietarako, eta <s> / <z> letrek, berriz, bokalarateko ahoskera ahostuna igurzkari apikari eta lepokarietarako. Sarri ikusiko dugu gure liburuan kontuak hori baino anitzez konplexuago direla eta “grafia → hotsa” nahiz “grafia → fonema” egokitzapena ez dela hain unibokoa. Labur beharrez esan genezake:

- bokalarateko txistukari igurzkarien ahostun / ahoskabe izaerarekiko, gure liburuko grafia hein batez ambigua dela
- balirudike bokalarateko igurzkari lepokari ahostuna izen berezi arrotz batzuetan baizik ez dela islatzen <z>-ren bidez
- liburuak bizpahiru hitzetan igurzkari apikari ahostuna islatzen duke <z> nahiz <s> grafien bidez.

Anbiguotasuna ageri da hainbat adibidetan eta ez dakigu txistukaria ahoskabea ala ahostuna den:

1. *abissu* (140, 155) / *abisu* (369, 395, 441) & *abisetaco* (202); egun Zuberoan [aβiʒa] ahostun ahoskatzen da
2. *baliossez* (11) / *baliozac* (123) & *balioz* (3); baita marratxoduna ere: *balioz-ago* (241). Bestalde, liburuak *balios-ago* (193, 437) & *balios-agoric* (95) erakoak dakartza. Larrasketek Zuberoan <baliúss> dakar mugagabea, ahoskabe, baina egun Zuberoan *baliú[ʒ]a* ahostun ahoskatzen da
3. *dessir* (34, 36) & *dessira* (34) & *dessirrian* (277) / *desir* (17, 18, 19, 20...) & *desiraren* (11, 22...) & *desiren* (10...). Liburuan anitzez ugariago ageri da grafia bakuna bikoitza baino; bestalde, Larrasketek txistukari hau ahostun dakar
4. *deussec* (16) / *deusec* (163). Larrasketek ahostun dakar eta egun hala da ekialdeko Baxenabarren

5. *kassi* (137) / *kasic* (42, 214) & *kasi* (414) & *kazi* (41). Larrasketek hitz hau ahostun dakar Zuberoan; Arberoaiko Armendaritzen, Amikuzeko Behauzen eta Zuberoako Arüe eta Sarrikotapean *kasik* entzun dugu guk, apikari ahoskabea
6. *cassu* (12) & *kassietan* (368) / *cazu* (147, 185, 389) & *kazu* (388). Larrasketek ahoskabe dakar txistukaria, baina egun Zuberoan ahostun egiten da
7. *tressorac* (105) & *tressorra* (156) & *tressorrac* (400) & *tressorrez* (204) / *tresor* (362) & *tresoren* (152) & *tresoraren* (279) & *tresorrec* (437) / *trezor* (11)

2.1.4.7.5. Bokalarreko igurzkari apikari ahostuna Euskal Herriko ekialdean

Baxenabarreko ekialdean dauden Amikuze eta Arberoa ibarretako euskaran, egungo hitz batzuetan bokalarreko txistukari igurzkari apikariak ahostunak dira; gauza jakina da Zuberoan ere honelaxe dela.⁶

Guk bildu datuetan badira *Pratica*-ko izen batzuk, egun bederen Amikuzen bokalarrean txistukari apikaria dutenak: *ai[ž]a* & *ai[ž]e*, *au[ž]arki*, *deu[ž]e(re)*, *gi[ž]a*; morfemaren muga *so[ž]a*. Badira hitz gehiago Amikuzen bokalarreko txistukari igurzkari apikaria egun ahostuna dutenak, baina ezin alderatuko ditugu, ez baitira gure liburuan ageri; hona zein diren: *gi[ž]ala*, *ku[ž]i*, *pa[ž]atü*, *u[ž]aia*; egia esan, *Pratica*-n *usainxa* dugu, <ussaincha> idatzirik. Beste batzuk mailegu berriak dira eta ez dira *Pratica*-n ageri.

Lehenagoko atal batean adierazi dugunez, 1782ko itzulpen liburuan igurzkari apikari eta lepokari ahoskabeen agerpen grafikoa ez da unibokoa, errealitatearekiko ez da leiala, izan ere, /s/ eta /z/ elkarrekin nahas daitezke. Apikari eta lepokari ahostunei dagokienez ere gisa berean gertatzen da, ez dago guztizko bereizketa sistematikorik. Ahoskabeetan bezala, badira liburu honetan <z>-z emanik dauden igurzkari apikari itxuraz ahostunak eta badira, bestalde, itxuraz apikari diren ahostunak bokal artean, batzuetan <ss> eta bestetan <s> bidez idatziak. Guretzat interes berezikoak diren *ai[ž]a* & *ai[ž]e*, *au[ž]arki*, *deu[ž]ere*, *gi[ž]a*, *so[ž]a* hitzei dagokienez, honako xehetasunak aipa daitezke:

Aise & *aisa* eta *gisa* hitzetan, dela <s> grafia baliaturik, dela <z> idatzirik, iduri luke liburuak bokalarreko txistukari igurzkari apikaria ahostun zela adierazten duela: *aisa* (289, 356) & *aiza* (89, 123, 248...) & *aizatarçun* (185); ez dago *aisa*-rik batere.

⁶ Egungo Amikuzen entzun ditugunak dira hauek: Behauzen *batu[ž]a*; Bithiriñan *eleva[ž]ak*, *karro[ž]a*, *kla[ž]eak*, *kri[ž]antema*, *li[ž]atzea*; Gamuen *oka[ž]ionia*, *Pai[ž]eat*, *pa[ž]atü*; Ilharren *batü[ž]ak*; Labetzen *pa[ž]atü*, *xofa[ž]a*; Martxüetan *batü[ž]aik*; Zohotan *ka[ž]a*. Arberoa ibarreko Armendaritzen bildu ditugu: *ai[ž]e*, *ai[ž]etasun*, *ai[ž]ita*, *au[ž]arki*, *gi[ž]ala*; beste hauek Mehainekoak dira: *ai[ž]e*, *espo[ž]atu*, *nau[ž]i*; mailegu berrietan, berriz, *engi[ž]atzen*. Zuberoan entzun ditugu honako hauek: Arüen *aengle[ž]a*, *arne[ž]ak*, *eska[ž]ago*, *ke[ž]a*, *maga[ž]i*, *Pai[ž]en*; Domintxainen *biarne[ž]a*; Oihergin *ani[ž]eta*, *ga[ž]na*; Olhaibin *arra[ž]atüik*, *batü[ž]aen*, *biarne[ž]a*, *bu[ž]iak*, *de[ž]einatia*, *de[ž]erta*, *ku[ž]ina*, *maga[ž]in*, *Pai[ž]etik*, *penu[ž]oo*; Pagolan *anzila[ž]a*, *erreu[ž]ituko*, *espo[ž]atzen* & *espu[ž]atü*, *frantse[ž]ez*, *ga[ž]aikin*, *ga[ž]na*, *karro[ž]a*, *kla[ž]a*, *lanyeo[ž]a*, *marzelle[ž]a*, *minie[ž]e* & *minia[ž]e*, *oka[ž]ionia*, *Pai[ž]e*, *permi[ž]a*, *progre[ž]ionia*, *ro[ž]aen*, *sa[ž]u*, *ü[ž]inalat*; Sarrikotapean *arro[ž]atzeko*, *biarne[ž]a*, *bla[ž]atüik* & *bla[ž]atü*, *de[ž]ertia*, *ke[ž]a*, *maga[ž]ia*, *Lexo[ž]en*, *Pai[ž]eat*, *pa[ž]atü*, *phenü[ž]ena*, *pre[ž]uner*; Ündürein: *biarne[ž]e*, *eta*, *gi[ž]u*, *maga[ž]ia*, *pre[ž]ontegin*, *probe[ž]ionen*, *sa[ž]u*; Urdiñarben: *a[ž]uantzaik*, *oka[ž]ione*, *Pai[ž]eat*, *sa[ž]uin* & *sa[ž]u*.

Berebat, *aisekiago* (414) ere badakar eta ez dago *aise*-rik. Halaber, *guisa* (107) & *guisaz* (107, 191) dugu eta baita *guiza* (12, 33, 37...) & *guizaz* (36, 41...) & *guizetara* (312) ere, baina ez dago *guissa*-rik batere liburuan. *Ausarki* hitza dela eta, grafiak ez du islatzen ahoskera ahostunik: *aussarki* (29, 105, 154, 157, 196) & *aussarkiago* (61).

Deus hitzean ez dago koherentziarik testuko grafian. Honako grafiek ahoskera ahoskabea zuela iradokitzen dute: *deussec* (16, 31, 168), *deussez* (30), *deussen* (204), *deussetan* (275, 316), *deussic* (454, Akizeko bikario nagusi d'Abense-ren gutunean). Hurranen adibideetan <s> bakuna ageri da: *deusec* (163, 164, 177, 412), *deusen* (443). Beste batzuetan hitza zatiturik dago, argitasuna eskaintzeko aukerarik gabe: *deus-etan* (363), *ezdeus-egatic* (433). Honako beste adibideok beste grafiarekin ditugu, eta beharbada idazkera honek apikariaren ahoskera ahostuna adieraz lezake: *deuzere* (9, 14, 75, 80, 98), *deuzec* (72, 97), *deuzen* (272), *deuzetan* (134), *ezdeuza* (283). Bikoizturik ageri da honakoan: *deuzzere* (34). Beste idazkera hauetan ezin atera daiteke argitasunik: *deuz eztela* (16), *deuz equin* (26), *deuz ere* (90); *deuz-ere* (71, 76, 91, 92, 131), *ezdeuz-etara* (75).

Sos hitza *soz* idatzi da (1); behin baizik ez da ageri eta gainera, mugatzailerik gabe: ez daiteke jakin bokalartean nola agertuko zatekeen; baliteke <-z> horrek ahostuntasuna islatzea.

Liburuan ageri diren honako bizpalau hitzetan, berriz, igurzkari apikari ahoskabea entzun dugu egungo Amikuzen: *esposatu* & *esosatü*, *gisu*, *usatü*, *usu*. Egungo Zuberoan bildu ditugun datuetan, hitz horietan ahostun ahoskatzen da igurzkari apikari hori. Hitz hauek berek gure liburuan itxuraz igurzkari apikari ahoskabeen grafia daramate: *esposatcera* (408) —eta baita *espossaren* (82), *espossareki* (214) eta *espossari* (374) ere, baina *esposatu* (373) aldaerarekin batean—, *guissu* (246), *ussatu* (16) & *usatcen* (8), *ussu* (40).

Gure liburuko grafia “frantsesa” lagun, bokalarteko txistukari igurzkari apikari gehienak Baxenabarreko ekialdeko orduko euskararen ahoskabe zirela pentsa daiteke, txistukaria morfemaren barrenean kokaturik dagoen adibideok hori iradokitzen dute: *asse* (23) & *asseco* (29), *asserre* (42), *aussarki* (29), *bessarkatcen* (19), *bessuaren* (27), *coffessatuco* (50), *desseinhic* (26) —*Charlemagne* pastorean *desseing* nahiz *deseignaren* & *deseignin* grafiak ditugu (Oihartzabal 1991: 157, 181, 416)—, *erossiren* (6), *erressoluzione* (28), *erressumaz* (11), *gosse* (18) & *gossia* (17), *hassi* (7), *ikussi* (17), *itxoussi* (39), *jassailia* (261) & *jassanen* (22), *kaussitu* (7), *laussengatcen* (40), *nabassitcen* (42), *naussiaren* (15), *necessario* (8), *osso* (19) & *ossoki* (26), *oussustamendu* (29), *paussuric* (35) & *paussia* (12), *permissioniareki* (1), *poussatuz* (19). Hona, berriz, izen berezietan: *Cassien* (39), *Essekiassec* (27), *Rodriguessen* (3). Beste adibide hauetan txistukaria morfemaren mugan dago: *arrangurossa* (15), *deussec* (17), *francessaren* (4) & *francesian* (5), *langerossago* (41), *prootzchossa* (83, 141) & *probetzchossenac* (6) & *prootzchossooric* (80), *urossac* (17).

2.1.4.7.6. Bokalarteko igurzkari lepokari ahostuna Euskal Herriko ekialdean

Egungo Zuberoan aski baliatua da, eta ez mailegu berrietan soilik. Sandhietan, hitzaren bukaerako instrumentaleko atzizkiari ondoko hitzaren hasieran bokala jarraitzen zaionean, lepokaria ahostuntzea guztiz arrunta da egun Xiberuan: *etxe[z] etxe* (Ainharbe), *eskü[z] ai* (Olhaibi), *üskaa[z] e bai* (Pagola), *ardi[z] edo urdez* (Sarriko-

tapea), *besteñe[z] edo* (Urdiñarbe). Bestalde, *ni[z]enez* ‘naizenez’ adibide ozena bildu dugu Pagolan. Mailegu zaharrak diren hitz batzuetan ere ageri da: *ai[z]ina* (Ündü-reine), *bede[z]ia* ‘sendagilea’ (Ainharbe) & *bede[z]ik* (Oihergi) & *bede[z]i* (Sarrikotapea) & *bede[z]i* (Ündü-reine), *me[z]inderra* ‘sendagilea’ (Arüe), *pla[z]er* (Pagola).

Gehienik egungo mailegu berrietan entzuten da: *atro[z]a* ‘artrosisa’ (Pagola) & *artro[z]aikin* (Olhaibi), *de[z]erba* ‘otorduko hirugarren platera, postrea’ (Olhaibi), *ko[z]ina* ‘sukaldaritzako lana’ (Pagola) & *ko[z]inan* (Urdiñarbe), *le[z]on* ‘ikasgaia’ (Pagola), *li[z]iba* ‘lixiba’ (Olhaibi), *televi[z]ioneaikin* (Sarrikotapea), *u[z]inalat* ‘lantegirat’ (Pagola) & *ü[z]inan* (Arüe) & *u[z]inak* (Sarrikotapea), *virü[z]a* ‘virusa’ (Pagola), *[z]ona* ‘eskualdea’ (Pagola). Izen berezian *Dübo[z]entako* adibidea agertu zaigu Sarrikotapean.

Ekialdeko Baxenabarren igurzkari lepokari ahostunaren agerpen maiztasuna apala da Zuberokoaren aldean. Inoizka adibide zenbaitetan sandhian gerta daiteke, baina ez arau gisa, salbuespenak dirudite: Amikuzen *e[z] in* ‘ez egin’ bildu dugu (Arberatzte) eta Arberoan *ai [z]ian* ‘ari ziren’ (Armendaritze). Amikuzeko Behaizen *[z]afratu* hitzean hasieran agertu zaigu.⁷ Amikuzen funtsean mailegu berrietan agertu zaigu guri: *Bidu[z]a* ibai izena era arrotzean ahoskatu, dirudienez (Bithiriña), *ga[z]é* ‘gaseaturik’ (Bithiriña), *ko[z]inan* (Zohota), *la[z]erra* (Labetze).

2.1.4.7.7. Txistukari afrikatuen azterketa

Inoiz txistukariaren ahoskera igurzkaria ala afrikatua den interpretatzeko liburuak usu grafia anbigua dakar; esate batera, *alchatu* (294) / *altchatcen* (296) txandaketa ikusirik, hitz horretako txistukaria liburua idatzi zen garaian afrikatua zela susma daiteke eta antzera esan daiteke hurranen lepokari hauez ere: *apalcenago* (284) / *apaltcen* (257), *guibelceco* (288) / *guibeltcen* (367), *guinçakeçu* (285) / *guintçakeçu* (319), *inçuthiaz* (297) / *intçun*⁸ (350), *itçulcetic* (282) / *itçultcen* (314), *minçatu* (283) / *mintçatu* (205), *poroançaz* (288) / *poroantçaz* (392), *unci* (280) / *untci* (383). Dardarkari ondoan ere badira adibideak: *clarcen* (315) / *clartcen* (440), *iratçarcen* (208) / *iratçartcen* (81). Aldiz, *baguinça* (285) eta *esparança* (286) itemetan ez dago digrafo-rik, ezta sudurkari ondoko txistukari sabaiaurrekoaren honako adibideotan ere: *comparancha* (280), *fidaincha* (196, 291), *mezfidaincharen* (293) & *mesfidaincha* (296), *poroancha* (276), *segurtaincharic* (287), *ussaincha* (290).

Lepokari afrikatua irudikatzeko beheko bokalean <ç> nagusi izanik ere —*ciçaten* (339), *itçalaren* (375), *beltçatcen* (362), *gutçaz* (343) —, baldintza berezietan bada <tza> zerbait, lexemaren mugan, esaterako: *beltzago* (284), *pitzaraztera* (205), *utzaraz* (16); desberdina da, esate batera, *hartzax* (73). Belarrarekin <tçu> egiten da: *itçulico* (373), *etçu* (369), *batçu* (373), ez dago <tzu>-rik batere eta <tzo> ere ez dago. Berebat, liburuan ez dago <tço> bat baizik: *antço* (236); adibide hori izan ezik, *minço* erakoak dira guztiak. Erdiko palatalean nagusi <tce> izanik ere —*baitcen* (373), *biltcen* (374)—, badira <tze> bakan batzuk: *hartzen* (16), *atzeco* (52), *seguitzera* (69), *bihotzetera* (sic, 425). Goiko bokal palatalarekin ere <tci> egiten da liburuan —*utci*

⁷ *Antiokiako San Julian* pastoraleko (1770) <japartatcen> (98) adibidea gogora dakar —<çapartatu-ren> (98) eran ere idatzia—; <j-> horrek hots ahostuna adierazten zuela diosku Ane Loidik (2004: 21).

⁸ Kasu hau ez da hain argia: liburuan bakarra da *intçun* eta ehun eta lau aldiz dakar *inçun* & *inçu-*.

(415), *etciénian* (376), *urruntcias* (376)—, baina hiru salbuespen daude: *gaitzi* (70), *çortzi* (465); *erakatzico* (77) adibidean iduri luke idazleak fonema apikaria zerabilela gogoan.

Hitz bukaeran <tz> egiten du liburuak beti: *ahatz* (111), *garratz* (317), *gatz* (64), *ikatz* (137) / *fitetz* (374) / *anitz* (262), *bakoitz* (180), *bortitz* (18), *gaitz* (267), *gorpitz* (76), *haritz* (28), *hitz* (7), *pitz* (53), *sordeitz* (101) / *arrotz* (271), *bihotz* (289), *botz* (144), *erakarcekotz* (262), *guerocotz* (43), *hartakotz* (351), *hotz* (45) / *gorputz* (159), *utz* (363).

Grafia etimologiko-analogikoa dago aditz-izenotan: *egotzten* (397), *hotzzen* (194), *pitzzen* (259) & *pitztera* (123), baina baita *bortitzki*-n ere (417); bi kasutan adizki laguntzaileetan ageri da: *estaitzteenac* (85), *estaitzteke* (392).

Ohi bezala afrikatu apikaria <x>-k ordezkutzen du: *aberax* (61), *amenx* (199), *axian* ‘arratsean’ (298), *balxamu* (280), *dezcaxu* (297), *eraxaxi* (258), *erhax* (258), *exai* (284) & *exayez* (344), *garxuki* (346, 349) & *garxietan* (293), *hax* (258), *haxarre* (336), *haxetic* ‘hasieratik’ (261), *houx* (291), *ihardexi* (199, 349), *inxeatcen* (347) & *inxeatuco* (351) & *inxeu* (296), *jardirexico* (274), *karax* (350), *lexala* (275), *likixac* (221), *offenxatu* (285), *penxatcen* (261) & *penxamendu* (298), *saxu* (335), *sinhex* (197) & *sinhexi* (292), *unxa* (334, 350, 379), *urguluxu* (11, 267, 270, 272, 280, 283...). Zailxeago da *cenxu* (221) adibidean lehen eta bigarren txistukaria zerik ziren jakitea.

Adibide batzuetan <tx> digrafoa dago apikari afrikatua adierazteko: *botere-xias* (282), *huxac* (265), *intxeatu* (196), *hautxi* (271) & *hautxiric* (348), *itxuseria* (289) & *itxuski* (293), *jardiretx* (350), *letxala* (282), *lotxa* (334), *sordeitxago*⁹ (284), *ihardetxi* (379).

Orrialde batzuetan bederen (378-9), afrikatu apikaria <tx> grafia ordezkatu du: *gartzxia*, *likitzxen*, *sahetzxeco* eta liburuan bi aldiz ageri den *sahetzxa*; ez da ohikoa <tx> hau liburuan.

Sabaiaurrekoan ohiko <tch> dugu: *altcha* (22), *atchiki* (419), *etcherat* (351), *itchura* (423), *martchuaren* (455), *mesperetchu* (425), *peretchatcen* (35)...

Afrikatuetan grafia bikoiztea usu gertatzen da liburuan: *bihotzça* (292), *gorpitzçaren* (216) / *bihotzcez* (256), *gortzcen* (4) / *egotzci* (292), *hitzcic* (257), *gaitzci* (269) / *batzçu* (78), *putzçu* (398); ez dago <tzço>-ren adibiderik. Sabaiaurrekoen itxura zinez berezia da inoiz: *bortzchatcen* (7), *cerbitzchatcia* (11), *mesperetzchathia* (258), *orbitzchapena* (281) / *latzcheretaric* (397) / *cerbitzchian* (410) / *prootzchossa* (287) / *prootzchu* (380) / *mehatzchurekin* (444)...

2.1.4.8. Herskariak

Jakina denez, ekialdeko Euskal Herriko mintzoetan herskari arruntak eta herskari hasperenduak ahoskatzen dira, baina idazkietan ez dira beti behar bezala bereizten edo islatzen. Esate batera, *Sainta Catherina* pastorallean B eskuizkribuaren kopiaztai-

⁹ Litekeena da hitz honetako <tx>-k afrikatu apikaria adieraztea, baina ez gaude ziur, hitz hau idazteko liburuan ageri diren erak ugari eta konplexuak baitira: *sordetzchena* (241) & *sordeitzchenera* (39) & *sordeietzchena* (443) / *sordeitz* (61, 101) & *sordeitzen* (158) / *sordeitxago* (284) / *sordeixagoric* (436) & *sordeixaguez* (431).

leek gehiago markatzen dituzte kontsonante hasperenduak; batzuetan badirudi B2 eskuak ez dituela horrenbeste markatzen (Loidi 1996: 510).

2.1.4.8.1. Biezpainkari ahoskabea

Oro har, hitzak *pa-*, *pe-*, *pi-*, *po-*, *pu-* segmentuen bidez hasten dira: *paussu* (53), *peretchatu* (104), *piru* (118), *porrocatu* (322), *poulo* ‘pulo’ (280) & *puchulu* (110).

Bestalde <pp> digrafoa aipa daiteke, ia beti hitzaren hasieran ageri dena eta hein handian hasperentzea adierazten duena: gure liburuko *phartecatce* & *phartitu* / *ppartitu* adibideak horixe salatuko luke. Gainera, *Pratica*-ko *pparte* (1) & *pparthe* (229), *pparteliant* (234), *ppartecatce* (8), *ppartitu* (223), *ppena* (33), *ppenagarri* (287) & *pphenagarriric* (133), *ppenaraci* (392), *ppenatu* (88), *ppenoz* (21), *pperetchatcen* (25), *pperedicatcera* (13), *pperedikien* (331), *ppezcatcen* (424) eta *ppistu* (443) & *ppizten* (412) adibideak, ekialdeko Euskal Herrian dagoen egoerarekin aldera ditzakegu: Larasketen zubererazko hiztegien *pharte*, *pharti*, *phena*, *pherediku*, *pheretxatze*, *pheza* eta *phitz* aldaerak daude (1939), iradokitzen digutenak *Pratica*-ko <pp> horiek *ph-*izateko aukera handia dutela.

Hitzaren barrenekoak dira honako hiruak: *apez* (329) —nagusiki *apez* dakar liburuak—, *approbacione* (1) eta *supplicioric* (159). Lehen <apez> horrek *aphez* ordezkia lezakeela uste dugu; aldiz, beste bi hitzetako <pp> horrek liburuko grafia-anbiguotasunaren maila gaitza adieraziko luke beste behin ere.

Bokal berdinen artean <p> soila agertzea gauza arrunta da: *apaindu* (367), *apairu* (118) [Lrq apáydü], *apaiceatcen* (222) & *apaitceatcen* (221), *apal* (182) & *apaldu* (15), *aparanca* (388) & *aparenca* (431), *apariatu* (64), *apart* (128) & *apartatu* (169), *capa* (245) & *kapa* (447), *tapa* (445) & *tapatu* (39) & *thapatcen* (181) / *epel* (114), *eperic* (408) / *ipiztu* (400), *ipistatcen* (425) & *ipitztatcen* (243), *principiua* (19), *thipi* (40) / *gopor* (95), *proposatcen* (186) / *scrupula* (169) & *scrupulos* (369).

Bokal desberdinen artean ere ageri da: *apezpikia* (360), *epainchu* (45), *leporano* (360).

Itxaron zitekeenez hitzaren bukaeran ez dago <-p>, salbuespena dira *Seint Loup* (322) eta *Jop* (358).

Liburu bukaerako frantsesezko hitzak alde batera utzirik, laurogeita hamazazpi aldiz ageri da <ph> *Pratica*-n, baina aintzat hartu behar da liburuan bi <ph> mota daudela, herskari hasperendua irudikatzen dutenak eta ohiko “f”-ren ordain daudenak: lehenen artean, *aitphatcera* (143), *aphurtho bat* (58), *pharti-aracitceco* (323), *pphenagarriric* (133), *pphenen* (141), *pherestuki* (141) adibideak ditugu. Ez dakigu zer esan *arraphosthiac* (15) adibideaz. Arestian aurkeztu dugu /f/ ordezkatzeko duen <ph> grafia.

2.1.4.8.2. Horzkari ahoskabea

Hona hitz hasierako jokabidea zein den: *tablan* (8), *talendiez* (141), *tapatu* (39), *tapiz-araci* (258) / *tenore* (54), *tentacione* (392) / *tici* ‘ditu’ zuketan (28) —ez dago *thici*-rik—, *tien* ‘dituen’ (59) —baina bakarra da, liburua *thien*-ez josirik dago—, *tindathiac* (237), *tinki* (338), *titulia* (454) / *tombala* ‘hilobira’ (327), *tormentic* (165) / *tu* ‘ditu’ (23), *tuçu* (17), *tukeçu* (20), *turco* (191).

Bokal berdinen artean <t> soila agertzea gauza arrunta da: *ataku* (80), *bataren* (11), *espata* (423) & *ezpata* (27), *Gincoatan* (75), *holatan* (152), *lehiataca* (121), *mandatari*

(238), *manhata* (48), *milatan* (412), *ostatatcera* (204), *unxatan* (297) / *beteric* (184), *cirete* (219), *dieteçu* (50), *eternalki* (68), *ezpaitukete* (28), *goguaketetan* (252), *gossete* (307), *hilabetez* (132), *laketen* (135), *paretetan* (27), *segretenac* (421) / *baititugu* (10), *beheiti* (19), *citicin* (13), *erdtic* (21), *garaitikuac* (12), *goiti* (19), *suergaraitico* (13), *sutheitic* (46) / *otoi* (145) & *otoitu* (9), *otoitzça* (55) / *dolutuco* (51), *eçagutu* (11), *frutu* (461), *hautu* (190), *kargutu* (389), *saxutu* (354), *urguluxutu* (401), *uxutu* (322).

Bokal desberdinen artean ere berdin: *amorioti* (413), *beretan* (413), *çuten* (392), *hanbatenaz* (361).

Hitzaren bukaeran ere bada, baina bereziki morfologian ageri da; lexikoari dagoz-kionetan, berriz, maileguak ala onomatopeia diruditenak dira guztiak: *bat* (1), *çunbat* (11), *guerorat* (17) / *derauciet* (182), *net* (22), *laket* (23), *portret* (27) / *cerbait* (132), *çunbait* (126), *dicit* (4), *perfeit* (132) / *derakot* (25), *devot* (202), *dirot* (103), *pot* (426) / *çaut* (42), *cioçut* (18), *derauçut* (126), *dut* (82), *eçagut* (36).

Etimologismoak eragin ditu honako <tt>-ak: *attakathiac* (356), *attencioneric* (90), *gutticia* (196), *lettra* (455), *promettatcen* (230); badu *attrebituric* (70) ere.

Ez dakigu honako bikoiztasuna zeri dagokion: *fittetz* (46).

Adibide ugari dago liburuan <t>-k *h* harturik, eta batzuk txandaketan, gainera: *iturburu* (71, 261, 263, 303, 406, 414, 424, 426, 431) / *ithurburu* (115, 181, 181, 279, 387, 388, 463); *lehiataca* (121, 244) & *lehiataka* (136) / *lehiathaka* (138); *segurtaincha* (36, 36, 36, 287, 362, 419) / *segurthaincha* (57, 419). Ane Loidik dioenez, Jean-Pierre Saffores kopiatzaileak ia erdi eta erdi idazten ditu *Sainta Catherina* pastoralean *batere* eta *bathere*, *bethi* eta *beti*, *verthute* eta *vertute* (1996: 510, 20. oh.).

Hona *Pratica*-ko aldaerak hitz hasieran <th> dutenak: *thaic gabe* (12) & *thaiic gabe* (37), *thaka* (195), *thalentu* (13), *thapatcen* (181) / *themetan* (289), *therminho* (404) / *thinira* (114), *thiratcen* (127) & *thiraza* (46) / *thona* (194) & *thonatu* (386) / *thuzten* 'dituzten' (136). Hitz batean *tt*- sabaikaria adierazten du: *thipi* (40), *thipitu* (368), *gauça thipithuetan* (39).

Adizkiotan ez dakigu izkiriatu zuenak zer zuen gogoan grafia hau erabiltzeko: *thie* 'dizkiate' (430) & *thiela* 'dituela' (63) & *thien* 'dituen' (58). Uste dugu adizki hasierako *tu-* > *ti-* palatalizazioa salatu nahiak eragin zuela hor <th> baliatzea.

Beste batzuetan jatorrizko grafia arrotza edo etimologikoa dirudi dagoela: *Thaiis* (71), *theologia* (78), *theologien* (158), *Thessalonikakuer* (60), *thimiamama* (94), *Thomas* (20) & *Thomaz* (101).

Agerpen maiztasun gora du <th> digrafoak liburu honetan. Izan ere, bukaerako frantsesezko atala alde batera utzirik, euskaraz 3.347 aldiz ageri da, baina agerpen aniztasuna baino harrigarriago da ageri duen distribuzioa, euskaraz ohiz hots hasperendurik ageri ez den inguruneetan baitakusagu <th>; cf. Mitxelena (1977: 213, 421); hona adibide sail zinez adierazgarri bat:

- *e* eta *u* bokalen palatalizazio guneetan ausarki ageri da: *bertaithia* (44), *idekithia* (24), *içaithia* (221), *berthuthiaren* (12) & *bertuthian* (12), *karitathia* (240), *magnificathian* (23), *virginitathia* (222) / *becathiez* (36), *eztecatthiac* (10), *mezperetchathiac* (26), *ispirithiaren* (45); adibideotarik batzuetan hitzaren hirugarren edo laugarren silaban kokatzen da <th>, inoiz ezkerrean herskari ahoskabeara duela eta behin ezkerrean herskari hasperendua duela
- hirugarren silaban doa hau ere, *n* ondotik: *abanthailha* (13)

- txistukari ondokoak ere ugari dira, baina egiazki, bokal palatalizazioa dute: *berbesthia* (8), *besthiac* (6), *emazthiari* (31), *ezuzthian* (45), *gazthiari* (19) / *arraphosthiac* (15); beste hauek bokal palatalizaziorik gabeak dira: *guzthia* (33), *behazthopaten* (37), *guiristhinuen* (223)
- hitzaren hasieran *b-* dagoela: *harthuz* (49), *hazthio* (30); bigarren horrek txistukaria du aitzinean
- kasu atzizkietan, baina adibide bakan baizik ez dira: *gogothic-ago* (381), *gorathic* (401), *huin-pethan* (426), *sacrathiethan* (153)
- eratorpen atzizkietan, baina ez da adibide bat baizik: *gincothiar* (5)
- bokal palatalizazioa jasan duten adizki laguntzaile batzuetan: *cithien* (216) & *cithienac* (12), *guithien* (17) & *ezkithiela* (5), *thiela* (5) & *ezthiela* (12) & *thielacotz* (41)
- beste zenbait adizki laguntzailetan: *guithuztenian* (49), *thuztenian* (215, 216)
- baliteke batzuk analogiaz gertatu izana edo inprimategian sorturik, beharbada: *ezthea* (221), *ezthietecu* (50), *ezthiauzkacie* (37); bokal palatalizazioa jasan duten *ezthiela* (12) edo *ezthien* (14) erako adibideek kutsaturik egon daitezke, izan ere, txistukariaren eraginez herskari ahostuna tinkatzen den ingurunean ez baita liburuan <h> ageri: *eztakiten* (4), *eztirela* (9), *eztute* (27).

Beste inguruneetakoak dira honako agerpenak:

- urkari baten ondotik: *arthian* (30), *arthio* (35), *bortha* (24), *porthian* (43); baita urkariaren ondotik datorrena aditz izena denean ere: *eçarthia* (21), *erorthia* (39), *itçurthiagatic* (50), *jarthia* (46)
- partizipioko *-tu* atzizkian aditz bisilabadunetan — *bathu* (145), *çaurthu* (163), *deithu* (352), *gorthu* (5), *harthu* (376), *sarthu* (141), *sorthu* (200)— eta bai txistukari ondotik ere: *pizthu* (375); hiru silabakoetan ere bai: *arguithuz* (37), *barurthu* (394), *kaçathu* ‘kasatu’ (404), *otoithu* (327), *samurthu* (360); eta baita laugarrenean ere: *hazthiathuz* (170), *meditathuz* (142), *praticathuz* (356).

2.1.4.8.3. Belar ahoskabea

Pratica-n ez dago *que-* edo *qui-* sekuentziarik, bokal palatalekin *ke-* eta *ki-* dartzatza: *ke* (67), *kendu* (6), *kenhuric* (197), *kestione* (134), *kecharaci* (433) / *kia* ‘kea’ (94) & *kiac* (138), *kitoric* (25). Hitz arrotzetan ere berdin: *Kieni* (4), *Kintaval* (429), *Kirie-Eleison* (229). Bakarra da <que> liburuan eta izen propio bati dagokio: *Jaquez* (403); <qui> ere ia ez da ageri liburuan, *hobequi* (55) da adibide bakarra; <que> eta <qui> frantsesez idatzi baimenetako hitzetan ageri dira, euskal testuan ez.

Oro har <k> eta <c> grafien arteko txandaketak dira aipagai, liburuan ez ziren bata eta bestea koherentziaz idatzi, ez dago hain garbi zertarako baliatu zen bakoitza. Horrek ez du esan nahi, hala ere, hitz batzuk beti grafia batarekin ala bestearekin baliatu ez zituenik, edota hitz batzuk ia adibide guztietan grafia batarekin idatzi ez zituenik. Ez dakigu, bestalde, inprimategian deus berezirik gertatu ote zen ere.

Hurranen adibideek ezagun dute hitzaren hasierako bikoiztasuna: *kampoz* (123) / *campoco* (315), *kapa* (447) / *capa* (245), *karguric* (269) / *cargu* (252), *karreatcera* (50) / *carreatuco* (22), *kaussitu* (7) / *caussitcia* (304); hartara, *ka-* ez da falta liburuan, bereziki euskal hitz edo mailegu zaharretan; mailegu berriagoetan *ca-* da nagusi: *kal-*

tekor (89), *kambara* (143), *karax* ‘karats’ (33) & *karastarçuna* (125) / *calamitate* (307), *capitulu* (6).

Liburuan ez dago *ko-* ugari, *co-* nagusitzen da: *kordocatcen* (40), *koxia* ‘kutsua’ (33) / *cofessatu* (56), *colpaturic* (332), *colpu* (384), *complitu* (28), *consolu* (218), *content* (15), *contre* (380) & *contreco* (380), *costuma* (383); *o* bokalean ere badira bikoiztasun adibideak: *komenthu* (251) / *comenturat* (326), *koropilua* (301) / *coropilua* (10). Bi hitz baizik ez dira *ku-* sekuentziaz hasten: *kukurukian* (170), *kuntera* (358), gainerako adibide guztietan *cu-* ageri da: *cumplitcen* (329), *cundatu* (73) & *cundu* (70), *curajoski* (384), *curiositatez* (348), *curutze* (147), *curucifica* (86); maileguak direlako, beharbada?

Hitzaren barrenean ere txandaketak ditugu: *bakar-* (132, 140, 180, 251, 272...) / *bacarra* (11) & *bacarrian* (11); *irakur-* (15, 29, 52, 116, 118, 170, 250, 311, 314, 319, 327, 348, 402, 411, 416, 429, 438) / *iracur-* (3, 4, 6, 8, 12, 17, 68, 190, 191, 201, 363, 377, 422). Hitzzen grafia distribuzioak iradokiko luke liburua inprimatzean hitz hau emateko bolada desberdinak izan zirela; esate batera, 201-etik aitzinera <k> nagusitu zen “irakur” hitzean; *bacar* hitza, berriz, bi aldiz baizik ez da ageri liburu inprimatuan, biak 11. orrialdean, gaineratekoak *bakar-* dira, baina honetatik zer ondorio atera ez da aise jakitea, ez baitakigu itzulpenaren eskuizkribuan gauzak nola zeuden.

Hainbat kasutan morfema mugatik harat doa txandaketa, atzizkietan ere gertatzen da, esate batera *-ka* / *-ca*: *aldiska* (380) / *aldisca* (186), *bederaka* (124, 162, 178, 188) / *bederaca* (54, 227, 235, 458), *hegaldaka* (137) / *hegaldaca* (238), *lehiataka* (136) & *lehiathaka* (138) / *lehiataca* (121, 244). Aldiz, honako besteotan ez dago *-ka*: *arrapostuca* (297), *aticimanca* (253), *gaïndica* (194); ezta *hameca* (139) edo *marrisca* (335) hitzetan ere. Badira hala *-kotz* nola *-cotz* liburuan: *azkenekotz* (19), *dela-kotz* (19), *hartakotz* (21) / *celacotz* (17), *hartacotz* (11), *tucielacotz* (13).

Atzizki batzuetan ez dago txandaketarik, edota zinez bakan dago: etorkizuneko aldaeretan adibide guztiak *-tucu* dira, ez dago *-tuko* bat bera ere; halaber, denak *-ico* dira, bi baizik ez dira *-iko*: *atchikiko* (76), *idokiko* (146); ohart biek <k> daramatela aitzinean. Berebat, destinatiboko adibide guztiak *-rendaco* idatzi dira, bakarra da *-rendako*: *ororen dako* (407); moduzkoetan *-ki* idatzi dira guztiak, salbu adibide bat: *hobequi* (55). Sozietiboan “-ki(n)” dago: *berekin* (66), *çureki* (24), *elgarreki* (33), *Gincoarekin* (29), *handireki* (13), *joaithiarekin* (123).

Hitzaren bukaeran ez dago *-ak*, *-ek*, *-ik*, *-ok* edo *-uk* bakar bat ere, denak <-c> dira: *içulçaliac* (3), *nihaurec* (4), *becic* (1), *aboroc* (6), *guc* (11).

Kultismoak dira <ch> idatzi diren izen berezi batzuk: *Christo* (10), *Ezechiël* (289).

Pentsa liteke *Pratica*-n herskari belar hasperendua irudikatzeke <k> grafia baliatu zela, baina kontuak ez dira hitz guztietan ongi ateratzen: *leku* & *lekia* adibideak agerpen anitz ditu <k>-z idatzirik eta liburuan ez dago “lecu”-rik edo “lequia”-rik batere. Larrasketi esker (1939), badakigu euskal ekialdean hitza *lekhü* ahoskatzen dela; berebat, ekialdean *kampo* egiten dela dakigu, hasperendu gabe eta liburuan *campo* 15 aldiz ageri da; hiru adibidetan dago <k>: *kampoz* (123, 258) & *kampoco* (262). Halaz guztiz ere, liburuan ez dago “kurutce” bat bera ere, denak <curutce> ala <curuce> idatzi dira eta badakigu ekialdean *khurutze* & *khürütxe* egiten dela, hasperendurik, nahiz ordu hartako ekialdean ahoskera bat baino gehiago egotea ere litekeena den. Beharbada hitza latinetikakoa edo elizako tradiziokoa izateak eragin du beti <c> ager-

tzea, horregatik, liburu honetan <k> grafiak ahoskera hasperendua adieraz badezake ere, ñabardurak egin behar dira, ez da grafia unibokoa.

Pratica-n ia ez dago <kh>-rik, bi adibide baizik ez: *Khomenthian* (390), *ekhiac* (429). Etxahunek *khumentiala* dakarrenez, bi adibideetan belar hasperendua dagoela pentsa daiteke. Grafia hau ibiltzea ez zen jokabide ezezaguna, emeki-emeki <kh> nagusituz etorri baitzen: Materre, Axular, Tartas, Zalgize, Belapeire... erabiltzaile ditugu (Mujika 2002: 183-4). 1793ko *Edipa* pastoralean ere halatsu da eta *Pratica*-k baino adibide gehiago dakar: *chakhur* (275), *ekhia* (284), *ikhousiren* (255) & *ikhoutes* (260), *khaldu* (277), *lekhialat* (284), *ukhen* (273). Ez dakigu pastoral horretako hurranen bi adibideotan <kh> horrek herskari hasperendua leial islatzen ote duen: *deikhun* 'digun' (259), *urhatxkhal* (281); adizki laguntzaileek ez ohi dute hasperenik hartu. Bestalde, Larrasketek hasperenik gabe dakar *-kal* atzizkia (1939) eta gure adibidean txistukariaren ondoan dago, gainera.

Herskari belarraren hasperena adierazteko *c* bikoitza ere baliatu izan da, esaterako Harizmendik edo Pouvreaux dakarte eta horrela dator *Sainta Catherina* pastoralean ere: *accort*, *accordatu*, *occupationia*, *occasione*, *soccorri*, *leccu* (Loidi 1996: 510). Ez dirudi *Pratica*-k dakartzan <cc>-ak hasperena adierazteko direnik: *accione* (182), *affec-cione* (339), *affliccione* (321), *benediccione* (217), *imperfeccione* (37), *leccione* (298), *maradicccioniac* (315), *perfeccione* (3). Badugu, bestalde, *flacco* (51, 97, 198...) hitza, baina Larrasketek hasperenik gabe dakar; *flaccatcen* (100) ere bada *Pratica*-n. Etimologiak eragin ohiturari dagozkio *accusione* (390) & *accusatcen* (369) & *accusu* (390), *Ecclesiastican* (38), *Juda Maccabea* (340), *occasione* (328), *occupazione* (389) & *occupacia* (389). Beren arrazoia dukete, bestalde, *Incarnacionia* (180) eta *maradiccatceco* (315) adibideek.

2.1.4.8.4. Herskari ahostunak

Horzkarietan eta belarretan ez dago arazorik; ohiko *da*, *de*, *di*, *do* eta *du* edo *ad*, *ed*, *id*, *od* eta *ud* sekuentziak baliatzen dira horzkarietan; salbuespena da <dh> era, liburuan zortzi aldiz baizik ageri ez dena: *cundhia* (335), *dhei* (57), *dheia* (217), *dheituco* (57), *dhohaxu* (272), *dhoya* (395), *Nabucodhonossorrec* (195), *sordhetzchena* (366).

Belarretan ez dago aipagai handirik: *gauçaren* (5) / *ecinago* (5) / *gouatcen* 'goazen' (219) & *gure* (220) ditugu bokal behekoarekin eta belarrekin; bokal palataletan, berriz, ohikoa dago: *legue* (221) / *beguiratceco* (221). Beste norabidean, *ag*, *eg*, *ig*, *og*, *ug* sekuentziak arazorik gabe ageri dira: *lagunt* (3), *egun* (14), *igurikiten* (25), *ogui* (143), *dugu* (396).

Ez da atzentzekoa hitzaren hasieran nahiz barrenean badirela <ge> & <gi> batzuk, /j/ kontsonante igurzari sabaikariaren balioa dutenak, Etxeparerengandik tradizioz datozenak: *geiki* (16) / *jeiki* (219), *gelozkeria* (246) / *jeloskeriatic* (431), *geutxi* 'jautsi' (256, 404) / *jeutxi* (299, 300, 326), *gin* (16) & *giten* (16). Beste hitz batzuetan ez da <j> baliatzen: *genderen* (431), *gestuac* (432), *Ginco* (68). Maileguetan nabarrena da sabaikaria dena adierazteko <ge> & <gi> idazteko tradizioa nagusitu dela: *arcangelu* (255), *bidage* (407) & *bidaige* (376), *courage* (219), *digeritceco* (427), *evangelua* (231) & *evangelista* (354), *estranger* (84), *juge* (307), *langer* (346), *page* (247) / *afligimendu* (155) & *afligitcen* (316), *imagina* (191), *religione* (373) & *religios* (363), *theologia* (78) & *theologien* (158).

Biezpainkarietan ohiko bi grafiak ageri dira, eta <v>. Hona, lehenik, <v> daramatan hitzen zerrenda, zeinetan gehienak maileguak baitira: *avertitcen* (59), *avis* (147) & *avisu* (147), *avocata* (381), *captivatarçunetic* (253) & *captivo* (191), *convertituco* (50), *devocione* (3), *devot* (78) & *devoki* (153), *divino* (194), *Elevacioneco* (247), *Evangelina* (231), *favori* (176) & *favoritan* (180), *livratceco* (163), *proverbiuetan* (36), *providencia* (98), *revelatu* (394), *vandalec* (309), *venial* (195), *virgina* (23), *virginitathia* (222), *vitoria* (384). Euskaratikakoak dira guti hauek: *aravera* (10), *aravez* (369); mailegu zaharra da *devetatutic* (371).

Izen berezi edo leku izen arrotzak dira honakoak: *Aquavivac* (440), *Aversaco* (218), *Avilac* (22), *Avignhonen* (1), *Bonaventurac* (26), *David* (293), *Evangelista* (354), *Evari* (371), *Fevre* (408), *Kintaval* (429), *Liduvinaren* (324), *Olivetaco* (139), *Silvestre* (188), *Talaverakuaz* (251), *Vast* (327), *Vicentec* (189), *Victor* (113), *Villenuvakuac* (101).

Gainerateko erabileretan ageri da liburuan eta ezagun du euskal erroko hitzak ugari direla: *baiterauçut* (3), *balioz* (3), *bat* (1), *becic* (1), *beithan* (1), *bená* (4), *bi* (4), *bidia* (3), *bost* (1), *gabe* (7), *heben* (3), *liburu* (1), *obra* (4), *probetzcha* (4)...

2.2. Bilakabide fonikoak

2.2.1. *u*-ren palatalizazioa

Eguzkialdeko Euskal Herrian *u* bokalaren palatalizazio adibideak aspaldikoak dira, baina idazle guztiek ez dute maila bera iristen; esate batera, Tartas batenak nabarmenak dira eta Belapeirek Zuberoako orduko errealitatearen berri dakar, baina Leizarraga bat gordetzailleago da honetan. *Pratica*-n jokaera nabarmenena hitz bukaerako *-ua* > *-ia* da, gaineratekoan ez dago Zuberoako mailarik, *gorpitz* izenean izan ezik (16, 30, 39, 46...).

Ezagunak dira *i-u* > *u-u* bokal egitura duten hitzetan eguzkialdean gertatu asimilazioak ere. Hona adibideak; Etxepare: *buluz* (24). B. Etxauz: *zerbutzu*. 1651ko pregarietan *aphezpicu* (10) dugu, asimilatu gabe. Oihenart: *paradusu* (282). Tartas: *apescupu*, *badutut*, *buluz*, *burduiña*, *çerbutçary*, *çerbutçu*, *çunçurretic*, *dutiala* & *dutian*, *dutila*, *dutugun*, *dutuzu*, *ezkundian*, *ezkunduke*, *paradusucoac*, *unguratu*, *uturria* adibideak *Onsa*-n eta *Arima* liburukoak dira *utsiarena* ‘itsuaarena’ eta *uçurri* ‘izurri’. Olor kat (1706): *buhurtu* (70), *cerbutchu* (7), *uçurriari* (59), *utsutarçuniala* (95). *Pratica*-n *cerbitzschuco* (21) dugu, asimilatu gabe, baina *ouxu* ‘itsu’ (10) eta *uxu* (128) dakartzatza, asimilaturik; aldiz, Etxeparek *itsutarzun* (25) eta Leizarragak *itsutasun* darabilte. Le Quien de Laneufvillek argitararazi 1786ko katiximan maila sakonagokoa da asimilazioa: *cerbitzchuco* & *cerbutchaceco*, *hugungarri*, *lutukian*, *paraucia*, *uduri*, *utxuki* ‘itsuki’. Ez dakigu “aingeru” ala “aingiru”-tik etorririk, baina *ainguru* dago Etxeparen, 1651ko pregarietan, Tartasen, *Pratica*-n, Laneufvilleren katiximan eta Donapaleukoan.

2.2.2. *o* > *u* aldaketa sudurkariaren aitzinean

Maila batean ala bestean, Etxeparetik hasirik gertatu dira sudurkari aitzineko *o* > *u* bokal hersketak ekialdean. Gure lehen idazlearen adibideak dira honakoak:

gogo honez (236), *nontic* (22) / *hunec* (24, 74), *undar* (68), *vnsa* (14); baita *hula* ‘hola’ (238) ere. Idazleen lanetan aise jarrai daiteke gertakaria eta *Pratica*-n sakonxea da: *çunbaitec* (277), *hun* ‘on’ (5), *hunec* (100), *huni* (12), *hunber* “huñer = oinei” (111), *hunterçun* (451), *nun* ‘non’ (353), *ouncia* (42), *undar* (222); baita *hulaco* (305) ere. Horiekin batean, *liçonetan* (398) eta *liçonkerian* (353) adibideak dakartza. Horra Lanneufvilleren 1786ko katiximakoak ere: *coundu* (21), *cumbat* ‘zunbat’ (16), *huignac* ‘huiñak’ (43) / *çoin* ‘zein’ (5), *esçonçan* (14) edo *onsa* (67); baita *garizoma* (103) ere.

Zuberoan bilakabidea sakona da, baina testu guztiek ez dute berdin salatzen. Belapeire zuberotarrak, *honek*, *honi*, *honeki*, *hontan* erakoak darabiltza (Agirre 1996: 809) eta 1676ko *Pronus*-en ere *honen*, *hontara*, *hontacoac* sailekoak ditugu; baita *hon* ‘on’ (33) edo *hona* ‘ona’ (32) ere. 1706ko Oloroeko katiximak *honen* (33), *hontan* (50) & *hontaco* (75), *hon* ‘ona’ (39), *onsa* (3), *guiçon* (16) edo *non* (15), *noiz* (80) dakartza, eta goratu diren bakarrak *hounen* ‘onentzat’ (21) eta *nourc bere Parropian* (76) dira, nahiz 1746ko edizioak *hounen* ‘onentzat’ (19), *hountan* (jjj), *noun* (12) dituen. Maisterrek berrizaturik darabiltza: *hounat* (31, 79), *houniala* (ij) & *hounki* ‘ongi’ (179), *oundouan* (111).

2.2.3. Sinkoparik eta aferesirik eza

Pratica-n ez da sinkoparen zantzurik ageri: *aberaxa* (11), *abere* (145), *andere* (224), *batere* (150), *erraiten* (9)...; kasu bakarra aipa dezakegu: *artcia* ‘aritzea’ (169, 330) & *artciac* (14, 425), Ipar Euskal Herrian hedadura handia duen aldaera. Aferesirik ere ez da sumatzen: *eçagutu* (39), *eçarri* (12), *ekarri* (181), *emazte* (326), *ichilic* (60), *ichuri* (172), *ikussi* (254). Aferesien maila gora Iribarnegaraik itzuli Baigorriko ebanjelioan dago: *chilik* (21) & *childu* (33), *chiichila* ‘ixil-ixila’ (30) —baina badu *ichilik* (53) ere—, *churzen* ‘ixurtzen’ (68) & *chur dain* (68), *kharri* (58) & *karzen* (51), *khusi* (61) & *kusak* (77), *mazte* (20) & *maztekoa* (51), *phailer* ‘epaileei, motzail-leei’ (46), *zarzen* (66), *zautuko* (32).

Pratica-k islatzen duen aferesia aditz laguntzailearen lehenbiziko silaban gertatua da, zeina Etxepare lekuko, lehen idazkietan beretan sumatzen baita: *egotzi tu* (63), *handi tuzu* (189), *igorri’tu* (25) vs. *galdu ditut* (184). Leizarraga: *dituk*. B. Etxauz: *baititut*. Hona, berriz, *Pratica*-ko emaitzak: *eçagutu behar çu* ‘duzu’ (278), *eguiten thienian* ‘dituenean’ (276), *ekarri tuçun* (111), *etcit* (276).

2.2.4. ai > ei asimilazioa diptongoan

Lapurdikoko euskararen ez da ageri *ai* > *ei* asimilazioa diptongoan, baina joera hori nabarmena da Nafarroa Behereko euskararen. Gertakaria zaharra da, lehen idazleetan ageri zaigu. Bilakabideak partikula gramatikaletan du emankortasunik gehien, eta izenetan ageri denean, kontsonante sudurkaria izanen du usu *ï* horrek ondotik. *Pratica*-n adibide guti aurkitu dugu: *beitaco* (221) & *beithan* (212) partikula gramatikalean eta izenik ia ez: *seindiac* ‘sainduak’ (354); honakoetan ez dago asimilaziorik: *baitcen* (355), *çunbait* (16), *emaiten* (12).

Zuberoako idazkietan *ai* nahiz *ei* ageri dira, baina Pello Agirrek zalantza du *ai* ahoskeraz: “xvii. mendean *bait*- hori hiztun zuberotarrek halaxe esaten zuten ala aldameneko literatur euskalkietatik hartutako forma idatzi soila den” (2001b: 765).

Belapeirek ez dakar bere katiximan *ai > ei* asimilaziorik, baina Oloroeko katiximan, Maisterren edo Mercyn badira adibideak; dena dela, Zuberoakoa joeratzat hartu behar dugu, ez dira diptongo guztiak asimilatzen.

Jarraian idazleen adibideak dakartzagu. Etxepare: *heyec* (236) / *gorainzi* (5), *bayçaygu* (12). Leizarraga: *norbeit*, *zenbeit* / *baïta*, *noizpait*. B. Etxauz: *Yeinquari* / *baïta*, *baititut*, *baitut*, *sainduyan*. Tartasek guti baliatzen du asimilazioa: *gueixtoaren* (Onsa, 93) eta *Arima* laneko *beitaude* (55), *beitrauçu* (64), *ubeitcian* (64). Belapeire: *baïta*, *baïthan*, *baizik*, *norbait*, *saintü*, *zonbait*. Olor kat (1706): *beïcic* (13), *beyta* (51), *beynago* (62), *guy* ‘gai’ (81), *çeyon* ‘zaion’ (51) / *çonbayt* (2), *baïcic* (6), *artçaigner* (78), *oray* (7), *jayki* (2), *baytut* (10). Maister: *beïthan* (54), *beïtu* (103) & *eçpeita* (iii) / *çoumbaitetan* (147). Mercy 1780: *beytutu* (20) & *beytuye* (5) / *baïci* (19), *gainty* (23). Laneufville: *beiguitu* (16), *beino* (76), *beïthan* (130), *deiteque* (37), *seïndiaren* ‘sainduaren’ (48) / *baïthan* (113), *cenbait* (91). Donap kat: *beigauzket*e, *beikira*, *beitzau*de / *baigütuzte*. Donam kat: *seïndu* (253). Salab SM: *seïnduki* (30). Irib SM: *bezein* (35) dakar, baina hortik goiti adibideetan *ai* ageri da: *baïtzen* (21), *daïteke* (27), *gainian* (23), *hatzamaiten* (32).

2.2.5. Erdiko bokalen disimilazioa

Pratica-n hiatusean kokatu erdiko bokalen disimilazioa dugu: *basterrian* (355), *ïçaithiagatic* (355), *uzthia* (355) / *ixassuan* (355), *ourçuac* (357), *onduan* (212), *halakuer* (276). Dena den, hersketa hau xvi. menderako hasirik dago, Leizarraga eta Oihenart honetan gordetzaille badira ere; ez dakarte disimilazioaren adibiderik. Erdiko bi bokalen artean *e* da hersteke joera gehien duena eta adibideak ugari dira; Etxepare: *berian* (7), *vrthia* (10), *ezagutzia* (19), *gaynian* (54), *neuria* (181) adibide palataletan; belarretan, berriz, disimilatu gabeak dira *bessoan* (146), *gogoa* (148), *Iangoycoa* (110) eta *gaixtoa* (170), baina bilakabidea jasan dute *Iangoycua* (10) edo *Ieyncuaz* (198) adibideek. Leizarraga: *artean*, *diradenean* / *ahakoa*, *itsusgoa*, *Iaincoaren*. B. Etxauz: *gabiaz*, *zurian*, *8garrenian*. 1651ko pregariak: *orhoitçapenian* (1), *creaçalian* (4), *partaletarçunian* (5), *batarçunian* (10) / *batassunean* (sarrera), *aitcinean* (24), *denean* (24), *egoquitassunean* (25); belarretan, berriz: *Iangoicuc* (22). Tartas: *izatia*, *hatsarria*, *etxia*; bokal belarrean ez dirudi Tartasek hersten duenik, *-oa* darabil. Belapeire: *gouria*, *gutianian* ‘gaituenean’ eta belarretan *gincoaren*, *gincoa*. 1706ko Oloroeko katiximan disimilazioa nagusi da palataletan: *denian* (2), *aitcinian* (2), *semiaren* (2), *ourthian* (6), *bakia* (7), *artian* (9), baina belarretan ez da gertatzen: *gincoa* (2), *ondoan* (5), *gincoaren* (2), *divinoaren* (2). Katixima honen 1746ko edizioan palataletan disimilazioa dago, eta belarretan bi joerak ageri dira: *nescatoa* (6), *doatçan* (18), *dagoa?* (96), *gueroalat* (105) / *gincoüaren* (v), *herioua* (53), *doua* (54), *purgatoriouala* (54). Laneufville: *curutciaren* (5), *dituztenian* (20) edo mugatzailea galdurik duen *acabatcin* (59) eta belarretan, berriz, *gainecoua* (6), *Gincouaren* (5) edo *girstinoua* (5).

2.2.6. *aia* & *eia* sekuentzia → *ea* soiltzea

Egun Nafarroa Behereko ipar-mendebalean gertatzen da *aia* & *eia* bokal loturak soildu eta arteko *i* hori galtzea: Izturitzeko adibideak dira *ihaurgea* ‘inaurkina’, *anea* ‘anaia’, *emaztegea* edo *gizongea*; are *doa* ‘doia’ ere. Ondoko Lapurdin, Hazparnen eta

Makean ere badira honelako adibideak, eta Xarles Videgainek Uztaritzen bildu da-tuetan ere *emaztegea ta gizongea* adibidea ageri da (1991: 1081). Hego Euskal Herrian, bereziki Nafarroa Garaiko Aezkoa ibarrean aurkituko ditugu honelako soil-tzeak.

Nafarroa Behereko idazki zaharretan ia ez da ageri berrikuntza honen arrastorik. Etxeparek-eta ez dakarte honelako soiltze adibiderik, baina *pressundei* (118) mugaga-bea dakarren *Pratica*-n, *pressundean* (119, 299) aldaera ageri da mugaturik jokatzean. Bilakabidearen egungo agerpen geografikoarekin koherentziarik ez duen adibidea da *Pratica*-ko hau, izan ere, teorian bederen, Landibarreko, Oztibarreko eta Amikuzeko fededunentzat itzuli zuen lana Lopezek, baina bazter horietan egun bederen ez da honelako berrikuntzarik ageri. Garaziko Bazkazanen agertu 1762ko prediku guz-tien artean balizko adibide bat baizik ez da ageri, ez dakigu bilakabide honen isla ote den: *bainan eztitugu seguitcen Jeincoaren deac eta comitac* (220); hor “deiak” dagoela dirudi. Bakan ageri da testuetan eta ez digu aukerarik ematen antzina soiltze hau Baxenabarre gehiengan gertatzen zela adierazteko eta gainera, Zuberoako lekukotasun zaharretan ez dugu ezaugarri hau kausitu.

2.2.7. Adizkietan *i* epentetikorik ez

Adizkia eta atzizkia lotzean hiatusoko bi *e*-ren artean gertatzen den *i* epentetiko-a lehen idazkietarik ageri da Baxenabarren, Etxepareren *nayndeyela* (108) edo *çayteyen* (252) lekuko. 1786ko Laneufvilleren katiximak *daitekeien*; Lapurdin Leizarragak ez dakar epentesi hau, baina Materrek bai: *çatequeyela* dakar; bestalde, Axularrena da *naitekeien* eta Xuriorena *dakharqueien*, baina ez da idazle guztietan sumatzen; batzuegan, gainera, ez da sistematikoa. Oihenartek ez dakar honelako epentesirik: *datekiela* (447). *Pratica*-n ere ez dago adibiderik: *çaitkeen* (20), *guitçakeenic* (34), *datekeen* (138). Donapaleu eta Donamartiriko kristau ikasbideetan ere ez dago *daitekena* baizik.

2.2.8. Ozena + herskari ahoskabea

non galdetzaileak eta *han* nahiz *hemen* & *heben* aditzondoek ondoko kasu atzizkian kontsonante herskari ahoskabea biltzen dutenean, Euskal Herriko eguzkialdean ez da ahostuntzerik ageri, Etxepare, 1651ko pregariak edo Tartas idazleak dira lekuko. *Pratica*-n ere berdin da: *nuntic* (117, 248), *hantic* (6, 21, 40), *hebentic* (219). XIX. mendeko Baxenabarreko idazkietan ere berdin gertatzen da, baina Baigorriko emaitza desberdina da; Irib SM: *hemendik* (35), *handik* (28), *nundik* (31).

non galdetzaileaz edo *hemen* & *heben* eta *han* aditzondoez landa, Zuberoa herrialdean sortuak diren idazleen lanean baizik ez da ageri “ozena + herskari ahoskabea” egitura. Oihenartenak dira *egunko* (147), *bertzentako* (248), *hunki* ‘ongi’ (362), *mente* ‘mendea’ (472) adibideak. Berebat, Tartasenak dira *honkiegilia* (144), *minthü* (117), *onki* ‘ongi’ (4) eta *urdintü* (18) adibideak *Ontsa*-n eta *Arima* laneko *içalturic* (117) eta *chuchenturic* (52). Jacques Belak honelako adibideak ditu: *aurthencoen*, *boronthatiac*; baina *choriendaco* ere badakar. Belapeirek, berriz, *althare*, *althe*, *boronte*, *boronthate*, *elkhi*, *gainti*, *heltü*, *honki*, *jalkite* sailekoak ibili zituen, baina baita *alde* edo *sendotü* ere. Ezaugarri honetan *Pratica* Baxenabarrerri begira dago: *aldare* (373), *alde* (198), *borondate* (5), *eztakitenendaco* (9), *gaindi* (122), *heldu* (122), *jalgui* (26), *sendotu* (176).

2.2.9. Ozenen palatalizazioa

Ozenen palatalizazio automatikoari dagokionez, badirudi Nafarroa Behereko ekialdera goazen ber palatalizazioa areagotuz doala eta mendebalera inguratzean bakanduz. Esate batera, Donamartiriko katiximan ez da ageri eta aldiz, *Pratica*-n sakona da palatalizazioaren eragina: *burdignhac* (253), *gagnan* (354), *hunher* “huñer” = ‘oi-nei’ (111) & *huinhen* (86) & *huinhetan* (147); dena den, badu *huinetaco* (253) ere. Antzinako idazle baxenabartarretan aldaerak palatalizatu gabe daude, baina B. Etxauzek dakar ikuspegi honen salbuespen edo ahulgunea: antzinakoa da haren gutuna, baina aldaera palatalizatuak dakartza. Etxauz ekialdekoa zen adierazgarri ote da hau? Nola hautsi, ordea, ikuspegiaren zirkulartasuna? Hona lehenik idazle zaharrak:

Etxepare: *arraynac* (60), *escuymetic* (54), *gaynian* (54), *huyn* (28). Leizarraga: *ezpainetan*, *gainean* & *gainetik*, *oinetako* & *oinetan*, baina *billuzi*. B. Etxauz: *huignac* ‘oinak’, *zoñez* ‘zeinez’. 1651ko pregariak: *bañan* ‘baina’ (2), *baño* ‘baino’ (17), *ceñen* (13), *escuñeco* (5), *gañeraco* (20), *ordaiñez* (22); bada pregarietan beste adibide sail bat palatalizaziorik gabe: *arçainei* (sarrera), *gainean* (23) eta diptongo ez direnetan, berriaz, *othoitz guile* (22) adibidea. Tartas: *billuz gorri* (*Onsa*, 115), *christigno* (*Onsa*, 77), *gaignian* (*Onsa*, 57), *oiñac* (*Onsa*, 85) & *hoñak* (*Ontsa*, 83). Laneufville: *escuigneco* (12), *ezpagnaren gagnera* (139), *huignac* (43), *oxaillaren* (9). Donapaleuko katiximak *erregiña*, *eskuñian*, *gañera*, *gristiño* ‘kristaua’, *huñetaa* vs. *gainetik* dakartza, baina Donamartiriko katiximan ez da palatalizaziorik ageri: *daila* ‘dabil’, *ezpaina* *gainea*, *gaizkilier*, *hilen*, *huinetaa*; Baigorriko ebanjelioak ere ez dakar: *arrainak* (49), *erdoilak* (31), *eskoineco* (29), *gainian* (23), *phailer* (46), *soinekoa* (31), *zoinek* (30).

Garazin egun ere gertatzen den bezala, bertako idazkiek aldaera palatalizatuak eta palatalizatu gabeak dakartzate. Hona Cazenavek itzuli San Mathiuren ebanjelioko adibide zenbait: *arrolla* & *arroillaat*, *erdoillak*, *eskuñeko*, *ezpainez*, *gainian*, *huinez*, baina baita *arrainak*, *gainetik*, *gaineatikuek*, *gainian*, *ideeinen* ‘edirenen’ ere; bestalde, diptongorik ez denean ez dago palatalizazio handirik: *thinian*, *zinezelaik*, *zinikan* ‘zinik’. Cazenavek berak itzuli Donibane-Garaziko katiximan *eskuineko* dakar bertsio batek, baina *eskuñeko* besteak.

Zuberoan idazki zaharrek haste-hastetik palatalizazio automatikoa islatzen dute. Belaren atsotitzek palatalizazioa dakarte diptongoetan: *conseillua*, *gagneco*, *oilloer*, *ouhouñac*; diptongo berezia da *lein* ‘lehuna’, palatalizaziorik gabea, *eu*-ren emaitza dena. Belapeirek islatzen duen egoera ere iduria da: *çogñec* ‘zeinek’, *çogni* ‘zeini’, *escugñecoala*, *escugniala*, *gagnen*. Oloroeko katiximan ere berdin (1706): *eguina* (1) baina *eguillen* (106), eta gaineratekoan, diptongoan palatalizazioa dago: *artçaignac* (67), *beçaing* (97), *bestagnic* (53), *ceignu deya* (54), *çoing* (21) & *çoignec* (108), *ezpaignen gaigna* (103) & *ezpaign pphuntez* (88), *gaignetic* (5, 55) & *gaignelatico* (48), *hoingnetara* (102) & *hoignac eta erraignac* (107), *iraing* (109), *mahaing* (103)...

2.2.10. rz & rtz / st kontsonante taldeak

Aipagai dira *rz* & *rtz* / *st* taldeak: euskararen historian bakoitzak bere ibilbidea, geografia eta konbinazio bereziak ukan ditu. Testuetan baliatzen den grafiak *rz* eta *rtz* taldeak argi bereizteko eragiten duen lausotasuna ere aipagai da; dena den, *Pratica*-n *-tarçun* eta *sartcen* bezalako adibideen bidez, lehena igurzaria eta bigarrena

afrikatua zirela bereiz liteke, edo horrela izan zitekeela bederen. Ekialdekoak diren Oihenart, Tartas, *Pratica* eta Le Quien de Laneufville-ren katiximaren lekukotasunek txistukari igurzkaria duen *-tarzun* atzizkia erakusten dute. Etxeparek *itsutarçun*-en bi adibide eta *unharzun* dakartza, baina baita *hontasun* ere. 1651ko pregarietan ere bada *-tarzun*, baina *-tasun*-ekin batean baliatua: *batarçunian* (10), *erharçunetan* (12), *hun-tarçun* (2) / *batassunean* (sarrera), *batassunetic* (23), *egoquitassunean* (25).

Bestalde, badirudi XVI eta XVII. mendeetako idazleek *st* ez, baizik eta *r(t)z* taldea baliatzen zutela. Hona adibideak; Etxepare: *verce* (22). Leizarraga: *-tasun*, baina *berce*, *borz*. B. Etxauz: *berze*. 1651ko pregariak: *berce* (17), *borz* (20), *orciralian* (8). Oihenart: *bertze* (236), *elharzun* (122), *orzirale* (451); idazle mauletarraren grafiaren transkribapen fonologikoa P. Altunarena eta J. A. Mujikarena da. Tartasen euskara badakigu transkribapen baten baino gehiagoren bidez islatu dela: *erharzünak*, *eritarzün*, *gaztetarçünian*, *hontarçüna*, *itsütarçüna* dakartza A. Eguzkitzak (1975), baina Tartasena dira *gastetassunian* eta *handitassuna* aldaerak ere. Bestalde, *bertze* eta *hamabortz* ditugu 1975eko edizioan, baina Tartasena da *bost* ere. XVIII. mende bukaerako *Pratica*-k *st* taldea dakar: *beste* (94) & *besthiaz* (99), *bost* (94), *hainbeste* (97). Laneufvilleren katiximak bietarik darabiltza, *r(t)z* taldea nagusi duela badirudi ere: *berce*, *hainberce*, *borzgarren* & *bors* / *bost*; eta bestalde, Zuberoan ohi bezala, *-tarçun* eta *urzo* darabiltza 1786ko katixima honek. Bazkazaneko 1762ko predikuak *berciac* (180) dakar eta 1790ko idazkian ere *berce* (108) ageri da.

XIX. mendeko Bonaparteren inguruko idazkietan *st* da nagusi, baina Garaziko idazki zenbaitetan bietarik sumatzen da. Donap kat: *beste*, *bost*, *hainbeste*, *eztitasuna*, *nausitasuna*. Donam kat: *beste*, *bost*, *ontasun*, *ostiale*. Caz SM: *beste*, *hamöst*. Donibane-Garaziko katiximan bi bertsio ditugu eta batak *rtz* taldea dakar, baina besteak *st*: *bertze* / *beste*, *bortz* / *bost*. Berebat, Salaberri Ibarrolakoak bietarik dakartza ebanjelioan: *bertze* (11, 157), *bertzia* (67) / *bost* (96, 157). Baigorriko ebanjelioan, ordea, *rz* ageri da Iribarnegarairen idazkian: *berze* (26), *berzaldian* (26), *borz* (71). Gainerakoan, *-tasun* da atzizkia Baigorrikoan: *edertasuna* (25), *eritasun* (26).

Zuberoan testuak berankorrek dira eta *rtz* taldeari dagokionez gauzak ez dira argi ageri; esate batera, Zuberoako oikonimian egun *Etxebest* dena erroldetan ageri denez Erdi Aroan *Etchebertze* zen¹⁰ (Orpustan 1994: 213). Bestalde, XVI. mendearen bukaera aldera sortu zen Jakes Belakoaren atsotitzetarik bakar batean dator kontsonante talde hau eta *Garcia* izenarekin erriman, gainera: *Garcia*, *Garcia*. *Gaixto* *batac* *diaçaguc* *bercia*. Atsotitza izanik ez du ondorio handirik ateratzeko aukerarik ematen. Belapeire da hurranen lekukotasuna eta beragandik honat sistematikoki *st* ageri da: *beste*, *bestañik* & *bestela*, *bost* & *bostna*, *ostegün*, *ostirale*. Ondoko testuetan ere berdin; Oloroeko katiximak *ostirale* (16), *beste* (5) & *bestagnic* (53), *bost garren* (55) dakartza. Beste alde, *rz* taldeari eutsi diote zuberotarrek: esate batera, *-tarzün* atzizkia ageri da Belapeireren lanean nahiz Oloroeko katiximan.

2.2.11. Bokalkarte kontsonante igurzkarien galera

Bokalkarte kontsonante igurzkarien galera lehen idazkietarik honat ageri da adibideetan, Etxepare lekuko: *bide'ituzu* (189); *Pratica*-n ere hala-hala da: *derauuten*

¹⁰ Ez dakar idatzizko lekukotasun zehatza, baina berak honela idazten du.

(407), *ein* (114), *eraiten* ‘eragiten’ (412), *jaurei* (244). Baita atzizki konparatiboan ere: *oraichoo edo guerochoo* (16).

Bestalde, XIX. mendea arte ez dirudi Baxenabarren eta inguruetan bokal arteko *r* batzuen galera idazkietan nagusitzen denik. Mende hori baino lehenagoko idazleek segurik kontsonantea dakarte. Hona adibide zenbait. Tartas: *aldera, batetara, berbera, bere, garaitzen, hetara, itzultera, orotarar, semiarekila, ürhiak (Ontsa)*. Belapeire: *araguiric, beré, deritçola, erori, utciric*. Aldiz, Bonapartek eginarazi itzulpenetan hasperenak ordezkatu du ttak fonema, bereziki ondoko bokala azentuduna denean. Donap kat: *ahinki, bedezka, behesten, belhaunikatuik, ehiaz, gabitu* ‘garaitu’, *ihetsi*. Donam kat: *behezi, gabitu, hua* ‘hura’, *khuutze*, baina *irhetsi*. Caz SM: *eeman* (22). Irib SM: *behech* (53). *Pratica*-n kontsonantea idazten da: *berheala, berheci, erori, ireici, izari, jardiretxi*, baina adibide batean ez dakigu hasperenak *r* ordezkatu ez ote duen: *ireici* (44, 274, 344, 364, 385, 389, 393) & *ireizten* (409) dakar liburuak, baina bada *iheiz lirocie* ere (41).

Zuberoan gauzak bestela direla dirudi. Beharbada soinuak edo azentuerak eragirik, bokalarteko kontsonante igurzkariek mendebalean baino indar handiagoz iraun dute, eta bokalarteko galera nabarmenena, XIX. mendeko *r*-rena da Zuberoan. Orpustanek oikonomiako adibide zenbait dakartza (1994: 215): *Abéhéty* < *Arabeheety*, *Agrohen* < *Aguerre goyhená*, *Aintia* < *Arandia*, *Ambuya* < *Aramburue*, *Ascot* < *Hariscoete*, *Elichagay* < *Elisagaray*, *Elichy* < *Elisiry*, *Eyhéguy* < *Eyhereguie*, *Gatia* < *Guaratea*, *Ibia* < *Iribe*, *Lastegaray* < *Larresteyrgaray*, *Urrutcho* < *Urruchoro*, *Utigueyria* < *Urruthié aguerre*; bokal arteko *d* galdurik, salbuespena da *Arospia* < *Arrospidea*.

2.2.12. Hitz hasierako *tz*

Nafarroa Beherean eta Nafarroa Garaiko ekialdeko ibar batzuetan garatu da hitz hasieran *tz*- baliatzeko aukera, beste euskalkietan ezezaguna dena: *tzakur, tzerri, tzori...* dira ohiko adibideetarik batzuk. Esate batera, *tzar* adjektibo handigarri eta mespretxuzkoa ezaguna da Ipar Euskal Herrian, ez horrenbeste Baigorriko ebanjelioan datorren *tzorrotz* (72) adibidea, kontsonante ozen baten ondotik datorrena: *baakit gizon tzorrotz bat tzirela*. Delako *zorrotz* hitz horri afrikazioa ozena aitzinean edukitzeak eragin dion ez dakigu, baina Nafarroa Beherean honelakoak badirenez eta Iribarnegaraik XIX. gizaldian idatziz hala dakarrenez, berrikuntza honen lehen agerpen idatzietarik bat dela pentsa dezakegu. Lepokari afrikatua hitzaren hasieran agertzen hasteko sinbolismoak duen garrantziaz gainera, ozen ondoko kokaguneak berrikuntza eragin duen ere azter liteke alderdi fonetiko-fonologikotik. Adieraz dezagun *Pratica*-k ez dakarrela ezaugarri hau.

2.2.13. *rk* kontsonante taldea

Nafarroa Behereko euskarán, kasu ergatiboan, izenordain galdetzaille pertsonalean eta erakusle singularreko hirugarren graduan soiltzera jo du *rk* kontsonante taldeak. Ondoko Aezkoa ibarrean, esate batera, guztiz arrunta da *nok* ‘nork’ aldaera. Gertakari honen idatzizko lehenbiziko lekukotasunak XIX. mendean ageri dira Nafarroa Beherean: *Pratica*-n oraindik ere *norc* eta *harc* osoak ditugu eta *norc* (220) ageri da Bazkazaneko 1762ko predikuetan, baina Bonaparteren eraginez itzularazi ziren

eliz-idazkiek adibide soilduak dakartzate nagusiki. Donapaleuko eta Donamartiriko katiximetan *nok* eta *hak* ageri dira; *Gaaziko heskuaran emana* den *Jondoni Juane apostoliain apokalipsa*-n ere *nok* (139) eta *hak* (132) dakartza Cazenavek. Ibarrolako Salaberrik ere *hak* (61, 74, 102) darabil, baina *nork* (23, 172) izenordaina osorik dakar. Iribarnegarairen ebanjelioan *nok* (24) eta *hak* (40) & *harec* (24) aldaerak ditugu.

2.2.14. *haur, hirur, laur* hitzen koda

Singularreko lehen graduko erakusleak eta 3 eta 4 zenbatzaileek *-r* fonema daramate bukaeran euskara zaharrean eta halaxe da Nafarroa Behereko mintzoan ere. Idazkietan ageri denagatik, badirudi XIX. mendea bitarte ez zirela bukaera soilduak nagusitu: Etxeparek, Leizarragak, Beltran Etxauzek, 1651ko pregariek eta Tartasek *haur* eta *hirur* dakartzate, Belapeire zuberotarrak legez. Oihenartek *haur*, *hirur* eta *laur* baliatu zituen, baina *haur*-ekin batean (119, 145, 177, 312, 334, 354, 368, 418, 428, 434, 476) badu *hau* (199) ere; berebat, nagusi den *hirur* aldaerarekin batean (94, 157, 273, 458, 499) badakar *hiru* (234) soila ere. Oloroeko katiximak *beraur* (90) dakar. *Antiokiako San Julian* pastoralak zortzi aldiz dakar *haur* eta hogeita hamazazpi aldiz *hau*. XVIII. mende bukaerako *Pratica*-k eta Laneufville katiximak *haur*, *hirur* eta *laur* dakartzate, baina aldiz, XIX. mendeko Bonaparteren katiximetan, Donapaleukoak *hiru* eta *lau* dakartza eta Donamartirikoak *hau* eta *hiru*; Caz JJ-k ere *lau* dakar. Ordea, badira bestelakoak ere: 1856ko Sal SM-n *haur* eta *hirur* datoz eta Donibane Garaziko katiximak *hirur* eta *laur* dakartza. Baigorriko ebanjelioak bestela jotkatzen du, berrikuntza dago bertan: *hirugarren* (53), *lau* (70).

2.3. Izenaren morfologia

2.3.1. Alderdi morfonologikoa: izenen forma

2.3.1.1. Berranalisiak eragin ditu *Pratica*-ko *ataku*, *kolpu* erako izen forma berriak: hiztunak *atakia* edo *kolpia* hitz mugatuen aldaera mugagabeak *atake* edo *kolpe* ez, baizik eta *ataku* edo *kolpu* direla interpretatu du. Zuberoan berranalisi beraren emaitza dira egun *arrabotü*, *atherbü*, *barrükü*, *drolü*, *hazkürri*, *khaldü*, *kolpü*..., Baxenabar gehienez eta Lapurdin *arrabote*, *atherbe*, *barruki*, *drole*, *hazkurri*, *ukaldi*, *kolpe*... direnak. Esate batera, Belapeirek eta Oloroeko katiximak *khaldi* dakarte, baina Inxauspek eta Larrasketek *khaldü*. Berebat, Amikuzen *axerü* dago. Adibide guztiak berranalisi beraren emaitza dira eta horiek gerta daitezten baitezpadako da hiztunek *-ua* > *-ia* palatalizazioa egin izana. Esate batera, Erronkari ondoko Zaraitzun ez zegoen *-ua* > *-ia* palatalizaziorik eta ondorioz, zaraitzuarrek ez zituzten aldaera berranalizatu hauek egiten. Erronkarin, berriz, *eguzku*, *uzku*, *zubu* aldaerak zeuden, baina berrikuntza hauetan litekeena da bokal asimilazioa egotea, ezkerretik eskuinera eragirik.

2.3.1.2. Ipar Euskal Herrian baizik baliatu ez den eta gure liburuan ageri den *akusu* aldaera ez dakigu zerk eragin duen, ez dakigu analogia zenbait izan ote den. Lapurdiko literaturan Pouvreau, Larregi, edo Duhalde idazleek erabili dute *akusu* hau. Berebat, *bortzchu eguin* 'bortxa egin' forma dakar gure liburuak (348, 356), baina ez dakigu nolaz sortu den aldaera hau.

2.3.1.3. Erdaraz *-l* bukaera duten hitzen euskal maileguk *-le* dute: *animale saxu* (335), *arbole bat* (116) edo *officiale lagun hori* (248) ditugu *Pratica*-n, baina izenondo mailegatu gordinotan ez dago jokabide bera: *benial* (37), *mortal* (193). Bestalde, hitz eratorrietan bada euskaratikako *-le* atzizkia: *emaile, erraile, igaraille, jasaile...*

2.3.2. Izenaren erabilera biluzi edo mugagabeak

2.3.2.1. Euskara zaharraren ezaugarria da izenak eta adjektiboak sintagman mugatu gabe biluzirik agertzea, Zuberoako euskararen aspaldiko ohituran gertatzen den legez. Nafarroa Behereko euskara zaharrea ere honela izan da eta *Pratica*-n adibideak ditugu; aditz iragankorren osagarri kokagunean dagoen izena egon daiteke biluzirik: *harri har niroçu* (392). Atribuzioan biluzirik ageri da *nolako*: *suthan jarten tuçu eta eracasten dicie cer eta nolaco diren* (66); *eçagut eçaçu nolaco ičan behar çuten çauriec, heen sendotceco Jesu-Christori çaurthu ičan behartu çaconaz gueroz* (163).

Hona, orain, idazle zaharren adibideak. Etxepare: *bere iaun eta iabe Bernard Leheteri Bernard echeparecoac haren cerbitzari chipiac gogo honez goraynzi, baque eta ossagarri* (4); *oguiric eztacussat vilcen haci ereyn gaberis* (12). Leizarragaren lehen adibide honetan absolutiboko subjektua da biluzirik dagoena: *eta bil cedin harengana gendetze handi* (66). Hurraren bietan osagarri zuzena dago biluzik: *eginen dugu bekatu* (274v); *eman vkan draue Iaincoac spiritu ithobar: eta begui, ikus ezteçatençât: eta beharri, ençun ezteçatençât egungo egunerano* (282v). Hona haren beste adibide bat: *Legio diat icen* (68v). Beste honetan, berriz, kasu atzizkia du, mugagabean jokaturik, baina artikulurik gabe: *oha baquerequin* (116r). Hona Tartasen *Ontsa*-ko adibide atributibo pare bat: *loa eta herioa biak, bat dira, diferentzia ezta handi* (68); *Jenkoa sobera da handi, poderos, eta infinito, non ezpaita obligatü kondüririk rendatzera bere akziones* (100).

Gaiaz argigarri dira biziki Manterola (2012) eta Santaziliaren (2010) saioak.

2.3.2.2. Zenbatzaile zehaztugabeen arteko *guthi* ere aipa daiteke, erabilera batzuetan mugatzailea hartzen duena: *çure buria behar den beçala eçagutcen baduçu eta cirenarendaco atchikiten baduçu, umilic aski içanen cira, eci ikussico duçu gauça guthia cirela* (278). Honelakoak ezagunak dira ahozko egungo mintzoan: Aezkoako Abaurregainean *edanzale guttia[k] dira ebek bildu genuen xx. mendaren bukaeran*.

2.3.3. Kasu atzizkiak

Ez gara sobera arduratu kasu atzizkien antolaketa eta hurrenkera gramatikaren ikuspegi berritzaileen arabera emateaz, aski izan dugu kasu atzizkiak Euskaltzaindiak ohi duen eran agertzea. Hau da, gramatikalak lehenik, partitiboa barne; oro har pertsoneri dagozkienak ondotik, prolatiboa barne (hau kasutzat jo ohi ez bada ere), eta hondarrean lekuarekin edo denborarekin lotura dutenak kokatu ditugu. Kasuak izenaren ezkerrean ala eskuinean kokatzen diren edo bizidunetan ala bizigabeetan ezartzen diren ez dugu aintzat hartu antolaketa egitean, baina arlo hauek zer iruzkindu badela ikusi dugunean, ez dugu zalantzarik izan behar diren oharren egiteko. Hona, beraz, kasu atzizkien sorta:

2.3.3.1. Absolutiboa

Adibidexko batzuk badira liburuan kasu absolutiboan direnak eta ergatiboaren atzizkia beharko luketenak; hona zein diren: *bena behar den beçala eta justoki glorificatu nahi dena, choilki bere gloria oro eçar beça ene unxa eçagutcian* (11); *nehor gauça horiec oro unxa piçatcen baitu* (162); *nehor uken behar ci ppena eta dolore horietçaz hunkithia ez içaiteco* (162); *nehor bere ossagarriari oguen eguin baleça ere* (387); *arima Gincoareen beldurraren karga gabe den bat, eliakikeçu salbamenduco bidian langer handi gabe ibilten* (414). Adibide hau ez da besteen berdina: *beldurrian bici direnac bere burier gogua emaiten dicie* (400); *-ak dakar -ek* beharrea.

2.3.3.2. Partitiboa

2.3.3.2.1. Euskara zaharraren ezaugarria da izen sintagmak partitiboan agertzea eta *Pratica* ez da salbuespena; hurranen osagarri zuzenak partitiboan doaz guztiak: *Jauna, eman eçadaçu endelgamendia, eta çure leguiaren gagan eguinen dicit goguaketa barnaric eta ene bihotz oroz beiratuco dicit* (116); *hortan badiici anitz arraçoïn goguaketa fñic eta barnaric eguiteco* (288). Nafarroa Behereko euskara zaharrean ere honela izan da. Etxepare: *eginen du arrangura handirik* (63). Leizarraga: *baina bada-cussat berce legue bat neure menbroetan, ene adimenduco leguearen contra bataillatzen denik* (276v). Tartas: *egin obra honik* (Ontsa, 65); *eta min handirik egiten dü gizonari* (Ontsa, 124); *samurtcen dela gauça chipiric hari galdatcen dugunian* (Arima, 50). XIX. mendean ere bai; Salab SM: *egin zazie beraz penitenziazko obra digne denik* (14).

2.3.3.2.2. Ez da ageri *Pratica*-n Etxeparek darabilen *-ika* moduzkorik; cf. haren *yxilica egoytia* (116).

2.3.3.3. Ergatiboa

Adibide zenbait badira liburuan kasu ergatiboan direnak baina absolutiboan joan beharko luketenak: *francesaren cenciác etcela anitzcetan hain lanhoki explicatcen abal* (7); *egun oroz norc bere biciuen falta çunbaitetara erorten tuçu* (127-8); *batbederac bere beitaric devocionesco seindimendu hetan sartcera inxea dadin* (197); *Seint Bonaventurac seindimendu bereco duçu* (330); anakolutoak dirudite.

Hutsak ez dira guztiak mota berekoak, batzuetan itzultzaileak perpaus luzea eraiki du eta ondotik komuntzadura egitean ez du xuxen jokatu: *eztuçu segurki unxa, ez arraçoïn haren araura, guiristinho batec lan aboro eguithiagatic edo beste munduco eitekuegatic, lacha dadin bere otoitzcetan, mortificacionetan eta beste Gincozco einbide-tan* (14); *Demoniuac, nola eçagutcen baitu meditacionetic idoki dirozkgun prootzchu handiac, inxeatcen duçu beti ahalaz hartaric guibelatcera edo urruncera* (119); *anitzcec hola-hola meditathez, heldu tuçu otoitzçaren gradoric gorenera* (142).

Beste batzuetan erlatibozko aditzari egokitu dio ergatiboaren kasua, baina baliatu duen aditz nagusia iragangaitza izanik: *Gincoa offenxathusco dolian irauten dienc, unxa urrun diagoçu berris haren offenxatcetic* (112); *eguiten dienc banitatezco lange-rretic campo duçu* (241); *gauça thipiac mezperetzchatcen thienac, handietara emeki erorico dela* (361). Anakoluto edo gurutzaketa arruntak gertatu dira honako adibideotan ere: *orhituric Joandene Paule lehen Ermithainhac, Seint Antonioc, Seint Francessec eta beste anitz Seindu handi behin ere etcirela menturatu Apeztera* (252).

2.3.3.4. *Datiboa*

Nafarroa Behereko idazle gehienetan bezala, datibo pluraleko morfema *-er* da *Practica*-n: *bester*, *heer*, *gauça ispiritualer*. Baxenabarren *-ei* aurkitzen badugu, Lapurdiko eragina aitortu duen idazlea da, esate batera Tartas. Leizarragak nagusiki *-ei* darabil: *çuey*, *duteney*, *guciey*, *hiley* eta plural hurbilean *çaretenoy* erakoak, baina Lafonek dioen legez (1972: 149) *ABC*-n *-er* dakar: *Hevscal-Herrian gazetassunaren iracasteco carguä dutenér eta goitico guciér*, *I. Leizarraga Berascoizcoac Iaincoaren gratia desiratzten*. Hona idazle gehiago; Etxepare: *izterbegier*. Tartas: *Apostolier (Arima, 43)*, baina *gaixtoey (Onsa, 83)*. 1651ko pregarietan bi erak datoz: *arçainei* (aurkezpena) / *gucier* (11), *dohatsier* (16), *daudecener* (21). Laneufville: *fideler* (55), *chimplener* (77); baita *Apostolierr* (9) ere. Irib SM: *zaudener* (26), *aphezer* (42). Zuberoan ere haste-hastetik *-er* ageri da idazkietan: *oilloer utzi* dakar Belak eta haren seme Belapeirek *boronthaté hon diener* dakar. Azkuek eta Traskek bilakabidea *-eri* > *-er* izan dela proposatu dute (Azkarate & Altuna 2001: 89), baina Pikabeak *-eri* XIX-an kokatzen du eta Padillak dioen bezala (2011: 41), egun *-er* egiten den eskualdeetako testurik zaharretan *-er* aldaera ageri da.

2.3.3.5. *Edute genitiboa*

2.3.3.5.1. Euskara zaharrea (Etxepare, Leizarraga) eta ekialdean (Tartas, Belapeire, Oloroeko katixima, Mercy), edute genitiboak balio destinatiboa har dezake eta era honetako adibideak ditugu Baxenabarreko XVIII-XIX. gizaldietako idazkietan ere. Laneufville: *Bai, haren daco içan behar guira devotago seindu gucien baino* (76). Caz SM: *in ditzaün hemen, zuk nahi'uzulaik, hiru etchola, bat zure, beste bat Moisesen eta bat Eliasen* (49). Irib SM: *bat zuretaco, bat Moisesen...* (54). Tradizio horretan murgildurik dago *Practica* ere: *perfeccioniaren uken behar den amoriuaz eta garras* (17); *Cerda ere, cioçu Seint Augustinec, otoitzça beno hobiagoric? Mundu huntan prootzchozagic? Ispirithiaren ezthiagoric?* (95); *bakoitz baten eguinen ciela ororen eguin diena* (180). Adibide batean *baratce bathian çunbait lore edo lili, besthiac oro beno arrangurozkiago nehorc ehenhatcen eta lantcen baitu eta haren hourthatceco dembora hartcen, beste baratceco belhar hunen ez harturic ere* (135) ageri zaigu; baliteke bertan aditz izenaren elipsia egotea, “beste baratzeko belhar hunen *hurtatzeko* ez harturic ere”; beste aukera bat *belhar hunen* horrek adiera destinatiboa izatea litzateke: “baratzeko beste belhar hunen[tzat] ez harturic ere hurtatzeko denbora”.

2.3.3.5.2. Ohi bezala, osagarri zuzena edute genitiboan ageri da liburuan, perpau jokatugabea *-t(z)e* aditz izenaren atzizkia baldin badago. Ordea, salbuespen bat dago, aditz izenik gabeko *to gen* adibide bat: *eta hainbeste umilitatezco exemplu handiac finitcen tici Curutcian Herio laidogarri baten sofrirituz* (257).¹¹ Ez dakigu honekin loturarik baduen, baina Ipar Euskal Herriko testu zaharretan, esate batera Lapurdin, moduzko perpau ez jokatueta *-t(z)ez* ibil zitekeen, nahiz egun *-tuz* egiten den. Zuberoa salbuespena da: herrialde horretan oraindik ere aditz izenak dirau moduzko perpau ez jokatueta; hona Urdiñarben bildu dugun pasarte bat: *amaekilan*

¹¹ Adibide honetan ezin aintzat hartu da jatorrizko idazketa, itzultzaileak ez baitu literalki itzuli.

eta amaen ahizpa batekilan [3]uiten üthürrila, bide buzi bat beitzen, tripaen xähátzea eta erraitez süia etxeki lezen artin.

2.3.3.5.3. Inoiz osagarri zuzena extraposizioan dago, aditzetik guztiz eskuinera kokaturik: *hartacotz, gauça handi bat duçu anitz estimatcia Gincoareen bidian aiticin-raci guitçaketen gauçen* (11); *net prootzchoz dela gure abançu ispiritualaren desiraren ukeithia, edo hobeki erraiteco, haren gosse eta egarriaren* (22); *eracazteco... erakaxi behar cithien gauçen* (257).

2.3.3.6. Soziatiboa

Soziatiboko *-ki* nahiz *-kila* atzizkiak aspalditik ageri dira Nafarroa Beherean, XVI-XIX. mendeen artean idazkietan ditugu. Atzizkioi atxiki *-n* morfema ere ez da ezezaguna Baxenabarren: idazlea antzinakoagoa den heinean, inesiboko morfema ez agertzeko aukera handitzen da eta geografian ekialdera jotzen dugun heinean ere, ez agertzeko aukera handiagoa da; *-n* morfemarik ez duten edo bakan ibiltzen duten idazleak aurkeztuko ditugu. Etxepare: *alabarequi* (137), *saynduyequi* (22) / *honequila* (46), *norequila* (14). B. Etxauz: *hunequila*. Oihenart: *etsaiekila* (102). Tartas: *desohore handireki* (Onsa, 65) / *gurequila* (Onsa, 75). Bela: *ekar badeçac orequi, ukenen duc yaurequi / houna bere gaitzarequi*. Belapeire: *hayeki, goureki*. Antiokiako San Julian past.: *ossagarriareky* (56). Mercy 1780: *Mariaren icen hori nahassiric Jesusenarekila* (14); *Charlemagne* past: *enequila* (132).

Leizarraga —*çueqin* (33r), *senharrarequin* (102v)— eta XIX. mendeko katiximak dira berriagotzat jo ohi den *-kin* beti baliatzen dutenak. Donap kat: *batekin* (243), *xediaikin* (244). Donam kat: *elgarrekin* (258). Caz JJ: *aitaikin* (114) / *batekila* (120). Irib SM: *ainguriekin* (53), *elgarrekin* (42), *enekin* (51), *gurekin* (22). Bestalde, 1651ko pregarietan ere *-kin* dator ia beti: *ahaidearequin* (25), *batequin* (16), *enequin batian* (12), *hequin* (10), *primiciarequin* (8) / *enequibatian* (13).

Pratica-n *-ki* zaharra nahiz *-kin* berriagoa batera ditugu: *divinuareki* (150), *Gincoareki* (110), *handienareki* (121) / *harekin* (158), *mehatzchurrekin* (444). Liburuak lau aldiz baizik ez dakar *-kilan*: *berarekilan* (204), *dereunekilan* (445), *handienekilan* (324), *heenekilan* (210); aldiz, ez darabil *-kila*-rik, non eta ez den *-kilaco* egituran. Bazkazaneko 1762ko predikuek ugari dakarte *-kila*: *guciequila* (206, 207), *handirequila* (205), *hojequila* (198), *munduyarequila* (186), *placerequila* (192); pare bat aldiz dakarte *-kilan*: *esniarequilan* (231), *hunequilan* (224); badakarte *-kin* ere: *harequin* (176). Laneufville deitu dugun katiximak ere bietarik dakartza, *-n*-dunak eta gabeak: *berriareki* (37) / *penekin* (16), *Virgina Seindiarekin* (75).

2.3.3.7. Destinatiboa

Arestian ikusi dugu euskara zaharrean zentzu destinatiboa adierazteko ekialdean edute genitiboa ibiltzen zela, baina ondotik aukera gehiago izan dira euskararen historian zehar. Esate batera, hala Etxeparek nola Leizarragak, biek darabiltzate *-tako* nahiz *-tzat*, bakoitzak bere maiztasun-ñabardurak dituelarik. Esan liteke, testuak zenbatenaz berriago, *-tako*-ren agerpena hainbatenaz nabarmenago dela Nafarroa Beherean eta bestalde, Lapurdiko idazki zaharretan eta beren eragina duten idazleetan ageri dela gehienik *-(ren)tzat*; nolnahi ere den, aski konplexua eta askotari-

koa da Lapurdiko lehen idazleen destinatiboaren erabilera. Axular bera da horren lekuko.

Gure *Pratica*-n ez da *-tako* baizik ageri: *Gincoarendaco* (90), *guretaco* (36, 61), *no-rendaco* (61). Ez dakar *-(r)entzat*, non eta ez den balio prolatiboan. Laneufville izen-datu dugun 1786ko katiximak ere *-tako* darabil nagusiki —*batciec bercen daco othoitz eguin behar baitugu* (69), *bere borreduen daco* (43), *guharendako* (66), *heen salvamendiaren daco* (68)—, baina badakar *-tzat* ere: *Curutciaren gainian goureçat hilic* (8).

Belapeire zuberotarrak inoz *-tako* ibiltzen du, baina genitibo hutsa du destinatiboko erarik baliatuena. Oloroeko katiximan ere genitibo hutsa nagusi da, baina *-tako*-ren bi adibide aurkitu ditugu: *obligatceco gouretaco othoitcera* (54), *nihaur ezdeus bat niçanian eman deytaçun çoure khorpitzaren dohain baliouzarentaco* (105). Mercy-k, berriaz, genitibo hutsa, *-tako* nahiz *-tzat* darabiltza; hona hirugarren aldaera: *hargati çombat nahi consolagarry den indulgencia haur, Confessione houn baten moyanez, Iferniaren beldurreti campo diratianençat* (4). Berebat *Charlemagne* pastoralan ere: *Joundane Jacobe eneçat hanix duçu baliatu eta cientaco ere orobat agitcen duçu* (393).

xix. mendean Bonaparte printzearentzat Baxenabarren idatzi ziren kristau ikasbideetan nagusi da *-tako* atzizkia, baina Baigorri eskualdea da salbuespena. Iribarnegararen ebanjelioan *-tzat* nagusi da, nahiz baden *-tako*-ren adibide bat edo beste ere: *beretzat* (32), *deurriaantzat* ‘deabruarentzat’ (73), *dizipuliantzat* (39), *gizonentzat* (52), *hobe da zuetzat* (55) / *aita familiakuaindako* (60); *bainan ene aitak prepaatu deetenendako da* (60); *bat zuretaco, bat Moisesen* (54). Ibarrolako Salaberriren 1856ko izulpenean ere gehiago ageri da *-tzat*, baina ez da *-tako* falta.

2.3.3.8. Instrumentala

2.3.3.8.1. Instrumentalak Euskal Herriko ekialdean idazki zaharretan duen agente eginkizuna erakusten du inoiz *Pratica*-k: *corona iraupenari choilki duçu Jesu-Christhoz hitcemana* (63); *anitzcez eçaguthia duçu Paphnuça deitcen cen Abadiaren istoria* (143). Etxeparek ez dakar honelako adibiderik, baina Leizarragak, Oihenartek, Belapeirek, Mercyk, Bazkazaneko 1762ko predikuek, Laneufville izeneko katiximak, *Charlemagne* pastoralak eta xix. mendeko Salaberri eta Iribarnegarai baxenabartarrek badituzte adibideak.

2.3.3.8.2. Euskara zaharrea bezala, *-(t)zaz* da erakusleen eta izenordain pertsonalen instrumentaleko atzizkia Nafarroa Behereko testu zaharrenetan eta horrela dakar *Pratica*-k ere: *nitçaz* (57), *gutçaz* (19, 40), *hartçaz* (354), *hortçaz* (251). Bigarren mailako erakusle pluralak nahiz *berak* izenordainak *-za*-gabeko aldaera dute ere: *horietçaz* (162) / *horiez* (76); *çunbaitec erran cirocie, beretçaz den beçanbat, bardin litçakeela eri ala osso içaithia* (328) / *moyen berez cerbitzcha quintakeçu* (428). Zuberoan are izenretan ageri da *-tzaz* pluralen: *bekhatietçaz* (90) 1706ko Oloroeko katiximan, nahiz testu honetan pluralen nagusi den *-ez*; *gaichtouetçaç* dakar Maisterrek ere (tabla) eta Mercyk *othoitçeçaz* (1758: 52). Dena den, badira *-za*-gabeko aldaerak erakusleetan Zuberoan: cf. Oloroeko katiximako *honez* (27), *horrez* (95), *harez* (74), *horiez* (97), baina baita *hartçaz* (41) ere; cf. *Antiokiako San Julian* past: *horrez* (94), baina baita testu berean *certçaz* (102) ere. Mercyk *horiez betheric* (1780: 4) / *oraco hoyez* (15) / *egun harez* (23) / *hayez digne içateco* (18) adibideak dakartza, baina baita *arrazou berayetçaz* ere (11).

Aldiz, Laneufville-ren 1786ko katiximan eskualdean berriago dirudien *-taz* aldaeraren adibideak ditugu erakusleetan: *hetaz* & *hotaz* (biak 1740ko manamenduaren pasartean); badira bestelakoak ere: *hotzaz* (72). 1762ko Bazkazaneko predikuetan ere ezaugarri berria nahiz zaharra nahaska datoz, *-taz* ugariago bada ere: *nitas* (172), *huntas* (231), *hortas* (201), *hotas* (202), *hetas* (175) & *hetaz* (191, 212) / *harçaz* (211) & *hartçaz* (214, 216), *hetças* (175). Egiazki, *-(t)az* aldaera berriago hau da XIX. mendeko idazkietan Nafarroa Beherean nagusi ageri dena.

2.3.3.8.3. Dena den, geroagoko garaian analogiaz pluralean agertuko den *-etaz* falta da *Pratica*-n, *-ez* da izenen plurala instrumentalean: *halacuez* (26), *eta bihotzceco hazper eta oihiez* (134). Baigorriin Iribarnegaraik *bercetaz* (32) dakar XIX. ean eta Garaziko Jondoni Juaneren ebanjelioan *guzietaz* (115) ageri da.

2.3.3.9. Prolatiboa

Prolatiboa idazle zaharrek eta lapurtarrek bereziki *-tzat* atzizkia dakarte, baina ekialdeko ohituretarat jotzen duten idazleen artean ez da *-tako* falta, eta idazle berrietan ere indarrean da *-tako*. *Pratica*-n bi erak ditugu: *aboro hetara ez erorteco erremedioçat baliatcen tuçu* (50); *harc bere beithan beste erremedio guciac cerratcen tici. Gincoac berac eman cirakoçun halacoçat Abrahami* (72), baina baita beste aldaera ere: *Ainguriec oraidanic bere lagunetaco atchikiten guiticie* (96); *Erregue ukenen diela adiskidetaco* (354). Laneufville izeneko katiximak ere badakar: *hartu guitienez gueroz bere haurretaco* (69). Garaziko Bazkazaneko 1790eko idazkietan *-tzat* dator: *buruçaguitçat eçagutu* (108); *Eliçac bere arçainçat, eçagut ez ditçaquenac* (109); ordea, Orpustanek dioenez egun Garazin ez da *-tzat* prolatiboa baliatzen (1991: 125). XIX. mendeko idazkietan bederen, *-tako* ibiltzen da Baxenabarren. Caz SM: *zaukelakotz profeta bantendako* (43); Salab SM: *ukhanen ditu exaietako bere etchekuak* (58). Alta, Baigorriko ebanjelioan *-tzat* dugu: *zure hitzetaik izaintzira huntzat zautia* (44).

2.3.3.10. Inesiboa

2.3.3.10.1. Inesibo zaharreko adibideak usu ageri dira idazki zaharretan, XVII. mendetik honat, baina ekialdeko idazleen lanetan izaten da: Oihenart, Tartas, Baxenabarreko 1651ko pregariak, Belapeire edo Mercy dira erabiltzaileak. *Pratica* ere lekuko da: *eguias adiskide batec bere adiskide maithiaren etchen sartcia desiratcen dien beno aboro* (25); *Jauna, Zachearen etchen sarthu cinenian erran cindiena* (211); *Ama hirian baitcen, gin onduan bere semia etci etchen idireiten* (223). Erronkariko euskaran *etsen* aldaera baliatzen zen. Oro har, *etxen* / *etxi(a)n* bereizketak 'norberaren etxea' vs. 'besterena' bereizten du, beti horrela izaten ez bada ere. Aldiz, Etxepareren jokaeran ez da honelakorik: *echian den gauça oro gayzqui erreglaturic* (120); *gure echian ohart vadaquizquigu* (204); eta horra Leizarragarena ere: *eta cioela, Iauna, ene muthilla diatzac etchean paralytico, gaizqui tormentatua* (13r); *ezta Prophetabat desohoratzen bere herrian, eta ahaidén artean, eta bere etchean baicen* (70v). XIX. mendeko Baigorriko idazkian ere ez da ageri: *sehi bat perlesiaz yoa dao ene etchian* (33); *argi dezan etchian diren guzier* (27).

2.3.3.10.2. Inesiboan loturako bokalik gabe ageri dira Zuberoan *arrats* eta *goiz* hitzak: 1706ko Oloroeko katiximan ditugu *goyçan* (1, 5), *arratsan oheratcoan* (89) edo

goyçan eta arratsan (53) adibideak, nahiz badakarren mugagabeen jokaturik ere: *eliçaren maniac goiz arratsen oracioniaren landan* (7) edo *arratsen* (5, 8). *Charlemagne* pastoralak ere *bihar goiçan* adibidea (177) dakar. Zuberoa barreneko agerpen eta txandaketa hau gora-behera, Baxenabarreko idazkietan ez da “goizan” edo “arratsan” & “arratsen” erako aldaerarik baliatzen.

Pratica-n goician eta axian (298) aipa daiteke eta grafiaren alderditik so eginik, *goizcian* (55, 208) & *goician* (91, 100...) txandaketa dugu itzulpenean. Halaz guztiz ere, bada aipagai bat gure *Pratica* dela eta. Inesiboan jokatzeko den *gañ* postposizioak *gagnan* aldaera dakar liburuan: *hitz horien gagnan* (17); *dugun ikuz horren gagnan Seindiec cer seindimendu duten* (38); *hotan gagnan goguaketatu niçan aldi oroz* (35); *heriuaren gagnan meditacione eguiten dugunian* (86); *beste orotan gagnan dien abanthailhez* (87); ezker genitiboa du ia beti *gañan-ek*, baina baita inoiz inesiboa ere. Bakarra da salbuespena, liburuak *gañ* inesibo mugatu singularrean dakarrena: *eguia horren gagnian fedesco acto baten choilki eguinez* (77); itzulpenak ez dakar *gañian*-en adibide hau baizik.

Zuberoan, berriz, ez dugu ***“gañan” aurkitu, ezkerrean inesiboa duen *gañen* aldaera ibili izan da herrialde honetan. Hamaika adibide ditugu testurik testu: 1706ko Oloroeko katiximak, besteak beste, *eracousten deyzcun gaycetan gagnen* (98) edo *gutian gaignen pphotere edo autoritate dien guciac* (67) dakartza, eta Maisterrek *bere tentacionetan gagnen* (29). Eskiulako 1758ko idazkian *heben gagnen* (9) ageri da eta herri bereko 1780koan *obra hounetan gagnen* (25). Bestalde, *gañian* ere bada Zuberoan: *althe gagnian* dakar Maisterrek (150).

2.3.3.10.3. Mendebaleko nahiz ekialdeko testu zaharrenetan gauza arrunta da bizidunekin *-ta-* ibiltzea, lekuzko kasuetan ageri den morfema; Etxepare dugu lekuko: *bertuteac vehar luque guiçonetan handiago / emaztetan nic dacussat honguiz ere guebiago* (122). Ipar Euskal Herrian ohi bezala izenordainekin eta zenbait izen berezirekin ibiltzen da *Pratica-n*: *çutan seinditcen ezpaduçu gosse eta egarri hura* (35) / *Jesu-Christotan listreatcen duten bertuther* (101); *Gincoaz oro bethia cirela, oro ingurathia, Gingoatan iguerica beçala çaudela* (75).

2.3.3.10.4. Atzizki lokatiboa jokatzeko honen ezkerrean inesiboko morfema agertu ohi da Zuberoan, baina ez da ageri ezaugarri hau Nafarroa Behereko idazleetan, ezta 1782ko gure *Pratica-n* ere: adibide *n-*dunik ez da ageri.

Oihenartek *bertanko* (434) dakar, baina esate baterako, B. Etxauzek *etxeko*; ohart, gainera, atsotitza dela Oihenartena, beharbada herriaren ahotik bildua; ezaugarri hau ez du Oihenartek bere idazkietan sistematikoki baliatzen. Tartasek ere ez du ezaugarri hau biziki baliatzen, baina *Arima* liburuan adibide bat bildu dugu: *echenco baquia* ‘etxeko bakea’ (85); gaineratekoan, Zuberoan ere ohikoak diren *lurreko*, *arratseko*, *hatsarreko*, *ehizeko*, *ezkuineko* edo *ezkerrekoa* baliatzen ditu *Arima-n* Tartasek. Dakigunez, Zuberoako idazki zaharretan ezaguna da hitz jakin batzuetan inesiboa agertze hau: *goiçanco othoitciaren landan* (5) eta *goyçanco oracionia* (2) dakartza Oloroeko katiximak (1706); *goiçanco othoitciaren* (19) Resseguek (1758); *hamassey denetic landanco lehen igantia* (9), *goiçanco eta arratseco othoitciary* (31), *hiltcety landanco bilkhuran* (34) Mercyk 1780an.

2.3.3.10.5. Ez da harritzekoa Nafarroa Beherean perpaus kontzesiboetan “aditz partizipioa + *-(r)ikan* ere” era aurkitzea, baina ez da hain arrunta inesibo pleonastikoa partitiboan edo ablatiboan gertatzea. *Pratica-n* ez da egitura hau ageri, ezta perpaus

kontzesiboetan ere: *cofessaturic ere* (111), *einic ere* (20), *emanic ere* (80), *erranic ere* (66), *etçanic ere* (118), *içanic ere* (53, 76, 108), *orbituric ere* (89), *ukenic ere* (23, 51)...

Cazenavek Bonaparterentzat XIX. mendean Garazi aldeko mintzora egin itzulpenetan, ordea, badira adibideak. Ohiko *izanikan ere* (151, 167) dugu Donibane-Garaziko katiximan, baina baita *baizikan* (152) eta *ezikan* (157) ere. Cazenavek berak San Mathiuren ebanjelioan *baizikan* (24, 26) eta *ezikan* (25) dakartza, eta baita partitiboan jokaturikako bi hitz ere: *zinikan* (25) eta *hunikan* (29); badakar beste bat ablatiboan ere: *hantikan* (25, 33, 38, 41). Jondoni Juaneren apokalipsian, Salaberri Ibarrolakoaren San Mathiuren ebanjelioan eta Bazkazaneko 1790eko idazkietan ez da honelakorik ageri, baina Bazkazanen agertu 1762ko predikuetan inesiboko atzizkia duen partitiboko adibide pare bat dator: *deusican e[r]e* (199) / *emeçuiie jende probier goicetaco edo arraxetaco errepassetan esparniatcen duçuyen gauça hetarican cerbait* (229).

Aspaldiago, *biderican* (214) dakar Etxeparek, liburu guztiko adibide bakarra partitiboan eta baditu, bestalde, *ixilica* (116) moduzkoan eta *cerutica iayxi* (126) ablatiboan, inesiboko morfemarik gabekoak. Ordea, *-n*-duna da Tartasen *aitcitan* (*Onsa*, 9), eta Lapurdin ere ageri dira: Argaiñaratzek *deusican* (6), *disgusturican* (17), *delarican* (6), *orroiturican* (41), *aitcitan* (19) dakartza eta Xuriok *horietarican* (174) edo *hargatican* (400). Nafarroa Garaian Beriainek aditzeko *-rik* atzizkian dakar inesibokoa: *criaturican* (1621: 93v).

2.3.3.11. Ablatiboa

2.3.3.11.1. Ekialdeko idazki batean ez da harritzeko ablatiboan *-ti* aldaera agertzea: *Celuti lurrera geuxi* (233); *gorati erraiten cicin orori* (326); *peredicuti landan* (230); *Templuti jalgui çuçun* (274). Baina bada *-tik* ere eta nagusi da liburuan: *bihotzetetic, erditic, gogotic, hantic, haxetic, ondotic, ordutic*... Eguzki aldekoak dira ablatibo singularrean *-ti* baliatzen duten idazle baxenabartar zaharrak; aldiz, Etxeparek, Leizarragak edo B. Etxauzek ez darabilte *-tik* baizik. Oihenart edo Tartas *-ti* & *-tik*-en erabilzaile ditugu eta berdin gertatzen da Laneufville izeneko 1786ko katiximan ere; aldiz, XIX. mendeko Baxenabarreko idazkietan *-tik* nagusi da. Zuberoan aspalditik ageri da *-tik*: Belak, Belapeirek edo Maisterrek baliatzen zuten; aldiz, Oloroeko katiximan, Eskiulako bi argitalpenetan edo pastoraletan, *-ti* & *-tik*, bi aldaerak ageri dira.

2.3.3.11.2. Atzizkiaren aldaeraz bada ohar gehiago egiteko oraino; *barnatik* dugu *Pratica*-n adibide batean, garden-garden ablatiboan emanik, baina *barnatik*-en liburuko kasu bakarra da. Grafiaren itxurari dagokionez, guztiz ziburra da idazkera hori: *noiz-eta-ere gure miserien, eta flakecien barnatic eçagutcen ari guirenian*... (291). Egungo euskaran Txomin Peillen zuberotarraren adibide paralelo bat eman deza kegu, Junes Casenave-Harigileren omenez 2010eko uztailean idatzia: *Ziberoako eüs-kara barnatik ikasirik*.

Ordea, liburu honetan <t> eta <r> grafia ez dira batzuetan ongi bereizten eta ondorioz, kasu batzuetan ez dakigu hitzak atzizki ablatiboa ala partitiboa daraman, hau da, moduzkoa ere baden *-rik* ala *-tik* daraman. Nolanahi ere den, letra etzanean ongi bereizten dira <r> eta <t> eta hartara, garbi dakusagu badirela liburuan *barnaric*-en bizpahiru adibide; beharbada ez dira ablatibo zahar garbiak, moduzko *-rik* baizik. 116-koa zalantzarik gabe *-rik* da, baiezko perpausuan baliatua: *equinen dicit goguaketa*

barnaric; halakoxea da *barnaric* 288-n ere: *hortan badiici anitz arraçoïn goguaketa finic, eta barnaric eguiteco*; 125-n ere <r> dela dirudi, eta adibide honetan moduzko adiera du: *eta aski barnaric pundu guciac examinatu gabe*; adizlaguntzat jo liteke *barnaric* hori.

2.3.3.11.3. Eguzkia *-ganik* atzizkiarekin ageri da liburuko pasarte batean: *philosophic ciocie arguiciac esthiela bere beitharic arguiric, ekiaganic erecebitcen diena becic* (73).

2.3.3.11.4. Ez da ageri *Pratica*-n Etxepareren lanean dagoen *-tika* ablatiborik; cf. haren *cerutica iayxi cedin* (126).

2.3.3.12. Adlatiboa

Adlatiboko *-la*, nagusiki ekialdeko idazle baxenabartarrek darabilte. Etxepareren erabilera ez dugu sumatu, ez *-a* bokalez bukatu hitzetan, ez beste bokalez bukatuetan, ez kontsonantez bukatuetan, ezta leku izen berezietan ere, *-ra* ibiltzen du beti. 1782ko gure *Pratica*-k berezko *-a* duten hitzetan baizik ez darabil *-la*: *arimala* (40, 222), *heuzcarala* (3), *tombala* (355) / *aitcinera* (447), *etchera* (24), *gorpitzcera* (222), *hourperat* (42), *itxassorat* (43). Laneufville izeneko katiximan ere *-a-z* bukatuetan dugu: *goure hautala* (31), *bere imaginala* (31), *mesperetala* (102), *penitenciala* (24) / *idurira* (31), *paraucurat* (10). Aldiz, XIX. mendeko Donapaleuko katiximan *-la* ez da *-a* bokalean bukatu hitzetara mugatzen: *ifernulat* (241), *pharauzialat* (241); pluralean ere berdin: *ifernietalat* (224, 230), *zelietalat* (224, 230); aditz izenarekin *-ra* dakar: *arraberritzeä* (244), *erortzeä* (232), *salutatzeä* (233); baita birdeklinazioan ere: *zelurako* (238); horiezaz landa *gañera* dakar (244); pluralean ere bada *-ra*: *bietara* (243), *gisetara* (243), *huñetaä* (244, 245).

Tartasengan Zuberoako ohitura ageri da, *-a* bokalaz bukatu hitzez landa ingurune gehiago dira *-la* hartzen dutenak: *alde batiala* (60), *dantçala* (55). Belapeirek ere berdin: *catechimala* (I, 24), *celialat* (I, 140) —pluralean *celietrat* (I, 35)—, *gagnela* (I, 92), *igantiala* (II, 8), *ordokiala* (I, 36). Olor kat (1706): *iferniala* (17), *adiniala* (76), *suçala* (36), *uduriala* (25), *utsutarçuniala* (94), *gogortarçuniala* (95), *eternaliala* (95), *odoliala* (97); bestalde, *-alat* dugu: *gueroalat* (106), *ifernialat* (19), *ppharadussialat* (19, 44); bada *-rat* ere: *ppharadussiti camporat* (25) eta pluralean *infernietarat* (25). Mercy (1780): *bihotz hori gaitciala bethi ekharria* (23). *Sainta Catherina* pastoral: *biskarila* (534).

2.3.3.13. Muga adlatiboa

Muga adlatiboan *-rano* atzizkia dugu nagusi *Pratica*-n: *burthiniranokuan* (158), *Celurano* (76), *emaiterano* (172), *finerano* (63), *hil arteranokuan* (64), *pundurano* (27). Aldaera honek Ipar Euskal Herrian hedadura handia izan du garai zahar nahiz berrietan; Leizarraga eta Oihenartez landa XIX. mendeko Baxenabarreko kristau ikasbideak aipa ditzakegu erabiltzaile. Donap kat: *bulharretaano* (227), *tenoreaano* (225). Donam kat: *akhaantzaano* (269). Caz JJ: *hatseano* (110). Irib SM: *akhaantzaano* (39), *azkeneraano* (69), *Dabiteaano* (21), *korleraano* (76).

Ezin esan, ordea, *-raino* Baxenabarren ez denik. Bazkazane 1762: *ceruraino* (196). Laneufville: *egundaigno* (155), *undar extremitateraino* (155).

Zuberoan, berriz, *-(a)lano* aldaera ageri da, Oloroeko katiximan —*igantialano* (77)— edo Eskiulan (1758): *bestilano* (28); *dey itçaçu eta gora jagoitico içatialano* (50).

Baina *Pratica*-n bada *noraderano* aldera ere (160, 420). Ekialdeko egitura konplexu eta itxuraz pleonastiko batekin loturik dago aldaera hau: *-rad(v)rano* & *-lad(v)rano* eredu izenda dezakegu, euskara zaharreko eredu, Leizarraga eta Oihenart erabiltzaile izan zirenez; *v* irudikatu dugun bokal hori *a* dela dirudi, eskualde batzuetan sinkopaturik ageri dena. Era honekin lotura dukete Oihenarten *geurz dara* (88) ‘datorren urtera’ eta *bihar dara gabe gaur* (*Charlemagne*, 331) adibideek. Euskal Herriko eguzkialdeko hainbat adibide eman ditzakegu: *oraydranicq* ablatiboa *Antiokiako San Julian* pastorean (52), zeina Mercyk *oraydanic* dakarren (1780: 6). *Charlemagne*-n *dejaradaniq* (191) ageri da, non *deja* + *daranic* > *dejaradanic* metatesia gertatu baita (Oihartzabal 1991: 191). Erronkarin ere baliatu ohi zen atzizkia, *-radraino* (sing.) & *-tradraino* (pl.) era luzea lekuko.

Garai bateko idazle edo idazkiak banaka aurkezten ditugu. Leizarraga: *noizdrano* (78v), *oraindrano* (266v). Oihenart: *oradrano* (313, 486) eta pluralean *gauerditrano* (136). Tartas: *bihardraiño* (*Onsa*, 95), *egundraiño* (*Onsa*, 95), *goteladrano* (*Onsa*, 125), *hobialadrano* (*Onsa*, 45), *tiniradrano* (*Onsa*, 115). Olor kat (1706): *erditara drano* (103), *erreguetara drano* (77), *oraydrano* (2, 13), *mea culpala drano* (92). Maister: *bihotziala drano* (54), *eguitiala drano* (287), *hagnbestera drano* (xv) edo *haustiala drano* (121). *Antiokiako San Julian* past: *batailadrano* (42), *hortaladrano* (63). Mercy (1780): *Benedictione ondouala drano* (21); *içan diratian etcheitic haren hobiala drano* (35). *Sainta Catherina* past: *gastelialadrano* (565), *udaladrano* (552).

2.3.3.14. Genitibo lokatiboa

Ohiko balio lokatiboa du *-ko* atzizkiak: *eta hura guiza batez çure eskuko uken behar duçu* (66); *Grenadako lehen Archapezpikiaz* (251); *elgarren arteko amorio hunaren beguiratceco* (432).

2.3.4. Birdeklinazioa

2.3.4.1. Funtzio sintaktikoa du *-ko* atzizkiak izenak lotzen dituenean. Ablatiboko atzizkia daraman *zelu* hitzari lotu zaio *celutico hazkurru horrec* (216) adibidean; liburuaren itzultzaileak *céleste* izenondoa ordezkatzeko darabil *zelutiko*: *Celutico Mahain hura* (384). Instrumentalari ere atxiki dakioko: *Gincoasco erran batez* (107); berebat, *oroz gañ* partikulak ablatiboa duenean: *oros gagnetico erremedio bat* (384). Adlatiboari eransten zaio honako erakusleetan: *hareganaco gauça guciac* (22); *hetaraco flakecia* (434); *bertuthe heeganaco affectionia edo amoriua* (187); *heeganaco desir gaistuetaric* (357). Soziatiboari erakusle honetan: *harekilaco unione anitz altchatu eta perfeitz den beçanbat* (112); baita *elgar* izenordainari ere: *heen elgarrekilaco minçatciac* (374); *bere arimen prootchia elgarrekilaco minçatcetan cherkatcen dutela* (375); *elgarganaco amoriuaren eçarteco* (447).

Adizlagunak ere sortzen ditu: *hartaraco* (12), *hetaraco* (147). Beste adibide honen ere adizlaguna dirudi, baina izan liteke izenlaguna ere: *meditatione equiteco pre-*

paracione guciac cerratu behar diici hartaraco pundien edo içarien goguan unxa hartzian (126).

2.3.4.2. Euskara zaharrean legez, jabego genitiboaren gainean eraiki diren kasuatzizkien lotura zenbaitetan ez da Nafarroa Behereko idazki zaharretan *-n*-rik ageri. Bizidunen kasuko *honegana* (96) edo *çuyeganic* ‘zuenganik’ (64) dakartza Etxeparek. Berebat, *haregana* ‘harengana’ (359) edo *hareganik* ‘haregandik’ (129) adibideak ageri dira *Pratica*-n 1782an; ordea, mende bat iragan gabe, Cazenave itzultzailearen San Mathiun Ebanjelioko *zienganat* ‘zuenganat’ adibidean *-n*-berria dugu. XVIII. mendean lehia dagoela erakusten dute Bazkazaneko 1762ko predikuek: *harenganic* (169), *batenganic* (209) / *haregana* (209). Zuberoan *haregana* dugu *Sainta Catherina* pastoraletan (590). Lapurdin bestela dira aferak, lehen idazkietarik ageri da *n* adibideetan. Leizarragak badarabil *n* hori: *harengana* (66r, 114v), *harenganic* (106v), eta berdin baliatzen du Ziburuko Etxeberrik *MD*-n ere: *haren gana darauntsagu nola ubiñac costara* (156).

Motibatiboko kasuan, esate batera, garden ageri da Baxenabarren adibide *-n*-dunak berankorrek direla. Bestalde, Euskal Herriko beste leku batzuetan bezala, jabego genitiborik gabe, motibatiboa absolutiboan oinarritu daitekeela ere garbi ageri da adibide zaharretan, batez ere deklinatzen dena erakusle edo izenordaina ez, baizik eta osagai lexikoa denean: *bekatuacgatic* (272v), *infidelacgatic* (273r), *çuen gucioc gatic* (266v) darabiltza Leizarragak. Halaber, egungo erabileran bezala, absolutiboan oinarritu izenordainak ere badira motibatiboan, esaterako Tartasen *gugati* (*Onsa*, 97). 1651ko pregariak salbuespentzat hartzen baditugu —pregariok Lapurdiko eragina dutela dirudi—, kasu motibatiboan *-n*-agertzea XIX. mendeko gertakari berria da Nafarroa Beherean; Etxepare: *bategatic* (10), *honegatic* (4), *hoyegatic* (66), *penegatic* (220), *çuyegatic* ‘zuengatik’ (67) / *cerengatic* (180). Leizarraga: *hunegatic*. Tartas: *hargati* (*Ontsa*, 97). Zuberoan Belapeireren katixima, 1676ko *Pronus*, Maister edo Mercy aipa daitezke, guztiak *-n*-rik gabeak eta *Edipa*, *Sainta Catherina* edo *Charlemagne* pastoraletan ere berdin gertatzen da.

Pratica-k ez dakar “-(r)engatik” bat bera ere: *ainguriengatic* (254), *bategatic* (433), *becathiegatic* (320), *çoinhegatic* (semantikoki plurala, 155), *deuzegatic ere* (148), *eitekuegatic* (14, 15), *heegatic* (44, 434), *horiegatic* (397); baita egun arruntak diren beste honakoak ere: *cergatic* (358), *hargati* (358), *çaitthiagatic* (355). Laneufvillek 1786an eginarazi katixima: *othoitz eguiçu gu becatore gatic* (74). 1651ko pregarietan bi erak ageri dira: *bi arraçoïn principalcatic* (2), *dituztenegatic* (11), *guciegatic* (10), baina baita sail berriagokoak ere: *erharçunetan direnengatic* (12), *periletan dabilçanengatic* (12), *vici direnengatic* (11). Salbuespen hau eginik XIX. mendekoak dira *-(r)engatik* egituraren lehen agerraldiak Baxenabarren. Donam kat: *bekhatiaan gatic* (270), *zuzentasunaan gatic* (268). Caz JJ: *izenaingatic* (110). Caz SM: *hautatien gatic* (64), *horren gatic* (38), *zitiinen gatic* (44). Salab SM: *izenaren gatic* (117), *yenden gatic* (84). Irib SM: *hitzain gatic* (46), *justiziaingatic* (27).

2.3.5. Gobernuak

Aditz bakoitzak kasu marka berezi bat galdegiten edo gobernatzen du osagarrian; ikus ditzagun atzizkirik atzizki:

Inesiboa:

Hasi: *guiçon berri batetara kambiatcen hassico cira eta ossoki bicitce seindu baten eremaiten* (122).

Ablatiboa

Beiratu: *doliaren ukeithia erremedio azkar bat dela hetara berris erortetic beiratceco* (51).

Adlatiboa

Deliberatu: *costuma haren uztera ez behin ere ossoki ez finki deliberatcen* (41).

Ekarri: *ikusthiac edo consideratciac ekarrico guitici gure indar oroz haren cerbitzchatcera* (155); *o Virgina, beti Virgina, beti socorritcera ekarria* (383); *gure inclinacione gaistua, unxaren beno, gaiskiaren sinbestera lasterrago ekarria duçu* (420).

Eman: *communicatcera eman beno lehen* (194); *heen erregue bati eman den beçala eçartera* (205).

Gomitatu: *Gincoac berac berharen jatera mahainhera gomitatcen dienian* (199).

Hurrandu: *ezkithakeenaz gueroz behin ere hurrant ahal Mahain Sacratu harc merchi dien disposicione ossuareki haren errecebitcera* (199).

Intseatu: *inxeatuco duçu bere ahalaz Gincoazco gaucetan aiticina joaitera* (12).

Jarraiki: *berroquei urte hartan meditacioniaren eguitera jarraikiten cela* (142).

Jin: *behin hoztera giten bada eta gogortcera* (46).

Joan: *geikiten cela otoitzçaren eguitera joaiteco* (17).

Lehiatu: *eztuçu hargatic lehiatcen heen garxuki desiratcera* (123).

Menturatu: *çoin Aldarerat hurrantcera ezpaitcen menturatcen* (197).

Preparatu: *haren errecebitcera preparaceco* (206).

Utzi: *Jauna, joaitera etcitut utciren çure benedicionia uken artecan* (211); *ounciari houra sarthuz eta hartan sarcera lachoki utciz* (42).

Instrumentala

Joan: *bethi eta hanbat aboro perfeccionian aiticinatuz dihatçu* (19).

Aipa litezke, bestalde, izen sintagman kasu atzizki jakin bat hartzen duten aditzak. Eman dezagun, *fidatu*: menpeko perpaus konpletiboa hartu ohi du eta izen sintagmak biltzean, berriz, datiboa ala inesiboa: *eztugula gure burier edo indarrer fidatu behar* (292) / *gure beithan batere ez fidatu, Gincoatan, aldiz, anitz* (296).

2.3.6. Eratorpen atzizkien zerrenda

Lehenik atzizkien zerrenda dakargu, ageri diren hitzei itsatsirik; argi denez, adibide batzuetan zalantza egon liteke zerrendakoa euskal atzizkia den, ala maileguk dakarten atzizki erromaniko gordina ote den. Ondoko atalean liburuko bi eratorpen atzizkiren aldaerez egin litezkeen iruzkinak datoz:

-ada: armada, entrada, parada

- aldi: liburu honetan ez da emankorra, *ukaldi* hitzean baizik ez dugu aurkitu
- ari (1): *auhari, baraskariten & bazkaritera, edari, izari, janhari*
- ari (2): *governari, ihiztari, jokakari, kantari, laborari, mandatari, sekretari, urri-kari, zerbitxari*
- bide: *eginbide, irabazbide*
- dun: *estakurudun, heuskaldun, kargudun, ogendun, zordun*
- dura: *augadura, barreadura, deidura, erordura, eskasdura, hedadura, hotzdura, idordura, izidura, usteldura*
- gaillu: *edergaillu*
- garri: *adoragarri, deithoragarri, desiragarri, eneagarri, engenagarri, errespetagarri, estonagarri, galgarri, gogañgarri, hastiagarri, higungarri, hilgarri, hiragarri, hungarri, ikaragarri, itxusgarri, izigarri, kondenagarri, konsolagarri, laidogarri, laketarri, laudagarri, maithagarri, mezperetxagarri, miragarri, okaztagarri, osagarri & osogari, phenagarri, pietategarri, salbagarri, xarmagarri*
- gile: *langile*
- ka: *aldi-aldiska, arrapostuka, gaindika, kontreka, xilintxaka; baita aditzekin ere: atzimanka; bortxaka ere aditzetik datorrela uler liteke, bortxa izena eta bortxatu aditza dira Pratica-n; harrapatze adieran arrainka*
- kal: *aldikal, bakoitzkal, bertutekal, egunkal, hitzkal, mezakal, misteriokal, pundukal, seindimendukal, urhaskal*
- kara: *meskontentkara*
- keria: *arhinkeria, auherkeria, erhokeria, errankeria, ezdeuseria, faltsukeria, gaiztakeria & gaistakeria & gastakeria, itsuseria, jeloskeria, hotzkeria, laxakeria & laxokeria, lizonkeria, lohikeria, ohoinkeria, satsukeria, sofrikeria*
- ki: *ahalgaizunki, aiseki, alegeraki, amoratsuki, arhinzki, arranguroski, bakarki, berheziki, berokiago, bihotztoiki, biziki, bolontroski, bortitzki, deboki, dignoki, dilienki, diskreki, ederki, egiazki, emeki, endeski, erhotuki, erneki, eternalki, ezabeki, eztiki, fermoki, fidelki, finki, flakoki, frangoki, gaizki, garrazki, gartsuki, gogorki, goraki, guriki, handiki & handizki, hedatukiago, hobeki, hotzki, idorki, igualki, ihiki, infinitoki, injustoki, inutilki, ispiritualki, itsuski, jeneralki, justoki, karioski, klarki, komunski, krudelki, kurajoski, laburzki, lanjeroski, lañoki, laxoki, lealki, libroki, malhuroski, minki, miragarriki, mortalki, nagiki, naturalki, nezesarioki, oneski, ordenariozki, osoki, pazienci, pherestuki, perfeiki, preziatuki, preziski, prootxoski, purki, sakramentalki, segreki, segurki, seinduki, senthatuki, seriozki, sinpleki, subitoki, tendreki, tinki, uroski, xarki, ximpleki, xoilki, xothilki, zuhurki*
- koi: *bihoztoi*
- kor: *erorkor, gaitzenkor, galkor, hauskor, igarankor, iraukor, kaltekor, kanbiakor, sinheskor*
- lari: *ihizlari*
- le: *emaile, erraile, igaraile, jasaile*
- os: *arranguros, artifizios, balios, bektoros, bertutos, bolontroski, glorios, handios, jeloskeria, karioski, karitatos, kurajos, lanjeros, maluros, mirakulos, miserikordios, misterios, penos, probetxos & prootxos, religios, serios, skrupulos, uros*
- pen: *arrerospen, beherapen, berriapen, gorapen, hasperapen, hastapen, iduripen, iraupen, itxurapen*

- tarzun: *aberastarzun, adiskidetarzun, aisatarzun, apaltarzun, arhintarzun, barkartarzun, baliostarzun, barnatarzun, berotarzun, bizitarzun, bortitztarzun, dohatsutarzun, edertarzun, epeltarzun, eritarzun, ernetarzun, erregetarzun, eskergabestarzun, esklabotarzun, eskastarzun, ezdeustarzun, eztitarzun, garbitarzun, garraztarzun, gaztetarzun, giristiñotarzun, gizontarzun, goratarzun, gortarzun, handiostarzun, handitarzun, huntarzun, indignotarzun, itsustarzun & itxustarzun, ixiltarzun, jinkotarzun, justotarzun, kaptibatarzun, karastarzun, laburtarzun, lañotarzun, laxotarzun, luzetarzun, poillitarzun, seindutarzun, sorhaiotarzun, umiltarzun, xahutarzun, xebetarzun, zuhurtarzun*
- tatu: *ausartatu, hantatu, haustatu, hirritatu, hungi jinztatu, hurtatu, ibiztatu, ipiztatu, kontentatu, lohiztatu, ostatatu, prometatu, saristatu, usustatu*
- te(g)i: *pijuntei*
- tsu: *amoratsu, arautsu, bezalakotsu, boteretsu, dohatsu, gartsu, gozatsu, jakintsu, mereximendutsu, moldetsu, satsu, urgulutsu*
- tza: *egoitza, emaitza, ethortza, ezagutza, ezkontza, higuintza, laguntza, othoitza*
- tzapen: *orhitzapen & orhitzapen, sortzapen*
- xe: *aitzinechian, barreatuxe, joanxe, <luçatche>*
- zale: *begirazale, behazale, eheñazale, errazale, exortazale, hilzale, imitazale, inprimuzale, irakurzale, itzulzale, krezale, manazale, maradikazale, peredikazale, salbazale, salhazale, salzale, segizale, sendozale, tradizale*
- zarren: *kanbiazarren*
- zia: *ezagun du batzuk besteak baino mailegu gordinagoak direla, euskaran arrotzagoak; abarizia, abilezia, alegeranzia, aparanzia & aparenzia, ausartzia, bozthalenzia, desobediencia, esperienzia, exzelenzia, finezia, flakezia, grazia, guthizia, justizia, konzienzia, liferenzia, malezia, medisenzia, obediencia, pazienza, penitencia, plazenzia, praubezia, preferenzia, primezia, probidenzia, probinzia, sentenzia, substantzia, tendrezia, zuhurtzia*
- zione: *adorazione, afekzione, aflikzione, akzione, aprobazione, arazione, aspirazione, atenzione, benedi(k)zione, damnazione, debozione, deklarazione, desesperazione, desolazione, disposizione, elebazione, errabiazione, erreparazione, errepuzazione, erresoluzione, esplikazione, hantazione, imitazione, inkarnazione, inkisizione, imperfekzione, inklinazione, inspirazione, intenzione, judizione, kondizione, konsekracione, kontenplazione, kontrizione, korrupzione, kreazione, lekzione, maradikzione, meditacione, mortifikacione, obligacione, okupacione, oracione, perfekzione, persekuzione, prefacione, preparacione, presumizione, punizione, resi<gnh>acione, satisfacione, tentacione, tranfiguracione, umiliazione*

2.3.7. Eratorpen atzizkien aldaerak

2.3.7.1. Atzizki mailakatzaileetan ohiko *-xe* ageri da —*aitcinechian* (232), *joanche* (250), *barreatuche* (424)— baina adibide batean bada *luçatche egon* (293) ere; grafiak irudikatzen duen afrikazio hori *luzaz + -xe* ote da?

2.3.7.2. Baxenabartarren idazkietan ez da XIX. mendea arte ageri *-xe* atzizkiari itxuraz berranalisi zenbaiten bidez atxikitako *-t* eraskina, XX. mendeko ahozko mintzoan *hortxetan, hantxetan, holaxetan* erak eman dituena. *Pratica*-k ez dakar honelako adibiderik. Iribarnegaraik Baigorriko mintzora itzuli ebanjelioan *holachet* (60) ageri

da. Cazenavek itzuli San Mathiuren ebanjelioan *haüchet* (69) aldaeran ageri da eranskin hau, non eta *-t* hori ez den norabide adlatiboari dagokion morfema. Lehenagoko idazkietan ez da ageri; Leizarraga: *harache ioanic* (53). Tartasek *nehoursse* ‘inortxo ere’ (*Olsa*, 11) dakar.

2.3.7.3. Adjektiboak eratzen ditu *-os* atzizkiak eta izaera edo joera adierazten du. Lapurdi-Baxenabarretan baliatu ohi da; aldaera hau bera dago gure liburuan: *balios* (11, 48, 95...) & *balioz* (3, 11, 25, 31,...), *bertuthoz* (66, 269, 374, 376, 427, 439, 447) & *bertuthosooric* (404), *glorios* (405), *kourajoz* (309). Liburuan ez da Zube-roako “balius”, “delizius”, “glorius”, “malerus”, “serius” edo “urus” erakoen aztarnarik ageri.

2.3.8. Pertsona izenordainak

2.3.8.1. Pertsona izenordain arruntak

*ni, nik, niri, ene, enekin, enetako, nitzaz, nitan, nitarik & eneganik, enegana & enegangat
hik, hire
gu, guk, guri, gure, gureki & gurekin, guretako, gutzaz, gutan, gutarik & guganik & gureganik, gutara & gugana, gugatik & guregatik
zu, zuk, zuri, zure, zureki & zurekin, zuretako, zutzaz, zutan, zutarik & zuganik & zureganik, zuregana & zureganat
ziek, ziek, zien, zier, zieki, ziendako, zieganik*

2.3.8.2. Pertsona izenordain hanpatuak

*nihaur, nihaurek, nihauren & neure, nihaurez
gihaur, gihaurek, gihauren, gihaureki, gihaurez
zihaur, zihaurek, zihauren
zihauriek, zihaurien*

2.3.8.3. Pertsona izenordain hanpatuetan —inoiz genitiboan bihurkari ere baidirenetan— bi sistema ageri dira gure eskualdeko euskara zaharrean. Leizarragarena dugu batetik: *neuror, neurorrec, neure & neurorren* / *euror, eurorrec, eure & eurorren* / *gueuror* (abs.) & *gueuroc* (abs. & erg.), *gueure* / *ceuroc* (abs. & erg.), *ceuron*. Eredun honetan lehen pertsonaren abiagunea *ni* + *haur* izan beharrean *neur* + *haur* da. Eskema hau ez da ongi ezkontzen egun Beskoitzen ibiltzen denarekin, ezta Irantzuz Epelde ikertzaileak Larresoro alderdi horretan bildu dituen bi sailekin ere (2003: 115). Egungo Beskoitzen bi sail ditugu, Lapurdi aldekoa eta ekialderago jotzen duena: *nihooone & nihoor* / *hihoone & hihoor* / *guhoone & guhoor* / *zuhoone & zuhoor* / *zihoone & zihoor* (Duhau 1993: 49). Lapurdin nagusi ibili den ereduaz jabetzeko XVI, XVII eta XVIII. mendeetako idazle batzuen aldaerei so egin diezaiekegu:

Materre: *neure* / / *geurok, geure & gere, geheroki* ‘guhaurekin’ / *zerori, zeurk* (cf. Lazarragaren *neurk & zeurk* eta Tartasen *neurk*), *zeure*. Axularrek aldaera iduriak ditu: *neror, neurk, neroni* (dat.) / / *geurok* / *zerori* (abs.), *zeurk*. Sistema honetako erगतiboan *neurk, zeurk* erak ditugu, mendebaleko euskalkietan paraleloak dituztenak.

- Ziburuko Etxeberri: *neure* / *herori* (abs.), *heronek*, *heure* / *geure* / *zeronek*, *zeure*.
- Harizmendi: / / / / *zeror*.
- Argaiñaratz: *neror*, *nerorentzat* / / / *zerori*, *zerork*.
- Xurio: *neronek* & *nerorrek* / / *gerorrek* / *zeroni*, *zeronek* & *zerorrek*.

Beste saila Baxenabarre eta Zuberoakoa da. Etxeparek *nihaur* (98), *nihaurc* (84), *neure* (6) / *ihaurc* (244) & *ihaurorrec* (56), *eure* (244) / *guhaurc* (38) / *çuhaur* (216), *çuhaurc* (214) & *çuhaurorrec* (238) dakartza. Ez dago Zuberoakotik urrun, baina hartan pluraletan *i* analogikoa dago: *guihaur*, *guihaurc*, *guihaurtan* / *zihaur*, *zihaurc* (Belapeire), eta lehen testuetarik da honela Zuberoan: Oloroeko katixima, Maister, Mercy edo pastoralak, oro eskema honi jarraitzen zaizkio.

Zail da izenordain hanpatuen sistemen artean bereizketa gardenik egitea, aldatketak leku guztietan garai berean gertatu ez direlako eta sistema bakoitzaren barrenean ere aldakortasuna izan delako. Esate batera, autore batek berak bi aldaera izan ditzake; Etxeparek *zuhaurk* & *zuhaurorrek* darabiltza, eta Leizarragak *geuror* & *geurorok* (biak abs.). Etxeberri Ziburukoak *herori* darabil (abs.), baina ergatiboan *heronek*: XVII, XVIII eta XIX-an Lapurdin *neroni* & *nerori* erakoak daude eta Xuriok *neronek* & *nerorrek*, bi paradigmak darabiltza; XIX-an absolutiboan *nerorri* erakoak agertu ziren Lapurdin. Bestalde, diptongoak soildu daitezke eta erakusleen hondar kontsonantea galdu: Leizarragak *neuror* du baina Axularrek *neror* eta Beriain nafarraren *neurau* aldaeran diptongoa soildu ez bada ere, erakuslearen *-r* falta da; *nerau* honen kide da Estellerriko Eraulgo 1564ko *zerau* eta ez dezagun atzendu Lazarragak ere *neurau* duela.

Egiazki, Etxepare eta XIX. mendeko Baxenabarreko kristau ikasbideetako eskema bateratsu doaz, baina XVIII. mendeko Baxenabarre ekialdeko idazkiek Zuberoara jotzen dute. *Pratica* guztiz lerratzen da ekialdera, aldaerok lekuko: *nihaur* (315), *nihaurrec* (4), *nihaurc* (422) / *guihaur* (97), *guiaurec* (106), *guihaurc* (167), *guihaurc* (409) / *cihaur* (426), *cihaurc* (20), *cihaurc* (419) / *cihaurc* (erg., 427), *cihaurc* (271). Aldiz, Laneufville deritzagun 1786ko kristau ikasbideko aldaerak Baxenabarreko eta Zuberoako sistemaren artean leiratzen dira: *nihaur* (81) / *gouhaurc* (38) & *guiaurec* (111), *guihaurc* (113), *guhaurc* (66).

2.3.8.4. Genitiboan, singularreko lehen eta bigarren pertsonen izenordain hanpatu edo bihurkariak *neure* eta (*h*)*eure* izan dira Nafarroa Beherean lehen idazkietarik. *Pratica*-k, esaterako, *ene* (5, 6, 7, 8, 15...) / *neure* (152, 242, 282, 283, 287, 295, 300, 312, 351, 363, 364, 379...) bereizten ditu, baina badu *nihaurc* ere (422): *guiçonac naussitcen çauskit nihaurc beguiratu dudan jujatceco çucenaz eta hartan eskudaincha hartcen*; *nihaurc* horrek ‘enetzat baizik ez’ bezalako zerbait adierazten ote du? Beste pertsonetan *gihaurc*, *zihaurc* eta *zihaurc* dakartza *Pratica*-k. Hondarreko *-n* horiek berriak dirudite.

Mitxelenak **hi-haur-e* edo **hi-hor-e* zekuskien *heure*-ren jatorrian (1977: 210, 12. oh.) eta ikuspegi honen arabera, *neure* < **ni-haur-e* gertatu zatekeela pentsa daiteke. Batek esan lezake harrigarri dela protoforma horretarik horren aldaera desberdin guti sortu izana, potentzialki dialektalizaziorako aukera handia izanik. Egiazki, *neure* eta (*h*)*eure* aspalditik ditugu eremu arras zabalera hedaturik: Euskal Herriko mendebalean, erdialdean —*nere* eta *zere*-ra laburturik gero— eta Ipar Euskal Herri gehienean —ekialdean izan ezik— ageri dira lehen testuetarik. Sistema bakoitzaren

barrean berrikuntzak agertuz joan dira, Lapurdiko Materreren *gere* (275) edo Xu-rioren *nere* (218) eta *cere* (216) aldaerak lekuko.

Egiazki, *neure* eta (*h*)*eure*-ren agerpen zabal eta bateratu honek aski zaharrak di-rela adieraz lezake. Nafarroa Behereko idazkietan balizko jatorrizko egitura beza-lako aldaerak XIX. mendean ageri dira lehen aldiz, izan ere, aitzineko guztiak *neure*, (*h*)*eure* erakoak dira. Hona idazleen adibideak. Etxepare: *çuri neure iaun eta iabia beçala* (6), *çu neure ama vciric* (112), *eguin eçak heure eçagucia* (18) & *vnsa enple-gatu duquec heben eure denbora* (244). Leizarraga: *neure, eure*. Materre: *neure*. Axu-lar: *neure & heure*. Etxeberri Ziburukoa: *heure*. 1651ko pregariak: *neure* (17). Oihe-nart: *neure* (306), *eure* (90). Tartas: *neuré* (*Onsa*, 67) & *neure* (*Ontsa*, 99). Bazkazane 1762: *neure* (201), *heure* (222). Laneufville: *neure* (160), *heure* (14, 101). Donam kat: *neure* (274). Caz JJ: *neure* (114). Caz SM: *heure* (23). Uztaritzeko katiximak ere *neure* dakar.

Sorburuaren tankera dute testuetan berankorrek diren Nafarroa Behereko hu-rrenen aldaera hauek: XIX. mendean Iribarnegaraik Baigorriko euskarara itzuli *Yo-nasen profetia*-n *nihau baitan* ageri da (Pagola, Iribar & Iribar 1999b: 132), eta B. Celhabe notario itzultzaileak ere, *nihau*ren dakar Bardozeko katiximan; bihurka-rian Donamartiriko katiximak *guhaun buriak* (253) dakar. Berriagoetan, Eñaut Etxa-mendi garaztarrak honakoa dakar *Azken elurra* elaberrian: *ta geiheo dena arrotz nin-dukexu nihau denbora guzian toki hoitan* (1975: 17).

Zuberera zaharraz aski berri dugu. Idatzi zuen zubererazko gramatikan *neuria & nuria* —bere grafian <Nouria>— dakartza Louis Gèzek XIX. gizaldian (1873: 62), baina Mitxelenak zuberera zaharrerako *nore* eta *nure* dakartza (1977: 102). Ez da har-ritzekoa *nore* > *nure* bilakabidea Zuberoan, dela *o* bokala *n*- ondotik doalako, dela *gure*-k analogia eraginik. Zuberoako XVIII edo XIX. mendeetako *Charlemagne* pastora-lean *noure* “nure” da nagusi; cf. 147. or. Behin ageri den *nore* ez du uste Oihartzaba-lek datu fidagarria denik (1991: 358); *Antiokiako San Julian*-en ere *noure* dago (104). Ordea, Erronkarin eta Zaraitzun *nore* baliatzen zen. Bigarren pertsonan zuberera zaharrean *ore* ageri da. Tartasek *eman eçac ore diharria ore anaiegatic* dakar (*Arima*, 112). Aldaera hori bera dakar Oloroeko katiximak ere (6, 76) eta baita *Antiokiako San Julian* pastoralak (50) eta *Charlemagne*-k (130, 271) ere. *Edipa* pastora-lean, be-rriz, *nore buria* (282) & *noure aita noublia* (276), *ore ogui eta ardoueky* (282), *ereman eçac oreky* (274) ditugu. *Seinta Catherina* pastoralak *noure buria eçaguturiq* (540) da-kar. Aspaldian Belak *ekar badeçac orequi, ukenen duc yaurequi* idatzi zuen.

Erronkariko katiximetan *ñau*ren & *ñore* ‘nihaure(n)’ ditugu lehen pertsonan XVIII. eta XIX. mendeetan. Zaraitzurako *nore* dakar Mitxelenak eta halaxe ageri da ka-tiximetan; *niaure*, *niauren* eta *naure* ere begiztatu dituzte Pagolak, Iribarrek eta Iri-barrek (1997b: 385) Zaraitzuko kristau ikasbideetan. Bigarren pertsonan Erronkarin *yore* dago eta Zaraitzuko adibideak falta dira. Nabarmena da lehen pertsonan segurik, Erronkariko *ñ*-ren sakonean *i* bat dugula, hain zuzen ere Zaraitzuko *niaure* horretan dagoena, Mitxelenak postulatu zuen **ni-haur-e* aldaerara inguratzen dena.

2.3.8.5. *ber* izenordain berrekailua usu ageri da liburuan: *ber bi gauça horiec* (277), *Gincoac ber gauça erran ezteçagun* (15).

2.3.8.6. Ezaguna denez, izenordaintzat jo genezakeen *bera* aldaerak bakartasuna adierazten du: *hain bortitzçac eta biciaç içan cirela* [penak] *ciocie Seindiec, nun na-tura humanuac hec ecin berac jassanez bere Gincotarçunaren laguntçaren beharra uken*

baitcien (160); esan nahi baita, “natura humanuak berak bakarrik ezin jasan zituela pena bortitz eta biziak Jinkotarzunaren laguntzarik gabe”. Zuberoako egungo erabileraren berri dakar Etxegorri (2003: 276).

2.3.8.7. Izenordain anaforikoaren genitiboan ez dira singularra eta plurala bereizten, euskara zaharrean legez *bere* izenordainak bi eginkizunak betetzen ditu: *çuhurra ezstadila urguluxu bere çuhurtzciáz, ez guiçon azcarra bere indarráz* (11), zeinak pluralan aldaera bera baitu: *malur bere bicia oro desiretan igaraiten dutenen* (27) edota *azkenian ikussico dicie hartu tuzten desirac bere contre jeikiten* (28). Inxauspek ere berdin jokatzen du hurranen mendeen Sen Mathiuren ebanjelioan: *ézi hayéc tzártzen dutié bére beguithártiac* (1856: 31).

Izenordain indartua denean ageri da *beren* aldaera *Pratica*-n: *heen barouren eta heen beren nahisco praubeziaren* (391); *guiçonon beren aiticinian* (436).

Zerbaiten ber izaera adierazteko baliatzen denean ere *beren* ageri da pluralan: *gauça beren equithia* (234); *hitz beren gagnan* (359).

2.3.8.8. Ekialdean ohi denez, *bera* indartua inesiboan jokatzen denean “berean” era hartzen du: *ithurrian berian* (218), *mundu huntan berian* (68).

2.3.9. Izenordain zehaztugabeak

2.3.9.1. Izenordain zehaztugabeen zerrenda

bat, batek, bati & bateri, baten, bateki & batekin, batendako, batez, batetan, bate-tarik, batetala & batetara & batetarat, batetaranokuan, batetako, bategatik
bata, batak, batari, bataren, batian, bateti & batetik & bateganik, batera & bate-gana

batzu, batzuk, batzuri, batzuren, batzureki, batzuz, batzutan, batzutarik

batziak, batzek, batzien & batzen, batzietara

deus, deusek, deusen, deusez, deusik, deusetan, deusegatik

zer, zerk, zeri, zeren, zertzaz, zertan, zertarik, zertara, zertako, zergatik

zerbait, zerbaitek, zerbaiten, zerbaitez, zerbaitetan, zerbaitetara, zerbaitetako

elga & elgar, elgarri, elgarren, elgarreki & elgarrekin, elgargana

nor, nork, nori, noren, norendako, noreganat

beithan, beit(h)arik & beitariko, beitala, beithako

norbait, norbaitek, norbaiten, norbaitez

nehor, nehork, nehorri, nehoren, nehorez

ehor, ehork

zoin, zoinek & zoiñek, zoiñi, zoiñen, zoiñendako, zoinzaz & zointzaz, zointan,

zointarik & zoiñeganik, zointara & zointarat & zoiñeganat, zoiñeganik

zunbait, zunbaitek, zunbaiti, zunbaiten, zunbaitekin, zunbaitez, zunbaitetan, zun-baitetara

beste, bestek, besteren, bestez, besterik, bestetan, bestetara & bestetarat

bestia, bestiak, bestiari, bestiaren, bestiaz, bestian, bestera, besteko

bester, besten, bestendako

2.3.9.2. Euskara zaharrean eta Euskal Herriko ekialdean gorde dira **e-nor*-tik datozkeen izenordain zehaztugabeen jatorrizko aldaerak. Etxeparek *ehorc* (34, 184), *ehon* (28) gisakoak dakartza, baina Leizarragak, 1651ko pregariek, Tartasek eta

Oihenartek *nehor* saila darabilte, nahiz Oihenartek baduen *ehula* (313) ere. Bela-peire zuberotarrak nagusiki *ihor* ibiltzen du, baina “u”-rekin ere badakar: *ihour*. Lehiaren isla dago XVIII. mende bukaeran Nafarroa Behereko ekialdeko *Pratica*-n eta Laneufvillek eginarazi katiximan: *ehor* (22, 25, 30) / *nehor* (21), *nehorc* (25, 353) *Pratica*-n eta *ehorc* (16, 104, 156) / *nehorc* (156) & *neor* (160) Laneufville izenekoa. XIX. mendeko Arberoa, Amikuze, Garazi eta Baigorriko kristau idazkiek *nehor* saila dakarte beti.

2.3.9.3. Zuberoa ondoko ekialdeko idazle edo mintzoetan, polaritate negatiborik ez duten perpausetan ere *nehor* izenordaina ager daiteke “norbait” edo “nornahi”-ren ordain; gure *Pratica* ez da salbuespena:

Hitz horietan daguena mundu guciarendaco duçu eta berbeciki, perfeccionera heldu nahi direnen, eci nola gauça bandiec bereki baitute bere gomendia, nehor aboro ernerarçun hetan ukeitera ekarria duçu, bena gauça thipietan nehor gutis aboruetan lachatcen duçu, uztez gauça guti bat den hetan falta eguithia (38)

Haxarrian ihi çuçun gaitzçaren handitcetic beiratcia, bena ceren nehorc gaitzça orano thipi cenian lachoki utci dien, becatu thipietaric corrigitu faltaz eta gauça thipiez cassuric ezthielacotz ein, hantic gin duçu lachakeria ahalgauçun batez, tentacioniari bere buria garaitcera utci baitu; Gincoac lexala, halaco exemplien poroançac eliten hain ussu! (40)

Hona eskualde horretako idazle gehiagoren adibide sorta bat:

Hirur gutik eta hirur anhitzek galtzen dute nehor (Oihenart, 157)

Hiru gizon mota hauek, asaiak 'tisi gaitzak' bezala, gutika gutika, nehor galtzen dute (Oihenart, 234)

Luzatzez geroti gerora egitekoak, ardiesten du nehor herioak (Oihenart, 247)

Alfer egonez gaizki egiten nehorc ikas diro (Oihenart, 254)

Hanbateki herioa ezta deüs ere pribazione bat baizi, biziaren pribazionia, eta zeren gauza bat hobeki nehorc ezagützen, eta ikhusten baitü, gauza haren kontrario ezagütürük, eta ikhususirik, hala nola xuria, beltzaren aldian, filosofhek erraiten düten bezala... (Tartas, Ontsa, 114)

Zuberoako tradizioan *ihur* dakar Oloroeko katiximak honelakoetan (1706):

G. Cer eguin behar du apphezcupiaren aitcinian denian ihour confirmatu içateço? I. Belharico behar du ihourc egon modestki... (84)

beno ordinariosqui ihour bicitcen den beçala hiltcen ere da (45)

Mendebalerago bestela dira gauzak, Baigorriko XIX. mendeko ebanjelioa lekuko: *ordian Yesusek erran zeen bere dizipulier: nohait yarraiki nahi balin bazaut, ukho ein dezala bere buriai* (53); *eta noait mintzatzen bada Gizonain Semiain contra, barkhatia izain zako* (43).

2.3.9.4. *bat* zenbatzailearen mugagabeko aldaerak nagusi dira *Pratica*-ko lekuzko kasuetan: inesiboan *batetan* dakar beti, liburuko *batian* bakarra gomendio gutunean heldu da, Philippes d'Abense Akizeko bikario generalak izenpeturik. Ablatiboan bi aldaerak dakartza usu, *batetarik* eta *bateti(k)*; semantikoki erabilera mugagabetik mugatura ñabardurarik denik ez dirudi, adibide honetan ageri denez: *kasic hura bortha batetic sarthu den mementuan, beste batetaric jalguiten baitira* (214-5). Adlatiboan

gutziz nagusi da *batetara(t)*; *batetala* ere bi aldiz dakar (211, 423), baina *batera* aldaera mugatua behin baizik ez da ageri, *guiza batera* adibidean (122) eta usu ageri den *guiza batez*-ek eraginik egon daiteke beharbada. Mugagabe / mugatu aurkakotasunak ez dirudi adlatiboan ere semantikoki ñabardura handirik dakarrenik: *eci guïçon çuhurrac gauçac guiza batera eçagutcen tici, jakitateric ezthienac beste batetara* (122).

Gure eskualdeotako idazki zaharrenetan *bat* zenbatzailea mugagabean jokatzeko inesiboan edo lekuzko beste kasuetan, Etxepare, Leizarraga, Oihenart, Tartas, Bela-peire, Mercy eta beste hainbat idazle lekuko. Garaziko Bazkazaneko 1762ko idazkian ere berdin: *batetan* (177, 224). Aldiz, XVIII. mende bukaerako Laneufville izeneko 1786ko katiximan bitarik ditugu: *guissa batetaco* (3), baina baita aldaera mugatuan ere: *estable baitian* ‘batean’ (8). XIX. mendeko kristau ikasbideetan bi eretako adibideak daude. Caz SM: *hantik juan zuïn bakharrik lekhu desertu bat-tetaät* (44); *igaä-naäzi zitzin dizipuliak barka bat-tetaät* (44). Irib SM: *mendi haundi haundi batetataat* (25); *izpiitu lobia gizon batetaik athea delaik* (44). Adibide mugatuak dira hurrengo hauek; Caz JJ: *eta bilduko tzi hebroz Armageddon deitzen den lekhu bat teat* (130). Caz SM: *hemen berian eman nezaäzu plat bat-tian Juanes Batistain buria* (43); *barka bat-tian hantik juan zuïn bakharrik* (44). Irib SM: *hiri bateat* (24); *ecin hilezco su batian* (24).

XX. mendean *batetan* edo *batetaik* adibideen erabilera Nafarroa Behere guztian hedaturik egon da, baina Zuberoa ondoko ibarretan ugaltzen dira adibideak: Baigorri, Garazin, Arberoa, Landibarren, Oztibarren, Amikuzen, Bastidan eta Lapurdiko Bardozen adibide mugagabeak bildu dira, baina halaz guztiz ere, ez dira Zuberoako maiztasunera inguratzen: *batean* edo *batetik* aldaera mugatuak dira Nafarroa Beherean egun gehien baliatzen direnak.

2.3.9.5. Izenordain zehaztugabeetan Baxenabarren ohiko den *batzu* (abs.) / *batzuk* (erg.) / *batzur-* saila nagusi da liburuan, baina aldaera hauek ez dira bakarrak, ekialderago baliatzen diren beste batzuk ere bai baitakartza: mugatzaile plurala duen *batziak* (abs.) eta *batzek* (erg.) dira aipagarri *Pratica*-n: *batciac eta besthiac emeki-emeki giten* (39); *batciac leheneco becahiec ikaratu behar ticie, besthiac becatura erorteco beldurrac* (410); hona, berriz, ergatiboa: *batcec eta bestec Çuhurraren erran hoc ber-hetan igualki eguiac direla erakazten dicie* (47); *batcec bestendaco esteçaciela erran* (436), Maister zuberotarrak-eta ohi duten legez; ez dago “batzuek” *Pratica*-n. Itzulpenean genitiboak *batzien* egiten du eta adlatiboak *batzietara*, baina *i* gabea da genitiboko *batzen*, zeinak arestian aipatu ergatiboko *batzek* gogorarazten baitigu. Adlatiboan *batzutarik* (mugag.) / *batzuetarik* (pl.), biak ditugu. Laneufville deitu dugun katiximan ere absolutiboan *batziak* aldaera ageri da: *ez, batciac egon dira, erori dira berciac beren orguliaz* (28); *bi suertetaco dira, batciac spiritualac, eta berciac corporalac* (138); *OEH*-k dakarrenez, Laneufville-n *batzü* / *batziak* / *batziek* bereizketa formala egiten da.

Zuberoan ere ezagunak dira aldaerok. Tartasek absolutiboan zerabilen: *batçiac gora, bertçiac behera ioaiten çirela* (*Onsa*, 5). Maisterren 1757ko liburuan, berriz, *batçac eta bestiac* (48) ageri da absolutiboan; hona beste kasuetan ere: *ceren batcec, edo bestec desplacer eguinen beiteye* (82); *batcên... eta bestêna* (50); *batcêtan... bestêtan* (50), *batcêtrat, edo bestêtrat* (321). *Antiokiako San Julian* pastoralean (1770) adibide bat dugu: *batciac benturaz barouric, bestiac arguia gabe jaikiric* (Loidi 2004: 47). *Edipa* pastoralean, berriz, “batak eta bestiak” era dator: *batac hil dira gossez eta mar-*

tirisaturic, bestiac aldiz harçara uçuriac harturic (Bilbao 1996: 283), eta baita *Antiokiako San Julian*-en ere: *cependant, batac edo bestiacq dira malerousky trompatcen* (Loidi 2004: 56).

2.3.9.6. Aditzondo konposatuak *nahi*-rekin eratzen direnean, *nahi*-ren ezkerrean dagoen izenordainak hartzen du kasu atzizkia euskara zaharrean. Aldaketaren zantzu zenbait XVIII. mendearen bukaeran ageri bada ere, XIX. mendea arte dirudi iraun duela ezaugarri honek. *Pratica*-k lege zaharrari eusten dio: *eta norc nahi cer nahi einic eta erranic ere* (66); *lehen gauça, Ororen errecebitcia, nolaco nahi diren, nunti nahi eta cer nahi maneras heltcen diren* (92). Hona adibide zaharrak; Leizarraga: *libre da no-requin nahi den ezconceco* (300). Olor kat (1706): *Norc nahi beyta batheyatcen ahal dia?* (81). Laneufvillek idatzarazi katiximan atzizkia *nahi*-k darama: *Nor nahic bathea dezakea?* (124). Donam kat: *Nok nahi den batheya dezakea?* (264). Donap kat: *Nok-nahik bathea dezakea behar ordian?* (237). Irib SM: *nor nahic galdein dezan* (32).

2.3.9.7. Oro har, mugagabeen doa oro zenbatzailea hartzen duen izena: *gauça nahigabe ororen pacienki hartcia* (54); *gure exai ororen contre* (384); *gaitz ororen errua* (220). Osatzen duen izenak daraman kasu marka bera hartzea ere gerta lekioke zenbatzaile honi; esate batera, genitibo plurala hartzea: *gure estathiac manatcen thien karguiren ororen unxa complitcia* (52-3); *ofritcen baita inçuliarren ororen* (234); *bere peco Fraiden ororen aiticnian* (439).¹²

2.3.9.8. Lapurdiko izenordaintzat hartzen du *OEH*-k *haina* anaforikoa, Leizarragaren garaitik Lapurdin erabiltzaileak izan dituen: *eta içanen da norc-ere inuocaturen baitu Iaunaren icena, saluaturen baita haina* (209r). Oro har, badirudi izenordain honek XIX. mende bukaeran eman zuela azken hatsa. Rebuschik gogorarazten digunez, Leizarragak *haina* erabiltzeak pentsaraz liezaguke bere mintzoak mendebalera jotzen duela, Lapurdi aldera hain zuzen, baina ikertzaile honek ez du argudio hau gogoko; uste duenez, erabilera honek itzultzaile beskoiztarraren joera bateratzaile edo supradialektala indartuko luke (1997: 78). Nafarroa Behereko idazki zaharretan ez da *haina* ageri eta *Pratica*-k ere ez dakar adibiderik.

Halaz ere, Lapurdiko eragina duela dirudien idazki batean bada *haina*, Bazkazanen aurkitu 1762ko predikuetan: *Ceruco Erressumac bioientia soffritcen du eta norc ere bere buruier eguiten baitute bioientia, erran nahi da norc ere haren irabasteco cerbait soffritcen baitu eta bere sensujac morticatcen baititu, hainac hango loria ardiexico du* (230). Gerora, XIX. eta XX. mendeetako idazle erabiltzaile pare bat ditugu, sortzez baxenabartarrak, baina herrialde honetakoa baino mintzo zabalagoa zerabiltenak: Arbelbide Zarokoa eta Oxobi Bidarraikoa. Hona bakoitzaren adibide bana: *Norc ere maiz hartzen baitu bazka saindu eta erremedio salbagarri hori debozionerekin, eta hainak hartarainokoan borthitzen du bere arimako osasuna eta bizia...* in *Igandea edo Jaunaren eguna* (1895: 113). Oxobirena, berriz, XX. mendekoa da, *Otso bat artzain izeneko alegian: Lehenago baziren otsoak | otso lau zangotakoak | jaten zituzten arthaldekoak | ardi ta bildots maltoak // Bainan ernerik zauden artzainak | begiztatuz mendi*

¹² Ordea, ez da arrunta *oro*-k ezkerrean duen izena mugatu singularrean agertzea: *guero offritcen dici Meça haren inçulia ororen* (233); cf. frantsesezko jatorrizkoa: *il l'offre encore particulièrement pour tous les assistants* dio, plurala (RD 4, 383). Adibide mota hau bakarra da liburu guztian eta anakolutu bat ala huts zenbait egon liteke gure begien aitzinean; beharbada *inçuliar ororen* da eskuizkribuan zegoena.

gainak / *eta zakurrek, agertuz hainak* / *bere zituzten oihanak* (1992: 76), non *eta hainak* hori ez den ‘haginak’.

2.3.10. Erakusleak

2.3.10.1. Erakusleen zerrendak

hau, hunek, huni, hunen, huneki, huntzaz, huntan, huntarik, huntara, huntako hori, horrek, horri, horren, horreki & horrekin, horrendako, hortzaz, hortan, hortarik, hortala & hortara & hortarat, hortako berhor[r]ek
hura, hark & harek, hari, haren, hareki & harekin, harendako, hartzaz, hartan, hartarik & hartatik & hareganik, hartala & hartara & hartarat & haregana & hareganat, hartakuak
berharen, berhartzaz, berarganik, berhargatik
hok, hok, hoer, hoen, hoeki & hoekin, hotzaz, hotan, hotarik
horiek, horiek, horier, horien, horiendako, horietzaz & horiez, horietan, horietarik, horietara, horiegatik
hek & hurak, hek, heer, heen, heeki & heekin, heendako, hetzaz, hetan, hetarik & heeganik, hetara & heegana, hetako, heegatik

2.3.10.2. Beste erakusle hanpatuak

bera, berak, berari, beraren & bere, berarekin & berarekilan, beretako, beraz, berian, beretik & beraganik, berera & bereganat, bereko
berak, berek, bere & beren, bereki & berekin, beretzaz & berez, beretan, beretara

2.3.10.3. Galdetzaileak

non, nunti, nora & norat, noraderano
noiz

2.3.10.4. Leku adizlagunak

heben & haben, hebentik & hebetik
hortik, horra
han, harat, hango

2.3.10.5. XVIII. mende bukaerako itzulpen honetan ez da ageri mugatzailearen eginkizuna duen erakuslerik. Etxepareren *gorpuzori, duyenori, guiçonorrec, çure pena dioçunoc* erakoak, Leizarragaren *guciac bilduric seme gaztenor ioan cedin herri vrrun batetara* (136v) edo Axularren *mundu haur guztior* (103) erakorik ez dakar *Pratica*-k.

2.3.10.6. Nafarroa Behereko lehen idazkietarik ageri da pluraleko lehen mailako erakuslea soildurik edo monoptongaturik eta hala gertatzen da *Pratica*-n ere: *hoc* (23, 27, 353), *hoen* (406), *hoer* (221) / *horiec* (4, 6, 11, 275)... Hona idazle zaharragoak ere; Etxeparek *hoc* (48) / *manamenduyac hoyec* (48) dakartza. 1651ko peregariak: *hoc* (6), *hotçaz* (21), baina baita *hauc* ere (lehen orriko aurkezpenean). Tartas: *hok* (*On-*

tsa, 65) / *horiec* (*Onsa*, 69). Laneufville: *hoc* (7). Donap kat: *hok* (226) / *horiek* (228). Donam kat: *hok* (253) / *horiek* (255). Salab SM: *hok* (17). Irib SM: *hoc* (22), *hotaz* (23).

Lapurdiko eran dakar erakuslea Oihenartek: *hauk* da absolutiboa eta *hauek* ergatiboa; hona gaineratekoak: *hauekin*, *hautako*, *hauzaz*, *hautan*. Leizarragak ere *hauc* (100r) dakar, Etxeberri Ziburukoak eta Axularrek bezala. Bazkazaneko 1762ko predikuetan, *hauc* nahiz *hoc*, bi aldaerak ageri dira: *hauc* (179, 222), *hauc guciac* (223) / *hoc* (198, 217), *hotas* ‘hauetaz’ (202).

Baxenabarren ohi den legez, pluraleko erakusleen hiru mailak honakoak dira *Pratica*-n: *hok* / *horiek* / *hek* —gehi ondotik ikusiko dugun *hurak*—. Baxenabarren eta Nafarroa Garaiko hainbat eskualdetan baliatzen den lehen mailako *hok* erakuslea ez da Zuberoan ageri, ez da eskema hau baliatzen. Beñat Oihartzabalen hitzetan, lehen mailako erakusle pluralik ez dago Zuberoan (1991: 347, 1395. oharra). Analisi teorikoa zeinahi delarik, Belapeirek lehen mailan *hoiek*, *hoiek*, *hoier*, *hoien*... dakartza eta bigarrenean *horik*, *horiek*, *horien*... Gèzek egitura iduria damaigu (1873: 49): *hoík*, *hoyéc*, *hoyén*... lehen mailan; *hóric*, *horiéc*, *horién*... bigarrenean. Larrasketen hiztegiari ageri denez, xx. mendean bederen bata eta bestea ahoskeran nahasi dira: *hoik* da absolutibo pluraleko erakuslea lehen nahiz bigarren mailan.

2.3.10.7. Ondotik aipatuko dugun hirugarren mailako *hurak*-en kideztat jo beharko genuke Zuberoako *hoiak* erakusle absolutiboa ere; hona adibide bat: *hoyak dutuciela jaunak polarda eta olascoua by plat hoyen artin ereryk beytira* (*Charlemagne*, 354). *Pratica*-n ez dago *hoc* edo *horiec* baizik, ez dakar **“hoiak” eta ez dugu uste Baxenabarreko idazkietan aldaera honen zantzurik dagoenik ere, baina gauza ezaguna da xvi. gizaldian Leizarragak ere *horiak* ibiltzen zuela: *Cer autoritatez gauça horiac eguiten dituc?* (40v). Erakusle hau pluraleko lehen mailakoa, bigarrenakoa ala bietakoa den aztertzeraz sartu gabe, aski bedi adieraztea Zuberoan erakusleetan *-ak* bukaera dugula. Esate batera, pluraleko lehen pertsonarekin *anaye areba hoyak / nahi gutuçu qhiristitu* dakar *Charlemagne* pastoralaren bertsio batek (245). xviii. mendekoak dira honako adibideak; Ressegue 1758: *ikhoussiric statuts edo manu hoïac* (39); beste hauek Mercyren 1780ko edizioari dagozkio: *oraïco hoyac deusic baliotaco içan ditian* (8); *hoyac esplica ditçaten* (17); *hoyac youanen dira hen visitatcera* (42).

2.3.10.8. *Pratica*-n *hec* dugu hirugarren graduko pluraleko erakusle absolutibo nahiz ergatiboa, absolutiboan *hurac* berrikuntza ere badela atzendu gabe. Hondarreko urte hauetan interpretazio saio batzuk izan dira euskal morfologian *æk* / *haiek* & *heiek* / *hek* hiru sailen artean zein erlazio diakroniko dagoen argitzeko; cf. Irigoyen (1975: 170) edo Azkarate & Altuna (2001). Julen Manterolaren ustez (2009), mendebaleko *æk* berrikuntza litzateke eta oinarri zaharra, berriz, *hek* izan behar du; bertatik berregituraketa batek *haiek* & *heiek* sorta eragin dukeela deritzo, zeina ekialdera erdigunetik sartu ahal izan baita. *Pratica* gure itzulpenean, *hek*, *hetzaz*, *hetan*, *hetarik*, *hetara*, *hetako* soilagoekin batera, itzulpenak *beer*, *heen*, *heeki(n)*, *heendako*, *heeganik*, *heegana* eta *heegatik* luzeagoak ere badakartza.

Goizik aurkitzen dugu *hek* edo beraren aldaera deklinatu zenbait Nafarroa Beherean; aldaera luzeagoak ere badira garai zaharrenean. Hona idazleak banaka. Etxepare: *hequi* ‘haiekin’ (226) / *heyec* (236). Leizarraga: *hec*, *hetan* / *hayen*. 1651ko pregarriak: *hec* (3), *hequin* (10) / *heien* (11). Oihenart: Orpustanen arabera (1993: 123), absolutiborako *hek* (459) baliatzen du handikiak (Altuna & Mujika 2003: 459),

baina ergatiborako *heiek* (514). Tartas: *hek* (*Ontsa*, 57) / *haietara* (*Ontsa*, 116). Belapeire: *hek* / *hayec*, biak ergatiboak, absolutiboa *hurak* baita. Donapaleuko eta Donamartiriko katiximak: *hek*. Caz JJ: *hek* (113, 135). Baigorriko Iribarnegararen ebanjelioan ere *hek* (22), *hetan* (24) edo *hetat* (35) dugu, baina baita *heen* (33, 35) ere. Salaberri Ibarrolakoak *hekiei* ‘haiei’ (18) dakar datiboan, zeina ez baita Nafarroa Behereko tradizioan ageri. Lapurdiko kristau ikasbideetan ageri dira (*h*)*ekiek* (abs. & erg.), *hekiei* & *hekieri*, *hekien*, *hekiekin*, *ekientzat*, (*h*)*ekietaz* (Pagola, Alkiza, Beola, Iribar & Iribar 1994: 534-538).

2.3.10.9. *Pratica*-n usu ageri da hirugarren graduko *hurak* erakusle analogiko absolutiboa: *eztici nahi behinguz utci ditçagun Gincoaganaco eimbide hurac* (16); baita gehiago ere: (205, 266, 329, 384, 400); bestalde, grafikoki bada *hourac* (356). Hirugarren graduko aldaera zahar *hek*, berriz, absolutiboan nahiz ergatiboan ibiltzen da: *ezkitela içan hec beçala eskergabe* (177) edo *heriuac gauça bera eguinen diraguçu gure desir hunac airian beçala gauzkatelatic edo atchikiten gütuztelatic, hec berac gure garrazkiago condenatceco içanen tuçu* (28) absolutiboan eta *hec ezutela bakiaren eta umilitathiaren bertuthia berekin* (66) ergatiboan. Nafarroa Behereko ekialdeko eta Zuberoako idazle batzuen lanean, pluraleko erakusleen hirugarren mailako *hek* edo *haiek* aldaerak ergatiboan jokatzeko gelditu dira eta absolutiborako *hurak* sorrera analogikoa baliatu da; erakusle berri hau Zuberoan dugu egun eta duela guti arte Erronkarin eta Zaraitzun *kurak* & *urak* ibiltzen zen. Hona idazleen berri. Tartas: *hek* (*Ontsa*, 57) vs. *hurak* (*Ontsa*, 11). Belapeire: *haiek* & *hek* vs. *hurak*. Oloroeko katiximan ere ageri da (1706): *Çoing dira hon spiritual hourac?* (39). Ordea, Oihenarten lanean edo le Quien de Laneufvillek eginarazi katiximan ez da “hurak” erakuslerik ageri.

2.3.10.10. Erakusletan bokalen arteko bitasunak ageri zaizkigu *Pratica*-n; Zuberoako antzera *hulaco* dakar bi aldiz (305), baina testuan *holaco* da nagusi (79, 80, 85, 131, 167, 174, 206, 337, 348, 364, 367, 368, 385, 393).

2.3.10.11. Graduatzailletan, *hain*-en arabera eraikia dirudien *horrein* aldaera bi aldiz ageri da liburuan: *horrein erran liferentac* (33); *nola içaiten abal cira horrein alleguera hain estatu pietategarrian* (349). Aldaera zaharra da, Etxeparek ere badakarrena: *horreyn gayz ciraden guero eguinen dut verceric* (172). Lazarragak *honein* / *horrein* / *hain* hirukotea dakar (Bilbao, Gómez, Lakarra, Manterola, Mounole, Urgell 2010: 28).

2.3.11. Postposizioak

Liburuak hainbat postposizio darabiltza, baina guk *alde(rat)*, *gañ*, *gero* eta *ordu* iruzkinduko ditugu.

2.3.11.1. Norbaitenganako norabidea adierazten du *alderat*-ek: *seindimendu handiric Salbaçale divinuaren alderat* (181).

2.3.11.2. Ondorio bat irekitzeko kutsua hartzen duten postposizioetan bi aldaera ditugu, liburuan nagusi den *-z gueroz* eta bi aldiz ageri den *-z gagnar*: *Naussi denaz gueroz eta deussen beharric ezthienaz gagnar* (204); *hori hola denaz gagnar* (432-3).

2.3.11.3. Postposizio gisa jokatzeko *ordu* hitza eta denborazko menpeko proposizioak eratzen ditu: *bena otoitzçan lachatcen guiren ordutic, fite eçagutcen diici Seint Bonaventurac erran dien eguia* (100); jatorrizkoak *dès que* dakar; *guiçonen eta Aingurien languayaz mintça nindaitekeen ordian, justo ezpaniz, trompeta bat eta soinhu airian galtcen den bat beçala niz* (286), jatorrizkoak *quand* dakar.

Berezia da *ordian*-en honako erabilera, *behar bidian*-en iduria dena: *sinhetxi behar ordian eriec emaiten deresten eneiac gogotic hartcen tuztela* (328).

2.3.12. Xedezko *-kutz* adizlagunetan

Ipar Euskal Herrian eta Nafarroa Garaian ohi bezala, xede edo helmuga kutsua duten denbora adizlagunetan *-kutz* morfema ageri da *Pratica*-n hainbat eta hainbat adibidetan: *azkenecotz* (37) & *askenecotz* (380), *bethierecotz* (118), *guerocotz* (43), *hartacotz* (38), *hirurguerrenecotz* (104), *orducotz* (246).

2.3.13. Zenbakien sistema

Zenbaki sistema *hoge*-k gobernatzen du eta ezker duen zifrarekin biderkatzen da: *hiruretan hoguei eta hamar mila guizon*, 70.000 (319); *çazpitan hoguei eta laur mila*, 144.000 (353); *bederatçitan hoguei eta bost mila*, 180.000 (176); beharbada, itzultzaileak *bost* hori bere gisa ekarri du, makur.

2.4. Aditzaren morfologia¹³

2.4.1. Alderdi kronologikoa: *Pratica*-n ageri ez diren ezaugarri zaharrak

xviii. mende bukaerako itzulpen honetan ez dira ageri euskara zaharreko hainbat aditz aldaera; hauetarik batzuk garai hartan Zuberoan eta mende bat edo bi lehenago Baxenabarren erabiltzen ziren. Guk ezaugarri sorta bat zerrendatu dugu:

2.4.1.1. Etxeparek, Leizarragak edo Oihenartek baliatu zuten perfektibo zaharra, aoristoa deitu ohi dena.

2.4.1.2. Etxeparek, Leizarragak edo Oihenartek baliatu zuten Nor Nori saileko *-kidi-* artizkia; Maister zuberotarraren liburutik *Pratica*-ra hogeita bost urte dago, baina zuberotarrak baditu adibideak: *jin ahal dakidion* (302); *gaiçac oro hounetara eta profemitara utçul lekidiçu* (92); *ala beilekidiçu bara gloria handi bat* (133).

2.4.1.3. Ahala adierazteko *egin* aditza ez da era arruntetan jokatu euskara zaharrean, horren ordain **-idi-* erroko adizkiak ibili ziren, eta Euskal Herriko ekialdean ere honela izan zen; Etxepare, Leizarraga, Oihenart edo Belapeire aipa ditzakegu; cf. *orogatic bano oboro harc ere daydi çugatic* (Etxepare, 106); *arbore gaichtoac fructu onic ecin daidi* (Leizarraga, 12r); *bere egitekoen egiten eztakienak, nekez daidizke bertzerenak* (Oihenart, 257); *bere nahiz eizten dianac, haren eguin gabez bekhatu laidi* (Belapeire I, 68). Ez dago *Pratica*-n honelako adizkirik.

2.4.1.4. Ez dakar *Pratica*-k *albait* & *albeit* aditz aurizki preskriptiborik. Hona Leizarraga: *aleguera albeitzinteizte egun hartan, eta bozcarioz iauz* (111v).

2.4.1.5. Ohikotasuna adierazten duten *joan* edo *eraman* aditzak perifrasiari; hona Etxepareren eta Oihenarten etsenplu bana: *mundu honec anhez gende enganatu darama* (98) / *burla gaxtoa, bere sorlekura itzuli doa* (260).

¹³ Biziki eskertzen ditugu aditzaren morfologiako gaiez Céline Mounolek egin dizkigun ohar jakin-garriak.

2.4.1.6. Ingurune hipotetikoko adizkietan, baldintzaren apodosian edo ahalean *n + te* morfemen lotura dugu euskara zaharrean; Zuberoan ez, baina Baxenabarren edo Leizarragaren lanean *n*-ren ondotik *t* hori ahostuntzen da, baina ez da *t* ahostuntzen ezkerrean fonema ozenik ez denean, Etxepare lekuko: *sorthu eta hil guinate* ‘ginateke’ *harc haz ezpaguniça* (118). 1545eko liburuko honako adibideok ahostundurik ditugu: baldintzan *çurequila gayzqui vaniz nola vici ninçande* ‘nintzateke’ (220); *aguian hula ezpanango hil ninçanden* ‘nintzatekeen’ *engoytic* (238); *Bearnora gabetaric egon ahal inçanden* ‘hintzatekeen’ (228). Ahalean ere badakar: *duda gabe eror naynde* ‘nintzateke’ *han berian hilhoça* (146). Leizarragak ere badarabiltza: *segur baldin oraino guizonén gogaraco baninz, Christen cerbitzari ezninçande* (331v). Arestik *ginande* ere kokatzen du beskoiztarraren lanean (1972: 159), baina guk ez dugu aurkitu.

Tartasengan ez dugu honelakorik sumatu: Altunak *ninzate* adizkia dakar *Onsaren* edizioan (1987: 33) eta *Arima*-renean ez dakar honelako deus ere (1996: 127-137). Ordea, XVIII.ean Zuberoa herrialdean diraute adizkiok. Maisterren *cinante* ‘zinateke’ & *etcinante*¹⁴ aipa daitezke eta baita *-ke* duen aldaera ere, egile berarena: *cinanteke*.¹⁵ Eskiulako 1780ko Mercyren testuan ahostundurik ageri da *beytcinandian*, iraganean, erlatibozko perpausean;¹⁶ ahostundurik dago Baxenabarreko Amikuze-Larribarren 1848-n jokatu *Kaniko eta Belxitina* pastorealean ere, Jakes Oihenarte Uharte-Amikuzeko egileak idatzirik; xedezko ingurunean, perpaus osagarrian: *goure plazera lizate libertitu zinandian* (1971: 133).

2.4.1.7. *Izan* aditzaren Nor Nori saileko laguntzailetako *-ai-* diptongoa; oro da *-au-* *Pratica*-n: *zaut* ‘zait’, *zaukona* ‘zaiona’, *zauzu* ‘zaizu’, *zauzkit* ‘zatzaizkit’.

2.4.1.8. Etxepare edo Leizarragaren idazkietako adizki trinkook ez dira *Pratica*-n ageri:

- Entzun. Etxepare: *eztanzut* (125) / Leizarraga: *danzut, danzuzu, danzuzkit, zanzuen, zanzuzkiten*; gogoan izan bedi Ipar Euskal Herriko ahozko mintzoan arrunta dela *mantzut?* & *mantxut?* galdera (Lafitte 1979: 331)
- Erakutsi. Etxepare: *nerakutson* (143)
- Eratzan. Etxepare: *daratza* (135)
- Erauntsi. Leizarraga: *draunsa, diraunsak, zeraunsa, neraunsa*
- Erausi. Etxepare: *diraustaçu* ‘jo = ukitu nau’, cf. Lafon (1980 [1943]: 277)
- Erran. Etxepare: *derrana* (82), *banerro* (147), *larradala* (214) / Leizarraga: *derrrat, darra & derra, derrate, derrok, derradazue, derrote, derrake, derrakeo, errozue, errezue*
- Etzan. Etxepare: *datzanian* (135) / Leizarraga: *gaunza*

¹⁴ Hona biak: *eta debocioneço gaicetan baicic etcintian egon: ordian hanitcheç dohaxiagio cinante, ecieç orai khorpiçari, cer nabi beita behar dela causa, manien eguiten çaudiano* (84); ezezkua: *alichatu içan cinen ordian, jondane phaulereki hirourguerren celiala drano, etcinante hargatic segur, nabi etçunian gaiçaric etçunukiala soferitceco* (132).

¹⁵ *Nabi nikeçu hala liçan çoureki, eta heltu cinen çoure buriaren eç maithaçale içateko phuntiala, eta ene eta nic aitataco eman deiçudanaren boronthatiari çahuki egon cintian: ordian ecinago ene gogara cinanteke eta çoure bicitcia bakian eta boçtariouan igaren liteçu* (235).

¹⁶ *Virgina Sainia erre içan beytcinandian bethi Caritate ecinago berouaz, maithatu beytuçu Gincoua, çuc ciharec serafiec oroc beno gloria haboro eman duçuna Gincouari* (22).

- Ezagutu. Etxepare: *eztazagut* (113) / Leizarraga: *nezaguk, dezagut & dazagut, dazagugu*
- Ikusi. Etxepare: *dakusat* (25), *badakuskit* (237) / Leizarraga: *dakusa, dakuskik, diakusat, nakusan, zakusan*
- Iritzi. Leizarraga: *darizat, darizt, daritzogu, darizkute, zaritzan*
- Itxeki. Leizarraga: *daixeka, gatxetza, zatxekan; ecen gaizquia datchetala niri* (276v)
- Jarraiki. Etxepare: *darraika* (125) / Leizarraga: *arreit niri* (63r); *çarreyón* (69r)
- Urgatzi. Etxepare: *drugatzula* (169).

Oihenarten atsotizetan edo Tartasen lanean ere badira gerora galdu direla diruditen aditzak, non eta ez diren idatzizko erabilera jantziaren ondorioz ageri; *Pratica*-n ez dago honelako adibiderik:

- Edeki. *Erroia haz ezak, begiak dedetzak* (Oihenart, 125)
- Eman. *Antxo limosnari, urde ebatsiaren oinak dematza beharrari* (Oihenart, 76); *galde egiten baitüte sendo ditzan, osagarria demen* (Tartas, *Ontsa*, 143)
- Igorri. *Hark nigorra / hunen zuri erraitera* (Oihenart, 456), non eta erabilera hau herriarena izan beharrean, ez den Oihenarten beraren sorkuntza.

2.4.1.9. Ekialdeko testu zaharretan ezagun du antzina trinko puntukariak ibiltzen zirela. Etxeparek *dauginian* (32, 76, 79) dakar eta Belapeirek *daigun Igantian* (II, 44); *Charlemagne* pastoralak *daigun bataillan* (324). Alta, egun ere badira *daigün urthian, daugin urthian* edo *dain astian* erako adizki fosilizatuak Nafarroa Behereko ekialdean. Halaz guztiz ere, Euskal Herriko ekialdean goiz islatu zen adiera puntukaria joko perifrastikoaren bidez. xvii. mendean *jin* eta *joan* aditzak aipa daitezke idazleen adibideetan; Tartas: *jiten dena* ‘datorrena’ *ezta hanbat lüze izanen* (*Ontsa*, 79); *gendé hec consideraturic batçiac gora, bertçiac behera ioaiten çirela* ‘zihozazela’, *oihu egin dut* (*Ontsa*, 5). Bazkazane 1762: *presentequin jiten guira haren adoratcera* (217); *bi nacione suerte ciren munduyan, biac Abrahamenganic jiten cirenac* (217). Zuberoan *Charlemagne*-n dakusagu: *icousten dut Eneguitecouaq ounxá jouaiten direla* (182). Laneufville: *ez, ceren haren Contricionia ezpailçateque dolu natural bat becic, edo fedeti jiten esten bat* (146). Donap kat: *eta aldarian egoiten dena nor da?* (233); *dena den, baliteke hondarreko adibide honek ohikotasuna adieraztea.*

Pratica-n *egon, ibili, jin* eta *joan* inakusatiboekin, *iraun* inergatiboarekin, *eduki, ereman, etsi* —adiera ‘nahi izatea’ duena—, *jakin* eta “*-io-” nahiz “*-iron-” iragankorrekin, adizki trinkoak baliatzen dira, baina ondoko adibideetan ikusten da trinko → perifrastiko bidea abiatu delako:

- *jin* aditzean: *hec utciric labur içaithiagatic, jiten nis* ‘nator’ *Cassianec bertuthe horren perfeccionera heltececo erakasten derauskigun çazpi graduataric lehen hirouren explicatcera* (355); *heben net unxa jiten duçu ...arraposthia* (20); *erraitetic giten guirenaren aravera* (219); *erraitetic jiten guiren beçala* (293); *eta dotrina hori Seint Augustineganic jiten duçu, çoinhec erraiten baitu otoitzça meditacionia gabe hotz edo epel dela* (114); *hanti jiten duçu Gincoac gutan eguin nahi uken dien miraculia* (409).
- *joan* aditzean: *eguin cicin meciaren eitera cerbitzchari hura joaiten celaric* ‘ziholarik’, *igaran çadin Eliça baten aldian* (247); *Salbaçale Jauna joaiten çuçun Si-*

nagogaco Princiaren alaba hilaren pitztera; gende saldo handi batez lagundia çuçun, inguru alde orotatic herzssatcen cicien (123); *iñçun cien istoria batetan idireiten diici, Barçalonaco bidian joaiten cirelaric Seint Ignacio eta haren çunbait lagun, norc bere hathiac bizkarrian* (145).

- *egon* aditzean: *ekarten ceracola Osthia Seindia egoiten cen lekura* (218), baina ez da adibide gardena; *Gincoaren cerbitzchari batec behin ikussi ciela Ainguri saldo handi bat, arropa arguitcen çuten batzçuz bestithiac, bet betan Celutic geuzten, Aldariaren ingurian herrocan jarteco, han errespetu handireki egoiten cirela 'zeudela' batbedera bere Erregueren aitcinian egoiten den beçala* (254).
- *ekarri* aditzean: *Beda Author errespetagarriac hori iduri den exemplu bat ekarten dici 'dakar' bere Anglaterraco Eliçaren Istorian* (253-4).
- *heldu* aditzean: adiera puntukaria dute hauek; *hori heldu duçu Demoniuaren abileciatic* (41), jatorrizkoan ere adiera puntukaria da: *cela vient de ce que le démon est habile* (RD 1, 84). Hurranena ere puntukaria da, frantses arrirent itzultzen du: *eci, nuntic heldu dira aboruetan munduco becatu eta desordre guciac* (117), frantsesez *une des principales causes de tous les maux qui arrivent dans le monde* (RD 2, 45).

Baina beste adibide batzuetan *heldu da* aditzak antzinako adiera burutua du: *Gincoac placer uken diena heldu duçu* (330), frantsesez *il n'est arrivé que ce qu'il a plu au Seigneur* (RD 2, 443); *eziici orano burian hartu behar hulaco edo halaco gauça heldu dela ceren norbait inxeatu delacotz, ez eta ere hulaco edo halaco suerthia ičan ezpaliz, gauça beste guizaz helduco cela* (305), zeina frantsesez ere burutua baita: *et ne vous imaginez pas que telle ou telle chose vous soit arrivée, parce que quelqu'un s'en est mêlé* (RD 2, 310). Aditz honek 'iritsi' adiera izan dezakeela honelako adibideek erakusten digute: *nun nekez becic ezpaita berris helduren leheneco perfeccioniaren gradora* (47); *biga choilki Gincoac hitceman lurrerat heldu cirela* (62); *erneki eta seguidan Gincoaren cerbitzchiari jarraiten direnec, haren graciariac berheciencac eta baliossenac jardiresten, halaz perfeccioneric gorenera heltcen* (48).

2.4.1.10. Nor Nori Nork eta inoiz Nor Nori aditz sailetan **eradum* eta *izan* aditzetarik eratorri laguntzaileek *tza* artizki pluralgilea zuten Lapurdin XVI eta XVII. mendeetan, Leizarraga, Axular edo Argaiñaratz idazleak lekuko, eta Oihenarten eta Tartasen lanean edo Bazkazaneko 1762ko predikuetan ere ageri da pluralgile hori. Hona Leizarragaren adibide bat: *cein gauça handiac eguin cerautzan Iesusec* (69r). Honelakorik ez dago *Pratica*-n; bestalde, *eduki* eta *ekarri* aditzetan *tza* zerabilen Etxeparek —*daduçala* 'dauzkala' (32), *dacacela* 'dakartzala' (50)—, baina 237 urteren buruan *Pratica*-n z dago: *dauskan* (120), *dauzcagulacotz* (42), *diauzcacie* (37), *çauskan* (358).

2.4.1.11. Euskara zaharrean hirugarren pertsonaren *ko* datibo morfema *ka* bihur zitekeen atzizki bat biltzean. XVII. mendetik honat Nafarroa Behereko idazkietan ez da ageri hirugarren pertsona singularreko datiboko *ka* morfema Nor Nori edo Nor Nori Nork aditz sailetan, hurranen mendeetan *ko* da Nafarroa Behereko idazleen artean ageri dena: *Pratica*-k, Laneufvillek eta Bonaparterentzat itzuli ziren XIX. mendeko kristau ikasbideek *ko* dakarte guztiek. Aldiz, adibide zaharretan *ka* dakusagu. Etxeparek *çaiça* 'zaio' (58) edo *çayçala* (201) adibideak dakartzkigu. Leizarragarenak dira *draukat* 'dio', *drauka* 'dio' edo *etzaizka* 'ez zaizkio'. Oihenartek *zauka* 'zaio' (392) eta *zaio* (294) darabiltza. 1651ko pregarietan *ko* eta *ka* ageri dira: *daracogu* 'diogu' (10)

eta *eztaroca* ‘ez dio’ (2). Lapurdin ere ibiltzen zen, Axular lekuko: *galdegin zeraukaten* ‘zioten’ (335) / *nola apartatuko natzaika* (274); *nondik eldu zaikan* ‘zaion’ (157); *iduru zeikan* ‘zitzaion’ (303); gerora ere iraun du *ka* morfemak Lapurdin.

2.4.2. Ezaugarri zahar *Pratica*-n dirautenak

Denboraren aldetik antzinakoak diren ezaugarri gordetzailak dakartzagu sorta honetan, guztiak nola edo hala *Pratica*-n agerpena dutenak.

2.4.2.1. Aditz autonomoak iduri du izan zirela **edutsi*, **i* eta **eradun*, emate adiera zutenak, Lazarraga, *Refranes y Sentencias*, Juan Zumarragakoaren gutuna, Leizarraga edo Iruñeko xvii. mende hasierako olerkiak lekuko. Izan ere, *Pratica*-n ere adiera hori bera dute **eradun*-ek eta **i*-k bi adibidetan: *cerc derauçun ppena* (350); *Gincoari tiici eskerrac* (281); ikus gaiaz Mounole (2011: 349).

2.4.2.2. Jokabide trinkoa duten aditz batzuk ditugu xviii. mendearen bigarren erdian, idazkietan ageri direnak eta gerora iraun ez zutenak. Desira adierazten duen *etsi* aditza *Pratica*-n dakusagu: *Gincoac lexala* ‘Jainkoak letsala’ (40, 275). Garai hartantsu eta ondotik ere, Zuberoan ibiltzen zen: *Jincouac balexa hen bicitcia* (Maister, 12), *Jincouac balexa* (66) & *Jincouac belexa* (133); *Gincouac dexala* (*Antiokiako San Julian* pastoral: 68); *Gincoac eztsatsala* (Mercy 1780: 18). Ezin liteke esan forma fosilizaturik zegoela, baina beti ingurune semantiko beretsuan ageri zen.

Berebat, ‘esate’-ren adiera duten *-io*- erroko adizkiek, Leizarragak zerabiltzanek —*diot*, *dio*, *diotsa*, *ziok*, *diosat*, *diotsok*, *diosku*, *zioen*, *niotsan*, *ziostan*— Bazkazanen agertu 1762ko predikuetan Nor Nori Nork aditz sailean diraute: *eta diotxe, çatozte burregoac ezterautçuiet ihessic eguinen* (207). *Pratica*-n ere badira, Nor Nork sailean eta zuketan jokaturik: *cioçut* ‘diot’ (18), *cioçu* ‘dio’ (60), *ciocie* ‘diote’ (160). Jakes Oihenarte amikutzarrak xix. mendean idatzi *Kaniko eta Belxitina*-k *hiri zionat* ‘hiri esaten diat’ dakar (1971: 65). Bestalde, *Pratica*-n ez da ageri *irakin* aditzaren iraganeko aldaera trinkorik, baina Bazkazaneko 1762ko predikuetan adibide bat dugu: *eta olioz eta arrochinaz betheric, eta sutan ceraquitelaric egotz arazten du Julien handia hetan barna* (205).

2.4.2.3. xvi. mendean *edun*-en trinkoak agintezko perpausetan ageri dira. Bizkaiko RS-k 501. atsotitzean dakar: *ze egik gatxik ta ze euk bildurrik*. Leizarragak ere badarabil: *auc bihotz on, semé* (14v) / *auc euror baithan Iaincoaren aitzinean* (287r) / *auc pietate guçaz, David-en semeá* (16r) / *alabá aun bihotz on eure fedead sendatu au* (119r) / *hunetacotz bihotz on auçue, guiçonac* (262v) / *auçue ceuróc baithan gatz* (80r). Baita hirugarren pertsonan ere, jusiboan: *batbederac bere emaztea biu, eta batbederac bere senharra biu* (298r). Era hauek Zuberoan iraun dute: Oihenartek *Sentona, agorrrilan bidez bahoia, uk eureki ekitakoa* dakar (286) eta Tartasek *Jauna nitzaz miserikordia euzü* (*Ontsa*, 48). Ondoko pastoralak ere lekuko dira: *corage eyk Faragus* (*Charlemagne*, 221), nahiz hauetan *corage ukhazü* era ohikoago den (Oihartzabal 1991: 221); cf. Lafon ere (1980: 96-7).

Aditz lokuzioan ere ibili da, *begiratu* + *edun* josirik: *beguirauc nehorri ezterroán* (13r) / *beguirauçue çuen elemosyná eztaguiçuen guiçonon aitzinean* (9r), biak Leizarragarenak eta egiazki, *Pratica*-n ere gelditu da hondarrik: *beirauçu edo gogua emaçu ounciaren çolan den harinha aldiac ouncia gal-araz ezteçan* (43). *Antiokiako San Julian* pastoralekoa da beste hau: *beguiraiçu desolaturicq niçala* (Loidi 2004: 58).

Era trinkoan ibili ohi da *izan* aditza ere, xedezko adieran, Leizarraga lekuko: *habil baquerequin, eta aicén sendo eure plagatic* (69v); *çaretén bada çuéc perfect* (9r). XVIII. mendean era zaharraren adibideak gelditzen dira oraino Zuberoan: *bena eguin eçaçu çoure eguin ahala oro, Jincoua çoureki den, çuc eguiten dutuçun gaiça orotan* (Maister, 93). Baxenabarreko Beltran Etxauzen 1584ko gutunean *eduki* aditzaren trinkoa jokatzten da: *Yeinquari otoy egiten daracodala çaducen osoric eta alegeraric* (TAV, 155); “hark zu” *zadutzen* da hori. Oroit garai hartantsuko Leizarragarenak di-rela “hark gu” *gadutza* eta “haiek gu” *gadutzate* (Aresti 1972: 173) eta lehenago Etxeparek *daduçala* ‘dauzkala’ (32) edo *dacacela* ‘dakartzala’ (50) idatzi zituela.

Zulaikaren arabera XVII. mendean hasi ziren *izan hadi* eta *ukan ezak* erako agintezko aditz perifrastikoak agertzen (1999: 806). *Pratica*-n agintezkoetan ezaugarria berriztaturik ageri da: *içan cite umil eta ordutic pacient içanen cira* (270); *cihaurén duçun içaria besten uken eçaçu* (419) adibideak dakartzza. Ordea, era zaharreko xedezko formak ere erraz ageri dira *Pratica*-n: *Gincoac lexala... sinhestetan guinen!* (275), era trinkoan emanik, baina hurranen adibideak perifrastikoak dira, borondate-aditz baten osagarri, *-n* atzizkia bildurik xedea adieraziz edo zehargalderan: *desira ere dieiteçu ezkinen behin ere mundura gin* (342); *bena erran eçadaçu otthoi, dembora berrian, nunti jiten ahal den etciren lohikeriaco penxaketez behin ere ppenathia içan* (395).

Hona orain xedea adierazten duten adibide iragankorrek; *edun*-en era zaharrak nabarmendurik dakartzagu, baina **edin* eta **ezan*, letra biribil nabarmenduan: *horrá sendua cira, ezteçaçula aboro becathuric eguin, damu edo malur handiago bat ezuçun* (314) era trinkoan; *hobe lukeçu, dudaric gabe, gure proximuarendaco amorioz eta opinione hunez bibotzçac bethiac guinthien eta guihaurén estakuriac beguien aiticnian atchiki guinçan* (419). Hona orain *nahi* baliatzen duten aditz lokuzioak: *otoitzcen dugularic nahi dien gure pacencia ezkacen ordain hartu edo errecebitu Jesu-Christoren pacencia* (152); *çointan Apeçac Aita Eternala otoitzcen baitu bere Seme bakoitzçaren merechimendiez nahi dien errecebitu offritcen deracon Sacrificiua* (233); *nigarrez otoitzcen cielaric nahi cien lagundu oro contre cithienaz gueroz* (390); *otoitzcen citugu, Jauna, nahi tuçun gure botzçac juntathiac içan ditén manatu Celuco Aingurienekei* (151); *otoitu ciela Joannez Egiptaco Abade Seindia nahi cien sendotu sukar gaiztho batetaric* (332).

Are **eradun* ere bada triperpsonaletan: *handiski otoitu cicin nahi ceracon eman har hetaric bat erlekietan beguiratceco* (325); *haren otoitzcera nahi ceracon Gincoaganic osagarria jardiretxi* (327).

2.4.2.4. Baldintza erreala **edin* baliaturik egitea arkaismoa da *Pratica* idatzi zen garaian, baina adibide bat dakar: *ene Aita, ahal badadi, eneganic urrunt eçaçu Caliça hori* (300).

2.4.2.5. *Pratica*-n *liz* eta *lira* adizki singular eta plurala ditugu *izan* aditzaren hirugarren pertsonan, tempus hipotetikoan (Aresti 1972: 159): *halaz, eliçan ordian beste abanthailaric, erran dugun pratican edo maneran, becic ere hartan bestetan beno luçazago irauteco edo egoiteco ahala* (89); *segur içan behar diici, beraz, Gincoac igorten derauzkigula gure hobetan eta gure prootzchuric handienarendaco, eta eliçan ordian hetan beste prootzchuric, mundu huntan Gincoaren haur guiza gatzigathiac içaithia becic* (311-2), biak singularrekoak. Leizarraga ere erabiltzaile da: *eta hec menditic iausten ciradela, mana citzan, nehorí ezlietzoten erran ikussi cituzten gauçac, guiçonaren Semea hiletaric resuscitatu licenean baicen* (78r). Eskualde gehiagotan irauñ du era honek, Otxoa Arinek baldin arquitcen baliz fundamenturen bat, dan chiquiena lizalarican ere

adibidea dakar. Plurala, berriz, botiboan dakar *Pratica*-k: *sobera guihaur beithan poroança diici otoitzçaren dugun beharras, eta ailira poroança suerte horiec becanago* (97). Leizarragak ere badarabil *ai + izan*-en trinkoa: *baceaquizquiat hire obrác, ecen ezaicela ez hotz ez eraquin: aihinz hotz edo eraquin* (435r). Botibo mota hau burutu eta burutugabeetan dakar Inxauspek —*ailíra héltzen nahiz ailíra héltu*—; etorkizunekoan *ailíte hel* adibidea du (1858: 384-5).

Nor Nork-en hirugarren pertsonako *lu* adizkia + *-en* atzizkia dakar *Pratica*-k: *Gincoac permetitu balu Demoniuac haren tentatceco uken dien botere bera ene contre uken lien* (428); aditz sistema zaharraren jarraitzaile besterik ez da honetan, Leizarragak aitzin solasean dakarren *escu eduquiren luenic* gogorarazten digu. Sarako Etxeberrikeri ere ibiltzen zuen: *baldin norbaitek lituelarik bi ezpata, bata baino bertzea hobea, eta hoberen hau zokhoan utzirik, mendreago hura erabiltzen balu egun guztiaz ongi garbitzen eta olioztatzen luelarikan, dudarik gabe mendreago hau zorrotzago eta distirakorrago lizate...* Berdin Otxoa Arinek ere: *cerren, cumplitcen lebanac, egingo leuque leenaz gañera beste pecatu mortal bat berriro*. Ekialdeko Maisterrenak dira *elianac* eta *lialaric* eta ez dago errun Eskiulako 1758ko Ressegueren beste adibide hau: *eta Aurhidetaric çombait eracouts baledi gogor, eta ezten jarri nahi bide hounian, edo eguin lian cembait gaizki handi eta itchoussi mundu oroc lekianic, idoki eta eçabatu içanen da Aurhidgeoa erran Deneco Registre edo Izkiributi* (23).

2.4.2.6. Euskalki gehienetan denbora indeterminatua adierazten du *l-* morfemak, ez oraina eta ez iragana. Hona *Pratica*-ko adibide bat: *guïçon arguitu eta Gincohiarrec Liburu horrendaco duten eztimiac, eta nihaurec haren balioztarçunaz dudan sinheste handiac, anitzetan guttitciaraci diraacie Heuzcarala içan ladin içulia, amoretatic Heuzcara becic ezta kiten guirishinhuac ere, probetzcha ahal liten Liburu preciatu hortçaz* (3-4).

Egun Zuberoan gertatzen da *l-* aurrizkiak aditz laguntzaileetan iraganeko tempusa ere adieraztea, baina garai bateko idazleek argi erakusten dute ezaugarri hau hedatuago zegoela eta euskal aditzaren historian bere garrantzia duela. Mendebalean Lazarragak erruz darabil ezaugarri hau eta ezaguna da Etxepareren *gayceç lagola ençun nuyen bana nic ez oguenic* hura (230); gaiak Aldaik (2008: 324) eta Mounolek (2011: 30-31) idatzi dute berriki. *Pratica*-ko adibideok ere lekuko ditugu: *onduan bere etcherat içulcen celaric, laboraria idiren cicin urkatu ric trathia ein çuten lekian, Gincoac permetituric desesperacionesco seindimendiec ekar leçaten bere buriaren urkatcera trathu gaizto hura ein cien leku berian* (245); *bathu çutela laborari bat, çoinec anitz otoitu baitzçithien eman litçakoten bere paketac, behar çuten lekura gogotic eremanen cerestela* (145); *bena nola Gincoac beti berez arrangura baitu, eguin cicin meciaren eitera cerbitzchari hura joaiten celaric, igaran çadin Eliça baten aldian, çointan Meça erraiten ari baitcen; Elevacioneco chilinta inçunic, Jaun Handiaren adoratcera Eliçan sar ladin, Meça haren akabança inçun leçan, bai eta ere beste bi Meça ondoz ondo erran cirenac* (246-7); *eta bethiere intencioniarekin, Sacrificio Adoragarri hartaric beer çor içaitthen ahal cen parthia oro heendaco içan ladin, beztendaco eiten cien oferimendiaz etçadin heena hert edo guti ahal* (235-6).

2.4.2.7. Ez dira sumatzen *Pratica*-n *bitzen* ‘bizten’, *hotzen* ‘hozten’, *karatsen* ‘karasten’, *latzen* ‘lazten’ erako inesiboko aditz izen zaharrak, baina bizpalau aditzen adibideak daudela uste dugu; *otoitu*-renak dira nabarmenenak: *otoitzcen* (152, 233, 390) eta badira *otoitzciac* ‘otoizteak’ edo *otoitzceco* ‘otoizteko’ aldaerak ere: *otoitze anitz*

otoitzciac Ginoa eztici eneaten (104) / *bere bihotzça emanen diela goizcetic Gingo bere Creaçaliari, hartan iratçarriric egoiteco eta haren otoitzceco* (109). Ondoko Zuberoan 1676 inguruko *Pronus-en —othoitcen dut* (15)— nahiz 1757 inguruko *Iganteçtaco pronoua-n* (3) ere bada. Bestalde, *aratze-* ere aipa daiteke —*gure beti prest atchiki-aratceco* (61)—, huts grafikoa ez bada, bederen, eta *ihortzcia* ‘ehorztea’ (27) ere bada. *Pratica* liburuan txistukarien idazkeran ageri den nahasketa gaitzaren adibideak baik ez izatea ere litekeena da; cf. aditz izenaren gai honetaz Urgell (2006).

2.4.3. Luzaz irauñ duten ezaugarri zaharrak

2.4.3.1. Agintezko Nor Nori Nork aditz saileko adizkietan, subjektua bigarren pertsona delarik, *d-* marka ez da Nafarroa Behereko lehenbiziko idazleen lanetan ageri, berrikuntza honek XVIII. mendean ditu lehen agerraldiak; cf. Suarez d’Aulanek eginarazi 1740 inguruko katiximako *barca ditçaguçu* (8). Lapurdin agerpena goiztiarraigoa da: XVII. mende hasierako Materrenen katiximan *diazadazu* ‘iezadazu’ aldaera usu errepikatzen da eta Etxeberri Ziburukoak *diezadazu* baliatzen du. Gazteluzarrenek dira, berriz, *egor dietçaquigutçu* (1983: 25), *erakuts dietçagutçu* (25) edo *har detzatzu* ‘har itzazu’ (27). Aldiz, Leizarragak ez darabil: *iezadak*, *iezok*, *iezaguk*, *iezadan*, *iezadazue*, *ietzadak*, *ietzadazue* saila dakar beskoiztarrak. Baxenabarren Etxeparek —*yaçadaçu* (20)— eta *Pratica-k* —*eçadaçu* (24, 116, 128), *uken ezaguzu* (383)— jokatibide zaharrari eutsi diote.

Ordea, Nafarroa Behereko idazki berankorretan *d-* ageri da. Bazkazane 1762: *errenda dieçadacu* (190), *errenda deçadaçu* (191). Laneufville: *erran eçaguçu* (65), baina baita *ditçaguçu* ‘iezazkiguzu’ (12, 71) ere. Donap kat: *barkba dazkiautzu* (224). Caz SM: *eman ezaäuzu* (27), baina baita *idok dezaäuzu* (66) ere; cf. *manatzen dauzut erran dezauzun* (71), subjunktiboko adibidea, non *d-* hori jatorrizkoa baita. Aldiz, Donamartiriko katiximan ez da *d-* ageri: *eman ezaüzu* (252), *erran ezaäxu oäi* (256).

2.4.3.2. Nor Nori Nork saileko adizkien egiturak, sinkopak sinkopa, osorik ziraueñ XVI eta XVII. mendeetako idazleetan, baina ez zuen horrela jarraitu XVIII. mendea arte: *-era-* atala galdurik, mende honetako idazkietan bederen laburtzapen gogorak jasan zituen; gerora XIX. mendean *-era-* gabe agertuko zaigu. Idazlerik idazle joko dugu bilakaera hurbiletik jarraitzeko. Lehenik Etxepareren erabilera dakargu: *derautazu* (187) & *daraudazu* (203) & *deraudazu* (218), *deraut* (142, 234) & *daraud* (160), *badaraie* ‘badiate’ (245), *daraiela* ‘diela’ (51). Horiekin batera **io* erako adizki bat ere badakar idazle honek: *heuskarari eman dio* (251). 1651ko pregarieñtan ere bada **io* era: *diogu* (2, 12), *dioçagula* (3), *dioçagun* (12), *diociela* (20, 22), *dioçacie* (20); beste saila ere badarabilte pregariek: *daroe* ‘die’ (sarrera), *daragute* ‘digute’ (6), *darauzquiula* (8), *darauciet* (9), *daracogu* (10), *daratçogun* ‘dizkiogun’ (13), *daroenean* ‘dienean’ (25), *placer daraen eman* (10), aginte adieran, ‘eman diezaien’.

Leizarragaren lanean nabarmena da oraineko adizkietako *-e-*ren sinkopa, baina hortik goiti egiturak osorik jarraitzen du: *ukan draue*, *eztraukeon gizona*, *draukat* ‘diot’, *drauat*, *draunat*, *drautak*, *draukuzu*, *draudate*, *drauzkiat*, *drauzkit*, *drauzkigu*, *gendrauzuen*, baina baita *nerauzuen*, *nerauen*, *zeraukun* edo *nerauzkizuen* ere. B. Etxauzek osoagoak darabiltza: *darauzut* & *darauzudala*, *darakodala* ‘diodala’, *daraudala* ‘didala’, *dirauztazu* ‘dizkit’ zuketan —Axular baten *derauzkit*—, *dirakozut*

‘diot’ zuketan. Tartasek ere adibide sinkopadunak dakartza: *drauzut*, *drauko* ‘dio’, *draut*, *drauku*, baina baita osoagoak ere: *zeraukoten*, *derautzut*, *derauzko*; **io* erako adizkiak ere badira haren lanean: *baitio*, *zioten*.

Pratica-n oraino egitura zaharrari eusten zaio —*ceracola* (218, 415), *deracoçu* (418), *derakot* (25), *derauçut* (126), *derauciet* (29), *deraaçu* (125), *dirauskigu* ‘dizkigiu’ (115) edo hirugarren pertsona pluraleko datiboa duen *derestenian* ‘dizkietean’ (120)—, baina Laneufvillek eginarazi katiximan egitura laburragoak eta bilakatuagoak datoz, Nafarroa Behereko ahozko egungo adizkien antza dutenak: *daucogu* ‘diogu’ (72), *dauçugu* (164), *baitaut* ‘baitit’ (18). XIX. mendeko idazkietan guztiz falta da *-era-* atala. Donam kat: *dauzkitzut* ‘dizkizut’ (253), *datazula* ‘didazula’ (253), *daukun* ‘digun’ (262). Caz JJ: *dakola* ‘diola’ (139).

Zenbait adizki laguntzaile badira idazle baxenabartarretan egitura orokorretik zertxobait urruntzen direnak. Oihenartek *dro* ‘dio’ (135) darabil, non *-ko* falta baita; iraganean *zeron* ‘zion’ darabil; badu *darote* ‘didate’ (354) adizkia ere. Laneufvilleren katiximan *deron* ‘dion’ (156) aldaera ageri da, *-ko* morfemarik gabe. Jakina denez, Nor Nori eta Nor Nori Nork aditz sailen Zuberoako egituran hirugarren pertsona datiboan ez dago *-ko-* morfemarik: Belapeirek *derio* ‘dio’ darabil, eta aldiz, Resseguek *jakin-erazten derolaric* dakar (1758: 34) eta 1780koan Mercyk *permetitcen derogu* ‘diogu’ (16). *Edipa* pastoralean *derot* dugu (272), *Charlemagne*-n eman *dero* (128) eta *Sainta Catherina*-n, berriz, *minçatu ceron erregueri ounestate eder batequi* (516) & *minçatu ceion orano afletione falxu batequy* (516).

2.4.3.3. Metatesia ageri da aditz nagusia eta laguntzailea elkartzen diren egitura zenbaitetan, eta adibideak zaharrak dira. Etxeparerena da *ezarteyntu* (128), esate batera. Lapurdin Axularren lanean aurki dezakegu metatesi hau: *betatzeintu* ‘betetzen ditu’ (196). Bazkazaneko 1762ko predikuek ere badakarte: *hilceintu* (194), *borratceintu* (203). Laneufville-n ere baditugu: *pintatcein tuste* (28), *eñçutein tu* (68), *eçagutcein tuçu* (55) edo *complitcein tielatic* (78). Aldiz, *Pratica*-n *jalquiccen tuçu* (79) erako adibide metatesirik gabeak ditugu, baina jokabide honi ez dakigu interpretazio erraz eta unibokorik ematen.

2.4.3.4. Etorkizuneko bi atzizkiak ageri dira *Pratica*-n: *ikussiren* (3 adibide) / *ikussico* (12 adibide); hitzen zerrendan aditzak aurkeztean dakargu bitasun honen berri. Nafarroa Behereko idazki zaharretan geroaldiko *-(r)en* atzizkia ez zaie *-n-z* bukatzen diren aditzei soilik atxikitzen, *-tu* edo *-i* nahiz beste partizipio batzuk dituztenek ere atzizki hau biltzen ahal dute. Adibideetan ageri denez XVIII. mende bukaerako idazleek ere badakarte; aldiz, XIX. mendean Ibarrolako Salaberri da darabilen bakarra. Bonaparteren eraginez ondu gainerateko itzulpenetan ez da bakar batean ere ageri. Hona adibide zenbait. Etxepare: *betheren* (205), *ebiliren* (60), *elikaturen* (167), *faltaturen* (34), *iarriren* (50), *iretsiren* (69), *utziren* (173). Leizarraga: *deithuren*, *itzuriren* / *biziko*. Tartas: *erreren*, *ikusiren*, *joren*. Belapeire: *eroriren*, *erren*, *ikhoussiren*. Bazkazane 1762: *aithorturen* (203), *betheren* (213), *causituren* (210, 211), *gostaren* (213). *Pratica*-n ere berdin da: *eçaguturen* (12), *erosiren* (6), *minçaturen* (357), *probetzchaturen* (6). Laneufville: *guertaturen* (78), *lagunduren* (1740ko aginduan), *phizturen* (9). Salab SM: *estekaturen* (32), *eçaguturen* (37), *harturen* (105). Ez dugu ezaugarri hau XIX. mendeko bigarren erdiko ezta XX. mendeko Baxenabarreko idazkietan sumatu.

Lapurdiko idazleetan, Joanes Etxeberri Ziburukoak ere bazerabiltzan honelakoak, baina ez dakigu Lapurdin garai hartan honelakoak baliatzea ohiko jokabidea ote zen ala salbuespena den, zeren Argaiñaratzek, Axularrek eta Harizmendik ez baitakarte honelakorik. Hona Etxeberri Ziburukoaren adibide batzuk: *ahantziren*, *aiphaturen*, *aithorturen*, *bortxaturen*, *ezaguturen*, *guardaturen*, *harturen*, *helduren*, *higituren*, *illkhirren*, *laudaturen*, *manaturen*, *oldaturen*...

2.4.3.5. Nafarroa Behereko euskara zaharrear *-i* partizipio atzizkia duten aditzek ez dute aditz izena *-tze* egiten, *-te* baizik; XIX. mendean ematen du nagusitzen dela *-tze*; Nafarroa Behereko ekialdean, oraino ere bada *-ten* egungo ahozko mintzoan. Etxepare, Leizarraga, Oihenart, Belapeire edo Oloroeko katixima lekuko egokiak dira. Tartasek eta 1651ko pregariek bi sailak dakartzate. *Pratica*-n ere *-ten* sistematikoki ageri da: *araciten* (213, 233) vs. *aracitceco* (20, 21, 24, 436), *atchiquiten* (278), *baraskariten ari* (444), *erorten* (432), *ibilthia* (276), *idireiten* (356), *jarten* (223), *joiten* (24). Laneufvillen bi sailak daude: *eçarten* (158), *erortera* (12), *jarten* (103) / *ecartcen* (liburuaren hasierako *Manamendia* atalean), *igortceco* (48). XIX. mendean badirudi aldaketa gauzaturik dela. Donap kat: *ekhartzten* (232), *ezartzten* (241). Donib kat: *ekhartzten* (155), *e(r)ortzen* (162), *ezartzten* (167). Caz SM: *bethatzen* (41), *ekhartzten* (29), *eortzen* 'erortzen' (50). Irib SM: *churzen* 'ixurtzen' (68), *erorzen* (54), *iorzen* 'igortzen' (22), *karzen* 'ekartzten' (51), *zarzen* 'ezartzten' (66). Ikus gai honetaz Blanca Urgellen artikulu bikaina (2006).

2.4.3.6. Bukaeran *n* duten aditzetan, aditz izenaren egitura *te*-ren aitzinean *i* ageri da euskara zaharrear, egungo mintzoan Bidasoaldean eta Ipar Euskal Herrian dirauena eta Bizkaiko mendebalean *emoiten* edo *urteiten* bezalakoetan ageri dena. *Pratica* ez da salbuespena: *egoiten* (13), *emaiten* (12), *erraiten* (9), *idireiten* (8) & *idireiten* (16), *joaiten* (17), *ukeiten* (10)... Nafarroa Behereko idazki zaharretan ere halaxe ageri da; Etxepare: *egoytiaz* (152), *eramayten* (38). Tartas: *igaraiten* (*Ontsa*, 85), *ioaiten* (*Ontsa*, 47). Laneufville: *eramaiten* (74), *erraitia* (76), *icaitia* (78); baina baita *icaitia* (74) berriagoa ere. Salab SM: *eramaiten* (19), *izaitia* (24). Donap kat: *igaaiten* (229). Irib SM: *hatzamaiten* (32).

2.4.3.7. Etorkizuneko aditz formetan bokalarteko sudurkaria galtzen duten lehen adibide idatziak XVIII. mendekoak dira. *Pratica*-n sudurkaria ageri da —*emanen* (11, 15), *içanen* (10, 17), *joanen* (20)— eta Bazkazaneko 1762ko predikuek *içanen* (172, 183, 201, 211) edo *jynen* (174) aldaerak dakartzate, baina Laneufvilleren katiximan sudurkaririk gabeko aldaerak ditugu: *icaeen* (60), *jain* (105), nahiz sudurkaridunak ere baliatzen dituen: *jouanen* (60), *oukenen* (60). XIX. menderako galera gauzatu da; Donap kat: *emain* (242), *izain* (240). Donam kat: *emaan* (253), *jakiin* (259), *jiin* (258). Irib SM: *emain* (25), *izain* (39), *hatzemain* (32), *yain* (31).

2.4.3.8. Bokal arteko herskari ahoskabea galdu da *atxiki* aditzaren *atxikiko* edo *atxikit(z)en* aldaeretan Nafarroa Beherean, eta berdin gertatu zaio *aurthiki* aditzari ere, baina lehen agerraldi idatziak XIX. mendekoak dira: *Pratica*-k, esaterako, *atchikitcen* (14) eta *atchikiten* (28) aldaerak dakartza, eta *atciquitcia* (171) edo *atchiquico* (194) ditugu Bazkazaneko 1762ko predikuetan. Aldiz, ondoko mendeko Bonaparteren itzulpenetan bokal arteko herskaria galdurik dago: Donapaleuko katiximan *atxiiko* (234) dugu eta Caz JJ-n *atxitzen* (111). Iribarnegarairen Baigorriko ebanjelioan *aurthiitceco* (27), *aurthiiko* (47) edo *aurthiitzen* (47) aldaerak ditugu.

2.4.4. Aditzen kokagune geografikoa

Aipagarri da, bestalde, *Pratica*-n ageri diren hainbat eta hainbat adizki, egun bederen Zuberoako sistemari dagozkionak direla. Aditzen hedadura geografikoari dago-kionez 1782. urte garai hartan Baxenabarreko ekialdeko eskualdeotan gauzak zehazki zerik ziren jakiteko orduko testu gehiago beharko genuke, eta Laneufville apezpikuak argitarazi katiximaz landa ez daukagu deus ere. Ezin ukatu da egun bederen Zube-roakoa den euskararen kutsua nabarmena dela *Pratica*-n; hona adibide batzuk:

2.4.4.1. **Edin* aditzaren ahaleko hipotetikoan *laite* ‘liteke’ dakar *Pratica*-k bederatzi adibidetan, baina behin *laite* ageri da: *beti intxeatu gure concienciatic kentcera cer ere hara sar edo lerra beileite saxuric edo gaiztoric* (43). Bakarra da *laite* hau liburuan eta bakarra da *bei-* aurritzia ere, gainerateko adibide guztietan *bai-* dago. Leizarragak ere *laite* & *laite* bikoizketa dakar. Zuberoako tradizioko *beileite*, *Pratica*-n osorik dagoela dirudi, ez baita ***“baileite”; *bei-* eta *laite* Zuberoan ditugu XVIII-an, Oloroeko katiximak (1706: 107), Maisterrek (j), Resseguek (1758: 32) edo *Antiokiako San Julian* pastoralak (61) dakarte *laite*.

2.4.4.2. Zuberoako adizkien eite du *Pratica*-ko Nor Nori “hura eni” *etceitan* ‘ez zitzaidan’ (428) adizkiak; berarekin batera “hari” *zitzakon*, “zuei” *zitzauzien* eta “haiei” *ezpaizitzteen* dakartza itzulpen honek eta Baxenabarreko itxura dute hauek guztiek. Nafarroa Beherean *zitzauntan* & *zautan* era ibili ohi da “hura eni” jokoan.

2.4.4.3. Ondotik dakartzagun adizkiak ere Zuberoakoak dira eta *Pratica*-n ageri dira, baina euskara zaharrean ez dira ezezagunak Baxenabarren:

- *Izan*-en Nor etorkizuna Zuberoan: *ihaur içatianian* (Olor kat, 18); *Pratica*-n *date* eta *dirate* ditugu, baina adizkiok arras erabiliak dira Etxeparegan: *date*, *girate* eta *dirate* dakartza.
- **Edin*-en Nor ahala Zuberoan: *eztaitiana* (Olor kat, 21): *Pratica*-n *naite*, *daite*, *gaizte*, *zaizte* eta *daizte* ditugu, baina hauek ere Etxeparek ausarki dakartza: *naite*, *aite*, *daite*.
- **Izan*-en Nor baldintzaren ondorioa Zuberoan: *liçate* (Olor kat, 5, Maister 111), eta *Pratica*-n *lizateela*; baita *-ke*-dunak ere: *liçateke* (Olor kat, 109) eta *Pratica*-n *lizatekeela*. Hauek ere Etxepare zaharra dakarkigute gogora: *lizate*, *lirate*.

2.4.5. Aditz nagusiaren adiera eta forma

2.4.5.1. Aditz-izenak *-ko* atzizkia daramanean ‘aditzaren adiera + gabe’ adierazten du: esate batera, *incentxatceco* ‘intsentsatu gabe’ (17) da esanahiaren aldetik. Adibide sorta bat dakar: *bata Meça inçunic*, *besthia Meça inçuteco joan cirela* (249-50); *beldurrac*, *umilitathiac eta errespethiac beste oroz gagnetico haren ispirithia garaituric*, *Jaun Handiaren edo Jesu-Christoren Gorpitzçaren eta Odolaren errecebitceco çunbait egunez egon çuçun* (252); *bena soldaduac hirian sar beçanbat Gincoac uxutu citicin eta halaz, damuric edo gaiskiric batere eguiteco hirian igaran cituçun* (322); *ispirithia gauça thipi hetçaz guti cassu eguiten dienian ahalguiac hartcen dici, eta sinhex-arasten becatu direnac ere estirela batere becatu, amenx duda daiteela becatu diren ez ala bai, eta halaz coffsatceco utcico tuçu* (366); *ermithain hori estonathia arraposthu hortçaz, hitzcic erraiteco utzci cicin eta beste Ermithain çahar baten idireitera joanic...* (394-5).

2.4.5.2. Euskal Herriko mendebaleko nahiz erdialdeko autore zaharrenetan —cf. esate batera *RS*-ko *ebili* eta *ekusi*, edo Ubillosen nahiz Agirre Asteasukoaren *ekusi*— eta egun nagusiki ekialdekoetan ageri den *e-* aditz aurritzia, zenbait aditzetan *i-* bilakaturik dago Nafarroa Behereko XVIII. mendeko idazleetan. Aitortzekoa da, halaz ere, lehenago, Belapeire edo Maister zuberotarrarek *e-z* gainera *i-* ere badutela. Esate batera, Etxeparek, Leizarragak, Materrek, Tartasek, Maisterrek edo pastoraiek *e-* duten adibideetan, *Pratica*-k *i-*ra bidea egin du eta aldaketa gauzatu da: *ikussi* (17), *ibili* (279), *igorri* (176)... eta halaxe ageri da XIX. mendeko Baxenabarreko idazkietan ere, baina Iribarnegaraik Baigorriko mintzora itzuli San Mateoren ebanjelioan *i-z* landa bada *eiltzera* ‘ibiltzera’ (35) eta *eiltzen* (49) ere.

2.4.5.3. Adibide batean segurik gertatzen da aditz batek partizipio burutuaren atzikia bi eratakoa hartzea: *iratçartu* (26, 110, 208) / *iratçarri* (70, 109, 208, 356, 377, 408, 413).

2.4.5.4. Aditz arazleak ugari dira liburuan; *arazi*-ren adibide franko ditugu, partizipio burutuaren atzikiaren ondoan aditz-izenarena ere badakartenak: *cherkaratciten* aipa daiteke (428); ez dakigu bertan arazo grafiko bat gertatu den, ala garai hartan aditz hau honela ahoskatzen ote zen; liburuan hamabost *araziten* <araciten> ageri dira eta *araticen* bakarra, adibide honetako; aldiz, *araticen*-en adibideak ugari dira, hamazazpi zenbatu ditugu, eta bada *eçagut-araticen* (115) ere. Bi aldaera, “arazi” eta “arazi”, bakoitza bere ahoskerarekin egon ahal izan zirela baieztatzeko, honelakoxe adibideak beharko genituzke garaisuko beste idazki batzuetan, edo gure liburuaren eskualdeko orduko nahiz egungo euskaran, baina ez dago honelakorik.

Aipagarri da partizipioko *-i* gabeko aldaerak ere badirela liburuan: behin ageri da *arazten* (16) eta *arasten*-en zazpi adibide daude (361, 366, 377, 418, 418, 431, 431).

2.4.5.5. Aditz nagusi batzuen partizipioko formetan aldaera berriak sortu dira Zuberoa alderdian. Biarnesean ikusi da berrikuntzaren hazia, eta *-i* erako euskal partizipioek ere lagundu dukete gara dadin, beharbada. XVIII. mende hasierako Oloroeko katiximan, *Confiteorra akavi behar da* adibidea ageri da (92). XIX. mendeko Xahok *kontserbi* dakar (Davant 2009: 47). *Pratica*-k *akabico* (351) dakar 1782an eta egun ere adibide ugari entzuten da Zuberoan: *akabi*, *arrabaski* ‘arrabaskatu, xehatu’, *desaloki* ‘dislokatu’, *enplegi* ‘baliatu’, *esprabi* ‘proba egin’, *esteki*, *erremarki* ‘ohartu’, *porrokhi* ‘porrokatu’, *xeheki* ‘xehakatu’. Egungo mintzoan Amikuzeko Bithiriñan *espa(a)kiik* ‘eskapatu’ bildu dugu guk.

2.4.5.6. Ipar Euskal Herrian hondarreko mendeetan, *-ki* morfema berranalizatu eta *-k* bukaera baliatu da aditzoin gisa. *Pratica*-n ez da hain nabarmena, baina badira adibide bakan batzuk: *hura aurtic artekan* (440); *idec artekan* (24); *ez bilo bat idoc Gincoac nahi espadu* (411). *Pratica*-ko aditz gehienek *-ki* gorde dute ingurune ez aser-tiboan: *atxiki*, *ebaki*, *edeki*, *iguriki*, *jarraiki*, *jeiki*.

2.4.5.7. Ipar Euskal Herrian *-tu* & *-du* bukaera duten aditz batzuen aditzoinetan biluzirik dago *-t*. Ez bide dira hain aldaera berriak, Leizarragak ere bai baitakartza: *arind* (263v), *ezagut* (263v), *garait* (127r), *hant* (264r), *lagund* (216v), *orhoit* (7v), *urrund* (152v), *xuxent* (79r) aditzoinak ditugu beskoiztarraren lanean. Haren *arind*, *lagund* edo *urrund* aldaerek erakusten digutenez, logikaren arabera ondokoak dira *arhint* (158), *lagunt* (3) edo *urrunt* (168), hirurak *Pratica*-n ditugunak, hauekin batera *ezagut* (36), *garait* (367), *gort* (34), *hant* (257), *hurrant* (97), *orbit* (46) edo *xuxent* (33) ere badira gure itzulpenean.

2.4.6. Aditz nagusi eta laguntzailearen hurrenkera

Perpauas asertiboetan, osagai baten hanpadura handia denean, galdegaiaren ondotik adizki laguntzailea aditz nagusiaren aitzinean ezartzeko aukera dago Ipar Euskal Herriko mintzoetan. Mendebalean ere badira adibideak, baina, Arejitak dioenez (2008: xxxvii), Kapanagaren lanean hurrenkera hau “ez da inolaz adierazgarria baiezakako perpausetan, sartalde hizkeretan behintzat”; Lazarragarengan ere badira adibideak.

Nafarroa Behereko idazkietan aspalditik da ezaguna ezaugarri hau; hona adibideak. Etxepare: *orai dute ikhasiren* (257); *orai dute phorogatu* (253); *sobera digizi egin bekhatu* (199). Caz JJ: *ezik hori izie mehexi* (130). Zuberoan ere ageri da: *eta hec die borogatcen* (Maister, 148); *gouregaty du issoury* (Ressegue 1758: 40). *Pratica*-n ere badira adibideak: *nic nicin merechi curuce hori* (166); *eci çoinhec ere bessarkatcen baititu placerreki ppenac, umiliacioniac eta nahigabiac norbaiten amorecatic, erakasten dici hura maite diela, haren amoriu obraskua dela eta eguiaskua, holaco ocasiono ppenasquetan direnaz gueroz agueri —dioten beçala— eguiasco adiskidiac* (174); *guero Consecracionia eiten duçu, çointan baitago eguiasco Sacrificiua eta ordian duçu oferitcen Mementuan goguan hartu diren orendaco* (234); *pacenciati duçu agueri nor diren eguiasco umilac* (276); *otoitzçan berian ere lachatcen eta hozten bacira, lachotarçun horren contreco erremediua otoitzçan cherkatu behar duçu; harc citu eçarriren lehenbicio devocioneco seindimendietan* (102).

Aginte ingurunean ere usu gertatzen da, *edun* baliatuz, gainera: *dugun ikuz horren gagan Seindiec cer seindimendu duten* (38); *dugun elgarrekin haren icen seindia ohora* (210); *orai, dugun ikuz justuac eguiten dien otoitzça* (110); *dugun, beraz, beti goguan atchiki alde batetic Gincoac igorten thiela gaztiguaiac* (321). Adibide batean **ezan* ageri da: *deçagun hedatukiago ezplika nola eguin daiteen* (80). Zuberoako *Edipa* pastoraletikoa dugu beste hau: *sependent deçagun eçar hougnéz gora lehenic* (264).

2.4.7. Aditzen gobernu

2.4.7.1. Aditzen balentziari dagokionez aldaketa historikoak gertatu dira aditz multzoan euskaraz. Aditz berezien artean, eta Mounolek dakarren terminologia baliatuz, *nahi*-k alineazio ergatibora jo du ekialdean; honela, *nahi*-ren menpeko perpausoko aditza irangaitza denean, absolutiboan jokatzeko da *nahi*-ren subjektua eta adizki laguntzaile irangaitzarekin baliatzen da *nahi*; Nafarroa Behereko idazle zaharretan edo egungo Zuberoan horrela da, baina aldiz, Lapurdin xvii-xviii-n Mounolek ez du adibide bat baizik kausitu (2010: 157), Sarako Etxeberrirera.

Dakartzagun adibideak zaharrak ala ekialdeko kutsua duten idazleenak dira. Etxepare: *nahi eztenac enganatu* (42); Olor kat (1746: vij): *eguiteco ecinago important ho[n]tan, nahi cirayen travaillatu*. Etxepareren hurren adibideetan partizipioa falta da: *hura hala nahi valiz elgarrequi guinate* (144); *çuhaur nahi bacirade ni segretu nuqueçu* (216). Oihenart: *bata ezpada nahi, ezkitakek guduka ni eta hi* (256). Tartas: *hartçaçu nahi çiren beçambat frutu* (Onsa, 36), kasu honetan *frutu* osagarri zuzena delarik ere; *nola nahi zira salba dadin?* (Ontsas, 107). Olor kat (1706): *Cer erran nahi da berheci direla?* (15).

Gure *Pratica* bide berari jarraiki zitzaion eta aditz inakusatiboekin joko irangaitza dakar: *jardiresteco perfeccione, çointara heldu nahi baikira* (23); *Paphnuça guero*

bere Desertuco lekurat nahi ičan çuçun joan (143); *nahi bacira... ibili* (279); *nahi cira... altchatu* (111); *joan nahi cira* (265); *bena behar den beçala eta justoki glorificatu nahi dena* (11). Adibide honetan, ordea, ez da berdin: *harc ere bere gorpitzça afligi deçan salbathia ičan nahi badu* (394).

Beste era batekoak dira *nahi*-ren adibideak Baxenabarren XIX. mendean: aditz inakusatiboekin ere joko iragankorra hautatzen dute. Donib kat: *Zertako hil nahi ukhan zien khurutzian?* (152). Donam kat: *Zertako hil ukhan nahi ziin khuützian?* (258). Caz SM: *etzit nahi juan* (57). Irib SM: *etzuten yin nahi izan* (64). Dena den, San Mathiuren ebanjelioan eite zaharreko adibide bat dakar Ibarrolako Salaberrik: *norbait yin nahi bada enekin* (98).

xx. mendean Zuberoa-Baxenabarretan ageri zaigu alineazio ergatiboa. *Erizkizundi Irukoitz*-eko emaitzak azterturik, Mounolek hiru jokaera dakuski partizipio iragangaitze-kin (2010: 157-8): a) alineazio ergatibo arrunta (Uztaritze, Beskoitze, Urketa, Hazparne eta Maule); b) “subjektua ergatiboan + *edun*” eta “subjektua absolutiboan + *izan*”, bi egiturak, aldizka erabiliak (Donibane-Garazi, Lartzabale, Donapaleu), eta c) subjektua ergatiboan eta *edun* laguntzailea baizik ez erabiltzea (Bardoze, Aldude).

Berebat, *behar* aditz bereziak alineazio ergatiboa erakusten du gehienik *Pratica*-ko adibideetan: *eta niçaz net content ičan behar cirela* (15); *nahi baituçu umilitatesco actac prootzchoski eguin, hetan finkatu behar cira* (138); *Gincoaz orbitu behar guirela* (74); *guri erakazteco çoin chahu ičan behar guiren Sacrificio hartala hourraniceco* (232). Aditz iragankorra hartzeko ingurune egokia litzateke *haxa hartu behar baitugu* (74), osagarri zuzena duena, baina beste alineazio mota bat dago *chahu ičan behar dugula* (194) proposizioan, perpaus osagarriko aditza inakusatiboa baita.

2.4.7.2. Ekialdeko euskaran ohi den bezala, perpaus inpertsonalak *behar* aditz berezia dakarrenean, aditz laguntzailea iragankor bilakatzen da eta izenak morfema ergatiboa har dezake; hona *Pratica*-ko berri: *eci cofessionian gaucec clarki erran behar dicie* (367); *beste Jesu-Christoren bertuthec oroc goguan erabili behar dicie* (184); *ofritu behar ci Sacrificio horrec* (236); *ispirithiaren beguiez Celuco hazkurru horrec jan behar dici* (239); *hala nola ounci bati houra sartcen çaconian, berheala hourac ouncitic kendu behar baitu hour-perat joan eztadin* (43); *erran tugunac oro... endelgatu behar dicie* (441); *erraiten dicie hitz hoc Ainguriegatic endelgatu behar dutela* (254). Egungo Baxenabarren Eñaut Etxamendik idatzi *Aurora* lanetik hartu adibide hau dugu: *gaixua, ezkalda zizpita bat ba'uxu barnian! Horrek kendu beha'ixi* (1985: 17). Ezaugarri hau Euskal Herriko ekialdean ageri da eta adibideak ugari dira; Nafarroa Garaian, Esteribar, Erroibar eta Aezkoan adibideak bildu ditugu (Camino 1997: 462-3) eta Zuberoan ere ibiltzen da ezaugarria; *Edipa* pastoralekoa da *crima malerous horreq ebitatu behar diçu* (259). Duvoisin lapurtarrak ere badakar *Dialogues basques*-en: *abereac dai-tzi behar du ahal den garbitasunic handienarekin* (1857: 84).

2.4.7.3. Oro har, iragankorra da *endelgatu* eta perpaus inpertsonaletan ez bada, Nor Nork sailean jokatzen da, baina *Pratica*-ko adibide batean bestela dator: *guiçon endelgatcen ezten batec* (122); dena dela, *ezten hori* “*eztien*” ‘ez duen’-en huts grafikoa izan liteke. Izan ere, ez dugu *OEH*-n adibide bat bera ere aurkitu *endelgatu* Nor sailean jokaturik.

2.4.7.4. Nor Nork sailean jokaturik ageri da *faltatu*: *bena naquiz otoitcera faltatu çutenen plaçac uzten cithiela incentxatceco* (17), baina baita Nor Nori-n ere: *ordutic dembora faltatcen çacola obra hun eiteco* (55).

2.4.7.5. Nor Nork sailean joka daiteke *gustatu* aditza: *eztiici guztatcen* (30); dastaze kutsuan dela dirudi eta ez dakigu frantsesaren eraginez ote den honela.

2.4.7.6. Nor Nork sailean jokutzen da *segurtatu* aditza: *eta bieci elga arimen Salbamendiarendaco obra balioz bat çatekeela Heuzcarala itçulce hori segurtatu nicie* (4); *Seint Hilarioc ere segurtatcen guitici Ainguriac fidelen otoitzcer behatcen direla* (96); *Seint Augustinec segurtatcen guitici Gincoaren cerbitzchian bicitceco* (153); *gure be-cathien barkamendia uken dugula hobekienic segurtatu behar guitusten gaucetaric bat duçu, hetçaz uken dugun dolumen handia* (168); *eci Prophetac segurtatcen guitici arima gossia unxa asseco diela* (201).

2.4.7.7. Itxuraz frantsesezko *penser à* egiturak eraginik, *pentsatu*-ren osagarria izena ala izenordaina denean adlatiboan jokatu ohi da: *orai berian guiristinho bat munduco itxassuan uroski cibaçun eta Çelurat becic etcicin penxatcen* (261); *contratu eguin ciela bere beguieki emaste kuntera ez penxatceco* (358); *emastetara behin ere ez penxatceco* (358); *hainbeste gauça nigarguiteco bere beithan idireiten, nun besteren falter behin ere espaitu soguiten, ez hetara penxatcen* (425).

2.4.8. Komunztadura

2.4.8.1. Céline Mounolek dioskunez “Ekialdeko hizkeretan, datibozko argumentarekiko komunztadura, bi mende lehenago baino maizago agertzen da egitura ditransitiboetan” (2011: viii), hau da, XVI-XVIII mendeen artean Nor Nori Nork sailean datiboa agertzeko aukera areagotuz joan da. Sarasolak dioenez, berriz, Lapurdiko idazkietan datiboarekiko komunztadurarik ez egitea berria da, ezaugarria XIX. mendeko idazkietan ageri da Lapurdin; dioenez, joera hau ekialderagoko idazleena da hasieran (1991 [1986]: 24). Etxeparek baliatzen zuen: *harc orori emanen dic bere merexituya* (244). Idazle baxenabartarrek are lehen pertsonarekin egiten dute komunztadurarik eza eta *eni eman du* bezalakoak baliatu dituzte (Oihartzabal 1992: 243-4). *Pratica* ez da salbuespena; hirugarren pertsonaren morfema falta da aditzean hurranean bi adibideetan: *Basilac erraiten dici net chuchen, Gincoari eman behar tugula gure devocionen eiteco destinatu edo çatitu tugun demborac* (15-6); *eris edo flacoz Comenhiari etçuten cerbitzchuric batere eguiten* (13).

Hona idazleen adibide gehiago; Oihenart: *emaiten duzula zur'edertarzuna | hon eztaritzotzunari* (353). Tartas: *erregue hari manu edo conseillu hon haur eman cian prophetak (Arima, 113)*. Zuberoako 1676 inguruko *Pronus: parcatcen baitutugu gouri oguen eguiler* (21). Olor kat (1706): *çouré benedictionia othoy eman eçaçu ene lanari* (7). Maister: *erran niçun ene dicipulu maiter* (229). Salab SM: *ezik barkhatzen baduzie gizoner, zien kontra egiten dituzten kaltiak* (31). Caz SM: *igorri zitzin gizonak zoi-nek mochtu baizuten lephua Juanesi* (44). Irib SM: *bere aingurier manatu du* (25).

2.4.8.2. Numeroan komunztadura hutsak ditugu *Pratica*-n: *otoitzçan cherkatu behar dugula gure arimaco eritarçunen edo flakecien erremediuc* (126); *otoitzçac jardirexi behar dirauzkiguçu, biciuac utciric, bici berri eta seindu baten eremaiteco gracia* (126); *gogotic hartcen edo errecebitcen expadu jiten çazkon ppenac eta afliccioniac* (316); *becatu venial ardura eguiten dugunetariç beguiratciagatic ere* (343); *beraganic urruntcen cicin goguaketa gaistoric erakar ahal ceçaketen ocacione guciac* (364).

2.4.8.3. Bestalde, *Pratica*-n aditz iragankor eta iragangaitzak lotzen dira: *bertuthia bessarkatcen dienac, guititan irauten eta hartan aiticinatcen duçu* (19).

2.4.8.4. Perpausak koordinatzean, litekeena da aditz nagusi batzuk ondoan laguntzailerik gabe gelditzea eta aditz laguntzailea bukaeran agertzea: *orobat, çure bertuthia azkarra bada, Gincoaz ossoki bihotzça bethia baduçu, iraunen duçu, bena bihotzçian hazten baduçu urguliaren edo beste çunbait passioneren harra, emeki-emeki bihotzça jancaturen, eta bertuthian irauteco goçoric hobena eta azkarrena idokico, clarki erraiteco, becatura berris erorteco langer handitan içanen cira* (65).

Beste adibide batzuetan aditz nagusia da bukaeran laguntzailerik gabe gelditzen dena: *eta Gincoaren benediccioniac lan suerte hotan ezaltcen ahal thiela Languiliaren exkazarçunac, eta ecinago unxa einac balira beçala arimetan probetzcha-araciten* (5-6); *ceren halaz Liburia laburrago baitate eta merkiago eta hantic, gende praubec ihikiago erossiren eta aboroc probetzchaturen* (6); *eztuçu segurki unxa, ez arraçoinharen araura, guiristinho batec lan aboro eguthiagatic edo beste munduco eitekuegatic, lacha dadin bere otoiçzetan, mortificacionetan eta beste Gincoazco einbidetan, eta beste itçulien onduan becic orhit* (14); *orobat, erneki eta seguidan Gincoaren cerbitzchiari jarraiten direnec, haren graciariç berheçienac eta baliossenac jardiresten, halaz perfeccioneric gorenera heltcen.* (48).

2.4.9. Tempusa eta aspektua

2.4.9.1. Nor Nori saileko iraganeko adizkietan, idazle zaharretan *zit-* gabeko erak ditugu. Hona adibideak. Leizarraga: *hurbildu çayon* ‘zitzaion’ (114r), *minço çayê* ‘zitzaizen’ (102v), *iarreiqui içâ çaiçcan* ‘zitzaizkion’ (61r). Oihenart: *seroretara zau-tan* ‘zitzaidan’ gogoa (248). Tartas: *iduritçen çautan* ‘iduritzen zitzaidan’ (*Onsa*, 5); baita *lüze zaukon* ‘zitzaion’ ere (*Onsa*, 137). Bazkazaneko 1762ko predikuetan ere molde honetako adizkiak ditugu iraganean: *çayen* ‘zitzaizen’ (219). Laneufvillen biatarik ageri dira: *gin baiçacon* ‘etorri baitzitzaion’ (37) / *agradatcen citçacon* (133). Aldiz, *Pratica*-n *zit-* saila dator: *citçakon* (155), *citçaucien* (69), *ezpaitçitceen* (232)..., baina lehen pertsonan badu *etçitan* ‘ez zitzaidan’ (428) adibide bat ere, beharbada Zuberoako eragintzat har litekeena. Cazenavek itzuli San Mathiuren ebanjelioan zezten ‘zitzaizkien’ dugu (31). Gaineratekoan, XIX. mendeko idazkietan *zit-* saila ageri da: *zizakon* ‘zitzaion’ (120) dugu Cazenavek itzuli Jondoni Juaneren apokalipsian. Baigorri ere antzera: *zitzakon* (21) & *zizakon* (23), *zitzaizkon* (26), *zitzeen* (22).

2.4.9.2. Denboraren iragatearekin nolabaiteko lotura duten egoera batzuetan —*artekan, arthio, beha, bezain fite, beno usioo*...—, Hego Euskal Herrian partizipio burutua ibili ohi da, baina Ipar Euskal Herrian aditzoina; *Pratica* bera da lekuko: *hel artekan* (37), *seindi arthio* (35), *sor beha* (28), *sor beçain fite* (28), *haxa har beno usioo* (74)... Berezixeagoa dirudi kasu honek: *beno soldaduac hirian sar beçanbat Gincoac uxutu citicin* (322); kantitateaz ala denboraz eman nahi zuen ñabardura itzultzaileak? Frantsesekoan denbora kutsua dago: *à mesure que les soldats entroient dans la ville, Dieu les aveugla* (RD 2, 506).

Aldiz, gertakaria bururatua den beste adibide honetan *-tu* atzizki perfektiboa ageri da: *coffessatu onduan* (51-2).

2.4.9.3. Aspaldiko adibideek ezagun dutenez, *ukhan* & *ukhen* aditz nagusia ageri da Baxenabarren nahiz Zuberoan; Etxepare: *beccatuyez vqheyteco vide dudan doluya* (22); *nahi badut vqhenen dut oray ere berriric* (166). Leizarraga: *ecen çazpiéc hura emazte vkan dié* (86r). B. Etxauz: *arreposuric ezticit vqphen*. Tartas: *çure vertutiac*

uqhenen du bere coroa (Arima, 64). Belapeire: *Ama Virginaren ukhen devocione berbeci bat* (I, 97). Salab SM: *Ez beldurrik ukhan gorphitzak hiltzen, eta arimarik hil ez deza ketenen dako* (57). Caz SM: *fidantza ukhan'azie, ni nuzu, ez lotsa izan* (44).

Nafarroa Behereko idazleek *ukhan* & *ukhen* aditza lehen idazkietarik baliatu dute; *ukhen* aldaera ekialdekoa da eta *uk(h)an*, berriz, mendebaleragokoa. Zuberoan eta Erronkarin ere arrunta da beraren erabilera: Erronkarin *ekun* metatesia gertatu da eta ezaguna da *ekuntu* aldaera ere. Iduri du, bestalde, aditz hau XIX. mendea arte ez dela iritsi Lapurdira.

Egitura perifrastiko konposatuaren barrenean direnean, aspektu burutua adierazten dute Ipar Euskal Herrian *izan* eta *ukhan* aditzek, frantsesez edo okzitanieraz erabiltzen diren egitura birkonposatuaren antzera. XVI. mendean ez dirudi oraino euskaraz erabilera hau hedaturik zenik: xv. mendeko Bizkaiko idazkietan, RS, Garibai, Lazarraga, Zalgize, Etxepare, Etxauz edo Oihenarten lanean ez da ageri, baina Leizarragak badarabil; haren lanean berdin adierazten du burututasuna *eztuçue iracurri* batek nola *ençun ukan duçue* batek; cf. beskoiztarraren era bataren eta bestearen erabilera maiztasuna¹⁷ (Mounole 2011: 432). Egitura perifrastiko konposatu honek beste baliotzatzuk ere har ditzake: esate batera, esperientzia adierazten duen perfektuarena, edo perfektu urrunarena, hau da, iragan urrunean gertatu den zerbaiten ondorio den egoera batek enuntziatioaren garaian oraino eragina duen kasuetan; cf. Mounole (2011: 47-8).

Ez dakigu erabilera berezi hau puntukari ziren aditzetan gertakariaren aspektua ongi bereizi nahiak eragin ote duen, baina *Pratica*-ko hurranen lokuzio adibideek hori iradokitzen digute: *Gincoac nahi ukan cicin punitu haren urgulia* (294); *etcit uzte uken necessario cela* (8). Hona Leizarraga: *secretuqui vtzi nahi ukan çuen* (2r). Oihenart: *arstoia emoiik arbuia zezanak, gero erosi behar uken zuen* (81). Maister: *çuc hala nahi ukhen duçu* (289). Era berekoa da Laneufville katiximako adibidea ere: *Gincuac nahi uquen ditu benedicatu* (3). Donam kat: *hil ukhan nahi ziin* (258). Irib SM: *hola nahi ukhan baituzu* (42). Aldiz, XVIII. mendeko Zuberoako hurranen bi adibideek argi erakusten dute berez gertakari burutua adierazten duen aditz bati lotu zaizkiola *ukhan* & *ukhen* partikulak; Olor kat (1706): *Norc eguin ukhen du credoa?* (22). Ressegue (1758): *noula jakin ukhen beituçu badela Eskioulaco Eliçan...* (5).

Gure *Pratica*-n ere ausarki ditugu honelako adibideak; lehenik iragangaitzak dakartzagu: *Liburu horren Eile Gincothiarra hil içan duçu seindutarçunesco urrinian eta Liburu balioz huntan eman diraguçu seindutarçunic gorenera heltceco bidia* (3); *Jesuista fraide çahar bat, devocioniari emana celakotz anitz estimathia cen bat, salbamenduco bidian net jakinxia, egon içan cela hoguei urthez bere otoitzcetana eta beste eguinbide ispiritualetan* (112); *çunbait persona, devocioniari eta otoitzça gora hari net emanac ci-rela iduri çuten batçu, becatura erori içan direla bere leheneco faltac aski goguan atchiki faltaz* (112-3); *holaz, clar duçu Seindieç ardura meditatcen çutela Passione seindiaren gagan eta hala eguinez, seindutarçun eta perfeccione gora batetara altchatu içan direla* (154); *Aita Seindieç ciocie Gincoaren Semia Celutic lurrera jeutxi içan dela eta gure naturaleça hartu bi gauçarendaco* (299).

¹⁷ 101 adibide *ukan* edo *izan* gabeak dira eta 58-tan *ukan* dago; 58 hauetarik 6 esperientzia adierazten duten perfektuak dira.

Hona orain iragankorrek: *berheciki Raphael Ainguriac Tobiaz Aitari erran uken cien hitz hotçaz* (95); *David Erregueren banitate baten punicionetan içurri bat haren populiaren gagnera igorri uken cien beçala, çoin içurri hain gaitzça içan baitcen, nun hirur egunen barnian populu hartaric içurriac hil uken baitcien hiruretan hoguei eta hamar mila guiçon* (319); *Seint Dominicac itçuli uken ciracoçun* (326).

2.4.9.4. Ezintasuna, besteak beste, *iron edo *edin aditzekin adieraz daiteke ekialdean, hurranen bi adibideak lekuko. Olor kat (1706): *ecin jakin dirogu* (45); *Edipa* pastoralekoa da *ecin eguin daiteke* (296). Nolanahi ere den, ahaleko burutugabeetan egun Ipar Euskal Herrian egin ohi den bezala, bai zuberera zaharrean eta bai oraingoan, -t(z)en aditz-izenarekin batean balia daiteke *ezin* partikula, *izan*, *edun* edo **eradun* oinarriekin; Zuberoako pastoraletan ohiz honela da eta *Pratica*-n ere bai. Adibide sail bat dakargu, 1782ko gure itzulpenetik hasirik:

- honakoa *izan*-ena da: *ecin orbitzcen nis* (402)
- horra, berriz, *edun*-ena: *ceren ecin jakiten baitu orena* (60); *hazkurru eta edari guiçonec ecin ikuzten duten bat* (69); *ecin bici-aratçitcen baitute* (102); *guiçonec ecin emaitzçaric eguiten dicie* (104); *barurrac ecin eguiten dituztela* (331); *ecin complitcen dutenez* (332)
- hurranen bi hauek **eradun*-enak dira: *Celuco borta orano cerraturic çaguenian eta hiltçiac ecin idekitcen cereenian* (337); *nun ecin soguiten baitcerakon* (429)

Autore zaharragoek ere badituzte adibideak. Tartas: *arima ezin hiltzen dela* (*Ontsa*, 122). Oihenart: *Jauregik, berak ardiesten ezin duena du gutiesten* (164). Belapeire: *meça ecin ençuten dienian* (I, 107). Olor kat (1706): *ceren eta Gingoac berac, çoing ecin inganacten beyta, ez eguiati hurruncten, erran eta eracatsi beytereyzcu* (21). Mais-ter: *ecin içaten cira* (105); *obraçale ecin ikhouston dena* (356) / *ecin eçcapiric eguiten abal dienetan* (89). Mercy (1780): *ecin eguiten baduye* (6). *Edipa* past: *ecin beitut jaquiten* (300). *Charlemagne* past: *ecin jnoracen dit* (344).

Aspektua burutua bada “ezin + partizipioa” era baliatzen da ekialdean eta litekeena da *ukhen* partizipioa agertzea, Mercyren adibide hau lekuko: *ecin eracoutsu ukhen citicien* (1780: 10). Ordea, *Pratica*-ko hauetan guztietan ez da *ukhen* ageri: *arraçoinheki mundiaren Salbaçaliac erraiten dici bertuthe horren Naussia dela eta hareganic umilitathia ikassi behar dugula, eci ez Socratec, ez Platonec, ez Aristotec, ez beste Philosophuec behin ere ecin erakaxi dicie* (258); *hamaçazpi gau-egunez deuz ere ecin hartu ciela* (324); *Seint Jeromac cioçu Joannes Virginac becic ecin eçagutu çutela Jesu-Christo Virginia* (355); *haren Dicipuliec ecin kaçatu çuten Ispiritu saxu bat guiçon bataric kaçatu cienian* (392); *Demoniuac —çoinhec ecin enguenatu baitcithien haraguiaren placerrez, ez eta bencitu ppenen eta persecucionen bortitztarçunez— segrethia idiren diela eror-aracitceco emeki-emeki urguliaz eta bere beithaco fidanchaz* (401-2); *çure beithan har çaçu jakin gabiac, uzte gabiac, lehen boultu ecin empainschatu dienac erain derakola* (428).

Etorkizuneko ezintasuna adierazten duen eraren adibideak Zuberoan dakuskigu; Resseguek *emaztiac ecin edirenen dira bilkura hoyetan* (1758: 28) dakar eta *Charlemagne* pastoralak ere badu: *jaunaç çer eran nahi da othian / eçin dutugun goyturen / areta hilen banis ere / enis reculaturen* (1991: 565).

Hurranen adibideetan, ez da -t(z)en ageri, baina puntukariak dirudite; hona *Pratica*-ko adibideak: *examina ussatu tenoretan ecin eguin badugu* (16); *emazte hamabi*

urthe hartan odol galciareki cen bat, medikiec ecin sendotu çutena (201). Zuberoako Belapeireren honakoak ere baluke puntukari itxura: *hanitz Eliçataco liburu çabaretan iracourtçen dugu, egun hortan haur hil delaric, herioac ecin goithu ciala* (II, 108). Ordea, *Charlemagne* pastoraleko *goitu* aditzaz diharduela, Oihartzabalek *ezin goitzen dugu* dakusa puntukaria, eta *ezin goitu dugu*, berriz, perfektibotzat, 'nous n'avons pu le vaincre' (1991: 217).

2.4.10. Modalitatea

2.4.10.1. Modalitatea adierazten du *ke* morfemak. *Pratica*-ko tratamendu nagusia zuketa denez, formaz Nor Nork sailekoak dira aditz franko eta *-ke* ausarki ageri da. Gramatikalizazio bilakabide batzuen ondorioz, xv-xvi. mendeetako euskaran egin-kizun bat baino gehiago bete zezakeen *-ke* morfemak: etorkizuna, hipotetikoa, ahala eta modalitate epistemikoa irudika zitzakeen (Mounole 2011: 32). xviii. mendean ez dirudi ñabardura horietarik urrun dagoenik eta adierazgarri da, gainera, liburu hone-tan aspektu mota guztiekin baliatzen dela:

hun dukeçu (130)

badakikeçu cer galdeguin behar dukeçun (114)

guthieni[c] penxatcen dukeçunian (407)

goguan hartcen lukeenac Gincoa mortalki offenxatu eta damnacione eternala me-rechitu diela (318)

sartu dukeçu (41)

ordukotz gaitzça eguina dukeçu (446)

itçurico dukeçu (43)

2.4.10.2. Baldintza irrealaren protasia eskema zaharrekoa denean, **edin* nahiz **ezan* oinarriak ageri dira eta halakoak ditugu *Pratica*-n ere: *goician oren bat, axian beste bat egon baguinte* (138) eta era iragankorreko *nehorc unxa goguaketac eguin baltzça* (117).

Ordea, baldintza irrealaren forma berriagoetan, Ipar Euskal Herrian ohikoa denez, protasiko perifrasi aditz nagusiak aditz-izen ez burutua ibiltzen du *Pratica*-n eta ez dira **edin* edo **ezan* baliatzen, *izan* eta *edun* baizik; hona adibide hipotetiko batzu: *thipietan lachatcen baninx, etciakiçut handietan Gincoc lagunt nindiroenez* (363) *l elitçaikecia gaitzci norbaitec çutçaz opinione gaisto bat hartcen balu* (419); *nehorc serioski goguan hartzçen balitu hitz hoc* (117); *eta unxa eçagutcen baguindu gure faltac çoinhen handi diren, punimendu edo gaztiguric garratcenac thipiegui iduri litçauzkeguçu, eta Jopeki erran guindiroçu* (318).

2.4.10.3. *Pratica*-n *bait-* aurrizkia duten baldintza hipotetikoaren protasiak daude: *eguin ditçagun ez ourrun den bati minço baikina beçala* (86); *bera choilki erremesthiatcera obligathia bailis beçala* (179). Honelako protasiak proposizio konparatiboen ingurunean agertu ohi ziren: *baino, bezain, bezala* ondoan zutelarik, baina Mounolek dioenez (2011: 237-8), geroagoko euskaran partikula horiek gabe ere *bait-* ibiltzen jarraitu da; lehen agerpenak Barrutia edo Maisterren euskaran ditugu.

2.4.10.4. Ipar Euskal Herrian ohikoa ez bada ere, protasian dakar *-ke* honako per-pausak, baina honelako adibide bakarra da hau liburuan: *berheala onduan hil behar baikinduke beçala* (56).

2.4.10.5. Mounolek erakutsi du baldintza hipotetikoaren apodosian euskarak historikoki aldaketak jasan dituela eta dialektalizazioa eragin duela gero horrek. Baldintzaren ondorio hipotetiko era batera baino gehiagotara eraiki zitekeen xv-xvi. mendetan:

- baldintzaren ondorioan adizki trinko hipotetikoak izan ditzakegu, *-te* & *-ke* atzizkia dutenak edo ez dutenak
- bigarren aukera bat, euskalki guztietan dena, aditz erroa edo partizipio bururatu da, hiru laguntzaile izan ditzakeena: **edin*, **ezan* ala *egin*; kasu honetan, **edin* & **ezan*-ek sistematikoki *-te* edo *-ke* daramate
- beste perifrasi bat ere baliatzen dute baldintzaren apodosian mendebaleko eta ekialdeko euskalkiek; ohiz ahalean ibiltzen diren aditzak ditugu bertan: mendebalean “partizipio bururatu + **idi*” eran eta ekialdean “aditz erroa + **iro*” moduan. Mounolek dioskunez (2011: 117-8), ohiz ahaleko diren adizkiok apodosian ageri direnean, ez dute ahalaren ñabardurarik adierazten.

Geroagoko euskaraz ziharduera, honela zekusan auzi hau Oihartzabalek ere: *çuq baçanequî goure estatia / Segur gin çintaque / çoure lagunequila Charlemagne* pastoralako adibidea da; aipu horretan baldintzaren ondorioaren balioa du *zintake*-k, ez ahalarena (1991: 206). Inxauspek ere *zintake* baldintzazko adieran dakar, formaz ahala badirudi ere. Boudak ere antzera dakar: gipuzkeraz oraineko baldintzaren ondorioa den *nintzake* lapurteraz *ninteke* da (1948: 609). Videgainek errealitate hau izendatzeko “ebentual-potentzial” formula baliatzen du (1983: 639). Adibide gehiago ere eman daitezke: Etxeberri Sarakoaren *çagut letçaquete* edo Maisterren *egon liteçu* edo *utçu cinteke* apodosi adibideak ditugu; lehena Nor Nork sailekoa eta *-ke*-duna, bigarrena Nor sailekoa, *-te* izanik ere *-ke* gabea eta hirugarrena Nor sailekoa, baina *-te* + *-ke*-duna.

Ulertzeko denez, baldintzaren apodosiko aditzek ahala adieraztea ere zi-legi da. Mounolek Otxoa Arinen eta Maisterren adibideak dakartza (2011: 238, 274. oh.).

2.4.10.6. xviii. mendean baldintza hipotetikoaren apodosian adizki trinkoak edo aditz lokuzioak ager daitezke, *-te* edo *-ke* atzizkia dutenak. Perifrasietan, berriz, “aditzoina + hipotetikoko **edin*, **ezan* + *-te* edo *-ke*” da aukera bat (Mounole 2011: 238) eta *Pratica* bera dugu lekuko: *falta baleçagu eta mement batez bere ezkia guganic urrunt baleça, instant berian ezezta baikindaiste hala nola arguia galtcen baita ekia gordatcen denian* (282). Aditz laguntzailea **iro* denean, orduan ez da *-te* edo *-ke* ageri; berriz ere *Pratica* dugu lekuko: *eguin onduan dolu lakioela uzte balu eta eguin baleça, erhokerietan den handiena eguin liroçu* (51).¹⁸

2.4.10.7. *Pratica*-ko hurranen bi adibideek erakusten digute baldintzaren apodosi hipotetikoan “partizipioa + *izan* = *edun* + *-te*, *-ke*” egitura aurki dezakegula:

¹⁸ Mounolek Nor Nori sailerako baliatzen den **kidi* ere aipatzen du (238-9), Maisterren adibideetan, baina lehenago ikusi dugun bezala, *Pratica*-n ez da *kidi* erroa ageri.

han jarriric egoiten duçu, guri endelga-aracitceco idekia idiren balu, sartu çatekeela (24); *Seint Leonec cioçu Jesu-Christo eguiaski Gincó ičan ezpalis, ezkinduskeela erremediatu* (300).

2.4.10.8. Baldintzaren apodosian izan aditzak garai zaharrean ez darama *-ke* morfema, *-te* darama: *attencione eguiçu cer becatu liçateen çure aurhidiaren ohoria beste baten ispirithian gal-arasten bacindu* (418); *pundu guciac examinatu gabe, behar liçateen beçala meditacione luce eta serioz batez* (125); *segur denaz gueroz ezstatu hartan hiltcen bada bethierekotz damnathia liçateela* (118). Zuberotan ere lizate dugu honelakoetan: *oren houra ororen desiragarri liçate* (Maister, 111). *Pratica*-ko honako adibideak *-ke* du baldintza hipotetikoaren apodosian, baina aditz iragankorra da: *suguiac guiçona behin ere trompatu çukeela, espalis bera lehenic urguliaz Gincoganic urrundu* (404-5).

2.4.10.9. Ahaleko egitura iragangaitzak eratzeko **edin*-eko adizki *-ke* gabeak ageri zaizkigu XVIII. mendea bitarte Nafarroa Beherean, baina mende honen bukaeran, aipatu aditzoi *-ke* morfema erantsi zitzairen eta ezagun du hori *Pratica*-k; eskualde berreko Laneufvilleren katiximan ere *-ke*-dunak ditugu. Lafonen arabera ordura artean indeterminazioa edo mugagetasuna adierazten zuen *-ke* horrek (1980 [1943]: 448 & 452). Hona hainbat idazleren jokabidea. Etxeparek *-ke* gabeko ahaleko egiturak osatzen ditu: *ecin deusere scriba dayteyela* (6); *gaixtoequi ecin ayte gayzqui beci pronecha* (46); *iamas çurequila enaynde enoya 'ez ninteke neka'* (198). Hona iraganeko adibide bat: *ecin scriba çayteyen* (252). Leizarraga: *Iaincoaz eçagut ahal daitena* (267r); *baina aguian norbeit ventura leite cembeit vngui-eguilegatic hiltzera* (273r). Oihenart: *begira nezak ur emeti, nihaur niaitek lasterreti* (97); *bat enaint'ehun l urtez behin zurekila* (334). Belapeire: *Nor guertha daitte dohaxu?* (I, 51).

Maisterren lanean era bat baino gehiago dugu; hona sistema zaharra: *religious bere chedetic-campo bici dena, hanitch faltatara eror ahal daitte* (82); *eguiaçco jaki-legoua bat ekharten die, eta haren countre enaite jouan* (163). Batzuetan diptongoa soiltzen da, zuketako kasu honetan legez: *bena eçtiteçu hori ičan* (379). Orotan aipagarriena Maisterren *-ke*-ren erabilera berria da: *egun eta oren oroç, hullant ahal daitteke profitebleki* (375); *eta çoumbatere, eçpeikiteke behar gunukian çahutarçunareki bici ahal* (382).

Pratica-n era zaharra ageri da gehienik, baina baditu adizki *-ke*-dunak ere: *beste anitz gauça çahutarçunaren laudoriotan ekar ahal laite* (355); *erakaz eta ikaz daitteenaz minçatceco* (113); *Daviten erran hoc senxu hortara har dieiesteçu 'daitteke' zuketan* (27). Adibide guti dira itzulpenean *daitteke*-renak edo kidekoenak: *nola erran edo abança daitteke umilitathia bertuthe ororen eta etche ispiritualaren cimendia dela* (263); oro har, *diteiteçu* da *Pratica*-k ibiltzen duena. Idazki gehiagotan ageri da trantsizioa. Bazkazane 1762: *causi daitte* (214) / *daitteque* (170, 182) & *daittequeela* (170). Laneufville: *ezpailaite* (124) / *daitteque* (37), *gaiztequeenaren* (30). *Edipa* pastorala (1793): *ecin eguin daitteke* (296) & *eztayteke haboro ičan bakeric* (311). XIX. mendean eredu berria nagusitu da. Donap kat: *daittekena* (229). Donam kat: *daittekena* (257). Donib kat: *daittekezu* (143).

2.4.10.10. Badirudi garai hartan aditz iragangaitzetan ahaleko **edin* saila eta etorkizuneko *-te* atzizkia duten izan adizkiak gurutzatzen ari zirela, singularreko hiru-garren pertsonan bai behintzat: *çointçaz nehor balia baitate* (202) erakoetan ageri da ahalekoa beharrean izan dagoela. Liburuan bat baino gehiago dira horrelakoak

—*nola nehor ezpaitate hala prepara* (207)—, baina era zaharreko adibideak ere bada: *çointan nehor dembora hartan goguaketa baitaite* (207). Maisterren lanean ere ageri da: *ceren Jincouaganic sorthu beita amourioua, eta eçpeitate Jincouatan baicic phaussa* (150), adizkia zinez ahalekoa baldin bada, bederen. *Klobis* pastorean ematen du ongi bereizten direla ahalekoa eta konjetura: *nula daite aski admira egun zure maiestatia?* (609) / *hanko hureti da, bena ardua date agian* (609).

Alderantzizkorik ez dago, *daite* erakoek ez dituzte etorkizuneko *date* erakoak ordezkatu; *Pratica* dugu lekuko: *umilitathia gabe nehorc etchia eiten badu, labur turrerat erorico duçu, ceren harinharen gagnan eguina baitate* (264).

2.4.10.11. Jakina denez, aditz multzoan *ahal* edo *ezin* partikulak baliatzen direnean, autore zaharren eta ondokoen erabilera ez da berdina. Lapurtera klasikoan *ahal* partikularekin **edin* eta **ezan* oinarrietako adizkiak baliatu ziren, hau da, beren era trinkoak, eta baita *izan* eta *edun*-en era trinkoak ere. Ibon Sarasolak dioenez, Tartas da *izan* eta *edun* perifrasiaren edo adizki laguntzaile gisa baliatuz, *ahal* partikula erabili zuen lehen idazlea eta aldaketa honetan behenafartarrek eragina izan zutela deritzo (1991 [1986]: 24-25). Era zahararen adibideak Etxeparek dakartzkigu; ikusten denez, *izan* edo *edun* darabilenean, *-te* edo *-ke* darama aditzak: *Bearnora gabetaric egon ahal inçanden* (228); *çu eta ni elgarrequi vnsa ahal guinate* (222); *ez bat ori ahal duquet ezetare vercia* (136); *mirayl bat nic ahal banu hala luyen donoa* (142); *arima gaixoa dabilela norat ahal daguien* (26); ondokoak *ezin*-enak dira: *ecin ayte gayzqui beci prouecha* (46); *berce videric ecin date hobenari beguira* (28); *ecin date ehor çure vardinic* (106); *çu eta ni elgarrequi vnsa ecin guynate* (218); *ecyn nuque hura veçayn mayteric* (158); *ecin leçan inbia* (94). Hona orain Tartasen erabilera berri-tzaile pare bat: *bere bicia salvatcen ahal cialaric oihu eta heyagora eguin balu* (Arima, 46); *çombat ere barazcaldu gabé edo ondoan gauça apurra edo iaten edo edaten ahal baitugu* (Arima, 71).

xviii. mendean indarra hartu du Nafarroa Beherean *ahal* = *ezin* + *izan* = *edun* erroko aditz laguntzaileen bidez eratu perifrasiak, *Pratica*-ko itzulpen lana lekuko: *hori duçu ukeiten ahal dugun bideric hobena* (10); *Juje hoberic ukeiten ahal du?* (369); *examena ussatu tenoretan ecin eguin badugu* (16). Ondoko adibideak xix. mendekoak ditugu; Salab SM: *sendotzen ahal nuzu* (40); *ezin sendotu dute* (103). Sarasolak dakarrenez (1991 [1986]: 25), Lapurdiko literatura xix. menderako sistema berrira iraganik dago: *sinhesten ahal duzu ez dutala erortzera utziko zure hitzetarik bat xoilki* darabil Jean-Baptiste Elizanburu saratarrak. Dena den, badirudi Lapurdin ere bazirela sistema berriko adibide goiztiarrak. Leizarragak *izan* eta *edun* aditzak perifrasiaren *ahal* eta *ezin*-ekin ageri dituzten erabilera guti batzuk dakartza. Aldaketa honetaz Esther Zulaikagin egun duen formalizazioa ikus daiteke (1999: 527-45).

2.4.10.12. Borondatea edo desira adierazten duen *ai-* aurrizkia, era botiboa ere deitzen dutena, balizko adizkerekin, **edin* eta **ezan* aditz laguntzaileekin eta aditz trinkoekin baliatzen zen, eta denboraren aldetik, oraina, iragana nahiz etorkizuna adieraz zitzakeen. Bestek *oxala* edo *balinba* erabili ohi dute adiera hori adierazteko. xviii. mendeko idazle baxenabartarretan *Pratica*-k adibide bat dakar: *sobera guihaur beithan poroança diici otoitzçaren dugun beharras, eta ailira poroança suerte horiec becanago* (97).

Beren garaian Garibai arrasatearrak edo Axular eta Harizmendi lapurtarrek erabili zuten. Oihenartek bi aldiz baliatu zuen eta 1656ko *Notitia* ospetsuan aditz era hone-

taz jardun zuen; harena da *ez ailiz jaio* adibidea. Gure idazle zaharretarik Leizarragaren lau adibideak dakartzagu: *ia ase çarete, ia abrastu çarete, gu gabe reguetu çarete; eta aitzineçate regna, guc-ere çuequin batean regna deçaguntçat* (295r); *ainençaque supporta appurbat neure erhogoán, baina aitzitic supporta neçaque* (326v); *ailitez trenca çuec trublatzen çaituztenac* (337r); *aihinz hotz edo eraquin* (435r). Oihartzabalek diosku ez Tartasek eta ez Belapeirek baliatu zutela eta harrigarri deritzo idazkietan horren guti baliatu izanari (1997: 56). Bonapartek Zuberoan baizik ez zuen kokatzen ezaugarri hau XIX. mendean. Inxauspek era honen paradigmak osorik dakartza (1858: 105-13 & 384-5), baina Clément de Jaureguiberryk dakarrenez (1953-7: 76), XX. mendearen erdialdean ez zen baliatzen. Philippe Etxegorrik Eskiula eta Jeruntzeko XXI. mendeko hondarreko su garren berri dakar (2003: 269-70).

2.4.11. Aditz laguntzaile eta trinkoen zerrendak

2.4.11.1. *Sarbidea*

Itzulpen liburu honetan ageri diren aditzen aurkezpen sistematiko eta osoa dakargu hona, tempus eta modu guztietan; egin beharreko zenbait ñabardura oharretan datoz. Lehen ere aztertu dira itzulpeneko adizkiak (Bouda 1948, Videgain 1983), baina ikertzaileon azterketaren helburua gehienbat sistema alokutiboa izan zen. Guk itzulpen liburu honetako adizki guztiak aurkeztuko ditugu, hala neutroak nola zuketako nahiz hiketako alokutiboak, hiru trataerak. Videgainen 1983ko lanak aise gainditzen du Boudaren 1948koa, horregatik, guk oharrak gehienbat Videgainen ikerketa bikainari egiten dizkiogu.¹⁹

Gure aurkezpen honetan, atzizkirik edo aurrizkirik gabe datozen adizkiak, perpaus nagusiari dagozkionak, letra arruntean dakartzagu, baina atzizkia harturik menpeko perpausetakoak direnak edo *ez* eta *ba* partikulak dakartzatenak, horiek letra etzanean datoz, eztabadakoak barne. Honela, “diagozu”, “die”, “dik”, “tuk”, “nintzan”, “da”, “zira” eman ditugu, letra arruntean, baina *baitziratekete*, *etzu*, *lizateela*, *zauden* (erlatibozkoa), *zindaundenian* erakoak etzanean datoz.

Bestalde, aditzen lau sailak bereizi ditugu: “Nor”, “Nor Nori”, “Nor Nork” eta “Nor Nori Nork”. Tratamenduak ere bereizi ditugu: eztabadakoak edo neutroak anitz dira; zuketari dagozkionak, berriz, ehun eta hogeita hamahiru zenbatu ditugu. Hiketako adizkiak bakan dira, sei baizik ez. Zenbaketa egitean, adiera desberdina duten adizkiak izan ditugu aintzat, ez diogu formari bakarrik so egin. Jakina da inoiz

¹⁹ Videgainen badira guk *Pratica*-n aurkitu ez ditugun bi adizki; *ciakikeçun* (629) esate batera, ez dakusagu inon; *derauzkiguzutenari* forma (638), *Pratica*-ko *derauzkiguçunetari[c]* (1782: 313) adizkiaren nahasketa izan daiteke. Aldiz, Videgainen lan sistematikoan zuketako ale bat edo beste falta da; *zirazkozun* (1983: 639): *baren mina boulharretan min bicia çuçun; guiza batez boulharrac uzteldu cirazçoçun, nun harrez bete baitcitçazcon* (1782: 325); *gindirozu* (1983: 643): *sordeitz ein guindiroçu balin baguindaki ezkirola hain fite hilen* (1782: 61); ikus *Pratica*-ko (77, 318, 319, 428) ere. Videgainen lanaren helburu ez diren adizki neutro batzuk ere falta dira haren tauletan, baina zuketak da haren ikerketaren jomuga, ez adizki neutro guztiak. Hona faltan sumatu ditugunak: “haiek haiei haiek” *baitzeresten* (1983: 639, 1782: 159), “nik zuek” *citustet* (1983: 635, 1782: 274), “hark zuri haiek” *derauçula* (1983: 638, 1782: 59), “hura eni” *etceitan* (1983: 634, 1782: 428).

forma berdin baten sakonean egitura bat baino gehiago ezkuta litekeela. Osagarri zuzena plurala duen *derezte*, esate batera, hiru adizkitzat hartu dugu, aldi berean “hark haiei”, “haiek hari”, eta “haiek haiei” baita.

Aurkezpena egitean morfologiari ez dagozkion bi ezaugarri ez ditugu aintzat hartu:

- *s* eta *z* arteko liburuko zabuka grafikoa
- adizkietako herskari hasperenduak

Herskariak hasperenik gabe agertuko dira. Jabetzen gara adizkien zerrendak osatzean herskariaren hasperena kentzea eztabaidagarri dela, baina liburuan ageri diren herskariaren hasperen guztiak kanpo uztea hobetsi dugu.

Izen ugaritan eta hainbat eta hainbat adizkitan, liburu guztian gaindi idazketa bata ala bestea usu txandaka ageri da, eta argi dago adizki bat <*s*>-*z* idatzirik agertzeak ez dakarrela baitezpada orduan hura *s* apikariak ahoskatzen zenik, ondoko orrian adizki hori bera <*z*>-*z* idatzirik baitator. XVIII. mendeko Zuberoako idazkietan ere badira itxuraz lepokari diren baina grafikoki <*s*> ageri diren txistukariak: oro har, Zuberoako testuotan /*s*/ eta /*ś*/ arteko bereizketa zuzen egiten da, baina adibide batzuetan grafia lepokaria beharrean <*s*> ager daiteke. Oloroeko katiximaren argitalpenetan bi grafien arteko bereizketa aski zuzen egiten da: 1746ko edizioak *berriz* (i), *manuz* (i) eta *publicationiaz* (ij) dakartza, baina beste edizio batzuetan badira /*ś*/ batzuk /*s*/ beharrean; *berris* (1), *manus* (1) eta *publicationias* (3) erak dakartza beste edizio batek, baina horiekin batera *graciaz* (3) eta *eracatziz* (4) datoz edizio horretan berean. *Charlemagne* pastoralean ere, esate batera, *burus* (212), *ebiltes* (342), *handias* (137), *hountarçunas* (137), *jhourças* (269) ageri dira.

Honekin ez dugu adierazi nahi, egun bederen Baxenabarre eta Zuberoako euskararen oro har sumatzen ez den *zt*, *zk* > *st*, *sk* orduan ahozkoan gertaera ezina zenik, adierazi nahi duguna da, *Pratica*-ren itzultzaileak garai hartan euskaraz idazteko eduki zezakeen grafia ez zegoela finkaturik. Liburuan ageri diren <*s*> horiek *s* izan litezkeela ez dugu ukatzen, baina *z* ez zirela pentsatzeko arrazoi funtsezkorik ere ez dugu.

Guk uste, *dereste* vs *derezte* txandaketak ez duen justifikatzen adieraren alde-tik ikusi nahi izan den bereizketa. Videgainek dakarrenez (638), *dereste* “hark haiei haiek” eta “haiek haiei haiek” da, eta *derezte*, berriz, “haiek hari haiek” da. Ordea, liburuan ikusten da *derezte* ez dela soilik “haiek hari haiek”, zeren “hark haiei haiek” ere bai baita *derezten* (331): *bona hobeki ordian bere merechimendien emendatcera in-xeatu behar dicie Gincoaren borondatera ossoki egonez, eta hambat harc igorten derezten beçala ororen gogotic errecebithuz...* Arestiko ikuspegia bermatzen dute adibide hauek guztiok, txandaketa grafiko nabarmena islatzen baitute: *bacitusten* / *bacituzten*, *baitituste* / *baitituzte*, *cesten* / *cezten*, *citeste* / *citezte*, *lieisteçu* / *lieizteçu* // *ceraskola* / *cerazcon*, *ciaskoçu* / *ciazcoçu*, *ciçaskon* / *ciçazcola*...

2.4.11.2. *NOR aditz saila*Izan *aditza**Oraina*

Eztabadaka: niz // da / gira / zira / zirete / dira
 Zuketa: nuzu / duzu & *etzu* / gituzu / dituzu & tuzu & *etzu*
 Hiketa: / *eztuk* // tuk

Etorkizuna

Eztabadaka: // date / / / / dirate

-ke *saila*

Eztabadaka: // dateke / *giratekeela* / zirateke / *baitziratekete* / dirateke
 Zuketa: / dukezu / gitukezu / ditukezu & tukezu

Iragana

Eztabadaka: nintzan / zen / ginen / zinen / *etzinetenena* / ziren
 Zuketa: ninduzun / zuzun // zituzun

l- *saila*

Eztabadaka: elizan / ailira

Baldintza

banitz & banintz // baliz / bagina / bazina // balira

bai(t)- *baldintza*

// bailiz / baikina / baitzina // bailira

Ondorioa

bailizate & *lizateela*

-ke *ondorioa*

Eztabadaka: *baininzateke* // *lizatekeela* // *etzinateke* // *eliratekeenez*
 Zuketa: / lukezu / gintukezu / litukezu & lituzkezu

Ondorio iragana

// zateen²⁰ & *zatenaren* / / / /

-ke *ondorio iragana*

Eztabadaka: // *zatekeela* / / / / *ziratekeenetarik*
 Zuketa: / zukezun //

*Edin *aditza**Baldintza erreala*

// badadi / / / /

Baldintza hipotetiko

// baladi / baginte / / / /

Subjunktiboa oraina

nadin / hadin / dadin & dadila / giten / *etziten* & *etzitela* / *etzitezten* & *etzi-
teztela* / ditén

Subjunktiboa iragana

// zadin / / / / ziten

²⁰ Hona *Pratica*-ko adibide bat: *hobe çateen harendaco sorthu ezpalis* (284); horra bigarrena: *haren huntarçun inñinitua gure salbatceco azki çatenaren eguithiaz etçuçun content içan* (172).

Subjunktiboa hipotetikoa

// ladin / ginten / *etzinten* // liten

Agintezkoa

/ bedi / zite / zitezte / bite

Ahala oraina

Eztabadaka: naite²¹ // daite / *ezpaikaiste* / *zaizten*²² // daiste

Zuketa: / dieitezu & dietezu / gieztezu & geistezu / dieitezu & dieiestezu (?)

-ke ahala oraina

Eztabadaka: // daiteke / *gitakeela* / zitake // *estaitzteke* & *ditakeen*

Zuketa: // gitakezu /

Ahala hipotetikoa

Eztabadaka: // laite & *beileite* / *baikindaiste* // // *ezpailaite*²³

Zuketa: / lieitezu / ginditezu / lieiztezu

-ke ahala hipotetikoa

Eztabadaka: *nindaitekeen* // // *zintakea* // *litakeen*

Zuketa: // gintakezu /

Ahala iragana

Eztabadaka: // *zaiteen* // //

Zuketa: / *etzieitezun* //

-ke ahala iragana

Eztabadaka: // *zaitkeen* // //

Egon aditza

Oraina

Eztabadaka: *noon* // dago & *doola* / *gaudelarik* / *zaudela* // daude

Zuketa: niagozu / diagozu & dioozu // diaudezu

Iragana

Eztabadaka: // *zaguen* & *zoola* // *zindaundenian* / *zauden*

Zuketa: / ziagozun / *ziaudezun*

*Baldintza: // balago // //**Ahala oraina*

Eztabadaka: // *dauke* // //

Zuketa: / *eztiaukezu* //

Ahala iragana: // ezpaitzaukeen // //

²¹ *Pratica*-n ez dago hipotetikoko ahalekorik lehen pertsonan, baina Zuberoako *Othoitze eta cantica* testuan *ecin ediren neinteçu* dugu (1734: 51).

²² Hona pasartea: *eta hura guiza batez çure eskuko uken behar duçu, nun Gincioaz bestec ezteçakeçun gal-araz ahal, eta nore-nabi cernahi einic eta erranic ere, hari jarraiki çaiçten beçala* (66). Frantsesezko testuak ez du laguntzen *zaizten* hori argitzen: *qu'il soit toujours en son pouvoir de la pratiquer, sans dépendre en aucune façon de tout ce que les autres gens peuvent ou faire ou dire* (RD 1, 148). Ez dakigu *zaizten* subjunktiboa den, egiazki subjunktiboan *ziten* eta *zitela* daude; formaz bederen, ahaleko *gaizte* eta *daizte* ditu *zaizten*-ek kide, eta *zaizten*-en -n hori -n bezala egiturari legokioke.

²³ Ahalekoaren eta baldintzaren apodosiaren artean leiratzen da: *pundu gucietan hain arhinzki igaraiten tuçu, nun kassi ikatz gorrietan gagnan hain fite ibilteraz gueroz, ezpailaite erra* (137).

Agintezkoa: / / / / beudi²⁴
 Iraun *aditza*
 Oraina: / / *diraeno* / / / /
 Jaugin *aditza*
 Agintezkoa: / / zauri / /

Ibili *aditza*

Oraina
 Eztabadaka: / / *dabilen* & *baithabila* / / / / *dabiltzen*
 Zuketa: / diabilazu / giabiltzazu / diabiltzazu
Iragana: / / *zabilelarik* / / / / *zabiltzenek*

Joan *aditza*

Oraina
 Eztabadaka: *nuben* / / duha / *goatzen* & *guazen* & *guatzen* / *zuazen* / / *duatzela*
 Zuketa: nihazu / dihazi / gihatzu / dihatzu
Iragana
 Eztabadaka: / / *zuben* / / / / *zuatzela*
 Zuketa: / zihazun / /
bai(t) baldintza: / / bailuha / baikiduatza (?)²⁵ / / / /
 Ahala: / / *duhakeen* / / / /
 Agintezkoa: / / zuazu / zuazte /

2.4.11.3. NOR NORI *aditz saila*

Izan aditza

Oraina
 Eztabadaka Hura: zaut & *zadanian* / / zako & *zaukona* / *zaukula* & *zagu-*
nian & *baitzau* / zauzu / zauzie / *bazee*
 Zuketa Hura: ziaazu / ziakozu / ziaguzu & ziauzu / zieezu

²⁴ Ez dakigu *Pratica*-n *beudi* 'beude' (444) horretan *-de > -di* aldaketa analogiaz gertatu den ala "beude"-ren ordeztoko huts grafiko baten aitzinean gauden; *jaugin* aditzari dagokion Zuberoako *biauri* 'betoz' adizkia (Maister, 137) izan ote da analogiaren sorburua? Ez jakin. Badirudi Maisterrek *egon*-en agintezko trinkoa berriztatu eta *-z* erantsi diola: *beudeç ichilic* (349). Lehenago Tartasen lanean *beude* ageri da eta *Pratica*-ren garaitsuan, *Antiokiako San Julian* (1770) eta *Edipa* (1793) pastoralak ere *beude* (49 or. eta 281 or.) dakarte. Inxauspek eta Gèzek ere *béude* dute beren gramatiketan: (1858: 451 & 1873: 221). Ikus *bite* 'bitez' (226) adizki plurala ere badakarrela *Pratica*-k, *Edipa* pastoralak legez (1996: 283 or., 370. ahap.). Eskiulako idazkian Resseguek ere *bite* dakar (1758: 48).

²⁵ Ez dakigu "baikiduatza"-ren hutsa ez ote den: *gure cofessione guciac hiltcera baikiduatça beçala beti eguin behar tugunas gueros* (369). Inxauspek *gindoátzan* dakar Zuberoan 1858an (447).

Eztabadaka Haiek: zauskit²⁶ / / zazko / zauzkigu & zauzkun²⁷ / *ezpazauzkizu* & *bazautzu* / zauzkizie & zautzie / *zesten*²⁸
 Zuketa Haiek: *etziaskidatzu* / ziazkozu & ziauzkozu / ziauskiguzu /
 Gu Hari: *gitzazkon*
 Zu Eni: zauzkit
 -ke saila Hura Eni: *zaukedanian*
Iragana
 Eztabadaka Hura: *etzeitan* / / zitzakon / / / zitzauzien / *ezpaitzitzeen*
 Zuketa Hura: / zitziakozun²⁹ / / zitziezun & zitzieezun
 Eztabadaka Haiek: / / zitzazkon & zazkon / / / /
 Zuketa Haiek: / ziazkozun / /
 Baldintza Hura: balizaut / / balitzako / balizauku / / /
 Ondorioa Hura: / / / / *elitzaikezia* / / *litzakeela*
Ondorioa plurala
 Zuketa Haiek: / / / *litzauzkeguzu*³⁰ / / /

Egon aditza

Oraina

Eztabadaka Hari: / / *daukola*³¹ / / *zauzkonaz* / / *dauzkola*
 Zuketa Hari: / diaukozu / /

Iragana

Eztabadaka Hari: / / *zaukola* / / / /

*Edin aditza

Subjunktiboa oraina

Hura: dakidan / / dakion / dakigun / dakizun & *eztakizula* / /
 Haiek: / / dazkion / dazkigun & dazkigula / / /
 Gu Hari: gazkion

²⁶ Videgainek iraganekotzat jo zuen *zauzkidan* (1983: 634); ez da ezina, baina guk oraineko erlatiboa dela pentsatzen dugu, Boudak bezala (1948: 607); hona pasartea: *ekarri nicie erran dudan Liburu horren, ez ororen, bena pparte baten Heuzcarala itçulcera inxeatcera, eta ene uztez horren capitulu gende comunaren probetzchossenac hauatu ticit, bai eta heendaco auber çauzkidan capitulu heen pparte çumbait utci* (6-7).

²⁷ Zuberoan XIX. mendean *záizkü* dakar Inxauspek pluralean eta bigarren pertsonetan *záizü* ‘zaizu’ & *záitzü* ‘zaizkizu’ eta *záizie* ‘zaizue’ & *záitzie* ‘zaizkizue’ (1858: 27).

²⁸ Hona adibide bat: *bere otoitzçaco dembora penxamendu seindu bena chothil batçutan eremaiten die, laket cesten eta gogora jiten cesten penxamendietan...* (128).

²⁹ Bada *Pratica*-n *etziriakozun* ere (69), baina hutsa dirudi.

³⁰ Baldintzaren ondorioa da, izan aditza: *eta unxa eçagutcen baguindu gure faltac çoinben handi diren, punimendu edo gaztiguric garratcenac thipiegui iduri litçauzkegucu, eta Jopeki erran guindiroçu* (318). Jatorrizko hizkuntzetan baldintzaren ondorioa da: *nos pareceria* gaztelaniaz (I, 441) eta frantsesezko itzulpenean *nous sembleroit* (RD 2, 502).

³¹ Maister zuberotarrak ere badarabil: *çhuti beha daucona* (400). Boudak “eduki”-rekin lotzen ditu makur *Pratica*-ko *daukola* & *dauzkola* guztiak (1948: 613). *Pratica*-n *daukola* (12 agerraldi) & *daukola* (8 agerraldi) ‘dagokiola’ da beti. Adibide bakarrean egon liteke zalantza: *haren bicia hari piru batec daukola* (118), non frantsesezko idazkiak *que tout dépend d’un filet de vie* baitakar (RD 2, 47). Ez dago *Pratica*-n beste *daukola*-rik “eduki”-rekin lotura izan lezakeenik, guzti-guztiak ‘dagokio’ dira.

Subjunktiboa iragana

Hura Hari: zakion

Subjunktiboa hipotetikoa

Hura Eni: lakidan

*Baldintza hipotetikoa*Hura Guri: *ezpalakigu**Ahala oraina*Hura Hari: *dakioenik*³²*Ahala hipotetikoa*Hura Hari: *lakioela*³³*Agintezkoa*

Zu: / zazkio / zaskigu /

2.4.11.4. *NOR NORK aditz saila*

Edun aditza

Oraina eztabadaka

Hark Ni: nu. Zuk Ni: nuzu. Haiek Ni: *nutenek*. Nik Hi: hut. Nik Hura: dut. Hark Hura: du & *dia*. Guk Hura: dugu. Zuk Hura: duzu. Zuek Hura: duzie. Haiek Hura: dute. Hark Gu: gitu. Haiek Gu: *gituzten*. Nik Zu: zitut. Hark Zu: zitu. Guk Zu: zitugu. Haiek Zu: zituste. Nik Zuek: zitustet. Nik Haiek: *ditudan* & tut. Hik Haiek: tuk. Hark Haiek: ditu & tu. Guk Haiek: ditugu & tugu. Zuk Haiek: dituzu & tuzu. Zuek Haiek: dituzie & tuzie. Haiek Haiek: dituzte & tuzte.

Oraina zuketa

Hark Ni: nizi. Haiek Ni: nizie. Nik Hura: dizit & zit. Hark Hura: dizi & zi & *etzi*. Guk Hura: diizi. Haiek Hura: dizie. Hark Gu: gitizi. Haiek Gu: gitizie. Nik Haiek: tizit. Zuk Haiek: *estitizi* & tizi & *etzi*. Guk Haiek: tiizi. Haiek Haiek: tizie.

Oraina hiketa

Hark Hura: dik. Haiek Hura: die. Haiek Haiek: tie.

*-l saila*Hark Hura: *lien*.*Agintezko zaharra*

Zuk Hura: beirauzu.

Iragana eztabadaka

Zuk Ni: *ninduzun*. Haiek Ni: *baninduten*. Nik Hura: nien. Hark Hura: *zien*. Guk Hura: *gindien*. Zuk Hura: *zindien*. Haiek Hura: *zuten*. Hark Gu: *gin-*

³² Ahalekoa dirudi, *-ke* ez badu ere: *Gincoac ikusten guithiela eta present dela, behin ere eskindiroela eguin deuz ere hari gaitzci dakioenik* (71); jatorrizkoan *rien qui pût lui déplaire* (RD 2, 204).

³³ Ahalekoa dirudi, *-ke* ez badu ere: *eguin onduan dolu lakioela uzte balu eta eguin baleça, erhokerietan den handiena eguin liroçu* (51); jatorrizkoak ez du argitzen: *ce seroit une insigne folie de faire ce qu'il sauroit devoir lui causer ensuite du regret et de la douleur* (RD 2, 280).

- tiela*. Nik Zu: *baitzintudan*. Hark Zu: *zintien*. Nik Haiek: *nitien*. Hark haiek: *zitien*. Guk Haiek: *gintien*. Zuk Haiek: *zintien*. Haiek Haiek: *zituzten*.
- Iragana zuketa*
Haiek Ni: *nindizien*. Nik Hura: *nizin*. Hark Hura: *zizin*. Haiek Hura: *zizien*.
Nik Haiek: *nitizin*. Hark Haiek: *zitizin*. Haiek Haiek: *zititzien*.
- ke saila oraina*
Singularra eztabadaka
Hark Hura: *baduke*. Guk Hura: *dukegulakotz*. Zuk Hura: *dukezu*. Haiek Hura: *ezpaitukete*.
- Singularra zuketa*
Nik Hura: *dikezit*. Hark Hura: *dikezi & dikezu*. Guk Hura: *eztikeizi*. Haiek Hura: *dikezie*.
- Plurala eztabadaka*
Hark Haiek: *dituke & dituzke*. Guk Haiek: *ditukegun*. Zuk Haiek: *ditukezu & tukezu*.
- Ahala*
Hark Hura: *estaukeela*.³⁴
- ba *baldintza*
Nik Hura: *banu*. Hik Hura: *bahu*. Hark Hura: *balu*. Guk Hura: *bagindu*. Zuk Hura: *bazindu*. Haiek Hura: *balute*. Hark Zu: *bazintu*. Nik Haiek: *espanitu*. Hark Haiek: *balitu*. Guk Haiek: *bagintu*. Haiek Haiek: *balituzte*.
- bai(t) *baldintza*
Nik Hura: *bainu*. Hark Hura: *bailu*. Guk Hura: *baikindu*.³⁵ Zuk Hura: *baizindu & baitzindu*. Haiek Hura: *bailute*. Guk Haiek: *baikintu*. Zuk Haiek: *baizintu*. Haiek Haiek: *ezpailituste*.
- ke saila ondorioa = ahala*³⁶ *eztabadaka*
Nik Hura: *nuke*. Hark Hura: *luke*. Guk Hura: *gindukeela*.³⁷ Zuk Hura: *etzingiduke*.³⁸ Haiek Hura: *luketela*. Hark Gu: *ezkinduskeela*. Nik Zu: *zinduzket*.

³⁴ Ahalaren oraina adierazten du, hona adibidea: *gauçaric thipiena erho batec dienian, erdi minec bartcen dutela, erran gabe estaukeela utci, emaste haur minetan denac haurra uken gabe beno aboro* (440). Ez da ahaleko jokaera ezezaguna; esate batera, Hegoaldean Nafarroako Aezkoan edo Zaraitzuko Espartzan *dauket* adizkia ‘dezake’ baita eta Otsagabian *eztaukezia* ‘ez ote dezakezu’; Erronkari-Zaraitzuetan *doket* ‘dezake’, *doke* ‘dezake’ dira horiek eta Zuberoan *düke* ‘dezake’, *tüke* ‘ditzake’ eran ageri dira ahaleko adizkiok. Hego-nafarreran, berriz, iraganeko *nuke* ‘nezakeen’, *zuke* ‘zezakeen’, *zinduke* ‘zenezakeen’ ditugu Joakin Lizarragaren lanean eta *enukela* ‘ez nezakeela’ xx. mende bukaeran Erroibarko Mezkitritzen. Etxeberri Sarakoak ere baditu era honetakoak: *...jaquintsunenac ere etçuqueen eman sententcia bat ederragoa* (Mounole 2011: 242).

³⁵ Baita *baikinduke* aldaera ere, protasian *-ke* duena: *hil behar baikinduke beçala* (56).

³⁶ Baldintzaren ondorioa izan daiteke *-ke* sail hau, eta baita hipotetikoa ere adibide batzuetan, baina liburuko adizki batzuek ahalarren kutsua dute, honakoak bereziki: *soguin eçaçu cer cinen Gincoac creatu beno lehen, deuz ere etcinela eta ezdeuztarçuneco leicetic etcindukeela idoki çure buria* (281). Bigarren honen adiera zehatza ilunxeago dago: *oussustamendu seindu batez desira ere dieiteçu ezkinen behin ere mundura gin, ceren ezpaikindukeen becatuic eguin* (342). Frantsesekoan inperzonal da: *désirer que l'on n'eût jamais été, afin que l'on n'eût jamais péché* (RD 2, 472).

³⁷ Hipotetikoaren kutsua du: *orbitu behar guindikeci han Aingurien Oguia jaten dugula eta balaz Aingurien chabutarçuna communicateco uken behar guindukeela* (195).

³⁸ Hipotetikoaren kutsua du: *çunbatenaz etcinduke ahalque aboro uken behar* (52).

- Hark Zu: *etzintukeen*.³⁹ Guk Haiek: *ginduskeen & gintuskeen*. Zuk Haiek: *zinduzkeen & zintuzkeen*.⁴⁰ Haiek Haiek: *espailituskete*.
- ke *saila ondorioa zuketa*
Nik Hura: nikezi. Hark Hura: likezi. Guk Hura: gindikezi. Haiek Hura: likezie. Guk Haiek: gintikezi.
- ke *saila ondorioa iragana eztabadaka*
Nik Hura: nukeen. Hark Hura: zukeen.
- ke *saila ondorioa iragana zuketa*
Hark Hura: zikezin

*Ezan *aditza*

Baldintza hipotetikoa

Hark Ni: banindeza. Nik Hura: baneza. Hark Hura: baleza. Guk Hura: bagingeza. Haiek Hura balezate. Nik Haiek: banitza. Hark Haiek: balitza. Guk Haiek: bagintza.⁴¹

Ahala oraina eztabadaka

Hark Ni: *nezakeena*.⁴² Nik Hura: dezaket. Har Hura: dezake. Guk Hura: dezakegu & dezakeu. Zuk Hura: dezakezu. Haiek Hura: *dezaketen*. Hark Gu: *gitzakeen*. Haiek Gu: *gitzaketen*. Haiek Zu: *etzitzaketela*. Hark haiek: *ditzakeen*. Guk Haiek: *ditzakegunez*.

Ahala oraina zuketa

Haiek Gu: *ezkitzakezie*.

Ahala iragana

Hark Hura: *etzezakeela*. Haiek Hura: *zezaketen*.

Ahala hipotetikoa eztabadaka

Nik Hura: *nezakeen*. Hik Hura: *bezakea*. Hark Hura: *elezake*. Haiek Hura: *lezaketen*. Haiek Gu: *gintzaketela*. Guk Zu: *zinzakegun*. Hark Haiek: *bailitzake*. Zuk Haiek: *zintazkeen*.

Ahala hipotetikoa zuketa

Hark Gu: *gintzakezu & ginzakezu*.⁴³ Hark haiek: *litzakezu*. Guk Haiek: *gintzakezu & ginzakezu*.

³⁹ Hona adibidea: *ô ene Gincoa, ala bailiçate uroz çu behin ere offensatu etcintukeen guiçona* (81). Halako kutsu hipotetikoa hartzen diogu perpausari; hona nola dakarren jatorrizkoak frantsesez: *O mon Dieu, qu'on seroit heureux de ne vous avoir jamais offensé!* (RD 2, 220).

⁴⁰ Baldintzaren ondorioa izan liteke, ala hipotetiko sinplea: *mement huntan dei neçaçu; edo dei banindeça, ardura poroa çaçu çure buria, guiza bortan çure buriani unxa soçu eta ikuz eçaçu, beya ciren estathian nahi cintuzkeenez Gincoari cundiac eman* (57). Honako aldaerak *d* du eta kutsu hipotetikoa: *seinditcen estuçunian çutan devocione bero eta uken nahi cinduzkeen desircunde garxu hurac, eta hain handi den Naussi baten errecebitceco behar cinduzkeenas* (205).

⁴¹ Aurkitu ditugun *baquınça*-ren hiru adibideak (56, 119, 285), "guk haiek" dira, ez dago "hark gu"-ren adibiderik; cf. Videgain (1983: 637).

⁴² Iduri du ahaleko oraina dela, "hark ni": *beni nahi baduçu hargatic ihardex deçaçudan, beti hautatucodicit çure idurikuago equin neçakeena eta çure seguitceco, ene bihotz oroz sofrikeriac bessarkatcen ticit* (312). Frantsesez honela dio: *je dis que je choisirai toujours ce qui me rendra plus semblable à vous...* (RD 2, 496).

⁴³ Alderdi batetik "hark gu" da, baina baita "guk haiek" ere; cf. Bouda (1948: 600). Hona adiera bakoitzaren adibide bana: *aboro placer equin guindiroçu Gincoari eta gure ppenetan hobeki consola guinçakeçu* (319); *segurki arrangurozkiago eta perfeikiago gure obrac equin guinçakeçu* (55).

Subjuntiboa oraina

Hark Ni: nezan & nezala. Zuk Ni: nezazun & *enezazula*. Nik Hura: dezadan. Hark Hura: dezan & dezala. Guk Hura: dezagun. Zuk Hura: dezazun & *eztezazula*. Zuek Hura: dezazien & *eztezaziela*.⁴⁴ Haiek Hura: dezaten. Hark Gu: gitzan & gitzala. Haiek Gu: gitzaten. Nik Zu: zitzadan. Hark Zu: zitzala. Nik Haiek: ditzadan. Hark Haiek: ditzan. Guk Haiek: ditzagun. Zuk Haiek: ditzazun. Haiek Haiek: ditzaten.

Subjuntiboa iragana

Nik Hura: *enezan*.⁴⁵ Hark Hura: zezan. Guk Hura: gindezan. Haiek Hura: zezaten & zaten & lezaten. Hark Haiek: zitzan. Haiek Haiek: zitzaten.

Subjuntiboa hipotetikoa

Hark Ni: nentzan. Hark Hura: lezan. Guk Hura: gindezan. Zuk Hura: zindezan. Haiek Hura: lezaten. Guk haiek: gintzan. Zuek Haiek: zintzaten.

Agintezkoa

Zuk Ni: nezazu. Zuek Ni: nezazie. Hark Hura: beza. Zuk Hura: ezazu & zazu.⁴⁶ Zuek Hura: ezazie & zazie.⁴⁷ Zuk Haiek: itzazu⁴⁸ & zatzu. Zuek Haiek: itzazie⁴⁹ & zatzie.

*Iron aditza

Oraina eztabadaka

Hura: dirot / / diro / dirogu / dirozu / dirozie / *dirotela*
Haiek: / / *diroskeela* & *ezpaitiroski* / *dirozkgun* / / /

Oraina zuketa

Hura: / zirozu / ziroguzu / zirozie & *etzirokezie*
Haiek: / zirozkizu / zirozkizugu /

Oraina hiketa

Nik Hura: *etziroiati*

Iragana eztabadaka

Nik Hura: *niroenez*. Hark Hura: *ziroela* & *etzirokeela*. Haiek Hura: *etziroten*.

Iragana zuketa

Hark Hura: zirozun

Hipotetikoa eztabadaka

Hark Ni: *nindiroenez*. Hark Hura: *eliro* & *liroen*. Guk Hura: *gindiroen*. Zuk Hura: zindiro. Haiek Hura: *elirotena*. Guk Haiek: *gindiroeskeela*.

⁴⁴ Bada atzizkirik gabeko *eztezazie* ere: *ezteçacie uken, beraz, beldurric guiçon umil bat Gincocaz confussionereki ireicia iñanen dela* (274). Agintezko itxura hartzen du *ezteçacie uken* horrek.

⁴⁵ Iraganekoa izan liteke, baina baita hipotetikoa ere: *Gincocaz permetitu dici hala biciz eneçan uken çu hirritatcen citusten tentacione betaric* (395).

⁴⁶ Bada *etzazula* ere. Bestalde, trinkoen adibide ugari dago: *atxikazu, egizu, emazu, errazu, ezarzu, idekazu, ikusazu, sogizu & soizu, ukazu, utzazu*.

⁴⁷ Hona aldaera trinkoak: *egizie, emazie, errazie, sogizie & soizie, utzazie*. Ikus *ezteçacie uken* (274).

⁴⁸ Pluralean aldaera osoak eta laburragoak ditugu: *atxikitazazu* vs. *ezartzu*.

⁴⁹ Ez dakar aldaera laburrik aditz nagusiari loturik: *atxikitazazie*.

Hipotetikoa zuketa

Nik Hura: nirozu. Hark Hura: lirozu. Guk Hura: gindirozu. Haiek Hura: lirozie.

Jakin *aditza**Oraina eztabadaka*

dakit / / daki / *eztakigula* / *badakizula* / *badakizea* / *dakiten*

Oraina zuketa

baziakizut / *baziakizu* / *baziakizugu* / *baziakizie*

-ke oraina eztabadaka

Zuk Hura: *badakikezu*

-ke oraina zuketa

Hark Hura: *etziakikezu*

Oraina osagarri plurala eztabadaka

/// *estazkigunak* /// *estaskiten*

Iragana eztabadaka

Hark Hura: *bazakiela*

Iragana zuketa

Hark Hura: *etziakizun*

Baldintza hipotetikoa

Hark Hura: balaki. Guk Hura: bagindaki.

Ondorioa

Nik Hura: *enakike*. Haiek Hura: *elakiketela*.

Ondorioa zuketa

Hark Hura: *eliakikezu*. Guk Hura: *ezkindiakikezu*.

*-io- aditza**Oraina eztabadaka*

Hark Hura: *dioen*. Haiek Hura: *dioten*.

Oraina zuketa

Nik Hura: ziozut. Hark Hura: ziozu. Haiek Hura: ziozie.

Iragana eztabadaka

Hark Hura: *baitzioen*

Iragana zuketa

Hark Hura: ziozun

Eduki *aditza**Oraina eztabadaka*

Hark Hura: *daukan*. Haiek Hura: *baitaukate*. Haiek Gu: *gauzkatelarik*. Hark Haiek: *dauskan*. Guk Haiek: *dauzkagulakotz*.

Oraina zuketa

Haiek Hura: *diaukazie*. Haiek Haiek: *diaukazie*.

Iragana eztabadaka

Hark Hura: *zaukan*. Guk Hura: *gindaukan*. Hark Haiek: *zaukan*.

Eraman *aditza*

Oraina

Haiek Hura: *deramatenek*

Etsi *aditza*

Subjunktiboa oraina

Hark Hura: *detsala*

Subjunktiboa hipotetikoa

Hark Hura: *letsala*

2.4.11.5. NOR NORI NORK *aditz saila*

*Eradun *aditza*

Oraina osagarri singularra eztabadaka

Eni Hark: *deraut & deradala & deraala*. Zuk: *deradazu & deraazu*. Haiek: *deraaate*.

Hiri Nik: *dereat*

Hari Nik: *derakot*. Hark: *derako & deako*. Guk: *derakogun*. Zuk: *derakozu*. Zuek: *derakozielarik*. Haiek: *derakotela*.

Guri Hark: *deraugula & deragu & derauku & daukularik*. Zuk: *deraguzu*. Haiek: *deraugute & deragute & daukutela*.

-ke *saila*: Guri Hark: *deraukegunian*.⁵⁰

Zuri Nik: *derauzut*. Hark: *derauzu*. Haiek: *derauzie*.⁵¹

Zuei Nik: *derauziet*. Hark: *derauzien*.

Haiei Hark: *deree*. Guk: *deregu*. Zuk: *dereezu*.⁵² Haiek: *baiteree*.

Oraina osagarri singularra zuketa

Eni Hark: *diradazu & diraaazu*. Haiek: *diraazie*.

Hari Nik: *dirakozut*. Hark: *dirakozu*.⁵³ Guk: *dirakoguzu*.⁵⁴ Haiek: *dirakozie*.

Guri Hark: *diraguzu*. Haiek: *diraguzie*.

Haiei Hark: *direezu & direzu*. Guk: *direguzu*. Haiek: *direezie*.

Oraina osagarri plurala eztabadaka

Eni Hark: *derauzkit & derazkit*. Haiek: *derastaten*.

⁵⁰ Aldaera *ke-duna* da *deraukegunian* adizkia: *amorecatie eman deraukegunian desiratcen guindiena, ikaz guindeçan unxa pperetchatcen eta haren estimatcen* (25).

⁵¹ Hiru adibidetan "haiek zuri" da *derauzie* (61, 166, 379) *Pratica*-n. Esate batera: *Jauna, ene be-cathieç elhorriscò coronaz buria chilaraci deraucie eta gorpitzça oro, açote colpuz crudelki poroka-araci* (166). Ordea, "hark zuei" da *orbit cistete beti ciendaco ihardexi dienac eguin deraucien graciaz, eci bere arima eman du ciendaco* (177).

⁵² Videgainek "hark haiei" 'die' zuketan dela dio (637), baina guk uste liburuko bi *dereçu* horiek neutroak diren, "zuk haiei": *beti soguiten badereçu dolu eta abalguereki Gincoac abatcico tici eta eztireçu soguinen* (168); zuketa *eztireçu* 'ez die' horri dagokio. Bigarren adibidea: *eman dereçu Celuco oguia eta Aldareco Sacramendu Seindiaren ohoretan comunzki erraiten den otoitzça* (243).

⁵³ Behin *diroçu dakar* (431).

⁵⁴ Nabarmen "guk hari" da: *galdeiten dirakoguçu jardirex deçagun garbitarçuna* (383). Jatorrizkoan *le pedimos* (III, 191) / *nous lui demandons* (RD 5, 393).

Hari Hark: *derazkon*. Guk: *derazkogun*. Haiek: *derazkoten & derezten*.⁵⁵
 Guri Hark: *derauzkigu & derauzku & dirauskigu & dauzkula*. Zuk: *derauzkiguzu*.⁵⁶ Haiek: *derauzkiguten*.
 Zuri Nik: *derauzkizut*. Hark: *derauzkizun & derautzu*.
 Haiei Hark: *derestela*.⁵⁷ Haiek: *deresten*.

Oraina osagarri plurala zuketa

Guk Hari: *dirazkoguzu*. Hark Guri: *dirauzkiguzu*. Nik Haiei: *direstezut*. Hark Haiei: *direstezu*.

Iragana osagarri singularra eztabadaka

Hark Hari: *zerakon*. Haiek Hari: *zerakoten*. Hark Guri: *zeraguna*. Hark Haiei: *zereen*.

Iragana osagarri singularra zuketa

Hark Eni: *ziradazun*. Hark Hari: *zirakozun & ziakozun*.⁵⁸ Haiek Hari: *zirakozien*. Hark Guri: *ziraguzun*. Hark Haiei: *zireezun & zieezun*.⁵⁹

Iragana osagarri plurala eztabadaka

Hark Hari: *zerazkon*. Haiek Hari: *zeraskoten & baitzesten*.⁶⁰ Hark Guri: *zerauzkigun*. Hark Haiei: *zeresten & zezten*. Haiek Haiei: *baitzeresten*.

Iragana osagarri plurala zuketa

Hark Hari: *zirakozun*. Haiek Haiei: *zirestezien*.

Hipotetikoa zuketa

Haiek Hari: *elirakozie*⁶¹

Baldintza hipotetikoa

Hark Hari: *balerako*. Hark Guri: *baleragu*. Hark Haiei *bai(t)*: *baileree*⁶²

Ondorioa eztabadaka

⁵⁵ Adibideak ez du zalantza izpirik sortzen: *perfeikiago orano nehorc hilitia desira ciroçu ez ikuzthiatic religioneric ezuteneç Eliça Seindiari sofri-aracitcen derezten gaitzçac eta Gincoari beti eguiten derazcoten offenziac* (340).

⁵⁶ Liburuan ageri den bi kasuetan “zuk guri” osagarri plurala da, ez zuketako “hark guri” osagarri plurala, cf. Videgain (1983: 638). Hona bi adibideak: *Jauna, gure bechathien punitceco igorri derauzkiguçu gaztigu edo gaitz hoc oro. Eci becatu eguin diici; gaizki eguin diici çureganic urrunciacz; gauça orotan houx eguin diici; çure manier ezkituçu, ez behatu, ez jarraiki eta çuc uroz içaiteco manatu derauzkiguçunetari[c] deuz ere eztiici eguin* (313).

⁵⁷ “Hark haiei” osagarri plurala da: *Gincoac ezthiela bere bertaithia heeganic urruntcen, bena gracia berriac emaiten derestela eta ispiritu berri batez azkarcen thiela* (44-5).

⁵⁸ Behin *ciroçun* dakar (393).

⁵⁹ Liburuak hamalau aldiz dakar *zireezun*, behin baizik ez dakar *zieezun* (340).

⁶⁰ Ez dakar Videgainek *cerascoten* baizik (1983: 639). Ikus, ordea, adibidea: *Gueihenac Fraide gaste hori biciki mehatchatu onduan, penitenciatan eçarten cicin oguendun içan bailis beçala. Nola accusu horieç egun oroz eguiten baitcesten Fraide gaste hari, anitz afligithia çuçon hain gaiski tratathia celakotz eta egun oros baren contre hainbeste falçukeria erraiten çutelakotz* (390).

⁶¹ Hona adibidea: *hori hola denaz gagan, Gincoaren gracia eta amoriua gal-aracitcen esterakoten estakuru arbin batçuc elirakocie gure estimia eta amoriua gal-araci behar* (432-3). Videgainek *iron erroa dakusa *elirakocie* honetan (1983: 643); ondotik *behar* dagoenez, gure ustez **eradun*-en hipotetikoa izan daiteke, “haiek hari” osagarri singularra zuketan, “ez + l-i-ra-ko-zi-e”, gogoan izanik *estimia eta amoriua* biak batera singularizat jo direla. Egiturari dagokionez, ez dirudi *ke* morfema dagoenik, hirugarren pertsona datiboko *ko* dela dirudi.

⁶² “Hark haiei” osagarri singularra, hona adibidea: *Evangelia cantatcen cien Ministrucac manatcen citicin goraki Bateatu eçirenac Eliçatic jalguiteca... endelga-araci nabi baileree beçala ordian Meçaren baztera çuatcela* (231-2).

Haiek Guri: *leraukeuten*
Ondorioa zuketa
 Haiek Guri: *liraukeguzie*

*Ezan *aditza*

Baldintza hipotetikoa

Hark Guri: *balezagu*.⁶³ Guk Hari: *bagindezako*. Zuk Hari: *bazindezako*.

Agintezkoa

Zuk: (e)za(d)azu / ezakozu / ezaguzu / ezeezu

Zuek: ezadazie / / /

Ahala oraina osagarri singularra eztabadaka

Haiek Eni: *dezakedaten*. Hark Hari: *dezakoon* & *baitezakeo*. Haiek Hari: *deza-kootela*.

Hark Guri: *eztezakegun*. Haiek Guri: *dezaukutenik*.⁶⁴ Hark Zuri: *eztezakezun*.

Ahala oraina osagarri singularra zuketa

Haiek Guri: *eztezakeguzie*

Ahala hipotetikoa osagarri singularra eztabadaka

Hark Eni: *lezakeden*. Hark Hari: *lezakoonik*.⁶⁵

Ahala hipotetikoa osagarri plurala eztabadaka

Hark Hari: *litzakoon*.⁶⁶

Subjunktiboa oraina osagarri singularra

Hark Hari: *dezakon*. Guk Hari: *dezakogun*. Haiek Hari: *dezakoten*.⁶⁷

Hark Guri: *eztezagun*. Haiek Guri: *dezaguten*. Nik Zuri: *dezazudan*.

Subjunktiboa oraina osagarri plurala

Haiek Hari: *ditzakoten*.

Subjunktiboa iragana osagarri singularra

Hark Hari: *zezakon*. Haiek hari: *zezakoten*

Subjunktiboa iragana osagarri plurala

Haiek Hari: *zitzakoten* & *litzakoten*

⁶³ *Gincoac behar baleçagu galdein* (13) honetan, baldintzaren protasian “hark guri” dugu —cf. *leçagun* (104, 339), *leçaçun* (131), *leçaguten* (216) xedezko triperstonalak—, baina ez dira guztiz berdinak Inxauspek protasian dakartzan aldaerak (1858: 98): *balizágu* (osag. sg.) vs. *balizágu* (osag. pl.) dira triperstonalak Zuberoan eta Nor Nori-n *balekigu* dakar zünharretarrak (95).

⁶⁴ Ez dago simetriarik *eztezakegun* nahiz *eztezakeguzie* adizkien eta *dezaukutenik* horren artean. Lehen biek *gu* datiboa *ke*-ren ondotik daramate, baina *dezaukutenik* horretan irudi luke *ke* aitzineko *u* hori datiboko *gu* > *u* dela, ala *kegu* > *keu* > *ku* fusioa gertatu dela. Ez dakigu **dezaguketenik* > **dezaukete-nik* > *dezaukutenik* bokal asimilazioa izan ote den, ala ez ote den gertatu **eradun*-eko *u* **ezan*-era analogiaz sartu izana; ez dakigu **dezagukete* > **dezaukete* > *dezaukute* gertatu den, ala **dezaukegute* > **dezau-keute* > *dezaukute* den zinez gertatu dena. Simetriarik izatera, beste bi adizkien antzera *ke* + *gu* beharko luke izan; ez jakin.

⁶⁵ Ez dugu uste *lezakoonik* xedezkoa den, bi *o* jarrai horiek *ke-o* > *koo* asimilazioa gertatu dela sala dezakete.

⁶⁶ Adizkiak *ahal* darama: *ecieç hantíc igor ahal litzçakoon presentíc arraruenez* (154).

⁶⁷ Hona pasartea: *halaz, beçatoriac etçi eçagutçen beçathiaren, heriuaeren, Jujamendiaren, ez Iferniaren karastarçuna, çeren erieç pilurac ossoric iresten tuzten beçala, beldurrez ahua karax deçakoten, orobat gauça ikaragarri horie[r] soguiten direçu* (124-5).

Subjunktiboa hipotetikoa osagarri singularra

Hark Guri: lezagun. Haiek guri: lezaguten.⁶⁸ Hark zuri: lezazun

Subjunktiboa hipotetikoa osagarri plurala

Haiek Hari: litzakoten

*Iron *aditza*

Iragana osagarri singularra eztabadaka

Hark Guri: *etzirokegula*

Hipotetikoa osagarri singularra zuketa

Guk Hari: gindirekoozu

Eman *aditza*

Agintezkoa

Hik Hari: emok. Zuk Hari: emozu

Egin *aditza*

Agintezkoa

Zuk Eni: egidazu.

2.4.12. Zuketa alokutiboa

Lehen idazkietarik honat trataera alokutiboak ageri dira Nafarroa Behereko idazkietan. Etxeparek zuketa erakusten du garden: *minzaceco çurequila gau bat nahi ni-queci* (155) eta 1584an Beltran Etxauzkoak ere berdin: *hortic yalguiz geroz, çamariac penxaraciten dirauztazu, nitien arropa guciac higatu baititut, eta enici pagatu nahi* (TAV, 155). Donamartiriko katiximan ere zuketa ageri da: *gisa berian akusatzen nuzu oäi eta bethi Jinkuari ein dituan bekhatu guziez eta galdeiten diakozut barkhamendia* (272). Cazenavek ere badakar zuketa; Jondoni Juaneren apokalipsian batetik: *ikhusi nizin gero zeria idokiik eta agertu zuzun zamari churi bat eta hain gainian zena deitzen zuun fidela eta egiazkua, zoinak juyatzen eta phartidatzen baitu zuzenki* (134), eta baita San Mathiuren ebanjelioan ere: *barka itsasuain erdian hur kolpek bilinbaka ziaälazien* (44). Zuberoan ere zuketaren lekukotasuna ageri da; Oloroeko katiximakoa da honako adibidea (1706): *Ene gincoa sinhesten diçut ossoki cerere erran beytuçu, berheciki heben cirela, adoratçen çutut, ene esparança çutan eçarten diçut, mayte çutut ene bihotz oroz, eta dolu diçut...* (2).

Xuketa, berriz, Donamartiriko katiximan dugu: *alta debozione handia ukhan behaüchu haan dako eta egun guziez hai gomenda chite* (261), nahiz adibidea ez den alokutiboa.

⁶⁸ Formaren aldetik singularra da, baina osagarrian pluralaren eta singularraren arteko elkarketa dago: *cioçu, Jesu-Christoc nahi uken diela establitu Sacramendu hori Janharien idurien pian, amorecatie iduri edo itchura hec eçagut-araz leçaguten gutan eguiten cithien prootzchiac, eta gure arimendaco haren guindien beharra* (216).

Aditzaren morfologiaren arloan zuketa alokutiboaren erabilera nasaia da *Pratica* liburuaren ezaugarri nagusienetak bat. Aditzak adierazten duen errealitate jakin batean mintzalagun urkoak zerikusi zuzenik ez duenean, hitz bidezko komunikazioa mintzalaguna morfologikoki barreneratzea da gertaera alokutiboaren muina. Adizkiak lehen, hirugarren edota lehen eta hirugarren pertsonen errealitatea adierazten badu ere, mintzalaguna adizkira ekartzea —bigarren pertsonaren morfema eranstea— da trataera alokutiboa. Historikoki Euskal Herri guztian hiketan egin izan da eta jokaera alokutiboa da hau: *ni erori naun* esatean bigarren pertsonak ez du aditzak adierazten duen errealitatean zeregin zuzenik, baina haren morfema femeninoa adizkian ageri da.

Gramatikaren aldetik ez da ohikoa menpeko perpausetan alokutiboa agertzea; horrezaz landa, ez da baldintza aditzik zuketan ageri, ezta galderarik ere. Videgainek salbuespen baten berri dakar (1983: 643): *Otoitzçac baitici gaitz suerte ororen Erremedio berheciac, bai-eta-ere, otoitzçan berian eguiten diren houxenac* (102). Dena den, gure ustez *baitici* hori “baditizi” da sakonean, baiezko perpausa, ez da kausazko “bait + dizi”, ezta baiezko *bait* ere, *ba + (d)itizi* baizik; ez da salbuespena.

Berdintasuna edo hurbiltasuna adierazten du hiketak: anai-arreben, adiskideen edo senar-emazteen artean; honezaz landa, goitik beherako harremanen ere hika egiten diete adinekoek gazteagokoei, aitetamek edo osaba-izebek haurrei, gazteek neska-mutil kozkorrei. Hiketa ez den eta Hego Euskal Herriko beroriketa asimetriko hori ere ez den trataera, berriz, neutroa litzateke, egoera formalago batean edo pertsona ezezagun batekin ibiltzen dena. Hego Euskal Herrian zuka egiten zaio orduan mintzalagunari, baina ez ohi da era alokutiboan egiten: *zu zara, zuk duzu* esaten da, baina *ni naiz* eta *hura da* egiten da gero, eta ez, Euskal Herriko ekialdeko mintzoetan legez, *ni nauzu, hura duzu* edo *hotz diagozu*.

Ekialdeko euskal jardunean hiketaz landa badira trataera alokutibo gehiago: adizkiari *zu* morfema eta *i* datibo marka txertaturik egin ohi da zuketa; kortesiazkoa edo begirunea adierazteko zatekeen zuketa molde hau sorrera garaian, baina aldatuz joan dateke gero beraren erabilera pragmatikoa. Lapurdiko Aturrialdea, Baxenabarreko Amikuze, Oztibarre eta Garazi, Nafarroa Garaiko Zaraitzu eta Erronkari ibarra nahiz Zuberoa herrialdea dira trataera berezi gisa zuketa alokutiboa baliatu duten eskualdeak. Arberoa ere ageri zaigu, baina xix. mendeko idazkietan, nahiz egun ere baden zantzu zenbait. Garaziko Donibane inguruan ere galduz joan da xx. mendean eta egun gibelera doa, bereziki gazte eta heldu jendearen artean. Baxenabarreko ekialdean hiztun gazte eta helduen artean zuketa galduz doa egun; Zuberoan tinkoago eusten zaio.

Guk xx. mendearen bukaeran eta xxi-aren hasieran Baxenabarreko ekialdean hiztun zaharrekin izan dugun hartu-emanetan erabat ohikoa izan da trataera hau. Adiskidetasuna edo hurbiltasuna toka edo noka ageri badute ere, guri mintzatzean zuketan egin izan dute. Zuketa molde hau kortesiazkoa edo begirunea adierazteko zatekeen sorrera garaian, baina erabilera pragmatikoa hedatu bide du eta eztabada-koaren edo trataera neutroaren ingurunea ere ordezkatu du hondarreko gizaldietan. xviii. mende bukaerako *Pratica* liburuan ere honelaxe ageri da; itzulpen testu hau nagusiki zuketan emana da, erlijioaren inguruko kontaerak eta narrazioak barne.

xix. mendeko zuketaren erabilera esparrua zehaztu zuen Bonaparte printzeak eta adierazi Zuberoan eta Baxenabarreko ekialdean trataera neutro edo eztabada-koaren

egitekoa zuketa alokutiboak harturik zuela. Honelaxe diotso Inxauspek berari 1858/III/8an: taldeari edo jendetzari mintzatzean, liburuetan jarraibideak edo narrazioak idaztean, honelakoetan eztabadakoa ibiltzen dela, neutroa, baina jendeen arteko hartu-eman arruntean, toka edo noka egiten ez bada bederen, zuketan egin ohi dela (Irigoyen 1957: 197-8). Gauza jakina da Zuberoan edo Erronkaribarren adizkien inkestak egin direnean nekez lortu direla lekukoengandik adizki neutroak, ohiz hiketan edo zuketan mintzatu izan dela.

Ekialde honetako eskualde batzuetan *zu*-ren txikigarri edo goxagarri den *xu* morfema ere eransten zaio aditzari; ekialdeko hirugarren era alokutiboa da xuketa. Zuketa alokutiboaren hedadura geografikoa ez da hiketarena bezain handia, baina xuketak are eremu geografiko bakanagoa du. Xaharrei egiten zaie xuketan, gozotasuna adierazteko eta arrazoi beragatik haurrari ere halaxe egiten zaio. Xuketan egin ohi dute bi adiskide minek ere, elkarrenganako sentimenduak maitasunezkoak direnean. Lagun bati edo haur bati xuketan egiteko eta beste bati ez egiteko arrazoiak guztiz berexiak eta pertsonalak izaten dira euskal talde edo familietan Euskal Herriko ekialdean; cf. Lafitte (1977) ere, Heletan haur batzuei *to* eta besteei *zu* esateaz. Literaturan ere ageri da xuketa: Arberoko Donamartiri herriko xix. mendeko katixima batek honela dakar: *Ikhusi chindiina chuk Jesu-Khrichto sortzen?* (Pagola et alii 1999a: 256).

Lapurdiko Aturrialdean, Baxenabarreko Arberoan, Garazin, Landibarre-Oztibarretan eta Nafarroako Zaraitzun mintzo dira xuketan. Amikuzen ere badira xuketaren erabilera episodikoak, baina ez inola ere Garazi edo Zaraitzun bezainbat. Ezaguna da Garazi ibarreko Hegoaldeko kide den Luzaiden xuketa arras baliatua izan dela xx. mendeko euskaldunen artean. Zuberoan ez da xuketa erabiltzen, baina Jabier Alberdik dakarrenez Ainharben ibiltzen dute (1996: 318). Xuketak xx. mendean zuketari gaina hartu dio erabileran Zaraitzu eta Garazi ibarretan. Hegoaldean Aezkoan ere xuketan mintzatu dira orain arteko euskaldunak, baina ez joko alokutiboan, adizkiak adierazten duen errealtatean bigarren pertsona edo mintzagalunak zuzenean esku hartzen duenean baizik: *ni niz, gura da, gu gira, gaiek dira* eta *xu xira* nahiz *xuk duxu* eran, hain zuzen ere, baina ez ***“gu giaudexu”, ***“gaiek diaudexu”* edo ***“guk dixugu”* eran.

Gure *Pratica* liburuak ageri dituen trataerak hiru dira: nagusiki zuketa alokutiboa, eztabadakoa edo trataera neutroa eta hiketa maskulinoaren oihartzun zenbait inoizka. Ezaguna genuen eztabadako eta zuketa alokutiboko adizkiak perpaus berean elkarrekin joan daitezkeela eta halaxe gertatzen da *Pratica*-ko adibide hauetan ere: *harrac dituzten fruthiac etçu çorhitcen eta labur arboletic erorten tuçu, bena osso eta fin direnac unxa çorhi artekan arbolian egoiten dira* (65) | *batec bidia erakasten diragucu, besthiac hara hel-aracitcen guidatcen, eta finian, meditacioniac eçagut-aratcicen dirauskigu alde orotatic ditugun langerrac* (115). Inxauspek ere baditu honelatsuko adibideak Zuberoan, zuketa eta hiketa nahasten ditu perpaus berean Sen Mathiuren ebanjelioan: *jinen nuzu eta sendotüren dit* (1856: 39).

Zuketa alokutiboa eratzean adizkiak bi ezaugarri biltzen ditu:

- a) *i* datibo ikurra hartzen du adizkiaren hasiera aldera Nor morfemaren ondotik: *dago* → *diagozu*, *daite* → *dieitezu*, *zaut* → *ziaazu*, *zako* → *ziakozu*. Nor Nori Nork aditz sailean *e* → *i* gertatzen da: *derakot* → *dirakozut*, *derauzkigu* → *dirauzkiguzu*. Liburuan behin baizik ez da gertatzen **eradun*-eko aditz batek

zuketakoa izan gabe *i* hartzea, *dirauskigu* ‘dizkigu’ da: idazleak *-çu* ezartzea ahantzi zukeen, ala aitzineko *diraguçu* formaren inertziak eragin ote zuen *e* beharrean *i* ezartzea?

- b) ezaugarri nagusia adizkiaren bukaera aldera kokatzen den *zu* morfema da, Nor Nork aditz sailean palatalizaturik *zi* bilakatzen dena: Nor aditz sailean *nuzu* da “naiz”, baina *dizit* da “dut” Nor Nork-en, adizkiko lehen *i* horrek *dizut* > *dizit* asimilazioa eraginik. Bestalde, adizki neutroetan bigarren pertsonan *derakozu* ‘diozu’ baina *derakozie* ‘diozue’ dagoen bezala, hirugarren pertsonako adizkietan ere *-e* morfema pluralaren aitzinean palatalizazioa gertatzen da: *dirakozu* ‘dio’ baina *dirakozie* ‘diote’. Jokabideok txandaketak gertatzea eragin dukete; esate batera, *duke* adizkia zuketan emateko *Pratica*-n *dikezu* dago behin, baina *dikezi* beste behin: *edariac haren eskietan ichurteco guthiago langer dikeci* (400) / *milatan oboro placer dikeçu semiaren hareganaco seindimendu hunez* (154).

Morfema etikoak adizkian hartzen duen kokaguneaz ere bada zer esan: hirugarren pertsona singular aktiboa *-ø* denez, morfema etikoa hondarrean kokatzen dela dirudi —*dizi*, *gitizi*—, baina hirugarren pertsona aktiboa plurala denean *-e* darama ondotik: *nizie*, *gitizie*. Nork lehen pertsona singularreko kasuetan, zeinetan koda baitago, morfema etikoa *-i*-ren aitzinean kokatzen da: (*di*)*zit* & *tizit*, baina Nork lehen pertsona pluralekoetan, zeinetan ez baita kodarik, *zi* bukaeran doa eta iduri luke subjektuaren morfema ezker utzi duela: *diizi*, *tiizi*, *dikeizi*...; iduri luke **diguzu*, **tiguzu*, **dikeguzu* dagoela pean eta bokal asimilazioa gertatu dela, ala *dizi* erakoan analogiaz *diizi* erakoak sortu direla. Aldiz, *dirogu*-ren zuketako era den *ziroguzu*-n *o* bokalak *zu* > *zi* palatalizazioa saihestu du. Lehen pertsonan singularretik pluralera morfemen hurrenkera aldatzen dela erakusten digute *Pratica*-ko honako aldaerek: *dakit* → *ziakizut*, baina *dakigu* → *ziakiguzu*, ez ****ziakizugu*. Halaz ere, liburuan behin *çiroçugu* (161) daukagu, nahiz *çiroguçu* hamabi aldiz ageri den (14, 52, 68, 197, 197, 239, 283, 283, 285, 350, 444, 445). Zuberoan Inxauspek *zu* + *gu* hurrenkera dakar 1856an: *dezakezügu* dago Sen Mathiuren ebanjelioan (111).

**edin*-en ahaleko adizkietan zuketara ezartzean *daite* > *dieitezu* gertatzen da: *i* etikoa edo datibo ikurra eta *zu* morfema erantsi dira eta *ai* > *ei* palatalizazioa gertatu da, *a* goraturik, baina adizki batzuek erakusten digutenez txandaketa dago, **edin*-eko *i* hori duten eta ez duten adizkiak ditugu liburuan: *dieitezu* adizkiko bokalen ugaritasunak soilketa eragin dezake, *dietezu* aldaera ere bai baitago *Pratica*-n; hogeita hamar *dieitezu* zenbatu ditugu liburuan —cf. *lieiteçu* (37) ere— eta lau *dietezu* (50, 107, 204, 275). Berebat, *gueisteçu* (281) ere bada behin, *guezteçu*-ren (309) adibide bakarrarekin baitean; *i* etikoaren disimilazioa gertatu ote da? Pluralean *dieisteçu* (134, 186, 275) dago, baina baita *dieisteçu* ere (27, 27, 27); liburuko hiru *dieisteçu* horiek orrialde berean daudenez, huts grafikoa izan daitekeela uste dugu. Zinezko aldaera balitz, eta ez, esate batera, inprimategiak eragina, beharbada bigarren *e* ez etimologiko hori bokalen arteko dinamikak eragina dela pentsa genezake, lehen *e*-ren oroitzapenak eragina edo...; ez jakin. Bokalen arteko dinamikari zor zaiokie ere *citcieçun* ‘zitzaien’ (355) eta *citcieçun* (250) bi formak agertzea; agerraldi bakarra dute batak eta besteak liburuan.

Sinkopak ere gertatu dira zuketako adizkietan. Hirugarren pertsona singularra *duzu* da eta plurala *dituzu* eta laburragoko *tuzu*, bi aldaerak. Bai *duzu* eta bai *tuzu* la-

burtu dira ukapenaren partikula ezkerrean biltzean; honela, *etzu* hala “ez duzu” nola “ez dituzu” da hirugarren pertsonan *Pratica*-n. Baxenabarren edo Zaraitzun lehen pertsona pluralean ohikoa den **“gitzu”, ordea, ez dago *Pratica*-n, osoagoko *gituzu* baizik.

2.4.13. Aditz morfema pertsonalak

2.4.13.1. Hirugarren pertsona singularra *ko* da datiboan, baina *o* alomorfoarekin banaketa osagarrian dago: *zako*, *gitzazkon*, *derakot*, *derako*... adibideak ditugu, eta xedezkoan ere “guk hari” *dezakogun* da, baina ez dirudi *ke* morfema eta hirugarren pertsona datiboko *ko* morfema elkartzean bi herskariak elkarrekin dirautenik, hone-lako loturetan *o* da hirugarren pertsona datiboaren morfema: “hark hari” *baitezakeo* dakar *Pratica*-k.

Ahaleko adizkietan ere ezagun du moduzko *ke* morfema dagoenean, hirugarren pertsonaren datibo morfema *o* dela eta ez *ko*, eta *ke + o > koo* fusioa gertatu dela. Aldiz, datibo morfema lehen ala bigarren pertsona denean, *ke* morfemak osorik dirau: esate batera, ahalean “hark guri” *eztezakegun* da, “hark zuri” *eztezakezun* eta “haiek eni” *dezakedaten*; hiruotan *ke* morfema osorik dago, eta ondotik datiboaren morfema dator. Aldiz, datiboa hirugarren pertsona singularra denean *ke + o > koo* asimilazioa gertatzen da: “haiek hari” *dezakootela* da eta “hark hari” *dezakoon*, hipotetikoan *leçakoonic* (57, 59). Adizkian atzizkia beharrea aurrizkia dagoenean, “hark hari” *baitezakeo* egiturak erakusten du adizkiaren bukaeran *ke + o* morfemek aldatu gabe eta elkarren ondoan iraun dezaketela, bokal asimilaziorik gertatu gabe, baina argia da baldintza: atzizkirik gabeko egoera eta kokagunea adizkiaren bukaera.

2.4.13.2. Lehen pertsona datiboaren morfema, *da* beharrea *de* da Nor Nori Nork saileko adibide hipotetiko batean: *ahalgua eta erregreta eman leçakeden becathia eztut eguinen* (51); ‘liezadakeen’ da hori; “leçakedan” itxaron genezake, baina ez dakigu asimilazioa gertatu den, huts grafikoa izan ote den edo zerik izan den. Oraineko *dezakedaten* ‘diezadaketan’ (189) adizkian gauzak ohi bezala dira, *da* dago.

2.4.13.3. Hirugarren pertsona pluraleko Nork morfema *te* da beti Nafarroa Beheko idazle zaharren artean: *dute* darabilte idazle baxenabartar guztiek, Tartasen *düte* gora behera. 1782ko *Pratica*-n *dute* adizkia ibiltzen da, *die* adizkia ‘diate’ da, Nor Nork-en tokako “haiek hura”. Zuberoan, berriz, Belapeirek *die* dakar, baina zahar-rago dirudien *duye* eta *die*, biak batera ageri dira hamarkada bat geroago argitaratu zen Oloroeko katiximan (1706): *G. Cer bekatu eguiten die aya améc...? I. Gincouari oguen handi eta mortel bat eguiten duye...* (66). Resseguek ere aldaera zaharra dakar: *cegnu deia ençunen duyenian* (1758: 8).

2.4.14. Aditz morfema pluralgileak

2.4.14.1. *-te* duten baina *-ke* falta duten ahaleko adizki zaharretan pluraleko Nor pertsonen *z* morfema daramate: *chuchent daiste* (33); *nun ezpaikaiste behin ere asse* (32); zuketan *joan gueisteçu* (281) dakar. Aldiz, *ke* morfema daramaten ahaleko Nor saileko lehen pertsona pluraleko adizkietan ez da *z* morfema ageri: *eror guitakeela* (341), *espaikitake bethi balia* (445), *beguira guitakeçu* (260); ezta baldintzaren apodosiko *guintukeçu* ‘ginateke’ adizkian ere, zuketan emana: *hortan balago mundian elu-*

keçu gauça ibiagoric, oro umil guintukeçu (275). Gisa berean, plurala da ahaleko *dita-keen* ‘daitezkeen’ ere: *galdo suerte horiec dituçu Gincoari eguin ahal ditakeen laketenac* (343); *ceren horiec aiza dembora oroz eguin baititake* (89). Izan ere, XIX. mendeko Zuberoan ere hirugarren pertsona pluraleko adizkia da *ditáke*; Inxauspek Nor ahaleko singularrean *dáite* & *dáiteke* dakartza eta pluralean *ditáke* (1858: 171). Hipotetikoan ere plurala da *Pratica*-n: *eta bihotzcian pitz ahal litakeen seindimendu biciac oro ezez-tatu* (53); hona frantsesezko testua: *et réprimer tous les mouvemens qui peuvent y être opposés* (RD 2, 256).

Orobat, Nor Nork sailean ere z pluralgilea agertze ala ez agertze honek bitasunak sortzen ditu: “hark haiek” *baitituke* (262) & *baitituzke* (263) ditugu *Pratica*-n hirugarren pertsonan; cf. bigarren pluralgile -z-rik beharko ez lukeen **edun*-en *dituste* adizkia ere; *jakin* aditzean, berriz, osagarri plurala z-k adierazten du: *Azthiec beçala eguithia, çoinhec iduripen bano batçuz, estaskiten gauçac nahi baitituste penxatu* (424).

2.4.14.2. Bi pluralgile batera dakuskigu *Pratica*-n osagarri zuzena adierazteko, z eta *zki* eta ingurune berean ager daitezke usu, **iron* aditzaren Nor Nork sailean, esaterako: *diroskeela* (101) eta *ezpaitiroski* (73) & *baitiroskigu* (157) ditugu. Nor Nori Nork adizkietan ere bi morfemok adizki berean osagarri plurala adierazten dute: “hark guri” *dauzkula* (178) & *derauskun* (121) vs. *derauzkigun* (45, 81, 154, 272, 311...).

2.4.14.3. Ematen du **ezan* oinarritik datozen Nor Nork saileko adizkien osagarri pluralean mintzo batzuetan aldaketa gertatu dela eta morfema *it* izatetik Nor Nori Nork aditz saileko *zki* izatera iragan dela. Honela, *ditzagun* izan beharrean, **dezazkigun* > *zazkigun* > *zkigun* erako zerbait genuke eta *itzazu* izan beharrean, **dezazkizu* > *zazkizu* > *zkizu*. Baxenabarren Etxeparek edo B. Etxauzek ez dakarte honelako adibiderik, ezta *Pratica*-k eta Laneufville izendatu dugun katiximak ere; *Pratica*-koak dira, esaterako, *eçartçu... liliac* (111) edo *eguin baguinça* (119) erak. Zuberoan, 1676 urte inguruko *Pronus*-ek, Belapeirek edo Tartasek ere ez dakarte. Dakigunez, Zuberoan ez da honelako adizkirik sortu: Nafarroa Garaia, Lapurdiko ekialdea eta Nafarroa Behereko ibar gehienak dira ezaugarri honen gunea egun. Idazle zaharretan, Leizarraga eta Oihenart dira adizki hauek erabili dituztenak eta Bazkazaneko 1762ko predikuetan ere ageri dira. Gerora, Baxenabarreko XIX. mendeko idazkietan aski hedaturik daude. Hona adibide sorta bat.

Etxepare: *ohora içac* (46); *imprimi eraci diçaçun* (6). Leizarraga: *egotzkik, eraunzik, ikhuskik, ikhuskizue* | *nitza, ginza, gaitzak, gaitzazue, ditzat, ditzagu, dietzok, dietzozue, nitzan, lietzo, litzake, gaitzak, aintzat harturik, gertakari hau dagoen beste eskualde batzuetan banezki* ‘banitza’ erakoak ere erabili direla. B. Etxauz: *igor itzazu*. Oihenart: *ezarzkik* (226), *egizkik* (477). Tartas: *itzazü, itzak* eta subjuntiboko *ditzadan, ditzagün, detzala*. Laneufville: *diçagun* (73). Bazkazane (1762): *utx quitçuye* ‘utz itzazue’ (197), *barur quitçuje* ‘barur itzazue’ ... *gariçumac eta berce egunac* (228). Donap kat: *itzultzikitzu* (225), *errantzkitzu* (236), baina baita *utz ditzaün* (224) ere. Donam kat: *itzultzikitzu* (252), *ohora zkitzu* (262) vs. *igandiak beira zatzu* ‘begira itzazu’ (262), *haz ditzaten* (265). Caz JJ: *laxa zkitzie* (121), *mochkik* (128), *ichurzkitzie* (129). Caz SM: *igortzikitzu jende horiek* (44). Salab SM: *ezartzkitzie* (13). Irib SM: *harzkizu* (23), *chuchenzkizii* (24), *utzkizu* (34) & *utzkizii* (51), *sendazkizii* (38).

Bestelakoa izan da Zuberoako berrikuntza eta arestian aipatu dugunaren ondotik gertatua, gainera: Belapeirek *içac, diçagun* erakoak darabiltza eta XVIII. mendearen

erdialdean Maisterrek ere sistema zahar hori bera darabil: *itçaçu* (210, 354), *ditçan* (358), *eçtitçacula* (102). Ordea, XVIII. mende bukaeran singularraren analogiaz pluralean ere (*d*)*e*- hasiera agertzen hasi zen **ezan*-etik datozen adizki batzuetan. Esate batera, *Edipa* pastoralak *tirant batec manha detçan ounxa ouhore du* (297) dakar. Ondotik, XIX.aren erdialdean Inxauspek agintezkoetan *étzak, étzan, etzátzu, etzatzie* dakartza zerrendetan (1858: 91) eta Gézek ere antzera: *etzátzu, etzatzie...* eta xedezkoetan bi sistemak dakartza, *ditzan* zaharra eta *détzan* berria batera (1873: 120-1).

2.4.14.4. Tinkaturik, *Pratica*-n txistukari igurzkari lepokaria Zuberoan bezala afrikatua da adizki laguntzaileak plurala adierazten duen ingurune batzuetan, Nor Nori eta Nor Nori Nork sailetan: “haiek zuri” *ezpazauzkizu & bazautzu* dira eta “haiek zuei” *zauzkizie & zautzie*. Tripersonaletan, berriz, “hark zuri” *derauzkizu & derautzu*: *Gincoari orano galdeiten duçula çunbait egun hartara prestatceco eta emaiten derautçula* (59). Honakoan pleonasma dagoela dirudi: *eztirauskigutçu* (293).

2.4.14.5. *Joan* aditzaren trinkoen bukaeran pluralgileak bi aldaera ageri ditu *Pratica*-n, igurzkaria eta afrikatua. Ez dakigu adizki bukaerako txistukari afrikatu edo tinko hori hitz bukaerako kokagune tinkatzaileak eragina den —cf. Gipuzkoan Goierriko *zoatz* ‘zoaz’—, ala historikoki *-tza* → *-z* gertatu den, ala adizkien arteko analogia zenbaitek eragin duen —eman dezagun *dabiliza* erako aldaera zenbaitek *-z* → *-tz(a)*—, ala bitasunaren oinarrian berranalisi bat dagoen, ala zerik den. Jo dezagun liburuak dakarrena deskribatzera.

Adierazpen inguruneetan *tz* dago, ondotik atzizkia duela: *duatcela* (58, 238), *goatcen* (125) & *guatcen* (81, 157, 203, 212) & *guatcenian* ‘goazenean’ (81). Borondatea adierazten duenean igurzkaria da: *guacen* (281, 283). Jakes Oihenarte amikuztarrak idatzi *Kaniko eta Belxitina*-n ere *badouatzak* (105) & *baguatzza* (132) ditugu, baina borondatea adieraztean *gouazan* (120) ematen du. Bada *Pratica*-n banaketa mota honen salbuespen bat edo beste; 431-ko erlatiboazko *guacen* adierazpen inguruneak da: *erraitera guacen exemplu hunec*; eta alderantziz, beste bi adibidek borondate adiera dute eta halaz ere afrikatua daramate: *jeiki citezte, gouatcen hebentic* (219) eta *jeiki citezte, guatcen sofritcera* (219); biak orrialde berean daudenez, inprimategiko iratxoan ondorioa izan daitezke; ez jakin.

Bigarren pertsonako oraineko *çuacen* (51) aldaerak grafiaz bederen ez dakar afrikazio zantzurik, izan ere, iraganeko hirugarren pertsona pluraleko *çuatcela* (232, 248, 250) aldaerak azal lezake hori, homofonia saihesteko edo. Zuberoan ere *doátza* & *goátza* dakartza Inxauspek XIX-an, baina bigarren pertsona *zoáza*, igurzkari (1858: 446).

Testu zaharretan ere aski aniztasun sumatzen da. Oro har, Lapurdin igurzkaria da txistukaria; Leizarraga: *doaz* & *doaza* eta toka *giboazak* eta *diboazak*; Materrek, Axularrek eta Etxeberri Sarakoak *dohazi*, Harizmendik *dohaz* eta Argaiñaratzek *doaz* dakarte, baina Baratzartek 1784-n egoera bokaliko konplexua erakusten du: *dohaz* & *dohazanak* & *dohazinei*. Tartasek *doaza* (*Ontsa*, 61) eta Oihenartek *doazala* (496) darabilte. Oro har, Baxenabarre-Zuberoetan afrikatua ageri da: Xiberuan Belapeirek *goatza* nahiz *doatza* dakartza eta Maisterrek *badouatç* (337) eta *badouatça* (175). XVIII. gizaldian Laneufvillerenean *duatcenen* (126) dago, eta erlatibo hori XIX. mendeko Donamartiri (269) eta Donibaneko (168) katiximetan *duatzan* egiten da.

2.4.14.6. *Pratica*-n bigarren pertsona Nor plurala *zirete* da *izan*-en orainean, baina *ziratekete* da *ke + te* morfemak hartzean. Etorkizuneko forman hirugarren per-

tsona plurala *Pratica*-n *dirate* denez, ematen du *zirate* > *zirete* ez dela arrazoi fonikoengatik edo asimilazioak eraginik gertatu. Beharbada garai bateko etorkizuneko *zira* + *-te* > *zirate* singularreko adizkitik bereizteko gertatu zatekeen orainekoan *zirate* > *zirete* aldaketa; cf. Eskiulako 1780ko idazkiko singularreko *çu cirate ene lekhu segurra* (23). Baliteke *Pratica*-ko *zirete* iraganeko *zineten*-ek eragin analogia izatea ere, baina ez dago batere garbi, hirugarren pertsona pluralean ere gerta baitzitekeen eragin hau, baina ez da hala, *dira* / *ziren* dugu.

2.4.14.7. Egungo Nafarroa Beherean ez da *zirete* ‘zarete’ aldaerarik ageri, horretarako muga zeharkatu eta Aezkoaraino jo behar da; *zirezte* edo *zizte* da egun Baxenabarren entzuten dena. *Pratica*-k *cirete* (158, 219, 255, 271, 280, 352, 430, 435, 444) dakar *izan*-en eta 1762ko Bazkazaneko idazkian *ciete* (170, 171) ageri da. Baxenabarreko euskara zaharrean *-z-* gabeko aldaera baliatzen zen. XIX. mendean *izan* aditzean gauzak aldatu dira eta bigarren pertsona pluralean sistematikoa da *z* horren agerraldia. Caz SM: *ziezte* ‘zarete’ (35, 61) dugu bertan eta *izan zizte* ‘izan zaitzte’ (26); iraganean ere *zinezte* (75) analogikoa dugu. Irib SM: *izain zizte* ‘izanen zarete’ (27) eta agintezkoan ere, berdin: *aleera zizte* (27). Eskualde honetan XX. mendean *zizte* ‘zarete’ aldaera da nagusi, bazter gehienetan hori baliatzen da; “zirezte” aldaera osoagoa duke jatorria. Hain segur, *izan* aditzaren laguntzaileetara beste aditz batzuetarik iragan dateke *z* pluralgile hori analogiaz, Euskal Herriko erdiguneko eskualde batzuetan *zeazte* ‘zarete’ dagoen bezalaxe.

Dena den, beste adizkietan zaharrak dira pluraleko *z* morfemaren lehen agerraldiak: Leizarragak *zarete* & *zaretanoi* zerabilen, baina *zaitzitez* agintezkoetan eta *zaituztez* ‘hark zuek’ eta ‘haiek zuek’ Nor Nork sailean. 1651ko pregarietan *cirete* dator, nahiz agintezkoan *citezte* dakarren. Tartasek *zauzete* & *zauzeste* zerabiltzan *egon* aditzean, *z* harturik, baina *ziretan* ‘zaretan’ zerabilen Nor aditz sailean. Belapeiren ez dugu aurkitu **edin*-eko *citeyen* ‘zaitzetan’ (I, 21) adizkia baizik, baina 1676ko *Pro-nus*-ek zubereraz *cireyé* ‘zarete’ eta *citeyé* ‘zaitzte’ bereizten ditu. Laneufvilleren lanean ez dago *izan* aditzaren bigarren pertsona pluraleko adizkirik, baina ahalekoan *gaiztequeenaren* ‘gaitzkeenaren’ (30) erabilera dugu.

2.4.15. Beste morfema batzuk

2.4.15.1. Euskal ekialdean ohikoa denez, hirugarren pertsonaren balizko forma batzuetan txistukari igurzaria ageri da *izan* aditzean: *lizatekeenac* ‘litzatekeenak’ (240) dakar *Pratica*-k. Leizarragak ere halaxe egin zituen: *lizate* & *lizateke*, *lizake* (Aresti 1972: 159); baita Inxauspe zuberotarrak ere: *éder lizáte* / *áski egóiten lizáte* / *lána oráikoz egínik lizáte* erakoak dakartza *Le verbe basque*-n (1858: 114). Nafarroa Garaian ez da ezezaguna.⁶⁹

Protasian <baliz> (37) & <bailiz> (179) grafia dakar *Pratica*-k hirugarren pertsonan, baina <banitz> (428) & <banintz> (242) lehenean.

2.4.15.2. Nor Nori aditz sailean datiboa lehen eta bigarren pertsona direnean *u* berria ageri da: “haiek eni” *çauskit* ‘zaizkit’ (422) da eta “hura zuri” *çauçu* ‘zaizu’

⁶⁹ Egungo ere, Aezkoa alderdian halakoxeak entzun daitezke: *lizateke* entzun dugu guk ibarrean eta *lizate* eta *lizateque* ageri dira XIX. mendean ibarreko katiximetan; aldiz, 1872ko aditz paradigma batean *lizateke* dakar Bonapartek Aribe herrian.

(426); “haiek guri” *çauskula* ‘zaizkigula’ (431). Liburuan “hura guri” adierazteko erarik arruntena *zauku* da, baina liburuak zuketan idatzia izanik, *zauku* adizki hau beti menpekoetan ageri da. Era honezaz gainera, *zagu* & *zau* aldaerak ere baliatzen dira: *baitçagu* (310) & *çagunian* (336); berebat, *ceren heriua ginen baitçau* (61).

“Hura hari” *zauko* dakar liburuak eta aldaera honen agerraldi bakarra da: *batbederac har deçan amorecatic hoben iduri çaucona* (338), gainerateko erabilera guzti-guztiak *zako* & *zakon* & *zakola* dira *Pratica*-n. Berrikuntza analogikoa dirudi *zauko* aldaera honek, *zait* > *zaut*, *zaizu* > *zauzu* aldaketak eragin duke hirugarren pertsonako *zauko*. Ez dakigu **eradun*-eko *derauko* erakoek analogia honetan eragin edo lagundu ote duten, dakiguna da *Pratica*-n *derakot*, *derako* saila ageri dela. Zuketan ere bada *ziauzkozu*, baina behin baizik ez (22); aldiz, hiru aldiz dakar *ziazkozu* (33, 197, 238).

2.4.15.3. Etxepareren edo Leizarragaren testuetan bezala, *Pratica*-n ere zuketak alokutiboari dagozkion hirugarren pertsonako adizkiak ere *d-* morfemaren bidez hasien dira: *dihazu*, *diagozu*, *diabilazu*, *diaukazie* ditugu batetik, baina **io*, **iron* eta *jakin* aditzek alokutiboan *z-* dakarte: *ziozu* ‘dio’, *zirozu* ‘diro’ eta *ziakizu* ‘daki’; hondarreko hiru aditzok batera dituzten baldintzez dihardu Xarles Videgainek (1983: 641). Zuberoan ere halatsu da; esaterako, *ditaq* ‘zidak’ (93) & *deritadaq* ‘zidak’ (98), *diz-tacq* ‘zizkidak’ (77), *deiteq* ‘zitekek’ (95) dakartza *Antiokiako San Julian* pastoralak eta *diaudeq Santa Catherina*-k (Loidi 1996: 600), baina halaz ere, Zuberoan *ditiat* & *ci-tiat* bitasuna ageri da alokutiboan (Oihartzabal 1991: 196).

2.4.16. Gertakari fonikoak eta beste

2.4.16.1. Nafarroa Behereko eta Zuberoako egungo mintzoan bezala, *izan* aditzaren iraganean *nintzan* baliatzen dute idazle baxenabartar zaharrek lehenbiziko pertsonan; aldiz, Leizarraga lapurtarrak *ninzen* & *nenzen* dakartza eta Materrek ere *ninzen*. *Pratica*-n *ninçan* dugu (170). Hona idazleen erabilera; Etxepare: *ninzan* (138). Tartas: *ninçanian* (*Onsa*, 67). Maister: *nintçalacoç* (380). Bazkazane 1762: *ninçan* (170). Ez dugu adizki honen adibiderik aurkitu ez Belapeireren lanean ezta Laneufville izendatu dugun katiximan ere. XIX. mendean ere *nintzan* dugu Nafarroa Behereko idazleen artean. Caz SM: *ninçanian* (66). Salab SM: *ninzan* (171). Gizaldi bereko gramatikalarik zuberotarrek ere hala-hala dakarte: Inxauspek *nintzan* dakar (1858: 41) eta baita Gèzek ere (1873: 82).

2.4.16.2. *Ibili* aditzean *baithabila* aldaerak erakusten digu adizki hauek orainean *-a* bukaera dutela; zuketako *diabilazu*, *giabiltzazu* eta *diabiltzazu* ere berekin. Ordea, adizkiek erlatiboko atzizkia hartzean *-e* dago: *dabilen* & *dabiltzen*; aldaera atzizkidunetako *dabil-en* forma zaharragoa dateke, baina berranalisi edo analogia zenbaiten bitartez *dabila* erako adizkiak ditugu singularrean; bukaeran *a* bokala duen pluraleko *-tza* atzizkiak eragin ote ditu *dabila* erakoak?

2.4.16.3. Singularrak *h* etimologikoa darama *joan* aditzaren trinkoetako bokalen artean *Pratica*-n: *nuhen* ‘noan’ / *duha* & *dubakeen* & *dubela* (166), *dibaçu* ‘doa’ zuketan (172), *zuhen*, *bailuha*; aldiz, pluraleko adizkietan ez da *h*-rik: *goatzen* & *guatzen* & *guazen* / *zuaza* & *zuazen* / *zuazte* / *duatzela*, *zuatzela*; halaz guztiz ere, zuketan pluralean berragertzen zaigu: *gihatzu* / *dihatzu*. Nafarroa Beherean hasperena gordetze honen lekuko dira idazkiak. Etxepare: *noha*, *oha*, *doha*. Oihenart: *doha* (174, 257) & *doa* (174), *oha* ‘hoa’ (191). Bazkazane 1762: *badoha* (196), *badohaye*

(207). Jauregiberri Donapaleuko apez buruak 1867an Bonaparteri idatzi olerki bilduman ere badira adibideak: *doha*, *dohala* & *duhala* (Pagola, Iribar & Iribar 1999a: 535). Baita Baigorriko ebanjelioan ere: *baduha* (44). Ikus ezaugarri honetaz Joseba A. Lakarraren berreraiketa jarduna (2006: 583-584).

2.4.16.4. *Pratica*-n *joan* aditzean *o(h)a* > *ua* hersketa nagusitu dela dirudi; bada *goatcen* erlatiboazko bat (125), baina adibide hori izan ezik, adizki guztiek *u* daramate; sei *guatcen*, *guatcenian* bat eta hiru *guacen* zenbatu ditugu itzulpenean. Horra aldaera gehiago: *nuhen* | *duba* & *dubakeen*, *bailuha*, *zuben* | *baikiduatza* (?) | *zuaza* & *zuazen* | *zuazte* | *duatzela*, *zuatzela*. Inxauspek *oa* dakar Zuberoan *joan*-en joko guztiguztietan XIX-an, *h* gabe eta *u*-ra hertsu gabe (1858: 446-8).

2.4.16.5. *Egon*-en trinkoetako bokal asimilazioa abiatu dago XVIII. mendeko adizkietan. Etxepare batek, esaterako, ez darabil adibide asimilaturik, baina *Pratica*-k bai: *doonian* ‘dagoenean’ (110), *doola* ‘dagoela’ (275), *çoola* ‘zegoela’ (118), *diooçu* ‘diagozu’ (20). Baditu adibide osoagoak ere: *daguen* (276, 405), *diagoçu* (276). XIX. mendeko idazkietan aldaera asimilatuetarik eta osoagoetarik dago Baxenabarren, bi eretarik.

2.4.16.6. *Pratica*-ko adizkiak osoagoak dira XIX. mendean Bonapartek Nafarroa Beherean zuketako adizkietan dakartzan *zit* ‘dizut’, *zi* ‘dizu’, *zie* ‘dizute’, *nitzin* ‘nitiziz’ edo *zitzién* ‘zititzién’ aldaerak baino: *dicit*, *dici*, *dicie*, *niticin*, *cititicien*.

2.4.16.7. Idazki zaharretan ageri denaren arabera bederen, higadura jasan dute **edin* errotik datozen singularreko pertsonetako oraineko adizkiek eta iraganeko edo balizko hirugarrenetako Nafarroa Beherean XIX. mendean. Etxeparegandik hasirik XVIII. mende bukaerako Laneufvilleren katixima arte, sendo iraun du adizkietan erroaren izaerak idatzizkoan, baina XIX. mendeko Bonaparteren garaiko idazkietan bokalarteko igurzkariarik ez da ageri. Ez dakigu, ordea, lehenagoko testuetako aldaerak orduko ahozko ebakera leial ordezkatzan ote zuten, ala orduan ahoskatzen ez zen egoera zaharragoa islatzen ari ote ziren. Hona idazleen jokaera. Etxepare: *nola ere hil baitadi* (40). Leizarraga: *nadi*, *adi*, *dadi*, *zedin*, *ledi* & *ladi*. Zuberoako Belapeirek ere halaxe jokatu zuen: *dadin* (I, 21). *Pratica*: *egon dadila* (440). Laneufville: *iautsi zedin* (126). XIX. mendeko adibideetan higadura ageri da; Donam kat: *izan daan* ‘izan dadin’ (265). Irib SM: *nain* (34); *izan daila* (56). Caz SM: *ez dailela itzul* ‘ez dadilaela itzul’ (63), non adizkiaren atzizkian pleonasmoa gertatu baita, egun Aezkoan egiten den bezala.

2.4.16.8. Nor Nork aditz sailean, adizkiak atzizki bat duelarik, lehen pertsonan *-da* morfema zaharra ageri da Baxenabarreko idazki zaharretan, *Pratica*-ko adibideok lekuko: *dudan* (4, 6, 226) & *dudala* (15). Ordea, egun Nafarroa Beherean *dutan* era-koak guztiz arruntak dira. XIX. mendeko Lapurdin, Jean-Baptiste Elizanbururen lanean, esate batera, *dutan* ageri da (Sarasola 1991 [1986]: 27). Hona Nafarroa Behereko adibideak kronologikoki. Etxepare: *dudan* (22), baina galdera atzizkia “dut”-i lotzean *duta?* (158) egiten du. Leizarraga: *dudala*. B. Etxauz: *dudana* & *dudanez*. Tartas: *düdan* (*Ontsa*, 147). Bazkazane 1762: *dudanian* (224). Laneufville: *dudala* (23). Baxenabarreko XIX. mendeko katiximetan *-da-* > *-a-* gertatu da, igurzkaria galduz; Caz SM: *nik erten duana* (36). Caz JJ: *nik maite tuanak* (114). Irib SM: *dituana* ‘ditudana’ (34), *duala* ‘dudala’ (37).

Bigarren pertsonan aldaera berria ageri da XIX. mendean: Leizarragak *hartzen duc eçarri eztuana*, eta biltzen *duc erein eztuana* (145) dakar, baina Cazenaveren Jondoni

Juaneren apokalipsiak *ez dukala jasaiten* (110). Baigorriko ebanjelioan ere *dukana* (80) dugu. *Pratica*-k ez dakar bigarren pertsonaren adibiderik.

2.4.16.9. Batzuk aginte aditz trinkoak direlako edo bi osagairen fusio maila sakona gertatu delako, Nafarroa Behereko lehen idazkietarik sumatzen dira batasun foniko nabarmeneko agintezko aditz egiturak. Etxeparek *erakustak* (247), *euztazu* (203) & *uztazu* (197) erakoak darabiltza. Tartasen *hartçaçu* (*Onsa*, 36) aldaerak adizki laguntzailea bertan dela iradokitzen du, baina Etxepareren *ikhustzu* (239) adibidearen eite luke Tartasen *eçarçu* formak (*Arima*, 52), partizipioan biak *-i* sailekoak izanik. Aldaera trinkoak ote dira Leizarragaren hauek, *eros-* eta *guzti?* Hona sorta: *egotzak*, *eraitsazue*, *erakutsak*, *erosazue*, *idokak*, *igorrak*, *ikusak*, *sinhetsak*. Eite hori dute *Pratica*-ko hauek ere: *atchikaçu* (279), *emaçu* (43), *erracie* (379), *idecaçu* (240), *utçacie* (318), nahiz “aditz nagusi + laguntzailea” egitura duten *harçaçu* (111) eta *igor eçaçu* (226) ere badakartzan. XIX. mendekoak dira hurranen erak; Caz SM: *athea azu* (50), *har azu* (50), *igor azu* (46), *khen azu* (25), *ukhan azu* (55). Caz JJ: *aurthik azu* (128), *ikhus azu* (116). Irib SM: *aurthikazu* (55), *harrazu* (60), *motchazu* (28), *utzazu* (28). Ordea, Ibarrolako Salaberriren SM-k *hartzazu* (11) dakar. Zuberoan ere bada honetarik zerbait: *pphitz*⁷⁰ *eçaçu* (2) perifrastikoa bezala, *eguiçu* (55) edo *ema-daçu* (92) laburragoak ageri dira Oloroeko katiximan (1706).

2.4.16.10. Tartasena dira *niz* ‘naiz’ (*Onsa*, 32) eta *nitz* aldaera: horra *ioanenitz* (*Onsa*, 41) nahiz *orhicenitz* (*Onsa*, 45). Zuberoako 1734ko *Othoitze eta cantica*-n dago *ceren beinitz*, *Jauna*, *hain urrun çoureganic* (88). Darricarrèrek Amikuzekotzat jotzen du *nitz* aldaera hau eta Leizarragak bi adibide dituela dio (1911: 21-2). Guk dakigula, egungo Amikuzen badira *egoitèintz* ‘egoiten hiz’ erakoak, *hiz* horretako txistukaria egoera inplosiboan delarik; itxuraz, metatesiaren bidez txistukaria tinkatu dateke: *egoiten hiz* > **egoiteinz* > *egoiteintz*. Aztergai dugun *Pratica*-n ez da gertakari honen zantzurik ageri.

2.4.16.11. Bokalen arteko dinamikak metatesia eragin du zuketan emana den *guindirekooçu* ‘geniezaioke’ adizkian: *beste munduco punimendu ikaragarrietaric itçurthiagatic edo libro içaiteco*, *Gincoaren aldetic gure eretcerat gracia handi bat lukeçu eta ezker handiric çor guindirekooçu* (312). Boudak baldintzaren ondoriotzat dakar adizki hau (1948: 604). Guk uste **iron*-en adizkia den —berdin pentsatzen du Manu Padillak ere (2013: 151)—, euskara batuko ‘geniezaioke’: **gind-iro-ke-o-zu* morfematarik abiatuak, metatesia gertaturik *gindirekoozu* atera liteke, gogoan izanik *ke + o > koo* asimilazioa gertatu ohi dela. Bigarren aukera gisa, hirugarren pertsona datiboa *ko* postulatu gero eta moduzko *ke* morfemarik gabe, **gindiro + ko- > gindireko-* disimilazioa genuke, baina hartara ez genuke justifikatzen ahalko bigarren *o* hori, non ez analogiaz izan. Hirugarren aukera gisa “gindirokezu” ‘genezake’ bi-pertsonala postulatu gero, *iro + ke* loturak ez luke *koo* lotura bokalikoa justifikatuko. Ohart *Pratica*-n *deçacon* ‘diezaion’ (270) edo *deçacootela* ‘diezaioketela’ (270) adizkiak ere baditugula, baina lehen adizkian datiboko *ko* legoke eta bigarrean *ke + o > koo* asimilazioa.

2.4.16.12. Bokal arteko dinamikak eragin duke *guindiroeskeela* ‘genitzakeela’ (61) adizkia ere, itxaron genezakeena “gindirozkeela” bada ere. “guk hura” *guindi-*

⁷⁰ Berez *pphetz* dakar, baina hutsa da.

roçu (428) da zuketan, baina adizkia neutroa izanik eta *-en* atzizkia harturik, *guindiroenaz gueroz* (104) edo *guindiroen beçala* (356) eran ageri da eta beharbada horren analogiaz *guindiroeskeela* erako formak sortu dirateke. Hitzunak *iro* erroaren ondoko *-en* atzizkia gogoan, *gindiroe-* hartu duke oinarri eta *z-ke* morfemak erantsi bide dizkio ondotik; edota bestela, ondoko *ee* sekuentzia horrek eragin ote du **iron* aditzaren erroaren ondoko lehen *e* harrigarri hori *gindiroe-* horretan?

2.4.17. Adizki batzuen erabilera berezia

2.4.17.1. Adizki tripertsonaletan **iron* aditzaren jokaera defektiboa aipagarri da. Padillak dakarrenez (2013: 149-50), gure *Pratica* honetan eta Maister eta Egiategiaren lanetan ageri da **iron* Nor Nori Nork aditz sailean jokaturik eta baita Zuberoako pastoral batzuetan ere, baina beste inon ez. *Pratica* itzulpeneko bi adibide tripertsonalak iraganeko “hark guri” *etzirokegula* eta hipotetikoko “guk hari” *gindirekoozu* dira. Adibide gehienetan ez, baina bakan batzuetan *ke* morfema ageri da **iron* aditzean: *etzirokezie*, *diroskeela*, *etzirokeela*; esate batera, *ziroela* eta *etzirokeela*, bi aldaerak dakartza liburuak.

2.4.17.2. Zuketan ‘dagokio’ dirudien adizkia dakar *Pratica*-k: *erruaren icen hori net unxa diaucoçu* (261); “diagoko-zu” dirudi eta ez dakar Videgain (1983)-k. Iraganen “hura hari” *çaucolacotz* (191) dakar *Pratica*-k eta “zagoko(n)-lakotz” izan liteke, estandarreko ‘zegokiolako’: *iracurten diici guiristinho captivo batez, çoinhec baitcien devocione berheci bat Jesu-Christoren Passione seindiaren eretcerat, beti hura goguan çaucolacotz triste çuçun eta ardura nigarrez ciagoçun*; cf. iraganeko *çaucan* ‘zeukan’ adizkia (244).

2.4.17.3. *Pratica*-k *zaukedanian* adizkia dakar: *Gincoaren eta ene arthian eztuçu lohisco murru haur becic, çoin baita ene gorpitzça; lurrerat erori dateenian eta puchulu haur kendu çaukedanian, joanen nuçu libroki Salbaçale Jaunaren ikuztera eta goçatcera* (349): *zau-ke-da-nean* izan liteke, Nor Nori “hura eni”, *ke* morfemak etorkizun kutsua erantsirik, “dukedianian” adizkiaren huts grafikoa ez baldin bada. Frantses testuak ez du gaia argitzen: *quand elle sera par terre, et que cet empêchement sera ôté, alors j’irai jouir librement de la vue de mon Sauveur* (RD 2, 486).

2.5. Sintaxia

2.5.1. Osagaien hurrenkera

2.5.1.1. Determinatzailea da *zerbait* eta izenaren ezkerrean joan ohi da: *cerbait desir arinhen* (18); *cerbait demboras* (63); *cerbait itçuli ecinbeztezco çunbaitec* (49); *cerbait gaucetan houx eguin cindeçan* (102); *abildu nahi dienac cerbait jakitaten edo cerbait oficiotan* (132); *hec cerbait guizaz arhintcen baititu* (157); *cerbait hungui berheci Gincoaganic errecebitu onduan* (176).

2.5.1.2. Determinatzen duen izenaren ezkerrean doa *beste*, baina izenlagun honen eta beraren izenaren artean osagaiak tarteka daitezke: *bere otoitzça eta beste bere obra seindiac oro* (133); baita erlatibozko perpausak ere: *nehor hazten duçu lehen harriaren paussatcen, çoinhec beste grado berian eçarten tusteneki eiten baitu etchiaren fundamena* (263).

2.5.1.3. Foko egituretan galdetzailearen eta aditzaren artean osagai bat koka daiteke, adibide honetan osagarri zuzena: *certaco hura mesperetchatcen duçu?* (417).

2.5.1.4. Ohi bezala, ezintasuna adieraztean *ezin* partikulak aditz nagusia ondotik du eta adizki laguntzailea hondarrean doa: *ecin eguin badugu* (16); *ecin idekitcen ce-reenian* (337); *ecin erakaxi dicie* (258).

2.5.1.5. Euskaraz ukapenaren hurrenkera zaharra “aditz nagusia + ez + adizki laguntzailea” da, hainbat adibide lekuko; Etxepare: *esquer hon bat vqhen eztut çuyeganic vician* (64); baita erlatibozkoan ere: *nabi eztenac enganatu* (42). Hurranen adibideetan agintezko erabilera lexikalizaturik gelditu dela dirudi; 1651ko peregariak: *nehor obraz hilen eztuçu* (7). Laneufville: *ostiralez janen estuc* (15). Donam kat: *nehor obraz hilen eztuzu, ez boöndatez gachtoki* (262); *besteëna ebatsiko eztuzu ez atchikiko injus-toki* (262). *Pratica*-n ez dago hurrenkera honen adibiderik.

2.5.1.6. Beharbada itzulpenak eraginik, hasieran doa *ere* partikula zenbait per-pausetan: *Ere anitz Seinduc explicatcian Joandene Paulec emazter Eliçan eztaliric egoi-teco emaiten dereen mania Ainguriegatic, erraiten dicie hitz hoc Ainguriegatic endelgatu behar dutela...* (254). *Guiristhinuen perfeccioneco eitekua eztuçu bortzchaz eguin behar den gauça bat: bihotzçetic gin behar dici. Ere Jesu-Christoc cer eguin behar cien sal-batceco galdatu ceracon guiçon gazthiari, lehen gauça, erran ciracoçun:* (19).

2.5.2. Komunztadura & koordinazioak

Liburuan usu koordinatzen dira gramatikalki asimetrikoak diren osagaiak; hurranen adibidean genitiboan doan osagarri zuzen edo sintagma bat eta perpaus nominalizatu bat batu ditu: *unxa endelgatceco* [bertuthe horren baliostarçunaren] eta [çoinhen necessario çaukun umil içaithia], *aski diici goguan erabilthia Gincouaren Semia Celuti geutxi dela umilitathiaren guri erakasteco* (256). Beste honetan genitiboan doan osagarri zuzen bat eta menpeko perpaus kompletibo bat: *jiten duçu Gincouaren presenciarene eta harc ikusten thiela ahaztetic* (71). Honakoan izen bat osatzen duten edute genitiboa eta bizidunen adlatiboa lotu ditu: *ezthiela nehorc bere arimaren eta Gincouaganaco einbidiac utci behar* (15).

Hurranen perpausa ezohikoa da, aditz-izen inesiboa eta partizipio burutua koordinatu dira: *eci beste maneretan ispirithiac gogora erakarri nabi tien gaucen cherkatcen eta gogora erakarri onduan* (90); *eta gogora erakarri onduan* perpaus horrek *gaucen* osagarri zuzena eskas du.

2.5.3. Perpaus erlatiboak

2.5.3.1. Egun Pirinioetako mintzoetan baliatzen den erlatibozko egitura bat bada, burua hasieran daramana, idazle zaharren liburuetan usu ageri dena; de Rijkere bere garaian adierazi zuen (1980: 535). Garai bateko Mikoletak edo Barrutiak ere badarabiltzate honelakoak eta xx. mendearen bukaeran, Aezkoan, Zaraitzun eta Erronkarin halaxe erabiltzen ziren, eta erabiltzen ere dira Aezkoan oraino. Zuberoan Maister aipa daiteke: *Arima Jincoua maite dian batec* (101); *desircunte gaiçkialat daramen orotaric* (149). Nafarroa Garaiko xvii, xviii eta xix. mendeetan honelako perpausak ditugu: Iruñeko 1609ko olerkietan *ogui beti dirauena* ageri da; inoiz erlatibozko perpausaren

aitzinean doan izenak mugatzailea darama: *sacrificioa ofrecicen dena* (28v) dakar Beriainek 1621eko *Tratado*-an.

Practica-n ere badira honelako adibideak: *emazte hamabi urthe hartan odol galciarcki cen bat, medikiecin sendotu çutena* (201); *Seindu umilitathia chehetarçun bateki tratatu dutenec anitz grado bertuthe hortan eçarten dicie* (277); *ohoin etche bat arrobotu nahi lukeen batec* (364); *çunbatenaz gauça, ceren ere gagnar gure Jujamendia eguiten baitugu, handiago edo thipiago baita* (418); *gauça estimatcen dien hareganaco gure desirren içaria* (10); *guiçon penitencia handiric eguinez bici ciren batçuri* (272). Honakoan ez dago erlatiboazko perpausik, baina izen sintagmaren egitura iduria da, ezker doan burua eskuinetik determinaturik dago: *igor eçaçu, Jauna, Achouri lurraren Naussi gueihena* (226).

Hona Nafarroa Behereko erlatiboazko adibide zahar eta berri gehiago. Etxepare: *çure pena dioçunoc nonbayt handi videytuçu* (188). Leizarraga: *ceren ezpaitituc sinhetsi ene hitz bere demborán complituren diradenac* (98r). Ressegue 1758: *guc egurukitceco lekhu duguneti haien devocione khiristigoazcoti* (15-6); 1780ko edizioakoak dira hauek: *processione... eguinen direnetara* (8); *linge Sacristaignac remetituc deronaz, soeing ukheiteco* (36); *lecu dugunaren contre* (18). XIX. mendekoa da Ibarrolako Salaberriren adibide hau, San Mathiuren ebanjelioan: *bide ixassorat eramaiten diena* (19). Ikus Iribarnegarairen Baigorriko itzulpena: *haur bi urthetako eta gutiaoko guziak* (23).

2.5.3.2. Erlatibo azaltzaileetan *zoin* izenordaina baliatzen da eta aldaera deklinatuetan *zoiñek, zoiñen* nahiz *zointan* ageri dira gehien, baina liburuak ez dakar *zoina* edo *zoinez* aldaerarik; ondoko adibidean instrumentalean beharrean genitiboan jokaturik dago, baina adiera destinatiboa duela ere uler liteke (jatorrizko testua ez du itzultzaileak literalki eman): *Seint Bernatec cioçu seindutarçunaren icenaz Apostoliac heben endelgatcen diela Jesu-Christoren garbitarçuna, çoinhen Evangeliuac erraiten baiteragu garbitarçunac Aingurien iduri eguiten guitiela* (352); honakoan destinatiboa dago: *Salamonec anitz Mairien emaste maitatu cicin, çoinhendaco Jaunac erran baitcereen Izeraeleco Haurrer: be-taric estucie emastetaco hartuco eta cien alabaric estucie beekin eskonduko* (373).

2.5.3.3. Idazle zaharren lanetan korrelaziozko perpaus erlatiboak aurkitzen ditugu; erreferentzia bereko bi izenordain daramatzate, bakoitza perpaus banatan: lehenbizikoan *zer* edo *nor* galde izenordaina ageri da eta honen aditzak *bait* aurrizkia darama; bigarren izenordaina bigarren perpausian doa eta erakuslea da: biziduna izan daiteke, baina lekua ere adieraz dezake; bigarren perpaus honetan aditzak ez darama menderagailurik (Euskaltzaindia 1999: 247-259). Ekar ditzagun bi adibide:

Nic cer oray nahi vaytut heben duçu eguinen (Etxepare, 172)

Ecen ez-tut cer nahi baitut, hura eguiten: baina ceri gaitz baitaritzat, hura eguiten dut (Leizarraga, 1571: 276r)

Korrelaziozko erlatiboazko perpausiek lehen izenordainaren ondotik *ere* partikula eramanez; *Practica*-ko hiru erabilera dakartzagu jarraian:

norc ere eguiten baitu becathia, hura hilen da (320)

beti intxeatu gure concenciatic kentcera cer ere hara sar edo lerra beileite saxuric edo gaiztoric, eta gueroçotz gal-araci ahal guitçakeenic (43)

cer ere Osthia Seindiac haur haren gorpitçcian ein baitcien süiaren erdian erracetic beirathuz, gauça bera ispiritualki eiten dici behar beçala comunitacen dutenen arimetan (224)

Adibide gehiago ere ekar litezke, esate batera Materre, Axular, Tartas, Oloroeko katixima, Ressegue 1758, Salaberri Ibarrolakoa, Cazenave baxenabartarra, Iribarne-garai baigorriarra... autoreenak edo lanetakoak.

2.5.3.4. Aditzari *-lako* atzizkia erantsirik eraiki du perpauis erlatiboa: *dakigulaco faltaric thipienetaric arranguroski pundu hortan beguiratu behar diici* (438).

2.5.4. Perpauis konparatiboak

2.5.4.1. Belapeiregan ageri ez den *bet(h)i eta hanbat* egitura dakar *Pratica*-k. Itzulpenak *bet(h)i eta hanbat + (haboro = -ago) = -ki* egitura baliatzen du; hona adibide zenbait: *perfeccionian eta bertuthian beti eta hanbat aboro aitcinatceco dien dessir berua* (36); zazpi agerpen ditu liburuan *beti eta hanbat aboro-k* eta aldaera hasperendu bat dago: *bethi eta hanbat aboro perfeccionian aitcinatuz dihatçu* (19). Badira *aboro* gabeko adibideak ere, baina adiera konparatiboa galdu gabe, betiere: *harri bera beheiti abiatcen denian bethi eta hanbat fitetzago jeuzten baita* (19); *heen beti eta hanbat hobeki eguithia* (140); *inxeatu beti eta hanbat Gincoaren borondathiaren araura gauça guciac hel ditén desiratcera* (92).

2.5.4.2. Izen sintagma bati atxikitzen zaio *iduri* konparazio egitura eratzeko: *meditationetan jarten baitira, ihizlari, beti menturala, miran aiticnetic deuz hartu gabe thiratcen dutenac iduri* (127); *edo hura iduri beste çunbait bertuthe* (130); *estela bertutheric guçonac hain Ainguriac iduri eguiten dienic* (352-3); baita atzizkia harturik ere: *cerbaitetan Jesu-Christoren idurico içaithiagatic* (184).

2.5.4.3. Ez da ageri XIX. mendeko idazkietan *Pratica*-n dugun *antzo* konparazio partikula: *egun batez Cardinale Mendosac adiskide anço erran ciracoçun* (251). Garai hartan Laneufville apezpikuak eginarazi katiximan ere bada: *guiristino anço* (78). Lehenago usu ibiltzen zen; Lapurdin *an(t)zu* ageri da Materreren eta Axularren lanean, baina *antzo* dakarte Etxeberri Ziburukoak, Leizarragak, Tartasek, Belapeirek edo Oloroeko katiximak. Oihenartek, berriz, *anzotan* dakar: *zer anzotan gerta laite diozuna?* (456). Nafarroa Garaian, berriz, *aintzu* baliatzen zuen Lizarraga Elkanokoak. Zuberoan *-(r)en antzo* ageri da XIX. ean, esate batera Inxausperen lanean.

2.5.4.4. Korrelazio antzeko zerbait ageri da alderatzeko baliatzen den *zunbatenaz*... *hanbatenaz* egituran: *ceren çunbatenaz ere gure bihotzcian estimu hura handiagi açanen baita, hanbatenaz ere guebiagi aitcinatuco guituçu Gincoazco gaucetan eta perfeccionian* (10).

2.5.4.5. Korrelazioa dago *hain unxa... nola* egituran ere: *net prootzchoz duçu hain unxa Gincoaren bidian sartcen hassi direnen, nola bertuthian aitcinathien* (167).

2.5.5. Denborazko perpauisak

2.5.5.1. Nafarroa Beherean ez dago garairik denborazko perpauisetako *-nean* atzizkia ageri ez denik eta *Pratica*-k ere era hori dakar: *minçatu guirenian* (214); *pindar bat lastora erorten denian* (359). Kronologikoki ikus daiteke; Etxepare: *dutenian* (134), *çaydanyan* (240). Leizarraga: *eta alliança haur eneganic vkanen duté, kendu dituatedanean hayén bekatuac* (283v). 1651ko pregariak: *dembora eztenian cilhegui* (8). Belapeire: *dienian, denian, dutianian*. Laneufville: *dituztenian* (20). Salab SM: *euritu dienian; hurak yalçi direnian, aiziak handiturik eman dienian etche horren kontra, hau ez da erori, zeren bastitia baitzen harriaren gainian* (38). Donam kat: *Açur Maria eta*

Salbia erraiten duchunian noëkin mintzo chia? (260). Irib SM: *sorthu zenian baa Yesus Bethleem Yudeako hirian* (22).

2.5.5.2. Usu ibiltzen du *noiz eta ere* denborazkoetan: *noiz eta ere baitcirete Jesu-Christo Sacramendian daguenaren Aldariaren aiticinian, cioçu ber Seint Chrisostomac, eztucie aboro uzte uken behar guïçonen arthian ciretela* (255); *eta devocionesco einbiden uztera giten bada, fitetz dembora lucez jardirexia galtcen diela, eta noiz eta ere guero berris devocionera itçuli nahi baitate, hain handi diren epaintchiac idirenen tici, nun nekez becic ezpaita berris helduren leheneco perfeccioniaren gradora* (47). Baina gerta daiteke *noiz eta ere* + *-nean* atzizkia baliatzea ere: *noiz eta ere gure miserien eta flakecien barnatic eçagutcen ari guirenian* (291).

2.5.6. Perpaua kontzesiboak

2.5.6.1. Zuberoan —eta Erronkarin *naibeda* aldaeran— perpaua kontzesiboetan *nahibada* partikula ibiltzen da; Tartas, Mercy edo pastoralak aipa daitezke Zuberoan eta *Pratica* nahiz Laneufville apezpikuak eginarazi katixima Baxenabarren. 1782ko gure itzulpenean guztiz nagusi da *nahibada: otoitu cicin bere Fraide lagun bat iratçar-tceçan, nahibada etcen ordian orano unxa sendothia anitz flacatu cien sukar batetaric* (17). Nolanahi ere den, behin *nahiz* darabil: *oraidanic, erran diici, nahiz nehorc behar dien finkatu hobekienic beharren dien gauçari, orotarar ere eguin cirozkiçu meditatcen thien bertuthen actac ere* (136).

2.5.6.2. Adiera kontzesiboa du *zunbat ere* partikulak: *çunbat ere Gincuari çure bihotzçaren bortaren idekithia luçatu baituçu, eta haren gracier ihardesthia, hargatic ere estici joan nahi uken, sobera handi dici çure bihotzçian sartceco desira, eta fitez ez exitciagatic haren bortan jarten duçu eta igurikiten dici çabal deçaçogun* (24-5); hona hemen adibide argigarri gehiago: *eci çunbat ere gure obrec bere beitaric guti balio eta guti merechimentu baitute, orotarar ere Jesu-Christoren Passione Seindiaren merechimentier juntathiac direnian eta haren odolaz tindathiac, Gincoarene aiticinian precio handitaco edo net balioz tuçu eta net Gincuari laket ciazçoçu* (237-8); *çunbat ere espaitirogu heben guireno Gincoa clarki ikuz ahal den beçala, imita ciroskiguçu Seindiac* (68). Honakoan, ordea, ez da kontzesiboa, korrelazioa adierazten du: *Blosius Autorrac erraiten dici egun batez Gincoc inspiratu ceracola Seinta Gertrudari, çunbat ere aldiz nehorc devoki so eguinen baitcerakon Jesus Curuçificathiaren portretari edo imaginari, hainbeste aldiz Gincoarene so misericordiossac bere gagnera eraux-aracico cithiela* (155).

2.5.6.3. Beste perpaua kontzesibo mota berezi bat ere bada: *-keen ordian* egitura darabil liburuan hiru aldiz: *beno ezkindukeen ordian Gincoarene Semiaren bicitce eta exemplu seindien gagnar goguaketen eguithia becic, hetan azki lukeçu gure bici orotaco* (186); *goguan beti uken deçaçogun eguia hori, nahibada ezkindukeen ordian seindi concencian becatu mortalic batere* (284); *elukeen ordian becatu mortal bat eguin erran dien medisenciaz, bethi eguin dien houxaren erremediatceco eta guerorat falta berera berris erortetic beguiratceco baliatuco baitçaco* (441).

2.5.7. Xedezko perpausak

2.5.7.1. Eguzkialdeko idazleek *izan* eta *edun* oinarriko adizkirik gabeko xedezko perpaua bat baliatu dute, **edin* edo **ezan* oinarriko aditza baliaturik, *amore(a)ga-*

tik partikula daramana, honen kokagunea perpausaren aitzinean nola ondotik iza-nik; *Pratica*-n usu ageri da era hau: *Bonaventurac erraiten dici, Gincoac hiltceco ore-naren ecin jakin hortan nahi uken guithiela utci, amorecatic munduco gauceuz sobera kassu ezkindeçan eguin* (61); *anitzcetan guttitciaraci diraacie Heuzcarala içan ladin itçulia, amorecatic Heuzcara beciç ezta kiten guirishinhuac ere, probetzcha ahal liten Li-buru preciatu hortçaz* (4). Ekialdean idazle frankok ibili dute: Tartas, Oloroeko ka-tixima, Laneufville, Salaberri Ibarrolakoa, Cazenave baxenabartarra, Donamartiriko katixima, Iribarnegarai baigorriarra... ikus daitezke. Lapurdin ere ibili da, Materre lekuko: *çu hil çara, ni hil eznen din amorea gatic: eta penatu çara, penatarik ene athe-ratcea gatic* (1623: 278-9). Zuberoan Belapeire da erabileraren lekuko: *amorecatic Pa-radussian Gincoa gana arteçari eta Patron houra ukhen deçan* (I, 63). Mendebaleko euskal idazkietan *amorearren* aldaera ageri da.

2.5.7.2. Bere garaiko egitura berritatz jo badezakegu ere, xedezko perpausak osa-tzeko “aditza + *-en* + *-tzat*” egitura baliatu izan da euskara zaharreen. Atzizki honekin aditz mota ugari baliatu da: trinkoak batetik, Leizarragaren *jakin*-en adibidean legez: *daquičuentçat bada ecen guičonaren Semeac baduela autoritate lurrean bekatuën bar-katzeco* (15r). Hain zahar ez diren testuetan litekeena da aditz nagusiari *-kotzat* atziz-kia eranstea ere, Bazkazaneko 1762ko idazkian legez: *eguiā hunen hobequiago sen-dicecoçat goacin Niniveco populuiā baithara eta hartan idirenen dugu exemplū bat asqui ederra* (226). *Pratica*-k ez dakar destinatiboko atzizkia aditzei erantsirik; liburu guztiko “-kotzat” bakarra *hartacoçat* (216) adizlaguna da.

2.5.7.3. Euskara zaharreen, *-gatic* atzizkia adizki laguntzaileari erantsirik xedezko perpausak eratzen dira, Axularren laneko adibidea lagun: *batāz, okasinoak okasinoā pitz ezteçangatik; eta, berriz, bertzea, eskandalurik ezteçangatik, eta munduari ere ezte-la, ia, heken artean lehen bezalako bekatu rik aditzera emaitteagatik* (275). Honelako xe-dezko perpausak, **edin* edo **ezan* adizki laguntzailea dutenak, oraino baliatzen dira, esaterako Aezkoan: *ibil tziçteçangatik ongi* ‘zu ongi ibil zaitezzen’; *atratzen tugu tzuca di-çteçangatik* ‘lehor daitezzen ateratzen ditugu’. Honelako adibiderik ere ez dakar *Pratica*-k.

2.5.7.4. Aditz nagusiak *-t(z)eko* & *-t(z)ekotz* atzizkia hartzen du xedezko adieran: *orobat bertuthec gure bihotzçetan unxa prootzchatceko, heen ez galtcekotz eta frutu heer erakarcekotz necessario duçu umilitathiac bihotzçian erruac barnha eguinac uken ditçan* (262-3); *cimenduco lehen harri horren unxa paussatcekotz, aiticinetic behar ci cilatu* (264).

2.5.8. Galdera perpausak

2.5.8.1. Ez dakar *Pratica*-k galderazko *othe* partikularen adibiderik. Nolanahi ere den, honen bi erabilera ageri dira euskara zaharreen ekialdeko idazleetan. Baxenaba-rreri gagozkiola, Etxepare garaztarrak, Bazkazaneko 1762ko predikuek eta XIX. men-deko Garaziko itzulpenek ohiko hurrenkera ageri dute: cf. lehenaren *amoretan othe date?* (86), predikuetako *seguitcen othe ditugu?* (220) eta Cazenavek egin San Mathiuren itzulpeneko *ez othe zaut haizu?* (55) adibideak.

Baina Oihenartek beste hurrenkera batean dakar, extraposizioan: *badaidita othe huts?* (312); *egia d’othe?* (353). Hurrenkera hori Arberoan, Amikuzen edo Zuberoan ageri da egun eta aspaldi ez duela, Erronkarin eta Zaraitzun baliatzen zen. Hona Zu-beroako adibide guztiz berri bat, Altzürüküko Grégoire Eppherrerena (1929-1974):

Bazakiana ote de la Villeheliok ere bildü zütüala zazpi kantore horik? (Davant 2009: 131). Johañe Eppherre (1931-2004) Altzain sortuak ere badakar bertso batean: *Egün hau berhezia zertako den othe?* (Davant 2009: 133).

Guk Amikuzeko Bithiriñan beste hau bildu dugu: *aita joain dea othe?* Baxenabarreko Arberoan eta Armendaritzen bi egiturak batera entzun ditugu. Armendaritzen *horren aneia erdia da, ta nola joan da othe?* hartu dugu lekuko batengandik, baina inkestaren bidez beste kokagunean ere bildu dugu *othe* bigarren berriemaile batengandik: *amatxi Iholdiko othe zena?; alhaba nun othe dut?; senharra jin othe da?* Mehainekoak dira hurrengoak: *jein 'jinen' dea othe? / eztaikit ardi orrek bildotxa ukhain dienez othe gaur*. Dena den, Mehaineko lekukoak arazorik gabe onetsi ditu *othe* partikula aditz nagusiaren ondotik eta adizki laguntzailearen aitzinean zekarten adibide proposatuak. Hego Euskal Herriar Baztangoizan *eztuzu ote izein penik?* dakar N'Diayek (1970: 231), baina Paskual Rekalde filologo amaiurtarrak dioskunez, egitura hau egun ez da arrunta Baztanen.

2.5.8.2. Etxepareren garaitik honat lehenbiziko idazkietarik ageri da Nafarroa Beherean eta eguzkialdeko euskalkietan bai / ez galderetako *-a* morfema; hona *Practica*-ko adibide bat: *guc estiçakeguia sofri proximuaren falta arhinac offensuric gabe edo haren contre samurtu gabe?* (433). Baina berehala ikusiko dugunez, morfema hau ez da galdera perpausetan soilik ageri.

2.5.9. Baldintza edo denborazko perpausak

Baldintza edo denborazko perpausen ingurunean ere *-a* ager daiteke eta horren lekuko da *Practica*; lehen adibide honetan baldintza kutsua dago: *desiratcen cien kargu hura uken dien beçain fite, hazten duçu haren mezperetzchatcen eta besteric cerbaiten gutitciatcen; beste bat uken dia, hartzçaz orobat eneatcen duçu eta azkenian, bere nahicunder içariric eta chederic ecin emanecz, cerbait gauça berriren onduan beti diabilaçu, behin ere deussez erez content ičan gabe* (30). Bigarren honetan denborazko ingurunea dirudi: *guero, aldiz, nahi dutenian ohoratu eta Erregue eguin, gordatcen duçu; eta aldiz, nahi dutenian desohoratu, aguertcen duçu. Guiçonec laudatcen dutea, bai eta ere Demoniuec possedithien ahotic; ichil-aracitcen tici. Afronthuz eta injurios bethatcen dicie, eta etci hitzcic ihardesten* (257).

2.5.10. Baldintza perpausak

2.5.10.1. Baldintza adierazten du *-n* ber egiturak; hona *Practica*-ko adibide bat: *ene placer eta descaxu gucia çure borondathiaren eguithian diagoçu, eta çuc placer eta nahi duçuna eguin deçadan ber, deuz etcit desiratcecoric* (83).

2.5.10.2. Hona perpaus jokatugabeak, baldintza kutsua dutenak: *iduri luke horren gagan traturic eguitekotz endelgamendiareki eta ispirithiareki eguin behar liçatekeela, ez, aldiz, beguieki* (358); frantsesez: *il semble que s'il y a quelque traité à faire à ce sujet, c'est avec l'entendement et avec l'imagination qu'il faut le faire* (RD 5, 367). Baldintzazkoa dirudi honek ere: *eci çure cerbitzchatceco choilki desiratcen dicit bicitcia eta eziticit bici nahi ene biciaren çure cerbitzchian ez eremaitecotz* (342), zeina gaztelaniaz *que yo no quiero la vida sino para servirlos; y sino os tengo de servir con ella, no la quiero* (I, 428); frantsesez, *berriz car je ne desire de vivre que pour vous servir, et je ne*

veux point de la vie, s'il faut que je manque de l'employer à votre service (RD 2, 473). Xedezkoa nahiz baldintzazkoa izan daiteke beste hau: *eta beti erraiten ciela pundu haren gagnan nehorc erne içan behar ciela, ceren bihotzçaren penxamendu gaistuetaric chahu atchikitzcekotz, beguiac so desonestetaric beguiratu behar cirela* (360), zeina jatorrizkoetan *porque no se puede guardar el corazon de pensamientos malos, si no se guardan los ojos* (III, 180) / *parce que si on ne retient ses yeux, on ne sauroit empêcher que les mauvaises pensées ne trouvent entrée dans le cœur* (RD 5, 369) baita.

2.5.11. Zehargalderak

Zehargalderetan atzizki bat eraman ohi du aditzak Ipar Euskal Herriko eta ekialdeko mintzoetan; Baxenabarreko tradizioztat *Pratica*-ko adibide hau aurkez dezakegu: *O cieç guciec bidian igaraiten ciretenac, beha citeste eta soguicie badenez ppena edo doloreric eniaren pare denic!* (158). Lapurdin *-(n)-z* zen bukaera lehen idazleen artean, Materreren *ordea ea Saraco Euscara denz Euscal-herrico hoberena* edo Axularren *eztakigu emanen zaikunz* perpausek erakusten duten bezala, eta horrelaxe darabilte Pouvreak edo Ziburuko Etxeberrik ere. Ordea, Nafarroa Behereko idazle zaharrek *-(n)-ez* egiten dute; hona Leizarraga beskoiztarraren adibide batzuk: *eya deus hartan eriden ceçaquenez* (83v); *pensatzen çutela Ioannesez, eya hura liçatenez Christ* (104v); *eta gogoatzen çuten hura Scribéc eta Phariseuéc eya Sabbathoan senda leçaqueenez, accusatione eriden leçatençat haren contra* (111r); Oihenartek ere *-(n)-ez* egiten zuen. Bazkazaneko 1762ko predikuetan ere atzizki hau dator, grafia bateraturik ez badakar ere: *non jbilten diren, cer eguiten duten, sacramenduyetarat hurbiltcen dienes* (171); *heia eguerrietan Jesus aurkhitu duçuienetz* (220). Zuberoako adibideak dakartzagu orain; Belapeire: *Nola beraz ihorc eçaguturen du, Bazco besta hontan eguiazki arrapiztu denez Jesus-Christeki?* (II, 57). Olor kat (1706): *Nola eçagutcen dugu bekhattia mortal edo venial denez?* (60). Maister: *eia bata bestia beno saintiagoo deneç* (321). *Edipa* past: *eya har ahal dirogunez by orenen phaussia* (330).

2.5.12. Moduzko perpausak

2.5.12.1. Euskara zaharrean moduzko perpausean instrumentala aditz-izenari atxikitzea gauza arrunta zen Ipar Euskal Herrian, Materreren adibidea lekuko: *ceiñen athea idequi bait cenduë ceure odol preciatuarë saihetsetic issurteaz* (1623: 208). Egun ere honela da ohitura Zuberoan, baina mugatzailerik gabe. Ordea, denbora joanez bezala, ematen du euskalki gehienetan partizipio burutuaren atzizkia baliatzera jo dela. Hona Zuberoako adibide sorta bat:

G. Certan guciz Apostoliac ohoratu behar dutugu? I. Humilitatereki hen izkiribien irakourtez, eta Predikier behatcez, çoçnec hen erranac arguiccen baiterizkié (Belapeire II, 119)

Ardura orbit cite erran çahar houneç, eçtela so eguiteç beguia assetcen, ecetare beharria entçuteç (Maister, 4)

Sacramentu Sainthiareky eta harçaz ondoti emaitez populiary benedictioniaren, hori arratseco Ofciouren ondouan (Mercy, 13)

Barak barak ebiltes bidagia dugu eguinen (Charlemagne, 342)

Pratica-k ere honelako perpausak dakartza:

Erregue ezthonathia colera handitan ikuztez contreka edo harc nahi etcien beçala gauça heldu cela (247)

Hargati, cioçu, arraçoïn ciela Jopec erraitetz eguin diela pacto bat bere beguieki emastetara behin ere ez penxatceco (358)

Mende bete lehenago Oihenartek bildu atsotizetan ere bada honen isla: *jokoak, emaztek et'arno onak, dostatzez, galtzen tuzte gizonak* (246); hurranen adibidean bi erak nahaska darabiltza: *gauaz, epaiskaz zur'etxen sartuz l em'ibiliz, eme hatsartuz l eta haztatzez ganbara bitan l iraganik, beldur handitan* (342). Tartasek ere biak nahaska darabiltza: *ezta ez iaquitia, doctrina, adquisitçen bonacheran... bena aquisitçen da triuaillu handiz, beillaz, esquier thu eguinez eta gauaz candelaren vrrina bestiac lo dançala hurrupatçez dio poeta batec ederqui* (Onsa, 12).

2.5.12.2. Bestalde, halako moduzko adiera edo hartzen du perpausak *-larik* atzizkiaren bidez ere: *Seint Chrisostomac erraiten dici Mahain hartaric jeiki behar dugula lehoïn batçu beçala, beguietaric súa aurtikiten edo egozten dugularic* (219); *hirur egunen burian, nola bere semiaren galçiaz ecin consolatçen baitçen, eta suertez labe haren borthan semiaren deithoratçen ari çuçun, niçarrez bere buruco bilhuac idokiten cithielaric, eta semia bere icenaz deitçen cicin* (223).

2.5.13. Ustearen adierazpena

2.5.13.1. Ekialdean eta Ipar Euskal Herrian ohi denez “uste + edun” lokuzioak *-en* atzizkia har dezake osagarri: *eztut uzte, Iracurçale Maithia, baden Libururic arima hunac devocione perfeitaran bidian handiskiago lagunt ditçakeenic* (3); *uztez cerbait malur heldu ciçakon* (155). Bestela ere gertatzen da, *-ela* harturik: *justuac eztici uzte behin ere bere eguinbidia ossoki eguin diela* (37).

2.5.13.2. Ez dakigu adibide jatorra den edo huts bati dagokion, baina liburuan ez dago bat baizik; konpletiboko atzizkia eta ustea adieraz dezakeen inesiboko *-etan* lotu direla dirudi: *çoinhec deliberatçen baitute, guero coffessatuco eta convertituco direlakuan, becatu eguitera, Gincoac barcatuco dereeletan 'dielakoan'* (50).

2.5.13.3. Menpeko perpaus konpletiboari izena atxikitzean *-ko* morfemak egiten du lotura: *biharamunian comuniatu behar dugulaco orbitzchapenian* (208).

2.5.14. Ondoriozko perpausak

Hainbat era ditugu liburuan. Hona hemen “eci hain... nun + bait-” egitura: *eci gauça horiec oro hain elgarri emanac dituçu, nun bataren içaria besthiaren chedia baita* (11).

2.5.15. Kausazko perpausak

Aditz pertsonalak kausazko perpaus berrogei adibidetan *-laktz* hartzen du liburuan. Hona adibide pare bat: *edo genden erraithiagatic, edo manaçaliaren bistan delaktz bertuthia bessarkatçen dienac, gutitan irauten eta hartan aicinatçen duçu, bena flakatz dihaçu* (19); *hargatic segur duçu perfektigo eta merechimenduxioo dela heen*

maitatcia haren borondatetic eta justiciatic giten direlakotz eta haren gloriatan direlakotz (308).

2.6. Lexikoa⁷¹

2.6.1. Hitzen zerrenda eraikitzeo irizpideak

2.6.1.1. Liburuko hitzen artetik hainbat eta hainbat hautatu ditugu aurkezpen tiki bat egin eta azalpen xeheak emateko, formaz edo adieraz iruzkina egiteko; hitzok izarñoa daramate ezkerrean gure zerrenda honetan eta hiztegia izeneko atalean dotoz iruzkinak, liburuaren edizioaren ondotik.

2.6.1.2. Garai bateko Ipar Euskal Herriko berri lexikoa edukitzeko ez zegoen lanabes handirik; aipatzekotan, Martin Harrieten 1741eko euskara-frantsesa (1650 sarrera) eta frantsesa-euskara (3350 bat sarrera) hiztegia ekar daiteke 1782ko *Pratica*-ren garai hartarako; eroso zen sarrerak euskaraz ematen dituen zatia; cf. Lakarra (1995: 63).

2.6.1.3. Ezaguna da beste hizkuntzetako idazkiak itzultzen dituzten hizkuntzek beste hizkuntza horien eragina jasan dezaketela emeki-emeki beren egituretan, esaterako kalkoen bidez aditz lokuzioen zerrenda ugaldurik; baliteke gure liburuko euskal itzulpen batzuetan, frantseseko aditz lokuzioen kutsu zenbait iragan izana ordain hizkuntza den euskarara, baina kutsu zenbait da, ez da erabateko eragina. Itzulpen-gintza arloko ikerketa xehe eta berezituak argitu beharko lituzkete honelako zantzuak.

2.6.1.4. Ekoizpenak ez du itzultzailea nolnahi asetzen eta inoiz euskal senari eusten dio ordainak ematean: *destinatu edo çatitu* (16); *abançu edo aitcinatce ispiritala* (18). Berebat, Axularrek bezala, euskal bikoizketak ere ematen ditu itzulpenean: *hautemaiten edo nabaritzen* (255); *aurtikiten edo egozten* (219); *epantchu eta puchulu* (267).

2.6.1.5. XVIII. mende bukaerakoa da *Pratica*; aldaera lexiko zenbaitetan itzulpen hau da berrikuntzaren lehen idatzizko lekukoa Baxenebarren:

Ettxepare: *arnoac* (140) / Leizarraga, Oihenart: *arno* / 1651ko pregariak: *mahats anuaren* (2), baina Bazkazaneko 1762ko predikua: *arno* (226) / *Pratica*: *anua* (221), baina Laneufvillek eginarazi katiximan: *arnouaren* (16) / Donap kat: *anoua* (245) / Donam kat: *ano* & *anua* (273) / Donib kat: *ano* (173) / Iribarnegarairen San Mathioin ebanjeliuma, Baigorriko mintzoan: *ano* (36); baliteke xvii. menderako ahozko mintzoan *ano* izatea, ez jakin, ez dugu aski idazki honen berri zehaztasunaz jakiteko.

Ettxepare: *arrax* (14), *arraxaldian* (38) / Leizarraga: *arraxalde* / Oihenart: *arraxalde* / Belapeire: *arratx*, *arrastiritan* / Bazkazane 1762: *arraxian* (189), *arraxaldian* (227) / *Pratica*: *axaldeco* (37), *axera* ‘arratsera’ (55), *axian* (118) / Laneufville: *arxian* (67) / Donam kat: *atseko* (44) / Irib SM: *atsa* (60), *atsetan* (52) / Arbelbide: *arrastirian* (*Erlisioea*, 1890: 156) vs. *astiri* (*Igandea edo Jaunaren eguna*, 1895).

⁷¹ Liburuko hiztegi edo glosarioa alfabetoaren arabera eraikitzeo baitezpadako tresna izan da *anticonc3.2.1w.exe* izeneko egitaraua, grafiaren kaosa gainditzeko lematizazio lan idor eta luzea egin beharra saihestu ez badigu ere. Ricardo Gómez filologoak utzi digu egitaraua, ohi duen eskuzabaltasunaz; eskerrak bihurtu nahi dizkiogu.

Etxepare: *entzun* (120) / Leizarraga: *entzun* / 1651ko pregariak: *ençun* (7, 22) / Tartas: *enzün* (*Ontsa*, 127) / Olor kat (1706): *ençun* (6) / Bazkazane 1762: *inçun* (171) / Pratica: *inçun* (42) / Laneufville: *inçun* (14) & *ençunac* (67) / Donap kat: *intzutia* (237) / Donam kat: *intzutia* (262) / Donib kat: *intzuten* (158) / Caz SM (Gazari): *intzunen* (63).

Oihenart, Tartas: *nabusi* / Bazkazane 1762: *nagussitçat* (218) / Pratica: *naussi* (15), XIX. mendeko Baxenabarreko idazkietan bezala.

Etxepare: *anayeturic* (110, 126) / Leizarraga: *anaie* & *anayeaç* / Beltran Etxauz (1584): *anaie* & *anaye* / Tartas: *anaie* / Olor kat (1746: iii): *anaye* / Maister: *anaye* (369) / Ressegue 1758: *anaye* (17) / Pratica: *anaye* (398) & *anaiaç* (253) / Charlemagne: *anáyè* (132) & *annaya* (133) / Irib SM: *bi anea* (26); Erdi Aroan aldaera ezaguna da *anaie* eta gerora ere Zuberoan honela erabili da.

Euskara zaharraren kutsua hartzen du *utzi* aldaera berrituarekin batean Etxeparek adibide batean darabilen *euztaçu* (202) aldaera gordetzailagoak; cf. Betolatza-ren *echi*. Leizarragak, esaterako, ez darabil *utzi* baizik eta hori bera dakarte B. Etxauzek eta *Pratica*-k. Aldaera zaharra ekialdean gorde da: 1676ko *Pronus*-ek *eitci* dakar eta Belapeirek nahiz Oloroko kateximak *eitzi* eta *ützi*, bi aldaerak. Zaraitzu ibarreko kristau ikasbideetan *eutzi* ageri da XIX. gizaldian eta ondoko mendean ere *eutzi* & *utzi* bildu dira zaraitzuarrengandik.

2.6.1.6. Inoiz gordetzaila jokatzan du *Pratica*-k: Etxepareren lanetik hasirik Ipar nahiz Hego Euskal Herrian *barazkari* & *barazkal*- zaharra ageri da idazleen artean, baina XIX. mendean ia ez da aldaera honen arrastorik. Hona lekukotasun zenbait; Etxepare: *barazcari* (24) / Leizarraga; *barazkari*, *barazkaldu* / Oihenart: *baraskariaz* (94); *negar-herakiak*, *hek ene baraskal* (355) / Tartas: *barazcal ondoan* (*Arima*, 37) / Pratica: *Jaun apezpicu horrekin baraskariten ari ciren çunbaiteç* (444). Inxauspe zuberotarrak ere berdin: *barazcáitan* (Sen Mathiu 1856: 46).

2.6.1.7. *Pratica* liburuan hitz batek bi aldaera edo gehiago dituenean, parentesiarako arteko zenbakiak adierazten du bakoitza zenbat aldiz ageri den: *ahalgaizun* (7) & *ahalkaitzun* (1). Kasu batzuetan hitz bat idazteko eren aldakortasuna biziki handia da, eta aldakortasun hori sintesi grafikoaren bidez adierazi dugu hiztegian. Liburu honetako alderdi grafiko anarkikoak aski zailtzen du hitzen lematizazioa behar den bezala egitea eta ondorioz, nekeza da hitzen aldaeren zenbaketa guztizkoa zehaztasunez egitea. Bestalde, aldaerak txistukari apikari eta lepokarien erabilerari dagozkionean ez dakargu kopururik, <s> eta <z> grafien liburuko erabilera ez baita koherentea itzulpena egin zenean eskualdean bi fonemok zuten distribuzioarekiko.

2.6.1.8. Aditzen kasuan ñabardura gramatikalak ere eman ditugu eta hori egin izanak zertxobait lausotu du aditz horren aldaera foniko bakoitzaren erabilera zenbakiz adierazteko helburua, aurkezpen gramatikala konplexuagoa baita dualismo foniko soilago hori erakustea baino; aditzen kasuan inoiz zalantza zenbait ager daiteke formen erabilera kopuruaz; aurkezpenaren egiturak eragina da hori.

2.6.1.9. Argigarri iritzi diogunean, kategoria gramatikalaren berri eman dugu: (iz), (adj), (ad) eta (alg); baita (lokailua) ere. Inoiz hitzaren arlo semantikoa eman dugu ondoan, parentesiarako artean, hobeki kokatzeko eta ulermena argitzeko. Beste aldi batzuetan hitz hori liburuan ohiz zein beste hitzen ondoan ageri den ere adierazi dugu, parentesiarako artean, zein hitzez dihardugun edo haren inguruneaz aiseago ohartzeko.

2.6.1.10. Aditz anitzek ez dituzte liburu honetan beren aldaera gramatikal guztiak islatzen, baina liburuak dakartzanak bederen hiztegian eman ditugu. Liburuan hala ageri baldin badira, aditzetan gramatikako aldaerak hurrenkera honetan dakartzagu: aditzoina / partizipioa / aditz izena / aditz izen inesiboa / etorkizuna. Inesiboan doan aditz izenak *-ago* konparazio atzizkia daramanean, hiztegiara ekarri dugu aldaera hori ere: *atkitzenago, desideratzenago, urgulutsutzenago*.

Liburuak aldaera jakin batean ez dakartzan aditz forma batzuk eratortzeko aukera erraza ikusi dugunean —esate batera, aditzoina eta etorkizuneko aldaera ageri direlako—, *claudator* artean eman ditugu partizipioak; eman dezagun, *hezteco* (219) forman oinarriturik [hezi] eta *hezte-* eratu ditugu; hiztegi honetan letra etzanean doazen formak liburuan zinez horrela direla ulertu behar da. Marratxoa baldin badarama, uler bedi aldaera horrek beste morfema zenbait ere badaramala ondotik: esate batera, *boztu-* ageri bada, *boztuco* (336) dagoelako da, *boztu* hutsa da liburuan falta dena. Gerta liteke aditzaren partizipioko aldaera nolakoa den guk ez jakitea, eta kasu horietan liburuan ageri diren aditzoina eta aditz izen inesiboa eman ditugu, baina partizipiorik ez: *itzal / itzaltzen*; ez dakigu *itzali* ala *itzaldu* berreraiki behar ote den.

2.6.1.11. Badira joko berezia duten aditzak, esaterako *akaba / akabi / akabatzen / akabiko*; aditzoina da lehena: *Meça akaba arthio* (247); bigarrena partizipioa da: *Meça edo Sacrificiua akabi den beçain sarri* (238), eta partizipio berezi horrek darama etorkizun atzizkia ere: *noiz akabico da ene deztarria?* (351).

2.6.1.12. Izenetan ez dugu aditzen kasuan bezala jokatu: izena kasu marka harturik aurkiturik ere, guk hiztegian absolutibo mugagabea eman dugu, eta letra etzanean. Esate batera, *errainhetan* baizik ez dago liburuan, baina guk lexikoan *errain* dakargu; kasu guztiak ez dira berdinak, ordea; *errabiacionian* (296) dakar liburuak, adizlagun eran, eta guk hiztegiara adizlaguna daramagu; egileak ez dakar *errabiazione* izena, baina izenlagunaren oinarria lagun, guk [*errabiazione*-] eraiki dugu.

2.6.1.13. Izen batzuen ondoan erro lexiko horri dagozkion adizlagunak agertuko dira, “izen + kasu marka” soil ez direnak, gramatikan beregaintasun eta emankortasun berezia duten adizlagunak; eman dezagun adibide bat: *inxeatuco duçu bere ahalaz Gincoazco gauçetan aitcina joaitera* (12); kasu honetan *ahal* hitza da, baina hurra-
nen adibidean *ahalaz* adizlaguna da: *inxeatcen duçu beti ahalaz hartaric guibelatcera edo urruncera* (119); berebat, *tenorez gogua eman faltaz* (40) adibidean adizlaguna da *tenorez*, baina *çumbait tenorez* (253) horretan izen instrumentalean jokatu da. Guk hitzetik askaturik beregain diren horiek, adizlagunak direnak hiztegian halaxe eman ditugu, sorburu duten hitzaren ondoan: *ahalaz, ahalgez, aldartez, anitzetan, azkenekotz, azkenian, beldurrez, gogotik, gogoz, nigarrez, ondotik...* eraikoak beren estatusarekin eman ditugu. Berebat, izenlagunak ere sorburu duten izenaren ondoan kokatu ditugu: *gogo / gogoko...* Aldiz, liburuan ez baita “auzo” hitzik, ez dakargu *auzoko* baizik.

2.6.1.14. Hitz guti batzuen kasuan, emankortasun gramatikalagatik edo ezaugarri morfologiko berezi zenbaitegatik, ohi baino aldaera gehiago dakartzagu inputean; esate batera, *aitzin, errege, gañ, ondo* hitzetan.

2.6.1.15. Hitz bakan zenbait hitz elkartuetarik eraiki dugu; honela, *beire eile* (223) egituratik, *beire-* sarrera eraiki dugu eta *hacinda beltz* (398) oinarri harturik *hazinda-*; berebat, *hatsa har, hatsa hartu* (74) eta *hats hartze* (78) nahiz *hats ukaldi* (361) egituretarik *hats-* eraiki liteke, baina bada *haxic* (386).

2.6.1.16. Hitz elkartuen gaia ez da beti erraza, ordea: liburuan marratxoaz egiten den erabileran inkoherezia ugari dago eta ondorioz, liburuan ageri den marratxoaren arabera batek ez daki ziurtasunez orduko euskal itzultzaile hark zer sentitzen zuen hitz elkartutzat eta zer sentitzen zuen bi hitztat —bata bestearen ondoan zeuden bi eletzat—, horregatik, ez dakigu itzulpeneko hitz batzuek zenbaterainoko autonomia duten. Esate batera, *muga gabe* hitz bakartzat hartu dugu eta *muga-gabe* izenondoa eraiki, baina liburuan ageri den zortzi aldietan bereiz dakar; euskaraz denboraren buruan *muga + gabe* errepikatzearen ondorioz *mugagabe* izenondoa sortu dateke; hiztegegileen laguntza ere baliatuz beharbada? Bestalde, hitz bakan batzuetan marratxoa ezarri dugu, hitz elkartua dela adierazteko; berak *murru chori* (303) idazten duena guk *murru-chori* bilakatu dugu testuan eta hiztegiara *murruxori* ekarri. Hiztegiara ekarri dugu *bihotz min* ere, hitz estatusa emanik; *bihotz emaille* ere hitztat dakargu, baina aditz bat da “bihotz eman”? cf. *eta bihotz emaiteco erraiten cieecun* (340).

2.6.1.17. Ekialdeko Euskal Herrian *-i(z)e* atzizkiak hitzak eratzen dituela gauza jakina da, baina *-tzeko* atzizkiak ere hitzak sortzeko balio du; Hegoaldean, Aezkoa ibarrean nabarmena da ezaugarri hau. *Pratica*-n morfema hori loturik daraman *in-tseintsatzeko*, esate batera hitza da guretzat, hiztegian joan beharko lukeen item lexiko beregain bat: *çuti baiiçaquen Aldare aitcinian urhesco inxeinxatceco bateki* (94) dakar liburuak eta jatorrizkoan *un incensario de oro / un encensoir d'or* dator.

2.6.1.18. Hitz batzuk bi erataria idatzirik ageri dira inoiz liburu honetan, berezko *-a* dutela edo *-a* gabe: *beste abanthailha bat* (21), *beste abanthailaric* (89), baina baita *beste anitz abanthail edo prootchu* (323) eran ere. Arazo iduria dugu *uztailaren* (451) aldaeran; euskalkietan *uztail* da erabileraren nagusia, baina Zuberoan *üstaila* ibili izan da eta Baxenabarren bada *uztalla*; hartara, ez da aise gure liburuko *uztailaren* (451) horretan zein oinarri dugun jakitea.

2.6.1.19. Moduzko *-ki* atzizkia daramaten adizlagunak ez dira autonomotzat jo eta adjektiboaren ondotik doaz: *gaitz* (adj) / *gaizki* (alg); adizlagunetik izena eraiki denean ere elkarren jarraian utzi ditugu: *gaizkia* (iz). Berdin jokatu da *-zko* erantsi zaien izenen kasuan ere: morfologia horren berri eman nahirik, *desir & desira / desiresko* edo *egia / egiaz / egiazki / egiazko* aldaerak dakartza eraiki dugun hiztegiak. Moduzko *-(r)ik* atzizkia ere agertuko da, baina adjektibo eta adizlagunena bereziki: *aboruenik, ardurakenik, ardurenik, gazterik, gehienik, geldirik, hurranik, kitorik, lehenbizikorik, lehenik, osorik...* Aldiz, oinarria aditza denean ez dugu honela jokatu; esaterako, *egonik, emanik, gorderik, izanik, sarturik...* ez dira gure hiztegioko sarrera bilakatu.

2.6.1.20. Emankortasun gramatikal gutiko aldaera defektiboak ditugu liburuan: esate batera, *baraskariten* ‘bazkaltzen’ & *bazkaritera, nigargiteko* ‘negar egiteko’ edo *plazergiteko* ‘plazer egiteko’, eta baita liburuan izentzat baliatu den *bateatzekoak* ‘katekumenoak’ ere, *bateatzekuen Meza* sintagmatik atera daitekeena.

2.6.1.21. Liburuko grafiaren alderdiko anarkia gairatzen zenez zail izan zaigu hiztegia eraikitzean; mila eta bat zalantza ukan ditugu jarduteko. Ez dugu batere ziurtasunik hainbat grafiak zer adierazten zuten: *arraçoïnhamendu* (141), *arraçoïnhabuz* (297) hitzetan, litekeena da <nh>-k ñ palatala adieraztea; *signathiac* (454) formatik *signatu* ala *sinatu* eraiki genezake, baina adibide honetan zuhur jokatu eta *si<gn>atu* eraiki dugu; berebat, *resighacionesco* (81) adibidean *resi<gnh>azione* eraiki dugu.

2.6.1.22. Badira hainbat eta hainbat <h> liburuan, hirugarren edo laugarren silaban ageri direnak; ez dugu uste silaba horretan bederen ahoskatzen zirenik eta susmagarri iruditu zaizkigunez ez ditugu hiztegia ekarri. Aldiz, maileguzko hitzetan etimologikoak diren <h>-ak bere horretan dakartzagu: *apothikairi, author, bibliotheka, eukharistia, kathedrale, khronika, methoda, theolojia, theolojien*.

2.6.1.23. Badira liburuan herskari batzuk ohiko hasperena dutenak; horiek liburuan dauden bezala hasperendurik eman ditugu gure hiztegia, *ph* eta *th* dira; aldiz, *k* grafiak hasperendua nahiz hasperenik gabea adierazten ditu, horregatik, hiztegia belare hasperenduak eta ez direnak, bi hotsak <k> agertuko dira, ez ditugu ukituko. Liburu honetako hitz hasierako *pp*- guztiek herskari ezpainbiko hasperendua adierazten bide dute eta *ph*- eman ditugu hiztegia

2.6.1.24. Liburu honetako anarkia grafikoaren adibide galanta dira txistukariak: <z> ugari dakar liburuak garai hartako eta egungo Baxenabarren zinez *s* ahoskatu direnak eta hiztegia eraikitzean arazoak dakartza honek; franko hitzetan argi dago <z>-k *s* apikaria irudikatzen duela, baina beti ez da aise gauzak zerik diren jakitea: hitz batzuetan liburuan <z> dugu eta ez dago garbi itzultzaileak txistukari hori *s* ahoskatzen ote zuen: esate batera, *diocesa* (450); garai hartako eskualde honetako liburuek hitz honen idazkeran batasuna ageri dutenez, guk *diozesa* eraiki dugu hiztegia, baina ez dago guztizko ziurtasunik bi txistukariak berdinak ziren, ahostunak ziren, lehena *z* eta bigarrena *s* ote zen...

2.6.1.25. Herskari aitzineko txistukarietan jatorrizko lepokariak landa, usu aldaera apikariduna ere ageri da; bi aldaerak ditugunean, hiztegia biak dakartzagu eta lepokaria & apikaria hurrenkeran dakargu, baina hortik ez da erabileraren zenbatekoaz ondorioz atera behar; gaia zinez konplexua da, ahoskerazkoa baina baita grafikoa ere; aldaketarik egin gabe hiztegi honetarako honako erak errespetatu dira: *zk & sk, zt & st, zp & sp*.

2.6.1.26. Bestalde, inoiz <s> grafia dugu eta ez dakigu grafia horrek *x* sabaiaurrekoa ala *z* lepokaria ezkututzen ote duen: *gastakerietaric* (95) adibidean, esate batera; ustez eta *i* ez agertzeak palatalizazioa adierazten duen, *gaxtakeria* eraiki dugu.

2.6.1.27. Ipar Euskal Herriko tradizio idatzian “e” edo “i” bokalen aitzinean <g> batek kontsonante sabaikaria adieraz dezake, bokal artean doanean igurzkarri izan daitekeena edo inoiz are bokala ere izan litekena; esaterako, liburuan *lenguage & lengua-gia* eta *lenguaya* ditugu; guk bi lehenen bidez *lenguaje* eraiki dugu hiztegia eta *lenguaya* aldaera ere hiztegia ekarri dugu; beharbada bi idazkeretan hots sabaikari bera egon daiteke, baina ez dugu ukatzen bigarren horretan *i* bokala egon zitekeela ere; ez jakin. Berdin gertatzen da *courage handi* eta *curajoski* kasuetan ere; guk *kuraje* eraiki dugu eta *kurajoski* bere horretan utzi, baina <j> horren bidez ez dugu adierazi nahi hor *i* bokala izatea ezina denik; ez gara zehazteko gai. Berdin gertatzen da *juje & juge* parean edo *page* ‘zerbitzaria’ hitzean: hiztegia *juje* eta *paje* eman ditugu. Liburuko *arcangelu, bidage & bidaige, digeritceco, ebangelio, ebangelista, estranger, langer* hitzak eta *afligimendu, afligitu, imagina, religione, religios* eta *theologia & theologien* ere, <je> edo <ji> eman ditugu guk. Hitz hasieran ere gertatzen da: *jeiki & geiki, jeloskeria & gelozkeria, jin & gin* dakartza liburuak; hiru hitzen hasieran hots sabaikaria dago eta guk *je-* & *ji-* idatzi ditugu. Liburuko *Ginco* ere *Jinco* bihurtu dugu.

2.6.1.28. Hiztegiaren bukaeran liburuko itzulpenari ez dagozkion bi hitz sail kokatu ditugu; lehen zortziak Louis-Marie de Suarés d’Aulan *Akiceco Jaun Apez-*

picu ohiaren aprobacionia Heuzcarala itçulia-ri dagozkio eta beste zortziak Philippes d'Abense *Juxiaco Jaun Ertorraren Akiceco Bicari General eta Officialiaren aprobacionia Heuzcarala itçulia*-ri; ez ditugu itzulpeneko hiztegiara ekarri nahi izan, beste jende batek idatziak-eginak edo itzuliak izan daitezkeelako.

2.6.1.29. Zerrendan zenbaki arabigoan hitz baten lehen adiera ageri bada eta bigarrenaren arrastorik ez badago, uler bedi liburuko baimen edo onespen gutunetan dagoen hitz bat dela bigarren adiera; esate batera, ikus *ohi* 1 eta *ohi* 2.

2.6.1.30. Ondotik zerrenda gehiago dakartzagu: leku izenak, pertsona izenak, saindu eta santa izenak, gentilizioak...

2.6.2. Hitzen zerrenda

2.6.2.1. Liburuko hitzen zerrenda

A

abade 'elizgizon nagusia'

abandonatu

abantaila (11) & *abanthail* (1)

**abanza* / [abanzatu]

**abanzu* (iz)

abarizia

abarizios (adj)

aberastarzun

aberastu / *aberasten*

aberats

abere

abertimendu 'ohartarazpena, aholkua, gatzigua'

abertitu / *abertitzen*

abiatu / *abiatzen*

abil

abildu 'trebatu'

abilezia

**abis* (10) & *abisu* (4)

abitu 'jantziak'

abokat

**aboro* (182) & *oboro* (3) 'gehiago' / *aboruenik*

*[aborritu] / *aborritzen*

absolitu 'absolbitu'

adar

adin

adiskide

adiskidetarzun

adorable

adoragarri 'gorestea merezi duena'

adorarazi

adora(tu) / *adoratzen*

adorazione

adulterio

afekzione

aflijimendu

afliji(tu) / *aflijitzen*

aflikzione

afrontu

ageri (- izan) (18) & *agertu* (12) / *agertzen* /

agerturen (1) & *agertuko* (1)

agian 'menturaz, beharbada'

agonia

[*agortu*] / *agortzen* 'bukatu, idortu'

**agudo* (adj)

ahal 1 (aditzean)

ahal 2 (iz) / *ahalaz*

ahalgaizun (7) & *ahalkaitzun* (1) 'lotsakizuna' / *ahalgaizunki*

ahalge 'lotsa' / *ahalgez*

ahalgetu

ahalik (- ena)

ahapetik

**aharra*

aharra eman

ahatzarazi

ahatz(i) / *ahazten* / *ahatziko* 'ahantzi'

abitu

ahizpa

aho / *ahoz*

**ahozpe* & *ahospa*

- *abulgatu* (1) / *abulkatzen* (1)
**aiher*
**ainguru* (19) / *ainguri* (1) ‘aingerua’
aipatu (3) / *aitphatze-* (1) & *aitpatze-* (1)
aire 1 ‘airea’
aire 2 ‘itxura, jarrera’
aisa 1 (alg) / *aiseki*
aisa 2 (iz) ‘erosotasuna, erraztasunak’
aisan jarri
aisatarzun
aita
aita-amak ‘gurasoak’
aithor ‘aitorpena’
aithoren seme
ait(h)or(tu) / *aitortze* / *ait(h)ortzen*
**[aitzin]* / *aitzinian* / *aitzinetik* / *aitzina* &
aitzineria / *aitzinerano* / *aitzineko* / *ait-*
tzinoo
aitzinarazi
aitzinatu / *aitzinatze* / *aitzinaturen* (1) &
aitzinatuko (1)
aitzindu ‘aurre hartu, aurreratu’
aize ‘haizea’
aizina ‘garaiz’
akaba / *akabi* / *akabatzen* / *akabiko* ‘bu-
katu’
akabanza
akitarazi / *akitaraziko*
akitu / *akitzen* (2) & *atkitzenago* (1) / *aki-*
tuko ‘nekatu’
akometatu / *akometatzen*
akta / *akte* / *akto*
akusatu / *akusatzen*
akusione ‘salaketa’
**akusu* (iz)
akzione
**ala* 1 (hautakaria)
**ala* 2 (heiagorazkoa)
**ala* 3 (banakaria)
alaba
aldare
aldarte ‘egokiera, egoera’ / *aldartez* ‘batzue-
tan’
alde 1 ‘alderdia’
**alde* 2 ‘pila, multzoa’
alde 3 ‘aldeko izan, aldezele izan’
alderdi
aldi / *aldi aldizka* & *aldi aldiska*
aldiz (lokailua)
**alegera* / *alegeraki*
alegeranzia
alegeranziatan egon
alegera(tu) / *alegeratzen* / *alegeratuko*
alhargun
alhor
alleluya
altxarazi / *altxarazitze-*
altxa(tu) / *altxaten* (1) & *altxatzen* (13) &
alzatzen (1) / *altxatuko* ‘goratu’
altxatu (adj)
ama
**amaño*
amatu ‘ama bilakatu’
**aments* (lokailua)
amets
amets egin
amira / [amiratu] ‘miretsi’
amistainxa ‘adiskidantza’
amoiña ‘eskupekoa, erremusina’
amonier ‘limosnaria, erremusinaria’
**amoratsu* / *amoratsuki*
amorekatik (xedezkoa)
amorio ‘maitasuna’
amost ‘hamabost’
anhartekan ‘artean, bitartean’
anaya (6) & *anhaya* (1) & *anaye* (1)
andardana (-Maria) ‘Andredena, Ama Bir-
jina’
andea(tu) / *andeatzen* / *andeatuko* ‘hondatu’
andere
animale
anitz / *anitzetan*
ano (7) & *arno* (1) ‘ardoa’
anpola ‘hontzia’
antifona ‘mezako musika mota bat’
**antzo*
apaindu
**apairu*
**apaizea(tu)* / *apaizeatzen* / *apaizeatuko*
apal
apal(du) / *apaltzen* / *apalduren* (1) & *apal-*
duko (1) / *apaldurenago* (1)

apaltarzun
**aparanja (etzi -(r)ik)*
aparenzia ‘itxura’
**apariatu / apariatzen*
apart (alg) ‘bereiz’
aparta(tu) / apartatzen
apetitu
apez
apezpiku & apespiku
apeztu
apokalipsa ‘elizako liburu jakin bat’
apostolu
apothikairi ‘botikaria’
aprobazione
aphurto (- bat)
ar-egin ‘arraegin, berregin’
**ara*
**arabez*
arau / araukua (1) & arauko (1)
araura (28) & arabera (57) & arauera (1)
(-en -)
**arautsu / arautsuz*
arazi / araziten (15) & arazitzen (61) &
arazte- ‘arazte-’ (1) / araziren (2) &
araziko (10)
**arazione*
arbole
ardi
ardura ‘usu, maiz’ / *ardurakenik (1) & ar-*
durenik (3)
argi
argi-aitzin ‘goizaren hasiera’
argitu / argitzen / argituko
**argizagi (1) & argizai (1)*
arhin ‘arina’ / *arhinzki & arhinski*
arhint / arhindu / arhintzen
arhinkeria
**arhinmendu* ‘arintzea’
arhintarzun
ar(i) / artzen / ariko ‘ari izan’
arima
arka ‘kutxa’
arkanjelu
armada
arno (1) & ano (7) ‘ardoa’
arotz ‘errementaria’

**arrabaskatu*
arraberritu / arraberritze ‘berriztatu’
arrabeztitu ‘estali, apaindu, jantzi’
**arragret (3) & *erregret (2)*
arrain
arrangura ‘arreta, ardura, axola, kezka’
arranguro ‘arduratsua’ / *arranguroski* ‘arretaz’
arrapikatu ‘errepikatu’
arrapostu ‘erantzuna’ / *arrapostuka*
arraro (adj) ‘ezohikoa, bikaina’
arras 1 (alg)
arras 2 (laru -etik) ‘arrasean’
arrazza
**arrazoin (91) & arrozoin (3)*
arrazoi<nh>amendu
arrazoi<nh>atu
arriba
arren ‘beraz’
**arrosos / arrososten*
**arrosopen*
**arresta*
**arresto*
**arrier*
arrimu ‘laguntza, babes, bermea’
arroba(tu) ‘ebatsi’
arrolla ‘ildo, ubidea, zanga’
arropa
**arrotz*
arrozoin (3) & arrazoin (91)
arrrunt (adj)
arte ‘lekua & denbora’
artekan ‘artean’
arthio ‘arte’
artifizios (adj)
artikulu
**arturratze*
artzain (4) & arzain (1)
arxapezpiku ‘artzapezpikua’
ase / asetzen / aseko
aserre (iz) ‘haserre’
askazi ‘ahaidea’
aski
aspaldi / aspaldian
aspirazione
aste
astegun

[atakatu] / *atakatzen*
 **ataku*
atenzione
 [ather-arazi] / *ather-arazitzen* 'atertu arazi'
atrebitu 'ausartu'
ats 'arratsa'
atsalde 'arratsaldea'
atsegin
atxikarazi / *atxikarazitzen*
atxiki / *atxikite-* (2) & *atxikitze-* (13) / *atxikiten* (21) & *atxikitzen* (5) / *atxikiren* (1) & *atxikiko* (2)
 **atzeman* (2) / **atzimanka* (1)
 **augadura*
 **augatu*
 **auhari*
auher 'alferra' / *auherretan*
auherkeria
aurhide 'haurridea, neba-arrebak'
 **aurtemehin*
aurthik(i) / *aurtikiten* (11) & *aurtikitzen* (1) 'jaurtiki, bota'
aurtikile
ausart
 [ausartatu] / *ausartatzen*
ausartzia 'ausardia'
ausiki 'hozka egin, heldu'
aut(h)or 'egilea, idazlea'
autoritate
auzoko 'ondoko'
axola
axuri 'arkumea'
azaletik 'sakondu gabe'
azanz 'azantz, soinua, zarata'
azi 'hazia'
azkar & *askar* 'indartsua'
azkartu / *azkartzen* & *askartzen* & *aztkartze-* (1) / *azkarturen* (1) & *azkartuko* (1) / *azkarturenago* (1)
azken / *azkenian* / *azkenekotz*
azote 'zarta, zigorra'

B

bahi 'bermea'
bai

bai eta ere
bakar / *bakarki*
bakartarzun
bake
 **bakoitz* 1 'bakoitza'
 **bakoitz* 2 'bakarra'
baldin (1) & *balin* (10)
balezta
baliarazi
balia(tu) / *baliatzen* / *baliatuko*
balin (10) & *baldin* (1)
balio (iz)
balio (- edun)
balios 'baliagarria'
baliostarzun
baltsa 'ur putzua'
baltsamu
bandal 'bandaloak'
banitate
bano 'hutsala'
 <*baptheia*> 'bataioa'
bararazi / *bararatzitze-* 'geldiarazi'
 **baraskariten* (- *ari*) (1) 'bazkaltzen' / *bazkaritera* 'bazkaltzera' (1)
baratu / *baratzen* / *baraturen* (1) & *baratuko* (2) 'gelditu'
baratze
 **bardin* (7) & *berdin* (1)
barkamendu
 **barkamenduska(tu)* 'barkamena eskatu'
barka(tu) / *barkatzen* / *barkaturen* (2) & *barkatuko* (2)
barna 1 (adj) 'barrenekoa, sakona'
barna 2 (alg) 'sakonki, sakonean' / *barnatik*
barna 3 (-n -) 'barrenean'
barnatarzun
barne 1 'barrena'
barne 2 (-ri -) '-n barrena'
barreadura
barrea(tu) / *barreatzen* 'barreiatu'
barur 'baraua'
barur egin
barurtu / *barurtze-*
bat
 **bat-bathian* 'bat-batean'
batbedera 'bakoitza'

bathea-arazi 'bataiarazi'
bateatzekoak 'katekumenoak'
bateatu / *bateatze-*
 [batetaratu] / *batetaratze-* 'bateratu, el-
 kartu'
bat(h)ere
bathian (-reki(n) -) '-rekin batera'
bathu / *bathuren* 'aurkitu, elkartu'
batzu 'batzuk'
bazka
bazkaritera 'bazkaltzera' (1) / **baraskariten*
 (-ari) (1) 'bazkaltzen'
bazter
bedera 'bana' / *bederaka* 'banaka'
bederatzi
begi
begirarazitze- (1) & *begirazitze-* (1) 'zainarazi'
be(g)iratu / *beigiratzte-* (1) / *be(g)iratzten* /
be(g)iratuko 'zaindu'
begirazale 'zaintzailea'
 **beha egon* 1 'zain egon'
 **beha* (egon) 2 'begira egon, so egon'
behar 1 (aditzean)
behar 2 (iz)
behar 3 (adj) 'beharrezkoa' / *beharrago* /
beharrenik / *beharrenera*
behar 4 (adj) 'txiroa'
behar-ordu 'une egokia, premia unea'
behar bidian 'beharrean'
beharaz / [beharazi] 'jarraiarazi, gidatu, en-
 tzunarazi'
beharbada
behargabe (adj) 'komeni ez dena, behar ez
 dena'
beharri 'belarria'
behartu
 **behatu* / *behatzen*
behaztopatu 'oztopatu'
behazale 'entzulea'
beheiti 'behera'
behera 'beheiti, beheko aldera'
beherapen 'ilbehera'
behin 'aldi batez'
behin ere 'behin ere ez'
 **behinguaz*
beirale 'zaintzailea'

**beire-* / *beire-eile* 'beira egilea'
beirina (3) & *beirina* (1) 'kristala'
beit(h)an 1 'baitan'
beithan 2 '-en etxean'
 **beitarte* (1) & *bert(h)aite* (25) 'aurpegia' /
berthaitz berthaitz 'aurrez aurre'
beizik 'baizik' (1) & *beizik* (100) & *beizik*
ere (9)
bekaizgua 'bekaizkeria'
bekaizteria 'bekaizkeria'
 **bekaizti* 1 (iz) / *bekaiztiz* (alg) 'bekaitzez'
 **bekaizti* 2 (adj)
bekan 'bakan'
bekatore 'bekataria' & *bekatoresa* (femeni-
 noa)
bekatoros 'bekataria'
bekatu
 **belar* 'kopeta'
beldur / *beldurrez*
beldur izan
beldurti
 **beldurtitu*
bele
belhar 'belarra'
 [belhaurikatu] / *belhaurikatzen*
belhauriko 'belauniko'
beltz
beltzatu 'beztu'
ben 1 'baina'
ben 2 'baizik'
benedikatu / *benedikatzen* 'bedeinkatu'
benedikzione (4) & *benedizione* (1)
benial (*bekatu* -)
beno 'baino'
bentzitu- / *bentzitze-* / *bentzitzen* / *bentzitu-*
ren 'garaitu'
ber 'berbera'
ber (-n -) '-en heinean, -en neurrian'
bera 1 (izenordaina)
bera 2 (indargarria)
bera 3 'berbera'
berant 'berandu'
berantetsi / *berantesten*
berariazko 'jakinaren gainekoa, hala nahi
 izanik'
beraz (lokailua)

- berdin* (1) & *bardin* (7)
bere buria
berere (3) & *bereren* (1) ‘behintzat’
 [beretu] / *beretze-* ‘bereganatu’
berez
 **ber-halde*
berhark ‘hark berak’
berheala
berhezi 1 (ad) / *berhezten*
berhezi 2 (adj) / *berheziki*
bermatu
berme
bero / *berokiago*
berotarzun
berotu / *berotze-* / *beroturen*
berri
berriapen ‘berritzea, berriztapena’
berritu / *berritzen*
berriz (alg)
berrogei
 **ber(h)aite* (25) & *beitarte* (1) ‘aurpegia’ /
berthaitez berthaite ‘aurrez aurre’
berthaite egin ‘atotsi, harrera egin’
bertute
 **bertutos*
besarkatu / *besarkatzen* / *besarkatuko*
beso
besta ‘jaia’
bestalde 1 (lokailua) / *bestalde* (-z -)
bestalde 2 (iz) / *bestaldian* / *bestaldeti(k)*
bestañez ‘bertzenaz, bestela’
beste
beste orduz & *bestorduz* ‘beste aldi batzue-
 tan’
bestela / *bestelako*
bestimenda ‘jantzia, arropa’
bestitu / *bestitzen* ‘jantzi’
bet-bet(h)an ‘bat-batean’
betha / *bet(h)e* / *bet(h)atzen* / *beteko* ‘bete’
betan 1 ‘bat-batean’
betan 2 ‘batera, elkarrekin’
bet(h)i ‘aldi guztietan’
bet(h)i eta hanbat (aboro) ‘gero eta gehiago’
bethiere ‘beti’
bethiereko ‘betiko, sekulako’ / *bethierekotz*
 ‘betiko, sekulako’ / *bethierezko* ‘betida-
 niko’ / *bethierez gerozko* ‘betiko, seku-
 lako’
bezain
bezala / *bezalako*
 **bezanbat* ‘bezainbat’
bezik ‘baizik’ (100) & *bezik ere* (9) & *bei-
 zik* (1)
bezpera
bi
bibliotheka
 **bidaiant*
bidaje (1) & *bidaije* (1) ‘bidaia’
bide ‘bidea’
biga ‘bi’
bihar
biharamun
bibi
bihotz / *bihotzez*
bihotz altxatze ‘bihotzaldia, bihotza gora-
 tzea’
bihotz emaile ‘adore emailea’
bihotz eman
bihotz-min
 **bihoztoi* ‘ausarta, kementsua’ / *bihotztoiki*
 ‘ausardiaz’
bihurtu / *bihurtze* / *bihurtzen* / *bihurtuko*
 ‘aurre egin, gogor egin’
 [bilarazi] / *bilarazten*
bildu / *biltzen*
 **bilhatu* / *bilhatzen*
 **bilkia*
bilu ‘ilea’
 **bilzarren*
biper ‘piperra’
birjina
birjinitate
bis-an-bis ‘aurrez aurre’
bisita
 [bisitatu] / *bisitatzen*
bista ‘ikusmena’
bitoria ‘garaipena’
bizi 1 (ad) / *bizitze* / *bizitzen*
bizi 2 (iz)
bizi 3 (iz) ‘biziak, hilak ez direnak’
bizi 4 (adj)
bizi-arazi- / *bizi-arazitzen* / *bizi-araziko*

biziki / *bizikiago**bizio**bizitarzun**bizkar**bizkitartian* 1 'halaz ere'*bizkitartian* 2 'bitartean'*bizpahirur**bolontroski* 'bere borondatez'*borondate**borroka***bortha* (25) / *borta* (9)*borthalburu* 'atalasea'*bortitz* / *bortitzki**bortitztarzun**bort(h)u* 'mendia'*bortxa* 1 (iz) / *bortxaz* / *bortxaka**bortxa* 2 (ad) / *bortxatzen***bortxu* egin*bost**botere**boteretsu**botz* 'ahotsa'*bozkario* (4) & *boztkario* (1) 'poza'*boztalenzia* 'bozkariora, poza'*boztu-* / *boztuko* 'poztu'*brida* 'zaldi-jendearen aho-uhala'*bulhar* 'bularra'*bulta* 'unea, denbora aldia'**buluzi* 1 (ad) / *buluzten* 'biluzi'**buluzi* 2 (adj)*burdiña* 'burdina'*burgu* 'herria, herrixka, hiria, mendia ez dena'*burian* (-en -) 'iragan denbora adierazteko'*burla* 'iseka'**burthini**buru* 1 (gorputzekoa; -ko min)*buru* 2 'bukaera'**buru* 3 'alderdia'*buria* (bere, zure -), *buria*k (gure, gihaurer, bere -)*buruan hartu* 'gogoan hartu'**buruzkin***burreu**busti* / *bustiko***D***dama**damnatu* / *damnatzen* 'kondenatu, galdu'*damnazione* 'kondena, zigorra'**damu**dantza**debetatu* 'debekatu'*debot* / *deboki**[*debotu*] / *debotzen**debozione* / *debozionezko***defendatu* 1 (8) & *defendiatu* (1) / *defendatzen* 'debekatu'*[*defendatu*] 2 / *defendatzen* 'babestu'*defensa* 'debekua'**deidura**deit(h)arazi**deitha(tu)* 'deitu'*deithoragarri**deitoratu* / *deithoratzen* 'damu izan'**deithore**dei(tu)* / *deitzen* / *deituko**deja* 'dagoeneko, ja'*deklarazione**delibera(tu)* / *deliberatzen* / *deliberatuko**delibero* 'erabakia'*delikadeza**delikatu**demendren* (1) & *dremenden* (5) 'den mendren, gutiena'*demonio**denbora* / *denborati denborala**denboral* (adj) 'betiko ez den eta mundu honetakoa den denbora tartea'*desarau* 'bidegabea' / *desarauko**desegin* / *dese(g)iten***desein**desenkusa* 'atxakia, estakurua'**desentenamendu**desertu**desespara(tu)* / *desesparatzen* 'etsi, etsipenak jo'*desesparazione**desgustu**desideratu* / *desideratzen-* / *desideratzenago* 'desiratu'

desir ‘desira’ / **desiresko*
desiragarri
desirarazi / *desirarazitzen*
desira(tu) / *desiratzen* / *desiratuko*
desirkunde ‘desira’
deskantsatu / *deskantsatzen*
deskantsu
 **deskausitu*
deskubritu / *deskubritzen*
desobediencia
desobedient (adj)
desohoratu
desohore
desolazione
desolatu
desonest (adj)
desordre
despendiatu ‘gastatu’
despit ‘erdeinua, arbuioa’ / *despitez*
desplazer
destarratu ‘atzerriratzea’
 **destarru*
 **destimonio*
destinatu
destorbu ‘zailtasuna, nahigabea’
deus / *deusetan*
deusere
diakre ‘diakonoa’
dibino
 [dijeritu] / *dijeritze-*
dignitate
 **digno* (7) & **dino* (1) / *dignoki*
dihuru ‘dirua’
dilienki ‘dilijentki’
diskordia
diskreki ‘diskrezioz, zuhurki’
diskurs ‘hitzaldia’
disposa(tu) / *disposatze-* ‘norbera prestatu,
 prest egon’
disposizione
disputa
diszipulu (2) & *dizipulu* (14)
dithi ‘titia’
doi ‘neurritzkoa, justua’ / *doia-doia* ‘pixka-
 na-pixkana’
 **dohain* (42) & *donhain* (1)

**dohatu*
dohatsu
dohatsutarzun
doktor
doktrina (2) & *dotrina* (8)
doloratu / *doloratzen*
dolore
dolu
dolumen ‘damua’
dolutu / *dolutuko*
dozena
dragon
dremenden (5) / *demendren* (1) ‘den men-
 dren, gutiena’
duda / *dudazko*
dudatan egon
dudatan jarri
dudatu / *dudatzen*

 E

ebaki
ebanjelio
ebanjelista
ebaskua ‘lapurreta’
ebatsi / *ebasten*
edan / *edaten* (7) & *eraten* (1) / *edanen* /
edanago
edari
 **edeki* / *edekiko*
eder / *ederki*
 **edergaillu*
edertarzun
 [edertu] / *edertze-*
edo
egarri 1 (iz)
egarri 2 (adj)
egia / *egiaz* / *egiazko* / *egiazki*
egiati
egile (8) & *eile* (3)
e(g)in / *e(g)iten* / *e(g)inen*
eginbide (8) & *einbide* (28)
egitate (11) & *eitate* (2)
egiteko (5) & *eiteko* (27) ‘eginkizuna, egin-
 tza’

egoitza (2) & *egoitze* (1) ‘egoitza, ohiko lekua’
egon / *egoite* / *egoiten* / *egonen*
egotzi / *egozten* / *egotziko* ‘bota, jaurtiki’
egun 1 ‘eguna’ / *egunaz* (alg) / *egun oroz*
egun 2 ‘gaur egun’
egundano 1 ‘orain artean’
egundano 2 ‘sekula ordu artean’
**eheñatu* (4) / *eheñatze-* (1) / *eheñatzen*
 (1) & *eheñatzen* (1)
eheñazale ‘zaintzailea’
ehor ‘inor’
ehun (zenbakia)
eia 1 ‘ea’ (adore emanez)
**eia* 2 (1) & **eya* (1) & **beya* (1) ‘ea’ (gal-
 derazkoa)
eihar / ‘lehortu’
einbide (28) & *eginbide* (8)
eitate (2) & *egitate* (11)
eiteko (27) & *egiteko* (5) ‘eginkizuna, egin-
 tza’
ekar(ri) / *ekarten* (50) & *ekartzen* (3) / *eka-
 rriren* (1) & *ekarriko* (5)
**ekarria izan*
**eki* (1) & *ekhi* (16)
eklesiastika ‘elizako liburu berezi bat’ &
eklesiastiko (- liburu)
elebazione (- *ko xilinta*) ‘elizan ostia goratzea’
**elga* (4) & **elgar* (5) ‘elkar’
elhe ‘hitza’
elbez eta mihiz ‘ahoz esan, baina gero egin ez’
elhorri
elhur
eliza 1 ‘eraikuntza’
eliza 2 ‘erakundea’
eliza-gizon
emaile
emaitza
eman / *emaiten* / *emanen*
emazte 1 ‘emaztekoa, emakumea’
emazte 2 ‘senarraren kidea’
 [ematu] / *ematzen* ‘baretu’
emeki ‘poliki, astiro’
emenda(tu) / *emendatzen* / *emendaturen*
 (1) & *emendatuko* (1) / *emendaturenago*
 (1) ‘ugaldu’
emendio ‘onura, fruitua’

endelgamendu ‘gogoa, ulertzeko gaitasuna’
endelgarazi / *endelgarazitze-*
**endelga(tu)* / *endelgatzen* / *endelgatuko*
endelgu ‘ulermena’
**endeski*
eneagarri ‘nekeza, nekagarria’
enea(tu) / *eneatzen* ‘nekatu’
eneu ‘nekea’
enganio (1) & *enganu* (1) & *engenio* (3) &
engenu (3) ‘iruzurra, ziria, engainua’
engenagarri
engena(tu) / *engenatzen* / *engenatuko*
enperadore
enplea(tu)
enplegu ‘lanbidea’
entrada
epainxu (1) & *epantxu* (1) ‘oztopoa’
**epaintxa(tu)* (4) & *enpa(i)(n)txatu* (3) /
epaintxatze- (1) / *epainxatzen* (1) & *en-
 patxatzen* (1) & *enpatxatzen* (1)
epel
epeltarzun
**eperik gabe*
epistola
erabil(i) / *erabilten* / *erabiliko*
**era(g)in* / *era(g)iten*
**eraiki* 1 / *eraikite-* ‘etxeak eraikitzea’
**eraiki* 2 ‘haurrak haztea’
erakar(ri) / *erakarze-* / *erakarten*
erakasle ‘irakaslea’
erakats(i) / *erakasten* / *erakatsiren* (1) & *era-
 katsiko* (1)
**eraste*
eratxiki ‘atxiki’
**erauntsi* (1) & *eraauntsi* (1)
erauts-arazi- / *erauts-arazitze-* / *erauts-ara-
 ziko* ‘eraits-arazi’
erdi (iz)
erdi (- *lo*)
erdi- / (ad) ‘erditu’
erdimin
erdiratu- / *erdiratzen* ‘ireki, bi zati egin’
erdiro ‘arraildura, arrakala’
erditik egin ‘erditik hautsi, arraildu’
erdoil ‘herdoila’
ere

*[erein] / *ereite-
 ereman* / *eremaiten* / *eremanen*
 **eretze* / *eretzian*
erhauts ‘hautsa’
erhautsi ‘eratsi’
erhi ‘hatza’
erho ‘eroa’
erbokeria
erhotuki
eri ‘gaisorik dagoena’
eritarzun
eritu / *eritzen*
erlekia ‘erlikia’
ermita
ermitain ‘eremutarra, ermitaua’
erne / *erneki*
ernetarzun
eror-arazi / *eror-arazitzen*
 **erordura*
eror(i) 1 (ad) / *erorte* / *erorten* / *eroriko*
 **erori* 2 (iz)
 **erorkor*
eros- / *erosi-* / *erosiren*
erra / *erre* / *errätzen* ‘erre’
errabia ‘amorrua’
 [errabiatu] / *errabiatzen*
 [errabiazione-] / *errabiazionian* (alg)
erraille ‘esalea’
 **erraiñ*
erran 1 / *erraitte* / *erraiten* / *erranen*
erran (2) (iz)
errankeria ‘esamesa’
errarazi- ‘erre-arazi’ / *errarazitzen*
errazale ‘erretzailea’
er[r]ealgi & *realgi* ‘egiazki’
 [errebokatu] / *errebokatzte-* ‘ezeztatu, balio-
 gabetu’
er(r)eflexione & *reflexione*
errefren ‘errefraua’
errefusa(tu) / *errefusatzen* ‘ukatu, eza eman’
erregé / *erregék* / *erregeri* / *erregeren* / *erregé-*
rendako / *erregéana*
erregetarzun
erregiña
 **erregret* (2) & **arragret* (3)
errekontru ‘egokiera, okasioa’

erremediatu / *erremediatze-* ‘konponbidean
 ezarri, zuzendu’
erremedio & *remedio*
erremestiamendu ‘eskertza’
erremestia(tu) / *erremestiatzen* & *remestia-*
tzen ‘eskerrak eman’
 **errendatu-* 1 / *errendatzen* / *errendaturen*
 *[errendatu] 2 / *errendatzen*
er(r)epara(tu) / *(er)reparatze-* / *er(r)eparatu-*
ren ‘konpondu, onbideratu’
erreparazione
erreputazione
erresoli(tu) & *resolitu* / *resolitu*ko ‘delibe-
 ratu, erabaki’
er(r)esoluzione & *resoluzione*
errespe(k)tu & *respe(k)tu* ‘begirunea’
errespetagarri
errespetatu
erresuma
er[r]eitaratu
errezebi(tu) & *rezebitu* / *errezebitzen* & *re-*
zebitze- / *errezebituko*
 [erriskatu] / *erriskatzen*
 **errisku*
erro ‘zaina’ / *errotik*
errumes ‘txiroa’
ertor ‘erretorea’
eskaler ‘eskailera’
eskandalo
eskarleta ‘eskarlata’
eskarnio ‘iraina, laidoa’
eskas (1) (iz) ‘zerbaiten eza, falta’
eskas (2) (adj) ‘akastuna’
eskasdura ‘akatsa’
eskastarzun ‘akatsa’
 **eskele*
eskent / *eskentzen* ‘eskaini’
 **eskenu*
esker
eskergabe
eskergabetarzun
esklabo
esklabotarzun
eskola
eskolatu / *eskolatze-*
esku

**eskudainxa*
eskuin
eskuko (- *uken*) 'eskumenean izan'
espanzatu 'izutu, ikaratu'
esparanza (25) & *esparainxa* (1) 'itxaropena'
esplikazione (1) & *esplikazione* (6)
espointxa 'belakia'
espos 'senarra'
esposa 'emaztea'
esposatu / *esposatze*- 'ezkondu'
establiarazi 'ezarrarazi'
establitu / *establitze*- 'ezarri, finkatu'
**estakuru*
estakurudun 'akatsak egiten dituen hura'
estali / *estaltzen*
estalgj 'estalkia'
estatu 'egoera'
esteka & **esteku* 'lotura'
esteka(tu) / *estekatzen* 'lotu'
estimarazi- / *estimarazitze*-
estima(tu) / *estimatzten* / *estimatuko*
estimu 'estimazioa'
estiratu 'tiratu, luzatu'
estomak (3) & *estomaka* (1) 'urdaila'
est(h)onatu / *estonatzte*- / *estonatuko* 'harritu'
estonagarri 'harrigarria'
estranjer 'arrotza'
eta
eternal / *eternalki*
eternitate
et(h)ortza (3) & *ethortze* (1) 'jaidura, joera,
 berezko era'
**etsai*
etsi 1 / *etsitze*- 'amore eman'
etsi- 2 / *etsiko* (*sobera* -) 'iritzi, -tzat hartu'
etxe
etzan / *etzaten*
**eu<gu>erdi*
eukharistia
euri
examen (15) & *examina* (1)
examina(tu) / *examinatzen*
exkusa (- *gabe*) 'estakurua, atxakia'
exkusa / [exkusatu] / *exkusatzen*
e<x>enplu
e<x>erzizio

[exhortatu] / *exhortatzen*
exortazale
experiencia
explika(tu) (6) / *explikatze*- (3) & *esplika-*
tze- (1) / *explikatzen* (18) & *esplikatzen*
 (2) 'azaldu'
esplikazione (6) & *esplikazione* (1)
**<extreitzcha>*
exzelenzia
exzelent (adj)
eya (1) & *eia* (1) & *heya* (1) 'ea' (galderaz-
 koa)
ez
ez eta ere
ezabarazi
**ezaba*- / [ezabatu] / *ezabatzen*
**ezabe* / **ezabeki*
ezagun (- *izan*)
ezagutarazi / *ezagutarazitzen*
ezagut / *ezagutu* / *ezagutze* (13) / *ezagu-*
tzen / *ezaguturen* (3) & *ezagutuko* (9)
ezagutza (3)
ezamina (1) & *examen* (15)
ezar(ri) / *ezarten* / *ezarriren* (1) & *ezarriko*
 (2) 'jarri'
ezaxol
ezdeus
ezdeuskeria
ezdeustarzun
ezezta(tu) / *ezeztatzen* 'deuseztatu'
ezi 'ezen, bada'
ezi ez (37) & *ezin ez* (7) 'ezen ez'
ezin / *ezinez* / *ezinago*
ezinbestez 'besterik ezinean' & *ezinbestezko*
 'nahitaezkoa, baitezpadakoa'
ezker
ezkondu / *ezkonduko*
ezkontza
ezpaiñ
ezpata
ezta 'ez eta'
eztei 'ezkontza'
ezi 1 'eztia' / *eztiki* (- *sofritu*) 'bortzarik gabe'
ezi 2 (adj)
eztitarzun
ezustian 'oharkabea, ustegabea'

F

**fabori*
falta
faltatu / *faltatzen*
faltsu
faltsukeria
fama
familia
**fariseen*
**faxeria*
fede (28) & *fide* (2)
**feit*
**fermo* / **fermoki*
**fidainxa* (27) & *fidanxa* (3) 'fidantza, uste osoa izatea'
fida(tu) / *fidatzen* / *fidatuko*
fidel / *fidelki*
filisteen 'filisteoa'
filosofo
fin 1 (adj)
fin 2 (iz) 'azkena' / *finian*
finamendu 'azkena, bukaera'
finament 'azkena, bukaera'
finezia
finitu / *finitze* / *finitzen*
**finka hartu*
finkaraz(i) / *finkarazitzen*
finka(tu) / *finkatzen*
**finki* / *finkiago* / *finkienik*
**fite* (29) & *fitetz* (6) & *fitez* (2)
**flaka(tu)* / *flakutzen*
flakezia
**flako* / *flakoki*
**folla*
fortuna / *fortunaz*
fraide
fraidetu
frango 'franko' / *frangoki* 'ugari'
franzes 'frantsesa'
freskatu / *freskatzen*
fresko
frutu
fundamen 'oinarria, funtsa'
fundamentu
fundatu / *fundatzen*

funditu / *funditzen*
funtsian 'egiazki, oinarrian, funtsez'
funts egin 'garrantzia eman, arreta ezarri'

G

gabe (221) / *gaberek* (3) / *gabeta*rik (2) / *gabez* (12) 'gabe'
gabetu / *gabetze-*
gaindi (-z -) & (-n -) 'goratasun ideiarekin'
gaindika 'ugaritasunez' / *gaindizkako* 'ugaria'
gaitz 1 (iz) / *gaitzki* (alg) / *gaitzkoa* (iz)
gaitz 2 (adj) 'handia'
gaitz 3 (adj) 'zaila'
gaitzenkor 'kaltegarria'
gaitzetsi- / *gaitzetsitzen*
**gaitzi* (izan) 'gaitzitu, atsegin ez izatea'
gaitzitu- / *gaitzituko*
gaitzki egile
gaitzakeria (2) & *gaxtakeria* (1)
gaizto
galaraz(i) / *galarazitze-* (6) / *galaraziten* (3) & *galarazitzen* (6) 'galdu arazi'
galdarazi 'besteri galdetu arazi'
galda(tu) / *galdatzen* / *galdaturen* (1) & *galdatuko* (1) 'eskatu'
galde(g)in 1 / *galdeiten* 'galdetu'
galde(g)in 2 / *galdite-* (1) / *galdeiten* / *galde(g)inen* 'eskatu'
galdo 1 'eskaera, eskakizuna'
galdo 2 'galdera'
galdo egin 'galdetu'
gal(du) / *galtzen* / *galduren* (2) & *galduko* (3)
galgarri
galkor 'iraungiko eta galduko dena'
**ganbara* (2) & *kanbara* (2)
**gandera*
gañ 'gaina' / *gaña* / *gañaz* / *gañan* & *gañian* / *gañeti(k)* / *gañetiko* / *gañera* & **gañeran* / *gañerako* / *gañeko*
gañan (-n -) (147) & *gañian* (-n -) (1) 'zer-taz, zeri buruz'
gañerako

- gañetik* (-z -)
gar
garait / *garaitu* / *garaitzen*
garaitiko 'gainerakoak'
garbi
garbitarzun
garizuma
garratz / *garrazki*
garraztarzun
**gartu-* / *garturen*
gartsu / *gartsuki*
 [gastatu] /
gastu
gatz
gau / *gabaz* 'gauez'
gauherdi
gaur 'gaur gauean'
gauza
 [gazitu] / *gazitzen*
gazte / *gazerik*
gaztetarzun
gaztiga(tu) 'zigortu' / *gastigatze* / *gaztiga-*
zen
gaztigu & *gastigu* 'zigorra'
gehiago
gehién(a) 'nagusia' / *geihengua* 'nagusita-
suna
gehienik (alg)
**gei*
geldirik
gelditu
gerla
gero
gertatu 'suertatu'
gezur
gibel 'atzea'
**gibel-ondotik*
 [gibelatu] / *gibelatze-* 'atzeratu'
gibeldu / *gibeltzen* 'atzeratu'
gida 'gidatzailea'
gida(tu) / *gidatzen* / *gidatuko*
gihaur 'guhaur, geroni'
giltz 'giltza'
girst(h)iño 'kristaua' (61) & *girstino* (6)
girst(h)iñotarzun (4)
girst(h)iñotu (2)
- gisa*
gisu 'karea'
gisulabe 'karobia'
 [gisulabezain]
gizendu- / *gizenduren*
gizon
gizontarzun
gloria
glorifika(tu) / *glorifikatzen*
glorios 'loriosa'
governari 'zuzendaria'
 [governatu] / *governatzen*
gobernu
gogañgarri 'gohaindigarria, nazkagarria'
 [gogaindu] / *gogaintzen* 'gogaitu, gaitzitu'
gogara 'norbaiten gogokoa' / *gogarako*
gogara egin 'zerbait norbaiten gustora egin'
**gogatu*
gogo / *gogoko* / *gogotik(ago)* / *gogoz*
gogoketa 'gogoeta'
gogor / *gogorki*
gogora (- *e(ra)*)*karri, jin*
gogortu / *gogortze-*
gogotik 'gogo onez' / *gogotikago*
**gogoz gara[i]tik*
gogua eman 'jabetu, ohartu, erreparatu'
goguaketa 'pentsamendu (bat)'
goguaketa egin 'zerbaitetan pentsatu'
goguaketa(tu) / *goguaketatze-* 'pentsatu'
goguan (- *atxiki, eman, erabili, ezar, igaran,*
uken)
goguan hartu / *hartze* / *hartzén*
goguatu 'zerbaiti arretea eskaini' / *goguatze-*
gogueta 'gogoeta'
**goihentze*
**goihera* (adj)
goiti
goiz / *goiz-goizian* 'biziki goiz' / *goizik*
**goiztiri*
golde
gomendatu 1 / *gomendatzen* 'zerbait ahol-
katu
gomendatu 2 / *gomendatzen* 'nork bere bu-
rua beste norbaiten eskuetan utziz en-
komendatzea
gomendu 'gomendioa'

gomit ‘gonbidatua den hura’
gomita(tu) / *gomitatzen* ‘gonbidatu’
gomitu ‘gonbidapena’
gopor ‘edateko ontzi ttipia’
gora 1 (alg) / *goraki* / *gorati* (1) & *goratik* (1)
gora 2 (adj)
gora behera (- *ibiltia*)
gorapen ‘ilgora’
goratarzun
gora(tu)
**gorda* (1) / *gordatze-* (4) / *gordatzen* (2) / *gordeko* (1) / *gorderik* (4)
gorde (adj) (2)
gori
gorpitz (98) & *gorputz* (2) & *korpitz* (1)
gorri
**gort* / *gorthu* / *gortzen*
gortarzun ‘adorea’
gort(h)e 1 (erregerena)
gorthe 2 (*Celuco* -) ‘zuzentza epaimahaia, zerukoa barne’
gose 1 (iz)
gose 2 (adj)
gosete
gosta (izan) ‘kostatu’
**gostuz* (-ren -) (1)
got ‘godoa’
gotera ‘itazura’
gozagabe
gozamen
gozarazi- / *gozarazitze-*
goza(tu) / *gozatzen* / *gozatuko*
gozatsu (adj) ‘gozoa’
gozo 1 (iz, izpirituala)
gozo 2 (iz, janarena, gazia edo mingotsa ez dena)
gozo 3 (adj)
grado ‘maila’
gradual (1) & *graduel* (1) ‘mezako kantua’
grazia
gu
guardia
**guduka* (- *artzia*)
[gudukatu] / *gudukatzen*
gupida

guretu ‘gureganatu’
guriki ‘biguntasunez, goxotasunez’
**gustatu* / *gustatzen* / *gustatuko*
gustu (- *huneko*) (6)
**guti* 1 (alg) / *gutitan* / *guthiago* / *guthien* / *guthienik*
**guti* 2 (adj)
gutitu / *gutitzen*
gutiz aboruetan / *gutiz aboruenetan* ‘ia beti, usuenik’
**gutiz bestetan* ‘aldi gehienetan’
gutiz geihetan ‘ia beti, usuenik’
gut(h)izia (6) & *gut(h)itzia* (8) ‘apeta, guraria’
gutitziarazi “gutiziatu” aditzaren era fak-tiboa
guthitziatu / *gut(h)itziatzen*
guzi ‘guztia’

H

habe
**haben* (2) & *heben* (30) ‘hemen’ / *heben*
harat ‘hemendik aitzinera’
habituda ‘ohitura’
hain
**hain untsa*
hainbeste
hainbesterekin ‘une hartan, orduan’
hala / *halako* / *halaz*
halaber
halarik ere ‘halaz ere’
hamabi
hamar
**[hamatu]* / *hamatzen*
hamazazpi
hameka ‘hamaika’
han / *hanti* (4) & *hantik* (19)
hanbat / *hanbatez*
hanbatenaz... *zunbatenaz*
hanbatenez ere... *zunbatenaz ere*
handi / *handiki* / *handizki*
handios ‘hantustea duen pertsona’
handiostarzun
handitarzun

banditu
bant / *hantu* ‘puztu, hazi’
**hantatu* / *hantatze-*
**hantazione*
bar (zomorroa)
bara ‘hara hemen’ adieran
**haragi*
harakindei ‘harakindegia, harategia’
hargati (1) & *hargatik* (21) & *hargatik ere*
 (19) ‘halaz ere’
hari-piru ‘hari birua, hari albainua’
hariña ‘hondarra, harea’
hariñazu ‘hareatsua’
haritz
harma ‘arma’
harrarazi / *harrarazten* (1) & *harraraziz-*
zen (1)
harri
hartako & *hartakotzat* ‘horretarako’
hartakotz ‘horregatik’ & *hartakotz ere*
har(tu) / *harten* (1) & *hartzten* (93) / *hartu-*
ren (3) & *hartuko* (7)
has(i) / *hasten* / *hasiko*
**hasper*
**hasper egin*
**hasperapen*
hasperrez (- egon)
hastapen
hastiagarri ‘arbuigarria’
hastiarazi- / *hastiarazitzen*
 / *hastiatzen*
bastio ‘arbuioa, gaitzespena, gorrotoa’
bastio (- edun) ‘arbuia’
batu ‘fardelak, puskak, ekipajea’
hats ‘arnasa’
hats ukaldi ‘arnasa kolpea’
hatsa har(tu) ‘arnasa hartu’
hatshantu ‘arnasestuka egon, hatsanditu’
hatsarre 1 ‘hasiera’
hatsarre 2 (*zuburtziaren* -) ‘funtsa, printzi-
 pioa’
hatse ‘hasiera’
**hatz*
haur 1 (iz) / *haurrian* ‘haur denboran’
haur 2 (erakuslea)
haur minetan

[haurtu] / *haurtzen* ‘haur bihurtu’
hauskor
haustatu ‘errautsez estali’
hauta(tu) / *hautatzen* / *hautatuko*
 [hauteman] / *hautemaiten* ‘nabaritu, su-
 matu’
hautu 1 (iz) ‘aukera’ / *hautura* ‘aukeraren
 arabera’
hautu 2 (adj) ‘hautatua’
hauts ‘hautsa’
hautsaraz / *hautsarazitze-*
hauts(i) / *hausten* / *hautsiko*
haz-arazi / *haz-arazitzen*
hazi / *hazten*
**hazinda-* ‘abereak’
**hazinda beltz* ‘zerriak’
**hazkurru* ‘hazkurria, elikagaia’
heben (30) & *haben* (2) ‘hemen’ / *heben ha-*
rat ‘hemendik aitzinera’
hedadura
heda(tu) / *hedatzen*
hedatu (adj) / *hedatukiago*
hegaldaka
 [hegaldatu] / *hegaldatzen*
hegat ‘teilatua’
hek ‘haiek’
helas (hegiagorazkoa)
hel(du) 1 / *heltzen* / *helduko* (7) & *helduren*
 (1) ‘iritzi’
**hel(du)* 2 / *heltzen* ‘gertatu’
heldu 3 (- izan) ‘etorri’
hemezortzi
**herabe*
**herabezti*
**[herakitu]* / *herakitzen* ‘irakin’
herensuge
heresia
heretiko
heretikotu
herexa ‘aztarna, arrastoa’
herio
heriotze
**herra*
 [herrestatu] / *herrestatzen* ‘arrastatu, herres-
 tan joan’
herri

**herroka* 1 ‘lerroa, errenkada’
**herroka* 2 ‘maila, kategoria’
**hersa(tu)* 1 / *hersate* (1) & *hersatze-* / *hersatzen* ‘norbaitengana zuzendu, gomen-datu’
**[hertsatu]* 2 / *hertsatzen* & *hersatzen* ‘es-tutu’
hersi (adj) (*obligazionia -ago*) ‘behartua, hertsia’
 / [herste] ‘ixtea, herstea’
**hert(u)* / *hertze-* / *hertzen*
hertze ‘esteak’
heuskal
heuskaldun
heuskara (14) & *huskara* (1)
heya (1) & *eya* (1) & *eia* (1) ‘ea’ (galderaz-koa)
 [hezi] / *hezte-*
hezur
hi
**higin<au>t* ‘higanota’
higuinza ‘aiherkundera, gaitzespena’
**higungarri*
higunt-arazi- / *higunt-arazitze-*
hil 1 / *hiltze* / *hiltzen* / *hilen* ‘norbera hiltzea’
hil 2 / *hiltze-* ‘batak bestea hiltzea’
hil- 3 / *hiltzen* (*hurak suia -*) ‘itzali’
hil 4 (iz) ‘hilak, bizirik ez direnak’
hilabete
hilgarri
hiltzale ‘hiltzailea’
hira ‘gorrotoa’
**hiragarri*
hiri
hirur
hirurezpalaur ‘hiruzpalau’ / *hirurezpalauretan*
**[hirritatu]* / *hirritatzen*
**hirritu*
hitz
hitzeman
hobe / *hobeki* / *hobekienik ere*
hoben ‘hoberena’ / *hobenen* ‘hoberena’ / *hobenik* ‘hobekien’
hobetan (*arimen -*) ‘onerako’

**hobi* (2) & *obi* (1)
hoge / *hogeita*
**[hoibeldu]* / *hoibeltzen*
hok ‘hauek’
hola / *holako* (14) & *hulako* (3) / *holatan* / *holaz*
**honi-* / *honitu-* / *honitze-* / *honituko*
honi-araz / [honi-arazi]
**hor* (iz)
hori (erakuslea)
horiek
horra ‘horra hor’
**hortako* (alg)
hortz
hospitale
hotz / *hotzki*
hotz-arazi / *hotz-arazten*
hotzdura (*bihotzeko -*) ‘norbaitekiko hoztasuna’
hotzkeria ‘norbaitenganako sentimendu hoztasuna’
hoztu / *hozten*
huin ‘oina’ / *huiniez* ‘oinez’
huinpe ‘oinpea’
huinthuts ‘ortozik, oinutsik’
huinzola ‘oinaren zola’
hulako (3) & *holako* (14)
humanitate
humano
**hume*
humil ‘apala, umila’
humiliatu / *humiliatzen*
hun ‘ona’ / *hunetan* ‘onerako’ / *hungi* (alg) / *hungi* (iz)
hun-hartu ‘onartu, onetsi’
huna ‘hona hemen’
hunak ‘ondasunak’
 [hundu] / *huntzen* ‘ondu’
hunnenbeste ‘honenbeste’
hungarri ‘ongarria, satsa’
hungi-eile ‘ongilea’
hungi jin ‘ongieterria’
 [hungi jinztatu] / *hungijintztatze-* ‘ongieterria eman’
hunki(tu) 1 / *hunkitze* / *hunkitzen* (2) & *hunkitzen* (1) ‘ukitu’

hunkitu 2 / *hunkitzen* (1) & *huntkitzen* (1)
 ‘bihotzeraino sartu’
huntarzun ‘ondasunak’
hur ‘ura’
hura (erakuslea)
hurak ‘haiek’
hurian eta ogian ‘ur eta ogi hutsean’
hurpe ‘urpea’
hurran ‘hurbil’ / *hurranik* (*hil*-) ‘-tzekotan’
hurrant / *hurrandu* / *hurrantzen* ‘hurbildu’
hurranik ere ‘ezta urrik eman ere’
hurt-arazi- / *hurt-arazitze*- ‘urtuarazi’
 [hurtatu] / *hurtatzen* ‘urez nahasten’
hurt- / *hurtzen* ‘urtu’
huskara (1) & *heuskara* (14)
huts (iz) ‘erratua, hutsegitea’
huts egin
hutsik (alg) ‘barrenekorik gabe’

I

ibil(i) / *ibiltze*- (1) / *ibiltzen* (9) / *ibiliren*
 (1) & *ibiliko* (1)
idek(i) / *idekiten* (5) & *idekitzen* (2) / *ide-*
kiko ‘ireki’
idiren / *idireitze* (1) / *idireiten* (71) & *ide-*
reiten (1) / *idirenen* ‘aurkitu’
idirenarazi / *idirenarazten*
idokarazi ‘aterarazi’
 **idok(i)* 1 / *idokiten* / *idokiko* ‘atera’
 **idoki* 2 / *idokiten* ‘kendu’
 **idoki* 3 / *idokite*- ‘ireki’
idor ‘lehorra’ / *idorki*
idordura ‘lehortasuneko egoera’
idortu / *idortzen*
iduri & *iduriko* (adj) / *iduriz* (alg)
iduri-arazi
iduripen
iduri(tu) / *iduritzen* / *idurituko*
ifernu
igaraile ‘iragaten den hura’
igaraitze ‘igarotzea, iragatea’ / *igaraitzez* ‘bi-
denabarkoan, irazean
igaran / *igaraiten* ‘iragan, pasatu’
igaran-arazi / *igaran-arazitzen*

igarankor
igerika ‘igerian’
igiaraz / [igiarazi]
 **igitu*- / *igitzen* / *igituko*
igorle
igor(ri) / *igorten* / *igorriko*
igual (adj) / *igualgi* (2) & *igualki* (1) (alg)
 **igurika* / *iguriki* / *igurikiten* (11) & *iguri-*
kitzen (5)
ihardets(i) / *ihardesten* / *ihardetsiko*
 **iheiz*- (1) / *ireizi* (14) / *ireizten*
ihes egin (29) & *ihesi egin* (1)
ihes igorri (2) & *ihesi igorri* (5)
ihesi (4)
 **ihetzi*
 **ihi* / *ihiki*
ihiztari ‘ehiztaria’
ihiz-hor ‘ehiza zakurra’
ihizi ‘ehizatzen den animalia’
ihizlari ‘ehiztaria’
 [ihiztatu] / *ihiztatzen* ‘ihinztatu’
 **ihortz(i)*
ikara ‘izua, beldurra’
ikara (- egon) ‘dardarka egon’
ikaragarri
 [ikaragarritu] / *ikaragarritzen*
ikararazi / *ikararaziten* (1) & *ikarazitzen*
 (1) / *ikararaziko*
ikaratu 1 / *ikaratzen* / *ikaratuko* ‘beldur
handia izan
ikara- 2 / *ikaratu* / *ikaratzen* / *ikaratuko*
 ‘dardarka egon’
ikas(i) / *ikasten*
ikatz
iker / ‘aztertu’
ikus(i) / *ikusten* / *ikusiren* (3) & *ikusiko*
 (12)
ikuzi / *ikuzten* / *ikuziko* ‘garbitu’
 **ilhoba*
ilhun
ilhun(du) / *ilhuntzen*
ilhunpe
ilusione
imajina ‘irudia’
imita / *imitatze*- ‘imitatu’
imitazale

- imitazione
 indar
 indiferent
 indignotazun
 infidel
 infinito / infinitoki
 inguratu / inguratzen
 inguru
 inikitate 'bekatu errepikatua'
 injurio 'iraina, laidoa'
 injustoki
 inkarna(k)zione
 inkietatu / inkietatzen
 inkisizione
 inklinazione
 inozent (adj)
 inpazienza
 inperfeit
 inperfekzione
 inportant (adj)
 imposible (1) & inposible (1) 'ezina'
 inpresion
 inprima / [inprimatu]
 inprimuzale 'inprimatzailea'
 inspiratu
 inspirazione
 instant 'unea, istanta'
 intenzion (1) & intenzione (15) 'asmoa'
 intres 'interesa'
 intsearazi- / intsearazite- / intsearazitzen
 in(t)sea(tu) / in(t)seatzen / intseatuko 'saiatu'
 intseintsatzeko 'intsentsu-ontzia'
 *intseu
 inutil / inutilki
 inzuliar 'entzulea'
 *inzun (104) & intzun (1) / inzuten / inzunen 'entzun'
 inzeintsu & <inchenxu> 'intsentsua'
 [inzentsatu] / inzentsatze- (1) / inzentsatzen (1)
 ipar
 iparreko aize
 *[ipiztatu] / ipizatzen
 *ipiztu
 ipokrita
 irabaz / irabazi- / irabazten / irabaziren
 irabazbide
 irabazi (iz)
 irakur(tu) / irakurte / irakurten (20) & irakurtzen (3) / irakurtuko 'irakurri'
 irakurzale 'irakurtzailea, irakurlea'
 iratzar(ri) (7) & iratzartu (4) / iratzartze- (2) / iratzartzen (2)
 *iraukor
 irauldeko 'goldatzeko'
 irauin / iraute / irauten / irauenen
 *iraungi- / iraungitzen
 iraupen
 *ireizi (14) & ibeiz- (1) / ireizten
 iretsi / iresten 'iretsi'
 irin
 *iroi
 *iroi egin
 iskiriba(tu) / iskiribatzen 'idatzi'
 iskiribu & izkiribu 'idazkia, izkribua'
 iskititura (- seindu)
 *ispixo
 ispiritu
 ispiritual / ispiritualki
 ist(h)oria
 istudiatu / istudiatzen
 ithaxur 'itogina'
 ithurburu
 ithurri (2) & iturri (7)
 itsas bazter (1) & itxas bazter (1)
 itsas portu
 *itsaso (10) & itxaso (3)
 itsusi & itsuski
 itsuseria
 itsustarzun (1) & itxustarzun (1)
 itxaiñ 'izaina, xintximaria'
 itxura
 itxurapen 1 'irudia, sinboloa'
 itxurapen 2 'itxura hutsa, aparientzia'
 itxusgarri (1)
 itzal
 itzal / itzaltzen
 itzatu 'iltzatu'
 itze 'iltzea'
 itzul(i) 1 / itzultze / itzultzen / itzuliren (1) & itzuliko (1)
 itzuli 2 'hizkuntzazko itzulpena egin'

itzuli 3 (iz) (*kanpoko - ak*) 'joan-etorriak'
 itzulzale 'hizkuntzazko itzulpenaren egilea'
 itzur-arazi
 *itzuri / itzurte- (3) & itzurtze- (1) / itzu-
 riko
 ixil / ixiltzen
 ixilarazi / ixilarazitzen
 ixilik
 ixiltarzun
 ixuri / ixurten / ixuriko
 izan / izaitte- (36) & izaitte (2) & izate (1) /
 izaiten (10) & izaten (1) / izanen
 izar (1) 'izarra'
 *izar (2) / izartzen 'neurtu'
 *izari
 izen
 izendatu / izendatze-
 izerdi
 izidura 'izialdura, ikara'
 izigarri 'izugarria'
 izitu / izitzen 'izutu'
 izkiribu & iskiribu 'idazkia, izkribua'
 izorra 'haurdun'
 izurri

J

*jagoiti
 jakin / jakiten
 *jakintsu
 jakitate 'jakintza'
 jale 'jaten duena'
 jalgi / jalgitze- (4) / jalgiten (9) & jalgitzen
 (3) / jalgiko 'irten'
 jan / jaten / janen
 janhari
 *jankatu- / jankaturen
 jardirets(i) / jardiresten / jardiretsiko 'erdie-
 tsi, lortu'
 jarraiki / jarraikitze- (5) / jarraikiten
 (11) & jarraikitzen (1) & jarraitkitzen
 (1) & jarraiten (2) / jarraikiko
 jar(ri) / jartze- (1) / jarten (11) / jarriko
 jasaile

*jasan / jasaiten / jasanen
 jastatu 'dastatu'
 jateko (iz) 'janaria'
 jats (*bilo -*) 'bilo adatsa'
 jaun 'jauna'
 Jauna 'Jaungoikoa'
 jaurei 'jauregia'
 jauztekatu / jauztekatzen 'jauzika ari'
 jeiki / jeikiten
 jeloskeria 'espa'
 jende
 jendeki 'jendea'
 jeneral 1 (adj) 'orokorra' / jeneralian / je-
 neralki
 jeneral 2 'kargu militarra'
 jestu 'keinua'
 jesuista (4) & jesuiste (1) 'jesuita, josula-
 guna'
 jeuts(i) / jeusten 'jaitsi'
 jin / jiten / jinen 'etorri'
 *jinko (1095) & jingo (5) 'jainkoa' / jin-
 koazko
 jinkotarzun
 jinkotiar
 jo / joiten / joka
 joan (41) & juan (1) / joaiten (24) & joiten
 (2) / joanen (8)
 *joandene
 *jokakari (*indar -*)
 jokatu / jokatzten
 joko
 josi
 judio 'judutarra'
 judizione (*azken -*) 'kristau erlijioan azken
 epaiketa'
 jujamendu 'auzia, epaiketa'
 juja(tu) / jujatzen / jujatuko
 juje 'epailea'
 juntatu / juntatzen
 junto (*hari - egoitera*) 'elkarrekin, -ren on-
 doan'
 justizia
 justo / justoki
 justotarzun

K

- kalamitate*
kalbario
kalitate
kaliza
kalte
kaltekor ‘kaltegarria’
kanabera ‘Arundo donax’
**kanbara* (2) & *ganbara* (2)
kanbiakor
kanbiarazi
kanbia(tu) | *kanbiatzen* | *kanbiatuko*
kanbiazarren ‘aldaketa’
kanbio
**kaneta* 1 ‘edontzia’
**kaneta* 2 ‘hodia’
kanon (mezakoa)
kanpo (iz) | *kanporat* | *kanpoko* | *kanpoz*
 (alg)
kanpo (-rik -; -z -) ‘z landa’
kanpoko (*estranger edo - bat*)
kantari
kanta(tu) 1 | *kantatzen* | *kantatuko*
kantatu 2 ‘goretsi, goraipatu’
kantika
kantu
kapa ‘mahukarik gabeko jantzi zabala, jantzien gainetik ezarri ohi dena’
kapable ‘gai dena, gauza dena’
kapitulu
kaptibatarzun ‘gatibutasuna’
kaptibo ‘gatibua’
karastarzun ‘mingostasuna, samintasuna’
karats ‘mingotsa, mikatza’
kardinale ‘elizako kardinala’
karga ‘zama’ | *kargako* (*abere -*)
kargatu ‘zamatu’
kargu
kargudun
kargutu ‘eginbidea eman, agindu’
karioski ‘biziki, goxoki’
karitate
karitatos (adj)
karreatu | *karreatzen* | *karreatuko* ‘garraiatu’
karroin ‘izotza’
karroindatu ‘izoztu’
kartier ‘alderdia, eskualdea, bazterra’
kasa(tu) ‘erauzi, bota, urrunarazi’ | *kasatzen*
kasi (2) | *kasik* (2) ‘ia’
kastitate
kasu ‘kasua, egoera, gertakaria’
kasu egin
kathedral(e)
kathiña ‘gatea, katea’
kausa (-*ela -*) ‘arrazoiarengatik, hori dela eta’
**kausitu* 1 | *kausitzen* ‘aurkitu’
**kausitu* 2 | *kausitze* ‘atsegin eman’
**kausitu* 3 ‘asmatu’
ke
ken(du) | *kentzen*
keñu ‘keinua’
**kestione* (- izan) ‘auzia edo gaia izan’
kexarazi
kexatu
kirie-eleison ‘kristau liturgiako otoitz bat’
kitorik ‘dohan, hutsean’
**klar* ‘argi’ | *klarki*
 [klartu] | *klartzen* ‘argitu’
kofesa(tu) | *kofesatzen* | *kofesatuko* ‘elizan aitortu’
kofesione (5) & *konfesione* (2)
kofesor ‘aitortzaren entzulea’
kolera ‘haserrea’
koleratu | *koleratzen* ‘haserretu’
kolpa(tu) | *kolpatzen* ‘jo, zauritu’
kolpu ‘joaldia, kolpea’
komendatu ‘agindu, manatu’
komentu ‘fraideen eta mojen egoitza’
kom(m)un (adj) ‘ohikoa’ | *kom(m)unski*
 (alg) (5) & *komunzki* (1) ‘usu, maiz, ohiz’
kom(m)unia(tu) | *kom(m)uniatzen* ‘komekatu, jaunartu’
komunikatze ‘komekatzea, jaunartzea’
komunikatzera eman ‘jaunartzera eman’
kom(m)unione (- *seindu*) ‘jaunartzea’
konbeni
konbersa ‘tratua, harremana’
konbersione

konbertitu / *konbertitzen* / *konbertituko*
kondena
kondenagarri
kondenatu
kondizione
konduita ‘jokabidea’
konfiteor ‘kristauen otoitz jakin bat’
konfesion (2) & *kofesion* (5)
konforme
konfusione
**konjit(a) hartu*
konpañia (19) & *konpañia* (1) ‘taldea, lagundia’
konpañan (-*r*)*en* -) ‘-ekin batean’
konpañia atxiki ‘lagun egin norabait joatean’
konparainxa (1) & *konparanxa* (10) ‘alderaketa, parabola, adibidea’
konpara(tu) / *konparatzen*
konplimendu ‘adeitasun hitzak egitea’
konpli(tu) / *konplitzen* ‘bete, gauzatu’
konprenitu
 [konseillatu] / *konseillatzen*
konseillu ‘batzarrea, bilkura’
 [konsekratu] / *konsekratzen* ‘sagaratu’
konsekracione
konsentitu / *konsentitzen*
konserbatu / *konserbatzen*
konsidera(tu) / *konsideratzen*
konsolagarri
konsola(tu) / *konsolatzen*
konsolu
konsultatu / *konsultatzen*
kontenplazione
kontent ‘pozik’
kontentamendu
kontenta(tu) / *kontentatzen* / *kontentatuko*
**kontesta*
**kontino*
**kontrast* (2) / *kontrest* (1)
**kontrastatu* (1) & *kontresta(tu)* (1) / *kontrastatze-* (1) & *kontrestatze-* (1)
kontratu
kontre ‘aurka’ / *kontreko* / *kontrerat* / *kontreka*
kontrizione
konzebi(tu) / *konzebitzen* / *konzebituko*
konzenzia

konzeptione ‘sortzea’
konzertuz ‘guztiak batera, aho batez, adostasunez’
konzilio ‘batzarrea, kontseilua’
**kordokatu* / *kordokatzen* / *kordokatuko*
**kornado*
**korona* (12) & *korua* (1)
koronatu
koropilo ‘korapiloa’
korpitz (1) & *gorpitz* (98) & *gorputz* (2)
korrigi(tu) / *korrigitzen* ‘zuzendu’
korronpitu
korrupzione
**kor<sx>uan* (- ibili) ‘itsasoan lapurretan jardun’
korth (*aingurien* -) ‘zeruko gortea’
korua (1) & **korona* (12)
kostuma ‘ohitura’
kostumatu / *kostumatzen* ‘ohitu’
kotoiñ ‘kotoia’
kotsu ‘kutsua’
kreatu / *kreatzen* ‘sortu’
kreatura ‘izakia, sorkaria’
kreazale ‘sortzailea’
kreazione
kredo ‘kredo otoitza’
krima ‘heriotza, hilketa’
kriminel
**kroketarik idoki*
khronika
krudelki
kruzifikatu & **kuruzifikatu* / *kuruzifikatze-* ‘gurutziltzatu’
kukuruku
kundatu 1 / *kundatzen* ‘zenbatu’
kundatu- 2 / *kundatze-* / *kundatuko* ‘aipatu, kontatu’
kundatu 3 ‘kontuan hartu, gogoan hartu’
**kunde* (1) & *kunte* (1)
kundu 1 ‘kontuak’
kundu 2 ‘zenbaketa’
kundu(ak) eman ‘norbaiti zerbaiten berri eman’
kundu galdatu ‘kontuak eskatu’
kundutan (- *hartu*) ‘aintzat hartu, kontuan hartu’

kundutan (-sar) (bere buriareki) 'kontu egin'
kunplitu / kunplitzen
kuraje 'adorea'
kurajos- / kurajoski
kuriositatez
kurutze
kuruzifika 'gurutzefika, gurutzea'
**kuruzifikatu & kruzifikatu / kuruzifikatze-*
'gurutziltzatu'

L

labe
laborari 'nekezaria'
laboratu 'landu'
labur 1 (adj) / laburzki
labur 2 (alg) 'arte laburrik barne'
laburtu / laburtzen
lagun eman 'elkartu, erantsi'
lagunt / lagundu / laguntzen / lagunduko
laguntza (4) & lagunza (8)
**laidogarri*
laket
laketgarri
lan
landa erdal 'champ / campo'
landan (-ti(k), -rik -) 'tik & -z kanpo'
landare
landatu / landatzen
[landu] / lantzen
**lanjer*
lanjeros (adj) / lanjeroski
langile
lanpada 'lanpara'
lanza 'lantza'
laño 'soila, xinplea' / lañoki
**lañotarzun*
larru
laster
laster ein 'laster egin, korrika egin'
lasto
latin
**latxera*
**laudagarri*
lauda(tu) / laudatzen 'goraldu, goraiatu'

laudorio
laur 'lau zenbakia'
lauretan hoge'i 'laurogei'
lausengatu / lausengatzen 'losentxatu'
laxakeria (1) & laxokeria (17) 'utzikeria' /
laxokeriaz
laxarazi
laxa(tu) 1 'eginbideari arretarik jarri ez' /
laxatzen
[laxatu] 2 / laxatzen 'askatu'
laxo 'pertsonea utzia, arretarik gabea' / laxoki
laxotarzun 'lasaitzea, erlaxazioa'
[lazu] / lazten 'ikaratu, beldurtu'
laztura 'beldurra, ikara'
leal / lealki
lealitate
lege
legun
leben 1 (ordinala) / lehenik
leben 2 (alg) / lehenago
leben beno lehen
lebenbiziko / lebenbizikorik
**lehenik eta bizirik 'lehenbizikorik'*
/ lebertze-
lehia
**lehiataka*
lehiatu / lehiatzen
lehoin 'lehoia'
leiho
**leiñhuru 1 'argi printza'*
**leiñhuru 2 'zantzua, aztarna'*
**leize*
leku
lekuko 'ordainez, ordezkoa'
lekzione
lenguaje (2) & lenguaya (1)
lepo
lepra
leprazu
lerrarazi / lerraraziren
lerra(tu) / lerratzen 'bideratu, norabait joera
izan'
letra 'gutuna' (3)
lettra 'letra' (2)
libertate
libertimendu 'dibertimendua, dibertsioa'

libertitu / *libertitzen*
librainxa ‘askatasuna’
libra(tu) / *libratzen* / *libratuko*
libro (adj) / *libroki*
liburu
liferenzia ‘desberdintasuna’
liferent (adj)
likits
**likorn*
lili ‘lorea’ (*lore edo -*)
lilitu / *lilitzen*
listreatu / *listreatzen* ‘distiratu’
**lizon*
**lizonkeria*
lo (- izan) ‘lo egon’
lo egin
lo egon
 [lokartu] / *lokartzet-*
**<loherinha>*
lohi (adiera obszenoa) / *lohizko*
lohikeria
lohiztatu
lohitze ‘lokatzatza’
lorarazi- / *loraraziten*
lore (- *edo lili*)
 [lotu] / *lotzen* ‘lotzea, ez da lokartzea’
**lotsa* /
luma
lur 1 ‘lurra’ / *lurrezko*
lur 2 ‘ludia, mundua’
lurpe
luzamendu
luzarazi
luzat(tu) / *luzatzen*
luzaz
luze / **luza<tch>e*
luzetarzun

M

magnifikat ‘ama birjinenaren otoi-tza’
mahai (5) & *mahain* (13)
maingu ‘errena’
**mai<nh>atu-* / *mai<nh>atzen* / *mai<nh>a-*
tuko ‘bainatu’

mairu
mait(h)agarri
maitarazi- / *maitarazitzen*
mait(h)a(tu) / *mait(h)atzen* / *mait(h)atuko*
mait(h)e (adj)
mait(h)e (- edun) (ad)
majestate
makila
makur
 [makurtu] / *makurtzen*
malezia
mal(h)ur ‘nahigabea, kaltea’
mal(h)uro / *mal(h)uroski*
manamendu ‘agindua’
mana(tu) / *manatzen*
manazale ‘agintaria’
mandatari ‘mezularia, ordezkaria’
**maneatu* / *maneatzen*
manera
manna ‘Jainkoak igorri janari miragarria’
manu ‘agindua’ / *manuz*
manu eman ‘agindu’
manuko ‘menpekkoa’
manura (- egon)
**mañata*
maradikatu 1 / *maradikatze-*
maradikatu 2 (adj)
maradikazale ‘madrarikatzailea’
maradikziona ‘madrarikapena’
**mardo*
marka ‘seinalea’
**marraskaz* (*nigar -*) & **marriska* (iz)
 [marruskatu] / *marruskatzen* ‘igurtzi’
mar-teillu ‘mailua’
martir
martirio
marxant ‘merkataria, saltzailea’
**mathatu*
materia
maxela ‘matraileria, masaila’
ma<x>ima ‘esan handia, sententzia’
mediku
medioz (-en -) ‘en bitartez’
medisent ‘gaitzeslea, gaizkiesalea’
medisenzia ‘gaitzesana’
meditazione

medita(tu) / meditatzen
mehatxatu / mehatxatzen
mehatxu
mehe
menbro ‘gorputz atalak’
mement (20) & *memento* (17) ‘unea’
men ‘agintea, ahala’ / *meneko* ‘menpekoa’
mendekatu / mendekatzen
**mendekio*
mendi
**mendre*
menturala ‘ausaz, zoriz’
menturaz ‘beharbada, agian’
mentura(tu) / menturatzen / menturaturen
 (2) & *menturatuko* (1) ‘ausartu’
ments ‘zerbaiten eza, falta’
mereximendu
mereximendutsu
merexi(tu) / merexitzen / merexituko
merke
mesfida (- izan) ‘fidagaitza izan, ez fidatzea’
mesfidainxa ‘mesfidantza’
mesfidatu / mesfidatzen
**meskontent* (-kara)
mesperetxagarri
 [mesperetxarazi] / *mesperetxarazten*
mesperetxatu / mesperetxatzen / mesperetxatuko
**mesperetxu & mezperetxu*
metalesko ‘metalez egina’
methoda ‘metodoa’
meza
mezu
mia ‘mea, minerala’
mihi
mihimen ‘zumea’
mila / *milakaz* / *milatan*
min / *minki* ‘min handiz’ / *minkiago*
min (*buruko* -; *erdi* -; *haur* - -etan)
min-bizi (*bulharretan* -) ‘minbizia’
minbera
ministro
mintza(tu) / mintzatze / mintzatzen / min-
zaturen (8) & *minzatuko* (4)
mintzo (- izan)
miragarri / *miragarriki*
mirail & mirail ‘ispilua’

mirakulos (adj)
**mirakulu / mirakuluz*
mira ‘armaren mira’ / *miran*
miserable
miseria
miserikordia
miserikordios (adj)
misterio
misterios (adj) ‘misteriotsua’
modest (adj)
moldatu / moldatzen
molde 1 ‘era, modua, adibidea’
molde 2 ‘gai, iaioa’
mortal / *mortalki*
mortero ‘eraikuntzako masa, harri lotzeko’
mortifikatu / mortifikatzen
mortifikazione
moyen ‘baliabidea’
muble ‘altzaria’
muga
mugagabe
mundu
mundutar
mundutiar ‘munduko gizakia’
murru
murruxori ‘txolarrea’
murtxatu / murtxatzen ‘zupatu’
mut(h)il ‘morroia’
muthilko ‘mutikoa’
mutu
mustarda ‘ziapea’

 N

[nabaritu] / *nabaritzen*
**[nabasitu] / nabasitzen*
**nagi* / *nagiz* / *nagiki*
nagitu / *nagituren*
**nahar*
nahas(i) / nahasten
nahasteria ‘nahasketa’
nahi 1 (aditzean)
nahi 2 (iz) / *nahizko* (adj)
**nahibada* (17) & *nahibadare* (1) & *nahibada* ere (3)

nahigabe (iz) / *nahigabezko* (adj)
**nahikunde*
natura ‘izaera’
natural / *naturalki*
naturaleza
nausi ‘nagusi’
nausitu ‘nagusitu’
neholare ‘inola ere’
nehor ‘inor’
nehor ere...ez ‘inor ere ez’
nehun ‘inon’
nehun ere ez ‘inon ere ez’
neke / *nekez* ‘zailtasunez’
**neskato*
**net*
nezesarior / *nezesarioki*
nezesitate
ni
nigar 1 ‘negarra’ / *nigarrez*
nigar 2 ‘malkoa’
nigar egin (6) & **nigargite-* (1)
nihaur ‘neroni, neu’
noble
noiz
noiz eta ere (denborazkoa, 38) & *noiz ere*
 (1)
noizeti noizera ‘noizbehinka’ (1)
noizpait / *noizpaiko* & *noizpaizko*
nola / *nolako* / *nolaz*
nolako-nahi
nolerabaiko ‘nolabaiteko’
nor
nor ere...bait (erlatibozkoa)
norat-nahi
norbait
nun ‘non’
nunahi den...-n (erlatibozkoa, 2)
nunbait / *nunbaiko*
nunti-nahi

O

o (heiagorazkoa)
obedient (adj)
obediencia

obeditu / *obeditzen*
obi (1) / *hobi* (2)
objet ‘objektua’
obligatu
obbligazione (12) / *obliazione* (1)
oboro (3) & *aboro* (182) ‘gehiago’
obra
obratu ‘gauzatu, mamitu, egin’
**odei*
odio ‘gorrotoa’
odol
**ofentsa* (3) & *ofentsu* (6)
ofentsa(tu) / *ofentsatzen* / *ofentsatuko*
 ‘iraindu, laidoztatu’
oferenda (mezaren atal bat)
oferimendu
oferi(tu) (27) & *ofri(tu)* (21) / *oferitze-*
 (9) & *ofritze-* (1) / *oferitzen* (9) & *ofri-*
tzen (9) ‘eskaini’
ofiziale 1 ‘langilea’
ofizier ‘zaintzailea, goardia, menpekoa’
ofizio 1 ‘lanbidea’
ofizio 2 (elizakoak)
**ogen*
**ogen egin*
ogendun
ogi 1 ‘jateko ogia’
ogi 2 ‘garia’
**ohatu*
ohe
ohi 1 (aditzekin ohikotasun partikula)
ohoin ‘ebaszalea, lapurra’
ohoinkeria
ohora(tu) / *ohoratzen*
ohore / *ohorezko*
oihal
oihan
oihu / *oihuz*
oihu egin (4) & *oihu ein* (2)
oillar
okasione
okaztagarri / *okaztagarriko*
okupa(tu) / *okupatzen*
okupazione
olio
**omonier*

ondo ‘alboa’ / *onduan* / *ondotik* / *ondoko*
*ondo*z *ondo* ‘bata bestearen ondoren’
onest / *oneski*
**onestate*
opinione
**orabat* (4) & *orobat* (87) & *orobat ere* (20)
orai ‘orain’ / *oraiko*
oraidanik 1 ‘hemendik aitzinera’
oraidanik 2 ‘dagoeneko’
**orano*
orazione ‘otoitza’
ordain
**orde(i)ñu*
ordenario ‘ohikoa’ & *ordenariozki* ‘ohiz’
ordenarioz kanpokua ‘ohiz kanpokoa’
ordenatu ‘manatu, agindu’
ordian ‘orduan’
ordre 1 ‘agindua’
ordre 2 (eliztarren talde berezi bat)
ordu / *orduko* / *ordukotz* / *ordutik*
orein
oren ‘ordua, denbora’
orijinal
**orbit* / *orbitu* / *orbitzen* 1 ‘oroitu’
**orbitu* 2 ‘ohartu’
**orbitxapen* (13) & *orbitzapen* (1)
oro (551) & *horo* (1) / *oratan* (1), *oratarat* (2)
**orobat* (87) & *orabat* (4) & *orobat ere* (20)
ororen burian ‘azken batean’
orotarar ere ‘halaz ere’ (12)
oroz gañeko
orrua ‘garrasia’
**orzantz kolpu*
osagarri (16) & **osogarri* (1) ‘osasuna’
oso / *osoki* / *osorik*
**ospa*
ostatatu / *ostatatzen* ‘norbait lo egiteko etxean hartu’
ostatu ‘benta, arrotzak hartzeko egoitza’
ostia
**osto*
othoi ‘arren!’
othoi egin ‘otoitza egin’
ot(h)oi(tu) / *otoitze* / *otoitzen* / *otoituren*
 (1) & *otoituko* (3)

*othoitz*a ‘errezua’
otoitza e(g)in & *otoitze egin* (1)

P

paga(tu) / *pagatzen*
pagu ‘ordainketa’
**[pairatu]* / *pairatzen*
paje 1 ‘zerbitzaria’
**paje* 2 ‘orrialdea’
paket ‘paketea’
pakto
**[paleatu]* / *paleatzen*
parada ‘egokiera’
**paradusu*
paralitiko
paratu ‘ezarri, prestatu’
pare ‘parekoa, bezalakoa’
pareta ‘orma’
pharte ‘alderdia, zatia’ / *parteka* ‘zatika’
parte (- *edun*) ‘zerikustekorik izan’
parte egin ‘partaide bilakatu’
parte hartu ‘partaide izan’
**parte hun*
phartekatze ‘zatikatzea, antolaketa’
parteliant ‘partaidea’
pharti-arazi ‘joanarazi’
partida ‘arerioa, etsaia’
partikular
p(h)arti(tu) 1 / *partitzen* ‘alde egin, urrundu’
partitu 2 ‘banatu, eman’
**parrak igaran*
parropia ‘parrokia’
 [paseatu] / *paseatzen* ‘promenatu’
paseu ‘ibilaldia, paseoa’
pasione
**pasta*
pater ‘aitagurea’
**pati-arazi-* / *pati-araziko*
patriarka
paubre ‘txiroa’ (1) & *praube* (13)
pausatu 1 / *pausatzen* ‘atseden hartu’
 [pausatu] 2 / *pausatzen* ‘kokatu’
pausu 1 ‘atsedena’
pausu 2 (adj) ‘lasaia’ / *pausuz* ‘emeki’

pausurik ‘bakean’
pazenzia (29) & *pazienza* (1)
pazient / *pazienki*
pe ‘beheko alderdia’
 *[pekatu] / *pekatzen*
peko ‘menpekoa’
phena ‘nahigabea’ / *phenasko*
 **phena egin* ‘inor atsekabetu’
phenagarri
phenarazi ‘atsekabetu’
phenatu / *phenatzen* ‘atsekabetu’
penitent
penitenzia & *poenitenzia*
phenos ‘penagarria’
pensaketa (iz) ‘gogoeta’
pensaketa ari ‘gogoetan ari’
pensaketa(tu) / *pensaketatze-* ‘gogoeta egin’
pensamendu
pensa(tu) / *pensatzen*
penze ‘pentzea, soroa’
 **peorreria*
peredikatei ‘predikatzen den lekua’
peredikatu / *peredikatzen*
peredikazale ‘predikatzailea’
perediku (4) & *perediku* (1) & *prediku* (1)
 ‘predikua, sermoia’
perestu ‘prestua, ondratua’ / *perestuki*
 **peretxatu* / *p(h)eretzatzen*
perfeit (adj) ‘perfektua’ / *perfeiki*
perfeit(u) (ad) / *perfeitzen* ‘bikaintasuna er-
 dietsi’
perfekzione
peril ‘arriskua’
perla
permeti(tu) / *permetitzen*
permis (- izan) ‘zilegi izan’
permisione ‘baimena’
persekuzione
persona
 **pesa*
 *[phezatu] & *pizatu* (1) / *phezatzen* (2) &
pizatzen (4)
pietate
pietategarri ‘errukarria’
pijuntei ‘usatagia’
 <*pillarria*> ‘habea’

pilura ‘pilula’
pindar (*su* -) ‘txinparta, inarra’
pintatu
pintor
piru (*hari* -) ‘birua, albainua’
 **pitraill* ‘zeharkako habea’
pitz / *piztu* / *pizten* ‘biztu’
 [pitzarazi] / *pitzarazte-* ‘biztu-arazi’
 **pi<ch>oin*
 **pizatu* (1) & [phezatu] / *pizatzen* (4) &
phezatzen (2)
 **pizu* (adj) ‘astuna’
pizugallu ‘lasta’
 **plaga*
plaka (*plomuzko* -) ‘xafla’
 **plañu* (1) ‘pleinua, kexua, erosta’
plañu (- *egin*) (2) & *pleñu* (- *egin*) (1) ‘ke-
 xatu’
plaza 1 ‘herrickoa’
plaza 2 ‘lekua’
plazenzia ‘atsegina, plazerra’
plazer 1 (iz)
 **plazer* 2 (aditzean)
plazer egin (20) / *plazer egite-* (7) & **pla-
 zergite-* (2) / *plazer egiten* (3)
 plazer* (eradun*) ‘plazerra egin, nahia bete’
 **pleinta*
 *[plenitu] / *plenitzen* (1)
pleñi (- *izan*) (2) ‘kexatu’
plomu ‘beruna’
poillitarzun ‘edertasuna’
 **populu*
poroanza (4) & *poroanxa* (2) ‘froga’ / *po-
 roanzaz* (3) & *poroantzaz* (2) ‘esperien-
 tziaz’
poroa(tu) 1 ‘probatu, frogatu’ / *poroatzen* /
poroaturen
 **poroatu* 2 ‘ohartu’
por[r]oka-arazi ‘suntsitu’
porrokatu ‘suntsitu’
portu (*itsas* -)
po(r)tret ‘irudia’
poseditu (adj) ‘deabruak hartua’
posible
 **posiblez* ‘ahalaz’
 **pot egin*

poxi (- bat) 'pixka bat, apur bat, amiñi bat'
pozoiñ
pozoindatu / *pozoindatzen*
pratika
pratikatu
praube 'txiroa' (13) & *paubre* (1)
praubetu
praubezia
prediku (1) & *perediku* (4) & *pherediku* (1)
 'sermoia'
prefazio 'mezaren zati bat'
prefazione 'mezaren zati bat'
preferenzia
prepararazi- / *prepararazitzen*
prepara(tu) / *preparatzen*
preparazione
present (1) 'bertan izatea'
present (2) 'oparia'
presenzia
prest
presta(tu) / *prestatzen*
presumizione 1 'hantustea'
presumizione 2 (- ko bekathia) (erlijioa)
presunde 'presondegia, espetxea'
preziatu (adj) 'balio handikoa' / *preziatuki*
 'balio handia emanez'
 **prezio* 1 'salneurria'
 **prezio* 2 'saria'
preziski 'hain zuzen ere, preseski'
 **primezia*
primu 'oinordekoa'
prinze 'printzea'
prinzesa
prinzipal
prinzipio 'oinarria, hatsarrea'
proberbio
probeta / *probetxatu-* / *probetxaturen* 'aprobetxatu'
probetxos (adj) & *prootxos*
probidenzia
probinzia
prodigo (*haur* -) 'sosa erruz gastatzen duena'
profeta
promes 'agintza, hitza, promesa'
 [prometatu] / *prometatzen* 'agindu'
prootxarazi 'aprobetxarazi'

prootxa(tu) / *prootxatzen*
prootxos 'aprobetxagarria' & *probetxos* /
prootxoski
prootxu 'fruitua, onura'
 **propi* / *propitan* (-en -)
 **propitaje*
 [proposatu] / *proposatzen*
pro<x>imo 'lagun hurkoa'
psalme 'salmoa'
publik 'ezaguna' (4) & *publiko* 'orokorra,
 kalteez dihardu' (4)
publikano 'erromatarren artean zerga bil-
 tzailea'
publika(tu)
 **pulo*
pundu 'atala, alderdia'
punimendu 'zigorra'
puni(tu) / *punitzen* / *punituko* 'zigortu'
punizione 'zigorra'
punta (*erhi* -)
pur 'garbia' / **purki* 'berez'
purga
purgatorio
pusatu 'bultzatu'
puska
putzu
 **puçant*
 **puxulu*

R

realgi & *er[r]ealgi* 'egiazki'
rebelatu
reflexione & *er(r)eflexione*
regla
reglatu / *reglatzen*
relijione
relijos 'elizkoia'
 [remarkatu] / *remarkatzen*
remedio & *erremedio*
reprootxatu 'gaitzetsi'
reprootxu 'gaitzespena'
resi<gnh>azione
resolitu & *erresoli(tu)* / *resolitu* 'delibe-
 ratu, erabaki'

resoluzione & *er(r)esoluzione*
respe(k)tu & *errespe(k)tu* ‘begirunea’
rezebitu & *errezebi(tu)* / *rezebitze-* / *erreze-*
bitzen / *errezebituko*

S

sabel
sagar
sahets ‘saihetsa’
saint (1) & *seint* (381)
sakramendu
sakramentalki
sakratu
sakrifizio
sakrilegio
sala ‘etxeko egoitza’
salbagarri ‘salbatzeko aukera ematen duena’
salbamendu
salbarazi- / *salbarazitzen*
salba(tu) / *salbatzen* / *salbaturen* (1) & *sal-*
batuko (2)
salbazale ‘salbatzailea’
salbu (alg)
saldo ‘multzoa, taldea’
saldu / *saltzen* / *salduko*
salhatu
salhazale ‘salatzailea’
saltzale ‘saltzailea’
salutatu ‘agurtu, diosala egin’
samur(tu) / *samurtzen* ‘haserretu’
sanktifikatu
saristatu / *saristatzen* ‘sariztatu’
**sarkura*
sarri ‘laster’
sar(tu) & *sar(thu)* / *sartzen* / *sartuko*
sason ‘garaia’
satisfa(tu) / *satisfatzen*
satisfazione
**satsu*
satsukeria
satsutu
segida / *segidasko* / *segidan* / *segidanago*
segi(tu) / *segitzen* / *segituko*
segizale ‘jarraitzailea’

segret (adj) ‘gordea, sekretua’ / *segreki*
segretu (iz) ‘sekretua’ / *segretian* (alg)
segur / *segurki*
**seguranxa* (3) & *segurraingxa* (3) & *segur-*
tainxa (9) ‘ziurtasuna’
se(g)urta(tu) / *segurtatzen*
sei
seiehun (1) & *seiheun* (1)
seinda (13) ‘santa’ & *seinta* - (izen berezia
darama ondoan) (17)
**seindimendu* (146) & *seindimentu* (1) &
sendimendu (7)
seindi / *seinditu* (25) & *senditu* (1) / *seindi-*
tzen / *seindituko* (2) & *sendituko* (1)
seindu ‘santua’ / *seinduki*
seindutarzun
seindutu / *seindutzen* / *seindutuko*
seint (381) & *saint* (1)
seinta - (izen berezia darama ondoan, 17) &
seinda (13) ‘santa’
señale (3) / *señale* (3)
sekula(n) / *sekulako* ‘betiko’ / *sekulaz* geroz
seme
sendo (adj) ‘sendatua’
sendo(tu) / *sendotzen* / *sendotuko* ‘sendatu’
sendozale ‘sendatzailea’
senhar
sentenzia
**senthatu*
sentsu 1 ‘adiera’ & *zentsu*
sentsu 2 ‘zentzumen(ak)’ & *zentsu*
señalatu (1) / *señalaten* (2) & *señalaten*
(2)
señale (3) / *señale* (3)
separa(tu) / *separatzen*
serios / *serioski*
serora ‘moja’
sethiatu
sethio
sinagoga
sinheskor
sinhetsarazi
sinhetsi / *sinheste* / *sinhesten* / *sinhetsiko*
simple / *simpleki* & *ximpleki*
skrupula ‘eskrupulua’
skrupulos (adj)

so ‘begirada’
so egin (5) & *soin* (6) & *sogin* (58) / *sogite* /
sogiten (17) & *soiten* (8) / *soginen* (2) &
soinen (2)
so egon
sobera
sobera etsi
**sobre*
**[sobretu] / sobretzen*
sobrietate
sofri-arazi / *sofri-arazitzen*
sofrieria ‘sufrikarioa’
sofri(tu) / *sofritzen* / *sofrituko*
soi<nh>u ‘soinua’
sokorri ‘sorospena’
sokorri(tu) / *sokorritzen*
**solamente*
soldado
solido
**sordeitx* (5) & *sordetx* (1) & *sordeitz* (2)
/ *sordeizten*
**sordetxena*
sorhaiotarzun ‘sentikortasunik eza’
**sori*
sor(tu) / *sortzen*
sortzapen ‘jaiotza’
**sos*
soseu ‘sosegua’
spiritu
su / *sutan*
su-azi ‘txingar xehea, hausberoa’
subito ‘bat-batekoa’ / *subitoki*
substanzia
**suergaraiteko* (1) & *suergaraitiko* (1)
suerte ‘mota’
suertez ‘zoriak eraginik’
suge
sujet 1 ‘gaia’ (1)
sujet 2 ‘loturik egon, meneko izan’ (2)
sukar
superior (eliz-kargua)
suplizio
**suspetxa*
sustenga(tu) / *sustengatzen*
sustengu ‘bermea’
suthei ‘sutegia’

T

tabla ‘taula’
**thaik gabe* (2) & *thaiik gabe* (3) ‘etengabe’
**thaka*
talendu (1) & *thalentu* (2) ‘gaitasuna, ta-
lentua’
tapa(tu) / *thapatzen* ‘estali’
tapiz
thema ‘setakeria’
**tendre* / **tendreki*
**tendrezia*
tenore ‘garaia’ / *tenorez* ‘garaiz’ / *tenorezago*
tenpesta ‘ekaitza’
tenplu (6) & *tenplo* (1)
tentatu / *tentatzen*
tentazione
theologia
theolojien
**thermiño* (4) & *thermino* (1)
**teula*
**thimiama*
**thini*
[*thiratu*] / *thiratzen* ‘tiratu, tiro egin’
**thiraz(a)*
**thona*
thonatu
tindatu
tinki ‘hertsiki, tinkotasunez’
tonba ‘hilobia’
tormenta ‘suplizioa, oinazea, nekea’
[*tormentatu*] / *tormentatzen* ‘samindu, atse-
kabetu’
trabaiillatu / *trabaiillatzen* ‘lan egin, egi-
nahala egin’
trabaiillu ‘lana, eginahala’
traditu ‘traizioa egin’
**tradizale*
trafik ‘negozioa’
tranfigurazione
tratamendu
tratatu / *tratatzten*
tratu
trenpatu / *trenpatzen* ‘beraztu’
tesor ‘altxorra’
trista(tu) / *tristatzen*

triste
tristura
tronpa(tu) / *tronpatzen* (*engena edo -*) ‘en-
 gainatu, iruzur egin’
tronperia ‘engainua’
tronpeta
tronu
turko ‘turkiarra’

TT

ttipi ‘txikia’ / *ttipitto* ‘txikitxoia’
ttipitu / *ttipitzen* ‘txikiagotu’

U

**uhaitz*
uharre (1) & *uherre* (1) ‘uharra’
ukaldi (*bats -*) ‘arnasaldia, hats kolpea’
ukarai ‘eskumuturra’
ukatu / *ukatuko*
uken / *ukeiten* / *ukenen* ‘izan, eduki’
umazurtz ‘umezurtza’
umil / *umilgi* ‘umilki’
umiliarazi
umilia(tu) / *umiliatzen* / *umiliaturen*
umiliazione
umilitate
umiltarzun
 **umore* (anatomia)
undar ‘hondarrak, hondakinak’
ungendu ‘ukendua’
unide ‘inudea’
unione
unitu / *unitze-* ‘elkartu’
untsa (alg) / *untsatan* / **untsa* (iz)
untzi ‘ontzia’
 **ur*
urde ‘zerria’
urde kunde ‘zerrien kategoria, espeziea’
urgulu ‘harrotasuna’ & *urgullu* (1) / *urgu-
 luzko* (8) & *urgulezko* (1)
urgulutsu
urgulutsutu / *urgulutsutzenago*

urhats ‘urratsa’
 **urbe* / *urrezko*
 **urbentze* (1) & *urrentze* (1)
urkabe
urkarazi
urkatu / *urkatzen*
uros ‘zoriontsua’ / *uroski*
urositate ‘zoriona’
urratu / *urratzen*
urrikari ‘errukarria, urrikalgarria’
urrin ‘usaina’
urrindatu ‘zerbaitek usain txarra hartu’
urrun
urrun / *urrundu* / *urrunutzen* / *urrunduko*
urt(h)e
urzo ‘usoa’
usainxa ‘ohitura, usantza’
usatu / *usatzten* ‘ohitu, ohiz baliatu’
uspeldu ‘ubeldu’
uste (iz)
uste (- uken) ‘uste izan’
ustegabeko ‘itxaron gabeko’ / *ustegabian* ‘us-
 tekabean’
ustekunde ‘itxaropena, ustea’
ustel
usteldu / *usteltzen*
usteldura
usu 1 (alg)
usu 2 (adj)
 **usustamendu*
 **usustatu* / *usustatzen*
utsu ‘itsua’
utsumendu ‘itsutasuna’
utsutu / *utsutzen*
utzaraz / [utzarazi] / *utzarazten*
utz(i) / *utzite-* (1) / *uzten* (28) / *utziren*
 (1) & *utziko* (4)
 / *uzkaltze-* ‘iraultzea’

X

xaha(tu) / *xahatzen* / *xahatuko* ‘garbitu’
xahu ‘garbia’
xahutarzun
 **xar* / *xarki*

xarmagarri ‘zoragarria’
xartruz ‘fraide kartusiarra’
xedatu
xede
xebe
xehekatu / *xehekatzen*
xebetarzun
xerka ‘bila’
xerkarazi- / *xerkaraziten*
xerka(tu) / *xerkatzen* ‘bilatu’
**xerku*
xerkun (- *ibili, ari*)
xilarazi
xila(tu) / *xilatzen* ‘zulatu’
xilintxaka ‘zintzilik’
xilintxau ‘zintzilik’
xilinta ‘txilintxa, txilina’
xilo ‘zuloa’
ximiko ‘atximurra, imurtxia’
ximista erdal ‘éclair / relámpago’
ximpleki & *sinpleki*
**xoil* / *xoilki*
xoko ‘txokoa’
xori ‘txoria’
xorta ‘tanta’
**xorte* / *xorthez*
xortela ‘tanta’
xothil erdal ‘subtil / sutil’ / *xothilki* ‘iaiota-sunez, trebeziaz’
xuri ‘zuria’
xuxen
xuxent / *xuxentzen*

Z

zabal(du) / *zabaltzen* / *zabalduko* / *zabalik*
zabar
zabartu
zain ‘beta’ (geologia)
zaku
zallhu 1 (adj) ‘malgua’
zallhu 2 (adj) ‘arina’
[zalhutu] 1 / *zalhutzen* ‘malgutu’
[zalhutu] 2 / *zalhutze-* ‘arinago bilakatu lasterrago joan ahal izateko’

zamari ‘zaldia’
zango ‘hanka’
**zatitu* / *zatitzen*
zauri
**zaurthu* / *zaurtzen*
zazpi
zazpitan ‘frankotan’ (mintzo biblikoa)
zedarri ‘mugarria’
zelo ‘sua, garra, grina’ (erlijioa)
zelu ‘zerua’
zenturion
zentsu 1 & *sentsu* ‘adiera’
zentsu 2 & *sentsu* ‘zentzumen(ak)’
zentzu ‘kanorea, funtsa, zuhurtasuna’
zer
zer ere...bait (erlatiboakoa)
zerbait
zerbitxarazi / *zerbitxarazitzen*
zerbitxari
zerbitxa(tu) / *zerbitxatzen* / *zerbitxatuko*
 ‘zerbitzatu’
zerbitxu ‘zerbitzua’
zeremonia
zerendako ‘zertarako’
zergatik
zernabi (11) & *zernabi den* (15)
**zertako* 1 ‘zertarako’
**zertako* 2 ‘zergatik’
zerratu 1 / *zerratzen* ‘hertsi’
zerra(tu) 2 / *zerratzen* ‘barne hartu, gorde, sartu’
zerren ‘pipia’
zezen
ziek ‘zuek’
ziflet ‘masailekoa, belarrondokoa’
zihaur ‘zuhaur, zerori’
zilatu / *zilatzen* ‘zulatu’
zilhar
zilizio
zilo ‘zuloa’
zimendu
[zimurtu] / *zimurtzen*
zin egin
zin-zinez
zinta (*burdiñasko* -)
zintatu / *zintatze* (*erraiñak* - *zilizioz*)

<i>zintzurren</i> (- egite-) 'lepoa moztu'	<i>zuhurtarzun</i>
<i>zirkonkzisione</i>	<i>zuhurtzia</i> 'zuhurtasuna, jakituria, jakitatea'
<i>zirkonkzisu</i> 'erdaindu'	<i>zunbait</i> 'zenbait'
<i>zoin</i> 'zein'	<i>zunbat</i> 'zenbat' / <i>zunbatez</i>
<i>zoin ere...bait</i> (erlatibozkoa)	<i>zunbat-nahi</i>
<i>zoin-nahi</i>	<i>zunbat ere</i> 'nahiz eta'
<i>zoiñen</i> 'zeinen' (graduatazaila)	<i>zunbat ere...</i> <i>hanbatenaz</i>
* <i>zoiñenbeste</i>	<i>zunbatenaz ere...</i> <i>hanbatenaz (ere)</i>
<i>zola</i>	<i>zur</i>
<i>zor</i>	* <i>zurthaje</i>
<i>zordun</i>	* <i>zurtate</i>
<i>zorhi</i> / [zorhitu] / <i>zorhitzen</i> 'ondu, umotu'	<i>zurubi</i> 'esku-eskailera'
<i>zorhi-arazi</i>	<i>zuti</i> 'zutik'
<i>zortzi</i>	[zutitu] / <i>zutitzen</i>
<i>zu</i>	<i>zuzen</i> 'eskubidea'
<i>zuhur</i> 1 'jakintsua'	<i>zuzen</i> (- <i>edun</i>) 'eskubidea izan'
<i>zuhur</i> 2 'zentzuduna' / <i>ziburki</i>	<i>zuzenetan</i> (- <i>izan</i>) 'eskubidea izan'

2.6.2.2. *Suarés d'Aulan-en onepeneko hitzak*

* <i>ahulgu</i>	* <i>morde</i>
* <i>diozesa</i>	<i>ohi</i> 2 (adj, izandako kargua adierazteko)
<i>Heuskal Herri</i>	<i>sekretari</i> 'idazkaria'
<i>molde</i> 2 (<i>letra</i> -) / <i>moldeko</i> (- <i>letra</i>)	* <i>uztaill(a)</i>

2.6.2.3. *d'Abense-ren onepeneko hitzak*

<i>bikari</i> 'bikarioa'	<i>martxo</i>
<i>erosbide</i> 'erosteko bidean, moduan'	<i>ofizial(e)</i> 2 'elizako kargua'
<i>Jutsian</i>	* <i>si<gn>atu</i>
<i>laburtarzun</i>	<i>titulu</i>

2.6.2.4. *Izen bereziak*

Leku edo pertsona izen berezia kasu atzizkirik gabe doanean letra arruntean eman dugu, baina kasu marka daramanean letra etzanean.

Bestalde, leku izen eta izen berezien atal honetan ere, liburuan ohiko diren grafia arazo eta bikoizketak ditugu oro har. Transliterazioa egitean helburua formak ahalik eta gutien ukitzea izan da, betiere Euskaltzaindiak agintzen duenaren arabera jokaturik, baina *cc*, *ch*, *ll*, *mm*, *nn*, *th*, *tt*, *v* eta *y* grafiak berdin utzirik, etimologia arrazoiak edo tradizio grafikoaren indarra direla medio; hots eta grafia arteko arazoak saihesteko ez dugu *g* letra aldatu; hona aldaketen taula:

<ou> → <u>
 <ça, ço, çu> → <za, zo, zu>
 <ce, ci> → <ze, zi>
 <ca, co, cu> → <ka, ko, ku>
 <ph> → <f>
 <qu> → <k>
 <lh> → <ll>
 <mb, mp> → <nb, np>

<nh, gnh> → <ñ>
 <ss> → ? (konplexua da, cf. *assirienen, Thessalonikakuer* vs. *Rodriguessen*)
 <z> → <s> (bakan zenbaitetan; esate batera, *Ezpagnhatic, Heuzcal Herrico, heuzkaldunaren, Judaz, Tobiaz, Zozima* erako adibideetan)

2.6.2.4.1. Leku izenak

Afrika, *Afrikalat*
Akizeko
Akinakua (Aquinum)
Anglaterrako
Aragunako (Aragoi)
Aversako
Aviñonen
Barzalonako
Cantorberiko
Castillako
Efremeko (- *hirirat*)
Egiptako & *Egiptoko*, *Egiptorat*, *Egiptotik*
Erruman, *Errumako*, *Errumala*, *Errumalat* & *Romako*
España
Florenzako
Grenadako (Granada)
Grenoblako
Grezia, *Greziako*
Heuskal Herriko
Hiponako
Hongriako & *Hungriako*
Horebeko (Horeb mendia)
 <*Iseraeleko* & *Izeraeleko*>
Istriako
Italietan
Jerikotik
Jerusalem, *Jerusalemen*, *Jerusalemeko*

Jordaneko (- *uhaitza*)
Judako
Jutsian, *Jutsiako*
Kanako
Konstantinoplan
Korinthako & *Korinthiakuer*
Montefalkonen (Montefalco)
Naplaseko (Napoli)
Narniko
Nazianzakua (Nazianzus)
Nizakua
Olibetako & *Olivetako* (- *baratzian*)
Oxforteko
Portugaleko
Rabbako
Romako & *Erruman*, *Errumako*, *Errumala*,
Errumalat
Samariako
Saxakuak (Saxonia)
Sienakuak
Sioneko (- *borthia*)
Sodomatik
Talaverakuaz
Troyes
Tyberiadeko (- *itsasuan*)
Thesalonikakuer
Zistauko (- *ordre*)

2.6.2.4.2. Gentilizioak

ammonitak
asirienen
damaszenakua
galatakuak
heuskaldunaren

kananeako emaztia
machabeen
moabitak
filistheenek
tridentineko (- konzilio)

2.6.2.4.3. Liburuaren inguruko pertsona izen bereziak

Philippe d'Abense
 Antonio Aubanel
 Bonneau
 Charlez Augusta *Kieni*

(Aita) Alfonsa Rodriguez & Alfonsa *Rodri-*
guessen
 Louis-Marie de Suarés d'Aulan & Louis-Ma-
 ria de Suarés d'Aulan & Suarez d'Aulan
 Abbé Vigneau

2.6.2.4.4. Liburuaren barreneko pertsona izen bereziak

Abakuk & Habakuk
Abrahami
 Absalon
Achaben
 Adam
Aita Aquavivak
 Aita Araoz
Aita Avilak
 Aita Fevre
Akanek
 Akior
Albert Handiak
 Ama Virginia
 Anastase
 Andardana Maria (- *Portiunkulakuaren*)
 Antiochus
 Areopagita
 Aristote
 Aser
Assueri
 Atila
Azariasek
 Beda
 Bernat
 Bernat Kintaval
Blanchak
 Blossius

Danieli
 David & *Davitek*
 Demokles
 Diogena & *Diogenek*
 Dosithea
 Elias & *Eliak*
 Elisea
Estherrek
 Euseba
 Eustokium
Evari
Ezechiasen
 Ezechiel & Ezekiel
Ferdinantek
 Filipe bigerrena
Geminiren
 Gerson
 Gilas & Gillas (frantsesez *Gilles*, gaztelaniaz *Gil*)
 Guimond
 Habakuk & Abakuk
 Hernand
 Hesichius
 Hierothea
 Hugas Seint Viktor (frantsesez *Hugues de saint Victor*, gaztelaniaz *Hugo de S. Victor*)

Hunna	<i>Mifbosetek</i>
Isak	Moises & <i>Moisek</i> & <i>Moisari</i>
Isaia & Isaya	<i>Nabukod(h)onosorrek</i>
<i>Isabelak</i>	Nikolas
Jakes	Nizefora Calixta
<i>Jakopek</i>	Oloferna
Jeremia	Pafnuza
Jesu-Christo	Paule
Jesus	Pia Bigarren (- <i>Aita Seindiak</i>)
<i>Jezabelen</i>	<i>Platonek</i>
Joab	Posidoine
<i>Joane Paulek</i>	Rafael
Joan(n)es (- <i>virginak</i>)	Rupert
Joannes (- <i>Egiptako abade seindia</i>)	Salamon
Job & Jop	Samson
<i>Jonathasen</i>	<i>Samuelek</i>
Josafat	Satan
<i>Jose<ph>en</i>	Silvestre
Juda Maccabea	<i>Sokratek</i>
Judas	Surius
Judith	<i>Tertullianek</i>
Justinien	Thais
Kasius	<i>Thomas a-Kanpisek</i>
Kasien & <i>Kasianek</i>	Tobias & <i>Tobiak</i>
Leon	Totila
Lipomam	Uria
<i>Lothen</i>	Zacharia & Zakaria
Ludolfa	<i>Zacheak</i>
Luis Franzisko	Zelestin
(Maria) Ma(g)dalena	Zesaire
Maria (Portugaleko prinzesa)	Zosima (frantsesez <i>Zozime</i> , gaztelaniaz <i>Zó-simo</i>)
<i>Mendosak</i> (kardinala -)	
Michea & Micheo	

2.6.2.4.5. Saindu izenak

Joandene Jakobe	<i>Seint Anselmak</i>
Joandene Jo(h)an(n)e Batista & Joandene Jo(h)anne (-) Baptista	Seint Antoni & Seint Antonio
Joandene Jo(h)anne Evangelista	Seint Antonin (Florenzako archapezpikia)
Joandene Paule	<i>Seint Athanasek</i>
Joandene Petiri	Seint Augustin
<i>Seint Anbrosiak</i> & <i>Seint Ambrosiek</i> & <i>Seint Anbrosiok</i>	Seint Barthelemi <i>Martirenak</i>
Seint Andre	<i>Seint Basilak</i> & <i>Seint Basiliok</i>
	<i>Seint Benuetek</i>
	Seint Bernat

Seint Bonaventura	Seint Jean <i>Klimakakuak</i> & Seint Jean <i>Klimakusek</i>
Seint Chrisostoma	<i>Jean Klimakusek</i>
Seint Denis	<i>Seint Jeromak</i>
Seint Dominika	<i>Seint Klementez</i>
<i>Seint Dorotheak</i>	Seint Laurenz <i>Justinienek</i>
Seint Edmond	<i>Seint Leonek</i>
<i>Seint Efrenek & Seint Efrenek</i>	Seint Loup
<i>Seint Franzesek</i>	<i>Seint Lukek</i>
Seint Franzes <i>Borgiasek</i>	Seint Matheu
Seint Fulgenza	Seint Mathias & <i>Seint Mathiaren</i>
Seint Gregorio	Seint Nila & <i>Seint Nilek</i>
Seint Gregorio <i>Nazianzakuak</i>	Seint Pierra <i>Zelestinek</i>
Seint Gregorio <i>Nizakua</i>	Seint Thomas <i>Akin(h)akuak</i>
(Seint) Gregorio <i>Toursekuak</i>	Seint Thomas <i>Cantorberrikuarendako</i>
<i>Seint Hilariorak</i>	Seint Thomas <i>Villenuvakuak</i>
<i>Seint Hilarionek</i>	Seint Vast
Seint Hugas	<i>Seint Vizentek</i>
Seint Ignazio	<i>Seint Ziprianek</i>
<i>Seint Isidorak</i>	<i>Seint Zirilak & Seint Zirillek</i>
Seint Jean <i>Damaszenakuak</i>	

2.6.2.4.6. Seinta izenak

Seinta Elizabeth	<i>Seinta Kleraren</i>
<i>Seinta Gertrudari</i>	<i>Seinta Lidwinaren</i>
Seinta Katharina <i>Siennakuak</i> & Seinta Katherina <i>Siennakuak</i>	Seinta Margarita <i>Seinta Mekthildari</i>

Bibliografia

- Agirre, P., 1996, *Athanase Belapeire: Catechima laburra (1696). Autorearen garaia, nor-tasuna eta idazlanak. Grafiak eta fonologia. Edizio kritikoa eta hiztegia*, UPV/EHUko doktoretza tesi argitaragabea.
- , 2001a, “Belapeireren grafiak”, *ASJU* 35/1, 299-361.
- , 2001b, “*Catechima laburra*, zubereraren ezaugarri fonologikoen lekukoa”, *ASJU* 35/2, 653-787.
- Akesolo, L., 1982, “Aditz-izena Lopez idazlearen liburuan”, *Euskera* 27/2, 443-446.
- Alberdi, J., 1996, *Euskararen tratamenduak: erabilera*, Iker 9, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Aldai, G., 1998, “A propósito del aoristo vasco”, *FLV* 79, 377-386.
- , 2008, “Sobre el significado arcaico de las formas con prefijo *l-*: su uso en Lazarraga”, *FLV* 108, 301-327.
- Arejita, A., 2008, “Kapanagaren dotrina”, in M. O. Kapanaga, *Dotrina christiñauena*, La-bayru, Bilbo, vii-lv.

- Azkarate, M. & P. Altuna, 2001, *Euskal morfologiaren historia*, Elkarlanean, Donostia.
- Bouda, K., 1948, "Les formes respectueuses du verbe mixain", *Eusko Jakintza* 2, 595-615.
- Camino, I., 1997, *Aezkoako euskararen azterketa dialektologikoa*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- , 2004, "Nafarroa Behereko euskara", *FLV* 97, 445-486.
- , 2008, "Nafarroa Behereko euskara zaharra", *ASJU* 42/1, 101-169.
- , 2009a, "Mugako hiztun eta aldaerak ipar-mendebaleko Zuberoan", *FLV* 111, 153-218.
- , 2009b, "Hizkuntza-aldakortasunari Amiküzetik so", *Lapurdum* 13, 61-80.
- Catach, N., 1986, *L'orthographe française*, Nathan, Paris.
- , 2001, *Histoire de l'orthographe française*, Honoré Champion, Paris.
- Darricarrère, J. B., 1911, "Le livre basque intitulé: *Onsa hilceco bidia* "Le moyen de bien mourir", *RIEV* 5, 14-46.
- Encinar, K., 2008, "Lapurdiko Aturriko euskara: Barozeko *ü* bokalaz", *Euskera* 53/2, 383-395.
- Epelde, I., 2003, *Larresoroko euskara*, UPV/EHUko doktoretza tesi argitaragabea.
- Etxarren, J.- B., 1976, "Euskal literatura Baxenafarren", *Euskera* 21, 259-265.
- , 1976, "Litterature bas-navarraise", *Euskera* 21, 265-269.
- Euskaltzaindia, 1999, *Euskal gramatika. Lehen urratsak-V (mendeko perpausak 1)*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- , 2008-2012, *Euskal Herri Hizkeren Atlas* I, II, III eta IV, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Grosclaude, M., 1987, "L'évolution comparée de la scripta et de l'écrit littéraire béarnais du XIIIe s. à la Révolution de 1789", in R. Cierbide (arg.), *Pirenaico navarro-aragonés, gascón y euskera*, UPV/EHU, Bilbo, 277-294.
- Haase, M., 1994, "Amikuzera", in R. Gómez & J. A. Lakarra (arg.), *Euskal Dialektologiako Kongresua*, ASJU-ren Gehigarriak 28, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 173-187.
- Haristoy, P., 1982, *Les Paroisses du Pays Basque pendant la période révolutionnaire*, Harriet, Baiona.
- Hualde, J. I., 1993, "Topics in Souletin Phonology", in J. I. Hualde & J. Ortiz de Urbina (arg.), *Generative Studies in Basque Linguistics*, Benjamins, Amsterdam-Philadelphia, 289-327.
- Intxausti, J., 1995, "Leizarraga eta Leizarragatarrak (1563-1571), erreforma-kontrarreformetako ilun-argitan", *RIEV* 40, 119-160.
- Irigoyen, A., 1975, "Done Miliaga Kukullakoa eta euskara", *Euskera* 20, 161-186.
- , 1985, "Euskarazko izen-sintagma mugatzailerik gabekoez", *Euskera* 30/1, 129-139.
- Jaureguiberry, C. de, 1953-7, "Le verbe basque souletin", *Eusko Jakintza* 7, 69-84.
- Lacombe, G., 1931, "Le traducteur de Rodriguez et son dialect", *Gure Herria* 11, 68-69.
- , 1947, "Les traductions basques de St. Mathieu (de 1856 à 1869)", *Eusko Jakintza* 1, 289-294.
- Lafitte, P., 1977, "Koska eta entterka Heletan", *Euskera* 22, 138-139.
- , 1979 [1944], *Grammaire basque (navarro-labourdin littéraire)*, Elkar, Donostia.
- , 1981, "Joakin Lizarragaren euskalkiak Ipar-Euskadikoekin dituen kidetasun zenbaitez", in *Euskalarien nazioarteko jardunaldiak*, Iker 1, Euskaltzaindia, Bilbo, 403-404.
- , 1982, "Alfonsa Rodriguez Jesusen Konpañako aitaren *Giristiño perfetziolarien praktikaren parte bat heuskarala itzulia, heuskara bezik eztakitenendako*", *Euskera* 27/2, 437-442.
- Lafon, R., 1951, "La langue de Bernard Dechepare", *BAP* 7, 309-338.
- , 1962, "Sur la voyelle *ü* en basque", *BSL* 57, 83-102.
- , 1972, "Joanes Leizarraga, itzularia eta idazlea", *Euskera* 17, 148-154.

- , 1980 [1943], *Le système du verbe basque au XVIe siècle*, Elkar, Donostia & Baiona.
- , 1999, *Vasconiana*, Iker 11, Jean Haritschelhar eta Pierre Charritton (prest.), Euskaltzaindia, Bilbo.
- Lakarra, J. A., 2006, “Notas sobre iniciales, cambio tipológico y prehistoria del verbo vasco”, in J. A. Lakarra & J. I. Hualde (arg.), *Studies in Basque and historical linguistics in memory of R. L. Trask*, *ASJU* 40/1-2, 561-621.
- Manterola, J., 2009, “Erakusleak berreraikitzen: arazoaren beste alderdi bat”, *Lapurdum* 13, 261-275.
- , 2012, “-a morfemaren erabilera (eza) ekialdeko euskaretan”, in J. A. Lakarra, J. Gorrochategui & B. Urgell (arg.), *Koldo Mitxelena katedraren II. biltzarra*, UPV/EHU, Gasteiz, 71-95.
- Mitxelena, K., 1977 [1961], *Fonética Histórica Vasca*, *ASJU*-ren Gehigarriak 4, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- Mounole, C., 2006, “Quelques remarques à propos de l’histoire des périphrases basques”, in J. A. Lakarra & J. I. Hualde (arg.), *Studies in Basque and historical linguistics in memory of R. L. Trask*, *ASJU* 40/1-2, 723-738.
- , 2010, “Alineazio aldaketak euskararen diakronian”, in B. Fernández, P. Albizu & R. Etxepare (arg.), *Euskara eta euskarak: aldakortasun sintaktikoa aztergai*, *ASJU*-ren Gehigarriak 52, UPV/EHU, Bilbo, 151-169.
- , 2011, *Le verbe basque ancien: étude philologique et diachronique*, UPV/EHU & Bordeaux III-ko doktoretza tesi argitaragabea.
- & R. Gómez, 2012, “Euskara zahar eta klasikoa”, in I. Igartua, J. Gorrochategui & J. A. Lakarra (arg.), *Euskararen historia*, Eusko Jaurlaritza, Gasteiz, argitaratzeko.
- Mujika, J. A., 2002, *Euskal ortografiaren hastapenak Iparraldeko literaturan*, UPV/EHU, Bilbo.
- N’Diaye, G., 1970, *Structure du dialecte basque de Maya*, Mouton, The Hague & Paris.
- Oihartzabal, B., 1992, “Elizanburu kondatzailearen euskara”, *Euskera* 37/1, 231-245.
- , 1997, “Hiru aditz aurritzki zahar 16. mendeko testuetan”, *Lapurdum* 2, 45-62.
- , 2001a, “Zenbait gogoeta euskarak letra hizkuntza gisa izan duen bilakaeraz (xvii-xviii. mendeak)”, *Litterae Vasconicae. Euskararen iker atalak* 8, 9-46.
- , 2008, “Ohar bat literatura historiografiaz: B. Etxepare Erdi-Aroko autore?” in *Jean Haritschelhar-i omenaldia*, Iker 21, Euskaltzaindia, Bilbo, 491-521.
- Orpustan, J.-B., 1994, “Les noms des maisons dans la toponymie médiévale”, in P. Bidart (biltz.), *Le Pays de Soule*, Izpegi, Baigorri, 193-218.
- , 1998, “Sur la littérature de langue basque au XVIIIe siècle”, *Lapurdum* 3, 229-239.
- Padilla, M., 2013, “Euskararen laguntzaile ahantzia: *iron aditzaren historia”, *FLV* 116, 131-169.
- Pikabea, J., 1993, *Lapurtera idatzia (xvii-xix). Bilakaera baten urratsak*, Kutxa Fundazioa, Donostia.
- Rebuschi, G., 1997, “Remarques sur le pronom *Haina*”, *Lapurdum* 2, 63-81.
- Rijk R. P. G. de, 1980, “Erlatiboak idazle zaharrengan”, *Euskera* 25/2, 525-536.
- Santazilia, E., 2010, “Un retrato del artículo vasco en el año 1895 mediante el programa *VDM*”, in G. Aurrekoetxea & J. L. Ormaetxea (arg.), *Tools for linguistic variation*, *ASJU*-ren Gehigarriak 53, UPV/EHU, Bilbo, 175-205.
- Sarasola, I., 1991 [1986], “Elissamburu”, in *Jean Baptiste Elissamburu. Piarres Adame*, Elkar, Donostia, 21-28.

- Sommervogel, C., 1960 [1895], *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, Editions de la Bibliothèque S. J., Lovaina.
- Urgell, B., 2001, "Sarrera", in Fr. Pedro Antonio Añibarro, *Gueroco guero*. Edizio kritikoa, Euskararen lekukoak 22, Euskaltzaindia, Bilbo, xv-ccix.
- , 2006, "Para la historia del sustantivo verbal en vasco", in J. A. Lakarra & J. I. Hualde (arg.), *Studies in Basque and historical linguistics in memory of R. L. Trask*, *ASJU* 40/1-2, 921-948.
- Videgain, X., 1983, "Alokutiboa Lopez-engan (1782)", in *Piarres Lafitte-ri omenaldia*. Iker 2, Euskaltzaindia, Bilbo, 625-646.
- , 1991, "Lexiaren inguruan Euskal Herriko atlas linguistikoaren inkestagintzan", in J. A. Lakarra (arg.), *Memoriae L. Mitxelena magistri sacrum (II)*, *ASJU*-ren Gehigarriak 14, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 1059-1092.
- Villasante, L., 1979, *Historia de la literatura vasca*, 2. argit., Aranzazu, Burgos.
- , 1982, "Lopez idazlearen omenez", *Euskera* 27/2, 433-435.
- Zink, G., 1986, *Phonétique historique du français*, PUF, Paris.
- Zulaika, E., 1999, *Ioanes Leizarragaren aditza*, Deustuko Unibertsitatea, Donostia.

Corpusa

- Agirre, P., 1998, "Pronus singulis diebus Dominicis clarè & distinctè immediatè post Evangelium populo legendus", *ASJU* 32/1, 1-46.
- Altuna, P., 1979, *Etxeperaren hiztegia*, Mensajero, Bilbo.
- Arana, A., 2001, *Zaraitzuko hiztegia. Zaraitzuera-euskara batua. Euskara batua-zaraitzuera*, Hiria & Nafarroako Gobernua, Alegia & Iruñea.
- Aranzadi Zientzia Elkarte, 1990, *Euskalerriko atlas etnolinguistikoa* [EAEL], Aranzadi, Donostia.
- Aresti, G., 1972, "Flexiones verbales empleadas por Leizarraga de Briscous, en sus traducciones vascas de 1571", *FLV* 11, 157-194.
- , 1973, "Léxico empleado por Leizarraga de Briscous", *FLV* 13, 61-128.
- Argaiñaratz, P., 1978 [1665], *Devoten breviarioa*, Hordago, Donostia.
- Arxu, J.-B., 1979 [1868], *Bi mihiren gramatika. Uskara eta frantsesa*, Hordago, Donostia.
- Arzamendi, J. & M. Azkarate, 1983, "Léxico de los refranes de B. de Zalgiz", *ASJU* 17, 265-327.
- Axular, 1954 [1643], *Gero*, Manuel Lekuonaren edizioa, Itxaropena, Zarautz.
- Belapeyre, A., 1696, *Catechima laburra eta Jesus-Christ goure ginco jaunaren eçagutcia, salvatu içateco*, Jérôme Dupoux, imprimaçaliáz eguina, Pauven.
- Beriain, J., 1980 [1621], *Tratado de como se ha de oyr missa*, Hordago, Donostia.
- Bilbao, G., 1996, "Jean Mekol Garindañekoaren *Edipa* pastorala (1793)", *ASJU* 30/1, 239-332.
- , R. Gómez, J. A. Lakarra, J. Manterola, C. Mounole & B. Urgell, 2010, *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, UPV/EHU, Gasteiz. Interneten eskuragarri: <http://www.lazarraga.com>
- Bonaparte, L.-L., 1991, *Opera omnia vasconice*, 4 liburuki, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Cazenave, Abbé, 1999, *La doctrine chrétienne traduite de l'espagnol en basque bas-navarrais-mixain, tel qu'il est parlé à St. Palais*, in Pagola et alii, 1999a, 223-246. [Donap kat]

- , 1999, *La doctrine chrétienne traduite de l'espagnol en basque bas-navarrais-arberouan, tel qu'il est parlé à St. Martin d'Arberoue*, in Pagola et alii, 1999a, 251-274. [Donam kat]
- , 1999, *Girichtino-dotrina edo katichima. Aita Gaspar Astete Jesuistak espāñolez ickiatia, Donibane Garaziko heskuararat itzulia*, in Pagola et alii, 1999a, 141-174. [Donib kat]
- , 1999, *Jesu Khrichtoin ebanjelio seindia San Mathiūin ääbera*, in Pagola et alii, 1999a, 17-76. [Caz SM]
- , 1999, *Jondoni Juane apostoliain apokalipsa Gaaziko heskuaran emana esplikazione zoim-baitekin*, in Pagola et alii, 1999a, 107-139. [Caz JJ]
- Coyos, J.-B., 2006, "L'apport lexical de l'occitan gascon bearnais au basque souletin: recherche des champs conceptuels", *BMB*, hors série, 201-223.
- Charles Auguste Le Quien de Laneufville argitarazle, 1786, *Catichima edo fediarene eta guiristino-eguien explicacione laburra*, René Leclercq, Akize. [Laneufville]
- Davant, J.-L., 2009, *Zuberoako literaturaz. Antologia laburra*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- , 2010, "Jesü Kristen imitazionea", Martin Maisterren *Jesü Kristen imitazionea* lanaren edizioa aitzinsolasa, Euskaltzaindia, Bilbo, 9-37.
- Duhalde, M., 1978 [1809], *Meditacioneac gei premiatsuenen gainean*, Hordago, Donostia.
- Duhau, H., 1993, *Hasian basi. Beskoitzeko euskara*, Alinea, Donibane-Lohizune.
- Duvoisin, J.-P., 1978 [1857], *Dialogues basques*, Hordago, Donostia.
- Egiategi, J., 1983 [1785], *Lehen liburua edo filosofo huskaldunaren ekheia (1785)*, Txomin Peillenen edizioa, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Estornés Lasa, J., 1984, "Mendigatxa'k Azkueri kartak, 1902-1916. Eta Erronkari'ko uskaratik utzulpen ta goarpenak", *FLV* 43, 55-127.
- , 1985, "Zoilo'ren uzta. La cosecha de Zoilo", *FLV* 45, 31-93.
- Estornés Lasa, B., 1997, *Diccionario español - uskara roncalés. Erronkariko uskararen hiztegia*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- Etcheberry, J.-B., 1986, *Hazparneko misionestak*, Cordeliers, Baiona.
- Examendi, E., 1985, *Aurora*, Maiatz, Baiona.
- Exeberri [Ziburukoa], J., 1981 [1669], *Manval devotioenezcoa, edo ezperen oren oro escvetan errabillitçeco liburutchoa. Escarazco versutan eguiña, eta gutzia bi partetan berecia*, Patxi Altunaren edizioa, Mensajero, Bilbo.
- Exegorri, Ph., 2003, "Jeruntzeko üskara. Ekialdeko euskara", *FLV* 93, 247-286.
- Exepare, B., 1980 [1545], *Linguae vasconum primitiae*, Patxi Altunaren edizioa, Mensajero, Bilbo.
- Garate, G., 1988, *Erdarakadak. Euskaraz ongi mintzatzeko hiztegia. Zazpi probintzietako adibideak*, Mensajero, Bilbo.
- Gasteluçar, B., 1983 [1686], *Eguia catolicac salvamendu eternalaren eguiteco necesario direnac*, Lino Akesoloren edizioa, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Gèze, L., 1979 [1873], *Éléments de grammaire basque*, Hordago, Donostia.
- Haritschelhar, J., 1970, *L'oeuvre poétique de Pierre Topet-Etchahun*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Harizmendi, C., 1978 [1658], *Ama Birjinaren ofizioa*, Hordago, Donostia.
- Igantçtaco pronoua, eta hilen pronoua*, Pauben, G. Dugue' eta J. Desbaratz, beithan mouledeço leteretan eçarria, c. 1757.
- Inxauspe, E., 1991 [1856], *Jesus-Kristen Ebanjelio Saintia Sen Mathiuren arauéra*, in *Opera Omnia Vasconice* 2, Euskaltzaindia, Bilbo, 161-243.

- , 1991 [1858], *Jaundone Joubane apostoliaren apokalipsa*, in *Opera Omnia Vasconice* 2, Euskaltzaindia, Bilbo, 271-307.
- , 1979 [1858], *Le verbe basque*, Hordago, Donostia.
- Iribarnegarai, 1999, *Yesu Chrichtoin Ebanyeliua San Mathioin arabera*, in R. M. Pagola, I. Iribar & J. J. Iribar (arg.), *Bonaparte ondareko eskuizkribuak. Mendebaldeko behe-nafarrera*, Deustuko Unibertsitatea & Eusko Jaurlaritza, Bilbo, 19-81. [Irib SM]
- Irigoyen, A., 1957, “Cartas de Inchauspe al príncipe Luis Luciano Bonaparte”, *Euskera* 2, 171-260.
- Irizar, P., 1992, *Morfología del verbo auxiliar roncalés*, Nafarroako Gobernua & Euskaltzaindia, Iruñea.
- , 2002a, *Morfología del verbo auxiliar bajo navarro oriental II*, Nafarroako Gobernua & Euskaltzaindia.
- , 2002b, *Morfología del verbo auxiliar suletino*, Euskaltzaindia.
- Kamino, P. & P. Salaberri Zaratiegi, 2007, *Luzaidako euskararen hiztegia*, Nafarroako Gobernua & Euskaltzaindia, Iruñea & Bilbo.
- Kerejeta, M. J., 1991, “Notas sobre las poesías premiadas en Pamplona en 1609 y 1610”, in J. A. Lakarra (arg.), *Memoriae L. Mitxelena magistri sacrum*, ASJU-ren Gehigarriak 14, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 161-183.
- Lafitte, P., 1972, *Poèmes basques de Salvat Monbo (1749-1821). Présentés, transcrits, traduits et annotés par Pierre Lafitte*, Ika, Baiona.
- Lakarra, J. A., 1995, *Harrieten gramatikako hiztegiak (1741)*, ASJU-ren Gehigarriak 18, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- & B. Urgell, 1988, “Lécluse-ren Hiztegia. Euskalaritzaren Historiarako Lanabesak (II)”, *ASJU* 22/1, 99-211.
- Larrasket, J., 1939, *Le basque de la Basse-Soule orientale*, Klincksieck, Paris.
- Leizarraga, I., 1979 [1571], *Iesus Christ gyre Iavnaren Testamentu Berria, Kalendreru eta ABC, edo Christinoen Instructionea*, Hordago, Donostia.
- Lespy, V. & P. Raymond, 1998, *Dictionnaire béarnais. Ancien et moderne*, Marrimpouey, Pabe.
- Lizarza, A. de, 1967, “Apuntes léxicos de la traducción bajo-navarra de Alfonso Rodríguez (1782)”, *ASJU* 1, 98-162.
- Loidi, A., 1996, “Santa Catherina pastoralaren XIX. mendeko bi eskuizkribu”, *ASJU* 30/2, 497-603.
- , 2004, “Antiokiako San Julianen pastorala (1770)”, *ASJU* 38/1, 1-133.
- , 2009, “Klotildaren miraria *Klobis* pastoralean”, *ASJU* 43/1-2, 597-613.
- Louis-Maria de Suarez d’Aulan argitarazle, 1740 ingurukoa, *Catichima edo fediarren eta guiristino-eguien explicacione laburra*, G. Dugue eta J. Desbaratz, liburu saldalearen inprimariatic, Pauen.
- Maister, M., 1758, *Jesu-Kristen imitacionia*, T. Kempisen lanaren itzulpena, Dugue & Desbaratz, Pabe.
- Materre, E., 2008 [1623], *Dotrina christiana, bigarren inpressionean debocinozco othoitz eta oracino batqueuz berreturic*, Labayru, Bilbo.
- Maytie de, J., 1706, *Catechima Oloroeco diocezaren cerbutchuco, ecinago illustre eta ohorgarry Messire Joseph de Revol hanco apezcupiaren manuz eguina*, Jérôme Dupoux, Pauen. [Olor kat]. Baliatu dugu 1746ko beste argitalpen bat ere.

- Mercy, A., 1780, *Andere Dona Maria Scapularicouaren confrariaco, bulla, decreta, statutac, eta maniac edo chediac. Esquiulaco parropia eličan, haren conceptionecouan eçaria*, J. P. Vignancour, Paue.
- Mitxelena, K., 1964, *Textos arcaicos vascos*, Minotauro, Madril.
- , 1987-2005, *Orotariko euskal hiztegia* [OEH], Euskaltzaindia, Bilbo.
- Mujika, J. A., 2010, *Birjinia, edo donceil christaba* idazlanaren edizioa, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Oihartzabal, B., 1991, *La pastorale souletine: édition critique de Charlemagne, ASJU-ren Gehigarriak* 16, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- Oihenart, A., 2003, *Euskal atsoitzak eta neurtitzak*, Iker 15, Patxi Altuna eta Jose Antonio Mujikaren edizioa, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Oihenarte, J., 1971 [1848], *Kaniko eta Belxitina*, Gabriel Arestiren edizioa, Lur, Donostia.
- Othoitce eta cantica espiritualac Çubero herrico*. Pauven, Jean Duloux, Oloroeco Jaun Aphezpicuarien imprimaçaliaz eguina, 1734
- Orpustan, J.-B., 1991, “Un texte basque inédit contre la Constitution civile du clergé et le serment de fidélité “à la nation, à la loi et au roi” (décret du 26 novembre 1790)”, *Bulletin du Musée Basque* 132, 105-128.
- , 1993, *Oihenarten hiztegia*, Izpegi, Baigorri.
- , 2005, “Sermons basques du XVIII siècle en Pays de Cize. Euskal-pheredikuak Garazin XVIII-garren mendean (Archives de la maison Iriberria de Bascassan)”, *Lapurdum* 10, 169-232.
- Otxoa Arin, J., 1713, *Doctrina christianaren explicacioa Villa Franca Guipuzcoaco onetan euscaraz itc eguiten dan moduan*, Pedro de Ugarte,ren echean, Donostian.
- Padilla, M., 2011, *Kadet eta Bettiriño. XVIII. mendeko eskuizkribu anonimo baten edizioa kritikoa eta azterketa*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Pagola, R. M., E. Alkiza, A. Beola, I. Iribar & J. J. Iribar, 1994, *Bonaparte ondareko eskuizkribuak. Lapurtera I eta II*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo.
- , I. Iribar & J. J. Iribar, 1997a, *Bonaparte ondareko eskuizkribuak. Erronkarieta*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo.
- , — & —, 1997b, *Bonaparte ondareko eskuizkribuak. Zaraitzera*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo.
- , — & —, 1999a, *Bonaparte ondareko eskuizkribuak. Ekialdeko Behe-nafarrera I eta II*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo.
- , — & —, 1999b, *Bonaparte ondareko eskuizkribuak. Mendebaldeko Behe-nafarrera*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo.
- Palay, S., 1974, *Dictionnaire du Béarnais et du Gascon modernes*, CNRS, Parise.
- Peillen, Tx., 1983, “Bela-ko zaldunaren zuberotar hiztegia, XVIII. mendean”, *FLV* 41-42, 127-146.
- Pouvreau, S., 1979 [1660], *Iesusen imitacionea*, Hordago, Donostia.
- Pregariac Bayonaco diocezacotz*, 1651, *Ioannes d’Olce Bayonaco Iaun Aphezpicuarien manamenduz ordenatuac eta imprimaraciac*. Bordelen G. de la Covrt, imprimatçaillea baithan.
- Ressegue, P., 1758, *Sacramentu-Saintiaren aurhidegouaco maniac eta chediac. Esquiulaco parropia eličan, Andredonamariaren conceptionecouan, eçaria*, Isaac Charles Desbaratz, Paue.
- Salaberri Ibarrolakoa, 1856a, *San Mathiuren ebanyelioa*, Lamaignère, Baiona. Ikus orain in *Opera Omnia Vasconice* 3, 1991, Euskaltzaindia, Bilbo, 331-420. [Salab SM]

- , 1856b, *Vocabulaire de mots basques bas-navarrais traduits en langue française*, Lamaignère, Baiona.
- Tartas, I., 1975 [1666], *Ontsa hiltzeko bidea*, Andolin Eguzkitzaren edizioa, Jakin, Arantzazu-Oñati.
- , 1987 [1666], *Ontsa hilceco bidia-ren bi lehen kapituluak. Hurbil saio gisa*, Patxi Altunaren edizioa, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo.
- , 1996 [1672], *Arima penitentaren occupatione devotac*, Patxi Altunaren edizioa, Mensajero, Bilbo.
- Vinson, J., 1984 [1891-7], *Essai d'une bibliographie de la langue basque (I & II)*, ASJU-ren gehigarriak 9, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- Xurio, M., 1978 [1788], *Jesu-Christoren imitacionea*, Hordago, Donostia.

II. EDIZIOA

GURE ARGITALPENA

Liburu batez egiten dugun edizioa baita hau, lan erraza dela pentsa liteke, eskuizkribuek dituzten arazo ugari saihesten baitu inprimategiko emaitzak. Alderdi batetik, ez da liburu sobera zaharra, 1782koa ez da hain euskara zaharra eta bestetik, saio aszetiko hura euskaraz eman zuenaren —edo eman zutenen— mintzoaz edo erez lehen ere badugu ezagutza zenbait. Halaz guztiz ere, edizio hau ez da eginkizun xamurra gertatu: Piarres Lafittek zioenez, ortografia txarra dakar liburuak eta ezinago nahasirik darabil; behargabeko letrak sartzen dira hitzen idazkeran eta bestalde, hitz berak orrialde batetik bestera idazkera desberdinak jasaten ditu (1982: 441); idazkeraren bikoiztasun edo are hirukoiztasun horrentzat batasuna bilatzen nahikoa lan dago, luhusoar handiak ez zuen arrazoirik falta.

Guk ez dugu, noski, grafia ukitu edo batu, huts nabarmenak zuzentzeko izan ezik. Baina arazoa ez da ortografiaren aniztasuna bakarrik, inprimategiko hutsak ere ugari dira; halaz ere, Frantziako Avignonen irarria izateko, aitortu behar da liburua aski ongi atera zela: ez dakigu inprimategian euskara ongi menperatzen zuen jenderik izan ote zen, ala inprimategiko apografoa nork kopiatu zuen, baina ez zen hain gaizki egin. Nolanahi ere den, liburuako hutsen interpretazioan behaztopa franko dago bigarren argitalpen hau garantia handiz egiteko.

Jatorrizko gaztelaniazko liburua nahiz frantsesezko itzulpena ezagutzeak hainbatean arazoak arindu ditu, baina beti ez da aski izan, aitzinsolasean dioen bezala, itzultzaileak lanaren bitartean ukan baitzuen inoiz beretik emateko ohitura: *aitcinoo joan nuçu* (7) dio itzultzaileak bere jardun batzuez.

Morfologian, esaterako, ezaugarri batzuez den bezainbatean, inprimategiko huts zenbaitek zalantza eragin dute gu baitan edizioa prestatzean, ez baikenekien xuxen ezaugarria zuzendu behar genuen ala zegoen-zegoenean uztea hobe ote zen.

Zuzenketak egitean, *grosso modo* bi bide jarraitu ditugu: morfologiaren edo adieraren aldetik arazorik ez duten hitzen kasuetan, inprimategiko hutsak testuan berean zuzentzera jo dugu. Badakigu beste batzuek ez dutela ikuspegi bera; pastoral baten bi eskuizkribuz diharduela, Beñat Oihartzabalen burubidea “ez hunki”-tzea da (1991: 113), zuzenketak aparatu kritikoa edo oinoharretan proposatzea: *et en renonçant délibérément à toute tentative de remaniement de quelque nature que ce soit*. Guk, berriz, hutsaren izaera guztiz argi dagoen kasuetan zuzenketak testuan berean egin ditugu, oharraren bidez “hunkitu” dugula salatuz.

Aldiz, auzitan dagoena aldaera lexikoen kontua, morfologia arazoa edo diakroniako ikergaia izan daitekeen kasuetan, zuzenketarik ez dugu egin, eta gaiaz oinoharrean iruzkina egin dugu edota hainbat auzi edizioaren aitzinetik dakargun azter-

ketan aipatu dugu. Esate batera, liburuan *dohain* aldaera ageri da beti, *donhain*-en agerraldi bat izan ezik (356); guk testuan honelaxe utzi dugu, ukitu gabe, oharra egirik. Liburuan *harten* bakarra dago (27), denak dira *hartcen* edo *hartzcen*, baina guk, bada ez bada ere, *harten* utzi dugu. Egungo euskaran “arazteko” denaren ordain liburuan *aratceco* (61) ageri da behin, adibide bakarra da, baina Ipar Euskal Herriko testu zaharragoetan honelako aldaerak baliatzen ziren aldetik, liburuak dakarren bezala ukitu gabe utzi dugu eta iruzkina oinoharrera eraman dugu; *donhain*, *harten* eta *aratceco* “zuzendu gabe” utzi ditugula diogunean arestiko hiru aldaerak *dohain*, *hartcen* eta *arazteco*-ren hutsak izan daitezkeela uste dugu, baina ez gara zuzentzera ausartzen. Edizio honen prestakuntza garaian usu izan dugu sentikera hori, ausartu ez izanarena, baina gogo horrela.

3.1. Puntuazioa

Ahalik gutien ukitzen saiatu gara, baina ulermenari kalte egiten zioten koma batzuk kendu ditugu eta oker kokaturik zeuden beste batzuk, kokagune hobean egokitu ditugu; ulermena hobetzeko ezarri dugu liburuan ez zen komarik ere. Oro har, lan hau egitean ez dugu oharrik eman, baina komaren kokaguneak ulermenari eragin ziezaiokeen adibide kritiko zenbaitetan komaren arazoaz iruzkina egin dugu eta oinoharrera eraman.

Ez dugu ohiz subjektuaren ondoko koma kendu, subjektuaren eta aditzaren artekoa, bereziki perpausa luzea denean, koma horrek sintagmen metaketa saihesten duelako: *bere buria seindi dienac, behar diela passioniaren sù hori lehen uken dien flakekien dolumenaren nigarrez hiltcera inxeatu* (396).

Marra luzeak ere ezarri ditugu inoiz, azalpena dakarten pasarte batzuetan edo erlatibo azaltzaile batzuetan, betiere ulermenaren mesedetan, zamatzeko parataktikoak irakurleari eskatzen dion arreta eta eginahala saihesten laguntzeko eta ulermena ez behaztopatzeko. Marra luzeak tartekatzean euskal testu edo itzulpeneko adiera begirune ahalik eta handienaz hartzeko eginahala egin dugu.

Euskal itzulpen argitaratuan, bi puntuen ondotik aipua datorrenean lehen hitzeko lehen letra larria dakar liburuak, baina letra xehera aldatu dugu guk edizio honetan, euskararen egungo arauetara hurbiltzeko.

3.2. Estilo zuzena

Liburuan letra etzana ageri da usu eta estilo zuzena adierazteko baliatzen da, Jainkoak, sailatu zenbaitek edo beste norbaitek inoiz esan dituen hitz edo perpaus gogoangarri edo sozializatu beharreko batzuk gogora ekartzeko, gehienetan orainaldian jokaturik, lehen edo bigarren pertsonako aditzak dituzten perpausetan. Inoiz zehares-tilorako ere baliatu da letra etzana liburuan; hona, esate batera, hiru adibide:

Joandene Paulec erran dien beçala; *Jesu Christo irabaz deçağun ber, besthiac oro lohi eta hungarri direla* (10).

Çuhurrac erraiten dici, *çuhurtciaren haxarria dela bihotzcian eguiasco çuhur içaiteco gutitcia baten eçarthia* (21).

Çuhurrac erraiten dici: *Gaiztuen bidia ilhunpez bethia dela, eztutela ikuzten leice çointara erorten baitira* (37).

Honelakoetan logikak aginduko luke letra etzan hori guk biribilera aldatzea, baina ez baikenuen aldaketarik eragin nahi, ez ditugu esaldiok letra biribilera ekarri. Liburuarekiko eta jatorrizko lanarekiko leialtasunak kezka bat eragin digu, estilo zuzeneko perpausak ez baitira liburuan beti letra etzanean ematen. Estilo zuzena diren aldetik letra etzanean beharko luketen perpaus ugari daude liburuan, idazkera arrunt edo biribilean ageri direnak, izan ere, jatorrizkoan ere letra biribilean baitaude, eta frantses itzulpenak ere hala-hala eman ditu biribilean. Euskal testuaren koherentzia gordetzeagatik estilo zuzeneko lerro horiek etzanera ekartzeko irrika sentitu digu guk, baina Elizaren esan handien tradizioetan sudurra sartzeko asmorik ez dugunez, euskal itzulpenaren edizio honetan ere letra biribilean datoz estilo zuzeneko hainbat eta hainbat pasarte, 1782an Avignonen inprimatu ziren bezalaxe.

Eliz-liburu aszetiko baten ezaugarri da exhortazioa, irakurle kristauari zuzenean mintzatzea, apeza honi aginduak ematen ariko balitzaio bezala, zer egin eta zer ez egin adierazten, eta sail horiek bigarren pertsonan idatzirik datoz, baina guk ez ditugu letra etzanean eman, horiek ez baitira pertsonaia jakin baten esanak, liburua idatzi duen autorea ari zaio irakurleari; hona adibide pare bat:

- hala, beraz, umilia cite Gingoaren aitcinian, abere bat baitcina beçala beti harekin içanen cira eta beti hura çurekin içanen duçu (146).
- eta hara cerc erran-aracitcen ceracon Job Seindiari: *erran dut onztelari ene Aita cira, eta harrer ene Ama eta ene Arreba cirete*; eci eguias erraiteco, cer da guiçona, becic ere ustelduraren eta harren unci bat? Certçaz, beraz, banitate hartuco dugu? Certçaz urguluxu daiteke erhauxa eta hauxa? (280-1).

3.3. Jatorrizkoan bezala gorde diren idazkerak

3.3.1. Grafiaren erabileran ageri den bitasun edo aniztasuna, ez bokaletan ez konsonanteetan, ez da ia batere ukitu; hona <ou> / <u> bitasunari dagozkion adibide batzuk: *oukeiteco* (146) / *uken* (182); *houra* ‘hura’ (190) / *hura* ‘hura’ (8); honelakoak ez dira ukitu. Bestalde, kontsonante balioa duen *v* letra ere gorde da: *livratceco* (163). Liburuko jatorrizko grafia ez baita ukitu, maileguak bere horretan utzi dira: *Allelujac* (230), *excellencia* (94), *heresiac* ‘herejeak’ (267)... Badira, bestalde, <çe> eta <çi> bakan batzuk liburu honetan, baina guk ez ditugu horiek ukitu, dauden daudenean utzi ditugu argitalpen honetan. Ondoko azpiatalean aurkeztuko dira egin ditugun bi grafia aldaketa bakarrak.

3.3.2. Liburuak lau tilde dakartza eta guk ez ditugu ukitu: *habé* (36), *présent* (111), *éternalerat* (117), *Éguin* (299).

3.3.3. Fonologiaren baimenik gabe aditz nagusia eta adizki laguntzailea ez dira bereizi: *iratçartceçan* (17), *hiltcen* ‘hil zen’ (163), *atchikitçaçu* ‘atxiki itzazu’ (279). Balizko aldaketaren bidez fonologia-arazoak sor litezkeen kasuetan ere ez dugu deus aldatu: *otoitz-çaten* (144) horrela utzi da. Idazlearen hizkuntza-intuizio egokia erakusten duen *sinhex-acie* (311) adibidea ere bere horretan gorde dugu.

3.3.4. Letra larriak bere horretan utzi dira, ia beti erlijio arrazoiak baitaude larrian emateko: *eta errespethuz Celuco eta lurrecco orozgaghenco Naussiaren* (255); *abil guituçu net nahi dugun gaucen cheratceco eta idireiteco, eta hartakotz Çuhurrac erraiten dici* (21); *eta Spiritu Seindiac beste capituliaren haxeco erran dugun leku hartan, Çuhu-*

rraren abotic minço delaric, erraiten dici (32-33). Dena den, ez da sistematikoa: *Eliça Guiçon* (341, 438) / *Eliça guiçon* (235). Bestalde, aipagarri da bi puntuen ondotik ohiz letra larria darabilela liburuak eta kasu horietan guk letra xehean eman dugu bi puntuen ondoko hitza.

3.3.5. Komarik ez da kendu arteak luze direlarik, *eta* partikularen aitzinean egonik ere: *orbit citeste çoinhen handi den Gorteco genden attenticionia eta errespethia Erregueren aiticinian direnian, eta hortic ikaz eçacie Gincoaren aiticinian ciretenian behar den errespetu ororeki egoiten* (255).

3.3.6. Liburuan sei aldiz gutienez ergatibo atzizkia falta da (11, 162, 162, 387, 400, 414) eta guk hala-hala absolutiboan utzi ditugu. Badira ergatiboan doazen izeinak, aditz iragangaitza dutenak, gutienez hamalau adibide aurkitu ditugu (7, 14, 30, 76, 95, 112, 119, 142, 197, 241, 252, 330, 361, 433); ez ditugu ukitu.

3.3.7. Marratxoa franko baliatzen du itzulpen liburu honek, hainbat adibidetan egungo ohituren aurka; guk argitalpen honetan marratxoaren erabilera murriztu dugu. Marratxoa noiz kendu dugun ondoko atal batean azalduko baitugu, marratxoa bere horretan zein kasutan gorde dugun adieraziko dugu jarraian:

3.3.7.1. Idazleak hitz elkartuzat jo dituen batzuetan: *argui-aiticinian* (60), *arturratcian* (76) —Leizarragak bezala—, *behar-ordietan* (99), *bet-betan* (46, 79) & *bet-bethan* (114), *guibel-ondotic* (444), *lur-pian* (262), *sû-aciãc* (406)... Baina bikoiztasunak ere badira: *behar-ordietan* (99) / *behar ordu* (381), *behar ordian* (179, 448), *behar ordietan* (381); *hour-perat* (43) / *hour perat* (42), *huin-pethan* (426) / *huin petan* (262); *hungui-eilen* (236) / *hungui eilen* (235); honelako bikoiztasunetan, adibide marratxodunek itzultzaileak hitz horiek elkartuzat sentitzen zituela erakusten baitute, gabe zeuden adibideei ere marratxoa erantsi diegu.

Aldiz, zenbait hitz elkartu bereiz eta marratxorik gabe idatzi ditu eta guk halaxe utzi: *Aithoren Seme* (243, 244, 245), *judio beire eile* ‘judutar beira-egilea’ (223), *bihotz emaile* (291), *bihotz emaiteco* (340), *bihotz mina* (367) & *bihotz minez* (340), *Eliça Guiçon*¹ (235, 341, 438), *hun hartu* (23, 244), *min bicia* (325); alta, *ilhunpian* (37, 77, 120, 262) loturik dakar.²

3.3.7.2. *araci* eta *erain* egituretan: *endelga-araci* (31), *eror-aracitcen* (41), *gal-araci* (43), *hil-araci* (164, 167), *poroka-araci* (166) / *ihez-eraiteco* (220-221). Badira marratxorik gabeko ale batzuk eta salbuespen horiei marratxoa ezarri diegu: *iduri aracitcen* (21), *sinhex araciten* (74), *gal aracitceco* (108), *erran aracitcen* (198, 345), *samur aracitcen* (433), *egon aracico* (435), *eçagut araciren* (444-5).

3.3.7.3. Errepikatzea adierazten duen aurrizkian: *ar-eguin*, *ar-eguiten* (136), *ar-erosteco* (172), *ar-erossiec* (353), *ar-erraithia* (448). Badu *arra-* ere, baina loturik dakar: *arraberrihia* (60), *arraberriçce* (234) & *arraberriçcen* (139), *arrabertzitcian* (226).

¹ Baina hogeita zazpi urteren buruan Martin Duhalde *Eliza-gizon* dakar *Meditacioneac* lan ezaguan.

² Hitz elkartuan nahiz beregain ageri da *pe* ‘behe’ liburuan, zubereraz, hego-nafarreraz, erronkarieraz eta Ipar Euskal Herriko idazle zenbaitengan bezala: esate batera, liburu honetako *kazi pian eçarten citu* (124) aipa daiteke. Itzulpen lan honetan, ezkerrean duen izen genitiboan deklinatuaren ondoan bereiz doa *pe*: *huinhen petan* (259), *mezperetzchien pian* (262). Berebat, *peco* bereiz idazten du beti: *ikuzten cienian bere peco Fraidetaric çunbait lanari anitz emanac* (12); *bere peco batec erraiten cerazkon maradiccioniac* (315); *bere peco Fraiden falten gordatceco* (438). Zuberoan *pe* hountan (72) edo *lur pian* (72) ditugu 1734ko *Othoitçe eta cantica* testuan.

Ez dakigu maileguetan hiztunarentzat gardentasun maila bera ote dagoen: *arrapicathuz* (233).³

3.3.7.4. Erakusleen aldaera hanpatuak, *berharc* (204), *berharen* (68, 111, 180, 199, 350), *berhartzçaz* (26) erakoak ditugu liburuan, loturik idatzirik. Halaz guztiz ere, idazleak inoiz *ber* izenordainaz bere interpretazioa egin du: *ber-betan* (47), *horren ber-haren* (227), *apart edo ber-halde* (235); ez diegu hauei marratxorik kendu.

3.3.7.5. Egitura guztiz gardena ez denean: *bis-an-bis* (73), Euskaltzaindiak *bisean bis* idazkera badakar ere.

3.4. Idazkeran egin diren aldaketa sistematikoak

3.4.1. Grafia, hitz elkartuen eraketa, letra larriak, komak, zenbakitzea

3.4.1.1. Goiko bokal belarra irudikatzen duen *v* grafia hiru adibidetan baizik ez da ageri: *vtz-aracis* (28), *vken* (29) eta *vncia* (51). Argitalpenerako aldatu eta *u* ezarri da.

3.4.1.2. Hitz bukaeran bi hitzetan dakar liburuak <-rr>: *haurr* ‘haurra’ (222, 224, 412, 413), *hourr* ‘ura’ (135, 156). Ez dirudi grafia honek inolako ñabardura fonikorik duenik; hartara, aldatu eta <-r> ezarri dugu argitalpenean.

Bi hauez landa, ez dugu beste aldaketa grafiko sistematikorik egin.

3.4.1.3. Ahalaz, hitz elkartu batzuen eraketak liburuan dakartzan bitasunak bateratu dira; hona, esaterako, adibide bat: *oroz gagneco* (22 agerraldi) & *oros gagneco* (377) / *oroz-gagneco* (303) / *orozgagneco* (255, 301, 311) & *orozganheco* (255); adibide lotu guztiak bereizi dira eta liburuak gehien darabilen eran utzi ditugu, bereiz, baina grafia ukitu gabe; adibide marratxodunak bereizi dira, marratxoa kendurik. Aldiz, *Jesu-Christo* adibidean ez dugu marratxoa kendu; ia beti marratxoa darabil, bost kasutan izan ezik (10, 29, 189, 203, 349); bost horietan, bateratzeko, marratxoa ezarri dugu.

3.4.1.4. Liburuan, *çunbat nahi* izenordaina gehienik bereiz ageri da, hamalau adibide daude; aldiz, bitan *çunbat-nahi* (108, 285) dugu. Euskaltzaindiak nahi bezala marratxoarekin lotu dira eta hori bera egin dugu *norc nahi* (66), *nunti nahi* (54) & *nuntic nahi* (305) eta *nolaco nahi* (92) hitzetan ere. Eta aldiz, *cer nahiden* (80, 288) / *cernahiden* (61) adibideetan *cernahiden* hobetsi da. Beste alde, *nola nahi* bereiz dakar eta guk loturik eman dugu.

3.4.1.5. Egungo araei jarraikiz, aditzondo edo izenondo errepikatu hanpatuei marratxoa ezarri diegu: *bedera bedera* (71), *bet betan* (39) & *bet bethan* (422), *beti beti* (242), *cin cinez* (18), *doya, doya* (38), *emeki, emeki* (38), *hala hala* (56), *hola hola* (142, 392) & *hola holaco* (206), *osso ossua* (174). Baita izen elkartu kopulatiboei ere: *goiz axetan* (91).

3.4.1.6. Hitz elkartua den *haripiru* (118) loturik dakar eta guk marratxoa erantsi diogu. Bestalde, *berhalde* (128) eta *ber-halde* (235) idatzi ditu; marratxoa emanik idazlearentzat hitz elkartua dela ageri baita, marratxoa eman diogu 128-ko adibideari.

³ Bada *arrabazkatu* (322) ere, berez *abarraskatu* dena; Coyosek mailegutatz jotzen du (2006: 209) eta Oihartzabalek *abarrazka(tü)*-ren metatesizat (1991: 181).

3.4.1.7. Letra larririk ez dugu gorde horrela idazteko ageriko arrazoirik sumatu ez dugunean: *iduri Citçaucien* (69) → *iduri citçaucien*; *bere Jugiac Ikuzten dienian* (70) → *bere Jugiac ikuzten dienian*; *eguiā cenez Jakin nahis* (191) → *eguiā cenez jakin nahis*.

3.4.1.8. Ondotik *eta* nahiz *edo* daraman kasu gehienetan, irakurraldia egoki garatzeko behaztopa eragin dezakeela uste izan dugunean, koma kendu dugu; hona adibide batzuk erakusgarri:

(68): *Hesichius Autorrac, eta Seint Bonaventurac erraiten diciē*, → *Hesichius Autorrac eta Seint Bonaventurac erraiten diciē*,

(68): *adoracionesco, eta amoriosco actac eguines*. → *adoracionesco eta amoriosco actac eguines*.

(68): *nahi uken dici lurrian uken guindeçan urositate haren lheinhuru, edo eçagutce arhin bat* → *nahi uken dici lurrian uken guindeçan urositate haren lheinhuru edo eçagutce arhin bat*

Bestalde, komak subjektua eta haren aditza bereizten dituelarik, nahiago izan dugu ahalaz hortik koma kentzea, baina komaren eskuinean gelditzen dena arraz luzea den kasuetan ez dugu koma kendu, irakurleak ulertzeko eginahal sobera egin ez dezan:

(68): *Ber Autorrac cioçu orai dugun Gincoaren ikusthiac, eguiten diela gure merechmendia*, → *Ber Autorrac cioçu, orai dugun Gincoaren ikusthiac eguiten diela gure merechmendia*,

3.4.1.9. Liburu honetan frankotan gertatzen da orrialdea bukatzean hitz bat mozturik gelditzea eta beraren bigarren zatia hurrengo orrialdean agertzea; kasu horietan, hitza osorik eman dugu eta haren ondotik orrialde zenbakia ezarri dugu; honela, liburuan ez bezala, gure argitalpenean hitzaren bigarren zatia orrialde zenbakiaren aitzinean kokaturik gelditu da.

3.4.2. Hitz bereizteak

3.4.2.1. Liburuak aditz nagusia eta laguntzailea bereizteko ohitura dakar: *itçuli çuçon* (223), *eguinen dugula* (343), *irezten dici* (409); baina adibide guztietan ez da honela. Loturik ageri diren aditz nagusia eta laguntzailea bereizi dira; esaterako, “behar” eta “nahi”-ren kasuan: *beharden* (19, 88), *beharthien* (88), *beharci* (88, 146, 182, 252), *beharçen* (251) / *nahilikecie* (26), *nahidien* (149), *nahicindukeen* (149). Agintezkoetan ahalaz bereizi da: liburuak *ikaz eçacie* (255) dakarrenez, *harçacie* (379) baitezpada loturik utzi beharko litzateke, *erracie* (379) bezala, aditz laguntzailean aferesia gertatu datekeelakoan. Halaz ere, *lauda çacie* (210) ere badakar liburuak eta baita *cerbizcha çacie* (15) nahiz *cherkaçacie* (15) ere; hartara, *harçacie* (246) egitura bereizi eta *har çacie* bilakatu da eta baita *cherka çacie* ere. Halaber, ahalekoetan ere bereizi da: *ardieiteçu* (89) → *ar dieiteçu*.

3.4.2.2. *ere* atala duten izenordain zehaztugabeak bereizi dira: *nehorere* (114, 117, 269, 329...), *deussere* (26, 42, 59, 237) & *deuzzere* (34, 313, 328); hondarreko bi adibideotan, bokalarterako baliatzen diren <ss> eta <zz> grafia bikoitzak bereiz idaztean soildu ditugu. Bestalde, *behinere* (7, 26, 27...) ere bereizi dugu.

3.4.2.3. Konparazioetan liburuak *eciez* loturik dakar eta bereizi dugu: *eciez* → *eci ez*; baita *ecinez* ere: *ecinez* → *ecin ez*.

3.4.2.4. *Balin* lokailua bereizi da: *balinbaguindaki* (61), *balinbada* (104); cf. *balin bada* (381) bereiz.

3.4.2.5. Lekuzko kasu *beit(h)an* ere bereizi da, baina liburuan era guztietarik dira adibideak, nagusiki bereiz badoa ere:

beit(h)an loturik: *gubeitan* (163, 177, 178), *çubeitan* (35) / *berebeitharic* (197, 250).

beit(h)an marratxoduna: *gu-beitan* (93) / *gu-beithan* (107), *çu-beithan* (149), *bere-beithan* (23, 49).

beit(h)an bereiz: *Isaia beitan* (27), *bere beitan* (27, 91, 178, 180, 181, 187, 214), *hura beitan* (33) / *gu beithan* (75, 76, 76, 157, 197), *çu beithan* (137), *bere beithan* (6, 12, 20, 51, 59...).

3.4.2.6. Aditzondo edo izenondo errepikatu hanpatuak ere bereizi dira: *cincinez* (18, 20, 26); 3.4.1.5.-n adierazi dugunez, adibide hauei marratxoa ezarri diegu.

3.4.2.7. *ber* eta *gisa* hitzak dakartzan adibide bat ere bereizi da: *berguizacotz* (373-4).

3.4.3. Loturak eta marratxoa kentzea

3.4.3.1. Hitz elkartu bereiz idatziak, marratxorik ez daramatenak, lotu ditugu: *goça gabe* (33) eta *behar gabe* (358) adjektiboak, *bispa hirur* (300), *ez uzthian* (304), *guissu labe* (246), *heren suguiaren*⁴ (402), *nahi gabe* izena (92, 141, 174, 269, 307, 310). Hainbat aldiz bereiz dakarren *nahi bada* kontzesioko lokailua ere lotu da (17, 45, 69, 130, 241, 284, 303, 356, 388, 437, 439); bi aldiz marratxoarekin idatzi du *nahi-bada* (13, 443) eta marratxoa kendu dugu; loturik ere badakar liburuak: *nahibada* (23, 106, 194, 246) & *nahibadare* (60) & *nahibada ere* (308, 333); adibide guztiak loturik eta marratxorik gabe utzi ditugu. Bestelako adibidea da *jin dazkigula nahibada* (318); ez du balio kontzesiborik eta guk *nahi bada* bereizi dugu.

Berebat, *bat bedera* (12, 15, 20, 49, 59...) ere lotu da, baita marratxoa dakarrenean ere: *bat-bedera* (8, 30, 197, 373).

3.4.3.2. Bi hitz direnak eta bereiz behar dutenak, marratxoa kendu eta bereiz utzi dira: *beste-garaitikuac* (12), *behar-tugula* (16), *ahal-beçain* (16), *hoguei-eta-hamar* (56) —honelakoetan bi marratxoak kendu dira—, *orai-artekan* (56, 77, 141) & *ordu-artekan* (77), *içanic-ere* (76), *ahal-dien* (68), *gu-beitharic* (101), *gogoz-garatic* (104) —Leizarragak *gogoz garaitik* ‘gogo txarrez’ dakar—, *gauça-ororen* (116), *ceren-eta* (117, 333), *behar-den* (123) & *behar-diela* (203), *bi-ahotaco ezpata* (161), *behar-beçala* (181), *behar-dugun* (182) & *behar-tudan* (252), *alde-batetic* (198, 201), *beste-aldetic* (201), *guiza-batez* (201), *aldi-batez* (211), *ax-arthio* (215), *çabalbite* (226) & *corrigi-cite* (426), *eskerren-emaitera* (233), *antço-orotara* (236), *orotarat-ere* (237), *Aithoren-Seme* (243, 244, 245, 245, 245, 245), *ber-guizan* (275), *gure-*

⁴ Ziburuko Etxeberriren lanean bezala bereiz dakar (*Manual* II, 94): *Iauna khassa dioçoçu arren heren Suguea*.

beithan (296) & *çu-beithan* (428), *beste-gagneraco* (319), *Jaun-Apez* (322), *so-eguithia* (398), *balin-bacen* (405) & *balin-bada* (426) & *espalin-baduçu* (426), *sordeixaguezere* (431), *ikussiric-ere* (433), *noiz-den* (442), *cerbait-gauça* (446), *Heuzcal-Herrico* (450) & *Heuz[c]al-Herrian* (455).

3.4.3.3. Egileak bi osagairen elkarketatzat jo ditu usu zenbait hitz eta marratxoarekin idatzi; guk marratxorik gabe batu ditugu: *ez-uzthian* (45) & *ez-usthian* (100), *ez-achol* (185), *hirur-ezpalauretan* (52, 52) & *bispa-hirur* (300), *sei-ehun* (62), *gaitz-exitcen* (104) & *berant-exiric* (247), *hama-çazpi* (139), *dez-ohoriac* (166) & *dez-ohore* (173) & *des-ohoratu* (257), *ezker-gabia* (181) & *ezker-gabiac* (181), *nahi-gabe* izena (184, 270, 306, 306, 330), *hitz-eman* (190), *gogagn-garria* (325), *oguen-dun* (398, 426).

Inoiz zail da erabaki bat hartzea, adiera edo gramatikaren aldetik ñabardurak daudenez eta liburuak hainbeste aldaera darabilenez: *uzte gabeco* (244) & *uzte gaberico* (305) & *uzte gabiac* (428) / *uzte-gabian* (27) / *uztegabian* (56) & *uztegabecotic* (56). Kasu honetan honela jokatu dugu; *uste* garbi aditza denean bereiz utzi dugu: *jakin gabiac*, *uzte gabiac*, (428); *hec uzte gaberico* (305); bereiz utzi dugu *bena uzte gabeco eiteco batec* (244) ere; lexikalizatuago daudenak loturik eman ditugu: *uzte-gabian* (27) lotu dugu eta *uztegabian* (56) honela dator liburuan; loturik dakarren *uztegabecotic* (56) ere ez dugu ukitu.

3.4.3.4. Zenbakietan marratxo bat —*hoguei-eta çortzci* (324), *hoguei-eta hemeçortzci* & *hoguei-eta hamar* (324)— ala bi ageri dira: —*hoguei-eta-hamar* (56)—; marratxorik gabe utzi dugu eta gure edizioan *hoguei* aske ageri da beti.

3.4.3.5. *bat* daramaten egiturak lotu dira: *beçan bat* (29), liburuan ia beti loturik ageri dena; cf. *beçanbat*: (19, 33, 44, 49, 53, 63, 68, 105, 112, 130, 136, 149, 150, 151, 152, 179, 192, 209, 213, 234...). Lotu da *oro bat* (52) ere, liburuan ia beti *oro-bat* baitakar.

3.4.3.6. Egitura hautsi marratxodunak lotu dira: *banin-duten* (4), *ezkin-deçan* (61), *ço-onian* ‘zegoenean’ (145), *ezdeus-egatic* (433). Berebat, *prootzchu* hitza eta kidekoak lotu dira: *pro-otchu* (50) & *pro-otzchatceco* (120) & *pro-otzchu* (146, 167) & & *pro-otzchoz* (151, 152, 153), *pro-otzchuric* (182); baina osorik ere bada-*kar* hitz hau: *prootzchia* (148); badirudi liburua-*ren* bigarren erdian loturik idazten duela: *prootchoz* (374), *prootchia* (375), *prootzchu* (380, 380), *prootzchos* (380, 381), *prootzchiez* (410).

3.4.3.7. Marratxo kentzean, grafia bikoitza egon litekeen berridazketa kasuetan liburuko ohitura grafiko nagusiak baliatu ditugu; hona liburuko dardarkarien ohitura nagusiak zein diren: *azkarren* (47, 65, 134, 187); *laburren* (84), *laburrena* (122), *laburrez* (16, 47, 84, 122, 229, 249); *segurretaco* (75), *segurrenetaric* (34), *segurrena* (56, 438), *segurrac* (80), *segurra* (72, 173, 276, 291), *segurrez* (120), *segurrian* (358, 378, 407, 408, 414), *segurric* (408). Hartara, honako adibideak *r* bikoitzarekin berrezarri dira: *azkar-ago* (132), *behar-ago* (291), *çahar-ago* (271), *gogor-ago* (162, 162), *labur-ago* (7, 176, 277), *segur-ago* (59, 153, 260, 378, 433).

Marratxo txistukari ondoan dutenak ere aldatu dira eta ordaina emateko liburuko ohitura grafikoak jarraitu: <baliossa>, <prootzchossa> eta <malurossa> idazten baitu, guk, esaterako, *prootzchos-ago* (382) → *prootzchossago* eta *balios-ago* (193, 437) → *baliossago* nahiz *balios-agoric* (95) → *baliossagoric* bilakatu ditugu. Afrikatuarekin berrezartzeko, <beltzago> (284) idazkera hartu dugu oinarri eta horren arabera,

besteak beste, *bortitz-aguaz* (14) → *bortitzaguaz*, *fittetz-ago* (46) → *fittetzago* berreza-
rri ditugu.

3.4.3.8. Bereiz zeuden kasu atzizkiak lotu dira: *orai danic* (96), *gure ganat* (99);
marratxoak bereizirik zeudenak ere lotu dira: *arau-eco* (266) / *orai-danic* (136) &
ordian-danic (217, 244) / *ezdeuz-etara* (75), *anitz-etarakua* (132), *ouhaizt-etarat*⁵
(181), *arau-era* (411), *gaisto-tara* (427) / *nora-derano* (160, 420) / *erremedio-çat* (50);
prolatiboko hondarreko adibideak marratxoa dakar, baina beste adibide batzuetan lo-
turik dago: *halacoçat* (72), *hartacoçat* (216); grafia aintzat harturik *erremedio-çat* (50)
egitura → *erremediotçat* bilakatu da.

3.4.3.9. Atzizki destinatiboa adibide guztietan lotu da. Egia esan, izenordain edo
erakusle destinatiboak hainbat eta hainbat loturik datoz liburuan: *harendaco* (206,
253, 417, 448) / *beretaco* (64, 235) / *heendaco* (7, 31, 235, 373, 433) / *enetaco* (166,
179, 180, 180, 204, 206; baita *eneketaco* ere 181.ean) / *çuretaco* (83, 85, 91, 162) /
guretaco (36, 61, 115, 153, 155, 162, 171, 172, 173, 174, 177, 202, 238, 433) /
ciendaco (177); baita *cerendaco* galdetzailera ere (204). Inoiz izenarekin edo adjekti-
boarekin loturik dakar: *Gincoarendaco* (90, 91), *handiarendaco* (144). Nolanahi ere
den, liburuan bereiz idatzi izen eta adjektiboak dira nagusi, guti batzuk marratxoa
baliaturik eta gehienak marratxorik gabe; hona lotu ditugun adibideak:

“izena = adjektiboa + daco”: *arimen Salbamendiaren daco* (4), *bertuthiaren daco*
(18), *lagunen daco* (20), *celuco gauçen daco* (34), *mundu guciaren daco* (38), *Ginco-
ren daco* (53, 131), *proximuaren daco* (67, 434), *beste gauçen daco* (90), *salbamendia-
ren daco* (92, 131, 327), *arimaren daco* (101) & *gure arimen daco* (216), *guiçonaren
daco* (102) & *guiçonon daco* (238), *naussi hunaren daco* (115), *arimaren prootzchiaren
daco* (127), *pundu particularren daco* (133), *çunbait becatu handiren daco* (137), *hire
Aita Antonioren daco* (144), *Thaiz Becatorossaren daco* (144), *Semiaren daco* (163), *iga-
ran becathien daco* (169), *bere adiskiden daco* (172), *bere exaien daco* (172), *hunguien
daco* (177), *hain hungui handiaren daco* (177), *bi gauçaren daco* (182), *Passioniaren
daco* (190), *Passione seindiaren daco* (191), *gorpitzçaren daco* (209), *hainbeste eriren
daco* (213), *gure becathien daco* (228), *Eliça guciaren daco* (233), *Erregueren daco* (233),
bezten daco (235) & *besten daco* (436), *hirur gauçaren daco* (236), *gure becathien daco*
(238), *handienaren daco* (327), *cantorberrikuaren daco* (327), *amoriuaren daco* (376),
becatoren daco (381), *ispiritualen daco* (451).

“erakuslea edo izenordaina + daco”: *Liburu borren daco* (3), *heen daco* (234), *persona
heen daco* (235), *hirur chede horien daco* (236) / *noren daco* (61), *çoinhen daco* (205).

“baten daco”: *placer igarancor baten daco* (51), *segnale segur baten daco* (58), *gracia
baten daco* (105), *hiltcen baten daco* (163), *sendotcen thien baten daco* (213), *çaça baten
daco* (245).

“erlatibozkoa + daco”: *eztakitenen daco* (1, 9, 449, 452), *sofritu dienaren daco*
(162), *karguia dutenen daco* (212), *galdu ezutenen daco* (217), *lur huntan direnen daco*
(234).

“ororen + daco”: *ororen daco* (105, 149, 234), *behar ororen daco* (129, 212), *gui-
ristinho ororen daco* (193), *mundu ororen daco* (205, 237), *gomendatu ciren ororen daco*
(235), *gauça horien ororen daco* (235), *heen ororen daco* (236), *gauça ororen daco* (237).

⁵ Guk testuan zuzendu eta *ouhaizzetarat* eman dugu.

Aldi guti batzuetan marratxoa dakar destinatiboaren atzizkian: *çoinhen-daco* (8), *gauça guti baten-daco* (11), *Celia Lurraren-daco* (11), *Celuco gaucen-daco* (100), *haren-daco* (161), *biciuen-daco* (183), *erien-daco* (198). Marratxoa kendu eta lotu dira.

Ordea, liburuan ez dago prolatiboan jokaturikako izenik *-taco* bereiz daramanik: *haren gloriataco* (7), *ezdeuzzetaco beçala hartcen* (42), *Aitcineco Capituliaren seguide-taco* (49), *galdutaco cundatu* (73), *segurretaco atchiki* (75), *çure gloriataco* (91), *lagu-netaco atchikiten* (96), *suspexetaco atchiki* (146), *merechimendu handitaco duçu* (154), *chedetaco uken* (185), *abisetaco emaiten dici* (202), *gloriataco ukeithia* (206), *Naussitaco eçagutcera* (212), *becathien punimendutaco* (236), *pagutaco beçala* (237), *gradotaco eçarten* (278), *emastetaco hartuco* (373), *Gincoa... dici cimendutaco* (433), *igorten... punimendutaco* (306). Loturik dakar *gure bici orotaco* (186) xedezko sintagma ere.

3.4.3.10. Bereiz zegoen atzizki motibatibo pare bat ere lotu da: *placer-agatic* (118), *deuz-egatic* (148). Dena den, autoreak liburuan atzizki motibatiboa loturik dakar funtsean: *eguithiagatic* (14), *eitekuiegatic* (14), *complitiagatic* (15), *erraihiagatic* (19, 52), *erakasthiagatic* (51), *idokithiagatic* (74), *berhargatic* (204), *huntarçunagatic* (204), *Ainguriegatic* (254)...

3.4.3.11. Atzizki ordinalen aniztasun handia dago idazkeran; esaterako, *biguerren* loturik dakar eta *hirurguerren* eta *seiguerren* loturik gehiago bereiz baino; aldiz, *laur guerren* bereiz gehiago loturik baino. Bereiz dakartza *lehen bici* (102, 158, 225), *bost guerren* (34, 87, 109, 186, 212), *zazpi guerren* (44, 53, 92, 120, 220), *zortzi guerren* (48, 94, 125), *bederatzi guerren* (54, 130), *hamar guerren* (62, 140), *hameca guerren* (153), *hamabi guerren* (156), *hamahirur guerren* (163), *hamalaur guerren* (171), *hamabost guerren* (177), *hamassei guerren* (182) edo *hamaçazpi guerren* (139, 188). Gure argitalpenean, bereiz dauden atzizki ordinal guztiak lotu dira.

Marratxoa dakar atzizki ordinalen adibide zenbaitetan: *hirur-guerren* (171, 239, 248, 249) & *hirur-guerrena* (52), *laur-guerrena* (52), *bost-guerrena* (53, 93). Marratxoa kendu eta lotu dira.

3.4.3.12. Atzizki konparatzailea ere, bereiz zenean lotu da: *bortitz ago* (18), *becan ago* (97); berebat, marratxoa kendu eta lotu da: *alchatu-ago* (113), *atkitcen-ago* (85), *balios-ago* (95, 193), *berant-ago* (223), *bortiz-aguaz*⁶ (89), *çabar-ago* (271), *desideratcen-ago* (31), *edan-ago* (33), *egarri-ago* (33), *emendaturen-ago* (33), *ecin-ago* (5, 49, 70, 75, 84, 172), *ezthi-agoric* (95), *fitetz-ago* (19) & *fittetz-ago* (46), *gabi-ago* (195), *garratz-agoric* (430), *Gincoasco-agoric* (97), *gogotic-ago* (93, 150, 220), *guthia-ago* (59), *handi-ago* (192, 193), *ibi-agoric* (80), *laket-ago* (147, 251), *lehen-ago* (23, 187) & *legen-ago* 'lehenago' (137), *luçaz-ago* (89, 132, 160), *perfeit-ago* (195), *present-ago* (75), *prootzchaz-ago* (241) & *protzchos-ago* (89) & *pro-otzchoz-agoric* (95) & *prootzchoz-ago* (85, 87, 227, 131) & *pro-otzchos-agoric* (176) & *pro-otzchoz-ago* (188), *seguidan-ago* (19), *tenorez-ago* (223).

3.4.3.13. Liburuan marratxoak bereizirik dauden *-garri*, *-kal* eta *-kara* eratorpen atzizkiak lotu dira: *misterio-kal* (178), *seindimendu-kal* (186), *bertuthe-kal* (186), *Meça-kal* (239), *hitz-kal* (276) | *mezcontent kara* (246) | *pietate garrian* (349); ordea,

⁶ Adibide honetan *borti[t]zaguaz* egin da, liburuak gehienik dakarren aldaera grafikoa <bortitzaguaz> baita.

badira loturikako adibideak ere: *aldikal* (56, 190, 335) / *errespetagarri* (4), *mezpre-tzchagarri* (122), *galgarri* (122), *higungarri* (284), *ikaragarriago* (284).

3.4.3.14. Izenordain eta galdetzailleekin *ere* ageri denean, marratxoa kendu eta osagaiak bereiz gelditu dira:

noiz-eta-ere (5, 17, 28, 47, 85, 100, 147, 147, 148, 150, 156, 171, 182, 206, 219, 227, 230, 234, 255, 284, 291, 294, 314, 317, 371, 372, 375, 388, 388, 388, 429) & *noiz eta-ere* (45) & *noiz-eta ere* (16); *nois-eta-ere* (258, 378, 381, 408, 431); *noiz-ere* (100).

cer-ere (43, 347, 451) & *ceren-ere* (418), *çoin-ere* (132) & *çoinhen-ere* (236), *noren-ere* (235), *nehorc-ere* (117) & *nehoren-ere* (439), *nehun-ere* (55), *berac-ere* (371).

deussez-erez (30) & *deussec-ere* (16, 31, 168) & *deusec-ere* (163, 164, 177) & *deus-tetan-ere* (275), *deuzec-ere* (97, 170, 171) & *deuz-ere* (71, 76, 91, 92, 131, 153, 153, 173, 267, 269, 378, 378, 399, 407, 426), *deus-ere* (415), *deusetan-ere* (363).

3.4.3.15. *bai-eta*, *bai-eta-ere* eta *ez-eta-ere* nahiz *ez eta-ere* juntagailuetan marra-txoa kendu eta partikula guztiak bereizi dira; aintzat har bedi inoiz idazleak bereiz idazten duela: *bai eta bera ere* (103).

3.4.3.16. *behin-ere* (37, 118, 123, 125, 143, 148...) & *bein-ere* (39). Marratxorik gabe bereiz utzi dira.

3.4.3.17. *becic-ere* (27, 110). Marratxorik gabe bereiz utzi da.

3.4.3.18. *elga* izenordain elkarkaria ageri denean marratxoa kendu eta hitzak be-reizi dira: *biac-elga* (4), *hirurac-elga* (248), *hirurec-elga* (261).

3.4.3.19. *eta* denbora adierazlean marratxoa kendu da eta hitzak bereizi dira: *so-guin-eta* (199, 317), *erran-eta* (253, 326), *içan-eta* (433).

3.4.3.20. *amorecatic-eta* loturan ere (165, 197, 434), marratxorik gabe hitzak be-reizi dira.

3.4.3.21. Idazketa hutsa dirudi dela *ber hala* (136); adibide guztietan *berheala* dakar liburuak (41, 43, 56, 112, 115, 128, 136, 148, 166, 176, 182, 191, 197, 208...), baina ez dakigu Zuberoan ohikoa den “berhala”-ren hutsa ez ote den. Zer egin garbi jakin gaberik, oharra eman eta liburuak dakarren bezala utzi dugu argitalpenean.

ALPHONSA RODRIGUEZ Jesusen Compagnhaco Aitaren
Guiristinho perfeccioniaren praticaren pparte bat Heuzcarala itçulia
Heuzcara beçic eztakitenendaco

1

Preciua hoguei eta bost soz

Avignhonen, Antonio Aubanel Liburu Salçaliaren
eta Aita Seindiaren choil Imprimuçaliaren Beithan

M. DCC. LXXXII

Superioren approbacione eta permissioniareki

<3> **Liburu hunen huzcarala¹ içulçaliac iracurçaliari**

Eztut uzte, Iracurçale Maithia, baden Libururic arima hunac devocione perfeita-
ren bidian handiskiago lagunt diçakeenic, eci ez baita Alphonsa Rodriguessen Per-
feccione Guiristinhuaren Pratica deitzen dutena, çoinhen pparte bat heben Heuz-
carala itçuliric ezkentcen baiterauçut. Liburu horren Eile Gincothiarra hil içan duçu
seindutaçunesco urrinian eta Liburu balioz huntan eman diraguçu seindutaçu-
nic gorenera heltceco bidia. Guiçon arguitu eta Gincothiarrec Liburu horrendaco
<4> duten eztimiac, eta nihaurec haren balioztaçunaz dudan sinheste handiac, anitz-
cetan guttitciaraci diraacie Heuzcarala içan ladin itçulia, amorecatic Heuzcara be-
cic eztakiten guiristinhucac ere probetzcha ahal liten Liburu preciatu hortçaz. Gure
bi Jaun Apezpicu handiri —Suarez d’Aulan eta Charlez Augusta Kieni— uken dicit
ohoria mintçatzceco guticia hortçaz, eta bieç elga² arimen Salbamendiarendaco obra

10

20

¹ Aldaera monoptongatua ezaguna da ekialdeko euskarari, baina liburuko gainerateko adibideak *eu* diptongodunak dira.

² Liburu honetatik landa arras tradizio laburra du *elga* aldaerak, baina itzulpen honetan lau aldiz ageri da, eta *elgar*, berriz, bost aldiz.

1 balioz bat çatekeela Heuzcarala itçulce hori segurtatu nicie eta erran, unxa eguinen niela haren eithia.

Bena, Iracurçale Maithia, gomitu erresetagarri horiec gortzcen baninduten lan horren inxeatcera, Francessaren Heuzcarala itçulciaren <5> neke handiac eta ene heuzcararen azki unxa jakin gabiac —bai eta orano Liburu Francessian seiheun pagetaco laur ppartetan den horren Heuzcarala itçulceco lanaren luce eta handitarçunac— icitcen eta guibeltcen nindicien, noiz eta ere Adiskide jakinxu gincothiar batec berriz gorthu bainu erranez, Gingoasco lanetan ez unxa eguithiaren beldurrac ezkihiela baratu behar, borondate hun bateki inxeatçiac eta gauçaren unxa eguin nahisco ernetarçunac dutenaz gueroz Gingoaren aiticnian merechimendia, ez, aldiz, gauçaren bere beithan unxa eguithiac, eta Gingoaren benediccioniac lan suerte hotan ezaltcen ahal thielä Languiliaren exkazarçunac, eta ecinago unxa <6> einac balira beçala arimetan probetzcha-araciten. Lanaren lucetarçunaz cen beçambat, ene Adiskidiaren seindimendia çuçon laburtzcia hobe cela, Liburu hedatu horren pparte bat gende comunaren hoben denaren choilki Heuzcarala itçuliz eta besthiac utcz, ceren halaz Liburia laburrago baitate eta merkiago eta hantic, gende praubec ihikiago erosiren eta aboroc probetzchaturen.

Arroçoin horiec, ene Iracurçale Maithia, ene bihotzceco dudac kendu ticie eta ekarri nicie erran dudän Liburu horren, ez ororen, bena pparte baten Heuzcarala itçulcera inxeatcera, eta ene uztez horren capitulu gende comunaren probetzchossecnac hautatu ticit, <7> bai eta heendaco auher çauzkidan capitulu heen pparte çumbait utci. Jaunac detxala haren gloriataco eta arimen hobetan ene hauthian kaussitu dudän! Hitcez hitz Francessaren Heuzcarala itçulcen hassi ninduçon, bena orhithuric³ hala eguinez gure Heuzcararen ara edo ethorça anitz pundutan bortzchatcen cela, eta Francessaren cenciac⁴ etcela anitzcetan hain lanhoki explicatcen ahal, deliberatu dicit, francez therminuer sobera chehe jarraiki gabe, cenciaren ahalic clarkiena Heuzcarala itçulcera; çumbait aldiz ere, bena gutitan, Liburu hortaco francez therminhuec ekarten çuten beno aiticinoo joan nuçu gauçaren hobeki endelgaracitceco, bena behin ere, <8> ene uztez, Liburu horren francessian den substanciaren contre. Capitulu hautatu horien seguidaz den beçambat, etcit uzte uken necessario cela, oraico demboraco Liburietan ussatcen den beçala, anitz ppartetan berhesthia. Gende comunac —çoinhendaco lan haur eguin baitut— etciroçu probetcha Liburu hunen ppartecatce hortçaz. Iracurçaletaric batbederac Liburu hunen Tablan edo hunen akabançan eçarrico den capitulien minço diren substancien herrocän,⁵ idirenen tici iracurtu nahi duken gauçaz minço den capitulia, eta capitulu hura idireiten den pagiaren edo folharen seghalia.

40

26 lerroan francez: *francer*.

³ Adibide honetan eta 360-n ere, 'ohartzea' zentzuan ageri da, Zuberoan bezala; ikus *orhithu-z* hiztegian dioguna.

⁴ Aditz iragangaitzarekin izen ergatiboduna agertzea aldi bakan gertatzen da liburuan, baina badira ale batzuk: (7, 14, 30, 76, 95, 112, 119, 142, 197, 241, 252, 330, 361, 433 or.).

⁵ Bi perpaus erlatibo elkarren jarraian ditugu eta irakurketa zailtzen du; *capitulien* edute genitiboan dago eta izan lezake, beharbada, adiera destinatiboa.

<9> ALPHONSA RODRIGUEZ, JESUSEN COMPAGNHACO Aitaren
Guiristinho Perfeccioniaren praticaren pparte bat Heuzcarala itçulia,
Heuzcara becic eztakitenendaco

I. [GAUÇA ISPIRITUAL EDO GINCOAZKUEZ]¹

¹ Dituen bederatzi ataletarik, lehen hau da liburu guztian izenbururik ez dakarren bakarra; beharbada gora-behera zenbait gertatu zen inprimategian, edo estetika nahiz neurri arrazoi zenbait dagoke ez emateko, lehen kapituluaren gainean liburuaren izenburua baitakar liburuak bederatzigarren orrialde honetan. Nolanahi ere den, lehen ataleko gai nagusia hainbat aldiz izendatzen da liburuan eta itzulpen honetan eta *Gauça ispiritual* edo *Gauça ispiritual edo Gincoazkuez* dakar beti.

Gauça ispiritualez edo Gincoazkuez eguin behar dugun estimiaz

Çuhurrac² erraiten dici: *desiratu dicit cençu³ chuchen edo hun baten ukeithia eta Gincoac eman diraaçu. Jauna otoitu dicit eta bere çuhurstciaren⁴ ispirithiaz bethe nici; Erreguen coronac beno aboro estimatu dicit eta uzte uken dicit aberaztarçunac eta harri preciathiac eztirela hari hurrantceco, eci lurreco ourhe eta cilharrac oro çuhurtzciaren aldian deuz ere eztuçu, harinha eta <10> lohi pochi bat becic.* Desideratu behar dugun eguiazco çuhurtarçuna, guiristhinotarçuneco perfeccionia duçu, çoin baitago amorioz Gincoari unitcian edo juntatcian, Joandene Pauleren erran hoen aravera: *oroz gagnetec gomendatcen derauciet caritathia*, erran nahi baita Gincoaganaco amoriua, *çoin baita perfeccioniaren coropilua, çointçaz Gincoari eztecathiac edo juntathiac baikira.* Halaz,⁵ guiristhinotarçuneco perfeccioniaz eta haren jardirestera ekar ahal guitçaketen gaucez hainbeste eztimu uken behar diici, nola Salomonec erraiten baitcien ciela çuhurtzciatz, eta sinhexi, Joandene Paulec erran dien beçala: *Jesu-Christo irabaz deçağun ber, besthiac oro lohi eta hungarri⁶ direla.*

10

Hori duçu ukeiten ahal dugun bideric hobena perfeccionera heltceco, ceren çunbatenaz ere gure bihotzcian estimu hura handiago içanen baita, hanbatenaz ere guehiago aitcinatuco guituçu Gincoazco gaucetan eta perfeccionian; arraçoinha duçu gauçac estimatcen tugunaren aravera desiratcen baititugu. Borondathia ethorsce⁷ ouxu bat duçu, endelguiac eçağutharacitcen edo erakazten derazkon beçala gauçac seguitcen baititu; gaucez endelguiac eguiten dien estimu thipiagua edo handiagua duçu, gauça estimatcen dien hareganaco gure desiren içaria; eta nola borondathiac

20

2 lerroan Gincoazkuez: *Gincoazhuez* 6 çuhurtzciaren: *çuhurtzciaren* 14 çuhurtzciatz: *çuhurtzciatz.*

² Jatorrizkoak *el Sabio / le Sage* dio.

³ Jatorrizkoak *sentido / intelligence* dio.

⁴ Ziur aski *çuhurtzciaren*-en ordain dagoen huts grafikoa da; adierari dagokionez, jatorrizkoak *sabiduria / sagesse* dio.

⁵ Jatorrizkoak *de sorte que* dio.

⁶ Jatorrizkoak *estiércol / ordure* dakar, eta baita latinezko *stercora* ere.

⁷ Adieraren aldetik, jatorrizkoak *potencia / puissance* dakar. Bestalde, *ethorsce*-k s luzea du; atzizkian <-tce> edo <-tze> itxaron genezake, ez <-|ce>; gainerateko adibideetan, *ethortze* (10) eta *ethortza* (7) & *etortza* (19, 21) darabiltza.

1 gutan manatcen baititu gure <11> arimaren barneco eta campoco seindimendu gu-
ciac, ezkituçu comunski gaucen jardirestera inxeatcen, hetara heltceco desiraren
aravera beci. Hartacotz, gauça handi bat duçu anitz estimatcia Gincoaren bidian
aitcinaraci guitçaketen gaucen, garxuki desiratcera eta jardirestera inxea guiten amo-
recatic; eci gauça horiec oro hain elgarri emanac dituçu, nun bataren içaria besthia-
ren chedia baita.

Harri baliossez trathian ari denac unxa eçagutu behar tici, trompathia içan ezta-
din, bestela balio handitaco çunbait emanen dici gauça guti batendaco. Gure trafica
Celuco Erressumaz duçu; eçagutu behar diici, beraz, çunbat balioz den jardirexi edo
10 guretu nahi dugun gauça, beldurrez huxx eguinic urhia lohiaren, Celia Lurrarendaco
eman deçagun. Jaunac erraiten dici Jeremiaren ahotic: *Çuhurra ezstadila urguluxu
bere çuhurtzciaz, ez guïçon azcarra bere indarraz, ez aberaxa bere aberastarçunez, bena
behar den beçala eta justoki glorificatu nahi dena,*⁸ *choilki bere gloria oro eçar beça ene
unxa eçagutcian.* Trezor orotan den handiena, Gincoaren eçagutcia, cerbitzchatcia eta
maithatcia duçu; hori da guc dugun eitecoric handiena, edo hobeki erraiteco, bacara;
hara certaco creathiac içan guiren: guirishinhotu eta hartan choilki gure chede
bacarrian beçala, chercatu <12> behar diici gure paussia eta eçarri gure gloria.

Hartacotz, nahi nikeci perfeccioniaren eztimu hori eta hari daucolaco gauça ispi-
ritualac mundu orenen bihotzjian barna sar liten eta arrangurozki hartaraco elgar la-
gunt guindeçan, ez choilki gure arteco elhe hunez, bena hobeki orano gure obrez eta
20 bicitce seindiaz; guiza hortan, berthuthiaren bidian sartcen hassi beci eztirenc eta
bertuthian aitcinathiec eta generalki oroc, eçagutuco dicie gure religione seindiaren
aravera nehorc ezthiela eguiasco estimuric uken behar Gincoazco gaugez beci. Or-
dutic eguia hori batbederac bere beithan unxa hartu onduan, inxeatuco duçu bere
ahalaz Gincoazco gaucetan aitcina joaitera eta eçaguturen, beste garaitikuac eztirela
enganio eta banitate beci.

Surius Authorrac Seint Fulgença Abadiaren bicitcian huni daucolaco gauça bat
ekartzcen dici. Guïçon seindu horrec, ikuzten cienian bere peco Fraidetaric çunbait
lanari anitz emanac, eguna oro thaic gabe Comentuco cerbitzchian emaiten çutela,
30 bena bere devocioneco eguinbidetan lacho cirela, etçutela gar bera bere otoitzcetan,
iracurtetan, beste Gincoasco einbidetan, beste bere peco Fraidez beno cassu guthiaco
eguiten cicin; aldiz, icuzten cithienac devocioniari edo <13> gauça ispiritualer ema-
nac, eta arranguroski bertuthian aitcinatcen cirenac, nahibada beztagnez eris edo
flaccoz Comenthiari etçuten cerbitzchuric batere eguiten, handiski maithatcen eta es-
timatcen citicin. Dudaric gabe arraçoïn handireki hala eguiten cicin. Cer prootzchu
du nehorc, beztagnhez, merechimendu eta thalentu handiric ukeithia, obediencia
gabe eta Gueihenen⁹ borondatera egoiten ezipada? Anitzcez segurki hobe lukeçu tha-
lenturic edo munduco eguitatetan parte hunic gabe içaithia, eci ez heen eztatcurian
Gincoaren gaucetan lachatcia. Beste gauça lukeçu Gincoac behar baleçagu galdein
40 azken Judicionian anitz trabailhatu guirenez, ispiritu guindienez, ederki minçatu gui-

13 ene: *ena*.

28 ekartzcen: *ekarztcen*.

38 içaithia: *icaithia*.

⁸ Absolutiboa da baina ergatiboa beharko luke; gutienez beste bost adibide gehiagotan falta da: (162, 162, 387, 400, 414).

⁹ Ordena erlijiosoan maila goragoa duena da *gebiena: el superior* (I, 4) / *de son supérieur* (RD 1, 7).

renez, bena harc ordian galdatuco diena duçu, eguiasco guiristinho baten einbidiaç oro ein tugunez. 1

Jesu-Christoc igorri citicin bere Dicipuliac pperedicatcera; Iskiritura Seindiac erraiten dici allegueranciaz bethiac itçuli cirela eta bere Jaunari erran ceracotela, haren icenian Demoniuec ere obediencia ekarten cereela. Salbaçale Jaunac ihardezten direeçu: *etcitestela alleguera miraculiac eiten tucielacotz eta Demoniuec obedient ditucielacotz, bena alleguera citeste cien icenac Celian iskiribathiac direlacotz*. Eçarri behar diici, beraz, gure abanthailha eta alleguerancia¹⁰ Celuco Erressumaren irabazthian, <14> eci hura gabe, besthiac oro deuz ere eztiçu: *Cer prootzchu du guiçonac mundu guciaren beretcia maluroski bere arima galtcen badu?* 10

Erraiten badugu, eta Jesu-Christoc berac erran badu, arimen conbertitcen artciac ezteragula ahatz-araci behar guihauren arimen salbamendia, auher liçatekeenaz guero mundu ooren salbaracitcia, guihauren arimen salbatcera inxeatcen ezpaguira, arraçoïn bortitzaguaz erran ciroguçu beste gagneraco eguiteco suerte oroz. Eztuçu segurki unxa, ez arraçoïnahren araura, guiristinho batec lan aboro eguithiagatic edo beste munduco eitekuegatic, lacha dadin bere otoitzcetaz, mortificacionetan eta beste Gingoazco einbidetan, eta beste itçulien onduan becic orhit;¹¹ orori ezpadeçake buru eman, mundukuac utci behar tici arimakuetan ez lachatciagatic, eta hola ez eguithia duçu, ez guiristinho batec behar lukeen, bena arimaco gaucez arranguracic ezthien giçon seindimendu lachuetan bicitcia. 20

Seint Dorotheac erraiten dici Dositea bere Dicipuliaz, erien ehenhatceco karguia hain unxa eguiten ciela, eriez hain arrangura handia ciela, heen ohiaç eta gambarac hain unxa chuchentcen, gauçac oro hain chahu eta estatu hunian atchikitcen, nun eriac çauden lekura joan cen egun batez, Dositea dicipuliac erran <15> baitceracon: ene Aita, banitatesco edo urguluzco goguaketa¹² bat gin¹³ ciaçu, net unza eguiten dudala erien cerbitzchia eta nitçaz net content içan behar cirela, bena Naussiareen arraphosthiac Dicipuliacaren urgulia apaldu cicin. Seint Dorotheac erraiten diracoçu: aithor dicit net eri ehenhaçale hun bat cirela eta arrangurossa, bena etcit ikuzten orano Fraide behar beçalaco bat cirela. Batbederac gogua eman deçagun, Gingoac ber gauça erran ezteçagun, campoco eitekuetan, itçulietan agudo eta erne guirela, lanetan perestu, bena bertuthian eta devocionian aitcinatciac ez tugula arranguracic, lehen urhaxa arimaren eitekuer eman behar bidian, bester emaiten dugula. Salbaçale Jaunac erraiten dici: *lehenic Gingoaren Erressuma cherka çacie, ispiritu chuchen eta justo bederetan hura cerbizcha çacie eta besthiac oro emanen çauzkicie suergaraitico*.¹⁴ Hortic agueri duçu, munduco eitekuegatic edo bere estatuco karguien complitciagatic, ezthiela nehore bere arimaren eta Gingoaganaco einbidiaç utci behar: hala nola otoitzçac, concenciaren examenac, sacramendietarat hurrantciac, irakurtzciac 30

18 lachatciagatic: *lachatciagatic*.

¹⁰ Jatorrizkoak honela dio: *vuestro contento y gozo / notre bonheur et notre joie* (RD 1, 8).

¹¹ Komunztadura egin izanak aditz laguntzailerik gabe utzi du perpausa.

¹² Jatorrizkoak honela dio: *pensamiento / pensée* (RD 1, 10).

¹³ Bi erataraz idazten du: *gin* nahiz *jïn* eta *jithia* nahiz *githia* dakartza.

¹⁴ Ez da hitz ezaguna; ikus *suergaraiteko & suergaraitiko*-z hiztegiaren dioguna. Jatorrizkoak honela dio: *como accesorias y como por añadiduras / comme par surcroît* (RD 1, 10). Latinez ideia: *et haec omnia adjicientur vobis*.

1 eta beste Eliçaco Officiuac; eci, oren burian, gure eitekuen eguin beharrac ezki-
tici heen eitic empaitzchatcen,¹⁵ bena bai gure devocione ezkaçac eta gure lachoke-
riac. Seint Basilac erraiten dici net chuchen, Gincuari eman <16> behar tugula gure
devocionen eiteco destinatu edo çatitu tugun demborac, eta hala nola lan edo eiteco
lehiatu çunbaitec ezteragutenian arteric uzten jateco edo behar dugun luaren egui-
teco, ondotic ahalic sarriena intxeatcen baikira gorpitzçac behar dien luaren eta haz-
curriaren hartzçera, eta hartaco dembora hartzen eta idereiten baitugu, orobat, gure
otoitzça edo examena ussatu tenoretan ecin eguin badugu, garxuki desiratu behar
diici arte laburrez eguithia eta ahal beçain laster gure einbidia egin, eci noiz eta ere
10 gure otoitzcen edo beste Gincoganaco einbide çunbaiten demboran giten baitçaucu
eiteco lehiatu çunbait, eztici nahi behinguz utci diçagun Gincoganaco einbide hu-
rac, bena eiteco lehiatu hetaric landan ahalic sarriena eguin diçagun, Çuhurraren
erran hoen araura: *deussec ere ezteçaçula otoitzca utzaraz*, erran nahi baita, deuz ezte-
la behinguz utzçarazten ahal derauçunic, eci guiristinho hun batec, haren eta beste
Gincoganaco einbiden eiteco, oraichoo edo guerochoo hartuco edo idirenen dici.

Aita Seindien Bibliotheca deitzen den liburian errana duçu, Seint Dorotheac
bere Comenthian ardura behar ciela berant etçan eta çunbait aldiz gabaz geiki,
arrotçer —çoinhen carguia eman baitceracoten— hungui gin eguiteco; hargatic
ere, beste Fraideki <17> geikiten cela otoitzçaren eguitera joateco, eta nola oren
iratçartzceco carguia ciena ezpaitzcen joaiten haren iratçartzçera, berant etçaten eta
20 çunbait aldiz gabaz geikiten celacotz, otoitu cicin bere Fraide lagun bat iratçartçeçan,
nahibada etcen ordian orano unxa sendothia anitz flacatu cien sukar batetatic. Hori
duçu arimaren eitekuer chuchen eta erne jarraikitçceco desir eguiazco baten ukeithia.
Iracurten diic[i] ber liburian, Fraide seindu çahar batec ikussi ciela behin Ainguru
bat, çoinhec incentxatcen baitcithien Comentuco Fraide otoitzçera erneki joan ci-
ren guciac, bai eta ere hain unxa¹⁶ ecin joannez¹⁷ baratu cirenen lekiac, bena naguiz
otoitçera faltatu çutenen plaçac uzten cithiela incentxatceco. Hara cerc consolatu
behar guithien noiz eta ere ecinez uzten edo guerorat luçatcen baititugu arimen ein-
bidiac, eta aldiz eçagut-araci eztitugula ecinbestez becic utci behar.

30

BIGUERREN CAPITULIA [I/1/2]

Perfeccioniaren uken behar den amoriuaz eta garraz

Evangeliuac erraiten dici: *urossac justiciaren gossia eta egarria dutenac, eci as-
siac içanen tuçu*. Seint Jeromac, minço delaric Jesu-Christoren hitz horien gagnan,
<18> erraiten dici ezte la azki bertuthiaren eta perfeccioniaren cerbait desir arhinen
ukeithia, bena heen jardirexi nahisco gosse eta egarri handi bat uken behar dela,
eta Daviten seindimendietan oiuhu eguin bihotzçez: *hala nola orein bat haxhantu-
ric iturrien onduan baithabila, orobat, ô ene Gincoa! ene arima bethi çureganat dia-*

¹⁵ *empai*-hasiera duten bi adibide eta *empa*-ren bat ditugu liburuan; ohikoena “epaintxatu” da.

¹⁶ Emendiozko kutsua du *hain unxa* honek, ‘baita ere’ edo ‘aussi / también’ adieran; ikus 410-n ere.

¹⁷ Bakarra da idazkera hau liburuan, gaineratekoak *joanez* dira (42, 46, 395) edo *jouanez* (19, 392).

goçu.¹⁸ Bertuthiaren desir bortitz horren ukeithia hain necessario duçu, nun hartaric baituha gure abançu edo aitcinatce ispirituala. Hura duçu perfeccioneco bidian sartzceco eta jardiresteco chede bakoitzça. *Çuhurtzciaren haxarria* —çoin baita Gincoaren eçagutcia eta maitatcia, çointan baitago perfeccione hura— *duçu haren jardiresteco desir handi eta eguiasco baten ukeithia*, çunbatenaz ere hura bortitzago baitukegu, hanbatenaz aboro arrangura edo sù ukenen diici hartara heltceco. Beras, berriis cioçut necessario dela perfeccionian aitcinatceco haren cin-cinez desiratcia, eta desir harc eguiaski bihotzetic gin behar ci, eta gure bihotzcian bertuthiarendaco eçarten dien sùyaz choilki Jaunaren graciareki haren jardiresteco intxeyen eguitera ekarri behar guitici, eci desir haren sùyaz ezipaguira eguiaski bertutherat ekarriac, haren jardiresthia neke dukeçu.¹⁹ Bere beitaric nehorc eguiten thien gaucetan eta bestec eraiten derazcotenetan, liferencia haur duçu: bere beitaric <19> Gincoari placerguiteco²⁰ desir osso bathian bertuthiari jarraikiten direnec, segurkiago eta seguidanago haren bidian irauten dicie eta, bethi eta hanbat aboro perfeccionian aitcinatuz dihatçu; bena gatziguien eta mehatzchien beldurrez, edo genden erraithiagatic, edo manaçaliaren bistan delakotz bertuthia bessarkatcen dienac, gutitan irauten eta hartan aitcinatcen duçu, bena flakatz dihaçu; azkenekotz, beldurrac jouenez gueroz, uzten dici: hala nola harria ezkiez goiti aurtikiten denian, goiti jouan beçanbat flakatz baituha, orobat ere heltcen cieçu bestec ahulgatz edo poussatz bertuthiari jarraikiten direner. Bena harri bera beheiti abiatcen denian bethi eta hanbat fitetzago jeuzten baita, ceren hala baitu bere etorzça; orobat, bere beitaric bertuthiari emaiten dena perfeccionian eta Gincoaren bidian, bethi eta hanbat aitcinatuz dihaçu.

Guiristhinuen perfeccioneco eitekua eztuçu bortzchaz eguin behar den gauça bat: bihotzetic gin behar dici. Ere Jesu-Christoc cer eguin behar cien salbatceco galdatu ceracon guiçon gazthiari, lehen gauça erran ciracoçun: *nahi baduçu parfait içan*; guri erakasteco, perfeccioniaren principiua edo haxarria gure nahian doola: eci gure beitaric ezipadugu parfait içateco nahia, gutçaz cargu dutenec gure parfait-aracitceco <20> hartuco tuzten arrangurac oro auher tukeçu.

Heben net unxa giten duçu Seint Thomas Akinakuac bere Arrebetaric bati eman cien arraposthia. Arrebac galdein ciracoçun nola salba çaitkeen; ihardexi ciracoçun, nahi ukenez: nahi baduçu, salbathia içanen cira; nahi baduçu, bertuthian aiticina joanen cira; nahi baduçu, perfeccione handi batetara helduco cira. Beraz, oro

18 flakatz: *flaxatz*.

¹⁸ Zuberoan paraleloa du *Orhoitce eta cantica* testuan (1734): *çouregana ni giten nuçu | oreigna uthurrialala | lazterrez dounebeçala | Jauna, ikhous neçaçu* (62-3).

¹⁹ Perpau honetan lau *haren* ditugu; lehena *perfeccionia*-ren erreferentziakide da, hirugarrena *desir*-ekin doa; bigarrena *perfeccionia* edo *bertuthia*-rekin doala dirudi eta laugarrenak *bertuthe* du ondoan, baina litekeena da *perfeccionia*-ri ere erreferentzia egitea; gatzelaniaz *deseo y aficion de la virtud y perfeccion* dio (I, 8); ikus frantsesez: *la fin est la première cause qui nous fait agir: de sorte que plus nous souhaitons cette fin avec passion, plus nous apportons de soins et d'ardeur pour y parvenir. Il est donc, encore une fois, si nécessaire pour notre avancement, de le désirer fortement, et que ce désir parte véritablement du coeur, et nous emporte après lui, sans qu'il soit besoin que nous soyons excités d'ailleurs, qu'il y aura peu à espérer de quiconque n'aura pas ces sentiments* (RD 1, 18).

²⁰ Adibide hau eta 444-ko *placerguiteco* izan ezik, liburuko aldaera *placer eguin* da beti (29, 83, 135, 144, 154, 177, 188, 189, 217...); bestalde, 425-n *nigarguiteco* dakar, baina gainerateko guztiak *nigar eguin* dira. Aldaera hauen eta beste idazle batzuek baliatu kidetsukoen berri hiztegian dakargu.

1 diooçu nahi ukeithian, erran nahi baita, cin-cinez nahi ukeithian eta çure bihotz oroz hartara ekarri içaithian; eci Gincoa bethi ekarria²¹ duçu gure laguntcera, bena nahia falta badugu, gure Gueihenec ein ahalac oro einic ere, auher dukeçu. Çuri duçu çure salbamendiaren unxa goguan hartzcia, çure eitekua duçu; haren eguithiaz edo faltatciaz damuric edo prootzchuric cihaurec becic ezतिकeci,²² eta hartaco guiristinhotu cira. Batbederac, beraz, goguan unxa eçar beça, bertuthian lachatcen hazten den ordutic bere perfeccionian aitcinatcia ahatzcico diela, bere devocionesco einbidetan naguituren dela eta, bere beithan eztici seindituco bertuthian aitcinatceco, ez bere buriaren mortificatceco desir edo guthicia handiric, eta oren hartaric harat haren salbamendiaren eitekua gaiski²³ joanen duçu. Seindimendu hori bera idireiten diici Seint Ignacioc bere Fraide lagunendaco eguin cithien <21> cheden haxarrian, nun erraiten baitu karitathiaren eta amoriuaren barneco leguiac —gure bihotzcetan Ispiritu Seindiaz iskiribathiac eta imprimathiac— behar deragula bertuthian irauaraci, behar çaucula guida baliatu eta behar guithiela Gincoaren cerbitzchuco bidian aitcinaraci, haren amoriuaren sýyac eta haren gloriaric handienaren egarri handiac behar guithiela mement oroz hareganat alcharaci eta bertuthian prootzcharaci. Desir hura behin ariman²⁴ eguiaski sarthia dateenian, intxearacitcen guitic arranguroski eta garxuki desiratcen dugunaren jardirestera; eci naturaleçac emaiten deragun etortzçaz²⁵ moldexu eta abil²⁶ guituçu net nahi dugun gaucen cheratceco eta idireiteco, eta hartakotz Çuhurrac erraiten dici *çuhurtciaren haxarria dela bihotzcian eguiasco çuhur içaiteco gutitcia baten eçarthia*. Bena hortan orano baduçu beste abanthailha bat, ceren gutitcia handi harc, gauçac, Gincoaren cerbitzchian bere beitharic gaitz eta ppenoz direnac, ihi eta ezti iduri-aracitcen baititu. Nehor Gincoaren graciaz bere bihotzçaren erditic hari emaiten bada, mundiaren cien amoriua eta eztekiac uzten tici, garxuki bertuthiari jarraikiten duçu, hantic harat Gincoari dauzcolaco gauçac ihi idireiten tici; aldiz, gogotic eztaguenari, Gincoaganaco gauça horiec oro <22> ppenoz ciauçoçu. Çure idurira, cerc eguiten du Gincoaganaco gaucetan ehor çunbait aldiz pitçu eta eneatcen baita,²⁷ eta beste aldi çunbaitez ihiki eta goçoz eguiten baititu? Eztuçu liferencia hori giten Gincoaganaco gaucetaric, bena bai gure bihotzceco seindimendu liferentetic, erran nahi baita gure bihotzceco gar faltatic. Aita Avilac erraiten dici guiçon sendo eta azcar batec carreatuco edo jassanen diela eri edo haur batec alcha eztiroen carga; orobat ere, Gincoaren

21 içaiteco: *çaitceco*.

²¹ Jatorrizkoak honela dio: *presto está para / dispósé à* (RD 1, 22).

²² Hirugarren pertsonari legokioke *dikezi* zuketan, baina bigarrenari *dukezu* dagokio Nor Nork-en; hona adibide bat: *hec eçagutu onduan, badakikeçu cer galdeguin behar dukeçuon* (114). Boudak ez zuen huts hau aipatu (1948: 599). Liburuan Nor saileko *dateke*-ren zuketazko ordaina ere bada *dukezu* usu.

²³ Liburuak bi aldaerak dakartza, *gaiski* nahiz *gaizki*.

²⁴ Jatorrizkoak gaztelaniaz *en el corazon* dio (I, 11), baina frantsesezkoan *dans l'ame* (RD 1, 23).

²⁵ Jatorrizkoak *inclinacion / inclination* dio.

²⁶ Jatorrizkoak *industriosa / industrieux* dio.

²⁷ Jatorrizkoak honela dio: *tan pesados / accablé d'ennui* (RD 1, 25). Lehen atzizkian elipsia dagoela dirudi, “pizutzen eta eneatzen”, eta adiera ‘pizutu, pisutsu bihurtu’ da, baina ez dakigu komunztadura horrela ote den, gramatikan simetrikoak ez diren osagaiak batzeko askatasun handia baitarabil itzultzaileak liburuan; prestatu dugun hiztegian dihardugu *pitçu*-ko txistikari hori afrikatua ote zen, grafia arazo bat izan daitekeen...

amoriuac eta cerbitzchu seindiaren egarriac emaiten deragun indarrac, hareganaco
 gauça guciac ihi eta goçaxu eguiten dirauzkiguçu; aldiz, amorio haren faltac eritcen
 eta haurtzcen guitici salbamenduco bidian, eta halaz, haren eguiteco behar tugun
 gauçac neke eta ppenoz errendatcen. 1

HIRURGUERREN CAPITULIA [I/1/3]

Disposicione eta bide net hun bat dela Gingoaren gracien ukeiteco garxuki desiratcia gure bertuthian aitcinatcia

Cerc ere eguiten baitu orano net prootzchoz dela gure abançu ispiritualaren de-
 siraren ukeithia, edo hobeki erraiteco, haren gosse eta egarriaren, duçu, ceren desir
 hura baita gutan içaiten ahal <23> den disposicioneric hobenena Gingoaganic jardi- 10
 resteco perfeccione, çointara heldu nahi baikira. Seint Ambrosioc erraiten dici desir
 hura bere beithan dienaren arima hain laket çacola, nun bethatcen baitu bere graziez
 eta huntarçunez, eta horren poroatceco ekarten dici Virgina Sacrathiac bere Cantica
 Magnificathian erran thien hitz hoc: *Jaunac bere huntarçunez edo dohainez bethe tu*
gossia çutenac. Davitec gauça bera lehenago erran cicin: *arima egarria eta gossia bere*
*hunez asse du,*²⁸ erran nahi baita, aitcineco capitulian erran dugun beçala, bertuthia-
 ren eta perfeccioniaren hainbeste gortarçun uken dutenac, heen jardirexi nahiz, gosse
 eta egarri handi bat sofritu beçala dutenac, Gingoac bere huntarçunez bethe eta bere
 dohainez aberastu thiela, eta hori heen borondate hunaren —anitz laket citçacona-
 ren— saristatceco edo pagatceco. Noizpait Ainguru bat Danieli aguertu citçacoçun 20
 eta erran haxetic haren otoitzçac inçunac içan cirela, *ceren desiresco guiçona baitcen.*
 Davitec Jaunaren ohoretan Templo baten eguiteco uken cien desira Gingoari hain
 laket içan citçacoçun, nun nahibada ez nahi ukenic ere harc eguin ceçacon, haren ei-
 teco cien borondathia orotarac ere eguin uken bailu beçala saristatu baitcien edo hun
 hartu,²⁹ eta borondate hun haren eçagutcetac haren arraçan Erreguetarçuna <24> se-
 gurtatu baitcien; eta azkenian, Zacheac Jesu-Christoren ikuzteco uken cien gutitcia
 handiaz, merechitu cicin Salbaçaliac lehenic soguin ceçacon eta Salbaçale Jaunac
 berac bere buria haren etchera gomita ceçan. Bena orano eguia hori clarkiago Sa-
 lamonec erraiten diraguçu çuhurtzciac —çoin Gingoac bera baita— minço den le- 30
 kian.³⁰ Cioçu: *çuhurtcia maitte dutenec, ihiki idireiten dute;* bena badakicea çoinhen
 ihiki? *Desiratcen dutenen aitcinera duha eta lehenic bere buria eracazten du,* desiratcen
 duçun beçain sarri çureki duçu: *goizcic jeikiten denac haren cherkatcera, ihiki bathuren*
dici, eci borthan jarriric idirenen dici. Ala baita Gingoaren huntarçuna eta misericor-
 dia handi eta içariric gabel! Bera giten duçu gure cherkatcera eta anitzcetac, edo anitz
 aldiz, gure bihotzçaren borta joiten dici. Apocalipsaren liburian cioçu: *huna, çure*
borthan nuçu eta joiten dicit; eta Cantiken liburian: *ene arreba, bortha çabal eçadaçu.*

3 haurtzcen: *haurtzcen.* 9 desir: *debr.* 31 eracazten: *eracazten.*

²⁸ *Arima* hitzaren adjektiboak dira adibide honetan *egarria* eta *gossia*.

²⁹ Ikus 244-n ere *hun hartu* dakarrela.

³⁰ Jainkoa bera da zuhurtzia; jatorrizkoetan *hablando de la Sabiduria, que es el mismo Dios | où parlant de la sagesse, qui n'est autre chose que Dieu même* (RD 1, 27).

1 Hortic agueri duçu ezthiela choilki bortha joiten, bena joitez akithia bailiz beçala, han jarriric egoiten duçu, guri endelga-aracitceco idekia idiren balu, sartu çatekeela eta, hargatic ere, joan gabe bihotzceco bortan jarriric egoiten dela eta igurikitcen idec artekan, amorecatic han idiren deçagun. Çunbat ere Gincuari çure bihotzçaren bortaren idekithia <25> luçatu baituçu, eta haren gracier ihardesthia, hargatic ere estici joan nahi uken, sobera handi dici çure bihotzcian sartceco desira, eta fitez ez exitciagatic haren bortan jarten duçu eta igurikiten dici çabal deçacogun. Isaiac erraiten dici *Jauna bihotzceco bortan doola, guri misericordia eguiteco*. Eta eguiaz adiskide batec bere adiskide maithiaren etchen sartcia desiratcen dien beno aboro, Gincoc desiratcen dici gure bihotzcian sartcia; guc desiratcen eta haren uken nahiz gosse eta egarri dugun beno aboro guthicia dici, bere buriaren eta bere gracien guri emaiteco. Joandene³¹ Joannec Apocalixaco liburian erraiten dici: *egarri denari emanen derakot kitoric biciaren iturric houretaric; ehor, beraz, egarri bada, gin bedi enegana eta edan deçala*. Gincoc nahi dici garxuki desira deçagun bertuthia eta perfeccionia, amorecatic eman deraukegunian desiratcen guindiena, ikaz guindeçan unxa pperetchatcen eta haren estimatcen eta beguira guindeçan gauça balioz edo preciatu bat beçala, eci gutiz gueihenetan, guti desirathia uken onduan guti nehorc pperetchatcen edo estimatcen dici; ere arraçoïn handienetaric bat, ceren hain guti prootzchatcen dugun bertuthian eta perfeccionian,³² duçu eztitugulacotz azki garxuki desiratcen; 20 eguiaz erraiteco desiratcen tiici, bena hain flacoki <26> eta lachoki, nun gure desirac hartu tuguneco, jouanac baitira.

Saint³³ Bonaventurac erraiten dici badela gende intencione hunic dutenic, eta mundian diren desseinhic hobenenac hartcen tuztenic, bena behin ere eztituztela bere buriac bortzchatcen, ez garaitcen bere desseinhen obratceco. Hetçaz erran dieiteçu Joandene Paulec berhartzçaz erraiten cien: *nahia banuke, bena eguiteco bihotzcic ez*. Obratcen eztiren desirac eztituçu jiten borondate ossoki deliberatu batetaric eta eztituçu nahicunde arhin batçu becic; nahi likecie, bena ez cin-cinez. Çuhurrac erraiten dici *auherr[a]c nahi diela eta ezthiela nahi; desirez bethia dela, bena ezpaitu nahi heen honitceco deuz eguin, eguna oro deliberotan igaraiten çacola*. Seint Jeromac cioçu oro desir direla eta Aita Avilac net unxa erraiten dici halakuez, amexetaric obra handiric eguiten dutela uzte dutenac, iduri dutela eta, çoinhec iratçartu onduan deus ere ecin ein baitirote, Isaiaren erran hoen aravera: *gosse denac çunbait aldiz amex eguiten diela jaten diela, bena iratçartu onduan, lehen beçala haren sabela houxic edo gosse dela*. Gende suerte heer iduri cieeçu otoitzçan direnian, sofritu eta mezperetchathiac içan nahiz erratcen direla,³⁴ eta otoitzçatic jalgui onduan sofritceco dremenden parada heltcen bacee, ezticie guei çuten beçala <27> eguiten, etçutelacotz sofritceco eguiasco desir bat: bena sofritceco amex bat beçala eguin çu-

5 bortaren: *bortaten*. 23 eztituztela: *eztituztela*. 27 ez: *ex*. 30 cioçu: *ciaçu*.

³¹ Ez da liburuan ergatiboan huts egiten den adibide bakarra.

³² Adiera 'aitzinatu' izan lezake *prootxatu* aditzak hemen, *bertuthian eta perfeccionian* baitio, inesi-boan jokaturik; frantsesez ere inesi-boan doaz: *causes de peu de profit que nous faisons dans la vertu et dans la perfection* (RD 1, 29). 34-n *bertuthian nehorc prootzchatceco edo aiticinatceco dien desira* dakar.

³³ Liburuan ez da beste *Saint*-ik, gainerateko guztiak *Seint* dira, 381 aldiz.

³⁴ Gaztelaniazko jatorrizkoan ez dago erretze konturik, baina frantsesez zerbait biziki eta gogo biziz nahi izatea *brûler* den aldetik ageri da euskal itzulpenean *erratcen*.

tela. Çunbaitez ciocie orano iduri dutela soldado paretetan pintaturic daudenac, 1
 çoinhec beti ezpata exaiaren burura alchaturic baitaucate eta behin ere colpuric ez
 emaiten. Daviten erran hoc senxu hortara har dieiesteçu: *guiçona portret bat beçala*
dela; bere bicia oro beti bessuaren alçatcen eremaiten diela, behin ere colpuric eman
 gabe. Compara ere dieiesteçu haurra ecin ukenez edo ecin sorthuz daguen emazte
 bati, eta Essekiasec Isaia beitan erraiten thienac hetçaz erran dieiesteçu: *haurrac jin*
dira sortceco pundurano, bena Amec eztute azki indar uken heen sortceco. Seint Jero-
 mac explicatcen thielaric Seint Mathiaren erran hoc: *malur içorra diratekeenen eta*
dembora hartan ounide diratekeenen,³⁵ malur —cioçu— arimen, çoinhec ezpaitu-
 kete bere fruthia guiçon perfekt batetaranokuan çorhi-araci! Malur hartu cituzten 10
 delibero hunac obratu eztituztenen, bena bere barnian ecezatu tuztenen! Eci behin
 ere desiren ez obratcia, cer da beçic ere heen bere beitan ihortzcia? Malur bere bicia
 oro desiretan igaraiten dutenen, eta heriuac uztegabian obra hunic batere ein gabe
 harten³⁶ tuztenen! Eci ordian heen desir hunac eztitukeçu choilki auher, bena orano
 hec obratu faltaz garrazki punithiac içanen tuçu <28> eta azkenian ikussico dicie
 hartu tuzten desirac bere contre jeikiten, obratu balituzte prootzchu handiric heta-
 ric idokiten ahal çutelaric.

Iskiritura Seindiac erraiten dici, Absalonec, içaten³⁷ ahal den biloric edo bilo ja-
 xic ederrena ciela, bena haren gal-aracitceco içan çuçon; haritz batetatic bere bilo-
 tic chilinchau baratu çuçon eta hala çoolaric Joab generalac hil cicin; heriuac gauça 20
 bera eguinen diraguçu gure desir hunac airian beçala gauzkatelaric edo atchikiten
 guituztelaric, hec berac gure garrazkiago condenatceco içanen tuçu. Joandene Joane-
 nec Apocalipxan erraiten dici ikussi ciela emazte bat haur minetan eta haren aldian
 dragon edo sugue handi bat çoola, haurraren sor beha, sor beçain fite haren iresteco;
 orabat³⁸ demoniuac ein ahalac oro eiten tici, noiz eta ere arimac cerbait delibero
 hun hartcen baitu haren eguithia luçaraci edo utz-aracis, hartakotz, guc ere gure
 ahal oroz erressolucione seindu çunbait hartcen dugunian, labur edo lehen beno
 lehen complitu behar diici. Seint Bernatec erraiten dici, Isaia Prophetac gauça bera
 endelgatu diela hitz eder beçain labur hotçaz: *cherkatcen baducie, unxa cherka çacie*;
 erran nahi baita, eneatu gabe desira eta cherka çacie eta etcitezela enea cherkatcian, 30
 eci eguiasco desirec galdeiten dicie <29> iraupena, garxu içan behar dicie, obratu
 behar dicie, eta manera batez non, Micheo Prophetaren erran hoen aravera, beti
 eta hanbat aboro Gincoari beti placer eguiteco arrangura osso bat uken behar du-
 gula. Propheta horrec cioçu: *eracaxico derauciet cer den hunguia eta Jaunac cer desi-*
ratcen dien cieganic; justotarçuna segui deçacien, maita misericordia eta oussustamendu
seguidazco bat uken deçacien, beti Gincoarekin ibiltceco eta berthuthian aiticinatceco.

1 Çunbaitez: *Cunbaitez*. 4 bere: *here*. 7 sortceco: *sortceco*. 30 çacie: *ca-*
cie. 34 cioçu: *ciçu*. 34 cer: *cor*. 36 berthuthian: *herthuthian*.

³⁵ Jatorrizkoan *malheur à celles qui seront enceintes ou qui nourriront des enfans en ce temps-là* (RD 1, 31) eta latinez *vae autem praegnantibus et nutrientibus in illis diebus* (ibidem).

³⁶ Liburuak dakarren *harten* bakarra da, beste guztiak *hartcen* edo *hartzen* dira.

³⁷ Liburuko *içaten* bakarra da, beste guztiak *içaiten* (22, 121, 325, 349, 350, 406, 408, 409) edo *içaithen* (235) dakartza.

³⁸ Hiztegian adierazi dugun bezala, *orobat* forma nagusi da liburuan, baina *orabat* lau aldiz ageri da (28, 33, 107, 299).

1 Horra nolaco desirac galdeiten thien Gingoac gureganic bere hunguiez eta graciaez gure betatceco,³⁹ eta dohaxiac dituçu halaco gosse eta egarri aboruen dutenac, ceren aussarki asseco baitira eta ikussico baitituzte bere desirac ossoki honithiac. Irakurten diici Seint Gregorioren bicitcian⁴⁰ egun batez Jesu-Christo aguertu citçacola, erraiten ceracolaric fideler bacoitzcal eman cereela ourhesco caneta bedera, edateco eta haren sahex sacratutic desiratcen ahal çuten beçanbat graciaeren jardiresteco, eta ourhesco caneta hura, berac ondotic explicatcen dien beçala, dela borondate seindu eta chuchen bat, çoinhen medioz Gingoaren benediccioniac gure gagnera erakarten baititugu.

10 <30> LAURGUERREN CAPITULIA [I/1/4]

Çunbatenaz ere ehor aboro gauça ispiritualer edo Gingoazkuer emanen baita, hanbatenaz garxukiago desiratuco tici

Iskiritura Seindiac, Gingoaren çuhurtzciaz minço delaric, erraiten dici: *ni jaten nutenec orano gosse dirateke eta ni edaten nutenec orano egarri dirateke*. Seint Gregorioc cioçu gorpitzceco huntarçunen eta placerren, eta ispirithiaren huntarçunen eta placerren arthian, lifferencia haur dela: gorpitzcekuac, eztitugunian, ousustamendureki desiratcen tugula; uken onduan, hetçaz cassu guti eguiten dugula. Orai berian mundian batbederac bere sortzçapenaren eta officiuaren aravera kargu baten ukeithia desiratcen dici; biskitharthian, desiratcen cien kargu hura uken dien beçain fite, hazten duçu haren mezperetzchatcen eta besteric cerbaiten gutitciatcen; beste bat uken dia, hartzçaz orobat eneaccen duçu eta azkenian, bere nahicunder içariric eta chederic ecin emanecz, cerbait gauça berriren onduan beti diabilaçu, behin ere deussez erez⁴¹ content içan gabe. Gauça ispiritualer edo Gingoaskuez eztuçu orobat: eztitugunian eztiici guztatcen⁴² eta hazthio tiici, bena <31> jardirex gueroz⁴³ hobeki eçagutcen diici çoinhen balioz diren, aboro estimatcen tiici, aboro goçatcen eta garxukiago heen cherkatcera ekarriac guituçu. Lifferencia horren arraçoinha dela cioçu Seint Gregorio harc berac, ceren huntarçun eta placer demborakuen goçamenac eçagut-aracitcen baiterauku heen ezdeuztarçuna eta ezkazdura, hetan ez tugulacotz idireiten igurikiten guindien placerra eta contentamendia, uken onduan mezperetzchatcen tugula eta uztez bestetan idiren desiratcen dugun contentamendu hura, beste desir berriric hartcen dugula; bena trompatcen guituçu, azken desirac lehenen chorte bera dikecie,

8 çoinhen: *coinhen*.

³⁹ Liburuak *Belatceco* dakar, baina hutsa da; jatorrizkoek *para hacernos mercedes, y llenarnos de bienes / pour nous combler de biens et de grâces* (RD 1, 33) diote.

⁴⁰ Jatorrizkoetan *santa Gertrudis* eta *sainte Gertrude* (RD 1, 33) irakurtzen da; *Gregorio* gurutzatu zaio itzultzaileari.

⁴¹ Liburuan ez da honelako beste adibiderik; gaineratekoak “*deussec-ere ez + aditza*”, *deussere*, *deussetan-ere* & *deussetan ere...* erakoak dira.

⁴² Ikus erabilera berezi honetaz hiztegian.

⁴³ Liburuan bakarra da ondoriozko *gueroz* hau, aditz nagusian -z gabe ageri dena; honen aldean, zuzen dago *jardirexiz gueroz* (61); beharbada inprimategiko hutsa da, *jardirex artecan* (128, 132, 298) erakoei begira egina edo.

ceren ezpaikira creathiac munduco eta halaz, deussece ere mundian ezpaikitçake behin 1
 ere ossoki contenta ahal. Salbaçale Jaunac hori nahi uken cicin endelga-araci Samariaco emazthiari erran ceraconian: *hour hortaric edanen duten oroc orano egarri ukenen dicie*, eci celuco creathia içañ den guiçon baten egarria, lureco contentamendu eta placerren hourec oroc etcirocie hil ahal behin ere; aldis, huntarçun eta placer ispiritualac ehorc goçatcen thienian, maitatcen eta desideratcenago tici, ceren ordian heen merechimendia ehorc hobeki eçagutcen baitu eta, çunbatenaz ere perfeikiago goçatuco baititugu, hanbatenaz heendaco dugun egarria handithuz dihaçu. <32> Ezuçu miraculu⁴⁴ —cioçu Seindu berac— gauça ispiritualen edo Gincoskuen desiratu gabia, cer diren poroatu beno lehen eta heen goçatcen hasi gabe. Nola ehorc 10
 maita diro eçagutcen ezthien gauça bat? Joandene Petiri Apostoliac cioçu ere:⁴⁵ *balin goçatcen baducie Jauna çoinhen ezti den*; eta, aldis, Davitec: *goça eta ikuz eçaçu Jauna çoinhen ezti den*; ceren behin Gincosaren unxa goçatcen hazten baguira eta gauça ispiritualen guztatcen, hetan hain eztitarçun handia idirenen diici, nun ezpaikaiste behin ere asse. Capitulu hunen haxian erran tugun hitz hotçaz, beraz, *ni jaten nutenec orano gosse ukenen dute eta ni edaten nutenec orano egarri ukenen dute*, endelgatu behar diici, çunbatenaz ere hobekiago celuco gaucer jarraikico edo emanen baikira eta garxuki bessarcatuco baititugu, hanbatenaz ere aboro gutan eçagutuco dugula emendatcen heen goçatceco desira.

Bena erranen deraate: Nola hori juañ daite Jesu-Christoc Samariaco emazthiari 20
 erran cerazcon hitz hoeki? *Norc ere edanen baitu nic emanen deracodan houretic, eztu behin ere egarriric ukenen*. Haben⁴⁶ Gincosaren Semiace erraiten dici, harc emanen dien houretic eraten⁴⁷ dienac ezthiela behin ere egarriric ukenen, eta Spiritu Seinodiac, beste capituliaren haxeco erran dugun leku hartan, Çuhurraren ahotic miñço delaric, erraiten <33> dici: edanago, egarriago içañen guirela; nola chuchent daiste elgarreki horrein⁴⁸ erran liferentac? Idurisco liferencia horien batetaratceco, Eliçaco Aita Seindieci ciocie hortan gagan, Jesu-Christoc Samariaco emazthiari erran hitzçac endelgatu behar direla guiza huntara: *norc ere edanen baitu hour bici Sa[]baçaliac erraiten cien hartaric, munduco placer gaiztuen egarriric behin ere ezthiela ukenen, ceren gauça ispiritualen eztitarçunac munduco placerren guzthia arraz edekico baiterece, goçagabe⁴⁹ eta higungarri iduri-aracico*. Hala nola —cioçu Seint Gregorioc— 30
 cerbait gauça eztiric jan dienari besthiac oro karax iduritcen baitzçazco, orabat ere, Gincos eta gauça ispiritualac behin guztatu thienari, munduco gaucen koxia dutenac oro, karax eta goço gabeco ciazçoçu eta bihotzça gogaincen direeçu edo ppena eiten

27 Samariaco: *Samriaco*. 28 behar: *hebar*.

⁴⁴ Adieraz beste euskaldun batzuen ‘ez da harritzeko’.

⁴⁵ Liburuan *ere* hori letra etzanean dator, aipuari balegokio bezala, baina basa euskara dirudi *ere babilin* horrek; frantsesezkoa ikusirik badirudi *ere* aitzineko perpausekoa dela: *aussi l'apôtre saint Pierre dit: Si toutefois vous avez goûté combien le Seigneur est doux* (RD 1, 36).

⁴⁶ Liburuan bi aldiz ageri da *haben* ‘hemen’ (32, 90) eta hogeita hamar aldiz, berriz, *heben*.

⁴⁷ Liburuan ez da <r> duen beste aldaerarik; dauden guztiak *edan*, *edaten*, *edari* e. a. dira.

⁴⁸ Ez da adibide bakarra; 349-n ere badakar *horrein*. Oroit Etxeparece *ere horreyn* dakarrela (172).

⁴⁹ Gaztelaniaz *bace que le parezcan desabridos* eta frantsesez *et fera qu'elles lui paroîtront fades et désagréables* (RD 1, 37).

1 diracocie. Bena⁵⁰ Çuhurraren erran hotçaz den beçanbat: *ni jaten nutenec orano gosse ukenen dute eta ni edaten nutenec orano egarri dirateke* gauça ispiritualen edo Gincoaskuen, hartu behar dicie eta hetaric endelgatu, norc ere Gincoasco gauçac aboruenic gutzatuco baititu, hura beitan heen uken nahisco gossia eta egarria emendaturenago dela, ceren ordian heen merechimendia eçaguturic eta heen ezitarçuna poroaturic, garxukiago heen chercatcera ekarria baitate eta hola <34> Doctor Seindiec explicatcen ticie iskiritura seinduco bi pundu horiec.

BOSTGUERREN CAPITULIA [I/1/5]

10 Bertuthian nehorc prootzchatceco edo aitcinatceco dien desira, Gincoaren gracion edo amoriuan dela seghnale handi bat duçu

Arima bat Gincoaren gracion dela seghnaletan den segurrenetaric bat duçu, perfeccionian aitcinatceco dien dessira eta Gincoari laket çazcon gaucetan arrangura berri bateki finkatcia, eta ez tieiteçu ičan deuz ere consolagarriagoric, ez eta ere dessir hartan aboro gort guitçakeenic. Seint Bernatec erraiten dici, Gincoa gure bihotzgian dela segurraincharic handiena, haren amoriuan aitcinatceco dugun dessira dela eta hori poroatcen dici lehen erran tugun Çuhurraren hitz hotçaz: *jaten nutenec orano gosse ukenen dute eta edaten nutenec orano egarri ičanen dira*; gosse eta egarri baduçu, beraz, celuco gaucendaco, alleguera cite; seghnale agueri bat duçu Gincoac bere egoitça çure ariman eguiten diela, harc emaiten derauçu gosse eta egarri hori eta duda gabe, seghnale idiren duçu la mia balioz haren eguiazco çainha, beti hari çauzconaz gueroz: hala nola ihiz-hor bat alde orotarat baitabila <35> cerbait seindi arthio, eta çunbait ihiciren urrina seinditu onduan, biciki herechari jarraikiten baita idiren artecan; orobat, Gingoaren⁵¹ amoriuaren urrinaren ezitarçuna eguiazki seinditu diena, baratu gabe hari jarraikiten duçu eta erraiten, Cantiketean doon beçala, *çure urrin Gincoaskuen onduan ibilten guituçu*; çu beitan den Gincoac, beraz, hola bere ondotic eremaiten citu, bena çutan seinditcen ezpaduçu gosse eta egarri hura, arraçoineheki beldur ičan cite Gincoa ez tateela çure bihotzgian, ez çu haren gracion, eci Gincoasco gaucec —Seint Gregoriotaric landan erran dugun beçala— bere beitharic haur dicie, nehorc ez tithiela ez gutitciatcen, ez maitatcen, ez peretchatcen, ez estimatcen, goçatcen direnian becic.

Seint Bernatec erraiten dici ikaratcen cela eta buruco biluac çutitcen citçazcola, Ispiritu Seindiac Çuhurraren ahotic erran thien hitz hotçaz orhitzcen cenian: *guiçonac eztaki Gincoaren amoriuan ala haren odiuan den*; hitz horiec ikaragarri tuçu —cioçu Seindu handi horrec— ispirithian edo bihotzgian paussuric batere ez ticie uzten eta hotan gagnan goguaketatu niçan aldi oroz, laztura batec hartu nici, hitz hoen —norc

10 dela: *de la.* 13 ez tieiteçu: *ez ticiteçu.* 13 deuz ere: *deuzzere.* 14 erraiten: *errriten.* 22 idiren: *idireen.* 31 citçazcola: *citaçazcola.*

⁵⁰ *Bona* dakar liburuak, baina hutsa da, jatorrizkoak honela dakar: *pero lo que dice el Sabio en esotro lugar* (I, 17) / *mais quant à ces mots du Sage* (RD 1, 37).

⁵¹ <Gingo> bost aldiz ageri da liburuan (35, 38, 57, 112, 422); *Ginco* da liburuko forma nagusia; ikus *Jingo* aldaeraren paraleloak hiztegian.

daki Jaunaren amoriuan ala hiran edo haztiuan den— ikarareki becic ecin erranez. Beraz, arren, goguaketa horrec hala ikararaci badu Seindu handi bat, <36> Eliçaren habé bici azkar bat, cer beldur eztu eçarri behar gutan —çoinhec gure becathiez beldur içaiteco hainbeste arraçoïn baitugu—, guc, heriuaren arrestra gure beithan uken dugunac? *Segurki badakit Gincea offenxatu dudala eta eztakit barkamendia uken dudanez*; nor ezta ikaratuco goguaketa horren eguithian? Balin jakin ahal baguindeça gure becathiac barkatu çauzkigula, eçagut ahal baguindeça Jaunaren gracian guirela eta hartaco cerbait berme eta segurtaincha baguindu, hori çunbat ezkinduke behar eztimatu? Çunbat ere Gincearen inspiracione berheci bat gabe, nehorc ezpaiteçake jakin mundu huntan segurtaincha osso batez Gincearen gracian dela, orotarar ere, baituçu çunbait seghnale hala guirela cerbait guizaz eçagut-araci deçaukutenic, eta nehorc uken ahal deçakeen handiena duçu, bere bihotzcian seinditcia beti, perfeccionian eta bertuthian beti eta hanbat aboro aitcinatceco dien dessir berua; arroçoïn hori azki duçu gure beti dessir hartan atchikaracitceco, hori guretaco Gincearen graciaren bahi eta berme bat denaz gueroz, eta bicitce huntan ukeitan ahal dugun eztiarçunic eta consoloric handiena duçu halaco segurtaincha baten ukeithia.

Hori ihiki proa dieiteçu Spiritu Seindiac Proverbiuetan erraiten thien hitz hotçaz: *justuen bidia ekiaren pare duçu, çoin <37> beti goratuz, berotuz eta arguithuz baituha euguerdiren*⁵² *gorenera hel arthian*; orobat, justuac bertuthian aitcinatuz eta emendatuz dihatçu, Seint Bernatec erraiten dien beçala: justuac eztici uzte behin ere bere eguinbidia ossoki eguin diela, eztici behin ere erraiten azki eguin dut; justiciaren gossia eta egarria beti badici, beti bici baliz inxea ere lieiteçu eguitera perfeccionian aitcina joateco eta beti hobenen dena eguinez. Iskiribathia ere duçu justuez: *bertutetic bertutera joanen direla*, erran nahi baita, beti garxuki thaiic gabe edo lachatu gabe bertutheco bidian aitcinatuz joanen direla perfeccioneric gorenera hel artekan; bena lachuen, herabesthien⁵³ eta gaiztuen bidiac, axaldeco ekia edo arguia iduri diela, beti apalduz duhela, azkenecotz arraz itçalcen dela eta gau beltz baten ilhunpian uzten guithiela. Çuhurrac erraiten dici: *gaiztuen bidia ilhunpez bethia dela, ezutela ikuzten leice çointara erorten baitira*; hain ilhunpe handian ibiltan direla, nun urhazcal behazthopacen baitira eta uxumendia hain handi eta hain deithoragarri dela, nun ezpaitituzte eçagutcen eiten tuzten faltac, ez hetçaz bihotzcian ppenaric;⁵⁴ bere becathiac bere guiza hartcen ticie, batçutan becatu direnac ezthiauzkacie hala, ardura mortalac benial diauzcacie edo choilki imperfeccione batçuren, eta batere becatu ezpailira beçala.

2 Seindu: *Seiudu*. 33 imperfeccione: *jmperfeccione*.

⁵² Hiru aldiz dakar liburuak *euguerdi* (37, 104, 244). Liburuan ez da “euguerdi”-rik ageri eta ez dakigu “euguerdi” ala “euguerdi” irakurri behar den.

⁵³ Ekialdeko euskalkietako “herabezi” ‘nagia’ hitza da, ez da balizko “herabetsien” baten hutsa.

⁵⁴ Bigarren aditzaren elipsia dago; hona jatorrizkoak zer dioen: *ni les remuerde la conciencia / n'en ont aucun remords* (RD 1, 45).

1

<38> SEIGUERREN CAPITULIA [I/1/9]

Çoinhen prootzchoz edo balioz den gauçaric thiapienen lachokeriaric gabe eta unxa eguithia

Ispiritu Seindiac Ecclesiaztican erraiten dici: *gauça thiopia[c] mezpreretchatcen thienac emeki-emeki erortera jinen dela*; hitz horietan daguena mundu guciarendaco duçu eta berheciki, perfeccionera heldu nahi direnen, eci nola gauça handiec bereki baitute bere gomendia, nehor aboro ernetarçun hetan ukeitera ekarria duçu,⁵⁵ bena gauça thiapietan nehor gutis aboruetan lachatcen duçu, uztez gauça guti bat den hetan falta eguithia. Bizkitarthian nehor trompatcen duçu, net langeroz duçu hetan faltatcia eta hartacotz, Ispiritu Seindiac heben erraiten dici: norc ere gauça thiapiac mezperetzchatcen baititu, emeki-emeki edo doya-doya falta handietara erorico dela. Eguia hortçaz gure segurtatceco eta guri beti gogua eman-aracitceco, duda gabe azki içañ behar likeci jakithia Gingoac berac errana dela, bena gauça horren gure ispi-rithian hobeki sartciagatic, dugun ikuz horren gagnar Seindiec cer seindimendu du-ten. Seint Bernatec erraiten dici, becuric <39> handienetan erorten direnac lehenic falta thiapietaric [h]azten⁵⁶ direla, eta nehor bet-betan eztela sordeitzchenera joai-ten, erran nahi baita, gutiz beztetan⁵⁷ nehor eztela betan huntarçunic edo bertuthe-ric handienara heltcen, ez gaizkirc sordeitzchenera erorten, bena hunguia eta gaizkia emekinho bihotzcian sartcen direla eta eçagutu gabe emendatcen. Arimaren gaitz-
 10 cez gorpitzcekuez beçala duçu: batciac eta besthiac emeki-emeki giten; halaz, çun-
 20 bait Gingoaren cerbitzchari ikuzten duçunian erori itxoussi edo handi⁵⁸ çunbaiten eguiten, eztuçula uzte —cioçu Seint Bernatec— gaitzça ordian hazten dela; dembora luçaz bici seindu hun bat ereman diena, bein⁵⁹ ere eztela betan çunbait becatu han-
 ditara erorten, bena lehenic gauça thipithuetan lachatcen dela, guero devocionia gu-
 titcen, beti eta hanbat aboro Gingoaganaco garra hozten; azkenecotz, merechitcen⁶⁰ Gingoaren graciaren laguntçaren galtcia, eta Gingoaren sustenguia galduz gueroz, nehor ihiki giten çacon tentacione handiac garaitcen.

Cassien Autorrac haur explicatcen dici Ispiritu Seindiaganic idoki comparancha net hun batez: etchiac —cioçu— eztirela bet-betan⁶¹ erorten, bena heen erorthia
 30 hazten dela lehenic çunbait gotera edo ithachur tapatu faltaz, eta ithachur hetaric sartcen den hourac emeki-emeki edo doya-doya çurtathia ouztelcen diela, guero mu-

10 erraiten: *ereaiten*. 19 gaitzcez: *gaiztcez*.

⁵⁵ Aiseago uler liteke *betan* adizlagun hau galdegaiaren gunean ez balego: “nehor hetan aboro ernetarçun ukeitera ekarria duçu”.

⁵⁶ Bakarra da liburuan *h*-rik gabe, “hasten” irudikatzen du; adiera jatorrizkoan ageri da: *de faltas pequeñas comienzan después á caer en muy grandes males* (I, 36) / *commencent d’abord par des fautes très-légères* (RD 1, 82).

⁵⁷ Adiera ‘aldi gehienetan’ edo luke *gutiz beztetan*-ek; ikus honen berri hiztegian.

⁵⁸ Jatorrizkoak honela dio: *caidas grandes / quelque chute marquée* (RD 1, 82).

⁵⁹ Ez dago <bein>-en beste agerraldirik liburuan, <behin> dira beste guztiak.

⁶⁰ Ez da aldaera bakarra; 62-n ere bada *merechitcen*; ordea, 68-n *merechitcen* dago eta 180-n *me-rechitceco*.

⁶¹ Ikus aitzinxeago *bat-bathian*; liburuan *bet-bet(h)an* & *bat-bathian* ditugu, biak adiera berean; frantsesez *d’un coup dakar* (RD 1, 82-3).

rrian <40> sartcen, morterua trempatcen eta azkenecotz, cimendura joaiten, murria
 chilatcen eta ourratcen, guero gau batez etchia oro erorten. Ispiritu Seindiac erraiten
 dici Ecclesiastico liburian, auherkeriatic giten dela hegatzça çabaltcera, ezpadu nehore
 chuchentcen guero etchian alde orotarie euria sartuco dela, erreparacione thipi çun-
 bait haxetic ein faltaz, teula itçuli gabez, çunbait gotera cambiatu edo tapatu faltaz,
 bat-bathian etchia erorteru gin duçu. Orobat duçu —çioçu Cassienec— gutçaz: gaiz-
 kiraco gutan den erordura⁶² batec gure seindimendiac laussengatcen⁶³ thielu, engue-
 natcen, irabazten, gure arimala lerratcen eta sartcen, gure erressolucioneric seindie-
 nac, azk[a]rrenac kordocatcen eta azkenecotz, gure devocioniaren edo bertuthiaren
 cimendiac manera batez flakatcen, nun mement batez gure etche ispirituale lurrera
 erorten baita. Bizkitarthian gaitzça edo damia heltcen duçu, tenorez gogua eman faltaz.
 Haxarrian ihi çuçon gaitzçaren handitcetic beiratcia, bena ceren nehore gaitzça
 orano thipi cenian lachoki utci dien, becatu thipietarie corrigitu faltaz eta gauça thi-
 piez cassuric ezthielacotz ein, hantic gin duçu lachakeria ahalgaiçon batez⁶⁴ tenta-
 cioniari bere buria garaitcera utci baitu; Gincoac lexala halaco exemplien poroançac
 eliten hain ussu! Eguiaz eztonatceco <41> duçu eta dembora berian beldur içateco,
 nehore goguan hartcen dienian, çunbaiten becuric handienetara erorthiac hain ha-
 xarre thipietarie eta flakuetarie gin direla. Hori heldu duçu Demoniuaren abilecia-
 tic: Gincoaren cerbitzchariac etci berheala tentatcen gauça handietarie, bena thipie-
 tarie hazten duçu, eta beti gauça arhin hetan eçabeki beçala, heen enguenatuz becatu
 thipi çunbaitetara eror-aracitcen tici eta guiza hortan, neholare beno hobeki, Gin-
 coaren cerbitzcharien contre bere eitekuac eiten tici, eci acometatcen balitu haxetic
 becatu mortal baten eguitera, ihiki haren tentacionia eçagut eta ihez⁶⁵ lirocie, bena
 nola gauça thipietarie emeki-emeki edo doya-doya hazten baita, poroatu⁶⁶ gabe ari-
 man sartu dukeçu. Hartacotz Seint Gregorioc cioçu, cerbait guizaz falta thipiac han-
 diac beno langerossago direla, handiac hobekiago nehore eçagutcen thielacotz eta
 eçagutce harc nehore ekarten diela, edo heer arranguroski ihez eguitera, edo erori
 dateenian, lehen beno lehen hetarie jeikitera, bena thipiac, nehore guthiago eçagu-
 tcen thielacotz, heer guthiago ihez eiten dici, eta nola hetçaz nehore cassu guti eiten
 baitu, hain ardura erorten duçu, nun hetan eroris costumacen baita, costuma haren
 uztera ez behin ere ossoki ez finki deliberatcen, eta halaz, haxarrian kazi <42> deus
 ere etcen gaitzça handitcen, eta gure lachokeriaz eta hetara ardura eroriz, ecin sendo
 daiteen beçalaco eztatura giten. Seint Chrisostomac gauça beraz minço delarie errai-
 ten dici: gauça eztonagarri eta inçun eztucien baten erraitera menturaturen niz; iduri
 çaut çunbait aldiz becatu thipier handier beno arranguroskiago nehore ihez eguin

12 gaitzçaren: *gaitzçaren*.

⁶² Jatorrizkoan *grandes caidas / une certaine pente naturelle* dugu (RD 1, 83).

⁶³ Zuberioan *auberretan munduco abantaillec, trompatceco lausencatcen naie* dakar 1734ko *Orthoitec eta cantica*-k (50).

⁶⁴ Frantsesez *par une honteuse lâcheté, s'est laissé vaincre par la tentation* (RD 1, 84); adibidean adjek-
 tiboia dugu *ahalgaiçon*. Maister zuberotarrak ere honelaxe darabil: *placer hourac, direnac oro, llabur, falsu, gaichto eta abalkeiçün* (175).

⁶⁵ Balirudike *ireizi*-ren aldaera dela *ihez* hori, liburuko *ihez* bakarra, adiera 'baztertu' edo duena. Jatorrizkoak honela dio: *sería fácilmente sentido y despedido* (I, 37) / *découvert et repoussée* (RD 1, 84).

⁶⁶ Adiera 'ohartzea' du; hiztegian dihardugu honetaz.

1 behar diela, eci becatu handiac bere itxoustarçunaz bere beitaric hazthiaratcitcen tici, bena thipieki ihiki nabassitcen guituçu, ezdeuzzetaco beçala hartcen eta thipi dauzcagulacotz, hetçaz eztiici cassuric eiten, hetaric beiratcera ezkituçu intxeatcen; gure lachokeriaz hetaric eguiteco costuma gutan hain handitcen edo azkartcen duçu, nun kasic haren ecin uztera giten baikira; hara cergatic Demoniuc gauça thipietan Gincoaren cerbitzchariac tentatcen edo atakatcen thien, ceren baitaki guero ihikiago becatu handietara eror-aracico thiela.

Seint Augustinec erraiten dici, cer eiten du ounci bat gal dadin, hour-perat joanez bat-bathian itxassuaren asserre bouлта batez, edo doya-doya ounciari houra sarthuz eta hartan sarcera lachoki utciz, idokiteco arranguratic hartu gabe, azkenecotz hour-perat ouncia joaiten bada? Ere Demoniuari nolanahi gure ariman cernahi becatuz edo bicioz sar dadin ber, bardin ciacoçu, bere chedera hel dadin <43> eta gal-araci guitçan ber. Seint Bonaventurac cioçu, anitz euri chorteletaric ouherriac giten tuçu, çoinhec çunbait aldiz murruric azcarrenac aurtikiten baitituzte; ardura ounci baten galtcia giten duçu, chilo edo erdiro thipi agueri ezten batetaric ouncian sartcen den ouretic. Hartacotz Seint Augustinec erraiten diraguçu: hala nola ounci bati houra sartcen çanonian, berheala hourac ouncitic kendu behar baitu hour-perat joan ez-tadin, orobat behar dugula oitotzça garxu batez eta examen arranguroz batez, beti intxeatu gure concenciatic kentcera cer ere hara sar edo lerra beileite⁶⁷ saxuric edo gaiztoric, eta guerocotz gal-araci ahal guitçakeenic. Hara cer eguin behar dien beti Gincoaren cerbitzchari batez; beti bere buria thaiic gabe corrigitu, beti ari concen-ciati becathien hour saxien kentcen, gal-araz ezteçaten, beztela, galtceco edo dam-nateco erriskutan jarten duçu. Arranguroski —cioçu ber Seindiac beste leku bate-tan— çure içariac hartcen tuçu becuric handienen contre, bena cer eguiten duçu thipietaric beiratceco? Etcirea beraz heen beldur? Carga handiac itxassorat aurtiki tuçu, beirauçu edo gogua emaçu ounciaren çolan den harinha aldiac ouncia gal-araz ezteçan. Auherretan ouncia langer edo peril handier itxassuan itçurico dukeçu, itxaz porthian gauça thipiac gal-aratcitcen <44> badu; orobat, tentacioneric gaitzcenac edo bortitzcenac prootzchuric gabe ireici edo ourrundu tukeçu, gauça thipietan çure bu-ria enguenatcera uzten baduçu, eta gauça thipier gogua eman faltaz, handietara eme-ki-emeki guero eroris damnatcen bacira.

ÇAZPIGUERREN CAPITULIA [I/1/12]

Perfeccioniaren jardirezteco necessario dela eçagutcerekilaco edo borondatesco becatu orori ihez eguithia eta einbide orori chuchen jarraikitcia

Perfeccionera heltceco —çoinhen jardirezthia beti behar baitugu desiratu— net prootzchos eta necessario duçu eçagutce osso bateki becuric ez eguithia; eta horren

3 dauzcagulacotz: *dauzçagulacotz*. 4 eguiteco: *eguitceco*. 13 Bonaventurac: *Bonaventuric*.
21 cerbitzchari: *corbitzchari*.

⁶⁷ Liburuko *bei(t)* bakarra da, gaineratekoak *bai(t)* dira eta *leite* ere bakarra da, beste guztiak *laite* dira liburuan; cf. Ressegue Zuberoan: *galerazteco cer ere Aurhideoala leint ahal beyleite behar eztenic* (1758: 31-2).

unxa esplicitceco goguan hartu behar diici badirela bi becatu benial suerte: batcietara 1
 Gincoaren beldurrian bici direnac ere erorten direla, flakecias, jakin gabian eta go-
 gua eman gabez; hargatic ere, azki arrangura hartu faltaz. Hotçaz den beçanbat, Gin-
 coa bihotcez eta eguiaz cerbitzchatcen dutenec eta hareki daudenec poroatcen dicie
 egun oroz, tristatececo beno umiliatceco arraçoïn oboro⁶⁸ dutela, eta heegatic Gincoac
 ezthiela bere bertaithia heeganic urruntcen, <45> bena gracia berriac emaiten deres-
 tela eta ispiritu berri batez azkarcen thiela, noiz eta ere hetan hari umilgui⁶⁹ hersatcen
 baitira. Bena baduçu beste becatu benial suerte bat, çointara Gincoaren cerbitzchari
 epelac eta lachuac bere nahiz eta eçagutce osso bateki erorten direnac, eta falta suerte
 hoc, nahibada eztiren mortal, Gincoaganic errecebi leçaketen graciai epainchu handi 10
 bat eçarten dicie, eta hantic ardura giten duçu gure otoitzcetan hotz eta idor baikira,
 eta hetan bihotzceco goçoric⁷⁰ gabe, eta Gincoac lehen emaiten cerauzkigun graciai
 ez emaiten. Nahi badugu, beraz, perfeccionian aitcinatu eta bere gracia berheciez
 beti Gincoac lagunt guitçan, arranguretan den handienareki eçagutcerekilaco falta
 orori ihez ein behar diici. Ezuzthian eiten tugunac aski tuçu, heer handiagoric la-
 gun eman⁷¹ gabe; gure ispirithiaren arhinteraçunac gure otoitzcetan emaiten derauzki-
 gun barreadurac aski tuçu, ispirithia gure nahira bestetarat barreatu gabe, eta ororen
 burian, aski tuçu gure flakeciac egun oroz gure einbiden contre eraiten derauzkigun
 houtzac⁷² edo faltac, halacoric gure nahira eguin gabe.

Seint Basilac orano emaiten dici beste chede bat perfeccionian aitcinatceco eta 20
 erraiten, hartaco net hun dela bertutheco bidian baratu gabe beti aitcina joaithia.
 <46> Badicie çunbaitec, aldartez, gortarçun eta devocione boultu batçutaric, bena
 bet-betan baratcen tuçu. Ezteçaçula hala eguin, segui çaçu beti devocioniaren bidia
 aitcina eta orhit cite, bici ispiritualeco bidian beti aitcina joanez beno, paussatcen
 egonez aboro akituco cirela, eci eztuçu ispirithiaren eta gorpitzçaren lanac elgar iduri.
 Gorpitzça trabailhiac flakatcen eta akitcen dici, bena ispirithia gortzcen eta azkartcen,
 errefren hunen aravera: *balezta sobera thiraza hauzten da eta ispiritu sobera lachua an-
 deatcen.*

Seint Ambrosiec erraiten dici, hala nola bere buriaren becatutic beguiratcia ihiago 30
 baita, eci ez eguiasco penitencia batez becatu eguinen erreparatcia, orobat otoitzça-
 ren eta devocioniaren gortarçunian irauthia, ihiago dela eci ez çunbait egunen ba-
 rreaduren eta lachotarçunen onduan, behar beçala devocionesco seindimendietan be-
 rris jarthia. Arotçac burdignha gorria suthetic moldatceco idoki onduan, nahi dien
 moldian eçarteco behin ere arras hoztera eztici uzten, bena arras hoztu gabe berriz
 sùian eçarten dici, fittetzago lehen beçain bero eta çalhu jar ahal dakion. Orobat ein

19 halacoric: *halagoric*.

⁶⁸ Beste bi adibidetan ere *oboro* dago (154, 345); liburuan *aboro* nagusi da. Etxepare eta Oihenart ere *oboro*-ren erabiltzaille ditugu eta Zalgizek *hoboro* dakar; Erronkari ibarreko euskaran *obro* aldaera ibil-
 tzen zen.

⁶⁹ Liburuan zehar *umilgui* (45, 142, 186, 205, 288, 322, 324, 396), *igualgui* (303, 333), *erealgui* (197, 213, 214, 228) eta *realgui* (86, 239) ageri dira.

⁷⁰ Gozatze izpiritualaz dihardu; frantsesez *que les consolations spirituelles nous manquent* (RD 1, 105).

⁷¹ Eranste adieran; jatorrizkoan *sans que nous y en ajouitions de plus grandes* dakar (RD 1, 105).

⁷² Txistukarien arteko huts grafiko bat gehiago da, "hutsak" adierazteko <tz> baliatu du; ikus 52-n <atzeco> darabilela, hitza "ats" edo 'arratsa' delarik.

- 1 behar diici eta galtcera utci gabe devocioneco guindien gortarçuna, ceren behin hoz-
tera giten bada eta gogortcera, nekez berris garturen eta beroturen duçu. Hartacotz,
<47> poroantçaz⁷³ ikuzten diici çunbat-nahi nehorc bertuthian prootchu ein dien,
behin nehor lachatcera eta devocionesco einbiden uztera giten bada, fitetz dembora
lucez jardirexia galtcen diela, eta noiz eta ere guero berris devocionera itçuli nahi bai-
tate, hain handi diren epaintchiac idirenen tici, nun nekez becic ezpaita berris hel-
duren leheneco perfeccioniaren gradora. Aldiz, garxuki duatcenac, beti devocioneco
gortarçunian eta einbide ispiritualetan irautera inxeatcen direnac, lehen çuten per-
feccioneco estathian ihiki egoiten tuçu, bai eta ere dembora laburrez perfeccionian
10 aitcinatcen; ezticie ere behin ere demboraric galtcen, ez behin eguina dezeguiten.
Lachuec, aldis, igaraiten dicie bere bicia oro, devocioneco boultetan eguinen lacho-
kerietan dezzeguiten, eta perfeccioneco obra bat behin ere ezticie behar den perfec-
cionian akabatcen. Garxiac, aldis, lachokeriaric gabe finkatcen tuçu eta hala jarrai-
kis, gauça handiagori[c] ihiki eguiteco indar berriric jardiresten dicie eta egun oroz,
beti eta hanbat aboro bertuthian prootzchatcen. Halaz, batcec eta bestec Çuhurren
erran hoc ber-hetan igualki eguiac direla erakazten dicie: *ezku lachoki trabailhatcen
denac ekarten du peorreria*,⁷⁴ *bena guiçon azkarren ezkiac jardiresten dereste aberaz-
tarçun handiac eta trabailhatcen direnen arima guicenduren da.*
- 20 <48> Gingoaren cerbitzchari batec erraiten dici, guiristinho lachuec eta garxiec
iduri dutela etche handi batetaco bi manhata suerte;⁷⁵ lachuec uzte dutela, azpaldian
Gingoaren cerbitzchatceco cerbait eguin dutelakotz, çucenetan direla paussatceco eta
eztutela behar inxeatu Gingoaren amoriuana eta perfeccionian aitcinatcera; hala nola
manhata çaharrac etche handietan ezpaitira egoiten, han lehen cerbitzchatu dutela-
kotz becic, eta ezpaitute ere bere naussiaganic ukeiten paguric, ez bere cerbitzchiez
ezkerric, ez etcheco kargugetan aitcinatceco ezparançaric; orobat duçu Gingoaren
cerbitzchari lachuez. Aldiz, devocioniari garxuki jarraiten⁷⁶ direnec, eguiten dicie
manhata gaste eta bere naussiari gogara eitera inxeatcen direnec beçala, çoinhec er-
neki trabailhatuz eta naussiac desiratcen thien gauça gucien eguinez, haren gracia
30 handienetara heltcen. Orobat, erneki eta seguidan Gingoaren cerbitzchiari jarraiten
direnec, haren graciari berhecienac eta baliossenac jardiresten, halaz perfeccioneric
gorenera heltcen.

⁷³ Jatorrizkoak *por experiencia / par expérience* dakar (RD 1, 106).

⁷⁴ Jatorrizkoak honela dio: *empobrecerà / ne produit que de l'indigence* (RD 1, 107); ikus *peorreria*-z hiztegian dioguna.

⁷⁵ Adiera 'bi mirabe mota' du.

⁷⁶ Orri honetan daude liburuko bi *jarraiten* bakarrak; gaineratekoak "jarraikiten" ala "jarraikitzen" dira; cf. *jarraitkitcen* (258). Orri bereko eta bakarrekoak izanik, litekeena da, beraz, bi *jarraiten* horiek inprimategiko gora-behera zenbait izatea.

<49> ÇORTZCIGUERREN CAPITULIA [I/7/5⁷⁷ & I/7/8]

1

Aitcineco Capituliaren seguidetaco eta hartan direnen hobeki complitceco, batbederac egun oroz eguin behar dien concenciaren examinaren eta hartu behar dien deliberuen pundu hautatu batçuz

Lehena. Egun oroz devocionesco einbiden chuchen eta ossoki eguithia, hartaco behar den eta bere beithan chedatu dien dembora harthuz, eta heen guerorat luçatcera cerbait itçuli ecinbeztezco çunbaitec bortzchatcen guithuztenian, ahal beçain fite honitcia.

Biguerrena. Meditacioniaren edo otoitzçaren unxa eguithia, eta hartan berheciki hartu behar tugun deliberuen finka hartzcia;⁷⁸ egun orozco examenen unxa eguithia, hanbat falta gucien gagnaz⁷⁹ generalian, nola ardurenic eguiten dugun, berheciki ihez eguitera deliberatu dugun gaucen gagnan, eta examen hartan gure becathiez orhitcera beçanbat, hetçaz dolumen bici baten eta Gincoaren aitcinian ahalgue ecinago handi baten hartzcia, hetaric corrigiteco borondate azkar eta osso bateki; eci dolumen eta delibero hortan diagoçu bertuthe eta examenaren prootchu edo frutu gucia. Çunbaitec hala <50> eguin faltaz, examenetari ezicie idokiten behar luketen prootchia; eguiazco doliac becatu eguinetariç chahatceco beçala,⁸⁰ aboro hetara ez erorteco erremediotçat baliatcen tuçu, ceren becathia eguiaski eta behar beçala hazthio diena, unxa urrun baitago hartara berris erortetic. Ezthieteçu endelga ahal anitz guiristinhoren erhokeria, çoinhec deliberatcen baitute, guero coffessatuco eta convertituco direlakuan, becatu eguitera, Gincoac barcatuco dereeletan.⁸¹ Cençu guti uken behar ci, mement baten becatuco placerragatic deliberatuco dienac, becatu eguin haren, bere bici aretan⁸² eguinesco bihotzceco harraren karreatcera.⁸³ Badieteçu Gincoac guiza edo intencione hortan eguin becathia barcaturen dien, bena secular ez eguiazco dolumen bat gabe eta secular ez aboro eguiteco delibero fermua gabe. Hori bera aski lukeçu eçagutceco çoinhen neke den guiza hortaco becathien dolumenaren ukeithia, Gincoaren huntarçunac erakarten guithienaz gueroz becathien eguitera, hetaric beiratceco erakarri behar bidian. Eguia duçu Gincoaren amoriuac içan behar lukeela

10

20

4 hautatu: *hautatu*. 18 erremediotçat: *erremedio-çat*. 25 aboro: *abora*.

⁷⁷ Gaztelaniazkoa (I, 331 or.)-n dago eta frantsesezkoa (RD 2, 259)-n.

⁷⁸ *OEH*-k ez dakar honelako adibide gehiago. Ez dago argi liburuko pasarte hau nola sortu den, itzulpen zuzena ala itzultzailearen jardun libre den; nolana ere den, *OEH*-n moduzko adizlaguntzat jotzen da *finka* eta 'firmement' adieran itzultzen; guk uste izentzat har litekeen *finka*, halako "finka + hartu" aditz lokuzioa eraturik: "finka hartu" = "finkatu".

⁷⁹ Liburuko *-n gagnaz* bakarra da, gainerateko guzti-guztiak *-n gagnan* dira. Iduri luke *gagnaz* hau hutsa dela.

⁸⁰ Orain datorren testua [I/7/8] da, itzultzaileak jauzi bat egin du aitzina: gaztelaniazkoan (I, 339-340)-n dago eta frantsesezkoan (RD 2, 278)-n.

⁸¹ Konpletiboko atzizkia eta ustea adieraz dezakeen inesiboko *-etan* lotu direla dirudi. Jatorrizkoak honela dio: *y Dios me perdonará l et Dieu me pardonnera* (RD 2, 279).

⁸² Baliteke 7. orrialdeko *ara edo ethorça* bera izatea; *ara* hitzak 'era, modua' adierazten du.

⁸³ Oro har ongi ulertzen da, baina *-ko* duela nahasgarri gerta daiteke *eguinesco*. Hona jatorrizkoa: *peut-il tomber dans le sens commun que, pour satisfaire votre passion, et pour prendre un plaisir d'un moment, vous vous déterminiez à avoir toute votre vie un regret et un repentir perpétuel?* (RD 2, 279).

1 gutan arraçoïnhiç bortzthitcena⁸⁴ becathiari ihez eguïteco, bena orano ihez eguïn dieteçu seïnduki gure arimer eiten thien kaltetariç beiratciagatic edo itçuurthiagatic. Joane Paulec erraiten cireeçuñ Errumaco Guiristhinuer: *cer prootchu idoki <51> ducie orai ahalguetcen cituzten gauça heen eguïtetic*; placer igarancor batendaco bici cirenetaco⁸⁵ dolia karreatu behar ducie. Goguaketa hoc aïtcinetic unxa eguïn behar guïntikeci eta guero, gaizki eiteco tentacionia nehori jiten çaconian, bere beïthan erran: ene bicico egun orotan ahalguia eta erregreta eman leçakeden becathia eztut eguïnen. Norbait nahi duçuñian cerbaiten eitetic guïbeldu, erraiten deracoçu: gogua emaçu cer eguïtera çuacen, ein onduan dolutuco çauçu, eta bere desseinha seguitu nahi badu, erran derauçu etçacola dolutuco; eguïn onduan dolu lakioela uzte balu eta eguïn baleça, erhokerietan den handiena eguïn liroçu.

10 Pundu⁸⁶ erraitetic heldu guïren hunen hedadura emana duçu, erakasthiagatic norc bere faltez eguïazco doliaren ukeithia erremedio azkar bat dela hetara berris erortetic beiratceco, eta eçagut-aracitceco çunbat arrangurareki behar dugun gure examenetan berheciki horren gagnan fincatu. Eguia duçu, nehorc ukenic ere bere becathiez eguïazco dolia eta hetaric aïtcinera beiratceco delibero fermua, eror daiteela, ceren ezpaikira ainguriac, bena guïçon flacco batçu lurrez eguïnac. Lurrez einnha den uncia ihiki hautx daïteen beçala, orobat lurrez guïrelacotz, ihiki barrea eta berriz becatura eror guitakeela.⁸⁷ Bena⁸⁸ nola guïristinho bat coffessatu <52> onduan, labur, passione, becatu beretara erorten denian, erraiten baitugu haren dolia eta corrigitceco erressolucionia etcirela eguïazkuac, gauça beretara hain fite erori denaz gueroz, orobat erran ciroguçu nehorc bere goïceco edo atzeco⁸⁹ examenian hartcen dien dolia eta deliberua eztirela behar beçalaco, hain fite hauzten thien ordutic. Ahalgue cinduke hirurezpalaretan falta beraren eguïthiaz guïçonon eretcian, heer hitceman onduan aboro ez eguïteco; çunbatenaz etcinduke ahalgue aboro uken behar, Gïncuoren eretcian bihotz ossoz dolu duçula hari erran onduan, corrigitceco hitceman onduan, ez hirurezpalaretan, bena hirurezpalaur docena aldiz hetara berriz erorthiaz? Dudaric gabe, hobeki cambia eta prootcha guïnditeçu eguïazco dolia baguïndu eta corrigitceco delibero fermua har baguïndeça.

30 Hirurguerrena.⁹⁰ Bezte gagneraco devocionesco einbide ororen unxa eguïthia, hala nola mecen inçuthiac, otoitzçac, irakurte seïndiac eta penitenciac, ahalic hobekiena intxeathuz hetaric —certaco ere eçarriac içan baitirateke— behar den

1 orano: *orana*. 2 kaltetariç: *kaltotariç*. 2 itçuurthiagatic: *içuurthiagatic*. 22 orobat: *orobat*. 25 ez: *ex*.

⁸⁴ Huts honek arazo bat baino gehiago dakar. Aldaera nagusia *bortitz* da liburuan, ia ez darabil <th>; adibide hau, *borthizt* (126) eta *bortzthitcena* (50) dira salbuespenak. Berebat, 287-n *borstztitz* ageri da.

⁸⁵ Ez dago garbi hutsa zein den: “cireteneco” ote da idazleak gogoan zuena, ala “cireneco” bestela?

⁸⁶ Gaztelaniazko jatorrizkoa (I, 340)-n dago eta frantsesezkoa (RD 2, 280)-n.

⁸⁷ Ez dugu garbi esaldi honen jatorria non den, ez da guztiz jatorrizkoak dakarrena: *nous sommes des hommes foibles, formés de terre, et d'une matière par conséquent qui peut aisément se briser et se dissoudre, et aisément se reprendre et se raccomoder* (RD 2, 280).

⁸⁸ Gaztelaniazko jatorrizkoa (I, 340 or.)-n dago eta frantsesezkoa (RD 2, 281)-n.

⁸⁹ Jatorrizkoak *du soir* dakar (RD 2, 281); liburuko *atzeco* bakarra da, berez “atseko” ‘arratseko’ adierazteko dago. Ikus “hutsak” adierazteko 45-n grafikoki *houtzac* dakarrela.

⁹⁰ Frantsesezko jatorrizkoa (RD 2, 260)-n dago.

prootchiaren idokitera; oro eguinez, ez costumaz, ez nehoren erraithiagatic eta eguin behar direlakotz, bena Gincoaren ohoretan. 1

Laurguerrena. Gure estathiac manatcen <53> thien karguien ororen unxa complitcia, ahal beçanbat arrangurareki gauça ororen Gincoarendaco eta haren pressencia seindian eguinez.

Bostguerrena. Berariasco edo eçagutcerekilaco falta edo becatu orori —çunbat-nahi thipi içanic ere— ihez eguithia.

Seiguerrena. Gauçaric thipienaz kassu handi eguithia.

Çazpigerrena. Eta nola ordenarioski edo ardurenic obren unxa eguitetic baituha gure perfeccionian edo bertuthian aicinatcia, demborati demborala, nehorc ikuzten dienian çunbait pundutan lachatcen hazten dela, çunbait egunez lachatcen den pundietan bere examenaren eguithia, berheciki chede hartçaz bere gortarçunaren eta atencioniareen berritceco eta gauçaric thipienen garxuki eiteco estatutan jartceco. 10

PACENCIAZ⁹¹

Erakaxi behar ci beti pacencia osso bat bere elhetan, bere obretan eta bertaitceco maneran, eta hetan orotan ispiritu paussu handi baten seignhaliac eman, eta bihotzian pitz ahal litakeen seindimendu biciac oro ezeztatu... Bihotzcerat sartzcera ez utci haren bakia nahaz diroen gauçaric, ez trista, ez samur diroenic, ez mendecatceco desiric han sofri, <54> çunbat-nahi mendekiua thipi den... Generalki gauça ororen errecebitcia tenore oroz, Gincoaren ezkutic gure hobetan ginac beçala, eta hori nuntinahi eta nolana gin dazkigun... Horien gagan actuen ardura eguithia, hirur grado hoen aravera, çointaric lehena baita gauça nahigabe ororen pacienki hartcia; biguerrena: heen gogotic eta deliberoz errecebituz; hirurgerrena: placerreki eta allegueraki bessarkathuz Gincoaren borondathia hala delacotz. 20

BEDERATCIGUERREN CAPITULIA [I/2/5]

Moyen edo bide batez gaucen unxa eguiteco, çoin baita bederaca gure obra gucien eguithia, eguiten tugun aldical, gure bicico azkena içan behar bailu beçala

Gure obren unxa eguiteco Seindiec erakazten derauguten bidia duçu, heen ororen eguithian, goguan hartzcia eguiten duguna azkena dela uzte baguindu beçala. Seint Bernatec, minço delaric fraide batez, nola behar dien maneatu eguiten thien obra orotan, orobat duçu guiristinho orotçaz —çioçu— ardura norc bere buriari erran behar diela: orai hil behar bahu, hori ein heçakea? Eta Seint Basilac ber avisac⁹² 30

1 ez: *ex.* 2 behar: *hebar.* 13 thipienen: *Thipienen.* 18 diroen: *direen.* 24 bessarkathuz: *bessarkatuhz.*

⁹¹ Frantsesezko jatorrizkoa (RD 2, 255-6)-n dago.

⁹² *Pratica*-n *avis & abis* eta *abis(s)u* adieraz 'aholkua' dira, baina liburuak badakar *abulgu* ere; ikus hiztegian.

1 emaiten dirauzkiguçu, erraiten <55> dienian: çure azken orena atchikaçu beti be-
 guien aicninan, goizcian jeikiten cirenian dudatan jar cite axera helduco cirenez, eta
 axian etçaten cirenian, etçathian etcitela fidainchatan jar biharamuna biciric ikussico
 duçula, eta guiza hortan çure bicio suerthiac oro ihikiago bentcituren tuçu. Thomas
 a-Kampiscec⁹³ gauça bera eta kazi terminho beretan erraiten dici. Seint Antonioç
 bere dicipulier bertuthiaren eta perfeccioniaren bihotzthoiki segui-aracitceco, ardura
 abertimendu bera emaiten cicin, eta dudaric gabe, hoheric eztuçu gauçen unxa egui-
 teco. Egunkal finki goguan hartzcia gure bicico azkena dela, hori ispirithian barna
 eçar ahal baguindeça, eta gauça eiten duguna ein onduan hil behar baikindu beçala,
 10 segurki arrangurozkiago eta perfeikiago gure obrac eguin guinçakeçu. Cer gortarçu-
 neki eliro nehorc communia, uzte balu haren bicico azken obra ičan behar diela,
 eta ordutic dembora faltatcen çacola obra hun eiteco eta merechimendu jardires-
 teco? Cer attentione eta gar nehorc eluke bere otoitçan, seurathia balis haren azken
 otoitça dela, eta eztukeela aboro demboraric Gincoari bere becathien barcamendia-
 ren galdeiteco eta haren misericordiari herssateco?⁹⁴ Hartacotz comunski erraiten dicie,
 itchassuan beno, nehun ere eztela otoitça eiten hobequi <56> ikazten, eci bes-
 telaco duçu devocionia nehorc heriua beguien aicninan dienian, eci ez baita halaco
 beldurric eztienian.

Fraide Seindu batez —egun oroz meça erran beno lehen cofessatcen ussatcen
 cen batez— erraiten dicie eritu cela; haren gueihenac, ikussiric eritarçun hartaric hil
 çaitekeela, erran ceracola hilcera bailuha beçala cofessatu behar ciela; eriac ihardez-
 ten diracoçu beguiac eta ezkiac Celurat altchatcen cithielaric: Gincoa dela benedi-
 catu eta laudatu; badici hoguei eta hamar ourte beno aboro egun oroz cofessatcen
 niçala, ondoco mementuan hil behar bainu beçala; orai, beraz, azki dicie cofes-
 satcia, orai artekan meçaren erraitera prestatceco eguin dudan beçala. Hola eguin
 behar diici gure obra orotan, cofessatcen guiren eta communiatcen dugun aldikal,
 berheala onduan hil behar baikinduce beçala, eta hola eguinez hilceco orenian hala-
 hala eguithia azki dukeçu. Arrangura hori baguindu eta gure obrac oro chede hor-
 tan eguin baguinça, heriuac beti prest idiren guinçakeçu eta behin ere ezkinçakeçu
 30 uztegabian har, bai eta ere hiltce subitotic eta uztegabecotic beguiratceco bideric se-
 gurrena hori duçu. Jesu-Christoc erraiten dici uroz dela cerbitzcharia, naussiac jin
 denian hola bere einbidiaren eguiten idireiten diena. Hala eguiten cicin Job Sein-
 diac. Cioçu: *bici huntan <57> paleatcen*⁹⁵ *edo guducatcen niçanaz gueroz, egun oroz*
*igurikiten dicit jin dadin ene kambiaçarrena; Jauna, dheituco*⁹⁶ *nuçu eta ihardexico*
derauçut, dhe i neçaçu placer duçun orenian eta nun nahiden niçan, beti prest nuçu
 çure botçari ihardesteco.

Gincoarekin unxa dela eçagutceco bideric edo segreturic hobenetaric bat duçu,
 goguan hartcia nehør fida denez, cernahi demboretan, cernahi lanetan ičan dadin, ez-

1 dienian: *dieniam*. 24 ondoco: *ondoca*.

⁹³ Frantses ohituraren eragina dago; jatorrizkoak *Thomas à Kempis en dit...* dakar (RD 1, 188).

⁹⁴ Ez dago aditz honen beste adibiderik liburuan “-te” dakarrenik: *herssatceco* (105), *herssatcera* (104), *hersatcen* (45), *herssatcen* (201, 292, 336, 382), *herszatcen* (393), *herzsatcen* (123), *hertzatcen* (126).

⁹⁵ Liburuak honela dakar 57-n eta 62-n; liburuan ez da “peleatu”-rik ageri.

⁹⁶ Liburuan ageri diren zortzi <dh> adibideetarik lehena da hau.

tukeela Gincoaren aitcinian berheciki ppena eguin leçakoonic. Enuçu minço heben, 1
 Gincoaren jujamendien beldurra ossoki kentcen edo eceztatcen dien segurthaincha
 osso batez; halacoric ezlikeici mundu huntan, Gingoac berac erranez becic; bena
 minço nuçu choilki uztecunde edo ezparaincha hun batez, eta hori duçu bicitce hun-
 tan, miraculuz campora, ukeiten ahal duguna oro. Çioçut, beraz, jakiteco Gincoaren
 bidian unxa duhenez, dela gogua emaithia nehor idireiten den estathian, tenorian eta
 eguiten dien obran hil nahi lukeenez; iker eçaçu çure concencia, Job Seindiac beçala,
 prest cirenez Gincoari ihardesteco: mement huntan dei neçaçu; edo dei banindeça,
 ardura poroa çaçü çure buria, guiza hortan çure buriari unxa soiçu eta ikuz eçaçu,
 heya ciren estathian nahi cintuzkeenez Gincoari cundiac eman. Nitçaz den beçam- 10
 bat, horren gagnan erreflexione <58> eguiten dudanian eta gogueta horietan sartcen
 niçanian, idireiten badut mement hartan eta eguiten dudan obran hilcera eninçate-
 keela beldur, iduri ciaaçü ene arimaren eitekuac unxa duatcela eta nihaurez content
 beçala nuçu. Aldiz, nahi ezpanu heriua ordian gin lakidan eta ordian ene arima den
 estathian eta eiten dudan obran heriuac har nençan, bena nahi banu aphurtho bat
 luça leçan, ene gogoco eta Gincoanic ourru[n]tcen nuten gauçac akaba artcan,
 hori har niroçu segnale segur batendaco, eztudala azki arrangura bertuthian aitic-
 naticiaz eta guiristinho hun baten einbidian complitciáz; eci imitacioniaren Autho-
 rrac net unxa erraiten dien beçala, concencia hun bat bacindu, hilciaren etcinateke
 beldur, ceren becathien nehorc uken behar baitu beldur eta ez heriuaren; bizki- 20
 tarthian, beldur çazconaz gueroz, seghnale duçu concencian cerbait baduçula ppena
 eiten derauçunic, eta çure cundiac Gincoaren eretcerat eztirela chuchen. Cundiac
 eman behar thien batec, chuchenthiac baitu, gogotic nahi tici eguin, bena cundiac
 nahassiric dithienac, beldur duçu oren oroz galda ditçakoten eta dembora irabaztera
 eta luçatcera eguiten dici.

Seint Francez Borgiassen erranen aravera, guiristinho batec eguiten ahal dien
 gauçaric hobena duçu, egunian hoguei <59> eta laur aldis bere buriaren eçarthia
 guiçon hilcera duhen baten estathian, eta ordian concenciaco erregretic gabe bere
 buria idireiten badu, uken behar ci esparança Gincoaren bidian dela, hilceco me-
 mentuan nehorc ičan nahi lukeen beçala denaz gueroz. Guiza hortan batbedera bere 30
 beithan sar bedi eta examina, goguaketa hoc eiten tien oren berian hil behar balu,
 elukeenez deuz ppena ein leçakoonic. Seindi baduçu etcirela hilcian uken nahi cin-
 dukeen estathian, hala jartera inxea cite eta hiltcera unxa prestatcera; goguan eçarçu,
 Gincoari orano galdeiten duçula çunbait egun hartara prestatceco eta emaiten de-
 rautçula, unxa balia cite emaiten derauçun luçamendiaz, eta dembora hartan in-
 xea cite bicitcera haren ondoco mementuan hil behar baitcindu beçala. Uroz duçu
 bicitcen dena, hiltceco orenian bici liçatekeen nahi lukeen beçala.⁹⁷ Eguia hori
 prootzchozki peredicatcen diici guiristhinuer, eta avertitcen egunetic egunera bere
 conbersionia edo Gincoaganat itçulcia esteçaten luça, ceren nehorc ezpaitaki biha-
 ramuna biciric ikussiren dienez. Seint Gregorioc erraiten dici Gingoac eguiasco pe- 40

22 Cundiac: Çundiac.

⁹⁷ Jatorrizkoak honela dio: *bienaventurado el que vive de tal manera, cual desea ser ballado en la hora de la muerte* (I, 85) / *heureux celui qui est tel pendant la vie, qu'il désire d'être à l'heure de la mort* (RD 1, 192).

1 nitenter barcamendia hitceman diela, bena beatorer biharamuna ezthiela hitceman; eta erran commun bat duçu deus ere eztela hiltcia beno segurragoric, eta haren orena beno guthiago eçaguturic <60>. Bena Salbaçale Jaunac orano guehiago erraiten dici, cioçu: *egon citeste prest, ceren Ginfoaren Semia ginen*⁹⁸ baita uzte eztucien orenian; eci nahibadare leku hortan mintçatcen den azken judicioneco egunaz, endelga ere dieiteçu heriotceco orenaz, ceren jujamendu particularreco arresta seculaco içanen baita, eta jujamenduco egun handian choilki arraberrithia içanen baita. Jesu-Christori, be-
 10 raz, etciacoçu azki erraithia ezthaitela jakin orena eta ezthakigula noiz ginen den, bena erraiten dici oren hura ginen dela uzte eztugunian eta menturaz gutien prest guiratekeenian. Joandene Paulec orobat Thessalonikakuer erran cicin: *ohoin bat beçala gabaz ginen da* eta Joandene Joanec Apocalipxan cioçu: *ohoin bat beçala çuregana ginen nuçu eta estakikeçu çoin orenez*. Ohoin bat ichilic giten duçu, nehorc gutien uzte dien orenian eta etchekuac oro lo diratekeela uzte dienian, eta hala, Ginfoaren Semiac ekarten dien comparancha horrec avertitcen guitici, nola eguin behar dugun heriuac obra hunic gabe har ezkitçan. Jesu-Christoc cioçu: *aita familiaskuac jakin ahal baleça ohoinac cer orenez ginen diren, iraçarriric egon lieiteçu eta etchia chilatcera eliroçu utci*, bena ceren ecin jakiten baitu orena, ilhun onduan, gauherditan hala⁹⁹ argui-aitcinian ginen den, bethiere erne dioçu arroba deçaten <61> beldurrez. Halaber, behar diici beti prest egon, cernahiden demboraz eta nun nahiden guiren,
 20 ceren heriua ginen baitçau guthien igurikiten dugunian.

Horren gagan Seindiec erraiten dicie, Ginfoaren misericordia anitz handi bat dela heriuaren orenaren guretaco beti gorderic içaithia, gure beti prest atchiki-aratceco,¹⁰⁰ eci nehorc balaki tenore hura, segurancha harc aboro lacharaci liroçu eta aus-sarkiago becaithia eraguin; eztaquigun demboran hain lachoki bici guirenian,¹⁰¹ sordeitz ein guindiroçu balin baguindaki ezkiela hain fite hilen. Seint Bonaventurac erraiten dici, Ginfoac hiltceco orenaren ecin jakin hortan nahi uken guithiela utci, amorecatic munduco gaucez sobera kassu ezkindeçan eguin, ikussis oren eta mement oroz gal guindiroeskeela,¹⁰² batere heer ezkinten esteka, eta orhit eta guttitcia guintçan behin uken edo jardirexiz gueroz beti goçatuco tugunac. Ginfoaren Semiac
 30 erraiten dici aberax abariciossari: *erhua, gaur çure arima galdeinen deraucie eta bildu tuçuñ aberastarçunac oro norendaco dirateke?*

3 guthiago: *guthia-ago*. 24 eztaquigun: *eztaquigun*.

⁹⁸ Euskaltzaindiaren Azkue bibliotekako alea baliatu dugu eta bertan <gin n> ageri da, baina Jean-Louis Davantek erakutsi digun beste ale batean argiki *ginen* irakurtzen da.

⁹⁹ Hautakari denean *h-* gabe ibiltzen du, baina adibide honetan *h* dakar liburuak.

¹⁰⁰ Nahiz liburuko formak “-aracitceco” eta “-aracitceco” diren; ez da beste *-aratceco*-rik baina bada *otoitzceco* aldaeraren adibide sorta bat eta baita *ihortzcia* (27) ere. Etxeparek, Leizarragak, Tartasek edo Oihenartek ausarki dituzte era honetako adibideak: *hatse* ‘haste’, *botzen* ‘pozten’, *ikutzen* ‘ikuzten’, *bitzen* & *pitzen* ‘bizten’, *hotzen* ‘hozten’...; Zuberoan Belapeirek *pizten* darabil, baina *pitze* dakar izen gisa; xviii. eta xix. mendeetako Nafarroa Behereko idazleen lanean ez dugu ezaugarri hau sumatu.

¹⁰¹ Jatorrizkoak honela dio: *aun con estar inciertos y no saber su hora, viven con tanto descuido* (I, 86) / *quelque incertain que l'on soit de l'heure, on vit toutefois avec tant de nonchalance* (RD 1, 194).

¹⁰² Aditzaren morfologiako 2.4.16.12. azpiatalean iruzkindu da aldaera hau.

<62> HAMARGUERREN CAPITULIA [I/1/17]

1

Bertuthian iraun behar dugula, edo berthuthian uken behar dugun iraupenaz

Seint Augustinec Joandene Paule Apostoliaren hitz hoen gagan: biciuen contre paleatcen edo guducatcen dena date choilki Celian coronathia edo saristathia; erraiten dici behar den beçala tentacioner eta flakecier bihurtcia dela beti biciac diraueno heen contre atchikicia, eta hala eguinez beci ezthiela nehorc merechitthen ahal Celuco corona, eta horren gagan orobat sententia haur ekarten dici Seint Jeromac. Cioçu anitz hazten direla eta gutic akabatcen; exemplu handi bat badiici Iseraeleco¹⁰³ Populian. Iskiritura Seindiac erraiten dici, seiehun mila beno aboro, emastez eta haurrez bestalde, Egiptotic jalgui cirela eta hainbestetatic, biga choilki Gincoc hitceman lurrerat heldu cirela. Ezta, beraz, çioçu Seindu berac, gauça [h]andi¹⁰⁴ bat unxa hazthia, bena oro dago unxa akabatcian eta hartan diagoçu choilki perfeccionia. Horren gagan eguiten dici Seint Ephremec comparaincha bat eta erraiten, etche bat nehorc eguiten dienian, cimendiac eta fundamenac gaztu handiric gabe eguiten <63> thiela; behar den beçain gora alchatcian direla ppenac, eta murria gora eta alcha beçanbat, lanac eta gazthiac emendatcen direla; orobat, perfeccioner ispiritualian ere haxarriac eztituçu gaitz, bena azken perfeccionera eraikithia¹⁰⁵ edo alchatcian dituçu ppenac. Hala, unxa hazthia guti baliatuco ciaguçu unxa akabatcen ezpadugu. Seint Jeromac erraiten dici guiristinhetan nehorc ezthiela soguin behar haxarrer, bena acabançari; Joandene Paule gaiski hassi cela eta unxa acabi; Judassec unxa hassi eta gaiski akabi. Cer prootchu uken du Jesu-Christoren Apostolu içaithiaz? Cer baliatu çazco eguin cithien miraculiac? Eta çuri ere, cer baliatuco çautçu haxarre hunac uken baituçu, finitce edo akabança maluroz bat eguiten baiduçu? Corona iraupenari choilki duçu Jesu-Christoz hitcimana. Gincoare Semiac erraiten dici *azken finerano irauten diena dateela salbathia*. Jacopec Jauna ikussi cicin çurubiaren burian edo thinian, ez çolan, ez erdian, guri endelgaratitceco —cioçu Seint Jeromac— unxa hassi eta cerbait demboras unxa seguitu beçala, burura edo finera hel arthio iraun behar cela. Seint Bernatec erraiten dici, cer prootzchu du nehorc Jesu-Christoren seguitcia, jardiresten ezpadu? Hartakotz, Joandene Paulec erraiten cicin: *laster eguicie precia edo ispichua <64> irabaz dirocien guizan*.¹⁰⁶ Guiristinhua, çure lasterrac eta çure bertuthian aiticinatciac, Salbaçale Jaunac beretaco eçarri thien chedian içan behar dicie: hil arteranokuan obedient içan duçu; auherretan, beraz, laster eguinen duçu, çure bicico azken mementoranokuan laster eguiten ezpaduçu, secula etçu precia irabaciren.

Gincoare Semiac berheciki huntçaz avertitcen guitici, erraiten deragunian: *nork ere goldia eskiez irauldeco hartu onduan bere guibelerat soiten baitu, Gincoare Erressumaco eztela hun;* eta beste leku bathian, erraiten dienian: *orbit citeste Lothen emasthiaz;* cer eguin cien? Gincoc Sodomatic idoki cicin erra etçadin, bidian ba-

2 berthuthian: *bertuthuthian*. 21 Judassec: *judassec*. 26 cioçu: *ciocu*.

¹⁰³ Jatorrizkoak honela dio: *hijos de Israel* (I, 64) / *les Israélites* (RD 1, 143).

¹⁰⁴ Liburu guztiko *h* gabeko *andi* bakarra da adibide hau.

¹⁰⁵ Zalanza dugu ez ote lukeen inesiboan joan behar.

¹⁰⁶ Jatorrizkoak honela dio: *courez de sorte que vous remportiez le prix* (RD 1, 145).

1 ratu çuçon, guibe[le]rat soin eta buria guibelerat itçuli cien leku berian gatz poulo batetara kambiathia ičan çuçon. Seint Augustinec cioçu: nahi ducia jakin horrec cer segnhalatcen dien? Gatçac goçua emaiten direeçu gaucer eta andeatcetic beiratcen, eta Jesu-Christoc nahi dici orhit guiten Lothen emastiaz, amorecatic goguaketac eguinez hari heldu citçaconaren gagnan, haren kambiatciac emaiten deragun gatçaren medios beira guiten;¹⁰⁷ erran nahi baita, haren punimendian exemplu harthuz, apariatu guiren Gincoaren bide hunian aicina joan guiten, baratu eta guibelerat soin gabe.

10 Seint Augustinec eta Seint Jeromac ere <65> erraiten dicie gauça itxoussi bat dela unxa haz eta gaizki akabatcia, pinthor batec guiçon baten buriaren portreta ein onduan, çamari baten lepuaren hari eçarthia beçala dela. Joandene Paulec Galatakac gaizkirat itçuli cirelakotz garrazki mehatzchatcen tici; erraiten cireeçu: *cien erhokeria hain handi dea, nun ispirithiaz bassi onduan, haraguiaz finitcen ducien?* Bena Gincoaganic uken ahal deçagun haren gracion irauteco dohainha, inxeatu behar diici bertuthian eta mortificacionian fundamentu hun baten eguitera; etche bathian cimendia goihera edo flacco badira, ihiki etchia makurtcen duçu eta lazter lurrerat erorten. Harrac dituzten fruthiac etçu çorhitcen eta labur arboletic erorten tuçu, bena osso eta fin direnac unxa çorhi artekan arbolian egoiten dira. Orobat, çure bertuthia azkarra bada, Gincoaz ossoki bihotzça bethia baduçu, irauen duçu, bena bihotzcian hazten baduçu urguliaren edo beste çunbait passioneren harra, emeki-emeki bihotzça jancaturen, eta bertuthian irauteco goçoric hobena eta azkarrena idokico, clarki erraiteco, becatura berris erorteco langer handitan içanen cira; hartakotz, net necessario duçu Jaunaren graciuz bihotzçaren azkartzia eta han tenerez cimendu hunic eçarthia.

30 Albert Handiac explicatcen dielatic nola <66> behar dien nehorc bertuthian jarria edo segurtathia ičan hartan irautecotz, erraiten dici eguiasco guiristinho batec ičan behar diela bertuthian hain bortitzki azkarthia eta bihotzcian haren erruac hain unxa eguinac uken, nun bere beithan dien Gincoareki bathian haren seguitcia, eta hura guiza batez çure eskuco uken behar duçu, nun Gincoaz bestec ezteçakeçu gal-araz ahal, eta norc-nahi cernahi einic eta erranic ere, hari jarraiki çazitzen beçala. Çunbaittec iduri dicie, bakesco eta umilitatezco ispirithia badutela samurtceco occasioneric eztutenian eta gauçac oro bere gogara jiten cestenian, bena nahigaberic thipienian paussu hura galtcen dicie, suthan jarten tuçu eta eracasten dicie cer eta nolaco diren. Autor horrec cioçu hec eztutela bakiaren eta umilitathiaren bertuthia berekin, bena choilki bertuthe hura bestena dela, eta ez heena, bestec nahi dutenian idoki-

6 medios: *medies*. 29 eskuco: *exkuco*. 29 ezteçakeçu: *ezteçakeçu*.

¹⁰⁷ Hona jatorrizkoak zer dioen: ...y por eso dice Cristo, que nos acordemos de la muger de Loth, para que mirando lo que á ella le sucedió, nos conservemos con aquella sal, y escarmentando en ella, perseveremos en el buen camino que habemos comenzado, y no volvamos atras; porque no nos convirtamos nosotros tambien en estatuas de sal, con que otros se conserven y perseveren, viendo nuestra caída (I, 65) | et Jésus-Christ veut que nous nous souvenions de la femme de Loth, afin que faisant réflexion sur ce qui lui arriva, nous nous conservions avec le sel que son changement nous fournit; c'est-à-dire, que prenant exemple sur sa punition, nous persévérions dans le bon chemin où nous sommes entrés, sans nous arrêter et sans regarder derrière nous, de peur que nous ne soyons pareillement convertis en des statues, dont ceux qui auront vu notre métamorphose viendront à tirer du sel pour leur propre conservation (RD 1, 146).

ten edo uzten ahal dereenaz gueroz.¹⁰⁸ Biskitarthian cihaur beithan çure bertuthiac içan behar dici; occasionetic campo beci bertuthoz eztiren gende hec, erraiten dicie poutçu edo baltxa gueldiric egonez urrindatu bat iduri dutela, çoinhec iguitcen edo nahazten ezpada, urrin gaiztoric ezpaitu egozten, bena nahazten duten beçain laster, okaztagarrico urrina egozten baitu. Orobat duçu hetçaz; nehorc <67> deuz eguiten ezpaderee eta bere paussian uzten baituzte, oreki onest eta behar beçalaco tuçu, bena dremendena hunkitcen badira, deuz nahigaberice eiten edo erraiten bacee, hetic heen bihotzceco urgulu eta maleciac jalguiten tuçu; hantic ezcandaluac eta proximuarendaco exemplu gaizthuac. Davitec erraiten dici: *hunki çatcie borthiac eta ke equinen dute*; erran nahi baita, bihotz urguluxiac gauça gutic ussuztatcen eta samur-aracitcen thiela. 10

8 maleciac: *maleciac*.

¹⁰⁸ Jatorrizkoak honela dio: *pues ellos os la quitan, y ellos os hacen gracia de ella, cuando quieren* (I, 66) / *puisque il est en leur pouvoir de vous l'ôter, ou de vous la laisser quand il leur plaît* (RD 1, 148).

II. GINCOAREN PRESENCIAZ

Gincoaren presenciaz orhitziaz eta orhitzchapen harc bere beithan cerratcen thien prootzchiez

*Jauna cherka çaçu eta irauun cherku hartan; cherka çaçu beti haren bertaithia, Davitec cioçu. Seint Augustinec, aldis, Gincoaren berthaithia eta haren presenciaz gauça bat bera direla: halaz, Gincoaren berthaithiaren beti cherkatcia duçu, beti Gincoaren presencian ibilthia edo hartzçaz orhitzcia, gure desirac oro eta gure <68> bihotzceco seindimendiac hareganat itçulis eta hari atchikiz. Hesichius Autorrac eta Seint Bonaventurac erraiten dicie, Gincoaren presencian beti bere buriaren atchikitcia, mundu huntan berian Seindien dohatxutaçunaren goçatcen hazthia dela; çunbat ere espaitirogu heben guireno Gincoa clarki ikuz ahal den beçala,¹ imita ciroskiguçu Seindiac, gure flakeciac permetitcen ahal dien beçanbat, beti haren presenciaz orhithuz, adoracionesco eta amoriosco actac eguines. Eci ezkitici choilki creatu eternalki Celian berharen goçatceco: nahi uken dici lurrian uken guindeçan urositate haren lheinhu-
ru² edo eçagutce arhin bat, haren presencian beti ibilis, hura beti adoratus eta hari beti soguizec fedieren odeien eta ilhunpen artetic;³ eci bicitce huntan etciroguçu ikuz arauxuz eta mirail bathian beçala becic; Celian, aldis, ikussico diici den beçala, bertaithez berthaithe. Ber Autorrac cioçu, orai dugun Gincoaren ikusthiac eguiten diela gure merechimendia, Celian haren ikusthia dateela gure paguia. Finka guiten, beraz, haren merechitcen, goguan atchikiz Ginco present dela, gure obra, urhatx,
eguitate gucietan, eta lealki hori eguiten dicie gure Ainguru beiralec, çoinhec beti gu-
reki daudelaric, Gincoa ikuzten baitute; eci iracurten diici Tobiaz semia lagundu cien Ainguriac erran cereela <69> aita semer: *iduri citçaucien ciekî jaten eta edaten niela, bena banien hazkurru eta edari guiçonec ecin ikuzten duten bat*. Ainguriac Gincoaz hazten dira eta Gincoaren Semiac berac ere erraiten diraguçu: *Ainguriec beti ikuzten dutela haren Aita Celietan denaren berthaithia*. Finka guiten pundu hortan heen se-
guitzera, nahibada jaten dugun, edaten dugun eta mintçatcen guiren gure guiçon la-*

10

20

¹ Liburuak *baçala* dakar, baina ez dago honelako beste adibiderik; egun Nafarroa Garaiko Bortzirietan baliatzen da *bazala*.

² Hiztegian dakargu hitz honen ahoskeraz dugun zalantzaren berri.

³ Jatorrizkoak honela dio: *mirándole y reverenciándole, aunque á oscuras* (I, 304) / *en le regardant toujours à travers les nuages et les ténèbres de la foi* (RD 2, 201).

1 gunekin, inxea guiten ordian ere Gincoa han present dela orhitzuz, hura maithathuz, haren borondathia gauça orotan eguinez, ainguriac hazten thien hazkurru eta conbersa ispiritual haren hartcera.

Legue çaharreco Seindiec eta Patriarkec arrangura berheci bat uken dicie beti Gincoaren presencian ibilteco; Daviti etzciriacoçun⁴ aski egunian çazpitan Gincoaren laudatcia, eci erraiten cicin orano: *Jauna beti beguien aitcinian dicit, ceren baitakit beti ene ezkuinnhian dela ene laguntceco*. Gincoaren presencian cirela orhitzcia hanbat bere beithan harthia cicien, nun kazi beti bere elhetan erraiten baitçuten: *Jauna bici da, çoinhen presencian bainis*. Pundu hortan çuten arrangura edo atencione handia, dudaric gabe jiten çuçun eçagutcen çutelakots⁵ çoinhen prootxu handia den beti Gincoaren presencian ibilthia, eta contino segurtathiac içaihia ikuzten guithiela; eci hori aski duçu penxatcen <70> eta eguiten tugun gauça gucien Gincoaren placcerraren aravera eraguiteco, eta nola ezpaita cerbitzchari aski aussartic, naussiaren maniac haren aitcinian mesperetzchatuco thienic, edo ohoin aski attrebituric, bere Jugiac ikuzten dienian ebaskuaric eguin liroenic, nor gutaric, Ginco ecin aboro boteretxu, naussi ecinago handi eta juge ecin aboro justo baten aitcinian dela orhit delaric, mentura laite hari gaitzi çakonic eguitera, dakielaric lurra erdiraturic ifernian ihorts guitzçakeela, lehen çunbait aldiz eguin uken dien beçala? Ô Jauna —cioçun Seint Augustinec— unxa orhitzcen niçanian niri beti so çaudela, gabaz eta egunaz

20 ene gagnan iratçarria cirela, celian ez lurrian ni beci beste creaturaric gobnatceco ezpaicindu beçala, penxatcen dudanian ene obrac oro ikuzten tuçula, ene goguarren eta desiren berri badakiçula, aski duçu, beras, gure seinduki bicitcera erakarteco, gure eguitate guciac ikuzten thiela egun batez hetçaz cundu galdaturen deragun juge garratçac; eta guiçon behar beçalaco baten presenciac gure einbidian atchikiten guithienaz gueroz, çunbat aboro atchiki behar guitu Ginco justuarenac!

Gincoac Jerusalemeco hiriari haren ahatzcis eguiten derascon reprootzchien gagnan, Seint Jeromac erraiten dici Gincoaz orhitzciac becatu suerte guciac kaçatcen⁶ <71> thiela. Seint Ambrosiac gauça bera cioçu. Seint Jeromac, aldiz, beste leku batetan erraiten dici, becatu eguiten dugunian penxa baguindeça Gincoac ikusten guithiela eta present dela, behin ere eskindiroela eguin deuz ere hari gaitzci dakioenic. Goguaketa hori aski içan çuçun Thaïs becorossaren bicitcez kanbiaracitceco eta deserthiari barne pœnitencia eguitera joan-aracitceco. Job Seindiac bere beithan cioçun: *Jaunac estithia ikusten atchikiten tudan bide guciac eta cundatcen eguiten tudan urhatxac?* Eta hori hala denaz gueroz, nor date aski aussartic becatu edo Gincoari gaitzci çakonic eguitera menturaturen denic? Eta, aldiz, gaiski bici direnen becatu erorthia, jiten duçu Gincoaren presenciarren eta harc ikuzten thiela ahaztetic, eci bere beithan erraiten dicie: *nehorc eskitu ikusten, Jaunac eztu ikussico gure goihentcia*.

30

18 Ô: ô. 20 ez: ex. 31 çuçun: tuçun.

⁴ Hutsa izan daiteke, “etztziakoçun”-en ordain egon daiteke.

⁵ Liburuari hiru *-kots* dira, hau eta *hartakots* (76, 400); gainerateko guztiak *-kotz* dira.

⁶ Liburuak *kaçacen* ‘kasatzen’ dakar, baina hutsa da; ikus: *kaçatcen* (377, 418), *kaçatceco* (383 bi aldiz, 393, 403), *kaçatcia* (298, 355), *kaçatu* (248, 392), *kaçathu* (404, 406), *kaçatur* (361); argi dago txistukariak idazteko grafia arazoa dagoela eta *kasatu* dela hitza.

Ber senxian Seint Jeromac cioçu, Ezekiel Prophetac Jerusalemeco hiriaren be-
 cathiac bedera-bedera icendatu onduan, erraiten cerakola hiri infidel hari haren falta
 gucien iturburia cela Gingoaren ahazthia. Çamari bat bridaric gabe bere beitharic
 norat-nahi joaiten duçu eta unci gobernariric ezthien batec galdu behar dici; oro-
 bat ere, Gingoaren presenciareen orhitzchapenaren bridac atchikiten esthien eta haren
 beldurac gobernatcen esthien guiçona, becurat lerratcen duçu bere <72> passione
 gaisthuac seguituz. Erregue Propheta, beculatoriaz minço delaric, cioçu: *estu Ginoa be-*
guien aitcinian eta hara certaco crima suerte guciez beti saxuthia den.

Seint Basilac Gingoaren presencian emaiten dici, Demoniatic⁷ eta naturaleçatic ji-
 ten çauzkigun tentacione gucien bencitceco erremedio segur eta ororen contre cer-
 bitzchatcen den bat beçala; halaz, nahi baduçu ihiki eta labur perfeccionia jardirexi,
 balia cite Gingoaren presenciareen orhitzchapenaz, harc bere beithan beste erremedio
 guciac cerratcen tici. Ginoac berac eman cirakoçun halacoçat Abrahami, erraiten ce-
 rakolaric: *ibil cite ene aitcinian eta perfeit içanen cira.* Gauça segurra duçu, beras, Gino-
 coa çure goguan beti atchikiten baduçu, fitez perfeit içanen cirela, bai eta ere çure
 attentione gucia presencian seindu hari emaiten duçun ordutic;⁸ eci hola nola içarrec
 bere arguia eta indarra ekiaganic baitute, orobat justuec —çoin baitira Gingoaren
 Eliçaren içar batçu beçala— Gingoaren presenciatc eta bere goguen hareki atchiki-
 tetic jardiresten dicie heen arimetan den eta Gingoaren beguetan listreatcen dien ar-
 guia oro, bai eta ere bere laguner emaiten tusten exemplu hunac. Deuzec ere etciroçu
 hobeki explica ahal bethiere Gingoaren presencian egoithia necessario çaukula, errai-
 tera nuhen conparancha <73> hunec beno. Philosophec ciocie arguiçaiac esthiela
 bere beitharic arguiric, ekiaganic erecebitcen diena becic; hartakotz ere, bethian den
 aboro arguitcen diela gorapenian eta beherapenian beno, ceren bethian denian,
 haren bis-an-bis baitago eta haren arguien erecebitceco hobekiago, eta hara cergatic
 ere, lurra haren eta ekiaren arthian idireiten denian, esthien batere arguitcen; gor-
 apenian eta beherapenian, aldis, guthiago arguitcen diela, ceren ekiaren lheinhuriac
 ezpaitiroski parteka becic erecebi. Gauça bera duçu gure arimaz Gingoaren eretician,
 çoin baita haren ekia, çoinhec arguitcen baitu haren presencian egoiten⁹ aravera.
 Seindiec hain arranguroski gomendatcen dicie Gingoaren presenciareen beti beguien
 aitcinian atchikitcia.

Seint Ambrosiac eta Seint Bernatec, Gingoaren presenciareen arranguroski
 ispirithian beti atchikitciaz minço direnian, erraiten dicie nola guiçonac mement
 oroz goçatcen baititu Gingoaren misericordiaren hunguiac, halaber, mement oroz
 Ginoa goguan uken behar diela. Eta Seint Bernatec orano beste leku batetan cioçu,

33 ispirithian: *ispiristhian.*

⁷ Absolutiboa *Demonio* da (392), baina jokatzean *Demoniua* (119), *Demoniuc* (13), *Demoniuec* (13), *Demoniuaren* (41)...; berebat, *Demoniotic* dugu (388), baina adibide honetan *Demoniatic*. Beti le-
 tra larriz dakar, izen berezia balitz bezala, baina badakar pluralean ere: *Demoniuc obedient ditucielaçotz* (13).

⁸ Jatorrizkoak honela dio: *dès l'heure que vous appliquez toute vostre attention à sa présence* (RD 2, 206).

⁹ Hor adizki laguntzailea falta ez balitz, *egoite* izentzat hartu beharko genuke, baina mugatzailea fal-
 tako luke. Jatorrizkoak ez digu argitzen: *de la misma manera pasa en el alma con Dios, que es su sol / il en est de même de l'ame à l'égard de Dieu, qui est son soleil* (RD 2, 207).

1 nehorc bere obra eta penxamendu orotan Gincoaren presenciaz orhitsu behar diela, eta hartzax orhitsu gabe igaran dukeen dembora galdutaco cundatu. Gincoa gutçaz beti orhit denas gueros, justo <74> duçu gu ere inxea guiten hartçaz beti orhitzcera. Saint Augustinec Daviten hitz hoen gagan —*ene beguiac çuri beha atchikico ticit*— oihuz erraiten dici: Jauna, beti soinen derauçut, ceren çuc ere beti soiten baiteraaçü; Prophetac beçala eguiteco, ene beguiac beti jossiac atchikiten ticit Jaunari. Saint Gregorio Naziançakuac, aldís, cioçu, haxa har beno ussioo, Gincoaz orhitsu behar guirela, eci hala nola mement oroz haxa hartu behar baitugu bihotzçaren frescatceco, orobat Gincoari othoiçaz ardura hersatu behar diici gure passionec becatu eiteco emaiten tuzten hirrithien hiltceco.

BIGUERREN CAPITULIA [1/6/2]

Certan dagon beti Gincoaren presencian ibilthia

Gincoaren presencian ibiltetic prootzchu handiago baten idokithiagatic, orai explicatu behar diici certan daguen. Presencia hura diagoçu gure beithan ičan behar duten bi seindimendutan: bata ispirithian, besthia borondathian; endelguiarenac sinhex-araciten diraguçu Gincoa leku orotan dela, mundu gucia bethatcen diela eta gauça gucietan idireiten dela, eta horien gagan fedesco acto bat eraguiten <75> diraguçu, Gincoa gu batbederataric eztela urrun, hura beithan dela gure bicitcia, gure ibilthia eta gure içaithia segurretaco atchiki behar diici, beraz, beti gu beithan dela. Saint Augustinec erraiten dici: Jauna, cherkatcen nien nitaric campuan ni beithan cena eta eguiatz, deuz ere estuçü guiçonan beithanago denic, ez halaz presentago denic, Gincoa beno, harc emaiten dienaz gueroz gauça bicier orori bicitcia, indarra iguitcen direner eta munduco gauça orori içaithia. Gincoac conserbatcen tici gauça guciac bere presenciarener boteriaz, eta presencian haren lagunça edo sustengu seguidazkua ezpalute, gauçac oro içaiteric gabe litukeçu eta ezdeuzetara itçul lieisteçu. Goguan eçarçu, beraz, Gincoaz oro bethia cirela, oro ingurathia, Gincoatan iguerica beçala çaudela eta iskirituraco hitz hoc: *Celia eta lurra çure gloriacz bethiac dituçü* ecinago unxa dihatzçu gure oraico erraneki.

Çunbaitec Gincoaren presencian hortan bere burien ihikioo atchikitzececo, bere beithan hartzen dicie mundu gucia Gincoaz bethia dela, hala den beçala; berac, aldís, Gincoaren hedadura mugaric estien haren erdian direla, espoinxtzcha bat itzasuaren erdian baliz beçala. Comparancha hori aski huna dela iduri dici eta guiçonaren ispirithiaren, endelguiaren <76> arauxua, bena funttxian estici hurranic ere aski explicatcen erraiten duguna: eci espoinxtzcha itxasuaren erdian dena, huraren gagnera altcha dieiteçu eta çolala jeux, bai eta ere çoin-nahi bazterretara joan; bena Gincoatan deuz ere eztuçü halacoric, hartan etçu finic, cedarriric, ez mugaric, ceren Gincoaren hedadura infinito baita. Davitec erraiten cicin: *Jauna, Celurano altchaten baniz, han cira; jeuzten banis Ifernura, han idireiten citut; hegaldatcen banis itchaz baster batetic beste baztertera, ekiaren lheinhuriac art-urratcian mundiaren bazter batetic bestera joai-*

19 beti: *berti*.

23 içaithia: *icaithia*.

ten diren beçain fite, çure eskiac hara guidatuco nici eta çure eskuinnheco eskiaz atchikiko nuçu; aboro, nola itxassuco hura gorpitz bat baita eta espoincha beste bat, haurac etciroçu espoincha bere parte gucietan igaran, bena Gincoa nola ispiritu pur bat baita, ossoki gu beithan eta gure parthe orotan idireiten duçu. Comparancha suerte horiec içanic ere flakuac, hunac dituçu, ceren laguntcen baikituste Gincoaren hedadura infinituaren cerbait guizaz concebitcen, eta cer maneraz den ossoki gutan eta gauça orotan present; hartakots, Seint Augustinec leku bathian beno aborotan comparancha horiez cerbitzchatcen duçu.

Cer maneraz, beraz, hobekienic Gincoa present dela gu beithan har dirogu? Eguia <77> horren *gagnian*¹⁰ fedesco acto baten choilki eguinez, fediac erakazten deragun beçala, chercun ibili gabe cer maneraz present den. Hala eguiten cicin Moisec, çoinec Joandene Paulec erraiten dien beçala *Ginco ecin ikuz daiteen hura, ispirithian beti present baitzcieñ, ikussi bailu beçala*. Hala nola ilhunpian adiskide bati nehor minço denian, ezpaitu bere ispirithian nola daguen hartzcen, bena bai harekin içaithiaz placer hartzcen; orobat ere, behar diici baratu simpleki Gincoaren presenciarren orhitzchapenian, eta contentatu presenciar hartaric idoki ahal deçakegun prootzchiaz, eci nahi baguindu Gincoa den beçala ispirithian hartu, ecin eguin daiteen gauça bat inutilki inxea guindiroçu; igurica deçagun arguia eta bicitce urosaren egun handia, ordian bere buria erakatzico diraguçu, *eta bere glorian aguerturen denian, hura iduri guitukeçu, ceren ikussiren baitugu den beçala*. Ordu artekan haren ikusteco bistha flakuei diici; haren noizpait Moisarari odei batez inguraturic aguertciac, erakazten diraguçu nahi diela haren presenciar gordia içan dadin, eta ezteçagun ikuz fide¹¹ umil eta utxu batez becic.

Orai artekan erran tugunac endelguiaren seindimenthiatz¹² dituçu eta eztuçu hori Gincoaren presenciaz orhitzchiaz prootzchossena <78>; eci ispirithian Gincoa present dela sinhexi behar dugun beçala, bena orano insxeatu behar diici bihotzcez haren maithatzcera eta hari junto egoitera, jiten den capitulian erakaxiren dugun beçala.

HIROURGUERREN CAPITULIA [I/6/3]

Borondathiarren actuez, çointan handiski baitago Gincoaren presencian norc bere buriaren atchikitzcia, eta acto heen eguiteco maneraz

Seint Bonaventurac bere Theologia devocioneskuan erraiten dici, borondathiarren actac —çointçaz gure bihotzçac Gincoaganat altchatu behar baititugu haren presencian egoiteco— direla arimaren desir bero batzçu Gincoari juntatceco amorio perfekt baten seindimendiez, suzko hazperapen batzçu —çointçaz arimac Jauna

¹⁰ Liburuko *gagnian* bakarra da; gainerateko guzti-guztiak *gagnan* dira.

¹¹ 240-n ere badarabil *fide* etimologikoagoa; aldiz, *fede* gehiagotan dakar (74, 77, 87, 88, 124, 191, 204, 231, 243).

¹² Ez da liburuan beste “seindimentu”-rik; adibide hau salbu, *seindimendu* aldaera da nagusi eta horie dakar Ibarrolako Salaberrik ere; hortik goiti *sendimendu*-ren zazpi agerraldi ditugu liburuan (176, 177, 181, 297, 355, 406, 415).

- 1 bereganat gomitatcen baitu— eta bihotzçaren inxeii¹³ tendre devot batzçu, çointçaz Gingoaganat hegaldatcen beçala baita eta hareganat hurrantcera beti eta hanbat aboro inxeatcen. Desir eta seindimendu suerte horiec Seindiec deitzcen ticie *Aspiracioniac*, ceren horien medioz arima Gingoaganat altchatcen baita, eta nola nehorc hax hartcian hartzcen dien <79> airia beti bulharretic idokiten baitu, aiticinetic deliberatu gabe hatxaren hartzcera, orobat ere susko desir suerte horiec bihotzçaren çolatic hain subitoki jalguitcen tuçu, nun çunbait aldis, nehorc aiticinetic eguin behar thiela orhitu gabe, Gingoaganat altchatcen baititu. Aspiracione edo bihotz altchatce eta desir horiec eguiten tuçu otoitzça labur, ussu eta gartzxu batçuz, çoin deitzcen baitituzte otoitzcesco bulta labur batzçu, er[r]an nahi baita, Seint Augustinec dioen beçala, bet-betan eiten tugun batzçu, ceren baitira lança suzko batzçu beçala, çoin bihotzçac ondoz ondo Gingoaganat egozten baititu, eta Cassien Author batec erraiten dici estimu eta ussaincha handitan cirela Egiptoco Ermithainen arthian, ceren bihotz altchatce horiec labur direlakotz, ispirithia espaitute akitzcen, ceren orano gortarçunez eta suz bethiac direlakotz, Gincoaren presenciala heltzcen baitira, Demoniuari arteric utzci gabe heen eguítetic gure epaintzchatceco. Seint Augustinec horren gaganan erraiten dici, otoitzçari emanac diren personec anitz gogua eman behar dutela gauça bati, çoin baita otoitzçan nehorc uken behar dien devocione bici eta gartzxu hura, estadin hoztera jin oracioniaren lucegui içanez. Holaco lachokerien langerric
- 20 nehorc estici bihotz altchatce labur hetan, hara certaco desertuco Aita <80> Seindiec heer aborueta arranguroski jarraikitcen ciren, inxeatuz Gingoaganat bihotzçaren beti altchatuz haren presencian beti egoitera.

Estuçü ere Gincoaren presencian beti egoiteco hori beno bide hoberic, ihiagoric, prootzchosooric; deçagun hedatukiago ezplika nola eguin daiteen. Cassien Authorraren aravera eguin dieiteçu Eliçac officiuen haxian erraiten thien hitz hoen medioz: *ene Jauna, lagunt neçaçu; ene Gincoa, lehia cite ene socorritzcera*. Beraz, arren, hassi behar dugunian cerbait nekeric, Gincoari galdein behar diici haren unxa eguíteteo gracia holaco çunbait otoitzça laburrez, ceren haren lagunça gabe, deuz ere ezpaitirogu haren gogara eguin. Cassien Author horrec cioçu horiec miragarri direla gure seindimendu gucien erakzeteo, cernahiden estatu eta ocasionetan guiren, hala eguinez Gincoari bere lagunça galdeiten diici, umiliatcen guituçü eta eçagutcen gure beharra eta miseria; hareganat bihotzçac altchatcen tiici, haren socorrian eta lagunçan gure fidaincha eçarten, eta gure favoria eta arrimia dela orhituz, gure bihotzçetan haren amoriua emendatcen. Finian, cernahi ataku Demoniuac emanac ere, hitz seindu horietan idireiten tiici ororen ireisteco eta benticitceco harma segurrac. Hartakotz, horiec içan behar cie guc ardura eguin behar <81> dugun otoitzça Gincoaren presencian gure burien atchikitceco.

Seint Basilac, aldiz, cioçu, Gincoaren presencian egoiteco behar dugula eguiten dugun gauça guciez cerbitzchatu, Gincoaz orhitzceco jaten dugunian edo bes-

6 bihotzçaren: *biholtzçaren*. 13 ussaincha: *ussainçha*.

¹³ Ez dakigu *inxeii* errata den, eta beraz *ii* horrek *u* bat ordezkatzén duen, ala berranalisiaren emaitza ote den; 402-ko *inxeyez* aldaerarekin uzta liteke *inxeii*, baina *intseu* + *-ez* > *intseiez* > *intseyez* uste dugu dela bide ziurrena; gaineratekoan, <inxeu> da izenaren aldaerarik erabiliena (109, 296, 356, 359) eta <inxea(tu)> aditza.

titzcen guirenian, jatekua eta arropac eman derauskigun Gingoaren erremesthiatuz; alhorrerat guatcenian, hango fruthiac emaiten thienaren benedicatuz; ekia eta içarrac ikusten tugunian, heen creaçalia laudatuz eta iratçartcen guiren aldi oroz, hareganat bihotzçac altchatuz. Ber gauça eguin dieiteçu erraitera guatcen seindimendu hotzçaz: ô ene Gincoa, ala bailiçate uroz çu behin ere offensatu etcintukeen guiçona.¹⁴ Jauna, ezteçaçula permeti jagoiti offenxa citçadan; lehen hil eci ez becuric eguin; eguiçu, ô ene Gincoa, lehen milatan hil nadin, eci ez becatu mortal bat eguin; bai eta ere orano Gincoa erremestiatuz generalian edo particularian eguin derauzkigun hunguiez, çunbait bertuteren hari galdeinez, hala nola eguiasco umilitathiaren, obediencia perfeit baten, haren amorio bero baten edo pacencia osso baten; beste aldian, Gingoaren amoriosco eta haren borondatera egoiteco resignhacionesco actuen eguinez, iskiritura seinduco leku liferentetan idireiten diren hitz hoen erranez: *ene maithia oro enia duçu eta ni ossoki harena; jauna, <82> eztadila ene borondathia eguin, bena çuria compliciti dadila. Cer nahi dut Celian, çu beciç?* Gingoaganat bihotz altchatce, otoitzça labur suerte horiec oro net hun tuçu Gingoaren presencian nehoren atchikitceco, bena hobenenac eta prootzchossenac dituçu, hargatic, bihotzçac Gingoaz hunkithia denian bere beitharic eguiten thienac. Etçu ere necessario anitz acta suerteren eguitia, eci suerte batetakuen ardura eta gortarçuneki eguithia, aski içan dieiteçu anitz egunez gure Gingoaren presencian atchikitceco, bai eta ere hil arthio. Halaz, çure bihotzçian devocionia pitzen badute orai berian Apostoliaren hitz hoc: *Jauna, cer nahi duçu eguin deçadan?* Edo Cantiketaco Espossaren hitz hoc: *ene net maithia ossoki enia da eta ni ossoki harena;* edo Daviten Psalmian diren hoc: *cer igurikiten dut Celian besteric, Jauna, çu beciç? Cer desiratcen dut çutçaz besteric lurrian?* Horier atchiki cite, horietan egon cite, beti bihotzçian erabil çatçu eta horien medioz eta unxa eguinez, beti Gingoaren presencian egonen cira.

<83> LAURGUERREN CAPITULIA [1/6/4]

Çointan hobeki orano ezplicathia baita Gingoaren presencian egoiteco pratika, eta çointan erakasten baita moyen bat net ihia, prootzchossa eta net perfeita beti Gingoaren presencian egoiteco

Anitz Gingoaganat bihotz altchatce eta otoitzça laburren artetic —çointçaz cerbitzcha baikitake Gingoaren presencian egoiteco— gueihenenetatic eta hobenenetatic bat duçu Joandene Paule Apostoliac Corinthiakuer iskiribatu cereen lehen letran erakasten deraguna. Apostolu horrec erraiten dici: *ala deçacien jan, ala edan deçacien edo beste cernahi gauça eguin deçacien, oro Gingoaren gloriari daucola eguin itçacie.* Eguinen tucien gauça gucietan intxea citeste beti Gingoaganat bihotzçaren altchatcera, erraiten derakocielatic: Jauna, çuretaco eguiten dicit gauça haur, çuri plaçer eguiteco, çuc hala nahi duçulakotz; çure borondathia, Jauna, enia duçu eta çu

13 eztadila: *extadila*.

¹⁴ Jatorrizkoek honela diote: *¡O Señor, quién nunca os hubiera ofendido!* (I, 313) / *O mon Dieu, qu'on seroit heureux de ne vous avoir jamais offensé!* (RD 2, 220).

- 1 content cirenian ni content nuçu; esticit besteric nahi çuc nahi duçuna beciç; ene placer eta descaxu gucia çure borondathiaren eguithian diagoçu, eta çuc placer eta nahi duçuna eguin deçadan ber, deuz etcit desiratcecoric; <84> eta estuçu Celian ez lurrian deuz çu beciç ene beguieç ikussi nahi dutenic. Hori duçu Gincoaren presencian beti egoiteco manera net hun eta perfekt bat, hola eguineç Gincoaren amoriuaren seindimendietan nehor beti egoiten denaz gueroç. Neholare estieiteçu hobeki Salbaçale Jaunac hitz hotzçaz —*behar da beti otoitzcetan egon*— emaiten deragun mania compli. Nola nehorç otoitzça hoberic eguin diro, beti Gincoaren gloriaric handienaren desiratcia, beti gauça orotan haren borondate seindura egoithia eta harc placer dienaren nahi ukeithia beno? Hala nolaz Doctor aipatu bateç erraiten dien, arraçoïn handireki, guiza hortaco seindimendietan beti egoiten denac labur prootzchu handiric idokico diela, bere bihotzcian kambio handi bat, mundiaren hazthio osso bat eta Gincoaren amorio ecinago handi bat eçagutuço diela. Behar den beçala hain seindu den bicitceco chede bat seguitcen diena, estuçu Gincoaren eretcian estranger edo campoco bat, bena seindieki Gincoaren etheco bat. Hola bici direnez minço duçu Joandene Joanne Apocalipsan, erraiten dianian: *Gincoaren cerbitzcharieç haren berthaitia ikussico dutela eta haren icena heen belarrian*¹⁵ *iskiribathia dateela*; eci Gincoaren presencian beti beguien aitcinian ukeithia eta hartzçaz beti orhitzcia, deja haren berthaitiaren ikusthia beçala <85> duçu eta haren icenaren belarrian ekarthia.
- 20 Guiza hortaco bicitcia deramateneç, eguiaz minçatcera, esticie aboro lurrareki hantacioneric, bena *heen conversa oro Celian duçu*, *esticie soric eguiten beguieç ikuz daissteen gaucer*, *bena gorpitzceco begui hotzçaz ikuz estaisteener*; *eci beguieç ikuz daisteeneac mundu huntakuac dituçu eta ikuz eztaitzteenac eternitatekuac*.
- Bestalde gogua eman behar ci, erran diren acto horieç eguiten thienian eta erraiten —*Jauna, çuretaco eguiten dicit gauça haur eta çuc nahi duçulakotz*— eta beste holaco ce[r]bait, horieç erran behar dicie gogua bere beitharic campo erabili gabe, Gincoro orotan idireiten denari eta gauça guciac bere beithan thienari nehor minço balis beçala; eci hori deitzcen duçu eguiaz Gincoaren presencian ibilthia eta hara cer otoitzceco manera esthiago, ihiago eta prootzchozago beste otoitzce eguiteco manerac beno, errendatcen dien. Hala nola noiz eta ere reflezione eta meditacione eguiten
- 30 baitugu Jesu-Christoren curutcian itçatciaren edo habiari estekatciaren gagan, meditacioneç iskiribatu dutenen araura, estiici behar goguan hartu Salbaçale jaunaren gaiski tratatce hoc noizpait Jerusalem heldiac beçala, ceren hala eguineç ispirithia atkitcenago baita eta bihotzça guthiago huntkitcen; bena behar direla misterio horieç <86> gure beguien aitcinian igaraiten direla goguan hartu, eta inçuten tugula haren gorpitz sacrathiari eman citusten açote colpiac, esku eta huinhen itçatceco eman citusten marteilhu colpiac; eta aldiz, heriuaren gagan meditacione eguiten dugunian, behar diici orobat ispirithian eçarri hilcera guatcela, medikieç gure bicias etxi dutela, deja gandra benedicathia edo curucifica eskietan dugula. Hori hala denaz gueroç,
- 40 arraçoïn bortitzaguaz justo duçu, Gincoaren presencian gagan eguiten tugunian, erran tugun actac eguin ditçagun ez ourrun den bati minço baikina beçala, bena

3 ez. ex. 17 ikussico: *izussico*.

¹⁵ Bekokian, kopetan.

Ginco present denari beçala, hartan daguenaz gueroz Gincoaren presencian egoithia, eguiatzki eta realgui haren presencian guirenaz gueroz. 1

<87> **BOSTGUERREN CAPITULIA** [1/6/5]

Azken capitulian Gincoaren presencian ibilteco erran dugun maneraren, eta beste Gincoaren aitcinian ibilteco maneren arthian den liferenciez, eta explicatu dugunac beste orotan gagnan dien abanthailhez

Hobeki orano erakasteco Gincoaren presencian ibilteco erran manera haur çoinhen perfekt eta prootzchoz den, erranen diici certan edo nolaz berheciki beste manerac beno hobe den. Lehen arraçoinha duçu, ceren beste manera aboruetan oro cerratcen baita endelguiaren acto simple bathian, eta baratcen Gincoa present dela sinheste choïlhian; bena huntan, nehorc aitcinec Gincoaren presencian gagnan endelgusco eta fedesco actac eguin onduan, Gincoaren amoriosco actuen eguiten finkatcen duçu, eta halaz, dudaric gabe besthiac beno perfekt eta prootzchozago duçu; eci hala nola otoitzça ispiritualian ezpaita behar baratu endelguiaren actuetan, edo otoitzça suerte hartaco misteriuetan eguiten diren goguaketetan, bena behar baitira orano eguin borondatesco actac —çoin baitira bertuthiaren seindimendu amoraxu batçu eta <88> Jesu-Christoren imitatceco desir handi batçu, eta azken bihotzçaren seindimendu hotaric dihaçu otoitzçaren prootzchu gucia—, orobat ere, Gincoaren presencian egoitetic idoki behar den fruthia borondathiaren actuetan diagoçu eta halaz, arrangura abororeki heer jarraiki behar ci. 10

Biguerren arraçoinha duçu, ceren hunen seguitcia bestena beno ihiago eta ezthiago delakotz, ceren bestetan endelguiac eta ispirithiac anitz akitu eta travailhatu behar baitu gaucen gogora ekarteco, bena manera huntan ispirithia estuçü batere ppenatcen. Aski dici bihotzçaren Gincoaganaco seindimendu amoraxietan egoithia, çoin ppenatu gabe jiten baitira. Eguia duçu nehor ezthaitela Gincoaren presencian jar haren presencian gagnan endelgusco edo fedesco acto bat eguin gabe, hala nola Aldareco Sacramendu Seindiaren aitcinian nehor jarten denian, lehenic Jesu-Christo han present dela sinhesten dici, bena guero han egoiten den dembora emaiten dici haren adoratcen, remesthiatcen, hari bere amoriosco seindimendien erakasten eta hari behar thien gracien galdeiten; orobat Gincoaren presencian gagnan, fediaz Gincoa present dela sinhexi onduan, endelguiaren actuen eguiten aboro egon gabe, nehor borondathiaren edo Gincoaren amoriosco actuen eguitera lehiatcen duçu. <89> Nola hoc ihiki eguiten baitira, dembora luçaz heen eguiten nehor ar dieiteçu eta hartacotz, eriac ezthirenian estatutan beste otoitzçaric eguiteco, nehor conseilhatcen direeçu ardura Gincoaganat bihotzcen alchatcia, borondathiaren edo amoriosco actuen eguitez, ceren horiec aiza dembora oroz eguin baititake.¹⁶ Halaz, eliçan ordian beste abanthailaric erran dugun pratican edo maneran, beciç ere hartan bestetan beno luçazago irauteco edo egoiteco ahala, beti aski lukeçu Gincoaren 30

16 borondatesco: *borandatesco*.

¹⁶ Zuberoako tradizioan bezala, adibide honetan *ditake ez* da singularra, plurala da.

- 1 presencian egoiteco manera hounen bestia beno aboro estima-aratciceco, eta orano arraçoïn borti[t]zaguaz, huni eman behar dirakoguçü besten gagnan preferencia, edo hauthia eman beste anitz pundutan beste manerac beno protzchossago delakotz.
- Bena hobekienic goguatü behar diena duçu, nehor ezteła jarten Gincoaren presencian hartan choilki baratceco, bena hura present dela orhituz, gure obra gucien unxa eta seinduki eguiteco; eci Gincoa present dela orhituric ere, gure beste obrac lachoki eta gaizki eguiten baguintu, Gincoaren presenciareñ orhitzchapena elukeçu devocione prootzchoz bat, bena illusionē edo enguenio kaltekor bat. Behar dici, be-
 10 raz, nehorc ispirithian begui batez Gincoa present ikussi onduan, besthiaz soguin haren amorecatic gauça gucien <90> seinduki eguitera, guiza batez, nun Gincoaren presencian guirelaco orhitzchapenac ekar guitzçan eguiten tugun gaucen hobeki eguitera, eta hortaco erraiten dugun methoda edo manera besthiac oro beno anitez hobe duçu; eci beste maneretan ispirithiac gogora erakarri nahi thien gaucen cher-
 katcen eta gogora erakarri onduan, hetaric cerbait prootzchuren idokitera hanbat fin-
 katcen duçu, nun arimac ezpaitu beste gaucendaco attencioneric batere, eta halaz, estici eguiten obra imperfeit eta ezkacic becic. Bena explicatu dugun maneran, nola ispirithia ezpaita batere ppenatcen, ossoki gogua eman ciroçu obren unxa eguitera, eta hartara Gincoa present dela orhitzciac handiki ekarten dici, ceren haren amore-
 20 catic eguiten thien gaucetan, ezpailuke nahi içañ ladin deuz ere haren majestathiareñ eta borondathiareñ contre denic, eta gauça gucien chede hortan eguiteco, erran nahi baita, Gincoarendaco choilki eta haren borondathiareñ complitceco gauça gucien eguiteco manera, haben¹⁷ seguidan idirenen duçu.

<91> SEIGUERREN CAPITULIA [I/7/5]¹⁸

Nola nehorc eguin behar thien gauçac, Gincoari daukola choilki heen eguiteco

Lehenic. Deuz ere ez eguin guiçonen ahalguez edo beldurrez, ez eta ere hetzçaz ikussia eta laudathia içaithiagatic; guthiago orano bere placer, ohore edo prootzchiagatic.

- Biguerrenian. Oro eguin choilki Gincoarendaco eta guiza hortan, hari offrituz eguitera ussatuz, lehenic Gincoari heen goician iratçarzcian offrituz. Biguerrenian obren haxian eta heen eguithian anitz aldiz bere bihotzça Gincoaganat alchatuz, erra-
 30 nez, *Jauna, çuretaco eguiten dicit gauça haur, çure gloriataco eta çuc nahi duçulakotz.*

Hirurgerrenian. Bere beitan finki resolutu egun oroz hunenbestetan goiz-axetan acto horien eguitera, hazarrian¹⁹ guthiago eta guero beti eta hanbat aboro, bere obra gucietan Gincoaganat bihotzcen alchatceco eta haren choilki gauça gucien eguiteco costuma har arthian.

Laurguerrenian. Erran dugun manera hortan gaucen eguitera beti inxeatu, ez guiçonen, bena Gincoaren cerbitzchuco gure gucien eguiteco costuma har artekan

¹⁷ *Haben* 'hemen'-en bigarren agerraldia da, hondarrekoa; *heben*, berriz, hogeita hamar aldiz ageri da.

¹⁸ Gaztelaniazko jatorrizkoa (I, 332)-n dago eta frantsesezkoa (RD 2, 261)-n.

¹⁹ Argi dago txistukaria ez dela ongi islatu; "hatsarrian" da hori, 'hasieran'.

<92> eta heen eguithian, Ginfoaren amoriuaz ussustathiac seindi artekan, gure placer gucia eçarriz Jaunaren borondathiaren complitcian, eçagun içan dadin Ginfoaganao amoriuac eraguiten derauskigula; eta horra certan dagon Ginfoaren presencia beti beguien aitcinian atchiki behar dugun eta bethiereco otoitzça seguitu behar duguna. Deuz ere eztuçu prootzchossoric gaucen seinduki eguiteco eta arimaren salbamendiarendaco.

1

ÇAZPIGUERREN CAPITULIA [1/7/5]

Ginfoaren borondatera egoithiaz

Lehen gauça.²⁰ Orogen errecebitcia nolaco-nahi diren, nunti-nahi eta cernahi maneras heltcen diren, Ginfoaren eskutic jinac beçala, çoinhec aita hun batec beçala gure hobetan igorten baititu, haren borondate seindura ossoki orotan eta beti gaude-laric, Jesu-Christoc berac erraiten baleragu beçala: ene Semia, nahi dicit eguin eta sofri deçaçun haur ene amorecatic.

10

Biguerrena. Inxeatu beti eta hanbat Ginfoaren borondathiaren araura gauça guciac hel ditzen desiratcera. Lehenic pacienki sofritud nahigabiac. Biguerrenian gogotic eta fite heen errecebituz. Azkenian <93> placerreki heen bessarkatuz, ceren Jaunaren borondathia hala den.

Hirurguerrena. Erran dugun seindimendietan finkatu, seindi artekan gure bihotzetan placer bat Ginfoaren borondathiaren gu beitan complitciac, hanbat affliccionetan nola mesperetzchietan eta ppenetan, gure contentamendu ossua hartan idiren artekan.

20

Laurguerrena. Ginfoaren borondathiaren araura dela eçagutcen dugunic eguiteco ez uzthia haren cerbitzchuco eta gloriataco, hortan seguitcen dugularic Salbaçale adoblabia, çoinhec beti Aita Eternalari laket citçaskon gauçac eguiten baitcithien.

Bostguerrena. Hola eguitia net moyen hun bat duçu beti Ginfoaren presencian egoiteco eta otoitzça seguidasco bathian irauteco, bai eta ere mortificacioniaren bertuthiaren gogoticago bessarkatceco.

1 artekan: *artetan*. 13 deçaçun: *doçaçun*.

²⁰ Frantsesezko jatorrizkoa (RD 2, 262)-n dago.

III. ΟΤΟΙΤÇAZ

Otoitzaren merechimendiaz eta baliostarçunaz

Joandene Johanne Evangelistac Apocalypsaren liburuco bost eta çortzciguerren capitulian, net unxa erakasten diraguçu otoitzçaren excellencia eta merechimendia; çortzciguerren capitulian erraiten dici: *jin cela Ainguru bat, çoin çuti baitçaguen Aldare aitcinian urhesco inxeinxatceco¹ bateki, eta inchenxu anitz eman ceracotela seindu gucien otoitzcen Gincoaren tronuaren aitcinian den urhesco aldariaren gagnan oferitceco,² otoitzça heen inchenxiaren kia altchatu cela Ainguriaren eskietaric Gincoaren aitcinerano.* Seint Chrisostoma minço delaric Joandene Joanneren hitz horien gagnan, otoitzçaren merechimendiaren poroatceco, erraiten dici iskiritura seindieren aravera otoitzçac choilki thimiamia iduri diela, çoin baita inchenxuz eta beste anitz urrin hunesco gaucez eguina den unguendu bat; eci hala nola unxa eguinic den thimiamac urrin net hun <95> bat baitu, orobat otoitzça unxa eguina denian, Gincoari net laket ciacoçu, Aingurier eta Celuco Seindier alleguerancia handi bat emaiten dici. Hartacotz, Joandene Joannec hoguei eta laur çaharrez minçatcian erraiten dici: *çahar hec urresco gopor batçu bacitustela urrin hunez betiac, çoin baitira Seindien otoitzçac.* Cer da ere —cioçu Seint Augustinec— otoitzça beno hobiagoric? Mundu huntan prootzchozagoric? Ispirithiaren ezthiagoric? Cer da religione gucian goragoric? Seint Gregorio Niçakua seindimendu bereco duçu dioelaric bicitce huntan eztela otoitzça beno baliossagoric.

10

20

Seint Bernatec otoitzçaren merechimendiaren hobeki eçagut-aracitceco erraiten dici: çunbat ere segur baita ardura Ainguriac ikuz ezthasteen maneran eguiaski present direla Gincoaren cerbitzcharien aldian, heen demoniuaren enguenu eta gasterkietaric beguiratceco, eta heen desir seindien beti eta hanbat aboro Gincoaganat

2 merechimendiaz: *morechimendiaz.*

¹ Jatorrizkoan honela dio: *un incensario de oro / un encensoir d'or* (RD 2, 1).

² Jatorrizkoari begira hobeki ulertzen da perpaus luzea: *y tenia un incensario de oro en su mano, y que le fue dada mucha cantidad de incienso, que eran las oraciones de los Santos, para que las ofreciese ante el altar de oro que estaba delante del trono de Dios* (I, 213-4) */ ayant un encensoir d'or, et que lui ayant été donné quantité d'encens, afin qu'il offrît les prières de tous les saints sur l'autel d'or qui étoit devant le trône de Dieu* (RD 2, 1).

1 altcha-aracitceco, hargatic ere hobeki orano laguntcen guitustela otoitzçan guirenian. Seint Bernatec seindimendu horren poroatceco cerbitzchatcen duçu liburu seindietan idireiten diren çunbait erranez, berheciki Raphael Ainguriac Tobiaz Aitari erran uken cien hitz hotçaz: *otoitzçetan eta nigarrez cindaudenian, çure otoitzçac Ginfoari offritcen niticin*. Hortic <96> agueri duçu gure otoitzçac, ahotic jalgui diren beçain sarri, Ainguriec erecebitcen beçala ditustela Ginfoaren aitcinera eremaiteco. Seint Hilarioc ere segurtatcen guitici Ainguriac fidelen otoitzcer behatcen direla, eta egun oroz Ginfoari offritcen guiza batez nun, otoitzçetan guirenian Aingurien arthian baikira eta eguiaski heen officua eguiten, oraidanic eguitez beti heeki Celian eguin behar dugunaren. Hartacotz Ainguriec oraidanic bere lagunetaco atchikiten guiticie, Celian içanen guiren beçala Ainguru gaiztuec galdu lekietan guiratekeenian,³ eta hara cergatic gure otoitzçetan handiski laguntcen guitusten.

20 Seint Chrisostomac otoitzçaren prootzchiez minçatcian, gogua emaçu —cioçu— çoin gora altchatcen cithien otoitzçac eta nolakuac diren hari dauden dohainhac; otoitzçetan ari cirenian Ginfoari minço cira, eta Jesu-Christoreki; otoitzçan nahi tuçun gauçac desiratcen, eta desiratcen tuçunac galdeiten, estuçu mihiric erran diroenic çoinhen balioz den guiçonaren Ginfoareki minçatce hori, eta çunbat prootzchu jardiresten deragun: eci mundian gende çuhurren eta aguduen hantatuz nehor prootzchatcen bada, eta gendeki devoteki bicis devotcen⁴ balin bada, cer prootzchu estugu iguriki behar Ginfoareki otoitzçaren medios ardura minçatuz! <97> Hurrant cite Ginfoaganat —cioçu Erregue Prophetac— eta arguithia içanen cira, eta eguiaz çunbat handi estute içan behar guirishinho otoitzçari emana den batec jardiresten thien arimaco arguiac, eçagutciac eta prootzchiac? Hartacotz ere, Seint Chrisostomac erraiten dici deuzec ere ezkitçakeela hainbeste lagunt bertuthian aitcinatcen, nola otoitzça ussu batez Ginfoareki minçatciac; ceren halaz, guiçonac hartcen baitu seindimendu Ginfoascoagoric eta munduco gaucetaric Celurat bihotzça altchatcen, Ginfoasco eta seindu bilhatcen.⁵

BIGUERREN CAPITULIA [I/5/2]

Otoitzçaren dugun beharraz

30 Sobera guihaur beithan poroança diici otoitzçaren dugun beharraz, eta ailira poroança suerte horiec becanago. Bena guiçona bere beitharic hanbat flacco duçu, hainbeste exaiez sethiathia eta hainbeste gauçaren beharretan bere ariman eta gorpitzcian, nun beti Ginfoari herssatu behar baitu haren lagunçaren jardiresteco, eta erraiteco, Josaphat Erregue Ginfothiarrac erraiten ceracon beçala, Ammonitac eta Moabiat, haren exaiec, haren contre guerla preparatcen çutenian: *Jauna, oraico* <98> *ex-*

8 baikira: *baikera*. 17 çunbat: *cunbat*.

³ Hona jatorrizkoa: *amados de los Angeles, como compañeros suyos que somos y hemos de ser despues, reparando las sillas de sus compañeros que cayeron* (I, 215) / *comme étant déjà leurs compagnons, et comme devant l'être dans le ciel, et y remplir les places de ceux qui se sont perdus...* (RD 2, 4).

⁴ OEH-k ez dakar *debotu* aditzik, baina gure liburuan *devotcen* ageri da garbiki.

⁵ Bilakatze edo bihurtze adieran; ikus hiztegia.

treitzcha handian etciakiguçu cer eguin; estiici beste eremedioric gure beguien çureganat alchatcia becic. Celestin Aita Seindiac erraiten cicin, minço celaric otoitzçaren behar handias: enakike deuz ere erraiten hortan gagnan hobiagoric, Zozima ene aitcineco Aita Seindiac erran thienac beno. Badea, cioçun, demboraric Gincoaren socorriaren beharic estugunic? Hartacotz, gure behar eta eguiteco orotan haren lagunça galdein deçagun, eci sofri esthaitekeen urgulu bat da, guiçona aski aussart balis uste ukeiteco cerbait bere beitharic eguin diroela.

Seint Thomasec, poroatceco otoitzçaren dugun behar handiaren, ekarten dici araçoin net hun eta eguiasco bat idokia Aita Seindien dotrinatic, çoin baita, Gincoac bere providencia divinuas seculaz gueroz arimer emaitera deliberatu thien graciatic oro demboran emaiten thiela, hala nola providenciaren reglen aravera guiçonac emendatcen baitira ezkonçaren medioz, lurrac ekarten fruthiac laborathuz, eta etchiac eguiten officialec pazthac eta çurac eçarris; ber providenciaren reglen aravera, arimec errebebitcen dicie anitz gracia eta argui otoitzçaren medioz. Hartacotz Jesu-Christoc Evangelian erran dici: *galda çacie eta ukenen ducie; cherka çacie eta idirenen ducie; bortha jho⁶ çacie eta çabalduco çaucie; <99> eci galdeiten dienac ukeiten du, cherkatcen dienac idireiten du eta bortha jhoiten dienari idekitcen çaco.* Clar duçu, beraz, ardura otoitzça eguin behar dugula, otoitzça denaz gueroz bide bat, çointaric gure Jaunac gugana hel-aracitcen baititu bere favoriac, gure behar-ordietan laguntcen eta bere huntarçunez aberasten baikitu.

Çunbait Seinduc erraiten dicie otoitzça cathinha bat dela Celian eratchikia eta lurrerano chilintzchaka daguena, ber hartaric graciatic jeusten çauzkgiula eta hartan gora Gincoaganat igaran behar dugula. Erran dieiteçu orano Jacopec ikussi cien çurubi miraculossa dela, çoinhec buru batez Celia hunkitcen baitcien, besthiaz lurrera heltcen, çointaric thaic gabe Ainguriac igaraiten eta jeüsten baitira gure galduen Gincoari eremaiteco eta haren benediccionen gureganat eraux-aracitceco. Seint Augustinec otoitzça deitzcen dici Celuco guilça, eta eguiaz guiltz bat duçu, çoinhec hango bortha eta trezor divinuen arka guciac çabaltcen baititu. Seindu berac orano cioçu, hala nola janhariec gorpitzça hazten baitute, halaber Gincoaren hitzçac eta otoitzçac hazten dutela Gincoasco guiçona. Otoitzçaren dugun behar handia eta haren baliostarçuna orano hobeki eçagutu behar diici, ceren den bide segur bat gure bicitciaren reglatceco eta bertuthiaren bidian idireiten <100> diren puchulien garaitzceco. Hartacotz Seindiec erraiten dicie otoitzçati duhela gure biciaren seguida gucia, eta gure bicia unxa edo gaiski reglathia dela, otoitzçaren unxa edo gaiski eguithiaren aravera.

Otoitzcen unxa eguiten dakienac seinduki bicitcen badakiela cioçu Seint Augustinec, eta Seint Jean Climakakuac erraiten dici, Gincoaren cerbitzchari batec erran ceraskola behin hitz anitz goguatcia merechi duten hoc:⁷ goicetic baçakiela nolaco içanen cen egun gucian, endelga-aracitceco goizceco otoitzça unxa eguin cienian, haxarre hun hari egun guciac ihardesten ciela, eta noiz ere goician otoitzça gaiski eguin baitcien, egun orotan bere beitharic campo cela. Generalian gure bici gucian orobat

19 behar-ordietan: *bebar-ordietan.*

20 huntarçunez: *huntarçunez.*

⁶ Adibide hau eta ondoko *jhoiten* (99) dira liburuko <jh> bakarrak, ez da besterik.

⁷ Ez "hitz anitz", "anitz goguatzia merexi duten hitz hok" baizik.

1 duçu, eta poroatcen diici net ardura noiz eta ere gure ariman bozkario,⁸ gortarçun eta erressolucione hunac emendatcen poroatcen tiici; bena otoitzçan lachatcen guiren ordutic, fite eçagutcen diici Seint Bonaventurac erran dien eguia: otoitzça gabe, religionia idor, eskaz eta bere acabançan dela. Lachokeria horri jarraikiten ciakoçu epel-tarçuna, arima emeki-emeki flaccatcen eta ezusthian beçala, Celuco gaucendaco cien gortarçuna eta goçua galtcen; desir hunec eta resolucione seindiec ihez eguiten eta ecestatcen; aldis, inclinacione gaisthuac <101> piztten eta hamatcen;⁹ azkenekotz, gauça bano eta inuiletan becic ez dezkançatcen, alleguerancia desaraukuetara lerratcen eta orano sordeitz dena, banitathia, colera, bekaisteria, munduco hunen egarria eta beste seindimendu gaito galgarriac —gu beitharic destarrathiac cirela uzte guinthienac— gure bihotzçetara berris itçultcen eta hartan becathia eçarten.

Nila abadiac erraiten dici otoitzçac içan behar diela arima Gincothiarraren mirailha, eta eguiaz behar diici paussuz egun oroz mirail hartan gure burier so eguin, hartan gure estakurien¹⁰ eçagutceco eta heen ahalaz erremediatceco. Mirail hartan behar direguçu soguin Jesu-Christotan listreatcen duten bertuther, gure arimaren hetçaz bestitceco eta edertceco. Guiristinho hun batec aboruenic desiratu behar diena duçu, erraiten cien Seint Francessec otoitzçaren graciaren ukeithia, eci hura gabe etci nehorc esparaña uken behar Gincoaeren cerbitzchian anitz aiccina daiteela, eta harekin oro eguin diroskeela esparaña ukeiten ahal dici. Hartacotz, Seint Thomaz Akinakuac erraiten cicin guiristinho bat otoitzça gabe, soldado bat guerla egunian harmaric gabe cela, eta Seint Thomaz Villenuvakuac erraitceco costuma cicin, otoitzça arimarendaco cela, cer ere baita berotarçun naturala estomakaren; <102> nola berotarçun hura gabe hazkurriac espaitaiste prootzchoz içan guiçonarendaco eta ecin bici-aratcitcen baitute, estomakeco bero harc, aldis, janharic cambiatcen tici odol hun batetara, çoin gorpitzceco pparte orotarar partitcen baita beharren aravera membruer indar emaitceco; orobat gure arima estieiteçu bici otoitzça gabe, otoitzçac emaiten dirauskiguçu indarrac gure eguinbide orori jarraikitceco eta behar den beçala errecebitceco nahigaberibic handienen, bai eta ere gauça guciez arimaren hobetan prootzchatceco. Azkenekotz, otoitzçaz unxa baliatcen baguira, hartan idirenen diici gure falta gucien erremedio segur bat, bide segur bat bertuthian irautceco; eci hel baladi etcinten egon çure einbidian, cerbait gaucetan houx eguin cindeçan, edo çutan hilac beçala ciren passionian piztten eçagut,¹¹ lehia cite oracione eguitera eta hartan idirenen duçu Gincoaeren graciaz erremedio labur eta salbagarri bat. Otoitzçan berian ere lachatcen eta hozten bacira, lachotarçun horren contrecto erremediua otoitzçan cherkatu behar duçu; harc citu eçarriren lehenbico devocio-

4 ciakoçu: *ciakocu*. 7 piztten: *piztten*. 33 piztten: *piztten*.

⁸ Liburuko agerraldi bakarra da, bestela *bozkario* ageri da (230, 296, 412 bi aldiz).

⁹ Beren hiztegiatan Salaberrik eta Lhandek *amatu* dakarte, *h-* gabe; sua bizkortzea edo indartzea da; OEH-k Zuberoako erabilera batean belar gaitoen hedadurarako darabil.

¹⁰ Jatorrizkoak honela dio: *nuestras faltas / nos défaults* (RD 2, 9).

¹¹ Interpreta liteke “edo hel baladi ezagut zindezan zutan hilak bezala ziren pasionian pizten [zoazela]”, baina ohart pasionea singularra dela eta aditza plurala; jatorrizkoak honela dio: *enfin si vous sentez que les passions qui étoient comme assoupies en vous, viennent à se réveiller* (RD 2, 11).

neco seindimendietan. Otoitzçac baitici¹² gaitz suerte ororen Erremedio berheciac, bai eta ere otoitzçan berian eguiten diren houxenac. Hartacotz, comparancha net justo bat eguiten dicie erraiten dutenec, otoitzça <103> bici ispiritualaren eretcian dela, cer ere baita eskia gorpitzçaren eretcian, eskiaac beste gorpitzceco membro guciac laguntcen tici, bai eta bera ere; eskia gorpitzçaren hazteco, bestitceco eta beste haren behar ororen eguiteco duçu: orobat ere eskiaac berac behar thienac, hala nola ikusthiac,¹³ hersthiac, berotciac eta behar thien gauçac oro, eskiaac berac eguiten tici; otoitzça ere bici ispiritualian eta arimaren beharretan orobat duçu.

HIROURGUERREN CAPITULIA [1/5/3]

Gincoari dugun obligacioniaz, ceren otoitzça beçain hun eta necessario den gauça bat hain ihi içan ladin nahi uken dien

Otoitzça bere beithan hain balioz denaz gueroz eta haren behar handia dugunaz gueroz, justo duçu eçagut deçagun Gincoari çunbat çordun guiren, ceren otoitzça hain ihiki eguin dirogun, nun nor baguira, beti eta leku orotan otoitzça eguiteco ahala baitugu. Davitec erraiten dici: *beti othoi dirot Jauna, çoinhec eman baiteraut içaithia*. Behinnere Gincoaren misericordiaren borthac eztira cerratcen, mundu orori beti idekiac daude, beti hura guri behatzceco eta guri hungui eguiteco prest idirenen dugu eta çunbait aldis ere, <104> bortitzki berac ahulkatcen guitu haren gracienc galditera. Horren gagan gogoketa devot haur eguin dieiteçu: Gincoa ezpalakigu gure otoitzcen inçuteco hilabethian behin becic beha, eta ordian choilki hungui eguin leçagun, dudaric gabe gracia ecin sobera estima guindiroen bat lukeçu, ohore eta abanthailha handi baten atchiki guindiroenaz gueroz, lurreco Eregue¹⁴ bat gure eguiteketan laguntceco behatzcen baliçauku hilabethian behin; eta hori hala balin bada munduco Eregue batez, çunbatenaz aboro eztugu peretchatu behar Celuco eregueren huntarçuna, çoinhec çomitacen baikitu hari herssatcera, ekarria delacotz guri behatzcera ez choilki hilabethian behin, bena egun eta oren oroz.

David Ereguec cioçun: *axian, goician eta euguerditan Jaunari cundatuco ticit ene afligimendiac, erakaxico ene beharrac eta inçunen nici*. Gincoa eztuçu guiçonac beçala; anitz otoitzciac Gincoa eztici eneacen, eci eztuçu gu beçala emanez praubetcen; guiçonec ecin emaitzçaric eguiten dicie, dutena gutithuz becic; hara cergatic anitz eta ardura galdatcia gaitzexitcen ceen eta, behin edo bietan gogotic emanez gueroz, hirurguerrenecotz samurtzcen tuçu eta ezticie emaiten, edo emaiten badute, hain go-

4 gorpitzceco: *gorgitzceco*. 29 guiçonac: *Guiçonac*.

¹² Ez da perpaus kausala zuketan emana, *baditizi* > *baitizi* igurzkarri galera baizik; cf. Videgain (1983: 643), bigarren aukera hau ere badakarrena; jatorrizkoan ez dago perpaus kausalik: *elle a des remèdes propres pour toutes sortes de maux* (RD 2, 11).

¹³ Txistukarien arteko nahasketak ulermen arazoa eragin dezake hemen, baina ikuzteaz dihardu, garbitzeaz, ez ikusteaz; berdin gertatzen da 195-n.

¹⁴ Liburuan *Eregue* lau aldiz ageri da, guztiak orrialde honetan eta hutsa dirudi; gaineratekoan, liburuan nagusi da *Erregue*.

- 1 goz garatic,¹⁵ nun heer deuz galdeiteco guticia idokiten <105> baitute. *Bena Gincoa*, erraiten diena Joandene Paule Apostoliac, *haren laguntça galdeiten duten ororendaco beti aberax duçu*. Nola emanez ezpaita praubetcen, eguiten deraskoten galduac laket ciaskoçu, mundu oroc mement oroz galdatcen derakotela ikusthiaz plazer dici, aski puchant delacotz gure gucien aberasteco bere aberastarçunetic deuz galdu gabe; eci haren graciën tressorac ecin agortcen badira, haren misericordia ere mugaric gabe duçu; halaz, badici aussarki gu certzçaz socorri, badici ere beti guri hungui eguiteco borondate ossua eta nahi dici gure behar gucietan hari herssa guiten. Justo duçu, beraz, ahal beçanbat esker ekar deçakogun hain handi den gracia batendaco eta balia guiten ahalaz beti otoitzcetan egonez, hari herssatceco emaiten deragun permissioniaz; eci Seint Augustinec erraiten dien beçala Daviten hitz hoen gagan: *Jauna dela benedicatu, çoinhec otoitzçaren ispirithia eman baiteraut eta bere misericordiaz laguntcen bainu*; segur içan cite, Gincoac otoitzçaren dohainhaz ezpacitu gabe eguiten, misericordia ere eguinen derauçula; hartacotz, amorecatic haren misericordiac beti jardirex ditçaun, otoitzçari erne jarraiki cite.

<106> LAURGUERREN CAPITULIA [I/5/4]

Çunbat maneraz otoitzça eguin daiteen

- Hain hun, hain necessario çaukun eta hain ihiki eguiten ahal dela erran dugun otoitzça hori, bi guizatara eguin dieiteçu: mihiz eta bihotzcez. Mihiskua nahibada huna eta seindia den, eta Eliça gure Amac laudatcen eta ardura eguiten dien, ezkituçu hartçaz minçaturen, bena choilki bihotzceco goguaketez eguiten denaz edo meditacioniaz. Hartçaz Joandene Paule Apostoliac Corinthiakuer iskiribatu cien letran minço duçu erraiten dienian: *otoituco dicit ispirituz, otoituco dicit ene bihotzçaren barnian, ispirituz Gincoaren laudoriuac cantatuco ticit, ene bihotzçaren erdian cantatuco ticit*. Baituçu bi ispiritusco otoitzça suerte: bata comun eta ihi dena; besthia, ordenarioz campokua, contemplacionia deitcen dutena eta anitz perfekt dena, çoin otoitzça hobekienic dakitenen araura, guihaurec beno aboro gutan Ispiritu Seindiac eguiten baitu. Hortçaz minço duçu Areopagita handia, erraiten dienian Hierothea haren Naussiac Gincoasco gauçac sofritcen cithiela, erran nahi baita, guiza batez Gincoatan barna sarthia <107> cela, nun harc eguinac, berarganic beno, Gincoaganic beraganic jiten baitciren. Baduçu lifferencia net handi bat bi otoitzça suerte horien bien arthian; eci ordenariua cerbait guisaz hitzcez erakax dieteçu, bena eztuçu gauça bera besthiaz; haur ezthieteçu mihiz erran ahal eta etciroçu nehorc cer den jakin ahal, haren dohainha uken eta bere beithan poroatu dienac becic. Uken dienac berac ere, etciroçu unxa erran, ez unxa eçagut cer den eta nola eguiten den, eta hara cer Cassien Autorrac net unxa endelgatcera emaiten deragun Seint Antoni Handiaren celutico

17 otoitzça: *otoitzza*. 20 Eliça: *Elica*. 23 bihotzçaren: *bihotzcaren*. 32 cerbait: *cerbaitz*.

¹⁵ *OEH*-k dakarrenez, ohiko “gogoz-garaitik”, adiera ‘gogo txarrez’ duena, omen dakar liburuak, baina zinez dakarrena *gogoz-garatic* da; besterik da hori hutsa ote den ziurtasunez jakitea.

eta Ginoasco erran batez, çoinhec baitcioen, otoitzça ossoki perfekt içaiteco, eguiliac bere buriaren eçagutcia galdu behar ciela, cer erraiten dien endelgatu gabetariç.

Hain alchatu den otoitzçan nehor bere buriaz ecin orhitzcen duçu, ez eçagutcen cer eguiten dien, edo hobeki erraiteco, Ginoac berac gu beithan otoitzça suerte hortan cer eguiten dien. Çunbait aldis guiçonac ispirithia hain bortitzki ihortzcia dici eguitekuetan, nun bere buria ahazciric ezpaitaki nun den, certan den, ez cer, ez nola penxatcen dien. Orabat duçu otoitzça contemplacionia deitzcen dugun huntçaz. Guiçona guisa batez Ginoari jossia eta hura beithan ihortzcia duçu, nun bere buriaz ezpaita orhit, ezpaititu eçagutcen <108> haren bihotzçaren barnian igaraiten diren gauçac, ez nola igaraiten diren, eta seguidaric batere beguiratu gabe eta pundu batetic bestera joaithiaz orhitu gabe, Ginoasco gaucetan galcen beçala baita. Hala heltcen çuçun Seint Antoniori, çoinçaz Cassianec erraiten baitu, ardura otoitzçan ilhuncian jarriric hala-hala arguirano egoiten baitcen, eta ordian arguia beguietara ginez plenhi baitcen, eta erraiten Ginoac bihotzçian eçarten ceraskon arguien eta dohainhen gal-aracitceco cela hain goicic jalguiten ekia.

Seint Bernatec ber otoitzçaz erraiten dici haren orena nehorc ezthiela eçagutcen, eta hartan nehorc emaiten dien dembora beti labur dela, çunbat-nahi luce içanic ere labur iduri diela. Seint Augustinec, aldis, ber otoitzçaz Ginoari cioçun, otoitzça suerte hortçaz minço celaric, Jauna, çunbait aldis choilki nitan eçarten tuçun seindimendiac hain amoraxiac tuçu, eta goço eztakit nolaco bat ene bihotzçian emaiten dicie, çoin aitcina joaiten balis eçpainhakike erraiten cer içan laiteen. Otoitzça suerte haur Ginoaren dohain berheci bat duçu, dohain bat placer dienari eguiten diena, çunbait aldis cerbitzchu eguinen eta haren amorecatic sofritu ppenen pagutaco, eta çunbait aldis batere merechitu gaberic, eci Ginoaren huntarçunetic choilki giten <109> den gracia bat duçu, eta placer dienari emaiten dien bat, berac Evangelian erraiten dien beçala: eztuta eguiten ahal nahi dudana? Hitz batez, otoitzça hori guiçonaren ispirithiaren menetic campo duçu, nun ezpaitiro ez ikaz, ez erakax, ez endelga, ezpaitu ere hartara alchatcera inxeatu behar, Ginoac berac dohain hura emaiten eçpaderaco; ceren halaco inxeu bat urgulesco seindimendu bat bailiçate, çoinhec otoitzça ordenariuaren gracia gal-araci baitiro.

BOSTGUERREN CAPITULIA [1/5/5]

Bi otoitzça suerte horien explicacionia, iskiritura Seindutic idokia

Bi otoitzça suerte erraitetic heldu guirenac, Ispiritu Seindiac clarki seinhalatcen dirauskiguçu, erraiten dienian *Çuhurrac* —erran nahi baita, guiçon justuac— *bere bihotzça emanen diela goizcetic Gino bere Creaçaliari, hartan iratçarriric egoiteco eta haren otoitzceco*. Iskiritura Seindia minço duçu lehenic otoitzça ordenariuaz, eta seinhalatcen goiztiria otoitzceco tenore hun bat beçala, beste anitz lekutan erraiten diena: *goiz-goizcian çure aitcinian jarrico nuçu, goizcetic lehiatu nuçu eta oihu eguin dicit. Ene beguiac ekiari <110> aitcindu tuçu çure hitzçaren meditatceco, arguitzçian*

20 eztakit: *extakit*. 39 arguitzçian: *arguitzçian*.

1 *cherkatcen citut*. Iskiriturac erraiten dici *guiçon justuac bere bihotzça Ginoari emanen diela hartan iratçarturic egoiteco*, ceren otoitzçan ezpaitu lo egon behar, ez choilki gorpitzcez present ičan, eta bihotzça beste gaucetarat barreaturic uken. Hori Seindiec deitzen dicie bihotzçaren loherinha,¹⁶ eta hori otoitzçaren unxa eguitemo puchulu net handi bat duçu; eci bihotzça hala erdi lo doonian, nehor ezthieiteçu egon behar den respethian Ginoareki mintçaceco.¹⁷ Bena cerc emaiten du Ginoaganaco respetu hura justuaren ispirithian, becic ere haren presencian dela goguan erabilthiac eta Gingo handiaren aicinian bere otoitzça eguiten diela orhitzciac? Reflexione horrec bihotzça bere beithala biltzen dici eta attentione berheciago bat eraiten¹⁸ bere otoitzçan galdeiten thien gauça gucier. Horra nola behar guiren preparatu eta cer seindimendutan jarri behar guiren otoitzceco.

10 Orai, dugun ikuz justuac eguiten dien otoitzça. Ispiritu Seindiac erraiten dici: *ahua idekico du otoitzçan eta otoituco bere becathien barkamendiaren jardiresteco*; erran nahi baita, bere becathiez ahalgue eta dolumen hartuco eta aboro becatuic ez eguitemo finki resolutico. Horra nola eguin behar dugun gure otoitzça eta Ginoaren gracia gure gagnera erautx-araci. Eztuçu <111> azki erraithia eguin diela cofessione general bat bere conbersioniaren haxarrian, eta ordian çunbait egunez hetçaz dolu uken eta nigar eguin, eci eztuçu justo hec cofessaturic ere nehorc ahatz ditçan; behar dici orano inxeatu ardura hetçaz orhitcera, Daviten hitz hoen aravera: *ene becathia beti*
20 *ene contre da*, erran nahi baita, beti beguien aicinian dut eta beti ispirithian present dut.

Seint Bernatec iskiribatcen cielaric Cantiketaco hitz hoen gagan: *gure ohia liz eztaia da*; çure ohia —cioçu— çoin baita çure bihotzça, orano saxu duçu, orano biciuen urrinha badici eta mundura ekarri tuçun habituda gaiztuen koxiareki duçu, eta hargatic aussartatcen cira gomitatcera Ezpoz Divinua hartan etçatera jin dadin; nahi cira contemplacionera eta oracioneric gorenera altchatu, çoinec Ginoareki bat beçala eguiten baikitu, guiristhinhotarçuneco azken perfeccionia jardirexi baitcindu beçala. Goguan har çau lehenic çure nigarrez çure ohiaren, erran nahi baita, çure bihotzçaren unxa ikustera.¹⁹ Davitec cioçu: *gau oroz ene ohia ikussico dut eta ene nigarrez ene etçan lekia bouztico*. Eçartçu çure ariman bertuthe ororen liliac eta guero gomita çau çure Espoz Diuinua han egoitera, haren hunher pot eguiçu umiliathuz eta çure faltez dolusco seindimendietan sarthuz, eta berharen ezkie <112> çure obra hunac oro oferithuz; eta halaz inxea cite hareganic jardirestera eguiasco bertuthen dohainharen, bena harekilaco unione anitz altchatu eta perfeitz den beçanbat, igurica çau Gingoac berac hartara altcha citçan.

Erraiten dicie, Jesuista fraide çahar bat, devocioniari emana celakotz anitz estimathia cen bat, salbamenduco bidian net jakinxia, egon ičan cela hoguei urthez bere otoitzcetan eta beste eguinbide ispiritualetan bere becathiez dolumen hartcen, otoitzça altchathiago batetara igaran gabe. Gu, aldiz, conbertitu guiren beçain sa-

¹⁶ Jatorrizkoak honela dio: *somnolentia / assoupissement* (RD 2, 22).

¹⁷ Liburuan <-tceco> eta <-tzceco> ditugu nagusi, baina ikus badirela <-ceco> emanak ere: *salbaceco* (161), *preparaceco* (206 bi aldiz, 207 bi aldiz, 208, 230).

¹⁸ Hor "era(g)in" dago, 'arreta bereziago bat ekartzen' uler liteke.

¹⁹ Ezagun du adieraz 'ikuztera' dela, grafia nahasketa gora-behera; ondoko *ikussico dut* "lavabo" dakar jatorrizkoak (RD 2, 24).

rri gure becathiez dolu hartcen berheala eneatcen guitçu, eta nahi diici Gincoa-
 rekilaco amorioric gorenara igaran. Cimendiac unxa barna eta segur ičan behar ci
 etchiaren hain gora alchatcera menturatceco. Bere becathiez orhitzcetic eta heen do-
 lumenesco seindimendietan finkatcetic anitz prootzchu eta abanthailha nehorc ido-
 kiten dici, bena oroz gagnetua duçu, ceren hartan idireiten baitugu eremedio anitz
 hun bat becatura erortetic beguiratceco: eci becathiaren hazthiatcen beti ari dena,
 oren oroz eguin thienez ahalgue seindu bat hartzcen dienac eta beti Gincoa offen-
 xathusco dolian irauten dienac, unxa urrun diagoçu berris haren offenxatcetic. Har-
 takotz ere Seindiec ciocie, çunbait persona, devocionari eta otoitçça <113> gora
 hari net emanac cirela iduri çuten batçu, becatura erori ičan direla bere leheneco fal-
 tac aski goguan atchiki faltaz; otoitçça gorago eta goçuago hari beti jarraikiz, bere
 burien eçagutça eta bere becathien orhitzchapena galdu dutela, eta halaz bere burier
 sobera fidathuz, behar beçain erneki becatura erorteco çuten langerrari gogua eman
 faltaz, eta bere flakeciac eta ezdeuztarçuna ahatzcis, perfeccione jardirexi çutela uzte
 çuten hartaric erori ičan direla. Hara certaco dembora lucez gure becathien dolo-
 mena eta orhitzchapena goguan atchiki behar dugun, eta hartzçaz gure otoitççaren
 chedia eguin, Jaunac ezkia heda artekan eta erran artekan: ene adiskidia, igaran cite
 otoitçça alchatuago batetara, bena otoitçça alchatu hori eztaitekeenaz gueroz ez era-
 kax, ez explika, hortan uzten diici meditacione ordenario, erakaz eta ikaz daiteenaz
 minçatceco.

1

10

20

SEIGUERREN CAPITULIA [I/5/8]

Meditacione ordenariuaren edo goguaketa seindien necessitathiaz

Hugaz Seint Victor deitzen den Author batec erraiten dici, otoitçça ezthai-
 teela ičan perfekt meditacione edo goguaketa <114> seindiac gabe, eta dotrina hori
 Seint Augustineganic jiten duçu, çoinhec erraiten baitu otoitçça meditacionia gabe
 hotz edo epel dela. Gauça horren poroatcia ihi duçu, eci nehor inxeatcen ezpada bere
 buriaren eçagutcera eta flakecien eta miserien gagan goguaketa eguitera, enguena-
 tuco duçu, bere beharrac eztici unxa eçaguturen eta halaz, etzciakikeçu otoitççan
 cer galdein behar dien, ez eta ere cer garreki eta devocionereki galdein behar dien.
 Anitzcec ereflexione ein faltaz, bere houxac edo ezthakuriac eçagutu gabez, bere bu-
 riez opinione gorac hartzen ticie, cer diren bere beithan eçagut baleçate eguin eliro-
 tena, eta hantic jiten duçu, anitzcetan otoitççan beharren tuzten gaucer guthienic fin-
 katcen diren. Nahi baduçu, beraz, otoitççaren unxa eguiten ikassi eta Gincoari behar
 tuçun gaucen galdeiten, inxea cite aitcetic meditatuz eta goguaketatuz çure falten
 eçagutcera, eta hec eçagutu onduan badakikeçu cer galdeguin behar dukeçun, eta
 guiçon beharrac eta miseriaz hunkitu batec beçala, behar den gar eta devocioniareki
 galdeguinen duçu. Seint Bernatec, minço delaric nola nehor perfeccionera heltcen
 den, erraiten dici nehor ere bet-bethan eztela perfeitecen; çurubien thinira nehor
 heltcen dela igaranez, ez hegaldatcez; igaran guiten, beraz, perfeccionera <115> eta

30

14 jardirexi: *jardireki*.

28 etzciakikeçu: *etzciakikeçu*.

31 hartzen: *harzten*.

1 hartaco cerbitzcha guiten meditacioniaz eta otoitzçaz, bi çangoz beçala perfeccione-
raco çurubietan gora igaraiteco, eci meditacioniac eçagut-aracitcen diraguçu cer falta
dugun eta otoitzçac falta duguna jardiresten. Batec bidia erakasten diraguçu, besthiac
hara hel-aracitcen guidatcen eta finian, meditacioniac eçagut-aracitcen dirauskigu²⁰
alde orotaric ditugun langerrac eta otoitzçac kalteric gabe itçur-aracitcen.

Bena Seint Augustin orano aitcinago dihaçu eta erraiten dici meditacionia
gauça hun ororen ithurburia dela. Eguiaz nehorc consideratcen dienian edo go-
guan erabilten Ginco guretaco çoinhen hun eta misericordioz den, çoinhenbeste
maite guithien, çoinhenbeste eguin eta sofritu dien guretaco, ezthiaukeçu berheala
10 hain naussi hunarendaco amorioz erre edo ussustatu gabe, bere falter eta flakecier
nehorc soguiten dienian, ezthiaukeçu umiliatu gabe eta bere buria mesperetzchatu
gabe. Nehorc eguiten badu ereflexione, Gincoaren cerbitzchian çoinhen lacho içan
den eta çoinhenbeste hura offenxatu dien, eçagutuco dici dembora berian gaztigu
suerte guciac merechi thiela eta guiza hortan, meditacioniaren medioz arima abe-
rasten duçu Gincoari laket çazkon bertuthe guciez. Hartakotz ere iskiritura Sein-
diac hain handiski meditacionia gomendatcen <116> dici. Davitec erraiten dici:
uroz guiçona, gabaz eta egunaz Jaunaren leguiaren gagnan goguaketa eguiten diena!
Houren aldian landaturic den arbole bat beçala dukeçu eta çoinhec bere sassonhian
bere fruthia ekarriren baitu. Uroz tuçu —cioçu Propheta berac beste leku bate-
20 *tan— Jaunaren promessen gagnan ereflexione eguiten dutenac! Seinhale bat duçu bere*
bihotz oroz cherkatzcen dutela, edo hobeki erraiteco, ereflexione eguiten dutelacotz
hala cherkatzcen dicie. Propheta berhorec,²¹ Gincoari minço delaric, erraiten dici:
Jauna, eman eçadaçu endelgamendia, eta çure leguiaren gagnan eguinen dicit gogu-
keta barnaric eta ene bihotz oroz beiratuco dicit. Çioçu, aldis, beste leku bathian:
çure leguiaren gagnan espanitu ardura penxaketac edo meditacioniac eguin, menturaz
egonen ninduçun ene ezdeuztarçunian eta hartan galduren, erran nahi baita, Seint
Jeromac explikatcen dien beçala, egonen ninduçun inguratcen nuten ppena eta mi-
30 *serietan. Meditacioniac orano estimu eman behar diraguçu, ceren, dioten beçala*
Seindiec, bertuthe gucien jardiresten laguntcen guithien eta obra hun gucien egui-
ten. Gerson authorrac erraiten dici irakurte ispiritalen edo seindien ahispa dela
otoizçaren amanhua, obra hunen guida eta azkenian edo finian, gauça ororen per-
feccionia eta akabança.

<117> Bena meditacioniaren balioztarçuna hobeki eçagut-araciten diraguçu²²
orano haren eguin faltatic jiten diren kaltec; eci, nuntic heldu dira aboruetan mun-
duco becatu eta desordre guciac, beci ere —dioen beçala Jeremia Prophetac— me-
ditacione eguin faltaz? Cioçu: *lur gucia desolacione edo dezentenamendu osso bathian*
da, ceren nehorc ere ezpaitu bere bihotzcian ereflexioneric batere eguiten. Badakicia cer-
taco mundia hain desolathia den arimen bidian? Ceren eta ezpaita kazi nehor ere

15 çazkon: *cazkon.* 15 iskiritura: *jskiritura.* 21 cherkatzcen: *cherkarzcen.* 26 galduren: *gulduren.*

²⁰ Ez dakigu itzultzaileak ez ote zuen *-çu* ezartzea ahantzi; liburuko adizki neutro bakarra da hau alokutiboko *di-* daramana.

²¹ Ez dago honelakorik gehiago liburuan; erakusle arrunta *horrec* da liburuko adibide ugarietan.

²² Subjektua plurala da, aditzak pluralen beharko luke komuntzadura.

bere beithan sartcen denic eta bere ispirithian erabilten thienic religioneco misterio handiac, Ginoaren huntarçun infinituac. Eci nor mentura laite becatu eguitera, considera baleça edo orhit baladi, Ginoaren Semia becathia dela caussa hil dela eta becathia hain gaitz handia dela, nun Ginoari guiçon eguin behartu baitzçaco, bere heriuaz guiçonac becathiaz Aita Eternalari eguin ceracon oguenaren pagatceco? Nor orano mentura laite becatu eguitera, considera baleça becatu mortal bat bera ifernu-
 nuco ppena eternalaz punithia dela? Nehorc serioski goguan hartzçen balitu hitz hoc: *çuate maradicathiac sù éternalerat*; nehorc unxa goguaketac eguin balitzça eternitate malhuroz finic ukenen ezthienaren gagan, eta Ginoa Gingo deno Ifernian erre behar dateela, baliçatekea nehore ere, mement baten <118> placerragatic bere buria ppena eternalen sofritzceco erriskian çar lironic?

Seint Thomaz Akinakuac erraiten cicin ecin endelga ciroela, nola becatu mortalian cenac cerbait paussu eta boztalencia ukeiten ahal cien; eta dudaric gabe hori arraçoïn handirekin erraiten cicin, guiçon batec ezteçakeenaz gueroz uken behin ere mement baten biciaren segurancharic, eta segur denaz gueroz ezatu hartan hiltcen bada bethierekotz damnathia liçateela. Irakurten diici Democlez deitzen cen batec, apairu handi batetan eta placerresco soinhu anitzcen arthian, ecin placerric hartzcen ciela, ez jathiaz, ez soinhu heen inçuthiaz, ceren baitzçakien ezpata buluci bat hari-piru batez eztekathia haren buriaren gagnera chilinchau çoola; beti ikara ciagoçun, beldurrez gagnera eror çakion. Cer beldur eluke uken behar, beraz, munduco placer gaistuen erdian eta becatu mortalian denac, dakienaz gueroz instant oroz mehatzchathia dela, ez choilki heriotce demboralaz, bena heriotce eternalaz, haren bicia hari-piru batec daukola, oren oroz subitoki hil daiteela, eta axian ossagarri ederrian etçanic ere, biharamunian Ifernian idiren daiteela?

Ginoaren cerbitzchari handi batec horri daukola erraiten cicin, iduri ciçakola guiristinho herrian bi pressundeï suerte <119> becic eliçatekeela içan behar: bata Higuinauten edo heretikuen, besthia erhuen. Eci, edo nehore sinhesten dici badela Ifernu bat becatoren eternaliki gaztigatceco, edo eztici eguia hori sinhesten; sinhesten ezpadu, merechi diela Inkisicionian, erran nahi baita, heretikuen pressundean eçarthia; eta sinhesten dielaric becatu mortalian egoiten bada, merechi diela erhuen pressundean eçarthia, guiçonac eguiten ahal dien erhokeriaric handiena eguiten dienez gueroz. Segur duçu eguin behar guinduskeen ereflexioniac eguin baguinça, becatu erortetic beguira guinçaketela, eta hara certaco Demoniuc —nola eçagutcen baitu meditacionetic idoki dirozkgun prootzchu handiac²³— inxeatcen duçu beti ahalaz hartaric guibelatcera edo urruncera.

Philistheenc Samsoni —hartu çutenian— lehen eguin ceracoten gauça içan çuçun beguien lehertzcia; Demoniua becorer gauça beraren eguitera inxeatcen duçu; ezpaditçake arraz fediarren beguiac idoki, ahalaz empatchatcen²⁴ dici fediarren arguiez eztiten balia, eta sinhez deçaten sinhesten ezpailute beçala: *ikuzten dutelaric*

14 erraiten: *ertaiten*.

²³ Liburuak ondoan puntu bat dakar, baina badirudi hutsa dela: *prootzchu handiac . inxeatcen duçu...*

²⁴ *empa*-ren bigarren adibidea da; lehena 15-n dago eta hirugarrena 428-n. Ohikoena “epaintxatu” da.

- 1 *ezteçaten ikuz, behatzcen*²⁵ *direlaric ezteçaten inçun, ez endelga.* Eta hori eguiten dici, sinhesten dien eguetan gagnan nehoi meditacioneric eguitera ez utciz, eta halaz, ez-ticie heen gagnan sinhesten ezpailituste beno aboro ereflexioneric eguiten, eta fedia <120> gal-aracis, beguiac ecin idokiten deresteanian, meditacioniaren gagnan lacharacis cerratcen diresteçu, eta hori arimen exaiaren araura bardin dihaçu, eci ilhunpian beguien çabalic atchikithia inutil den beçala, lekuric arguienera joaithia inutil duçu beguiac cerraturic atchikitekotz.

ÇAZPIGUERREN CAPITULIA [I/5/9]

10 **Meditacionetic idoki deçakegun abanthailha handi batez eta nola eguin behar dien meditacioniaz prootzchatceco**

- Otoitçan edo meditacionian hun duçu borondathiaren acto eguiten artzcia, eta hartçaz minçatuco guituçu orai, bena acto hec eguinac içan behar dicie arraçoinehez, aiticinetic hun direla eçagutu onduan. Guiçona arraçoinehari jarraiki nahi duçu eta halaz, borondathia gauça baten garxuki maithatcera ecin delibera ciroçu, nun endelguia ezten segurtathia gauça hura hun eta maithagarri dela. Hartakotz meditacionian uken behar dugun chede principaletaric bat duçu, mundiac eztimutan dauskan gauçac ilusioneric becic eztirela eçagutcia, eta gure religioneco eguia segurrez hobeki gure burien segurthatcia, halaz finki deliberatu, <121> gauça gaizto direla eçagutcen tuguner ihez eguitera, eta hun direla uzte duguner jarraikitera. Noiz eta ere munduthiar bategincoasco bicitce berri bat bessarkatcen baitu, nehorc erraiten dici munduco engueniuen ilusionia eçaguturic utzci thiela, eta hori duçu otoitçça suerte huntaric idokitera inxeatu behar guiren prootzchuric handienetaric bat. Nola pundu hori ossoki important baita, conbeni ere duçu horren gagnan atencione berheci baten eguithia, eta oroz gagnetic bicitce hun eta seindu baten haxian, amorecatic gure religione seindiac erakazten derauskun eguetan gagnan, unxa goguaketac eguinic hetzçaz hobeki segurthatia içan dadin. Hartakotz eta prootzchu handiric meditacionetic idokiteco, eguin behar diici ez açaletic eta lehiatata beçala, ez eta ere lachoki eta naguiki, bena net garxuki, atencione osso bateki eta içaiten ahal den ispirituco paussuric handienareki. Orhit cite unxa eta aicinaz bicia çoinhen labur den, munduco gaucen ezdeuztarçunaz, eta çoinhen guti hil onduan baratuco çauçun; hala eguinez fite jinen cira lurreco gauça orenen mezperetchatcera eta bihotcez bessarkatcera eternitate orotan irauan behar dutener.

Serioski atencione eguiçu çoinhen guti funx eguin behar den guiçonec gutzçaz duten estimu eta opinione hunaz, eta <122> hetçaz arrangura hartzcia çunbat dezarau den, mundiac gutçaz dien sinheste hunac edo gaistuac ezteragunaz gueroz ez deuz idokiten edo emaiten, bardin hun eta gaisto uzten guithienaz gueroz. Holaz dembora laburrez jinen cira kassuric ez hetçaz eguitera. Orobat ere penxaketa cite beste religio-

1 ikuz: *ikur.* 1 behatzcen: *hebatzcen.*

²⁵ Adieraren aldetik belarri bidezko arreta ezartzea da, Zuberoan bezala; jatorrizkoak honela dio: *et audientes non audiant | qu'en écoutant, ils n'écoutent pas* (RD 2, 48).

niaren eguien gagan, eta emeki-emeki eçagutuco duçu munduco gaucen ezdeuzke-
ria eta azkarturen cira salbamenduco seindimendietan, eta guiçon berri batetara kam-
biatcen hassico cira eta ossoki bicitce seindu baten eremaiten.

Jeremia Prophetac erraiten dici, ermithainha jarrico dela eta ichilic egonen, ce-
ren naturaleçaz gaindi altchatu den; ussatu beno bihotzça handiago seindituco dici,
bere penxamendiac Celurano altchatuco tici eta erranen dici Joandene Paulereki:
*Jesu-Christoren amorecatic gauçac oro galgarri idurituco çazcola eta haren irabasteco oro
hungarria beçain mezperetzchagarri idurituco çazkola.* Meditatcetic meditatcera eta
eçagutcetic eçagutcera lifferencia net handi bat baduçu: eci guiçon çuhurrac gauçac
guiza batera eçagutcen tici, jakitateric ezthienac beste batetara. Çuhurrac eguiaski
bere beithan diren beçala eçagutcen tici eta eztakienac, açaletic agueri diren beçala.
Guiçon endelgatcen ezten²⁶ batec idireiten badu harri balio <123> handitaco bat, es-
timatuco dici bere poilhitarçunaren araura choilki, ceren ezpaitu eçagutcen haren ba-
líohtarçuna; bena harri bera idireiten badu çoinhen balioz den unxa eçagutcen dien
batec, eztici choilki estimatuco kampoz eder delakotz, bena çoinhen precio handi-
taco den unxa eçagutcen dielakotz. Lifferencia bera idireiten duçu unxa edo gaïski
meditatcen dugun eguietan gagan; meditatcen eztakienac, açaletic agueri diren
beçala gaucer soguiten direçu, eta heen eder ikuzthiaz plazer harturic ere, eztuçu
hargatic lehiatcen heen garxuki desiratcera, bena dakienac behar den beçala heer so-
guiten, heen unxa pitçatcen eta eçagutcen, aiza hec beste oroz gagnetico duten balioz-
tarçuna eçagutcen dici, bai eta ere heen bessarkatcera deliberatcen, ceren unxa dakien
çoinhen baliozac diren.

Lifferencia hori eçagut-aracitcen diraguçu Jesu-Christoc odol joaithiarekin eri
cen emazthiaren sendotcian. Salbaçale Jauna joaiten çuçon Sinagogaco Princiaren
alaba hilaren pitztera; gende saldo handi batez lagundia çuçon, inguru alde orotaric
herzssatcen cicien; hamabi urte hartan odol joaithiarekin eri cen emaste hari cithie-
nac oro despendiatu onduan eremedio hartzcen, behin ere beno gaïskiago idireiten
çuçon; ikuzten dici Salbaçale Jauna han igaraiten eta nola anitz desiratcen <124>
baitcien sendotcia, fede eta fidaincha miragarri bateki, salduaren artetic bortzchaka
sarthuz hourrancen duçu Jaunagana bere beithan erraiten cielaric: *hunkitcen abal
badut choilki haren aropa*²⁷ *sendotuco niz*; hunkitu cicin eta hainbeste urte hartan beti
cien odol joaithia bet-betan miraculuz baratcen ciakoçu. Jesu-Christoc ordian gui-
belerat itçuliric galdeiten dici: *Norc hunkitu nu?* Joandene Petiric erraiten dirakoçu:
*Naussia, gende salduac alde orotaric kazi pian eçarten citu eta galdeiten duçu norc hun-
kitu cithien?* Jaunac ihardesten dirakoçu: etcit hori galdeiten; *norbaitec bestec ez beçala
hunkitu nici, eci seinditu dicit bertuthe bat nitaric jalgui dela.* Hortan duçu pundia, Je-
su-Christoren hunkitcia, hunkitu dutela galdeguin deçakeen beçala; eci haren hun-
kitcin²⁸ gende saldo harc eta beste munduco gende anitcec eguiten duten beçala
eguithia, ez hunkitcia beçala duçu. Hartakotz meditacionia eguin behar diici, Jesu-

²⁶ Liburuan ez dago *endelgatu* aditzaren erabilera iragangaitz gehiago, bakarra da hau, daudenak erabilera iragankor edo pasiboak dira; ez dakigu *ezten* hori ez ote den “eztien” baten hutsa, ezin esan; *OEH-n* ez dugu aurkitu *endelgatu* aditza erabilera iragangaitzean.

²⁷ Liburuko bi <aropa>-etarik lehena da hau; bestea 226-ko <aropetan> da; liburuan nagusi da <arropa>.

²⁸ Liburuko “-tzin” bakarra da, gainerako guztiak “-tzian” dira beti.

- 1 Christoren eta misteriuen hunkituz, gure beithan heen fruthia eta bertuthia seindi deçakeun maneran eta hartaco, gauçac attentcionereki behar tiici examinatu, bederaka berhecis hartu eta heen gagnan aicinaz penxaketatu; gauçac hun ala gaisto diren unxa eçagutceco, nehorc behar tici paussuz jaztatu; halaz, becatoriac etci eçagutcen becathiaren, heriuaren, Jujamendiaren, <125> ez Iferniaren karastarçuna, ceren eriec pilurac ossoric iresten tuzten beçala, beldurrez ahua karax deçakoten, orobat gauça ikaragarri horier²⁹ soguiten direçu³⁰ behin ere heen gagnan azki barna goguaketatu gabe. Orobat orano nehorc etci goçatcen Incarnacioneco, Passione seinduco, Jesusen pitzteco eta beste Jesusen amoriosco misteriuc, ceren açaletic eta arhinski soguiten
- 10 baiteree, behar beçala eta aski barnaric³¹ pundu guciac examinatu gabe, behar liça-teen beçala meditacione luce eta serioz batez. Biper edo mouztarda bihi bat nehorc ossoric iresten dienian estici seinditcen, bena hortzcen arthian chehekatcen badu erratcen eta beguietaric nigar erakarten dici.

ÇORTZCIGUERREN CAPITULIA [I/5/14]³²

Abertimendu bat çoin anitz balia baitaite otoitzçaren edo meditacioniaren unxa eguiteco eta hartaric prootzchu idokiteco

- Otoitzçaren unxa eguiteco eta hartzçaz prootzchatceco, aicinetic ispirithian eçari behar diici ceren gagnan eguin behar dugun, eta berheciki, eguitera goatcen meditacione edo otoitzçatic cer frutu edo prootzchu idoki behar dugun; erranen deraaçu
- 20 aguian, nola nehorc aitcnetic <126> jakin diro cer frutu otoitzçatic idokico dien? Erranen derauçut nola emaitera nuhen ezplacionian. Eztea eguia otoitzçan cherkatu behar dugula gure arimaco eritarçunen edo flakecien erremediuc? Gure burien, passionen, habituda gaitzuen bencithia? Otoitzçac jardirexi behar dirauzkiguçu, biciuac utciric, bici berri eta seindu baten eremaiteco gracia. Hori hala denaz gueroz, behar diici otoitzça hassi beno lehen luçaz gure beithan penxaketatu, eçagutceco cer den gure arimaco gaitzcic handiena, cerc hobekienic baratcen guithien bertuthian aitcinatcetic eta çoin becatutara guiren erorienic. Hori batbederac unxa goguan hartu eta erabili behar ci, guero garxukienic finkatu otoitzçaren medioz ukeiteco behar du-
- 30 gun erremediaren, gaitz borthitzkienic hertzxatcen guithien biciotic sendotceco, eta meditacione eguiteco preparacione guciac cerratu behar diici hartaraco pundien edo içarien goguan unxa hartzcian. Orai berian, guiçonon eztimiaren eta laudoriuen jardirexi nahisco guticia handi batec ppenatcen citu eta mesperetchuric thipienen hain

7 ikaragarri: *jkaragarri*. 24 eremaiteco: *erremaiteco*. 26 gaitzcic: *gaitzcic*. 26 cerc: *cere*. 29 borthitzkienic: *borthitzkienic*.

²⁹ Liburuak *horien* dakar: baina liburu guztian *sogin* aditzarekin ez baita beste genitiborik, aldatzea, zuzentzea eta *horier* ezartzea erabaki dugu.

³⁰ Gauza ikaragarri "horier" begiratzen diena "bekatoria" dateke; zuketan baitago, "direezu"-ren aldaera dela dirudi *direçu*.

³¹ Liburuko letrei arretaz so eginik, gehiago dirudi *barnaric* dela *barnatic* baino; liburuan *r* eta *t* xeheak arras iduriak dira eta beti ez da aise bata bestetik ongi bereiztea.

³² Jatorrizko frantsesezkoa (RD 2, 78)-n dago.

minbera eguiten,³³ nun çunbait aldiz gaitzci çauştçula erakasten baituçu. Eçağutcen duçu hori dela çure exaic handienetic bat, çure bertuthian aicinatcetic hobekienic baratcen cithiena, çure arimaco bakia eta paussia hobekienic gal-aracitcen <127> de-rauçuna eta falta handienetara eror-aratcicen cithiena. Eçağutcen duçunaz gueroz hori dela çure ezthakururic edo becururic handiena, hobekienic ere behar cira in-xeatu horren bencitcera eta erruetaric idokitzcera, eta halaz certain dagon prootzchia otoitçaz eta meditacioniaz jardirexi behar duçuna, hori behar duçu beti beguien aicinian uken edo bistan atchiki eta lachokeriaric gabe hortan fincatu.

Hartakotz hortan çunbait handiski enguenatcen tuçu, çoinhec otoitçça hassi beno lehen, hartaric idoki nahi duten prootzchia goguan hartu gabe otoitzcian berian burura ginen cesten prootzchien esparançan meditacionetan jarten baitira, ihizlari, beti menturala, miran aicinetic deuz hartu gabe thiracden dutenac iduri. Ezkituçu meditacionetan sartzcen han ginen çauzkun penxamendu hun gucietan fincatceco, bai aldiz, gure arimaren prootzchiarendaco beharrenic dugun seindimendien idireiteco; hala nola eri bat joaiten baita Apothikairiaren etchera, ez lehen heldu erremediuen hartzcera, bena beharrenic dithienen hautatcera. Bat ourguluz, banitatez hanthia duçu; beste bati impaciençac eta colerac bihotzça herakitcen dirakoçu; bestia buruzkin duçu eta burian diena beti eguin behar dici; egun oroz norc bere biciuen falta çunbaitetara <128> erorten tuçu eta bizkitharthian bere otoitççaco dembora penxamendu seindu bena chothil³⁴ batçutan eremaiten dicie, laket cesten eta gogora jiten cesten penxamendietan bere ispirithiaren bateti bestera jauztekatcera uttiz. Hori ez-tuçu otoitççaz prootzchatceco bide bat: beti goguan uken behar dici arimaren makur-reen chuchentceco beharrenic dien gauça, eta inxeatu otoitççaren medioz haren jardirestera, otoitçça hartaco denaz gueroz.

Seint Ephremec ekarten dici horri daukola Evangelian idireiten den uxiaren exemplia, çoin Jesu-Christori herssatu baitcen oihu eguiten cerakolaric, hartçaz uken ceçan pietate. Soicie —cioçu Seindu horrec— Salbaçale Jaunac galdatu çakonian uxu hari cer nahi cien, berheala minçatu citciakoçun bere beharric handienaz, çoin baitcen bere bista gabia, eta erran: *Jauna, eman eçadaçu bista*. Eztirakoçu galdeiten beste behar dien gauçaric, ez bere praubeciaz minçatcen, bena horiec oro apart edo ber-halde utciric, beharnera jarraikiten duçu eta hala eguin behar dugula gure meditacionetan cioçu Seindu handi horrec; eçağutu behar diici oroz gagnetice cer falta dugun eta beti hura goguan uken eta galdein jardirex artekan.

Bena puntu hortan nehorc eguin diroen duda edo galdo bati aicinetice ihardesteco, <129> hun duçu jakithia, eguia içanic ere nehoric necessario çazkon bertuthe berhecien amoriuaren bihotzcian pitz-aracitceco, inxeatu behar dela meditacioniaren pundien hautatcera, hetan gagan eguinen tugun ereflexionec ekar guitçaten amorecatic ihikiago bertuthe heen actuen garxuki eguitera, hargatic ere, erran dieiteçu nehorc cerbitzcha-araci ditçakeela bere arimaren behar orendaco, eci meditacionia noizpaizco Celuco Manna cen beçala duçu, çointaric jathian nehorc nahi cien

10 goguan: *guoguan*. 36 inxeatu: *inKeatu*.

³³ Balio destinatiboa ulertzen dugu *mesperetchuric thipienen* horretan, hau da, mespretxu ttipienentzat gizakia minbera dela edo mespretxu ttipienak jasanik, gizakia minbera dela.

³⁴ Jatorrizkoak *et à des réflexions subtiles* dakar (RD 2, 80).

1 guzthia idireiten baitcien, orobat ere, cernahiden medita deçaçun, idirenen dituçu bertutheraco Seindimendiac goguaketac unxa eguinez. Orai berian umilitathiaren gagan ez meditaturic ere, umilitathiaren actac eta desirac pitz-aracitcen ahal tuçu çure bihotzcian, unxa penxaketac eguinez çure becathien gagan edo heriuaren, Iferniaren, Ginoaren Semiaren Passione seindiaren eta hareganic erecebitu tuçun hunguien gagan. Orobat ere, nahi baituçu pitz-araci çure bihotzcian dolu bici bat eta çure faltez Ginoaren alderaco ahalgue handi bat, puntu horietaric çointan-nahi ereflexione seriossic eguithia azki duçu; arraçoïn beraz eztitarçunesco, pacenciasco ispirithiaren jardiresteco, baliatuco çautçu nahi baduçu; ooren burian, desiratcen tuçun devocioneraco seindimendu hun guciac meditacionian idirenen tuçu.

<130> **BEDERATCIGUERREN CAPITULIA [I/5/15]**

Nola endelgatu behar den meditacionian nehorc goguan edo bihotzcian hartu behar diela beharren dien gauça, eta hari finkatu eta jarraiki uken artekan

Ezticit, halaric ere, erran nahi otoitzçan beti egon edo atchiki behar guirela gauça bati; ceren nahibada umilitathia, orai berian, edo hura iduri beste çunbait bertuthe oroz gagnetico necessario çauzkun, hargatic ere otoitzçan beste bertuthe jardiresteco seindimendietan finkatcen ahal guituçu, bai eta ere heen actac eguiten. Jiten çauçu bi[h]otzceco³⁵ seindimendu bat Ginoaren borondatera eguiteco gauça orotan, harc çatitu³⁶ placer dien beçala, hartan ahal beçanbat egon cite; hartan eçarrico duçun dembora oro net unxa emana dukeçu; hala eguinez çure otoitzça net hun dukeçu eta etcitu urrunduco umiltarçunesco seindimendietaric, bena bai heen jardiresteco anitz lagunduco. Beste aldian jiten çauçu ezkerresco seindimendu bat Ginoac eguin derauzkiçun hungui orotçaz, bai generalian eta particularian; ahal beçanbat hartan egon cite, eci justo duçu egun oroz Ginoaren eremezthiatcia eguin derauzkiçun graciez <131> eta berheciki guiristinho eguin guithielakotz. Bihotzcera jiten çauçu orano çure becathien hazthio handi bat eta hetçaz dolu osso bat, delibero azkar bateki milatan hiltceco, eci ez Ginoaren berriz offenxatceco; seindimendu horietan luçaz egon cite, eztiroçu uken salbamendiarendaco deuz ere prootzchozagoric. Heltcen baliz meditacioniac bihotzcian pitz leçaçun Ginoarendaco amorio handi bat, arimen salbaracitceco sù seindu bat, eta hartaco cernahiden sofritceco eta eguiteco desir bero bat, egon cite horien gagan eta orano aboro Ginoari graciac galda itçaçu ciharen, çure proximuaeren eta Eliça guciaren; eci hori duçu meditacioniaren chederic hobenetic bat, eta erran tugun puntu horien gagan edo beste holaco çunbaitetan penxaketathuz, eguin deçaçeçu otoitzça net hun eta net prootzchoz bat. Ikuzten ere diici Daviten Psalmetan —çoïn otoitzça net hunac baitira— anitz guizaco seindimendu devotez bethiac direla eta hartakotz, Cassien Autorrac erraiten dici, otoitzça dela mila lili urrin liferentez betheric den pence bat beçala: *ene Semiaren urrina, Jaunac benedicatu dien alhor hun edo aberax baten urrina beçala duçu*; bena orano anitz guizataco

³⁵ Hitz hau <h>-rik gabe ageri den adibide bakarra da; gaineratekoan, liburuan beti <h>-z ageri da.

³⁶ Adiera 'erabakitzea' du; jatorrizkoak honela dio: *en todo lo que él quisiere y ordenare de vos / en tout ce qu'il lui plaira d'ordonner de vous* (RD 2, 82).

seindimendu hun horietan idireiten duçu beste abanthailha bat, ceren gutiz gueihe-
netan otoitzçaren ihikiago eguiteco baliatcen edo <132> cerbitzchatcen baitçauçu,
eta halaz luçazago hartan egoiteco, eci gauça beraren ardura goguaketathuz nehor
eneatcen duçu; aldiz, goguaren bateti bestetara erabilthiac dezkanxatcen dici.

Erran nahi dudana, beraz, duçu, bertuthian aitcinatceco net important edo neces-
sario dela berheciki gauça baten cerbait demboraz bihotzcian hartzcia, eta harc içan
behar dici çoin ere beharrenic dugula seindi baitugu; haren ukeiteco gure otoitzçan
edo meditacionian hobekienic finkatu behar dugula, hura Gingoari garxuki galdein,
anitz aldiz, anitz egunez eta hilabetez hartçaz eguin gure eitecoric handiena eta bistan
eta bihotzçaren çolan uken, edo jardirex artekan atchiki. Munduco eitekuac ere ha-
laber eguiten tuçu eta hartakotz, erran çaharra duçu Gingoac beguira guitçala eiteco
bat becic ezthien guiçon batetatic.

Seint Thomasec, otoitzçaz minço delaric, erraiten dici gauça bakar baten desirra
anitzetarakua beno perfekt eta azkarrago dela, eta horri daukola ekarten tici Davi-
tec Psalmetan erran thien hitz hoc: *Jaunari galdein dicit gauça bat eta uken artekan
enuçu galdeitetic baraturen*. Abildu nahi dienac cerbait jakitaten edo cerbait ofi-
ciotan, etçu hasten gauça baten egun bathian ikazten eta biharamunian beste ba-
ten, bena cerbait demboraz ber <133> gauça istudiatcen unxa ikazten artekan. Oro-
bat ere, falta dien bertuthe bat jardirexi nahi dienac, behar dici cerbait demboraz
hobekienic hari atchiki eta bere otoitzça eta beste bere obra seindiac oro, chede
hari daukola eguin, ceren Seint Thomasen beraren dotrinaren aravera, perfeccione-
raco bertuthiac oro elgarreki lothiac baitira, eta hetaric bat perfeccioneco graduan
jardiresten dienac, besthiac oro jardiresten baititu. Halaz, çure bihotzçetic urgu-
lia kentcen baduçu eta umilitate handi bat haren lekian eçarten, umil ciratekeen
dohainhian obedient, pacient cirateke,³⁷ oro ichilic sofrituco tuçu, deuz ere eztuçu
pphenagarriric eta cernahi gaitz edo deztorbu hel dakiçun, idurituco çauçu handia-
goric merechi duçula. Orano eguiaski umil bacira, proximua Gingoac manatcen
cithien beçala maite dukeçu, ceren sinhexico baituçu besthiac oro hun direla eta çu
cirela choilki gaistua, eta nehoren gagan opinionone arhinic eztuçu eguinen, ceren
çure becathiez eta eztakuriez hanbat dolu eta ahalgue dukeçu, nun bestenez ezpai-
tuçu cassuric eguinen, eta orai çunbait bertuthez erran tugunac beste orotçaz erran
dieisteçu.

Orano net prootzchoz duçu bere egun orosco ezaminaren³⁸ pundu particularren-
daco hauthatcia gauça, çointan ere gagan nehorc eguin nahi baitu bere meditacio-
nia, <134> ceren guiza hortan otoitzça eta examen particularra elgarreki juntathuz,
gure exercicio ispirithial guciac chede berera emanez, bertuthian aitcinaturen bai-
kira. Bena Cassien Autorra orano aitcinago dihaçu eta nahi dici, ez choilki exame-
nian eta otoitzçan finka guiten beharrenic dugun gauçaren gagan, bena orano egu-
nian anitz aldiz gure ispirithia Gingoaganat altcha deçagun, otoitzça labur eta garxiez
eta bihotzceco hazper eta oihiez, eta orano seindimendu hun horiec lagunt diçagun
cerbait penitenciaz, mortificacionez eta devocione berheci çunbaitiez, meditacionian

³⁷ Jatorrizkoan: *dès que vous serez véritablement humble, vous serez obéissant, vous serez patient, vous ne vous plaindrez de rien* (RD 2, 85).

³⁸ Liburuko agerpen bakarra da; aldiz, *examen* hamabost aldiz ageri da.

1 galdeiten dugun gauçaren jardiresteco. Eci denaz gueroz kestione³⁹ beharrenic dugun gauçaz, gutan azkarrenic den biciuaz eta inclinacione gaisthuaz, falta handietara eroraracitcen guituztenez, eta biciu hura garaithuz eta ecezthatus eta haren contreco bertuthia jardirexis garaitcen tugunaz gueroz biciuac oro eta jardiresten bertuthiac oro, etcirozkiguçu deuzetan ere gure ppenac eta arrangurac prootzchozkiago har ahal.

Seint Chrisostomac erraiten dici otoitzça baratce baten erdian den iturri bat beçala dela; iturri hura han ezpaliz, gauçac oro eihar lieizteçu, eta haren medioz hango belhar hunac oro lilitcen, fresco egoiten, huntcen eta gustu huneco tuçu. Orobato ere, meditacion[i]ac⁴⁰ fresco atchiki <135> behar tici obedienciaren, umilitathia-
 10 ren, pacienciaren, mortificacioniaren, ichiltarçunaren, bihotzçiaren⁴¹ bilduric atchikitciaren eta bertuthe ooren lore seindiac. Bena nola guthiz gueihenetan baratce bathian çunbait lore edo lili, besthiac oro beno arrangurozkiago nehorc ehenhatcen eta lantcen baitu eta haren hourthatceco dembora hartcen, beste baratceco belhar hunen ez harturic ere, orobat gure arimaren baratce ispiritualian —çointan bertuthiaren landare guciac behar baitute ihistathiac içan otoitzçaren hour⁴² salbagarriez—, hargatic ere, hetaric çunbaiten gaganan berheciki beti beguiac landaturic nehorc atchiki behar tici eta hartaco beti dembora hartu; erran nahi dicit gogua eman behar diela nehorc, çoin bertuthe dien beharrenic eta hari beste orori beno finkiago atchiki. Aboro, nola guehiaguetan⁴³ baratce batetariç jalgui beno lehen, nehorc hartcen
 20 baitu aboruenic plazer eguiten derakon lili bat, orobat otoitzçan nehorc eztekatu edo atchiki behar ci berheciki, ez laketen çakon gauçari, bena beharrenic dienari eta inzeatu, otoitzça utci beno lehen haren jardirestera.

Orai berian erran tugunac azki lithuzkeçu arrapostutaco, galdeiten dutener unxa denez meditacioniaren fruthia edo prootzchia içan dadin haren araura, gauça edo pundu, çointan ere gaganan nehorc <136> meditatcen baitu. Oraidanic erran diici, nahiz nehorc behar dien finkatu hobekienic beharren dien gauçari, orotarar ere eguin cirozkiçu meditatcen thien bertuthen actac ere, bena hortan gogua eman behar ci excussa gabe gauça bati, meditatcen dugun gauçaren gaganan jiten çauzkigun seindimendu hunac eztitugula açaletic eta lehiatata hartu eta utci behar, nehorc behar balu
 30 ere otoitzçaco dembora oro hetan igaran, bena behar tici nehorc eguin eta ar-eguin aicinaz, bai eta hetan egon seindi artekan hetçaz bihotzça hunkithia eta unxa bethia diela. Eci dudaric gabe, hobe duçu guiza hartan acto choil baten eguithia eta haren ar-eguiten finkatcia, eci ez igaraitcez beste anitz actoren eguithia.

26 gauçari: *gauçarri*. 27 gogua: *guogua*.

³⁹ Adiera 'gaia' edo 'auzia' du, frantsesezko *question*-en mailegua, *kestione izan* litzateke; geroagoko euskaran postposizio bilakatuko da, instrumentalaric atxikirik joanez, '-ela eta' balioa duela; cf. Kamino & Salaberri (2007: 115).

⁴⁰ Liburuak *meditationac* dakar, baina honelako adibide bakarra da eta hutsa dela uste dugu; hitza *meditazione* da eta gainerateko guztiak *meditacioniac* dira.

⁴¹ Iduri luke zerrendaren eraginez itzultzaileak inesiboaren eta edute genitiboaren arteko gurutzaketa edo egin duela.

⁴² Liburuak *hourr*-en beste adibide bat ere (156); nagusi *hour* da liburuan.

⁴³ Konparatibo superlatibo itxaron genezake *gehiaguetan* beharrean; jatorrizkoak gaztelaniaz ez dakar eta frantsesezko itzulpenak honela dio: *comme il arrive d'ordinaire* (RD 2, 87).

Cerc eguiten du hobekienic⁴⁴ çunbaitec ezpaitute behar luketen beçanbat prootzchu idokiten otoitzçatic? Ceren arhinski igaraiten baitira eguiten thuzten acto ororen gagnar, gauçac açaletic eta batetic bestera kambiathuz goguan erabilten thuztelacotz. Jiten cieçu gogora umilitatesco acta bat eguin behar dutela, eguiten dicie eta berheala beste batetara igaraiten tuçu; ber hala⁴⁵ obedienciasco acta baten eguiteco deliberua hartcen dicie, bena orobat, lehenekuan beno aboro hartan baratu gabe, ondotic eguiten dicie pacienciasco⁴⁶ acta bat, hartan etçu guehiago <137> egoiten; pundu gucietan hain arhinzki igaraiten tuçu, nun kassi ikatz gorrietan gagnar hain fite ibilteraz gueroz, ezpailaite⁴⁷ erra.

Aita Avilac garrazki iroi eguiten direeçu meditacionetan gauça batetic bestera joaiten direner eta erraiten dici, hura demoniuaren enguenio edo tromperia bat dela; anitz gauça hala goguan eçarten dereela, hegaldaka beçala batetic bestera beti ibilaraciz, ezteçaten idoc ahal otoitzçatic prootzchuric. Net necessario duçu nehor pundukal egon dadin haren actuez arima ossoki betha artekan; orai berian nahi baduçu eguin acta contricionesco bat eta hartu çure falten gagnar dolu net bici bat, hartan egon behar cira çu beithan seindi artekan becathiaren higuinça edo hazthio handi bat; Davitekin eguiatz erran ahal deçaçun: *hazthiatcen eta aborritcen dut inikitathia*,⁴⁸ eci hola harturen duçu erresolucione fermo edo azkar bat milatan lehenago hiltceco, eci ez behin Gincoa mortalki offenxatuco baituçu.

Seint Augustinec cençu handireki erraiten dici, guiçonec çunbait becatu handirendaco bere beithan duten odiuac eta beldurrac, hetara ardura erortetic guibeltzcen thiela, hala nola bere Aita-Amen hiltzçetic edo horiec iduri becatu handietaric. Aldis, beste becatu çunbaiten ardura eguithiac heen itchoustarçuna eta <138> malecia hanbat eçabatcen eta thipi iduri-aratçitcen diela, nun guero hetara ihiki erorten baita. Orobat, nahi baituçu umilitatesco actac prootzchoski eguin, hetan finkatu behar cira, çure buriaren mezperetzchusco seindimendiac çure arimaren çolala arraz hel artekan, eta çutaric banitatesco eta urgulusco kiac oro ken edo ecesta artekan, mezperetzchien, burlen eta dezohoren allegueraki sofriteco prest cirela seindi artekan. Eta heben contricioniaz eta umilitathias erraiten dudana, orobat erran dieiteçu beste bertuthe suerte orotçaz eta arimaco beste seindimendu hun guciez.

Hortic nehorc ikuz ciroçu çoinhen prootzchoz datekeen bertuthian aitcinhatceco gauça baten berheciki goguan hartzcia eta hari, erran dugun maneran atchikitcia eta jarraikithia. Goician oren bat, axian beste bat egon baguinte mezperetzchathiac içan nahisco desirian edo beste çunbait manera hortaco seindimendietan, eta gauça bera

18 lehenago: *legen-ago*.

⁴⁴ Frantsesezko *le plus* ordezkatzen du *hobekienic* horrek.

⁴⁵ Halaxe dakar liburuak; ez dago garbi Zuberoako ohiko “berhala”-ren idazkera berezia ote den, ala *berheala*-ren hutsa ote den. Liburuko gainerateko adibide guztietan *berheala* ageri da; lerro berean aitzinxeago ere *berheala* dakar.

⁴⁶ Liburuko *paciencia* bakarra da; gainerateko guztiak *pacencia* dira.

⁴⁷ Hirugarren pertsona plurala da *laite* adibide honetan eta jatorrizkoek ere plurala dakarte gaztelaniaz & frantsesez; bestela, oro har singularra da *laite* itzulpenean. Zuberoan ere plurala da, baina *lite* aldaera dakar Inxauspek (1858: 153).

⁴⁸ Ondoko Zuberoako testuetan ere ageri da; *Otohoitce eta cantica* (1734)-n: *chabaturen dutuçu ene inikitatiac achouri macula gabe denaren odolian* (19).

- 1 eguin baguindeça çunbait demboraz, segur duçu hola eguinez bihotzian bertuthia hobeki sar edo imprima laiteela, ecin ez gaucen gagnan arhinski eta lehiathaka igaranez. Seint Chrisostomac erraiten diçi, hala nola lur batec çunbat-nahi hun içanic ere, frutu anitz ecarteco⁴⁹ trempatu edo bouzti behar baitu, ez behin choilki, bena anitz aldiz, orobat <139> gure arimac otoitzçaz ardura içan behar ci ihiztathia, nahi badugu justiciasco eta seindutarçunesco fruthiac ekar ditçan, eta horri daukola Daviten hitz hoc ekarten tici: *egunian çazpitan çure laudoriuac cantatuco ticit*. Davitec egunian çazpitan otoitzçaren houraz arima ihizatcen cicin, devocionesco seindimendietan hobekiago egoiteco; seindimendu berac ardura arraberritcen citicin; hori ikuzten
- 10 diici ehun eta hamaçazpiguarren Psalmian, çointan hoguei eta hamaçazpi aldiz erraiten baititu hitz hoc: *ceren Ginoaren misericordia eternal baita*, eta beste Psalme labur bathian hameca alditharanhokuan guiçonac gomitatcen tici Ginoaren laudatcera. Gauça ardura erranez otoitzceco manera hori eta luçaz hartan egoithia edo irauthia, Salbaçale Jaunac berac ere erakaxi diraguçu Olivetaco baratcian, çointan hirur aldiz otoitu baitcien beti hitz berac erranez, hala eguinez guri erakasteco egon behar dugula otoitzçan gauça beraren gagnan anitz aldiz edo luçaz, eta beti gortarçun berri batteki, eci manera hortan luçaz irauten badugu, azkenekotz jardirexico diici desiratcen dugun bertuthia eta perfeccionia.

<140> **HAMARGUERREN CAPITULIA [I/5/19]**

20 **Meditacioniaren eguiteco beste çunbait moyenez edo bidez**

- Baduçu orano meditacioniaren eguiteco beste moyenic, çoin net ihiki segiu baithaiste, eta halaz ageri duçu haren unxa eguithia beti gure ahalian dela, mundu oro hartaco hun dela, eta oroc meditacionias prootzcha deçakegula. Lehen gauça: abissu net hun bat emaiten dicie horren gagnan devocionias minço diren çunbait Naussic. Erraiten dicie otoitzçan edo meditacionian ezteela behar sobera chehe joan, bena marchant hunec eguiten duten beçala, çoinhec ezpaitute besteric goguan bere eguitekuen estathia becic, eta heen beti eta hanbat hobeki eguithia becic; orobat Ginoaren cerbitzchari leal batec goguatu behar ci eta chimpleki examinatu nola duhen haren bertuthian aitcinatcia eta haren salbamendiaren eguitekua; eci hura
- 30 duçu, eguiaz erraiteco, gure eiteco bakarra eta mundian haren choilki eguiteco eçarriac guituçu. Guiristinho bat, beraz, bere buriareki cundutan sar bedi eta bere buriari galdein beça, nola aitcinhatcen nis bertuthian? Nola duha ene salbamendiaren eguitekua? Cer bertuthe jardirexi dut, <141> hamar, hoguei, hoguei eta hamar eta ber[r]oguei⁵⁰ urthe huntan? Eçagutcia jinez gueroz, cer abançu eguin dut edo nola aitcinhatu niz umilitathian, obediencian eta ene seindimendien mortificatcian? Ikussi nahi dicit cer cundu eman ahal neçakeen Ginoari bertuthian aitcinhatceco eman deraskidan hanbat moyen edo graziez eta talendiez. Orai artekan auherretan

28 nola: *nota*.

⁴⁹ Liburuko <ecar-> bakarra da; gainerateko guzti-guztiak <ekar-> dira.

⁵⁰ Liburuak bi *berroquei* (142, 360) eta *berroquei*-ren adibide hau dakartza.

eman badut dembora eta ezpadut jakin hartzçaz baliatcen, nahi ticit igaran hou-
xac eta lachokeriac erreparatu, hebetic harat net unxa manethuz eta bicitce seindu
baten eremaitetz.⁵¹ Orobat, arraçoïnhamendu handitan sarthu⁵² gabe, batbederac
chimpleki considera ciroçu bere estatuco einbidiaç unxa eguiten thienez, eta cer
eguin behar dien Gingoaren araura bicitceco, guiçon pherestuki bere eguitekuen
eguiteco, bere etchiaren gobernhatceco etchekeuc oroc Gingoac lealki cerbitzcha di-
roten maneran, eta guiristinho hun guiza sofritceco haren estatuco eta officio
pphenen eta nahigaben. Çunbat-nahi ereflexione guti nehorc eguinic ere horien
gagnan, idiren ciroçu nehorc certçaz medita, certçaz nigar eguin eta certain hunerat
itçul, eta hola eguithia otoitzceco manera net prootzchossa eta net huna dukeçu.

Gerson Autorrac erraiten dici Gingoaren cerbitzchari batec cioela, eguiten ahal
<142> cien beçain unxa berrogei urte hartan meditacioniaren eguitera jarraiten
cela; idiren çien manereric laburrena eta ihiena meditacione hun baten eguiteco cela,
Gingoaren presencian jarthia haur bat beçala, edo guiçon ouxu, buluci, deuz gabe,
mundo oroz ahatzci bat beçala. Davitec hain ardura otoitzça suerte hori eguiten ci-
cin, nun bere Psalmien anitz lekutan bere buriaz erraiten baitu eri dela, oumaçurtz,
ouxu, behar eta exkele⁵³ dela. Anitzcec hola-hola mediathez, heldu tuçu otoitzça-
ren gradoric gorenera. Orobat eguiçu çuc ere, Gingoac hala eguinez emanen de-
rauçu desiratcen duçun graciaç. Otoitzçaren unxa eguiteco manera excellent bat duçu
—cioçu Gersonec— bortetan dabilcen praubec eguiten duten beçala eguithia; so-
guiçu çoinhen umilgui eta pacienki galdeiten eta igurikiten duten amoinha abera-
xaren borthan, eta çoinhen arranguroski joaiten diren amoinha eiten dutela dakiten
lekiatarra. Orobat eguin behar diici Gingoaren eretçian, eta hala nola praubia joaiten
denian aberaxaren aiticinera, erakazten baiteraco umilgui bere miseria eta hareganic
igurikiten amoinha, orobat, Gingoac otoitzcen dugunian erakaxi behar dirascoguçu
gure beharrac eta miseriac, eta umilitate handireki iguriki haren huntarçunetic eta
misericiadiac gure gaitzcen eremediua.

<143> Davitec erraiten dici *neskatuaren beguiac beha beçala daudela*⁵⁴ *anderiaren*
ezkie, hareganic cerbait pagu igurikiten dienian; *orobat gure beguiac atchiki behar tu-*
gula beti Gingo Jaunari eta Naussiari, harc gutçaz pietate uken artekan. Anitzcec eça-
guthia duçu Paphnuça deitcen cen Abadiaren istoria, çoinhec Thais deitcen cen
emazte galdu bat conbertitu onduan, bere becathiez penitencia eguiteco ereman
baitcien Desertura, eta han cerratu cicin kambara batetan —çoinhen bortha plo-
muz segurtatu baitcien— leiho thipi bat choilki çabalac utciric, çointharic egun oroz
emaiten baitzcerakoten ogui eta hour. Paphnuça guero bere Desertuco lekurat nahi
içan çuçun joan eta Thaiseç galdeiten baitcerakon Gingoari cer otoitzça suerte eguin
behar cerakon, Abade seindiaç erran cirakoçun: çuria beçalaco aho saxu bat eztuçu

19 desiratcen: *desicatcen*.

⁵¹ Euskaltzaindiak Bilboko Azkue Bibliotekan duen alean *-z* hori higaturik dago eta *ez* da hautematen, baina J.-L. Davantek erakutsi digun alean garbi ageri da *eremaitetz* dela.

⁵² Euskaltzaindiak Bilboko Azkue Bibliotekan duen alean *-rt-* higaturik dago eta *ez* da hautematen, baina J.-L. Davantek erakutsi digun alean garbi ageri da *sarthu* dela.

⁵³ Zuberoran bezala *eskele* erabiltzen da 'eskalea' adierazteko.

⁵⁴ Jatorrizkoak honela dio: *como los ojos de la esclava estan colgados de las manos de su señora* (I, 268) / *comme les yeux de la servante sont continuellement attachés sur les mains de sa maîtresse* (RD 2, 121).

1 digno Gingoaren icenaren aitpatceco;⁵⁵ eguinen duçu, beraz, çure otoitzça manera huntan: belhaurico jarrico cira ekia jalguiten den alderat, anitz aldiz erranen tuçu hitz hoc: *ô çuc creatu nuçuna, nitçaz oukaçu pietate*. Manera hortan hirour urthez bici ičan çuçun behin ere Gingoaren icenaren aitphatcera menturatu gabe; beti goguan atchikiten citicin bere becatu handiac eta anitzçac, eta hetçaz barkamendu galdeiten cicin Gingoari Abade Seindu harc erakaxi ceraskon hitzçac erranez.

<144> Hirour urtheren burian Paphnuça joan ičan çuçun Seint Antonioren ikus-
 10 tera, hareganic jakiteco uste cienes emaste hari Gingoac barkatu ceraskola becathiac. Seint Antonioc comendatu⁵⁶ cireeçun fraide lagun orori heldu gauian oroc Gingoac otoitzçaten, nahi cien hetaric çunbaiti inspiratu eta eçagut-araci Paphnuçac jakin nahi ciena. Gracia hura Gingoac ein cirakoçun Paule deitcen cen fraide hetaric bati. Paule horri iduritu citciakoçun ikusten ciela ohe bat net ederki parathia edo prestathia laur virginaz beguirathia; estonathia hain gauça miragarriaren eta baliossaren ikusthiaz, bere beithan hartu cicin ohe harc ičan behar ciela haren guida ispirithual Antonio handiarendaco, eta nola goguaketa hortan baitzçaguen, botz bat inçuten dici, çoinhec erraiten baiteraco: ohe hura eztuc hire Aita Antoniorendaco, bena Thaiz Becatorossarendaco, çoin hantic amozt egunen burian Gingoac deitatu baitzcien bereganat, Celuco gloria, ohe miraculoz harc seghalacten cienaren goçaracitzceco. Contenta cite ber guizaco otoitzçaz, uzte uken eçaçu eztuçula merechi beste
 20 maneraz otoitzça eguin deçaçun, eta hola eguinez, menturaz Gingoari placer aboro eguinen deracoçu, ecin ez beste otoitzça guciez.

Fraide Chartruz batez iskiribathia den eta persona eguiati bati inçun cien istoria <145> batetan idireiten diici, Barçalonaco bidian joaiten cirelaric Seint Ignacio eta haren çunbait lagun, norc bere hathiac bizkarrían, bathu çutela laborari bat, çoinec anitz otoitu baitzcithien eman litçakoten bere paketac, behar çuten lekura gogotic eremanen cerestela; haxetic errefusatu onduan, ikussiric azkar cela eta haren borondate huna, eman cerestela. Hola çuatcelaric bere bidian, laborari horrec ikussiric Seint Ignacio eta haren lagunac oztatura heldu onduan choco be-
 30 deratan belhaurico Gingoaren otoitzcen jarten cirela, harc ere hala-hala eguiten cicin. Egun batez galdeiten diracocie cer eguiten cien hala belhaurico çoonian; ihardexi cireeçun: Gingoari erraiten dirakoçut, Jauna, gende hoc seindu batçu tuçu eta ni heen abere kargakua; hec eguiten dutena nic ere eguin nahi dicit, eta horra cer Gingoari oferitcen dudan. Eta istoria horren Autorrac erraiten dici guiçon harc, hala eguinez, hanbat prootzchatu ciela, nun meditacionian eta gauça ispiritualetan net gora altchatu ičan baitcen. Nor da, beraz, egun oroz guiza hortaco otoitzça eguin eztiroenic?

Jesuista çahar peredicaçale handi batec dembora luçaz bere otoitzça eguiten cicin erraiten cielaric: Jauna, abere bat nuçu eta etciakiçut nola otoi, cihaurec erakax eçadaçu, eta hala eguinez bertuthian <146> eta meditacionian net perfeitu eta gora altchatu çuçun, bere beithan complituz Daviten erran haur: *Jauna, çure aitcinian*

6 hitzçac: *hiltzçac*. 19 otoitzçaz: *otoitoçaz*.

⁵⁵ Adibide honetako eta ondoko *aitp(h)a*- aldaeran salbu, liburuko beste hiru agerraldietan “aipa” dakar (84, 281, 454).

⁵⁶ Jatorrizkoak agindu kutsua dakar: *y les mandó que aquella noche siguiente todos velasen / le Saint ayant commandé à ses religieux de se mettre tous en prière la nuit suivante...* (RD 2, 122-3).

kargaco abere bat beçala eguin nuçu eta beti çureki içanen nuçu. Hala, beraz, umilia cite Ginoaren aiticnian, abere bat baitcina beçala beti harekin içanen cira eta beti hura çurekin içanen duçu. Umilitathiac Ginoaca beithan anitz eguin ciroçu, bide net hun bat duçu Ginoaren majestatetic anitz gauçaren jardiresteco. Seindiec horri daukola erraiten dicie, nola umilitathia moyen bat baita otoitzçaren dohainnharen oukeiteco, orobat otoitzça moyen bat dela umilitathiaren jardiresteco eta beguiratceco, eta beti nehorc otoitzça hunetic jalgui behar lukeela umilitate handi bateki eta bere ezdeuztarçunaren eçagutce osso bateki. Hortic jiten duçu, otoitzçatic nehor bere buriaz net content jalguiten denian eta nolerabaico placencia bano bateki eta bere beithaco bere buriaren estimu bateki, goguan harturic deja bertuthian net aiticnatanu eta abildu dela, halaco otoitzça suspexetaco atchiki behar ci. Erraiten baduçu erreflexione handiric eztiroçula eguin, ez eta ere contemplacione goretarat altcha, umilia cite eta otoitzçati prootzchu hori berere idokiko duçu; gauça hori ossoki çure meneco duçu. Nahi baduçu eguin diroçu eta hola eguinez çure otoitzça hun edo perfeit duçe.

<147> Aita avisu hun bat emaiten diraguçu: noiz eta ere otoitzçan edo meditacionian gogua barreatcen baitçauku eta otoitzçetan ezpaikira goçatcen, cioçu, Jesu-Christoren huinhetan jar cite eta erran: Jauna, barreadura eta desgustu horiec ene faltaz giten badira, hetçaz dolu eta desplacer net handi bat badicit hetaraco eman dudan ocasionaz, bona çure borondathia hala bada eta ene igaran becathien eta oraico lachokerien punimendu justo bat bada, ene bihotz oroz bessarkatcen ticit eta place-reki curutce hori çure ezkutic erecebitcen, bai eta ere ene bihotzceco idordura, gogo, barreadura, mortificacione ispiritual horiec. Cazu horietan eguinen tuçun pacenciasco eta umilitatezco actac meditacione hunac ditukeçu eta Ginoari laketago içanen ciaskoçu, eci ez barreaduratic gabe eguin nahi cinthien otoitzçac.

Erraiten dicie, noiz eta ere Seint Francez Borgiazekuari iduricten baitzciçakon bere otoitzça etciela unxa eguin, egun hartan inxeatcen cela beste orduz beno hobeki mortificatcera, eta attentione berheciago bat hartcen ciela eguiten cithien gauça orotan, otoitzçan eguin cithien houtxen guiza hartan honitzceco. Bere Compagnhaco Aita eta Fraide orori hala eguin ceçaten avis emaiten cicin, eta dudaric gabe, moyen hori net huna duçu, ez <148> choilki meditacioneco houtxen ereparatceco, bona orano haren perfeiki eguiteco.

Seint Nila Abadiac erraiten dici, noiz eta ere egunaz cerbait falta eguiten baitugu, iduri diela berheala Ginoac otoitzçan haren punimendia emaiten deragula, ceren ordian gureganic urruntcen baita eta uzten baikitu idordura handi bathian. Orobat, noiz eta ere gure seindimendiac mortificatcen baititugu eta cerbait gaucetan gure buriac bencitcen, berheala otoitzçan paguia emaiten deragula ordenariuan beno gracia aboro emanez; erraiten dici, noiz eta ere sofrituco baituçu pacienki gauça ppenhoz eta nahigabesco cerbait, guero otoitzçan haren fruthia edo prootzchia errecebituco duçula. Seindu berac leku berian erakasten diraguçu beste moyen net hun bat, otoitzçala preparatceco erran duguna beçalakotzchu baita. Nahi baduçu —cioçu— otoitzça hun bat eguin, deuz ezteçaçula eguin otoitzçaren contre denic eta guiza hartan, Ginoaca çuri emanen duçu eta harekin ibilico cira.

1 çureki: *çurreki*.

1 Bestalde, mundu oroc generalki bere ispirithian unxa har beça, Gingoaren eguiasco cerbitzchari baten arranguratic handienac ičan behar diela bere seindimendien mortificatcian, bere bihotzçaren chahatcian, becatu orotaric beguiratcian eta beti eresolucionerico fermo bathian irauthian behin ere deuzegatic ere becatura <149> ez consentitceco, ez Gingoaren mortalki offensatceco. Hara certain ičan behar dien otoitzçaren fundamenac, eta hortan gagan behar ci nehorc berheciki finkatu, bihotzçetic anitz actaren hartan azkartzceco eguinez, eci guc beharren dugun gauça duçu, beti gogua emaitia eta indar hartzcia gure natura flaco eta cambiakorrenen contre, bena fundamen hori behin eçarris gueroz, batbedera inxea bedi jardirestera nahi dien bertuthiaren eta perfeccioniaren. Ginoac plazer espadu altchatu meditacione suerte gorago batetara, hartzçaz tristatu eta gaitz hartu gabe, beti Gingoaren huntarçuna berdin⁵⁷ eremesthia beça, seindutarçuna eztenaz gueroz preciski eztekathia otoitzça alchathiaren dohainhari, bena choilki Gingoaren borondathiaren eguthiari. Çuhurrac erraiten dici: *Gingoaren beldur ičan cite eta haren manamendiac beguira itçaçu, eci hartan diagoçu guiçona oro*; erran nahi baita, guiçonaren eg[u]nibide, obligacione, perfeccione eta suerte hun guciac.

Orai heben urrentedian ororendaco consolagarri den moyen baten explicatcera nihaçu. Noiz eta ere meditacionian ezpaituçu seinditcen nahi cindukeen beçanbat goço, eta auherretan inxeatcen baitcira arimaren Gingoareki juntatcera amorio bero batez, inxea cite amorio eta goço hetara heltceco desir handi batçuren çu beithan <150> pitztera, eta hala eguinez, seindimendu ezti heen falta ereparaturen duçu; eci, dioen beçala Seint Barthelemi Martirenac, Ginoari hain laket ičanen ciacoçu borondate huna eta desir seindia, nola arima garxu baten unioneric handiena. Moyen hori, Bloiusen erranaren araura, Ginoas beraz Seinta Gertrudari erakaxia ičan çuçun. Aldi batez Seinda hori plenhi çuçun, etçeakeelakotz bere bihotzça desiratcen cien eta obligatu cela uzte cien beçain gora beti Gingoaganat alchathia atchiki. Celutic avertithia ičan çuçun, Ginoaz den beçanbat nehorc ezthienian seinditcen bere beithan Celuco gaucen desiric batere, edo desir flaco bat becic, aski dela eguiasco desir gartxu baten ukeithiaren desiratcia, ceren Gingoaren aitcinian, desira, nehorc ičan ladin nahi lukeen beçain beti handia baita. Bestalde, cioçu Bloiusen Ginoac gogotigago daguela halaco desir bat dien bihotz bathian —erran nahi baita Celuco gaucen desira handiski uken nahi lukeen batetan— ecin ez guiçona egon bailaite mundian den lekuric laketgarrienian.

Ororen burian Ginoac eztici çure otoitzça gora haren beharic, çure bihotzça choilki cherkatcen dici, çure bihotzçari diagoçu beha, nahi derautçu çure bihotzceco seindimendu hunac oro, obra hunac eguin baicintu beçala baliatu; otoitzçan <151> ossoki Ginoari eskent cite, eman eçacoçu çure bihotzça oro eta desira çaçu ukeithia lehen gradoco Ainguriec uken ahal deçaketen beçanbat ussustamendu, Ginoac borondate hun hura errecebituco dici obra huna eguin baitcindu beçala. Hori hala denaz gueroz, erreflexione net hun eta prootzchoz bat dukeçu, otoitzçan hotz edo devocioneric gabe idireiten guiratekeenian orhitzcia, anitz Gingoaren cerbitzchari ordian meditacione eguiten ari direla eta aguian, Gingoaren amorioz nigarrez daudela; heer ispirituz juntatu behar diici, ez choilki heer, bena orano Aingurier Gin-

⁵⁷ Liburuan ez dago beste *berdin* bat bera ere, beste zazpiak *bardin* dira.

coaren maithatceco eta laudatceco desseinhian, guiza hortan honitcez guihaurec gure
 beitharic ecin eguiten duguna eta anitz aldiz erranez, bihotzcez eta mihiz, Meçaren
 Prefacioco hitz hoc: *otoitzcen citugu, Jauna, nahi tuçun gure botzçac juntathiac içan*
*diten manatu Celuco Aingurienekei,*⁵⁸ *erranez seindu, seindu, seindu dela Ginco Jauna.*
 Erraiten diici, Jauna, hec erraiten dutena eta nahi guindikeci eguin ahal guindeçan
 hec eguiten dutena; nahi guindikeçi maitha ahal cinçakegun eta glorifica hec beçala.
 Hun lukeçu ere, ordian orhitzcia lehen uken dugun devociione gori baten demboz
 eta erraithia, Jauna, ordian nahi niena orai ere nahi dicit; ordian ossoki çuri offeri-
 tzen ninçan beçala, orobat orai offeritcen <152> nuçu; orai ordian nien beçanbat
 dolu badicit neure becathiez, ordian umilitathia, pacencia eta obediencia desiratcen
 nien beçala, guiza berian desiratcen ticit eta orai galdeiten derautçut.

Oroz gagnetice net seindu eta prootzchoz duçu gure obren Jesu-Christoreneke
 juntatcia, gure ezkasduren haren merechimendien moyenez honitzceco. Holatan
 offeri ciroskiguçu gure otoitzçac Aita Eternalari, Jesu-Christoc lurrian cenian eguin
 cithien otoitzceki juntathiac içaiteco, gure barurac haren barureki eta gure ppe-
 nac haren ppenekin, otoitzcen dugularic nahi dien gure pacencia ezkacen ordain
 hartu edo errecebitu Jesu-Christoren pacencia, gure urguliaren lekutan haren umi-
 litathia eta gure maleciaren ordain, haren seindutarçuna. Blois[u]ec erraiten dici,
 otoitzça guiza hori Gincoas beraz eraxia içan dela haren cerbitzchariric handiene-
 taric bati, amorecatic hola eguinez, gure obrec merechimendu aboro uken deçaten
 eta errepara ahal ditçagun gure miseriac Jesu-Christoren merechimendien tresoren
 muga gabez.

<153> HAMECAGUERREN CAPITULIA [II/7/2]

Çoinhen prootzchoz den gure Jaunaren Passione seindiaren gagnan meditatcia edo goguaketa eguithia; Gincoari çoinhen laket çacon meditacione hura

Seint Augustinec erraiten dici deuz ere eztela salbagarriagoric, eci ez egun oroz
 goguan erabilthia çunbat Salbaçale Jaunac guretaco sofritu dien. Seint Bernatec, al-
 diz, cioçu deuz ere eztela hobiagoric concenciaco çaurien sendotceco eta ispirithiaren
 chahatceco, Jesu-Christoren ppenen beti meditatcia beno. Beste Seindien erranen
 araura ere, socorri handi bat duçu tentacionen contre eta oroz gagnetice lohikeria-
 kuen, Jesu-Christoren Passione seindiaren gagnan meditacione eguithia eta haren
 çauri sacraithethan gure burien gordatcia, eta erremedio general bat duçu arimaren
 gaitz suerte ororen contre, Jesus crucificatu içan dela orhit atchikitcia. Eta Seint Au-
 gustinec segurtatcen guitici Gincoaren cerbitzchian bicitceco, Jesu-Christoren pla-
 guen⁵⁹ meditatcia beno moyen segurragoric behin ere ezthiela idiren. Seint Bonaven-
 turac ere cioçu, Jesu-Christoren biciaren eta heriotciaren gagnan devoki meditatcen
 dianac, hetan idireiten thiela <154> aussarki behar thienac oro eta Jesu-Christhoz

⁵⁸ Hau da, “otoizten zaitugu, Jauna, nahi dezazun agindu gure ahotsak elkartuak izan daitezela Ze-
 ruko aingeruen ahotsekin”. Jatorrizkoan: *avec lesquels nous vous prions de commander que nos voix soient*
jointes (RD 2, 130).

⁵⁹ Hor “plagen” irakurri behar da, adiera ‘zauria’ du, erdal ‘plaie / lлага’; cf. hiztegia.

1 campo ezthiela deuz cherkatcecoric. Holaz, clar duçu Seindiec ardura meditatcen çutela Passione seindiaren gagan et a hala eguinez, seindutarçun et a perfeccione gora batetara altchatu içan direla.

Meditacione suerte horrec Gingoaz orhit-aracitcen guitici et a eguin derauzkigun hunguiac ispiritura erakarten; hori bera haren aitcinian beti merechimendu handitaco duçu; amoriuac bere beitharic placer bat emaiten dici maite dien personaren orhitzchapienian içaithias, et a jakithias persona hura ardura orhitzcen dela eguin derazkon hunguiez et a hetçaz orhitzciaz dezkanxatcen dela. Amoriosko marka horiec aboro placer eguiten diracocie eci ez presentic baliossenec; hala nola, gende handitaco
10 Ama batec jakiten balu bere seme leku urrun batetan den bat, beti miñço dela Amari derazkon obligacione et a eguin derazkon hungui guciez, milatan oboro placer dikeçu semiaren hareganaco seindimendu hunez, eci ez hantic igor ahal litzçakoon presentic arraruenez. Gingoaz gauça bera duçu, eci huntan, beste gauça orotan beçala, amoriuaren leguiac seguitcen tici et a eguiasco amorio bat dutenen chedian diagoçu. Hartakotz placer hartzcen dici hartzçaz orhitzcen guirenian, bai et a ere eguin derauzkigun <155> graziez et a guretaco sofritu thien ppena handiez, et a luçaz hala eguiten badugu, hainbeste hungui eguin deragula ikusthiac edo consideratciac ekarrico guitici gure indar oroz haren cerbitzchatcera.

Blosius Autorrac erraiten dici egun batez Gingoac inspiratu ceracola Santa Gertrudari, çunbat ere aldiz nehorc devoki so eguinen baitcerakon Jesus Curucificathia-
20 ren portretari edo imaginari, hainbeste aldiz Gingoaren so misericordiossac bere gagnera eraux-aracico cithiela. Prootzcha guiten abissu hortçaz; guretaco nahi uken dienaz gueroz sofritu, guc ere ispirithian berere erabil ditçagun harc guretaco sofritu thienac. Erraiten dicie Saint Francessez, egun baten igaraiten celaric Andardana Maria Portiunculakuaren aldian nigarretan et a hazperapenetan, eçagutcen cien Gingoaren cerbitzchari batec bathu ciela; ikussiric haren affligimendu handia et a uztez cerbait malur heldu citçakon, galdein ceracola cer cien; Saint Francessec ihardesten diracoçu: nigarrez et a hazperrez niagoçu, ceren Jesu-Christo ene Salbaçaliac merechitu gabe hainbeste sofritu dien, et a guiçonec —çoinhegatic sofritu uken baitu— hari duten
30 obliacione⁶⁰ handiaz hain guti orhitzcen diren.

<156> HAMABIGUERREN CAPITULIA [II/7/3]

Cer maneratan eguin behar den meditacionia Jesu-Christoren Passione seindiaren gagan et a gutan Passione seindiac pitz-araci behar thien devocionesco seindimendiez

Jesu-Christoc sofritu thien ppenen gagan eguinen dugun meditacionetan seguitu behar dugun chedia, bici ispiritualeco Naussien araura, beste meditacione suertekuena beçala içan behar ci; eci esticie nahi meditacioneco dembora oro ehorc eçar

11 oboro: *oboto*. 22 hortçaz: *hortcaz*. 23 guretaco: *gutetaco*. 24-5 Andardana Maria: *andardanamaria*. 34 devocionesco: *devocionesco*.

⁶⁰ Liburuko gainerateko agerraldi guzti-guztietan *obligacione* ageri da.

deçan meditatcen duten sujetaren pundu oren igaraiten, bena ahalic hobekiena in-
 xea ditzen bere borondathiaren edo bihotzçaren berotcera Jesu-Christoranoco am-
 orioso seindimendiez, seindimendu hun hec bihotzcian lehenic sor-araci onduan,
 gure obra gucietarat heda ditzen, eta ciocie hari berheciki otoitzçan finkatu behar dela.
 Hala nola lurrian cilo bat eguiten dienac huraren edo trezor baten idireiteco, idiren
 onduan ezpaitu aboro cherkatcen, ez aboro barnago cilatcen, orobat, noiz eta ere idi-
 ren baitukeçu meditacione barna baten medioz Ginfoaren amoriuaren tressorra eta
 cherkatcen cindien iturri edo hour bici hura, eztuçu necessario aboro haren cherkun
 <157> ar citen; inxeatu behar çu choilki idiren duçun graciaren tressorraz aberastera
 eta bicitce eternalaren iturri hortan aussarki çure egarriaren hiltcera, çutan seinditcen
 tuçun seindimendu amorioskuetan çure bihotzça atchikiz. Meditacioniaren che-
 dia hortan diagoçu, otoitzçatic nehorc idoki behar dien fruthia edo prootzchia hori
 duçu, gure goguaketa eta ispirituco erreflexionec oroc hari daucola içan behar like-
 cie. Lehen minçatu guituçu beste leku bathian meditatceco manera hortzçaz, eta nola
 Jesu-Christoren Passione seindiaren gagan eguiten diren meditacionec ber moldian
 içan behar baitute, heben minçaturen guituçu meditacione suerte hortan aboruenic
 finkatu eta hartcera inxeatu behar dugun seindimendu amoraxiez, eta horra certara
 guatcen, ber demboran berhesten tugularic heen gutan pitz-aratcitceco diren pundu-
 ric hobenenac.

Ginfoaren Semiac sofritu thien ppenen consideratciac gu beithan eçar ciroçu
 anitz amoriosco seindimendu suerte —çointan prootzchoski goguaketac eguin baiti-
 roskigu— bena comunski nehorc çazpitan cerratcen tici. Hetaric lehena duçu pieta-
 tezkoa, çoin baita besteren dolorez edo ppenez nehorc hartcen dien seindimendu bici
 bat —çoinçaz nehorc ppenatcen den personaren doloretan parte hartuz, hec cerbait
 guizaz arhintcen baititu— hala nola besteren ppenez <158> bekaistis placer hartuz,
 sofritcen thienarenac sordeizten eta emendatcen baititu. Eguia duçu eztirozkgula
 orai arhint Jesu-Christoc sofritu thien ppenac, igaranac direnaz gueroz, bena hargat-
 tic, placer hartcen dici ikusthiaz hetçaz bihotzçac hunkithiac ditugula eta harc lehen
 sofritu thien ppenez guihaurec orai sofritcen baikintu beçala ppena hartcen dugula.
 Hartakotz Joandene Paule Apostoliac erraiten diraguçu: *haurrac baguira primu⁶¹ ere*
guirela, Ginfoaren eguiasco primiac, bena Jesu-Christoren primu lagunac, baldin hare-
kin sofritcen badugu haren glorian parteliant içaiteco.

Pietate haren gutan pitz-aratcitceco hun duçu Jesu-Christoren doloren edo ppe-
 nen handitarçunaren consideratcia, ceren Theologien oren seindimendien aravera,
 ppena hec secula nehorc sofritu thien eta bici huntan sofri ahal ditçakeenac beno
 handiago içan baitira, eta hara cer Jeremia Prophetac hitz hotçaz erraiten deragun: *O*
ciec guciec bidian igaraiten ciretenac, beha citeste eta soguicie badenez ppena edo dolore-
ric eniaren pare denic! Lehenbicoric haren gorpitzceco parte guciac dolorez bethiac
 cituçon. Isaia Prophetac cioçu *haren huinçoletaric burthiniranokuan haren gorpitz di-*
vinuan eztela lekuric çaurthia eztenic. Haren huin eta ezku itçathiec, haren buru elho-
 rriz chilathiac, haren berthaite <159> cifletez uzpeldiac, haren gorputz guci açote
 colpuz chehekathiac eta haren heçur curutcian estiratuz bere kroketaric idokiec, era-

3 seindimendiez: *seindemendiez.* 8 hour: *hourr.* 39 burthiniranokuan: *burthinirakokuan.*

⁶¹ Jatorrizkoak *herederos / héritiers* dakar (RD 4, 233).

1 kasten dicie egundano ičan den supplicioric edo ppenaric handiena Jesu-Christorena ičan dela.

Bena bere gorpitzcian beçala, bere ariman ere sofritu cicin eta anitzcez min-kiago, eci natura humanua hartan juntathia ičanic ere persona divinuareki, elgarrekin unithiac ičan ezpailira beçain biciki edo bortitzki seinditu cicin bere Passioniaren garraztarçuna, eta orano haren doloriaren handiago içaithiagatic, consoluric batere gabe ičan çuçun, eta horra cerc curutcian gagnan erran-araci cerakon: *ene Gincoa, ene Gincoa, certaco utci nuçu?* Martir Seindiac lagundiac ičan tuçu bere ppena edo tormen-ten arhintceco Celuco consoliez, çoinhec sofri-aracitcen baitceresten guciac ez choilki bihotzthoiki, bena orano allegueraki; Jesu-Christoc, aldiz, gure amorecatic aboro so-
10 fritciagatic, nahi uken dici bere humanitate sacrahtia Celuco eta lurreco consoluric gabe ičan çadin, eta ez choilki abandonathia edo utcia bere dicipuliez eta azkaciez, bena orano bere Aita Eternalaz. Daviten ahotic erraiten dici: *eguin ičan niz guiçon socorriric batere ezthien bat beçala*, eta bizkitharthian guiçon hura çuçun choilki hilen arthian libro cena —erran <160> nahi baita becaturic batere gabe cena— eta halaz, ppenaric batere gabe ičan behar ciena.

Noraderano haren dolore handiac heldu diren endelgatceco, aski duçu erraithia hetçaz Olibetaco baratcian hartu cien orhitzchapenac berac, hain handi cen odol icerdi bat haren gorputz orotara erakarri ciela, nun lurra ere trempatu baitcien. Eci çunbat handiac ičan behar çuten ppenec —çoinçaz choilki orhitzciac hain ppenoz
20 ičan behar cien— odol icerdi uharre bat erakarri cerakonaz gueroz? Hain bortitzçac eta biciac ičan cirela ciocie Seindiec, nun natura humanuac hec ecin berac jassanez, bere Gincotarçunaren laguntçaren beharra uken baitcien, heen haxarrian berian ez hiltceco; bena ordian ere Gincotarçunac haren ppenac ez ematcen, bena choilki hiltcetic beguiratcen, halaz haren bicia luçatcen, luçazago sofri-aracitceco. Hortan amira deçagun Jaunaren huntarçun eta misericordia içariric gabia; miraculu eguiten dici Martir seindietan heen ppener doloresco seindimendiaren arhintceco, eta bere beithan miraculu eguiten dici gure amorecatic aboro sofritceco.

Bena çunbat ere bortitz baitciren Jesu-Christotan haren gorpitzçac eta arimac el-
30 garreki sofritcen citusten doloriac, haren arima seindiac berac berheciki sofritu thienac <161> anitcez handiaguac ičan tuçu; eci concebitu ičan cen mementotic hura hil arteco mementoranhokuan, beti ispirithian present uken citicin mundiaren ha-xetic mundia akaba artekan eguin eta eguinen ciren becathiac oro, eta nola alde ba-tetic bere Aitaren cien amoriua, hari eguiten ceraskoten injuriec net biciki hunkitcen baitçuten, eta beste aldetic arimen cien tendreçiac heen salbamendia garxuki desi-raracitcen baitcerakon, eta ikusten baitcien harc bere bicia heen salbaceco emanic ere, anitz galduco cela haren heriuaz prootzchatu nahi gabez, heen galciac cien des-placerra eta bere Aitaren gloriaren cien zelo edo sù seindiac, bi ahotaco ezpata batec beçala, beti bihotzça erdiratcen cirakocien, eta neholare penxa ahal daitekeen beno
40 dolore handiaguac emaiten. Horien orhitzchapenac bera,⁶² eta sofritu behar cithien

3 gorpitzcian: *gorgitzcian*.

14 socorriric: *soccoriric*.

14 bizkitharthian: *bizkirharthian*.

22 ciocie: *ciocic*.

⁶² Itzulpena guztiz literala ez denez, ez dago argi *bera* hori zer den, *berac* baten hutsa ote den; jatorrizko testuei begira ere ez da argi ageri zer den.

ppenen eta afronthienenac, azki içan çuğun hartan odol icerdiaren erakarteco eta Olivetaco baratcian agonian eçarteco. Bere bici orotan sofritu thien ppenac beti beguien aitcinian uken tici, erran dugun beçala concebitu cen instantetic hil arteranhokuan, eta hori berac erraiten diraguçu Daviten hitz hotçaz: *ene doloria beti ene beguien aitcinian da*. Hori hola denaz gueroz, erran edo endelga çiroçuğu⁶³ haren bicico egunac oro, harendaco Passioneco <162> eguna beçala cirela; bai eta orano jin behar dien gaitzçaren beha egoithiac ardura badici gaitzçac berac beno cerbait ppenagarrigorico. Eztuguia, beraz, erraiten ahal, haren bicia oro doloresco leice bat içan dela, çointan haren arima seindia beti paussuric edo thaiic batere gabe ihortzcia içan baita?

Bederaka nehor gauça horiec oro unxa piçatcen baitu eta goguan hartcen Gincoaren Semiac gugatic sofritcen thiela, eta hori amoriuetan den chahienaz eta tendrenaz, harria beno gogorraco den bihotzça nehor uken behar ci ppena eta dolore horietçaz hunkithia ez içaiteco. Lurra ikaratcen da —cioçu Seint Bernatec— harriac erditic eguiten dira, hobiac çabaltcen, templuco ezalguia urratcen, ekia eta arguiçaguia ilhuncen, munduco creatura seindimendu gabe diren oroc bere doliaren segnhaliac emaiten, gu çoiłki içanen guirea pietateric gabe guretaco sofritu diarendaco? Gure bihotzçac hunkitcera eta doloratcera utci ditçuğun eta ezkitela içan harriac beno gogorraco, ez eta ere creatura seindimenduric eztutenac beno seindimendu gabiago. Davitec erraiten cicin: *ene Semia Absalon, Absalon ene Semia, nolaz enis çuretaco hiltcen ahal! Absalon ene Semia, ene Semia Absalon!* Tendrecia natural batec seindimendu horiec eman baditu Daviti, bere seme Absalon, <163> Aitari Erressuma idoki nahiz hiltcen⁶⁴ batendaco, çunbat aboro arraçoineheki eztitugu uken behar seindimendu berac Gincoaren Semiarendaco, çoin hil içan baita gure Demoniuaaren esclabotarçunetic livratceco eta guri bere Aitaren Erressumatic parte eguiteco?

HAMAHIRURGUERREN CAPITULIA [II/7/4]

Salbaçale Jaunaren sofrikerien edo ppenen meditacionetic idoki behar dugun prootzchu edo fruthietaric bat duçu gure becathien dolia eta contricionia

Jesu-Christoren ppenen meditatcez uken behar dugun biguerren seindimendu tendre edo amorioskua —eta çoinhen pitz-aracitcera inxeatu behar baikira gu beitan— duçu gure falten dolia eta contricionia; eta iduri dici net ihiki prootzchu hori nehorc idoki diroela, ceren deusec ere ezpaitiro hobeki erakax ahal becathiaeren handitarçuna. Gaitzçaren sendotceco behar içan den erremediuaç eçagut-araci behar diraguçu nolaco cen gaitzça. Seint Bernatec erraiten dici: ô Guiçona, eçagut eçaçu nolaco içan behar çuten çauriec, heen sendotceco Jesu-Christori çaurthu içan behartu çaconaz gueroz; becathiarı çor çazcon eternitateco ppenec <164> ez besteric, deusec

9 çointan: *cointan*. 30 çoinhen: *coinhen*.

⁶³ 2.4.12. atalean diogunez, hamabi *çiroçuğu* ditugu, baina *çiroçuğu* bakar hau; ikus Bouda (1948: 611).

⁶⁴ Ez da batere arrunta aditz nagusi eta laguntzaile arteko honelako afrikazioa liburuan idatziz ageritzea.

1 ere ezteçakegucie hain unxa erakax ahal becathia çoinhen handi den, nola penxake-
tatiac Gincuari berari guiçon eguin behartu çakola⁶⁵ haren justicia divinuari guin-
dien çorraren pagatceco, eci beste guizas etcieiteçun behin ere ossoki paga edo satisfa
ahal, ceren ofenxia cerbait maneras infinito çuçon, Gincó infinito baten contre cela-
kotz, eta guiçonac etciroçun behar beçala errepara ahal eguin cien hutxa, Gincóaren
eta haren arthian liferencia infinito bat delakotz. Excusa gabe edo necessarioki erre-
paracioniaren eguiliac grado infinito batetaco içañ behar cicin, eta gauça orotan igual
edo bardin injuriua errecebitu cienareki.

10 Guiçon bere beithan lur eta haux becic eztenac mortalki ofenxatu cicin gloriaco
Erreguia; Gincóac guiçona hil-araciric ere, injuriua elukeçu erreparathia; hartaco
guiçon harc Gincó içañ behar likeci eta ofenxatu içañ denaren bardin, edo bere ppe-
nez oguena erreparatu. Cer erremedio içañen da, beraz, ofenxatu içañ den Gincó
hura bera becic eztenaz gueroz? Huntan, beraz, içañ duçu Gincóaren misericordia
mugaric gabe eta idiren dici moyen miragarri bat guiçonari barcatceco bere justiciari
oguenic eguin gabe; eci Gincóac ofenxathia içañ eta beste Gincoric ez içañ ofenxa
hura satisfa ceçakeenic, bera guiçon eguin içañ duçu guiçonac <165> sofri ahal ceçan
eta hil çadin, guiçonac Gincóac ofenxatu cienaz gueroz eta dembora berian, Gincóac
berac sofrítcen dici guiçon beçala, amorecatic eta nola ofenxia cerbait guizaz infinito
içañ baitcen, ppenac eta satisfacionia ere içañ citen haren personan merechimendu
20 infinito batetaco. Horrec eguin dici Jesu-Christoren sofrikerien edo ppenen necessi-
tathia eta clarki erakasten becathiaren handitarçuna. Hartakotz, Seint Jean Damas-
cenakuac erraiten dici, Gincóac becathiaren punitceco eternalki damnatu balitu ere
içañ diren eta ginen diren guiçonac oro, haren justicia etcela hain satisfathia içañen,
nola içañ baita Gincóaren Semiaren Incarnacionias eta hiltciacz, eta hola erranez es-
tiici sobera erraiten, bena ossoki eguia, eci Ifernuco tormentac oro eztiçu Gincó-
aren ofenxiaren hain ereparacione balioz bat, nola baita Jesu-Christoren hiltcia, hiltce
hari Jesu-Christoren Gincotarçunac çunbat-nahi becaturen ereparatceco indarra
eman derakonaz gueroz. Aldiz, Ifernuco ppena eternalec oroc, elirocie neholare be-
catu mortal batec berac Gincóaren justiciari çor dien ereparacionia eguin.

30 Hori hala denaz gueroz, Jesu-Christoren ppenen meditacionetic idoki behar du-
gun prootzchu handienetaric bat dela segur duçu, gure becatu hainbeste gosta çaz-
konez <166> nigar eguithia eta heen hazthiatcia. Jauna, ene becathiec elhorrisco co-
ronaz buria chilaraci deraucie eta gorpitzça oro açote colpuz crudelki poroka-araci;
ene becathiec eçarri cituste ciren estathian, nic eguin dicit becathia, nic eguin dicit
gaiskia oro; otoitzcen citut çure eskia ene contre altcha eta itçul bedi, har neçaçu eta
aurthiki itchassorat, eci baciakiçut çure Passione seindiaren tempesta handi hori, ni
niçala caussa jin dela. Jauna, nic nicin merechi curuce hori, nic niticin merechi ene-
taco sofritu tuçun dezohoriac, afronthiac eta injuriuac.

40 Horri daucola Seint Bernatec eguiten dici istoria bat, berari heldu balitçaco beçala,
erraiten dielaric: plaçan jokatcen ari ninduçun eta biskitharthian hiltcera condenatcen

39 balitçaco: *bali-çatco*.

⁶⁵ Frantsesezkoak orainean dakar: *se soit fait homme* (RD 4, 238), beraz ‘zaiola’ ulertu beharko da eta ez ‘zitzaiola’.

nindicien Erregueren Gorthian, nic deuz jakin gabe.⁶⁶ Erregueren Seme bacoitzçac, hori jakinic berheala bere buruco corona kentcen dici, bere abitu ederretaric bulusten eta jalguiten çaku batez bestithia, huinthutz, buria hauxtathia edo hautxez estalia, nigar marraskaz, ceren haren cerbitzcharietaric bat hiltcera condenatu duten. Bet-betan estatu hortan igaraiten ikusten dicit, estonathia baratcen nuçu, galdeiten dicit certaco hala jarri den eta ihardesten diraacie, niri biciaren conserbatceco hiltcera duhela. <167> Cer eguin behar nukéen ordian? —cioçu guero Seint Bernatec—. Nor da guičon aski seindimendu gabia eta aberia, jokuan aiticina arico dena eta oro utciric, Princiaren Seme hura lagunduco berere esthiena eta harekin nigar eguinen esthiena? Holaco ereflexioniac eguinez inxeatu behar diici meditacionian gure becathiez nigar eguitera eta heen hazthiatcera, çoinhec Gincoaren Semia hil-araci baitute.

Guiza berian Seint Ignacioc ere nahi dici Gincoari galdein deçagun dolumena, Passione seindiaren gagan eguiten tugun ereflexionetan gure burien contre samurguiten eta ahalgue, ceren gure becathiec gauça oren Naussi oroz gaguekuari hainbeste sofrí-araci derakoten. Meditacione oren haxian Seindu horrec galdeiten diena duçu, preciski, eta hartaric prootzchu idoki deçagun nahi diena.

Seindiec hori net gomendaten dicie eta hun duçu heen erranaren seguitcia, eci net prootzchoz duçu hain unxa Gincoaren bidian sartcen hassi direnen, nola bertuthian aiticinathien. Lehenic net hun duçu gure umilitathian atchikitceco, gure becathiez orhitzcia heen eguinesco dolumenareki, denaz gueroz uken ahal deçakegun arraçoinhic handienetaric bat, beti bicitceco gure burien mesperetchu eta guihauraren ahalgue handirekin. Goguan hartcen dienac Ifernia mereçitu diela <168> bere Creaçalia eta bere Naussia ofenxatu dielakotz, afrontu, mesperetzchu, injurio guciac gogotic sofrituco tici, Gincoaren majestate infinituaren contre eguin thien hainbeste ofenxaren barkamendiaren ukeiteco.

Biguerrenian gure becathien dolumen seguidaskuac emaiten diraguçu heen barkamendia uken dugula esparança handi bat; eta huna nola, gure becathien barkamendia uken dugula hobekienic segurtatu behar guitusten gaucetaric bat duçu, hetçaz uken dugun dolumen handia. Beti soguiten badereeçu dolu eta ahalguereki Gincoac ahatico tici eta eztireeçu soguinen. Hartakotz Davitec, bere becathien dolias bihotzça hunkithia, erraiten cicin Gincoari ahatz citçan eta beguiac hetaric urrunt citçan. Cioçun: *Jauna, eçagutcen dicit unxa ene inikitathia, eta ene becathia beti ene aiticinian duçu.* Seint Jeromac erraiten dici Daviten hitz hoen gagan: ene becathietaric urrunt eçaçu çure berthathia eta ene inikitathiac chaha edo eçaba itçaçu. Doctor Seindu hunec cioçu, çure becathia dolureki beti çure aiticinian baduçu, Gincoac esthiela bere aiticinian ukenen; eta eguiatz, deussecc ere estici Ginco hobeki ekarten beguien gure becathietaric urruntcera, eci ez ikusthiac beno⁶⁷ guiharec orhit ditugula, eta hetçaz net dolumen handi bat badugula, eta hara cerc <169> emanen dera-

30 ahatico: *ahatico*.

⁶⁶ Liburuan *nic deuz jakin gabe* proposizioa eskuineko perpausari loturik dago, *Erregueren Seme bacoitzçac* horri loturik, baina ez du logikarik; gaztelaniazko jatorrizkoan ez dator, baina frantsesezkoan bai, eta ongi ematen du: *cependant on prononçoit une sentence de mort contre moi dans le cabinet du roi, sans que j'en susse rien* (RD 4, 241).

⁶⁷ Bikoizketa dagoela dirudi: *eci ez eta beno* batera ditugu.

1 gun hiltceco orenian fidaincha eta boztalencia handi bat. Hartakotz tenorez aiticnetic hori eguin behar diici; guehiago orano, hola eguithia estuçu choilki igaran becathien-daco erremedio bat, bena orano hetara berris erortetic eta besteric eguitetic beguiratceco bide bat. Eci norc ere beti baitu Gincoa ceren ofenxatu dien dolumen net bici bat, unxa urrun diagoçu haren berris ofenxatcetic.

Orano net moyen hun bat duçu tentacione çunbait azki fite apartatu duten, ez ala bai, ppena edo scrupula dutenen consolatceco eta segurtatceco, eci ardura nehor artcen bada acte contricionesco eguiten, becathiaren hazthiatcen, erressolucione fermuen eguiten milatan lehen hiltceco, eci ez becatu mortalic thipienaren eguitico, 10 bere beithan sinhex ciroçu ezthiela consentitu tentacionari, çoinhen gagnan duda baitcien, eztenaz gueroz ihi jakin edo orhitu gabe, nehorc hain hazthio dien gauça batetara consentitcia. Aboro bere becathiez dolu hartcen artcia Gincoaren maitatcia duçu, eci eguiasco contricionia Gincoaren amoriotic jiten duçu, eztenaz gueroz becic ere dolumen net bici bat, nolaz naussi hain hun, hain maitagarri eta unxa cerbitzchatu içaithia merechi dien bat ofenxatu dien. Çunbatenaz ere nehorc Gincoa maithiago baitu, hanbatenaz ere hura ofenxatusco dolia handiago dici.

<170> Seint Clementez iskiribathia dela dioten liburu bathian irakurtzen diici, Joandene Petiric, orhitzcen cen aldi oroz Jesu-Christo ukatu ciela, hain minki nigar eguiten ciela, nun bertathia nigarrec erratcen baitceracoten eta macheletan behera 20 arrollac eguin. Erraiten ere dici orhitzchapen horrec gau oroz oilharraren lehen kukurukian ohetic jeiki-aracitcen ciela otoitzcetan jarteco, eta etciela gau gucian aboro loric eguiten, eta bici içan ceno hala eguin ciela. Seindu handi harc uken cien doliaren ukeitera inxeatu behar diici eta dudarc gabe, otoitzçan eta beste orduz eguiten ahal dugun gauçaric prootzchossena duçu ardura acte contricioneskuen eguithia, becathia hazthiathuz deliberatcen dugularic fermoki milatan hiltcia, becatu mortal bat eguinen dugun beno lehen, eta Gincoa garxuki otoitcen dugularic bereganat dei guitçan hura ofenxa beno lehen. Jauna, etçaçula permeti deuzec ere çureganic behin ere separa neçan; certaco dut bicia çure cerbitzchatceco becic? Hartaco choilki nahi dicit dei neçaçun çureganat, ô ene Gincoa, çu ofenxa citzçadan beno lehen.

30 <171> **HAMALAUERREN CAPITULIA** [II/7/5]

Gincoaren amoriaren seindimendiaz

Jesu-Christoren ppenen meditacioniac edo consideratciac gutan pitz-araci behar dien hirurgerren seindimendia duçu Gincoaren amoriua. Deuzec ere estici hobeki gure bihotzcetan amoriaren sùia pitzten, eci ez bestec guretaco duten amorio handiaren eçagutcia eta halaz, ariman, goguan erabilten dienian aicinaz Jesu-Christoc bere Passione seindian erakaxi derakon amorio handia, amorioz eta ezkerrez hain tendreki maitatu dienaren eretcerat bere buria berothia seinditcen dici. Joandene Joannec erraiten dici: *Gincoac guretaco uken dien amoriua agueri dela bere Seme ba-* 40 *koitzçaren mundura igorthian, hartçaz bici quinten amorecatic.* Seint Lukec, aldiz, minço delaric gure Salbaçale Jaunaren Tranfiguracionian igaran ciren feitez, noiz eta ere Eliaz eta Moises haren sahexetan aguertu baitciren, deitcen dici bere Passione seindia, amoriuetan den handiena. Eliaz eta Moises hareki minço cirela cioçu, Jeru-

salemen heldu behar ciren gauça handiez, eta dudaric gabe deitzen dici arraçoïn handireki Ginoaren Semiaren heriotcia amoriuetan den <172> handiena. Lehenic, bere exaiendaco hil celakotz Salbaçale Jaunaren erranera: *amoriuaren seghaletan den handiena duçu, bere adiskidendaco biciaren emaithia*. Bena Salbaçale divinuaren amoriua orano aitcinago dihaçu: bere exaiendaco biciaren emaiterano. Eta Joandene Paulec cioçu: *Jesu-Christoc guretaco hiltcez becatore guinen demboran, handiski erakaxi diela guretaco cien karitathia*.

Biguerrenekoric, justoki heriotce hori deitathia duçu amorio ecinago handi bat, ceren justiciaric garratzenaren a[ra]ura⁶⁸ ere, Jesu-Christoc bere Circoncisionian ichuri cien odoletic chortela bat bera eta Olivetaco baratcian ichuri cien gotera bat bera, edo bestagnez gure arerosteco eguin çukeen gauçaric thiþiena, aski çukeçun mundiaren eta —Seindiec erraiten duten beçala— mila munduren ar-erosteco, ceren Gingo cenaz gueroz harc eguiten cithien gauçaric thiþienac ere baliostarçun edo precio eta merechimendu infinito batetaco baitciren. Hargatic, haren huntarçun infinitua gure salbatceco azki çatenaren eguithiaz etçuçun content ičan, bena nahi uken dici eman bere odola guretaco asken chortalanokuan. Joandene Paulec, amorio hortçaz minço delaric, deitzen dici amorio sobera handi den bat; eta eguiaz, amorio hori nehorc erran eta penxa ahal diroen beno infinitoki handiago <173> duçu. Zakaria Prophetari, Joandene Joanne-Baptistaren Aitari, aldiz, etciakoçu aski erraithia, Ginoac Jesu-Christoren personan mundiari eguin dien gracia jiten çaukula Ginoaren misericordiatu, bena erraiten dici haren misericordiaren herczetari⁶⁹ jiten dela.

Nor dauke hainbeste maitatu guithiena maitatu gabe? *Maitha deçagun, beraz, Ginoa* —cioçu Joandene Joannec— *eci lehenic Ginoac maitatu guitici*. Guc ere, beras, gure aldetic maita deçagun eta haren huntarçunari eta tendreciari ihardex eta inxea guiten gure amoriuaren hari erakastera, harc guri beria erakaxi deragun beçala.

Eguiasco amoriuaren poroancha segurra duçu maite dienaren amorecatic anitz sofricitia, eta Jesu-Christoc eguin dici hori guregatic, eta hara cerc erran-araci derakon Seint Ambrosiori: aboro çor dicit, beras, Jauna, çure Passionari, çointçaz arerossi bainuçu, eci ez çure boteriari, çointçaz creatu bainuçu; eci çunbat-nahi handi ičan den creatcian eguin deradaçun hunguia, deuz ere etçauçu gosta çure ahoco hitz bat becic, bena ene edo guiçonaren arerosthian gusta çauçu mila afrontu, mila dezohore, mila ppena, azkenekotz çure odola asken chortalanokuan. Hainbeste guretaco eguin dienari amoriosco obrez ihardex deçagun, eta Joandene Joannec <174> erraiten dien beçala *maitha deçagun Ginoa, ene haur maithiac* —cioçu— *ez elhez eta mihiz, bena obraz eta eguiaz*. Gure amorecatic mezperetchiac sofritut, Ginoaren Semiac erakaxi diraguçu maite guintheta; guc ere, gure aldian haren amorecatic mezperetchiac desiratuz, eta mezperetchatu içaiteco ocasionen gogotic eta placerreki erecebituz, erakax deçakogun gure amoriua. Bere amoriua orano era-

21 misericordiaren: *miseicordiaren*.

⁶⁸ Liburuak dakarren *aura* hutsa dela uste dugu; ez dago honelakorik batere liburuan eta aldiz, genitiboa + “araura” egitura usu ageri da; jatorrizkoak honela dio: *era justissima satisfaccion de todo rigor de justicia* (II, 381) / *cette mort est appelée justement excès d’amour, parce qu’à la rigueur une seule des gouttes du sang...* (RD 4, 247).

⁶⁹ Jatorrizkoan *entrañas* / *entrailles* (RD 4, 247); ikus Jainkoaren miserikordiaren hesteen gai hau 396-n ere badela.

- 1 kaxi diraguçu guretaco bere Aita Eternalari sacrificiotan ofrituz; guc ere guria era-
 kax deçakogun guihauren hari osso-ossua ofrituz, gure burien hari emanez, gure bi-
 hotzcen ossoki haren ezkieta eçarriz, amorecatic gauça gucietan gutçaz eguin deçan
 bere borondate divinuaren aravera. Hortan nehorc eçagutcen dici eguiasco amo-
 riuu, ez aldiz ahoz erraithian: Jauna, maite citut; eta senxu hortala explicatcen ticie
 Eliçaco Aitec Joandene Jacobe Apostoliaren erran hoc: *pacenciac obrac perfeit erren-
 datcen thiela*. Eci çoinhec ere bessarkatcen baititu placerreki ppenac, umiliacioniac
 eta nahigabiac norbaiten amorecatic, erakasten dici hura maite diela, haren amoriua
 obraskua dela eta eguiaskua, holaco occasione ppenasketan direnaz gueroz agueri
 10 —dieten beçala— eguiasco adiskidiac.
- Horra, beraz, orano Jesu-Christoren Passione seindiaren meditatcetic idoki-
 tera inxeatu <175> behar dugun frutu edo prootzchu handienetic bat, eta hartaco
 otoitzçan ardura inxeatu behar diici, erraitetic jiten guiren maneran, amoriosco ac-
 tuen eguitera. Oroz gagnetic finka guiten gure bihotz oroz gure burien Gincoari
 oferitcera, gutçaz eguin deçan nahi diena nahi dienian eta nahi dien beçala; gure is-
 pirithian hartuz gauça eta occasione ppenossac oro, bedera-bedera ernessoli deçagun
 hetan gure burien Gincoaren ezkura uztera, eta eguin actac gogotic bessarkatez Gin-
 coaren borondathiac occasione hetan gureganic galdatcen thiela uzte dugun gauça gu-
 ciac; eci hola eguithia net prootzchoz duçu eta perfeccioneco bidian aitcina-aracitcen
 20 guitici, eta erakasten Gincoaren amoriuas bihotzçac unxa bethiac ditugula.

HAMABOSTGUERREN CAPITULIA [II/7/6]

Gincoaren eretceraco ezkerresco edo erremesthiamendusco seindimendiaz

- Jesu-Christoren Passioniaren Misteriuen meditatcian uken behar dugun laur-
 guerren seindimendia diagoçu Gincoaren alderaco ezkerrian eta haren erremesthiat-
 cian. Cer —cioçu Seint Augustinec— gure ispirithiac penxa diro, mihiac erran diro,
 <176> lumac iskiriba diro hoberic, hitz hoc beno: GINCOA DELA ERREMESTHIATU?
 Nehorc etciroçu deuz laburragoric erran ahal, ez maitagarriagoric inçun, ez goragoric
 endelga, ez prootzchosagoric eguin ahal Gincoari eskerren emaithia beno. Gincoac
 berac ere beti hainbeste plazer hartu dici guiçonon ezkerretan eta heen erremesthia-
 30 mendusco sendimendietan, nun cerbait favori berheci eguiten cienian bere populiari,
 nahi baitcien canta ceçakoten berheala eskerresco edo laudoriosco cantica bat. *Emoçu
 Gincoari* —cioçu Davitec— *laudoriosco sacrificio bat* eta iskiritura seindia, Patriarkec
 eta Iseraeleco haurrec cerbait hungui berheci Gincoaganic errecebitu onduan can-
 tatcen citusten cantikez bethia diagoçu.

Seint Jeromac erraiten dici, Judiuec, aicinekuec ondokuer erakaxis, sinhestetan ci-
 rela Erregue Ezechiasen eritarçuna —çointaric hiltcer baitcen— Gincoac igorri cera-
 cola punimendutaco, ceren miraculuz libratu içan onduan bere exai Assiriennen armada
 ikaragarritic Jaunaren Ainguriaz —çoinhec hetaric bederatcitan hoguei eta bost mila⁷⁰

7 çoinhec: *coihhec*.

⁷⁰ Jatorrizkoak honela dio: *ciento y ochenta mil / cent quatre-vingt mille* (RD 4, 251).

soldado gau batez hil uken baitcien—, etcielakotz Gincoa erremesthiatu laudoriosco cantica batez. Eta Seint Augustinec, minço delaric Jesu-Christoc sendotu cithien hamar lepraciez, erraiten dici mundiaren Salbaçaliac sendotu onduan, erremesthiatcera <177> jin cen bakoistça laudatu ciela eta besten esker gabiaz samurtu cela. *Etcinetena hamar chahathiac edo sendothiac içan* —erraiten dici Jesu-Christoc—, *nun dira beste bederatciac?* Estea itçuli estranger edo nunbaico hori becic, Gincoari gloria errendatcera edo Gincoaren erremesthiatcera? Ezkitela içan hec beçala eskergabe, Gincoaren eskutic errecebitcen ditugun hunguiendaco, eta guehienic orano haren hunguietaric handienaren, çoin baita guretaco guiçon eguithia eta Curutce baten gagan hiltcia. Çuhurrac ere erraiten dici: *orbit citeste beti ciendaco ihardexi dienac eguin de-raucien graciaz, eci bere arima eman du ciendaco*. Jesu-Christoc biciaren gostuz bermatu eta pagatu dici ciendaco.⁷¹ Justo duçu hain hungui handiarendaco esker ossoki handi bat uken eta ekar deçagun, eta deusec ere esteçagun behin ere ahatz-araz.

Seint Thomasec cioçu gu beitan ezkerac edo erremesthiamendiac hirur sendimendu eçarten dutela. Lehena dela gure bihotzcian errecebitu dugun hunguiac merchi dien estimiarene ukeithia, eta hunguia eguin deragunaren ercerat eskerresco affeccionetan sartzcia. Biguerrena huntarçun eguin deragunaren mihiz erremesthiatcia eta laudatcia. Hirurguerrena hungui eguilari gure aldian hungui eta placer eguithia. Inxea guiten Passione <178> seinduco Misterio orenen gagan, eskerresco hirur acto horien eguitera; lehenic finka guiten gure bihotzcian estimusco seindimendu handiric eçartera, haren Passione seindiaren Misteriuec bere beitan cerratcen edo atchikiten duten gure eretceraco huntarçun ispiritalac,⁷² eta bederaka examinatuz heen medios errecebitu ditugun graciaz; heen consideratuz edo meditatuz bicikiago gu beitan pitz-araz deçagun dugun obligacionia, gure indar oroz beti Gincoaren cerbitzchatceco; guero inxea guiten mihiz Gincoaren laudatcera eta glorificatcera, Joandene Pauleren erran hoen aravera: *oferi deçagun beras beti Gincoari Jesu-Christos laudoriosco osthia bat*; erran nahi baita, espagnen fruthia —çoinhec laudatcen baitute haren icen seindia— eta desira deçagun mundu oroc lagunt guitçan haren erremesthiatcen; finian, inxea guiten gure obrez ihardestera hainbeste hunguiri, eta hartaco, ossoki haren ezku seindietan jar guiten azken capitulian erraiten guindien beçala eta ofri gazkion osso-ossua.

Seint Bernatec erraiten dici meditatcen dugun misteriokal goguan hartu behar dugula, Jesu-Christoc erraiten dauzkula Apostolier huinhac ikuci onduan erran cezten hitz berac: *badakicea cer den misterio haur?* Badakicea cer den gracia, çointçaz creatu, arerossi, guiristinho <179> eguin içan baitcirete? Helaz! Ala baitugu guti eçagutcen Gincoac cer eguin dien guretaco, eci unxa endelgatcen banu, ô ene Gin-

7 içan: *ican*.

⁷¹ Jatorrizkoan *salio Cristo por nuestro fiador, y pagó por nosotros dando su sangre y su vida* (II, 383) / *Jésus-Christ a répondu et payé pour nous; il lui en a coûté la vie* (RD 4, 252). Nabarmena da hor *gostu* 'kostua' dela, Jesukristori biziaren kostua edo galera ekarri ziola bermatze eta ordaintze hark.

⁷² *haren* eta *ispiritualac* arteko egituran aditza elipsian da, baina ez da aise zein aditz den jakitea; ez dugu uste ezartera denik, eskertze kutsua beharko bailuke eta ez dakigu *examinatuz* ote den ere; jatorrizkoak ez du argitzen: *lo primero, reconociendo con el corazon la grandeza de tales, y tantos beneficios, como en cada misterio se encierran, y estimándolos en mucho* (II, 383-4) / *appliquons-nous premièrement à produire dans notre cœur de grands sentiments d'estime, pour tant de bienfaits que renferme chaque mystère; et examinant en détail toutes les grâces que nous en avons reçues, et que nous en recevrons jamais...* (RD 4, 252).

1 coa, guiçon eguin cirela eta curutce bathian hil ene amorecatic, horren goguan hartzcia azki lukeçu ene bihotzçaren ossoric çuri eman-aracitceco eta çure amoriuan ene hourt-aracitceco, eta hori lukeçu eguiasco guiristinho batec uken behar lukeen eçagutça eta eskerra.

Seint Chrisostomac ereflexione net prootzchoz bat horri daukola eguiten dici eta cioçu, cerbitzchari hun baten eguitatia dela, Naussiac hari eta bester eguiten dien graciez berari eguiten derasconez beçanbat esker ekarthia, eta hetçaz bera choilki erremesthiatcera obligathia bailis beçala.⁷³ Hola eguiten cicin Joa[n]dene Paulec erraiten cienian: *maithatu nien*⁷⁴ *Salbaçaliac enetaco bere biciaren emaiterano*; eta arraçoïn handireki cioçu ber Seint Chrisostomac Apostolia hola minço cela eta batbederac hola ber erran dirogula, Jesu-Christoren heriotcetic bakoitzçac haren choilki hil bailiz beçanbat prootzchu idokiten dienaz gueroz. Hala nola ekiac arguitcen bainu, ni becic besteric arguitcen ezpailu beçanbat, eta ekiac niri emaiten dien arguia bester emaiten dienac ezpaitu hertzcen, bena orano cerbait maneraz emendatcen baitu, ceren hec arguituz ene behar-ordian laguntceco ahaletan <180> eçarten baititu; orobat ere, Gincoaren Semiaren Incarnaccionia eta heriotcia enetaco hain prootzchoz duçu, choilki enetaco guiçon eguin eta hil bailis beçain. Nic beçala bestec hartaric ukeiten duten prootzchiac estici enia hertcen, bena orano emendatcen dici, ceren eguiten baitu maita neçaten eta lagunt bere otoitzce eta exemplu hunez Celuco bidian, jardirexi nahi dudan gloriaren merechitceco.

Aboro, Gincoaren amoriua, gutaric batbederaren maitatceco dien amoriua, besteric batere maitatcen ezpalu beçain handi duçu, eta Jesu-Christo, borondatez eta amorioz guiçon bakar baten favoritan behar ičan balis, sofritceco ororen beçain gogotic ekarria çukeçun eta Seint Chrisostomac cioçu, bakoitz baten eguinen ciela ororen eguin diena. Eguia duçu orano Gincoa nitçaz bakarki orhitu dela eta bere beguien aiticnian atchiki niela guiçon eguin ičan denian, eta curutcian hiltcian bethierez guerosco amorio batez maitatu niela, berac erraiten dien beçala Jeremia prophetaren ahotic, eta bolontroski hil dela biciaren niri arerosteco, guiza batez, nun bere beitan batbederac hartu behar baitugu Gincoaren Semiace bere Passione seindian guiçon gucier ein thien hunguiac, berharen choilki eguinac bailira beçala eta sinhexi, Jesu-Christo huntarçun <181> heen eguitera ekarri dien amoriua batbederaren hain handi dela, besteric maitatu ezpailu beçala, eta erran Joandene Paulereki: *ni maitatu nienac eta enetaco hil denac*. Horiec oro manera hortan nehorc piçatcen edo consideratcen thienian, sendituco dici bere beitan pitzten ezkerresco eta amoriosco sendimendu handiric Salbaçale divinuaren alderat, çoinhec beti maitatu baikitu bethieresco edo seculaz guerosco karitate batez.

6 hun: *bun*.

9 Salbaçaliac: *Salbacaliac*.

19 Celuco: *Celuço*.

33 enetaco: *eneketaco*.

⁷³ Hona jatorrizkoa: *es afecto y sentimiento de siervo fiel, estimar los beneficios de su Señor, que son comunes á todos, y agradecerlos como si á él solo se hicieran, y él solo fuera el deudor, y estuviera obligado á satisfacer por todos ellos* (II, 384) / *il est d'un bon serviteur de faire autant de cas des grâces que son maître lui fait en commun, et d'en avoir autant de ressentiment que si elles n'étoient faites qu'à lui seul, et qu'il fût chargé lui seul de l'obligation et de la reconnaissance* (RD 4, 253-4).

⁷⁴ Aditza "hark ni" Nor Nork da: *nu + -en* erlatiboa: "maitatu nauen Salbatzaileak enetako bere bizia emateraino".

Seindiec orano erraiten dicie, Gingoac galdeiten deragunian harc eguin hunguiez 1
 erremezthia deçagun, ezthiela hori manatcen gure ezkerren beharric dielakotz, bena
 choilki nahi diela hura erremesthia deçagun, gracia berriric errecebitcia merechi deça-
 gun. Seint Bernatec erraiten dici ezkergrafia aice⁷⁵ bero bat dela, çoinhec agortcen eta
 idortcen baitu Gingoaren misericordiaren ithurria eta thapatcen haren gracien bi-
 dia; eta nola Gingoac hunguiric eguin gabe uzten baititu guiçon ezkergrafia eta hun-
 guiac ahazten tuztenac, halaber hunguiz betatcen tici ezker emaiten ekarten dutenac
 eta hura behar beçala erremesthiatcen dutenac. Itchassua —çoin baita hour orenen
 ithurburia— ouhaitzatarat⁷⁶ itçultcen tici hetaric joaiten çazkon hourac, eta Gingoac
 —çoin ditugun dohain eta gracia orenen ithurburia baita— gracia eta dohain hec 10
 abororeki <182> berris emaiten dirauzkiguçu, noiz eta ere fidelki erremezthiatcen
 baitugu hareganic uken tugun hunguiez.⁷⁷

HAMASSEIGUERREN CAPITULIA [II/7/8]

Jesu-Christoren bicitciaren eta ppenen meditatcetic idoki behar dugun frutu edo prootzchuric handiena dela, haren imitacia edo haren exemplien seguitcia

Jesu-Christoren bertuthen seguitcia duçu, guc azkenekotz haren Passioniarene med-
 itatcian goguan uken edo hartu behar dugun eta hartaric idokitera inxeatu behar
 guiren prootzchia. Seindiec erraiten dicie Gingoaren Semia jin dela mundura berhe-
 ciki bi gauçarendaco. Lehena, bere heriuaz eta ppenez gure arrerozteco; biguerrena,
 guri emaiteco bertuthe orenen molde edo exemplu perfekt baten, eta guri bere exem- 20
 pliaz heen segui-aratcitceco. Hartakotz, Apostolieki asken eguin cien auharian hain
 apal humiliathuric, belhaurico heer huinhac ikuci onduan, berheala erraiten direçu:
eman derauciet exemplia, nic eguin dudan beçala eguin deçacien. Ordian erakaxi cera-
 guna eguin behar guinduela haren imitacionetan, endelgatu behar ci haren beste obra
 edo accione oroz.

Joandene Petiric hori erakasten diraguçu <183> erraiten dienian: *Jesu-Christo hil*
da guretaco, cier exemplu bat utciz haren urhaxac edo exempliac segui cintçaten eta ho-
 rrec erran-araci dirakoçu Seint Augustini, Jesu-Christoren curutcia eztela choilki hil
 den ohia,⁷⁸ bena dela orano peredikatheia,⁷⁹ çointaric peredikatcen baiteragu bere
 exempliaz cer eguin behar dugun; eci çunbat ere haren bicia içan baita bertuthiaren 30
 molde perfekt bat, iduri dici bere bician erakaxi cerauzkigunac oro bere obrez, ezcolez
 bere Passionian nahi uken thiela elgargana bildu, eta gradoric gorenian huntan oro

17 hartaric: *hartariç*.

⁷⁵ Zuberoan bezala, liburuan beti *h* gabe ageri da *aice* (260, 261 bi aldiz, 264, 290 bi aldiz, 414).

⁷⁶ Liburuak *ouhaitz-atarat* dakar; bertan ez da ohikoa atzizkia hitzaren bukaerako “-tz” digramari lotzea, “-tzç” edo “-tzc” da usuena; kasu honetan “uhaitz” da elea, digraman bukatua eta inprimategiko hutsa gertatu dateke <zt> horretan.

⁷⁷ Erlatiboko perpausetako aditz iragangaitzek eraginik, *itchassua* eta *Gincoac* ergatiborik gabe ditugu.

⁷⁸ Jatorrizkoak *cama* / *lit* dio (RD 4, 265).

⁷⁹ Jatorrizkoak *catedra* / *chaire* dio (RD 4, 265).

1 aguer-araci guiza batez, nun haren ppenen meditatcetic idokitera inxeatu behar guirena baita, haren bertuthen seguitceco desir handi bat. Hartaco behar diici haren bertuthe guciac bedera-bedera aicinaz goguan erabili, bihotzcian heen jardirexi nahisco desir handi bat eçarri, eta heen seguitceco erressolucione azkar bat hartu, eta hazthio eta odio seindu bat heen contrecto biciuendaco.

Orai berian Jesu-Christoren umilitathia consideratuz edo goguan erabiliz, nola Gincoco celaric bolontroski guicoenen mezperetzchien eta dezzohoren⁸⁰ pian jarri den, behar diici gure burien mezperetzchu handi bedera hartu gure bihotz oroz, guicoenez ezteçaguten behin ere ohorezco, estimuzco seghaleric ekar, eta deliberatu afrontu
10 eta injurio suerte ororen <184> ez choilki gogotic sofritceco, bena orano placerreki cerbaitetan Jesu-Christoren idurico içaithiagatic. Behar diici orobat Gincocoaren Semiaren pacencia consideratuz, hartu erressolucione bihotz ossoz hel ahal nahigabe ororen erecebitceco, bai eta desiratu occasioniac hel diten eta Gincocoari galdein, haren Semiaren eguiasco imitaçaliac edo seguicoaliac içaithiagatic.

Seint Bonaventurac erraiten cicin: Jauna, eztcit nahi cerbait dolore eta çunbait çauri gabe bici, çauris beteric ikusten citudanaz gueroz. Eta ber maneran beste Jesu-Christoren bertuthec oroc goguan erabili behar dicie, hala nola obedienciac, ezti-
tarçunac, garbitarçunac, praubeçiac, sobrietathiac; eci oro Jesu-Christoren bician eta ppenetan clarki agueri tuçu, eta gure bihotzcetan heen obratceco eguiasco desir baten
20 hartzcera inzeatu.

Bestalde, huntan behar ci gauça bati gogua eman eta deja hartzçaz beste leku bathian cerbait erran diici, eta hura duçu meditatcen dugun bertuthetan gagnan behar dugula bedera-bedera goguan erabili eta pitçatu bertuthe hetaric batbederaren seguitceco hel ahal dazkigun ppena edo puchulu guciac, eta heen placerreki Gincocoaren amorecatic erecebitcera erressolitu.

Orai berian umilitathiaren gagnan meditatcen baduçu, goguan hartu behar tuçu <185> cazu edo occasione liferentac, çointan mezperetzchathia içan baitzcitake, ha-
xetic mezperetzchu thipiac eta guero çoin ere iduri baitçuçu aboruenic gaizcituco çautçula, eta heen gagnan umilitatesco eta apaltarçunesco edo ezdeustarçunesco actac
30 eguin, eguiaski heen sofritceco ocasionian edo bidetan baitcina beçala. Gauça bera eguin behar duçu pacienciaren, mortificacioniaren, gauça ororen gagnan indiferent edo ezachol içaithiaren, Gincocoaren borondatera egoithiaren eta beste bertuthe ororen eretcerat, eci hala eguinez bertuthe —çoinhen ere gagnan meditatcen baituçu— emeki-emeki ariman sartcen duçu, han erruac eguiten eta haren contrecto biciuec indarrac galtcen ticie, eta nehor hola preparatu denian, bertuthia obratu behar denian, haren obratcian idireiten diren ppenac ihikiago garaitcen tici, eta meditacionian nehorc hartcen thien desir eta delibero guciec, chedetaco uken behar dicie bertuthiaren seguitceco aizatarçun haren jardiresthia.

Horra Gincocoaren Semiaren Passioniaren eta bicico Misteriuen gagnan frangoki
40 eta preciatuki luçaz meditatceco moyena, eta eztuçu nehor arraçoinhcki erran diroe- nic eztakiela meditacione hori nola eguin eta nola hartan gagnan luçaz goguaketa,

24 ahal: *hahal*.

26 behar: *hebar*.

33 baituçu: *baitucu*.

40 eztuçu: *eztucu*.

⁸⁰ Ez da liburu guztian beste <zzo>-rik ageri, bakarra da, gaineratekoan <zo> da liburuak daka- rrena.

hainbeste seindimendu hun erakaxi dugunaz gueroz, çoinhen gagnan mement oroz <186> nehor penxaketa baitate.⁸¹ Erraiten dicit aboro, gure ispirithiaren eta bihotzçaren seindimendu hunez hobeki berotceco hun dela nehorc meditatcen dien misterio-
kal eta seindimendukal, sei gauça hoen goguan hartzcia. Lehena, nor den Passionian
sofritcen diena. Biguerrena, çunbat sofritcen dien. Hirurgerrena, çoinhen pacienki,
umilgui, eztiki eta amoraxuki sofritcen dien. Laurguerrena, certaco sofritcen dien.
Bostguerrena, norc sofri-aracitcen derakon eta azkenian, ceri daucola eta cer desse-
netan. Seindiec ordenarioski erakasten edo proposatcen derauzkiguten sei pundu ho-
riec cerbitzcha dieisteçu luçaz ereflexione net prootzchossic eguiteco. Bena ezkindu-
keen ordian Ginoaren Semiaren bicitce eta exemplu seindien gagnan goguaketen
eguithia becic,⁸² hetan azki lukeçu gure bici orotaco, eta hori bi arraçoinhez: lehena,
ceren hetan bertuthiac oro idireiten baititugu eta nola oren beharra baitugu, oro
aldi aldisca mediatu behar tiici. Biguerrena, ceren goguan erabili nahi baitugu ber-
tuthekal haren jardiresteco hel ahal daisteen ppena eta puchulu guciac, eta hetan go-
guaketacia seguitu, heen⁸³ ez choilki Ginoac hala nahi dielacotz, bena orano place-
rreki eta allegueraki heen errecebitcera gure gogua erakar artekan. Eztuçu bertutheric
batere bici guireno certan medita eztukeenic.

<187> Erran dieiteçu ere, seindimendu hun erran tugun hoc net balioz eta neces-
sario içanic ere, orotarar ere Ginoaren seguitceco edo imitatceco seindimendia oroz
gagneco dela, ceren besthiac oro bereki baititu eta bertuthe oren actac oro hartan
idireiten baitira eta halaz, Ginoaren Semiaren imitacia edo seguitcia, eguiatz errai-
teco, eztuçu seindimendu amoraxu, igaran capitulietan minçatu edo erran dugune-
taric bat, bena lehenago seindimendu hun hec oro laburski bere beitan cerratcen eta
bessarkatcen tici, çointan baitago guiristinhotarçunaren perfeccionia. Hartakotz, Je-
su-Christoren biciaren eta ppenen meditacionian goguan finkienic hartu behar den
gauça duçu, haren exemplien seguitceco dessein osso eta azkarren hartzcia; horra
certan doon meditacione suerte hortaric idokitera inxeatu behar dugun prootzchu-
ric handiena. Bena hartaco batbederac behar ci bortitzkienic fincatu Jesu-Christoren
bertuthtaric beharrenic dienaren seguitceco ernessolucioniarene gagnan, hec bere go-
guan luçaz atchikiz, heen gagnan actac eguinez, bertuthe heeganaco affeccionia edo
amoriua bihotzçian unxa har artekan, eta heen contrecto biciuac eta passione gaiz-
tuac flaka artekan; eta nehor beharrenic dithien bertuthen jardiresteco desseinhian
unxa jarri onduan, guero beste çunbaiten chede berian <188> bederaka jardirestera
inxeatu, eta dudaric gabe hobe duçu eta prootzchozago manera edo methoda horren
atchikitcia, ecin ez meditacionian anitz gauçaren bessarkatcia edo goguan erabilthia
eta oren gagnan arhinzki igaraitia.

⁸¹ Aditz nahasketa gertaturik, **edin* beharrean *izan*-en etorkizuna baliatu da; berdin gertatzen da 202-ko *çointçaz nehor balia baitate* adibidean.

⁸² Jatorrizkoak honela dio: *y aunque no hubiera otra cosa, en solo el postrero afecto de la imitacion tenemos materia para toda la vida* (II, 391) / *mais quand nous n'aurions point d'autre sujet pour nous occuper que l'imitation du Fils de Dieu, il y en aurait assez pour toute notre vie* (RD 4, 268).

⁸³ Zintzilik gelditu dateke lehen *heen* hau eta ondotik datorren *heen* horren erreferentziakide dela dirudi.

HAMAÇAZPIGUERREN CAPITULIA [II/7/9]

Çointan çunbait exempluz fincatcen edo erakasten baita Gingoari çoinhen laket çakon Jesu-Christoren ppenen meditatcia

Silvestre deitcen den Autor batec cioçu gure Jauna Celurat igaran onduan, Maria Magdalena joan cela deserty batetarat, nun bici ičan baitcen hoguei eta hamabi urthez. Gingoac haxetic nahi uken ciracoçun erakaxi han cer eguin behar cien Gingoari hobekienic placer eguiteco. Hartaco igorri cicin Ainguru bat Seinda hura çaguen lekiaren borthan curutce baten landatcera, amorecatic Seinda harc curutce hura beti beguien aitcinian atchikiz, ispirithian ere beti present uken citçan curutcian igaran ciren Misterio adorarriac eta hala, deserthian bici ičan cen dembora oro empleatu cicin bere Salbaçale eta Naussiaren herio eta Passioniaren beti meditatcen.

<189> Ludolph Saxakuac erraiten dici guiçon seindu batez —çoin desserthian bici baitcen eta Gingoari aboruenic placer eguin ceçaketen gaucen goguan atchikitcia eta complitcia desiratcen baitcien—, egun batez ussatu costumano otaitzcen cielaric, Gingoac nahi uken cirakoçun erakaxi cerc hobekienic placer eguinen cerakon; Jesu-Christo aguertu citciacoçun çauriz edo plagaz beteric eta curutce net pitçu batez kargaturic, eta erran ciracoçun: ene cerbitzchariec eguin ahal deçakedaten placer handiena, curutce hunen karreatcen laguntcia duçu eta hartaco, aski dicie borondatez ene laguntcia sofritu ditudan ppenetan eta heen bere bihotzcian minki seinditcia.

Seint Vicentec, Seint Antonioc eta Surius Autorrac erraiten dicie Seint Edmondez, Cantorberico Archaspikiaz, latinian istudiatcen hassi cen demboran Oxfordco Escoletan, egun batez, ber bera passeatcen celaric landa batçutan bere ispirithia goguaketa seinduz beteric, haur gaste bat aguertu citçacola, çoinhec Jesu-Christo cela endelgaraci baitceracon; oroz gagnetico gomendatu ceracola haren bicico eta hiltceco misterio çunbaiten gagan egun oroz meditatcia, eta segurtatu ciela hala eguithia anitz baliatuco citçacola Demoniaren tentacioner edo finecier bihurtzceco, eta heen contrecto bertuthe suerte <190> ororen jardiresteco eta seinduki hiltceco. Edmond gasthia consoluz eta gortarçunez beteric bere jaunaren miraculusco aguertce hortzçaz, hantico harat Gingoaren Semiaren bicico eta Passionecco Misterio sacratu edo seindu çunbaiten gagan, ax oroz mediatu cicin eta meditacione hartzçaz jardirexi citcico hitzeman ičan çazcon socorriac oro.

Iracurten diici Seint Dominicaren fraiden istorian, fraide batec gaztedanic uken ciela Gingoaren Semiaren Passioniarendaco devocione berheci bat, guerorat ere beti atchiki ciela guiza batez, nun egun oroz misterio heen gagan meditatcen baitcien, eta Jesusen çauri edo plaga sacrathiac adoratcen, plaga bacoitzçaren gagan erranez Eliçaren hitz hoc: *adoratcen citugu, ô Jesu-Christo, eta benedicatcen citugu ceren mundia curutce seindiaren medios arerossi baituçu*. Bost aldiz belhauricatcen cela adoracionesco acto horren eguithian; aldikal paterra erraiten, Gingoari galdeinez placer ceracon eman haren beldurra eta haren amoriua, eta Gingoac erakaxi cicin gracia hautu eta berheci edo handi batez çunbat laket citçacon devocione hora. Egun batez meditacionian celaric Jesu-Christo aguertu citciacoçun; gomiatu cicin haren plaga sacrathien estitarçunaren goçatcera eta fraide seindu horrec, errespectu handirekin <191> ahua plaga seindu hetara hurrandu onduan, betan hain estitarçun eta goço

edo contentamendu handias arima bethia uken cicin, nun hantic harat Gincoasco 1
 etciren gauçac oro iduritcen baitcitçazkon karax eta okatztagarri.

Iracurten diici guiristinho captivo batez —çoinhec baitcien devocione berheci
 bat Jesu-Christoren Passione seindiaren eretcerat— beti hura goguan çaucolacotz
 triste çuçon eta ardua nigarrez ciagoçon. Bere Naussiac çunbait aldiz galdeiten ci-
 racoçon cerc hala tristatcen cien eta certaco etcen besthiac beçala allegueratcen; beti
 ihardesten ciracoçon etçaitেকেলা beste guisaz ičan, ceren Jesus bere Naussiaren Pas-
 sionia bere bihotzcian imprimathia ekarten baitcien. Turco edo mairu Naussi harc
 arrapoztu horren gagan erreflexione eguinic, haren errana eguia cenez jakin nahis,
 hil-araci cicin, bihotzça idoc-araci eta erditic erain; bihotz hartan idiren cicien cu- 10
 rutciaren imagina net unxa eguina. Mairu hura gauça miragarri horrec hanbat hun-
 kitu cicin, nun berheala eguiasco federat conbertitu baitcen.

Azken Istoriaren arauxuco bat eguiten dicie Seinta Cleras, çoinhec bere bici gu-
 cian baitcien devocione berheci bat Gincoaren Semiaren Passione seindiarendaco,
 eta hil onduan idiren ciracocien bihotzçaren gagan alderdi bathian curutciaren
 <192> imagina net unxa eguina, itceki, lançareki, espoinzxareki eta canaberareki, eta
 bihotzçaren beste alderdian, açothiac, habia edo pilarria eta elhorrisco corona, eta ho-
 rriec oro ikusten ticie egun orano Montefalconen Italietan, nun beiratcen baita gauça
 miragarri eta araro⁸⁴ hori.

10 hil-araci: *hil-ataci*.

⁸⁴ 154-n *arraruenez* dakar; liburuan aldaera bakoitzaren adibide bana dago.

IV. COMMUNIONE SEINDIAZ

Communione Seindura hurrandu behar dela arimaco chahutarçun handi bateki, ez choilki becatu mortaletaric, bena ere venialetaric

Heben harat¹ hirur gauçaz berheciki miñçaturen guituçu. Lehena, Eucharisthia Seindiaren behar den beçala errecebitceco necessario den disposicioniaz. Biguerrena, hura errecebitu onduan cer eguin behar den edo nola eskerrac eman behar diren. Eta hirurguerrena, nehorc hartaric idoki behar dien prootchiaz edo fruthiaz. Lehen preparacioniaz den beçanbat, cioçut handiago içan behar diela Jaun Handiaren errecebitceco, eci ez beste Sacramendu ororen, ceren çunbatenaz ere <193> Sacramendiac baliossago edo handiago baitirate, hanbatenaz heen errecebitceco disposicioniac handiago, seindiago eta arrangurossago içan behar dicie. Eci baduçu çunbait Sacramendu, çoinhen dignoki errecebitceco, aguian azki bailiçate heen seinduki errecebitceco bere becathiez eguiasco dolumen baten ukeithia, bena Aldareco Sacramendu Seindiaren excellencia eta dignitathia hain handi duçu, Ginoa bera han idireiten delakotz, nun erran dugun doliaz bestalde, becatu mortal çunbait eguin dienac communiatu beno lehen cofessatu behar baitu. Ordian, beraz, dignoki Eucharisthia Seindiaren errecebitceco, contricionia, aiticinetic cofessionia gabe, eztuçu aski, Concilio Tridentinekuac erran dien beçala, Joandene Pauleren hitz hotan gagan: *batbederac bere buria poroa beça, unxa poroaturic Ogui hartaric jan eta Caliça hartaric edan beça*; eci Tridentineco Concilio, Eliça gucico Apespikien bilkia harc Apostoliaren hitz horier emaiten dien senxia edo endelguia duçu, eguin behar den poroança daguela concencia unxa chercaturic edo examinaturic becathien cofessatcian eta halaz, çunbait becatu mortal eguin dienac communiatu beno lehen cofessatceco dien obligacionia, guiristinho orendaco duçu, becatu mortalen ppenaren pian; eta dembora berian, hura <194> azki duçu gure beithan Sacramendiaren graciaren errecebitceco.

Bena çunbat ere eguia den becatu venialec eta becatu mortal eztiren gauça guciec eztuten Sacramendu horri daguen gracia gal-araciten, eta nahibada estatu hartan hurrantcen denac errecebitcen dien Sacramendu horren graciaren emendiuia, Theologie-nec dioten beçala, orotarat ere, galtcen ticie chahutarçun eta devocione abororeki Sa-

10 baliossago: *balios-ago*.

¹ 'Hemendik aitzinera' adieran.

1 cramendu hortara hurrantcen direnec gaindica errecebitcen tuzten gracia eta dohain ispiritualac. Eci çunbat ere becatu venialec eztuten eceztatcen Gincoareen amoriua, hotzten eta iraunguitcen dicie devocioniaren garra, çoin baita disposicioneric hobena Jesu-Christoren Gorpitzçaren dignoki errecebitceco. Halaz, jardirexi nahi baitugu gaindiscaco graciac, Sacramendu hortara seindutarçun handi bateki hurrantcen direner Gincoc emaiten thienac, behar diici guc ere communionera hurrandu, ez choilki becatu mortalaren thona orotatic chahu, bena orano becatu venialetaric. Jesu-Christoc berac eman diraguçu disposicione horren exemplia, Apostolier huinhen ikuzthian communiccera eman beno lehen, hala eguinez guri erakazteco —çioçu

10 Seint Bernatec— Sacramendu Divino edo Gincasco hortara hurrantcian chahu içan behar dugula, ez choilki becatu mortal suerte orotatic, <195> bena orano venialetaric, çoinhec seghalatiac baitira huinher lotcen den erhauzaz.

Seint Denis orano aitcinago dihaçu; çioçu Jesu-Christoc exemplu hortzçaz galdatcen diela communiatu nahi dutelari² chahu içaithia, ez choilki becatu venialetaric, bena orano ezkazdura edo imperfeccione thipienetaric, eta bere erranaren poroatceco, ekarten dici Apecec Meça Seindian sacrificio ikaragarria oferitu beno lehen eguiten duten ezkien ikuzthia; eci gogua eman behar dugula —çioçu Seindu horrec— Apecec eztutela ikusten ezkiac ossoki, bena erhi puntac choilki, guri erakazteco chahu içan behar dugula becatu venial thipienetaric eta imperfeccione edo

20 thaka thipienetaric Sacramendu Seindura hurrantceco. Nabucodhonossorrec manu eman cicin hautha ciçakoten haur gazte batçu ederrac, thacatic batere gabiac, haren Mahainian cerbitzchatcen ciren janhariz hazteco; çunbat, arren, perfeitago eta ezta-cururic gabiago eztugu içan behar Mahain Seindura hurrantceco? Orhitu behar guindikeci han Aingurien Oguia jaten dugula eta halaz Aingurien chahutarçuna communicatceco uken behar guindukeela.

<196> BIGUERREN CAPITULIA [II/8/5]

Beste disposicione suerte batez eta preparacione berheciago batez Aldareco Sacramendu Seindiaren errecebitceco

30 Seindiec eta bicitce ispiritualaren Nausiiec erraiten dicie Gincasco Sacramendu haren frutu edo prootchu miragarrien aussarki jardiresteco, behar dela orano intxeatu hartara preparatcera manera berheciago batez, errecebitcen den tenorian devocione handi baten ukenez, eta hartaco, heben explicatu behar ci cer den edo certain doon devocione hura eta cer maneraz gutan pitz-araz deçakegun. Seindiec erraiten dicie hartaco hurrandu behar guirela Communione Seindura, lehen gauça, umilitate eta erespetu handireki. Biguerrena, amorio eta fidaincha handireki eta hirurguerrenecoric, Celuco Ogui haren jateco desir, gosse eta gutticia handireki. Nehorc hirur gauça horietan eçar edo cerra cirozkiçu devocionesco seindimendu hun guciac, çoinhen

² Liburuak *dutenaric* dakar eta ez dago *-naric*-en beste adibiderik batere, *-laric*-en hutsa dela dirudi; hona jatorrizkoa: *Saint Denis va encore plus loin, et dit que Jésus-Christ, par cet exemple, exige de nous que nous soyons lavés, non seulement des péchés veniels...* (RD 4, 306-7); liburuan usu dakar “-laric”-ek mo-duzko balioa; cf. 2.5.12.2.

medioz nehorc pitz-araz baitiro uken behar dien devocionia communionē aitcinian, 1
 communiatician eta communionē onduan. Nola anitz liburutan idireiten baitira anitz
 erreflexione net seinduric, hedadura handirekin <197> gauça horren gagnan, ardura-
 kenic eguiten diren çunbaitez heben minçaturen nuçu, çoin net ardura prootzchosse-
 nac baitira, amorecatic eta heen manera edo moldia erakaxi onduan, batbederac bere
 beitaric devocionesco seindimendu hetan sartcera inxea dadin. Nehorc bere beitharic
 hartcen thien gauçac bethiere hobeki edo barnago sartcen ciazçoçu, Seint Ignacioren
 exercicio ispiritualec erraiten duten beçala.

Lehenic hurrandu behar diici Sacramendu Adoragarri hortara, umilitate eta eres- 10
 petu net handi bederareki, eta seindimendu horren gure bihotzcian pitzteco berheala
 goguan har ciroguçu, Gingoaren oroz gagneco handitarçuna eta majestate mugaric
 gabia, çoin erealgui³ Eucharistian baita; gu beithan har ciroguçu harc creatu thiela
 Celia eta lurra bere borondateco nahicunde choil batez, eta sinhex Ainguriac haren
 presencian erespetuz ikara daudela, eta haren kenhuric thipienian Celuco habiac bel-
 durrez ikaratcen eta lazten direla. Guero aldi bathian gure burier soguin behar diici
 gure miserianen eta apaltarçunaren ikusteco; eta bestaldian sarthu behar diici Evan-
 gelian idireiten den Publikuanaren seindimendietan, çoin Aldarerat hurrantcera ez-
 paitcen menturatcen, ez beguien Celurat alchatcera, bena Templuco choko bathian
 çoolaric, bere bougharrac <198> joiten baitcithien, erraiten cielaric: *Jauna, ukaçu*
niçaz pietate, becatore bat bainiz. Çunbat aldiz erranen tiici Haur Prodiguaren hitz 20
 hoc: *Jauna, becatu ein dicit Celiaren eta çure contre; ezicit merechi çure Seme deithatu*
içaithia; errecebi neçaçu choilki çure etheco muthil edo cerbitzcharietaric bat beçala;
 eta orano anitz aldiz erranen tiici bihotcez eta ahoz, Seinta Elizabethec Ama Virgi-
 nari erran cithien hitz hoc: *eta nunti giten ahal çaut niri gracia hori?* Hun ere dukeçu
 goguaketa handi baten eguithia, Eliçac Evangelioco hitz hotaric idokiric, commu-
 nione aitcinian erran-aracitcen thien hitzcen gagnan: *Jauna, ni enuçu digno çure erre-*
cebitceco, bena erraçu solamente hitz bat eta ene arima içanen duçu sendothia. Jauna,
 enuçu digno çure errecebitceco, bena çureganat hurrantcen nuçu ciharec digno
 ein neçaçun amorecatic; Jauna, flacco eta eri nuçu eta çureganat hurrantcen nuçu
 sendotceco eta çutçaz azkarthia içaiteco; eci erran duçu ossagarrian direnec medicu 30
 beharic eztutela, eta eriac direla medicu beharretan, eta eriadaco gin içan direla.

Euseba Author batec —çoin Seint Jeromaren dicipulu içan baitcen eta Seindu
 horren hiltcian lekian idiren baitcen— erraiten dici Seindu handi horrec bere
 goihencian Jaun Handiaren errecebitceco pundian, alde batetic goguan hartcen cie-
 laric <199> Gingoaren majestate eta huntarçun mugaric gabia, bestaldetic bere bu-
 rriari soguin eta erraiten ciela: Jauna, certaco apalcen cira Publicano eta becatoroz ba-
 ten hazkurru cerbitzchatceranhokuan? Erreguen liburian Iskiritura Seindian errana
 duçu Davitec Miphibosethi —Jonathassen Semiari— erran ceracola: *ene mahainhan*
bethiere janen duçu. Miphibosetec ihardexi ciracoçun: *Nor niz ni, çure cerbitzcharia,*
çuc niri soguiteco, hor hil baten pare içan eta? Jonathassen Semiatic arrapoztu hori 40
 eguiten cienian Erregue bati, bere mahainhera gomitatcen cienian, cer eluke eguin
 behar guiçon batec Gingoac berac beharen jatera mahainhera gomitatcen dienian?

39 cerbitzcharia: *cerbitzcharia.*

³ Liburuak beste hiru aldiz dakar *erealgui*: 213, 214 eta 228-n.

1 Bena ezkihakeenaz gueroz behin ere hurrant ahal Mahain Sacratu harc merechi dien disposicione ossuareki haren errecebitcera, amenx uken deçagun haren errecebitcian eguiasco umilitate handi bat, eta erran deçagun Daviteki: *Cer da guiçona, çu hartçaz orhitzceco? Eta cer da guiçonaren semia, çu haregana giteco?* Edo Jopeki: *Cer da guiçona, çuc haren hain grado gorala alchatceco?* Arraçoinheki Eliçac, Gingoaren huntarçunaz espantathia, goraki erraiten dici horri daucola: *ô endelga eztaitekeen gauça miragarria! Cerbitzchari ezdeus batec bere jauna jaten du.*

Biguerrenecoric Sacramendu huntara hurrandu behar diici amorio eta fidaincha <200> handireki, eta seindimendu horren gutan biciago eta berokiago ukeiteco, goguan hartu behar diici Gingoaren misericordia eta huntarçun muga gabia, çoin beste gauça orotan beno hobeki heben agueri baita, haxarrian erran dugun beçala; eci goguan hori unxa eçarten dugunian, maitatuco diici hainbeste maitatu guithiena eta fidatuco guituçu hainbeste hungui eguin deragunari; bere buria guri eman nahi uken dienac, cer ezteragu emanen? Seint Chrisostomac misterio adoragarri horren gagnan erraiten dici: badea artçainic bere ardiac bere odolaz haci thienic? Eta certaco minça artçainhez? Çunbat emazte ezta bere haurrac sorthu onduan beste emazter haz-araciten tuztenac? Jesu-Christoc berac haci nahi uken guitici bere odolaz, eta bere buriaren hazkurrutan emaitetz, berarekin bat eguiten.⁴

20 Gingoac gureganic galdeiten dien hiruguerran gauça Sacramendu Seindu hortan duçu, hartarat hurrant guiten gutitcia bero batekin. Seint Augustinec erraiten dici ogui seindu horrec jana içan nahi diela guiçonaren bihotzceco gosse handi bateki, eta hala nola nehorc apetitureki eta gogotic jaten thien gauec, comunski hun eiten baitute gorpitzçari, orobat Celuco Ogui horrec hun miragarri bat gure arimari einen dici jaten bada gosse handi bateki, Gingoari juntatu nahisco gutitcia handireki, <201> eta hareganic cerbait gracia berheciren jardiresteco gar handi bateki. Eci Prophetac segurtatcen guitici arima gossia⁵ unxa asseco diela eta Ama Virginac erraiten diraguçu *gosse çutenac huntarçunez bethè thiela*. Celuco Ogui horren gutan gosse haren pizteco bidia duçu,⁶ goguan hartzcia alde batetic haren dugun behar handia, beste aldetic, aldiz, gutan eiten thien hungui miragarriac. Eztiici iracurten Jesu-Christo mundu huntan guiçonen arthian minço cenian, nehorc auherretan haren socorria galdein diela. Emazte hamabi 30 urthe hartan odol galciareki cen bat, medikiec ecin sendotu çutena, deuz cithienac despendiatu onduan, inçunic Jesus han igaraiten cela hurrandu citciacoçun; Jesusen arroparen hatça becic etcielaric hunki, sendotu içan çuçun. Madalena becatoressa ere haren huinhetara apaldu çuçun eta hala bere becathien barcamendia uken cicin. Lepraciec, Possedithiec, Paralitikuiec, Ouxiec, Mainguiec, Mouthiec, haregana herssatcen ciren beçain fite bere gaitz orotaric sendotcen cituçun, ceren hareganic jalguitcen baitcen bertuthe gaitz oren sendoçale bat; orai ere, Jesus ordian cena duçu: borondate, bότεre bera dici guiza batez, nun hurrantcen baguira Gingoasco Sacramendu hortara sendotceco gutitcia handi bateki, han idirenen tiici gure arimaco gaitz oren erremediuc.

18 berarekin: *berarexin*.

⁴ Adibide honetan *bat eguiten* aditzaren laguntzailea elipsian dago.

⁵ 23-n bezala, *arima* hitzaren adjektiboa da *gossia*, gosez dagoen arimaz dihardu.

⁶ Bestela esan, "gutan zeluko ogi horren gose haren pizteko bidia duzu..."; jatorrizkoan: *le moyen d'exciter en nous cette faim du pain céleste* (RD 4, 315).

<202> HIRURGUERREN CAPITULIA [II/8/6]

1

**Bezte goguaketa devot çumbaitez, çointçaz nehor balia baitate edo cerbitzcha
Communione Seindura prepatceco**

Anitz erreflexione edo goguaketaren —çoinçaz balia baitate prootzchoski Jaun Handiaren comunian seinduki errecebitceco— hobenenetari bat duçu haren Passione Seindiaz orhitzcia eta bere beithan hartzcia, çunbat amoreki bere buria guretaco curucificatcera utci dien; eci Sacramendu horren establitzian uken dien chede gueihenetari bat duçu, gure bihotzctan haren Passioniaren orhitchapenaren atchikiratcitcia,⁷ eta berac manatu diraguçu Sacramendu hura errecebituco guindien aldi oroz, haren orhitchapenetan eguin guindeçan. Joandene Paule Apostoliac 10 ere, ber gauça cioçu: *Ogui hori janen eta Caliça hori edanen ducien aldi oroz Jaunaren hiltciaren orhitchapena eguinen ducie*. Seint Bonaventurac abisetaco⁸ emaiten dici passioneco misteriuetaric batetan goguaketatcia, nehor comuniatcera joiten⁹ den aldi oroz, eta erraiten dici berac hala eguiten ciela eta haren arima amorioz hourtcen cela. Seint Chrisostomac, aldis, cioçu, nehorc comuniatcera joiten den aldical <203> goguan hartu behar diela, Jesu-Christoren sahexeco çauri preciathietan ahua eçarten diela, odola hantic murtzchatcen diela eta odol haren merechimendiez, guiçoner jardirexi dereen huntarçun orotan parteliant eguiten dela. Seinta Catherina Siennakuac, comuniatcen cien aldi oroz, goguan hartcen cicin haur sorthu berri bat beçala cela 20 eta bere Amaren dithiaren hartcera çuhela. Çunbaitec comuniatceco tenorian goguan hartcen dicie Jesu-Christo curucificathiac heen bihotzcian bere Curucia landatcen diela, Calbarioco mendian landatu cen beçala, eta curutce haren huinnhetara apaldiac hura bessarkatcen dutela eta hantic erorten diren odol chortac oro, espainhez biltcen tuztela. Beste batçuc goguan eçarten dicie Jesu-Christoc bere Apostolietiki Passioneco besperan eguin cien auharian direla heekin, eta Jesusen ezketariac haren gorpitzça eta odola errecebitcen dutela. Eguiaz erraiteco, comuniatcia eztuçu choilki auhari hartan igaran cenaren itchurapen bat, bena eguiazki auhari bera duçu eta Ginco harc berac —çoinhec ere ordian bere Gorpitzça eta Odola eman baitcien Apostolier— guri ere emaiten diraguçu Aldareco Sacramendu Seindian huntarçun eta amorio berarekilan.¹⁰ 30

Orano comuniatcera prepatceco manera seindu bat duçu erraitera guatcen puntu <204> hoen gagan goguaketa eguithia. Lehenic, nor da comuniatcera bere buria emaiten diena? Gauça ororen Creaçalia, Celiaren eta lurraren Naussia, Gincoren beraren majestate muga gabia. Biguerrenecoric, nori emaiten da? Niri, haux eta

11 Caliça: *Çaliça*. 20 çuhela: *cuhela*.

⁷ Bakarra da liburuan honelakoa, beste biak bestelakoak dira: *atchikaratitceco* (36); *atchikaratitceco* (207).

⁸ Liburuan *abis* aldaera ez da arrunta, *avis* ibiltzen da; *abisu* & *abissu* aldaeran ibiltzen da .

⁹ Jatorrizkoak *vamos à l que l'on va communier* dakar (RD 4, 316); *joiten* hori "joaiten"-en hutsa dela dirudi eta ondoko lerroan ere *joiten* dakar. Dena den, liburu honetan *joiten* ibiltzen denean 'jo' adierarekin egiten du eta ez 'joan'-en zentzuan.

¹⁰ Liburuko *-kilan*-en lau adibideetarik lehena da hau; hona gaineratekoak: *heenekilan* (210), *handienekilan* (324), *dereunekilan* (445).

1 erhaxari, eta milatan offenxatu dienari. Hirurgerrenekoric, cerendaco emaiten da? Bere Passioniaren merechimendiez eta bere graciaren tressorrez niri parte eguitemo. Ceri daucola emaiten da? Ez berhargatic —ororen Naussi denaz gueroz eta deusen beharric ezthienaz gagnar—, bena enetaco dien huntarçunagatic choilki, eta ene arima salbathia içan dadin eta beti haren amoriuan edo gracion egon dadin amorecatic. Laur pundu horien gagnar goguaketac unxa eguin onduan, behar tiici fedesco, ezparançazco, amoriozco actac eguin eta horra nola comuniatcera preparatu behar dugun.

10 Bena nola guihaur ezpaikitake haren behar beçala errecebitceco behin ere prepara ahal, berac gracia hura eiten ezpaderagu, otoitu behar diici berharc gure ariman eçar deçan galdeiten dien umilitate, erespetu, amorio eta chahutarçuna oro; hortaco nehor Gincoari berari herssa dieteçu exemplu arrunt huntçaz: Jauna, Erregue handi batec joan behar balu alhargun praube baten etchera ostaticera, eliroçu utci hari berari egon behar dien <205> kamararen edo lekien chuchentcia, bena igor litça-keçu bere mubliac eta cerbitzchariac, heen erregue bati eman den beçala eçartera; orobat eguin eçaçu, Jauna, ene arimaren alderat han ostaticera heldu cirenaz gueroz; igor itçaçu aiticinetic çure Ainguriac çure lekiaren han preparatcera, saxueria orotaric —çointçaz bethia baita— chahatcera, merechi duçun beçalaco egoitce bat uken deçaçun amorecatic. Eta guero herssa guitakeçu ama Virginari eta beste Seindier, çoinhendaco baitukegu devocione aboruenic eta umilgui otoituren tiici jardirex deçaguten galdatcen duguna.

Preparacione horiez bestalde, mintçatu behar diici beste batez, net ihi, net prootçhoz eta mundu ororendaco anitz consolagarri den batez. Seinditcen eztuçunian çutan devocione bero eta uken nahi cinduzkeen desircunde garxu hurac —eta hain handi den Naussi baten errecebitceco behar cinduzkeenac—, devocione haren eta desir heen uken nahia çutan pitzaraztera inxea cite, eta hala eguinez çure menxac honituco tuçu; eci Gincoa bihotzçari dioxçu, çure borondate huna errecebituco dici, prophetaren erran hoen aravera: *Jaunac inçun tici beharren desirac, çure beharriec, Jauna, inçun dicie heen bihotzcen preparacionia*. Blossius Autorrac erraiten dici gure Jaunac berac erakaxi diela devocione eta preparatce <206> suerte hori Seinta Mecthildari eta behin erran ceracola: noiz eta ere errecebitu behar baitukeçu ene Gorpitzça eta ene Odola, desira çaçü ene icenaren ohoretan edo gloriataco ukeithia enetaco bihotzçic beruenac secula uken dien gortarçun eta sùric handiena, eta ordian hurrant citake eneganat fidainchareki preparacione horreki; eci soguinen diracoçut uken nahi cindukeen gortarçunari, cundutan hartuco derauçut eguiatzki baicindu beçala.

40 Autor berac hola-holaco gauça bat erraiten dici Seinta Gertrudaz. Sacramendu Seindiaren errecebitcera cihaçun egun batez net affligithia edo ppena handitan, hartaco azki preparatu gabez; otoitu cicin Ama Virginia eta Seindiac oro, Gincoari harendaco ofri ceçaten haren errecebitcera preparaceco egundano eguin cituzten¹¹

12 dieteçu: *dietecu*. 15 erregue: *errrgue*. 27 bihotzçari: *bihotzcari*. 29 Jauna: *Janna*.

¹¹ OEH-k erakusten du *egundano*-k gehienetan oraineko aditza biltzen duela, baina iraganeko aditza duten adibide batzuk ere badakartza; horietarik da *Pratica*-ko gure hau. Hiztegiaren dakargu *Pratica*-n *egundano* bi eratara ibiltzen dela: 1) 'orain artean'; 2) 'sekula ordu artean'.

gauçaric merechimenduxienac, eta ordian aguertu citciacoçun Jauna eta erran: orai cira Celuco Gorthiaren aitcinian eguiazki desiratcen cindien beçala preparathia. Manera net hun bat duçu, beraz, comunione seindura preparaceco desiratcia hareganat hurrantcian, seinduric handienec haren errecebitcian uken duten gortarçun gucia eta Ginoari galdeithia, bere Seme Jaunaren merechimendiez honi-araz diçan hartaco gutan falta diren disposicioniac; orobat eguin dieiteçu —bere <207> lekian erranen dugun beçala— errecebitu onduan Jaunaren erremesthiatceco.

Goguaketa suerte horiez inxeatu behar diici gutan pitz-aracitcera Mahain Seindura hurrantcian uken behar dugun devocionia, eta hartaco, bathian batçu, beste aldiian besthiac goguan erabili, hobenic idurituco çauzkigun beçala. Bena nola nehor ezpaitate hala prepara hartaco behar den dembora eçarri gabe, halaz behar ci hartu behar den dembora hain handi den obra baten eiteco. Seint Francez Borgiassec comunio-nera preparaceco eguin dien liburian, eçarten dici hirur egun hartara preparaceco eta beste hirur comuniatu onduan erremesthiatceco, eta anitz erreflexione seindu seghalaten tici, eta anitz devocionesco gauça edo obra seindu —çointan nehor dembora hartan goguaketa baitaite— eta duaric gabe hori lukeçu bide net hun bat, azthiaren¹² devocionian eta gortarçunian igaraiteco; lehen egunetan, bere Creaçaliaren errecebitceco ezparançan eta ondoco egunetan, hain hungui handia errecebitu dielacotz placerretan eta ezkerretan: eci biharamunian comuniatceco ezparançac edo besperan comuniatu diela orhitzchapenac berac, azki içan behar likeci bihotzcen devocionian eta Ginoasco seindimendietan bestetarat barreatu gabe gure atchikaratcitceco. Orotarat ere dembora hura <208> oro comuniatcera preparaceco ezpadeçakegu eman, amenx justo duçu comuniatu behar dugun egunian gure goizceco otoiçcetic parthe bat igaran deçagun gogueta horietaric çunbaitetan; hun dukeçu ere aitcineco axetic locartcia biharamunian comuniatu behar dugulaco orhitzchapenian. Gabaz iratçarcen baguira ber gauça goguan igaran behar diici eta goizcian beguiac çabaltcen tugun mementuan, hartçaz beraz ispirithia bethe behar diici, eci Seint Ignacioc nahi baciën iratçartu onduan berheala nehorc goguan har leçan egun hartan ceren gagan meditatu behar cien, arraçoïn bortitzaguaz Sacramendu seindia errecebitu behar dugun egunian, iratçarri onduan hura choilki goguan atchiki behar diici.

LAURGUERREN CAPITULIA [II/8/7]

Cer eguin behar den comuniatu onduan eta nolakuac içan behar duten erremezthiamendieci

Gorpitzceco umoriac igui-araz diçakeen passeu edo beste lan thipi çumbaiten eithia hun baita apairia beno lehen, naturaleçaren berotarçunaren pitzteco orobat hun duçu, Mahai Seindura hurrandu beno lehen, çumbait meditacione <209> edo goguaketa seinduren eguithia devocionaren¹³ sùïaren pitz-aratcitceco, çoin arimaren eretcian baita, cer ere baita berotarçun naturala gorpitzçarendaco. Jan onduan orano hun duçu cerbait demboraz Ginoareki minçatcia. Hura duçu demboraric baliossena

¹² Asteaz dihardu: *toda la semana / toute la semaine* (RD 4, 321).

¹³ Berdin dakar 375-n ere; aldiz, *devocioniaren* bost aldiz: (40, 46 bi aldiz, 194, 228).

1 eta hobenena Gincoareki gure salbamendiaren eitekuen eguiteco eta gure hari juntatceco, eta hartacotz, nehorc inxeatu behar ci dembora hartçaz prootzchatcera hartaric batere galdu gabe. Balia cite, beraz, eta ezteçaçula utci hain preciatu den dohain hortaric parteric thipienaren itçurtera.

Hara certaco comunione onduan demborac igaran behar dien cerbait meditacione devot eta seinduren eguiten —comuniatu aitcinian eguin behar dela erran dugun beçala—, eta berheciki ordian Gincoarean laudatcen eta hareganic errecebitu ditugun hungui orotçaz erremezthiatcen nehorc fincatu behar ci, eta berheciki ecin estima daitekeen gure arerosteco hunguiaz, eta comunioian bere buriaren guri emaitcian ein deragun graciaz. Orotarat ere, nola guihaurec ezpaitçeakegu neholarer çor deracogun beçanbat ezker eman, gure ezkazduren honitzceco ofritu behar dirazcoguçu bihotzcez, Ainguriec oroc elgarreki mundia hassiz gueroz beti eman derazcoten benedicione eta laudorio guciac, eta orano Dohaxiec bici cireno <210> eman dereztenac, Celian emaiten eta eternitate orotan emanen derestenac oro. Gure intencioniac heenekilan juntatu behar tiici eta Gincoa otoitu, Eliçac Meçaco Prefaçian eiten dien beçala, mana deçan gure botzçac heeneki hun har ditçan. Guero gomitatu behar tiici guciac gurekin Gincoarean laudatcera eta erran Daviteki: *Jaunaren handitarçuna enekin lauda çacie eta dugun elgarrekin haren icen seindia ohora*. Bena nola Gincoarean eretceco laudoriuac oro ezkaz baitira, eta creatura guciac ein ahala laudaturic ere, çor çacon edo merechi dien beçala behin ere ezpaitirote lauda ahal, behar ci orano desiratu berac bere buria maita eta lauda deçan merechi dien beçala, beraz bes-
 20 tect ecin ein diroenaz gueroz.¹⁴

Biguerrenecoric, comuniatu onduan nehorc ari behar ci Gincoarean amoriosco acten eguiten, eci ordian hobekienic nehorc alcha ciroçu bere bihotzça Gincoganaco seindimendu seindietan, çoin baitira haren amoriosco actac eta hari juntatu nahisco desir beruac. Ordian erran behar ciacoçu Daviteki: *Jauna, ene indarra baitcira, eguidaçu gracia çure beti maithatceco. Ene arima çureganat nahiz beti hazperrapenez diagoçu, ô ene Gincoa, oreinha ihistariez abithia iturrietala heldu nahiz dabilen beçala*.

Hirurguerrenecoric, comuniatu ondoco <211> dembora nehorc eman behar ci
 30 Gincuari gracia galdeiten, eci tenore hura hareganic heen jardiresteco eta gure eitekuen Gincoarekin unxa eguiteco anitz hun duçu. Iskiritura seindian errana duçu Erreguinha Estherrec —cerbait Erregue Assueri galdeiteco cien aldi batez—, Erreguinha horrec etceracola erran nahi uken berheala cer cen; gomitatu ciela apairu batetala ordian Erregueri erraiteco hareganic cer nahi cien, eta erran cien beçain sarri, galdatu cien jardirexi cicin. Orobat comunioneco Apairu Sacrathian, çointara Erreguen Erreguia gomitatcen baitugu —hobeki erraiteco gomitatcen baikitu—, galdeiten derazcogunac oro emanen dirauzkiguçu, eci egun hura egun hautu bat duçu eta erraiten ahal diracoguçu, Jacopec Ainguriari gaua oro harekin borroca eraaunxi¹⁵ onduan erran ceracona: *Jauna, joaitera etcitut utciren çure benedicionia uken artecan;*

5-6 meditacione: *meditacione*. 12 mundia: *mnndia*.

¹⁴ Jatorrizkoan: *habemos de desear que él se ame y alabe á sí mismo, que solo se puede amar y alabar bastantemente* (II, 418) / *il faut de plus souhaiter qu'il s'aime et qu'il se loue lui-même comme il le mérite, puisque lui seul peut le faire* (RD 4, 324).

¹⁵ Aldaera ohikoagoa dakar 438-n: *eraunxi*.

edo, Jauna, Zachearen etchen sarthu cinenian erran cindiena: *etche hunec egun salbamendia errecebitu du*, erraçu orai orobat ene arimari, çointara gin baitcira: *çure salbamendia nuçu*. 1

Orano comuniatu onduan Gincoari galdein behar diici gure becathien barca-mendia eta dembora berian, gure passionen garaitceco eta Demoniuer bihurtceco indarra, eta umilitathiaren, obedienciaren, pacienciaren, iraupenaren eta beste bertuthe <212> beharrenci ditukegun¹⁶ ukeiteco edo jardiresteco gracia. Bena guiharen beçala, otoiitu ere behar diici Eliçaren behar orendaco, Aita Seindiaren, Erregueren, guiristinho herri gucico erressumen ispiritualian eta demboralian¹⁷ guidatceco karguia dutenendaco, eta nori ere berheciki obligacione baitukegu, heen ororen, Meçaco *mementuan* eguiten den beçala eta guero erranen dugun beçala. 10

BOSTGUERREN CAPITULIA [II/8/8]

Comuniatu onduan Jaunaren erremezthiatceco bezte guiza batez

Çumbaitec comuniatu onduan Gincoa erremezthiatcen dicie erraitera guatcen beçala. Goguan hartcen dicie Jesu-Christo bere beithan edo bere barnian dutela, eta gomitatcen edo deitcen ticie bere arimaco seindimendiac eta gorpitzceco cenxiac oro gitera, comunian errecebitu dutenaren eçagutcera eta bere Erregue eta Nausitaco eçagutcera, hala nola munduco guiçon batec, etchera gin çaconian Jaun handi bat, erakar bailitçake bere azkaciaren haren hunguigintzatcera eta hari bere einbiden errendatcera. Guero seindimendu edo sensu guiza hartan Jesu-Christoren aitcineria gogoz edo <213> ispirit[u]alki¹⁸ joan-aracitcen dutenez, hirur gauça eiten dicie. Lehena: Gincoa erremezthiatcen ein deren hunguiaz. Biguerrena: aithortcen ez tirela behar beçala hartçaz prootçchatu eta hirurgerrenian galdeiten graciac ginen den demboraz hobeki baliatceco, eta Seint Ignacionen exercicio ispiritualen liburian oracione edo meditacione eiteco hirur moldetari lehena duçu. 20

Beste çumbaitec bere botere edo seindimendu guciac hartcen ticie hainbeste errendaco; aldiz, Jesu-Christo, Medicu gaitz guciac sendotcen thien batendaco;¹⁹ Medicu divino hori erabilten dicie bere bertuthen ezkaztarçunetan aldi aldizca —hala nola Hospitale batetan medikia eritic erira joan-araciten baitute— eta erraiten Jessusi: *Jauna, çauri, soiçu, nitçaz pietate ukaçu eta ene flakeciez; ene arima eria sendo çaçu*; eta orhitu behar ci ordian Jesu-Christo bere beithan diela, ez choilki Ginco beçala —çoin leku orotan baita— bena orano Guiçon beçala, çoinhen guiçonarçuna edo gorpitzça eta arima idireiten baitira eguiaski eta erealgui, comuniatu onduan Sacramendu horren iduriec irauten duten beçanbat, erran nahi baita, itçurapen horiec 30

¹⁶ Komuntaduragatik genitiboan beharko lukeela dirudi.

¹⁷ Jatorrizkoak honela dio: *y por todos los que gobiernan la república cristiana, en lo espiritual y temporal* (II, 419) / *pour tous ceux qui gouvernent la république chrétienne, ou dans le spirituel ou dans le temporel* (RD 4, 325).

¹⁸ Liburuko gainerateko hamaika adibideetan *ispiritualki* dakar.

¹⁹ Jatorrizkoeci begira hobekixe ulertzen da: *otros imaginándose enfermos en todos sus sentidos y potencias, como Cristo es médico que sana todas las enfermedades* (II, 419) / *quelques autres considèrent toutes leurs puissances et tous leur sens, comme autant de malades; et regardant en même temps Jésus-Christ comme un médecin...* (RD 4, 326).

1 seghalaczen duten Oguiac —ezten beçala²⁰— idireiten baliz Osthia Seindian gure estomakian irauñ liroen beçanbat.

<214> Imagina seindu baten ikuzthiac²¹ gure beithan sar-aracitcen baguitu eta devocione emaiten, cer eluke eguin behar Jesu-Christo bera, bere içate Gincoaskuan gure barnian present dugula jakithiaz? Hartakotz batbederac soguin beça ordian bere beithan dienari, eta inxea bedi Jesu-Christoren eretcerat, Ama Virginac sabelian cienian cithien ber seindimendien ukeitera. Minça bedi bere Jesus maithiareki eta erran beça Cantiketaco Espossareki: *idiren dut ene arimac maite diena*, atchikiten dut eta eztut utcico joaitera. Çumbait Theologienec erraiten dicie gauça bat, çoinhec ekar
10 baikçake orano dembora abororen Jaunaren erremezthiatcen egoitera. Ciocie Sacramendu Seindiaren iduriec irauten duteno, eta Jesu-Christo erealgui gure barnian present deno, çumbatenaz ere aboro acto suerte hetaric nehorc eguiten baitu, hanbatenaz aboro gracia jardiresten diela, ez choilki actuen merechimendien medioz, bena Sacramendiaren bertuthez, lehen erran dugun beçala comunionera preparatciaz minçatu guirenian.

Hortic nehorc eçagut ciroçu çoinhen gaizki eiten duten galcera uzten dutenec dembora bat, çointan hainbeste irabazteco baita, eta arroz²² handi bat bere beithan errecebitu beçain fite, guibela itçulcen baiteracote; kasic hura bortha batetic sarthu <215> den mementuan, beste batetatic jalguiten baitira, eta çoinhec hotzki
20 eta bertaiteric eguin gabe errecebitcen baitute. Mundiaren aravera onestathiac galdeiten badu gende consideratu bat ikustera giten çaukunian, hari minçatcia, compagna atchikitcia, gure cerbitzchien hari ofritcia, cer içan behar luke Gincoaren eretcian?

Surius Author batec erraiten dici, Santa Margarita Hongriaco Erreguinaren alabac, comuniatu behar cien aldi oroz, besperatic hurian eta oguien barour eguiten ciela eta gaua oro otoitzcetana igaraiten, biharamunian Jaun handiaren errecebitceco, eta comunioneço eguna ossoric otoitzcetana ax arthio emaiten ciela eta ordian cerbait hazkurru hartcen.

SEIGUERREN CAPITULIA [II/8/9]

30 Comunione seindutic idoki behar den fruthiaz edo prootzchiaz

Seindiec explicatcen thuztenian Sacramendu Seindiaren bertuthe miragarriac, ezticie choilki explicacione horiec eguiten guri erakasteco Sacramendu horren handitarçuna eta excellencia, eta hori establi-araci deracon Gincoaren amoriua, bena

23 eretcian: *er etcian*. 27 ax arthio: *ax-arthio*.

²⁰ “itxurapen horiek seinalatzen duten Ogia gure sabelean irauñ lezakeen bezanbat Ostia Sainduan egon baledi, zeina ezpaita horrela” ulertzen dugu guk; hona jatorrizkoak dioena: *por todo el tiempo que duran las especies sacramentales, que es por todo el tiempo que durará la sustancia del pan, si allí estuviera* (II, 419) *l' et qui y demeure autant de temps que durent les espèces sacramentelles; c'est-à-dire, autant de temps que la substance du pain pourrait y durer si elle y étoit* (RD 4, 327).

²¹ Ikustezaz dihardu, ez da garbitzeaz ari.

²² Grafiak adiera lausotzen du, baina arrotzaz dihardu: *huesped / hôte* (RD 4, 328).

hain aitcina nahi uken diragucie <216> eçagut-araci hartaric idoki behar guindien prootzchia, eta arraçoin beraz eta hartacotçat, heben minçatuco guituçu prootzchu hetaric çumbaitez. Sacramendu Adoragarri horrec, beste Sacramendiec beçala gracia emaiten edo amenx emendatcen dici dignoki edo behar beçala errecebitcen dutener, bena orano badici beste dohain bat hari berari daguena eta beste Sacramendiec ezutena, eta dohain hori Theologienec deitcen dicie janhari edo hazcurru ispirituala, ceren arima hazten baitu, azkartcen eta Demoniuaeren atakien bihurtceco eta bertuthia-
ren bessarcatceco indarrac emaiten.

Anitz Seinduc explicatcen thuztenian Jesu-Christoren hitz hoc: *ene Haraguia eguiazco janharia da eta ene Odola eguiazco edaria*, erraiten dicie, cer ere gorpitzçaren hazkurriac naturalki gure gorpitzcian eguiten baitu, celutico hazkurru horrec ispiritualki gure arimetan eguiten diela. Florençaco Conciliuac gauça bera erraiten dici, eta aboro. Cioçu Jesu-Christoc nahi uken diela establitu Sacramendu hori Janharien idurien pian, amorecatic iduri edo itchura hec eçagut-araz leçaguten gutan eguiten cithien prootzchiac, eta gure arimendaco haren²³ guindien beharra. Halaz, gorpitzceco hazkurriac gorpitzça jassaiten²⁴ dien beçala, indarrac emaiten eta handi-araciten adin eta handitarçun <217> batetaranocuan; orobat ere Gincosco Sacramendu horrec arimaren bici ispirituala atchikiten dici, indar galdiac berritcen eta emendatcen bertuthian perfeccione osso batetaranokuan. Hori duçu Oguia, guiçonaren bihotzça gortzcen eta azkartcen diena eta hartaric jan onduan, behar diici Eliac beçala Horebeco borthu seindura heltceco indarrac hartu.

Gorpitzceco janhariac orano haur badici bere beithan: hanbatenez ere jathian placer aboro eiten dici, çumbatenaz ere goçuago baita eta jaliac jateco dheia edo ezkenia handiago baitu. Orobat duçu celutico hazcurru hortzçaz: etci choilki erecebitcen diena jassaiten, hunian iraun-aracitcen, azkartcen, bena orano goço miragarri bat emaiten; eta hara cer segnalatcen cien Jacopec hiltcerakuan bere haurrer eman cien benediccione batetan, çointan ordiandanec erraiten baitcien cer helduco cen graciasco leguian —erran nahi baita gure legue seindian—, eci Aser bere semia benedicatu cienian, erran cicin: *Asserren oguia net hun dateke, Erreguen dezcanxiac eguinen tu*. Jesu-Christo duçu Ogui hura, eta Ogui bat duçu —cioçu Seint Thomasec— çoinhen goçua nehorc erran diroen beno hobiago edo miragarriago baita, haren behar beçala erecebitceco goçua galdu eztutenendaco; eci arima Jesu-Christo erecebitcen dienac, Sacramendu <218> haren medioz goçatcen diçi eztitarçun ispirituala ithurrian berrian, çoin baita Jesu-Christo, eta eztitarçun hura hain handi duçu, nun çumbait aldiz hedatcen baita gorpitzcerano, Daviten erran hoen aravera: *ene bihotzça eta ene haraguia allegueratu tuçu Gincoco bici denian*.

Hanti giten duçu —cioçu Seint Bonaventurac— ardura bere buria flacco idireiten dienac Mahain Seindura hurrantcian, han caussitcen baitu hainbeste consolu eta eztitarçun Celuco hazkurru haren medioz, nun hantic jalguico baita flakeciaric batiere uken ezpailu beçala. Guimond Aversaco Apezpikiac, Naplasseco²⁵ Erressuman,

²³ Arimarentzat hartaz genuen beharraz dihardu; adibide honetan *haren ez* da genitibo destinatiboa, “haren beharraz” dihardu.

²⁴ Erabilera honetan eta 217-n ‘elikatzea’ adierazten du; hortik goiti, *jasan*-en adiera ohikoagoa ere bada *Pratica*-n; ikus hiztegian.

²⁵ Jatorrizkoak *Naples* dakar frantsesez, Napoli (RD 4, 331).

- 1 iskiribatcen dici noizpaizco Ermithanec hainbeste consolu eta indar jardiresten çutela comunione seindian, nun hetaric çumbait beste hazkurruric batere hartu gabe bici baitciren comuniatcen çuten egunian, eta aldis, comuniatcen etçuten egunetan, flakecia eta augadura hilgarri bat seindi baitçuten; erraiten ere dici hetaric çumbaiti Ainguru batec egun oroz ekarten ceracola Osthia Seindia,²⁶ egoiten cen lekura. Errana duçu Cistauco Ordreco Chroniketan —erran nahi baita gauça miragarrien iskiribietan—, fraide batec comuniatcen cien aldi oroz seinditcen ciela ezthi jan bailu beçalaco eztitarçun bat, eta hirur egunez eztitarçun haren goçuac irauten ceracola.
- 10 <219> Celuco Ogui horren huntarçun miragarriez erraitetic giten guirenaren aravera, hortaric idoki behar dugun fruthia edo prootzchia duçu, courage²⁷ handi bat bethi Gincoaren bidian aiticina joaiteco, indar eta bertuthe azkar bat gure passionen hezteco eta Demoniuaren atakier bihurtzceco; eci Jaunac preparatu diraguçu Mahai Seindu hori gaizki cherkatcen guituzten ooren contre,²⁸ eta hartacotz, Seint Christos-tomac erraiten dici Mahain hartaric jeiki behar dugula lehoin batçu beçala, beguie-taric sùia aurtikiten edo egozten dugularic eta Demoniuaren beraren ikaragarri. Jesu-Christoc berac Sacramendu Seindu horren indarra azki erakaxi dici noiz eta ere Dicipulier comuniatcera eman cereen onduan, erran baitcereen: *jeiki citezte, gouatcen hebentic*; erran baileree beçala: orai comuniatu ducie eta azkar cirete, *jeiki citezte, guatcen sofricera*. Ikuzten ere diici, Eliçaren haxarrian, Sacramendu Adoragarri hori arduza erecebitcen çuten dembora hartan, fidelac azkar cirela ez choilki Gincoaren leguiaren beguiratceco, bena orano Erregue heer injustoki gaizki eguilen errabiaren pacienki sofritceco, eta Jesu-Christoren fediaren amorecatic bere bicien courajozki emaiteco.
- 20

<220> ÇAZPIGUERREN CAPITULIA [II/8/10]

Ardura comuniaticia eremedio handi edo askar bat dela tentacione suerte ooren contre, eta berheciki garbitarçunaren beguiratceco

- Seindiec erraiten dicie arduza Aldareco Sacramendu Seindiaren erecebitcia eremedio handi bat dela tentacione ooren contre, ceren arimaren azkartciaz eta Gincoaren borondathiaren gogoticago eguithiaz beztalde, gure passioniac eta habituda edo costuma gaizthuac flakatcen baititu, eta becathiaren edo gure naturaleça gaizthua-
- 30 ren inclinacioniaren sùia —çoin baita gaitz ooren errua— hertcen baitu. Seint Thomasec erraiten dici comunioniac gure tentacionetaric libratceco edo beguiratceco dien botheriaren arraçoinetaric bat dela, ceren Jesu-Christoren heriotciaz Ifernia bencithia içan baita, eta Sacramendu Seindu hori haren heriotciaren berriapen eta itchurapen bat delakotz, Demoniuac haren Gorpitzça eta Odola gutan ikuz beçain fite, ihez eguiten dutela eta gure Ainguru beiraler eta laguntcen guituztener bere

²⁶ Osagarri zuzena da *Osthia Seindia*; ondoko koma guk ezarria da, ez dadin uler “ostia saindua egoten zen lekura”, baizik eta “haietarik zenbait egoten zen lekura eramaten ziola osthia seindua”.

²⁷ Hain segur, *a*-ren ondotik frantseseko txistukaria identifikatzen zuen itzultzaileak eta frantsesaren grafiaren arabera idatzi zuen, baina ez dugu uste itzultzaileak gogoan [kuraye] zuenik.

²⁸ Etsaiak dira horiek jatorrizkoetan: *para vencer á todos sus enemigos* (II, 422) / *contre tous ceux qui nous tourmentent / adversus eos qui tribulant me* (RD 4, 332).

plaça edo lekia uzten. Arraçoin hortzçaz Seint Ignacio Martirac eta Seint Cirillec avis emaiten dicie ardura comuniaticia Demoniuer ihez-eraiteco. <221> Seint Chrisotomac, aldiz, cioçu, legue çaharrian achouriaren odolac —etchecho borthalburietan eçarriac— cienaz gueroz indarra etchetan cirenen libratceco edo beguiratceco Ainguru hiltçaliaren ezpatatic, cer bertuthe eztu uken behar Sacramendu Seindu horrec, çoinhen itçala becic ezpaitcen achouri haren odola?

Bena berheciki Seindiec erraiten dicie oros gagneco erremedio bat dela lohike-riaco tentacionen contre, eci gure beitaco seindimendu likixac apaitceatcen tici, becathiaren sùtheia flakatcen eta placer gaizthuen sùia hiltcen, hurac sùia hiltcen dien beçala. Cenxu hori emaiten dicie Seint Jeromac, Seint Thomasec eta beste anitz Seinduc Zacharia Prophetaren hitz hoer: *cer ere hunic, cer ere ederric baita, ezthea içaithia Hautathiac, eta Seindiac eiten thien Oguia eta Virginac eguiten thien Anua?* Erraiten dicie Aingurien Ogui horren bertuthia dela Virginen eguithia, eta hala nola gorpitzceco hazkurria hun denian, odol eta umore hunac eguiten baititu, orobat hazkurru ispiritual horrec gutara erakarten thiela seindimendu garbiac eta chahutarçun osso batetaco penxamendiac. Hori duçu irina, çointçaz Elizea Prophetac kendu baitcien Propheten haurrer emaiten çuten haraguien karaztarçuna oro.

Seint Cirillec erraiten dici Celuco hazkurru horrec seindutcen diela arima, eta <222> hain aiticina²⁹ gorpitzça eta halaz, Eliçac Gincuari eiten deracon galdua³⁰ —Meça Seinduco Sacrificiua içan dadin arimaren eta gorpitzçaren salbagarri— os-soki complithia idireiten duçu. Hala nola Cananeco emazthia Jesu-Christoren arroparen hatzça hunki cien dohainian sendothia içan baitcen bere odol galtcetic, eta nola Jordaneco ouhaitzceco hourac baratu baitciren Arka Seindia hartan sarthu beçain sarri, orobat Jesu-Christo gutara jin denetic tentacioniac oro apaiceatcen tuçu eta becathiaren sùia iraunguitcen. O frutu baliossa, çioçu oihuz guiçon seindu batec! O fruthu preciatia, virginitathia ekarten dien fruthia! Beste Author batec erraiten dici eztela erremedio hoeric garbitarçunaren beguiratceco, eci ez ardura & unxa comuniaticia.

Nicephora Calixta Autorrac, Gregorio Toursekuac eta beste anitzcec erraiten dicie gauça miragarri bat heldu cela Constantinoplan, çoinhec unxa poroatcen baitu Sacramendu Seindiaren bertuthia hedatcen dela arimala, bai eta gorpitzcera. Greciaco Eliçaren costuma duçu Ogui alchatutic eta jaten dugunetic consecratcia; populiari comuniaticera eman onduan, Ogui sacratu hartaric baratcen ciren undarrac, haur gazte barour ciren batçuri emaiten cititcien jatera eta Nicephora horrec berac cioçu, haurrian anitz aldiz eman ceracotela. Aldi <223> batez, beste anitz aldiz beçala ppartitu cirestecien haurrer undar preciatu hec; heen arthian guertatu çuçun Mahain Seindian Judio beire eile baten semia, çoinhec bestec beçala comuniatu baitcien. Eliçan cerbait dembora egonic, beztorduz beno berantago etcherat joan çuçun. Gal-

34 haur: *haurr*.

²⁹ Liburuak *eta* eta *gorpitzça* artean *hain aiticina* dakar, baina sintagma honek inprimategiko istripua dirudi, jatorrizkoan ez baita honelakorik deus ere: *vino á decir S. Cirilo, que este divino Sacramento, no solo santifica el ánima, sino tambien el cuerpo* (II, 423) / *Saint Cyrille dit que non seulement cette nourriture céleste sanctifie l'ame, mais qu'elle sanctifie aussi le corps* (RD 4, 335). Ikus 215 bukaeran *hain aiticina*.

³⁰ Hitza *galdo* da: 'egiten dion eskaera'.

- 1 deiten diracoçu aitag nun egon cen; semiac ihardezten diracoçu Guiristhinuen Eliçan içan cela eta han haurrer emaiten çuten oguitic jan ciela. Aita hori berheala coleretan den handienian semiaren contre jarten duçu; mement berian, beiren erraratciceco labia sûtan baitcien, semia harat aurthikitcen dici eta labe bortha cerratcen. Ama hirian baitcen, gin onduan bere semia etci etchen idireiten, eta nola baitçakien beste ordiez tenorezago itçulcen cela, alde orotarat haurraren cherka apariatu çuçun, eta auherretan anitz cherkatu onduan, dessolathia eta arraz affligithia etcherat itçuli çuçun. Hirur egunen burian, nola bere semiaren galciaz ecin consolatcen baitcen, eta suertez labe haren borthan semiaren deithoratcen ari çuçun, nigarrez bere buruco bilhuac idokiten cithielaric, eta semia bere icenaz deitcen cicin. Aitag eçarri cien labe barnetic semiac ihardezten diracoçu; esthonathia duçu, beldurrez eta esparançaz bihotzça nahassia lazter eiten dici labe bortharen idokitera eta bortha ideki onduan, ikuzten <224> dici sùiarene erditi bere semia jalguiten dremendena edo batere erria içan gabe. Galdeiten diracoçu norc erratceti beiratu dien; erraiten diracoçu: ezkarlethazco arropa eder batez bestituric cen andere eder batec socorritu eta erracetic beiratu nici, hora ardua sùrat aurthikis edo ichuriz sùia hiltcen ciradaçun eta behar nien aldi oroz jatera emaiten. Berri hori eman cireeçun³¹ Justinien Emperadoriari, çoinhec bathea-araci baitcithien ama semiac, eta aita malurossa —ezpaitcien nahi uken conbertitu—, arbole batetariç ourkaraci³² cicin semiaren hilçale beçala. Cer ere Osthia Seindiac haur haren gorpitzcian ein baitcien sùiarene erdian erracetic beirathuz, gauça bera ispiritualki eiten dici behar beçala comuniatcen dutenen arimetan, seindu eta ossoki beirathuz becathiaren sùiarene eta tentacionen erdian.

³¹ Datibo singularra itxaron genezake, “zirakozun” erako zerbait.

³² Liburuak *ourkararaci* dakar, eta *rara* hori lerroaren hasieran dago, gainera; non eta ez den “urkara-(e)razi”, liburuakoa hutsa behar du. Esaterako, *Charlemagne* pastoralak *urkharaci* dakar (Oihartzabal 1991: 367).

V. MEÇA SEINDIAZ

Nola inçun behar den Meça Seindia

Heben explicatu behar diici Meçaren seinduki inçuteco manera. Hartakotz, minçatuco guituçu berheciki hirur gauçaz, Meça inçuten dugun aldi oroz eguin ditçakegunez, eta errespaturekin eguin behar tiici, Eliça Seindiac berac erakazten de-rauzkigunaz gueroz. Lehenbicoloric gure beithan hartu behar diici Meça dela Jesu-Christoren Passione Seindiaren itchourapen bat, çoinhec nahi uken baitu berritu hartçaz gure ispirithian bere amoriuaren eta ppenen orhitzchapena, gure orhitzchapen hartçaz ekartzeco haren maithatcera eta garxukiago cerbitzchatcera eta Judiuen ezkergabetaçunetic beiguiratceco.¹

10

Horren aravera guc Meça Seindiaren inçuthian eiten ahal dugun gauçaric hobenenetic bat duçu, attentionereki goguan erabilthia Passione Seindiaren Misteriuen, çoin hartan araberrithiac² baitira eta hetan goguaketathuz, Gincoren amorisco actuetan <226> eta haren fidelki cerbitzchatceco eressolucionetan gortzeco. Nola Meçan eguiten eta erraiten diren gauçen endelgatcia anitz hartaco balia baitate, hun duçu heben aiticinetic heen explicatcia cer segnalatcen duten, amorecatie eça gutce harc aboro ekar guitçan Misterio Seindu hec segnhalatcen eta berritcen thuzten gauçen meditatcera edo goguaketatcera, eci Meçaco hitz eta obra guciec cerbait gauça seinduric eta misteriossic segnhalatcen dicie. Heben utciric heuzarala itçultcen dudan liburian idireiten diren misteriuen explicacionia Apeçac Meçaren erraiteco arra-beztitcian hartcen dien aropetan³ gagnan, choilki minçaturen nuçu Apeçaren Meçaren erraithian eta haren cerbitzcharien hitzcec eta obrec edo ceremonie segnhalatcen duten Misteriuez.⁴

20

¹ Liburuko *beigiratze* bakarra da, gainerateko guztiak *be(gu)ira(tu)* dira; *beiratu* eta *begiratu* gurutzu ote dira? Hego-nafarreraz bada *beigi* 'begia' aldaera XIX. mendean, baina ez dirudi horrek gure *beigiratu* honekin inolako loturarik duenik.

² Liburuko beste hiru erabilerek "arraberritu" dakarte (60, 139, 234); ikus ondoko orrialdean *arra-beztitcian* ere.

³ Liburuko 124-n bezala, <r> dakar <rr> beharrean.

⁴ Komuntadura-arazoa dago perpaus honetan; *choilki minçaturen nuçu [Apeçaren Meçaren erraithian] eta ... [Misteriuez]* lotu direla dirudi; *Apeçaren Meçaren erraithiaz* balitz gauzak hobeki ulertuko lirakeke. Atal honek euskal itzultzaileak egin duen laburpena aipatzen digu, apezaren jantzien gaia alde bat utziko duela; laburpenaren pasarte hau ez da jatorrizko testuan ageri.

1 Meçaren haxeco cantarien canthiac segnhalatcen dici Patriarcha çaharrac,⁵ çoinhec Jesu-Christoren githia igurikicen baitçuten eta çoin galdeiten baitçuten Aita Eternalari, hitz hotzçaz: *igor eçaçu, Jauna, Achouri lurraren Naussi gueibena*,⁶ *othoi çabal bite Celiac eta jeux dadila*; eta Meçaren haxeco ber canthia bietan erraiten dicie, erakasteco çoinhenbeste desiratcen çuten Salbaçale jaunaren githia eta çoinhen ardura Gincoa otoitzcen çuten haren jardiresteco... Apeçac Meça haxian erraiten dien *Confiteorrac* guiçon becoloroz <227> beçala, segnhalatcen dici Jesu-Christo nahi ičan dela gure becathiez kargatu eta pagatu, eta nahi uken diela becoloroz baten igaran, gu

10 ukaçu gutzçaz pietate, signal[a]tcen dici gure estatu miserabilia, çointhan baikinen Salbaçale Jauna gin beno lehen. Luce lukeçu hitz eta ceremonia oroc bederaca cer misterio segnhalatcen duten explicatcia, bena oroc segnhalatcen dicie cerbait misteriosic; orai berian, Curutciaren segnale Apeçac Osthiaren eta Caliçaren gagan eguiten thienec, segnhalatcen dicie Jesu-Christoc Curutcian sofritu cithien ppena lifferentac. Consecracioniaren onduan Osthia Seindia eta Caliça gora alchatcen ticie, hanbat populiac Gincoaren Semiaren Gorpitzça eta Odola adora ditçan, nola orhitaracitceco Judiuec cer eguin çuten, noiz eta ere Salbaçaliaren Curutcia goiti alchatu baitçuten mundu orori erakasteco.

20 Batbedera bere hautura goguaketa dieiteçu Misterio horietaric bat edo bien gagan eman dugun explicacioniaren aravera, eta berheciki nehorc behar ci inxeatu meditacione horren berharen prootzchoz eguitera, ahala oro eguinez Gincoaren Semia- ren amoriuari eta haren hunguier ihardezteco. Hala eguithia anitcez prootzchozago duçu, eci ez anitz Misterioren <228> gagan arhinski igaraithia. Horra Meça Seindia- ren inçuthian nehorc eguin diroen lehen devocioniaren obra.

Biguerren eguin daiteen devocione eta biguerren Meçaren inçuteco manera orano net prootzchoz eta hun duçu, eta nolaco den unxa endelgatceco bi gauça jakin behar tiici: lehena Meça eztela choilki Jesu-Christoren Passione Seindiaren, eta Sacrificio⁷ —çointan Curutcian offritu baitcen bere Aitari gure becathiendaco— orhitzchapen bat eta idurisco berriapen bat, bena eguiaski eta erealgui orduco Sacrificio bera dela

30 eta bertuthe eta precio edo baliostarçun bera diela. Eta biguerren jakin behar den gauça, Apeça bera minçaturic ere sacrificio hortan, eta harc berac hura offerituric ere, Meça inçuten duten oroc Apeçarekin bathian oferitcen dutela. Hori hala denaz gueroz, erraiten dicit Meçaren inçuteco maneraric edo bideric hobena dela, Apeçari Sacrificiuan edo Meçan juntatcia eta halaz haren seguitcia, goguan hartcen dugularic —egua den beçala— ordian oro elgarrekin Eliçan bildiac guirela, Meçaren inçuteco beçala, orano Apeçari juntaturic Jesu-Christoren Gorpitzçaren eta Odolaren Sacrificio Adoragarriaren oferitceco. Hartaco ere, amorecatic populia disposa ahal dadin Apeça beçala Eliçac hartaco galdeiten dien preparacioniarekin, Apeçac erran behar

20 inxeatu: *in-Keatu*. 21 berharen: *ber-haren*.

⁵ Jatorrizkoaren arabera adizkiak osagarri plurala beharko luke: *nous représente les anciens patriarches qui attendoient...* (RD 4, 377).

⁶ Ez da *axuri lur* hitz elkartua, “lurraren Nausi gehiena den Axuria” baizik; cf. jatorrizkoan *l’agneau dominateur de la terre* (RD 4, 377) edo latineko *agnum dominatorem terrae*.

⁷ *Sakrifizio* hitza genitiboan balego komuntadura hobeki geldituko litzateke, baina ondoko perpaus erlatiboak zaildu duke atzizki genitiboa agertzea.

<229> tici preparacione hari daucolaco hitzçac botz clar eta inçun daiteen beçala, eta preparacione hori hain çuhurki manathia içan duçu, nun han eguiten eta erraiten direnac oro Apeçaren eta Meça inçuliarren disposatceco baitira, Sacrificio adoragarri haren offeritceco guionac ahal dukeen respectu eta devocioneric handienareki.

Hunen ihikiago eguitemo jakin behar diici Meçan badirela hirour pparthe principal. Lehena meçaren haxetic Oferendala artekua, eta hori fidelen Sacrificio haren dignoki oferitceco preparacione bat beçala duçu, eta hori eguiten duçu Psalmetaric hartcen diren çunbait otoitzça laburrez, Apeçac Aldarerat igaran beno lehen erraiten dien *Confiteorraz* eta guero *Kirie-Eleison* otoitzçaren anitz aldiz erranez, çoinec Jesu-Christo gin beno lehen guinen eztau miserabliaren seghalaticiaz bestalde, erakasten ere baiteragu Gincoari eiten tugun galdo orotan, gure esparança haren misericordian choilki eçarri behar dugula. Guero *Gloria in Excelsis* erraiten dicie Gincoaren glorificatceco haren Seme bakoitzçaren Incarnacioniaz eta eskerren emaitceco hain handi den hungui batez, eta ondotic erraiten dicie Oracionia, çoinhen haxarrian orhitu behar dicie Apeçac ezthiela erraiten *otoitzcen dut*, bena *otoi deçagun*, ceren eguiazki Meçan direnec <230> oroc harekin otoitu behar baitute eta orenen icenian Oracionia erraiten baitu. Horren devocione abororeki eiteco Apeçac populiaganat berthaithez itçuliric, berheala Ispiritu Seindiaren lagunça galdeiten dici hitz hotçaz: *Jauna dela cieki* eta Populiac ihardesten: *içan bedi ere çure ispirithiarekin*.

Epistolac seghalaticen dici Legue çaharreco ordenhiaren⁸ doctrina eta Joandene Joane Batistarena, çoin baitcen Evangelioco doctrinala preparaceco beçala. Epistolaren onduan erraiten den Gradualac eta otoitzçac seghalaticen dici Joandene Joaneren peredicuti landan populiac eguin cien penitencia; Graduel edo otoitzça hartaric landan erraiten den *Allelujac* seghalaticen dici arimaren alleguerancia edo bozkariua, noiz eta ere uken edo jardirexi baitu bere becathien barkamendia penitenciarren medioz. Evangeliuac seghalaticen dici Jesu-Christoc erakaxi dien dotrina; Apeçac, erran beno lehen, liburiaren gagan eguiten dici Curutciaren seghalia, ceren Jesu-Christo curucificathiac behar baiteragu peredicatu eta guero eiten dici Curutciaren seghalia belarrian, ahouan eta estomakan; halaber populiac eiten dici, eta hori duçu guiristinho oroc eiten duten declaracione edo aitortzce public bat beçala, Jesu-Christo bere bihotzian karreatuco dutela, eta promettatcen dutela goraki ahoz mundu orenen <231> aiticnian haren aitortzceco eta aithor edo fede hartan hiltceco. Evangelian, Eliça handietan edo Cathedraletan ganderac pitzten ticie erakazteco dotrina hura arimen arguia dela, Gincoaren Semiac mundura ekarri dien arguia Mairien⁹ arguitceco eta Iseraeleco Populiaren gloriataco; eta Evangelia çuti inçuten duçu, erakasteco beti prest egon behar guirela gogotic hari obeditceco eta haren sustentatceco.

Credua erraiten duçu, çointan baitaude gure fediarren puntu edo articulu eta misterio principalac, çoin baita Evangeliauren dotrinatic idokiten dugun fruthia,

18 hotçaz: *hotçax*.

⁸ Jatorrizkoak honela dio: *la doctrina del viejo Testamento / la doctrine de l'Ancien-Testament* (RD 4, 380). Eguzkialdeko euskal mintzoetan *ordeñu* 'hondarreko borondatea' da, 'testamentua'.

⁹ Itzultzaileak hitz espezifikoa goa ibili du jatorrizkoak dakarren "jentilak" baino: *pour la révelations des gentils* (RD 4, 381). Gaztelaniazko jatorrizkoan latinez dator: *lumen ad revelationem gentium* (II, 446).

1 eta hortan akabatzen duçu meçaren lehen pparthia, çoin bestalde deitcen baita Bateatcekuen¹⁰ Meça, ceren Eliçaren haxarrian, bateatu nahi cirener —ala ciren Judio, ala Mairu— ezpaitcen permis pparte horren inçuthia becic, Gincöaren leguiaren edo hitzçaren ikazteco.

Biguerren Meçaren pparthia Oferendatic Paterreranokuan duçu eta deitcen duçu purki¹¹ Sacrificiua Meça, çointhan ecin idireiten baitira Guiristinhuaç becic, eta hartakotz, Eliçaren lehen demboran Evangeliua cantatcen cien Ministruaç manatcen citicin goraki Bateatu etcirenac Eliçatic jalguitcera, erranez: *çuzzte, Guiristinhuen Meça haztera duha*, endelga-araci nahi baileree beçala ordian Meçaren <232> haztera çuatcela, erran nahi baita Sacrificiua, çointan present içaithia ezpaitzcitcen permis. Hori duçu Meçaren hirur pparthetaric principalena, ceren hortan eguiten baita Consecracionia eta Apeçac ordian oferitcen baitu Aita Eternalari becathien barkamendiaren jardiresteco Sacrificiua. Ordutic hazten ere duçu ahapetic minçatcen Sacrificiua tenorera hourran delakotz eta otoitzcen emeki erraiten, Meçan direnec inçun eztiroten beçala eta hori Jesu-Christoc eguin cien beçala eguiteco, çoin Passioniaren aiticinechian joan içan baitcen Ephremeco Hirirac Desertu baten aldera eta egon çunbait demboras aguertu gabe mundiaren aiticinera. Apeçac ezkiac ikuzten tici Gincöari Sacrificiua offeritceco pundian, guri erakazteco çoin chahu içan behar guiren Sacrificio hartala hourrantceco. Guero populiaren alderat içultcen duçu, Meça inçuliarer gomendatcen dereclaric harekin Gincöaren otoitzcia, Gincöaren Majestathiaren gogaraco içan dadin Sacrificio hura eta guero, ahapetic çunbait otoitzcia eguiten dici. Apal minçatcia utciric, berris Prefaciua goratic erraiten dici, çoin baita preparacione berheciago bat, çoinçaz Apeça Sacrificio hartala preparatcen baita eta dembora berian fidelac prepararacitcen baititu. Hartakotz, Prefacioniaren haxian fidelac exhortatcen tici <233> Gincöaganat bihotzcen altchatcera eta hari eskerren emaitera, ceren Celuti lurrera geuxi den, Incarnacioneco Misteriua complitu edo gure haraguiac bestitu, bere heriuaz gure arerosteco,¹² eta glorificatcen eta laudatcen dici hitz hotçaz: *Seindu, Seindu, Seindu, Armaden jauna eta Gincöa*, çoin hitz¹³ —Isaiaren eta Joandene Joanneren erranen araura— Seindiec beti Celian arrapicathuz erraiten baitituzte, eta beste hitz hotçaz: *dela benedicatu Jaunaren icenian gin dena, laudorio eta Gloria edo Ohore Celuric gorenian denari*, çoin baitira bozcariosco eta ohoresco hitz batçu, çoin populiac oihuz erraiten baitcithien Jesu-Christo Jerusalemen sarthu cenian passioniaren aiticineco egunetan.

30 Guero Meçaco Canhonha hazten duçu, çointan Apeçac Aita Eternala otoitzcen baitu bere Seme bakoitçaren merechimendiez nahi dien errecebitu offritcen deracon Sacrificiua, Eliça guciarendaco, Aita Seindiaren, Apezpikiaren eta Erreguerendaco. Guero otoitzcen dici, apal minçathuz, guiristinho orenen eta berheçiki Meça Seindia

6 çointhan: *cointhan*.

¹⁰ Hiztegian sarrera gisa dakargu *bateatzekoak* izena.

¹¹ Adiera ‘berez’ du; jatorrizkoak honela dio: *ce qui est proprement appelé la messe du sacrifice* (RD 4, 381); ikus *purki* gure hiztegian.

¹² Jatorrizkoan *pour se revêtir de notre chair, et pour nous racheter par sa mort* (RD 4, 383).

¹³ Erlatibozko perpausa da, *hitz* da burua, bestela esan, “hitz horiek, Isaias eta Joandene Joanneren erranen arabera, sainduak beti zeruan errepikatuz erraten dituztenak”; hona frantsesez: *...ces paroles... qui sont celles qu’Isaïe et saint Jean disent...* (RD 4, 383).

erran-araciten dutenen, eta hori deitzen dicie lehen *Mementua*, eta biciena. Guero offritzen dici Meça haren inçulia ooren,¹⁴ eta hara cergatic net prootchoz den Meçaren inçuthia, ceren Meça inçuten dutenec bestec beno pparte aboro baitute Gingoaren dohainhetan. Rupert <234> Abadiac erraiten dici Meça inçuthia Jesu-Christoren hil ohoretara joithia¹⁵ dela, bena Meçan direner Gingoac emaiten thien gracieta pparteliant içaiteco, inxeatu behar ci Meçaren inçuthian, Ama Virgina, Joandene Joanne, Magdalena eta ohoin huna Jesu-Christoren heriotcian ciren seindimendietan jartera. Guero Consecracionia eiten duçu, çointan baitago eguiasco Sacrificiua eta ordian duçu oferitzen *Mementuan* goguan hartu diren orendaco.

Orai erraiten dicit, nola Meçaco Sacrificiua ofritzen baita inçuliarren ooren, ordian nehorc ukeiten ahal dien devocioneric hobena dela, arranguroski edo attencionereki goguan emaitia Apeçac cer erraiten eta eguiten dien, eta bere aldetic ahal beçanbat gauça beren eguithia eta erraithia. Noiz eta ere Apeçac eguiten baitu bicien *Mementua* edo bicien orhitchapena, hun duçu batbederac ere bere orhitchapena bere alde, bere beithan eguin deçan, Gingoa otoithuz deztarruzco lur huntan direndaco, eta noiz eta ere Apeçac hilen *Mementua* edo orhitchapena eguiten baitu, hun duçu ere hareki bathian heendaco otoitzcia; eta soiçu nola Seint Francez Borgiassekuac hori eiten cien bere beithan hartu onduan Meçaco Sacrificiua, Jesu-Christoc berac Curutciaren gagan oferitu cienaren arraberritce bat beçala, eta eguiazki hura bera duçu.

<235> *Mementuan* orhitzen çuçon bederaca Salbaçale Jaunaren bozt çauri sacrathez. Ezkunheco ezkuco çaurian Gingoari gomendatzen citicin Aita Seindia, Cardinaliac, Apezpikiac, Artçainhac edo Ertorac eta Eliça guiçon¹⁶ guciac. Ezkerreco ezkuco çaurian Gingoari gomendatzen citicin Erregue, Jugiac eta demboralian gornatceco boteria çutenac oro.¹⁷ Ezkunheco huinheco plagan edo çaurian gomendatzen citicin Fraiden Ordriac oro eta berheciki Jesusen Compagnhakuac. Ezkerreco huinheco çaurian, Gingoa otoitzzen cicin bere azkacien, adizkiden, hungui-eilen¹⁸ eta generalki haren otoitzcer gomendatu ciren orendaco; bena sahexeco çauriez den beçanbat, beretaco beiratzen citicin eta hetan, harri chilo batçutan beçala, ispirituz edo gogoz sartcen, Gingoari bere becathien barcamendia galdeinez eta dembora berian behar cithien socorriac eta graciac hari galdatuz. Halaz Meçaco Sacrificiua ofe-

3 inçuthia: *incuthia*. 8 çointan: *cointan*.

¹⁴ Harrigarri gertatzen da *inçulia ooren* horretan izena mugaturik egotea; jatorrizkoak *il l'offre encore particulièrement pour tous les assistans* dio (RD 4, 383); *inçuliar ooren* izan daiteke esku-izkribuan edo itzultzailearen gogoan zegoena; dena den, 234-n *inçuliarren ooren* dakar.

¹⁵ Jatorrizkoak *hallarse presente / assister* dio (RD 4, 284). Ez dakigu *joaithia*-ren hutsa den ala jo aditzaren erabilera zuzena den.

¹⁶ Paraleloa da Zuberoako 1757 inguruko *Iganteçtaco pronoua-n: eta generalki eliça guiçon orogatic* (13).

¹⁷ Jatorrizkoak honela dio: *y todas las justicias y cabezas del brazo seglar / et toutes les puissances séculières* (RD 4, 385). Hor *denboral* adjektiboa ala izena den ez da aise jakitea; liburu honetako 212-n ere *demboralian* ageri da, baina hartan adjektiboa da; boterea dutenez dihardu eta Elizaz kanpoko kargudunak ditu gogoan, denbora mugatukoa den mundu honetakoak.

¹⁸ Ezaguna eta hedatua da hitza Ipar Euskal Herrian; Zuberoan Mercy aipa daiteke: *eta Gingoia othoi bicien eta hilen Confrariari honki eguilegatic* (1780: 40); baita *Othoitce eta cantica* (1734) ere: *ene honkieguile Bethierecoua* (34).

1 ritcen cicin betan gauça horien orendaco, eta bakoitzçaren apart edo ber-halde, baten choilki ofritu bailu beçala, berhecikiago noren ere Meça erraiten baitcien, edo obligacionez, devocionez,¹⁹ persona heendaco, eta bethiere intencioniarekin, Sacrificio Adoragarri hartaric heer çor içaithen ahal cen parthia oro heendaco içan ladin, beztendaco eiten cien oferimendiaz etçadin <236> heena hert edo guti ahal. Orobat eguiten cicin hilen *Mementuan* edo hilen eiten cien orhitchapenian. Ofritcen cicin sacrificio hora, lehenic arima çoinhen ere intencionera Meça erraiten baitcien; biguerrenian bere azkaci hilen arimen; hirurgerrenecoric, Jesusen Compagnhaco Fraiden, guero bere adizkiden, hari hungui-eilen, hari gomendatu ciren eta nori ere cerbait obligacione baitçukeen heen orendaco, eta finian arima guthienic socorri berheci çutenen,²⁰ bai eta ere aboruenic sofrितcen çutenen eta purgatoriuetaric laburzki jalguiteco bidetan ciren, eta çoinhen ere otoitzcia baitçatekeen karitate aboro.

Batbederac segui ciroçu ourhax edo chede hori edo hori iduri bezte çunbait, nahi dukeen beçala eta berheciki ofritu behar ci Sacrificio horrec hirur gauçarendaco, çointara bezte orotara beno aboro obligatu baikira. Lehena, Gingoaren ezkutic antço orotara errecebitu ditugun hunguiez erremetzthiatceco; biguerrena, gure be-cathien punimendutaco eta hetçaz hari ein injuriuen reparatceco eta hirurgerrena, Gingoari galdeiteco gure miserien sendotceco eremediuen eta hareganic gracia berrien ukeiteco edo jardiresteco. Egun horoz Sacrificio hori ofritcen delaric Gingoari hirur chede horiendaco, hun duçu ere haren oferitcia <237> norc bere beçala, generalki mundu orendaco eta hartaco, ofritu behar ci Gingoac ber hari edo bere particularrian eguin derazcon graziez erremetzciatceco,²¹ bena orano guìçoner orori eguin thien eta egun oroz eguiten thien favori edo graziez erremetzthiatceco, bere becatu propien pagutaco beçala, mundiaren becatu orenen satisfatceco, orotçaz Aita Eternalari pagatceco azki beno aboro denaz gueroz; eta ofritu behar ci azkenian, Gingoari galdeiteco berac behar dithien gracia berhecien ukeiteco, bena orano Gingoaren otoitzceco, Eliça guciaren socorrien galdeiteco; hola nehor Apeçac Meça erraitthian uken behar dien intencionari jarraikiten duçu; karitathiac eta arimen salbamendia-
 20 ren sù edo nahiac galdeiten dici, ez choilki bere buru propiaz uken deçan arrangura berheci bat, bena orano Eliça guciatz, eta cer ordian ein daite hoberic, Sacrificio horren Jesu-Christoc berac Curutciaren gagnan oferitu cien gauça orendaco oferitcia beno? Hun duçu ere egun oroz Meçan gure buriac ossoki ofri ditçagun Jesu-Christorekin Aita Eternalari²² ber gauça horiendaco, gutan deus ere ofritceco utci gabe; eci çunbat ere gure obrec bere beitaric guti balio eta guti merechimendu baitute, orotarat ere Jesu-Christoren Passione Seindiaren merechimendier juntathiac direnian eta haren odolaz tindathiac, <238> Gingoaren aicinian precio handitaco edo net ba-

¹⁹ Jatorrizkoak zertxobait argitzen du: *por aquella persona ó personas por quien decia la Misa por obligacion ó devocion* (II, 447) / *pour les personnes pour qui il disoit la messe, ou par obligation, ou par dévotion* (RD 4, 385).

²⁰ Jatorrizkoak honela dio: *pour toutes les ames qui étoient les plus destituées de toute sorte de secours particulier* (RD 4, 386).

²¹ Ikus bedi peko lerroko adibidea egokiago dela: *erremetzthiatceco* dakar horretan.

²² Ez dirudi "Jesu-Kristori eta Aita Eternalari" kopulatibo zaharra denik, "Jesu-Kristorekin batera Aita Eternalari" baizik; jatorrizkoan: *ofrecernos tambien á nosotros mismos juntamente con Cristo en sacrificio al Padre Eterno* (II, 448) / *nous nous offriens en sacrifice avec lui au Père éternel* (RD 4, 387).

1
 lioz tuçu eta net Gingoari laket ciazcoçu. Seint Chrisostomac erraiten dici net tenore
 hun bat dela Gingoarekin eitekuen eiteco, Meça Seinduco edo Sacrificio Divino har-
 taco dembora; Ainguriec tenore hura hartcen dutela idireiten edo oukeiten ahal du-
 ten hobena beçala, hareganic guiçonendaco galdeiten thuzten gracien jardiresteco
 eta ordian, guretaco Gıncao otoitzcen dutela sù eta gar abororeki. Erraiten ere dici
 Aingurien Corthiac Sacrificio hartan daudela edo idireiten direla, Gingoaren Majes-
 tathiaren aitcinian ahozpe²³ beçala humiliathiac eta Meça edo Sacrificiua akabi den
 beçain sarri, Celuco mandatari hec baduatcela hegaldaca Purgatorioco pressundeico
 borthen idec-aratcitera, eta erraitera cer ere Gingoac fidelen otoitzcer eta bere Seme
 Adoragarriaren merechimendier Sacrificio hartan eman thien gaucen.²⁴ Behar diici,
 beraz, arranguroski baliatu ocasione edo aldarte preciatu hartçaz eta inxeatu hartçaz
 prootzchatcera, egun oroz Apeçarekin Sacrificio hura oferithuz, fidaincha fermo
 edo handi bateki haren medioz Aita Eternalaren colera apaicea deçakegula, gure be-
 cathiendaco satisfa eta hareganic jardirex galdeiten derazcogun gradiac.

10
 Hirurguerren devocionia Meçaco hirurguerren <239> pparthiari diagoçu, çoin
Paterretic Meçaren akabançaranhokua baita. Apeçac hirurguerren pparthe hartan co-
 muniatcen dici eta comuniataru onduan erraiten thien oracioniac oro, erecebitu dien
 hungui ecin estima daitenaz Gingoaren erremetzthiatceco tuçu. Meça inçuliarrec or-
 dian eguin behar dutena duçu Apeçaren seguitcia ahal beçanbat. Eguia duçu Meça-
 kal edo Meça orotan realgui eztirogula comunia, bena ispirithuz gure becathiez unxa
 20
 dolu harturic beti ein ciroguçu eta hori, devocione net seindu eta net prootzchoz bat
 duçu, Apeçac Oguiaren eta Anuaren idurien pian realgui comuniatcen dienian ispiri-
 tualki comuniatcia.

Comunione ispirituala diagoçu, Sacramendu Adoragarri haren erecebitceco gu-
 titzcia edo desir bero baten ukeithian, Jopen —Jesu-Christori dauden— erran hoen
 aravera: *ene etheco gendec*, erran nahi baita, Gingoaren beldurra duten eguiazco gui-
 ristinhuec, *erran dicie: norc emanen deragu haren haraguitic gure assetceco?* Eci hala
 nola nehor unxa gosse denian beguiez ikuzten thien jatekuac iresten baititu, oro-
 bat ispirithiaren beguiez Celuco hazkurre horrec jan behar dici. Apeçac ahua ideki-
 ten dienian Jesu-Christoren Gorpitzçaren erecebitceco, dembora berian fidelen
 30
 arimen beguiec edo ahuec idoki²⁵ behar dicie Gingoasco Manna horren erecebitceco
 <240> desir edo guthitcia bero bateki, eta luçaz bere beithan haren eztitarçunac
 goçatu behar tici. Hola eguinez gure bihotzceco desirac Gingoac contentatuco tici
 eta gracia eta karitathia emendatuco, Daviten erran hoen aravera: *idekaçu çure ahua
 eta beteco dicit.*

Horren gagan Concilio Tridentinocuac erraiten dici comuniatceco desirac, co-
 munione ispiritual baten içaiteco, karitathiaz lagundia den fide bici batetatic gin
 behar diela, erran nahi baita, desir hura dienac ordian Gingoaren gracian içan behar

13 deçakegula: *deçakegula*.

²³ Ikus 422-n *ahospa* dakarrela.

²⁴ Hondarreko perpaus honetan jatorrizko testutik euskarazkora ez dago guztizko leialtasunik, ez gaztelaniazkoarekiko (II, 449) ezta frantsesezkoarekiko ere (RD 4, 388). Guk euskarazkoa honela daku-sagu: “erraitera zer ere gauza(k) Jinkoak Sakrifizio hartan eman tien(ak) fidelen otoitzer eta bere Seme Adoragarriaren mereximendier”.

²⁵ Esanahia ‘irekitzea’ da, jatorrizkoak *abrir / ouvrir* dio (RD 4, 389); cf. *idoki* hiztegian.

1 diela Jesu-Christoreki ispiritualki juntathia, unione harc emaiten dien fruthiaren edo abanthailaren ukeiteco, eci becatu mortaleco estathian liçatekeenac eliroçu ispiritualki comunia estatu hartan, eta becatu mortaleco estathian comuniatceco desira balu, beste becatu mortal bat ein liroçu. Hargatic, becatu mortalian denac comuniatcia desiratcen balu, bere beithan erranez: *comuniatu nahi nuke ezpanitz*²⁶ *becatu mortalian*, desir hura eguiazki hun eta laudagarri lukeçu, bena elukeçu hargatic comunione ispiritual bat, ceren ispiritualki comuniatceco becatu mortaletaric nehorc chahu ičan behar baitu. Comuniatceco, beraz, ispiritualki necessarioki graciasco ez-tathian ičan behar ci, bena ere ez-tatu uroz hartan denac ispiritualki comuniatcen dicit, eguiteco desir gori hura <241> dien aldi oroz, eta desir hura dutener Gincoac emaiten tici graciac sacramentalki edo Sacramendu Seindia recebithuz comuniatcen dutener emaitera ussatcen thienac. Hel dieiteçu ere, çunbait aldiz ispirithuz graciasco ez-tathian comuniatcen dienac sacramentalki ber ez-tathian comuniatcen dienac beno gracia aboro erecebi leçan; nahibada ere Sacramendu Seindiaren erecebitcia bere beitharic baliozago eta prootzchazago²⁷ den ispirithuz comuniatcia beno —ceren sacramendiac gracia emaiten baitu bere beithan dien bertuthe propi batez, ez aldiz, comunione ispiritualac—, orotarac ere, eguia duçu nehorc ispiritualki comuniatceco dien desira hain handi ičan daiteela eta desir hura hainbeste errespethuz eta umilitatez lagundia, nun hala ispirithuz comuniatcen dien batec, aboro gracia jardiretx bairtiro beste batec sacramentalki comuniathuz beno, bena disposicione hun guthiagoreki.

Comunione ispiritualac abanthailha haur orano badici, nola ezpaita nehorez ikusia, eguiten dienac banitatezco langerretic campo duçu; aldiz, Sacramendia errecebitcen diena oroc ikuzten dutela errecebitcen dielakotz, banitate uken edo har ciroçu. Bestalde, comunione ispiritualac Sacramendiaren errecebitciac ezthien abanthaila haur ere badici: nehorc ardurago berri ciroçu; Sacramendia azthian behin, sordetzchena <242> egunian behin,²⁸ bena comunione ispirituala anitz aldiz egunian eguin dieiteçu. Anitz persona devotec, egun oroz, ez choilki Meça inçuten dutenian ispirithuz comuniatcen dicie, bena orano Aldareco Sacramendu Seindia bisitatcen duten aldi oroz. Orano gauça net seindu bat duçu, ispiritualki comuniatceco çunbait Gincoaren cerbitzcharic eguiten dutenaren eguithia; hala nola, Meça inçuten duçunian edo Sacramendu Seindia bisitatcen, edo ispiritualki comuniatcia desiratcen duçun aldi oroz, çure beithan pitz eçaçu sacramendu Adoragarri haren errecebitceco desir bero bat, çure bihotzça Gincoaganat alcha, erraiten duçularic: ô ene Ginco, arima aski garbi eta chahu banu çure errecebitceco! Digno banintz egun oroz Mahain Seindura hurrantceco eta beti-beti ene boulharrian çure ekarteco! O ene Ginco, ala bainiçateke huntarçun ispiritualez bethia, çure neure beithan errecebitcia merechi ahal baneça! Bena etçu necessario hartaco sacramendiaren idurien pian gin ci-

²⁶ Hutsa gertatu da eta liburuak *ezpanitz* dakar, baina liburu guztiko bakarra da; 428-n *banitz* 'banintz' dakar eta 242-n *banintz*; hirugarren pertsonan *baliz* edo *balis* 'balitz' idazten du beti.

²⁷ Adibide bakarra da *-a*-rekin, "prootxos" da liburuan beti ageri den aldaera.

²⁸ Itzultzaileak zerbat zuen gogoan pasartean "sordetx" erabiltzeko; jatorrizkoak honela dio: *porque la sacramental hacese una vez en la semana, ó cuando mucho una vez cada dia* (II, 450) / *car la communion sacramentelle peut se recevoir une fois la semaine, ou tout au plus une fois le jour* (RD 4, 391). OEH-k 'au pis aller' / 'en el peor de los casos' eta 'au plus' / 'a lo sumo' dakartza; ikus adizlagun hau 366-n ere.

ten enegana, niri soguithia azki duçu çure graciaren aberazarçunez ene aberazteco; nahi uken eçaçu eta azki duçu; mana çaçu, Jauna, eta seindutuco nuçu! Guero Centurionarekin erran eçaçu: *Jauna, enuçu digno ene etchian sar cithen, bena erraçu choilki hitz bat eta ene arima sendothia içanen <243> duçu.* Noizpait azki bacen metalesco suguiari soguithia, suguen auzsikitic sendothia içaiteco, nic ere aski dikecit çuri soguithia fede bici eta chahu bateki eta çure errecebitceco desir bero bateki, sendothia içaiteco ene arimaco çauri orotatic! Guero hun dukeçu Antiphona hunen erraithia: *O apairu sacrathia, çointan Jesu-Christo baita janhari batbederac errecebitcen diena, hitz hoekin: eman dereeçu Celuco oguia eta Aldareco Sacramendu Seindiaren ohoretan comunzki erraiten den otoitzça: Jauna, çoinec Sacramendu Miragarri horren pian utci baiteraguçu çure Passioniarene orhitchapena.*

BIGUERREN CAPITULIA [II/8/16]

Çunbait exempluz egun oroz Meçaren inçuthiaren abanthailharen gagan eta Apecec egun oroz Meçaren erraiteco uken behar duten arranguraz, eta cer errespatureki batbederac Meça inçun behar dien

Pia Biguerren Aita Seindiac erraiten dici Istriaco Provinciaco Aithoren Seme bat beti deseparatceco²⁹ tentacione bortitz batez atakathia cela —çoinhec bere buriaren ourkatcera ipitzatcen baitcien— eta çunbait aldiz tentacione gaisto hartara erorteco pundian içan cela. Fraide Seindu bategana <244> joan cela bere arimaren estathia-
ren hari descubritcera edo erraitera eta avis galdeitera. Gincoarene cerbitzchari horrec
ahalic hobekiena consolatu eta tentacione horren contre azkartu onduan, avis eman
ciracoçun bere etchen Jaun Apez baten atchikitcia, egun oroz haren Meçaren inçu-
teco; Aithoren Semiac avisu hori hun hartu cicin eta harc errana eguin; Jaurei bat
baitcien, Jaun Apeçarekin harat joaiten duçu ispirituco edo bihotzceco paussu osso
batetan. Ourte bat han igaran onduan, berekin çaucan Apeçac galdeiten diracoçu
permissionia Meçaren erraitera auçoco parrophia batetara joaiteco, nun bezta handi
bat baitcen; gogotic emaiten diracoçu, berac ere hara Meçaren inçutera joaiteco in-
tencionia edo desseinha baitcien, bena uzte gabeco eiteco batec euguerdi arthio, go-
gua eman gabe, etchen berant-araci ciacoçun; ordian Meça gal beldurrez ikaraturic,
eta ordiandanic leheneco tentacioniaz ppenaturic lehiataca ethetic jalguiten duçu
eta Meçalat apariatcen; çuhen bidian batcen dici Meçaren inçutera joaiten cen herri-
raco biden gagan laborari bat, çoinec erran baitceracon hango Meçac oro erranac ci-
rela. Berri gaizto horrec hanbat tristatu cicin, nun bere malurraz dezkaussitu baitcen
eta oihuz erraiten Meça galdu cienaz gueroz, bera ere galdia cela. Laborariac eztatu
triste <245> hartan ikussiric, erraiten diracoçu eztadin ppenetan jar, eta nahi badu
inçun cien Meça salduco ceracola, haren inçuthian Gincoarene aicinian jardirexi cien
merechimendu orekei; Aithoren Semiac hitzcian hartcen dici, trathia finitu cicien
Aithoren Semiac eman ceracon capa batendaco; bizkitarthian Aithoren Semia joan
çuçun Eliçan bere otoitzcen eitera eta otoitzça eguinic, onduan bere etcherat itçulcen

²⁹ Adibide gehiago ere badira *desespara(tu)* edo *desesperacione*-renak (245, 291, 292, 336); liburuan ez dago “desesperatu” edo “desesperazione”-ren adibiderik.

1 celaric, laboraria idiren cicin urkaturic trathia ein çuten lekian, Gingoac permetituric
desesperacionesco seindimendiec ekar leçaten bere buriaren urkatcera trathu gaizto
hura ein cien leku berian. Aithoren Seme hura, icithia ikuzten cien gauça tristhiaz
—çoinhec eçagut-aracitcen baitceracon cer langerretaric Gingoac beiratu edo libratu
cien— erremezthiatcen dici ein ceracon graciaz eta orano aboro egun oroz Meçaren
inçuteco devocionian fincatu çuçun eta ordu hartçaz gueroz, hanbat demboraz uken
cien tentacione gaiztotic ossoki librathia içan çuçun, gueroz etcicin halaco atacuric
seinditu.

10 Irakurten diici Santa Elizabeth Portugaleco Erreguin haz —Santa Elizabeth
Hungriaco Erreguin haren Ilhobaz— beharren edo prauben erecerat hain kari-
tathoz cela, nun bere Amonierari³⁰ kargu eman baitcien, galdeiten çuten behar orori
amoinharen emaitera; beztalde bere ezkuz edo <246> beste cerbitzchariez beti kari-
tathiac eguiten cithiela. Nola hartaco cerbitzchatcen baitcen aboruetan devocione
handi bat eçagutcen ceracon cerbitzchari batez, ber gradoco cerbitzchari batec be-
kaizthiz edo Erregueri caussitu³¹ nahiz, Erregueri erran cicin beste cerbitzchari harc
cerbait amizthaincha criminel edo gaizto Erreguin hareki baciela. Erreguec nahi-
bada etcien ossoki salhaçale hori sinhexi, orotarat ere, nola orducotz mezcontentkara
baitcen Erreguin haz eta bere ispirithian hartçaz cerbait gelozkeria erabilten baitcien,
berheala deliberatcen dici segreki Erreguin haren cerbitzchari hura gal-araci behar
20 diela. Hartaco hautatu cien bidia haur içan çuçun. Erregue, egun berian igaraiten
celaric guissulabe baten erratcen ari ciren leku bathian, guissulabiaren erraracitcen
ari cirenac deitharaci citicin, erran cireeçun: bihar goician igorrico baiterauciet cer-
bitzchari bat galdeitera ene maniac eguin tucienez, har çacie eta berheala guissulabe
surat aurtiki. Guero Erregue etcherat itçulcen duçu, eta manatcen dici Erreguin haren
cerbitzchari —harekin adizkide cela erran ceracotena— biharamun goician goicic
joan dadin guissu erraçale heer erraitera Erreguec besperan eman cereen mania eguin
dutenez; bena nola Gingoac beti berez arrangura baitu, eguin cicin meciaren ei-
tera cerbitzchari <247> hura joaiten celaric, igaran çadin Eliça baten aldian, çointan
Meça erraiten ari baitcen; Elevacioneco chilinta inçunic, Jaun Handiaren adoratcera
30 Eliçan sar ladin, Meça haren akabança inçun leçan, bai eta ere beste bi Meça ondoz
ondo erran cirenac. Bizkithartian Erregue berantexiric ciagoçun, jakin nahiz haren
mania guissulabe erraçalec eguin çutenez. Suertez ikuzten dici Erreguin haren con-
tre minçatu cen beste Page edo cerbitzcharia eta manatcen dici berheala edo dilienki,
joan dadin galdeitera guissu erraçale heer haren mania eguin dutenez; bena Erregue-
ren mecia ein çutenez inçun çuten beçain sarri, uztez Erreguec gal-araci nahi cien
cela, hartcen dicie eta sûrat aurthikiten. Besthia, bere devocioniac arte hartan eguin
onduan, joaiten duçu guissulabeçarier³² Erregueren meciaren eguitera eta guissu
erraçalec ihardezten diracocie, Erregueren ordria edo mania eguin dutela. Arrapoztu

³⁰ OEH-k ez dakar *amonier* aldaerarik, baina jatorrizkoan *limosnero / aumônier* ageri da eta ongi da-
tor euskal itzulpenarekin. Liburuak *aumonier* dakar bukaerako idazkian, baina bestelako adieran: *Guc
Louis-Maria de Suarés d'Aulan, Akiceco Apezpicu obia, Morde Vigneau gure Aumonier eta Secretariac en-
delga-araci onduan...* (450).

³¹ Adiera 'atsegin ematea' da eta jatorrizkoan garden ageri da: *por caer en gracia del Rey / pour faire le
zélé auprès du roi* (RD 4, 395).

³² Litekeena da *guissulabeçaimen*-en ordain dagoen hutsa izatea. Jatorrizkoak honela dio: *fue á dar el
recado del Rey á los que cocian el horno / leur va faire son message* (RD 4, 396), baina ez da izena ageri.

horreki Erreguegana itçulcen duçu; Erregue ezthonathia colera handitan ikuztez con- 1
treka edo harc nahi etcien beçala gauça heldu cela, galdeiten diracoçu nun egon cen
hainbeste dembora. Erreguinhalen cerbitzchari horrec erraiten diracoçu, haren ma-
niaren eitera joaiten celaric, Eliça baten aldian igaraithian inçun ciela Elevacioneco
chilinta; Eliçala sarthu cela, Meça akaba arthio <248> han egon, berheala ondotic
bezte bat, biguerrena akabi gabe, hirurguerren Meça bat, hirurac elga inçun cithiela,
ceren bere Aitac hil beno lehen edo hilcerakuan bere benedicionaren emaithian, oroz
gagnetic gomendatu baitceracon, Meça hazten ikuzten cithienac oro akaba artekan
inçun citçan. Ordian Erregue bere beithan sarthia, endelgatu cicin gauça heldu cen
beçala Gincoaren jujamendu justo batez heldu içan cela eta hala, eçaguturic Erre- 10
guinhac etciela oguenic edo inocent cela, haren contre ispirithian uken cithien pen-
xaketa edo opinione gaiztuac oro arraz kaçatu citicin.

Erraiten dicie officio bereco bi officialez eta Burgu batetan egoiten cirenez, çoin-
taric bata anitz haur cielaric, egun oroz Meça inçuten ciela eta hargatic, bere officio-
tic aiza bici cela, aldiz besthia, etcielaric bere emazthia becic, net bekan Meça inçuten
cielaric eta bere officuan bezta eta aztegun, beti Gabaz eta egunaz travailhatcen ce-
laric, nekez bici cela. Azken hunec, ikussiric besthiaren eitekuac hain unxa çuatcela,
bathu cien egun batez bere officiale lagun hori, galdein ciracoçun nuntic ukeiten ahal
cien bere familia handiaren hain unxa haztecu; harc, aldiz, emazthia becic ez uken
eta beti travailhatcen celaric, gauça ororen gabian cela. Unxa çuhenac erran ciraco- 20
çun: eracaxico derauçut <249> nuntic idokiten tudan ene prootzchiac oro, eta goi-
cian joan citciacoçun etchera, Eliçalat berekin Meça inçuthera ereman cicin; Meça
onduan uzten dici erraiten deracolaric: çuaça çure lanetarat. Gauça bera orano ein
ciracoçun ondoco egunian. Bena hirurguerren goician, orobat Eliçalat ereman-araci
nahi baitcien, nekez bici cenac erraiten diracoçu: nahi badut Eliçalat joan ezticit çure
beharric, baciakiçut bidia; jakin nahi nicin choilki nun idireiten cindien irabazbide
hura, jakiteco nic ere han idiren niroenez. Unxa çaguenac ihardezten dici bere lagu-
nari: etciakçiut lekuric Eliçan beçanbat bici huntaco eta bezteco irabaz daiteenic eta
horren poroatceco erraiten diracoçu: eztucia behin ere inçun Jesu-Christoc Evange-
liuan nola erraiten dien: *cherka çacie lehenic Gincoaren Erressuma, eta justicia eta bezte* 30
behar tucienac oro emanac içanen çautcie? Gincoaren ispirithiaz hunkituric, delibe-
ratcen dici bicitcez kambiatcera eta egun oroz Meçaren inçutera; bere deliberua hain
chuchen eta hain prootzchozki bere fortunaren eta bere salbamendiaren atchiki cicin,
nun dembora laburrez net aizan jarri baitcen.

Seint Antonin Florençaco Archapezpikiac erraiten dici, bi guiçon gaztec hitz
hartu çutela bezta batez libertitzceco ihicira joaithia; bata Meça inçunic, besthia
<250> Meça inçuteco joan cirela eta bidian çuatcelaric, instant batez dembora
edo celia ilhundu cela orrua icigarri bateki, bethi chimiztha eta orçanz colpu iciga-
rri baçureki, nun iduri baitcien oro funditcera çuatcela. Horien artetic aboruenic
icitcen cithiena çuçon botz bat, çoinec demboratic demborala oiuhu eiten baitcien: 40
emoc, emoc; bena dembora cerbait arhinduric, icidura joanche citcieçun; bere bidian
abiatu cituçon; bet-betan, egun hartan Meça inçun etciena orçantz colpu³³ batec hil

22 citciacoçun: *citciacaçun*.

³³ Jatorrizkoak *rayo l éclat de tonnerre* dakar (RD 4, 399).

- 1 cicin; bezthia, ikarathia eta bere beitharic jalguia, etciakiçun ala aitcina joanen ala guibelerat içuliren cen; duda hortan celaric, inçuten dici botz bera oihu eiten: emoc horri ere. Nola lagunaren dodoia hiltcia ispirithian baitcien, aboro icitu çuçun, bena berheala consolathia içan çuçun airian botz bat inçunic, çoinec erraiten baitcien: etciroiat hori colpa, ceren egun inçun baitu & *Verbum caro factum est*; eta Celuco botz harc erran nahi cicin, Joandene Joanneren Evangeliauaren Meçaren urhentcian erraiten diren hitz horiez, guiçon gazte harc Meça ossoric inçun ciela, guiza batez nun, egun hartan Meça ossoric inçun cielakotz Gincoac beiratu baitcien heriotce ika-ragarri eta subito batetatic.
- 10 Seint Bonaventuraz irakurten diici —alde batetic bere apaltarçun handiari soguinez, <251> bestaldeti Gincoaren handitarçun muga gabiari— çunbait egunez egon cela comunionera hurrandu gabe, beldurrez behar cen disposicione ororeki etçeçan errecebi. Bena egun batez Meça inçuten cielaric, preciski Apeçac Osthia Seindia hauzten cien tenorian, Osthiati parthe bat ahora gin citciacoçun, eta Gincoac ein ce-racon gracia seghalatu hortçaz comprenitu edo endelgatu cicin, Gincoari laketago citçacola amorio eta errespatureki Mahai Seindurat hurrantcia, hartaric beldurrez urrun egoithia beno. Miraculu horrec bere ispirithian eçarri ceracon seindimendu hori, bere izkiribietan utci dici eta Seint Thomas ere opinionone edo seindimendu be-reco duçu.
- 20 Erraiten dicie Hernand Talaverakuaz —Grenadako lehen Archapezpikiaz— Erre-gue Ferdinandec eta Izabelac Castilhaco eta Aragonako Erressumaco eguitecoric han-dienez cargatu çutela; haren cargu handiez bekaisti cirenec, haren eguitatetan deuz ecin idirenez haren oguendun eguiteco, erraiten cicien hainbeste eguiteco liferent eta gaitzcen arthian celaric, nola egun oroz Meça Seindia erraiten ahal cien, bakar-tarçunian eta komenthu bathian paussian bailiz beçala. Egun batez Cardinale Men-dosac adiskide anço erran ciracoçun nola minço ciren haren gagan; Gincoaren cer-bitzchari horrec ihardezten <252> diracoçu: Erreguec ene indarrec jassan diroten beno cargu handiago bat eman diraacie; cargac pian har eneçan, egun oroz comu-niatcen dicit, Sacramendu Seindiaren medioz behar tudan indarren eta socorrien jar-direzteco, eta estatutan jarteco ene carguieç ekarten tuzten cundien unxa emaiteco.
- 30 Surius Authorrac erraiten dici, Seint Pierra Celestinec, egun batez goguaketetan sarturic bere ezdeuztarçunaren eta comunian errecebitcen den Jaunaren Majestate muga gabiaren gagan, eta bestalde, orhituric Joandene Paule lehen Ermithainhac, Seint Antonioc, Seint Francessec eta beste anitz Seindu handi behin ere etcirela men-turatu Apeztera Gincoari Meçaco Sacrificio Seindiaren oferitceco, ez eta ere egun oroz Mahai Se[i]ndura hurrantcera, cerbait dembora dudatan egon cela, ez jakinez cer eguin behar cien. Beldurrac, umilitathiac eta errespethiac beste oroz gagnetec ha-ren ispirithia garaituric, Jaun Handiaren edo Jesu-Christoren Gorpitzçaren eta Odo-laren errecebitceco çunbait egunez egon çuçun;³⁴ deliberatu ere cicin Errumala joan behar ciela Aita Seindiaren consultatcera, jakiteco unxa einen cienez Meçaric erran
- 40 gabe arraz egoithia, ala cerbait demboraz choilki egonen cen. Nola Errumalat abiatu baitcen, berri hil cen Abade Seindu bat, fraide <253> arropa eman ceracona, aguertu

24 gaitzcen: *gaiztcen*. 35 Meçaco: *Mecaco*.

³⁴ Zenbait egun jaunartu gabe egon zela ulertzen da.

citciacoçun eta erran: ene haurra, eztuçu creaturaric, Ainguru bat baliz ere, Meçaco Sacrificio ikaragarriaren Gincuari oferitceco digno edo capable denic; hargatic ere, avis emaiten derauçut ardura oferi deçaçun erespetureki eta beldurreki, eta hitz horiec erran eta, beguietariç galdu cicin.

Seint Gregorio Handiac erraiten dici, itxassuan korsxuan edo huntarçun atçimanca çabilcenec, guiçon bat hartu çutela eta net urrun ereman; dembora luçaz han captivo egon cela, nehorc ere haren berriric jakin gabe. Haren emazthiac, uztez hil cen, azte oroz Meçac erran-aracitcen cithiela haren arimarendaco eta, harendaco Meça erraiten cen aldi oroz, haren huinetaco eta ukaraietaco burdignhac lachatcen cituçun; azkenekotz, captivatarçunetic libratuetic etcherat gin çuçun, eta nola bere emazthiari erran baitceracon bere berrien cundatcian, çumbait tenorez miraculuz haren bourdignhac erorten cirela, emazthia miraculu haren tenoren eta egunen cundatcen jarri çuçun, eta eçaçutu cicin harendaco Meça erran-aracitcen cien aldi oroz hala helcen³⁵ cela, eta hortic —cioçu Seint Gregorioc— endelga dirocie, ene Anaiaç, Meçaco Sacrificiuac cer bertuthe uken behar dien arimen libratceco. Beda Author errespetagarriac hori iduri den <254> exemplu bat ekarten dici bere Anglaterraco Eliçaren Istorian.

Seint Chrisostomac, aldiz, cioçu Ainguriac present direla Meçaco Sacrificiuac eta Aldarian inguru daudela han ofritcen denaren ohoretan. Erraiten ere dici, persona sinhesthia merechi dien bateganic inçunic, Gincoare cerbitzchari batec behin ikussi ciela Ainguri³⁶ saldo handi bat, arropa arguitcen çuten batzçuz bestithiac, bet-betan Celutic geuzten, Aldariaren ingurian herrocan jarteco, han errespetu handireki egoiten cirela batbedera bere Erregueren aitcinian egoiten den beçala. Seint Gregorioc erraiten dici: norc dudatcen du Sacrificiua ofritcen den demboran, Celiac eztirela çabaltcen Apezçaren hitzçetara, eta eztela ordian Jesu-Christorekin geüzten Ainguru saldo handi bat hari compagna atchikitceco, Gorteco gende handiec bere Erregueri beçala? Ere anitz Seinduc explicatcian Joandene Paulec emazter Eliçan eztaliric³⁷ egoiteco emaiten dereen mania *Ainguriegatic*, erraiten dicie hitz hoc *Ainguriegatic* endelgatu behar dutela, Ainguru eguiazki Eliçan present direnez, Sacramendu Seindu Eliçan daguenaren adoratceco.

Seint Nilec —çoin Seint Chrisostomaren Dicipulu içaçan baitcen— iskiribatcen dici Seindu Handi harec Eliçan sartcen cenian ikusten cithiela Ainguru saldo handi bat <255> churiz bestituriç, Aldariaren ingurian errespetu handireki çaudenac, eta ikarathiac iduri çutela oroz ganheco³⁸ Naussiaren han present denaren ikuzthiaz. Noiz eta ere baitcirete Jesu-Christo Sacramendian daguenaren Aldariaren aitcinian —cioçu ber Seint Chrisostomac— eztucie aboro uzte uken behar guiçonon arthian ciretela. Eztucea ordian hautemaiten edo nabaritcen cien aldian diren Ainguru eta

1 citciacoçun: *citciatcoçun*.

³⁵ Liburuko *helcen* adibide bakarra da, gainerateko guztiak <helcen> dira; *heltzcen* bat ere bada (79).

³⁶ Liburuko *ainguri* bakarra da, gainerateko guztiak *ainguru* dira; cf. *ainguru saldo* sintagma.

³⁷ Jatorrizkoak honela dio: *cubiertas las cabezas / d'être voilées* (RD 4, 403).

³⁸ Liburuko *ganheco* bakarra da hau, sistematikoki *gagneco* (187, 197, 221, 303, 325, 336, 377, 399) edo *gagneko* (112, 167, 286, 311) ageri da. Bestalde, ondoko lerroetako *ganheco* ere liburuko bakarra da.

- 1 Arcangelu salduac, eta errespethuz Celuco eta lurreco oroz gaghenco Nausiaren aitcinian ikara daudenac? Hartakotz —cioçu orano aboro Seindu berac— ichilic, beldurrian eta errespethureki, ene Anaiac, Eliçan ciretenian egon citeste; orhit citeste çoinhen handi den Gorteco genden attentcionia eta errespethia Erregueren aitcinian direnian, eta hortic ikaz eçacie Gincoren aitcinian ciretenian behar den errespethu ororeki egoiten.

VI. UMILITATHIAZ

Umilitathiaren baliostarçunaz eta umilitathiaren dugun beharraz

Jesu-Christoc erraiten dici: *ikaz eçacie eneganic bihotzceez ezti eta umil niçala eta cien ariman paussia idirenen ducie* eta Seint Augustinec horren gagan cioçu, Salbaçaliac lurren gagan ereman dien bicitcia, nola bici behar guindien escolatceco dela, bena bere umilitathia berheciki eman deragula beguien aitcinian seguitceco. Unxa endelgatceco bertuthe horren baliostarçunaren eta çoinhen necessario çaukun umil içaithia, aski diici goguan erabilthia Gingoaren Semia Celuti geutxi dela umilitathiaren guri erakasteco, ez choilki hitcez, bena orano bere umilitathesco obrez, eta haren bici gucia umilitathiaren exemplu luce bat eta molde bici bat içan dela. Seint Basilac eguia horren poroatceco Jesu-Christoren bicitce gucia examinatcen dici, eta haren eitate principalac bedera-bedera igaran onduan haren sortcetic hil artekan, erakasten dici <257> haren obrac oro bertuthe horren Escola berheci bat direla, nahi uken diela circoncisithia içan becatore içan bailis beçala, ihessiz Egiptorat joan flacco içan bailis beçala, baptheia recebitu becatore eta Publicano içan bailis beçala. Guero, aldiz, nahi dutenian ohoratu eta Erregue eguin, gordatcen duçu; eta aldiz, nahi dutenian desohoratu, aguertcen duçu. Guiçonec laudatcen dutea, bai eta ere Demoniuec possedithien ahotic, ichil-aracitcen tici. Afronthuz eta injurios bethatcen dicie eta etci hitzcic ihardesten.

10

Guero umilitathiaren guri gomendatceco ordeinhu batez beçala, apaltcen duçu bere goihentcian bere Dicipulier huinhen ikuzteranokuan, eta hainbeste umilitatezco exemplu handiac finitcen tici Curutcian Herio laidogarri baten sofrituz. Nahi içan dici —cioçu Seint Bernatec— bere buria ecestatcerano apaldu, erakazteco lehenic exempluz, guero hitcez, erakaxi behar cithien gaucen; bena certaco Jauna, hain Majestate handia, hainbeste apaldu da? *Amorecatic nehor etçadin lurraren gagan urgulusco seindimenduric ukeitera mentura*. Bethiere erhokeria bat içan duçu guiçonian bere buriaren banitatera joaitera utcithia, bena orai —dioen beçala Seint Bernatec— sofri esthaiteen aussartcia bat lukeçu, lurreco har bat urgulhuz hant ladin, Majestate Eternala umilitatez ezdeuzetarano <258> apaldu onduan. Gingoaren Semiac —bere Aitareki igual denac— cerbitzchariric apalenaren iduria hartu dici, nahi dici umiliathia eta mesperetzchathia içan; eta ni, haux eta erhaux becic eniçana, nahi nuçu ohorathia eta erresetathia içan.

20

30

20 umilitatezco: *umilitazteco*.

29 cerbitzchariric: *cerbitzchareric*.

1 Arraçoïnheki mundiaren Salbaçalíac erraiten dici bertuthe horren Naussia dela eta hareganic umilitathia ikassi behar dugula, eci ez Socratec, ez Platonec, ez Aristotec, ez beste Philosophuec behin ere ecin erakaxi dicie. Nois eta ere jarraitkitcen baitciren beste bertuthe, hala nola Indarrari, Sobrietathiari eta Justiciari, umil içaitetic hain urrun ciaudeçun, nun ezpaitçuten bertuthe hetan cherkatcen berheciki fama eta ohore edo urgulu beci. Eguia duçu Diogenec eta beste çunbaitec —çoinhec kampoç mezperetchatcen baitcitusten mundiac estimatcen cithienac oro— iduri çutela mundia eta bere buriac mezperetchatcen citustela, bena manera hartan berian, bestec atchikitcen etçuten bide liferent batetatic bere gloria edo ohoria cherkatcen
10 cicien; gueroç Philosopho orori reprotozchu hori eguin direecie eta ordiandaníc Platonec Diogena hortçaz reprotochatu cicin. Platonec Diogena beste çunbait Philosophoreki gomitatu cicin bazkaritera eta net ederki tapiz-araci jan behar çuten lekia; Diogena sartcen duçu lohísthia, tapiz hetatic bat <259> lurrerat aurtikiten dici eta bere bi huinhez haren gagan ibilten hazten duçu; Platonec, hori ikussiric, galdeguin ciracoçun cer ari cen; ihardezten diracoçu: Platonen urguliaren huinhen petan erabilten. Bai, hala duçu —cioçu Platonec— bena beste urgulu suerte batez.¹

Hargatic ere Philosophac anitz urrun cituçuun eçagutctic cer den bere buriaren mezperetchatcia; bizkitarthian hartan diagoçu eguiazco guiristhínuen umilitathia, çoinhen icena ere hec ezpaitçuten eçagutcen. Guiristhínuen bertuthe particularra
20 duçu hori; Jesu-Christo duçu horren lehenic erakaslía. Seint Augustinec cioçu, Jesusec borthian eguin cien peredicu miragarria hartatic hassi ciela, erranez: *uroz dira ispirituz praube direnac*: eci Seindu horrec, Seint Jeromac, Seint Gregorioc eta beste anitz Seinduc ciocie, ispirituz praube direnez endelgatu behar direla umilac. Salbaçale Jaunac bere peredikia umilitathiaz hazten dici, hartçaz seguitcen, hartçaz akabatcen, bere bici gucian eztiraguçu beste gauçaric erakazten eta berheciki nahi dici hareganic hura ikaz deçagun. Estici erraiten —cioçu orano Seint Augustinec— ikaz eçacie eneganic, Celiaren eta lurraren, agueri diren eta agueri eztiren gauçen creatcen, miraculu eguiten, hilen pitzten, bena *ikaz eçacie bihotzcez ezti eta umil niçala*; <260> eci umilitate eguiasco bat —cioçu ber Seindu horrec— anitzcez baliozago dela eta anitzcez segurrago, ecin ez aicez eta urguluz betheric den handiostarçun bat. Hobe duçu umil içaithia eta Gincoaren beldurreki cerbitzchatcia, ecin ez miraculu eguithia. Umilitathiaren bidia, bide lanho eta langerric gabeco bat duçu eta aldiz, miraculu eguitemo
30 boteria enguenagarri eta langeroz.

Berhecikiago minçatceco umilitathiaren dugun beharras: hain handi duçu, nun baithio Seint Augustinec bertuthe horrec excusa gabe behar thielá haz-araci, lagundu eta seguitu gure eguitate hun guciac; eci urgulia hetan nahazten den ordutic, ezkie-taric beçala eremaiten diraguçu heen merechimendu gucia, çunbat-nahi bestagnez hun içanic ere. Hara certaco ere urguliaren eta banitathiaren beldurthiágo içan behar dugun: eci beste biciuac eztituçu idireiten obra gaistuetan beci, bena urgulia idiren
40 dieiteçu obra hunetan eta hartacotz, obra hunetan hobeki urgulutic beguiratu behar diici, amorecatic laudoriuen aiherrac gal-araci esteçagun eguiten tugun obra laudagarrien prootzchia. Aiza beste biciuetaric beguira guithakeçu, nahi badugu; segnhale bat bereki ekarten dicie bere burien eçagut-aracitceco; bethiere becathieki diabiltzçaçu.

¹ Jatorrizkoak honela dio: *oui, répondit Platon, mais avec une autre espèce d'orgueil* (RD 3, 272).

Bena urgulia ordenarioski obra huneki nahazten <261> duçu heen merechimen-
 dien gal-aracitceco. Orai berian guiristinho bat munduco itxassuan uroski cihaçun
 eta Çelurat becic etcicin penxatcen; Celiari soiten ciracoçun, leku çointara haxetic
 heldu guei cien bati beçala, eta bet-betan urgulusco aice bat jiten duçu, guiçoner pla-
 cer eguiteco desir bat, bere burias contentamendu bano bat, maluroski bide erditan
 galtcen duçu. Seint Gregorioc eta Seint Bernatec erraiten dicie anitz bertuthe biltcen
 dienac, espadu umilitateco bertuthia, erhauxa aiciari emaiten dienac beçala eguiten
 diela: lehen aice boultac oro ecestatcen derascola.

1

BIGUERREN CAPITULIA [II/3/2]

Umilitathia beste bertuthe orenen fundamena dela

10

Seint Ciprianec erraiten dici umilitathia seindutarçunaren cimendia dela;
 Seint Jeromac, aldís, guiristinhuen lehen bertuthia dela; Seint Bernatec deitzcen dici
 bertuthen fundamena eta beiralia, eta hirurec elga botz batez ciocie, beste bertuthe
 orenen jassailia dela eta Seint Gregorioc deitzcen dici batçutan bertuthen Ama, bes-
 taldian heen Errua eta Iturburia. Erruaren icen hori net unxa diaucoçu <262> eta
 net unxa haren propithajiac eta condicioniac explicatcen tici; eci —cioçu Seint Gre-
 gorioc— hala nola lili batec fresco eta eder içaithia bere errotic idokiten baitu, eta
 bildus gueros fite cimurtcen edo desseiten baita, orobat, cernahiden bertuthe umili-
 tathiaren errotic kentcen bada, fite desseiten eta galtcen duçu. Aboro nola errua lur-
 rrian barnha sarthia baita, oren oroz nehor haren gagnan ibiltzen baita, edertarçu-
 nic ez urrinic ordenarioski ezpaitu, eta hargatic arboliaren bicia eta hazcurria erruan
 baita, guiza berian umilitathiac eiten dici umil denari laket baitzçaco lur-pian gorde-
 ric beçala egoithia, besten huin-petan eta mezperetzchien pian içaithia. Umilitathiac
 ihez eiten dici kampoco ospari eta cherkatcen gorderic ilhunpian egoithia eta bizki-
 tarthian, harec persona umila beithan beguiratcen tici beste bertuthiac oro, eta egu-
 netic egunera handi-aracitcen; eta nola arbole batec handitzcekotz, luçaz irauteco eta
 frutu anitz ekarteco erruac barna uken behar baititu, eta nola çunbatenaz ere erruac
 lurrian barnago baitituke, hanbatenaz aboro iraunen baitu eta frutu ekarrico, Isaya
 Prophetaren erran hoen aravera: *erruac barnha egotzcico² tu eta gagnac frutu ekarrico*
du, orobat bertuthec gure bihotzcetan unxa prootzchatceko, heen ez galtcekotz eta
 frutu heer erakarcekotz necessario <263> duçu umilitathiac bihotzcian erruac barnha
 eguinac uken ditçan, eta çunbatenaz ere barnago baitituzke, hanbatenaz ere ber-
 tuthiac emendaturen eta oren oroz azkarturenago tuçu.

20

30

Hassi dugun lekutic akabatceco, umilitathia Seindu gucien dotrinaren aravera,
 bertuthe gucien iturburia, fundamena eta errua duçu, hala nola urgulia baita, Çuhur-
 raren erran hoen aravera *becatu orenen principiua eta haxarria*. Bena menturaz nor-
 baitec erran ciroçu, nola erran edo abança daiteke umilitathia bertuthe orenen eta

2 gal-aracitceco: *gal-aracitcetco*. 21 ezpaitu: *expaitu*.

² Liburuak *egotzcitco* dakar. Adiera jatorrizkoan ageri da: *echar bondas raices / il pousserá des racines en bas* (RD 3, 276).

1 etche ispiritualaren cimendia dela, segur denaz gueroz fedia dela cimendu hura, Apostoliaren hitz hoen aravera: *nehorc ezteçake beste fundamenic eçar deja eçarria dena beçic, çoin baita Jesu-Christo?* Seint Thomasec net unxa ihardesten dici arraçoïn horri. Bi gaucec içaïn behar cie —cioçu— etche baten cimendiaren unxa eiteco: lehena, lurra unxa ideki behar ci, lur arhinha eta harinhacia³ aurtiki eta cilatu, idiren artekan lurra azki gogor, haren gagan murriaren hazteco. Biguerrena, unxa cilatu eta harinha oro idoki onduan, nehor hazten duçu lehen harriaren paussatcen, çoinhec beste grado berian eçarten tusteneki eiten baitu etchiaren fundamena. Horra nola —cioçu Seint Thomasec— umilitathiac eta fediac etche ispiritualen eiten duten gauçaren
 10 imagina <264> edo portreta; umilitathiac lurra idekiten dici, cilatcen eiteco lekia eta harinha oro camporat aurtikiten, çoin harinhac seghnalatcen baitu guiçonaren indar flakuac; eci eztuçu bertuthen etche ispirituala ein behar çure indarren gagan; çure indarra harinha arhin bat duçu, çu beitaric aurtiki behar çu, çure buriaz mezfidatuz eta beti cilatuz idiren artekan lur gogorra han lehen harriaren eçarteco, eta harri hura Jesu-Christo duçu, çoin etche guciaren lehen fundamena baita. Cimenduco lehen harri horren unxa paussatcekotz, aitcinec behar ci cilatu umilitathiaren medioz. Hartakotz umilitathia ere deithia duçu etche ispiritual haren fundamena. Umilitathiac lurra unxa cilatcen badu, gure ezdeuztarçun propiaren eçagutcian camporat aurtikiten gutan den harinha arhin gucia, erran nahi baitu guihauren beithan dugun
 20 fidancha gucia, han paussatcen Jessu-Christo, cimenduco lehen harria, haren gagan einen den etchia etçu iguituco eta, ez aicec, ez hourec, behin ere etcirokecie aurtiki, ceren haren fundamena segur baitate. Bena umilitathia gabe nehorc etchia eiten badu, labur lurrerat erorico duçu, ceren harinharen gagan eguina baitate.

Umilitathiaren gagan fundatcen eztiren bertuthiac oro eztituçu eguiasco bertuthiac, ezciec bertuthen iduripena <265> beçic, eta Seint Augustin minço delaric leheneco Errumaco çaharren eta noispaico Philosophuen bertuthez, erraiten dici etcirela eguiasco bertuthiac, ez choilki etcirelakotz Gincoaren amoriuaz pitzthiac —amoriuac emaiten dielakotz bertuthe gucier ispirituco bicia— bena etçutelakotz umilitathia cimendutaco. Indarra, justicia, sobrietathia deitcen tusten bertuthen,⁴ eta
 30 bertutheco obra gucietan etcicien cherkatcen mundiaren laudoriua eta bere famen hedatcia beçic, eta hetan bertuthiac hutxac eta choilki bertuthen imaginac cituçon, bena ez eguiasco bertuthiac. Erraiten ere dici Seint Augustinec Errumaco çaharren bertuthez berheciki mintçatcen denian, nola itchourapenesco bertuthe batçu baitciren, Gincoac lurreco huntarçunez saristatcen edo pagatcen cithiela, çoin huntarçun iduripeneskuac baitira. Nahi baduçu, beraz, eguiasco bertuthec çure ariman etche ispirituala eraiki deçaten, inxea cite lehenic ariman umilitathiaz cimendu solido baten eguitera. Bertuthian net gora joan nahi cira —cioçu Seint Augustinec— haz cite apalenetic; net gora bertuthian etchia eguin nahi duçu, orhit cite lehenic umilitathiaren cimendiaz: cilatcen dici beti nehorc fundamena etchian karga eçarri nahi dienaren
 40 aravera, eta çunbatenaz ere nehorc nahi baitu etchia gora alchatu, hanbatenaz

³ Lur arin eta hareatsuz dihardu: *toute celle quie est légère et sablonneuse* (RD 3, 277).

⁴ Genitiboa beharrean inesiboa izanik hobeki ulertuko litzateke; hona jatorrizkoa: *en su fortaleza, en su justicia, en su templanza pretendian ser estimados, y dejar memoria de sí* (II, 127) / *dans la force, dans la justice, dans la tempérance et dans tout ce qu'ils faisoient de vertueux, ils ne cherchoient que l'estime et la réputation du monde* (RD 3, 278-9).

cimendia barnago <266> eguin behar dici, goratarçunac cimendu barnaren araueco⁵ 1
 içan behar ci. Halaz, Evangelioco perfeccioniaren etchia eztiroçu aлча çure umilitathia-
 ren cimendiaren barnatarçunaren aravera beci. Erraiten dicie, Seint Thomaz
 Akinhakuac umilitathiaz minço celaric erraiten ohi ciela, cernahiden obra hun eguin
 leçan ohorathia içan nahi denac, mezperetchier ihez eiten dienac eta hurac ppenareki
 sofricten, halakua unxa perfeccionetic urrun dela, ceren haren bertuthia umilitathia-
 ren fundamenic gabe baita.

HIROURGUERREN CAPITULIA [II/3/3]

Çointan bertuthe principalac bedera-bedera igaranez, explicatcen baita berhecikiago nolaz den beste bertuthe oren fundamena

Clarkiago orano eta hobeki eçagutaracitceco Seindien maxima hunen eguia-
 ren —çoinhec erraiten baitute umilitathia dela beste bertuthe oren fundamena,
 eta erakzateco fundamen hori çoinhen necessario çaucun— heben igaranen tiici
 hitz gutiz bertuthe principalac. Lehenbicoric fedian umilitathiac içan behar dici,
 eci bertuthe horrec galdeiten dici ispiritu umil eta obedient bat Joandene Pauleren
 erran hunen aravera: *ispirithiac <267> oro Jesu-Christoren obedienciaren pian eçarriz*.
 Ispirithiaren urgulia, aldís, epantchu eta puchulu bat duçu fediaeren erecebitzceco
 Salbaçale Jaunaren erranen aravera: *nola fediaeren sinhesthia ukeiten ahal ducie ciec,*
çoin elgarren ohoratcen ari baitcirete, eta Gíncoaganic choilki jiten den ohoria ezpaitu-
cie cherkatcen? Bena umilitathia necessario bada fediaeren erecebitceco, necessario ere 20
 duçu hartan irauteco; eci seindu guciac diaukacie fedia gal-aracitcen duten heresiac
 jiten eta sortcen direla urgulutíc; ceren urguluxiac bere buriaz eta bere jakitathiaz
 hain opinione handia hartcen baitu, nun Eliça guciaren seindimendu generala beno
 aboro baithausca; eta hara cer ekarten dutela iduri duten Joandene Paule Apostolia-
 ren hitz hoc: *jakín eçacie azken egunetan dembora gaitz batçu içanen direla, eta guiçon*
bere buriac maiten batçu, abaricios, handios eta urguluxu batçu. Eta Seint Au-
 gustinec remarkatcen dici hitz horien gagan, Apostoliac berheciki handiostarçunari
 eta urguliari emaiten diela fediaeren contre diren seindimendu oren oguena. Ha-
 laber umilitathiac esparança behar ci sustengatu, ceren umil denac eçagutcen baitu
 bere miseria eta flakecia, eçagutcen dici bere beitharic deuz ere eztiroela eta guiza 30
 hartan, garxukiago Gincoari gomendatcen duçu eta hartan eçarten bere esparança
 gucia.

<268> Karitathia ere —çoin baitago Gincoaren maitatcian— emendatcen dici
 umilitathiac; eci ispiritu umil bat aboro eta aboro bere Gínco hungui eguiliaren mai-
 tatcera ekarria duçu, goguan hartuz hartan diren gauçac oro Creaçaliaren ezkutic, ba-
 tere merechi gabe dithiela. Job Seindiac erraiten cicin Gincoari: *cer da guiçona çu ha-*
ren eretcian hain hun içaiteco eta çure bihotzçaren hareganat hain ekarria içaiteco? Cer,
 Jauna, ni çuri beti desobedient eta çu beti enetaco hun! Ni beti çure ofenxatcen ari,

⁵ Liburuan bi era dira nagusi: *araura* eta *aravera*; salbuespenak dira 266 honetako *arau-eco* eta 411-ko *arau-era*.

1 eta çu beti çure graziez ene betatcen! Hara cerc handiski Seindien bihotzcetan anitz Gincoarean amoriua gortzcen cien, eci çunbatenaz ere aboro bere miseria eta indigno-
tarçuna eçagutcen baitçuten, hanbatenaz ere hobeki seindi cicien çuten obligacionia
Gincoarean maitatceco, çoin azki hun baita bere begui divinuen eta amoraxien egoz-
teco, hain apal eta ezdeuz den creatura baterano. Ama benedicathiac erraiten cicin:
ene arimac laudatcen du Jauna, ceren soguin baitu bere Neskatuaren apaltarçunari.

Proximiaren eretcerat ekarri behar dugun amoriuz den beçanbat, nehorc aiza
ikusten dici umilitathia çoin necessario den, ceren gauçaric gure anaien eretce-
rat ordenarioski hotzten guithienetic bat duçu, heendaco hartcen tugun sinheste
10 gaisthuac eta hetan direla uzte dugun eztacuric. Persona <269> umil bat horietaric
orotaric urrun diagoçu, umila bere eztacuric so diagoçu, bestener batere, bere proxi-
muan ikusten tici choilki obra hun eta bertuthoz direnac eta halaz, uste dici mundu
oro perfekt dela eta eztela nehor ere gaiztoric eta eztacurudunic bera beicic. Uzte dici
ezthiela merechi besten compagnhan bicitcia eta heen eretcerat, amorioz, estimuz eta
respetuz bethia dïoçu. Umil denari orano etciacoçu gaitzci nehorc mundu oro hura
beno aboro eztime deçan, nehorc bestez cassu eguin deçan eta ez hartçaz, bester em-
plegu edo karguric handienac eman ditçaten eta hura karguric thipienetan atchiki
deçaten. Persona umilen arthian eztuçu bekaisteriaric, ceren bekaïsgua urgulutic
sorztcen baita eta halaz, umilitathia gueihen den lekian, nehorc etci ikussico ez be-
kaiçguaric, ez diskordiaric, ez aharraric, ez deuz ere anhayen arteco amoriua hotz-araz
20 diroenic.

Pacencia ere, hain bertuthe necessariua, guiristinho baten umilitatetic jiten edo
sortcen duçu, ceren umil denac, eçagutcen baititu bere faltac eta bere becathiac eta
aitortzcen baitu denbora berian gaztigu suerte guciac merechi thiela. Hartakotz,
heltcen çazkon nahigabe guciac, uzte dici haren faltac merechi duten beno thiçago
direla eta gaitz hartu gabe, erraiten dici Michea Prophetareki: <270> *bihotz hu-
nez sofritico ticit Jaunaren coleraren punimendiac, ceren haren contre becatu ein bai-
tut.* Guiçon urguluxu batec oro gaitz hartcen tici, eta beti arraçoïnhiç gabe⁶ uzte dici
nehorc oguen eguiten deracola, eztutela bere merechimendien aravera estimatcen.
30 Umilac, aldiz, cernahiden oguen nehorc eguin deçacon, etci goguan hartcen, ez pen-
xatcen oguenic eguin deracotela, eztici ere uzte neholarc eguin deçakootela; beti idi-
reiten dici nehorc gracia eguiten deracola eta cernahiden guizaz nehorc trataturic ere,
beti content duçu, ceren beti uzte baitu nehorc merechi dien beno hobeki tratatcen
diela. Azkenekotz, pacienciaric jardiresteco umilitathia bide edo disposicione handi
bat duçu, eta hartakotz, Çuhurrac Gincoarean cerbitzchian sarthu nahi dena aber-
titu onduan, prepara dadin anitz nahigabe eta dezplacerretara eta pacienciaz betha
dadin, hartaco emaiten dien moyena umiltarçuna duçu: *umilia çaçu çure bihotzça*
—cioçu— eta pacencia har çaçu, eta Gincoc igorten derautçunac oro erecebi çatçu eta
pacienki ppenac sofri. Bena nola hori eguin dirogun erakasten diraguçu orano beste
40 hitz hotçaz: *ukaçu pacencia çure umilitathian,* erran nahi baita, içan cite umil eta or-
dutic pacient içanen cira.

⁶ Horko “arrazoïnik gabe” ez doa oro hitzarekin; egiten dioten kaltea “arrazoïnik gabe” egiten dio-
tela adierazten du; cf. jatorrizkoan: *et s’imagine toujours, sans sujet, qu’on lui fait tort* (RD 3, 283). Ja-
torrizko mezuari atxikitze komak lekuz aldatu ditugu, liburuak honela baitakar: *hartcen tici, eta beti*
arraçoïnhiç gabe, uzte dici nehorc oguen eguiten deracola...

Bakia ere, mundu ororen hain huntarçun desiragarria, hain necessariua, umilitate-
 tic <271> jiten duçu. Jesu-Christoc berac eguia hori erakazten diraguçu, erraiten die-
 nian: *ikaz eçacie eneganic bibotzcez ezti eta umil niçala eta cien arimen paussia idirenen*
ducie. Umil ičan citeste eta bakian ičanen cirete cihaurien burieki eta beste ororeki.
 Çuhurrac erraiten dici *urguluxien arthian beti discordia edo nahazteria badela*; bena
 hoc elgarren arthian beti ordenarioski aharretan diren beçala, umilac bakian diau-
 deçu. Eguiasco umilen arthian ezthieteçu ičan beste contestaric,⁷ çoinhec bere buria
 apaldurenago dien beçic, eta çoinhec batac besthia ohoraturenago dien. Guiza hor-
 taco çuçon Joandene Paule Ermithainharen eta Seint Antonioren arteco contesta;⁸
 behar cicien Gincocaren manuz beliac ekarri cereen oguia hautxi eta partitu; Paulec
 nahi cicin Antonioc eguin ceçan Arrotz beçala eta Antonioc Paulec eguin leçan, hura
 beno çaharrago celakotz. Bakoitçzac bere aldetic besthiari oguiaren hautx-aracitceco
 arraçoinhac ekarten citicin. Guiza hortaco disputac hun tuçu eta, nola eguiasco umi-
 latetic sortzcen baitira, eztcie nahazten, ez gal-araciten elgarren arteco bakia eta
 amoriua, bai, aldiz, azkartcen eta iraucor eguiten.

Minça guiten orai beste hirur bertuthez: praubeciaz, garbitarçunaz eta obediencia-
 ciaz. Praubecia eta umilitathia elgarri hain <272> emanac dituçu, nun iduri baitute
 bi ahispa direla. Dhohaxu eguiten guitusten bertuthetaric lehena, Jesu-Christoc eçar-
 ten dici ispirituz praube içaithian, eta çunbait Seinduc hori umilitathiaren hartcen
 dicie, eta beste batçuc praubecia bere nahiskuaren, hala nola Fraidec eta Serorec Ko-
 menthietan hautatcen duten beçalakua. Bena cernahiden ičan dadin, praubeciac
 umilitathia beti lagun uken behar dici: eci bestimenda arrunt eta char bat ičan diei-
 teçu hala bestituric denarendaco urgulusco occasione bat, unxa bestithiac urguluxu
 bailira beçala mezperetchatuz. Hartacotz Seint Augustinec nahi cicin haren Komen-
 tuc Fraidiac, ez endezki, bena onezki bestithiac ičan citen. Bestalde, orano umili-
 tathia necessario duçu, deuzen faltaric ez ukeithiaren eta gure unxa ez⁹ içaithiaren so-
 bera ez desiratceco, eta Gincoc emaiten derauzkigun gaucez content içaiteco.

Garbitarçunaz den beçanbat, segur duçu haren beguiratceco umilitathia necessa-
 rio dela. Desertuco Aiten bicitcian badiici anitz exemplu, erori ahalgaiçunic helduric
 guiçon penitencia handiric eguinez bici ciren batçuri,¹⁰ eta bakartaçuneco bici gogo-
 rrian; eci heen flakeciac jiten cituçon umilitate ezkacetic, pressumicionetic edo bere
 burietan sobera fidaincha eçartetic, eta Gincoc urguluxia punitcen dici permetituz
 <273> erorte suerte horiec. Umilitathia garbitarçunaren eta chahutarçunaren hain
 edergailhu handia duçu, nun Seint Bernat erraitera menturatcen baita Ama Virginan
 chahutarçuna, umilitathia gabe, Gincocari etcitçacola laket ičanen.

Obedienciaz ere erraiten ahal diici, umilitathia gabe eztaiteela ičan, eci umil ez-
 tena eztuçu ičanen secula anitz obedient eta aldiz, eguiaski umil dena beti obedient
 duçu. Nehorc cernahi mana ciroçu persona umil bati, bestec nahi dutena nahi dici,

⁷ Jatorrizkoak honela dio: *entre los humildes no puede haber rencilla ni disension, sino en aquella santa*
rencilla y porfia de cual será mas humillado (II, 130) / *une seule contestation entre eux* (RD 3, 285).

⁸ Hona jatorrizkoak dakarrena: *cual fue aquella graciosa contienda* (II, 130) / *la contestation de saint*
Paul hermite et de saint Antoine (RD 3, 285).

⁹ Ez da egoki ez hau, “gure untsa izaitiaren sobera ez desiratzeko” da jatorrizkoari darion zentzua.

¹⁰ Jatorrizkoak honela dio: *de feas y torpísimas caídas en hombres de muchos años de penitencias y vida*
solitaria (II, 131) / *de tant de chutes honteuses arrivées à des hommes consommés dans la pénitence et dans la*
vie solitaire (RD 3, 286).

- 1 osso-ossua bere gueihenaren manura dioçu, ez choilki bere conduitan eta bere obretan, bena orano bere borondathia eta bere Jujamendia haren manuco tici, hartan nehorc etci idireiten contrastic, ez heraberíc,¹¹ bena urguluxiez eztuçu gauça bera.
- Consideratcen badugu otoitzça —çoin baita bici ispiritualaren fundamena— aiza eçaguturen diici umilitathia gabe eztela prootzchoz; umilitathiareki, aldís, Celura heltcen dela Çuhurraren erran hoen aravera: *umiliatcen denaren otoizça odeien gaindi igaranen da; Gincoagana hel arthio ezta consolathia içanen; Ginco Handiaren aitcínetic ezta jalguico haren so huna uken arthio*. Judith Seindac eta umilac, bere gambaran cilicioz cintaturic, hautxez eztaliric eta lurrian hedaturic, oihuz Gincoari ari çuçon, erraiten ceracolaric: *persona <274> umilen eta ezthien otoitzçac beti placercer ein derauçu*. Erregue Prophetac cioçu *Gincoo umilen otoitzçari behatcen dela eta heen otoitzçac ezthiela mesperetzchatcen*. Ezteçacie uken, beraz, beldurric, guiçon umil bat Gincoaz confussionereki ireicia içanen dela; galdeinhac oro hareganic jardirexico tici. Soicie Publicanuaren otoitzça Gincoari çoinhen laket içan citçacon: beguien Celurat alchatcera, ez Aldarerat hurrantcera etçuçon menturatcen, bena Templiaren choco bathian çoolaric, bougharrac joiten citthielaric, bere buriaren eçagutce umil bateki erraiten cicin: *ene Gincoo, nitçaz, becatore bat bainis, ukaçu pietate*. Jesu-Christoc erraiten dici: *segurtatcen citustet bere etcherat Publicano hori joan dela bere becathietaric chahaturic*; eta aldís, Phariseen urguluxia Templuti jalgui çuçon condenathia.
- 20 Beste bertuthe guciac oro guiza berian ahal guinçakeçu eta erakax, hetaric bature umilitathia gabe estaiteela içan eta halaz, nahi baduçu moyen laster bat heen jardiresteco eta ezcola labor bat fite perfeccionera heltceco, haur duçula: içan cite umil.

<275> LAURGUERREN CAPITULIA [II/3/5]

Umilitathiaren lehen graduaz, çoin baitago norc bere buriaz sinheste edo opinione apal baten ukeithian

- Seint Laurencz Justinieneç erraiten dici nehorc ere ezthiela umilitathia unxa eçagutcen, Gincoaganic bertuthe horren dohainha erecebitu dienac becic; bere beitharic net neke dela haren eçagutcia eta guiçona eztela deussetan ere ardurago trompatcen, eguiasco umilitathiaren eçagutcian beno. Uzte duçu —cioçu Seindu horrec— umilitathia doola erraithian becatoroz eta miserable bat cirela; hortan balago mundian elukeçu gauça ihiagoric, oro umil guintukeçu; eci oro pundu hortan ber guizan minço guituçu eta Gincoac lexala becatore eta miserable guirela erraiten dugun beçala, gure beithan hala guirela sinhestetan guinen! Uzte duçu orano umilitathia doola charki bestituric içaithian eta lan apal eta mezperetzchagarrien eguithian; trompatcen cira, eci horien ororen pian urgulu anitz gorda dieteçu: besthiac ez beçalaco eta persona behar beçalaco eta umil baten igaraihiagatic, horieç oro eguin dieisteçu eta ordutic urgulu eçabiago bat, bena langerozago <276> bat dukeçu. Etcit erran nahi, umilitatesco hitz eta obra agueri horieç ez tuten anitz laguntcen eguiasco umilitathiaren jar-

10 otoitzçac: *otoitzçac*.

12 Ezteçacie: *Eztecacie*.

14 çoinhen: *coihen*.

23 275: 175.

¹¹ Jatorrizkoak 'resistencia / répugnance' dakar (RD 3, 287).

diresteco, nehorc behar den beçala eguiten thienian, bena oren burian, umilitathia ezthiagoçu hetan. 1

Seint Jeromac erraiten dici anitzcec umilithathiaren itçala eta iduria hartzen dutela, bena gutic eguiasca. Ihi duçu buria apalduric eta beguiac egotzciric edo lurri soinez ibilthia; minçatceco aire umil baten hartzcia; noizceti noizcera¹² hazper eguithia,¹³ bai eta ere hitzkal bere buriaz becatoroz eta miserable bat dela erraithia, bena halakuer erran eceçu cerbait nahi eztutenic; ikussico duçu çoinhen urrun diren eguiasco umilitatic, heen manera minberetic.¹⁴ Biskitharian, pacenciati duçu agueri nor diren eguiasco umilac, eta hortan diagoçu eguiasco umilitathiaren po-roancha segurra. 10

Seint Bernatec explicatcen dici berhecikiago certan daguen umilitatesco bertuthia. Cioçu dela bertuthe bat, çoinhec guiçona bere buriaren eretcian mezperetzchagarri eçarten baitu, bere buriaren eçagutce eguiasco batez. Umilitathia esthiagoçu, beraz, erran dugun beçala, elhetan, ez agueri diren maneretan, bena diagoçu bihotzceco seindimendietan, eta bere ezdeuztarçunaren eçagutce handiac bere buriaz emaiten deracon sinheste apalian, eta <277> mundu guciac mezperetzchaturic içaiteco nehorc dien dessirrian.

Seindu umilitathia chehetarçun bateki tratatu dutenec anitz grado bertuthe hortan eçarten dicie. Seint Benuetec —çoin Seint Thomasec eta beste anitcec puntu hortan seguitu baitute— hamabi grado eçarten tici; Seint Anselmac çazpi; Seint Bonaventurac hiruretan cerratcen tici eta azken haur laburrago içaithiagatic seguituco diici, amorecatic umil[i]tathiaren escola puntu gutitan cerratu onduan, ihikiago be-guien aiticinian atchiki deçagun beti seguitceco. 20

Umilithathiaren lehen gradua —cioçu Seint Bonaventurac— dela bere buriaz opinione apal baten ukeithia, eta hartaco bide bakarra bere buriaren eçagutcia duçu. Seint Bernaten explicacioniac ber bi gauça horiec¹⁵ cerratcen tici, eta guiza hortan choilki hartcen erran dugun lehen gradua. Umilitathia duçu bertuthe bat, çoinhec guiçonari bere buria mezperetzchagarri eguiten baitu; horra bi gauça he-taric lehena, eta bere buriaren eguiaski eçagutcia duçu biguerrena; eta hanti jiten duçu çunbaitec bere buriaren eçagutcia eçarten baitute umilitathiaren lehen graduarendaco, eta dudaric gabe arraçoinkeki: bena nola guc heben bertuthe horren graduac oro hiruretan cerratcen baititugu Seint Bonaventurareki, umilitathiaren <278> lehen gradotaco eçarten diici bere buriaz opinione apal edo char baten 30

20 çazpi: *cazpi*.

¹² Gaztelaniazko jatorrizkoan ‘muchas veces’ (II, 141) eta frantsesezkoan ‘de temps en temps’ (RD 3, 308).

¹³ Jatorrizkoak *suspirar / soupiner* dakar (RD 3, 308).

¹⁴ Komunztadura hau ulertzea ez da hain unibokoa: *ikussico duçu çoinhen urrun diren eguiasco umilitatic* [eta] *çoinhen urrun diren heen manera minberetic* ulertzen dugu guk eta ez “heen manera minberetic ikusiko duzu zoiñen urrun diren egiazko umilitatic”. Latinez *cessent simulati gestus* dio eta umil itxura egiten dutenen keinuak gaitzesten dira; jatorrizkoaren frantses itzulpenean ere bai: *et vous verrez combien il sont éloignés de l’humilité véritable. Laissons donc là le déguisement des paroles et ces manières affectées* (RD 3, 308). Beheko ahapaldian berriz dio umiltasuna ez dagoela *elhetan, ez agueri diren maneretan*. Nolanahi ere den, “manera minberak” salatzaile joz gero, uler liteke ere *heen manera minberetic* ageri dela *çoinhen urrun diren eguiasco umilitatic*.

¹⁵ Jatorrizkoak honela dio: *estas dos cosas son / n’embrasse que ces deux choses* (RD 3, 309).

- 1 ukeithia, eta bere buriaren eçagutcia, aldís, hartcen diici grado hartara heltceco necessario den bide bat beçala.
- Ororen burian batetara dihaçu eta oroc aitor diici, bere buriaren eçagutcia umilitathiaren eta bere buriariz uken behar dien sinhesthiaren haxarria eta errua edo ci-mendia dela. Eci, nola jakin daiteke nehorc justoki norbaitez cer sinheste uken behar dien, eçagutcen ezpadu? Impossible den gauça duçu. Lehenic unxa eçagutu behar çu eta guero eçagutce haren araura hareganaco opinionia hartu. Halaz, lehenic eguin behar duçun gauça duçu çure buriaren unxa eçagutcia, guero çure buria behar den beçala eçagutcen baduçu eta cirenarendaco atchikiten baduçu, umi-
 10 lic aski içanen cira, eci ikussico duçu gauça guthia cirela.¹⁶ Seint Isidorac cioçu *superbus* hitzça, çoinhec latinez urguluzia erran nahi baitu, jiten dela ceren hala deitzcen denac, eguiaski den beno aboro estimathia içan nahi baitu. Hartacotz ere çunbait Doctorrec, Gingoac umilitathiaren dien amoriuaren arraçoinheticaric baten-daco emaiten dicie, Gingoac eguiarendaco dien amoriua, eci umilitathia eguia bera duçu; urgulia, aldís, eta gure buriasco opinione huna, eztena, engueniua; eci etcira eguiaski cirela uzte <279> duçuna, ez eta ere bestec cirela uzte uken leçaten nahi cindukeena. Nahi bacira, beraz, eguiar eta umilitathian ibili, atchikaçu çure buria cirenarendaco eta segurki etçaçu sobera edo anitz galdeiten; eci cer arraçoin duçu ciren beno aboro cirela uzte ukeiteco? Hori lukeçu çure buriaren langeroski engue-
 20 natcia.

BOSTGUERREN CAPITULIA [II/3/6]

Bere buriaren eçagutciaz, çoin baita umilitathiaren ithurburia edo haxarria eta hartara heltceco bide bakarra

- Haz guiten, beraz, cer guiren eçagutcen gure miserien eta flakecien leician sarthuz, han umilitathiaren tresoraren idireiteco. Dihuru bat galdu içan duçu —cioçu Seint Jeromac— eta lohian eta saxukerietan idireiten duçu; eta guc ere gure becathien eta miserien saxukerietan umilitathiaren harri preciathia idirenen diici. Unxa eta seguidan pundu hunen arguitceco eta endelgaracitceco, ikuz deçagun lehenic cer den guiçona bere gorpitçaren araura. Seint Bernatec erraiten dici: goguan beti
 30 atchikitçaçu hirur gauça hoc: cer içan ciren, cer ciren eta cer içanen ciren; bena cer içan cira? Gaistakeriasco aci bat. Cer cira? Saxukeriaz beteric den <280> unci bat. Cer içanen cira? Harren baska. Hirur gauça horietan badukeçu cer unxa goguaketa eta nun chila gure miserietan. Arraçoinheki Innocent deitcen cen Aita Seindu batec erraiten cicin: ô guiçonaren chorte tristhia eta ahalgaiçuna!¹⁷ Soguicie nola belharrec eta arbolec ekarten duten ostó, lili eta frutu, eta guiçonaren gorpitzçac eztu ekarten saxukeriaric becic; arbolec ekarten olio, ano eta balxamu eta urrin hun bat orota-

34 ahalgaiçuna: *ahalgaiçuna*.

¹⁶ Jatorrizkoak honela dio: *porque os tendreis en muy poco / car vous verrez que vous êtes peu de chose* (RD 3, 310).

¹⁷ Bada *ahalkaitçunic* (293) aldaera ere.

rat emaiten, eta guiçonaren gorpitzça saxukeriasco eta urrin gaisthoz beteric den cilo 1
 bat; arbolia nolaco, fruthia halaco; eci arbole gaisto batec estiro behin ere frutu hu-
 nic ekar. Comparancha net justo bat eiten dicie Seindiec guiçonaren gorpitzçaz eta
 elhurrez eztaliric den hungarri poulo batez; eci hungarria ere elhurrez estalia de-
 nian eder eta churi duçu, bena bere beitan saxukeria beci eztuçu. Gogua emaiten
 baduçu —cioçu Seint Bernatec— guiçonaren gorpitzcetic jalguiten diren saxukeria
 orori, estuçu idirenen hungarriric beci, ez hura beçain gauça saxuric, eta hara cerc
 erran-aracitcen ceracon Job Seindiari: *erran dut ouztelari ene Aita cira, eta harrer ene*
Ama eta ene Arreba cirete; eci eguias erraiteco, cer da guiçona, beci ere ustelduraren
 eta harren unci bat? Certçaz, beraz, banitate hartuco dugu? Certçaz urguluxu dai- 10
 teke <281> erhauxa eta hauxa? Ez bereren orai aipatu dugun miseriez, eci eztiici he-
 tan idirenen umiliatceco eta guihauren burien mesperetchatceco arraçoinhic beci.
 Seint Gregorioc erraiten dici umilitathiaren beguiraçale hun bat dela guiçonaren fla-
 kecieen eta miserien orhitzchapena, hungarri haren pian net unxa beguiratcen dela
 bertuthe balioz horren landaria.

Bena guacen aitcinago erran dugun gure miserien leice hortan; soguin eçaçu cer
 cinen Gincoac creatu beno lehen, ikussico duçu deuz ere etcinela eta ezdeuztarçuneco
 leicetic etcindukeela idoki çure buria. Bena Gincoac bere huntarçunaz hantic idokiric
 eman derauçu içaithia; halaz, arren, gure beitharic deus ere ezkituçu, eta gure buriac,
 eztiren gauçac beno aboro eztiici behar estimatu, eta cerbait aboro baguira, Gincoari 20
 tiici eskerrac. Joandene Paulec erraiten dici: *nehorc uzte badu cerbait badela, eguiaski*
deuz esten demboran, bere buria enguenatcen diela. Hortan idireitce handi bat eguiten
 diici, eta gure bici orotan umilitathian aberax guitçakeen bat.

Bena orano reflexione hortan aitcinago joan gueisteçu¹⁸ eçaguthuz Gincoac
 eman deragun içaithia eztirogula beguira. Eztuçu gutçaz etche batez beçala; officia-
 lec egu[i]n onduan uzten dicie eta eguiliac gabe bera badiagoçu; guc, aldis, creacio-
 netic landan eta gure bicico mement <282> guciez, hainbeste Gincoaren laguntça-
 ren beharra badiici dugun içaithiaren ez galtceco, haren jardiresteco uken dugun
 beçala. Gincoac bere ezku boteretxias beti beguiratcen guitici erortetic ezdeuztarçu-
 naren leicera, çointharic creatcian idoki baikitu, eta hartakotz Erregue Prophetac 30
 Gincoari erraiten diracoçu: *Jauna, moldatu nuçu eta çure ezkia ene gagnan eçarri*
duçu. Ezku harc jassaiten eta bici-aracitcen nici eta beguiratcen idoki nuçun ez-
 deuztarçunera berriz itçulcetic. Hanbat Gincoaren socorriaren beharra diici eman
 deragun içaithiaren irauteco, nun falta baleçagu eta mement batez bere ezkia guga-
 nic urrunt baleça, instant berian ezezta baikindaiste hala nola arguia galtcen baita
 ekia gordatcen denian. *Aracione guciac*¹⁹ —cioçu Isaia Prophetac— *Gincoaren aitci-*
nian ezpalira beçala tuçu, eta haren eretcian ezdeuz beçala. Guihaurez ere erraiten
 diici egun oroz ezdeuz guirela; beldur ukeiteco diici ordian minço guirela ezpagnetz
 choilki eta eztugula unxa eçagutcen cer erraiten dugun. Jaunac letxala endelga guin-
 deçan eta seindi Prophetac endelgatcen eta eçagutcen cien beçala, Gincoari 40
 erraiten cienian: *niçana oro ezdeuz beçala nuçu çure aitcinian*: neure beitaric eguiaski ez-

¹⁸ Ez dakigu aldaera jatorra ala <guiesteçu>-ren ordain dagoen hutsa ote den; 309-n <guiezteçu> da-
 kar.

¹⁹ Jatorrizkoak honela dio: *todas las gentes / toutes les nations* (RD 3, 315). Ez dakigu *Aracione* hori
Nacione baten ordain dagoen hutsa ote den; ikus hiztegian *aracione* sarrera.

1 deuz nuçu; eci eninduçun eta içaithia çureganic dicit; çuc, Jauna, eguin nuçu eta cer arraçoinehez neure içaithiaz <283> urguluxu naite, eztudanaz gueroz neure içaiteco deuz eguin, eta çuganic, Jauna, choilki dugunaz gueroz gure içaithia, bicitcia, cerbait eiteco ahala? Oro çure ezkuti tiici; gutçaz den beçanbat deuz ere etciroguçu, ceren gure beitharic ezdeuz batçu baikira. Certçaz urgulutan sartcen ahal guira? Gure ezdeuztarçunaz aguiian? Gorago Çuhurrareki erran diici: *certçaz urguluxu daite erhauxa eta hauxa?* Bena orai erran ciroguçu, certçaz urguluxutcen ahal da ezdeuza, erhauxa eta hauxa beno guthiago dena? Cer arraçoin du banitatetan sartceco eta cerbait dela sinhesteco? Segurki eztici arraçoinic batere.

10

SEIGUERREN CAPITULIA [II/3/7]

Nehorc bere buriaren eçagutceco eta umilitathiaren jardiresteco ecinago bide hun eta segur bat dela bere becathiez orhitzcia

Guacen aitcinago gure burien eçagutcian, erabil deçagun orano guehiago gu beithaco luresco içaite haur, bena idiren daitea hortan cerbait guehiago umilia guitçakeenic? İçan daitea cerbait azken capitulian minçatu guiren ezdeuztarçuna beno apalagoric eta guiçona aboro umilia diroenic? Bai, duda gabe baduçu besteric <284> cerbait, ezdeuz içaithiac beno guiçona apalcenago dienic Gincoareen aitcinian, eta hura becathia duçu. Cer leice barna eta ilhuna ezta becathia! Anitzcez ezdeuztarçuna beno barnago, beltzago eta ikaragarriago duçu, sordeitxago denaz gueroz becatu eguithia, ez içaithia beno. Jesu-Christoc erraiten dici Judaszez minço delaric, çoinhec traditu nahi baiticien: *hobe çateen*²⁰ *harendaco sorthu ezipalis*. Ezuçu gauça direnetan eta eztirenetan deuz ere hain apalic eta hain mezperetzchagar[r]iric Gincoareen aitcinian, guiçon becatu mortalian dena beno, çoin Celutic dezterrathia baita, Gincoareen exai eta Ifernuco ppena eternaletara condenathia. Goguan beti uken deçagun eguia hori, nahibada ezkindukeen ordian seindi concencian becatu mortalic batere; eta nola gure ezdeuztarçunaren hobeki eçagutceco, beguien aitcinian eçarri baitugu ezkinen dembora, orobat hobeki eçagutceco gure apaltarçunaren eta miseriaren, orhit guiten becathian guinen demboraz; goguan har deçagun çoinhen estatu tristhian guinen, noiz eta ere Gincoareen beguietan becathiaz higungarri baikinen;

30 Gincocac soguiten ciraguçun bere exaiari, colerasco haur batçuri eta Ifernuco ppentarat condenatu criminel batçuri beçala, eta hortan gagnar ahalguez hourt guiten eta ahalaz umilia eta apal guiten; eci sinhexi <285> behar diici, Gincocac offenxatu dien bat, çunbat-nahi apalduric ere, eztela merechi dien beno aboro umiliaturen eta apalduren. Goguaketa hori ecinago barna eta çolaric ezthien leice bat duçu, eci Celian ikuz artekan Gincoareen huntarçuna çoinhen handi den, etciroguçu unxa eçagut ahal, çoinhen handi den haren contre eguiten dugun becathiac merechi dien gatziguia edo punimendia.

Hori unxa goguan erabil baguindeça eta gure becathiac eta miseriac unxa iker baguinça, net humil guintukeçu eta gure buriac guti estima guinçakeçu, eta placerreki

²⁰ Zuberoan ere honela baliatzen zen garai hartantsu: *çapartatu içan baliz charlemaigna hobe çatian gouretaco dakar Charlemaigne* pastoralak (Oihartzabal 1991: 286).

mezperetzchiac eta dezohoriac erecebi. Ginoaren eretcerat leal ičan eztenac, haren 1
 gracian jarri onduan, cer eluke behar sofritu haren amorecatic? Ginoac utci dienac
 bere passionen seguitceco, bere Creaçalia offenxatu dienac eta bere Naussia, placer
 igarancor baten hartceco, eta halaz ppena eternalac merechitu thienac, cer mespe-
 retzchuren, injurio, afronturen gogotic erecebitceco eluke ekarria ičan behar, Gino-
 coaren majestathiaren contre eguin thien offenxen barkamendiaren jardiresteco?
Becatu eguin nicin —cioçu Davitec Ginoari minço delaric— *gaztiguiez eraiki*²¹ *nin-*
duçun beno lehen, eta hartakotz guero hobeki çure manu seindiac beiratu ticit, hara cer-
 gatic ichilic noon eta eniçan menturatcen planhuric eitera; eci <286> sofritcen du-
 dana deuz ere eztuçu ene becathiec merechi dutenaren aldian; enuçu punitu, Jauna,
 merechi nukéen beçala, eta mundu huntan sofritcen ahal guintuskeen ppenac oro
 deuz ere eztituçu becatu batec berac merechitu dienari ihardesteco. Eztea justo be-
 catoriac Ginoac mesperetzchatu onduan, bera ičan dadin mesperetzchathia? Guti es-
 timu nehorc uken deçan, bere Naussi oroz gagnetkua estimatu ezthienaz gueroz? Eta
 guiçon bere Creaçalieren offenxatceco borondathia eta aussarticia uken diena ičan da-
 din punithia, behin ere nahi dienaren eguiteco ahala ecin ukenez?

Eta hori duçu segurthaintcharic ecin ukena Ginoac becathiac barkatu derauski-
 gunez, çunbat ere esparança ukeiteco dugun Ginoac barkatu derauzkigula. Çuhur-
 rac erraiten dici guiçonac ezthakiela Ginoaren adiskide ala exai den, eta halaber
 Joandene Paulec erraiten cicin: *deuz ere ez tut ene concencian seindi, hargatic ere ezta-*
kit chahu niçanez Ginoaren aitcinian; maluroski becathian baniz, cer baliatuco çaut
 Apostolu içaithia eta arimen Ginoaganat itçu-aratcithia? *Guiçonon eta Aingurien*
lenguayaz mintça nindaitekeen ordian, justo ezpaniz,²² *trompeta bat eta soinhu airian*
galcen den bat beçala niz; Prophetec beçala jinen diren gaucen jakiteco dohainha banu
ere, jakitate guciac <287> *nithien ordian ere, eta ene fedia azki borstztitz*²³ *mendien le-*
kuz canbiaracitceco, becatu mortaletic chahu ezpaniz deuz ere enuçu, eta neure hun-
tarçunac oro prauben hazteco eman banitça ere, eta ene gorpitzça sùian erratceco, horiec
oro deuz etciatzkidatçu baliatuco Ginoaren gracian ezpaniz.

Eztatu trishian guituçu, beraz, ezipaguira Ginoaren amoriuan, eci hura gabe
 deuz ere ezkituçu, eta orano ezdeuz beno guthiago guituçu. Eremedio hun bat 30
 duçu beti umiltarçunian egoiteco eta bere buriaz opinione apal baten ukeiteco,
 ecin jakithia Ginoaren gracian den bai ala ez. Baciakiguçu segurki Ginoac offen-
 xatu dugula eta etciakiguçu, aldiz, segurki barkamendia uken dugunez. Halaz, nor
 menturatuco da buria gora ibiltera? Nor ezta bere beithan ahalguez urthia egonen?
 Eta nor ezta lurraren bihotzceranhokuan apalduco hain ikaragarri den duda bate-
 tan? Hara cerc erran-araci dien Seint Gregoriori Ginoac nahi uken diela ezkin-
 deçan uken segurtaincharic haren amoriuan guinela, haren gracia baten segurki
 beti ukeiteco, çoin baita umilitathia. Eguiaz çunbat-nahi ppenagarri iduri dien

²¹ Adiera 'hezi' izan lezake, ikus hiztegian *eraiki* sarrera; jatorrizkoak honela dio: *antes que me viniese el azote con que Dios me aflige y humilla, yo habia hecho porque, ya yo habia delinquido* / *j'avois péché*, dit David, en parlant à Dieu, *avant que vous m'eussiez humilié par les châtements* (RD 3, 318).

²² Liburuak *expaniz* dakar. Adieraz, hona jatorrizkoak zer dioen: *aunque hable con lenguas de Angeles... si no tengo caridad... / quand je parlerois le langage des hommes et des anges, si je n'ai point la charité, je ne suis que comme une trompette et une cymbale, dont le son se perd dans l'air* (RD 3, 319).

²³ Huts bat baino gehiago ageri da aldaera honetan; *borthizt* (126) eta *bortztitcena* (50) adibideak gora-behera, liburuan sistematikoki *bortizt* ageri da.

1 Gingoac puntu hortan uzten deragun beldur eta dudac, Gingoaren misericordia eta huntarçun handiaren eguitate bat duçu, beldur bat prootzchossa umilitathia-
ren jardiresteco, haren beguiratceco eta gure <288> proximuac cernahiden becatu
egunic ere, haren mezperetzchatcetic gure guibelceco. Ala baita arraçoïn handi
eta bortitz bat Gingoaren cerbitzchian gure finkaracitceco, behin ere lachatu gabe
hunguiaren eraiteco, eta beti Gingoaren beldurrareki eta umilgui ibil-aracitceco,
goguan hartcia proximo becatore handi guindaukan hura, aguian Gingoac bere
faltac barcaturic bere gracion erecebitu diela, guiñaur hartan guirenez ez jakithia!
Hartakotz Ispiritu Seindiac Çuhurraren ahotic erraiten dici, guiçon beti Gingoaren
10 beldurrian dena uroz dela; beste leku batetan, aldis, abertitcen guitici, becatu bar-
cathien gagnan ezkiten beldurric gabe ičan. Halaz eguin ahal guintukeen becathien
orhitzchapena net prootzchoz duçu gure umiltarçunian eta guiñahren burien mez-
peretzchian atchikitceco; hortan badiici anitz arraçoïn goguaketa finic eta barnaric
eguiteco.

Bestalde goguan hartcen baitugu becatu originaletic jiten çauzkigun miseriac eta
damiac, çumbat arraçoïn eztugu, hec ikuz eta, umiliatceco eta gure burien mezpe-
retzchatceco, poroançaz²⁴ eçagutuz becatu hartçaz naturaleça gutan çoinhen saxuthia
içan den? Eci hala nola harri bat bere piciaz behera erorten baita, orobat becatu origi-
nalac eguin deragun kalthiac ekarten guitici leguiaren contreo haraguiaren nahikun-
den, banitathiaeren eta munduco <289> prootzchien seguitcera. Lurreco gaucendaco
20 badiici seindimendu net bici bat eta aldis, guti edo batere gusturic Celukuendaco.
Gutan, cerc ere obeditu behar bailuke, harc naussi bailiz beçala manatcen dici; cerc
ere, aldis, manatu behar bailuke, harc obeditcen; eta hain miserable guituçu, nun
guiçon ičan eta Celuco sorthiac, aberen inclinacioniac baititugu eta bihotz batçu lu-
rreco gaucetarar arraz emanac.

Jeremia Prophetac erraiten dici: *guiçonaren bihotzça enganios eta gaiztake-
riaz bethia da; norc eçagut deçake?* Ezechiel Prophetac Gingoaren miraculuz ikussi
cien murriaren pare dela erran dieiteçu, çointan çunbat ere barnago chilatcen
baitcen, hanbatenaz aboro itxuskeria aguertcen baitcen; orobat ere duçu guiçonaren
30 bihotzçaz. Guero orano soiten badugu gure eztakurier, çoin baitira choilki gure bei-
taric ditugun gauçac, çoinhenbeste arraçoïn eztugu hetan idirenen ahalguetu behar
guitustenac? Çoinhenbeste eraste suergaraiteco gure mihietan?²⁵ Eta çoin lachoki ez-
tugu gure bihotzçac barreatcera uzten? Çoinhen ardura ezkira kambiatcen gure deli-
bero hunetan? Çunbat eztugu maite gure huntarçunac eta aisac?²⁶ Hain ussustathiac
placer dugunaren eguiteco, gure burien amorioz bethiac, çoinhen buruzkin ezkira
gure borondatetan eta themetan? Çoinhen bortitz gure passionetan? <290> Çoinhen
azkar ussaincha gaistuetan? Eta çunbat ezkira ekarriac gure inclinacione devetathien
seguitcera?

²⁴ Jatorrizkoan ez dago *poroançaz*-en kiderik: *¿Cuán estragada quedó la naturaleza por el pecado?* (II, 147) / *en songeant combien la natura a été corrompue en nous par le péché?* (RD 3, 321).

²⁵ Ikus *suergaraiteko* hitzaz hiztegiari; jatorrizkoak honela dio: *cuan fáciles somos en la lengua, cuan descuidados en la guarda del corazon* (II, 148) / *Jusqu'ou ne va point l'intempérance de notre langue? et avec quelle négligence ne gardons-nous point notre cœur!* (RD 3, 322).

²⁶ Jatorrizkoak erosotasunaren ideia dakar: *Combien amateurs de notre intérêt et de notre commodité?* (RD 3, 322).

Seint Gregorioc, iskiribatcen cielaric Job Seindiaren hitz hoen gagan: *çure bo- 1*
teria erakasten duçu aiciac eremaiten dien ozto baten contre, erraiten dici arraçoïnheki
 nehorc guiçona ozto baten pare eguiten diela, ceren hala nola ozto bat aiceric thipie-
 nac iguitcen baitu, orobat ere guiçona passionen eta tentacionen aicec erabilten dicie;
 batçutan coleratcen duçu eta beztaldian alleguerancia erho batetan jarten; batçutan
 abariciac, ohore gossiac bihotzça ppenatcen, beztaldian placerrec bihotzça enguena-
 tcen; noiz urguliac bihotzça altchatcen eta beztaldian beldurrac apaltcen eta egoz-
 ten. Hartakotz Isaia Prophetac net unxa erraiten dici, oro erori guirela oztuac beçala
 eta gure becathiec aiciac beçala erabilten guitustela. Demendren tentacionen aiciac
 egozten eta eremaiten guitici; bertuthian eta delibero edo ressolucione hunetan irau-
 teric eziiti, ²⁷ eta guiza hortan badiici buru hortaric ²⁸ umiliatceco eta ahalguetceco
 arraçoïn handiric. Ez choilki gure becathiec eta gure eztakuriec behar guiticie —erran
 dugun beçala— umiliaraci, bena orano obra hunec ere emanen diragucie azki
 arraçoïn umiliatceco unxa soguiten baderegu, eta unxa examinatcen edo <291> cher-
 katcen badugu çoinhenbeste houx eta ezkasdura eguiten dugun, Propheta ber haren
 erran hoen aravera: *oro eguin içan guira gende saxu batçu beçala eta gure obra hunac*
oro, oihal odol andeatu batez saxuthiac beçala dira. ²⁹ 10

ÇAZPIGUERREN CAPITULIA [II/3/8]

Nola behar tugun gure buriac eçagutu bihotzçac eta fidaincha galdu gabe

Gure beitarico experienciaz edo poroançaz, hain unxa eçagutcen diici çunbat 20
 handi den gure miseria eta çunbat anitz diren beti umil içaiteco ditugun arraçoïnhac,
 nun iduri bailuke bihotz emaile beharrago guindukeela gure eztakuriec eta ezkasdu-
 rec eman behar leraukeuten beldurraren contre, eci ez exortaçale heen gagan gogua-
 ketatcera. Eguia hori hain segurra duçu, nun bicitce ispiritualaren Naussiec erakasten
 baiteraute, noiz eta ere gure miserien eta flakecien barnatic eçagutcen ari guirenian,
 eztugula han baratu behar beldurrez bihotzçac galduric desespara guiten, bena aitci-
 nago joan behar dugula eta Gincoaren huntarçunari soin gure fidaincha guciaren
 hartan eçarteco. Hala nola gure becathien gagan uken behar dugun doliac ezpaitu
 hain handi <292> içan behar, nun eror-araci guitçan deseparacionera, bena dolu
 harc barcamendiaren ezparançaz lagundia eta jassana içan behar baitu, çunbait 30
 aldiz Gincoaren misericordiari so eguinez eta gure bista becathietaric urrunduz, bel-
 durrez Joandene Paulec erraiten diena: *hala becatutan idireiten dena sobera trista da-*
din. Orobat ciocie bici ispiritualaren Naussiec, eztugula egon behar gure flakecier eta
 becathier beha, beldurrez bihotzça eta Gincoa beitaco fidaincha falta dakigun; bena
 unxa gure buriac eçagutu onduan, ikussi onduan deuz ere eztela gutan fidaincha
 eman deçakeunic eta erortetic beira guitçakeenic, eta hala unxa ikassi onduan edo

²⁷ Izentzat hartu behar da *iraute* hor; jatorrizkoak honela dio: *no tenemos estabilidad ni firmeza en la virtud, ni en los buenos propósitos. Bien tenemos de que confundirnos y humillarnos* (II, 148) / *nous n'avons aucune fermeté dans la vertu et dans nos bonnes résolutions: ainsi nous avons bien de ce côté-là de quoi nous humilier et nous confondre* (RD 3, 323).

²⁸ Adiera 'alde horretatik' du.

²⁹ Bestela esanik, 'odol hondatuak zikindu duen oihala bezalakoak dira'.

1 sinhexi onduan eztugula gure burier edo indarrer fidatu behar, gure beguiac behar tiici berheala Gingoaren huntarçunerat egotzci. Hala eguinez eztiici bihotzça gal-duren, bena aboro ukenen. Cerc ere bihotzçac gal-araciten baiterauskigu gure burier edo flakecier soguiten dugunian, gauça hec berec azkartuco guiticie Gingoaganat altchatcen tugunian; eci çunbatenaz ere hobeki eçagutuco baitugu gure flakecia eta çoinhen guti fidatu behar dugun gure burier, hanbatenaz azkarthiagoric idirenen tiici Gingoari herssatcen guirenian eta hura beitan gure esparança eçarten dugunian.

Bena Seindiec heben unxa gogua eman <293> behar den gauça bat erraiten dicie, eta ciocie behar dela —erraitetic jiten guiren beçala— gure miserietan eta flakecie-tan gagnar sobera eta luçatche egon gabe, Gingoaren misericordiaz eta huntarçunaz orhitu, hartan gure fidaincha guciaren eçarteco. Orobat ere Gingoaren misericordia-ren orhitzchapenac eman deragun esparança ezтираuskigutçu behar ahatz-araci gure ezdeuztarçuna eta flakeciac; eci Gingoaren huntarçunari choilki beha egoiten baguira eta ahaztera uzten badugu cer guiren, beldur uken behar diici pressumicionian eta urgulian eror guiten, eta hantic jin guiten gure flakeciec eman behar derauten mezfi-daincharen galtcera, eta hara cerc anitz itxuski eror-araci thien. Çunbait persona devot, çoinhec bere otoitzça garxietan Celurano altchatu behar çutela iduri baitçuten, eztitu fidaincha falxu eta urguluxu horrec becatura eror-araci? Çunbat Seindu, eta Seindu handiric,³⁰ ezтира erori becoloroz cirela ahaztera utci çutelakotz, eta Gingoac eguiten ceresten favori edo graciaez bere beithan fidaincha urguluxu batetan sarthuz, heendaco aboro langerric içan ezipalis beçala? Eta hara cerc erain dereen erori ahal-kaitçunic.³¹

Seint Basilioc uzte dici David Erregue erori içan cela adulteriuala eta guiçon baten hiltcera, ceren Gingoac ein cerascon favoriez eta hunguiez sobera bere <294> beithan sarthuric, aldi batez erran cithien hitz hoc: *erran dut ene urossitathian eniz secula Gingoaganic cordocatuco*. Ber Seindiac cioçu orano Joandene Petiri arroçoin bezaz erori içan cela —erran nahi baita bere buriacz sobera opinione cielakotz— noiz eta ere Salbaçale Jaunari erran baitcien: *bestec oroc utciric ere, nic secula etcitut utcico; çurekin hil behar banu ere etcitut ukatuco*. Gingoac nahi uken cicin punitu haren urgulia eta permetitu eror çadin haren umiliatceco eta bere buriaren eçagut-aracitceco. Har-takotz, gure buriacz eztiici behar behin ere biztati galdu, ez sinhexi mundu huntan guireno ossoki segurainchan guirela: bena gure beithan cer guiren orhithuz, gure buriez beti mezfida içan behar diici eta beti beldur içan gure exaiac enguena edo trompa guitçan.

Halaz, bezaz, nola ezipaita behar bere flakeciaren eta miseriaren eçagutcian baratu, bena berheala Gingoaren huntarçunaren eçagutcera gogua altchatu, halaber huntarçun hari eztiici hain luçaz beha egon behar, nun gal deçagun gure flakeciaren orhitzchapena. Bicitceco manera horren molde bat idireiten diici Jacopec ikussi cien

26 Gingoaganic: *Ginocaganic*. 38 orhitzchapena: *othitzchapena*.

³⁰ Jatorrizkoan: *¡O cuántos, que verdaderamente eran santos, y grandes santos, han venido por aquí á dar miserables caídas* (II, 149) / *Combien de Saints et de grands Saints sont tombés pour avoir oublié qu'ils étoient pécheurs* (RD 3, 326).

³¹ Jatorrizkoak honela dio: *y así vinieron á caer miserablemente* (II, 150) / *et c'est ce qui leur a fait faire des chutes honteuses* (RD 3, 326).

çurubi miraculoz hartan, çoin heltcen baitcen lurretic Celura eta Ainguriac hartaric Celura igaraiten eta lurrera jeuzten; guc ere orobat igaran behar <295> diici Gingoaren huntarçunaren eçagutcerano, ez aldiz han guelditu, beldurrez pressumicioneco becathian eror guiten, bena fite geuxi gure burien eçagutcera eta eçagutce hartan ez baratu, fidaincha gal ezteçagun amorecatic, bena labur orhitsu Gingoaren huntarçunaz gure esparança guciaren hartan eçarteco. Eguin behar duguna, beraz, duçu çurubi misterios hartan guelditu gabe gora behera ibilthia.

Seinta Catharina Siennakuac hala eguiten cicin Demoniuaaren tentacionen ireisteco. Demoniuaac ekarten ceraconian gogora haren bertuthe eta hun guciac itchurapen becic etcirela, Gingoaren misericordiaz orhitzcen çuçun eta erraiten: aithor dicit, ene Creaçalia, ene bicitce gucia eztela içan ilhunperic becic; bena Jesus Curucificathiaren plaga edo çauri sacrahtietan gordeco nuçu, haren odolian mainhatuco, çoinec ene becathiac oro ikucico³² baititu, eta allegueranciatan egonen nuçu neure Creaçale eta ene Gincoatan; *ikucico nuçu*, Jauna, *eta elhurra beno churiago içanen nuçu*. Aldiz, Demoniuaac urguluzco seindimendiez hirrithatcen cienian ispiritura emanez perfeita cela, etciela aboro bere becathien gaganan nigarric eguin behar, ez penitenciaric eguin, anitz umiliatcen çuçun eta erraiten bere beithan: cer malurossa ni! Joandene Joanne-Baptistac secula becuric eztici eguin, Amaren <296> sabelian becatu originaletic chahathia içan çuçun; biskitharthian hain penitencia garratzcic eguin dicit; nic, arren, cer eguin behar dut hainbeste becatu eguin onduan, eztitudanaz gueroz ez eçagutu, ez heendaco behar beçala penitenciaric eguin? Ordian Demoniua errabiacionian nola Seinda harc cien alde batetic hainbeste umilitate, beste aldetic hainbeste fidaincha Gincoatan, erraiten ciracoçun: cirela maradicathia eta direla maradicathiac çu hain unxa escolatu citustenac; etciakiçut nuntic çu cherka: apaltcen bacitut çure ezdeuztarçunaz orhit-araciz, altchatcen cira Gingoaren misericordian çure esparança eçarris; aldiz, altchatcen bacitut urgulusco tentacionez, geuzten cira Ifernu çolarano eta artecan çure parrac nitan igaraiten tuçu.³³ Hantic harat paussian uzten cicin Demoniuaac, ceren ikusten baitcien haren inxeu guciac garaitcen cithiela. Horra nola behar dugun guc ere eguin: alde batetic uken anitz mesfidaincha eta beldur, beste aldetic anitz fidaincha, eta bozkarioz;³⁴ gure beithan batere ez fidatu, Gincoatan, aldiz, anitz. Bi leccione horiec —cioçu guiçon Seindu batec— Gincoac egun oroz bere Hautathier eguiten thiela, bata gure becathiez orhitzcia eta besthia goguan hartcia Gingoaren huntarçunaren, çoinhec hain amora-xuki barkatcen baiterauskigu.

23 Gincoatan: *gincoatan*.

³² Garbitzeaz dihardu, ikuzteaz: *Vous me laverez, Seigneur, et je deviendrai plus blanche que la neige* (RD 3, 329).

³³ Cf. hiztegian “parrak igaran”, apeta edo nahikari zenbait asetzea; jatorrizkoak honela dakar: *y si yo te levanto, te bajas hasta el infierno por humildad, y dentro del mismo infierno me persigues; y asi la dejaba, porque volvia con grande pérdida* (II, 151) / *vous vous abaissez par votre humilité jusqu'au fond de l'enfer, et vous me persécutez jusque dans l'enfer même* (RD 3, 329-30).

³⁴ Hor *bozkarioz*-en morfema instrumentalak ez du ongi ematen; *fidaincha* ondoko koma kendurik, *anitz fidaincha eta bozkario* izenen komunztadura logikoagoa litzateke; jatorrizkoak *beaucoup de confiance et de joie* dakar (RD 3, 330).

1

<297> ÇORTZCIGUERREN CAPITULIA [II/3/28]³⁵**Erran dugun umilitathiaren jardiresteco eta prootzchatceco net hun eta balioz den examenaz edo goguaketez**

Lehena. Gure burien laudatcera duhakeen elheric batere ez erraithia.

Biguerrena. Laudatu içaithiaz eta gutçaz unxa minçatcen inçuthiaz placerric ez hartzcia, bena laudatcen guituztenian, gure beithan umiliatcia eta ahalguetcia, ikuzten dukegulacotz ezki-rela nehorc uzte eta behar guindukeen beçalaco, eta aboro besten laudatcen inçuthian placer hartzcia; eta besten unxatan minçatcen inçuthiaz ppena edo bekaisguasco sendimendu çunbait bihotzcian poroatcen badu, heen faltataco atchikitcia, bai eta ere hain unxa³⁶ bere buriaz unxatan minçatcen inçuthiaz bere bihotzcian seinditcen thien dezkanxu edo placer banuac.³⁷

Hirurguerrena. Besten erraithiagatic eta guiçonen estimiaren jardiresteco deuzzen ere ez eguithia, bena choilki Gingoari placer eguiteco.

Laurguerrena. Bere falten dessenkussaric gabe, lanhoki diren beçala aithortzcia, ez bihotzcez, ez arrapostuca arraçoinhathuz besten oguenic ein gabe.³⁸

<298> Boztguerrena. Fama hunac eta besteren estimiac gu beithan pitzten thien banitatesco eta urgulusco penxamendu bano ooren erneki kaçatcia.

Seiguerrena. Mundu oro bera beno aboro atchikitcia, ez choilki bihotzcian, bena orano obraz, ooren eretcian maneatcen delaric haren gueihenac bailira beçanbat umilitate eta errespetureki.

Çazpigerrena. Gingoaren ezkutic umiliatceco giten diren ocacione ooren unxa errecebitcia, eta hartan aitchinhathuz joaithia hirur gradotan edo ezkalerretan igaraiten bailiz beçala, çointaric lehena baita heen pacienki jassaithia, eta biguerrena heen fite eta gogotic hartzcia; hirurgerrena, aldis, heen allegueraki bessarkatcia; eci umilitathiaren grado horietan nehorc etci behar baratu afrontu eta mezperetzchu suerte ooren sofricitiaz placer hartceranokuan, Jesu-Christoren idurico içaithiagatic, çoinhec nahi uken baitu içan gure amorecatic guiçonen undarra eta populiaren mezperetzchia.

Çortzciguerrena. Nehorc eguin cirozkiçu umilitatesco actac bihotzcez goician eta axian hunenbesteranokuan, egunetic egunera emendathuz bertuthe haren costuma perfeit bat jardirex artecan.

³⁵ Luzea da kapitulua jatorrizkoan, baina euskal liburuan edukia arras laburturik ageri da, non eta itzulpenaren iturria ez den beste nonbait.

³⁶ Ikus *hain untsa*-ren adiera hiztegian; adibide gehiago dakartzu liburuak, 17 eta 410-n.

³⁷ Norberaren *dezkanxu edo placer banuac* ere "faltatoko atxikitzia", jakina; jatorrizkoak *apuntadllo por falta l ne manquez pas de marquer cela pour une faute* (RD 3, 466) dakar.

³⁸ Itzulpen librea da *besten oguenic ein gabe*, jatorrizkoak ez gaztelaniaz, ez frantsesez, ezta Tricaleten laburpenean ere ez dakar; adierazi nahi du, norbait desenkusatzan ari denean, ez duela besteentzat kalterik eragin behar bihotzcez edo arrapostuka arrazoinatuz? Ez dirudi *besten* genitiboa *bester* datiboaren hutsa denik, uste dugu genitibo destinatiboa dagoela hor eta itzultzaileak idatzi zuen *besten* idatzi nahi zuela.

VII. GINCOAREN BORONDATAERA EGOITHIAZ

Çointan bi fundamen edo principioz minçaturen baikira Ginoaren placerrera edo borondatera egoithiaren gagan

Jesu-Christoc Seint Matheû beithan erraiten dici: *éguin içan bedi, Jauna, ez nic nahi dudan beçala, bena çuc nahi duçun beçala*. Aita Seindiec ciocie Ginoaren Semia Celutic lurrera jeutxi içan dela eta gure naturaleça hartu bi gauçarendaco: lehena, bere odolaz gure arrezteco eta biguerrena, bere predikiez eta exempliez guri Celuco bidiaren erakasteco; eci —dioena Seint Bernatec—, nola auher içanen baitcen guretaco bidiaren jakithia pressundean egon içan baguina, orabat auher çukeçun guretaco pressundeitic jalguitcia, bidia eçagutcen ezpaguindien. Hartacotz, nola Gino
10
coa ezpaitaiteke ikuz corpitzceco beguiez, necessario çuçun segui eta imita ahal guindeçan, ikuz çaiten estathian jar çadin eta guiçonaren naturaleça har ceçan; hala nola artçainha <300> ardi larruz bestitcen baita ardiac gogoticago jarraiki dazkion bere arropaco ikussis. Seint Leonec cioçu Jesu-Christo eguiaski Gino içan ezpalis, ezkinduskeela erremediatu¹ eta aldiz, eguiaski guiçon ezpaliz, etcirokegula exempluric eman. Bi gauça horietan erakaxi diraguçu guiçonendaco uken dien amorio handia: arerospenaren gracia handi içan duçu eta eman deragun ezcola ez guthiagio, ezcolatu guithienaz gueroz bere hitcez beçala, bere obren exempliez. Seint Lukec cioçu Jesus
20
hassi içan cela eguiten eta erakasten; lehenic eguiten eta hori bere bicitce orotan, eta guero bispahirur urthez bere peredikiez ezcolatcen.

Gure Salbaçale Jaunac eguin edo eman deragun leccioneric berhecienetatic bat duçu, Ginoaren placerrera edo borondatera beti egoithia; eta hara cer erakaxi deragun, ez choilki bere hitcez *Paterrian* erranez *çure borondathia compli bedi Celian beçala lurrian ere*, bena orano bere exempliaz, erraiten dienaz gueroz: *jeutxi nuçu Celutic, ez neure borondathiaren eiteco, bena igorri nienaren borondathiaren eguiteco*. Hartacotz Olibetaco Baratcian eguin cien otoitzçan gure salbamendiaren obraren complitceco, çunbat ere guiçon beçala heriuaren beldur baitcen —eta erakasteco eguiaski guiçon cela— erran cicin: *ene Aita, ahal badadi, eneganic urrunt eçaçu Caliça hori*. Hargatic haren borondathia <301> beti egon çuçun obediencia osso bathian bere Aitaren borondatera, eta hara certaco berheala erran cien: *eguin bedi, ez nic nahi dudan
30
beçala, bena çuc placer duçun beçala*.

30 berheala: *berheala*.

¹ Jatorrizkoak honela dio: *s'il n'étoit pas véritablement Dieu, dit Saint Léon, il n'apporterait point de remède* (RD 2, 304).

1 Pundu huntçaz behar beçala eta unxa minçatceco bi fundamen edo principio eçagutu behar tiici, çoinhec guidatu behar baikituste articulu huntan orotan: lehena, gure bertuthian aitcinatcia eta gure perfeccionia daguela Ginfoaren borondatera egoithian. Çunbatenaz ere hobekienic egonen baikira Ginfoaren borondatera, hanbatenaz ere perfeitago içanen guirela endelgatceco ihi den gauça duçu hori, ceren gure perfeccionia baitago Ginfoaren amoriuan. Çunbatenaz ere nehorc aboro maithatuco baitu Ginfoa, hanbatenaz perfeitago dukeçu. Evangeliuac, Joandene Pauleren Letrec eta Liburu Seindiec dotrina hori clarki erakasten dicie. *Ginfoaren amoriua orotan den handiena eta lehen manamendia duçu; Ginfoaren amoriua beste perfeccione gucien koropilua eta oroz gagnetica;* eta nola Ginfoaren maithatcia bertuthe orotan den perfeitena baita, halaber, amorio hartan den gauçaric preciathiena Ginfoaren borondatera ossoki egoithia duçu, eta Ginfoac placer thien gauça gucien nahi ukeithia. Seint Jeromac cioçu adiskidetarçuna eztela ez eguiasco, ez azkar, adiskidiac nahi diena nahi dienian becic, eta nahi esthiena, nahi ezthienian becic; holaz, nor <302> ere Ginfoaren borondatera finkienic egonen baita, hura dudaric gabe perfeitena dukeçu; bestalde segur duçu deuz ere eztela Ginfoaren borondathia beno hobiagoric. Halaz, çunbatenaz ere nehör Ginfoaren borondatera egonen baita, hanbatenaz perfeitago dukeçu. Aboro orano, segur duçu deuz ere eztela Ginfoaren borondathia beno gauça hoberic, ez perfeitagoric eta halaz, nehoren perfeccioniaren handitarçuna Ginfoaren borondathiarene eguithiarene aravera diagoçu, Philossopho batec erraiten cien beçala: Ginfoa bada gauça oratan² den perfeitena, hura iduriago dena perfeitenic dukeçu.

Biguerren princip[i]ua duçu mundian heltcen diren gauçac oro Ginfoaren manuz eta borondatez heltcen direla, eta horrec becathia salbu endelgatu behar dici, çoin Ginfoac neholare ezpaitiro ez eguin, ez mana, eta nola sùiac ezpaitiro hotzça ekar edo eman, ez karroinhac bero, ez ilhunpiac argui, guthiago orano Ginfoaren huntarçun muga gabiaç maitha ciroçu becathia edo hura mana. Habakuc Prophetac erraiten dici: *Jauna, çure beguiac chahu tuçu, gaizkia eztiroçu ikuz eta inikitathiari soric eztiroçu eguin.* Nehorc norbait hazthio dienian erraiten den beçala soric ezteçakoola eguin, Prophetac erraiten dici Ginfoac eztiroela soguin inikitathiari, erakazteco Ginfoac çoinhen hazthio dien <303> becathia. Davitec erraiten dici: *etcira becathiac placer eguiten derakon Ginfo bat,* eta aldis, beste leku bathian cioçu: *maite duçu seindutarçuna eta ossoki hazthiatcen inikitathia.* Iskiritura Seindiac mila lekutan erraiten dici Ginfoac hazthio diela becathia; halaz segur duçu Ginfoa eztaiteela içan becathiarene iturburia. Becathia salbu, beste gauçac oro, sofrikeriac, ppenac, afligimendiac, Ginfoaren manuz eta borondatez heldu tuçu, Ispiritu Seindiac Çuhurraren ahoz erraiten dien beçala: *hunac eta gaitzçac, bicia eta heriua, praubecia eta aberaztarçunac oro igualgui Ginfoaganic jiten çauzkigu.*

Eci nahibada munduco gauçac oro jiten diren Creaçaliac eçarri dien cheden araura, hargatic ere, segur duçu mundu gucian eguiten eta igaraiten diren gauçac oro, oroz gagneco Naussi mundu ororen gobernia dienaren manuz eta borondatez eguiten eta heltcen direla. Ginfoaren erresetura deuz ere eztuçu suertez heltcen de-

5 endelgatceco: *Endelgatceco.* 36 gaitzçac: *gaitzçac.*

² Liburuak *oratan* dakar, nahiz nagusi *oro* den; halaz guztiz ere, badira *oratarat*-en bi agerraldi ere: (353, 435).

nic, harc oro chedatu tici eta seculaz gueroz oro berac çatitu; gure buruco bilhuac oro cundatu tici eta haren mania gabe hetaric bat etciauçu erorico, eta orano guiçonetara beçala haren providencia beste gauça orotara ere hedatcen duçu. Jesu-Christoc erraiten dici: *bi murruchori eztirea saltcen cornado batendaco? Eta biskitarthian hetaric bat ezta <304> lurrerat erorico cien Aita Celukuaren permissionia gabe*. Ozto bat bera ezta iguitcen arbolian haren borondathia gabe; borondate harc berac gobernaten tici ere gauça suertez heltcen direla idurien dutenac ere. Çuhurrac erraiten dici: *guiçonac chorthia eguiten diela, bena Jaunac çatitcen, eztiici uzte uken behar suertez edo fortunaz deuz heltcen dela; suertez heltcen dela idurien dien gauçac, Jaunaren providencia nahi dien chedetara hel-araciten tici*. Seint Lukec cioçu Judasen lekuco Apostolu baten eiteco, orduco fidelen arthian eguin çuten chorthia erori içan cela Mathiassen gagera; dudaric gabe etçuçun suertez hala eguina içan, bena Gingoaren providencia haren chede berheci batez, çoinhec seculaz gueroz Seint Mathiaz Apostolu içaiteco hautatu baitcien, eta nahi baitcien chorthez Apostolu kargura alchathia içan çadin.

Eguia hori çunbait Philosophoc argui edo arraçoïn naturalaz eçagutu dicie, eta erran-araci direeçu anitz gauça iduriric ere suerthez heltcen direla, Gingoaren providencia haren manuz heltcen direla;³ eta hartaco comparancha haur ekarten dicie. Naussi batec bi mutil ondos ondo elgarren berriric jakin gabe cerbait eitekos leku berera igorten thienian, elgarren leku hartan ezuzthian caussitcia heen erresetura suerte bat duçu, bena Naussi igorliaren <305> erresetura berariaskua edo Naussiaren maniaren araukua. Orobat ere duçu mundian suertez heltcen direla iduri duten gauceç; guiçonec uzte dicie fortunaz edo suertez heltcen direla, hec uzte gaberic eta penxatcen ez tutelariç fortunaz beçala heltcen direlakotz, bena Gingoaren eretcian haren manuz jiten diren gauça batçu tuçu, berac choilki bere beithan destinatu edo çatitu thien cheden araura.

Principio horietaric idoki behar duguna duçu, gauçac oro Gingoaren ezkutic giten direnaz gueroz eta gure perfeccionia oro, harc nahi dienaren nahi ukeithian daguenaz gueroz, oro hartu eta erecebitu behar tugula hareganic ginac beçala, eta haren borondate seindu eta divinora ossoki egon. Eztiici hartu behar heltcen çauzkun gauçac suertez edo guiçonon gaistakerietaric giten çauzkgigula; hara cerc gutiz aboruenetan, aboruenic ppena eiten deragun. Eztiici orano burian hartu behar hulaco edo halaco gauça heldu dela ceren norbait inxeatu delacotz, ez eta ere hulaco edo halaco suerthia içan ezpaliz, gauça beste guizaz helduco cela, eztiici hala hartu behar; bena nuntic-nahi, cernahiden guizaz ginic ere gauçac, beti oro Gingoaren ezkutic ginac beçala errecebitu behar tiici. Ginoa hetçaz cerbitzchatcen duçu heen guri igorteco.

Seint Dorotheac erakasteco oro Gingoaren <306> ezcutic ginac beçala errecebitu behar tugula, erraiten dici cerbait gure contre norbaitec erranic inçuten dugunian, horec beçala eiten dugula; horec harria aurtikiten ceenian, harriaren onduan laster ei-

6 iguitcen: *iguilcen*. 21 mundian: *muudian*.

³ Euskarazkoan zorizkoak direla diruditen gauza batzuk Jainkoak berariatz eginak direla dio, baina jatrorrizkoak bestela dio: *dijeron que aunque respecto de las causas segundas muchas cosas son acaso, pero respecto á la primera causa no son acaso, sino pretendidas muy de propósito (I, 353) / que quoiqu'eu égard aux causes secondes, plusieurs choses arrivassent par hasard; cependant eu égard à la cause première, elles n'arrivoient que par l'ordre de la Providence (RD 2, 309)*.

- 1 ten dutela eta hura marruzcatcen, ezku harriaren aurtikiliari soguin gabe; orobat guc Gingoac igorten derauzkigunian nahigabiac gure becathien punimendutaco, harriaren onduan laster eguiten diici, erran nahi baita proximuari lotcen guituçu, eta hari mendecatcera inxeatcen, eta hortan clarki Gingoaren borondathiaren contre joaiten guituçu, ceren Gingoac nahigabe heltcen çauzkigunac oro —ala guiçonon aldetic eta cernahiden gaucen aldetic— Gingoac permetitcen edo igorten baiterauskigu gure becathien punitceco, gure corrigitceco edo gure poroatceco, edo guri merechimendu jardirex-aracitceco. Hartakotz beti Gingoaren borondatera edo placerrera egon behar diici eta nahigabiac oro errecebitu haren ezkutic ginac beçala.
- 10 Dessertuco Aita çahar batec erraiten cicin guiçonac eguiasco paussia eta contentamendia mundu huntan uken nahi baciën, bere beithan hartu behar ciela —Gincoac eta hura becic⁴— mundian besteric deuz ere etcela. Seint Dorotheac, aldiz, erraiten dici Dessertuco Aita çahar hec hain unxa ussathiac cirela, gauça orenen Gingoaren <307> eskutic ginac beçala errecebitcera, nolanañi içanic ere, nolanañi ginic ere, nun halaz egoiten baitciren bihotzceco paussu osso bathian eta beti eremaiten Gingoasco bicitce seindu bedera.

BIGUERREN CAPITULIA [I/8/22]

Mundian heltcen diren malur eta calamitate publico orotan Gingoaren placerrera eta borondatera egon behar guirela

- 20 Gure propitan⁵ heltcen çauzkigun nahigabe eta afligimendietan ossoki Gingoaren borondatera egon behar guiren beçala, halaber eguin behar diici malur eta deztorbu publikuetan, hala nola gossete, guerla, içurri eta beste gagneraco Gingoaren justiciac populietara igorten thien gaztigu gucietan; eta eguia horren hobeki endelgatceco hartu behar diici, juge bere einbidia maite dien batec ikusten dienian criminel baten heriora condenatcera obligathia dela, naturalki dien pietathiac eta adiskidetarçunac epainchatcen ezthien beçala oguendun haren contre hiltceco sentenciaren emaitetic —ceren leguiac hala manatcen baitu eta prootzchu generalac hala galdeiten—, orobat Gingoac bere populiari igorten thien gaztiguac pietategarri içanic ere, haren borondathiaren <308> eguitera ekarriac içan behar diici, gu
- 30 beitan hartuz Gingoac hala nahi diela eta bere Jujamendu segret edo gorde batez hala çatitcen diela, hanbat bere gloriaren prootzchutan, nola gure hobetan; nahibada ere Gingoac gauça orotan haren borondatera egoiteco emaiten deragun maniac ezteragun legue bat eguiten gaztigu edo ppna heen desiratceç edo maitatceç, eta azki den heen pacienki —haren providenciaren maniaren contre jeiki edo pitztu gabe— sofritcia, hargatic segur duçu perfeitago eta merechimenduxioo dela

⁴ Zati hau hobeki ulertzen da jatorrizkora jorik: *que en este mundo solamente está Dios, y él* (I, 354) / *que dans le monde il n'y avait rien que Dieu et lui* (RD 2, 311).

⁵ Ez dakigu xuxen zer zuen gogoan itzultzaileak *gure propitan* horretan, eta liburuko *propitan* bakarra da, gainera; 'hobe beharrez, onerako' interpreta liteke, *propiti* hitza 'egokia' den aldetik, baina jatorrizkoak besterik dakar: *en los trabajos y sucesos propios y particulares nuestros* (I, 436) / *n'est pas seulement en ce qui ne regarde que nous, et dans nos afflictions particulières* (RD 2, 491).

heen maitatcia haren borondatetic eta justiciatic giten direlakotz eta haren gloria-
tan direlakotz. 1

Seint Thomasec erraiten dici Celuco Seindiac gauça orotan Gingoaren boronda-
tera daudela, eta Seint Anselmac, Gingoaren borondathia eta guria Celian bat dirate-
keela gure gorpitzceco bi beguien suac bat diren beçala, eci ber suaz gaucer soguiten
dicie, batac eztici soiten⁶ ahal gauça bati besthiac ber demboran ber gauçari soguin
gabe, eta nahibada beguiac biga diren, ezticie ispirithian so baten portreta edo itçu-
ra⁷ becic eguiten. Beraz, Celuco Seindiac Gingoaren borondatera daudenaz gueroz,
eztutenaz gueroz besteric desiratcen harc nahi diena eta haren gloriatan dena becic,
eta seindimendu horietara beti emanac direnaz gueroz, guc <309> ere eguiten ahal
dugun gauçaric hobena duçu heen exempliaren seguitcia: Gingoaren providenciaren
mania eguina, haren borondathia complithia ičan dadin desiratcia. Ecin aboro sein-
dimendu hun bat duçu, Gingoac nahi dienaren haren chede beretan eta harc nahi
dien manera berian nahi ukeithia. 10

Possidoine deitcen den Autor batec erraiten dici Seint Augustinen bicitciaren is-
torian, Vandalec Africa oro hiragarri⁸ herioz eta beste anitz damus beteric eçarten
çuten demboran, Apespicu handi horrec bere buria consolatcen ciela çahar baten
erran huntçaz: guiçon kourajoz batec eztu behar estonatu cerbait gauça handi bailiz
beçala, ikuzthiaz etchetaco çurthagiac eta harriac erorten eta guiçon mortalac hiltcen.
Gu arraçoin handiagoreki consola guiezteçu deztorbu suerte hetan, orhitcen baguira
gauçac oro Gingoaren ezkutic giten direla, haren borondathia hala dela; eta certaco
Gingoac çunbait aldiz guiçonac afligitcen thien guc ez jakinic ere, segur duçu beti
justoki eguiten thiela. Davitec erraiten dici: *Gingoaren Jujamendiac leice barna batçu
tuçu*; gure ispirithiac flakuei eta laburrei tuçu haren arraçoinhnen eta segrethien endel-
gatceco: *eci nor da eçagutcen thienic Gingoaren nahiac çoin diren, edo nor deitathia ičan
da haren deliberuen conseilhura?* 20

<310> Erespetatu behar tiici haren jujamendiac umilitate handireki eta sinhexi,
gubernathiac guirenaz gueroz haren çuhurtzia muga gabiaz, heltcen direnac oro gu-
retaco hobenen den beçala heltcen direla; hortçaz beti segurtathiac ičan behar diici
eta sinhexi, haren huntarçunac eta misericordiac permetitcen thienian deztorbu
suerte horiec, ezthiela besteric desiratcen huntarçun handiena becic. Gingoac nahi
tici guidatu celurat sofrikerien edo ppenen bidiaz anitz arima, çoin salbamenduco
bide guthiago ppenoz batetatic ereman balitu galduco baitciren. Çunbat gende nahi-
gabec eta affliccionec eztute bere bihotz oroz Gingoaganat conbertitcen eta bere be-
cathiez eguiasco doliareki hiltcera ekarten? Çunbat ppenen medioz bestela damnatu
ciratekeenetic ezta salbatu? Halaz, cer ere iduri baitçagu punimendu edo Gingoaren
gaztigu bat dela, ardura haren gracia eta misericordia handi bat duçu. 30

Machabeen biguerren liburia iskiribatu dien Autorrac, erran onduan Judiuac
çoinhen handiski gaiski tratathiac ičan ciren Antiochus Erregueren pian, nola hain-

⁶ Liburuak *joiten* dakar, baina “soiten”-ek funts handiagoa du, egileak so egiteaz dihardu jatorriz-
koan: *l'un ne peut rien regarder, que l'autre ne le regerde aussi* (RD 2, 492).

⁷ <itçura> beharko luke izan: *il ne s'en forme cependant qu'une seule image dans le cerveau* (RD 2,
492).

⁸ Adjektiboa dirudi *hiragarri* horrek eta adiera ‘izugarria, amorragarria’ du; izenaren ezkerrean dago
eta ez dakigu xuxen elipsirik ba ote den.

1 beste mundu edo gende hil-araci cien: gazthiac, çaharrac, guiçonac, emazthiac, paubriac, aberaxac, errumessac, nobliac, batere urricari edo gupidaric gabe; nola orano orduco Templu seinduco gauça <311> seindu eta seindu etcirenac oro cithien ereman-araci, Templiaren seindutarçuna dezohore eta mezperetzchutan eçarri, hartan gauçaric itchuzgarrienen eraguinez, *otoitcen citustet* —cioçu Autor harec— *norc ere irakurtuco baitucie liburu haur, hainbeste calamitate ikussiz ezteçaciela bihotzça gal; bena sinhex-acie gure gaztigatceco horiec oro Gincoac gure gagnera eror-araci thiela, eta gure arraz eceztatceco.*⁹

10 Saint Gregorioc erraiten dici: itchainhac erachikiac direnian, cer nahi dute? Erien odoletic asse eta ahal baleçate, eriaren odola azken chortalanokuan edan edo irexi; bena itchainhac manatcen thien Medikiac ordian cer nahi du? Eriaren odol gaiztua idoc-araci eta halaz eria sendo-araci. Gincoaren intencionia orobat duçu igorten derauzkigun affliccionetan, eta nola eriac utci behar baitu Medikiaren intencione hunaren araura itchainhari bere odol andeathiaren idokitera edo irestera, orobat ere guc, cerbait nahigabe heltcen çaukunian —ala guiçonen, ala munduco gauçen aldetic jin dazkigun— errecebitu behar tiici Medicu oroz gaguekuac gure chahatceco eta sendotceco igorten derauzkigun eremedio batçu beçala. Segur içan behar diici, beraz, Gincoac igorten derauzkigula gure hobetan eta gure prootzchuric handienarendaco, eta eliçan ordian hetan beste prootzchuric,¹⁰ mundu huntan Gincoaren
20 <312> haur guiza gaztigathiac içaithia becic, beste munduco punimendu ikaragarrietaric itçurthiagatic edo libro içaiteco; Gincoaren aldetic gure eretcerat gracia handi bat lukeçu eta ezker handiric çor guindirekooçu.

Erraiten dicie Seinta Catherina Siennakuaz, egun batez tristura handitan idireiten celaric haren ohoriaren contre errankeria batçutan gaganan, Salbaçale Jauna aguertu citçacola ezkunheco ezkian ourhesco eta perlasco Corona bateki, eta ezkerrekuan elhor[r]isco Coronareki eta erran ceracola: ene Alaba maithia, jakin eçaçu bi demboraz bi guizetara coronathia içan behar cirela; hartakotz hauta çaçu çoin duçun nahienic, ala bicitce igarankor huntan coronathia içan elhorrisco eta ppenasco Coronaz, eta bici eternaleco beguiratu ourhezkuia, ala nahi duçun orai ourhezkuia, hil onduan,
30 aldis, eternitate orotan elhorriskuaren ukeiteco. Azpaldi dici, Jauna, ihardezten diracoçu Seinda handi horrec, neure borondathiaren ez eguiteco deliberua hartu dudala, bethiere çuriari choilki jarraikitzececo eta halaz, eztuçu niri eman hautatcia, bena nahi baduçu hargatic ihardez deçaçudan, beti hautatuco dicit çure idurikuago eguin neça-keena eta çure seguitceco, ene bihotz oroz sofrikeriac bessarkatcen ticit. Hainbesterekin Jaunaren ezkutic elhorrisco Corona <313> hartcen dici, burian eçarten eta hain

2 urricari: *urriçari*.

⁹ Egiaz eta [ez] gure arraz eceztatceco ekarri beharko luke, jatorrizkoaren zentzia lekuko: *no para destruccion, sino para enmienda y correccion de nuestra gente* (I, 438) / ...*que pour nous châtier, et non pas pour nous exterminer entièrement* (RD 2, 494).

¹⁰ Jatorrizkoak honela dio: *y aunque no hubiese en ello mas de querernos el Señor castigar en esta vida, como hijos, y no guardarnos el castigo para la otra, será esa gran merced y beneficio* (I, 438) / *et quand il n'y en auroit point d'autre que d'être châtiés dès ce monde comme ses enfans, au lieu d'être réservés dans l'autre à une punition plus sévère, ce seroit toujours une grande grâce qu'il nous feroit, et une insigne obligation que nous lui aurions* (RD 2, 495).

barna burian sartcen, nun gueroz beti elhorri puntec eguin chiluetaric buruco min net handi bat sofritu baitcien. 1

HIRURGUERREN CAPITULIA [I/8/23]

Gure becathien orhitzchapena eta dolumena gauça hun bat dela Gingoac igorten derauzkigun aflagimendu general eta particular ooren pacencia handireki sofritceco

Seindu ooren seindimendia duçu Is[ki]ritura Seindiaren anitz lekutan idireiten dena: gutiz aboruetan, calamitate edo malur publikuac Gingoac igorten thielá guičonen becathien punitceco. Azariassecc, sutan cen labian Erregue Nabucodonosorrec eçar-araci cienian, erraiten cicin: *Jauna, gure becathien punitceco igorri derauzkiguçu gaztigu edo gaitz hoc oro. Eci becatu eguin diici; gaizki eguin diici çureganic urruntciaz; gauça orotan houç eguin diici; çure manier ezkituçu, ez behatu, ez jarraiki eta çuc uroz içaitceco manatu derauzkiguçunetari[c] deuz ere eztiici eguin. Hartakotz gure gagnera eror-araci tuçun malurrac oro, unxa merechitu tiici eta generalki gure contre eguin tuçunac oro, justoki eguin tuçu.* Hortic ikuzten diici Gingoac bere populia gaztigatcen ciela eta hura <314> offenxatcen cienian bere exayen ezkietarat uzten. 10

Iskiritura Seindiaren anitz lekutan irakurtzcen ere diici bere exayen boteriaren petic libratcen ciela, noiz eta ere bere becathiez penitencia eguiten, eta bere bihotz oroz Gingoaganat conbertitcen edo itçultcen cenian. Hara nolaz ere Akior Ammoniten Generalac Oloferna Generalari erran ceracon: Iseraeleco populia bere Gingoac haren gracian denian laguntcen dici, bena bere einbidetaric urruntcen denian gaztigatcen; hari guerlaren eguiten hassi beno lehen, inxea cite jakitera populu harc bere Gingoac cerbaitetan offenxatu dienez; offenxatu badu, bitoria segur duçu; offenxatu ezpadu, hari guerla emaitceco desseinha utçaçu, bestela garaituric içaitceco ahalguiareki baratuco cira; haren Gingoac haren alde bada, nehor ezthieteçu hari bihur. 20

Jesu-Christoc sendotu cienian hogueita hemeçortci urte hartan eri cen Paralitikua, erran ciracoçun: *horra sendua cira*¹¹, *ezteçaçula aboro becathuric eguin, damu edo malur handiago bat eztuçun.* Eta Doctor Seindiec erraiten dicie Salbaçale Jaunaren hitz horiec berheciki segnhalatcen edo poroatcen dutela erraiten dugun eguia haur. Doctorren sinheste horren araura, deuzzec ere ezkitici hobeki laguntcen ahal, Gingoaren aldetic jiten çauzkigun malur <315> general eta particular ooren pacencia-reki eta haren borondatera egoithiagatic sofritcera, eci ez gure becathiez orhitzciac eta gu beitan hartciac anitz justoki merechitu tugula Gingoac igorten derauzkigun gaztiguac; eci halaz, cernahiden nahigabe helduric ere, eztiki sofrituco tiici eta sinhexico gure falta handier soguinic, merechi guindukeen beno guthiago punithiac guirela. 30

Seint Bernat eta Seint Gregorio gauça huntçaz net unxa miñço tuçu. Seint Bernatec erraiten dici, nehorc bere falten mina bihotzcian net biciki seinditcen badu, campoco ppenac guti seinditcen thielá edo ez bathere. Halaber, Davitec, Absalon

26 hemeçortci: *hemeçortci.*

¹¹ Jatorrizkoan *que vous êtes guéri* (RD 2, 498); latinez *Ecce sanus factus es.*

1 bere seme guerla eguiten ceraconaren ihessi çabilelaric, bere peco batec erraiten ce-
razkon maradiccioniac etcititcin¹² seinditcen: *ene semiac* —cioçun— *bicia çor de-
raut eta nihaur hil nahi nu: arraçoin bortitzaguaz Geminiren semiac badu ene ma-
radicatceco çucena*. Seint Gregorioc, aldiz, Jopen hitz hoen gagnan iskiribatcen
dielaric: *eta eçagutuço duçu çure becathiac merechi dien beno gaztigu thiþiagua Gin-
coaganic errecebitcen duçula*, comparancha batez net unxa clarcen dici pundu haur.
Hala nola —cioçu— çunbatenaz ere nehorc colpiaren çauria barnago eta langero-
zago baita, hanbatenaz pacienkiago sofritlecen baitu erremediuec eguiten duten mina;
10 orobat nehorc <316> biciki seindi dienian becathiac haren arimari ein derakon çau-
ria, gogotic sofritlecen tici Gincoac igorten derazkon ppenac, mortificacioniac eta umi-
liacioniac arimaren ossoki chahatceco eta sendotceco. Eci —cioçu orano ber Seind-
diac— bere falta unxa eçagutcen dienari, harc merechi dien gaztigu edo punimendia
thipi ciakoçu; gogotic hartcen edo errecebitcen ezpadu jiten çazkon ppenac eta afluc-
cioniac, agueri duçu ezthiela eçagutcen becathiac hura beithan eguin dien çauriaren
handitarçuna; halaz, eçagutu faltaz gaitzçaren, erremediuen ppenaren sofritlecera ecin
deliberatcen dici.

Persona Seindiec eta Gincoaren eguiazco cerbitzchariec bihotz hunez errecebitcen
ticie aflucioniac, bai eta ere desiratcen eta Gincoari galdeiten. Job Seindiac erraiten
cicin: *norc equinen du galdeiten dudana hel dakidan, erran nahi baita gaztigatcen hassi
20 nienac, aboro orano gaztiga neçala, deussetan ere eneçan gupida uken?* Davit ber seind-
dimendietan ciagoçun erraiten cienian: *Jauna, poroa neçaçu aflucionez, eci prest nuçu
çure gaztigu suerte orenen errecebitceco; enetaco huntarçun bat duçu çutçaz gaztigaturic
içaiþhia*. Seint Gregorioc ere erraiten dici Gincoaren eguiasco cerbitzchariec hain gar-
xuki desiratcen dutela Gincoac mundu huntan gaztiga eta umilia ditçan, nun afluc-
gitcen edo tristatcen <317> baitira bere falter soguin eta ikuzten çutenian Gincoac
etcithiela punitcen; eci ordian beldur tuçu, Gincoac beste mundian garrazkiago pu-
nitceco heen gaztigatcia luçatcen dien; eta hartacotz Jopec erraiten cicin: *uken deça-
dala consolia aflucitcen nienac ene doloretan enien urrikari*, erran nahi bailu beçala,
Gincoac heben çunbait ezthiela aflucitcen beste mundian garrazkiago punitceco; bena
30 eneçala ni gupida uken orai, bena choilki eternitathian; mundian Aita amoraxu ba-
tec beçala gaztiga neçala, besthian puni eneçan amorecatic Juge garratz batec beçala.
Heben etciatzkidatçu sobera exitco,¹³ hetçaz plenhuric¹⁴ ezticit eguinen, ez bihurtuco
haren dessheinen eta manien contre; bena ene ppenec edo sofrikeriec eguinen di-
cie ene consolia. Halaber erraiten cicin Seint Augustinec, noiz eta ere Gincoia oihuz
otoitçzen baitcien: *Jauna, erra, ebaki neçaçu eta bici huntan eneçaçula deussetan ere
urrikari uken, bena eternitateco gupida uken neçaçu*.

Gure seindimendu gabiac edo sorhaiotarçunac eguiten dici arimen gaitzcez hain
guti achola baitugu, eta hainbeste gorpitzcekujez; eci gure becathiec beste cernahi-
den gaucec beno anitez aboro ppena eguin behar liraukegucie, eta unxa eçagutcen

27 luçatcen: *lucatcen*. 38 gorpitzcekujez: *gorgitzcekujez*.

¹² Liburuak *etcititcen* dakar. Adieraz bedi baiezkoan *citicin*-en hogeita bi adibide dakartzala.

¹³ Adieraren aldetik ulertzen da ‘ez dituela zigorrak edo Jainkoaren desira eta aginduak gehiegizko-
tzat joko’; ‘sobera etsi’ da aditza, baina *exitco*-ren grafia ez da litekeenik zuzenena.

¹⁴ Ez da beste ‘plenu’-rik liburuan, ‘planhu’ baizik (285, 324, 337).

baguindu gure faltac çoinhen handi diren, punimendu edo gaztiguric garratcenac <318> thi piegui iduri litçauzkeguçu, eta Jopeki erran guindiroçu: *becatu eguin dut, eguiaski hux eguin dut eta enis merechitu dudan beçala orano punithia*. Bihotzian eta mihian beti hitz hoc uken behar guintikeci; eci mundu huntan sofriccen ahal tugu-nac oro deüssere ezituçu, becatu batec berac merechi thien punimendien aldian, eta eçagutuço duçu çure becathiac merechi dien beno gaztigu thi piagua ukeiten edo erre-cebitcen duçula.

Goguan hartcen lukeenac Ginoa mortalki offenxatu eta damnacione eternala merechitu diela, cer afrontu, injurio eta mezperetchu edo dezohore eleçake gogotic eta placerreki sofri, Majestate Divinuaren contre eguin thien falten barkamendia-ren ukeiteco? Davitec erraiten cicin Semei haren maradaçalia punitu nahi çutener: *utçacie, menturaz Jaunac soinen deraco ene afflictionari*¹⁵ *eta Jaunac oraico maradicio-niaren ordain hungui einen deraut*, menturaz guero haren colera apaiceatuço da, ene becathiac barcatuco derauzkit eta nitçaz pietate ukenen du, eta halaz uroz içanen niz mezperetchatu nielakotz. Manera eta ispiritu berian bessarkatu behar tiici eguiten de-rauzkiguten afronthiac eta heltcen çauzkigun dezplacer edo nahigabiaca; jin dazkigula, nahi bada,¹⁶ aguian Ginoac ikussiric hetan gure pacencia, errecebituco tici gure be-cathiez <319> merechitu dugun ppenen arhinmendutaco, eta hantc gaitz uzte du-guna, uken ahal deçakegun prootzchuric handiena dukeçu guretaco. Gure gaitcez deithorian eta tristuran emaiten dugun dembora emplea baguindeça gure beithan sarthuric, merechitu tugula eçagutcen, aboro placer eguin guindiroçu Ginoari eta gure ppenetan hobeki consola guintçakeçu.

Seindiec halaco ordietan hala eguiten cicien eta, heen eguitate suerte horiec hain comun edo ussu cituçun hurac beithan, non irakurten baitugu hetaric çunbaitec bere beithan hartcen baitçuten, heen becathiec punimendu handiagoric ere merechi çu-tela. Erraiten cicien, ene becathietaric jiten tuçu hainbeste guerla, içurri eta beste gagneraco Ginoac igorten thien calamitathiac edo malurrac. Seindimendu horie-tan nehor finkaraz deçakeen gauça bat duçu, sinhesthia Ginoac ardura guiçon bakar baten becathiatgatic populu bat oro punitcen edo gaztigatcen diela, David Erregue-ren banitate baten punicionetan içurri bat haren populiaren gagera igorri uken cien beçala, çoin içurri hain gaitzça içan baitcen, nun hirur egunen barnian populu hartaric içurriac hil uken baitcien hiruretan hoguei eta hamar mila guiçon.¹⁷

Horren gagan, menturaz erranen dute David Erregue cela eta eguia dela Gin-coac <320> çunbait aldiz Erregueren becathiac direla caussa, populia punitcen diela. Bena cer erranen dute Akanen exempliaren gagan, çoin ezpaitcen Erregue, ez Kar-gudun? Biskitharian, Akanec Ginoaren maniaren contre Jericotcic cerbait ereman cielacotz, Ginoac populu hura oro haren becathiarendaco punitu uken cicin, per-metitz hirur mila guiçon armadaco soldadoric bihotzthoienetaric ahalgaiçunki exa-

1 çoinhen: *coihen*.

11 çutener: *cutener*.

14 nitçaz: *nitçax*.

¹⁵ Ohiz *aff(lic)cionari* erabiltzen du, liburuak erabileretan “af(f)likzione” nagusi da.

¹⁶ Liburuak *nahibada* loturik dakar, baina honakoan adierari bereiz idaztea hobeki datorkiola uste dugu; jatorrizkoak honela dio: *vengan en buena hora, que por ventura será servido el Señor de recibir eso en descuento y satisfaccion de nuestros pecados* (I, 442) / *qu'ils viennent peut-être que Dieu ayant égard à notre patience, recevra nos souffrances en déduction des peines qui sont dues à nos péchés* (RD 2, 503).

¹⁷ Jatorrizkoak *setenta mil / soixante et dix mille hommes* dakar (RD 2, 504).

1 yaren ihessi joan citen. Hortic agueri duçu, gueihenen becathiegatic beçala gueihen-
 guaric eztuten¹⁸ becathierendaco çunbait aldiz Gincoac saldo handia punitcen diela eta
 horren aravera, Seindiec explicatcen ticie Iskiritura Seindian hain ardura erranac idi-
 reiten diren hitzçac, Gincoac Aiten becathiac punitcen thiela hirur eta laurguerren
 aracionerakuan; eci becathiaz edo becathiaren thonaz den beçanbat, Gincoaren erra-
 nac segurtatcen guitici Aitaren becathia Semiari eztela eratchikia içanen, ez Semia-
 ren becathia Aitari. Ispiritu Seindiac cioçu: *norc ere eguiten baitu becathia, hura hi-
 len da; Semiari bere Aitaren becathia eztu jassanen, ez Aitar bere Semiaren inikithathia.*
 Bena becathiaren punitciaz edo ppenaz den beçanbat, Gincoac eztici hala eguiten;
 10 ardura batzcién becathierendaco, becatu hartan oguenic eztutenac gaztigatcen edo pu-
 nitcen tici eta menturaz, çure eta ene becathiac direla <321> caussa, Gincoac gauden
 etheco familia edo karthierra punituco dici.

Dugun, beraz, beti goguan atchiki alde batetic Gincoac igorten thiela gaztiguic,
 bestaldetic Gincoaren borondathia, eta hala eguinez haren borondatera ihiki egonen
 guituçu harc igorri placer derauzkigun afflictione orotan. Samuelec erran cicin: *naussi
 duçu, unxa idurituco çakona eguin beça, Celian ordenathia içan den beçala eguina içan
 dadila. Ichilic egon nuçu eta plenitzceco ahua ezticit ideki, ceren çuc, Jauna, eguin bai-
 tuçu sofrितcen dudana oro.* Horra cer erran behar dugun, horra nola consolatu behar
 guiren gure nahigabe orotan: erranez Gincoac hala nahi du, Gincoac çatitu, Gincoac
 20 eguin du, Gincoac igorri du, haren ezcutic oro errecebitu behar tugu, eta hori bera
 aski duçu nahigabe orenen pacienki eta placerreki sofriteco. Doctor Seindiec Davi-
 ten hitz hoen gagan, *ene maithia Licornaren humetaric bat beçala da*, erraiten dicie
 Licorna deitcen den animaliac bere adarra beguiac beno apalago thielacotz, ezthiela
 ikuzten nora duhen haren adar colpia; aboro orano, Licornac colpia emaiten dien adar
 beraz sendotcen diela. Orobat Gincoac nori eta nun emaiten dien colpia ikuzten dici
 eta, certzçaz ere colpatcen baikitu, hura bera gure sendotceco cerbitzcharacitcen dici.

<322> Beztalde, gaztiguietan edo ppenetan gure Gincoaren borondatera egoithia
 eta heen umilgui errecebitcia Gincoari hain laket ciacoçu, nun çunbait aldiz bide
 bat baita haren apaiceatceco eta punitcetic bararatcitceco. Eliçaco Istoria Seindietan
 30 errana duçu, Attila deitcen cen Erreguiac, anitz herri arrabazkatu edo porrocatu on-
 duan, bere buria deit-araci ciela *mundiaren ikara eta Gincoaren coleraren açothia* eta
 egun batez gin içan ceta Troyez deitcen cen hiri baten aiticinera. Seint Loup hango
 Jaun Apezpikia, bere Jaun Apez orekei, Apezpikien Eliçaco arropoz bestithia Erre-
 gue horri bidera jalgui citçacola; hurrandu citçaconian eta galdein: nor cira çu lur gu-
 cia nahazten eta dezolatcen duçuna? Attilac ihardexi ciracoçun: Gincoaren açothia
 nuçu. Ordian Jaun Apezpiku Seindu horrec erran ciracoçun hungui gin dela eta ma-
 natu cicin hirico borthac çabal litçacoten, bena soldaduac hirian sar beçanbat¹⁹ Gin-
 coac uxutu citicin eta halaz, damuric edo gaiskiric batere eguiteco hirian igaran ci-

38 gaiskiric: *guiskiric*.

¹⁸ Beharbada "eztutenen" egokiago litzateke: *no solo por el pecado de la cabeza, sino tambien por el pecado de un particular suele Dios castigar à otros* (I, 442) / *ce n'est donc pas seulement pour les péchés du chef, mais aussi pour les péchés d'un particulier, que Dieu étend quelquefois le châtement* (RD 2, 504).

¹⁹ Honela dakar jatorrizkoak: *y entrando los soldados en la ciudad los cegó el Señor* (I, 443) / *à mesure que les soldats entroient dans la ville, Dieu les aveugla de telle sorte, qu'ils y passèrent, sans y faire le moindre mal* (RD 2, 506).

tuçun: eci Attila içanic ere Ginfoaren gaztiguia, orotarat ere Ginfoac eticin nahi 1
 uken haren gaztiguia hain umilgui errecebitcen çutenac aflagithiac içan liten.

<323> LAURGUERREN CAPITULIA [I/8/16 & I/8/18]

Ginfoaren borondatera egon behar guirela eritarçunetan

Nola ossagarria Ginfoaren dohain bat baita, orobat eritarçuna haren beste dohain
 bat duçu eta Ginfoac igorten diraguçu gure poroatceco eta gure corrigitceco, gure
 flakeciaren eçagut-aracitceco eta ezdeuztarçunaren seindi-aracitceco, gure bihotz-
 cen munduco gaucen eta placerren duten amoriotic lacha edo pharti-aracitceco, gure
 gorpitzceco indarren —çoin gure partida edo exaic handienac baitira— flacco eta
 hert-aracitceco, gure orhit-aracitceco mundu huntan deztarrusco leku batetan gui- 10
 rela eta Celia dela gure eguiazco lekia, eta finian beste anitz abanthail edo prootchu
 guri jardirex-aracitceco, eritarçunac erecebitcen edo hartcen tugunian Ginfoaren ez-
 kutic giten çauzkun present batçu beçala. Hartakotz Çuhurrac erraiten dici *eritarçun*
handi batec arima sobretcen edo sobre errendatcen diela.²⁰ Desertuco Aita çahar ba-
 tec eri cien dicipulu bati egun batez erraiten ciracoçun: ene semia, etcitela aflagi eri-
 tarçun hortçaz, bena Ginfoa erremezthia çaçü; eci sù bat duçu, çoinhec burdignhaz
 <324> bacira, çure erdoilhac chahatuco baititu, eta urhez bacira, çure poroatceco cer-
 bitzchatuco çauçu. Bertuthe eta devocione handi baten seghnhalia duçu Ginfoac igor-
 ten derauzkigun eritarçunetan haren erremezthiatcia.

Irakurcen diici Seinta Cleraren bicitcian hoguei eta çortzci urthez uken cithiela 20
 eritarçun handi liferent batçu; behin ere bere gaitzcez planhuric eguin gabe, beti Gin-
 coa erremezthiatcen ciela; berheciki bere asken eritarçunian net anitz sofritu ciela;
 hamaçazpi gau-egunex deuz ere ecin hartu ciela eta, nola haren cofessora inxeatcen
 baitcen haren consolatcera eta exhortatcen baitcien hain martirio luciaren pacienki
 sofritcera, erran ciracoçun: Seint Francez Handiaren medioz eçagutuz gueroz Jesu-
 Christo ene Salbaçaliaren gracia, deuz ere ezticid idiren ene gaizcetan ppenagarriric,
 ene doloretan sofri eztirodanic eta ene penitencian garratzcic.

Seinta Liduvinaren bicitcia ere exemplu miragarri bat eta balioz²¹ duçu erier
 bihotz emaiteco eta consolatceco. Hoguei eta hemeçortzci urthez Virginia Seinda hori 30
 eri içan çuçun doloretan ciren handienekilan, hoguei eta hamar urthez ohaturic jeiki
 gabe, eta bere gaitzçac oro hain pacienki eta umilgui sofritu citicin, nun hala eguinez
 merechitu baitcien Ginfoac egun oroz eguin ceçacon cerbait gracia berheci.

<325> Seint Dominicaren Ordreco isthorian errana duçu²² Erruman bacela Gin-
 coaren nezcathe handi bat Hunna deitcen cena,²³ icena beçala içana ere cien bat.

7 eçagut-aracitceco: *eçagut-aracitceco*. 31 gaitzçac: *guitzçac*.

²⁰ Adieraz *sobre* eta *sobretu* maileguak pertsona neurritsuaz ari zaizkigu; jatorrizkoan: *la enfermedad grave hace templada y fuerte al alma* (I, 412) / *qu'une griève maladie rend l'ame sobre* (RD 2, 439).

²¹ Iduri luke *exemplu miragarri eta balioz bat*-en ordain dagoela.

²² Jatorrizkoan I/8/18 kapituluan dago pasarte hau, gaztelaniaz 420-n eta frantsesez (RD 2, 456)-n.

²³ Frantsesezko jatorrizkoan *Bonne* zeritzola dio eta eransten *et sa vie étoit si conforme à son nom* (RD 2, 456). Gaztelaniaz *llamabase la muger Bona* (I, 420).

1 Oroz gagneco Jaunaz ezcolaturic ikassi cicin ppenaric eta minic handienen arthian content eta alleguera içaiten. Haren mina boulharretan min bicia çuçun; guiza batez boulharrac uzteldu cirazcoçun, nun harrez bete baitcitçazcon; bere min edo curutce handia hain pacienki sofriccen cicin, nun Gincoac erremezthiatcen baitcien, ceren gaitz suerte hura eman ceracon. Seint Dominicac ikussiric hain ppena handietan hainbeste pacencia eta bertuthe ciela Gincoatan, anitz maite edo estimatcen cicin; ar-
 10 dura coffessatcera eta communiatcera emaitera jouaiten citciakoçun. Egun batez coffessatu eta communiatcera eman onduan, Seint Dominicac haren min itxoussi eta gogagngarria nahi uken cicin ikussi; ppenareki, bena erakaxi ciracoçun; ikussi cienian
 20 min handi haren uzteldura eta hartan ciren harrac eta eriaren pacencia eta boztalencia, Seindu hori pietatez hunkithia içan çuçun eta handiski otoitu cicin nahi ceracon eman har hetaric bat erlekietan beguiratceco; eman ciracoçun, bena hitzçaren pian errendaturen ceracola, erraiten deracolaric: hainbeste placer dicit harrec biciric jan neçaten, nun hetaric bat erorten çadanian, lurretic alchatcen baitut eta <326> bere lekian eçarten; hori erran eta eman ciracoçun bat eta Seint Dominicaren ezcura ceneco, perla eder batetara har hori kambiatu çuçun. Seint Dominicaren Fraide lagunec, miraculu hartzçaz ezpantaturic nahi cicien beguira ceçan har perla bilhatu hura; Seinda horrec erran cireeçun: eman eçadacie ene har perla; ene boulharretan sorthia da eta han hanbat demboraz hacia içan da, orai ere harat nahi dut berriz eçarri. Seint Dominicac itçuli uken ciracoçun eta berriz har bilhaturic bere minian eçarri uken cicin. Seint Dominica ordian harendaco otoitzcetan jarri içan çuçun eta bere benediccioia eriari emanic, abiatu bere comenturat eta ezcalerretan jeutxi beno lehen, emazte seinda haren boulharretaco haragui uzteldu eta harrac oro, betan erori içan cituçun eta egun laburren barnian haraguiac berrituric ossoki sendothia, eta sendotu onduan gorati erraiten cicin orori, Gincoac Seint Dominica bere cerbitzchariaren medioz hura beithan eguin cien miraculu handia.

Seinta Gertrudas erraiten dicie gure Salbaçale Jauna egun batez aguertu citçacola eta erran ceracola:²⁴ ossagarria eta eritarçuna çure ezcura uzten derauzkiçut, hauta çaçu nahi duçuna; Seindac ihardetxi ceracola: Jauna, nic nahi dudana duçu, ene nahiaz ezteçaçun kassuric batere eguin, bena nitan compli deçaçun, <327> cer ere baitate çure gloriaric handienarendaco.

30 Guiçon batec cicin devocione berheci bat Seint Thomaz Cantorberrikuarendaco. Eritu çuçun eta jouan çuçun Seindu haren tombala, haren otoitzcera nahi ceracon Gincoaganic ossagarria jardiretxi; uken cicin galdeina; ossagarri handitan bere herrirat itçuli çuçun, bena burura gin citciacoçun menturaz oguen ciela ossagarriaren guthitciathuz, etçakienaz gueroz ala ossagarria, ala eri içaithia cen haren arimaren salbamendiarendaco hobe. Penxamendu hori hain barna burian eçarri cicin, nun berris Seindu haren tombala itçuli baitcen eta Seindia otoitu, Gincoari harendaco galda leçan cer ere proothzchossenec baitzçatekeen haren salbamendiarendaco. Leheneco
 40 gaitzça Gincoac igorri ciracoçun eta consolu handirekin errecebitu cicin hantic eçaguturic harendaco eri içaithia hobiago cela.

2 boulharretan: *boulhartetan*.

²⁴ Jatorrizkoan I/8/18 da, gaztelaniaz 419-n eta frantsesez, berriz, (RD 2, 454)-n.

Seint Vast Jaun Apezpikiaren bicitcian irakurten diici uxu batez, erraitetic heldu guiren idurico exemplu bat. Seindu horren erlekiac eremaiten edo lekuz kambiatcen cituzten lekian uxu hori heldu çuçon; heen ikuzteco biztaren uken nahisco desir handi bat gin citciacoçon; Gincocaz inçuna içañ çuçon, bizta gin citçaconian erlekia heen ikusteco; guero Gincoc otoithu cicin, ikuztia beno uxu <328> içaithia haren arimaren hobe bacen, berriz uxu ceçan; otoitzça akabi cieneco lehen cen beçala uxutu çuçon.

Bena²⁵ nola eri eta sofrितcen dutenec occasione hetan ekarten baitute anitz arraçoïn eta dessenkussa iduriz hunac, ossoki Gincocaren borondatera egoitetic guibel guitçaketenac, inxeatu behar diici heer arrapoztu emaitera eta arraçoïn bortitzagoc heen bentcitcera. Çunbaitec erran cirocie, beretçaz den beçanbat, bardin litçakeela eri ala osso içaithia, bena iduri ceela bezten eneu, karga, facheria direla.²⁶ Heer erran behar cieçu gaizki eguiten dutela bere beithan harthuz hetçaz erian arrangura uken behar dutenec pacencia ezkaz dutela eta eztaudela Gincocaren borondatera, sinhetxi behar ordian eriec emaiten deresten eneiac gogotic hartcen tuztela, Gincocaren ezkutic giten cesten gauça batçu beçala; anitz demboraz ehenhatu behar balituzte ere, Gincoc nahi dienera daudela eta eriec bere gaitzcen curutcia pacienki jassan behar duten beçala, hec ere heen cerbitzchatcian eta heen hazthian hartcen tuzten ppenac pacienki harturen dituztela.

Erranen dicie aguiän orano eçagutcen dutela gu cerbitzchatcen eta gu laguntcen guituztenen karitathia eta borondate huna, bena ppena eiten deradana duçu deuz ere ecin eguina. Hortan gagan Seint <329> Augustinec net unxa ihardezten dici. Cioçu eztakigula guc eguin guei duguna gure hunetan denez; hartakotz, gure delibero orotan ossoki Gincocaren borondatera egon behar diici eta guero, delibero hurac cumplitcen baitugu dezcanxu bat hartu, ez ceren eguin dugun nahi guindiena, bena ceren eguin dugun Gincoc placer cienä eta aldiz, ezpaitugu complitcen gure deliberuac, eztiici behar inkietatu eta arimaren bakia galdu, eci juzuago duçu guc Gincocaren borondathia segui deçagun, eci ez Gincoc Jaunac guria. Azkenekotz —cioçu Eliçaco Aita handi horrec— nehor ere eztuçu bere obretan chuchenago jouaiten denic, eci ez baita ekarriago dena Gincocaren boteriac eguitetic baratcen dienaren ez eguitera, eci ez bera unxa uzthiac eta guzthiac nahi lukeñaren.²⁷

Aita Avilac jaun Appez eri bati iskiribatcen ceracolaric, erran ciracoçon: ezteçaçula goguan erabil cer eguin cindiroen ossagarritan bacina, bena goguan har çaçu çunbat placer eguinen duçon Gincocari çure eritarçuna gogotic hartcen baduçu; eci nic uzte

²⁵ Berriz ere gibelerat jo eta I/8/16 kapitulura itzuli da: gaztelaniaz 412-3-n eta frantsesez (RD 2, 440)-n.

²⁶ Adiera ‘eragozpena’ edo ‘traba’ du *faxeria* hitzak; jatorrizkoak honela dio: *parecerme que soy carga a la Religion, y que doy pesadumbre en casa* (I, 413) / *c’est qu’il me semble que je suis à charge à la religion, et que je deviens incommode à la maison* (RD 2, 440).

²⁷ Alegia, inor ez doala bere ekintzetan xuxenago, Jainkoaren botereak galerazten dion hori ez egiteko joera duena baino; alderatzearen bigarren atalean *guzthiac* hori ‘gustuak’ da: “[bera ongi uzteak] eta [gustoak]] nahi lukeñaren egitera ekarria dena baino”; hona jatorrizkoak zer dioen: *aquel ordena y traza mejor sus cosas, que está dispuesto y preparado para no hacer lo que Dios no quiere que haga, que el que tiene mucha ansia y apetito de hacer lo que él había trazado y pensado* (I, 413) / *personne n’est mieux réglé dans ce qu’il doit faire, que celui qui est plus disposé à ne pas faire ce que la puissance divine l’empêche d’exécuter, qu’il n’est porté à faire ce que la raison humaine lui fait projeter* (RD 2, 442).

1 dudan beçala, Ginfoaren borontathia²⁸ choilki cherkatcen baduçu, cer çauçu ala eri, ala osso ičan citen, Ginfoaren borondate —çure chede gucia eguiten dien hura— bardin complitcen denaz gueroz igorten derauçun eritarçunian eta ossagarrian?

<330> Seint Chrisostomac erraiten dici Jopec aboro merechitu ciela hitz hotçaz: *Ginfoac placer uken diena heldu duçu; Jaunaren icen seindia dela benedicatu*, bere ppena eta affliccionetan Ginfoaren borondatera egoite hartçaz, eci ez ossagarri hunian eta aberax cenian eguin cithien obra hun orotçaz. Çuc ere aboro merechituco duçu eta Ginfoaren aitcinian maitagarriago ičanen cira çure eritarçunian ossoki haren borondatera egonez, eci ez ossagarri hunian eguin ahal cintçazkeen obra hun oroz.

10 Seint Bonaventurac seindimendu bereco duçu. Erraiten dici perfektigo dela pacienki nahigaben sofricitia, eci ez garxuki obra hun eguiten artcia; Ginfoac eztici çure ez ene beharic, nahi thien obra hunen eguitemo. Davitec cioçu: *erran dicit Jaunari, ene Ginfoa cira eta etçu ene hunen beharic*. Eritarçunaren medioz Ginfo harc berac nahi derauçu orai peredicatu pacencia, eta haren borondathiari obediencia ukeiten erakaxi; utçaçu hura eguitera, baciakiçu cer den çuretaco hobenenic, eta çuc eztakiçu. Cerbaite-taco behar baguindu ossogarrria²⁹ nahi uken, Ginfoaren cerbitzchatceco eta haren goga-raco içaiteco: bena nahiago badu eri ičan citen eta pacienki sofrithuz igorten derauçun eritarçun gaitz baten ppenen,³⁰ haren nahiaren araura bacira, haren borondathia eguina ičan bedi eta hartan diagoçu çure <331> prootzchuric handiena eta çuretaco hobenen dena. Ginfoac permetitu cicin Joandene Paule Apostolia bi urthez pressundeian egon ladin, Eliçaz haren pperedikien beharrenic cien demboran; eztakiçu çuri ere gaitzci Ginfoac pressundeï bathian beçala eri atchikiten bacitu bi hilabetez edo bi urthez, edo menturaz cireno, haren borondathia hala bada; eci Apostolu harc, libertathian ičan baliz, çuc ossagarrian ičanic beno obra hun handiagoric eguin ahal cikecin.

Çunba[i]tec³¹ orano erran cirocie beti cerbait gaitz sofriccen dutela, hargatic sendo iduriric ere, eta heen herrokaco edo gradokuerc eiten tuzten obra hunac —hala nola lanac, devocioniac, barurrac— ecin eguiten dituztela, eta hala içaithiaz ppena handi dutela. Heen seindimendia justo eta laudagarri duçu, bena hargatic ere, horiec oroc ezticie hertu behar bere gaitzçetan Ginfoaren borondatera beti egoiteco uken behar duten delibero ossua, bena hobeki ordian bere merechimendien emendatcera inxeatu
30 behar dicie Ginfoaren borondatera ossoki egonez, eta hambat harc igorten derezten beçala ororen gogotic errecebithuz, nola garxuki desirathuz ahala balute bere eguin-biden bestec beçala chuchen complitcia, eta bihotzçetic ppena harthuz ecina dutela-cotz. Guiza hortan bere gaitzçac pacienki sofrithuz merechituco dutenaz <332> bez-

17 pacienki: *paceinki*. 23 ičan: *ican*.

²⁸ Liburuko *borontate* bakarra da, *borondate* dira beste guztiak.

²⁹ Liburuko adibide bakarra da, gainerateko guztiak *ossagarri* dira; dena den, ez da ahantzi behar Tartasek *osogarrri* dakarrela, Oihenartek ez bezala.

³⁰ Alegia, “nahiago badu gaisorik izan zaitzen eta pazientki sufri ditzazun igortzen dizun eritasun gaitz baten penak”; jatorrizkoan: *pues si el Señor se sirve y agrada mas en que yo me emplee en estar enfermo, y en llevar con paciencia los trabajos de la enfermedad, hágase su voluntad* (1, 414) / *mais s'il aime mieux que je sois malade, et si je lui suis plus agréable en souffrant patiemment toutes les incommodités d'une maladie fâcheuse, que sa volonté soit fait* (RD 2, 443-4).

³¹ Esaldiak ez du ongi ematen *zunbat*-ekin; aldiz, *zunbait* izanik, gauzak zuzenago dira; jatorrizkoak *algunos* / *autres personnes* dakar (RD 2, 444). Inprimategiko hutsa gertatu dela uste dugu.

talde, ossuan direnec³² eta bere devocioner chuchen jarraikiten direnec beçambat³³ edo aboro merechimendu ukenen dicie. 1

Barurez den beçambat, Seint Augustinec peredicatcen cielaric guiristinho oroc Gariçumaren barurtceco duten obligacioniaren gagnar, eta ondotic minço delaric eriez eta manu hori ecin complitcen dutenez, erraiten dici ecin eiten dutenec azki dutela bihotzctic ppena hartzcia eta hazper eguithia bestec beçala ecin barurtciaz. Soldado bihozthoi bat guerlatic colpaturic alchatcen dutenian, bere colpiez beno aboro ppena dici guerlan aboro ecin artzciaz; guiristinho hun batec orobat uken behar dici bere minez beno aboro ppena, bestec beçala bere einbiden ecin complitciaz. Bena ororen burian, gure ecinac eta bezte cernahi gauçac ezkitici guibeldu edo epaintchatu behar Gincoaren borondatera egoitetic gure eritarçunetan; bena orano oro hartu behar tiici haren ezkutic jiten çauzkigun gauça batçu beçala, sinhezten edo gu beitan hartcen dugularic Gincoac igorten derauzkigula bere gloriaric handienarendaco eta hobenen den beçala. 10

Seint Jeromac erraiten dici ermithain batec egun batez otoitu ciela Joannez Egip-taco Abade Seindia nahi cien sendotu sukar gaiztho batetari, çoinhec janic baitçau-kan; <333> Abade Seindu horrec erraiten diracoçu: nahi cirea gabetu behar duçun gauça batetari? Hala nola purguc chahatcen baitituzte gorpitzçac bere saxukerietaric, orobat gaitzcec arimac chahatcen ticie becathietaric edo biciuetaric.

BOSTGUERREN CAPITULIA [I/8/19]

20

Bicitceco ala hiltceco Gincoaren borondatera edo haren placerrera egon behar guirela

Gincoac gutçaz çatitu placer dien beçala, haren borondatera igualgui, gogotic eta ossoki beti egon behar diici, bada bicitceco, bada hiltceco. Nahibada ere heriua gauça gaitzça eta ikaragarria den, hargatic ere guiristinho hunec bere bicitce seindiaz anitz ezti cirocie hiltceco dugun beldur handi hori; mundutarrec, aldiz, eta becatorec, nekez deliberatcen dicie hiltcera, heriuaren hurrantciac aboro ikaratcen tici, ceren eta ohorer, huntarçuner, placerrer eta bere dezkanxier bihotzçac eztekathiac baitituzte, hetaric eta bere azkaci eta adiskidetaric partitziac ppena handi eiten baitere. Seint Chrisostomac erraiten dici dezkanxian eta placerretan bici denari hiltcia anitz gaitzci çacola; eta hain gaitzci baçaco heriua urrun <334> uzte dienen, çunbat aboro eztu ikara-aracico hiltceco tenorian? Guiristinho hunec eztuçu ber gauça içanen; mundiaren eta munduco gaucen eztekuric gabe bici tuçu; heen dezkanxia oro duçu Gincoaren maithatcian eta cerbitzchatcian; heriuari soiten diracocie heen ppenen akabançari beçala eta eguin tuzten obra hunen paguiaren ukeiteco ein behar duten igaraitce bati beçala. 30

³² 'osasuna dutenek': *tanto como los demas que estan sanos y buenos* (I, 415) / *autant ou plus que ceux qui se portent bien* (RD 2, 445).

³³ Liburuak *becambat* dakar, baina ez da Nafarroa Garaiko [beganbat] aldaera fonikoa, grafia hutsa baizik.

1 Cerc ere orano mundutarrac guehienic hiltceco orenian icitcen baititu eta heriua lotxa eta ikaragarritcen dereena duçu³⁴ —Seint Ambrosioren erranera— heen concenciaren estatu gaistuac eta unxa hiltceco uken behar citusten disposicionen gabiac. Guiristinho hun batez eztuçu orobat. Medicu batec erran ciracoçun behin Fraide eri bati: gaizki cira, hiltcera prezta cite. Arrapoztu haur eguin ciracoçun: fraidetuz gueroz besteric ezticit eguin. Halaber eguin behar dici guiristinho hun batec, preparatu Jesu-Christoc gureganic hura jiten deneco galdeiten dien estathian içaitera; erraiten diraguçu: *cien errainhac unxa cintathiac içan bite eta lampadac pizthiac cien ezkietan atchikitçacie*. Seint Gregorioc erraiten dici, errainhen cintatciac seghalaten diela garbitarçuna eta lampada bicien ezkietan ukeithiac obra hunac, eta guiristinho hunec horiec biac baitituzte, ezticie hiltciaren beldur ukeiteco arraçoinhic.

10 <335> Heben behar diici gauça bati gogua eman net unxa daguena orai minço guiren pundiari. Concencia estatu hunian dugula eta Gincoareki unxa guirela ukeiten ahal dugun seghale edo markaric handienetic bat duçu, haren borondate divinora heriuaren orenaz ossoki egoithia eta oren haren igurikithia, cerbitzchariec bere Nausiaren eztheietaric jiteco orena edo tenoria igurikiten duten beçala. Aldiz, ezpadaude³⁵ ossoki Gincoare borondatera eta hiltciac ppena handi eguiten baderagu, seghale gaizto bat duçu. Ardi batec, bihurtu gabe cinçurren eguitera uzten dici edo ichilic daguelaric, bere buria hiltcera uzten dici; hartakotz Iskiritura Seindiac Jesu-Christoren hiltciac minço delaric erraiten dici: *ardi bat harakindeira beçala eremana içan dela*; bena urde cundhia animale saxu bat baita, hil nahi dutenian marrisca icigarriric eguiten dici eta heriuaren contre ahal beçanbat defendatcen edo bihurtcen duçu.

Liferencia bera duçu justuen —çoinhen seghaliac ardiac baitira— eta guiçon gaizto eta becolorossen arthian, çoin Urdec seghalaten baitituste. Hiltcera condenatu den criminel bat, dakienian pressundeitic idokico dutenian urkabetara eremanen dutela, pressundeico borthac idekiten tuzten aldikal ikara diagoçu; bena oguenic gabe eçagutu içan bada, allegueratcen duçu <336> pressundeico borthac idekiten hautemaiten thienian, ceren uzte baitu haren libratcera jiten direla. Orobat, guiristinho gaizto bat, gaitzçac herssatcen dienian eta heriua hurrantcen çacola ikuzten edo seinditcen dienian, tristatcen, deseparatcen duçu, concencia beltzça eta becatuz kargathia dielakotz, uzte dici mement oroz sù eternalerat egotcia içaitera duhela; bena concencia chahu bat diena, haren azken orena hurrantcen dela ikuzten dienian allegueratcen duçu, ceren esparança osso bat baitu haren libraincha hurrantcen dela eta haren paussu eternalerat joiteco tenoria heldu dela. Eguin deçagun, beraz, eguiasco guiristinho hunec eguin behar dutena, ordutic gogotic egonen guituçu Gincoare borondatera gure hiltçeco orenaren gagan, eta jiten çagunian boztuco guituçu, desiratuco ere diici eta erranen, Davitec erraiten cien beçala: *Jauna, libra çaçu ene arima gorpitzceco pressundeic huntaric*.

40 Seint Gregorioc Jopen erran hoen gagan —*eta eztucie beldurric ukenen lurren gagneco aberen*— erraiten dici hiltceco tenoreco ispirituco paussia justuen paguia-

30 beltzça: *belzça*.

³⁴ Jatorrizkoan *y ser causa que se les haga la muerte terrible y horrible* (I, 424) / *et de la leur rendre terrible et épouvantable* (RD 2, 464).

³⁵ Inguruneagatik hobeki eman lezake “ezpagaude” balitz.

ren haxarre bat dela; ordutic hazten direla goçatcen, guero beti goçatu behar duten 1
 bake ispiritual haren, eta ordiandanic badutela bere urossitathiaren guztu haxe bat
 edo haztapan bat; gaiztuac, aldiz, seinditcen hazten direla Ifernuco ppenen, ceren
 <337> concenciaco harrec edo arragretec bihotzça jaten baiteree. Seint Jean Clima-
 kussecc erraiten dici net laudagarri dela egun oroz heriuaren igurikithia, bena justuec
 choilki oren oroz desira dirotela, eta Seint Ambrosioc disposicione seindu hartan di-
 renac net laudatcen tici. Patriarka çaharrac hala cituçun aithortcen edo erraiten çu-
 tenian destarrusco lurrian igaraile cirela. Joandene Paulec net unxa erraiten dici hala
 minço direnec clarki erakazten dutela bere herria —erran nahi baita Celia— cher- 10
 katcen dutela. Desir beretan çuçun David planhu amoraxu batez Gingoari erraiten
 cienian: *helaz! Ceren ene mundu huntan egoiteco deztarria luçathia içan da?* Legue
 çaharreco Patriarkac hola minço baciren, holaco seindimendiac bacituzten Celuco
 borta orano cerraturic çaguenian eta hiltciac ecin idekitcen cereenian,³⁶ cer ezkinduke
 orai erran behar Celia guretaco idekia den demboran, arima bere faltetatic ossoki
 चाहату dateen mementhian Gingoaren goçamenian jarrico denian?

<338> SEIGUERREN CAPITULIA [I/8/20 & I/8/21]

Çunbait arraçoineh, çointçaz erakasten baita becuric gabe eta seinduki hiltcia desira dirogula

Perfeikiago Gingoaren borondatera edo haren placerrera —hanbat hiltciaren 20
 nola bicitciaren gagan— egoitera erakax guitçaketen arraçoine çunbaiten emaitera
 guihatçu, batbederac har deçan amorecatic hoben iduri çaukona. Hiltcia seinduki
 edo becuric gabe nehorc desira diroen lehen arraçoinha duçu, bici huntaco miserie-
 tatic itçurtzceco edo jalguiteco. Çuhurrac erraiten dici *bici triste edo miserable baten*
eremaithia beno, hiltcia hobe dela. Guiza hortan desiratcen dicie ardura mundutarrec
 hiltcia eta Gingoari galdeiten, eta becuric gabe eguin cirocie, bici huntaco miseriatic
 hain handi eta hainbeste direnaz gueroz, nun sori edo permis baita hiltcera desiratcia,
 heer ihez eguiteco edo hetaric jalguiteco. Seindiecc erraiten dicie, Gingoac guiço-
 ner hainbeste gaitcen eta miseriaren heben sofri-aracitceco edo heen pian guiço-
 nen atchikitceco uken dien arraçoinehetaric bat dela, etciten amorecatic mundiari eta 30
 bici galkor bati hain tinki edo sobera ezteka, bena bihotzçetaco <339> affeccione eta
 amoriuac oro atchiki citçaten bezte bici eternal batetarat, nun ezpaitate aboro mise-
 riaric, ppenaric, ez doloreric.

Seint Augustinec erraiten dici, Gingoac ecin aboro misericordia muga gabe batez
 nahi uken diela mundu huntaco bici ppenoz haur net labor içan dadin, eta iguriki-
 ten duguna finic gabecua edo eternala, manera hortan ppena net fite igaran çadin eta
 allegueranciac eta paussiac beti iraun ceçaten. Seint Ambrosioc cioçu bici haur han-
 bat ppenaz eta deztorbuz bethia dela, nun heriuac heen eretician iduri baitu ez gaz-
 tigu bat, bena erremedio bat dela, eta Gingoac becathiaren punimendu bat beçala or-

6 choilki: *choilki*.

³⁶ Jatorrizkoak honela dio: *et que leur mort ne pouvoit leur en donner l'entrée* (RD 2, 468).

1 denatu ezpalu ere heriua, otoitu behar guindukeela eman leçagun gracia bat beçala, haren medioz mundu huntaco gaitzcetaric gure burien libratceco. Eguia duçu anitz munduco gendec pundu hortan becatu eguiten dutela pacencia ezkacez, affligithiac direnian coleraz, pessaz, despitez, deseparacionez Gincoari heriuaren galdeinez; bena galdein baleçate bihotzceco edo ispirituco behar den pacienciareki eta Gincoaren borondatera daudelaric erraiten balute: Jauna, çure placerra hala bada, idoki neçaçu mundu triste huntaric, azki bici içañ nuçu; segur duçu guiza hortan Gincoari hiltcia-ren galdeithia becuric gabe liçatekeela.

10 <340> Biguerrenecoric, seindukiago eta perfeikiago orano nehorc hiltcia desira ciroçu, ez ikuzthiagatic religioneric ez tutenec Eliça Seindiari sofri-aracitcen derez-ten gaitzçac eta Gincoari beti eguiten derazcoten offenxiac. Eliaz Prophetac Achaben eta Jezabelen demboran hiltcia hala desiratcen cicin. Ikussiric hec biac Gingo Eguiascuaren Aldariac urraturic, haren Prophetac hil-araciric, bera ere hil-aracitceco cherkatcen çutela eta etcirokeela hainbeste gaiztakeria eta sacrilegio epaincha, Deserturat bihotz minez eta dolorez bethia jouan çuçon eta han arbole baten pian jarriric hiltcia desiratu cicin eta erran: *Jauna, azki dicit, bicia edeki çadaçu, eci enuçu ene Aitac beno hobe.*

Juda Maccabea guerla guiçon handiac, Gincoaren Populiaren Generalac, bere soldaduen guerlala ipitzatceco eta bihotz emaiteco erraiten cieçuñ: *hobe diici guerlan hiltcia, gure aracioniari gure exayec sofri-aracitcen deresten ppenen eta gure gauça seindier eguiten deresten ezkarñuen ikuzthia beno.* Vandalec Hiponaco Hiria sethiatu çutenian Ezpagnhatic Africalat igaranic, oro sù eta odol eçarten cituztenian, nehor ere gazteric, ez çaharric, Apezcic, ez besteric gupida uken gabe, Seint Augustin Hiri hartaco Jaun Apezpikiac ikussiric hain affligimendu edo calamitate icigarria, Hiriac erhautxiric eta genderic gabe, <341> Eliçac arroboturic eta guiristinhuac alde orotar arçainhic gabe ihessi jouanac, Gincoaren aitcinian beti nigarrez ciagoçuñ. Egun batez bere Eliça Guiçonac elgargana bilduric erran cireçuñ: Jauna otoitu dut, edo libra guitçan oraico malurretaric, edo eman deçagun heen pacienki soffitceco gracia, edo bereganat deitha neçan hainbeste malur edo gaitzcen ez ikuzthiagatic; gracia horietaric hirurgerrena eguin deraut, erran nahi baita biciaz gabetcia. Hanti fitetz eritu çuçon eta eritarçuñ hartatic hil, Hiria sethiathia içañ cen hirurgerren hilabethian. Hori iduri exemplu bat Seint Ignaciaz ekarten dicie eta dudaric gabe, Seindien perfeccione bat duçu, seindimendu huntan jartzcia Eliçaren malurretan eta Gincoaren Majestathiari eguiten çazcon offentxietan gagan, eta heen ez ikuzthiagatic hiltcera desiratcia.

30

Seindimendu net laudagarri eta devot bat duçu orano hiltcera desiratcia eta heriuaren Gincoari galdeithia, haren aboro offentxatceco bidian ez içaithiagatic; eci segur duçu bici guireno beti becatu mortalera eror guitakeela, gu beno perfeita-goric, dohain handiric Gingoanic errecebitu çutenic, eguiazki seindu eta anitz seindu cirenec becatu erori içañ direnaz gueroz, eta horra cerc ikararacitcen thien Gincoaren eguiazco cerbitzchariac eta labur edo fite bici huntaric jalguthia desiracitcen.

40

4 deseparacionez: *deresparacionez.*

<342> Oussustamendu seindu batez desira ere dieiteçu ezkinen behin ere munda gin, ceren ezpaikindukeen becuric eguin;³⁷ eci becathia, ez içaithia beno gaitz handiagua duçu eta hobe lukeçu ez içaithia, becatu eguithia beno. Arraçoin bortitzaguaz, beraz, nehorc desira ciroçu hiltcia becuric aboro ez eguiteco. Jesu-Christoc, traditu behar cienaz minço delaric, erran dici: *sortu ezpaliz hobe çukeen ene tradiçaliac*. Eta Seint Ambrosioc Ecclesiasticua deitzen den Liburiaren hitz hoen gagan: *hilen chorthia biciena beno hobe çaut eta uzte uken dut, bai hilac, bai biciac beno urozago dela orano sortu eztena*, cioçu hil dena bici dena beno hobiago dela, ceren becatu eguitetic baratu baita; eta sorthu esthena, hil dena beno hobiago, ceren ezpaitu behin ere becuric eguin. Net hun dukeçu, beraz, otoitzçan edo meditacionian horren gagan ardura acten eguithia, erraiten delaric: Jauna, ezteçaçula permeti becathiac çureganic ourrunt neçan; çure offenxatceco azki maluroz içan behar badut, lehenaço hil neçaçu; eci çure cerbitzchatceco choilki desiratcen dicit bicitcia eta ezitic bici nahi ene biciaren çure cerbitzchian ez eremaitecotz. Hola eguithia net seindu eta prootzchoz duçu, ceren seindimendu horiec bere beithan cerratcen baitute becathia- ren hazthio handi bat eta umilitathe eta Gingoaren amorio net handi <343> bat; galdo suerte horiec dituçu Gingoari eguin ahal ditakeen³⁸ laketenac.

Louis Francisco Erregue Seindiaz erraiten dicie bere Ama Erreguinha Blanchac çunbait aldiz erraiten ceracola: ene Semia, becatu mortalian erori cirela jakin beno, nahiago cinduzket hilic ikussi, eta desir seindu hori Gingoari hain laket içan citciaçoçun, eta hainbeste benedicçione Prince hari jardirexi, nun erraiten baitute bere bici orotan Erregue Seindu horrec etciela mortalki Ginoa offenxatu. Halaco desirac ba- guintu menturaz orobat gutçaz içan lieiteçu.

Becatu mortalic ez eguithiagatic hiltcia desira daiteen beçala, becatu venial ardura eguiten dugunetaric beguiratiagatic ere hiltcia desira dieiteçu, eta hori chede seindu eta net laudagarri bat duçu; eci Gingoaren cerbitzchari hun batec, becatu mortal ba- koitz baten ez eguithiagatic ezitici choilki hiltcera deliberathia içan behar, bena orano gueçur thipi baten edo beste becatu venial baten eçagutcereki ez eguithiagatic. Gure bicia labur içanic ere, segur duçu anitz becatu venial eguinen dugula, Justua egu- nian çazpitan erorico dela —Ispiritu Seindiac dioena³⁹—, erran nahi baita anitz al- dis; halaz, bicia luciago, becathien cundia emendatuz joanen dela. Bena Gingo- ren cerbitzchari lealac ezituçu hortan egoiten, bena orano desiratcen dicie hiltcia, <344> bici huntaco falta iduri edo imperfeccioneric thipienetaric, miserietaric, tenta- cionetaric eta flakecietaric libro içaithiagatic.

Guiçon seindu batec erraiten dici: *helas! Jauna, ala baitut sofritcen! Otoitzçan Celuco gaucen gagan penxaketa ari niçanian, Lurreco mila penxamendu ene ispi- ritura jiten tuçu. Guiçonaren bici huntaco malurra duçu, beti affliccionian, miserian eta alde orotaric exayez ingurathia içaithia. Tentacione bat ireici deneco, beste bat jiten duçu eta ardura, bat arraz garaitu gabe, uzte etcien beste anitzcec hartcen dicie. Hainbeste karastarçunez, langerrez, nahigabez beteric den bici haur, norc maitha deçake? Norc deitha deçake bicitcia, hainbeste heriotce suerte ekarten dien içaithia?*

³⁷ Frantsesez *désirer que l'on n'eût jamais été, afin que l'on n'eût jamais péché* (RD 2, 472).

³⁸ Adieraz plurala da *ditake*, Zuberoan bezala.

³⁹ Jatorrizkoetan ez da Ispiritu Seindua aipatzen: *car le juste tombera sept fois le jour; c'est-à-dire, plusieurs fois* (RD 2, 474).

1 Seinda handi batec erraiten ohi cicin: sori baliçaut hautu baten eguithia, hiltcia hauta niroçu Gingoaren amoriuaren contre deuz eguiteco bide bakarra beçala. Perfecione handiago bat ere duçu becatu venialetaric ez eguithiagatic hiltcera desiratcia, eci ez becatu mortaler ihez eguithiagatic; eci hel dieiteçu becatu mortalic ez eguiteco hiltcera desiratcia, Gingoaren amorioz beno, Iferniaren beldurrez eta guihauaren amorecatic desir hura har dirogula; bena becatu venialen eta houxic thipienen ez eguithiagatic hiltcera desiratcia, Gingoaganaco amoriuaren garraz duçu, dudaric gabe, <345> chede edo intencione chahu eta bertuthe ossoki handi baten oukeithia.

10 Bena çunbaitec erranen dicie, becathiez penitencia eguiteco eta bere faltetaric corrigitceco, nahi luketela aboro bici; horri arrapoztu emaiten dicit, luçazago biciz gure faltac beti cerbaitez hertzcen baguintu eta berriric ezpaguindu eguiten, seindimendu hori huna lukeçu. Çor çaharrac pagatu behar bidian emendatcen baituçu eta, luçazago biciz Gingoaganaco cundiac emendatcen baçauzçu,⁴⁰ çure arraçoinhac eztici deuz balio.⁴¹ Cergatic —cioçu Seint Bernatec— hain bortitzki bicitcia desiratcen dugu, aboro bici eta oboro becatu eguiten dugunaz gueroz, gure egunen cundia emenda beçanbat gure becathiena emendatcen denaz gueroz? Seint Jeromac —minço delaric gauça beraz— erraiten dicit: cer liffe[re]ncia uzte duçu dela gazteric eta çaharturic hiltcen direnen arrhian? Çaharturic hiltcen dena, gazteric hilcen dena beno aboro becatuz kargathia hiltcen baita eta cundu handiagoric Gingoari emaiteco baitu.

20 Beraz, erressolucione seindu bat duçu Seint Bernatec horren gagan hartcen diena, bere umilitate handiac erran-aracitcen derazkonian, hari beno, guri hobeki dauden hitz hoc: ahalgue niz bicitcera, ceren guti prootzchatcen baitut; hiltciaren beldur niz, ceren ezpainiz prest; bena oren burian, nahiago dut hil eta Gingo ecin <346> aboro hunaren misericordiari gomendatu, eci ez ene bicitce gaiztuaz Gingoaren offenxateco occasione eman.

Aita Avilac erraiten dicit bertuthian ezkaz edo net perfekt eztenac, bicia beno lehenago hiltcia desiratu behar lukeela, ceren becatu eguiteco langer seguidasco bathian bailiçate, eta çointaric heriuac idoki bailiro. Eci cer da heriua —cioçu Seint Ambrosioc— becic ere biciuen edo becathien hobia eta bertuthen pitzthia?

30 Arraçoin hunac eta seindiac dituçu hiltciaren desiratceco orai artekan erran tugunac, bena orotan den perfektena duçu, Joandene Paule Apostolia ekarten ciena desiratcera haren arima gorpitzceco ezteketaric libra edo lacha ladin Jesu-Christoreki içaiteco. Apostolu handia, gorpitzceco pressundeitic libratu nahi cindiena munduco ppener ihessi eguithiagatic? Ez; affliccionetan eçarten duçu çure gloria eta placerra. Becathian eror beldurrez eia? Guthiago; eci erraiten deraguçu segur cirela heriuac, ez biciac, etcitçaketa Gingoaren amoriotic ourrunt edo parti. Seindu handi hura hain çuçun gracian azkarthia edo finkathia, nun segur baitcen behin ere etçeçakeela gal; halaz, hortçaz ecin cikecin beldurric. Bena nolaz, beraz, hain garxuki hiltcia desiratcen cindien? *Jesu-Chris-*

15 gueroz: *guoroz*. 18 Çaharturic: *Çahartutic*.

⁴⁰ Plurala da, “zautzu”, hau da, ‘zaizkizu’.

⁴¹ Liburuak *balia* dakar, baina hutsa dirudi. Itzulpenean ez da ohikoa “balio edun” aditz lokuzioa, izen izaera du gehiago “balio”-k liburuan; “balio edun”-en adibide guti ageri dira, eta izen kutsua dute-nak, gainera: *guti balio eta guti merechimendu baitute* (237); *huntarçunec beno aboro balio baitu* (437); *hala nola sagar baten edo beste cerbait guti balio dienen ebasthia* (437).

*toreki içaithiagatic eta ceren harendaco amorioz augathia*⁴² bainiz. Amorioz eri çuçon; <347> bere Maithiaganat joan nahiz, hazperrez ciagoçon; haren presencia dinua berantzen cinin; luçamenduric thiapiena net luce eta enegarri iduritcen citciakoçon.

Seint Bonaventurac hortan eçarten dici Gingoaren amoriuaren gradoric gorenara: eci hirur grado badirela cioçu. Lehena, beste gauçac oro beno aboro Gingoaren maitatcia, eta hanbat, nun deuzzec ere mundu huntan ezteçakegun becatu mortal bat eraguin ahal, ez Gingoaren manu bat hautx-araz. Salbaçale Jaunac chede hori eman ciracoçon Evangelian errana den guiçon gazte bati, erran ceraconian: *nahi bacira bici eternalian sarthu, manamendiac beguira itçaçu*, eta hori ororen eguinbidia duçu. Gingoaren amoriuaren biguerren gradua duçu, manien beguiratcia beçala Evangelioa avisen seguitcia, eta hori berheciki perfeccionera heldu nahi direnec eguiten edo eguitera inxeatcen tuçu, cer ere hobenic eta perfeitenic dela uzte baitute, hari jarraikiz, Joandene Pauleren erran hoen aravera: *Gingoaren borondathian cherka deçacien amorecatia hun dena, hari placer aboruenic eguiten diena eta perfeccione aboruen diena*. Cioçu orano Seint Bonaventurac, Gingoaren amoriuaren hirurgueren gradua dela, guiza batez Gingoaren amoriuaz ousustatu içaithia, nun hura gabe kazi eni bici baitaite, garrakzi desiratcen baitu ikussi gorpitz huntaco ezteçac <348> hautxiric, Jesu-Christoganat joaiteco memento urossa; deztarru huntaric jalguiric Celurat joaithia, eta beti Gingoari galdeiten baitu gorpitzceco pressundeia huntaric jalguiric Gingoaren ikuztera eta goaçtcera joaithia. Holaco seindimendiac dituztenec eguiten ahal dutena oro duçu —cioçu orano Seint Bonaventurac— bicitciaren pacienki hartcia; eci bicia karga eta enegarri cieçu halakuer eta desiratcen dicie gorpitzcetic separatcia.

Irakurten diici⁴³ Author hun bathian, Jaun handi bat egun batez ihicira joan cela lagun alde bateki; lagunac ihicien onduan alde orotarar barreatu çazcola; bera, aldis, ihici baten onduan oihanian net barna sarthu cela, eta nola aitcinago joan nahi baitcien, inçun ciela guiçon baten botzça, çoinhec miragarriki kantatcen baitcien. Ez-tonaturic Desertu hartan hain botz ederraren inçuthiaz, nola baitçakien etcela haren gendetaric, ez eta ere karthier hartakuetaric, curiossitatez botzça cen alderat oihanian aitcina joan cela; idiren ciela Desertu hartan guiçon lepraz bethe bat ossoki desseguina, haraguiac ouztelduric gorpitz gucitic erorten çazcon bat; haren hala ikuzthiaz icitu cela; hargatic bere buriari bortzchu eguinin hurrandu citçacola eta oneski salutatu; galdein ceracola kantaria hura cenez eta nola ahal çukeen hain botz charmagarri bat. Guiçon <349> horrec ihardexi ciracoçon hura cela, eta haren botz naturala hala cela. Jaun horrec erran ciracoçon: nola içaiten ahal cira horrein⁴⁴ alleguera hain estatatu pietategarrian içan eta? Guiçon lepraçu harc erran ciracoçon: Gingoaren eta ene arthian eztuçu lohisco murru haur becic, çoin baita ene gorpitzça; lurrerat erori daiteenian eta puchulu haur kendu çaukedanian,⁴⁵ joanen nuçu libroki Salbaçale Jauna-

16 içaithia: *icaithia*. 17 garrakzi: *garruzki*.

⁴² Adiera 'ahultzea' du *augatu* hitzak; jatorrizkoak honela dio: *de puro amor lo deseaba / quia amore languo / parce que je languis d'amour* (RD 2, 477).

⁴³ 1/8/21 kapituluari dagokio pasarte hau, frantseseko jatorrizkoan (RD 2, 485).

⁴⁴ Liburuko bigarren adibidea da; 33-n ere *horrein* dakar.

⁴⁵ Ez dakigu idazkera hau ez ote den *dukedanian*-en ordain dagoen hutsa; *zaukedanian* zuzena bada, beharbada "hura eni" *zaut* adizkiaren *-ke* forma izan daiteke. Honela dio frantsesek: *quand elle sera par terre, et que cet empêchement sera ôté, alors j'irai jouir librement de la vue de mon Sauveur* (RD 2, 486).

1 ren ikuztera eta goçatcera; eta nola ikuzten baitut egunetic egunera murru haur ourratcen ari dela, placerraren handis kantatcen dicit arraz ourraturic ikuzteco orena igurikitcen dudalaric, amorecatic ene arima ene gorpitzcetic partituric ene Gincoaren goçatcera joan ahal dadin.

Irakurten diici⁴⁶ orano Seint Ignacioren bicitcian bere gorpitzceco pressundeitic libratu içaiteco desirac beti erratzcen ciela eta hain garxuki Gincoaren ikusthia desiracten, nun hiltceco orenas orhitcen cen aldi oroz, placerraren handis nigarrez egoiten baitcen. Bena leku berian errana duçu, Paradussiaren goçatceco cien esparançac beno hobeki⁴⁷ hiltcia desiratcen ceracola, Jesu-Christoren humanitate edo guiçontarçun sacrathianen cien amorio beruac. Hala nola David Prophetaren placerra baitçaguen Jaunaren placerren ikusthian, mundian berian eguiaski nehorc maite dienian norbait, placer osso bat badici bere adiskidia <350> ikusten dienian plaça edo grado ohoresco eta prootzchoz bathian; orobat Seindu handi horrec desiratcen cicin bere Naussi maithianen ikustia berharen amorecatic içaiten ahal den gloriaric gorenian, han ikusthia desiraten haren placerraz placer hartceco bere urossitate propiari soguin gabe, eta dudaric gabe hori duçu amoriosco actetan den perfeitena eta nehorc eguin deçakeen gorena.

Erraitetic heldu guiren beçala gaucer soguiten badugu, heriuaren orhitchapena etciaguçu karax edo ppenoz içanen, bena placer, boztalencia emanen diraguçu. Unxa goguan har çaçu ceren ciren beldur edo cerc derauçun ppena; orhit cite egun laburren barnian Celian ciratekeela eta han goçatuco duçula huntarçun egundano beguiec ikussi, beharriec intçun⁴⁸ eta guiçonac endelgatu dien beno anitcez handiagua; goguaketa horrec çure beldurrac oro kanbiatuco tici placer eta eztitarçunetara. Nola içan ahal daiteke nehorez eztaadin alleguera bere deztarrutic jalguitzciaz eta bere pp[e]-nen acabatciaz? Cer ere chedetaco içan baitate creathia, hara heltciaz?⁴⁹ Bere primeciaren⁵⁰ eta primecietan den baliossenaren eta ohoreskuenaren goçamenian sartciaz?

Bizkitarthian primecia hura etciroguçu jardiretx hil gabe. Davitec erraiten dicit Gincoac bere maiter lua igorri dereenian, <351> ordian Jaunaren primeciaren bortha idekia içanen ceela; heriuac behar gutici, beraz, haren goçamenian eçarri; eta hartakotz Çuhurrac erraiten dicit: *justuac heriuac esparança diela*, ceren heriuac eguiaski idekiten baiteraco Celian sartceco bidia, çoin Celuc eguiten baitcien Daviten mundu huntaco deztarruco dembora orotan haren consolu gucia.⁵¹ Seint Augustinec ezpli-

12 ohoresco: *oheresco*.

⁴⁶ Gibelerat jo eta I/8/20 kapitulura itzuli da; frantsesezkoan (RD 2, 479) da.

⁴⁷ *aboro itxaron genezake; hona jatorrizkoek zer dioten: que no ardia en este deseo tanto por alcanzar para sí aquel sumo bien, y descansar él con aquella dichosa vista, sino mucho mas por desear ver la gloria felicísima de la sacratísima humanidad del mismo Señor, á quien tanto amaba (I, 430-1) / que c'étoit moins la considération du bonheur qu'il espéroit de cette vue bienheureuse qui le portoit à la désirer, que l'amour ardent dont il brûloit pour la sacrée humanité de Jésus-Christ (RD 2, 479).*

⁴⁸ Liburuko *intçun* bakarra da, *inçun* ehun eta lau aldiz ageri da; ikus hiztegia.

⁴⁹ Jatorrizkoan: *¿Quién no se alegra de alcanzar y conseguir ya su último fin para que fue criado? (I, 431) / qu'on ne se réjouisse pas de parvenir à la fin pour la quelle on a été créé? (RD 2, 480).*

⁵⁰ Jatorrizkoko *berencia / heritage* ordezkatzen du (RD 2, 480).

⁵¹ Egiazki, *çoin Celuc eguiten baitcien* hori beharrean, "zeliak zoincek egiten baitzien" bezalako zer-bait itxaron genezake; hona jatorrizkoa: *porque ese es el medio y escalon para subir al cielo, y así ese es el consuelo en este destierro (I, 431) / le passage por aller au ciel, et qui fait le sujet de sa consolation pendant tout le temps de son exil (RD 2, 481).*

catcen thielaric Daviten erran hoc: *beti ibiltera inxeatuco nuçu bide chahu bathian, eta kantatuco dicit: Jauna, noiz ginen cira enegana*, erraiten dici: Jauna, ene chede edo intencionia oro içanen duçu, bici niçano becathiaren thona edo thaketaric neure beguiratceco; arrangura hori beti beguien aitcinian ukenen dicit eta beti kantatuco: Jauna, noiz akabico da ene deztarria? Noiz ginen çauzkit cherka? Noiz ginen niz çureganat? Eta noiz aguertuco niz Gincaren aitcinera? Ala baitu orenac jithia luçatcen! Ala bainiz content içanen, erranen deraatenian hurrin dela! Allegueratuco nuçu erran deraaten beçain fite Jaunaren etcherat joanen guirela, eta labur, ô Jerusalem, edo ô Celia, çure bortetan guiratekeela. Bai, Jauna, iduri cíaçu oraidanic Celian niçala eta han niçala Aingurien eta Seindien compagnan, çure pressencia divinuaren goçatcen eta eternalki çure benedicatcen. 10

VIII. GARBITARÇUNAZ

Garbitarçunaren excellenciaz eta graduez, çoinhen medioz igaran behar baitugu bertuthe haren perfeccionera

Joandene Paulec iskiribatu cireeçun Thessalonikakuer *Gincoaren borondathia dela içan citen seindu eta beguira citen lohikeria becatu suerte orotarie, eta batbederac jakin ceçan bere gorpitzçaren chahu eta garbi beguiratcen; eci Gincoac eskinthiela deithu lohi içaiteco, bena bai seindu içaiteco*. Seint Bernatec cioçu seindutarçunaren icenaz Apostoliac heben endelgatcen diela Jesu-Christoren garbitarçuna, çoinhen Evangeliuac erraiten baiteragu garbitarçunac Aingurien iduri eguiten guitiela. *Asken judicionian* —cioçu— *estateela eskonduric, bena oro Celian Gincoaren Ainguriac beçala içanen direla*. Eta aldiz, Seint Ciprianec —minço delaric Virginer— erraiten dici: oraidanic hasten cirete goçatcen egun batez glorian ouken behar ducien abanthailharen, eci garbitarçunian eta chahutarçunian irauten ducieno, Ainguriac beçala cirete. Cassien authorrac orobat cioçu estela bertutheric <353> guiçonac hain Ainguriac iduri eguiten dienic, nola baita garbitarçuna; ceren bertuthe horren medios, haraguiian, haraguiric espailute beçala bici baitira eta ispiritu pur batçu bailira beçala, Joandene Pauleren hitz hoen aravera: *etcirete bici haraguiian, bena ispirithian*. Cerbait guizaz hortan Aingurier gagna eremaiten direeçu, eci hoc estutenaz gueroz gorpitzcic, estuçu miraculu handi bat hoen garbi eta chahu içaithia, bena gauça miragarri bat duçu guiçonaren gorpitz lohi batetan, liçonkerian eror-aracitceco guerla eguiten derakon bathian garbi içaithia.

10

20

Bestalde bertuthe hori Gincoari hain laket ciacoçu, nun Gincoaren Semiac guiçon eguin nahi içan denian, eta sorthu emaste batetarie, hartaco hautatu baitu Virginia bat, çoinhec bere Virginitathia Gincoari offeritu baitcien, Eliçaco Aitec remarkatcen duten beçala. Joandene Joannec Apocalipsan cioçu ikussi ciela Sioneco borthian —çoin baita Celia— Virginia egon cirenec, Achuria —erran nahi baitha Jesu-Christo— seguitcen çutela joaiten cen leku oratarat,¹ eta cantacen çutela cantika berri, bestec nehore ere canta etciroten bat. Cioçu *ikussi dut Achuria Sioneco borthian eta harekin çazpitan hoguei eta laur mila, çoinhec cantatcen baitçuten cantika berri bat beçala, çoin espaiciroten canta çazpitan hoguei eta laur mila lurretic ar-eros*

30

¹ Bada *oratan* 'orotan' 302-n eta *oratarat*-en beste agerraldi bat 435-n.

1 *siec beciç, <354> hec dira emastekin saxutu estirenac, eci Virgina dira eta hec seguitcen dute Achuria joaiten den leku orotarar. Virginac —cioçu Seint Gregorioc hitz horien gagan— Jesu-Christorekin borthian daudela, ceren garbitarçunaren merechimen-diac altchatcen baititu gloriaren gradoric gorenera.*

Iskiritura Seindiac deitzcen dici Joandene Joanne Evangelista *Jesusen Discipulu Maithia*. Seint Jeromac eta Seint Augustinec ciocie horren gagan, Discipulu hura net maithe ciela Salbaçale Jaunac Virgina celakotz. Eliçac orobat hartçaz erraiten dici haren bestaco Officiuan, Jesusec maite ciela, ceren chahutarçunaren dohainhaz merechitu cien bere Naussiaz beste Apostoliac beno maithiagò içaithia, eta Apostolu kargura deitathia içan baitcen Virgina celaric eta beti hartan iraun. Çunbaitec ere erraiten dicie hari unxa dauskola Proverbietaco² hitz hoc: *bihotzceco chahutarçuna maite dienac, Erregue ukenen diela adiskidetaco*. Virgina celakotz, beraz, Salbaçaliac Apostolu haur maite cicin bere bulharren gagnera buriaren paussatcera uzterano, hartakotz ere eman ciracoçun beste Apostolien gagnetu hainbeste abanthailha. Joandene Petiri —çoin eskondia baitcen— etçuçun bera galdeitera Jesu-Christori menturatu, bena Joandene Joaneri galdaraci ciracoçun azken auharian noiz içanen cen azken jujamendia.

20 <355> Maria Magdalenac ekarri cienian Jesusen hiletaric pitzthiaren berria, Joandene Petiric eta Joandene Joannec berheala laster eguin cicien bere Jaunaren tom-bala; bena Joanez lehenic heldu çuçun. Çunbait Apostolu unci bathian Tyberiadeco itxassuan arranka ari ciren aldi batez, Jesus aguertu citcieçun itxaz basterrian; Joandene Joannec choilki eçagutu cicin eta erran Joandene Petiriri: *Jauna duçu*. Seint Jeromac cioçu Joannes Virginac beciç ecin eçagutu çutela³ Jesu-Christo Virgina. Salbaçale Jaunac Curutciaren gagan asken eguin cien ordeinhian, nori gomendatu cien bere Ama Virgina, beciç ere Dicipulu Virgina horri?

30 Beste anitz gauça chahutarçunaren laudoriotan ekar ahal laite; hec utciric labur içaithiagatic, jiten nis Cassianec bertuthe horren perfeccionera heltceco erakasten de-rauskigun çazpi graduetaric lehen hirouren explicatcera. Lehen gradua duçu, penxamendu eta seindimendu desonester bere buriaren garaitcera ez uzthia. Biguerrena, penxamendu suerte hetan orhit delaric ez egoithia, bena gin beçain fite heen kaçatcia. Hirourguerrena, creatura enguenagarrien eta langerossen ikuzthiaz sendimenduric ez ukeithia, eta grado hori beste biac beno perfektigo duçu, ceren naturaleça flako eta corronpitu haur, occasione hetan anitz seindimendu hetara <356> ekarria baita.⁴ Hargatic etcit erran nahi chahutarçunaren perfeccioniaren contre dela seindimendu suerte hetaric poroatcia luan eta iratçarrian, eci hourac gauça natural batçu tuçu, çoin perfeitenec çunbait aldis seinditcen baitituste. Ginoac gracia berheci batez bere cer-

28 çazpi: *cazpi*.

² Irudipena dugu pluraleko genitibo lokatiboa dugula hor, eta ez prolatiboa. Itxuraz *o* falta liteke hor, eta *Proverbi[o]etako* uler liteke, non ez duen hitzaren *proverbi* aldaera gogoan; jatorrizkoan *y asi declaran algunos de él aquello de los Proverbios* (III, 176) *l et quelques-uns lui appliquent aussi ces paroles des Proverbes* (RD 5, 361).

³ “çuela” beharko luke, jatorrizkoa lekuko: *conoció al virgen* (III, 177) *l saint Jean seul qui le reconnut* (RD 5, 361).

⁴ Alegia, “naturaleza flako eta korronpitu hau okasione hetan anitz ekarria baita sentimendu haie-tara”.

bitzcharietaric çunbait, arras hetaric beguiratcen tici, beste çunbait hetçaz içan diten 1
 attakathiac permetitcen, beste batçuri, aldiz, bere misericordias hain aisa eta fite heen
 kaçatceco gracia eguin direeçu, nun idireiten baitira beti bake perfekt bat goçatcen
 bailute beçala. Horiec oro Aingurien chahutarçunari jarraikiten tuçu; guc ere hala
 eguithia goguan hartu behar diici eta cinez inxeatu Aingurien chahutarçunaren imi-
 tatcera, tenorez inclinacione gaistuen contre arranguroski finkatuz eta bortzchu egui-
 nez, gauça important eta pennoz baten eguithian eguin guindiroen beçala, eta haren
 jardiresteco lagunt guitçaketen bertuthen praticathuz, berheciki mortificacioniaren.
 Nahibada garbitarçun perfeita Gincoren donhain⁵ bat den —çoin espaitirogu jar-
 direx gure inxeu propiez—, hargatic Gincoc nahi dici gure aldeti eguin ahala eguin 10
 deçagun haren ukeiteco, eta hala eguinez becic estiraguçu eman nahi.

<357> BIGUERREN CAPITULIA [III/4/2]

**Garbitarçunaren beguiratceco nehorc behar ci mortificatu edo bere nahiac
 bencitu eta arranguroski gogua eman bere sensier eta berheciki beguier**

Seint Basilac eta beste anitz Seinduc poroatcen dicie necessario dela bertuthe gu-
 cien seguitcia chahutarçunaren perfeccionera heltceco, ceren oroc haren jardiresten
 eta beguiratcen laguntcen baikituste. Hargatic heben enuçu minçaturen moyen ho-
 rietçaz orotçaz, bena poroaturen dicit gure arimaren borther gogua eman behar du-
 gula, berheciki beguier, ceren ordenarioski beguietaric bihotzcera becathia sartcen
 baita. 20

Seint Gregorioc iskiribatcen cielaric Isaiaren erran hunen gagan: *nor dira begal-
 datcen direnac odeiac beçala eta biltcen direnac bere leihuetarat ourçuac beçala?* cioçu
 Justuac comparathiac direla odei[e]ki, ceren goiti lureco gaucetaric alchatcen bai-
 tira; eta pichoin bere pijunteirat biltcen direneki, ceren justo hec bere beithan bil-
 diac egonez, eta objet enguenagarrietaric bere beguiac beguirathuz, heeganaco de-
 sir gaistuetaric bere bihotzçac chahu atchikiten baitituzte. Aldiz, objet heer soguiten
 dutenac <358> heen guthitzciatcera ardura ekarriac dituçu; hala nola David Erregue
 Propheta Seindu —bere bihotzça Celurat hain ardura alchatcen cien eta Gincasco
 gauçac beti kazi bihotzcian çauskan hura— desiric desonestenera erori içan çuçun
 Uriaren Emasthiari⁶ soguin cielakotz. *Heriua ene leihuetaric igaran da* —cioçu Jere-
 mia Prophetac— *eta ene arima ene beguieci galdu dute*. Seint Gregorioc, aldiz, aber-
 titcen guitici estela soguin behar desiratcia permis esten gaucer, beldurrez heen gaiski
 gutitzciatcera so behargabe hec gure bihotzçac ekar ditçaten; eta hara cergatic Jop
 Guiçon Seindu pacenciaren eta beste bertuthen mirail eder harec, erraiten cien *con-
 tratu eguin ciela bere beguieki emaste kuntera ez penxatceco*. Eta, aldiz, Seint Gregorioc 30

3 kaçatceco: *katçacetco*. 18 gogua: *guogua*. 33 behargabe: *begar gabe*.

⁵ Liburuak *donhain* dakar; era honen agerpen bakarra da liburuan eta hutsa dirudi; izan ere, Leiza-
 rraga, Axular, Oihenart, Tartas, Belapeire, Mercy, Monho... *dohain* aldaeraren erabiltzaile baitira.

⁶ Jatorrizkoan ez dugu Uriaren emazteaz aipurik aurkitu, ez gaztelaniazkoan ezta frantsesezkoan ere:
porque no tuvo recato en el mirar, llevóle tras sí lo que miró (III, 179) / *fut emporté par des desirs criminels,
 pour avoir tourné ses regards ailleurs* (RD 5, 366).

1 cioçu hitz horien gagan: cer pacto, cer tratu da hori bere beguieki tratu eguithia, penxamendu gaistoric ez ukeiteco? Iduri luke horren gagan traturic eguitekotz endelgamendiareki eta ispirithiareki eguin behar liçatekeela, ez, aldiz, beguieki. Hargati, cioçu, arraçoin ciela Jopec erraitez eguin diela pacto bat bere beguieki emastetara behin ere ez penxatceco, ceren baitçakien beguietaric penxamendu gaistuac bihotzcerat sartcen cirela, beguiac eta senxien sarkurac arranguroski beguiratcen bacithien bihotzça eta ispirithia segurrian ukenen cithiela. Nahi baduçu, arren —cioçu— <359> orano ber Seindiac, penxamendu gaistoric ez uken, çure beguiac so desonestataric beguira itçaçu eta eguiçu heeki tratu, behin ere soric ez eguiteco desiratcia sori esten gaucer. Nor estu estonatuco —cioçu aldis Seint Chrisostomac hitz beren gagan— ikusthiaz Jop Guiçon handi Demoniuaren beraren inxeu eta finecia guciac bencitu cithien hura, estela menturatcen emaste bati bertaitera soguitera? Hori da —cioçu Seindu berac— guri erakasteco Seindienec ere çunbat arrangurareki bere beguiac behar tusten beguiratu.

Seint Ephrenec cioçu hirur gauça handiski baliatcen direla garbitarçunaren ossoki beguiratceco: sobre içaithia, elhe guti erraithia eta beguien beguiratcia. Lehen bietan erne içanic ere, hirurguerrenian lachatcen bacira, çure garbitarçuna galtceco langerretan dukeçu; eci hala hora houra galtcen baita kanetac ichurten dianian, orobat arimaren garbitarçuna galtcen duçu beguiac beguiratcen espadira so debetathietaric. Beste
20 Ermithain Seindu batec cioçu, emaste bati so eguithia lança poçoindatu bat dela, çoinhen poçoinha çauriti fite bihotzcera baituha, eta hala nola sù pindar bat lastora erorten denian, berheala hiltcen espada sù handi bat pitzten baitu, orobat suetaric giten diren penxamendu gaistuac labur kentcen espadira, sù desonesta eta desordria ariman eçarten dicie.

<360> Surius deitcen den Author batec cioçu Seint Hugas Grenoblaco Jaun Apezpikia berroquei eta hamar urthe beno aboro Apezpiku içan cela; egun oroz anitz emaste cofessatcen ciela; anitz persona haregana alde orotaric bere eitekuez minçatcera joaiten cela haren seindutarçuna cela caussa; behin ere etciela emaste bateri ere bertaitera soguin, gaste ala çahar, eder ala itxussi ciren eçagutceco maneran, eta
30 beti erraiten ciela pundu haren gagan nehorc erne içan behar ciela, ceren bihotzçaren penxamendu gaistuataric chahu atchikitzcekotz, beguiac so desonestataric beguiratu behar cirela.

Irakurten diici Seint Bernatez, egun batez gogua eman gabe emaste bati so egon cela; orhitu cenian certain cen, bere buriaren contre hambat samurthu cela, nun joan baitcen putçu karroindatu batetara leporano sarcera eta han egon hil hurranic bestec hantic idoc artekan.

<361> HIRURGUERREN CAPITULIA [III/4/3]

1

Garbitarçunaren gagnar gauçaric thiapienez nehorc cassu eguin behar diela

Çunbatenaz ere garbitarçuna bertuthe preciathia baita, hanbatenaz aboro arrangurareki nehorc beguiratu behar ci; eci generalian bertuthe gucietan eguia denaz gue-roz —dioen beçala Ispiritu Seindiac— *gauça thiapiac mezperetzchatcen thienac, handietara emeki erorico dela*, langer hori handiago duçu garbitarçunaren bertuthe anitz delicatu eta balios den huntan, çoinhi gauçaric thiapienac damu handi eguin baitiro; hala nola ikusten baitugu ordenarioski gauça preciathiener eta baliossener kalte handi eguiten diela esthakururic thiapienac. Eta arraçoin handireki erraiten ahal dici estela bertutheric haur beno delicathiagoric eta çaurtcen ihiago denic. Guiçon seindu batec comparatcen dici garbitarçuna mirailh bateki, çoinhi hax ukaldi batec bere garbitarçuna gal-arasten baiteraco; orobat chahutarçunari gauçaric thiapienec bere edertarçuna gal-aracitcen dirakoçu.⁷ Hartakotz nehorc erne egon behar ci haren eder eta chahu beguirateco, seindimendiac mortificatuz, penxamendu gaisto guciac fite kaçatuz eta arranguroski <362> occasione langeros orori ihez eguinez; eci hala nola süyac igaraiten den leku orotan, seghnale usten baitu egoiten den demboraren aravera eta erratcen estithien gauçac belçatcen berere baititu, orobat garbitarçunaren contreco erran tugun gaucec arraz erratcen espadute ere, amenx belçatcen dicie, ceren arima hoibeltcen baitute, hartan chahutarçunaren contreco penxamendiac sor-aracitcen eta gorpitzcian seindimendu saxiac pitz-aracitcen.

10

20

Arraçoin handireki erraiten cicin Seint Ignacioc garbitarçunaren gagnar etzcela bere buriari fidatu behar, ez goguan hartu bertuthe horren contre diren gauçaric thiapienac eguin daisteela handiagueta erorteco langerric gabe. Norc daki segurtainchareki gauça thiapien enganiac esthiela uste etcien gauçetara lerraraciren? Leku anitz legun⁸ bathian jeusten dena emeki-emeki ibiliren dela uste dici, eta ardurenic lekiaren legun içañac eta gorpitzçaren piciaç nahi beno fithezago eta aitcinago jouan-aracitcen dicie. Orobat duçu chahutarçunaz: gure naturaleça corronpithiaren piciaç eta lohikeriaco biciora erorteco dien deidurac, uste beno fithezago eta aitcinago joan-araci ciroçu. Orogen burian garbitarçuna hain gauça delicathia duçu, nun ezdeuseria batec oguen eguin baiteçakeo eta estici behar langerric thiapienian eçarri. *Tresor preciatu bat duçu* <363> —dioen beçala Apostoliac— *lurresco unci batetan karreatcen duguna*; uncia hausten bada, oro galcen duçu; hartakotz arrangura handireki behar tiici gure buriac beguiratu, eta lohikeriac bihotzcerat sartceco idiren ahal ditçakeen entradac cerratu.

30

Iracurtcen diici Religios Seindu bati Gincoac eman ceracola chahutarçunaren dohainha; hargatic occasioneric thiapienatan ere arrangura handi bat hartcen ciela, bere suetan,⁹ elhetan eta beste gauça orotan, apartatceco cerc ere dremenden penxamendu desonesta sor-araci baiteçakeen, eta bere Fraide lagunec erraiten baitceracoten certaco beti hainbeste arrangura hartcen cien, Gincoac eman ceraconas gueros

22 thiapienac: *thiapieniac*.

⁷ Komunztadura arazoa ageri da subjektuaren eta aditzaren artean, aditzak ez du subjektu pluralaren *-zié* morfema ageri.

⁸ Jatorrizkoak honela dio: *un resvaladero* (III, 181) / *un lieu extrêmement glissant* (RD 5, 371).

⁹ “bere soetan” ulertu behar da, begiradetan; jatorrizkoak *dans ses regards* (RD 5, 372) dakar.

1 garbitarçunaren dohainha; arrapostu eman cireeçun: gauça thipietan inxeatcen banis behar dudanaren eguitera, Gingoac emanen diraaçu gracia handietaric beguiratceco, bena thipietan lachatcen baninx, etciakiçut handietan Gingoac lagunt nindiroenez, amenx¹⁰ merechi nikeci enentçan lagunt eta erortera utz nençan; hartakotz deuse-tan ere enuçu nahi lachatu, bena gauçaric thipienac iduri dutenetan ere, nitan dena eguin nahi cit neure einbidiaren arranguroski eguiteco.

Surius Authorrac cioçu Seint Thomas Akinakuac errecebitu ciela chahutarçunaren dohainha eta Ainguru batez segurtathia <364> içaan cela bertuthe haren ez galtciáz, bai eta ere haren contreco tentacionetaric libro içaithiaz; hargatic ere, arrangu-gura handireki beguiratcen çuçon emaster soguitetic eta beraganic urruntcen ci-cin goguaketa gaistoric erakar ahal çeçaketen occasione guciac. Orobat eguin behar diici nahi badugu chahutarçuna ossoric beguiratu, bestela beldur uken behar diici erorthiaren —Job Seindia beretaco beldur cen beçala— çoinhec erraiten baitcien bere beguieki eguin ciela pacto bat emaste bateri ere ez soguiteco eta guero cioçu: *hala eguin ezpanu, Gingoac cer parthe luke nitan?* Erran nahi bailu beçala: espanintz erne neure buriari goguatceco occasioner ihez eguinez, goguaketa gaistuac ireicis eta gauçaric thipiener attentione eguinez, Gingoaren gracia gal niroçu çunbait desir gaistori neure buria enguenatcera utcis. Pundu huntan Demoniuac eguiten dici, ohoin etche bat arrobatu nahi lukeen batec eguin lironen beçala: ikussiric etche har-tarat sartceco leihuac, beraren igaraiteco thi piago den muthilco bat sar-aracitcen dici, barnetic borten idec-aracitceco; orobat penxamendu gaistuez, gogo barreadu-rez, soguite libruetz eta holaco anitz gauça thipis Demoniuac baliatcen duçu gure ari-metarat sartceco. Hartacotz aitcINETIC occasioner soguin eta arranguroski ihez eguin <365> behar diici, eta eskindiroçu hartaco behin ere sobera arrangura har ahal.

Joandene Paulec cioçu *indar eta çalhu jokuetan artcen direnac, askarrenic eta çalhienic denaren irabaciaren ukeiteco, gauça gucietaric beguiratcen direla*. Hitz horien gagnan cioçu Cassien Authorrac indar jokakari hec corua edo irabaci galcor baten ukeiteco pairatcen baciren haragui eta janhari edo beste gauça heen indarra dremen-dena flaka cirotenetaric, eta bere burien aztkartzceco eta çalhutceco hun uzte citusten gauçac oro eguiten bacitusten, bai eta orano gabasco illusionetaric beguiratceco, eta bere burien arhintceco plomusco placa bat errainhetan estekatcen baçuten, guc cer eskinduce eguin behar garbitarçunaren jardiresteco eta conserbatceco, çoinhec uken-aracico baiteragu corona secula andeatuco eta galduco esten bat?

<366> LAURGUERREN CAPITULIA [III/4/4]

Confessionian berheciki garbitarçunaren contreco gauçaric thipienetz cassu eguin behar dela

Seint Bonaventurac Cofessionias minço delaric orori emaiten dici Escola handi bat. Cioçu çunbat-nahi arhin diren chahutarçunaren contre heltcen diren gauçac, unxa

29 çalhutceco: *çalhutceco*.

¹⁰ Jatorrizkoak honela dio: *á lo menos / du moins* (RD 5, 372).

beguiratu behar dela heen cofessatceco uztetic, estirelakuan becatu edo sordhetzche-
na¹¹ becatu venial direla, eta bere beithan harthuz estela necessario heen cofessatcia,
estirenaz gueroz becatu mortal, eci anitz becatu hanti jiten duçu, bai eta ere
anitz arimaren galtcia ber illussionetic heldu içan duçu; Gincoc beguira citçala De-
moniuari sarkura horren emaitetic eta bortha horren hari çabalcetic, hura aski likeci
çure gal-aracitceco; ispirithia gauça thipi hetçaz guti cassu eguiten dienian ahalguiac
hartcen dici, eta sinhex-arasten becatu direnac ere estirela batere becatu, amenx duda
daiteela becatu diren ez ala bai, eta halaz cofessatceco utcico tuçu. Persona natu-
ralki devocioniari eman direnac —çoinhec ordenarioski espaitute concencian becatu
mortalic seindi— ahalgue gaïsto hortarat sujet dituçu garbitarçunaren <367> con-
tre cerbait holacoric heltcen ceenian; eci ordian urguliac eta estimatu içaitceco desirac
—çoin hain natural baitira eta hain barna guiçonaren bihotzcian sarthiac— pitzten
tuçu eta Cofessoraren estimu eta opinione hunaren gal beldurrez, cherkatcen dicie
arraçoin bere burier sinhex-aracitceco, erraitceco ahalgue duten gauça estela becatu
mortal, eta halaz estirela haren cofessatcera obligatu; eta hetçaz cofessatcen diren
ere, erraiten ticie çunbait aldiz terminho hain apaindu diren batçuz, nun becathia-
ren malecia eçabatcen baitute eta Cofessorari ez aski eçagut-aracitcen; eta guiza hor-
tan bere becathien cofessatcia, ez erraithia beçala duçu; eci cofessionian gaucec clarki
erran behar dicie, Cofessorac ihiki becathiaeren handitarçuna eçagut diroen beçala; eci
Cofessorari gaucen erraithia, becathia den beçala bere eguitate ororeki eçagut-araci
gabe, haren gordatcia beçala duçu eta sacrilegio baten eguithia.

Cerc penitent bat bere becathien behar den beçain clarki cofessatcetic guibeltcen
du? Ahalguiac, edo hobeki erraitceco, urguliac uxutcen eta enguenatcen dici, esthie-
lakotz eguiasco dolia bere falten gagnan, esthienas gueroz aski bertuthe clarki bere
Cofessorari heen aithortceco. Hetçaz balu uken behar lukeen bihotz mina, ahalgue
hura garait liroçu eta Gincocari oferi <368> bere becathien pagutaco. Erraiten dicit
orano, gauça baten cofessatceco seindi dugun penac berac beldur eman behar dera-
gula, explicatcera herabe ditugun gaucen erraitera obligatu guirela, eličateen ordian¹²
herabe hura bencithuz gure burien mortificatceco eta gure urgulu enguenagarriaren
eta Demoniuaeren garaitceco becic.

Bena aboro garbitarçuneco pundu huntan beste orotan beno, erran dugunen
eguithia necessariago duçu, ceren bestela, persona jakinxu estirenec espaitute uste
anitz gauça becatu mortal direnac hala direla. Baituçu orano beste gauça batçu hain
dudaskuac, nun e[z]paita¹³ ihi eçagutcia becatu mortal diren ala ez, eta heen cofes-

3 bai eta ere: *bait-eta-ere*. 16 çunbait: *cunbait*. 25 aithortceco: *aithortceco*.

¹¹ 'edo okerreanean ere, bekatu arina direla' ulertzen dugu; paralelo bat dakar Tartasek: *baina Cardinal Toletec eta haren ondoan Doctor berriec diote anticipaturic ere orena eta cambiaturic colationia apairiala sordechian ere ezatequiala becatu veniala baiçi (Arima, 78)*. Gure itzulpenaren jatorrizkoak honela dio: *esto no es pecado, ó á lo menos no será mortal (III, 183) / sous prétexte ou que ce ne sont pas des péchés, ou que ce ne sont que des péchés véniels (RD 5, 375)*.

¹² Jatorrizkoak honela dio: *aunque no hubiese mas en ello que vencer esa repugnancia, y mortificarse, y que no salga la carne, ni el demonio con la suya (III, 184) / quand ce ne seroit que pour vaincre cette répugnance et pour se mortifier, et que la chair et le démon ne l'emportent sur l'esprit (RD 5, 377)*.

¹³ Liburuan <ezpaita> hamalau aldiz ageri da, ez dago bi <espaita> baizik, eta horregatik <z> berre-raiki dugu.

1 satcera nehor obligatu duçu sacrilegioren ppenan becatu mortal direnez beçala; eta ardura heltcen duçu Cofessorric jakinxienece ere ecin eçagut baitirote cofessatcen deracoten becathia mortal den ala ez. Nola, arren, menturatcen ahal da penitenta bere eiteco propian Juje içaitera eta bere buriaren segurtatcera, becathia estela mortal eta halaz, haren cofessatceco usthia?¹⁴ Guiza hortan langer handitan jarten duçu, aboro orano seindi dienian haren cofessatceco ppena bat, ahal baleça nahi bailuke bere falta thipitu guthiago ahalgue ukeiteco; enikeci nahi disposicione horietan den penitent baten salbamendias bermatu, eta holaco kassietan, norc bere concencia propia <369> beno Juje hoberic ukeiten ahal du? Eci anitz gauça thipis cofessatcen dena ecin içan dieiteçu concenciaren harric gabe, gauça handiago direnen erraiteco usthiac. 10 Mentura cintakea hiltceco orenian haren ez cofessatcera? Ez aravez!¹⁵ Arren,¹⁶ beraz, orai ere cofessatu behar duçu, gure cofessione guciac hiltcera baiki[n]duatça¹⁷ beçala beti eguin behar tugunas gueros. Seint Gregorioc erraiten dici arima hun baten marka dela, çunbait aldis becatu esten gauça baten, becatu dela hartcia.¹⁸ Ber arraçoinhaz arima gaiski dispositu baten marka duçu, becathiaren beldur ez içaithia, becathiaren cerbait duda den lekian.

Çunbaitec erraiten dicie becatu dudasco horiec usten tustela, sobera scrupuloz ez içaithiagatic. Hori orano Demoniuaeren beste illusionene bat duçu, çoinçaz cerbitzchatcen baita heen enguenatceco; eci etçu scrupulos içaithia gauça suerte hetçaz 20 cofessatcia, persona devotac cofessatcen direnas gueroz ordenarioski anitz falta thipiagos, eta hori, ez necessario delakotz, ez scrupulas, bena sac[r]amendu seindu recebitu behar dutenari ekarten duten respethias. Hain seindutarçun handia uken behar ci haren recebitceco, nun bicitce ispiritualeco çunbait Naussic abisu emaiten baitute garbitarçunaren gagnan becatu estiren gaucez ere cofessatcez, erraiten dutelatic: Ene Aita, accusatcen nuçu garbitarçunaren <370> contrecto tentacione uken dudala. Eta beldur bacira cerbait lachokeria uken duçula, heer entrada emanez edo aski fite apartatu gabez, ardura heltcen den beçala, çure lachokeria çunbat-nahi arhin den, erran behar çu; fida içanic ere penxamendien ireistera behar beçain erne içan cirela, erraiten ahal duçu penxamendu gaistuac uken tuçula, bena Gincoaren misericordias iduri çauçula estela 30 çure aldetic faltatic içan, eta eguin ahal gucia eguin duçula heen igorteco; eta orobat eguin behar diici fediaeren contrecto penxamendietan. Nahi dicie ere ber Authorrec materia huntan nehor cofessa dadin, erran tugun gauça horiec beno thi piaguez, amex desonestez —hetan nola espaita eçagutceric, etçu ere becatu ric— ez necessario delakotz

18 içaithiagatic: *icaithiagatic*.

¹⁴ Hor “uztea” ulertu behar da, grafian txistukarien ohiko nahasketa dago eta ondoko lerroetan ere badira adibide gehiago, *usthiac* eta *usten*, esaterako.

¹⁵ Ikus *arabez*-en adieraren ingurune semantikoa hiztegian.

¹⁶ Ondoa *beraz* du *arren*-ek eta biek adiera bera dutela dirudi: ‘beraz’, ‘bada’, ‘halaz’; Etxeberri Sarakoak ere *arren beraz errezibi zazue* darabil (OEH).

¹⁷ Liburuak ez dakar “n” hori eta arriskugarri bada ere, eranstea erabaki dugu eta “baikinduatza” ezarri; hona jatorrizkoa: “porque de esa manera nos habemos de confesar, y hacer siempre todas nuestras obras, como si luego nos hubiésemos de morir” (III, 185) / *comme si nous devons aller mourir* (RD 5, 378). xix. mendeko gramatikan *gindoatza* ezarri zuten Inxauspek (1858) nahiz Gèzek (1873); irudi luke gure liburuko aditzak baldintzan *baikindootza* edo *baikinduatza* beharko lukeela.

¹⁸ Esan nahi baita “arima on baten marka dela bekatu ez den gauza bat zenbait aldiz bekatutzat hartzea”.

illusione suerte heen cofessatcia —esthienian nehorc hartaco ocasioneric eman eta da-
kienian heer daukolaco gauçaric deuz esthiela eguin, ez consentitu—, bena hetçaz co-
fessatcia beti unxa duçu aboro bere buriaren umiliatceco, eta persona devotac ordena-
rioski cofessatcen tuçu naturaleça corronpitu hunen miseria horietçaz.

<371> **BOSTGUERREN CAPITULIA** [III/4/5]

**Amoriuaren passionia çoinhen gauça bortitzça den eta langerossa, eta çoinhen
beldur içan behar guitçazcon**

Amoriua mundian den passioneric langerossena duçu, eci orotan den askarrena
eta bihotzça bortitzkienic enguenatcen diena den beçala, orobat nekecenic bentcitcen
dena ere duçu, eta ihikienic becatura eror-aracitcen guithiena. Seint Augustinec
—erakasteco passione horren indar handiaren eta seindi-aracitceco çoinhen beldur
içan behar guitçazcon— Iskiritura Seinduco bi exempluz cerbitzchatcen duçu, çoin-
taric lehena baita Adamen desobediencia. Galdeiten dici Seindu horrec, nolaz Ada-
mec Ginoaren mania hautxi cien eta frutu devetatutic jan. Aski sinhescor cena bu-
rian hartceco, jaten baciën frutu hartaric sùguiac Evari errana helduco cela eta Gingo
bat beçala içanen cela? Etcì aparanciaric,¹⁹ Ginoac jakitate handi bat eman cerako-
nas gueros, sùguiaren errana sinhetxi ciela. Joandene Paulec berac ere clarki errai-
ten dici Adam etcela trompathia içan, bena haren Emasthia. Hartakotz, noiz eta ere
Ginoac Evari galdein baitceracon: *certaco eguin duçu hori?* <372> ihardetxi cicin: *sù-
guiac enguenatu nici eta jan dicit*. Bena noiz eta ere Ginoac galdo bera eguin baitcien
Adami, etcicin ihardetxi eman deradaçun emasthiac trompatu nici eta jan dicit, bena
choilki *lagunetaco eman deradaçun Emasthiac eman diraaçu arboleco frututic eta jan
dicit*. Adamec hainbeste amorio eta passione cicin bere Emasthiaren, nun hari pena
eguin nahi gabez, harc nahi cien eguin baitcien eta guiza hartan, amoriuac choilki
Adam trompatu cicin. Etçuçun hargatic —cioçu Seint Augustinec— amorio satxu
batez eta oraico naturaleça corronpitutic jiten cen batez Adam içan enguenathia, eci
etçuçun hura beithan ordian orano haraguiaren seindimendu gaistoric, bena placer
eguin nahisco amorio batez; hala nola çunbait aldiz nehorc adiskide bati placer egui-
teco choilki Ginoac offensatcen baitu. Hori duçu bortha çointharic becathia mun-
dura sarthu baitcen, eta becathiareki, heriua, malhur eta miseria suerte guciac.

Biguerren exempla, aldis, duçu Salamonen Gingo faltxien adoratcia. Cerc
—cioçu Seint Augustinec— Salamoni Gingo faltxiac adoraraci cerascon? Etcì apa-
ranciaric Ginoaganic abileciaren dohainha recebitu cien batec sinhex ahal ceçan
guioneç eguin potretetan Gincotarçunic bacela eta heen adoratcia prootchoz cela.
Cerc, beras, Salamon heer inceinxu Ginoari <373> beçala, oferitcera erakarri cien?
Nahi ducia jakin? Amoriuac. Iskiritura Seindiac berac hortçaz segurtatcen guitici
erraiten deragunian: *Salamonec anitz Mairien emaste maitatu cicin, çoinhendaco Jau-*

37 çoinhendaco: *çoinben daco*.

¹⁹ Jatorrizkoan: *no es de creer / il n'y a guères d'apparence* (RD 5, 381). Ikus “etzi aparantziarik”-en adieraz hiztegian *aparanzia* sarreran dioguna.

1 *nac erran baitcereen Izeraleco Haurrer: hetaric estucie emastetaco hartuco eta cien alabaric estucie heekin eskonduko; eci segurki cien bihotzçac bere legue gaistorat itçulico du-te²⁰ bere Gingo faltxien adora-arasteco. Hargatic ere Salamonec amorio bortitz batez Mairu ciren emaste batçu maitatu citicin, eta nola ordukotz çahar baitcen, emaste hec haren bihotzça corronpitu cicien eta bere Gingo faltxiac segui-araci.* Salamonec etcicin beguiratu Gincoaren mania eta Gincoaren errana heldu citciacoçun; eci nola esposatu cithien emaste Mairietarico hetaric aboruec bere religione particularra baitçuten, hetaric batbederari Aldare bedera erain cicin, amorecatic çoinhec bere Gingo faltxiac hetan gaganen eçar citçaten eta adora; Salamonec berac ere emaste heekin adoratcen

10 citicin eta heer inceinxu oferitcen. Seint Augustinec erraiten dici hala eguiten ciela, ez sinhesten cielakotz Gingo faltxu hec merechi çutela adoraturic içaithia, bena heendaco cien amoriuac utxutu cielakotz eta erhotuki maithe cithien emaste heer ppenaric eguin nahi gabez.

Seindiec eta bici ispiritualaren Naussiec exemplu hotzçaz eta beste anitz ber guzaco²¹ <374> eskolaturic, abertitcen guiticie beguira guiten hain langeros den amoriuaren passionetic, eta ihez eguin deçagun hura gutan sor-araz deçaketen ocasione orori; eta erraiten ere diragucie orano, estugula uste uken behar, merechimendu eta devocione duten personen dugun amoriua ere, langer handi bat gabe dela; ičan ahala bertuthoz ičanic ere elgar maite duten personac, çunbat-nahi seindu diren heen elgarrekilaco minçatciac eta heen arimen prootchoz, beti beldur ičan behar dutela eta elakiketela sobera gogua emaiten.²² Eci Doctor ooren —berheciki Seint Bonaventuraren seindimendien aravera— devocionesco amoriua, haraguisco amorio gaisto batetara ihiki cambia dieiteçu: haxarrian amorio haur ano²³ çahu eta net hun bat duçu, guerokoz Isaia Prophetaren hitzcen araura çure anua hurtatcen duçu eta halaz bere huntarçuna galtcen. Devocionesco amoriua bere beithan baltxamu net baliros bat duçu, bena fitetz gastathia eta corronpithia duçu hari juntatcen diren amorio gaistuez eta horra nola, Demoniuac chothilki eta eçabeki bereganat biltcen guithien.

Seint Bonaventurac cioçu Demoniuac hortan eguiten diela, Canaco Esteyen apairiaren Naussiac Espossari²⁴ erran ceracona: *apairietan oroc haxarretic ano huna emaiten dicie eta gomitac berotu direnian ano charrena.* <375> Demoniuac amoriosko passioniaz trompatu nahi dithiener haxarrian sinhex-araciten direeçu bertuthiac choilki elgarren maitatcera deitcen thiela, elgarrekin uken nahi duten hantacionia devocionetic jiten dela eta, bere arimen prootchia elgarrekilaco minçatcetan cherkatcen dutela; bena noiz eta ere heen bihotzçetan elgarren amoriua unxa pizthu baitateke, ordian Demoniuaren poçoinha eta malecia aguertcen duçu; anhartekan, aldis, bertuthiaren itchurapenen engueniac cituçun eçabeki gal-aracitceco, eta gure exayac

²⁰ Aditzean osagarri zuzen plurala eskatuko luke arestiko *bihotzçac* horrek.

²¹ Adieraren aldetik hobeki letorke “-kotz” baino “-koz” instrumentala, *exemplu hotzçaz*-ekin komunztadura eginez. Ikus 144-n *Contenta cite ber guizaco otoitoçaz* (sic) [hau da, “otoitzaz”] iduria dakarrela.

²² Jatorrizkoan honela dio: *con todo eso anden con mucho cuidado y recato* (III, 187) / *il y a toujours à craindre, et l'on ne sauroit être trop sur ses gardes* (RD 5, 383-4).

²³ Liburuan *arno* eta *ano* txandaka ageri dira, *arno* behin (374) eta *ano* zazpi aldiz (221, 239, 280, 374, 374, 374, 374).

²⁴ Bibliak senarraz dihardu eta *espos* da oinarria, maskulinoa; badakar liburuak femeninoa ere: *esposa* (82, 214).

arima bat illusione hortan çunbait aldis dembora luçaz atchikiten dici eta content duçu, çunbat-nahi demboraren burian devocionesco amorio hori haraguisco amoriora cambiaraci deçan ber. Anitz gendec —erraiten dici Seint Bonaventurac— bere amisthainchac devocionaren itçalaren pian hassi tustela, bere ustez heen amoruia Gincoaren cerbitzchatceco eta arimen salbatceco cela eta beharbada, haxarrian etçutela beste desseinic, bena guerorat, affeccion hain seindu eta garbi cen hura, emeki-emeki haraguisco amorio batetara cambiatcen dela eta Joandene Paulec erraiten diena: *ispirithiaz hassi onduan malhuroski haraguias finitcen dutela*.

Gerson Doctorrac erraiten dici, Gincoaren cerbitzchari bertuthe eta jakitate handitaco batec uken ciela çunbait demboraz ocasione, emaste seinda bateki ardura eta <376> çunbait aldis luçaz devocionesco gaucez mintçatceco; guerorat hain amorio handia harthu ciela, nun espaitzçaukeen ardura eta luçaz hareki egon gabe, eta ikusten etcienian goguan erabili gabe. Çunbat ere halaco amorio bat espaitate Gincoaren araura içan, hargatic ere hanbat uxuthia çuçun, nun ezpaitcien eçagutcen amorio hartan içan çaitela deuz gaistoric, bere beithan uste cielakotz etciela intencione gaistoric eta horra certain anitz gende enguenatcen den. Gincoaren cerbitzchari hori egon çuçun illusione hartan bidaige handi bat eguin behar artekan, çointarat partitzceco tenoria gin citçakonian, eçagutu cicin persona hareganic urruncias cien ppenatic, hareganaco amoruia etcela uste cien beçain seindu, eta espalis urrundu ocasionetic, labur becatura erorteco langerrian cela. Gerson ber Doctorrac —minço delaric amoriuaren langerrez eta engueniez— erraiten dici karitathia edo amorio seindiaren iduria duten affeccioniac oro estirela hala, eta guiçon seindu batec erraiten ciela bethi net mesfida eta beldur cela amoriuarendaco, çunbat-nahi elgar maite duten personac seindu eta bertuthoz diren; eta horren poroatceco ekarten tici orano Iskiritura Seinduco Çuhurraren hitz hoc: *bada bide bat çoin guiçonari chuchen dela iduri baitzçaco, bena çoinhec guerokotz heriuala <377> —erran nahi baita becatura— guidatcen baitu* eta horra nolaco den minço guiren bidia.

SEIGUERREN CAPITULIA [III/4/6]

Garbitarçunaren contrecto tentacionen garhaitceco çumbait erremedios

Seindiec emaiten diragucie otoitzça oros gagneco remedio bat beçala tentacione suerte gucien contre eta Gincoaren Semiac berac, hori erakasten diraguçu bere Apostolier erraiten dienian: *egon citeste iratçarriric eta othoi egucie etcitesten tentacionetan eror*. Haur duçu ere minço guiren tentacionen contrecto lehen erremediaua. Beda Author handiac erraiten dici, hala nola açancec eta oihiac ohoinhac ihessi igorten baitituste eta auçuac bil-arasten, orobat othoitçac Demoniuac kaçatcen thiela eta Seindiac otoitzça eguiten dienaren socorrira erakarten. Iracurten diici Seint Bernatec, emaste galdu enguenatu nahi cien baten ihessi igorteco eta bere buriaren langer handi hartaric libratceco, erremedio prestagoric etciela idiren “ohoinha, ohoinha” oihu

1 eguithia beno. Beldurrez ikara den baten oihiac hain bertuthe handia badu ohoinhen ihessi igorteco, cer botere estuke otoitzça Seindiaren oihiac gure exai ispiritualen contre, çoinhec gure arima graciaren <378> aberastarçunetic buluci nahi baitute? Estu-guya esparança uken behar ihez eguinen dutela Ginfoaren socorria othoitzçaz galdeinen dugun beçain sarri?

Oros gagnetico erremedio miragarri bat duçu lohikeriaco tentacionen contre Salbaçale Jaunaren Passione Seindiaren gagan meditacionen devoki eguithia eta bere buriaren haren çauri sacrahtietan gordatcia. Seint Augustinen aravera estuçü deuz ere fitetzago eta hobeki liçonkeriaco sÿyac hil-araciten thienic, Salbaçaliaren Heriotce Seindiaren orhitçapenac beno —eta cioçu Seindu berac— salbamenduco eguitemo orotan esthiela idiren deuz ere hoheric eta segurragoric, Jesu-Christoren çaurien goguan atchikithia beno, eta hara certaco erraiten ohi cien: Jaunaren çauri sacrahtietan paussian eta segurrian lo eguiten dut eta esparança osso bateki bicitce berri bat hartcen. Doctor handi batec, aldis, remarkatcen dici Iskiritura Seindia minço denian Jesu-Christoren sahetzxeco plagas, esthiela erraiten Jesu-Christoren sahetzxa çaurthia içan cela, bena soldaduetaric batec lança batez sahetzxa chilatu ceracola, guri endelgatcera emaiteco —cioçu Doctor harc— Jesu-Christoren bihotzcera jouaiteco biddia eguina dela, eta hartarat segurrian içaiteco ihez eguin behar dugula. Seint Bernatce ere erremedio bera emaiten diraguçu, erraiten daukularic: nois eta ere lohikeriaco <379> penxamendiez atakathiac baitzçiratekete, goguan har çacie Jesu-Christoren Passione Seindia eta erracie cien beithan: ene Ginfoa Curutcian estekathia da eta nic neure buria placer likitzxen hartcera utcico duta? Manera hortan, Uria lealac armadatic gin cenian Rabbaco sethiuaren berrien David bere Erreguari ekartera, etçuçun nahi içan jouan paussatcera bere etcherat anitz akithia celaric, eta Davitec galdein ce-racionian certaco etcen jouaiten, ihardetxi cicin: *Ginfoaren Arka, Iseraeleco eta Judaco Populia campuan diaudeçu eta Joab ene Generala eta beste ene Erregue Jaunaren cerbitzchariac, lurrian etçaten tuçu; ni, aldis, jouanen niçala neure etcherat jathera, edatera eta neure emasthiareki lo eguitera! Çure bicias eta enias cin eguiten dicit estudala hori eguinen.* Segui deçagun haren lealitate gartzxia eta erran: Jauna, Curutcian itçaturic pagatcen tuçu guiçonon placer gaisthuac; Ginfoac beguira neçala hainbeste sofriraraci deraucien placerren hartcetic.

Beste çunbait, aldis, tentacione suerte hetan cerbitzchatcen tuçu guiçonaren asken finamendien orhitchapenas, Çuhurraren hitz hoen araura: *cien obra orotan orhit citeste cien azken finamentaz eta behin ere estucie becaturic eguinen;* beste batçu particularrian Ifernuco ppenen orhitchapenaz baliatcen tuçu, goguan unxa erabilis Seint <380> Gregorioren erran haur: placerra igaranen da mement batez, bena ppenac eternal dirate; eta eguias ispirituz Ifernurat jeusthia eta unxa consideratcia nolaco diren behin ere finic gabeco, eta Ginfoa Ginfo deno iraunen duten ppenac, dudaric gabe moyen hun bat duçu becatutic nehoren beguiraracitceco. Beste batçuc socorri handi bat idireiten dicie lohikeriaco becathien contre, Paradussuco placerren orhitchapenian erreflexione eguinez, çoinhen erhokeria handia den Paradussiaren eta Ginfoaren bethierekotz galcia mement baten placerraren hartciagatic. Askenekotz beste batçuc, aldis, prootzchu handi idokiten dicie becatu horren contre, heriuaren

orhitzchapenetic eta asken Jujamendiaren goguan erabiltetic, eta nola erreflexione horiec oro net hunac baitira, batbederari duçu garbitarçuneco bertuthia hobekienic maitaracitcen eta haren contresco biciua hasthiaracitcen deakonaren²⁵ hautatcia; eta nola hel baitaite, aldi bathian atac, besthian besthiac bihotzça hobeki hunki baitiro, unxa lukeçu orotçaz aldi aldiska cerbitzchatcia.

Net prootzchos duçu orano eta socorri handi batetaco, lohikeriaco tentacionen contre Curutciaren segnaliaren eguithia belarrian, bihotzcian eta Jesusen icen seindian devoki erraithia: prootzchu miragarriric ikussi dicie hala eguiten <381> çutenen favoritan eta istoria seindietan idireiten duçu Gincoac anitz miraculu eguinic moyen hartçaz. Ama Virginaren eretcerat devot içaithia ere net prootzchos duçu occasione orotan eta halaz, oroc harendaco devot içan behar diici eta gure behar-ordugucietan fidainchareki hari hersatu. Impossibile duçu bederatci hilabetez misericordia eternala sabelian ekarri diena bera eztaadin içan net misericordiosa: misericordiaren Ama duçu, becatoren Avocata eta maite tici, dakielakotz haren Seme Jaunac çoinhenbeste maitatu thien eta çoinhenbeste gosta çaskon. Baciakiçu orano Gincoaren Semia haren sabelian becatorendaco guiçon eguin dela eta hura Gincoaren Amatu, eta arraçoin hartçaz becatorez tendrekioo soiten direçu eta gogothicigo ekarria duçu heen alde bere Semiaren otoitzcera, çoinheganic nahi thienac jardiresten baititu; eci Seme batec cer errefusa diro bere Amari eta berheciki Salbaçale Jauna beçalaco Seme batec bere Amari?

Hartakotz Seint Bernatec arraçoinheki goraki erraiten dici, mundian nehor balin bada erran diroenic, O Virgina urosa, çuc estuçula lagundu nois eta ere bere beharordietan çuri herssatu baita, hura estadila minça çure misericordias; beras, generalki gauça orotan eta tentacione suerte orotan hain prootzchos bada Ama <382> Virginiari gomendatcia, prootzchossago duçu orano garbitarçunaren contre diren tentacionetan, ceren Virgina Seindia bera baita net garbia, thonaric gabia eta oroz gagnetico Virgina, gogotic hartcen dici arrangura berheci bat hari herssatcen diren arimez garbitarçunaren beguiratceco. Çunbait Doctorrec uste dicie Joandene Joanne Baptistaren seindutarçuna hain handi içan dela, nun espaitu bere bici orotan becatu venialic ere eguin, eta sinhestetan tuçu jardiretxi ciela dohain handi hori, Ama Virginac Seinta Elizabeth haren Amari eguin cien bisitaren medios eta harekin hirour hilabetez egon celakotz; eci, dioen beçala Seint Ambrosioc, etçuçun Ama Virgina hainbeste demboras egon Seinta Elizabethen etchen haren askaci eta adiskide celakotz choilki, bena orano Joandene Joaneri seindutarçunaren jardiresteco, eta Amaren sabelian boskariosco seindimendietan sarthu balin bacen, eta becatu originaletic chahathia Ama Virgina heldu cen mementuan, norc erran diro çoinhen handi içan diren haren etchen egon cen hirur hilabetez errecebitu cithien prootzchiac edo hungui ispiritualac? Aita Avilac erraiten dici ikussi diela anitzcec Ama Virginaren devocionetic prootzchu miragarriric idoki dutela, çoinhec egun oros çunbait otoitzçaren eguinez, Ama Virginaren eta Jesus haren Semiaren conceptione <383> eta sortzce chahien orhitchapenetic eta ohoretan, jardiretxi baitçuten Gincoaganic lohisco tentacionetaric libratu içaithia. Hartaco net otoitzça hun batçu tuçu Ama Virginaren

10 içaithia: *icaithia*.

²⁵ Liburuko *deako(-)* bakarra da hau, gainerateko agerpen guzti-guztiak *derako(-)* dira.

1 ohoretan Eliçac kantatcen thien hitz hoc: *o Virginia, beti Virginia, beti socorritcera eka-
rria, çure Seme Jauna beithan balia çaskigu; uken eçaguçu, Virginia garbia eta esthia,
ispirituco estitarçuna eta bihotzceco garbitarçuna*. Eci haren virginitathiaren eta tho-
naric gabeco chahutarçunaren ohoratcez, dembora berian galdeiten dirakoguçu jardi-
rex deçagun garbitarçuna, haren eta haren Seme Jaunaren gogaraco içan ahal guiten
amorecatic.

Seindien eta heen erlekien eretcerat devot içaithia net hun duçu orano lohikeriaco
tentacionen kaçatceco. Cesaire Author batec ekarten dici pundu horren gagan Bernat
deitcen cen Fraide baten Istoria bat eta cioçu, erran cerakola Fraide harec berac,
10 fraidetu beno lehen atakathia içan cela egun batez liçonkeriaco penxamendiez, eta
nola ordian orano espaitcithien becatu handitaco atchikiten, etcela heen kaçatceco
eta heer bihurtzceco einbidetan jarri; nola costuma baitcien beti erlekia untci baten
Joandene Joanneren eta Joandene Pauleren erlekia çunbaitekin lepotic chilintchau
ekarteco, penxamendu gaisto hetan celaric erlekia untcia <384> boulharretan joka
hassi citçakola; bena ezpaitcien gogua emaiten certara çaukola colpu hurac emai-
ten ceraskon, penxamendu gaisto hartan lachoki egon içan cela besteric cerbait go-
gora gin artecan; ordian, erlekiac colpu emaitetic baratu çaskola, bena ber tentacione
desonestac itçuli çaskon beçain sarri, berris erlekiac ere colpu emaiten hassi çaskola,
avertitzceco beçala lohitzco²⁶ goguaketa hec kaça citçan; ordian endelgatu ciela erle-
20 kiek emaiten ceraskoten hain colpu ussiec cer erran nahi çuten, eta Gincoaren gracia-
reki bathian tentacionia curajoski garaitu ciela.

Devocione net laudagarri bat duçu ere eta socorri handitakua, lohikeriaco ten-
tacionen contre Aldareco Sacramendu Seindiaren aiticinian ardura adoracionesco
seindimendietan egoithia, Gincoari heen bencitceco graciazen galdeiten, eta Com-
munion Seindura ardura devoki hurrantciac, oros gagnetico vitoria horren gracia
jardiresten diraguçu, Jaunac berac prestatu dias gueros Sacramendu handi hori
gure exai ororen contre. Seindieç erraiten dicie Celutico Mahain hura erremedio
handi bat dela tentacione suerte ororen contre, bena dela oros gagnetico erreme-
dio bat lohikeriaco tentacionen garaitceco, eci Sacramendu Adoragarri horrec flacas-
sen dici becatiaren suya, ematcen Seindimendu lohiac eta axeguïn gaisthuen suya
30 hiltcen, <385> hourac sÛya hiltcen dien beçala, horra cer dioen Sacramendu hortçaz
Seint Cirilac, eta ber Seindiac beste anitzceki Sacramendu handi hortçaz endelgatcen
tici Zakaria Prophetaren hitz hoc: *cer ere baita hunic, cer ere baita ederric, estea Hau-
tathien Oguia²⁷ eta Virginac loraraciten thien arnuu.*²⁸

7 içaithia: *icaithia*. 25 oros gagnetico: *oros gagneric*.

²⁶ Liburuan *lohisco murru* (349) eta *lohisco tentacione* (383) ditugu, ez dago beste *lohitzco*-rik.

²⁷ Adiera 'garia' du *Oguia* horrek, jatorrizkoan *frumentum* (RD 5, 395).

²⁸ Oinarrian latinezko *frumentum electorum & vinum germinans virgines* dago, *le froment des élus, et le vin qui fait les vierges* (RD 5, 395).

ÇAZPIGUERREN CAPITULIA [III/4/7]

1

Penitencia eta mortificacionia erremedio net hun bat duçu lohikeriaco tentacionen contre

Seint Jeromac erraiten dici barour garratzcez eta loric eguin gabe egoithez ireici behar direla Demoniuaren sùsco lançac. Berac hala eguiten cicin, bai eta ere Seint Hilarionec. Ber Seint Jeromac erraiten dici Seint Hilarionez, Seindu huni jiten ciçakonian lohikeriaco çunbait goguaketa eta tentacione, bere gorpitzçaren contre coleran jarten cela eta erraiten ceracola: malurossa, unxa beguiratuco hut holaco ataku emaitetic, pati-aracico dereat gossia, egarria, hotzça eta berua, eta kargaz akit-aracico, amorecatic hire ppenen jassaithiaz aboro ocupa hadin, eci ez liçonkeria gaistuez. Seindiec net gomendatu diragucie erremedio hortçaz baliatcia eta hetaric anitcec net ardura seguitu dicie, penxamendu gaistoric etçutenian ere.

10

<386> Seint Francessen Chronikac deitcen tusten liburian errana idireiten duçu, munduco guiçon batec galdeguin ceracola egun batez Fraide bati, certaco Joandene Joanne Baptista, bere Amaren sabelian sanctificatu ičan cenaz gueroz, jouan cen Deserturat eta han hain penitencia garatzçac²⁹ eguin; fraidiac erraiten diracoçu guiçon hari: erran eçadaçu çuc lehenic, certaco haragui fresco delaric gacitcen duten? Guiçon horrec ihardesten diracoçu: hobeki beguiratciagatic eta andea eztadin; nic —cioçu Fraidiac— orobat erraiten derauçut. Joandene Joanne Baptista penitenciareren gatzçaz cerbitzchatu duçu seindutarçunaren bere beithan becathiaz andeatu edo thonatu gabe beguiratceco, eta amorecatic —Eliçac hartçaz erraiten dien beçala— haren bici chahia becathiaren haxic thipienaz etçadin ičan thonathia. Nehor paussian eta tentacioneric gabe denian hun bada bere gorpitzçari penitencia eraithia eta haren nahier contre eguithia, çunbat aboro arraçoinnheki estu nehorc eguin behar gorpitzçac guerla eguiten derakonian? Seint Thomassec erraiten dici Aristote Autor baten ondotic *castitate* hitz haur jiten dela gastigatce hitz huntaric, gorpitzçaren gastigatcez behar dela bihurtu garbitarçunaren contre den biciuari. Haraguiaren biciuac —cioçu orano— gastigatcez haurrac beçala behar direla corrigitu, <387> arraçoinnhamenduz ezthasteelakotz guida edo beharaz.

20

30

Barourez eta penitenciez bere gorpitzçaren gaiski tratatus nehore bere ossagarriari oguen eguin baleça ere, erraiten dici orano Seint Jeromac hobe dela gorpitzça eri ičan dadin arima eri den beno, eta çanguac flakos ikara ditene garbitarçuna fermo egon dadin ber. Halaric ere, nehorec bethi discreki gogua emanez penitencia eguithian behar ci maneatu guiza batez, nun penitencia eguiten dien, indarren, tentacionen eta langerren araura ičan dadin;³⁰ eci tentacionia eta erorteco langerra thipi direnian, etçu necessario heen bencitceco bere buriari nehorec bortzcha handiric eguin deçan, bena guerla hain handi denian bihotzçian —nun garbitarçunaren galtceco nehore lange-

13 Chronikac: *Crhonicac*. 33 eta: *era*.

²⁹ Liburuan *garatz* (386, 390) nahiz *garratz* (394) ageri da.

³⁰ Hondarreko *ičan dadin* hori gabe ere ongi ematen du, non eta sakonean ez dagoen “nun penitencia eguiten diena”.

1 rrian baita—, ordian etci behar gorpitzçaz gupida uken eta cernahi eguin behar ci arimaren becathiaren heriotcetic beguiratceco.

Erraiten dicie Medikieci gaitz handien contre erremedio bortitzçac behar direla, hala ere emaiten ticie gorpitzceco eritarçunetan; orobat eguin behar diici arimaco tentacionetan eta eritarçunetan, gaitz eta langeroz diratekeenian. Bici ispiritualaren Nausieci tentacionen gagan gauça bat remarkatcen dicie, bi ithurburu baitustela: çunbait aldiz gorpitzcetic beretic sortzcen edo jiten direla, eta gorpitzcetic <388> arimala hedatcen, gende gaster, ossagarri huna dutener eta senthatuki³¹ bici direner heltcen ceen beçala; kazu hartan gorpitzçac mathatu behar ci, biciuaren ithurburia denaz gueroz.

10 Beste aldi batçuz tentacioniac arimatic sortzcen edo jiten tuçu Demoniuaren artificios eta gorpitzcera hedatcen, eta hori eçagut dieiteçu marca liferent batçutaric. Lehena duçu noiz eta ere goguaketa eta penxamendu liçon aboro ukeiten baitu ispirithian, eci ez seindimendu gorpitzcian, eta noiz eta ere seindimendu hec espaitira jiten penxamendu desonesten ondotic becic, eta çunbait aldiz ispirithia hetçaz atakathia denian ere haragüia hila beçala baitago. Hara cer heltcen cen Seint Jeromari: nahibada haren gorpitzça adinez eta penitencias hain flakathia cen, nun espaitzcen nekez becic çuti egoiten ahal, Romaco Damen libertimendiac eta dançac gogora jiten ciaskoçun.

Ispiritutic eta Demoniotic jiten direla marka duçu orano, noiz eta ere goguaketa hec jiten baitira —ez jakin nola— ocasioneric gabe eta guthienic aparancia lukeenian, hala nola Eliçan, otoitzcetan edo beste çunbait aldiz, çointan guiçonic galdienec espailituskete nahi bere bihotzcetan sofritu; noiz eta ere hain bortitz, hain desarau eta itxussi baitira, nun espaitu nehorc deuz inçun ez penxatu halacoric, <389> bai eta orano nehoric iduri baitçaco bere beithan erraiten thiela hitz gaisto eta itxussi deuzetan ere erraitera mentura elaiten batçu. Horiec oro marka batçu tuçu, gutan igaraiten direnac estirela gutaric jiten, bena Demoniuaren ataku gaisthuac direla eta gure gorpitzçac esthiela hetan partheric. Hartakotz tentacione suerte horietan esticic behar nehorc gorpitzçaren gastigatcez tentacionia ireici, bena beste erremedio çunbaitez behar ci cerbitzchatu, eta Seindu gucieci erraiten dicie cazu hartan net hun dela cerbait lan edo obra laudagarritan occupatcia, amorecatic occupacione hartaco

30 attentacioniac apartha ditçan ispiritutic penxamendu gaisthuac; eta hara cer arraçoinez erraiten cien Seint Jeromac, handituz gueroz jarri cela Hebreaco Lenguagia deitcen duten Lenguage gaitz baten ikasten, çoin net unxa ikassi baitcien.

Ber Doctorrac orano erraiten dici Grecia Herrico Fraide gaste bat, Egiptoco Komenthu batetan cen bat, penxamendu lohiez net attakathia cela eta auherretan inxeatu cela barourez eta gogorki bere buriaren tratathuz tentacioniaren bentcitcera; Fraide gaste horrec Komentuco Gueihenari bere arimaren estathia eçagut-araci ceracola; Geihenac consolatu onduan Fraide gaste hori, orai erraitera guatcen beçala libratu cicin tentacione hetaric. Gueihen horrec kargutu cicin segrethian Fraide <390> çahar guiçon garatz bat, ardura contresta ceçan Fraide gaste hori eta gaiski anitz erran ceçacon, eta mihis mesperetchatu onduan, berheala joan çakion haren contre pleinten eguitera, Fraide gasthiac çaharrari oguen eguin baleraco beçala. Fraide çaharrac Gueihe-

40

29 occupacione: *occupacione*.

³¹ Ikus *senthatuki* hiztegian; jatorrizkoan *y á los que tienen buena salud, y regalan su carne* (III, 194) / *et qui vivent dans la bonne chère* (RD 5, 399).

1
 nac eman manu hori net unxa eguin cicin; cerbait estakuru cherkatcen cicin Fraide
 gasthiari aharra emaiteco eta guero Gueihenari gasthiaren contre pleinta ekartzcen ci-
 cin, eta accusatione hura poroatcen cicin beste Fraide çunbaitez, çoinhec erraiten baitçu-
 ten Fraide gasthia coleratu cela eta oguendun cela. Gueihenac Fraide gaste hori biciki
 mehatchatu onduan, penitenciatan eçarten cicin oguendun içan bailis beçala. Nola ac-
 cusu horiec egun oroz eguiten baitcesten Fraide gaste hari, anitz afligithia çuçun hain
 gaiski tratathia celakotz eta egun oros haren contre hainbeste falxukeria erraiten çutela-
 kotz; Gincuari bethi bihotz ossoz gomendatcen çuçun nigarrez otoitzcen cielaric nahi
 cien lagundu oro contre cithienaz gueroz. Fraide guciec biskitharthian concerthuz hirri-
 thatcen cicien, Khomenthian deuz gaiskiric heltcen bacen, berheala haren oguen eiten
 10
 cicien eta bizpahirour destimonio prest ciaudeçun haren accusatceco; egun oroz iroy
 berriric eiten ciracocien eta penitencia berriric emaiten. Ourthe bat <391> Fraide gaste
 hori accusu eta ppena horietan atchiki onduan, Fraide lagun batec galdeiten diracoçu:
 nola idireiten cira tentacione lohi atakatcen cinthien harekin? Fraide gastiac ihardesten
 diracoçu: helas! Haxaren hartceco arteric eztiraacie emaiten, eta nola nahi duçu erabil
 ditçadan goguan penxaketa gaistuac? Aspaldi dici ene ispirituc joan direla. Horra nola
 bere Gueihenac libratu cien Fraide gaste hura ataku hetaric, penxaketa gaistuac pen-
 xaketa ppenagarriago eta guthiago langeroz batçuren medioz eta hortan gagnan cioçu
 Seint Jeromac Komentuco biciaren laudoriotan, Fraide hura bera içan balis mundian,
 norc lagundu ahal çukeuen tentacione gaistho haren bentcitcen? 20

Seint Francessec erraiten cicin poroantçaz eçagutu ciela Demoniuac ihez eiten
 çutela gogorki eta penitencian bici cirener, eta contrerat, gogotic atakatcen citus-
 tela bere gorpitzçac guriki tratatcen cituztenac. Seint Athanasec cioçu Seint Antonioc
 erraiten cereela bere Dicipulier: sinhex neçacie, ene Anayac, Satan beldur da Gin-
 cothiarren otoitzcen, beldur da heen loric ein gabe egoiten, heen barouren eta heen
 beren nahisco praubeciaren. Seint Ambrosioc Prophetaren hitz hoen explicatcian: *ene*
*arima eztali*³² *dut barouraz eta bestitu niz cilicio batez*, erraiten dici baroura eta bici
 gogorra harma <392> hun batçu direla Demoniuaren atakien contre. Jesu-Christoc
 gauça bera erakaxi diraguçu; haren Dicipuliec ecin kaçatu çuten Ispiritu saxu
 bat guiçon batetaric kaçatu cienian, erran cireeçun: *Demonio suerte horiec estaitzteke*
otoitzçaz eta barouraz becic kaça. Ikusten duçu otoitzçari baroura lagun emaiten dera-
 cola, Ispiritu saxiaren ihez igorteco moyen net hun bat beçala eta guiza hortan, lohi-
 keriacio tentacione batez nehor atakathia denian, eztela aski otoitzça eguithia, tenta-
 cioniaren contre diren resolucionesco actuen eguithia, behar dela orano gorpitzça
 penitenciaz eta haren inclinacione gaistuen contre jouanez ppenaraci, hargatic Cofes-
 sorraren edo Gueihenaren avisa hartu onduan gaucen unxa den beçala eguiteco. 30

Fraide guiza hartaco tentacione batez net atakathia cen batec, egun batez Gilaz
 deitcen cen Fraide seindu bati avis galdein ciracoçun, nola tentacione hartaric libra
 çaiten; Gilaz guiçon seindu horrec erran ciracoçun: ene anaya, cer eguin cindiro hor
 batec aussiki nahi bacintu? Fraidiac ihardesten diracoçu, harri har niroçu eta makila
 bat, eta horari ihez igor artekan colpu eman niroçu. Eya arren —cioçun Gincasco 40

11 iroy: *iroey*. 28 gogorra: *gogarra*.

³² Jatorrizkoan: *y cubria y guardaba mi ánima con el ayuno* (III, 196) / *j'ai couvert mon ame par le jeûne* (RD 5, 403).

1 guiçon seindu harc— çuc ere hola-hola eguiçu çure gorpitzçac atakatcen cithienian, eta tentacionia ihessi igorrico duçu. Bestalde remedio hori hain askarra <393> duçu, nun ardura aski baita tentacioniaren urrunceco eta kaçatceco ppenaric eta mortificacioneric thiapienaren hartzcia, hala nola çunbait aldiz nehorc aski dici cerbait dembora bessuac çabalduric Curutce atchikithia, beste aldian belhaurico jartzcia, edo bulharren joithia, orobat bere buriari chimico eguithia, edo cerbait dembora çango baten gagan çuti egoithia edo beste holaco cerbaiten eguithia.

10 Seint Andre edo Joandere Ondoreren³³ bicitcian errana duçu, Apostolu hori Corinthaco Hirian celaric, Nicolaz deitzcen cen guiçon çahar bat idireitera joan citçakola eta erran ceracola bere bicia lohikeria suerte orotan igaran ciela, eta diela çunbait egun sarthu cela becatu eiteco desseinhian emaste lohiac egoiten ciren etche bathian, Evangeliiuen liburua bereki cielaric; emaste galdu batec, çoinnheganat hurrandu nahi içan baitzcen, ireici ciela eta otoitu etçadin hareganat hurrant, hartan ikusten ciela gauça miragarriric, çoinhec icitcen baitçuten. Çahar lohi horrec Seint Andereri erran uken ciroçun,³⁴ emaste haren bihurtzce uzte etcien harc bere beithan sar-araciric, hari herzatscen cela cerbait remedio nahiz bere flakeciaren eta habituda çaharraren contre. Apostolu Seindia çahar haren estatu malurossaz hunkituric, harendaco otoitzcetanjari çuçun eta bost egun barurtu cicin, Gincuari bethi galdeiten ceracolaric <394> placer ceracon, çahar hari bere becathiac barkatu eta garbitarçunaren dohainha eman.

20 Bost egunen burian, nola Apostolu Seindiac orano bere otoitzçac Gincuari offeritcen baitzcithien gracia haren jardiresteco, Celutic botz bat inçun cicin, çoinhec erraiten baitzcerakon: guiçon çaharraren eguiten tuçun otoitzçac inçunac dituçu, bena dembora berian nahi dicit, hala nola harendaco barur eguin baituçu, harc ere bere gorpitzça afligi deçan salbathia içan nahi badu. Apostoliac, Gincuari obeditzceco, çaharra barur eguitera manatu cicin eta dembora hartaco fidelac harendaco otoitzça eguitera, eta becatore çahar hura etchera heldu cenian, bere huntarçunac oro prauber partitu citicin, bere gorpitzça garraski tratatu eta sei hilabete barurthu oguian eta hourian, penitencia horren burian hil eta, Apostolu Seindiari Gincoc revelatu ciraçoçun misericordia eguin cerakola.

30 Pence Ispirituala deitzcen den liburian errana duçu, Ermithain bat Desertuco Aita çahar baten idireitera joan içan cela eta erran cerakola lohikeriaco mila gogukethaz bethi ppenathia cela. Guiçon seindu horrec ihardesten dirakoçu, penxaketa suerte hetzçaz behin ere etzcela içan inkietathia; Ermithain hori estonathia arraposthu hortçaz, hitzcic erraiteco utzci cicin eta beste Ermithain çahar baten idireitera <395> joanic, erran ciracoçun: Aita, badakikeçu hulakuac erran deraala penxaketa lohiec secula estutela ppenatu; estonatu içan nuçu, ceren iduri baitzçaut hori estela possible guiçonaren naturaleça flakuan. Azken Ermithain horrec erran ciracoçun: Gincocaren cerbitzchari handi harc hala erran derauçunaz gueroz, hala erraiteco arraçoïn bacicin; hartakotz, çuaça berris haren idireitera eta barkamenduska çazkio,

20 otoitzçac: *otoitzcac*. 22 inçunac: *incunac*.

³³ Ez dakigu hitz hauek itzulpena ote diren; *Joandere* horrek *Joandene*-ren hutsa dirudi, baina *Ondore* hori ez dakigu *Andre* izan nahi ote zuen; jatorrizkoa honela da: *en la vida del Apóstol S. Andrés* (III, 196) / *dans la vie de saint André* (RD 5, 404).

³⁴ Ohikoa “zirakoçun” da; ikus *diroçu* 431-n.

eta dudarc gabe erranen derauçu certako guiza hartan minçatu çauçun. Ermithain
 gasthiac abisu hori seguitcen dici eta Ginoasco guiçon haregana itçuliric, erraiten
 diracoçu: ene Aita, barka çaaçu aurtemehin hain idorki çure congitha hartu gabe³⁵
 utzci baitzcintudan, bena erran eçadaçu othoi, dembora berian, nunti jiten ahal den
 etciren lohikeriaco penxaketez behin ere ppenathia ičan. Seindu çaharrac ihardesten
 dirakoçu: deserturat joanez gueroz oguis eta hourez choilki bici nuçu; behin ere esti-
 cit jan, ez edan, ez lo eguin, bicitceco dhoya beno aboro eta secular ez aski ene desi-
 ren contentatceco; eta Ginoac permetitu dici hala biciz eneçan uken çu hirritatcen
 citusten tentacione hetaric.

1

<396> ÇORTZCIGUERREN CAPITULIA [III/4/8]

10

Lohikeriaco tentacionen contre diren beste çunbait erremedioz

Seint Gregorioc cioçu lohikeriaco tentacioniac eta penxamendu gaisto —çoinçaz
 guiçona hirritathia baita— direla çunbait aldiz lehenneco bicitce gaisthuaren arresto
 batçu eta bicio horren habituda çaharren punimendu bat, eta kasu huntan bere buria
 seindi dienac, behar diela passioniaren sù hori lehen uken dien flakecien dolumena-
 ren nigarrez hiltcera inxeatu. Seint Bonaventurac erraiten dici pacienki eta umilgui,
 eta eguin becathien punimendutan lohikeriaco tentacionen sofricia dela heen apar-
 tatceco erremedio hun bat, erranez noizpait Josephen anayec erraiten çuten beçala:
merechi dugu ppena horien sofricia, ceren becatu eguin baitugu; eta ber Doctorrac
 cioçu Ginoaren gaztigiuiac merechitu tustela eçagutcen dutenen eretcerat, haren mi-
 sericordiaren herzciac hunkithiac direla.³⁶ Ikusten diici ere Iskiritura Seindian Gin-
 coaren Populia cerbitzchatcen cela moyen huntçaz, Ginoaganic bere falten barka-
 mendiaren ukeiteco.

20

Beste moyen bat duçu gure buriez mesfidatcia eta gure esparança guciaren Gin-
 coa <397> beithan eçarthia, ceren umilitatesco seindimendu horiez, arima batec jar-
 diresten baititu Ginoaren graciac tentacione gucien eta berheciki lohikeriakuen
 benticitceco; eci umilithia tentacione suerte ororen contre erremedio handi bat
 duçu. Seint Antonioc Ginoaganic uken cien inspiracione baten isthoria haur anitz-
 cec baciakicie. Seindu horrec egun batez ikussi cicin Ginoaren dohainez,³⁷ mundu
 gucia damnatceco langerrez bethia; hori ikussiric oihuz hassi çuçon: helaz! Jauna, nor
 salba daite hainbeste langerren arthian? Inçun cicin botz bat, çoinhec ihardexi baitce-
 rakon: bihotzcez umil dena langer horiegatic salbaturen duçu. Ičan cite, beraz, umil
 eta Ginoac tentacionen latzcheretatic libratuco citu. David erreguec erraiten dici:
Jauna dela thipien beiralia, ber hura ere apaldu dela eta Ginoac libratu diela. Bortu-
 ric goretan dira tempestaric gaitzcenac, hetaco aiciac arboleric handienac errue-

30

10 ÇORTZCIGUERREN: CORTZCI GUERREN.

³⁵ 'Behar den bezala agur egin gabe', ikus *konjita hartu* hiztegian. Jatorrizkoan: *porque sin despedirme de ti* (III, 197) / *si je vous quittai l'autre jour si brusquement, sans avoir pris congé de vous* (RD 5, 406).

³⁶ Jainkoaren miserikordiaren hesteez dihardu 173-n ere.

³⁷ Jatorrizkoan *viendo en espíritu todo el mundo lleno de lazos* (III, 198) / *il vit un jour en esprit toute la terre pleine de piéges qui étoient tendus* (RD 5, 408). Ez da itzulpen leiala.

1 taric egotzten edo aurtikiten, bena canaberac, arbole gazte mehiac eta mihimenac çalhutcen tuçu eta aicia baratu onduan, leheneco estatura itçulcen.

Erran tugun horien aravera lohikeriaco tentacionetaric idokiten ahal dugun prootzchietaric bat duçu, gure miseria eta flakecia eçaguturic, Gincoaren aiticnian umiliatcia, Gincoari erranez: Jauna, ikusten duçu cer niçan. Cer nehorc igurikitcen <398> ahal du lohiz eta saxukeriaz eguina den putzçu batetaric, becic ere urrin gais-toric? Cer nehorc igurikiten ahal du çuc maradicatu duçun lur batetaric, nahar eta elhorriric becic? Horra cer frutu ekarten ahal dien çure graciaz eheinnhatcen espa-duçu. Hortic umiliatceco anitz arraçoïn diici, eci Seindien erranaren aravera, besti-menda ihetzci char bat ekarten diena ahalguetcen edo humiliatcen badu, ceren hain charki den bestithia, çunbat aboro eskituzte behar umiliatu gu beitaco penxamendu saxiec eta ahalgaiçunec?

10 Gillaz Anaye edo Fraide Seindu batec erraiten cicin gure gorpitzça hacinda beltz bat beçala dela, çoin laket baita bethi lohian mainhatzcen. Reflexione hori net hun duçu penxaketa liçonetan ez egoiteco, eta generalian net unxa duçu penxaketa gaisto langeroz heekin guduka ez artzcia, bena berheala bere beguiac hetaric aparta-turic, bere buruari so eguithia eta umilitatesco seindimendietan erraithia: ala baitira itxussi eta desarau ene ispirithian igaraiten diren gauçac! Guiza hetan Demoniua-ren atakier ihez eguiten dici eta gaistua confusionetan baratcen duçu.³⁸ Net prootzchoz 20 duçu orano lohikeriaco goguaketa eta seindimendiaz —nahi gaberíc jinic ere— gure bihotzcian hetçaz oguendun baikina beçala ahalguetcia eta confusionetan sartzcia. Demoniuc —urguliaren Aitac— etciroçu <399> umilitate hura ikuz ahal despit handireki becic, eta ezkindiakikeçu deuz ere eguiten hura aboro errabiatcen dienic eta fitetzago gure paussian uztera bortzcha diroenic, ecin ez gure galtceco emaiten derauskigun tentacionen gure prootzchutan baliaraciz; eta orano, oguenic gabeco penxamendu horietçaz hartcen dugun ppena, seighnale bat duçu eskindukeela deu-zetan ere nahi hetan becururic eguïn eta halaz, gure consolatceco arraçoïn handi bat duçu.

BEDERATCIQUERREN CAPITULIA [III/4/9]

30 **Gincoaren beldurraz, çoin lohikeriaco tentacionen contre oroz gagneco erremedio bat baita**

Joandene Paulec erraiten dici: *beldur eta ikarareki cien salbamendia eguïn eça-cie*. Deuzec ere hanbat eskitçakecie hobeki beguira garbitarçunaren seindimendie-tan eta Gincoaren gracian, eci ez bethi beldurrian bicitciac, gure buriez mesfidatciac eta Gincoatan choilki gure fidancharen eçarthiac. Seint Bernatec erraiten dici, po-roançaz ikassi ciela deuz ere eztela gauça hobiagoric Gincoaren graciazen jardiresteco,

³⁸ Jatorrizkoari begira —*porque con esto hurta el cuerpo á la tentacion, y queda burlado el demonio* (III, 199) / *car de cette sorte on élude le coup que le démon veut porter, et il demeure confus* (RD 5, 410)— *gaistua Demoniua* izan daiteke, baina ez dago hain garbi; ondoko lerroan pentsaketa lizunak dituena ere *confusionetan* sartuko da. Horren garbi dago gaztelaniazko mezua → frantsesezko itzulpenera leial joan zela eta honetatik → euskaratzaileak berdin ulertu eta leial iragazi zuela?

edo nehorc dienian haren beguiratceco —edo galdu dienian berris ukeiteco—, bere 1
 buriari behin ere ez fidatcia beno, <400> eta bethi Gincoaren aiticnian beldurreki
 ibilthia, Gincoaren erran hoen aravera: *uroz guiçona bethi Gincoaren beldurrian dena!*
 Eci anitz seindu handi erori tuçu becatúra, bere burier sobera fidatuz eta aski bel-
 dur uken gabez eta hartakots, Ispiritu Seindiac avertitcen guitici *Çuhurra beldur dela*
eta langerretic beguiratcen dela. Çoinhec ere ekarri behar baitu edari balioz bat beiri-
 nasco ampola bathian, estici hanbat arrangurareki erabilico beirinha çoinhen hauskor
 den eçagutcen espadu eta halaz, lehen erecontrian beirinhasco ampola hautxico dici
 eta hartan cena ichurico; bena dakienac beirinha çoinhen ihiki hauzten den, osso-
 ric beguiratceco har ahal arrangurac oro hartuco tici eta halaz, edariac haren eskietan 10
 ichurteco guthiago langer dikeci. Gauça bera guiçoner heltcen duçu Gincoaren gra-
 ciaren eretcian: *graciaren tressorrac ekarten tiici lurreasco unci batçutan*, çoin unci³⁹ ihiki
 haux baitaiste mundiac emaiten derauskigun ipiztu gaistueta. Aski eçagutcen estute-
 nec gure naturaleça çoinhen erorkor eta flako den, esticie bere burier gogua emaiten,
 eta bere lachokeriac eta bere burien eçagutu faltac emaiten dereen seguranca falsiac
 galtcen tici; bena bere buriac unxa eçagutcen ditusteneç, beldurrian bici direnac bere
 burier gogua emaiten dicie eta halaz, guthiago langer dicie eta nehor ere bada erorten
 estenic, hurac dituçu.

<401> Nuntii jiten da çure idurira —cioçu Seint Bernateç— çunbait guiristinhoc
 bere gastetarçuna garbitarçun net handi bathian tentacione bortitzceç atakathiac cire- 20
 laric ereman onduan, guero hain liçonkeria itxussietara erori baitira, nun berac espan-
 tathiac baitciren? Hori heldu da, ceren bere gastetarçunian bici baitciren umilitathian
 eta beldurrian, ikusten çutelacotz oren oroz erorteco langerrian cirela, eta bethi Gin-
 coari gomendatcen baitciren eta Gincoac bethi laguntcen baitcithien; bena ceren
 garbitarçunian iraute luce bateç, askenekotz urguluxutu cithien eta bere beithan so-
 bera fidaincha har-araci, Gincoac instant berian, esku çointçaz garbitarçunian begui-
 ratcen baitcithien heeganic eretiraturic,⁴⁰ guiza hartan bere flakeciac eror-araci tici.
 Seint Ambrosioc ere arraçoïn bera ekarten dici anitz Seindu handiren erorthiaren
 gagnan. Persona Seindu hec, dembora luçaz Gincoa cerbitzchatu onduan, Ginco-
 aren leguiaren gagnan gabaz eta egunaz meditacioniac eguinez, bere buriac mortifica- 30
 tuz, guthicia gaisthuen sÿyac bere beithan ecestatuz, ppenac eta affronthiac pacencia
 handireki sofritut bici içaïn onduan, guero hain bici seindu, perfekt eta gorathic erori
 direla becatuco leicera. Hassi cirela —cioçu Seint Ambrosioc— bere obra seindie-
 tan fidaincha eçarten eta bere indarrer sobera fidatcen, eta guiza hartan, Demoniuc
 —çoinhec <402> ecin enguenatu baitcithien haraguiaren placerrez, ez eta bencitu
 ppenen eta persecucionen bortitztarçuneç— segrethia idiren diela eror-aracitceco
 emeki-emeki urguliaz eta bere beithaco fidanchaz.

Liburu Seindietan eta Eliçaco Aiten Iskiribietan idireiten diici guiza hartaco anitz
 exemplu. Ikaratu gabe ecin orhitzcen nis —cioçu Seint Augustineç— anitz Seindu
 handis, guihaurec ikussi duguneç edo hetçaz minçatcen inçun, çoin erori içaïn bai- 40
 tira biciuen leice çolala eta becathian gogortu, bere buriac alchatu onduan bertuthia

10 arrangurac: *arrangurrac*.

³⁹ Erlatiboak itxura arruntagoa luke *çoin unci* beharrean *unci çoin* balitz.

⁴⁰ Liburuan “eretiratu”-ren adibide hau baizik ez dago, eta <r> bakarra dakar.

1 praticatuz Celurano eta bere egoitzça cerbait ere guizaz han eguin onduan. Ikussi diici, Jauna —cioçu ber Seindiac Ginfoari minço celaric— içarrac eta çure Eliçaren arguiac Celuti erorten Ifernuco herensuguiaren⁴¹ inxeyez; eta becathiaren lohitzcian ihortzciac cirela iduri çutenez, beste batçu, aldiz, çure esku puchantaren socorriaren medioz, miraculuz beth-bethan bertuthia bessarkatcen.⁴² Çunbat Guiristinho estugu ikussi dembora luçaz Aingurien Oguia çure mahayan jan onduan, hacinda beltzcan hazkurrutic assetcen! Çunbat estugu ikussi dembora luçaz garbitarçun chahu eta thonarc gabekuan bici içan onduan, itxuskeria eta saxukeria suerte orotara erorten!

10 Norc irakur deçake espantatu içan gabetarc, Lipomam Author batec iskiribatu <403> diena Jaquez deitcen cen Ermithain batez? Erraiten dici Ermithain harec hiruretan hoguey⁴³ urthe bacithiela eta hetaric berroqueyac penitencietan diren gogorrenetan igaran cithiela eta anitz miraculu eguiten cielakotz, fama handitan jarri içan cela eta Ginfoac ere eman ceracola Demoniuen gorpitzcetaric kaçatceco dohainha; egun batez, neskatho posseditu batetarc Demoniuu jalgui-araci ciela, eta ikussiric neskatho hura ekarri çutenac beldur cirela berekin eremaiten baçuten berris Demoniuu sar çakion, heen amorecatic haren bereki cerbait dembora atchikitcera gogatu çuçun eta bere buriari sobera fidatu celakotz, eta bere bertuthian sobera cundatu cielakotz, Ginfoac permetitu cicin maluroski harekin faltatan eror çadin. Nola becatu

20 batec ordenarioski beste becatu batetara eror-araciten baitu, beldurrez haren falta aguer ladin, neskathoua hil cicin eta gorpitzça uhaitzcerat aurtiki eta askenecotz, Ginfoac etcerakola bere becathia barkaturen burian harturic, Deserthia utciric mundurat itçuli çuçun, mundura onduan becatu eta bicio suerte orotara erori; noizpait bere beithan sarturic, conbertituric hamar urthez penitenciaric garratzcena eguinez, leheneco bertuthiaren perfeccionera berris heldu çuçun eta seindu hilcia merechitu.

Nor dauke orano beste Ermithain bati <404> heldu citçakonaz ikaratu gabe, çoinçaz Saint Antonio handia minço baitcen therminho hotan: egun, ene anayac, erori da Ermithainhen bicitcian cen haberic azkarrenetaric bat; nor guero esta ikaratu? Nor fida daiteke bere igaran bici seindiari eta bere estathiaren seindutarçunari?

30 Orhit cite —cioçu Saint Jeromac— ikussi dutela erorten çu beno anitez persona bertuthosooric eta Ginfoaganc çuc beno dohain handiagoric erecebitu çutenic. Etcira David beno seindiago, ez Salamon beno çuhurrago, ez eta ere Samson beno askarrago, eta biskitharthian hec hirurac erori tuçu. Judaz —hamabi Apostolietaric ere bat, Jesus-Christoz Apostolutaco hautathia— erori içan duçu, çunbat ere bere Naussi Jaunaren exempliaz, eskolez eta miraculiez egun oroz sustengathia baitcen. Nicolaz —Apostoliec berec hautatu çuten çazpi Diacretaric bat, çoinhen gagnera beste seytara beçala Ispiritu Seindia geutxi baitcen— etçu choilki hereticotu, bena heretikuen

⁴¹ Liburuan *heren suguiaren* dakar, bereiz idatzirik.

⁴² Euskal liburuak ez du jatorrizkoaren zentzua jarraitu eta inkoherentzia dakar; guk puntuazioa aldatuz jatorrizkoarekiko leialtasuna gorde dugu; hona liburuak nola dakarren: *Ikussi diici, Jauna, cioçu ber Seindiac Ginfoari minço celaric, içarrac, eta çure Eliçaren arguiac Celuti erorten Ifernuco heren suguiaren inxeyez, eta becathiaren lohitzcian ihortzciac cirela iduri çutenez; beste batçu aldiz çure esku puchantaren socorriaren medioz, miraculuz beth bethan bertuthia bessarkatcen.* Hona jatorrizkoa: *et nous en avons vu d'autres qui sembloient ensevelis dans la poussière, s'élever miraculeusement tout d'un coup par le secours de votre main toute-puissante* (RD 5, 415-6).

⁴³ Liburuan ez da beste *hoguey*-rik, gainerateko guztiak *hoguei* dira.

lehen a çan duçu. Norc estu beldur uken behar —cioçu orano Seint Jeromac— sugue çaharraren maleciaren? Orhit cite urguliac gure lehen Aita Adam lurreco Paradussutic kaçathu ciela, çoin Gincoac Paraduzzu hartçaz arrangura hartzceco han eçarri ba[i]tcien eta seindutarçuneco dohainez aberastu. Estici ere sinhexi behar —cioçu Seint Augustinec— suguiac <405> guiçona behin ere trompatu çukeela, espalis bera lehenic urguliaz Gincoaganic urrundu. 1

Eguia hortçaz segurtathia içaiteco guiçonon exempliac espaçauzkiçu aski, igaran cite Celurano eta ikussico duçu urguliac, Ainguru alde handi bat, Gincoac creatu cithien estatu gora eta gloriossetic eror-araci thiela. Hec, beraz, hain erorkor ičan bada, heen naturaleça perfeit urhe finenaren pare cen hartan hainbeste flakecia idiren balin bacen, cer ičanen da gutçaz, luresco gorpitz batçuz bestithiac guirenez, çoin hain ihiki bere beitharic erorcor direnez? Nola harrac eguiten diren gorpitz batetan daguen arima, batere beldurric gabe içaiten ahal da? Nola bere burier sobera fidatcen ahal dira, bere galgarria berekin erabilten dutenec? Seint Gregorioc cioçu justoki eta arraçoinheki Jopec erran diela *janac ičanen direla harrez*; eci hala nola cerrenac arropetan eguiten baitira eta sortzcen ditusten arropac berac jaten, orobat ere gure haraguiac —çoin baita gure arimaren bestimenda beçala— sortzcen tici har suerte batçu —çoin baitira haraguiaren hirrithia, çoinçaz bethi atakathiac baikira— eta hirrithu hari gure buriac garaitcera usten tugunian, gure beitarico harrez janac beçala guituçu; eta nola cerreneç açancic eguin gabe abithiac andeatcen baitituste, orobat gure inclinacione gaistuaren <406> harrec eta gure beithan ekarten dugun be-cathiaran sù-aciac, hain eçabeki galtcen gutici, nun ardura guc seinditu gabe, gaitzça eguina baitate; eta erran dugun har hoen iturburia den haraguiric gabe ciren ispiritu pur batçuc,⁴⁴ espadute iraun Gincoac creatu cithien seindutarçunian, nor gutaric aski gogo sendo ičanen da bere indarrer fidatceco, dakielaric bereki ekarten diela bere galgarria? 10 20

Ikaz deçagun hotaric orotaric bethi gogua emanez beldurrian ibilten; eta malur bethi hala ibilten estenaren; nehorc oraidanic halakuaren erorthia deithoratcen ahal du, eci faltaric gabe erorico da. Estut neure beitaric erraiten, bena Ispiritu Seindiac hitz hotçaz erraiten dici: *segurki Jaunaren beldurrian egoiten espacira, labur çure etchia erorico duçu*, erran nahi baita, ibilten espacira bethi unxa gogua emanez eta beldurrian arranguroski çure buria langerretic urrunduz, ocasioner ihez eguinez, tenorez goguaketa gaisthuac kaçathuz eta tentacioneco demboraco heen garaitceco prest egonez, fite erorico cira. Beztalde, ez erran orai etcirela menturaz sujet tentacione suerte hetara, eta lohikeriaco sendimendiez etcirela batere atakathia, eta iduri çauçula munduco genden ikusthiac eta hantatciac esthiela çuretaco deuz langerossic, eta çure ispiritura mundiac esthiela penxaketa gaisthoric erakarten; etcitela horri fida, <407> Demoniuaaren enguenu bat duçu; guiza hortan inxeatcen duçu segurrian cirela çuri sinhex-aracitera, cerbait demboraren burian çure trompatceco guthieni[c] penxatcen dukeçunian eta leicerat çure eror-aracitceco. Ordian behar duçu —Seindiec erakasten 30 40

6 lehenic: *leheenic*.

⁴⁴ Elkarren jarraian hiru perpaus erlatibo ditugu: *dugun + den + ziren*; “erran dugu bazirela har hoen iturburia den haragirik gabeko izpiritu pur batçuc, ez zutenak iraun Jinkoak kreatu zitien seindutarçunian”.

1 derauten beçala— Gincoaren gracien eta benediccionen handitarçunaren aravera çure arrangurac emendatu, ceren ordian Demoniua ousustathienic baita gure contre eta aboruenic cherkatcen baitu gure galtcia. Eci Abacuc Prophetac dioen beçala: *Demoniuari hazcurru edo arima hauthien beretcia laket ciacoçu*, nahiago dici, sarri exemplu batçutan ikussiren dugun beçala, Gincoaren cerbitzchari perfeccionera igaran eta alchatu nahi den bakoitz bat eror-araci, eci ez milakaz munduco bicitce lachuan bici direnetaric. Hara cergatic Seint Jeromac erraiten cerakon letra batetan Eustokium deitcen cen Virginia Seinda bati, etçadin lacha bere estatuco seindutarçunian sobera fidaincha eçarris: etcitu behar çure resolucioniaren seindutarçunac urguluxutu, bena beldurtitu; obra hunez, urhez kargathia cira, ohoinhetaric beguira cite; bicitce haur guiçon ororendako bidage bat duçu, heben laster eguiten diici, beste leku bathian Coronen ukeiteco. Nola esparança ukeiten ahal duçu paussuric,⁴⁵ naharric eta elhorriric becic ekarten ezthien lur huntan? Mundu huntan deuz ere <408> segurric es-
 10 tuçu; finic gabeco guerlasco leku bat duçu; eperic gabe⁴⁶ bethi guardian ičan behar diici, itxasso samur bathian guiabilçaçu eta alde orotaric hura sartzen çakon unci gaistho bathian langerhez ingurathiac guituçu; eta demoniuec —çoinhec gure galtcia cherkatcen baitute— tentacionen tempestac gure contre bethi pisten ticie. Hartakotz Joandene Paule Apostoliac erraiten dici: *justuac, iratçarriric egon citeste eta unxa beguira citeste becatu eguitetic, eta norc ere uste baitu çuti dela, gogua eman beça eror estadin*,
 20 eta cerbaitec eroretic beguiratcen ahal baguitu eta segurrian eçarten, bethi mesfidainchareki eta beldurrian ibilthiac eçarri behar guitici.

Jesuisten Compagnhia establitu cenian helduric,⁴⁷ huni daukolaco gauça batez mintçacen inçun ciela cioçu Liburu hunen Eguiliac, eta inçun dien beçala erranen diela: nois eta ere Maria Portugaleco Princesa joan baitcen Castillhalat Espagnhaco Princiaren esposatcera —çoin gueroz Erregue Philippe biguerrena ičan baitcen— Aita Fevre eta Aita Araoz bi Jesuiste joan cirela Espagnhaco Gorterat Princesa hareki Portugaleco Erregueren manuz eta ordukotz Jesuistac fama handitan içaiten hassi ci-
 30 rela Gorthian: çunbat ere gazte baitciren Jesuista horiec, Jesuistec coffessatcen citus-
 tela Gorthico Damac eta nola Ainguriac <409> beçala bici baitciren, oro estonathiac cituçun, nolaz gastetarçun handi hartan eta hainbeste ocasione langerossetan içaiten ahal ciren hain çuhur eta modest; Princia ere bera miragarriki estonathia, egun batez erran ciracoçun Aita Araossi: inçun dicit Aita Jesuistec baduciela garbitarçunaren beguiratcitceco bertuthia dien belhar bat; eguia dea? Dudaric gabe eguia duçu, ihardezten diracoçu Erregueri Aita horrec; bena cer belhar suerte da hura? —cioçu Erreguec—. Aita harc arraposthu eguin ciracoçun Gincoaren beldurra cela belhar hura; hanti jiten duçu Gincoac gutan eguin nahi uken dien miraculia, eci Gincoaren beldurrac Demoniuen ihessi igorteco berthuthia badici; hala nola Tobiac Ain-

35 arraposthu: *arrapasthu*.

⁴⁵ Itxaropena lasai nola izan dezakeen adierazten du; hona jatorrizkoan: *comment pouvez-vous espérer du repos dans une terre qui n'engendre que des ronces et des épines* (RD 5, 422).

⁴⁶ Ikus hiztegian *eperik gabe*; jatorrizkoan *siempre habeis de andar en centinela* (III, 205) / *il faut s'y tenir incessamment sur ces gardes* (RD 5, 422).

⁴⁷ Adiera 'gertatzea' luke eta koma hori guk ezarria da; hona jatorrizkoak dioena: *j'ai entendu raconter à ce sujet une chose qui arriva au commencement de l'institution de notre Compagnie* (RD 5, 422-3).

guru Raphaeleki bidaiant cenian atceman cien arrainharen bihotzçac bertuthe hura baitcien. 1

Gauça bera poroatcen dicie Iskiritura Seinduco hitz hoc: *etçaco helduco gaitzcie Gincoaren beldurra dienari, bena Gincoac tentacioneco demboran beguiratuco du eta gaitz suerte orotaric libratuco; Gincoaren beldurrac becathia ireizten dici eta Jaunaren beldurraren medioz nehorc gaiskiari ihez eguiten dici*. Horra bethi guihaureki erabili behar dugun belharra lohikeriaco tentacionetara erortetic gure burien beguiratceco; ezpadugu beguien aitcinian bethi Gincoaren beldur salbagarria, estuçu garbitarçunic <410> segurrainchan dateenic, ez seindutarçunic galtceco langerretan estenic. Ispiritu Seindiac beldur hartan gure bethi atchikitceco erraiten diraguçu: *egon cite Gincoaren beldurrian eta hartan çahar cite*. Esticie choilki Gincoaren cerbitzchian hazten direnec beldur horren beharra, bena hain unxa⁴⁸ Gincoaren cerbitzchariric handienec eta berthuthian aitcinathienec. Justuec beldur uken behar cie becatorec beçala; hoc becatura erori direlakotz, hec eror estiten; batciac leheneco becathiec ikaratu behar ticie, besthiac becatura ertecoc beldurrac; Ispiritu Seindiac erraiten dici: *uroz guiçona bethi beldurrian dena!* 10

HAMARGUERREN CAPITULIA [III/4/10]

Gincoaren beldurretic jiten diren prootzchiez

Beldur salbagarri horren orano aboro estimaratcitiagatic eta bethi eta hanbat gure bihotzçetan bethi haren beguiratcera inxearacitiagatic, heben hari dauden çunbait abanthailhez minçatuco guituçu. Lehenic eta biciric⁴⁹ Gincoa beitaco esparança askartzcen eta alchatcen dici eta umilitathiac beçala, gure buriez mesfidatcera eta Gincoaren lagunçan gure esparança guciaren eçartera ekarten guitici. Seint Gregorioc Jop Seindiaren erran hoen <411> gagnan: *nun da çure beldurra, çoinhec eguiten baitcien çure indar gucia?* net unxa haur esplicatcen dici. Arraçoinheki —cioçu Aita Seindu jakinxu horrec— Jopec heben beldurra eta indarra elgarreki eçarthen thiela, eci Gincoa beitaco gauçac estituçu gu beitakuac iduri; guiçonari beldur ez içaithiac indarrac emendatcen tici eta beldurrac gal-aracitcen, bena salbamenduco bidian, gogo sendo içaithiac Gincoaganaco indarrac gutitzcen, aldís haren beldurti içaithiac emendatcen,⁵⁰ Çuhur[r]aren erran hoen arauera:⁵¹ *Gincoaren beldurrian dago fidaincha eta indarra*, eta hori jiten duçu, ceren eguiaski Gincoaren beldur denac beste beldur bi- 20 30

20 hari dauden: *har idauden*.

⁴⁸ Emendiozkoa litzateke *hain unxa* hau, ‘baita ere’ edo ‘aussi / también’ kutsukoa; ikus honetaz hiztegia.

⁴⁹ Cf. *lehenbicoloric* (158, 225, 266), *biguerrenecoric* (199, 210, 340) edo *hirurguerrenecoric* (196, 210, 236). Jatorrizkoan *Cuanto á lo primero* (V, 425) / *Premièrement* (RD 5, 425) dugu.

⁵⁰ Jatorrizkoan: *pero acá es al contrario, la osadia causa flaqueza, y el temor gran fortaleza* (III, 207) / *parmi les hommes la hardiesse donne des forces, et la peur rend foible: au lieu qu’ici la hardiesse rend foible, et la crainte donne des forces* (RD 5, 425-6).

⁵¹ Liburuan bi era dira nagusi: *araura* eta *aravera*; salbuespenak dira 266-ko *arau-eco* eta 411 honetako *arau-era*.

1 diac oro mesperetzchatcen baititu. Irakurten diici liburu seindietan: *Jaunaren beldur dena deuzen ere estateela beldur, ceren Jauna baita haren esparança*. Beldurrac beldur guirener obeditcera ekarten gutici heen gastiguien beldurrez; halaz anitz eta oroz gagnetic Gingoaren beldur denac, eta hura beithan bere fidaincha ossoki eçarten die-nac, etciakiçu cer den mundiaren, heriuaren, burreuen eta Iferniaren beraren bel-dur içaithia, dakielakotz horiec oroc esteçakootela ez oguenic eguin, ez bilo bat idoc Gingoac nahi espadu; eta bihotzceco disposicione seindu hortan idireiten thien in-darrac, guiçon ororen indarrac elgarrekin eçarriric beno azkarrago tuçu, ceren ordian <412> Gingoac bera baita haren indarra, Prophetaren erran hoen aravera: *Jauna haren beldur direnen indarra da*.

10 Eta orano Gingoaren beldurti içaite hunec eztici ppenaric, ez karastarçunic emai-ten bihotzcian, bena bai eztitarçuna eta bozkariua ppizten. Munduco gendec hun-tarçunen, ohoriaren eta biciaren galtceco duten beldurrac ppenatcen eta inkietatcen tici, bena Gingoaren haur lealec bere Aita maite haren beldurrac heen arima atchiki-ten dici deskanxu seindu batetan, çoinhec heen bihotzça haren amoriuan gortzcen baitu eraiten deraskon acto ussiez, erranez ezteçaçula permeti, Jauna, behin ere deu-sec çureganic separa neçan; eguin eçaçu, ene Gingoac, lehenago milatan hil nadin, eci ez çu offenxa. Iskiritura Seindiac erraiten dici: *Gingoaren beldurra gloria bera dela eta gloria ossua; alleguerancia bera dela boztthalencia*⁵² *guciac bere beithan thiena; Gingoaren beldurrac allegueratuco diela bihotzça; placer eta bozkario emanen diela eta anitz bi-ci-aracico; Gingoaren beldur dena bere azken egunetan uroz dateela eta bere heriotceco egunian benedicathia içanen dela*.

20 Ikussaçu, beraz, çoinhenbeste hitzcez eta therminho liferentez Çuhurra edo Ispi-ritu Seindia heben minço den Gingoaren beldurrac berekin ekarten thien boztalen-ciaz eta dezkanxiez. Beldur horrec estitici <413> ikararaciten —esclabuac beçala— gaztiguien mehatzchiez, bena nola amorioti jiten baita, çunbat ere aboro nehorc Gingoac maite baitu, hanbatenaz ere aboro haren offenxatciaren eta hari desplacer eithiaren beldur duçu; hala nola haur hauthu behar beçalaco bat bere Aitagatat dien amoriuaren aravera, inxeatcen baita bere Aitari gogara eguitera, bai eta ere emazte 30 bere senharra lealki maite dien batec, eguin ahalac eiten tici hari kaussitceco eta hari ppenaric ez eguiteco.

Hitz batez, Iskiritura Seindiac umilez eiten thien laudorio guciac eta umiler emaiten thien abanthailhac emaiten tici ere Gingoaren beldur direner, eta kazi ther-minho beretan; eci Ispiritu Seindiac erraiten badu *Gingoac umiler eta prauber pla-cerreki soiten diela*, erraiten dici ere *Jaunaren beguiac iratçarriric daudela haren bel-dur direnen gagnar*; eta erraiten badu *Gingoac umilac altchatcen thiela eta hunguiz bethatcen*, erraiten dici ere *Gingoaren misericordia clarki agueri dateela Aitetaric se-metara haren beldur direnen gagnar, eta Gingoaren beldurra dutenac handi içanen direla gauça orotan haren aitcinian*. Seindiec umilithathiaz erraiten tustenac oro, guiza berian Gingoaren beldurraz erraiten ticie. Erraiten badute umilitathia beste 40 berthuthen beiralia dela eta umilitathia gabe estela berthutheric, halaber minço tuçu <414> Gingoaren beldurraz, çoin deitcen baitu Isaia Prophetac *Gingoaren tresso-*

14 haur: *haurr.* 28 haur: *haurr.*

⁵² Hitz honen aldaera honek baizik ez du liburuan *t* bikoitza, gaineratekoan *boztalencia* ageri da.

rra, ceren beste berthuthiac oro beiratcen baititu eta gracia gucien iturburia baita. Erraiten dicie ere orano, hala nola itxassoco unci bati ezpaçaco behar den piçu-galhia eçarten, uncia uzkaltceco langerrian baita aiceric thipienian, orobat arima Gincoaren beldurraren karga gabe den bat eliakikeçu salbamenduco bidian langer handi gabe ibilten, ceren beldur hunec becic ezpaitirote⁵³ sustenga munduco place-rran eta urguliaren aiciaren contre. Arima beste gagneran⁵⁴ cernahiden dohainez eta berthuthez aberasthia edo dohathia içanic ere, Gincoaren beldurra ezpadu, galtceco langerrian duçu; eci Seint Gregorioc erraiten dici Gincoaren beldurraren picia gure arimac segurrian atchikiten thiena dela.

Seint Jeromac beldurra berthuthen beiralia deitcen dici eta erraiten gure beitaco fidainchac aisekiago eror-aracitcen guithiela; Tertullianec, aldiz, beldurra salbamendiaren fundamena dela. Beldur baguira, çioçu, gure burier gogua emanen diici eta hala gogua emaiten badugu salbatuco guituçu, eci beldurrac erne daukana eguiaski segurraichan dukeçu. Finian Çuhurrac Gincoaren beldurrac bethi kasi erraiten tici çuhurtzciac erraiten thienac: *Gincoaren beldurra eguiasco çuhurtzcia dela dioelatic*. Orobat minço duçu ere <415> Jop Seindia: *Gincoaren beldurra çuhurtzcia bera da*; eta guiza hortan ikusten diici çuhurtzciac erraiten dena oro arraçoinheki Gincoaren beldurrac erran dirogula. Orano aboro Ispiritu Seindiaren araura: *çuhurtzcia perfeita Gincoaren beldurra duçu*; eta beste leku batetan goraki erran onduan *çuhurtzcia eta jakitathia idiren thiena handi dela*, ondotic berheala erraiten dici: *beno ezta Gincoaren beldurra diena beno handiako; Gincoaren beldurra oroz gagnetu da. Uroz guiçona Gincoaren beldurraren dohainha diena! Nori compara daiteke hura eguiaski bihotzciac daukana?* Ikusten diici ere guiçon Seindiec beldurrasco sendimendietan bere buriac atchikiten citustela. Aita Avilac erraiten dici Gincoac Ermithain bati eçagut-araci ceracola çoинhen langer handian cen mundu huntan bere arimaren galtceco; eçagutce horrec hanbat bihotzça icitu ceracola, nun ordutic buria eta berthaithia estali baitzcithien deus ere lurra becic ikuz etciroen guizan; bestalde, etçuçun mintçacen eta bethi nigarrez ciagoçun guiçonec galtceco çuten langer handiaren gagan. Haren ikustera joaiten ussatu cirenac, estonathiac cituçu haren hala ikusthiaz eta galdein ceracotenian certaco hain labur hala kambiatu eta bicitceco manera hain garratzça hartu cien, haren arraposthia içan çuçu bethi: utci neçacie, eci guiçon bat niz. Beste Seindu <416> batec deithoratcen cie-laric guiçonaren içaithia, oihuz erraiten cicin: helaz! Ala bainiz maluroz! Gincoa orano mortalki offenxa deçaket!

⁵³ *Jincoaren beldurra* edo *beldur hunec* singularra da, baina aditzak subjektu plurala dakar: *ezpaitirote* 'ez baitezakete'; jatorrizkoan ere subjektu singularra da: *qui est la seule chose qui peut l'affermir contre les vents...* (RD 5, 429).

⁵⁴ Maisterrek ere badakar *gagneran* (1757: 116, 385). *Pratica*-n *gagnera* eta *gagneraco* ditugu, agerpen hau baizik ez du *gagneran*-ek eta ez dakigu *gagneraco*-ren ordain dagoen hutsa ez ote den.

1

HAMECAGUERREN CAPITULIA [1/7/5]

Çointan idireiten baitira hitz gutitan garbitarçuneco bertuthiaren beguiratceco avisu batçu, çoinhen medioz nehorc ihiki eçagut baititçake haren contre eguin ahal ditukeen faltac

Lehena.⁵⁵ Nehorc behar du arrangura handi bateki gogua eman, garbitarçunaren contrecto seindimenduric erakar deçaketener bere nahira ez soguithia.

Biguerrena. Bertuthe horren contrecto penxaketaric erakar deçaketen elheric erraitetic, inçutetic, irakurtetic arrangurareki bere buriaren beguiratcia.

10 Hirurgerrena. Penxaketa desonesten lehen beno lehen ireisthia, bere nahira hetan batere egon gabe.

Laurguerrena. Nehoren ez desoneski, ez arhinkeriaz hunkitcia, ez bere buriaren hunkitcera uzthia.

Bostguerrena. Bere buriaren eretcian onest içanez, behin ere —necessitate handis campo— bere buriari soguitetaric eta hunkitzcetaric beguirathuz.

<417> Seiguerrena. Amisthaincha berheciric ez ukeithia, eta persona —noreganat ere seindi baitu amorio arhin cerbaiten ukeitera ekarria dela— ez hantatcia, eta hori duçu occasione suerte hortan becatara erorteco langer handi batetaric beguiratceco bide edo moyen bacoitzça.

3 medioz: *modioz*.

⁵⁵ Frantsesezko jatorrizkoan (RD 2, 258-9)-n dago eta gaztelaniazkoan (330-1)-n.

IX. JUJAMENDU ARHINEZ

Certan daguen Jujamendu arhinen malecia

Joandene Paulec erraiten dici: *çuc cer çucenez jujatcen duçu çure aurhidia edo certaco hura mesperetchatcen duçu?* Gure exayac gure gal-aracitceco dien tentacioneric handienetic bat duçu, gure ekartzcia gure proximuaren gagnan edo haren contre Jujamendu gaisto eguitera eta halaz, gure beithan gal-arastera hartçaz dugun opinione huna, gal-araz deçagun harendaco dugun affeccionia edo amenx harendaco dugun amorio hunaren hotz-arastera. Hartakotz, arrangura suerte guciac hartu behar tiici bortitzki tentacione huni bihurtceco eta sinhexi net langerossa dela, karitathia-
 bertuthia colpatcen dienaz <418> gueroz. Nahi badugu, beraz, beguiratu bertuthe haur gure bihotzctan eta gure proximuareki nahi baguira içan bakian eta amoriuan, oros gagnetic —cioçu Seint Augustinec— beguiratu behar dugula ispirithietan hartçaz opinione gaistoric hartceti: eci amisthaincharen poçoinha duçu. Seint Bonaventurac, aldís, içurri gorde bat deitcen dici, bena net langerossa, Gincoa gutaric kaçatcen diena eta aurhiden arteco amoriua ecestatcen diena.

10

Bicio hortan den gaiskia duçu, ceren gu beithan proximuaganat guindien sinheste huna gal-aracitcen baiteragu gaiskiaren iduripen net arhin batçutan gagnan, eta halaz gure bihotzctan mesperetcharasten, eta hortan, dudaric gabe, gure aurhidiari oguen eithen diici; bena hortan eguiten dugun becathia hanbatenaz handiago edo thipiago duçu, çunbatenaz gauça ceren ere gagnan gure Jujamendia eguiten baitugu handiago edo thipiago baita, eta çunbatenaz ere gaiskiaren iduripenac —opiniõne gaistuen eguitera ekartcen guitustenac— thipiago edo handiago baitira. Exemplan batez endelgatceco, attentione eguiçu cer becatu liçateen çure aurhidiaren ohoria beste baten ispirithian gal-arasten bacindu, eta haren eretician haren estakuriac erranez, hartçaz cien opinione huna oro gal-araci bacindeçaco; hainbeste oguen eguiten deracoçu hartcen <419> duçunian arraçoinhic gabe eta aski segurthaincha gabe hartçaz opinione gaisto bat; eci estici guthiago desiratcen çure hareganaco opinione huna beste batena beno.¹ Batbederac eçagut deçake bere beitharic bere proximuari hortan cer oguen eguiten dien. Elitçaikecia gaitzci norbaitec çutçaz opinione gaisto bat hartcen

20

¹ Jatorrizkoari begiratzuz gero hobekixe ulertzen da: *porque tanto estima vuestro hermano tener buena reputacion con vos, como con el otro* (I, 187) / *car il ne souhaite pas moins de conserver sa bonne réputation auprès de vous, qu'auprès d'un autre* (RD 1, 423).

1 balu, hartaco çuc hari occasioneric eman gabe? Orobat oguen eguiten duçu çure proximuari hura gaiski jujatuz, gaiskia eguin diela segurtaïncharic gabe. Cihaturen duçun içaria besten uken eçaçu; karitathiac eta justiciac galdeiten dicie gure proximuia içar deçagun guihaur içartcen guiren içari beraz.

Orotarat ere nehorc jakin behar ci, Jujamendu gaistuen jithiaren eta hetan bere nahis egoithiaren arthian, liferencia handi bat badela; eci hotçaz beste penxamendiez beçala duçu, eta hala nola goguaketa desonesten ukeithiaren eta hetan gogotic egoithiaren arthian, liferencia osso bat baita —eci hoen jithia estuçü becatu, bena hetan plazer hartcian, eta halaz, ireisten estitugunian duçu becatu— orobat duçu Jujamendu gaistuez. Hobe lukeçu, dudaric gabe, gure proximuarendaco amorioz eta opinione hunez bihotzçac bethiac guinthien eta guiharen estakuriac beguien aiticnian atchiki guinçan eta gure aurhiden falter eskindeçan soguin, ez hec <420> goguan erabil; bena ororen burian —cioçu Seint Bernatec— penxamendiec eskitçaketela oguendun eguin gure borondathiaren contre direnian eta tentacionia ireisten dugunian. Eguia duçu opinione gaistuetañ nehor oguendun dela, hetan bere nahis egoiten denian; ceren ordutic nehorc bere proximuaz cien sinheste hunaren galtcera giten baita, Joandene Pauleren erranaren aravera, eta ordian estuçü aski erraithia cofessatcian, proximuaren contre anitz Jujamendu gaisto goguan erabili dugula, bena orano, erran behar diici hetan gure nahira egon guirela eta tentacioniac garaitu guithiela. Bestalde, Theologienec defendatcen² dicie beste bathi erraithia goguan proximuaren contre uken dugun opinione gaistua, opinione bera har deçan beldurrez, edo deya harthia bacien, hartan aboro segurta dadin; eci gure inclinacione gaistua, unxaren beno, gaiskiaren sinhestera lasterrago ekarria duçu. Hartakotz ber Theologienec defendatcen dicie, penitent bati cofessatcian, icendatcia persona noren ere gagnan eguin baituke Jujamendu gaistua, beldurrez Cofessorrac hartçaz har deçan opinione gaisto bat eta guthiago estima deçan. Horra noraderano duhen Doctor Seindien delicadeça proximuaren opinionariaren gagnan, eta biskitarthian, çuc gal-araci nahi derakoçu gaiskiaren cerbait iduripen arhin dela caussa, hartçaz <421> cindien eta mundu ororen aiticnian ukeiteco çucen dien opinione huna; eta haren estakuriac poroa artekan justoki gal estiroena!

30 Bena hortan proximuari eguiten çakon oguenas bestalde, Gincoari ere opinione gaistua hartcen dienac oguen net handi bat eguiten dici, haren çucenian eskudaincha hartcen dielakotz, Salbaçale Jaunac hitz hotçaz eman dien defensaren contre: *esteçaciela juja eta etcirete jujathiac içanen; esteçaciela nehor condena eta etcirete condenathiac içanen*. Seint Augustinec erraiten dici Gincoaren Semiac hitz horietçaz defendatcen derauskigula Jujamendu gaistuac oro, hala nola bihotzceco intencionen eta beste gauça eçagutcen estugunen jujatcia, Gincoac beretaco heen eçagutça beguiratu dielakotz. Joandene Paulec orano pundu haur clarkiago explicatcen dici, erraitez: *nor cira çu besteren cerbitzchariaren jujatcera menturatcen cirena? Haren Naussiari diagoçu hari barkatcia edo haren condenatcia. Hartakotz unxa begüira cite ordu gabe eta Jauna gin gabe jujatcetic, çoinhec ilhunperic handienac arguituco baititu eta bihotzçetaco pen-*

2 jujatuz: *jujautz*. 14 ireisten: *ireiesten*.

² Debekatzearen adieran; hurranen ahapaldiko *defensa* ere 'debekua' da; behin *defendiatu* darabil (443).

xamenduric segretenac aguer-aracico, eta ordian batbedera harc jujatuco. Gure Jujamendien defendatceco ekarten dien arraçoinha duçu, ceren ardua jujatcen tugun gauçac dudaskuac baitira eta estazkigunac, eta <422> nola Gingoaz bestec espaititu eçagutcen, hura choilki duçu heen Jugia. Guiza hortan, heen jujatcera menturatcen dena, Gincoaren çucenetan sartcen eta eskudaincha hartcen dici.

Irakurten diici Eliçaco Aiten bicitcian, Ermithain batec beste batez gaiski jujatu ciela gaiskiaren cerbait iduripen arhinen gagan; bet-bethan Celutic jiten den botz bat inçun ciela, çoinhec erraiten baitcerakon: guiçonac naussitcen çauskit nihauren beguiratu dudan jujatceco çucenaz eta hartan eskudaincha hartcen. Iracurten diici orano Eliçaco Aiten bicitcian, Isac Abadia jouan cela egun batez Ermithainen bilçarren batetala; Ermithain hetaric batez opinione gaisto bat hartu ciela eta jujatu gastigu merechi ciela, cerbait gaiskiren iduripen hartan ikussiric. Bere Ermithalat itçuli onduan, borthan idiren cicin Ainguru bat, çoinhec Ermithan sartcia defendatcen baitcerakon. Abade Seindu horrec galdein onduan certaco baratcen cien, Ainguriac ihardexi ciracoçun: Jaunac igorri nici çuregana, jakitera cer punimendu merechi dien condenatu duçun Fraide harc. Ordian bere falta eçaguturic, ahosp³ Gingoari barkamenduskatu citciakoçun; Ainguriac erran cirakoçun Gingoac barkatcen cerakola, bena unxa beguira çadin berris bere aurhiden jujatcectic eta heen condenatcectic. Gingo mundu ororen Jugiac <423> estici nahi nehorc besthiac juja ditçan berac condena artekan. Seint Gregorioc, aldis, erraiten dici Casius Narnico Jaun Apespicu Gincoaren cerbitzchari handiac naturalki bertaithia net gorri eta sûtan ciela, eta Totila Gotten Erreguec bere beithan hartu ciela, sobera edaten cielakotz Apespicu haren bertaithia hain gorri edo sûtan cela. Gingoac bere cerbitzchariaren aldía hartu cicin eta permetitu, Totilaren espata ekarten cien Officierra Demoniuas içan çadin possedithia, çoinhec mundu ororen aicnian net tormentatcen baitcien. Totilac bere Officierra igorri cicin Seindiagana eta hunec, Curutciaren seghalia haren gagan eguinic, Demoniotic libratu. Totila ordian opinionez kambiatu çuçun eta gueros beti Apespicu Seindu hura estimu handitan atchiki cicin.

Hain becatu bada bere proximuaren gaiski jujatcia gaucec gaiskiaren iduria edo itchura dutenian, çunbatenaz esta becathiago hala jujatcia, gauçac bere beithan hun direnian eta biskitarthian nehorc gaiski hartcen edo gaiskirat itçultcen thienian eta jujatcen, proximuac heen eguithian intencione gaisto bat diela, edo genden erraithiagatic eguiten thiela? Halakuec dicie eguiaski eskudaincha hartcen Gincoaren çucenian, nahi dutelakotz jakin cer igaraiten den besten bihotzçetan eta penxamenduric eta intencioneric segretenac <424> jujatcen tustenian. *Hori duçu penxamendu gaistoz ispirithiaren betheric ukeithia eta Azthiec beçala eguithia, çoinhec iduripen bano batçuz, estaskiten gauçac nahi baitituste penxatu.*

³ 238-n *ahozpe* dakar.

1

BIGUERREN CAPITULIA [I/4/16 & I/4/17]

Nuntic eta certaric giten diren Jujamendu gaistuac eta heen contreco erremediuez

Communski jujamendu gaistuen lehen iturburia urgulia duçu, beste becatu ororena den beçala; bena orano manera berheciago batez urgulia Jujamendu gaistuen errua duçu. Seint Bonaventurac erraiten dici, devocioniari emanenic direla uste dutenac aboruenic ekarriac direla bere proximuaz gaiski jujatcera, Joandene Paulec beste senxu batetara erraiten thien hitz hoc: *guiçon ispiritualac orotçaz jujatcen diela*, çucen emaiten baileree beçala mundu oroz jujatceco; uste dicie Gincoc emanic dohain handiac baitustela eta heen ukenez umilago içan behar bidian, urguluxutcenago dituçu bere buriez opinione handi bat hartcen dutelaric; munduco gaucetarac barreatuche direla iduritcen cestenac mesperetzchatcen ticie, eta heen gagan erraiteco idireiten; bere buriac ahatzciric besthiac ppezçatcen. Seindiec <425> cioçie bestez sinheste hun ukeithia umilitathiaren alaba dela, ceren umilac beti bere falter soguiten baiteree, behin ere bestener, eta hainbeste gauça nigarguiteco⁴ bere beithan idireiten, nun besteren falter behin ere espaitu soguiten, ez hetara penxatcen. Eguiaski nehor umil balis, eleçake Jujamendu gaisto hetaric eguin. Halaz eguiasco erremedia arimaco gaitz haren sendotceco, beste anitzcen beçala, duçu gure flakecier soguiteco eta cer estakuru dugun ikusteco beguien bethi idekiric atchikitcia, eta besteren falten ez ikusteco cerraturic, beldurrez Jaunac Evangelian Ipocritari erraiten diena, erran deçagun: *nolas ikusten duçu aurrhidiaren beguien pouska eta ez, aldis, pitrailba cihauranian?* Estaiteke erran ahal, çoinhen prootzchos den bethi bere falter so egoithia; heen ikusthiac ahalgue seindu bat emaiten dici eta umil-aracitcen, Gincocaren beldurra emendatcen, bai eta ere bere beithan bildia atchikitcen eta orano aboro ariman paussia eta bakia eçarten. Besteren ppezçatcen artciac, aldis, nehor ardura anitz gaiski eta conbeni estenic eraiten⁵ dici, hala nola urguluxu-aracitcen, Jujamendu gaistuac proximuaren contre eraguiten, haren contre colera eta mesperetchu har-aracitcen, concenciaco paussia galtcen eta beste anitz seindimendu gaisto bihotzetara erakarten, çoinhec ipistatcen eta nahasten baitute. <426> Cerbait unxa estenic çure proximuan iduritcen baçaçu, çure arimaren prootzchutan balia-araci çaçü. Seint Bonaventurac erraiten deraçu: besthiac jujatu gabe cihaur examina cite eta ber guizaco cerbait houx edo faltetan idireiten bacira, cihauraren contre arresta emaçu; beste batetan condenatu nahi duçuna, cihaur beithan condena çaçü eta erraçü Davitec beçala: *nic eguin dut becathia, nic eguin dut gaiskia*; estut merechi haren huin-pethan içan den lurrari pot eguithia eta hartan ikusten tudan estakuriac deuz ere estira enen aldian. Seint Bernatec erakasten diraguçu orano beste moyen hun bat. Ikusten duçunian —cioçu— çure proximuan gaitzci çauçun cerbait gauça, soguiçu etcirenez ber gauçaz oguendun; hala bada cihaur corrigi cite; aldis, bestetan ikusten baduçu cerbait merechimentutakoric, soguiçu çutan idirenen duçunez halakoric: balin bada arrangu-

28 bihotzetara: *bihotzetera*.

⁴ Gainerateko guztiak *nigar eguin* badira ere; ikus, bestalde, *placerguiteco* 19 eta 444-n.

⁵ “eragiten” ulertu behar da hor eta ez “erraiten”.

roski beguira çaçü; espalin baduçü, haren jardirestera eguiçu eta halaz, orotçaz çüre arimaren abantailha eguinen duçu. 1

Seint Thomasec orano erraiten dici Jujamendu gaistuec —çoinçaz minço baikira— badutela beste iturbururic ere, eta cioçu çunbait aldis giten direla bihotzçaren corrupcionetic, ceren besthiac gure inclinacione gaistuen araura jujatus, guihaure beithan seindi tugun estakuriac gure proximua <427> beithan idireiten tugula iduri baitçaucu. Ispiritu Seindiac erraiten dici: *erho batec bidian batcen thienac oro uzte diela erhouac direla*. Errefren comuna ere duçu ohoin batec uzte diela mundu oro ohoin dela: eci guiçon gaisto batec jujatcen dici besthiac oro hala direla; gauçac oro gaiskirat itçultcen tici, berac esthielakotz inclinacione gaistoric becic, uzte dici bestenac halaber direla eta eguiten tustenac oro, dessein gaisthoz eguiten tustela. Bis-kitarthian Joandene Paulec erraiten dici: *gogua emacie, besthiac condenatcen tucien Jujamendu hura marka bat da, cihauriec eguiten tuciela bestec eguiten tustela jujatcen ducienian*. 10

Gincoasco guiçon batec oro hobenerat itçultcen tici, çunbait aldis dudatceco cerbait arraçoin ukenic ere; eta eitate bat bi aldetara har daiteenian, hunerat hartcen dici eta gaistorat hartcen dienac inclinacione gaisto bat diela eçagut-aracitcen dici. Seint Dorotheac erraiten dici, guiçon sendo estomaka hun dien batec digeritceco gaitzcen diren hazkurriac eta gaitzcenkorrenac odol hun batetara kambiatcen thiela, eta aldis, estomac flako eta gaisto batec, janhariric hobenenac umore gaistotara kambiatcen thiela. Arima hun, chuchen eta bertuthoz batec besten obrac oro hunerat itçulcen tici; arima gaisto batec, aldis, bester eguiten ikusten thienac <428> poçoin-datcen eta contreka hartcen. 20

Seindiec erraiten dicie orano obra bat bere beitan clarki gaisto eta condenagarri denian, haren hala jujatcia estela becatu, bena hobe eta perfeitago dela, ahal beçanbat ordian ere bere aurhidiaren exkusatcia. Seint Bernatec cioçu: excusa çaçü intencionia, ezpadeçakeçu excusa obra; çüre beithan har çaçü jakin gabiac, uzte gabiac, lehen boultac ecin empainschatu⁶ dienac erain derakola. Gure proximua gure burriac beçala maite baguindu eta soguin baguindeçako guihauren burier soguiten dugun beçala, idiren guindiroçu haren oguen orotaric chahatceco arraçoin frango. Estea eguia guihauren burien dugun amoriuac bethi cherkaratciten deraugula mila excusa eta arraçoin, gure flakecien diren beno thiipiago erakasteco? Halaz, guihaure beçanbat maite baguindu gure proximua, dudaric gabe haren falten excusatceco moyen berez cerbitzcha guintakeçu. Falta, aldis, hain clarki gaistua bada, nun estaiteen neholare excusa, Seint Bernatec cioçu: çu beithan uzte uken eçaçu nunbait tentacionia net bortitz eta becatuco occasionia anitz langerossa cela, eta erran eçaçu çüre goguan: halaco tentacione batez attackathia içan banitz, eta Gincoac permetitu balu Demoniuac haren tentatceco uken dien botere bera ene contre uken lien, cer etceitan helduco? <429> Seint Ignacios irakurten diici —noiz eta ere cerbait obra ikusten baitcien hain clarki gaistua cela, nun ezpaitzçaitkeen neholare excusa, ez hunerat itçul ahal— etcicin ordian orano bere Jujamendia emaiten, eta Joandene Pauleren erran hotçaz 30 40

19 eta: *era*. 19 odol: *odal*. 24 bat: *bar*.

⁶ Liburuko hirugarren *empa-* da; bestela, “epaintxatu” da beti ageri dena.

1 orhitcen çuçun: *unxa beguira cite dembora gin gabe jujatcetic; Jaunac choilki ikusten dici bihotzça; cerbitzcharia bere Naussiac behar ci edo condenatu edo absolutu.*

Seint Francessen Ch[r]onikac deitcen tusten liburu bathian errana duçu,⁷ Leon deitcen cen haren Fraide lagun batec Gincoaren miraculuz ikussi ciela egun batez, haren arropaco Fraide alde handi bat ekhiac beçala arguitcen çutenac; oros gagnetac bat besthiac beno ederragua, çoinhen beguietaric hainbeste argui lheinuru jalguitcen baitcen, nun ecin soguiten baitcerakon; estonaturic, galdeiten dici nor cen hura eta nolaz haren beguiac hain argui ciren? Ihardexi içan citciakoçun hura cela Bernat Kintaval Dohaxia, Seint Francessen lehen laguna, eta haren beguietan agueri cen argui eder hura jiten cela, ceren bethi bere proximuan ikusten cithien obrac oro hunerat hartcen edo itçulcen baitcithien, eta mundu oro bera beno hobe cela uzte baitcien. Eskele bat arropa charrez bestithia batcen cienian, bere beithan erraiten cicin: hunec hic beno maithiaco dic praubecia, eta bere hautura praube içan bailis <430> beçala, haren praubecias sinheste hun bat hartcen cicin. Ikusten cienian, aldis, gende aberax eta ederki bestituric cenic, bere bihotzcian erraiten cicin: menturas horiec hic beno penitencia garratzagoric eguiten die eta menturaz, arropa eder horien pian gorderic, larru arassetic burdinhasco cintac gorpitzçaren gastigatceco erabilten thie, eta beldurrez bere mortificacionez banitate har deçaten, ederki bestituric ibiltentuc. Hitz batez, besteren obrac oro hobenerat bethi itçulcen citicin eta Ginoac, manera hortan, ceren hainbeste arrangurareki besteren estakuriac excusatcen cithien, eman cirakoçun beguietaco argui miraculoz hura. Ber guizan behar guindikeci ussatu gure proximua bethi unxa jujatcera eta, hara cer galdeiten dien Seint Dorotheac gureganic erraiten dienian: etche batetan sartcen ciretenian eta han oro makur eta saxu ikusten, çure ispirithian har çaçu etche hartakuac Gincoari osso-ossua emanac direla, devocioniac beste gauçac ahatz-arazciten derestela. Aldis, sartcen bacirete beste etche batetan —çointan gauçac oro bethi chahu eta garbi atchikiten baitituste— erracie munduco gauceç hainbeste arrangura dutenaz gueroz, heen arimac unxa chahu eta pur içan behar dutela.

<431> HIROURGUERREN CAPITULIA [I/4/16 & I/4/17]

30 Jujamendu gaistuen beste çunbait iturburuz

Seint Thomasec erraiten dici⁸ Jujamendu gaistuac ardura giten direla bekaisgatic, jeloskeriatic edo bihotzceco herratic; eci nola nehorc ihiki sinhesten baitu desiratcen diena, bere aurhidiaren dien hotzkeriac bethi hartan cerbait erraiteco idiren-arasten diroçu,⁹ eta gaiskiaren iduriric mendrenian haren obrac oro gaistotaco har-arasten; eta Doctor Seindu horren seindimendu hori, contresco erraitera guacen exemplu hunec hobeki seindi-araciten dici. Nois eta ere nehorc norbait net maite

17 erabilten: *errabilten*.

⁷ I/4/17 kapituluhan dago pasarte hau, frantsesezkoan (RD 1, 440)-n eta gaztelaniazkoan 195-n.

⁸ I/4/16 kapituluhan dago pasarte hau, frantsesezkoan (RD 1, 434)-n eta gaztelaniazkoan 192-n.

⁹ Ez da ohikoa *idiren-arasten diroçu* hori, “dirakozu” itxaron genezake. Ikus *erran uken ciroçun* 393-n.

baitu, haren obrac oro laudatcen tici, unxalat itçulcen eta hunerat hartcen; cerbait 1
 eskas dura edo houx hetan ikussiric ere, ahal beçanbat eçabatcen eta thipitcen, eta
 Joandene Paulec erraiten dien beçala, *amoriuac esthiela behin ere proximuaz gaiski
 penxatcen*; falta berac gaiskiaren aparencia berekin, liferent iduritcen ciauxkiguçu
 maite tugun eta maite estitugun personetan. Egun oros poroatcen diici çunbait gen-
 deren aldetic oro gaitzci çauskula; oroc ppena eiten daukutela eta beste maite ditu-
 gunen sordeixaguez ere, eskirela offensatcen, ez hetçaz kassuric eguiten. Çuhurrac
 <432> arraçoinhcki erran dici *herrac abarrac pitzten thiela eta amoriuac faltac oro es-
 taltcen*; guiza hartan eguia duçu amorio faltac edo eskaçac nehori Jujamendu gais-
 tuac eraiten thiela. Amorio eskaçac orano eguiten dici maite estitugunetan becatu 10
 estirenac ere gaitzci baitçauskigu; heen airia, heen gestuac, elhiac eta eguitathiac eta
 çunbait aldis heen kalitate hunac ere, ecin sofri baitiçakegu. Hortic ikassi behar diici
 nola, lanhotarçuna¹⁰ anitz baliatcen çaukun beçala elgarren arteko amorio hunaren
 beguiratceco, orobat amoriuac laguntcen guitici lanhotarçunaren beguiratceco; bi
 bertuthe horiec eskiac elgarri emaiten ticie.

Erran tugun faltetara erorcetic beguiratceco net hun duçu orano arranguroski go-
 gua emaitia Demoniuaren finecia eta maleciari, çoinhec gauça ezdeus batçuz —ar-
 dura becatu estirenez edo amenx hain arhin direnez, nun espaita nehori ere chahu-
 ric— inxeatcen baita elgarren dugun estimu eta amorio hunaren gal-aracitcera; ceren
 mundu huntan oroc baititugu gure estakuriac eta eguiten becatu venial çunbait. 20
 Joandene Joanne Evangelistac cioçu: *erraiten badugu estugula becuric, guihauren
 buriac enguenatcen tugula eta erranac estirela eguiac*; eta Çuhurrac segurtatcen gui-
 tici *Justua çazpitan erorten dela*, erran nahi baita anitcetan, justo daguelaric.¹¹ Hori
 <433> hola denaz gagan, Gincoren gracia eta amoriua gal-aracitcen esterakoten es-
 takuru arhin batçuc elirakocie gure estimia eta amoriua gal-araci behar; eci guiristhi-
 nuec elgarri çor duten amoriua, munduco amistinçac beno askarrago eta segurrago
 duçu; hoc hauzten tuçu ezdeusegatic: hala nola intrez thipi bategatic, complimendu
 edo onestate bat eguin faltaz; bena guiristinhuen amoriuac, Gincua —çoinhec espai-
 tiro behin ere falta— dici cimendutaco. Segui deçagun, beraz, Gincoren exempla,
 çoinhec eskas durac eta becatu thipiac gutan ikussiric ere, maite baikitu eta amorio 30
 tendre bat guretaco baitu; harc pacienki gure egun orosco becatu venialac sofricen
 tici; guc estiçakeguia sofri proximuaren falta arhinac offensuric gabe edo haren contre
 samurtu gabe? Hortçaz beraz eracasten diici estugula eguiaski Gincoren amorecatic
 maite, eci hala maite baguindu, eskintakeçu samur Gincua samurtcen esten gauçaz;
 hura Naussi içan eta samur-aracitcen estuten houxec, guc¹² haren cerbitzchariac ezki-
 ticie kecharaci behar. Gincoc bere haurrari beçala, gure aurhidiari soguiten diracoçu
 eta karioski maite dici, justo duçu guc ere seindimendu berac harendaco uken ditça-

1 itçulcen: *itculcen*. 19 inxeatcen: *inkeatcen*.

¹⁰ Jatorrizkoak honela dakar: *simplicidad* (I, 193) / *simplicité* (RD 1, 435).

¹¹ Hondarreko koma guhaurek ezarria da; bestalde, *justo daguelaric* honela da jatorrizkoan: *quiere decir muchas veces: y no por eso deja de ser justo* (I, 193) / *sans que néanmoins il cesse d'être juste* (RD 1, 436).

¹² Ergatiboko atzizkiak ez du hor ongi ematen, egokiago litzateke *gu*; hona jatorrizkoa: *lo que no enoja á nuestro Dueño y Señor, no es razon que enoje á sus siervos y criados* (I, 193) / *ce qui ne le met point en colère, lui qui est le maître, ne doit point nous y mettre, nous qui ne sommes que les serviteurs* (RD 1, 437).

1 gun eta Gingoac Joandene Joannez erraiten deraucun beçala: *hola maitatu guithienaz <434> gueroz, orobat guc ere elgar maitatu behar diici.*

Seint Gregorioren eta beste anitz Seinduren seindimendu bat duçu, Gingoac gracia handiric eguin dereener, çunbait aldis gracia thipiac errefusatcen derestela, eta bere providenciaren ordre adorarri batez uzten dereela cerbait flakecia arhin heen contre guducatceco, bethi amorecatic eta heen garaitcera auherretan inxeatuz, eta ikussis heen hetaric beguiratceco hartcen tusten erressolucionegatic, hetara bethi erorten direla, umilitathian egon ditzen eta eçagut deçaten bere beitharic estirotela behin ere gauça handiric eguin, thipi hetaric ecin corrigitzen direnaz gueroz. Holatan, guičon bera, bertuthe eta seindutarçun handi batetako ičan dieiteçu, çunbait houx thipi eguinic ere, Gingoac hetarako flakecia nahi uken baiteree utci, bere ezdeuztarçuna poroatuz, umilitathian egonez bere dohain eta gracia handiac beguira ditçaten. Huntaric idoki behar dugun feita duçu, gure proximuaz bethi unxa jujatu behar dugula eta estimatu, eta gu beno hobe dela jujatu, gutan seindi estugun estakuru arhin çunbait hartan ikussiric ere. Orhit guiten bethi Seint Gregorioren erranaz, ezkaskura hec dithiena heegatic perfeit ičan daiteela eta gu imperfeit, hetaric gabe içanic ere. Erreflexione horrec umilitathian atchikico guitici; gure proximuarendaco uken behar dugun estimu <435> eta amoriosko seindimendietan egon-aracico eta hartçaz gaiski jujatcetic bethi beguiratuco.

20 Anastase Abadiac erraiten dici¹³ bacela haren Comenthian Fraide bat lachoki bici cena, reglac hanbat unxa seguitu gabe, hartakotz hartcen çutela etcela behar beçalaco Fraide bat; Fraide hori eritu cela. Abade horrec, ikussiric hilcera çuhela, hargatic bere bicitce lachuaz penaric gabe alegueraki çaguela, kechaturic erraiten dirakoçu, estonathia cela hain lachoki bici ičan onduan, nola ukeiten ahal cien hain ispirituco paussu handi bat, bere faltez Gingoari cundien emaitera çuhén tenorian. Ihardesten dirakoçu Abade horri: ene Aita, etcitela estona, Jaunac igorri diradaçu Ainguru bat segurtatceco salbatuco niçala eta bere Evangelian erraiten thien hitz hoc —*esteçaciela juja eta etcirete jujathiac içanen, esteçaciela nehór condena eta etcirete condenathiac içanen*— atchikiren thiela. Aitortzen dicit, bada ossagarri gabez, bada lachokeriaz eniçala sobera unxa jarraiki Comentuco eguinbider; oratarat ere,¹⁴ bethi pacienki sofritu ticit ene lachokerien gagnan eguin ahal uken derastaten tratamendu gaistuac oro, eta ene bihotz oroz barkatu diresteçu; bethi hunerat hartu ticit heen iroyac, hetçaz gaiski jujatu gabe eta harc emaiten diradaçu orai hainbeste esparança eta boskario.

<436> LAURGUERREN CAPITULIA [II/2/9]

Medisenciaz edo besten gagnan gaiski minçatciaz

Joandene Jacobe Apostoliac erraiten dici: *batcecc bestendaco esteçaciela erran medisenciaric edo gaiskiric.* Joandene Paulec, aldiz, cioçu *Gingoac hasthiatcen thiela me-*

¹³ I/4/17 kapituluan da pasarte hau: frantsesezko jatorrizkoa (RD 1, 447)-n dago eta gaztelaniazkoa 198-n.

¹⁴ Liburuko hirugarren agerpene da, 353-n ere *oratarat* dago eta 302-n *oratan*.

disentac. Çuhurrac segurtatcen guitici *guiçonen beren aiticinian halakuac net hashtiagarri direla.* Iduri ukenic ere guiçonec placer hartcen dutela medisent baten inçuthiaz, bihotzian halacuac hashtiatcen ticie eta beldur ciaskoçu, eta arraçoineheki, heen aiticinian bestez gaiski minço den beçala, hetçaz besten aiticinian orobat eguin deçan. Hoc aski içan behar likecie medisenciaren guri higunt-aracitceco, eci cer concebi ahal daiteke sordeixagoric, eci ez eta Gincoaren eta guiçonen aiticinian hashtiagarri içaithia. Bena erreflexione hori orai apart utciric, erakaxi nahi dicit choilki medisencia çoinhen bicio eta becatu handia den, çoinhen langerossa eta çoinhen ihiki becatu mortala hartçaz eguiten den, amorecatic eçagutce horrec hain langer handitic bethi urrunt atchiki guitçan. Becatu horren handitarçuna diagoçu, ceren beltzçatcen eta galtcen baitu proximuaren <437> ohoria edo fama, çoinhec munduco tresorrec eta huntarçunec beno aboro balio baitu; Çuhurraren erranaren aravera *erreputacione huna aberastarçunac oro beno baliossago duçu. Inxea cite fama hun baten jardirestera, penxa ahal tresorrec oroc beno aboro iraunen derauçu.*

Hartakotz ere Doctor Seindiec erraiten edo atchikiten dicie, çunbatez ere fama huna aberastarçunac beno baliossago baita, hanbatez medisenciasco becathia ohoinkeriaco becathia beno handiago dela eta guero, medisencia nois den becatu mortal eta nois benial explicatcen dutenian, erraiten dicie beste becatu bere beitharic mortal direnez beçala, medisencia bere beitharic becatu mortal bat dela; hargatic ere, benial içan daitekeela proximuaz gaiski minçatcian erraiten den gauça thipi bada, eta haren ohoriari oguen thipi bat becic espaderaco eguiten; hala nola, nahibada ohoinkeria bere beitaric becatu mortal bat den, hel dieiteçu çunbait aldis estela becatu benial becic, gauça ebaxia thipi delakotz, hala nola sagar baten edo beste cerbait guti balio dienen ebasthia. Bena dembora berian, Doctorrec erakasten dicie medisenciaric thiapien langeros dela eta arrangura handireki beguiratu behar guirela thipi iduri çauskigunetatic ere, ceren ardura thipi iduri dutenac eguiaski handi baitirateke.

<438> Theologienec erraiten dicie, munduco gende baten ohoriaren gagan gauça thipi baten erraithia benial içanic ere, gauça beraren erraithia seindukiago bici behar duten personez becatu mortal dela: hala nola Aita Seindiaz, Apespikiez, Apecez, Fraidez, ceren munduco guiçon baten ohoriari oguen thipi bat becic eguin esteçakoon estakuru batez, oguen handi bat eguin baitiro Eliça Guiçon batenari. Laburrena, segurrena, medisencia suerte orotaric gure burien beguiratcia duçu, mortal ala benial diren piçatcen eraunxi gabe; certaco jar pena hartan, mortalen benialetaric berhesthia hain neke denaz gueroz? Dakigulaco faltaric thipienetaric arranguroski pundu hortan beguiratu behar diici, nahi baguira içan concenciaco arragretic gabe eta becatu mortalic eguin dukegunez dudaric gabe; eci becatu orotçaz hala eguin behar badugu, medisenciasco becathien gagan ernetarçun handiago bat uken behar diici, gure mihiac gure proximuaz gaiski minçatcera naturalki anitz ekarriac direlakotz, eta medisencia thipi iduriric ere, becatu handi anitzcetan içan daiteelakotz.

Seint Ignacio Heuzkaldunaren bicitcian irakurten diici,¹⁵ arranguretan den handiena baciela bere peco Fraiden falten gordatceco. Hetaric norbaitec eguiten cienian

13 baliossago: *balios-ago.* 16 baliossago: *balios-ago.*

¹⁵ Aitzineko pasarte laburtu du euskaratzaileak; Seint Ignacioren pasarte hau frantsesez (RD 3, 229)-n dago.

1 cerbait houx, corrigitecera obligatu cenari choilki erraiten cicin; bati erraithia aski <439> cenian behin ere bier etcicin erraiten. Ikas deçagun hareganic gure aurhidez nola behar guiren minçatu, eta nahibada harc cien bere karguiaz bere peco Fraiden ororen aitcinian faltaric thiapienez ere corrigitececo çucena, hala eguiten cienaz gueroz, arraçoïn bortitzaguaz guri etciaguçu sori gure proximuaren falta handien ez thiapien erraithia.

Seint Bonaventura Doctorrac ederki erraiten dici, nehorc ahalgue uken behar lu-keela norbaiten guibeletic erraithiaz, beraren aitcinian hura kecharaci gabe erran eli-roenic. Dudaric gabe regla hori net huna duçu eta gauça handiac beçala thi pi iduri dutenac cerratcen tici, ceren ardura iduriac trompatcen baikitu eta medisencia thi pi iduri diena, çunbait aldis handi baita. Esteçaçula erran çure erranac estirela deuz baliotaco, inçuliarrec estutela kassuric eguiten eta gauça publiken gagan direla: sinhexi behar duçu medisenciac oro langeros direla. Seint Ignacio behin ere etçuçun minçatcen besteren biciuez eta faltez, çunbat-nahi public içanic ere, eta nahi cicin batbe-derac orobat eguin leçan. Segui deçagun hain exemplu çuhurra eta seindia, mundu oro içan bedi gure ahuan hun, bertuthoz eta onest eta eçagut-araci deçagun orori, nehoren ere ohoriac gure mihitic esthiela deuz erriskatcen.

<440> Suertez jakin bacindu çure proximuac eguin dukeen cerbait falta, eguiçu Çuhurraren mania; huna cer dioen: *inçun duçu çure proximuaren contre cerbait gauça; egon dadila gauça hura çure barnian ihortzciric eta segur içan cite, esterauçula damuric eguinen.* Çuhurrac hitz horietçaz endelgaraci nahi dici medisencia bere barnian atchikiten dienas, estela poçoinha irexi dienas beçala; poçoinha hartu dutenec hura aurtic artekan estikecie paussuric; aldis, medisencia beltz hura barnian beguiraturic ere estikeci penaric, eta hori ondotic berheala bi comparanchaz clartcen dici. Cioçu *gauçaric thi pi ena erho batec dienian, erdi minec hartcen dutela, erran gabe estaukeela*¹⁶ *utci, emaste haur minetan denac haurra uken gabe beno aboro.* Orano Çuhurrac cioçu *elhe bat erho baten bihotzcian lança bat abere baten gorpitzcian sarthuric den beçala dela.* Nola aberiac gorpitzcian landaturic dien lança aurtic artekan espaitu sosseuric, orobat medisent batec proximuaren cerbait falta jakin dienian, hura erran eta publica artekan estici hunic. Possiblez, bada,¹⁷ eskitela içan erhuen cundukuetaric, bena bai çuhurrenetakuetaric, çoinhec inçun medisenciac hain unxa bere barnian atchikitcen baitituste, nun espaitcece pekatcen hetaric behin ere erraithia.

Aita Aquavivac, arimen gaitcen sendotceco eguin dien liburian, eçarri dici <441> medisenciaz capitulu berheci bat, çointan anitz gauça çuhur eta prootchos-sen arthian, emaiten baitu abisu net salbagarri bat. Cioçu, nehorc erran baduke cerbait medisencia, etçan gabe hartçaz cofessa dadin, ceren suertez ihiki hel daiteen beçala, mortalki Gincoa offensatu balu, langeroz delakotz estatu hartan etçathia, guiristinho batec oherat jouan behar dielakotz ohetic tombalat edo obirat jouan

12 kassuric: *kassurric*.

¹⁶ Ahaleko adizkia da *dauke*, baina ez da ‘dagoke’, haren adiera ‘dezake’ da, Pirinioetako ibarretako euskaran entzun ohi dena. Jatorrizkoak honela dio: *il ne peut non plus s’empêcher de parler* (RD 3, 231).

¹⁷ Jatorrizkoak *s’il est possible* dakar (RD 3, 231); eguzkialdeko euskal mintzoetan ezaguna da *posiblez*, baina ez hain baliatua. Bigarren aukera bat genuke “posible bada” baldintza izatea eta -z hori hutsa izatea.

behar bailu beçala. Elukeen ordian becatu mortal bat eguin erran dien medisenciaz,¹⁸ bethi eguin dien houxaren erremediatceco eta guerorat falta berera berris erortetic beguiratceco baliatuco baitçaco. Abisu horren seguitcia, medisenciasco becatian beçala, beste becatu orotan net prootchoz duçu, berheciki nehorc cerbait duda edo arragret dukeenian, Jauna mortalki offensatu dukeenez. Hain guiçon handiaren autoritathiac eta gure arimen salbamendiac, ekarri behar guitici abisu salbagarri horren seguitcera. Bicien contre erraiten den medisenciaz erran tugunac oro capitulu huntan, endelgatu behar dicie hilen ohoriaren contre erraiten direnez: ceren hilec bere ohoriaren ossoric mundian ukeiteco çucen baitute, gal baleçate espaitira erreparatceco bidetan.

<442> BOSTGUERREN CAPITULIA [II/2/10]

Medisencia errailer estela behar behatu

Seint Bernatec erraiten dici karitathia eta onestathia colpatcen duten elheric estugula erran behar, ez halakuer behatu; eci medisentac ikusten dienian inçuliarrac placer hartcen diela, erraitera ekarriago duçu; erraiteco ahalgaiçun dena inçuteco ahalgaiçun duçu. Seint Basilac, aldis, erraiten dici, cer gastigu merechi dute medisentec eta heer behaçalec? Cioçu biac elga compagnatic kendu behar direla; punimendu bera çatitzcen direçu, ceren inçuliarrac placer har espaleça, errailiac elikeci erraithiacz placceric; gogotic inçuna estena estuçu placcerrei minçatcen.

Theologienec, erakasteco noiz den becatu mortal medisent bati behatcia contrastic gabe,¹⁹ anitz kassu berhesten ticie, çointan uzte baitute behaçaliac becatu mortal eguiten diela: hala nola medisencia erraiteco occasionia emaiten dienac, edo hala minçatcera ipistatcen dienac, medisenciaco pundietan galdo eguiten dienac, maite esthien personez gaiski minçatcen placcerrei inçuten dienac, eta ikusten badu inçuten dien medisenciac proximuari oguen handi eguiten diela, dirolaric defendatcen²⁰ <443> esthienac. Eci etche erratcen ari den sù baten hilcera obligatu denac, haren hilcera inxeatcen espada becatu mortal eguiten dici, nahibada berac esthien sùya ppistu; ber arraçoinhaz, medisencia defendiatu behar dien batec medisentari behatuz becatu mortal eguiten dici, ceren ordian obligatu baita proximuaren bere beharrian²¹ la-

1 medisenciaz: *mendisenciaz*.

¹⁸ Erdi heiagorazko erdi denborazko adiera hartzen diogu *elukeen ordian becatu mortal bat eguin erran dien medisenciaz* horri; hona jatorrizkoak zer dioen: *aunque no llegase á tanto, servirá eso de remedio y medicina preservativa para no caer otra vez en ello* (II, 106) / *quand cela n'auroit point été si loin, ce sera toujours un remède pour le mal présent, et en même temps un préservatif pour éviter de tomber une autre fois dans la même faute* (RD 3, 232).

¹⁹ Jatorrizkoan koma *behatcia* hitzaren ondotik dator, baina guk lekuz aldatu dugu, *contrastic gabe* horrek *behatcia*-ri —eta ez *berhesten*-i— erreferentzia egiten dionez. Jatorrizkoan honela dio: *si el que oye al que murmura, y no le resiste, péca mortalmente?* (II, 107) / *si celui qui entend un médisant, et qui ne s'oppose point à ce qu'il dit, pêche mortellement* (RD 3, 233).

²⁰ Ez dihardu babesa emateaz, gaitzerraten ari denari jardun hori eragozteaz baizik.

²¹ Uler bedi "beharrean" eta ez "beharrian" = 'belarrian'; cf. frantsesez: *à secourir son prochain dans le besoin* (RD 3, 234).

1 guntcera eta sustengatcera, eta hala eguin behar bidian, menturaz behaçaliac bere beirtarte arrieraz errailia laudatcen beçala baitu. Hargatic ere, baduçu çunbait occasione çointan medisenciari behatcen denac, espadu medisenta laudatcen edo ipistatcen, sordeitzchena²² espaitu becatu benial becic eguiten; hala nola deusen erraithia auher dela ikusten dienian edo aboro erranen diela beldur denian, edo errailia gueihenago²³ denian, haren autoritathia eta gradua dela caussa, erresetuz haren errebotatcera edo contrastatcera menturatcen estenian. Bena horren gagan Theologienec erraiten dicie, inçuliarrac errailiaren gagan gueihenguaric badu, hala nola Aitec, Amec, Nausiec edo beste cerbait maneraz bere pekuen ichil-aracitcera obligatu direnec eta proximuaren ohoriaren sustengatcera, çunbatenaz ere heen gueihengua handiago baitate, hanbatenaz heen ichil-aracitceco obligacionia hersiago dela.

10 Horra cer dioten pundu horren gagan <444> Theologienec. Horietaric ikas ciroguçu nola behar guiren maneatu halaco occasione edo erreconrietan heltcen guirenian, eta dugun bethi goguan atchiki, çoinhen langeros den medisenten —flakeciaz edo placerguiteco— inçuthia, edo ahala denian defendatu gabe uzthia. Seint Augustinec bethi eta leku orotan medisenciasco becathier bihurtceco, edo proximuaren contre haren guibel-ondotic erraiten diren elhe gaistuen defendatceco, jaten cien Salaco paretan iskiribaturic hitz hoc eçar-araci citicin: *beudi*²⁴ *hebetic ourrun mihi medisentac, proximuaren ohoria haren guibel-ondotic herrestatcen dutenac. Mahain huntan esta sori discurs eta elhe hunic becic*. Eta erraiten dicie, aldi batez Jaun apezpicu horrekin baraskariten ari ciren çunbaitec, hartu çutela proximuaren gagan cerbait elhe gaistoren erraiteco libertathia; berheala mehatzchurekin erran cereela: ichiltcen espacirete, paretan iskiribaturic dauden hitz horiec eçabaraci behar tut, edo nihaurec mahaiti jeiki. Hori duçu fermo eta courajoz içaithia; hala içan behar ci medisenteki; seindi-araci ichiltcen espadira compagnatic jalguico guirela, eta Seint Jeromac hala eguin deçagun nahi dici. Cioçu: nehor inçuten baduçu beste batez gaiski minçatcen, sugue bateganic beçala haren alde tic ihez eguiçu; hala eguinez emanen deracoçun ahalguiac <445> eçagut-araciren dirakoçu, beste aldi batez guiristinho lagunaren contre estela behar minçatu. Moyen hori net hun duçu, eta idireiten guirenian proximuaz gaiski minço datekeen çunbait compagnhetan, otoitu behar diici ichil dadin edo berheala compagnhatic jalgui.

30 Bena nola moyen hortçaz espaikitake bethi balia persona erresetu çor dereunekilan idireiten guirenian, ordian badiici beste bide edo moyen bat ezthiagua: bertaitte ilhun eta triste bat erakax ciroguçu, eçagut-aracitceco medisencia edo elhe gaisto hec eztugula laudatcen, eta heen inçuthiaz estugula placerric hartcen. Is-

8 gueihenguaric: *gueihunguaric*.

²² Liburuak *sordeietzchena* dakar, baina adibide bakarra da liburuan bi “e”-rekin *sordeietzch* ageri dena, hutsa dela dirudi; bestelakoan *sordeitz*, *sordeitzch*, *sordeitx*, *sordeix* ageri da, beti “e” bakarrarekin.

²³ Marratxoia du, *guehien-ago*, baina ez dakigu *gehien* + *-ago* hitz elkarketa arrunta den; hierarkia adierazten du: *ceux qui médisent sont des personnes d'autorité, et que c'est par respect pour leur qualité ou pour leur rang, que...* (RD 3, 234).

²⁴ Hutsa delakoan gaude, baina bada ez bada ere ez dugu aldatu; ez dakigu *jaugin*-i dagokion Zube-roako *biauri* ‘betoz’ adizkiak (Maister, 137), *beudi* horretan eraginik izan ote duen; aitort dezagun, dena den, Maisterrek *beudeç ichilic* (349) dakarrela; lehenago Tartasek ere *beude* dakar eta garai hartantsu, *Antiokiako San Julian* (1770: 49) eta *Edipa* (1793: 281) pastorelek *beude* dute. Inxauspek eta Gèzek ere *béude* dakarte (1858: 451) & (1873: 221).

piritu Seindiac berac erakasten diraguçu moyen hori hitz edo erran hotçaz: *ipa- 1*
rreco aiciac euria ather-aracitcen du eta bertaite garratçac medisenta ichil-aracitcen,
 eta beste leku bathian Ispiritu Seindiac manu haur emaiten dici: *elhorris cien beha-*
rriac tapa itçacie mihi gaistuen ez inçuteco. Guiristinho hun batec medisenta-
 ren inçuthian erakasten dien bertaite garratz, aire ilhun eta tristhia, dituçu elho-
 rriac çointçaz behar baititugu gure beharriac tapatu eta çoinhec chilatcen baitute;
 hori erran nahi da çunbait aldis orhit-aracitcen dutela, bere proximuaren accionen
 gagnan gaiski minçatcia becatu dela. Hartakotz Ispiritu Seindiac manatcen guitici
 gure beharriac elhorris tapa ditçagun, ez cothoinhez edo <446> beste gagneraco
 cerbait gauça estiz edo mardoç, guri inçuthia edekiric ere,²⁵ medisentaren ichil-ara- 10
 citceco hun eliratekeenez. Eci —cioçu orano Ispiritu Seindiac beste leku bathian—
bertaite garratçaz gaiski eguin diena corrigitcen dela, bertaite gaitzça ikuz onduan
 gaiski eguin diela eçagutcetara ginez.

Seint Ignacio ardura moyen hortçaz cerbitzchatcen çuçon; ikusten cienian çun-
 bait haren peco Fraide etcela proximuaz aski unxa minçatcen, serioz eta garratz aire
 bat hartcen cicin eta hala eguinez, abertitcen citicin eguin çuten faltez, dembora be-
 rian ichilic çaguelaric corrigitcen. Beste Moyen net hun bat duçu orano elhiaren
 cambiatcia medisentaren ichil-aracitceco: beste cerbait gauçaz minçatcia, eta hartaco
 estici iguriki behar elhiaren cambiatceco parada, eci hobenena ordian lehen beno
 lehen cambiatcia duçu; manera hortan medisentac eta beste compagnac oroc ihikiago 20
 eçagutuço edo concebituco dici, elhe hec etcirela unxa eta ppenaric eguin nahi gabez,
 ezthiela nahi uken clarkiago corrigitu eta ooren aicininian ahalguia eman. Igurikitcen
 baduçu, aldis, besteric cerbaitetara elhiaren cambiatceco parada erran nahiac erran
 artekan, nehorc etci endelgatuço cer eguin nahi cindien, eta ordukotz gaitzça eguina
 dukeçu: hala nola cecen guiçon baten onduan duhen baten <447> bararatcitceco,
 guiçona atceman esteçan kapa bat aicinera aurtikiten baitute; orobat norbait bere
 proximuaz gaiski minço denian, aicinera kapa bat aurtiki behar ciakoçu, erran nahi
 baita, cerbait beste elhe edo discursez aboro gaiski minçatcetic bararaci; eta nola ce-
 cenari capa aicinera aurtikiten derakonac, guiçon hil nahi cienari bicia conserbatcen
 baiterako, orobat medisentaren elhia makurtcen edo hausten dienac, bere proximu- 30
 ren ohoria eta fama conserbatcen dici.

SEIGUERREN CAPITULIA [I/7/5]

Karitathiaren edo elgarganaco amoriuaren eçarteco eta atchikitceco goguaketa hun batçuz, çoinhec ekarrico baikituste medisencia gucier ihez eguitera

Lehen gauça,²⁶ goguan unxa hartu behar duguna: medisenciariac batere ez erraithia,
 besteren faltez behin ere ez minçatcia, çunbat-nahi arhin eta public diren; deuzzetan

7 aracitcen: *aracircen.* 18 ichil-aracitceco: *ichil-aarcitceco.*

²⁵ Entzuteko aukera kentzeaz dihardu; jatorrizkoak honela dio: *para que no solo no entren allá las pa-
 labras malas* (II, 109) / *qui nous empêcheroit d'entendre ce qu'on diroit* (RD 3, 238).

²⁶ Frantsesezko jatorrizkoan (RD 2, 252-3)-n dago eta gaztelaniazkoan (I, 328)-n.

1 ere gure prozimuari oguenic ez eguithia eta harendaco —aitcinec ez ondotic— bihotzcerat mesperetzchuric sartzcera ez uzthia, bena gutan den beçanbat, ororen ertecian bertuthoz eta merechimenduxu igaranaratcicia.

Biguerrena: behin ere batari ez salhatcia <448> ez ar-erraithia beste batec harendaco erran thien gaucen, beldur guirenian eta beldur uken behar dugunian gaitz harturen diela; eci horren eguithia aharren eta herren guiristinhuen arthian ereithia lukeçu.

Hirurgerrena: behin ere bicitarçunez edo coleraz ez minçatcia; nehorri ppena eguin deçakoon gauçaric ez erraithia; deuzzetan gagan buruzkin ez içaithia; nehoren ere —gueihenguaric ezpadu— ez contrestatcia, ez oguendun dela erraithia.²⁷

10 Laurguerrena: ororen ertecian ezti eta karitathoz içaithia, inxeatuz batbederari cerbitzchu eta placer eguitera eguin ahal deçakeen gauça orotan; kargu bat, aldís, nehorc dienian guiristinho lagunaren laguntceco eta hartçaz arrangura hartzceco, ernekiago gogua eman behar dici eta inxeatu bere²⁸ eguitate, hitz eta arrapostu ezthiez, ecin eguin ditçakeen gaucen honitcera.

Boztguerrena: bere proximuarendaco bihotzceco hotzduravic ez ukeithia, ez hetaric badiela erakasthia, edo mezperetzchuz hareki minçatu gabe egonez, ez lagunduz behar-ordian edo eçagutcera emanez cerbait badiela haren contre.

20 Seiguerrena: bere proximuaz Jujamendu gaistoric ez eguithia, bena inxeatcia haren falten gure beithan eta besten ertecian eçabatcera, eta generalki mundu oroz sinheste hun baten ukeithia.

AKABANÇA

13 laguntceco: *languntceco*.

²⁷ Jatorrizkoan: *ne point contester et ne reprendre personne sans en avoir autorité* (RD 2, 253).

²⁸ *bere* hori “giristino lagunaren laguntzeko” kargua duenari dagokio, lagun hurkoa laguntzeko zeregina duenak *bere* eginahala egin behar baitu batera edo bestera lagun hurkoa laguntzeko.

<449> APPROBATION de Monseigneur l'Ancien Evêque d'Acqs. 1

Nous Louis-Marie de Suarés d'Aulan, Ancien Evêque d'Acqs, sur le rapport qui nous a été fait par M. l'Abbé Vigneau, notre Aumônier & notre Secrétaire, de la teneur d'un Manuscrit Basque intitulé: *Alphonsa Rodriguez Jesusen Compagnhaco Aitarren*¹ *Guiristhinho perfeccioniaren praticaren pparte bat, Heuzcarala [i]içulia, Heuzcara beci ez takitenendaco*, avons pensé que la lecture de cet Ouvrage, entrepris & mis au jour à notre sollicitation par un des plus respectables Curés de notre ancien Diocese, seroit très-propre à procurer aux Fideles du Pays Basque de grands biens spirituels. Tel est le jugement que nous nous sommes crus obligés de porter de cet Ouvrage, dans lequel l'Auteur a su recueillir tout ce qui dans les excellens écrits de Rodriguez, <450> peut mieux convenir aux besoins spirituels du commun des Fideles. Fait à Avignon en notre Hôtel, le 10 Juillet 1782. 10

† L. M. Ancien Evêque d'Acqs.

Akiceco Jaun Apezpicu ohiaren aprobacionia Heuzcarala itçulia.

Guc Louis-Maria de Suarés d'Aulan, Akiceco Apezpicu ohia, Morde Vigneau gure Aumonier² eta Secretariac endelga-araci onduan cer daucan heuzcarasco iskiribu batec, çoin deithathia baita: *Alphonsa Rodriguez Jesusen Compagnhaco Aitaren Guiristhinho Perfeccioniaren Praticaren pparte bat Heuzcarala itçulia, Heuzcara beci ez takitenendaco*, uste dugu gure ahulguz eta avisez gure Dioceza ohico Jaun Ertor errespetagarrienetariac batec eguin dien iskiribu eta moldeco lettrala³ eçar-araci nahi dien horren iracourthia,⁴ net prootzchoz liçatekeela Heuzcal Herrico <451> fideler huntarçun ispiritual handiric jardiretz-aracitceco. Hori da guc eman behar dugula uzte dugun jujamendia ezkuz iskiribatu hortan gagnan, çointan Autorrac net unxa cerratu baitu cer ere Rodriguessen iskiribu net⁵ hunetan idireiten baita, Gende comunen behar ispiritualendaco prootzchossenec eta hobenenec. 20

Avignonon uztaillaren hamarguerrenian, mila çazpi ehun eta lauretan hoguei eta biguerrenian.

L. M. Akiceco Apezpicu ohia.

<452> APPROBATION de Mr. D'Abense, Curé de Juxue, Vicaire Général & Official d'Acqs 30

Nous soussignés Vicaire Général & Official de Mgr. l'Illustrissime & Révérendissime Evêque d'Acqs, avons pris lecture d'un Manuscrit Basque intitulé:

¹ Frantsesezko baimen honetan izenburua idaztean huts egin eta *Aitaten* idatzi da.

² Baliteke ahoskera *omonier* izatea; cf. *omonier* hiztegian.

³ 1757 inguruko Zuberoako *Igantçetaco pronoua-k mouldeçco leteretan* dakar azalean.

⁴ Agiri honetako adibide honetan baizik ez dago liburuan *iracour-*, liburuko guztiak *iracur-* & *irakur-* dira.

⁵ Graduatzaillea adjektiborik gabe gelditu da; frantsesezkoan *excellens* dator, hori da euskarazkoan falta den izenondoa.

1 *Alphonsa Rodriguez Jesusen Compagnhaco Aitaren Gu[i]risthinho perfeccioniaren praticaren pparte bat, Heuzcarala itçulia Heuzcara becic eztakitenendaco*, dans lequel nous n'avons rien trouvé que de conforme à la foi & aux bonnes mœurs. Le bon choix que le pieux Traducteur a fait des parties de l'excellent livre de la Pratique de la Perfection Chrétienne du R. P. Rodriguez de la Compagnie de Jesus, remplit deux objets qui étoient à désirer, & que son zele lui a inspirés; il procure aux pauvres gens du Pays Basque le double avantage <453> & de trouver dans cet Ouvrage tout ce qu'il y a de mieux pour les gens de la campagne dans un de meilleurs livres de spiritualité que nous ayons, & de pouvoir se le procurer à peu de frais. Il n'y a aucun doute que l'impression de ce Manuscrit ne fasse de très-grands biens dans le Pays Basque.

Fait à Juxue, le 12 Mars 1782.

De Philippes D'Abense, Vic. Gén. & Official d'Acqs.

<454> *Juxiaco Jaun Ertorraren Akiceco Bicari General eta Officialiaren aprobacionia Heuzcarala itçulia*

Guc pian signathiac, Akiceco Jaun Apezpicu anitz aipathiaren eta anitz ohoratiaren Bicari Generalac eta Officialac examinatu dugu attentionerekin ezkusco iskiribu bat, çoinhen titulia edo icena baita: *Alphonsa Rodriguez Jesusen Compagnhaco Aitaren Guiristhinho Perfeccioniaren praticaren pparte bat, Heuzcarala itçulia Heuzcara becic eztakitenendaco*, çointan ezpaitugu deussic caussitu fedieren eta Gincosco leguien araura eztenic. Haren eguile Gincothiarrac, Aita Alphonsa Rodriguez Jesusen Compagnhaco Guiristhinho Perfeccioniaren liburu baliossaren ppartes eguin dien hautu hunac ezkusco iskiribu hortan, bi abantailha bessarcac ten tici, bata emanez liburu net handi esten batetan, cer ere baita prootzchossenec her[r]ietaco populiarendaco, devocionesco <455> liburu dugun hobenen batian, çoin lauretan hedatiago baita; bestia bere laburtarçunaz familiaric praubenen eroz bidian eçarriz. Ezta dudaric iskiribu horren lettra moldera eçarthiac huntarçun handi bat eguinen diela Heuz[c]al⁶ Herrian.

Juxian Martchuaren hamabiguerrenian. Mila çazpi ehun eta lauretan hoguei eta biguerrenian.

30 De Philippes d'Abense Akiceco Bic. Gen. & Off.

<456> Imprimatur, si videbitur Reverendissimo Patri Inquisitori.
Avenione hâc die tertiâ Aprilis 1782.

Bonneau, Præpositus Avenionensis, Vicarius & Officialis Generalis.

Imprimatur. F. J. B. MABIL, Inquis. Generalis.

⁶ 450-n <c> dakar Heuzcal hitzean.

<457> Liburu hunen capitulien eta hetan minço diren substancien tabla¹

1

LEHEN CAPITULIA. *Gauça ispiritualuez edo Gincoazkuez eguin behar dugun estimiaz.*
Pagia 9

BIGUERRENA. *Perfeccioniaren uken behar den amoriuaz eta garraz.* 17

HIROURGUERRENA. *Disposicione eta bide net hun bat dela Gincoaren graciene ukeitheco garxuki desiratcia gure bertuthian aitcinatcia.* 22

LAURGUERRENA. *Çunbatenaz ere ehor aboro gauça ispiritualer edo Gincoaskuer emanen baita, hanbatenaz garxukiago desiratuco tici.* 30

BOSTGUERRENA. *Bertuthian nehorc prootzchatceco edo aitcinatceco dien desira, Gincoaren graciene edo amoriuan dela seghale handi bat duçu.* 34 10

SEIGUERRENA. *Çoinhen prootzchoz edo balioz den gauçaren² thipienen lachokeriaric gabe eta unxa eguithia.* 38

ÇAZPIGUERRENA. *Perfeccioniaren jardirezteco necessario dela eçagutcerekilaco edo borondatesco becatu orori ihez eguithia <458> eta einbide orori chuchen jarraitkitcia.* 44

ÇORTZCIGUERRENA. *Aitcineco Capituliaren seguidetaco eta hartan direnen hobeki complitceco, batbederac egun oroz eguin behar dien concenciaren examenaren³ eta hartu behar dien deliberuen pundu hautatu batçuz.* 49

BEDERATCIGUERRENA. *Moyen edo bide batez gaucen unxa eguiteco, çoin baita bederaca gure obra guciene eguithia, eguiten tugun aldical, gure bicico azkena içan behar bailu beçala.* 54 20

HAMARGUERRENA. *Bertuthian iraun behar dugula, edo bertuthian uken behar dugun iraupenaz.* 62

GINCOAREN PRESENCIAZ

LEHEN CAPITULIA. *Gincoaren presenciaz orhitzciaz eta orhitzchapen harc bere beithan cerratcen thien prootzchiez.* 67⁴

¹ Lehen kapitulua izenik gabe dator; ziurrenik *Gauça ispiritualuez edo Gincoazkuez* beharko luke, baina horretarako eskuizkribua ezagutu beharko litzateke.

² Liburu barreneko izenburuan *gauçaric* (38) dakar.

³ Liburu barreneko izenburuan *examinaren* (49) dakar.

⁴ Aurkibideak 69 dakar, baina zinez 67 da.

- 1 BIGUERRENA. *Certan dagon bethi*⁵ *Gincoaren presencian ibilthia*. 74
 HIROURGUERRENA. *Borondathiaren actuez, çointan handiski baitago Gincoaren presencian norc bere buriaren atchikitzcia, eta acto heen eguiteco maneraz*. 78
 LAURGUERRENA. *Çointan hobeki orano ezplicathia baita Gincoaren presencian egoiteco pratika, eta çointan erakasten*⁶ *baita moyen bat net ihia, prootzchossa <459> eta net perfëita, bethi*⁷ *Gincoaren presencian egoiteco*. 83
 BOSTGUERRENA. *Azken capitulian Gincoaren presencian ibilteco erran dugun maneraren eta beste Gincoaren aiticinian ibilteco maneren arthian den liferenciez, eta explicatu dugunac beste orotan gagnan dien abanthailhez*. 87
 10 SEIGUERRENA. *Nola nehorc eguin behar thien gauçac, Gincoari daukola choilki heen eguiteco*. 91
 ÇAZPIGUERRENA. *Gincoaren borondatera egoithiaz*. 92

OTOITÇAZ

- LEHEN CAPITULIA. *Otoitçaren merechimendiaz eta baliostarçunaz*. 94
 BIGUERRENA. *Otoitçaren*⁸ *dugun beharraz*. 97
 HIROURGUERRENA. *Gincoari dugun obligacioniaz, ceren otoitçça beçain hun eta necessario den gauça bat hain ibi içan ladin nahi uken dien*. 103
 LAURGUERRENA. *Çunbat maneraz otoitçça*⁹ *eguin dateen*.¹⁰ 106
 BOSTGUERRENA. *Bi otoitçça suerte horien explicacionia, Iskiritura Seindutic idokia*. 109
 20 SEIGUERRENA. *Meditacione ordenariuaren edo goguaketa seindien necessitathiaz*. 113
 <460> ÇAZPIGUERRENA. *Meditacionetic idoki deçakegun abanthailha handi batez eta nola eguin behar den*¹¹ *meditacioniaz prootzchatceco*. 120
 ÇORTZIGUERRENA. *Abertimendu bat çoin anitz balia baitate*¹² *otoitççaren edo meditacioniaren unxa eguiteco eta hartaric prootzchu idokiteco*. 125
 BEDERATCIGUERRENA. *Nola endelgatu behar den meditacionian nehorc goguan edo bihotzçian hartu behar diela beharren dien gauça, eta hari finkatu eta jarraiki uken artekan*. 130
 30 HAMARGUERRENA. *Meditacioniaren eguiteco beste çunbait moyenez edo bidez*. 140
 HAMECAGUERRENA. *Çoinhen prootzchoz den gure Jaunaren Passione seindiaren gagnan meditatcia edo goguaketa eguithia; Gincoari çoinhen laket çacon meditacione hura*. 153

⁵ Liburu barreneko izenburuan *beti* (74) dakar.

⁶ Liburuak *erakasten* dakar, baina liburu barreneko izenburuan *erakasten* (83).

⁷ Liburu barreneko izenburuan *beti* (83) dakar.

⁸ Liburu barreneko izenburuan *Otoitççaren* (97) dakar.

⁹ Liburu barreneko izenburuak *otoitçça* (106) dakar.

¹⁰ Liburu barreneko izenburuan *dateen* (106) dakar.

¹¹ Liburu barreneko izenburuak *dien* (120) dakar.

¹² Liburu barreneko izenburuak *baitate* (125) dakar.

- HAMABIGUERRENA. *Cer maneratan eguin behar den meditacionia Jesu-Christoren Passione seindiaren gagnan eta gutan Passione seindiac pitz-araci behar thien devocionesco seindimendiez.* 156
- HAMAHIRURGUERRENA. *Salbaçale Jaunaren sofrikerien edo ppenen meditacionetic idoki behar dugun prootzchu edo fruthietaric bat duçu gure becathien dolia eta contricionia.* 163
- <461> HAMALBURGUERRENA. *Gincoaren amoriuaren seindimendiaz.* 171
- HAMABOSTGUERRENA. *Gincoaren eretceraco ezkerresco edo erremesthiamendusco seindimendiaz.* 175
- HAMASSEIGUERRENA. *Jesu-Christoren bicitciaren eta ppenen meditatcetic idoki behar dugun frutu edo prootzchuric handiena dela, haren imitatcia edo haren exemplien seguitcia.* 182
- HAMAÇASPIGUERRENA. *Çointan çunbait exempluz fncatcen edo erakasten baita Gingoari çoinhen laket çakon Jesu-Christoren ppenen meditatcia.* 188

COMMUNIONE SEINDIAZ

- LEHEN CAPITULIA. *Communione seindura hurrandu behar dela arimaco chahurtarçun handi bateki, ez choilki¹³ becatu mortaletaric, bena ere venialetaric.* 192
- BIGUERRENA. *Beste disposicione suerte batez eta preparacione berheciago batez Aldareco Sacramendu seindiaren errecebitceco.* 196
- HIRURGUERRENA. *Beste goguketa devot çunbaitez, çointçaz nehor balia baitate edo cerbitzcha Communione seindura preparatceco.* 202
- LAURGUERRENA. *Cer eguin behar den communiatu onduan eta nolakuac içan behar duten erremesthiamendiec.* 208
- <462> BOSTGUERRENA. *Communiatu onduan Jaunaren erremesthiateco beste guiza batez.* 212
- SEIGUERRENA. *Communione seindutic idoki behar den fruthiaz edo prootzchiaz.* 215
- ÇAZPIGUERRENA. *Ardura communiatcia erremedio handi edo askar bat dela tentacione suerte ororen contre, eta berheciki garbitarçunaren beguiratceco.* 220

MEÇA SEINDIAZ

- LEHEN CAPITULIA. *Nola inçun behar den Meça Seindia.* 225
- BIGUERRENA. *Çunbait exempluz egun oroz Meçaren inçuthiaren [abanthailharen]¹⁴ gagnan eta Apecec egun oroz Meçaren erraitceco uken behar duten arranguraz, eta cer errespetureki¹⁵ batbederac Meça inçun behar dien.* 243

¹³ Liburu barreneko izenburuak dieresia dakar: *choilki* (192).

¹⁴ Hitz hau falta da, baina liburu barreneko izenburuan (243) badator.

¹⁵ Liburuak *errespetureki* dakar, baina liburu barreneko izenburuan *errespetureki* (243) ageri da.

1

UMILITATHIAZ

LEHEN CAPITULIA. *Umilitathiaren baliostarçunaz eta umilitathiaren dugun beharraz.* 256

BIGUERRENA. *Umilitathia beste bertuthe ororen fundamena dela.* 261

HIROURGUERRENA. *Çointan bertuthe principalac bedera-bedera igaranez, explicatcen baita berhecikiago nolaz den <463> beste bertuthe ororen fundamena.* 266

LAURGUERRENA. *Umilitathiaren lehen graduaz, çoin baitago norc bere buriaz sinheste edo opinione apal baten ukeithian.* 275

10 BOSTGUERRENA. *Bere buriazen eçagutciaz, çoin baita umilitathiaren ithurburia edo haxarria, eta hartara heltceco bide bakarra.* 279

SEIGUERRENA. *Nehorc bere buriazen eçagutceco eta umilitathiaren jardiresteco ecinago bide hun eta segur bat dela bere becathiez orhitzcia.* 283

ÇAZPIGUERRENA. *Nola behar tugun gure buriac eçagutu bihotzçac eta fidaincha galdu gabe.* 291

ÇORTZIGUERRENA. *Erran dugun umilitathiaren jardiresteco eta prootzchatceco net hun eta balioz den examenaz edo goguaketez.* 297

GINCOAREN BORONDATAERA EGOITHIAZ

LEHEN CAPITULIA. *Çointan bi fundamen edo principioz minçaturen baikira Gincoarenc placerrera edo bo[ro]ndatera¹⁶ egoithiaren gagnan.* 299

20 BIGUERRENA. *Mundian heltcen diren malur eta calamitate publico orotan Gincoarenc placerrera eta borondatera egon behar guirela.* 307

<464> HIROURGUERRENA. *Gure becathien orhitzchapena eta dolumena gauça hun bat dela Gincovac igorten derauzkigun affligimendu general eta particular ororen pacencia handireki sofriceco.* 313

LAURGUERRENA *Gincoarenc borondatera egon behar guirela eritarçunetan.* 323¹⁷

BOSTGUERRENA. *Bicitceco ala hiltceco Gincoarenc borondatera edo haren placerrera egon behar guirela.* 333

SEIGUERRENA. *Çunbait arraçoinhez, çointçaz erakasten baita becuric gabe eta seinduki hiltcia desira dirogula.* 338

30

GARBITARÇUNAZ

LEHEN CAPITULIA. *Garbitarçunaren excellenciaz eta graduez, çoinhen medioz igaran behar baitugu bertuthe haren perfeccionera.* 352

BIGUERRENA. *Garbitarçunaren beguiratceco nehorc behar ci mortificatu edo bere nahiac bencitu eta arranguroski gogua eman bere sensier eta berheciki beguier.* 357

¹⁶ Liburu barreneko izenburuan *borondatera* (299) dakar.

¹⁷ Liburuak 223 dakar.

- HIROURGUERRENA. *Garbitarçunaren gagnan gauçaric thipienez nehorc cassu eguin behar diela.* 361 1
- LAURGUERRENA. *Confessionian berheciki Garbitarçunaren contrecto gauçaric thipienez cassu eguin behar dela.* 366
- <465> BOSTGUERRENA. *Amoriuaren passionia, çoinhen gauça bortitzça den eta langerossa, eta çoinhen beldur içan behar guitçazkon.* 371
- SEIGUERRENA. *Garbitarçunaren contrecto tentacionen garhaitceco çunbait erremedioz.* 377
- ÇAZPIGUERRENA. *Penitencia eta mortificacionia erremedio net hun bat duçu lohikeriaco tentacionen contre.* 385 10
- ÇORTZIGUERRENA. *Lohikeriaco tentacionen contre diren beste çunbait erremedioz.* 396
- BEDERATCIGUERRENA. *Gincoaren beldurraz, çoin lohikeriaco tentacionen contre oroz gagneco erremedio bat baita.* 399
- HAMARGUERRENA. *Gincoaren beldurretic jiten diren prootzchiez.* 410
- HAMECAGUERRENA. *Çointan idireiten baitira hitz gutitan garbitarçuneco bertuthiaren beguiratceco avisu batçu, çoinhen medioz¹⁸ nehorc ihiki eçagut baititiçake haren contre eguin ahal ditukeen faltac.* 416

JUJAMENDU ARHINEZ

- LEHEN CAPITULIA. *Certan daguen Jujamendu arbinen malecia.* 417 20
- BIGUERRENA. *Nuntic eta certaric giten diren Jujamendu gaistuac eta been contrecto erremediuez.* 424¹⁹
- <466> HIROURGUERRENA. *Jujamendu gaistuen beste çunbait iturburuz.* 431
- LAURGUERRENA. *Medisenciaz edo besten gagnan gaiski minçatciaz.* 436
- BOSTGUERRENA. *Medisencia errailer estela behar behatu.* 442
- SEIGUERRENA. *Karitatthiaren edo elgarganaco amoriuaren eçarteco eta atchikitceco goguketa hun batçuz, çoinhec ekarrico baikituste medisencia gucier ihez eguitera.* 447

Tablaren eta liburiaren akabança.

¹⁸ Liburuak *modioz* dakar.

¹⁹ Liburuak 414 dakar.

5 HIZTEGIA

Hitz zerrenda honek liburuan ageri diren eta iruzkin zenbait behar duten eleak dakartza. Hitz bertan agertzeko arrazoiak bat baino gehiago izan daitezke: polimorfismoa argitzea, aldaera bata eta bestearen berri emanez; ele baten esanahia zehaztea edo horren ingurumariaren berri ematea; hitzaren formaren aldetik ñabardurak azaltzea; liburuan hitza idazteko izan diren zalantzen berri ematea; jatorrizko liburuetan zein hitz dagoen adieraztea; mailegu baten berri ematea; hitza nagusiki zein euskalkitan baliatu den esatea; erabili duten idazleen berri ekartzea... Anitz arazoi egon daiteke ele bat zerrenda honetara ekartzeko.¹

Hona, beraz, liburuako hainbat eta hainbat hitzez egin ditugun iruzkinen zerrenda:

abanza[tu]: adiera ‘adieraztea, esatea’ du; behin baizik ez da ageri eta frantsesaren mailegu gordina dirudi: *nola erran edo abança daiteke, umilitathia bertuthe ororen eta etche ispiritualaren cimendia dela* (263). Hona frantsesez: *comment peut-on avancer que l’humilité est le fondement de toutes les autres vertus et de tout l’édifice spirituel* (RD 3, 277).

abanzu: *avancement* maileguari dagokio, ‘aitzinamendua’ adierazten du; cf. *gure abançu ispiritualaren* sintagma (22).

abis & abisu: bi aldaerek ‘aholkua’ adiera dute; *abis* (54, 347, 392, 450) eta *abisu* (147, 244, 416, 465). Adiera ‘aholkua galdegitea’ edo ‘aholkua ematea’ dute *abis galdein-ek* (244, 392) eta *abis eman-ek* (244, 253) ere. Liburuan mezu, ohar edo abisuaren adiera *mezu* hitzak dakar. Testuetan bederen, ekialdekoa dirudi *abis* aldaerak, lapurtar eta baxenabarta-

rrek *abisu* dakarte. Maisterrek *abisü* darabil, baina Mercyk *abis*, *Charlemagne* pastoralak bezala. Laneufvillek ere *avisa* dakar (137), non *-a* artikulua izan baitaiteke. Gézek, aldiz, *abisa* dakar, berezko *-a* duelarik. Etxahunek, berriz, *abis & abisü*, biak dakartza. Luzaideko katiximan (1833) *abis & abisu* ditugu, eta Bordel luzaidarrak (XIX) *abisa* dakar ‘aholkua’ adieran, baina bestela, ekialdekoa da *abis* aldaera. Liburuak *ahulgu* hitza ere badakar bestalde: *ahulguz eta avisez* (450); agerpen bakarra da, Maurice Harrietek hiztegiara bildu zuena. Hapaxa dirudi, gainera, inor gehiagok ez baitu *ahulgu* aldaera hau baliatu. Aditza *ahulgatu* (19) dakar, agerpen bakarrean hau ere; halaz guttiz ere, *ahulka[tu]* ere badakar liburuak (104).

aboro & oboro: ez luke *oboro* honek aldaera hain berria izan behar, oinarria **hobaro*

¹ Lan eta idazleen aipamenetan OEH-tik harturikako hainbat berri agertuko da atal honetan.

- baldin badu. Etxeparek *oboro* dakar, Oihenartek (*h*)*oboro*, Zalgizek *hoboro*, baina Tartasek, Belapeirek eta Maisterrek *haboro*. Aldiz, Erronkarin *obro* zegoen, baina Azkuek Zaraitzun *aboro* bildu zuen.
- aborritu*: ‘gaitzetsi, higuindu’ (137). Laneufvillek *aborritzen* dakar (85) eta Erronkariko Mendigatxak *emaztetarik aborritruk* (Irigoyen 1957: 132). Mendebalerago, *aborrezitu* baliatzen da Aezkoan eta Elkanoko Lizarragak ere baze-rabilen.
- agudo*: adjektiboa da eta trebetasuna adierazten du: *campoco eitekuetan, itçulietan agudo eta erne guirela, lanetan perestu* (15); *eci mundian gende çuhurren eta aguduen hantatuz nehor prootzchatcen bada* (96). Hondarreko adibidearen gaztelaniazko jatorrizkoak *hombres prudentes y sabios* dakar (I, 215) eta frantsez *gens sages et prudens* (RD 2, 4).
- aharra*: *nehorc etci ikussico ez bekaisguaric, ez diskordiaric, ez abarraric, ez deuz ere anhayen arteco amoriua hotz-araz diroenic* (269); ‘gatazka, haserrealdia, errierta’. Lapurdin, Nafarroa Beherean eta Zuberoan baliatzen da.
- ahospe & ahozpe*: *Gincoaren Majestathiareren aitcinian ahozpe beçala humiliathiac* (238) ‘ahuspez’. Arxuk *ahozpe* dakar eta Ibarrolako Salaberrik *ahuspe*, baina Salaberrik berak, San Mateoren ebanjelioan *ahuspez eman zen* idatzi zuen (168). XIX. mendeko katixima batzuetan ere ageri da: Donapaleukoan *ahuzpe* (245) eta Cazenaveren San Mateoren ebanjelioan *ahuspe*. Leizarragak, Axularrak, Pouvreaux, Arxuk eta Inxauspek *ahozpez* dakarte, Laneufvillek eta Gèzek *ahospez*. Bazkazaneko 1762ko idazkian *ahuspez* (219) ageri da. Hona XIX. mendeko katiximak: Donam kat: *ahuzpez* (272) & *ahuzpekatuik* (273) / Salab SM: *ahuspez* (10) / Irib SM: *ahuspez* (23).
- ahulgatu* (19) & *ahulgu* (450): biek agerpen bakarra dute liburuan eta Maurice Harriet da hauen berri dakarren hiztegi-gile bakarra; *ahulgu* ez dakar liburua, L.-M. Suarés d’Aulan-en onespének baizik. Badakigu Maurice Harrietek itzulpen liburu honen ale bat zeukala, horregatik, hapax itxura dute bi aldaerok. Liburuak berak *ahulkutzen* dakar (104) behin. Ekialdeko hitza da *aholku*, OEH-k Zuberoa-Amikuzetan dakar. Maurice Harrietek *ahulkatu* & *ahulgatu* eta *aholku* & *ahulgu* dakartza.
- aiber*: ‘zaletasuna, joera, nahia’. Agerpen bakarra du: *amorecatic laudoriuen aiber rac gal-araci esteçagun eguiten tugun obra laudagarrien prootzchia* (260). Etxeberri Ziburukoak, Duvoisinek edo Barbier garaztarrak idatzi adibideak dakartza OEH-k.
- ainguru & ainguri*: liburuan behin dago *ainguri*, beste agerraldi guztiak *ainguru* dira. Etxeparek berak *ainguru* dakar, baina Tartasek gehiago darabil *aingeru* aldaera *ainguru* baino. Laphitzek ere badu inoizka *ainguru* eta Laneufvillek ere berdin: *aingurien*. Oro har, ekialdean *aingürü* dago: Belapeire, Maister, Egiategi, *Charlemagne...* lekuko. Aldiz, Leizarragak, Materrek, Etxeberri Ziburukoak, Pouvreaux, Gazteluzarrek, Xuriok, Haranederrek, Larregik, Baratzartek-eta *aingeru* darabilte, baina Baztanen eta Nafarroa Garaiko hainbat eskualdetan bezala, Axularrak eta Etxeberri Sarakoak *ainguru* dute.
- aitzin*: *aitzina* da liburuan adlatiboa, *aitzinetik* ablatiboa eta *aitzinian* inesiboa.
- akusu*: adiera ‘salaketa’ du eta Ipar Euskal Herrian baizik ez da baliatu, Lapurdiko literaturan: Pouvreaux, Larregi, Duhalde dakartza OEH-k erabiltzaile.
- ala*: hiru adiera har ditzake, hautakaria, heiagorazkoa eta banakaria. Horra hirurak jarraian: *guiçonac eztaki Gincoaren amoriuan ala haren odiuan den* (35);

- Ala baitu orenac jithia luçatcen!* (351); *ala deçacien jan, ala edan deçacien edo beste cernahi gauça eguin deçacien, oro Gincoaren gloriari daucola eguin itçacie* (83).
- alde*: ohiko ‘alderdia’ adieraz landa, ‘multzoa’ esanahia aipagarri da: *gogua emaçu ounciaren çolan den harinha aldiac ouncia gal-araz ezteçan* (43).
- alegera* & *alegeraki*: ohart liburuak ez dakarrela Zuberoan ohikoa den *alagera* aldaera.
- amaño*: (116) ‘unidea’; *OEH*-ren arabera, Lapurdin, Baxenabarreko Baigorriin, Zaraitzun eta Zuberoan baliatzen da.
- aments*: ‘bederen, behintzat’ adieran; *Sacramendu Adoragarri horrec, beste Sacramendieç beçala gracia emaiten edo amenx emendatcen dici* (216). Euskal Herriko ekialdekoa da: Tartas, *Othoitce eta cantica*, Maister, *Charlemagne*, Lanefville... dira erabiltzaile. Hiztegi-leetan Ibarrolako Salaberrik, Gèzek eta Larrasketek dakarte. Etxahunek, bestalde, ‘segurki’ adieran dakar.
- amoratsu*: ‘maitagarria’ adierazten du. Ia ez da baliatu, Zuberoako 1676 inguruko *Pronus*-en, 1734ko *Othoitce eta cantica*-n (49) eta *Pratica*-n baizik ez da agertu; cf. Agirre (1998: 16). Hona adibide bat: *bihotzçaren Gincoaganaco sein-dimendu amoraxietan egoithia* (88).
- antzo*: *antço-orotara* (236), ‘era, modua’ adierazten du eta izen gisa erabiltzen da, Oihenartek edo Inxauspek bezala. Adizlagun gisa ere badakar liburuak: *adiskide anço* (251). *OEH*-k Lapurdi, Baxenabarre eta Zuberoan kokatzen du eta Zaraitzun *anzo*.
- apairu*: ‘janaldia’ edo ‘otordua’ adierazten du. Leizarragak *othoranza*-ren Zuberoako kideztat dakar eta halaxe dugu Belapeireren lanean; Lanefville-n ere ageri da. *OEH*-k Baxenabarren, Zuberoan eta Erronkarin kokatzen du, baina Bidankozeko aldaera *apario* da. Zuberoan Inxauspek *apairü* idazten du, baina Larrasketek *apaidü*; dagoeneko Etxahunek *apairü* & *apaidü* dakartza.
- apaizeatu*: (221, 222, 238, 318, 322), frantseseko *apaïser* mailegua da, ‘baretu, ez-titu’ adiera duena; adibide batean <tc> dakar, *apaitceatcen* (221). Maisterrek *apaisatü* dakar.
- aparanzia* (*etzi ... -rik*): *etzi aparanciaric Gincoaganic abileciaren dohainha recebitu cien batec sinhex ahal ceçan guiçonec eguin potretetan Gincotarçunic baceła eta heen adoratcia prootchoz cela* (372); cf. 371 eta 388 ere. Ukapean baliatzen da, ‘ez du logikarik’, ‘ez du zentzurik’ adieran. Zuberoako Altzain *apentziarik ez düzü* bildu zuen Gotzon Garate zenak ‘horrek ez du sentidurik’ adieran (1988: 272). Gure liburuan, bestalde, *aparenzia* hitza ‘itxura’ adieran ageri da: *falta berac gaiskiaren aparencia berekin, liferent iduritcen ciaus-kiguçu maite tugun eta maite estitugun personetan* (431). Baxenabarreko Amikuzen entzuten dugu *apeentziaik ee* edo *apeentzia* esaldia, baina ‘inondik ere’ adierari hurbiltzen zaio gehiago.
- apariatu*: (64, 223, 244); liburuako hiru agerpenetan ‘norabide bat hartzea’ adieran ageri da.
- ara*: ‘era, modua’ adierazten du: *ara edo ethorça* (7); *bici aretan* (50). Ibarrolako Salaberrik eta Gèzek beren hiztegieta dakarte. *OEH*-k Lapurdin, Nafarroa Beherean eta Zuberoan kokatzen du.
- arabez*: *Mentura cintakea hiltceco orenian haren ez cofessatcera? Ez aravez!* (369); adibide hau bakarra da liburuan. Guk hor dakusagun adiera ‘zalantzarik gabe’ da. Mendebalerago, Aezkoan *arabes ere!* esaten da halakoxe zentzua emateko; heia gora adiera ere har dezake Aezkoan, eta zerbait gertatzea ala ez gertatzea nahi denean baliatzen da. *OEH*-k dioenez, funtsean baxenabar eta zuberotarrrena da eta *arauz* egituratik abiatzen

da; zuberotarrek *arauz* eta baxenabarretarrek *ar aiz* darabilte. Erronkariko Biddankozen ere *arabez* dakar Azkuek, ‘dirudienez, beharbada’ adieran.

arautsu-: *arau*-ra edo *arabera*-ra inguratzen da, halako mailakatzeari eginez; *endelguiaren arauxua* dio (75-6). Beste alde batetik, *arautsuko* dakar (191), ‘itxurazkoa, antzekoa, arabera’ adieran; *arautsuz* ere badarabil (68), arestiko adiera edo duena: *OEH*-k ‘guti gora behera’ dakar.

arazione: (282, 320, 340); ez dakigu zinez eta izatez hitz hau izan ote den, ala inprimategiko huts baten ondorioa den ala *jenerazione* → *jende-arazione* berriinterpretatu den; nolahi ere den, hiru aldiz ageri da liburuan. Andrés de Lizarrak zalantza du ‘los seres’ ote den (1967: 105), eta adibidearen orrialdea makur dakar: 282an dago eta ez 89an. *OEH*-k, berriz, ‘pueblo, nación’ adiera dakar. Ez dakigu darabilen *arazione*-ren adibidea inprimategian gertatu huts baten ondorioa ote den. Liburuaren Avignon argitalpenean, beharbada eskuizkribuan “nazione” izan behar zuena liburura *arazione* eran joan ote dateke? Bihurrikeria ikusgarria litzateke honela balitz, baina aintzat har bedi liburuan beste bi aldiz *arazione* ageri dela, eta gainera, behin bederen beste adiera bat duela. *Pratica*-ko lehen adibidea hau da: *Aracione guciac* cioçu Isaia Prophetac, *Gincoaren aiticinian ezpalira beçala tuçu, eta haren eretician ezdeuz beçala* (282); eskuizkribuak *Nazione* ote zekarkeen beharbada? Jatorrizkoan *toutes les nations* dugu. Liburuko bigarren adibideak ‘belaunaldi’ adiera har lezake: *Gincoac Aiten becatthiac punitcen thiela hirur eta laurguerren aracionerakuan* (320) eta jatorrizkoak honela dakar: *hasta la tercera y cuarta generacion l jusques à la troisième & la quatrième generation*. Hona hirugarren adibidea: *hobe diici guerlan*

hiltcia, gure aracioniari gure exayec sofri-aracitcen deresten ppenen, eta gure gauça seindier eguiten deresten ezkarniuen ikuzthia beno (340); jatorrizkoak honela dio: *mas vale morir, que ver tantos males y tantas ofensas de Dios; y con esto exortaba y animaba á los suyos á pelear l que de voir les manx que l'on fait souffrir à nostre nation*. Ehun eta hamalau urteren ondoan, *arazione*-ren bigarren erabiltzaile bat dugu, *OEH*-k ez baitakar besterik: Baionan François-Antoine Jauffret apezpikuak 1902an argitaratu katixima batean ageri da: *Sem, Cam eta Japhet, Noeren hirur semeetarik jali ziren jende-arazione guziak*.

argizagi (162) & *argizai* (73): ‘ilargia’ du adiera, Zuberoa-Erronkarietan bezala; *OEH*-k *argizai* Garazin dakar. Oro har, Baxenabarren *ilargi* eta *argizari* dira aldaera erabilienak.

arhinmendu: *errecebituco tici gure becatthiez merechitu dugun ppenen arhinmendutaco* (318-9). Tradizio gutikoa da, 1676 inguruko Zuberoako *Pronus*-en, *Pratica*-n eta 1908ko *Eskualduna*-n baizik ez dakar *OEH*-k; cf. Agirre (1998: 19). Bada *arhinmentchataco* 1757 inguruko Zuberoako *Igantçetaco pronoua*-n (10).

arrabaskatu: ‘suntsitza’ du adiera eta liburuan behin baizik ez da ageri (322). Zuberoan baliatu ohi da, *Charlemagne* eta *Abraham* pastoralak lekuko, baina *arrabaskatü* aldaeran, apikaria duela. Gure liburuak <arrabazkatu> dakar. J. B. Coyosek okzitanieratikako mailleguen zerrendan dakar (2006: 209), baina Oihartzabalek *abarrazka(tü)*-ren metatesizat (1991: 181).

arragret: (337, 438, 441); ‘arrenkura’ adierazten du; gure liburuak *concenciaco arragret* eta *duda* edo *arragret* darabiltza, esate batera; hiru aldiz baliatzen du. Ekialdetik ezker *erregret(a)* aldaera baliatzen da Ipar Euskal Herrian eta gure liburuak ere bi aldiz dakar: *concenciaco*

- erregretic gabe* (59). *OEH*-k Jauretze eta Bordel dakartza *erregret*-en erabiltzaile, baina Zuberoako idazkietan *arragret* ageri da, esate baterako Etxahunen lanean, nahiz baden Zuberoan *erragret* ere (*Othoitze eta cantica*, 1734: 78). Tartasek eta *Charlemagne* pastoralak *regret* dakarte.
- arrazoin & arrozoin*: *OEH*-k XVII-XVIII. mendeetako idazle lapurtar batzuk, Zaldubi, Xalbador eta Baztango katixima bat dakartza *arrozoin*-en erabiltzaile, baina idazle guztietan ez da aldaera bakarra.
- arrososi*: adibide gehienetan *arrosi* idatzi-ri; *bena ene edo guñonaren arrosthan gosta çauçu mila afrontu, mila dezohore* (173); ‘erredimitzea, erreskatatzea’ du adiera. Zuberoako idazleek baliatu ohi dute: Belapeirek, *Charlemagne* pastoralak, Inxauspek; baita Haraneder lapurtarrak ere. Zaraitzun ere badakar Azkuek. Izena ere badakar *Pratica*-k: *arrosopen*, frantsesez ‘rédemption’.
- arresta (eman)*: (36, 60, 426). *OEH*-k ‘epaia’ adiera dakar; cf. liburu-ko bereko *heriuaren arresta* (36); *ujamendu particularreco arresta seculaco içanen baita* (60); *cihauren contre arresta emaçü* (426) erabilerak. Ipar Euskal Herriko idazle ugari-ri ibili dute; cf. Leizarraga, Etxeberri Ziburukoa, Argaiñaratz, Belapeire, *Othoitze eta cantica* (1734: 74), Xurio, *Charlemagne* pastora...
arresto: iduri luke ‘aztarna’ edo ‘arrestoa’ dela: *lehenneco bicitce gaisthuaren arresto batçu eta bicio horren habituda çaharren punimendu bat* (396).
- arrier*: *behaçaliac bere beitarte arrieraz errailia laudatcen beçala baitu* (443); liburu-ko adibide bakarra da eta adiera, ‘alaia, atsegina, irrifartsua’ dakar *OEH*-k. Erabiltzaileetan, Inxauspe eta *Herria* aldizkariko Zuberoako berri bat baizik ez dakar hiztegiak.
- arrotz*: (214, 271); ‘besteren etxean ostatu hartu duena, kanpotarra’ du adiera. *Pau-*
- lec nabi cicin Antonioc eguin ceçan Arrotz beçala* (271); 214-n <arrotz> dakar.
- arturratze*: (76); ‘egunsentia’ du adiera. Literaturan guti baliatu da aldaera hau, *OEH*-k Axular eta gure liburu- baizik ez dakartza.
- ataku*: ‘erasoa’, non “ataku eman” lokuzioak ‘erasotzea’ adiera duen. Ohiz Ipar Euskal Herrian *ataka* da hitza, Lapurdin, Nafarroa Beherean eta Zuberoan dagoena; Etxeberri Ziburukoa, Argaiñaratz edo Inxauspe dira *ataka*-ren erabiltzaile; cf. Maisterren *atakarzünak*. Gure liburuak mugagabeen *ataku* aldaera dakar (80, 385, 389); berebat, *atakien* (216, 392) eta *atakier* (219, 398) aldaera jokatu-ek, “ataku” dute oinarrian behar bada. Ez dakigu hitz honetan ekialdeko hiztunek berranalisia egin ote duten, *axerü* ‘azeri’ kasuan legez, hau da, *atake* → *atakia* eta mugatutik *ataku* mugagabea eraiki duten, baina hartara, ez legoke *ataka* aldaera oinarrian. *OEH*-k *ataki* aditz partizipioa dakar Zuberoan, *Charlemagne* pastora-lean eta Etxahunen lanean. Honelako partizipio berriak ugari dira Zuberoan: *akabi*, *arrabaski*, *desaloki*, *enplegi*, *erremarki*, *eskapi & espaki*, *esprabi*, *esteki*, *kontserbi*, *porroki*, *xeheki*...; cf. liburu honetan 2.4.5.5.
- atzeman*: (409, 447); ‘harrapatu, aurkitu’ adieran. Lehen idazkietan Ipar Euskal Herrikoek baizik ez zuten baliatu; hauen artean zuberotarren *atzaman* aldaera nabarmendu daiteke, zeina Leizarragak ere bai baitakar. Ibarrolako Salaberrik *hatzaman* dakar hiztegi-ean; XIX. mende bukaeratik honat *atxeman* aldaera ere aise ikus daiteke idazkietan.
- atzimanka*: *itxassuan korsxuan edo huntarçun atcimanca çabilcenec* (253), ‘atzeman- ez, ostuz’ adieran. Oro har, Lapurdi-Baxenabarretan *atzemanka* dena —berrikiago *atxemanka*—, *atzamanka* da Zuberoan.

augadura ‘ahuldura’ & *augatu* ‘ahuldu’: Ibarrolako Salaberrik eta A. de Lizartzak ere adiera hau dakarte. Hona liburuko bi adibideak: *flakecia eta augadura hilgarri bat seindi baitçuten* (218); *harendaco amorioz augathiä bainiz* (346).

auhari: ‘afaria’; OEH-k Baxenabarreko Amikuzen kokatzen du. Pouvreau, Ibarrolako Salaberri eta Maurice Harriet hiztegiileek dakarte aldaera hau; jakina da Zuberoan *aihari* aldaera baliatzen dela.

aurtemehin: ‘duela denbora guti’ (395). Aldaera ugari du hitz honek eta hedadura zabalak Euskal Herrian; esate batera, Bizkaian ere baliatzen da. Gure eskualdean, Salaberri Ibarrolakoak *arthemehin* dakar; *aurtemehin*-ek hasperena hirugarren silaban darama, balirudike hitzak berandu lotu direla.

bakoitz: Pirinioetako ibarretako edo Zuberoako euskaran gorde den bezala, ‘bakarra’ adieraz dezake; *hori duçu occasione suerte hortan beçatura erorteco langer handi batetarie beguiratceco bide edo moyen bacoitzça* (417). Garai batean lapurtar eta baxenabartarrek *bak(h)oitz* & *bak(h)otx* aldaerak baliatzen zituzten; esate batera, Pouvreaux eta Leizarragak *bakhoitz* eta Axularrek *bakotx*, baina XVIII. mendearen erditik honat, Lapurdin eta Baxenabarren *bak(h)otx* aldaera nagusitu da, baina zuberotarrek gehienik *bakhoitz* dute. Dagokigun ‘bakar’-en adiera honetan baliatu dute Leizarragak, Materrek, Etxeberri Ziburukoak, Axularrek, Oihenartek, Belapeirek, Urtek, Haranederrek, Maisterrek, Laneufvillek, Inxauspek, Egiategik, Arxuk... Nafarroa Garaiko toponimian ageri da eta Beriain edo Bizkaiko Kapanaga ere erabiltzaile dira. Bigarren adieran, egun Euskal Herri gehienean baliatzen denean ere ageri da gure liburuan: *bakoitzçac bere alde tic besthiari oguiaren hautx-aracitceco arraçoinhac ekarten citicin* (271).

baraskariten (ari) (444) & *bazkaritera (gomitatu)* (258): OEH-k *barazkarite* eta *bazkarite* dakartza aditz izen gisa. Zuberoan astolaster batean ageri zaigu: *ützirik ele horik oro hots barazkaitera*. Liburu honetan dagoeneko ikusi dugu hainbat idazle zaharrek *barazkari* eta *barazkaldu* aldaera zaharrak zerabiltzabela. Etxepare: *barazkari* / Leizarraga; *barazkari, barazkaldu* / Oihenart: *baraskariaz* (94); *negar-herakiak, hek ene baraskal* (355) / Tartas: *barazcal ondoan (Arima, 37)*.

bardin: nagusi da liburuan, behin baizik ez dago *berdin* (149). Ekialdetik Iruñerriaraino iristen zen aldaera honen erabilera. Idazleen artean, besteak beste, Etxeparek, Leizarragak, Oihenartek, Tartasek, Maisterrek eta Cazenaveren Garaziko eta Iribarnegarainen Baigorriko ebanjelioek dakarte. Hegoaldean badakigu Erronkarin, Zaraitzun, Aezkoan eta Eguesibarren bederen ibiltzen zela.

barkamenduska[tu]: adibide bat dakar; *hartakotz, çauça berris haren idireitera eta barkamenduska çazkio, eta dudarie gabe erranen derauçu certako guiza hartan minçatu çauçun* (395). Nor Nori sailean jokatzen zen eta “barkamendu eskatu” egituraren emaitza da.

bat-bathian: bi era darabiltza, *bat-bathian* eta *bet-bet(h)an*; *bat-bathian etchia erortera gin duçu* (40) & *eztirela bet-betan erorten* (39).

beha egon: ‘begira egotea’ da, honako adibidean ageri denez: *çure bihotzçari diaçoçu beha* (150), zeina frantsesez honela baita: *il ne regarde que voutre coeur; gaztelaniaz, berriz: y á eso mira*. Berebat, *beha citeste eta soguicie* (158) dago, *regardez et voyez dena*, latinez *attendite & videte*. Baina zain egotearen ideia ere hartzen du: *orano jin behar dien gaitzçaren beha egoithiac ardura badici gaitzçac berac beno cerbait ppenagarria-*

goric (162), non jatorrizkoak honela baitio: *el estar esperando la adversidad / l'attente du mal*.

behatu: (96, 103, 104, 104, 119, 274, 313, 442, 443, 443, 466); *izan* aditz iragan-gaitza baliatzen du eta datiboa galdegiten. Adieraz ‘entzutea’ da, bereziki Zuberoan eta gure liburu honetan; Ibarrolako Salaberrik ere badakar adiera hau eta Erronkarin ere hala da. Idazleetan, Oihenartek, Tartasek edo Belapeirek ere adiera honetan dakarte. Hona liburuko adibide zenbait: *medisencia errailer estela behar behatu* (442), non gaztelaniazko jatorrizkoak *que no habemos de dar oidos á murmuraciones* baitakar; *theologienec, erakasteco noiz den becatu mortal medisent bati behatcia* (442), gaztelaniaz *si el que oye al que murmura, y no le resiste, peca mortalmente?* baita (II/2/10/107. or.); *çure manier ezkituçu, ez behatu, ez jarraiki* (313), frantsesez honela delarik: *nous n'avons ni écouté, ni observé vos préceptes* (RD 2, 497); *ikuzten dutelari ezteçaten ikuz, behatzcen direlari ezteçaten inçun, ez endelga* (119), jatorrizkoan *ut videntes non videant, et audientes non audiant, neque intelligant* dakarrelarik (I/5/8/234 or.), eta frantses itzulpenean honela dio Régnier Desmarais-ek: *qu'en écoutant, ils n'écoutent pas* (RD 2, 48). Dena den, Ipar Euskal Herrian ‘entzutea’ beharrean, arras hurbil den ‘adi egotea’ ere izan liteke inoiz adiera. La-neufville katiximan ez dirudi beti entzutea denik. Ezaguna da, bestalde, ‘begiratzea, so egitea’ ere izan daitekeela “behatzea”, batik bat Lapurdi eta Baxenabarren, baina ez dirudi gure liburuan honela denik; cf. *OEH* (IV, 334-5).

behinguaz: Zuberoako tradizioak eta Leizarraga, Axular, Etxeberri Ziburukoa, Oihenart eta Elkanoko Lizarragak erabili dute. Adiera ez da idazle guztiotan bera; gure liburuan bi adibide daude:

eci noiz eta ere gure otoitzcen edo beste Gingoaganaco einbide çunbaiten demboran giten baitçaucu eiteco lehiatu çunbait, eztici nahi behinguaz utci ditçagun Gingoaganaco einbide hurac, bena eiteco lehiatu hetaric landan ahalic sarriena eguin ditçagun, Çuhurraren erran hoen araura: deussec ere ezteçaçula otoitzca utzaraz, erran nahi baita, deuz eztela behinguaz utzçarazten abal derauçunic, eci guiristhinho hun batec, haren eta beste Gingoaganaco einbiden eiteco, oraichoo edo guerochoo hartuco edo idirenen dici (16). Guk hartzen diogun esanahia honelakoa da guti goiti beheiti: ‘aldi bakar batez ere’.

beire: (223); Oihenart eta Tartas *beire* aldaeraren baliatzaile dira. Oihenartek 92. atsoitzean *Ber'etxea beirez dadukanak estalirik* dakar eta itzulpena ‘vitre / vidrio’ da; ez dakigu zerengatik, Jean-Baptiste Orpustanek eratu Oihenarten hiztegian *beira* ageri da (37). Egiategik *beire* eta *beira*, bi aldaerak darabiltza. Leizarragak *beira* ‘beira’ vs. *beire* ‘edallontzia’ bereizten ditu eta Ibarrolako Salaberriren hiztegiak ere *beire* ‘edateko ontzi zutikakoa’ dakar. Gure liburuan *beire* ‘beira’ da, gaztelaniazko jatorrizkoaren arabera: *un hijo de un judio, oficial de hacer vidrio / le echó en el horno de vidrio que estaba encendido* (II/8/10/424. or.).

beitarte & berthaitte: inondik ere, metatesia gertatu bide da ‘aurpegia’ adierazten duen hitz honetan: *begitarte > beitate > bertaitte* norabidean.

bekaizti: izen nahiz adjektibo zentzuan darabil, bekaitzaren adieran edo bekaitza sentitzen duen pertsona izendatzeko; *cerbitzchari batec bekaizthiz* (246); *hala nola besteren penez bekaistis placer hartuz* (158). Bi hauetan izena da, edo ize-nean eraiki adizlaguna, bederen, baina baditu *bekaisteria* (101) eta *bekaizgua* (269, 297, 431) izenak ere. Adjektiboa

ere bada *bekaizti* liburuan: *haren cargu handiez bekaisti cirenec* (251). Erabilerazabala du geografian, Baztanen, Lapurdin, Baxenabarren, Zuberoan eta Erronkarin ageri da; Hegoaldeko erabilerak berriak dira. Etxeberri Ziburukoak, Oihenartek, Pouvreaux, Xuriok, Haranederrek, Larregik, Laneufvillek, Duhaldek, Gohietzek eta Duvoisinek darabilte; Gèzen ere bada eta Larrasketek *bekhaxti* eta *bekhaxteria* dakartza. Dena den, baliatzen da Zuberoan *bekhaixti* 'zekena, zikoitza' adierazteko ere.

belar: 'kopeta, bekokia' adierazten du eta iraganean erabilerazabala izan zuen Ipar Euskal Herriko hiru herrialdeetan, baina XX. mendean ez dago adibiderik. Hona *Pratica*-ko bat: *haren berthaitzia-ren ikusthia beçala duçu eta haren icenaren belarrian ekarthia* (84-5).

beldurtitu: *etcitu behar çure resolucioniaren seindutarçunac urguluxutu, bena beldurtitu* (407); 'beldurti bilakarazi' adieran edo. 412-n *Gincoaren beldurti içaite* dakar. Liburuan nagusiki *beldur izan* eta *beldur ukeiteco* (282, 334) erak ageri dira, ez dakar *beldurtu*-rik batere, ez da aditz gisa ageri. Duvoisinek *beldurtitu* dakar bere hiztegian eta Jean Barbier garaztarrak ere badarabil: *ez othe zoan gutxiago beldurtiturik ere*.

ber-halde: *beno horiec oro apart edo berhalde utciric* (128). Frantsesez *à part*; *oferitcen cicin betan gauça horien ororendaco, eta bakoitzçaren apart edo ber-halde, baten choilki ofritu bailu beçala* (235); frantsesez *et pour chacune séparément*. OEH-k 'aparte' adiera dakar; ez dago idazle gehiagoren erabilerarik OEH-n.

bertaite: *ikussico diici den beçala, bertaithez berthaithe* (68); 'begitartea' da, 'aurpegi', metatesia jasanik. Aldaera hau nagusi da liburuan, baina *beitarte* bat ere ageri da (443). Bi lekukotasun baizik ez du euskal idazleetan *bertaite* aldaera

honek: Laneufville-n *berthaite* (59) eta gure liburukoa.

bertutos: Lapurdi-Baxenabarretan ohikoa den *-os* atzizkia dakar liburukoak. Zuberoan *-us* da atzizki hau; esate batera, Maisterrek *jakitous* edo *abantallous* dakartza eta xiberutarrenak dira *amurus*, *balius*, *handius*, *phenus*, *serius*... Literaturan *berthutos* da nagusi, baina liburukoak *bertuthoz* dakar.

bet-bet(h)an: badarabil *bat-bathian* ere.

bezanbat: Belapeire zuberotarrak erabili bezala eta 1734ko *Othoitce eta cantica*-k ere *nabi duçun beçanbat* dakar (34). Egiategik *bezañbeste* zerabilen eta Maister-ek *bezañ beste*. Axularrek eta Pouvreaux dagoeneko *bezain bertze* dakarte. Berrikuntza ote da, bada, Zuberoan *bezainbeste*? OEH-k *bezainbeste* Amikuzen dakar eta Zuberoan *bezanbeste*.

bidaiant: 'bidaiaria, bidazia' (409); OEH-k Baxenabarren, Amikuzen eta Zuberoan dakar. Tartasek *bideiant* baliatu zuen eta Maisterrek *bidejant* eta *bedejant*. Amikuzen badira aldaera gehiago: *biaiant*, *bideient*, *pideiant*; Zuberoan ere bai: *bideiant*, *bideient*.

bihoztoi & bihoztoiki: *soldado bihozthoi bat guerlatic colpaturic alchatcen dutenian* (332); adieraz 'ausarta' & 'ausardiaz' da. Funtsean Zuberoan baliatzen da, 1676 inguruko *Pronus*, Maister, Egiategi edo Inxauspe lekuko; Gèzek ere badakar.

bilhatu: 'bilakatu, bihurtu'. Zuberoako eta Amikuzeko idazkietan dakar OEH-k (Oihenart, Bela, Maister, Inxauspe, *Charlemagne*); hauegaz landa, Leizarragak, Etxeberri Ziburukoak eta Monhok ere baliatu dute. Hona liburuko adibide bat: *har perla bilhatu hura* (326).

bilkia: *Eliça gucico Apespikien bilkia harc* (193). Adiera 'bilkura' du eta ez dirudi liburu honetaz gain beste inon ageri denik; *bilku* eta *bilkuia* dira idazleen aldaera baliatuenak.

bilzarren: Isac Abadia joutan cela egun batez Ermithainen bilzarren batetala (422). Laneufvillek ere badakar: *gabasco bilzarrenac* (94), baina baita *bilzarre* ere (14). Gèzeren hiztegian ere ageri da: *biltzarren*, ‘conseil, réunion’; Inxauspek ere badarabil.

bortha: ‘atea’; ekialdekoa da, Zuberoa, Erronkari eta Amikuzekoa, baina XIX. mendetik honat Baxenabarren eta Lapurdin ere baliatu da. Idazle zaharretan, Leizarraga, Zalgize, Tartas, Belapeire, Haraneder, Maister, Laneufville, Egiategi, Monho, Jauretze, Etxahun, Arxu, Goihetze, Inxauspe... aipa daitezke eta hiztegiatan, Ibarrolako Salaberri, Gèze edo Larrasketena.

bortxu egin: ‘norbere borondatea bortxatu, indarra baliatu’ da adiera; *tenorez inclinacione gaistuen contre arranguroski finkatuz eta bortzchu eguinez* (356). Gure liburuko adibideez (348, 356) eta Ibarrolako Salaberriren *bortxu* ‘indarkeria’ sarreraz landa, *OEH*-k Zuberoan eta Erronkarin kokatzen du; Baionako aldizkari bateko 1899ko adibide bat ere badakar.

buluzi: oro har, Leizarragarengandik honat lapurtarrek *buluzi* ibili dute, baina Haraneder edo Duvoisin, baxenabartarrak bezala, *buluzi*-ren erabiltzaile dira. Etxeparek edo Tartasek, esate batera, *buluzi* dakarte. Zuberoan Belapeiregandik *bilaizi* nagusi da, Oihenart barne, baina herrialde honetako idazkietan bada *bilain(t)zi & bileizi* ere.

burreu: (411), ‘borreroa’. Zaharra eta he-dadura handikoa da *borrero* aldaera, Leizarragak eta Axularrek ibilia, baina Etxeberri Ziburukoaren garaitik Ipar Euskal Herrian baliatuena *burreu* da; Zuberoan ere aldaera hau da nagusi.

burthini: (158), “buru-tini”-ren laburpena, ‘burugaina’. Tartasek *buru tini* dakar eta *OEH*-k Zuberoako *bürü-thiñi*.

buru: *buru hortarik* erakoetan ‘alde horretatik’ adiera hartzen du: *eta guiza hor-*

tan badiici buru hortaric umiliatceco eta ahalguetceco arraçoïn handiric (290).

buruzkin: (289, 448), ‘tematia, egoskorra’. Lapurdi, Amikuze, Zaraitzu-Erronkari eta Zuberoan kokatzen du *OEH*-k; hiztegiatan Ibarrolako Salaberri eta Gèze aipa daitezke.

damu: adiera ‘kaltea’ du eta *OEH*-k Lapurdin, Zuberoan, Zaraitzun eta Erronkarin kokatu du. Hona liburuko adibide pare bat: *goguan hartcen baitugu becatu originaletic jiten çauzkigun miseriac eta damiac* (288); *çoinhi gauçaric thipienac damu handi eguin baitiro* (361). Axular, Tartas, Belapeire, Maister, Larregi, Baratzart, Egiategi, Duhalde, Arxu, Duvoisin, Laphitze... dira erabiltzaile. Guretzat eskualdeko Laneufville interesgarri da: *hec dira lagunaren hountarçuner, destruituz edo guastatuz* (sic), *damu eguiten dutenac* (96).

debo[stu]: *eta gendeki devoteki bicis devotcen balin bada* (96); ‘debot bilakatzea’ luke adiera, baina *OEH*-k ez dakar *debotu* ez *devotcen* honen adibiderik.

defendatu & defendiatu: ‘debekatu, galarazi’ adiera da nagusi liburuan, zortzi aldiz ageri da; *defensa* izena ‘debekua’ da; behin *defendiatu* aldaera dakar (443). Tartasek, Laneufvillek (32), Bordelek eta Luzaideko idazki batek (1869) dakarte *defendiatu*. Babesaren adiera ere ageri da liburuan, hil nahi duten urde batek bere burua *defendatcen* duenean (335).

deidura: *orobat duçu chahutarçunaz, gure naturaleça corronpithiaren piciac eta lohikeriaco biciora erorteco dien deidurac, uste beno fithezago eta aiticinago joanaraci ciroçu* (362). *OEH*-k ‘jaidura’ edo ‘joera’ adiera dakar, baina adibide bakarra liburu honetakoa da, *hapax*-a dugu. Lapurdiko idazkietan usu ageri da *jaidura*. Maisterrek, berriz, *enjogidüra* dakar, baina Inxauspek *jaidüra*.

deithore: ‘ahuena, erosta, intziria’ adieran; *gure gaitceç deithorian eta tristuran*

emaiten dugun dembora (319). Izen gisa Leizarragarengandik aitzina erabili da eta honezaz landa Oihenart eta gure liburuia dira erabiltzaile, baina *OEH*-k ez dakartza ez Tartas, ez Maister ezta Inxauspe ere. Geografia-hedaduran Lapurdi eta Baxenabarre ageri dira.

deseñ: *desseinhic hobenenac* (26); ‘asmoa, xedea’. Zuberotarrek baliatzen dute: Tartasek, esate batera, *deseña* darabil eta Maisterrek *deseñik*. Gèzek *deseñ* dakar. Mendebalerago idazle zaharrek *deseinu* ibiltzen dute. Ez da adierazten *desira* Zuberoan ez denik; *Othoitce eta cantica* (1734)-k badakar: *ene salvatceco duçun equiazco desiraz* (13).

desentenamendu: adibide bat baizik ez dakar: *lur gucia desolacione edo dezentenamendu osso bathian da* (117); *OEH*-k dakarren adibide bakarra da.

desiresko: *ceren desiresco guizona baitcen* (23); baita Laneufville-n ere: *Amoriozco eta Desirezco actoua* (160). Berebat, *desirezko* dakarte Leizarragak, Zuberoako katixima batek eta 1734ko *Othoitce eta cantica*-k (27). Hitza *desir* da ekialdean eta mendebalerago *desira*, horregatik, *desirazko* egiten dute Pouvreaux edo Jauretsek, nahiz Haranederrek *Philotea*-n *desirezko* dakarren.

deskausitu: adiera ‘samintzea’ edo ‘atseka-betzea’ luke; adibide bat baizik ez dakar: *berri gaizto horrec hanbat tristatu cicin, nun bere malurraz dezkaussitu baitcen eta oihuz erraiten Meça galdu cienaz gueroz, bera ere galdia cela* (244). *OEH*-k ez dakar adibide hau baizik. Ibarrolako Salaberrik ‘désoler, se désoler’ adieran dakar.

destarru: Ipar Euskal Herrian *desterru* da nagusi, hala dakarte lapurtarrek, nahiz Monhok edo Laphitzek, esate batera, eta baita Zuberoan Maisterrek, Etxahunek edo Inxauspek ere. *OEH*-k *destarru* aldaera gure liburu honetan baizik ez dakar. Norberarena ez den lurral-

dea adierazten du: *aithortcen edo erraiten çutenian destarrusco lurrian igaraile cirela* (337); jatorrizkoan: *qu’ils étoient des pélerins et des étrangers sur la terre* (RD 2, 467).

destimonio: *bizpahirour destimonio prest ciaudeçun haren accusatceco* (390); ‘lekuko den pertsona’ adierazten du, Leizarragak baliatu bezala, nahiz hark *testimonio* darabilen.

dino & digno: *haren presencia dinua berantetzten cicin* (347). Gainerateko adibideak *digno* eta *dignoki* dakartza liburuak eta Laneufville-n ere *digno* dago. Etxeparek eta Leizarragak *digne* dakarte; geroago, Inxauspek eta Gèzek *diño*.

diozesa: testuak ez du ezagun bigarren txistukaria nola ahoskatzen zen, <gure Dioceza> baitakar, baina testu honetan ohikoa da “s” balioa duen <z> agertzea. Ez da liburuko hitza, L.-M. Suarés d’Aulan-en onespenera dagokio; *diosesa* ez da Ipar Euskal Herrian XIX. mendearen erdia arte ageri. Gure liburuaren garaian eskualdeko liburuetan *diozesa* ibiltzen zen: *diozesa* dakar Laneufvillek eta *diozesako* Maisterrek; *diozesan* Mercyk eta *diozesako* Baratzietek.

dohain: ohiko ‘dohaina, emaitza, kalitatea’ da, kristau kutsu handikoa eta Jainkoak emana, liburuko hainbat pasartetan ardua errepikatzen dena. Euskal Herriko ekialdean ‘zortea, zoriona’ adiera ere biltzen du, Ibarrolako Salaberrik edo Gèzek dakarten legez; *OEH*-k Baxenabar eta Zuberoan dakar bigarren adiera hau. Egiazki, adiera bata eta bestea ez daude elkarrengandik urrun. Liburuko *dohain*-en agerraldiei emeki so egin diegu, baina ez dugu bigarren adieraren adibide gardenik sumatu. Hona ale batzuk: 65eko *dohain* “merced / grâce” da jatorrizkoetan (I/1/17/65. or. & RD 1, 147). 96koa “grandezas, escelencias / bonheur” (I/5/1/215. or. & RD 2, 4); 107koa “maná escondido”

(I/5/4/220. or.); honetan frantsesezko jatorrizkoak ez dakar hitza. 415ekoa da beste hau: *uroz guiçona Ginfoaren beldurraren dohainha diena!* Jatorrizkoan honela da: *bienaventurado aquel á quien le ha sido dado este dón de temor* (III/4/10/209. or.) / *heureaux l'homme, à qui il est donné d'avoir la crainte de Dieu!* (RD 5, 266).

dohatu: 'zerbaitez horniturik izatea'; *cernahiden dohainez eta berthuthez aberasthia edo dohathia içanic ere* (414). Ipar Euskal Herrian baliatu da: Leizarraga, Etxeberri Sarakoa, Haraneder, Monho, Duhalde, Jauretze, Gohietxe, Hiribarren, Duvoisin, Lapeire... idazleak aipa daitezke.

edeki: adiera 'kendu' du; *Jauna, azki dicit, bicia edeki çadaçu, eci enuçu ene Aitac beno hobe* (340). Ipar Euskal Herrian, Lapurdi, Baxenabarre eta Zuberoan ibili da, baina aspaldian Euskal Herri guztian. Hona idazle ipartar batzuk: Etxepare, Leizarraga, Axular, Pouvreau, Tartas, Belapeire, Laneufville, Baratzart, Duhalde, Etxahun, Duvoisin.

edergaillu: *umilitathia garbitarçunaren eta chahutarçunaren hain edergaillhu handia duçu* (273); adieraz 'apaingarria' da. xvii. mendetik aitzina Ipar Euskal Herrian baliatu da, Zuberoan salbu. Liburu honetan izena da, ez du adizlagun baliorik; cf. honetaz eta Axularren eraginaz Lakarra (1995: 58).

ehe(i)ñatu: (14, 135, 328, 398); 'eria zaindu' adieran eta baita, oro har, 'hazi, elikatu, gobernatu' esanahi orokorra ere. *OEH*-k Nafarroa Beherean eta Zuberoan dakar; berebat, Zuberoan eta Amikuzen *geñhatu* aldaera. Oihenartek *eheinatu* & *geinhatu* zera-biltzan, Etxahunek *geñhatü*, Ibarrolako Salaberrik *yeinhatu*. Bigarren adiera du *geñhatü*-k, 'dirua aurrezte' hain zuzen ere, Belapeirek, Etxahunek, Gèzek edo

Larrasketek dakartena, baina gure liburuan ez da ageri.

eia & *heia*: hiru ingurunetan ageri da; a) zerbait eginarazteko berme gisa: *Eya arren, cioçun Ginfoasco guiçon seindu harc, çuc ere hola hola eguiçu çure gorpitzçac atakatcen cithienian, eta tentacionia ihessi igorrico duçu* (392); b) 'behabada' adiera duela galderetan, bukaeran: *Apostolu handia, gorpitzceco pressundeitic libratu nahi cindiena munduco ppenner ihessi eguithiagatic? Ez; afflictionetan eçarten duçu çure gloria eta placerra. Becathian eror beldurrez eia? Guthiago.* (346). Bigarren era hau Maisterrengan aurkitzen dugu: *Nountic arren glorificatcen abal niç, edo ceren desiratcen dut famatu içatia? Eçdeusetaric niçalacoç eia?* (254). c) zehargaldera baten sarrerazle: *çure buriari unxa soiçu eta ikuz eçaçu, heya ciren estathian nahi cintuzkeenez Ginfoari cundiac eman* (57).

ekarria izan: partizipioaren eran jokutzen da eta norbaitek zerbaitetarako joera izatea edo norbait zerbait egiteko ohiz prest egotea adierazten du; *eci Ginfoa bethi ekarria duçu gure laguntcera* (20). Ipar Euskal Herrian tradizioa du: Haraneder, Maister, Larregi, Duhalde eta erabilera berriagoak aipa ditzakegu.

eki & *ekhi*: 'eguzkia'. Erabiltzaileak ekialdean dira: Oihenartek *eki* dakar eta Belapeirek *ekhi*; Etxeparek eta Leizarragak *iguzki*; Tartasek eta Laneufvillek *iguski*; Ibarrolako Salaberrik *ekhi* dakar San Mateoren ebanjelioan eta Bonapartek berak itzuli Garaziko *Canticum trium puerorum*-en ere *ekhi* dago.

elga: ohiko *elkar* adierazten du eta zenbakien ondotik dator liburuan ageri den lau aldietan: *biec elga* (4), *hirurac elga* (248), *hirurec elga* (261) eta *biac elga* (442). Bost aldiz dakar *elgar* liburuak. Hona *elga*-ren adibide bat: *Eliçala sarthu cela, Meça akaba arthio han egon, berheala ondotic bezte bat, biguerrena*

- akabi gabe, hirurgerren Meça bat, hirurac elga inçun cithiela* (247-8). *Practica*-tik kanpo tradizio apala du. Garai berean, 1783-4ko *Birjina* itzulpenean, zeina Jose Antonio Mujikak Martin Duhalderi egozten baitio, *elga* ageri da (2010: 29) eta *Meditacioneac*-en ere badakar: *hirur aldietan elga bere othoizta akhabatcen du* (1809: 258). Oihenartek hitz lotura batean *elg'* dakar eta baliteke *elga* izatea. Berriki, 1757ko Lapurdiko itsasaldeko *Le Dauphin* ontziko gutun batzuetan agertu da “biak elga”.
- endelgatu*: ‘ulertu’; Ipar Euskal Herrian ageri da, baina batez ere ekialdean. Hegoaldean Erronkarin baliatzen zen. Tartas, Laneufville, Duhalde, Goihetxe, Arbelbide... *endelgatu*-ren erabiltzaile dira. Laneufvillek *endelega arazi* ere badakar aitzinsolasean. Zuberotarrek eta erronkariarrek *ent(h)elega*- darabilte: Belapeire, Maister, Arxu, Uhalde Maio, Mendigatxa, Lapeire, Constantin...
endeski: (272), ‘narraski, zirtzilkeriaz’; liburuan <endezki>. *OEH*-k Baztan eta Zuberoan kokatzen du. *Herria* aldizkarian *libertimentü endesak* sintagma ageri da Zuberoan.
- epaintxatu & enpaitxatu: adiskidetarçunac epainchatcen ezthien beçala oguendun haren contre hiltceco sentenciaren emaitetic* (307); ‘oztopatzea’ du adiera. Liburuan nagusi da *epaintxatu* aldaera, lau agerpen ditu; *enpa(i)*- aldaerak, berriz, hiru. Bestalde, izena dago, *epantxu* (267) eta baita *epainxu* ere.
- eperik gabe*: ‘eten gabe, atsedetik gabe’; *eperic gabe bethi guardian içan behar diici* (408). Gure liburukoaz eta bigarren mailako lanetan bildu pare bat adibidez landa, Pouvreau eta Jauretze idazleak dakartza *OEH*-k.
- eragin & erain*: ‘eragin’; *bere beitaric nehorc eguiten thien gaucetan eta bestec eraiten derazcotenetan* (18); *bihotzça idoc-araci eta erditic erain* (191). Leiza-rragak bazerabilen *eragin*, baina Ipar Euskal Herrian erabilera galduz joan da XVIII. mendetik honat; zuberotarrek eutsi diote erabilerari. Etxeberriziburukoak eta Oihenartek era trinkoan zerabilten eta perifrasiaren honako idazleek: Axularrek, Oihenartek, Pouvreaux, Mongongo Dassançak, Belapeirek, Etxeberri Sarakoak, Haranederrek, Maisterrek, Mercyk, Etxahunek, Inxauspek, Arxuk...
eraiki: liburuko hiru adibideetarik bi dakartzagu hona, bakoitzak bere adiera duela; *eguiasco bertuthec çure ariman etche ispirituuala eraiki deçaten* (265); ohiko etxe eraikitzeaz dihardu; *becatu eguin nicin, cioçu Davitec, Ginoari miñço delaric, gaztiguiez eraiki ninduçun beno lehen* (285) adibidean, berriz, badirudi ‘haurrak haz’ edo ‘hezi’ zentzua duela, Zuberoan ohi duena, asto lasterretan, Inxauspe eta Constantinen lanean nahiz Larrasketen hiztegian datorrena. cf. Laneufvillek dakarren adibidea ere: *behar dutela uken arrangura haurren eraikiciaz* (159).
eraste: çoinhenbeste eraste suergaraiteco gure mihietan? (289). Adiera ‘esamesak, erran-merranak’ du. Lapurdin Axular eta Duvoisin ditugu erabiltzaile. Oihenartek *erastea* aditz gisa dakar.
era(a)untsi: mortal ala benial diren piçatcen eraunxi gabe (438); *gaua oro harekin borroca eraaunxi onduan* (211); ‘jardutea’ adierazten duen aditza da, egun Amikuzen eta Zuberoan baliatzen den bezala. *OEH*-k Lapurdin, Baxenabarren eta Zuberoan kokatzen du; Ibarrolako Salaberrik ere badakar.
ereithia: eci horren eguithia aharren eta herren guiristinhuen arthian ereithia lukeçu (448); ohiko ‘ereitea’ da. Ibarrolako Salaberrik *erein* dakar, baina Gèzek *ereñ*, izan ere, Zuberoan palatalizaturik baliatzen baita. Belapeirek *erein & ereñik* zekarren; *ereithia* horren partizipioko era

- ezin jakin ñabardura eta zehaztasun fonikoz zein den.
- eretxian (-en)*: norbaitekiko edo zerbaitekiko erlazioa adierazten du; *cer ere baita eskia gorpitzçaren eretxian* (103); jatorrizkoan: *ce que la main est à l'égard du corps* (RD 2, 11). Hona beste adibide bat: *Gincoaren aitcinian ezpalira beçala tuçu, eta haren eretxian ezdeuz beçala* (282), jatorrizkoan honela dena: *et elles sont comme rien à son égard* (RD 3, 315). Funtsean ekialdeko erabiltzaileak ditu: Tartas, Belapeire, Oloroeko kati-xima, Maister...
- erordura*: 'erorketa' da; *gaizkiraco gutan den erordura batec gure seindimendiac laus-sengatcen thiela* (40). *OEH*-k liburu honetako erabilera baizik ez dakar, Maurice Harrieten hiztegiak, hain zuzen ere.
- erori*: (293), aditza da, baina itzulpenean izen kategoria ere badu inoizka: *çunbait Gincoaren cerbitzchari ikuzten duçunian erori itxoussi edo handi çunbaiten eguiten* (39); *eta hara cerc erain dereen erori ahalkaitçunic* (293).
- erorkor*: 'erortzen erraza dena'; bi agerraldi baizik ez du; *gure naturaleça çoinhen erorkor eta flako den* (400). Ipar Euskal Herrian tradizio luzea du: Leizarraga, Etxeberri Ziburukoa, Haranburu, Pouvreau, Xurio, Maister, Mihura... erabiltzaile dira.
- erraiñ*: *cien errainhac unxa cintathiac içan bite* (334); 'giltzurдинen edo gerriaren alderdia' da eta liburuan agerraldi bakarra du.
- erregret & arragret*: 'arrenkura'; *arragret* aldaera (337, 438, 441); *erregret* (51, 59).
- errendatu*: *haren eguïteco behar tugun gauçac neke eta ppenoz errendatcen* (22); 'bilakatzeari, bihurtzei' adiera du mailegu honek. Ipar Euskal Herrian ageri da: Etxeberri Ziburukoa, Axular, Argaiñaratz, Tartas, Mercy, Gazteluzar, Xurio, Urte, Haraneder, Laneufville, Etxahun, Inxauspe... dira erabiltzaile. Beste adiera bat ere badu liburuan, 'itzultzea, ematea': *eman ciracoçun, bena hitzçaren pian errendaturen ceracola* (325).
- errisku*: badarabil *erriskatcen* aditza ere (439). Ipar Euskal Herrian (*h*)*irrisku* aldaera ageri da: Etxeberri Ziburukoa, Gazteluzar, Xurio, Haraneder, Larregi, Mihura, Duhalde... dira erabiltzaile. Idazle batzuek *arrisku* darabilte, esate batera Axularrek eta Etxeberri Sarakoak; iduri du *errisku* bakan erabili dela. Azken garaiko zubererak *arrixk* dakar Larrasketek; lehenago ez dugu Belapeireren lanean aurkitu eta Maisterrek ez dakar *perill* baizik. Gure liburuan ere bada *peril* (43); cf. *langer* ere (115).
- eskele*: *eskele bat arropa charrez bestithia* (429). Lapurdiko literaturan *eskale* dago eta Oihenartek ere hala-hala dakar, baina Tartasek *ezqueleric* (113) darabil, *eskele* baita Zuberoako aldaera, *Antiokiako San Julian* pastoralak, Etxahun, Gèze edo Arxu lekuko.
- eskenu*: *hanbatenez ere jathian placer aboro eiten dici, çumbatenaz ere goçuago baita eta jaliac jateco dheia edo ezkenia handiago baitu* (217). Adiera 'eskaintza' du eta Zuberoako *eskenü & eskainü*-tik abiatu behar da; Inxauspek eta Larrasketek badakarte. A. Lizartzak 'apetito, ansia' adiera dakar galdera ikurrarekin (1967: 133), baina ez da xuxen, erroa *eskain*-baita.
- eskudainxa (hartu)*: *heen jujatcera menturacnen dena, Gincoaren çucenetan sartcen eta eskudaincha hartcen dici* (422); cf. 421, 422, 424 ere; 'zerbait egiteko aski ausardia izatea' du adiera. *OEH*-k Nafarroa Beherean *eskudantza* dakar eta Ibarrolako Salaberrik *eskudanza*. Lapurdin Etxeberri Ziburukoak eta Axularrek *eskudantzia* darabilte. Zuberoan ez da ageri; esate batera, Maisterrek *libertate sobera* sintagma darabil.

estakuru: hutsaren, erruaren edo gaizki eginaren adiera du; hona adibide bat: *anitzcec ereflexione ein faltaz, bere hou-xac edo ezthakuriac eçagutu gabez* (114); *çure ezthakururic edo becuric handiena* (127). Erabiltzaile dira Leizarraga, Oihenart, Laneufville, Etxahun edo Michel Elizanburu; Tartasek eta Maisterrek mugagabeen *estakuria* darabilte. Beste adieran ‘atxakia’ da, Etxeberri Ziburukoak, Axularrek, Tartasek, Haranederrek, Michel Elizanburuk, Mañex Hiriart Urrutik... darabiltena. Ez dakigu gure liburuko adibide hau bigarren adierakoa ala lehenekoa den: *cerbait estakuru cherkatcen cicin Fraide gasthiari aharra emaiteco* (390); oro har, gure liburuan ‘hutsa’, ‘errua’ edo ‘bekatua’ adierazten du *estakuru*-k.

esteku: headadura zabalagoa duen *esteka*-ren kide da eta *Pratica*-k *esteka* & *esteku*, bi erak dakartza; adiera ‘lotura’ dute biek. Erabilera murriztekoa da *esteku* aldaera: Pouvreaux badakar, baina ekialdera jotzen du gehiago, Laneufville-n bi adibide dakartza *OEH*-k (138, 162) eta *Pratica*-ko beste bi. Hona bat: *Guiristinho hunez eztuçu ber gauça içanen; mundiaren eta munduco gaucen ezteku-ric gabe bici tuçu* (334).

etsai: Lapurdi, Baxenabarre, Zuberoa, Erronkari edo Zaraitzun bezala. Gure itzulpenak ez dakar *izterbegi*, zeinak Etxepare, Etxeberri Ziburukoak, Haranburu, Oihenart, Egiategi edo Etxahun baititu erabiltzaile. Mercy 1780: *etsay çombait* (7). Hona pastoraletan ere; Edipa: *exaer* (265); SC: *etxay* (524); Charlemagne: *etxai* (126).

eu<gu>erdi: ez dakigu ziurtasunez “euguerdi” ala “euguerdi” den; *axian, goician eta euguerditan Jaunari cundatuco ticit ene afligimendiac* (104); cf. 37 eta 244 ere. *OEH*-k ez dakar honelako beste aldaerarik, baina gure liburuan ez dago “euguerdi”-rik bat bera ere. Tartasek *eguerdi* &

eguerdi dakartza eta idazle zuberotarrek *egüerdi*; esate baterako, Belapeirek. Gero eskualde honetan *EHHA*-k *eguerdi*, *egüerdi* eta *egordi* bildu ditu, baina testu honetakoa bezalako aldaerarik ez.

<*extreitzcha*>: *Jauna, oraico extreitzcha handian etciakiguçu cer eguin* (97-98). *OEH*-k *estresa* eta *estresa* sarrerak dakartza eta adiera ‘nahigabea, sufrikarioa, trantzea’; Mihura eta Duvoisin idazleen adibidea dator. Lhanderen arabera, Lapurdiko baxenafarreran baliatzen da.

ezabatu: baita *ezabarazi* ere (444). Euskara batuko adiera berean. *OEH*-k Baxenabarre, Zaraitzu eta Zuberoan kokatzen du eta Oihenart, Maister, Laneufville, Mercy, Inxauspe, Gèze... dira erabiltzaile.

ezabeki: *horra nola, Demoniuac chothilki eta eçabequi bereganat biltcen guithien* (374); ‘segretki, oharkabea’. Literaturan arruntena *ezabaki* da, *OEH*-k zuberera arruntean dakarrena: Belapeirek eta Maisterrek *ezabaki* darabilte, baina gure idazkiak bezala, Laneufvillek ere *ezabeki* dakar. Adjektiboa ere bada liburuan: *urgulu eçabiago bat* (275).

fabori: ‘mesedea’; Zuberoan, Mercy, *Charlemagne* edo Egiategik *fabori* dakarte, baina Larrasketek *fabore* eta 1734ko *Othoitce eta cantica*-k *favori neçaçu* (51) aditza. Bestalde, Ibarrolako Salaberrik *fabore* & *fagore* dakartza eta Lapurdin lehen testuetarik *fabore* dago.

fariseen: adiera ‘fariseua’ du. Zuberoan *farisien* dakarte Belapeirek, Inxauspek eta 1872ko Zuberoako katixima batek. Ibarrolako Salaberrik ere halaxe dakar San Mateoren ebanjelioaren itzulpenean.

faxeria: *bona iduri ceela bezten eneu, karga, facheria direla* (328). *OEH*-k Zuberoan eta Amikuzen kokatzen du, ‘eragozpena, traba’ adieran; dena dela, Leizarraga erabiltzaile da, *faxeria* dakar, eta Haranederrek, Duvoisinek eta Etxahunek *faxeria*.

feit: *minço delaric gure Salbaçale Jaunaren Tranfiguracionian igaran ciren feitez*

(171); *huntaric idoki behar dugun feita duçu* (434); ‘gertakaria’ esan nahi du eta Zuberoan ibiltzen da: *Charlemagne*, Etxahun, katixima bat eta Xaho dira lekuko eta Gèzek ere badakar.

fermo & fermoki: ‘fermu & fermuki’ arruntagoen aldaerak dira. Deklinatzean *delibero fermua* dakar, baina bokalen arteko inflexioagatik, ez *fermu*-tik abiatzen delako. Zuberotar legez, *Othoitce eta cantika*-k eta Maisterrek ere *fermo* dakarte, Ibarrolako Salaberrik edo Gèzek bezala eta baita Axularrek ere, baina gainerateko idazle lapurtarrek eta Leizarragak *fermu*; Tartasek *ferme* darabil eta Oihernartek *bermetarzun*.

fidainxa & fidanxa: ez dakigu *-ainxa* hori *-antzia* edo *-antzia*-ren metatesia ote den. Lapurdi alderdian *fidantzia & fidantza* ageri da; Ibarrolako Salaberrik *fidanza* dakar, Gèzek legez. Egiategik *fidantza & fidantxa* ditu eta Maurice Harrietek *fidantxa*. Oro har, ekialdean, Zuberoan eta Baxenabarreko ekialdean sabaiaurrekoa duen *-antxa* aldaera ibiltzen da atzizkian.

finka hartu & finkatu: behin baizik ez darabil *finka hartu*: *meditacioniaren edo otoitzçaren unxa eguithia, eta hartan berheciki hartu behar tugun deliberuen finka hartzcia* (49). OEH-k ez dakar honelako adibiderik gehiago literaturan; gaineratekoetan *finkatu* dakar liburua: *erran dugun seindimendietan finkatu* (93). Esate batera, Laneufville-n ere *finkatu* dugu: *behar guira egun hartan obra houn eguitiari fincatu* (141). OEH-k *finka hartzia* ez dakar lokuziotzat, *finka* adizlaguntzat jotzen du: ‘firmemente’. Guk uste, *finka hartzia* lokuzioa *finkatzia* izan daitekeen adieraz eta “hartu behar ditugun deliberoak” osagarri zuzena, testuan genitiboan badao ere. Gogora bedi adizlaguna *finki* dela liburuan, adiera ‘fermuki, irmoki’ duena: *bere beitan finki resolutu egun*

oroz hunenbestetan goiz-axetan acto horien eguitera (91).

finki: ‘fermuki, irmoki’; Ipar Euskal Herrian tradizioa du: Materre, Axular, Harizmendi, Haraneder, Larregi, Monho edo Pouvreau aipa daitezke erabiltzaile. Hona adibide bat: *costuma haren uztera ez behin ere ossoki ez finki deliberatcen* (41).

fite: ‘laster’ adieran; nagusi da *fite* aldaera liburuan, baina *fitetz* eta *fitez*-en adibideak ere badira. Leizarragak ez darabil *fitetz* baizik eta Harizmendik, esate batera, *fite & fitetz* darabiltza. Axularrek atzizkien aitzinean ibiltzen du *fitetz* —*fitetzena, fitetzago*—, eta ez da bakarra honela egiten, *Pratica*-n ere *fitetzago* hiru aldiz ageri da; dena den, ondoko atzizkirik gabe ere baditugu *fitez & fitetz* liburuan. Zuberoan ere badugu *fitez*, *Othoitce eta cantica* (1734) idazkiak dakar (37).

flako & flakatu: ‘ahula’ & ‘ahuldu’ adierazten dute; hona aditza: *nahibada etcen ordian orano unxa sendothia anitz flacatu cien sukar batetatic* (17). Ipar Euskal Herriko hiru herrialdeetan baliatu izan da adjektibo adiera horretan, baina Hegoaldean guti. Zuberotarrek *flakü* dute: Maister, Egiategi, Inxauspe...; aldiz, Leizarragak *flaku* dakar eta gaineratekoek *flako*: Tartas, Haraneder, Materre, Etxeberri Ziburuko, Axular, Pouvreau, Etxeberri Sarakoa, Urte, Duhalde, Monho, Salaberri Ibarrolakoa... Laneufvillek ere badakar: *flaco içanez* (104).

folla: *capitulu hura idireiten den pagiarene do folharen seghalia* (8). Adiera ‘orrialdea’ da. J. B. Etcheberryk *paper fulla bat* dakar 1962an. Okzitaniararen maileru gordina dirudi, OEH-k ez dakar honelako hitzik. Egun bearnesez *hoelh* idazten dena, aspaldi *foelh* idazten zen; ez dakigu *foelh* ote den gure itzultzaileak bere garaian idatziz edo ezagutu zuen aldaera, izan ere, <lh> horrek al-

- bokari palatala adieraziko luke. Garbi dakiguna da Zuberoako 1734ko idazki batean *hoilla 25* ageri dela (*Othoitce eta cantica*, 29) eta Inxauspek 1858ko *Jaundone Jauhane apostoliaren apokalipsa-n libriak holletan biribilkaturik* idatzi zuela (1858: 39).
- gaitzi izan*: Nor Nori aditz sailarekin baliatua, ‘gaizki hartu, gogoko ez izan’ du adiera. Aspalditik erabilia, Etxepare, Leizarraga, Axular, Duhalde, Etxahun, Goihetxe... idazleek baliatu dute; hona adibide bat: *elitçaikecia gaitzci norbaitec çutçaz opinione gaisto bat hartcen balu, hartaco çuc hari occasioneric eman gabe?* (419).
- ganbara & kanbara*: bi aldiz dakar *ganbara* (14 & 273) eta bi aldiz *kanbara* (143 & 205); *ganbara* ‘gela’ arruntaren adieran dakar eta *kanbara* bi adieratan; batean ‘cellule/celda’ eta bestean ‘egoitza’ adieran.
- gandera*: *Eliça handietan edo Cathedraletan ganderac pitzten ticie* (231); cf. 86 ere; ‘kandela’ adiera du. Baxenabarren kokatzen du *OEH*-k, izan ere, Ibarrolako Salaberrik halaxe baitakar; *kandera* ere bada Baxenabarren; Zuberoan, berriz, *khandera* dago, Belapeirek dakarrena eta Erronkarin *kandra*. Leizarraga barne, Lapurdin *kandela* dago. Halaz ere, *ezko* ere bada literaturan: Etxeberri Ziburukoak edo Duvoisinek darabilte; Belapeirerentzat *ezko* ‘argizaria’ da; gure itzulpen liburu honetan ez da *ezko* ageri.
- gañeran*: agerpen bakarra du liburuan eta ez dakigu *gagneraco*-ren hutsa ez ote den; *Arima beste gagneran cernahiden dohainez eta berthuthez aberasthia edo dohathia içanic ere* (414). Maisterrek ere badu *gagneran*, bi aldiz dakar: *gagneran, celuco consolacione hourá emaitenda* (1757: 116); *gagneran behar duçu, eç solamentç comunionia beno lehen deboconiala adelatu* (385).
- gartu*: *ceren behin hoztera giten bada eta gogortcera, nekez berris garturen eta berturen duçu* (46); ‘sutan erre, garretan egon’. *OEH*-ko adibide gehienak Hego Euskal Herrikoak dira, baina Duvoisinek eta Maurice Harrietek beren hiztegietan dakarte.
- gei*: *ezticie guei çuten beçala eguiten* (26); *Celiari soiten ciracoçun, leku çointara haxetic heldu guei cien bati beçala* (261); *eztakigula guc eguin guei duguna gure hunetan denez* (329); adiera ‘nahi izatea’ du. Hedaduraz diharduela, Maurice Harrietek, Zuberoa, Oihenart eta gure itzulpena aipatzen ditu. Ez dugu ukatuko hitz honek ‘asmoa’ ere adieraz lezakeela, baina gure liburuan funtsean ‘nahi izatea’ esan nahi du.
- gibel-ondotik*: *proximuaren contre haren guibel-ondotic erraiten diren elhe gaistuen defendatceco* (444). Zerbaiten edo norbaiten atzetik eta hurbil ibiltzea edo zerbait egitea adierazten du. Laneufvillek ere badu adibide bat: *houra da lagunaren guibel ondotic, harc eguin dien, baina eçagutia ezten, gaitza erranez comemitcen den becatia* (97).
- gogatu*: norbaiten edo norberaren borondatea zerbaitetara erakartzea luke adiera, Baxenabarre, Zuberoa eta Erronkariko tradizioan. Hona liburuko adibide bakarra: *ikussiric neskatho hura ekarri çutenac beldur cirela berekin eremaiten baçuten berris Demoniua sar çakion, heen amorecatic haren bereki cerbait dembora atchikitcera gogatu çuçun* (403). Leizarraga, Oihenart, Belapeire, Etxahun, *Mustafa Turk* pastoralean edo herri kantetan aurkituko dugu.
- gogoz-garatik*: *hirurguerrenecotz samurtzcen tuçu eta ezticie emaiten, edo emaiten badute, hain gogoz-garatic, nun heer deuz galdeiteco guticia idokiten baitute* (104); ‘gogo txarrez, gogoz kontra’ adieran. Ez dakigu ohiko “gogoz-garaitik” adizlaguna idaztean hutsa gertatu ote den,

- baina *OEH*-k, oharrik eman gabe zuzendu eta *gogoz-garaitik* idatzi du; aldiz, A. Lizarrak dagoen bezala dakar (1967: 136). Leizarragak *gogoz garaitik* zerabilen; Maisterrek *gogoç-garaiti* (128). Baxenabarreko Landibarren *gogoz garai* bildu zuen Gotzon Garatek eta Zuberoako hala Larrainen nola Altzain *gogoz gainti* (1988: 203).
- goihentze*: (71, 198, 257); ‘biziaren hondarrekoneak’. Gure itzulpen liburuak *goihentzia* eta *goihen(t)zian* dakartza eta Laneufvillek ere badakar: *vere conversionia bere goihancera utci dutenac* (61). Ez dago beste idazlerik. Duvoisinek *goihentzia* darabil, baina ohorearen adieran.
- goihera*: *etche bathian cimendiac goihera edo flacco badira, ihiki etchia makurtcen duçu eta lazter lurrerat erorten* (65); ‘sakontasunik gabea’ adierazten duen adjektiboa da. *OEH*-k Zuberoan dakar.
- goiztiri*: *eta seinhalatcen goiztiria, otoitzceco tenore hun bat beçala* (109); ‘egunsentia’ da. Lapurdin, Baxenabarren eta Zuberoan kokatzen du *OEH*-k, eta Erronkarin *goizteri*. Idazleetan, berriz, Oihenart, Pouvreau, Belapeire, Haraneder edo Monho aipa daitezke.
- gorda & gorde*: Ipar Euskal Herrikoa da *gorda*-nagusiki, baina Landuchiok *gordaitan* eta Amilletak *gordatze* dakarte. Adibide horiezaz landa ez dirudi *gorda*-aldaerak Hego Euskal Herrian agerpen gehiago duenik. Hona Ipar Euskal Herriko erabilera batzuk: Etxepare: *goardaceco* (40) & *gorde gabe* (240) / Leizarraga: *gordatzen* (186v) & *gorde ceçan* (49v) / Oihenart: *gordatzen* (223) / Tartas: *gordatzen* (*Ontsa*, 49) & *gorde-rik* (*Ontsa*, 55) / Belapeire: *gordatcen* (I, 100) & *bere icena gorde diana* (I, 21) / Maister: *gordatcen* (121) / Cazenave SM: *ez daitèzu gorda* (24) / Ibarrolako Salaberriren hiztegia: *gorda-tu* / Iribarnegarai: *ez daiteke gorde* (27). Pouvreuren *gorda* eta Haranbururen *gordatze*-ren salbuespenaz landa, ez dirudi, oro har, Lapurdin *gorda*-aldaera baliatu denik.
- gort & gorthu*: *noiz eta ere adiskide jakinxu gincothiari batec berriz gorthu bainu erranez, Gincasco lanetan ez unxa eguithiaren beldurrac ezkitihiela baratu behar* (5); ‘adorea ematea’ du adiera. *OEH*-k Leizarraga eta idazle zuberotar-amikuztarrak dakartza: Oihenart, Tartas, Belapeire, *Othoitce eta cantica*, Maister, Mercy...
- gostuz*: ordainketaren edo kostuaren adieran; *Jesu-Christoc biciaren gostuz bermatu eta pagatu dici ciendaco* (177), non ulertzen baita Jesukristori biziaren kostua edo galera ekarri ziola bermatze eta ordaintze hark.
- guduka* (ez *artzia*) (398) & *gudukatzen* (57, 62) & *gudukatzeko* (434): ez da ageri *gudukatu* partizipioa liburuan. Izena da *guduka* Ipar Euskal Herriko idazki zaharretan, Oihenartek eta Tartasek honela dakarte eta Zuberoan baliatzen da *güdüka* izena; *gudukan* adizlaguna ere bada literaturan. Hona adibide sail bat: Leizarragak *gudukatzen* darabil, Etxeberri Ziburukoak *gudukaturen*, Oihenartek *ezkitakek guduka*, Jauretkek *guduka gaiten*, Duvoisinek *gudukaturen* eta *gudukatzen*. Aldiz, Inxausperen *güdükatü* (1894), hustzat jo du *OEH*-k; cf. Barbier: *gudukatu*.
- gustatu*: baliteke liburuko Nor Nork jokatzea jatorrizko gaztelaniazko eta frantsezko eren eragina izatea, hauetan dastatzearen kutsua baitu “gustatze”-ak: *Gincoo eta gauça ispiritualac behin gustatu thienari* (33); jatorrizkoetan: *asi en gustando uno de Dios* (I/1/4) / *parce que si une fois nous commençons à goûter Dieu, et à sentir les choses spirituelles...* (RD 1, 36).
- guti*: adizlagun edo zenbatzaile ez zehaztua izateaz landa, adjektiboa ere bada,

ekialdeko Euskal Herrian ohi bezala, hurraren adibideak lekuko: *trompathia ičan eztađin, bestela balio handitaco çunbait emanen dici gauça guti batendaco* (11); *eci ikussico duçu gauça guthia ci-rela* (278).

gutiz bestetan: guk 'ia guztietan' edo 'aldi gehienetan' adiera hartzen diogu. OEH-k 'salvo en raras ocasiones' itzuli du eta gure liburuko adibidea da lekuko bakarra: *gutiz bestetan nehor ez-tela betan huntarçunic edo bertutheric handienera heltcen* (39). J.-B. Constantin zuberotarraren xx. mendeko *gütiz beste* 'ia guztiak' adibidea ere aipa daiteke: *gütiz bestek hartzen zien Haritcha-baleten eretzeko bestiak beno haboroxe den bati zor den errespetia*.

haben & heben: liburuan bi aldiz ageri den *haben* hori ez da ohikoa Ipar Euskal Herriko literaturan: Etxepare: *eben & hebetik & hebengo* / Leizarraga: *hemen* / B. Etxauz: *heben* / Tartas: *hebetic & hebe* / Pronus 1676: *hebenco* / Belapeire, Maister: *heben* / Bazkazane 1762: *hemen* / Laneufville: *heben* / Ruthen liburua, Gaaziko heskuaran: *heen*.

hain untsa: bederatzi adibidetan ohiko "graduatzaila + adizlaguna" edo 'hain ongi' da (14, 14, 66, 164, 248, 291, 296, 306, 440). Adibide batean garbiki emendiozkoa da eta 'aussi / también' adiera du: *esticie choilki Gincoaren cerbitzchian hazten direnec beldur horren beharra, bena hain unxa Gincoaren cerbitzchariric handienec eta berthuthian aitcinathienec* (410). Bi adibidetan *bai eta ere hain unxa* egitura ageri da eta emendiozkoa dirudi: *Ainguru bat, çoinhec incentxatcen baitcithien Comentuco Fraide otoitzcera erneki joan ciren guciac, bai eta ere hain unxa ecin joannez baratu cirenen lekiac* (17); *eta besten unxatan minçatcen inçuthiaz ppena edo bekaisquasco sendimendu çunbait bihotzchian poroatcen badu, heen faltataco*

atchikitcia, bai eta ere hain unxa bere buriaz unxatan minçatcen inçuthiaz bere bihotzchian seinditcen thien dezkanxu edo placer banuac (297). Beste adibide batean 'hala' edo 'baita' adiera hartzen du: *Seindiec hori net gomendatcen dicie eta hun duçu heen erranaren seguitcia, eci net prootzchoz duçu hain unxa Gincoaren bidian sartcen hassi direnen, nola bertuthian aitcinathien* (167).

hamatu: *inclinacione gaisthuac piztten eta hamatcen* (100-1); adiera 'sua indartzea' du. Hona Laphitzeren adibide bat: *sua bethi amatuz zohan haren bihotzean*. Zuberoan 'landareak nonbait nagusitzea' da. Hona Eskualduna-ko adibidea: *belhar gaxtoak eztira hala amatüren*. Lhandek eta Ibarrolako Salaberrik *h-gabe dakarte*.

hantatu: (96, 406, 417); *iduri çauçula munduco genden ikusthiac eta hantatciac esthiela çuretaco deuz langerossic* (406); *persona noreganat ere seindi baitu amodio arhin cerbaiten ukeitera ekarria dela, ez hantatcia* (417). Izena *hantazione* da: *elgarrekin uken nahi duten hantacionia devocionetic jiten dela* (375). Frantsesez bezala, adiera 'norbaitekin hartu-emana usu izatea' du eta Ipar Euskal Herrian baliatu da. Sarako Etxeberri, Mercy edo Laneufville aipa daitezke erabiltzailetzat; azken honek honela dakar: *gogouan igan behar ditugu ibili guiren lekia, hantatu ditugun personac, goure estatuco becatu particularrac, eta guciz habitudazco becatiac* (144). Zuberoako 1734ko *Othoitce eta cantica*-k, berriz: *compagnia gaistouac hantatu dutianari* (43); *dudalacoz bekhatian* / *altharia hantatu* (45).

haragi: Zuberoan ez bezala, *h-z* idatzirik dakar; cf. Oihenarten, Belapeireren, Maisterren edo Gézeren *aragi* eta Leizarragaren, Etxeberri Ziburukoaren, Axularren, Pouvreuren, Tartasen, Ibarrolako Salaberriren hiztegiiko *haragi*. Laneufville-n ere *haragi* ageri da.

hasper: *nigarrez eta hasperrez niagoçu* (155); ‘hasperena’ du adiera eta *OEH*-k ez dakar beste inoren erabilerarik. Dena den, liburu honetan bada *hasperrapen* ere: *ene arima çureganat nabiz beti hasperrapenez diagoçu, ô ene Gincoa, oreinha ihistariez abithia iturrietala heldu nabiz dabilen beçala* (210). Hitz hau Lapurdin, Baxenabarren eta Zuberoan kokatzen du *OEH*-k, eta idazleetan, Matteredre, Haranburu, Axular, Pouvreau, Xurio, Larregi, Laneufville, Duhalde, Laphitze aipatzen. Liburuak *hasper egin* dakar ere (276), ‘hasperen egin, zizpurutu’ adieran. Zuberoako 1734ko *Othoitce eta cantica-n hasperrenez nago heben aspaldian ageri da* (82).

hatz: *Cananeaco emazthia Jesu-Christoren arroparen hatzça hunki cien do bainian sendothia içan baitcen bere odol galtce-tic* (222). Adiera ‘soinekoaren ertz edo saihetsa’ du. Pouvreaux eta Ibarrolako Salaberrik badakarte eta Azkuek Baigorri kokatzen du.

bazinda beltz: (398, 402), abereetan zerriak izendatzen ditu. Aldaeretan diptongoa eta hasperena aipagai dira: Larregik, Duhaldek, Hiribarrenek, Duvoisinek edo Arxuk *azienda* dakarte, Jauretxek *azinda*, Michel Elizanburuk *bazinda*, Inxauspek *hazienda*.

bazkurru: ‘elikagaia’; gehienbat Baxenabar eta Zuberoako hitza da. Leizarragak bezala, Monhok, Jauretxek, Arxuk, Goihtexek eta Ibarrolako Salaberrik *bazkurri* darabilte. *OEH*-k *bazkurru* Baigorri eta Zuberoan dakar, Maister, Egiategi, Gèze eta Duvoisin barne. Belapeirek *bazkürre* dauka; Laneufville-n ere ageri da, baina mugaturik dator eta ezin jakin mugagabea nola duen.

heldu: *hala heltcen çuçun Seint Antoniori* (108); *hel dieiteçu ere, çunbait aldiz is-pirithuz graciosco eztathian comuniatcen dienac sacramentaliki ber eztathian comuniatcen dienac beno gracia aboro erecebi*

leçan (241); ‘gertatzea’ adierazten du eta *OEH*-ren arabera, idazle zuberotar eta amikuztarrek darabilte tradizio jarraian. Idazle zaharretan, Etxepare, Leizarraga eta Pouvreau aipa daitezke eta ondotik, Nafarroa Beherean, Michel Elizanburu, Ibarrolako Salaberri eta Barbier. Zuberoa alderdian, berriz, Tartas, Belapeire, Maister, Mercy edo *Charlemagne* pastoralak; hauek *beltü* aldaera darabilte. Gaineratekoan, Laneufvillek ere badakar. Ohart, bestalde, *heldu gira* gisako aditzak puntukari direla eta ‘etorri’ adiera dutela: *erraitetic heldu guirenac* (109), jatorrizkoan *dont nous venons de parler* (RD 2, 21).

herabe: ez du adiera bakarra eta adibide batean erdal ‘répugnance / resistencia’ adierazten du: *nehorc cernahi mana ciroçu persona umil bati, bestec nahi dutena nahi dici, osso-ossua bere gueibnaren manura diooçu, ez choilki bere conduitan eta bere obretan, bena orano bere borondathia eta bere Jujamendia haren manuço tici, hartan nehorc etci idireiten contrastic, ez heraberit* (273). Badakar lotsaren edo ahalkearen adieran ere: *explicatcera herabe ditugun gauen erraitera* (368).

herabezti: ‘nagia’ da; *OEH*-k ez dakartza Belapeire, Maister eta Inxauspe idazleak baizik; hiztegieta Ibarrolako Salaberrik, Gèzek eta Larrasketek dakarte. Zuberoako 1734ko *Othoitce eta cantica-n* ere bada: *herabesti orriblia | badakic ore falta | deus hounic ez eguilia | arima negligenta | erraguc...* (43).

heraki[tu]: ‘irakitea’; *beste bati impaciençac eta colerac bihotzça herakitcen dirakoçu* (127); liburuak ez dakar adibide hau baizik. Lapurtarrek eta baxenabartar batzuek *iraki-* erako aldaerak baliatu ohi dituzte. *OEH*-ren arabera, Amikuzen, Zuberoan eta Erronkarin (*h*)*erakitu* dago. Duvoisinin arabera Zuberoan *h-* darama. Ibarrolako Salaberrik

- erakitu dakar*, Gèzek *herakitü* eta Larasketek *heakitü*.
- herra*: *jujamendu gaistuac ardura giten direla bekaisguatic, jeloskeriatic edo bihotzceco herratic* (431); cf. 432 & 448 ere; ‘gorrotoa, amorrua’ adieran. xvii. mende hasieratik, Lapurdi, Baxenabar eta Zuberoako idazleen artean ageri da; Hegoaldean ia ez da ibili.
- herroka*: (8, 254) ‘lerroa, errenkada’; *aldariaren ingurian herrocan jarteco* (254). Aldaera nagusiagoa da *herreka*, Salaberri Ibarrolakoak dakarrena eta OEH-k Zuberoan ere kokatzen duena; bada *herrenke* ere Zuberoan, Maisterrek nahiz Gèzek dakarte. Dena den, Gèzek eta Salaberri Ibarrolakoak badakarte *herroka* ere. Bigarren adiera bat ere badu *Pratica*-n: *been herrokaco edo gradokuac eiten tuzten obra hunac* (331); ‘maila, kategoria’ adierazten du. Ibarrolako Salaberrik badakar adiera hau ere.
- hersatu*: *orobat Gincoari othoitçaz ardura hersatu behar diici gure passionec becatu eiteco emaiten tuzten hirrithien hiltceco* (74). xvii. mendetik Zuberoako eta Amikuzeko idazkietan ageri da eta ‘norbaitengana zuzendu edo enkomendatzea’ du adiera. *Pratica*-ko grafia ez da homogenea: *hersatcen* (45), *hersatceco* (105), *herzsatcen* (393)... Hona erabil-tzaileak: Belapeire *hersatzen*, 1734ko *Othoitce eta cantica* lana: *hersatu* (14), Maister *hersatzen*, Mercy *hersatü-ren*, *Charlemagne* pastorala *hersatzen* eta Gèze *hersatu*; dirudienez txistukari igurzkaria da.
- hersatu* & *hersatu*: ‘estutzea’ adieran. Grafian ez da batasunik, era afrikatua eta igurzkaria, biak dakartza: *gaitz borthitzkienic hertzxatcen guithien biciotic sendotceco* (126); *gende saldo handi batez lagundia çuçun, inguru alde orotatic herzsatcen cicien* (123); *gaitzçac herzsatcen dienian eta heriua hurrantcen çacola ikuzten edo sein-ditcen dienian* (336).
- bertu*: (173, 180, 331, 345, 396); *luçazago biciz gure faltac beti cerbaitez hertzcen baguintu eta berriric ezipaguindu eguiten* (345); ‘gutxiagotu, bakandu’ da adiera. Lapurdin, Baxenabarren, Zuberoan, Zaraitzun eta Erronkarin kokaturik dakar OEH-k. Leizarraga, Tartas, Belapeire, Maister, Etxahun, Arxu, Inxauspe... idazleek baliatu dute eta Ibarrolako Salaberri eta Gèzeren hiztegitan dator.
- higinaut*: ‘hugonotea, protestantea’; *guiristinho herrian bi pressunde suerte becic eličatekeela içan behar: bata Higinauten edo heretikuen, besthia erhuen* (118-9); baliteke *au* diptongoa izatea. Zuberoan *higanaut* da eta Inxauspek halaxe dakar, baina Tartasek *hugenaut*. Aldiz, beste autore batzuek diptongorik gabe egiten dute: Haranburu lapurtarrak *hugenaut* dakar, baina Monhok eta Arbelbidek *higanot*.
- higungarri*: (33, 284); adieraz ‘gaitzesgarria’. Lapurdiko idazle klasikoek *higungarri* osoagoa darabilte; Laneufville-n *higungarri* ageri da. Zuberoan *hügün-garri* dugu, Gèze lekuko eta lehenago *hügüntarzün* dakar Maisterrek; *ugungarri* zen Erronkariko aldaera.
- hiragarri*: *vandalec Africa oro hiragarri herrioz eta beste anitz damus beteric eçarten çuten demboran* (309); ‘amorrargarria, izugarria’ du adiera. Lapurdiko idazle zaharrek eta beste autore zenbaitek erabilia: Etxeberri Ziburukoak, Larregik, Monhok, Duhalde, Arbelbidek, Baratzartek, Inxauspek. Izena ere ageri da liburuan, *hira*: *norc daki Jaunaren amoriuan ala hiran edo haztiuan den* (35).
- hirritu*: *haraguiaren hirrithia, çoinçaz bethi atakathiac baikira* (405); cf. 74 ere. OEH-k ‘incitación’ adiera dakar. Aditza ere bada: *hirritatu*; Laneufvillek badakar: *Nola Gincoac beguiratcen guitu Demoniouan hirritietaric?* (29); baita lehenago Pouvreaux ere.

hobi (162, 346) & *obi* (441): ez dakigu *h*-gabeko agerraldi hori hutsa ote den. Zalgizek *h* gabe dakar, baina *h*-duna da Oihenart, Tartas, Belapeire, Inxauspe, Gèze eta Ibarrolako Salaberriengan, Etxepare, Harizmendi eta bestetan bezala. Larregik *hobia hura* dakar eta ez da bakarra: Nafarroa Garaian Beriainek *obia batean* eta Joakin Lizarragak *ánitz obia ilén ideki zire nahiz obiaraño segitu bear du* adibideak darabiltzate.

hoibel[du]: (362); besteen ‘goibeldu’ da, ‘hodeiez estaltzea’. Ibarrolako Salaberrik *ekhia hobiielduko da dakar eta hoibel ageri da* Baigorri; Amikuzen, berriz, *hobil & hobildu*. Bestalde, Lapurdiko idazle zaharrek eta Barbier garaztarrak *goibeldu* dakarte. Zuberoan Inxauspek *ülhüntü*.

honitu: *desirez bethia dela, bena ezpaitu nahi been honitceco deuz eguin, eguna oro deliberotan igaraiten çacola* (26). Gainerateko euskaldunen *hornitu* da, *OEH*-k hitz honen hiru adiera dakartza eta hirurak gure liburutako egoki direnak: a) ‘osatzea’; b) ‘konpontzea, zuzentzea’; c) ‘asetzea’. Laneufvillek ere badakar: *obra hunez honitü* (103); berebat, Ibarrolako Salaberrik ‘compléter’ adieran dakar.

hor: (199, 306, 392); ‘zakurra’. Idazle lapurtar handiek *h*-gabe dakarte hitza, Hegoaldekoek legez, baina Zuberoan eta gure liburuan *h-z* ageri da. Baxenabarren eta bizkaiera zaharrea ere ezaguna da hitz hau. Erabiltzaileen artean, Landuchio, Leizarraga, Axular, Urte, Pouvreau, Duvoisin, Arxu edo *Charlemagne* pastoralara aipa daitezke; Ibarrolako Salaberrik eta Gèzek ere badakarte hitz hau, *h-z*.

hortako: baliteke kausa-arrazoizko adiera ere izatea, baina liburuan datozen bi adibideetan xedezkoa dela dirudi. a) 204 orrialdean xedezkoa dirudi: *ben nola guihaur ezpaikitake haren behar*

beçala errecebitceco behin ere prepara ahal, berac gracia hura eiten ezpaderagu, otoitu behar diici berharc gure ariman eçar deçan galdeiten dien umilitate, erespetu, amorio eta chahutarçuna oro; hortaco nehor Gincoari berari herssa dieteçu, exemplu arrunt huntçaz (204); jatorrizkoetan *alegándole para ello* (II, 415) / *et pour cet effet* (RD 4, 318) ageri da. b) 90 orrialdekoan ere xedezkoa izan daitekeela iruditzen zaigu: *guiza batez, nun Gincoaren presencian guirelaco orhitzchapenac ekar guitzçan eguiten tugin gaucen hobeki eguitera, eta hortaco erraiten dugun methoda edo manera, besthiac oro beno anitceç hobe duçu* (90). Gaztelaniazkoak ez du argitzen: *y esto mucho mejor se hace con este ejercicio* (I/317) / cf. frantsesezko *en sorte que la considération que nous sommes en sa présence, soit un moyen pour nous obliger à mieux faire tout ce que nous faisons; et c’est à quoi la méthode dont nous parlons est beaucoup plus propre que toutes les autres* (RD 2, 229).

hume: ohiko ‘umea’; *ene maithia Licornaren humetaric bat beçala da* (321). Lapurdin eta Baxenabarren *ume* baliatu da eta Zuberoan *hüme*; *h*-gabe dakar Ibarrolako Salaberrik, baina *h-z* Gèzek.

idoki: *criminel bat, dakienian pressundetic idokico dutenian urkabetara eremanen dutela* (335). Oro har ‘ateratzea’ edo ‘erauztea’ da, ingurune iragankorrean. Lapurdin, Baxenabarren, Zuberoan, Erronkarin eta Zaraitzun baliatu da. Idazle ugarik erabili dute: Leizarraga, Etxeberri Ziburukoa, Tartas, Xurrio, Maister, Mercy, *Charlemagne* pastoralara, Arxu, Inxauspe...; Oihenartek *itoite* dakar eta sintetikoan *zedokan*. Hiztegien artean, Duvoisin eta Gèze aipa daitezke. Lehen adiera honen iduria den beste bat ere badu, ‘kentzea’: *ben choilki bertuthe hura bestena dela, eta ez heena, bestec nahi dutenian idoki-*

ten edo uzten ahal dereenaz gueroz (66). Bestalde, gauza jakina da Ipar Euskal Herrian *idoki* hitzak 'irekitzea' ere adieraz dezakeela; gure liburuan bi agerraldi bederen badira: *bihotzça nahassia lazter eiten dici labe bortharen idokitera eta bortha ideki onduan* (223); *Apeçac ahua idekiten dienian Jesu-Christoren Gorpitzçaren erecebitceco, dembora berian fidelen arimen beguieç edo ahuec idoki behar dicie Gincoasco Manna horren erecebitceco* (239). *OEH*-k Lapurdin, Baxenabarren eta Zuberoan kokatzen du eta hainbat erabiltzaile dakar: Etxeberri Ziburukoak, Xurio, *Charlemagne* eta *Antiokiako San Julian* pastoralak, Arxu...

igitu: (66, 75, 290, 304); 'mugitzea' da. Oro har, Lapurdin eta Baxenabarren *h-z* da; Leizarragak, Etxeberri Ziburukoak edo Laphitzek, esate batera, halaxe dakarte, baina Zuberoan *igitu* baliatzen da, Oihenart, Tartas, Arxu, Gèze lekuko. Ibarrolako Salaberrik *higitu* & *igitu*, bi aldaerak dakartza.

igurika- & *iguriki*: 'itxarotea' da. Gure liburuak *igurika* dakar aditzoina, Lapurdin eta Baxenabarren baliatu ohi dena, Ibarrolako Salaberrik ez badakar ere. Hona liburuko pare bat adibide: *igurica deçagun arguia eta bicitce urossaren egun handia* (77); *igurica çaçu Gingoac berac hartara altcha citçan* (112). Aditz izen inesiboan, berriz: *heriua ginen baitçau guthien igurikiten dugunian* (61). Ipar Euskal Herriko aldaera hedatuena *iguriki* da eta Lapurdiko idazle zaharrek honela zekarten, XVIII-XIX-etan Lapurdin *iduriki* ere baliatu bazen ere. Laneufvillek eta Ibarrolako Salaberrik ere *iguriki* dakarte; aldiz, zuberotarrek *egürüki* & *ügürüki* aldaera berriak darabiltzate, baina Tartasek *iguruki*. Erronkarin *orki* eta *orkitu* ageri zaizkigu.

iheiz: *eci acometatcen balitu haxetic becatu mortal baten eguitera, ihiki haren tentacionia eçagut eta iheiz lirocie* (41). Li-

buruko agerraldi bakarra da, beharbada *ireiz* aditzoina idaztean hutsegitea gertatu da, baina aldaera fonikotzat ere jo genezake; cf. *ireizi* sarrera. Morfolo- giagatik ez dirudi *ihes* denik. *OEH*-ren sarrera *iraitzi* da, Leizarragak eta Etxeberri Ziburukoak ibilia. Etxeparek <yraz> dakar, Oihenartek eta Belapeirek *iraizi*, Maisterrek eta Inxauspek *iraxi*, baina *iraistera* ere badu Inxauspek. Baliteke *iheiz* ere hauen aldaera izatea, adieraz bederen ongi ematen du, nahiz XIX. mendea arte Baxenabarreko testuetan bederen ez den *vrv* > *vhu* bila- kaeraren adibiderik; baldin adibide honetan *ireizi* > *iheiz* gertakaria badugu, agerpen goiztiarra litzateke hau.

ihetzi: *bestimenda ihetzci char bat ekarten diena* (398), 'xaretu, zarpildu, higatu' adieran; Salaberri Ibarrolakoak ere halaxe dakar. Lapurdin Pouvreauk eta Xuriok *ihetze* baliatu zuten, baina Larregik *ihetxi* dauka eta Duvoisinek eta bestek *ihetxe*.

ih & *ihiki*: 'erraz & errazki'. Adjektiboa da *ih*, baina *ihiki* adizlaguna ere ageri da. Ibarrolako Salaberrik ere *ih* & *ihiki* dakartza. Zuberoan *ehi* dago; Maisterrek *ehi* & *ehiki* ditu eta Gèzek eta Inxauspek *ehi*; halaz guztiz ere, Belapeirek *ih* dakar. Ez da Lapurdin edo Baxenabar gehienez ageri.

ihortzi: 'ehortzi' aditzaren aldaera da, Baxenabarreko ekialdean ageri dena, Laneufville eta Ibarrolako Salaberri lekuko; *ehortzi* Lapurdin, Nafarroa Beherean eta Zuberoan kokatzen du *OEH*-k; esate batera, Belapeirek eta Gèzek *ehortzi* dute.

ilhoba: Ezaguna da *iloba* Ipar Euskal Herrian; hona *Pratica*-ko adibidea: *irakurten diici Seinta Elizabeth Portugaleco Errequin haz, Seinta Elizabeth Hungriaco Errequin haren Ilhobaz, beharren edo prauben erecerat hain karitathoz cela* (245); erdal 'nièce / sobrina' dakar ja-

torrizkoak. Baliteke <lh> horrek konsonante albokaria + hasperena irudikatzea, Larregik idazten duen bezala, baina nola ziurta ez dela hots palatala? Voltoirek, Pouvreauk eta Constantinek *illoba* dakarte, Etxahunek *lloba* & *lioba*, Mendigatzak *lioba* eta Zaraitzun *elioba* ageri da; Aezkoan *eiloba*, Eguesibarren *elleba* eta Nafarroa Garaian *elloba*.

intseu: *ceren halaco inxeu bat urgulesco seindimendu bat bailiçate* (109); cf. 296, 356, 359 ere; ‘saioa, eginahala’. Formaren aldetik *inxei* (78) eta *inxeyez* (402) ere aipagai dira. Salaberri Ibarrolakoak *intsegu* dakar eta lehenago Tartasek *inseia*, baina Laneufvillek *ensegiak* (122). Berebat, Lapurdin, Leizarragak, Haranburuk, Pouvreauk, Axularrek edo Etxeberri Sarakoak *enseiu* dakarte eta Arbelbide baxenabartarrak *entsegu*.

inzun: desoreka gaitza dago *inzun* (104 agerraldi) eta *intçun* (agerraldi bat, 350 or.) aldaeren arteko txandaketan. Esate batera, garaitsuko 1757 inguruko Zuberoako *Iganteçtaco pronoua*-n *entçun* ageri da (6, 10), baina 1734ko *Otohoitce eta cantica*-n, berriz, *ençun* (67).

ipiztatu: *bere buriaren ourkatcera ipiztatcen baitcien* (243). *OEH*-k adiera ‘incitar, excitar / provoquer’ dakar; ez dirudi idazleek anitz baliatu dutenik, itzulpen honetaz landa Baionako 1906ko *Propagacioneco urtecaria*-n baizik ez da bildu. Baliatuagoa da *ipiztu* izena: *mundiac emaiten derauskigun ipiztu gaistuetan* (400). *OEH*-k ‘tentación, provocación, incitación’ adiera ematen dio. Laneufvillek *iphistu* dakar eta 1893ko *Propagacioneco urtecaria*-k *inphiztu*. Bigarren adiera bat ere badu *ipiztu* honek, Gotzon Garatek Landibarren ‘borroka’ esanahian dakar; aditza ere izan daiteke *inphiztu* Baxenabarren, *ipiztatu*-ren adiera berean.

iraukor: (271); adibide bakarra da liburuan; aldiz, Laneufvillek *irauncor* da-

kar (147), “n”-duna, Lapurdin ageri ohi denez. Hitz hau ez da Zuberoako tradizioan ageri; Salaberri Ibarrolakoak edo Gèzek ere ez dakarte, baina Lhandek bai.

iraungi: *tentacioniac oro apaiceatcen tuçu eta becathieren sùia iraunguitcen* (222), ‘itzali’ adieran. Baxenabarren eta Lapurdin baliatu ohi da, baina XVIII. mendetik honat galduz joan da. Hona erabiltzaile batzuk: Etxepare, Leizarraga, Materre, Etxeberri Ziburukoa, Axular, Haraneder, Monho. Baina ‘baretu, agortu’ adieran ere badarabil: *hotzten eta iraunguitcen dicie devocioniaren garr* (194). Erabilera hau ere Lapurdin eta Baxenabarren ageri da, Materre, Axular, Pouvreau, Etxeberri Sarakoa, Duhalde, Jauretze edo Duvoisin idazleak lekuko; Laneufvillek ere badakar eta Ibarrolako Salaberrik *iraungi* & *iraungitu* dakartza hiztegian.

ireizi: A. Lizartzak ‘bartzertu, arbuiaitu’ adieran dakar; *demoniuaren tentacionen ireisteco* (295); *ezteçacie uken, beraz, beldurric, guiçon umil bat Gincoaz confussionereki ireicia içanen dela* (274); cf. *iheiz*.

iroi & *iroi* egin: *bethi hunerat hartu ticit heen iroyac, hetçaz gaiski jujatu gabe* (435); *Aita Avilac garrazki iroi eguiten direeçu meditacionetan gauça batetic bestera joaiten direner* (137). A. Lizartzak ‘errierta eman’ eta ‘iseka egin’ adierak ematen dizkio (1967), baina liburuko bi *iroi* horiek (390 & 435) ‘errietaldia’ dira eta ‘errietan eman’ da *iroi egin* (137). Ez da, bestalde, zuberotarren hitza. Larregik, Duhaldek edo Duvoisinek (*h*)*idoi* dakarte, Xuriok eta Haranederrek (*h*)*iroi*, Baratzartek *iroi*.

ispixo: *laster eguicie preciaua edo ispichua irabaz dirocien guizan* (63-4); ‘apustua’ izan ohi da *ispixo* hitzaren esanahia eta guk halaxe entzun dugu Oztibarreko Iutsin, baina Lhandek adibide honetan

oinarriturik ‘saria’ esanahia dakar eta egokia da. *OEH*-k Baxenabarreko Garazi eta Amikuzen kokatzen du hitza. Tartasek *espiso* dakar eta Ibarrolako Salaberrik *ixpixo*. Ez dakigu liburuko *ispichua* (63) adibidean lehen txistukaria sabaiaurrekoa ala apikaria den.

itsaso & *itxaso*: arazo grafikoa dago hitz honetan eta beraren eratorrietan. Eman dezagun beste hitz batzuetan bezala, <tx> grafiak “ts” adierazten duela; cf. <houtx>, adierazten baitu “huts”; hartara, <itxasso> grafiak “itsaso” adieraziko luke eta <itchasso>-k, berriz, “itxaso”; lehen idazketak hamar agerpen ditu eta <itchasso>-k hiru baizik ez; baina ziur ote gaude <itxasso> horrek beti “itsaso” adierazten duela? Inxauspek 1856ko Sen Mathiuren ebanjelioan *itcháson* dakar (80), sabaiaurrekoa eta Larrasketek ere bai; aldiz, Ibarrolako Salaberrik urte berean *itsaso* dakar; auzia ez dago hain argi.

itzuri: ‘ihes egin, saihestu’; Ipar Euskal Herrian zabal ibili da, baina XIX eta XX. mendeetan bakanduz joan da: Leizarraga, Haraneder, Belapaire, Larregi, Mihura, Duvoisin...; *Pouvreauk itzuli* dakar.

izari: ‘neurria’. Lapurdin, Baxenabarren eta Zuberoan baliatzen da, baina Leizarragak bere garaian *neurri*-ren Zuberoako kidetzat zekarren *izari*; Oihenart, Tartas, Belapeire, Maister, Monho, Goihetxe, Duvoisin, Hiribarren, Salaberri Ibarrolakoa San Mateoren ebanjelioan, Michel Elizanburu, Mañex Hiriart-Urruti, Arbelbide, Inxauspe... erabiltzaileak aipa ditzakegu eta hiztegieta Ibarrolako Salaberrirena eta Gèzerena; *izartu* aditzari dagokionez, adieraz bedi Lapurdiko idazki zaharretan *neurtu* hitza dakartela Leizarragak, Etxeberri Ziburukoak edo Axularrek; *izartu* “neurtu”-ren adierakide zuberotartzat dakar Leizarragak. Gure liburuak badakar:

gure proximua içar deçagun guiñaur içartcen guiren içari beraz (419). Oihenart, Maister, Inxauspe, Gèze, Ibarrolako Salaberri, Goihetxe, Hiribarren, Laphitze erabiltzaileak aipa daitezke.

jagoiti: agerraldi bakarra du liburuan; *Jauna, ezteçaçula permeti jagoiti offenxa citçadan* (81); adieraz ‘aurrerantzean’ da. Leizarragak, Etxeberri Ziburukoak eta idazle baxenabartar eta zuberotarrek erabili dute. Arestian aipatu bi idazle lapurtarrek eta Etxeparek nahiz Belapeirek *iagoitik* dakarte; Oihenartek *ia-goiti* eta Laneufvillek *jagoiti*. Zuberoan ere, Maisterrek, Mercyk, Inxauspek eta Gèzek *jagoiti* idatzi zuten; 1734ko *Othoitce eta cantica*-k *jagoiti* (21) eta *jagoitic* (22), bi aldaerak dakartza.

jakintsu: zuberotarrena da *jakintsü*, Lapurdin eta Baxenabarren *jakintsun* ibili baita gehiago, nahiz Etxeparek eta Leizarragak *iakin(t)su* duten. Materrek, Axularrek, *Pouvreauk*, Haranederrek, Etxeberri Sarakoak... *jakin(t)sun* darabilte, baina Tartasek, Belapeirek eta Inxauspek *-n* gabeko aldaera.

jankatu: agerraldi bakarra du liburuan; *OEH*-k ‘karraskatu, hortzikatu, janaren zati bat alferrik galduz jan’ adieran dakar, eta Amikuzen eta Zuberoan kokatzen du; *Gincoaz ossoki bihotzça bethia baduçu, iraunen duçu, bena bihotzçian hazten baduçu urguliaren edo beste çunbait passioneren harra, emeki emeki bihotzça jancaturen, eta bertuthian irauteco goçoric hobena eta azkarrena idokico, clarki erraiteco, becatura berris erorteco langer handitan içanen cira* (65).

jasan: iduri luke adibide batzuetan ‘elikatzea’ duela esanahia: *halaz, gorpitzceco hazkurriac gorpitzça jassaiten dien beçala, indarrac emaiten eta handi-araciten* (216); *orobat duçu celutico hazcurru hortzçaz: etci choilki erecebitcen diena jassaiten, hunian iraun-aracitcen, azkartcen, bena orano goço miragarri*

bat emaiten (217); dena den, *OEH*-n ez dugu adiera honen erabiltzaile gehiago sumatu. Bestalde, ohiko adiera ere badu *jasan*-ek gure liburuan: *ene indarrec jassan diroten beno cargu handiago bat eman diraaicie* (252). Ipar Euskal Herrian baliatua da ohiko adiera hau, Lapurdin eta Baxenabarren, eta berdin Baztanen ere. Zuberoan, Zaraitzun eta Erronkarin *egari* ibiltzen da eta Etxeparek eta Leizarragak ere bazerabilten; baita Tartas, Belapeire, Maister, Egiategi, Etxahun edo Inxauspek ere.

jinko & jingo: *OEH*-k Lapurdiko Saran *jingo* dakar, baina *EAEL*-k *Yainkoa*; Lizarraga Elkanokoak ere *Jaingo*-ren adibide bat dakar; Polikarpo Iraizozkoak ere *Jaingo* du.

joandene: saildu maskulinoa adierazten du: *Joandene Pauleren erran hoen aravera* (10). *Pratica*-ko hau baino aldaera hedatuagoa da Lapurdin eta Baxenabarren ibiltzen den *Jondoni*. Zuberoan *Jundane* dugu, esate batera *Charlemagne*-n: *Jundane Jacobe enecat / hanix duçu baliatu / eta cientaco ere / orobat agitcen duçu* (Oihartzabal 1991: 393).

jokakari: ‘jokalaria’, agerraldi bakarra du liburuan eta ez dakigu hutsa den, duplografia den ala zuzena den; ez da beste idazlerik aldaera hau dakarrenik: *hitz horien gagnan cioçu Cassien Authorrac indar jokakari hec corua edo irabaci galcor baten ukeiteco pairatcen baciren haragui eta janhari edo beste gauça heen indarra dremendena flaka cirotenetic* (365). Ibarrolako Salaberrik *jokari* dauka; Axularrek, Pouvreauk eta Oihenartek *iokari*; Tartasek *iokalari*.

kanbara: bi adieratan darabil, batean ‘cellule/celda’ (143) da eta bestean ‘egoitza’ (205).

kaneta: *erraiten ceracolaric fideler bacoitzcal eman cereela ourhesco caneta bedera edateco* (29); ‘edontzia’ du adiera eta *OEH*-k Baxenabarre eta Zuberoan da-

kar. Ibarrolako Salaberrik honela dio: ‘*gaudet en métal avec anse*’. Bigarren adieran ‘*hodia*’ da eta Zuberoan du kokagunea: *eci hala nola houra galtcen baita kanetac ichurten dienian, orobat arimaren garbitarçuna galtcen duçu beguiac beguiratcen espadira so debetathietaric* (359); hona Gèzek ematen dion adiera: ‘*tuyau, orifice d’une source*’; Larrasketek ere badakar.

kausitu: *Erregueri caussitu nahiz* (246); ‘atsegin ematea’ du adiera eta datiboa eskatzen du. Baxenabarre-Zuberoetan ibiltzen da adiera hau: Ibarrolako Salaberrik, Larrasketek nahiz Etxahunek dakarte. Dena den, liburuan berean dugu ohiko esanahia ere: *han caussitcen baitu hainbeste consolu eta eztitarçun Celuco hazkurre haren medioz* (218). Erabiltzen du ‘*asmatu*’ adieran ere: *Jaunac detxala haren gloriataco eta arimen hobetan ene hauthian kaussitu dudan!* (7).

kestione (*izan*): *eci denaz gueroz kestione beharrenic dugun gauçaz* (134). Liburuko erabilera bakarra da eta euskara zaharrean legez oraindik ere izen izatetik aditz izatera iragaten ari denaren kutsua du; ‘*gaia zein den*’ esan nahi du; cf. Laneufville: *baliz ere questione lagunari cerbitchu errendatciatz* (98). Gure liburuko adibidea ez daiteke postposiziotzat har; ondoko garaian instrumentalari atxikirik joanen da eta ‘*-dela eta*’ adiera hartuko du Ipar Euskal Herrian.

klar: zerbait ‘*argi egotea*’; *clar duçu, beraz, arduro otoitzça eguin behar dugula* (99). Lapurtarren artean Etxeberri Ziburuko, Axular, Gazteluzar edo Pouvreau aipa daitezke; Salaberri Ibarrolakoak ere badakar eta Zuberoan Gèzek eta Larrasketek. Gotzon Garatek *ori klar da* bildu zuen Zuberoan.

konjita hartu: maileguzko aditz lokuzio honen ‘errespetuz agur egitea, despedida ematea’ ideiarekin ingurua adierazten du: *aita, barka çaaçu, aurtemehin hain*

idorki çure congitha hartu gabe utzci baitzcintudan (395). Leizarragak, Etxeberri Ziburukoak, Haranburuk, Tartasek eta pastoral zenbaitek ere *konjit har-* dakarte. Bestalde, 'baimena' adierazten du *konjit-ek*. Leizarragak, Oihenartek eta Beltran Etxauzek *konjit* dakarte, baina Etxeberri Ziburukoak eta Haranburuk *konji*; Larrasketek, berriz, *kunjit*.

kontesta: aurkakotasunaren, lehiaren edo eztabaidaren antzeko ideia adierazten du; *eguiasco umilen arthian ezthietçu ičan beste testaric, çoinhec bere buria apaldurenago dien becic* (271); *guiza hortaco çuğun Joandene Paule Ermithainharen eta Seint Antonioren arteco contesta* (271).

kontino: Lapurdin Xurio eta Haraneder dira erabiltzaile eta Nafarroa Garaian Joakin Lizarraga. Zuberoako tradizioan ere ibili da eta 'eten gabe, tai gabe' adierazten du: *çoinhen prootxu handia den beti Gincoarean presencian ibilthia, eta contino segurtathiac içaithia ikuzten guithiela* (69). Larrasketek *kuntino* eta *kuntinóko* dakartza.

kontrast: 'gaitzespena, aurkakotasuna'; *nehorc cernahi mana ciroçu persona umil bati, bestec nahi dutena nahi dici, osso-ossua bere gueihenaren manura dioçu, ez choilki bere conduitan eta bere obretan, bena orano bere borondathia eta bere Jujamendia haren manuco tici, hartan nehorc etci idireiten contrastic, ez herabereric, bena urguluxiez eztuçu gauça bera* (273). Gaztelaniazko jatorrizkoak (II/3/3/131. or.) *contradiccion ni resistencia* dakar. Hona bigarren adibide bat: *theologienec, erakasteco noiz den becatu mortal medisent bati behatcia contrastic gabe, anitz kassu berbesten ticie* (442). Pouvreaux senar-emazteez diharduela dakarren adiera gure liburukoari inguratzen zaio: *...artean ikus eztadin kontrestik eta gudurik*. Oro har, Pouvreaux bere lanaren beste pasarte batzuetan ematen

dion esanahitik guztiz hurbil dabil gure liburuko bigarren adibidea; cf. *OEH* (X, 739). Aditza *kontrastatu* & *kontrestatu* da: *Gueihen horrec kargutu cicin segrethian Fraide çahar guiçon garatz bat, ardura contresta ceçan Fraide gaste hori eta gaiski anitz erran ceçacon* (389-390).

kordokatu: *gaizkiraco gutan den erordura batec gure seindimendiac laussengatcen thiela, enguenatcen, irabazten, gure ari-mala lerratcen eta sartcen, gure erressolucioneric seindienac, azk[a]rrenac kordocatcen eta azkenecotz, gure devocionieren edo bertuthiaren cimendiac manera batez flakatcen* (40). Adiera zabala du: 'koloka egotea', 'arrakalatzea', 'zalantza izatea'. Ibarrolako Salaberri eta Gèzeren hiztegi-tan bada. Lapurdi, Baxenabarre eta Zuberoan baliatu da, baina Zuberoan bada *zot(h)ükatü* ere. Gèzek biak dakartza; *k(h)ordokatu*-ren erabiltzaile ditugu Axular, Pouvreau, Tartas, Larregi, Baratzart, Egiategi, Duhalde, Duvoisin, Jauretxe, Arxu, Laphitze, Inxauspe...

kornado: *Jesu-Christoc erraiten dici: bi murru chori ez tirea saltcen cornado batendaco?* (303), 'txanpona, sosa, arditza' adieran. Gehien baliatzen den aldaera *kornadu* da; Axular, Sarako Etxeberri, Haraneder edo Larregi erabiltzaile dira. Oihenartek eta Laphitzek *kornado* darabilte.

korona & *korua* (365): 'koroa' adieran; *corua* behin ageri da eta *corona* hamabi aldiz. Laneufvillek eta Usk Lib-ek *korona* dakarte; aldiz, Maister, *Charlemagne*, Usk Lib eta Inxauspek *khorua*. Leizarragak eta idazle lapurtar klasikoez ere *k(h)oroa* darabilte, Tartasek, Belapeirek, Egiategik eta Arxuk bezala.

<*korsxuan*> (*ibili*): *itxassuan korsxuan edo huntarçuın atcimanca çabilcenec* (253); 'lapurretan, kortsarioen legean ibiltzea' (253). *OEH*-k aldaera nagusia *korsuan* dakar.

kroketarik idoki: 'giltzadura edo artikulazioetarik aterazi'; *haren heçur cu-*

- rutcian estiratz bere kroketaric idokiec* (159). *OEH*-k ez dakar gure liburuko adibidea baizik.
- kunde* (335) & *kunte* (358): ‘espezia’, ‘mota’, ‘genda’, ‘jenda’. Batetik *urde cundhia* dakar (335); bestetik *contratu eguin ciela bere beguieki emaste kuntera ez penxatceco* (358). Belapeirek eta Inxauspek *kün*te dakarte.
- kuruzifikatu*: *OEH*-ren arabera, zuberorarrak ez diren Ipar Euskal Herriko idazleena da *gurutzefikatu*. Leizarragak eta zuberotarrek *kruzifikatu* dakarte; Tartasek *kruzifikatzeko* dakar, Maisterrek *krützifikatü* eta *Charlemagne* pastoralak *krüzüfikatü*. Ordea, ia gure liburuan bezala, Laneufville-n *kurutzefikatu* ageri da.
- laidogarri*: *Curutcian Herio laidogarri baten sofrituz* (257); adieraz ‘norbaiten ohorearen aurkakoa dena’, Lapurdin, Baxenabarren eta Zuberoan baliatua. Lapurdin *laidagarri* dakarte Etxeberri Sarakoak, Harizmendik eta Urtek, baina Axularrek eta Mariano Izeta baztandarrak *laidogarri*. Belapeirek, *Charlemagne*-k, Laneufvillek edo Egiategik ere *laidogarri* dakarte, Gèzek legez. Zuberoan *laidagarri* ‘ohoregarria’ da.
- lanjer*: ‘arriskua’ du adiera. Ez da Ipar Euskal Herrian XVIII. mende bukaera arte ageri, artean *danjer* ibiltzen zen (Tartas, Maister, Laneufville, Mercy, *Charlemagne*); *lanjer* dakarte *Pratica*-k, Laneufvillek, *Charlemagne*-k, Goihtexek, Joanategik, Inxauspek...
- lanõtartzun*: ‘sinpletasuna’ adierazten du: *lanhotarçuna anitz baliatcen çaukun beçala elgarren arteko amorio hunaren beguiratceco* (432). Ipar Euskal Herrian ageri da, XVIII. mendearen erdialdetik honat, hainbat idazlek baliaturik: Haraneder, Mihura, Goihtex, Hiribarren, Duvoisin, Laphitze...
- latxera*: adieraz ‘lakioa’; *Gincoac tentacionen latzcherataric libratuco citu* (397). Lei-

- zarragak *lazo*-ren Zuberoako ordaintzat ematen du *latxera*. *OEH*-k “latxera” interpretatzen du gure liburuko grafia bihurri hori eta guk uste zuzen den.
- laudagarri*: ‘goresgarria’; *obra laudagarrien prootzchia* (260). Zuberoan *laidagarri* baliatzen da: cf. Mercy edo Inxauspe, baina, aldiz, Maisterrek *laidable* dakar. Lapurdin eta Nafarroa Beherean, Ibarrolako Salaberriren hiztegia barne, *laudagarri* ageri da.
- lehenik eta bizirik*: gure liburukoaz landa *OEH*-n ez da adibide gehiago; Maurice Harriren hiztegitik dakar. Eskualdeko katiximek badakarte: *icussi behar da lehenic eta biciric certan Gincua ofensatu dugun* (1740: 111); *gogoua eman behar da lehenic eta biciric certan Gincua ofensatu dugun* (1786: 143).
- lehiataka*: ‘tarrapatan, presaka’ (121, 136, 244). Laneufvillek ere badakar: *haren eguitia moldegaiski, lehiataca, hitcen gaizqui edo atencione eta devocioneric gabe erraitia* (19). Ez dago *OEH*-n beste idazle edo adibiderik.
- leinhuru*: liburuak *lhein*huru grafian dakar eta beraz, ez dakigu ziurtasunez *llein*uru ala *leinhuru* irakurri behar den. Ez baitugu *llein*uru-ren adibiderik ezagutzen, bai ordea *leinhürü*, eta liburuan <h> ez baita era unibokoan baliatu, *leinhuru* uste dugu dela egiantzekotasun gehien duen aldaera. Hitzak bi adiera ditu: batetik ‘argi printza’ (68, 73, 76, 429); *çoinhen beguietaric hainbeste argui lheinuru jalguitecn baitcen* (429). Zuberoa eta Amikuzeko tradizioan kokatzen da hitzaren adiera hau. Ibarrolako Salaberrik ez dakar. Zuberoan Tartasek *leinhuriak*, Maisterrek *leinhüriak*, *Charlemagne* pastoralak *leinhuria* eta Inxauspek *leinhüriez* darabilte. Gèzek *leinhürü* dakar eta Larrasketek *leinhüü*. Bigarren adiera ‘zantzu’ edo ‘aztarna’ du, gure liburuan ageri dena: *eci ezkitici choilki creatu eternalki Celian berharen*

goçatceco: nahi uken dici, lurrian uken guindeçan urositate haren lheinuru edo eçagutce arhin bat, haren presencian beti ibilis, hura beti adoratur etz hari beti so-guinez fediarene odeien eta ilhunpen arte-tic (68). Ikus herri kantu xiberutarrean: *zük erraiten deitadazüt ni ere banizala [agota] | egündano ükhen banü demendren leinhürria | enündüzün ausartüren begila so'gitera.*

leize: gaiztuen bidia ilhunpez bethia dela, eztutela ikuzten leice çointara erorten baitira (37). Salbu Monho eta gure liburuko *leize*-ren agerraldiak, Ipar Euskal Herrian XIX. mendea arte *leze* aldaera nagusi da; *leze* dakarte Leizarragak, Etxeberri Ziburukoak, Axularrek, Gazteluzarrek, Maisterrek, Baratziatek edo Etxahunek. Bada *leze*-ren bigarren adiera bat: Maisterrek eta Duhaldek dakarte eta 'putzua' adierazten du.

likorn: 'adarbakoitza, adarbakarra' adieran, frantses licorne-tik mailegatu da, gaztelaniaz 'unicornio'. Hona adibidea: Licornaren humetarik bat beçala da, erraiten dicie Licorna deitzen den animaliac bere adarra beguiac beno apalago thielacotz, ezthiela ikuzten nora duhen haren adar colpia (321).

lizon & lizonkeria: penxaketa liçonetan ez egoiteco (398); "lizon" & "lizunkeria" hitzen aldaerak dira; OEH-k *lizondu* Nafarroa Garaiko Bortzerrietan baizik ez dakar. Era nagusia *lizun* eta *lizunkeria* dira, Lapurdiko idazle klasikoek darabiltena. Laphitze baxenabartarrak ere *lizun* dakar; *lizunkeria*, berriz, Lapurdi eta Nafarroa Beherean baliatu dira. Maisterrek, esate batera, *theiarzün* darabil. Oihenartek, Belapeirek, Gèzek edo Larrasketek ez dakarte *lizun*, baina Ibarrolako Salaberrik bai.

<*loherinha*>: adieraz 'logalea' da. Baliteke hitza *loheriña* izatea, baina ez da ziurra, liburuan agerpen bakarra baita;

lo(h)eria darabilte gainerateko idazleek. Hona liburuako adibidea: *ceren otoitzçan eçpaitu lo egon behar, ez choilki gorpitzceç present içan, eta bihotzça beste gauce tarat barreaturic uken. Hori Seindieç deitzen dicie bihotzçaren loherinha, eta hori otoitzçaren unxa eguïteco puchulu net handi bat duçu* (110).

lotsa: cerc ere orano mundutarrac guehienic hiltceco orenian icitcen baititu, eta heriua lotxa eta ikaragarritcen dereena duçu (334). Ez dago guztiz garbi aditza ala izena den, baina aditza dirudi; halako 'lotsagarritu' edo antzekoa genuke, baina itxurazko komunztadurak ez du jakiteko aukerarik utzi. Beldurtzearen adieran *lotsatu* Ipar Euskal Herri gehienean, Erronkarin, Zaraitzun edo Aezkoan baliatzen da, baina Lapurdiko literaturan guti. Etxepare, Tartas, Maister, *Charlemagne* pastoral, Etxahun, Laphitze idazleak eta Ibarrolako Salaberri eta Gèze hiztegigileak aipa ditzakegu.

<*luçatche*>: *miserietan eta flakecietan gagan sobera eta luçatche egon gabe* (293). Liburuan agerraldi bakarra du eta txistukari afrikatu sabaiaurrekoa adieraziko luke. Tartasek *bidia lüzese bazauzü* adibidea dakar (*Ontsa*, 99). Itxuraz *Pratica*-n ez dago afrikatua lekarkeen beste -*txe* maila atzizkirik, baina -*xe*-ren bi adibide datoz: *joanche* (250) eta *barrea-tuche* (424).

mainhatu: bainatzearen adieran; *Jesus Curucificathiaren plaga edo çauri sacrahtietan gordeco nuçu, haren odolian mainhatuco* (295). Ez dago garbi grafiak zer adierazten duen, *mainhatu*, *maiñatu* ala *maiñhatu*, liburuaren grafia sistemak ez du *nh*, *ñ* eta *ñh* bereizteko aukerarik eskaintzen. Halaz guztiz ere, adibide honek baditu paraleloak: Belaren hiztegian *maiñatü*, Ibarrolako Salaberrirenean *mainhatu*, Gèzerenean eta Larrasketenean *maiñhatü*. Barbier garzatarrek *mainatzen* dakar; aldiz, Oihenartek, Be-

- lapeirek edo Maisterrek ez dakarte maillegu hau.
- maneatu*: adiera ‘jokatzea, aritzea’ luke, adibide honetan bezala: *ororen eretcian maneaten delaric haren gueihenac bailira beçanbat umilitate eta errespetureki* (298). Honelakoak dituzte Leizarragak edo Maisterrek, baina horien bien aldaera *maneiatu* da.
- mañata*: *hala nola manhata çabarrac etche handietan ezpaitira egoiten* (48); ‘mirabe’ adieran. Amikuzen eta Zuberoan baliatzen da: Oihenartek *mainata* dakar, Laneufvillek *mañata*, Egiategik *mañata*, Zuberoako katixima batetik *mañaten*; cf. *mainada* hitza, ‘familia’ adierazten duena, Etxeberri Ziburukoak, Haranburuk, Axularrek, Pouvreauk edo Haranederrek baliatzen zutena.
- mardo*: *ez cothoinhez edo beste gagneraco cerbait gauça estiz edo mardoç* (445-6); ‘biguna’. Baxenabarren, Zuberoan, Zaraitzun eta Erronkarin ageri da eta Egiategik, Arbelbidek, Ibarrolako Salaberrik, Gèzek edo Larrasketek dakarte.
- marraska & marriska*: ‘oihua, orroa, auhena’ adierazten du *marriska*-k. Hedadura handiagoko *marraska* hitzaren aldaera dirudi eta Txirritaz landa, *OEH*-k ez dakar gure liburuko erabilera baizik; aldiz, *marraska*-ren erabiltzaile dira Leizarraga, Etxeberri Ziburukoa, Axular, Haraneder, Arxu, Etxahun, Pedro Jose Sanper zaraitzuarra...
- mathatu*: *kazu hartan gorpitzçac mathatu behar ci, biciuaren ithurburia denaz gueroç* (388); ‘menperatu’ adierazten duen mailegua. Zuberoa-Baxenabarretan ageri da eta Gèzek eta Ibarrolako Salaberrik badakarte; Haranederrek *matutu* aldaeran ematen du.
- mendekio*: *bihotçcerat sartzcera ez utci haren bakia nahaz diroen gauçaric, ez trista, ez samur diroenic, ez mendecatceco desiric han sofri çunbat-nahi mendekiua thipi*

- den* (53-4); *mendekiua* dakar gure liburuko adibide bakarrean, baina aditza *mendekatu* da; *mendekio* aldaera Leizarragak erabili zuen eta Laneufville-n *meindeikioç* ageri da *mendecu*-rekin batera. *OEH*-k Baxenabarreko Baigorriin kokatzen du *mendekio*; Laphitzek, Mañex Hiriart-Urrutik, Xalbador bertsolariak eta Barbier garaztarrak ere *mendekio* aldaera baliatu zuten. Lapurdin Materrek eta Axularrek *mendeku* dakarte eta Etxeberri Ziburukoak *mendeku & bendeku*; Haranederrek ere *bendeku* dauka. Berebat, *mendekü* dago Zuberoan, Belapeire, Etxahun edo Gèze lekuko, baina aldiz, 1734ko *Othoitce eta cantica*-k *mendekiaren* (22) eta *mendecuric* (24) dakartza.
- mendre*: ‘txikia, ahula’ adierazten du, pertsonen eta gauzen esana; *gaiskiaren iduriric mendrenian haren obrac oro gais totaco har-arasten* (431). Lapurdin, Nafarroa Beherean, Baztanen eta Zuberoan ageri da. Erabiltzaileen artean, Leizarraga, Tartas, Gazteluzar, Etxeberri Sarakoa, Maister —*mendretü*-rekin batera—, Mihura, Baratzart edo Mañex Etxamendi ezterenzubiarra aipa daitezke; Laneufvillek ere badakar, Pouvreauk, Urtek edo Duvoisinek legez.
- meskontent*: adieraz ‘atsekabetuxe, gogogabetuxe’; *orducotz mezcontentkara baitcen Erreguinbaz* (246). Arazoa grafian dago: txistukari hori apikaria izan daiteke, baina liburuko ohitura grafikoek ez dute ambiguitasuna desegiteko erarik eskaintzen.
- mesperetxu & mezperetxu*: ‘gaitzespena’ adierazten du; *mesperetchu* (167) & *mesperetzchu* (168) grafiak dakartza *Pratica*-k. *OEH*-k *mesperetzu* interpretatu du, baina liburuko kaos grafikoaren emaitza da gehiago zinezko ahoskeraren isla baino. Euskal Herriko ekialdean txistukari sabaiaurrekoa ageri da azken silaba horretan: Laneufvillek *mesprechia* da-

kar, Tartasek *mesperexu*, *mesprexu* eta *mesperexioak*, Belapeirek, Maisterrek eta Mercyk *mesperetxi*, Gèzek legez eta Egiategik *mespretxü*. Ibarrolako Salaberrik ere *mesperetxu* dauka. Mendebalera bestela da: *mesprezio* dakarte Etxeberri Ziburukoak, Pouvreaux, Haranederrek, Duhaldek, Etxeberri Sarakoak...

mirakulu: ukapenean ibilia; *eztuzu mirakulu* beste euskaldun batzuen ‘ez da harritzeko’ da: *eztuçu miraculu*, *cioçu Seindu berac*, *gauça ispiritalen edo Gincaskuen desiratu gabia*, *cer diren poroatu beno lehen eta heen goçatcen hassi gabe* (32).

morde: Morde Vigneau gure Aumonier eta Secretariac *endelga-araci onduan* (450); ‘jauna’ adiera du. Ez dakar liburuak, L.-M. Suarés d’Aulan-en onespenak baik. Baxenabarren ezaguna da *murde*, Monho eta Oxobi lekuko eta J. B. Elizanburu lapurtarrak ere badarabil, baina gure liburuak bezala, Arxuk eta M. Elizanburuk *morde* darabilte. Tartasek eta Egiategik *mosde* dakarte, baina gerora Zuberoan *musde* ibili da: Etxahun, Inxauspe, Gèze, Larrasket...

nabasi[tu]: *eci becatu handiac bere itxous-tarçunaz bere beitaric hazthiaratcitcencitici*, *bena thipieki ihiki nabassitcen gutuçu* (42); ‘konfiantza hartzea, ausartzea’ adierazten du, *OEH*-k eta A. Lizartzak ‘devenir familier’ diote; *nabasi* aditaz ez dago *OEH*-n gure liburukoaz beste adibiderik. Halaber, *nabasi* hitzak Zuberoan ‘ausarta, indiskretua’ adierazten du; Oihenartek, Belapeirek, Maisterrek edo Inxauspek darabilte. Ikus *nabastarre* izena *Klobis* (Loidi 2009: 612) eta *Edipa* pastoraletan (Bilbao 1996: 256). *Othoitce eta cantica* lanean *nabasi* ageri da (1734: 72).

nagi & *nagiki*: Lapurdin ageri da, Etxeberri Ziburukoa edo Axular lekuko; Belak eta Oihenartek ere baliatu zuten. Baxenabarren Ibarrolako Salaberrik bada-

kar eta beste alde, Gèzek ere badauka, baina aldiz, Belapeirek, Maisterrek edo Larrasketek ez.

nahar: adieraz ‘sasia’ da; *Nola esparança ukeiten abal duçu paussuric*, *naharric eta elhorriric becic ekarten ezthien lur huntan?* (407); cf. 398 ere. Zuberoaz landako Ipar Euskal Herrian *lahar* dakarte Haraneder edo Baratziart idazleek, baina ekialdera *nahar* dago, Tartas, Arxu, Inxauspe edo Gèze lekuko. Ibarrolako Salaberrik ere *nahar* dakar hiztegian, baina San Mateoren ebanjelioan, berri, *lahar*.

nahibada: *erreguec nahibada etcién ossoki salhaçale hori sinhexi* (246); ‘nahiz’ adbertsatiboaren adiera du; aditza jarraitzen bazaio, *-n* ala subjuntiboa eduki ohi du. Badu aldaera bat: *eci nahibadare leku hortan mintçatcen den azken judicioneco egunaz*, *endelga ere dieiteçu heriotceco orenaz* (60) eta ibiltzen da *nahibada* ere era ere. Zuberoan eta Amikuzen baliatzen da *nahibada* eta Erronkarin *naibeda* zegoen. Harizmendik eta Michel Elizanburuk ere baliatu zuten; ekialderago Tartas edo Maister ere aipa daitezke eta Laneufvillek ere badakar. Gerokoan, *Charlemagne* pastoralak, Etxahunek, Inxauspek...

nahikunde: ‘apeta’, ‘guraria’, ‘desira’; *obratcen ez-tiren desirac ez-tituçu jiten borondate ossoki deliberatu batetatic eta ez-tituçu nahikunde arhin batçu becic* (26); *becatu originalac eguin deragun kalthiac ekarten guitici leguiaren contresco haraguiaren nahikunden*, *banitatharen eta munduco prootzchien seguitcera* (288-9).

neskato: egun batez, *neskatho posseditu batetatic Demoniuu jalgui-araci ciela*, *eta ikussiric neskatho hura ekarri çutenac beldur cirela berekin eremaiten baçuten berris Demoniuu sar çakion* (403). Ez dirudi mirabearen adieran dakarrenik, neskata gazteaz diharduela dirudi. Jatorrizkoek honela diote: *le llevaron una*

doncella (III, 202) / *un jour ayant délivré une fille qui étoit possédée...* (RD 5, 416).

net: graduatzailea da, ‘gutziz’-en adiera edo duena, Baxenabarren eta Zuberoan baliatua, *OEH*-ren arabera *neit* aldaera ere baduena. Hona gure liburuiko adibide bat: *Seindiec hori net gomendatcen dicie* (167). Oihenart, asto lasterrak, Laneufville, Egiategi, Etxahun, Goihetxe, Michel Elizanburu heletarra... idazle edo lanak aipa daitezke.

nigargite-: *eta hainbeste gauça nigarguiteco bere beithan idireiten* (425); ez da “negar egiteko”-ren aldaera baizik. *OEH*-k Martin Harrieten *nigargin* dakar eta baita Maurice Harrieten lekukotza ere; nolnahi dela ere, badakigu Maurice Harrieten gure liburu hau baliatu zuela. Gure liburuan, lekukotasun honezaz landa, *plazergiteko* (19, 444) adibideak ere badira. *OEH*-k Nafarroa Garaiko Beran kokatzen du *negargin*. J. A. Larrak (1995: 49), Martin Harrieten hiztegia aztertu du, non *-gitea* atzizkia ageri baita: *leherguita, oihuguita, galdeguita, loguita, ihesguita, urcinzguita*. Honelako aldaeren jarraitzaile izan zen Lécluse XIX. mendean (Lakarra & Urgell 1988: 143). Esate batera, badakigu *langite* erakoak badirela: Leizarragak *langitera* dakar, Belapeirek *langiten*, Inxauspek *languitera*, Arxuk *langitez*. Larrasketek *langiteko, langiten, langitea, langitez* zuberera orokortzat dakartza eta *Klobis* pastoralean ere ageri da: *has oro langiten eta gero jar oro* (Loidi 2009: 611). 1740 inguruko Suarez d’Aulanen katiximan *lagunari gaitzguiteco* (66) ageri da.

odei: *umiliatcen denaren otoizça odeien gaindi igaranen da* (273); ‘nuage / nube’ du adiera eta *h* gabe dakar liburuak, Zuberoan Tartasek, Belapeirek, Egiategik, Inxauspek nahiz *Charlemagne* pastoralak bezala; Erronkarin ere *odei* &

odoi zegoen. Aldiz, mendebalera, Materre, Etxeberri Ziburukoa, Gazteluzar, Larregi, Duvoisin... *bedoi* aldaeraren erabiltzaile dira, baina *hodei* da Leizarraga eta Ibarrolako Salaberriren erabilerak eta *hodoi* Haranbururena. Zaraitzuko Samperrek *odoi* dakar; Aezkoan *goibel* baliatzen da.

ofentsu & *ofentsa*: ohiko ‘ofentsa’; *ceren ofenxia cerbait maneras infinito çuçun* (164); *offensuric gabe* (433); aditza *ofentsatu* da. *OEH*-k ez dakar *ofentsu* aldaera hau, *ofentsa* baitakarte idazleek: Haranburu, Harizmendi, Pouvreau, Tartas, Xurio, Laneufville, Baratzart, Monho, Goihetxe... Gure liburuak *ofentsa*-ren hiru adibide dakartza.

ogen & *ogen egin*: *eçaguturic Erreguin hac etciela oguenic edo innocent cela* (248); *ardura batzcien becathiendaco, becatu hartan oguenic ez tutenac gaztigatcen edo punitcen tici* (320). Bi erabilero-tan ‘errua’ adierazten du eta bat dator liburuiko *ogundun* ‘erruduna’ hitzaren balioarekin: *Gueihenac Fraide gaste hori biciki mehatchatu onduan, penitenciatan eçarten cicin ogundun içan bailis beçala* (390). Bestalde, gure liburuak *oguenic ein gabe* (297) dakarrenean, ‘kalterik egin gabe’ adierazten du; ‘kaltea’ da liburuan frankotan *ogen*: *umilac, aldiz, cernahiden oguen nehorc eguin deçacon, etci goguan hartcen, ez penxatcen, oguenic eguin deracotela* (270). Formaz, ekialdean eta Zuberoan *ogen* ageri da, dagoeneko Etxeparek bazerabilena; cf. Leizarragaren *hogen*. Oihenart, Tartas, Belapeire, Maister, Laneufville edo Gèze ere *ogen* aldaeraren erabiltzaile dira; aldiz, Materre, Etxeberri Ziburukoa, Axular, Haranburu, Gazteluzar, Baratzart, Monho, Ibarrolako Salaberri... *hoben*-en baliatzaile dira.

ohatu: *hoguei-eta hamar urthez ohaturic jeiki gabe* (324); ‘eritasunez norbait ohean

egotea'. *OEH*-k Lapurdin, Baxenabarreko Amikuzen eta Zuberoan kokatzen du. Idazleen artean, berriz, Etxeberri Ziburukoa, Pouvreau, Oihenart edo Haraneder aipatzen ditu; hiztegieta Ibarrolako Salaberrik dakar. Belapeirek eta Egiategik ere badakarte, baina ez eritasunaren ingurunean.

omonier: 'kaperaua' adieran. Hona adibide bat: *Morde Vigneau gure Aumonier eta Secretariac endelga-araci onduan* (450). Frantses grafiaren tradizioa jarraitzen du euskal idazkera honek; *au-* > *o-* monoptongazioa zaharra da latinean, V. mendekoa eta "al + C" > *o-* da frantsesez XVI. mendean, *almona* > *aumône* > *aumônier* adibidean, esate batera, horregatik, itzulpen honen garaian *o-* ahoskatzen zelako, *omonier* dakargu hiztegiara *aumonier* beharrean. Halaz ere, *aumonier* dakar *OEH*-k XIX. mendeko Michel Elizanbururen eta XVIII.eko Silvain Pouvrearen lanean.

onestate: liburu hiru agerraldietan (215, 433, 442), hezibidea, jendetasuna edo konplimentuaren adiera du, baina *OEH*-k 'honnêteté / honestidad' eta 'décence' dakartza. Hona adibide bat: *mundiaren aravera onestathiac galdeiten badu gende consideratu bat ikustera giten çaukunionian, hari minçatcia, compagna atchikitcia, gure cerbitzchien hari ofritcia, cer içan behar luke Gincóaren eretcian?* (215).

orabat & *orobat*: liburuak nagusiki *orobat* darabil, baina *orabat* lau aldiz dakar (28, 33, 107, 299). Suarez d'Aulanek eginarazi katiximan bada *orabat* (19). *OEH*-k ez dakar *orabat* aldaera hau. Bestalde, *orobat* 'halaber, berdin' adieran, Lapurdin, Baztanen, Nafarroa Beherean edo Zuberoan ageri da: Etxeberri Ziburukoak, Axularrek, Pouvreauk, Argaiñaratzek, Belapeirek, Xuriok, Maisterrek eta bestek baliatu dute,

eta baita Ibarrolako Salaberrik ere. Aldiz, Zuberoan, Larrasketen hiztegia lekuko, *orobat* lokailua 'halaz guztiz ere' adieran emana da; Barbier, Jean Etxepare eta Xalbadorren adibide batzuetan ere hala da.

orano: Zuberoako tradiziokoa da, Lapurdi-Baxenabarretan *oraino* egin ohi da. Adiera bat baino gehiago du; lehenik denbora adiera aipa daiteke: *bena etcit ikuzten orano Fraide behar beçalaco bat cirela* (15). Konparazio inguruneetan ere usu ibiltzen du: *bena Salbaçale Jau-nac orano guehiago erraiten dici* (60). Erdal 'même / incluso'-ren zentzuan ere bai: *neke handiac eta ene heuzcararen azki unxa jakin gabiac, bai eta orano Liburu Francessian seiheun pagetaco laur ppartetan den horren Heuzcarala itçulceco lanaren luce eta handitarçunac, icitcen eta guibelicen nindicien* (5).

orde(i)ñu: adieraz 'hondarreko borondatea, testamentua' da: *epistolac segnahalaten dici Legue çabarreco ordenhiaren doctrina eta Joandene Joane Batistarena* (230); jatorrizkoak *testamento / testament* dakar. *OEH*-k Zuberoan eta Baxenabarreko ekialdean kokatzen du: Belapeire, Tartas, Etxahun, Arxu edo Inxauspe erabiltzaile ditugu. Berebat, Ibarrolako Salaberrik, Gèzek eta Larrasketek ere badakarte.

orbitu: 'oroitzea' da liburuak adibide gehienetan, baina bada adibiderik, Zuberoan bezala 'ohartzea' esanahia duenik: *hitcez hitz Francessaren Heuzcarala itçulcen hassi ninduçun, bena orbituric hala equinez gure Heuzcararen ara edo ethorça anitz pundutan bortzchatcen cela* (7); baita beste honetan ere: *irakurten diici Seint Bernatez egun batez gogua eman gabe emaste bati so egon cela; orbitu cenian certain cen, bere buriaren contre hambat samurthu cela, nun joan baitcen putçu karroindatu batetara lepórano sarcera eta han egon hil hurranic*

bestec hantic idoc artekan (360). Gogora dezagun *ohartu* aditzak Zuberoan eta Erronkarin ‘oroitzea’ ere esan nahi duela: Egiategi, pastoralak, Etxahun eta Inxauspe edo Larrasketen hiztegia dira lekuko; Uhalde Maio eta Mendigatxa erronkariarren idazkietan ere berdin gertatzen da.

orhitxapen: liburuak hamahiru *orhitxapen* dakartza: <orhitxapen>; bakarra da *orhitzapen*: <orhitzapenac> (378). Arazoa, ordea, hogeita bost aldiz ageri den <orhitxapen> idazkerak dakar, horren giblean dagoena interpretatzea ez da aise. Literaturan Zuberoan Mercyk inoiz *orhitzepen* du eta Inxauspek *orhitzapen*. Idazleetan nagusi da *orhoitzapen* (Etxeberri Ziburukoa, Haranburu, Axular, Xurio, Haraneder, Baratzart, Duhalde) eta bada *orhoitzapen* ere: Argaiñaratz, Laphitze.

orobat: ikus *orabat*.

orzantz kolpu: *instant batez dembora edo celia ilhundu cela orrua icigarri bateki, bethi chimiztha eta orçanz colpu icigarri batçureki, nun iduri baitcien oro funditcera çuatcela* (250). Jatorrizkoak *grandes truenos* eta *muchos relámpagos* dakar eta frantsesezkoak *et avec des éclairs si continuels, et des éclats de tonnerre*. Honela, *chimiztha* ‘oinaztura, oñestua, inñazia’ da, erdal ‘éclair / relámpago’ eta *orçanz colpu*, berriz, ‘trumoia, ortotsa, ühülgüa’, erdal ‘tonnerre / trueno’; izan ere, honelaxe da egun ere Baxenabarre gehiengan. Hona bigarren adibidea: *bet-betan, egun hartan Meça inçun etciena orçantz colpu batec hil cicin* (250). Jatorrizkoak dienez, *cayó un rayo, y mató al desdichado mozo* eta frantsesez, berriz, *il vint un éclat de tonnerre qui tua celui qui...* OEH-k bi adibideetan ‘tximista’ esanahian dakar, erdal ‘foudre / rayo’ adieran. Gure us-tez lehen adibidean OEH ez dabil zuzen, baina bigarrean bai: ‘tximista’

da *orçantz colpu* bigarrean, erdal ‘foudre / rayo’. Juan Beriainek ere badakar pasarte hau 1621ean eta honela dio: *baciacen vere videas, honla ciacela herorican ozmiarribat, eta emancion Mezaric ençun etzuen desdichatuari, eta guelditucen yllic* (112r). Zaraitzun berragertzen zaigu tximista adiera horrextan *oxmea-rrri*, Bonaparte printzeak XIX. mendean bildu emaitzetan.

osogarri: ‘osasuna’ adierazten du. Tartasek ere badarabil *osogarri*.

ospa: *umilitathiac ibez eiten dici kampoço ospari eta cherkatcen gorderic ilhupian egoithia* (262); ‘ospe’ hitzaren aldaera da. Ibarrolako Salaberrik badakar eta Pierre Arradoik eta Jean Etxeparek *ospe & ospa* bikotea darabilte. Aldiz, Etxeberri Ziburukoaren eta Gohietxeren lanean edo Gèzeren hiztegian *ospe* ageri da. Nolanahi ere den, Pouvreak eta Etxeberri Ziburukoak *ozpe* dakarte.

osto: Zubereraz bezala *h-* gabe dakar, Inxauspek legez, baina oroit gaitezen Oihenartek eta Tartasek *orsto* zutela. Leizarragak, Etxeberri Sarakoak, Duvoisinek, Laphitzek edo Michel Elizanburuk *hosto* darabilte, baina Etxeberri Ziburukoak eta Hiribarrenek *osto*. Aldiz, idazle batzuegan bikoiztasuna dago: Axular, J. B. Elizanburu, Barbier edo Oxobi idazleek *h-z* nahiz *h-* gabe dakarte.

pairatu: ‘zerbait gabe etsi, hori gabe ere konformatu, abstenitu’; hona adibidea: *indar jokakari hec corua edo irabaci galcor baten ukeiteco pairatcen baciren haragui eta janhari edo beste gauça been indarra dremendena flaka cirotenetaric* (365). Adiera hori bera dakarte Laneufvillek —*haraguitic pairatcian* (104)— eta Zuberoako Egiategik ere.

paje: adiera ‘orrialdea’ du eta oinarrian *paje & paja* nahiz *paie & paia* egon daitezke, baina grafiak ez du laguntzen alderdi fonikoa argi irudikatzen. Hona

adibideak: *Liburu Francessian seiheun pagetaco laur ppartetan* (5, 8); *pagina 9* (457).

palea[tu]: biciuen contre paleatcen edo guducaatcen dena date choilki Celian coronathia edo saristathia (62). Bigarren adibide bat: *paleatcen edo guducaatcen niçanaz gueroz* (57). OEH-k ez dakar *paleatu* aldaeraren beste adibiderik; La-neufville-n *pelheatu* dago (127). He-goaldean arrunta da *peleatu*, baina Ipar Euskal Herrian ez: *Pouvreuren* erabileran eta *Fedearen Propagationeco Urtecarri*-ko adibide bat (1906) aipa daitezke.

paradusu: liburuan *paradusu* lau aldiz ageri da eta <paraduzzu> behin baik ez. Zuberoan, Belapeire, Maister edo Etxahun lekuko, *p(h)aradiüsü* ageri zaigu eta idazki berrietan *phadiüsü*; Oihenartek *paradusura* dauka. Lapurdin eta Baxenabarren, oro har, *parabisu* dugu, baina Ibarrolako Salaberrik *pharabizu* dakar.

parrak igaran: *aldiz, altchatcen bacitut urgulusco tentacionez, geuzten cira Ifernu çolarano, eta artecan çure parrac nitan igaraiten tuçu* (296). OEH-ren arabera, aditz lokuzio honen bidez Lapurdin eta Baxenabarren ‘apetak edo nahikariak asetzea’ adierazten da; besteak beste, Axularren eta Laphitzeren adibide garrenak ageri dira.

parte hun: egun Amikuze eskualdean agurra da *parte hun!* eta halaxe dakar Lar-rasketek 1931n Zuberoan ere: *pharte hun!* Gure adibidean bestelako esanahia du: *anitzcez segurki hobe lukeçu thalentic edo munduco eguitatetan parte hunic gabe içaithia, eci ez heen eztacurian Gincoarean gauçetan lachatcia* (13). Liburuko adibide bakarra da.

pasta: *lurrac ekarten fruthiac laborathuz, eta etchiac eguiten officialec pazthac eta çurac çarris* (98); ‘gaia, lanabesa, materiala’ adierazten du. OEH-k *pazthak* transkribatu du, baina gure ustez *phas-*

tak beharko luke, Etxahunen eta besteren lanean ezagun du hitzak txistukari apikaria duela. Liburu honen azterketan adierazi dugun legez, *Pratica*-ren ezaugarri berexi-berexia da txistukari apikari batzuk <z> agertzea.

pati-arazi: *malurossa, unxa beguiratuco hut holaco ataku emaitetic, pati-aracico de-reat gossia, egarria, hotzça eta berua* (385); ‘sufriaraztea, jasan-eraztea’ du adiera, frantseseko *pâtir* da. Zuberoan eta Ipar Euskal Herriko idazle gehiagorengan ageri zaigu. Tartasek *Arima*-n dakar, Ibarrolako Salaberrik badarabil eta Gèzek ere bai. Bazkazaneko predikuetan ere ageri da: *patituco du establia batian sasoinetaco rigorosena* (Orpustan 2005: 213).

peka[tu]: çoinhec inçun medisenciac hain unxa bere barnian atchikiten baitituste, nun espaittee pekatcen hetaric behin ere erraithia (440), ‘menturatu, ausartu, tentazioaren aitzinean etsi’ adieran. OEH-ko adibideak Zuberoan kokatzen dira, baina Ibarrolako Salaberriren hiztegian ere ageri da.

phena egin: ‘pena eman, nahigabea sortu, inor atsekabetu’; Ipar Euskal Herrian baliatu da eta Haraneder lapurtarra edo Etxahun zuberotarra aipa daitezke erabiltzaileen artean.

peorreria: *ezku lachoki travailhatcen denac ekarten du peorreria, bena guiçon azkarrren ezkiac jardiresten dereste aberaztarçun handiac* (47); adiera ‘miseria, behar gorria’ du. Hona jatorrizkoak dakarrena: *empobrecerá l ne produit que de l'indigence*. OEH-k Nafarroa Behean dakar *pegorreria* eta Ibarrolako Salaberrik ere aldaera hau bera dakar hiztegian. OEH-k *pegorritate* izena ere badakar adiera honetan, Azkuek Baxenabarreko Arberoan bildu zuen.

peretxatu: *amorecatic eman deraukegunian desiratcen guindiena, ikaz guindeçan unxa pperetchatcen eta haren es-*

timatcen (25); adiera ‘estimatzea’ edo ‘balioa ematea’ da. Ibarrolako Salaberrik ere badakar. Maisterrek *pheretchu* ‘estimua’ dakar; 1734ko *Othoitce eta cantica* lanean ere ageri da: *peretcha çac haren deitce saintia* (47); *bicitce presenta hanitz perechatia* (88). Larrasketek *pheretxatze* ‘etekina atera’ adieran darabil eta Inxauspek ere badu honelako adibiderik.

pesa: *eguia duçu anitz munduco gendec pundu hortan becatu eguiten dutela pacencia ezkacez, affligithiac direnian coleraz, pessaz, despítez, deseparacionez Gincoari heriuaren galdeinez* (339). Ibarrolako Salaberrik *phetsa* ‘dépit violent / despecho violento’ dakar eta *OEH*-k *petsa* ‘tristura’ adieran. Maurice Harrietek gure liburuko adibidea *pesaz* transkribatzen du, ‘tristura’ adieran ere. Baionan 1875ean argitaratu zen *Testament zaharreco eta berrico istorioa*-n *petsan eman* ‘anitz haserretzea’ da.

pheza[tu] & *piza[tu]*: ‘pizatzea’ edo ‘juzkatzea’ adieran; *bere buriac ahatzciric besthiac ppezçatcen* (424); *laburrena, segurrena, medisencia suerte orotarie gure burien beguiratcia duçu, mortal ala benial diren piçatcen eraunxi gabe* (438); *phezatü* dakarte Maister, Inxauspe edo Larrasketek, baina Ibarrolako Salaberrik *phizatu*. Lapurdiko idazle zaharrek eta Tartasek *pisatu*; *pheçatcen*-ez gain, liburu honek *piçatcen* dakar. Grafia nahasgarria da liburuko *pitçatu* (184) & *pitçatcen* (123) aldaerena: gainerateko autoreek ez dakarte afrikaturik. Berebat, *pitçu* izenak grafia afrikatua darama ageri den bi aldietan, nahiz *piçugalhia* hitz elkartuan grafiak txistukari igurzkarria salatzen duen.

pitrail: *Nolas ikusten duçu aurbidiaren beguian pouška eta ez, aldis, pitrailha cihauranian?* (425), ‘habea’ du adiera. Baxenabarre eta Lapurdin *pitrail* ageri

da eta Ibarrolako Salaberrik *pitrail* dakar San Mateoren ebanjelioan. Zuberoran, besteren artean, *phetiale* dago, esate batera Larrasketen hiztegian.

pi<ch>oin: *eta pichoin bere pijunteirat biltcen direneki* (357), non jatorrizkoak *et à des pigeons qui se retirent à leur volet* (RD 5, 366) / *recogerse como palomas á sus ventanas, y agujeros* baitakar (III/4/2); *lehentxeago nor dira hegaldatcen direnac odeiac beçala eta biltcen direnac bere leihuetarat ourçuac beçala?* dakar. Larrasketek *pijü* ‘pigeon / palomo, paloma’ itzultzen du, non *u* hori sudurkaria eta azentuduna baita; *bearnesetikako mailegutzat eta zuberera arruntzat jotzen du*. Eratorria *pijutegi* da, ‘pigeonnier’. Gure liburukoak *pijuntei* (357) dakar.

piza[tu] & *pheza[tu]*: ikus goitixegako *pheza[tu]*.

pizu: bi adibidetan *pitçu* dakar eta iduri luke txistukaria afrikatua dela: *curutce net pitçu batez kargaturic* (189); *cerc eguiten du Gincoaganaco gaucetan ehor çunbait aldiz pitçu eta eneaten baita* (22); baina bada *picicac* (362) ere eta hitz elkartuan ere igurzkarria dator: *itxassoco unci bati ezaçaco behar den piçugalhia eçarten* (414). Guk uste liburuko grafia arazo anitzen arteko bat gehiago den hau; kontsonante igurzkarria dagoela uler liteke; cf. arazo berarekin *pheza[tu]* & *piza[tu]*.

plaga: *çauriz edo plagaz beteric* (189); *Jesu-Christoren plaguen meditatcia beno moyen segurragoric behin ere ezthiela idiren* (153); adiera ‘zauria’ du, ‘plaie / lлага’. Zuberoko 1734ko *Othoitce eta cantica* (30), Mercy, Egiategi, Etxahun edo Arxu zuberotarrak aipa ditzakegu erabiltzaileen artean; berebat, Tartasek *plagatu* aditza dakar. Etxeberri Ziburu-koak ere ibili zuen.

plañu: Lapurdin eta Baxenabarren *plainu* baliatu ohi da, baina Zuberoran *plañü*,

Larrasketek dakarren legez. Etxeberri Ziburukoak eta Xuriok *plaiñu* ematen dute; Pouvreaux, Larramendik, Añibarrok eta Maurice Harrietek *plaiñu*; *pleinu* ere badu Maurice Harrietek. Berbat, *pleini izan* Baxenabarreko Arberoan dakar OEH-k eta *plaiñü izan* Zuberoan.

plazer: izena bada *plazer* liburuan, baina *nahi* dakarren aditz lokuzioaren adierakide ere izan daiteke: *harc igorri placer derauzkigun afflictione orotan* (321); *ceren eguin dugun Gingoac placer cien*a (329).

plazer (**eradun*): ‘plazer eman, nahia bete’ esanahian eta formaz *plazer* + **eradun*, ‘plazer eman’ adieran. Bi adibide dakartza: *Gincoari galdeinez placer ceracon eman haren beldurra eta haren amoriua* (190); *Gincoari bethi galdeiten ceracolaric placer ceracon, çahar hari bere becatthiac barkatu eta garbitarçunaren dohanha eman* (393-4).

plazergiteko: Laneufvillek *placer eguiteco* (22) dakar, baina Etxeparek *plazerguitia* (216). Gure liburuak adibide gehienetan “plazer eguin” dakar (29, 83, 135, 144, 154, 177, 188, 189, 217...), baina bi aldiotan *placerguiteco*: *Gincoari placerguiteco desir osso bathian bertuthiari jarraikiten direnec* (19); *çoinhen langeros den medisenten flakecias edo placerguiteco inçuthia edo ahala denian defendatu gabe uzthia* (444). Ipar Euskal Herrian *plazer egin* aditz lokuzioa idazle ugari erabili dute: Etxepare, Leizarraga, Pouvreaux, Gazteluzar, Haraneder, Maister, Etxahun, Jauretze, Arxu, Goihetze, Inxauspe; Lizarraga Elkanoak ere badarabil. Arestian, *nigargiteko* sarreran *langite* erakoak aipatu ditugu; Leizarragak *langitera* dakar, Belapeirek *langiten*, Arxuk *langitez*; Larrasketek *langiteko*, *langiten*, *langitea*, *langitez* zuberera orokortzat dakartza eta *Klobis* pastoralean ere ageri da: *has oro langiten eta gero jar oro* (Loidi 2009: 611). 1740

inguruko Suarez d’Aulanan katiximan *lagunari gaitzguiteco* (66) ageri da.

pleinta & pleni[tu]: ‘kexua’ da *pleinta*, Zuberoan ezaguna: *guero Gueihenari gasthiaren contre pleinta ekartzcen cicin* (390); ‘kexuka aritzea, auhen egitea’ da *plenitu*: *ichilic egon nuçu eta plenitzceco ahua eztcit ideki* (321); liburuak, bestalde, *pleni izan* lokuzioa dakar. Bestalde, Leizarragak *plaiñitu* darabil eta Zuberoan *plaiñitü* nagusi da: Maister, Inxauspe, Etxahun, Gèze edo Larrasket baliatzaile dira. Mendebalerago, Pouvreaux *plainatu* dakar, Baratziartek *plenitu*, Goihetxek *pleiñitu* eta Michel Elizanburu heletarrak *pleiñitu*; Maurice Harrietek *pleiñitu*. Lapurdin *pleini & pleiñi (izan)* ageri dira.

populu: ‘herria, jendea’; Ipar Euskal Herrian tradizioa du, Leizarraga, Gazteluzar, Belapeire, Etxeberri Sarakoa, Laregi, Monho, *Charlemagne* pastorala, Jauretze, Goihetze, Hiribarren, Inxauspe... lekuko.

poroatu: ohiko ‘probatu’ edota ‘frogatu’ esanahiez gainera, ‘ohartu, sentitu’ adieran ere badakar: *bena nola gauça thi pietaric emeki-emeki edo doya-doya hazten baita, poroatu gabe ariman sartu dukeçu* (41); baita Laneufvillek ere: *goure sensiec poroacen tusten guciac* (131). Adiera honegan, Pouvreaux, Etxahun nahiz Inxauspe idazleak aipa daitezke.

posiblez: adiera ‘ahalaz’ du eta agerpen bakarra: *posiblez, bada, eskitela içan erhuen cundukuetaric, bena bai çuhurrenetakuetaric* (440). Adibide hau eta Xalbadorren beste bat baizik ez dakartza OEH-k.

pot egin: ‘musu ematea’ ekialdeko tradizioan. Etxepare, Leizarraga, Axular, Oihenart, Belapeire, Egiategi, Inxauspe... erabiltzaile dira.

prezio: salneurriaz diharduela, ohiko adieran darabil liburu azalean: *preciua hoguei eta bost soz*; honela darabil La-

neufvillek ere: *eman dee bere sofrancher precio ecin ago handi den bat* (44). Bigarren adiera bat ere bada, ordea, gure liburuan; 'saria' hain zuzen ere: *laster eguicie precia edo ispichua irabaz dirocien guizan* (63-4). OEH-k Pouvreau, Maurice Harriet eta Hiribarren dakartza adiera honetan.

primezia: adiera 'ondarea' du: *primecia hura etciroguçu jardiretx hil gabe* (350). XIX. mendea arte Lapurdi-Baxenabarretako idazkietan ageri da, baina aldaera nagusia *primeza* da, Leizarraga, Etxeberri Ziburukoa, Harizmendi, Etxeberri Sarakoa, Xurio, Haraneder, Mihura, Goihetxe erabiltzaile dituen.

propi: mailegu garbia da eta 'berezkoa' edo 'propioa' adierazten du. Gure liburuak bezala, Laneufvillek ere *propi* aldaera dakar: *bere bici propiaren conservaciaz* (98). Alderari dagokionez, *propi* bereziki Zuberoa alderdikoa da (Maister, Egiategi, Etxahun...), baina *propri* ere bada Zuberoan, Tartas eta bertako katixima bat lekuko; Etxeparek, *propi* & *propri* dakartza eta Leizarragak *propri*. Lapurdin eta Baxenabarren *propi* & *propio* txandaka ageri dira; esate batera, Etxeberri Ziburukoak, Urtek eta Gazteluzarrek *proprio* dute. Bestalde, *gure propitan* (307) sintagma dakar liburuak; 'hobe beharrez' edo 'onerako' adieraz dezake, euskaraz *propi*-ren adiera 'egokia' ere badenez, baina jatorrizko liburuak ez dakar adiera horretan.

propitaje: Zuberoako tradizioan 'ezaugarria' adierazten du; hona liburuiko adibide bakarra: *erruaren icen hori net unxa diauçu eta net unxa haren propithajiac eta condicioniac explicatcen tici* (261-2).

pulo: *elhurrez ezta liric den hungarri poulo batez* (280), 'pila, multzoa' adieran. OEH-k Baxenabarre-Zuberoetan kokatzen du; Oihenartek *ogi pulua* dakar. Ondoko mendeetan, Joanategi izturiztarrak edo Mañex Etxamendi ezteren-

zubiarrak darabilte; Ibarrolako Salaberrik *pulusta* dakar; *pholo* aldaera ere bada, Lhandek Lapurdin kokatu zuen.

purki: behin ageri da: *biguerren Meçaren pparthia Oferendatic Paterreanokuan duçu eta deitcen duçu purki Sacrificiuren Meça* (231). OEH-k 'berezko izena hala du' adiera ematen dio; frantsesezko jatorrizkoak *proprement* dakar. Ibarrolako Salaberriren hiztegian ere *purki* dago, 'nettement, sans condition' adieran. Zuberoan, Larrasketek *pürki* dakar, 'osoki, guztiz' adieran.

puxant: *çure esku puchantaren socorriaren medioz* (402); 'boteretsua' adieran, *puisant* erdal hitzetik mailegaturik. Aski baliatua izan da literaturan: Leizarragak *puisant*, Etxeberri Ziburukoak eta Haranederrek *puxant*, Tartasek *poçant*, Maisterrek eta Inxauspek *püxant*, *Charlemagne* pastoralak *püisant*. Pouvreauk, Urtek, Ibarrolako Salaberrik eta Larrasketek ere badakarte.

puxulu: *ispirithiaren urgulia, aldis, epantchu eta puchulu bat duçu fediarene erecebitzceco* (267); adieraz 'eragozpena, oztopoa' da. Laneufvillek ere badakar. OEH-k Garazi-Amikuzen eta Zuberoan kokatzen du *puxulu*, baina *poçolu* ere bada Amikuzen. Ibarrolako Salaberrik *phuxulu* dakar; Pouvreauk *paxelu* & *paxela*, Jauretxek, Hiribarrenek, Mañex Hiriart-Urrutik eta Barbierrek *poçolu*, Duvoisinek *poçelu*. Larrasketen arabera, izen arrunt gisa Zuberoan ezezaguna da *püxülü*, oikonimotzat dakar.

sarkura: 'sarrera' edo 'sarbidea' adieran; *beguiac eta senxien sarkurac arranguroski beguiratcen bacithien bibotzça eta ispirithia segurrian ukenen citbiela* (358); *Gincoac beguira citçala Demoniuari sarkura horren emaitetic* (366). Idazleetan Maister eta Inxauspe nahiz Zuberoako beste erabilera batzuk aipa daitezke; Jean Etxeparek ere badarabil. Mercyk 'sartzeko ekintza' esanahian dakar.

satsu: ‘zikina’; *çuria beçalaco aho saxu bat eztuçu digno Gincoaren icenaren aitpatceco* (143). Gehienik Baxenabarrren baliatu da, XVI-XVIII mendeen bitartean bereziki; Etxepare, Leizarraga, Axular, Oihenart, Pouvreau edo Tartas aipa daitezke, eta Laneufvillek ere bada-*kar*: *elhe satxiac* (94).

seguranxa & segurainxa: ez dakigu *-ainxa* hori *-antzia* edo *-antxia*-ren metatesia ote den. Oro har, ekialdean, Zuberoan eta Baxenabarreko ekialdean *-antxa* aldaera baxaiurrekoa ibiltzen da; gainerateko Baxenabarren eta Lapurdin *-antza*. Ekialderako *OEH*-k *segurtaintxa* eta *segurantxa* dakartza, afrikatuarekin. Ez dai-teke ziur jakin gure liburuan txistukari hori zerik ote zen, baina *segurthaintcharic* (286) adibideak afrikatua ere izan zitekeela salatzen du; liburuko gainerateko erabilera guztiak <ch> dira.

seindimendu & seindimentu & sendimendu: *seindimendu* aldaera nagusi da liburuan eta Ibarrolako Salaberrik ere hala dakar; Laneufvillek ere *seindimendu* du. Lapurdiko tradizioan *sentimendu* darabilte Pouvreauk, Xuriok edo Haranederrek, baina Leizarragak *sendimendu* dakar, berez baxenabartarrek baliatzen dutena (Monho lekuko), xx. mendean Ipar Euskal Herri gehienara hedatuz joan bada ere. Zuberotar gehienek —Belapeire, Maister, Inxauspe— *sendimentü* darabilte, baina Zuberoan bada *senti-mentü* ere eta bertako katixima batean *sendimendü* dago.

senthatuki: adiera ‘erosotasunean bizitzea’ da, jatorrizkoan: ‘dans la bonne chère’; *gende gaster, ossagarri huna dutener eta senthatuki bici direner helcten ceen beçala* (388). Belapeireren adibideetan oinarriturik Pello Agirrek ‘nork bere burua ondotxo zainduz’ itzultzen du; *OEH*-k ‘regaladamente’ dio.

<*signatu*>: liburuak ez dakar, baina Ph. d’Abense-ren onepenean *pian signa-*

thiac ageri da (454). Grafia horrek idazkera kultoa adieraz dezake, Leizarragaren *signatu*-k bezala, baina ez dakigu <gn> horrek sudurkari palatala islatzen ote duen.

sobre & sobretu: *Seint Ephrenec cioçu hirur gauça handiski baliatcen direla garbitarçunaren ossoki beguiratceco: sobre içaithia, elhe guti erraithia eta beguien beguiratcia* (359). *OEH*-k ‘sobrio, moderado, prudente’ adieran dakar eta Zuberoan kokatzen (Tartas, Maister...), baina Leizarraga eta Etxeberri Ziburuko ere erabiltzaile dira; Pouvreauk, Urtek eta Gèzek ere beren hiztegietan dakarte. Aditza ere badator liburuan: *eritarçun handi batec arima sobretcen edo sobre errendatcen diela* (323).

solamente: adiera ‘baizik ez’ luke; *bená erraçü solamente hitz bat eta ene arima içanen duçu sendothia* (198). Leizarragak, Etxeberri Ziburukoak eta Kapana-gak *solament* darabilte, Belapeirek *solamens* eta Maisterrek *solamentz*; Xuriok *solamente*. Egun ere Amikuzen euskaraz mintzatzean *solamente* ibiltzen da eta Larrasketek Zuberoan dakar.

sordeitx & sordeitz: adjektibo edo adizlagun izaeran ageri da, adieraz ‘txarragoa’ edo ‘makurrago’, Zuberoan eta Baxenabarrren kokatzen da; *eztaquigun demboran hain lachoki bici guirenian, sordeitz ein guindiroçu balin baguindaki ezki-rela hain fite hilen* (61); *sordeitxago denaz gueroz becatu eguithia, ez içaithia beno* (284); cf. adibide gehiago liburuan: (39, 61, 101, 158, 241, 431, 436, 443). Liburuko grafiak erabateko anbiguo-tasuna ageri du eta ez da aise ahoskeraren berri ematea; guk *sordeitx* dakar-gun liburuko aldaera hau litekeena da inoiz *sordeits* izatea; ez jakin. Idazleen erabilera ere askotarikoa da: Oihenartek *sordex*, Tartasek *sordeix* —*sordexian* ere egitura dakar, ‘txarrik txarrenean’ adieran—, Belapeirek *sordeits*, Egiate-

gik *sordeitz*; *Charlemagne* pastoralak, Etxahunek eta Larrasketek *sordeis*; Ibarrolako Salaberrik *sordetx*; Baxenabarreko Baigorri *sordesian* ibiltzen da. Bestalde, atsegina ez dena *sorjes* da Lapurdin edo Baxenabarren: *sorjes* dakarte Duhalde, Goihetxek eta Elizanburu heletarrak; *sordies* Arbelbidek.

sordetxena: bi adibide dakartza: *Sacramentia azthian behin, sordetzchena egunian behin, bona comunione ispirituala anitzaldiz egunian eguin dieiteçu* (241-2). *OEH*-k honela dakar: ‘au pis aller’ / ‘en el peor de los casos’, ‘au plus’ / ‘a lo sumo’. Hona bestea: *unxa beguiratu behar dela heen cofessatceco uzteic estirelakuan becatu, edo sordhetzchena becatu venial direla* (366). Jatorrizkoetan honela dator: *esto no es pecado, ó á lo menos no será mortal* (III, 183) / *sous prétexte ou que ce ne sont pas des péchez, ou que ce ne sont que des péchez veniels* (RD 5, 375).

sori: *sori baliçaut hautu baten eguithia* (344); *behin ere soric ez eguiteco, desiratcia sori esten gaucer* (359); ‘zilegi’ adieran, Lapurdi, Baxenabarre, Zuberoa eta Erronkarikoa. Leizarraga, Axular, Zalgize, Pouvreau, Belapeire, Maister, Baratzart, Inxauspe... dira erabiltzaile. Ibarrolako Salaberrik ez dakar.

sos: txanpona edo diru neurri jakin bat da sosa, bost zentimo egiten zituena. *Pratica* liburu honek hogeita bost sos balio zuen 1782an argitaratu zenean.

suergaraiteko & suergaraitiko: A. Lizarzak ‘por añadidura’ adiera dakar; *hapax legomenon* da, *OEH*-k ez dakar beste inolako erabilerarik. Maurice Harrietek gure liburutik hartu zukeen. Hona liburuko lehen adibidea: *lehenic Gincóaren Erressuma cherka çacie, ispiritu chuchen eta justo bederetan hura cerbizcha çacie eta besthiac oro emanen çauzkicie suergaraitico* (15). Jatorrizkoetan honela dira: *como accesorias y como por añadi-*

duras / comme par surcroît; eta latinez honela da: *quaerite ergo primum regnum Dei, & justitiam ejus; & haec omnia adjicientur vobis*. Matth. 6, ver. 23 (I/5). Leizarragak honela dakar: *baina bilha eçaçue lehenic iaincoaren resumá eta haren iustitiá, eta gauça hauc guciac emanen çaiçquicue gaineraco*; hona Inxauspe: *eta hóríc óro gañerátic emánen zaitzié*. Salaberri Ibarrolakoak, berriz: *eta gauza horiek emanak izanzen zaitzie izariz kampo*; Uriarterena da hau: *eta oyec guciac gañera emango zatzute*. Gure liburuan bada beste adibide bat ere: *çoinhenbeste arraçoin ezugu hetan idirenen ahalguetu behar guitustenac? Çoinhenbeste eraste suergaraiteco gure mihietan? Eta çoin lachoki ezugu gure bihotzçac barreatcera uzten?* (289). Jatorrizkoek honela diote: *cuan fáciles somos en la lengua, cuan descuidados en la guarda del corazon* (II, 148) / *Jusqu’où ne va point l’intempérance de notre langue? et avec quelle négligence ne gardons-nous point notre cœur?* (RD 3, 322).

suspetxa: ez dugu guztiz garbi oinarria hau ote den, adibide bakarra *suspexetaco* baita: *halaco otoitzça suspexetaco atchiki behar ci* (146). Ohiz, Ipar Euskal Herrian *suspitxa* izan da aldaera erabiliena: Pouvreau, Xurio, Lavieuvville apezpikuak inprimarazi katixima, Mihura, Jauretxe, Hiribarren... cf. *suxpitxa* Haraneder eta Baratzartena. Haranburuk, berriz, *sospetxatu* dakar.

thaik gabe: adiera ‘etengabe’ du. Ekialdeko kutsua du, Maisterrek (116), Mercyk (1780: 3) edo Inxauspek darabilten aldetik. Hona *Pratica*-ko adibide bat: *eguna oro thaic gabe Comentuco cerbitzchian emaiten çutela* (12). Hona Zuberoako 1757 inguruko *Iganteçtaco pronoua*-ko beste bat: *bagouatçu hen iracourtera, amourecatic beguien aitci-nian thaic gabe etchekiten dugularic, hen complitecco gogouati içan gutitan* (9).

thaka: chahu içan behar dugula becatu venial thipienetic et imperfeccione edo thaka thipienetic (195), ‘tache, défaut / tacha, defecto’ adieran. Baxenabarreko Garazin, Erronkarin eta Zuberoan kokatzen du *OEH*-k; Ibarrolako Salaberriren eta Gèzeren hiztegieta dator eta Belapeire, Mercy edo Etxahun idazleek baliatu dute.

tendre & tendreki & tendrezia: maite baitu eta amorio tendre bat guretaco baitu (433); ‘xamurra, beratza’ adieran. Mercy, Inxauspe edo Etxahun zuberoarrez landa, Gohitexe idazle lapurtarra ere aipa daiteke erabiltzaile. Adjektiboaz gain, *tendreki* adizlaguna ere bada: *becatorer tendrekioo soiten direçeu* (381); *OEH*-k Zuberoako eta Lapurdiko adibideak dakartza. Berebat, *tendrezia* izena ere ageri da: *arimen cien tendreciac, heen salbamendia garxuki desiraracitcen baitcerakon* (161); *tendrezia*-ren gainerateko adibide guztiak Zuberoan dakartza *OEH*-k.

thermiño & thermino: Seint Antonio handia miño baitcen therminho hotan (404). Adiera ‘adierazpidea, terminoa, hitza’ du. Ez dago garbi bukaeran palatalizazioa dagoen, baina baliteke, Zuberoan *thermañü* ibili ohi baita; berebat, Laneufville deitu dugun katiximak *thermiño* dakar. *Pratica* liburuak lau aldiz dakar <nh> eta behin <n>.

teula: erreparacione thipi çunbait haxetic ein faltaz, teula itçuli gabez, çunbait gotera cambiatu edo tapatu faltaz (40); ‘teila’ adierazten du. Leizarragak badarabil.

thimiamia: çoin baita inchenxuz eta beste anitz urrin hunesco gaucez equina den unguendu bat (94).

thini: ‘gailurra’; çurubien thinira nehor heltcen dela igaranez (114). Baxenabarre eta Zuberoan baliatzen da: Tartas, Egiategi, Xaho, Salaberri Ibarrolakoa edo Inxauspe erabiltzaileak aipa dai-

tezke. Gèzek eta Salaberri Ibarrolakoak beren hiztegieta dakarte.

thiraz(a): teink edo tiran dagoena adierazten du. Hona adibide bat: balezta sobera thiraza hauzten da eta ispiritu sobera lachua andeatcen (46). Ez dakigu *thiraz* ala *thiraza* den.

thona: bici niçano becathiaren thona edo thaketaric neure beguiratceco (351); ‘tache / mancha; mácula, mancilla’ adieran dakar *OEH*-k eta funtsean Zuberoan kokatzen du: Maister, Egiategi, Inxauspe edo Etxahun dira erabiltzaile. Berebat, Inxauspek eta Larrasketek *thona* aldaera dute, baina Gèzek eta Ibarrolako Salaberrik *thona*, Duvoisinek bezala.

tradizale: sortu ezpaliz hobe çukeen ene tradiçaliac (342), ‘traidorea’ adieran, Leizarragak dakarren gisa. *OEH*-k Zuberoan kokatzen du eta Gèze eta Larrasketen hiztegieta dator.

uhaitz: nola Jordaneco ouhaitzceco hourac baratu baitciren Arka Seindia hartan sarthu beçain sarri (222); ‘ibaia’ adierazten du. Laneufvillek ere bada: *ouhaitzceco* (124). Baxenabarren eta Zuberoan baliatzen da. Idazleen artean, Etxeberri Ziburukoak eta Egiategik *uhaitz* darabilte, Tartasek *ubeitz*, Etxahunek, Inxauspek, Gèzek eta Arxuk *ühaitz*, Larrasketek *ühaitz & ühatx* eta Ibarrolako Salaberrik *uhaitz*. Erronkarin *egutxa, eguatxa, ugatx* dakartza Bernardo Estornés Lasak.

umore: adiera anatomikoa du, ‘humorea’; gorpitzceco hazkurria hun denian, odol eta umore hunac eguiten baititu (221). Idazleetan Mongongo Dassança edo Duhalde dira erabiltzaile. *OEH*-k Bizkai-Gipuzkoetan, Nafarroan, Lapurdin, Baigorriin, Aezkoan, Zaraitzun eta Erronkarin kokatzen du eta Zuberoan *himur(i)* aldaera dakar. Lapurdin eta Baxenabarren *omore* eta Baigorriin *imore*.

untsa: adizlaguna izateaz landa, izena ere bada bi adibidetan: eci gure inclinacione

*gaistua, unxaren beno, gaiskiaren sinhes-
tera lasterrago ekarria duçu* (420), fran-
tsezeko honela baita: *qu'elle nous porte
à croire plutôt le mal que le bien* (RD 1,
425). Hona bigarren adibidea: *nois eta
ere nehorc norbait net maite baitu, haren
obrac oro laudatcen tici, unxalat itçulcen
eta hunerat hartcen* (431).

ur: lapurtar eta baxenabartar gehienek be-
zala *h-* gabe dakar, eta horrela darabilte
Leizarragak, Etxeberri Ziburukoak, Ha-
ranburuk, Axularrek, Gazteluzarrek,
Etxeberri Sarakoak, Haranederrek,
Monhok edo Mañex Hiriart Urrutik.
Ordea, Etxeparek, Mongongo Das-
sançak edo Ibarrolako Salaberrik, hiz-
tegian eta bere idazkietan, *hur* dakarte;
Laneufvillek ere *h-* darabil: *hour houn-
taz icuztian* (122). Zuberoan Belapeire
eta Maister nahiz Gèze eta Larrasketen
hiztegiak aipa daitezke *hur*-en lekuko.

urhe: 'urrea' da; *obra hunez, urbez kargathia
cira, ohoinhetaric beguira cite* (407).
Lehenik Baxenabarre eta Zuberoako
idazkietan ageri da, baina XIX. mende-
tik honat Lapurdira ere hedatu da.

urbhente (149) & *urhente* (250): *meça-
ren urhencian erraiten diren hitz ho-
riez* (250); 'bukaeran' adierazten du.
Zuberoan kokatzen da —Oihenart,
Belapeire, Oloroeko katixima, Mais-
ter, Egiategi, *Charlemagne* pastoralak,
Etxahun, Arxu, Inxauspe, Gèze, La-
rasket—, baina Ibarrolako Salaberrik
ere *urhentu* dakar. Oihenartek adiera
ñabarduraz bereizten ditu *urhentu* eta
hurrendu. Halaz ere, Zuberoan ibili da
akabatü ere, 1734ko *Othoitce eta can-
tica*-k dakar: *beraz apheçat* (sic) *acabatu
ondouan Consecracionezco hitçac Ostia-
ren eta calitçaren gagnen* (7).

usustamendu & *usustatu*: gure liburukoaz
gain OEH-k ez dakar beste adibiderik
eta 'ardor, fervor' adiera ematen dio:
*gorpitzcekuac, eztitugunian, oususta-
mendureki desiratcen tugula; uken on-*

duan, hetçaz cassu guti eguiten dugula
(30). OEH-k *sustatu* & *suztatu* aditza-
ren kide egiten du *usustatu* aditza, gure
liburuan dena: *Gincoaren amoriuaz ous-
sustatu içaithia, nun hura gabe kazi ecin
bici baitaite* (347).

uztaill(a): Zuberoan *üztailla* eta Baxenaba-
rren *uztalla* ibili izan dira. *Pratica*-n *uz-
taillaren* (451) ageri da, baina ez dakar
liburuak berak, L.-M. Suarés d'Aulan-
en onepenak baizik. Ez da aise hitzak
-a hori berezkoa duen ala ez duen jaki-
tea. Bestalde, Inxauspek <uztarilaren>
dakar 1857ko elhestaldietan (95); ul-
trazuzenketan dirudi, garai hartantsu ari
baitzen galtzen bokal arteko *r* kontso-
nantea Zuberoan.

xar & *xarki*: *eci bestimenda arrunt eta char
bat içan dieiteçu hala bestituristic denaren-
daco urgulusco occasione bat* (272); *bere
buriaz opinione apal edo char baten
ukeithia* (278); *apairietan oroc haxarretic
ano huna emaiten dicie eta gomitac berotu
direnian ano charrena* (374); *bestimenda
ihetzci char bat ekarten diena abalguetcen
edo humiliatcen badu* (398); *eskele bat
arropa charrez bestithia batcen cienian*
(429). Hona adizlaguna orain: *umili-
tathia doola charki bestituristic içaithian eta
lan apal eta mezperetzchagarrien eguithian*
(275). Adibideotan 'hutsala, balio guti-
koa, kaxkarra, umila, txarra' adiera dago;
idazleetan Etxeberri Ziburukoak, Ha-
ranburuk, Axularrek, Oihenartek, Mais-
terrek, *Charlemagne* pastoralak darabilte
aldaera hau adiera honetan eta baita Gè-
zek ere, baina Ibarrolako Salaberrik eta
Larrasketek ez. Berebat, OEH-k Zube-
roan *ebi xehe xarra* dakar eta *gauza xa-
rren* sintagma Amikuzen.

xerku: *Jauna cherka çaçu eta irauñ cherku
hartan* (67); *chercun ibili gabe* (77); *ez-
tuçu necessario aboro haren cherkun ar
citen* (156-7); 'bilaketa' adieran dara-
bil. Hondarreko bi adibideetan ikusten
denez, inesiboa ere har dezake hitzak.

Tartasek *txerkhu* dakar eta Maisterrek *txerkhü*.
xoil & *xoilki*: ‘soilik, baizik ez, besterik ez’ edo eskusibitate adieran. Hona bi adibide: *Aita Seindiaren choil Imprimuçaliaren Beithan* (liburuaren azala); *Liburu hedatu horren pparte bat gende comunaren hoben denaren choilki Heuzcarala itçuliz eta besthiac utciz* (6).
xorte: zorte oinarriaren palatalizazioa; *guiçonac chorthia eguiten diela, bena Jaunac çatitcen* (304); *hilen chorthia biciena beno hobe çaut eta uzte uken dut...* (342). Tartasek *sortia* darabil, baina Maisterrek *zorthia* eta Jauretxek *xorte* & *zorte*; Ibarrolako Salaberrik ere *xorthe* dakar. Gure liburuan ere *xorthez* dator: *nabi baitcien chorthiez Apostolu kargura alchathia içan çadin* (304).
zaitu: adiera ‘agintzea’ du, erabakimen kutsuarekin; *seindimendu bat Gincoaren borondatera eguiteco gauça orotan, harc çatitu placer dien beçala, hartan ahal beçanbat egon cite* (130) eta jatorrizkoan ere hala da, ‘ordenar / ordonner’; cf. beste hau ere: *guiçonac chorthia eguiten diela, bena Jaunac çatitcen* (304), non jatorrizkoak honela baitio: *que no salen sino con órden de la divina providencia* (I, 353) / *mais c’est le Seigneur qui régle le sort* (RD 2, 309).
zaurthu: haren huinçoletaric burthinirano-kuan haren gorpitz divinuan ezteza lekuric çaurthia eztenic (158); *zauritu*-ren ordain Ipar Euskal Herrian *zaurtu* dago Lapurdi, Baxenabarre eta Zuberoan. Leizarragak, Etxeberri Ziburukoak, Haranburuk, Axularrek, Oihenartek, Pouvreauk, Gazteluzarrek, Etxeberri Sarakoak, Maisterrek edo Baratzartek *zaurt(h)u* dute

eta Ibarrolako Salaberriren eta Gèzeren hiztegieta *zaurtu* dator.
zertako: xedezko nahiz kausazko adieran. Hona xedezkoan: *trezor orotan den handiena, Gincoaren eçagutcia, cerbitzchatcia eta maithatcia duçu; hori da guc dugun eitecoric handiena, edo hobeki erraiteco, bacarra; hara certaco creathiac içan guiren*: (11). Ondokoa kausala da: *Erregue Propheta becatoriaz minço delaric, cioçu: estu Ginco beguien aiticinian eta hara certaco crima suerte guciez beti saxuthia den* (72).
zoiñenbeste: ingurunea menpeko perpau-seko galdera da edo galdera erretorikoa; ‘zenbat’ adierazten du: *Eguiaz nehorc consideratcen dienian edo goguan erabilten Ginco guretaco çoinhen hun eta misericordioz den, çoinhenbeste maite guithien, çoinhenbeste eguin eta sofritu dien guretaco* (115). Galdera erretorikoa: *Çoinhenbeste eraste suergaraiteco gure mihietan?* (289).
zurthaje: ‘zureria’ edo ‘zurajea’ adieran. Hona adibide bat: *ikuzthiaz etchetaco çurthagiac eta harriac erorten eta guiçon mortalac hiltcen* (309); *zurthaje* Zuberoan ibiltzen da. Oztibarreko Jutsin eta Amikuzeko Garrüze, Arboti edo Arrüetan, berriz, *zurthai(a)* dago (*Euskal Herri Hizkeren Atlas*a).
zurtate: *ithachur hetaric sartcen den hourac emeki-emeki edo doya-doya çurtathia ouztelcen diela* (39). Adieraz ‘zureria’ edo ‘zurajea’ da, eta hitza “zurtate” dela ematen du, honelaxe ibiltzen da egun Baxenabarreko Behorlegin, Lartzabalen, Gamarten, Landibarren edo Armendaritzen.

«Julio Urkixo» Euskal Filologi Mintegiaren Aldizkariaren Gehigarriak
Anejos del Anuario del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo»
Publications of «Julio de Urquijo» Seminar of Basque Philology

- I. *El Seminario "Julio de Urquijo". Antecedentes y constitución*, 1955. Agotado.
- II. JOSÉ MARÍA LACARRA, *Vasconia medieval. Historia y filología*, 1957. Agotado.
- III. MANUEL AGUD - LUIS MICHELENA, *Landuccio, Dictionarium Linguae Cantabrigae (1562)*, 1958. Agotado.
- IV. LUIS MICHELENA, *Fonética histórica vasca*, 1990 (1961¹, 1977², 1985³). 18 €.
- V. NILS M. HOLMER, *El idioma vasco hablado. Un estudio de dialectología vasca*, 1991 (1964¹). 12 €.
- VI. LUIS VILLASANTE, *Pedro A. de Añibarro, Gramática vascongada*, 1970. 8 €.
- VII. CÁNDIDO IZAGUIRRE, *El vocabulario vasco de Aránzazu-Oñate y zonas colindantes. (Índice inverso de Gerardo Markuleta)*, 1994 (1970¹). 12 €.
- VIII. *Papers from the Basque Linguistics Seminar. University of Nevada. Summer 1972, 1974.* 10 €.
- IX. JULIEN VINSON, *Essai d'une bibliographie de la langue basque. Con las anotaciones del ejemplar de Julio de Urquijo*, 1984. 18 €.
- X. LUIS MICHELENA, *Sobre historia de la lengua vasca*, 1988. 2 vols. Agotado.
- XI. LUIS MICHELENA - IBON SARASOLA, *Textos arcaicos vascos. Contribución al estudio y edición de textos antiguos vascos*, 1989. 12 €.
- XII. HUGO SCHUCHARDT, *Introducción a las obras de Leizarraga. Sobre el modo de disponer la reimpresión, en particular sobre las erratas y variantes en el texto de Leizarraga*, 1989. 8 €.
- XIII. MANUEL AGUD - ANTONIO TOVAR, *Diccionario etimológico vasco, I. A-Ardui*, 1989, 1993. Agotado.
- XIV. JOSEBA A. LAKARRA (ed.), *Memoriae L. Mitxelena magistri sacrum*, 1991. 36 €.
- XV. RICARDO GÓMEZ - JOSEBA A. LAKARRA (arg.), *Euskalaritzaren historiaz I: XVI-XIX. mendak*, 1992. 18 €.
- XVI. BEÑAT OYHARÇABAL, *La pastorale souletine: édition critique de "Charlemagne"*, 1990. 18 €.
- XVII. RICARDO GÓMEZ - JOSEBA A. LAKARRA (arg.), *Euskalaritzaren historiaz II: XIX-XX. mendak*. Prestatzen.
- XVIII. JOSEBA A. LAKARRA, *Harrieten Gramatikako hiztegiak (1741)*, 1994. 10 €.
- XIX. MANUEL AGUD - ANTONIO TOVAR, *Diccionario etimológico vasco, II. Arduin-Beuden*, 1990, 1993. Agotado.
- XX. LUIS MICHELENA, *Lenguas y protolenguas*, 1990 (1963, 1986). 8 €.
- XXI. ARENE GARAMENDI, *El teatro popular vasco. Semiótica de la representación*, 1991. 12 €.

- xxii. LASZLÓ K. MARÁ CZ, *Asymmetries in Hungarian*, 1991. 15 €.
- xxiii. PETER BAKKER, GIDOR BILBAO, NICOLAAS G. H. DEEN, JOSÉ I. HUALDE, *Basque pidgins in Iceland and Canada*, 1991. 10 €.
- xxiv. MANUEL AGUD - ANTONIO TOVAR, *Diccionario etimológico vasco, III. Beule-Egileor (Barraso-Bazur)*, 1991. Agotado.
- xxv. JOSÉ M.ª SÁNCHEZ CARRIÓN, *Un futuro para nuestro pasado*, 1991. 15 €.
- xxvi. MANUEL AGUD - ANTONIO TOVAR, *Diccionario etimológico vasco, IV. Egiluma-Galanga*, 1991. Agotado.
- xxvii. JOSEBA A. LAKARRA - JON ORTIZ de URBINA (eds.), *Syntactic theory and Basque syntax*, 1992. 18 €.
- xxviii. RICARDO GÓMEZ - JOSEBA A. LAKARRA (arg.), *Euskal dialektologiako kongresua (Donostia, 1991ko irailaren 2-6)*, 1994. 21 €.
- xxix. JOSÉ I. HUALDE - XABIER BILBAO, *A phonological study of the Basque dialect of Getxo*, 1992. 8 €.
- xxx. MANUEL AGUD - ANTONIO TOVAR, *Diccionario etimológico vasco, V. Galani-Iloza*, 1992. 8 €.
- xxxi. KARLOS OTEGI, *Lizardi: lectura semiótica de "Biotz-begietan"*, 1993. 18 €.
- xxxii. AURELIA ARKOTXA, *Imaginaire et poésie dans "Maldan behera" de Gabriel Aresti (1933-1975)*, 1993. 18 €.
- xxxiii. MANUEL AGUD - ANTONIO TOVAR, *Diccionario etimológico vasco, VI. Ilpiztu-Korotz*, 1993. 8 €.
- xxxiv. JOSÉ I. HUALDE - GORKA ELORDIETA - ARANTZAZU ELORDIETA, *The Basque dialect of Lekeitio*, 1994. 18 €.
- xxxv. GEORGES REBUSCHI, *Essais de linguistique basque*, 1997. 18 €.
- xxxvi. XABIER ARTIAGOITIA, *Verbal projections in Basque and minimal structure*, 1994. 12 €.
- xxxvii. MANUEL AGUD - ANTONIO TOVAR, *Diccionario etimológico vasco, VII. Korpa-Orloi*, 1994. 8 €.
- xxxviii. PATXI GOENAGA (ed.), *De grammatica generativa*, 1995. 18 €.
- xxxix. ANTONIO CID, *Romancero y balada oral vasca. (Literatura, historia, significado)*. En preparación.
- xl. AMAIA MENDIKOETXEA - MYRIAM URIBE-ETXEBARRIA (eds.), *Theoretical issues at the morphology-syntax interface*, 1997. 21 €.
- xli. BERNARD HURCH - MARÍA JOSÉ KEREJETA, *Hugo Schuchardt - Julio de Urquijo: Correspondencia (1906-1927)*, 1997. 21 €.
- xlii. JOSÉ I. HUALDE, *Euskararen azentuerak*, 1997. 15 €.
- xliiii. RUDOLF P. G. de RIJK, *De lingua Vasconum: Selected Writings*, 1998. 15 €.
- xliv. XABIER ARTIAGOITIA - PATXI GOENAGA - JOSEBA A. LAKARRA (arg./eds.), *Erramu Boneta: Festschrift Rudolf P. G. de Rijk*, 2002. 30 €.
- xlv. JOSEBA A. LAKARRA, *Ikerketak euskararen historiaz eta euskal filologi az. Argitaratzeko*.

- XLVI. BEÑAT OYHARÇABAL, *Inquiries into the lexicon-syntax relations in Basque*, 2003. 18 €.
- XLVII. BLANCA URGELL, *Larramendiren "Hiztegi Hirukoitza"-ren Eranskina: saio bat hiztegitzaren testukritikaz*, 2002. 21 €.
- XLVIII. ÍÑIGO RUIZ ARZALLUZ, *"Aitorkizunen" historia eta testua: Orixeren eskuizkributik Lekuonaren ediziora*, 2003. 21 €.
- XLIX. GOTZON AURREKOETXEA - XARLES VIDEGAIN (arg.), *Haur prodigoaren parabola Ipar Euskal Herriko 150 bertsiotan*, 2004. 21 €.
- L JOSEBA A. LAKARRA, *Raíz y reconstrucción del protovasco*. En prensa.
- LI XABIER ARTIAGOITIA - JOSEBA A. LAKARRA (arg.), *Gramatika jaietan Patxi Goenagaren Omenez*, 2008. 24 €.
- LII BEATRIZ FERNÁNDEZ - PABLO ALBIZU - RICARDO ETXEPARE (arg.), *Euskara eta euskarak. aldakortasun sintaktikoa aztergai*. 18 €.
- LIII GOTZON AURREKOETXEA - JOSE LUIS ORMAETXEA (eds.), *Tools for Linguistic Variation*. 18 €.
- LIV JOSEBA A. LAKARRA - ÍÑIGO RUIZ ARZALLUZ (arg.), *Obras completas de Luis Michelena*, tomo I (Lingüística histórica), 2011. 18 €.
- LV JOSEBA A. LAKARRA - ÍÑIGO RUIZ ARZALLUZ (arg.), *Obras completas de Luis Michelena*, tomo II (Lingüística general), 2011. 15 €.
- LVI JOSEBA A. LAKARRA - ÍÑIGO RUIZ ARZALLUZ (arg.), *Obras completas de Luis Michelena*, tomo III (*Palaeohispanica*), 2011. 15 €.
- LVII JOSEBA A. LAKARRA - ÍÑIGO RUIZ ARZALLUZ (arg.), *Obras completas de Luis Michelena*, tomo IV (Exposiciones generales sobre la lengua vasca. Tipología y parentesco lingüístico), 2011. 15 €.
- LVIII JOSEBA A. LAKARRA - ÍÑIGO RUIZ ARZALLUZ (arg.), *Obras completas de Luis Michelena*, tomo V (Historia y geografía de la lengua vasca), 2011. 21 €.
- LIX JOSEBA A. LAKARRA - ÍÑIGO RUIZ ARZALLUZ (arg.), *Obras completas de Luis Michelena*, tomo VI (*Fonética histórica vasca*), 2011. 21 €.
- LX JOSEBA A. LAKARRA - ÍÑIGO RUIZ ARZALLUZ (arg.), *Obras completas de Luis Michelena*, tomo VII (Fonética y fonología. Morfosintaxis. Dialectología), 2011. 24 €.
- LXI JOSEBA A. LAKARRA - ÍÑIGO RUIZ ARZALLUZ (arg.), *Obras completas de Luis Michelena*, tomo VIII (Lexicografía. Historia del léxico. Etimología), 2011. 24 €.
- LXII JOSEBA A. LAKARRA - ÍÑIGO RUIZ ARZALLUZ (arg.), *Obras completas de Luis Michelena*, tomo IX (Onomástica), 2011. 21 €.
- LXIII JOSEBA A. LAKARRA - ÍÑIGO RUIZ ARZALLUZ (arg.), *Obras completas de Luis Michelena*, tomo X (Norma y unificación de la lengua. Historia de la Vascolología. Presente y futuro de la Vascolología. Reseña de gramáticas, métodos y diccionarios), 2011. 24 €.
- LXIV JOSEBA A. LAKARRA - ÍÑIGO RUIZ ARZALLUZ (arg.), *Obras completas de Luis Michelena*, tomo XI (Textos vascos), 2011. 24 €.
- LXV JOSEBA A. LAKARRA - ÍÑIGO RUIZ ARZALLUZ (arg.), *Obras completas de Luis Michelena*, tomo XII (*Textos arcaicos vascos*. N. Landuchio, *Dictionarium linguae, Cantabrice - 1562*), 2011. 18 €.

- LXVI JOSEBA A. LAKARRA - ÍÑIGO RUIZ ARZALLUZ (arg.), *Obras completas de Luis Michelena*, tomo XIII (Historia de la literatura vasca. Literatura vasca del siglo XX), 2011. 21 €.
- LXVII JOSEBA A. LAKARRA - ÍÑIGO RUIZ ARZALLUZ (arg.), *Obras completas de Luis Michelena*, tomo XIV (Escritos autobiográficos y literarios. Traducciones. Actualidad política y cultural. Entrevistas. Crítica de cine. Cuestiones históricas y culturales), 2011. 21 €.
- LXVIII JOSEBA A. LAKARRA - ÍÑIGO RUIZ ARZALLUZ (arg.), *Obras completas de Luis Michelena*, tomo XV (Bibliografía. Índices), 2012. 18 €.
- LXIX IRANTZU EPELDE (arg.), *Euskal dialektologia: lehena eta oraina*, 2011. 16 €.
- LXX BRUNO CAMUS BERGARECHE - SARA GÓMEZ SEIBANE (eds.), *El castellano del País Vasco*, 2013. 17 €.

MONUMENTA LINGUAE VASCONUM
STUDIA ET INSTRUMENTA

- I. BLANCA URGELL, *Larramendiren "Hiztegi Hirukoitza"-ren Eranskina: saio bat hiztegegintzaren testukritikaz*, 2002, (= Gehigarriak XLVII). 21 €.
- II. ÍÑIGO RUIZ ARZALLUZ, *"Aitorkezunen" historia eta testua: Orixeren eskuizkributik Lekunaren edizioa*, 2003, (= Gehigarriak XLVIII). 21 €.
- III. JOSEBA A. LAKARRA, *Ikerketak euskararen historiaz eta euskal filologiaz* (= Gehigarriak XLV). Argitaratzeko.
- IV. OROITZ JAUREGI, *Correspondencia de Gerhard Bähr con R. M. Azkue, H. Schuchardt y J. Urquijo (1920-1944)*, (= ASJU XXXVI-2), 21 €.
- V. CÉLINE MOUNOLE HIRIART-URRUTY, *C. H. de Belsunce Bizkondea. Tableau analytique et grammatical de la langue basque (1858): azterketa eta edizioa* (= ASJU XXXVII-2). 21 €.
- VI. IÑAKI CAMINO, *Alphonsa Rodriguez Jesusen Compagnhaco Aitaren Guiristinho perfeccioniaren praticaren pparte bat (1782)-Edizioa eta azterketa* (= ASJU XLVII-1). 21 €.

BIBLIOGRAFIA-LABURDURA GOMENDATUAK
ABREVIATURAS BIBLIOGRÁFICAS RECOMENDADAS
RECOMMENDED BIBLIOGRAPHICAL ABBREVIATIONS

Hemen agertzen ez denerako, erabil bitez *Orotariko Euskal Hiztegi*-koak.

Para las obras no citadas abajo, se emplearán las abreviaturas del Diccionario General Vasco.

For any works which do not appear below, the abbreviations given in the *Diccionario General Vasco* should be used.

- AEF* = *Anuario de Eusko Folklore*, Vitoria-Gasteiz, 1921-1936; Donostia-San Sebastián, 1956-
- AION* = *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli*, Napoli, 1979-
- ASJU* = *Anuario del Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo"*. *International Journal of Basque Linguistics and Philology*, Donostia-San Sebastián, 1954-1955, 1967-
- Azk* = Resurrección M.ª de Azkue, *Diccionario vasco-español-francés*, Bilbao, 1905-1906 [1969², 1984³].
- Azk Morf* = Id., *Morfología vasca (Gramática básica dialectal del euskera)*, Bilbao, 1923-1925 [1969²].
- BAP* = *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País*, Donostia-San Sebastián, 1945-
- BGS* = *Beitrag zur Geschichte der Sprachwissenschaft*, Münster, 1991-
- BISS* = *Boletín de la Institución "Sancho el Sabio"*, Vitoria-Gasteiz, 1957-81. Vide *Sancho el Sabio*.
- BMB* = *Bulletin du Musée Basque*, Baiona, 1924-43, 1964-
- BRAE* = *Boletín de la Real Academia Española*, Madrid, 1914-
- BRAH* = *Boletín de la Real Academia de la Historia*, Madrid, 1877-
- BSL* = *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, Paris, 1884-
- BLS* = (*Proceedings of the*) *Berkeley Linguistics Society*, Univ. of California, Berkeley, 1975-
- CAJ* = *Central Asiatic Journal*, Wiesbaden, 1955-
- Campión* = Arturo Campión, *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua éuskara*, Iruñea/Pamplona, 1884 [1977²].
- CEEN* = *Cuadernos de Etnografía y Etnología de Navarra*, Pamplona, 1969-
- CIL* = *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin, 1863-
- CLAO* = *Cahiers de Linguistique - Asie Orientale*, Paris, 1971-
- CLS* = (*Proceedings of the*) *Chicago Linguistics Society*, Univ. of Chicago, 1965-

- Contr* = Ibon Sarasola, "Contribución al estudio y edición de textos antiguos vascos", *ASJU* 17 (1983): 69-212. L. Michelena & I. Sarasola, *Textos arcaicos vascos. Contribución...*, Anejos de *ASJU* 11, Donostia-San Sebastián, 1989.
- DCECH* = Juan Corominas & José Antonio Pascual, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Madrid, Gredos, 1980-1991.
- DELL* = Alfred Ernout & Antoine Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, 1932 [1939², 1951³, 1959⁴].
- DGV* = vide *OEH*.
- Diachronica* = *Diachronica. International Journal for Historical Linguistics*, Amsterdam-Philadelphia, 1984-
- DRA* = Manuel de la Sota, Pierre Lafitte, Lino de Akesolo. et al., *Diccionario Retana de Autoridades de la Lengua Vasca*, Bilbao, 1976-1989.
- Euskera* = *Euskera. Euskaltzaindiaren lan eta agiriak*, Bilbao, 1920-1936, 1953-
- EAA* = *Estudios de Arqueología alavesa*, Vitoria-Gasteiz, 1966-
- EFDA* = Luis Michelena, *Estudio sobre las fuentes del diccionario de Azkue*, Bilbao, 1970 [= Azk 1984].
- EFOu* = *Études finno-ougriennes*, Paris, 1964-
- EH* = Ibon Sarasola, *Euskal hiztegia*, Donostia-San Sebastián, 1996.
- EI* = Ana M.ª Echaide (arg.), *Erizkizundi irukoitza*, Bilbao, 1984.
- EJ* = *Eusko Jakintza*, Baiona, 1947-1957.
- ELH* = *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, Madrid, 1959-
- FEW* = W. von Wartburg, *Französische Etymologisches Wörterbuch*, Bonn, 1928-
- FHV* = Luis Michelena, *Fonética histórica vasca*, Anejos de *ASJU* 4, Donostia-San Sebastián, 1961, 1977² [1985, 1990].
- FLV* = *Fontes Linguae Vasconum. Studia et documenta*, Iruñea/Pamplona, 1969-
- FL* = *Folia Linguistica. Acta Societatis Linguisticae Europaeae*, Berlin-New York, 1967-
- FLH* = *Folia Linguistica Historica. Acta Societatis Linguisticae Europaeae*, Berlin-New York, 1980-
- GH* = *Gure Herria*, Baiona, 1921-
- HEL* = *Histoire, Epistémologie, Langage*, Paris, 1979-
- HL* = *Historiographia Linguistica: International Journal for the History of the Language Sciences*, John Benjamins, 1974-
- HLEH* = Ibon Sarasola, *Hauta-lanerako euskal hiztegia*, Donostia-San Sebastián, 1984-1995. Vide *EH*.
- HLV* = Luis Michelena, *Historia de la literatura vasca*, Madrid, 1960 [1988].
- HLV* = Luis Villasante, *Historia de la literatura vasca*, Bilbao, 1961, 1979².
- HomUrq* = *Homenaje a don Julio de Urquijo e Ybarra*, Donostia-San Sebastián, 1949-1951.

- HSLV* = Ibon Sarasola, *Historia social de la literatura vasca*, Madrid, 1976 [1982].
- IEW* = Julius Pokorny, *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*, Berna, 1951-1969.
- IF* = *Indogermanische Forschungen*, Berlin, 1892-
- IJAL* = *International Journal of American Linguistics*, Chicago, 1917-
- IL* = *Indian Linguistics. Journal of the Society of India*, Pune (India), 1931-
- IMU* = *Italia medioevale e umanistica*, Padova, 1958-
- Incipit* = *Incipit. Seminario de edición y crítica textual*, Buenos Aires, 1981-
- JALL* = *Journal of African Languages and Linguistics*, Berlin-New York, 1979-
- JEAL* = *Journal of East Asian Linguistics*, Berlin, etc., 1992-
- JWAL* = *Journal of West African Languages*, Dallas, 1964-
- Lexicographica* = *Lexicographica. Internationales Jahrbuch für Lexikographie*, Tübingen, 1985-
- Lg* = *Language*, Baltimore, 1924-
- Lh* = P. Lhande, *Dictionnaire basque-français*, Paris, 1926.
- LH* = Luis Michelena, *Lengua e historia*, Madrid, Paraninfo, 1985.
- LI* = *Linguistic Inquiry*, Cambridge (Mass.), 1971-
- MDEV* = Manuel Agud & Antonio Tovar, *Materiales para un diccionario etimológico vasco (A-orloi)*, Anejos de *ASJU* 13, 19, 24, 26, 30, 33, 37, Donostia-San Sebastián, 1989-1994.
- Memoriae* = Joseba A. Lakarra (ed.), *Memoriae L. Mitxelena Magistri Sacrum*, Anejos de *ASJU* 14, Donostia-San Sebastián, 1991.
- NLLT* = *Natural Language and Linguistic Theory*, Dordrecht, 1983-
- NTS* = *Norks Tidsskrift for Sprogvidenskap*, Oslo, 1928-
- OEH* = Luis Michelena, *Diccionario General Vasco. Orotariko Euskal Hiztegia*, Donostia-San Sebastián, 1987-2005.
- OL* = *Oceanic Linguistics*, Univ. of Hawaii, 1962-
- Phonology* = *Phonology*, Cambridge, 1984-
- PT* = Luis Michelena, *Palabras y textos*, Bilbao, UPV/EHU, 1987.
- PV* = *Príncipe de Viana*, Pamplona, 1940-
- RDTP* = *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, Madrid, 1944-
- REW* = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1930³.
- RFE* = *Revista de Filología Española*, Madrid, 1914-
- RIEV* = *Revista Internacional de los Estudios Vascos*, Paris-San Sebastián, 1907-1936, 1983-
- RLPhC* = *Revue de Linguistique et Philologie Comparée*, Paris, 1867-1916.
- RPh* = *Romance Philology*, Berkeley (CA), 1947-
- SAL* = *Studies in African Linguistics*, Bloomington (Indiana) / Columbus (Ohio), 1970-

- Sancho el Sabio* = *Sancho el Sabio: revista de cultura e investigación vasca = euskal kultura eta ikerketa aldizkaria*, Vitoria-Gasteiz, 1991-
- SHLV* = Luis Michelena, *Sobre historia de la lengua vasca*, Anejos de *ASJU* 10, J. A. Lakarra (ed.), Donostia-San Sebastián, 1988.
- Symbolae* = José Luis Melena (ed.), *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario Oblatae*, Vitoria-Gasteiz, Instituto de Ciencias de la Antigüedad-Antzinate-Zientzien Institutua, 1985.
- Syntax* = *Syntax, A Journal of Theoretical, Experimental and Interdisciplinary Research*, Oxford, etc., 1998-
- TAV* = Luis Michelena, *Textos arcaicos vascos*, Madrid, Minotauro, 1964 [= Luis Michelena - Ibon Sarasola, *Textos arcaicos vascos. Contribución*, Anejos de *ASJU* 11, Donostia-San Sebastián, 1989].
- TPh* = *Transactions of the Philological Society*, London, 1842-
- UAJ* = *Ural-Altäische Jahrbücher*, Wiesbaden, 1981-
- Vinson = Julien Vinson, *Essai d'une bibliographie de la langue basque*, Paris, 1891-1898 [vide Vinson-Urquijo].
- Vinson-Urquijo = Julien Vinson, *Essai... con las anotaciones del ejemplar de Julio de Urquijo*, Anejos de *ASJU* 9, Donostia-San Sebastián, 1984.
- ZRPb* = *Zeitschrift für romanische Philologie*, Halle, 1877-

EGILEENTZAKO OHARRAK

ASJU-n euskaraz edo nazioarteko zientzi elkarteetan ohiko diren hizkuntzetako batean idatziriko euskal linguistika eta filologiazko lanak argitaratzen dira, baita eremu ezberdin edo zabalago bati atxikiak izan arren, euskalaritzarako interesgarri izan daitezkeenak ere. Originalak helbide honetara bidali behar dira: Joseba A. Lakarra, Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak Saila, Letren Fakultatea, Unibertsitateko ibilbidea 5, 01006 Gasteiz (joseba.lakarra@ehu.es).

ASJU-ra igorritako artikulua gutxienez bi aztertzailek irakurriko dituzte, haien iruzkinak kontuan izaniz atera edo ez erabakitzeko; erabakia ahalik eta lasterren gaztigitako zaie egileei. Artikulua onartzekotan, oztopo, akats edo aldabeharren zerrenda ere emango zaie. Egileek lehendabiziko inprenta probak jasoko dituzte (eta originalarekin batera itzuli beharko dituzte); eskuratzen dituztenetik astebeteko epea izango dute zuzentzeko. Argitaratzailearen baimenik gabe ezingo dute garrantziko aldaketa, gehiketa edo kenketarik egin. Egileei *ASJU*-ko zenbakiaren ale bana eta lanaren separata elektronikoa emango zaie.

Ez da inongo murrizketarik originalen luzeraz, baina ez lukete izan behar berez behar baino gehiagokoa; lanek zehatzak eta argiak beharko dute izan. Berariazko abegia egingo zaie ohar laburrei, batez ere dagoeneko argitaratu beste lanen bat kritikatzin edo garatzen dutenean.

Originalen hasieran egilearen/egileen helbidea, telefonoa eta helbide elektronikoa ezarriko dira; biko espazioan, orrialde bakarrean, eta zein-nahi argitasun edo zuzenketarako albo guztietan zuriune zabalekin idatzirik aurkeztuko dira lanak. Orrialdeak eta oin-oharrak segidako zerrendan zenbatuko dira. Lana euskarri elektronikoa (programa erabilienetako batean) eta paperean (3 kopia) bidaliko da. Horrekin batera 10-20 lerroko laburpena ere erantsiko da. Aurkeztu baino lehen zuzen bedi ahalik eta hobekienik originala, inprenta hutsak gutxitzeko; orobat, argazki, lauki, mapa, grafiko, taula, irudi, etab. eman ez gero, izan bitez kalitaterik handienekoak gardentasunik gal ez dezaten. Hauek guztiak zenbatuko dira eta ezagutzeko oinperpau laburra erantsiko zaie, testuan ere non jarri nahi diren argiro markaturik. Adibideak zenbatu egingo dira: (1), (2)a, (2)b, etab.; testuan aipatzerakoan egin bedi era honetan: (2a), (2b), (2a, b), (4d-h), etab. Inprentan ohiko ez den zein-nahi zeinu, letra edo diakritikoren azalpen argia ezarriko da lehendabiziko agerrialdiaren testu aldameneko zuriunean.

Testua honako arauok beteaz aurkeztuko da: Aipu luzeak ahapaldi berezian joango dira, sangratuta, hasiera eta amaiera kakotxiak gabe, letra borobilean; aipu laburrak ere borobilean, testuan bertan eta kakotxi bikoitzen artean (“ ” edo « »). Kakotxi bakunak (‘ ’) adierak edo hitz solteen itzulpenak emateko baliatuko dira. Metalinguistikoki erabilitako edota artikulua idazteko erabili den hizkuntzaz beste bateko hitzak letra etzanean ezarriko dira.

Liburu eta aldizkariaren izenei letra etzana dagokie, eta kakotxiak artikuluei. Aldizkariaren zenbaki, urte eta orrialdeak eta liburuen argitaletxe eta edizio (ez inprimatze) tokia emango dira. Hala dagokionean, berrinprimatzea, berrargitalpena edo itzulpena den zehaztuko da. Aipuetarako erabil bedi urte-egile sistema, ahal den neurrian, eta urte bereko egile baten lan bat baino gehiago aipatu bada, a, b... hurrenkeran bereziko dira: adib. (Vinson 1897a: 35-38), (ikus Lacombe 1924, Azkue 1923-25, Uhlenbeck 1947b). Amaierako bibliografiarik ez bada, eman bitez bibliografia zehaztasunak oro soilik lehen agerraldian, eta ondokoe-tan egilearen deitura eta lanaren izenburu laburtua bakarrik, *op. cit.* eta *ibidem* direlakoak saihestuaz: adib. Guerra, *Cantares*, 22-24. Bibliografia ere biko espazioan idatziko da, eta honako formatu honi atxikiko zaio:

Mitxelena, K., 1950b, “La aspiración intervocálica”, *BAP* 6, 443-449. Berrarg. bere *Sobre historia de la lengua vasca*, *ASJU*-ren Gehigarriak 10, Donostia 1988, I, 191-202.

—, 1981a, “Lengua común y dialectos vascos”, *ASJU* 15, 291-313. Berrarg. bere *Palabras y Textos*, UPV/EHU, Vitoria-Gasteiz 1987, 35-55.

Ortiz de Urbina, J., 1989, *Some parameters in the grammar of Basque*, Foris, Dordrecht.

Rijk, R. P. de, 1985, “Un verbe méconnu”, in J. L. Melena (arg.), *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario Oblatae*, UPV/EHU, Vitoria-Gasteiz, II, 921-935.

Sarasola, I., 1986, “Larramendiren eraginaz eta”, *ASJU* 20: 1, 203-216.

Bibliografi laburduretarako erabil bedi ale honetan bertan erantsi den laburdura gomendatuen zerrenda. Beharrezkoa balitz, egileak besterik ere erabili ahalko luke, beti ere esangura lehendabiziko agerraldian azalduz.

INFORMATION FOR AUTHORS

Papers on Basque linguistics and philology, and more general fields related or of interest to Basque studies are accepted, provided they are written in the languages most used by the international scientific community. Submissions should be sent to: Joseba A. Lakarra, Department of Linguistics and Basque Studies, Letter Faculty, Unibertsitate Etorbidea/Paseo de la Universidad 5, 01006 Vitoria-Gasteiz (joseba.lakarra@ehu.es).

Papers received by *ASJU* are submitted to at least two reviewers; the decision on publication is communicated to the author(s) within as short a time as possible. Should a paper be accepted, a list of objections or changes deemed necessary will be sent to the author(s). When the authors receive the first proofs of their work, these should be returned to the editor together with the original within one week. No changes, additions or deletions may be made without the permission of the editor. Authors receive a copy of the *ASJU* volume in which their article appears and an e-offprint of the work.

There is no restriction on the maximum length of submissions, but they should be no longer than is necessary; authors must be concise and clear. Preference will be given to short notes, especially when they offer critique or elaborate on previously published papers.

The originals, which should include the address, telephone number(s) and e-mail of the author(s) in the first lines, must be typed and double-spaced throughout on single-sided sheets; this also applies to the notes. Wide margins for possible corrections or clarifications are required. Pages are to be numbered serially, as are the notes. Manuscripts must be submitted in digital format (in one of the commonly used program formats) together with three printed copies, and must include an abstract of 10-20 lines. It is recommended that the paper be carefully corrected before presentation to avoid possible errors, and that photographs, pictures, maps, graphs, tables, figures, etc. be of the best possible quality to avoid loss of detail in reproduction. These graphics should all be numbered and have a short footnote or key for identification; their approximate position in the text should also be indicated. Examples should be labelled consecutively by numbers enclosed in brackets: (1), (2)a, (2)b, etc.; these bracketed numbers should be used in the body of the text when referring to examples, like so: (2a), (2b), (2a, b), (4d-h), etc. A clear description of any unusual symbols, characters or diacritics should be provided in the margin on their first occurrence.

The text must be formatted as follows: long quotations must be indented, without inverted commas at the beginning and end of the text, in plain type; short quotations, also in plain type, must be enclosed by double inverted commas (“ ” or « »). Single quotation marks (‘ ’) are to be used to denote translations of isolated terms. Terms used metalinguistically or in a language different to that of the text should be in italics.

The titles of books and journals should be in italics and those of papers between inverted commas. The issue, year and page numbers of journals should be given, and for books, the publisher's name and place of edition; where relevant, state whether the quotation is from a reprint, reedition or translation. Where possible use the author-year system for quotation, e.g. (Lafitte 1976a: 35-38), (see Schuchardt 1900, Azkue 1923-25, 1935). Otherwise, the complete bibliographical information should be given only on the first occurrence, limiting any subsequent references to the surname of the author and the abbreviated title (avoiding notations such as *op cit.* and *ibidem*), e.g. Altuna, *Versificación*, pp. 43-57. The bibliography must also be double-spaced, with the following format:

- Mitxelena, K., 1950b, “La aspiración intervocálica”, *BAP* 6, 443-449. Reed. in *Sobre historia de la lengua vasca*, Supplements of *ASJU* 10, Donostia 1988, I, 191-202.
- , 1981a, “Lengua común y dialectos vascos”, *ASJU* 15, 291-313. Reed. in *Palabras y Textos*, UPV/EHU, Vitoria-Gasteiz 1987, 35-55.
- Ortiz de Urbina, J., 1989, *Some parameters in the grammar of Basque*, Foris, Dordrecht.
- Rijk, R. P. de, 1985, “Un verbe méconnu”, in J. L. Melena (ed.), *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario Oblatae*, UPV/EHU, Vitoria-Gasteiz, 921-935.
- Sarasola, I., 1986, “Larramendiren eraginaz eta”, *ASJU* 20: 1, 203-216.

For abbreviations of secondary sources the “Abbreviation Index” published in this issue should be used. If necessary, other abbreviations may be used, and these should be made explicit on their first appearance in the text.

INFORMACIÓN PARA LOS AUTORES

ASJU publica artículos sobre lingüística y filología vasca y campos más generales relacionados con o de interés para la vascofilia, escritos en euskera o en cualquiera de los idiomas utilizados por la comunidad científica internacional. Los originales se enviarán a: Joseba A. Lakarra, Depto. de Lingüística y Estudios Vascos, Facultad de Letras, Paseo de la Universidad 5, 01006 Vitoria-Gasteiz (joseba.lakarra@ehu.es).

Los artículos recibidos en *ASJU* son examinados al menos por dos revisores, cuyos informes condicionan su aceptación; la decisión será comunicada a los autores lo antes posible. En caso de aceptarse el artículo, se enviará al autor una lista de objeciones o cambios necesarios. Los autores recibirán las primeras pruebas de su trabajo (que deberán devolver junto con el original), y dispondrán para corregirlas de un plazo no superior a una semana desde su recepción. No podrán hacerse cambios, adiciones o supresiones importantes sin permiso del editor. Se entregará a cada autor un ejemplar del *ASJU*, y una separata electrónica de su trabajo.

No existe restricción alguna sobre la longitud máxima de los originales, pero no deben ser más largos de lo necesario; los autores han de ser concisos y claros. Se dará preferencia a notas breves, particularmente cuando critiquen o desarrollen artículos publicados con anterioridad.

Los originales, al comienzo de los cuales se hará constar la dirección, el teléfono y la dirección electrónica del(os) autor(es), se presentarán escritos a doble espacio y por una sola cara, con márgenes amplios para posibles correcciones y aclaraciones. Las páginas irán numeradas correlativamente, así como las notas. Los manuscritos se enviarán en soporte electrónico (en alguno de los programas más usados) y en papel por triplicado, e irán acompañados de un resumen de entre 10 a 20 líneas. Se recomienda que el original sea corregido antes de su presentación para minimizar las erratas, y que fotografías, cuadros, mapas, gráficos, tablas, figuras, etc., sean de la mejor calidad posible para evitar pérdidas de detalle en la reproducción; todos ellos irán numerados y llevarán un breve pie o leyenda para su identificación; se indicará asimismo el lugar aproximado de colocación en el texto. Los ejemplos irán numerados: (1), (2)a, (2)b, etc.; al referirse a ellos en el texto se usará el formato (2a), (2b), (2a, b), (4d-h), etc. Se aclarará al margen en su primera aparición en el texto cualquier símbolo, carácter o marca diacrítica inusual.

El texto se presentará de acuerdo con las siguientes normas:

1) Las citas largas irán en texto sangrado, sin comillas al principio y final, en letra redonda; las citas breves, también en redonda, irán entre comillas dobles (“ ” o « »). Se usarán los apíces (‘ ’) para denotar acepciones o traducciones de términos aislados. Los términos utilizados metalingüísticamente o en una lengua distinta a aquella en la cual está redactado el texto irán en cursiva.

2) Los títulos de libros y revistas irán en cursiva, y los de los artículos entre comillas. Se indicará el n.º, año y páginas correspondientes de las publicaciones periódicas, y editorial y lugar de edición de los libros; en su caso se indicará si se cita de una reimposición, reedición o traducción. Úsese en la medida de lo posible el sistema autor-año para las citas, p. ej. (Lafitte 1967a: 35-38), (véase Schuchardt 1900, Azkue 1923-25, 1935). En su defecto, se darán datos bibliográficos completos sólo en la primera ocasión, limitándose en las siguientes a señalar apellido del autor y título abreviado, evitando *op. cit.* e *ibidem*: Altuna, *Versificación*, pp. 43-57. La bibliografía irá también a doble espacio, ajustándose al siguiente formato:

Mitxelena, K., 1950b, “La aspiración intervocálica”, *BAP* 6, 443-449. Reproducido en su *Sobre historia de la lengua vasca*, Anejos del *ASJU* 10, Donostia 1988, I, 191-202.

—, 1981a, “Lengua común y dialectos vascos”, *ASJU* 15, 291-313. Reproducido en su *Palabras y Textos*, UPV/EHU, Vitoria-Gasteiz 1987, pp. 35-55.

Ortiz de Urbina, J., 1989, *Some parameters in the grammar of Basque*, Foris, Dordrecht.

Rijk, R. P. de, 1985, “Un verbe méconnu”, in J. L. Melena (ed.), *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario Oblatae*, UPV/EHU, Vitoria-Gasteiz, II, 921-935.

Sarasola, I., 1986, “Larramendiren eraginaz eta”, *ASJU* 20: 1, 203-216.

3) Para las abreviaturas de fuentes primarias o secundarias se recurrirá al índice de abreviaturas recodificadas publicado en este mismo número. En caso necesario el autor podrá utilizar otras, cuyo valor explicará en la primera aparición.